

ماهنوُر قاسم

ئەحمەت ئەپەندىنى ئەسلەيمەن

1

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئەخمەتجاننىڭ ئەسلىمىلىرى

1

يولداش ئەخمەتجاننىڭ شۇ يىللاردىكى تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان چىرايى كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ.

بۇگۈن ئەخمەتجاننىڭ رەپىقىسى ماھنۇر خانىم «ئەخمەت ئەپەندىمنى ئەسلەيمەن» ناملىق بۇ كىتابنى يېزىپ چىقىپتۇ، بۇ تەبرىكلەشكە ئەرزىيدىغان بىر ئىش. مەن ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخنىڭ بىر شاھىتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن تولىمۇ سۆيۈندۈم.

ـــ دىلىك لىچۈن

ماهنۇر قاسىم

ئەخمەت ئەپەندىنىڭ سۈلەيمەن

1

مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى تارىخ ۋە ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى كومىتېتى تەكشۈرۈپ بېكىتتى

مەسلىھەتچىلەر: ئۇيغۇر سايرانى
مۇزەپپەر ئابدۇللايېف

تەھرىر ھەيئەتلەر: خەن چىبىڭ
نۇرمۇھەممەد دۆلەتى
لياڭ رىمىڭ
غوجائەخمەت يۇنۇس
ئادىلجان قاسىمى

مىللەتلەر نەشرىياتى

ماهنوُر قاسم

ئاپتورنىڭ تەرجىمھالى

ماھنۇر قاسىم 1929 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ قورغاس ناھىيەسىدە تۇغۇلغان، بىر ياشقا كىرگەندە چېغىدا ئاپىسى ۋاپات بولۇپ كەتكەن. ئېغىر غۇربەتچىلىك دەستىدىن ئوقۇشسىز قېلىپ بالا ئىشچى بولغان، 1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن تۇرمۇش قۇرغان ۋە ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ يېنىدا كاتىپلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، گومىندالڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن يۈزمۈيۈز كۈرەش قىلىش جەريانىدا ھايات ـ ماماتلىق سىناقلارنى باشتىن كەچۈرگەن. 1948 ـ يىلى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى ئايالار كومىتېتىنىڭ دائىمي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1949 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى قۇربان بولغاندىن كېيىن، ئۇ قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ، يېڭى جۇڭگونىڭ دۇنياغا كېلىشىنى كۈتۈۋالغان. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆمرىنى قىزى بىلەن ئوغلىنى تەربىيەلەپ تەنھا ئۆتكەن. 1951 ـ يىلى ئىلى ۋىلايەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 1952 ـ يىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ باشلىقى بولغان ۋە شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. 1953 ـ يىلىدىن باشلاپ ئۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. كۆپ قېتىم ماۋ زېدۇڭ قاتارلىق مەركەز رەھبەرلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە زەربىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ھەقىقەتنىڭ ھامان رەزىللىك ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن. پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئۈزۈل ـ كېسىل ئاقلىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ھەمدە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 2003 ـ يىلى دەم ئېلىشقا چىققان.

بېغىشلىما

1949 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، مەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىـ
نىڭ ئالاقىچىسى سۈپىتىدە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭنىڭ غۇلجا
شەھرىگە يېتىپ كېلىپ، هەممىدىن ئاۋۋال شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنـ
قىلابىنىڭ رەھبىرى يولداش ئەخمەتجان بىلەن ئۇچراشتىم، شۇ چاغدا
ئۇنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ
ئەھۋالى توغرىسىدىكى مەلۇماتنى مەن قۇرۇپ چىققان «لىچۈن» راتسـ
يەسىنىڭ ئېلېكتىر دولقۇنلىرى ئارقىلىق مەركىزىي كومىتېتقا يەتكۈزۈلـ
گەن؛ 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى مەن يولداش ئەخمەتجانغا رەئىس ماۋ
زېدۇڭنىڭ ئۇنى بېيجىڭغا كېلىپ يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ
يىغىنىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلغانلىقى توغرىسىدىكى تەكلىپنامىسىنى
ئۆز قولۇم بىلەن تاپشۇرغان، يولداش ئەخمەتجان ئىنتايىن خۇشال بـو
لۇپ، دەرھال رەئىس ماۋ زېدۇڭغا جاۋاب تېلېگراممىسى يوللاپ، يېڭى
سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قەرەلدە بېرىپ قاتنىشىدىغانلىقـ
نى بىلدۈرگەن.

يولداش ئەخمەتجاننىڭ شۇ يىللاردىكى تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغـان
چىرايى كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ.

بۈگۈن ئەخمەتجاننىڭ رەپىقىسى ماھنۇر خانىم «ئەخمەت ئەپـەنـ
دىمنى ئەسلەيمەن» ناملىق بۇ كىتابنى يېزىپ چىقىپتۇ، بۇ تـەبرىكلـەش
كە ئەرزىيدىغان بىر ئىش. مەن ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخنىڭ بىر شاھىتى
بولۇش سۈپىتىم بىلەن تولىمۇ سۆيۈندۈم.

بۇ كىتابنىڭ قۇربان بولغانلارنى ئەسلەش، خىزمەتداشلارغا ئىلهام
بېرىش، ئەۋلادلارنى تەربىيەلەشكە ئاتالغان قىممەتلىك بىر سۆزغا بولۇپ
قېلىشىنى تىلەيمەن.

يولداش ئەخمەتجان مەڭگۈ هايات!

دېڭ لىچۈن
2006 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى

نەشرىياتتىن

ۋەتەننىڭ بىرلىكى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئۇچۇن بارلىقىنى بېغىشلىغان، جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ سۆيۈملۈك رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمنىڭ شانلىق ھاياتىنى قايتا يورۇتۇپ، كېيىنكى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈشنى ۋىجدانىي بۇرچۇم، باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىم دەپ، ئانىلىق بۇرچىنى بەجا كەلتۈرگەن ماھىنۇر قاسىم ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى تارىخىي ماتېرىيالىزملىق روھى بىلەن ئەسلەپ، ئىزدىنىپ، ئۇزلۇكسىز ماتېرىيال توپلاپ ۋە رەتلەپ، ئون نەچچە يىل يۇرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ يېزىپ چىققان «ئەخمەت ئەپەندىمنى ئەسلەيمەن» ناملىق بۇ ئەسىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پارتىيە تارىخى كومىتېتى تەرىپىدىن تۇزىتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، 2011 ـ يىلى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش تارىخ ۋە ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى كومىتېتى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ بېكىتىلىپ، خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسى نەشردىن چىقتى. نەشرىياتىمىز نەشر قىلغان مەزكۇر كىتاب خەنزۇچە نەشرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇيغۇرچە ئەسلىي ئارگىنال ئاساسىدا تەھرىرلەندى. بىز بۇ نۇسخىنى ئۇچ يىل ئىچىدە خەنزۇچە نەشرىگە تۆت قېتىم سېلىشتۇرۇپ، تەكشۈرۈپ، تەھرىرلىدۇق، ھەربىر باسقۇچلۇق تەكشۈرۈش، تەھرىرلەش ئاياغلاشقاندىن كېيىن ئاپتورنىڭ يەنە تەكشۈرۈشىگە قايتۇردۇق. تەھرىرلىك جەريانىدا نەشرىياتىمىز مەزكۇر كىتابنىڭ ئاپتورى ماھىنۇر قاسىم خانىمنىڭ كۆپ ياردىمىگە ئېرىشتۇق، تەھرىر ھەيئەتلەرنىڭ بىرى بولغان ئادىلجان قاسىمى كىتابنىڭ تەھرىر لەنگەن نۇسخىسىنى قايتا-قايتا كۆرۈپ تۇزەتتى ۋە تۇزىتىش پىكىرلىرىنى بەردى. تەھرىرلىك جەريانىدا يولۇققان مەسىلىلەرنى كۆپ قېتىم كېڭىشىپ بىر تەرەپ قىلدۇق. بۇنىڭدىن بۇرۇن ۋە بۇ جەريانىدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ھەر مىللەتتىن بولغان شاھىتلىرى، تەتقىقاتچىلىرى، تا-

ربخشۇناسلار، ئەدىبلەر ۋە رەھبەرلەر بۇ كىتابنىڭ تېخىمۇ مۇكەممەل بو-
لۇشى ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان سەمىمىي پىكىرلەرنى بەردى.

2014 ـ يىل 5 ـ ئايدىن باشلاپ، كىتاب ئارگىنالىنى بەشىنچى قېتىم سىلىشتۇرۇش، تەكشۈرۈش، تەھرىرلەش ۋە بېكىتىش خىزمىتىنى يەنە بىر رەت ئىشلىدۇق. بۇ جەريانداۋ تارىخقا، ئوبىيېكتىپ ئەمەلىيەتكە ھۆرمەت قىلىش پىرىنسىپىدا چىڭ تۇردۇق. كىتاب مەزمۇنىنىڭ چېتىلىش دائىرىسى كەڭ، تارىخىي شەخسلەر ۋە ۋەقەلەر كۆپ، شۇنداقلا بۇ تارىخىي شەخس ۋە ۋەقەلەر ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ۋە ئازادلىق ھارپىسىدىكى كۈرەش ۋە ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقى سەۋەبلىك، بەزى تارىخىي ۋەقەلەرنى ئاپتورنىڭ پىكىر يولىغا ھۆرمەت قىلغان ئاساستا ئىلاج بار ھەقىقىي ھەم دەۋر روھىغا ماسلاشتۇرۇپ يورۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسەتتۇق. ئەمما تەھرىرلىك ھالقىلىرىدا ھەرخىل يېتەرسىزلىكلەردىن خالىي بولالمايۋ قالغان بولۇشىمىز مۇمكىن، ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ ئەسلىمىنى شۇ دەۋردىكى مەسىلىلەرنى ئىلمىي تەھلىل قىلىپ، ئۇنىڭ ھازىرقى دەۋر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە توغرا پوزىتسىيە ۋە ئاڭلىق قاراشتا بولۇپ ئوقۇشىنى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ھېس قىلغان كەمچىلىكلەر ۋە نۇقسانلارنى كېيىنكى نەشرىدە تۈزىتىۋېلىشىمىز ئۈچۈن سەمىمىي ۋە تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

مىللەتلەر نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى

مۇندەرىجە

1. ئوق ئاۋازى ئىچىدىكى نىكاھ 1
2. قېيىنئانام شەرۋانەم 9
3. ئۆزى تەۋرىگەن بۆشۈك 19
4. قېيىنئاتامنىڭ ئۆلۈمى 24
5. كىچىك جەننىتىم جەننەتتىمدۇ؟ 32
6. مېنىڭ يۇلتۇزۇم قايسى؟ 35
7. كۆزدىكى جاراھەت 40
8. يارىكەنتكە سەپەر 43
9. يارىكەنتتىكى دارىلئېتامدا 54
10. ئالمۇتادىكى ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىدە 58
11. ساگۈدا 63
12. موسكۋا شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا 72
13. ۋەتەنگە قايتىش 78
14. سىرلىق ئەينەكچى 84
15. تۇرمىدىكى كۈرەش 106
16. خۇش پۇراق سەبدەگۈل 141
17. «7 ـ نويابىر» قوراللىق قوزغىلىڭى 145
18. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى 157
19. ئەلەمدىن قەلەمگە ـــ پارتىزانلىق سېپىدىن تەشۋىقات سېپىگە 162
20. ھەرەمباغ سوقۇشىدا تەگكەن ئوق 177
21. ھەربىي بۆلۈم باشلىقى 221
22. مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلۇشى 228
23. ئۈچ يۆنىلىش بويىچە جەڭ قىلىش 242
24. خەلق ۋەكىلى 301

25. تىنچلىق سۆھبىتى 322
26. «11 بىتىم»نىڭ ئىمزالىنىشى 354
27. بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى 386
28. «تىنچلىق بىتىمى» نى تەرىشىپ ئەملىيلەشتۈرۈش 468
29. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ غۇلجىدا زىيارەتتە بولۇشى 494
30. بىز ئۇرۇمچىدە 520
31. سايلامنىڭ توسالغۇغا ئۇچرىشى 530
32. ئادالەت! ئادالەت! ئادالەت! 554
33. قازاق، قىرغىز ياشلىرىغا سۆزلەنگەن نۇتۇق 561
34. «مىللىي قۇرۇلتاي» 589
35. دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز 634
36. تۇرپاننى كۆزدىن كەچۈرگەندە ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن نامايىش ... 656
37. فېۋرال پاجىئەسى 723
38. ئەنسىز كېچىلەر 768
39. جەنۇبىي شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش 803
40. كەسكىن كۈرەشلەر 818
41. مەخپىي خەت 846
42. تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ غۇلجىغا توپلىنىشى 853
43. بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ پارچىلىنىشى 879
44. يولۋاس ئاغزىدىن قۇتۇلۇپ چىقتۇق 882
45. ئىنقىلابىي بازىنى مۇستەھكەملەش يولىدا 889
46. گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ بىرىنچى خېتى ۋە ئەخمەت ئەپەندىنىڭ جاۋاب خېتى 903
47. گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ ئەخمەت ئەپەندىمگە يازغان ئىككىنچى خېتى 936
48. ۋەكىل ئەۋەتمەيمىز 959
49. نەۋرە ئىنىم ئوسمانجان ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن بىللە 963
50. ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ جاڭ جىجۇڭغا يازغان ئىككىنچى جاۋاب خېتى 1010
51. ھەر مىللەت زاتلىرى بىلەن ئىتتىپاق بولۇپ، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى تەكىتلەش 1032

52. شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى 1056
53. ئۇ ماڭا ئايالىار خىزمىتىنى تاپشۇردى 1108
54. ئالدىنقى سەپنى كۆزدىن كەچۈرۈش 1133
55. ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىگە يازغان ئۇچىنچى جاۋاب خېتى 1145
56. مەسئۇلىتىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇشى 1156
57. ۋەزىيەتتىكى يېڭى تەرەققىيات 1160
58. ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنىڭ غەمگۇزارى 1198
59. كىشىلىك جەمئىيەتتە مۇئەللىمنىڭ مېھنىتىدىن پەخىرلىكـ رەك مېھنەت يوقتۇر 1210
60. مىللىي ئارمىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ تۆت يىللىقى 1239
61. تاپانچا ئاسقانلار ئىچىدە سىزدەك مۇلايىم ئادەمنى كۆرگەن ئەـ مەسمەن 1249
62. خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ نەنجىڭنى ئىشغال قىلغانلىقىـ نى سال ئۇستىدە تەبرىكلەش 1257
63. «بىزنىڭ مەسلىمىزنىڭ يېقىنقى كۈنلەردە ھەل بولۇشىدا شەك يوق» 1278
64. مىللىي مەسلىدىكى بەزىبىر خاتالىقلىرىمىز 1288
65. كۈرەشنى ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرۇش 1300
66. تاڭ نۇرى يېتىپ كېلىش ئالدىدا 1314
67. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقچىسى يولداش دېڭ لىچۈن غۇلجىدا 1328
68. رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئەخمەتجانغا يازغان خېتى ۋە ئەخمەتـ جانىنىڭ رەئىس ماۋ زېدۇڭغا يازغان جاۋاب خېتى 1360
69. ئەڭ ئاخىرقى سەپەر 1370
70. شۇم خەۋەر 1379
71. ماتەم 1401

ئاپتوردىن

ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش ــ ماركسىزمنىڭ جەۋھىرى. مەن بۇ ئەسلىمىدە ئۆزۈم بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن، ئەخمەتجاندىن ئاڭلىغان ۋە ئەينى ۋاقىتتا جامائەتچىلىككە مەلۇم بولغان ئىشلارنىلا بايان قىلىپ ئۆتتۈم، ئۇقمىغان ئىشلارنى تىلغا ئالمىدىم.

ئەخمەتجان قاسىمى مېنىڭ ئۇستازىم، يولدىشىم ئىدى. 1949 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى يولداش ماۋ زېدۇڭ ئەخمەتجان قاسىمغا خەت يېزىپ، ئۇنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلىدىغان يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا ۋە دۆلەت قۇرۇش مۇراسىمىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلدى. رەئىس ماۋ زېدۇڭ خېتىدە: «سىلەرنىڭ كۆپ يىلدىن بۇيانقى كۈرىشىڭلەر پۈتكۈل جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى. غەربىي شىمالدىكى خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىلىك راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭنىڭ تولۇق ئازاد بولۇشىغا ئانچە ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى، سىلەرنىڭ كۈرىشىڭلەر پات ئارىدا ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىگە ئېرىشىدۇ» دېگەنىدى.

بۇ يۈكسەك باھا ئەخمەتجاننى تولىمۇ سۆيۈندۈرگەن، ئەپسۇسكى، ئۇ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى 1949 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بېيجىڭغا كېتىۋاتقان سەپىرىدە ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ قۇربان بولدى، شۇ چاغدا ئۇ ئاران 35 ياشتا ئىدى.

مەن شۇ قېتىمقى ئايروپىلان ھادىسىسىدە ئىككى يېقىن كىشىمىدىن، يەنى يولدىشىم ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر نەۋرە ئىنىم ئوسماجان ناسىرىدىن ئايرىلىپ قالدىم، ئوسمانجان ئەخمەتجانىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى بولۇپ، ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەنىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ــ بىر ئىنقىلابچى ئىدى. ئۇ خەلق ئاممىسىنى

قوزغىلىپ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا چاقىردى ۋە ئۆزىنىڭ بارلىقىنى خەلقنىڭ ئىشلىرىغا بېغىشلىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ــ بىر سىياسىيون ئىدى. ئۇنىڭ زېھنى ئۆتكۈر، نىشانى ئېنىق بولۇپ، ئىنتايىن مۇرەككەپ مۇھىتتا تۇرغاندىمۇ ھەممىنى ئېنىق كۆزىتىپ، ھەر جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى ماھىرلىق بىلەن كەسكىن بىر تەرەپ قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن بارلىقىنى تەقدىم قىلدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ھەربىي ئىشلارغا ماھىر ئىدى. ئۇ خەلقنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن جان تىكىپ كۈرەش قىلىشىغا رەھبەرلىك قىلىپ، ئارقا ـ ئارقىدىن غەلىبە مېۋىلىرىنى قولغا كەلتۈردى. ئۆز ھاياتىنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن ھېسابلاشمىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى ــ بىر مېھرىبان ئاتا ئىدى. ئۇ بالىلىرىمىزغا بەكلا كۆيۈنەتتى، پەرزەنتلىرىمىزنىڭ خەلقە يارىملىق ئادەم بولۇپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى قۇربان بولغاندا، مەن 20 ياشتا ئىدىم. ئۇ ماڭا ئۇچ ياشلىق قىزىمىز ۋە بىر ياشلىق ئوغلىمىزنى قالدۇرۇپ كەتتى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇرۇق ـ تۇغقانلار، بىر مۇنچە ياخشى نىيەتلىك كىشىلەر تېخى ياش ئىكەنلىكىمگە، مېنىڭ يالغۇز قالغانلىقىمغا ئىچ ئاغرىتىپ، جاپا تارتىپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ، مېنى قايتا ياتلىق بولۇشقا دەۋەت قىلدى. لېكىن مەن بىر ئۆمۈر تەنھا ئۆتۈشكە نىيەت باغلاپ، ھەممىنى رەت قىلدىم. كۆڭلۈمدە بىرلا ئېتىقادىنى، يەنى ئەخمەتجانىنىڭ ئۇ مىدىنى يەردە قويماي، ھەرقانچە قىينىچىلىققا يولۇقسامۇ، ئەپەندىمنىڭ ئىزىنى بويلاپ مېڭىپ، ماڭا قالدۇرۇپ كەتكەن ئىككى بالىنى ياخشى تەربىيەلەپ چىقىشنى كۆڭلۈمنىڭ چوڭقۇر يېرىگە پۈكتۈم. سىنىپىي كۈرەش ئەۋج ئالغان ئاشۇ يىللاردا مەن گەرچە ناھەقچىلىكلەرگە ئۇچرىغان بولسامۇ، ئەمما پارتىيەنىڭ سىياسىتى ھامان بىر كۈنى ئەمەلىيلىشىدىغانلىقىغا باشتىن ـ ئاخىر ئىشىنىپ كەلدىم. خۇددى ئەخمەتجان ھايات ۋاقتىدا: «ھەقىقەت ئېگىلەر، سۇنماس» دېگىنىدەك.

مەن بۇ يەردە تارىخنى سۆزلەۋاتقانلىقىم ئۈچۈن، كىتابتا تىلغا ئېلىنغان نۇرغۇن كىشىلەرگە قارىتا تارىخىي ماتېرىيالىزملىق روھ بويىچە

1952 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى رەئىس ماۋ زېدۇڭ جۇڭنەنخەينىڭ خۇەيرېنتاڭ زا-لىدا كاتتا زىياپەتكە رىياسەتچىلىك قىلىپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئۈچ يىللىقىنى تەبرىكلىدى. مەن ئۇيغۇر ۋەكىللىرى قاتاردا زىياپەتكە قاتنىشىپ رەئىس ماۋ زېدۇڭ بىلەن كۆرۈشۈش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدۇم.

ئۇلارنىڭ ئاشۇ ۋاقىتتىكى ئۆزلىرىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتىنىلا بايان قىلدىم، ئۇلارنىڭ كېيىنكى سىياسىي ھاياتىنىڭ قانداق بولۇشى ۋە ئۇلار توغرىسىدا قانداق يەكۈن چىقىرىلىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارغا ھېچقانداق باھا بەرمىدىم.

ئەخمەت ئەپەندىم بەك بالدۇر كېتىپ قالدى، لېكىن ئۇنىڭ روھى ھامان بىز بىلەن بىللە. مەن ئۇنىڭ روھىنىڭ ئىلھامى بىلەن پارتىيە ۋە خەلقنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويماي، پارتىيە ۋە خەلق ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەپ، دادىل ئىلگىرىلەپ، ھەربىر قەدىمىمدە ياخشى ئىز قالدۇرۇشقا ئىرادە باغلىدىم...

تارىخقا ھۆرمەت قىلىش، تارىخىي ماتېرىياللارنىڭ چىنلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، مەن شىنجاڭ ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردىكى نۇرغۇن ئارخىپخانىلارغا بېرىپ، ئالاقىدار ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىقتىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ كىتابنى يېزىش داۋامىدا نۇرغۇن سەپداشلارنىڭ قىزغىن ياردىمىگە ئېرىشتىم. ئۇلار بۇ كىتابنىڭ تېخىمۇ مۇكەممەل بولۇشى ئۈچۈن سەمىمىي پىكىرلىرىنى بەردى. كىتابنى تەھرىرلەش، تەكشۈرۈپ بېكىتىش جەريانىدا مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش تارىخ ۋە ئۆگىنىش كومىتېتى ۋە مىللەتلەر نەشرىياتىدىكى يولداشلار كۆپ جاپا چەكتى. مەن بۇ يەردە ئۇلارغا چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، كىتابتا بەزى كەمچىلىك ۋە يېتەرسىزلىكلەر بولۇشى مۇمكىن، ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىممەتلىك پىكىرلىرىنى بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

بۇگۈنكى كۈندە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلق جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش يولىدا ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىۋاتىدۇ. مەن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ روھىنىڭ تەسكىن تاپىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن...

1. ئوق ئاۋازى ئىچىدىكى نىكاھ

1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى...
غۇلجا.

يەر ـ زېمىن پۈتۈنلەي قار ـ مۇزلار بىلەن قاپلانغان، قىشنىڭ سوغۇق شاملى جاندىن ئۆتمەكتە، ھەممە ئەنسىزچىلىك ئىچىدە.

زىمىستان قىشنىڭ مۇشۇ كۈنلىرىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قوراللىق كۈچلىرى بىلەن گومىنداڭ قوشۇنى ئوتتۇرىسىدىكى جەڭ تازا ئەۋجىگە چىقىپ، ئىككى تەرەپ ھايات ـ ماماتلىق ئىچىدە قاتتىق ئېلىشىۋاتاتتى. بۇ جەڭدە يا گومىنداڭ قوشۇنى مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ، خەلقنى باشقىدىن قىرغىن قىلىدۇ، يا بولمىسا خەلق قوراللىق كۈچلىرى تەرىپىدىن ئۈزۈل ـ كېسىل يوقىتىلىدۇ. توپ ـ زەمبىرەكلەرنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى پۈقرالارنى ئۇرۇش ۋەھىمىسىگە سېلىپ قويغاچقا، پۈقرالار جېنىنى ئېلىپ سىرتلارغا قاچماقتا ئىدى.

ئائىلىمىزمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى. ناۋادا بىزمۇ ئۇرۇشتىن ئۆزىمىزنى ئېلىپ قېچىپ باشقا ياقتا كېتىپ قالىدىغان بولساق، كىمنىڭ ھاياتىدىن ئايرىلىپ، كىمنىڭ ئامان قالىدىغانلىقىنى، كىمنىڭ قەيەرلەردە سەرگەردان بولۇپ يۈرىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى. مەن قىز بالا بولغاچقا، چوڭلار ھەممىدىن بەكرەك مېنىڭدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇرۇش ئوتى ئىچىدىن مېنى ئامان ـ ئېسەن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، چوڭلار ئاخىر ئىشەنچلىك بىر لايىق تېپىپ مېنى تېزرەك ياتلىق قىلىۋېتىشنىڭ كويىغا چۈشۈشكەنىكەن. مانا مۇشۇنداق ئەنسىز كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئەخمەتجاننى ماڭا ئۆمۈرلۈك ھەمراھ قىلىپ ئىككىمىزنى چېتىپ قويۇشتى.

چوڭلار غايىب ئوق تېگىپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ دېرىزىلەرنى قۇم

خالتىسى بىلەن توسۇپ، كىگىزنى نەملەپ تېشىدىن مىخلىۋەتكەندى. مۇز تۇتۇپ كەتكەن دېرىزىدىن كۇن نۇرى چۈشمىگەچكە، ئۆينىڭ ئىچى قاراڭغۇ، زەي ھەم سوغۇق ئىدى. ۋىژىلداپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار، قۇلاقنى يارغۇدەك پارتلاش ئاۋازى بىزنىڭمۇ باشقىلارغا ئوخشاشلا ھايات ـ مامات گىردابىدا تۇرۇۋاتقانلىقىمىزدىن دېرەك بېرەتتى. ئۇرۇش ۋەھىمىسى ھەممە ئادەمنى ئەنسىزلىك ۋە تەشۋىشكە چۈشۇرۇپ قويغانىدى.

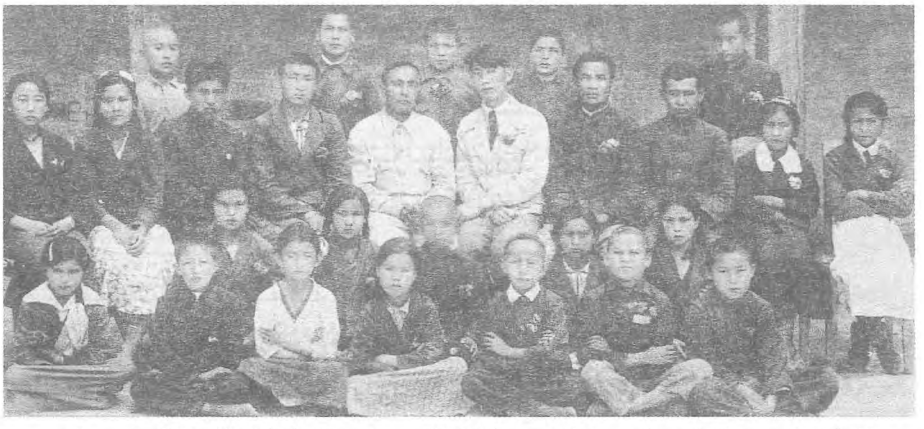
ئاپامنىڭ ئىسمى گۇلۇم ئىكەن، مەن تېخى ئىككى ياشقا كىرمىگەن ۋاقتىمدا ئاپام تەتۇر تۇغۇتتا ئۆلۈپ كېتىپتۇ. بىز غۇلجا شەھىرىنىڭ سايبويى مەھەللىسىدە دادام ئاۋاكىرى، ئاكام رۇستەم، مومام ئايشەم ھەمىمىز بىر ئۆيدە تۇراتتۇق. دادامنىڭ سىڭلىسى پاتەم، يولدىشى ناسىركامىلارمۇ مۇشۇ مەھەللىدە ئولتۇراتتى. ناسىركام بولسا ئەخمەتجاننىڭ كىچىك دادىسى ئىدى.

بىر كۈنى كەچقۇرۇن، دادام بىلەن مومامنىڭ توي ئىشىم ھەققىدە مەخپىي مەسلىھەتلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئۇلار جاننى ئۇرۇش خەۋپىدىن قانداق ساقلاپ قېلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشىۋاتقانىكەن. ئۇلار ئۇرۇش مالىمانچىلىقىنىڭ ھەممەيلەننىڭ ھاياتىغا بىۋاستە خەۋپ يەتكۈزۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشقانىدى. دادام بىلەن مومام بەزىدە

مېنىڭ بالىلىق ۋاقتىم

غەمكىنلىك ئىچىدە ياش تۆكسە، بەزىدە تۆۋەن ئاۋازدا بىرنېمىلەرنى كۈسۈرلىشاتتى. ئىككىسىنىڭ قىلىشۋاتقان گەپلىرى مەش تۆپىسىدىكى كونا چۆگۈننىڭ شىكىلدىغان ئاۋازى بىلەن بىللە قۇلىقىمغا ئاڭلىناتتى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە دىققەت قىلغۇدەك بولسام، گەپلىرى قانداقتۇر مەن بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەك تۇراتتى. ئىچىمدە ئەجەبلىنىپ ئۇلارنىڭ مېنى زادى نېمە قىلىشماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق ئۇققۇم كەلدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇخلاپ قالغان بولۇپ، يوتقان بىلەن بېشىمنى پۈركىۋالدىم ـ دە، دادام بىلەن مومامنىڭ جىنچىراغ تۆۋىدە ئولتۇرۇپ دېيىشىۋاتقان گەپلىرىگە قۇلاق سالدىم:

مېنىڭ (ئىككىنچى قاتار سولدىن ئىككىنچى) 1942 ـ يىلى غۇلجا قارادۆڭ باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان چاغدا مۇئەللىم ۋە ساۋاقداشلىرىم بىلەن چۈشكەن سۈرىتىم

3

ـــ ئوغلۇم، قارىغىنە، جاھان نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، بالا ـ قازا بېشىمىزدىلا ئەگىپ يۈرىدۇ دېسە، جېنىمىزنى قانداقمۇ ساقلارمىز؟ ـــ دېدى مومام ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە.

ـــ راست، ئاپا، قانداق قىلساق بولىدىكىنتاڭ. لېكىن خاتىرجەم بولغىنە، باقاندەك ئوغلۇڭ تۇرغان يەردە نېمىدىن قورقاتتىڭ؟ يامىنى كەلسە كۆدە ـ كۆرپىلىرىمىزنى يىغىشتۇرۇپ، بالىلارنى ئېلىپ باشقا ياققا كېتەرمىز، بىرنېمىلەرنى قىلىپ جېنىمىزنى ساقلارمىز، ئەلھەمدۇلىللا، ئاللا ئۆز پاناھىدا ساقلار، ـــ دەپ جاۋاب بەردى دادام.

ـــ بالام، بىزگىغۇ ھېچ گەپ ئەمەس، مۇنۇ ماھىنۇر تېخى

كىچىك، ئاپىسىنىڭ سۈتىگىمۇ تۇزۇكرەك قانمىغان دېگىنە، رۇستەمغۇ ئوغۇل بالا، بىر نەرسە قىلار. پاتەم ماھىنۇرنى ھېلىقى نادەمنىڭ (ئەخمەتجاننىڭ دادىسى) رەسىدىن كەلگەن ئوغلىغا ياتلىق قىلىۋېتەيلى دەپ كېتىپ باردۇغۇ... غايىبتىن كېلىدىغان ئوقتا بىر نەرسە دېيەلمەيسەن ـ دە!...

ـــ ئاپا، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ سوقۇشتا ھەممىز ھەر تەرەپكە پىتىراپ كەتسەك، ماھىنۇر ئىگىسىز قالامدىغاندۇ دەۋاتامسەن نېمە؟

ـــ ياق، بالام، نادەمغۇ ئۆزى ياخشى ئادەم بولىدىغان، بىراق بالدۇرلا كېتىپ قالدى. ئەخمەتجانمۇ ئوت بىلەن سۇنىڭ ئارىسىدىلا يۇرىدىكەن، ئوقنىڭ كۆزى يوق دېگەن گەپ بار، تېخى يېنىغا ئېسىۋالغان ھېلىقى تاپانچىسىنى قارا، خۇدايىم ساقلاپ بېرەر ئىش چىقىپ قالمىسىدى، دېسەڭ... ئىككىسىنى چېتىپ قويساق... نادەمنىڭ روھى خۇش بولار، بىز نېمە بولساق بولمامدۇق...

مومام توختىماي كۆز يېشى قىلاتتى. مەن بۇ گەپلەرنى ئوغرىلىقچە ئاڭلاپ يېتىپ، بېشىمنى يوتقانىنىڭ ئىچىگە باشقىدىن تىقىۋالدىم.

خەلقىمىزدە ھەممە ئىشنى تەقدىر ـ پېشانىدىن كۆرىدىغان، پېشانىگە پۈتۈلگىنى شۇ دەيدىغان ئادەت بار، مېنىڭ ياتلىق بولۇشۇمۇ بۇنىڭدىن چەتلەپ كەتكىنى يوق. «قىز بالىنى تۇماق بىلەن بىرنى قويسا يېقىلىپ چۈشمىسىلا، بالاغەتكە يەتكىنى شۇ» دەيدىغان قاراش بىزنىڭ ئائىلىدىمۇ ئوخشاشلا مەۋجۇت ئىدى.

تالادا زەمبىرەك ـ مىنامىيوتلارنىڭ گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلىرى توختىمايتتى.

ئاشۇ كۈنى 70 ياشتىن ئاشقان مومام ئايشەم كۇماك چىشلىرىنى ئۆمەلەپ، ئېقىۋاتقان ياشلىرىنى ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ، تاشقىرىقى ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا خۇدادىن ئامان ـ ئېسەنلىك تىلەپ دۇئا قىلىپ ئولتۇراتتى. خۇدانىڭ ياۋاش، مۆمىن بەندىسى دادام ئاۋاكىرى ئىچكىرىكى ئۆيدىكى كاڭدا باداشقىنىنى قۇرغان پېتى لام ـ جىم دېمەي ئولتۇراتتى. ناسىركام بولسا يىگىتىنىڭ دادىسى ئورنىدا ئۆزى باشلاپ كەلگەن مەھەللە كاتتىسى ساۋۇت بىلىياخان (ئۇ بىزنىڭ مەھەللىنىڭ باشلىقى ئىدى. باشقىلار ئۇنى «ساۋۇت گەيجاڭ» دەيدىغان)، قوشنىلاردىن

ئابدۇۋەلى جارۇللالار بىلەن گۇدۇڭلىشىپ ئولتۇراتتى. مېھمانلار ئەخمەتجان ئىككىمىزنىڭ نىكاھىنى قىلغىلى كەلگەنىكەن. ئائىلىمىز نامرات بولغاچقا، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويغۇدەك تۇزۇك نەرسىمۇ يوق ئىدى. كاڭدىكى كونا شىرە ئۈستىگە پېتىر ناندىن بىرنەچچىسىلا قاتلاپ قويۇلغانىدى، لېكىن ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى تەشۈش ئىچىدە بولغاچقا، سۇس دەملەنگەن ئىلمان ئەتكەنچايغا ھېچكىمنىڭ تاۋى بارمايتتى...

ناسىركامغا ئەخمەتجاننىڭ تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىنكى يۇرۇش - تۇرۇشلىرى سىرلىق تۇيۇلۇپتۇ، بولۇپمۇ قوراللىق قوزغىلاڭ پارتلىغاندىن كېيىن ئەخمەتجاننىڭ دېرىكىنىمۇ ئالالماي قاپتۇ. باشقىلارنىڭ دېيىشىچە، ئەخمەتجان قولىغا قورال ئېلىپ جەڭدە يۈرگۈدەك. يېقىندا گومىنداڭ ئارمىيەسى غۇلجا شەھىرىدىن چېكىنىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، يەر - جاھان ئازراق تىنچىپ، ئەخمەتجان ئۆزىنىڭ تىنچ - ئامانلىقىدىن ئۆيدىكىلەرنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلگەندە، ناسىركام «ئەخمەتجان ئەمدى كېتىپ قالسا، تىنچ - ئامان قايتىپ كېلەلىشى ناتايىن» دەپ ئويلاپتۇ - دە، جىيەننىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشىنى تېزرەك پۈتكۈزۈۋېتىپ، ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىۋەتمەكچى بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپتىكى چوڭلارنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقىپتۇ - دە، بالىلارنىڭ رايىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىشنى يەنە ئارقىغا سۈرىمەي ئىككىمىزنى تېزرەك چېتىپ قويۇشنىڭ مەسلىھەتىنى قىلىشىپتۇ.

ئۇچىسىغا كونا كالتە جۇۋا كىيىپ، بېلىگە كەڭ كەمەر باغلىۋالغان ئەخمەتجان بىر ئاغىنىسى بىلەن بىللە ئىچكىرىكى ئۆينىڭ بوسۇغىسىدا قول قوۋۇشتۇرۇپ ئۆرە تۇراتتى. قالغانلارنىڭ ھەممىسى دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، مەھەللىمىزنىڭ ئىمامى ئىشان قارىمىنىڭ ئوقۇۋاتقان ئايەتلىرىنى تىڭشاپ ئولتۇرۇشاتتى.

مومام بىلەن دادامنىڭ مۇددىئاسى ناھايىتى ئاددىي بۇلۇپ، پەقەت ئۆزلىرىنىڭ مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىۋېتىشلا ئىدى. شۇڭا ئۇلار بۇگۈن ھەممىنى خۇداغا تاپشۇرۇپ كۆڭلى ئەمىن تاپقان بولسا كېرەك. لېكىن، يىگىتنىڭ تۇرقىدىن ئۆزىنىڭ نىكاھىنى مانا مۇشۇنداق جىددىي پەيتكە توغرىلاپ قىلىۋاتقانلىقىغا تازا رايى بارمايۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

1946 ـ يىلى ئەخمەتجان بىلەن چۈشكەن سۈرىتىم

ئەمما كىچىك دادىسى قاپىقىنى تۈرۈپ، خۇددى «ياۋاشلىق بىلەن گەپ ئاڭلاپ جىم تۇرا!» دەۋاتقاندەك سۈرلۈك نەزەرى بىلەن ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭغا چوڭلارغا بويسۇنماي بولمايدىغانلىقى ئېنىق ئىدى.

ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئادىتى بويىچە، تويى بولىدىغان قىز توي كۈنى بىر دوستىنىڭ ئۆيىدە دوستلىرى بىلەن بىللە توي كۆچۈرىدىغانلارنى ساقلاپ ئولتۇرۇشى كېرەك، لېكىن مېنىڭ تويۇم جان قايغۇسى ئىچىدە بولۇۋاتقاچقا، ھېچقانداق بىر دوستۇم مېنى ئۆيىدە ئولتۇرغۇزغىنى يوق. توختىماي ئاڭلىنىپ تۇرغان ئوق ئاۋازى ئىچىدە بولۇۋاتقان بۇ تويدا قىز ئولتۇرغۇزۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، جاننى ساقلاشتىن ئېغىز ئېچىشمۇ تەس ئىدى. شۇڭا مەن بىر نەۋرە ھەدەم ئىززەتبۇۋىنىڭ ئۆيىدە ئولتۇردۇم. ئۆزۈم كىچىك بولغاچقىمۇ، توي ھەققىدىكى ئوشۇق ـ تۆشۈك ئىشلارنى ئويلاپمۇ كېتەلمىدىم. بىراق، مۇشۇ چاغدا ئاپام يېنىمدا تۇرغان بولسا قانچە ياخشى بولاتتى دەپ ھەسرەتلىنەتتىم! ئاپام كىچىك چېغىمدىلا ئۆلۈپ كەتكەچكە، ئاپام ھەققىدە جىق نەرسىلەرنى بىلمىسەممۇ، لېكىن ئىچىمدە ھاياتىمدىكى مۇشۇ ئالاھىدە دەقىقىلەردە جېنىم ئاپام ھايات بولغان بولسا، قانچىلىك خۇشال بولغان بولاتتى، مەن ئۆزۈمۇ قانچىلىك تەسەللى تاپار ئىدىم ـ ھە! دېگەنلەرنى ئويلاپ، ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي ئۇن

سېلىپ يىغلاپ كەتتىم.

شۇنداق قىلىپ، ئۇرۇش ئوتى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان زىمىستان قىشتا ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن تۇرمۇش قۇردۇق.

بىزدە ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ياخشى بىر ئادەت بار، ئۇ بولسىمۇ توي كۈنىنىڭ ئەتىسى ئەتىگىنىدە قىزنىڭ ئاپىسى يىگىت بىلەن قىزنىڭ ناشتىلىقىغا ئىسسىقلىق كىرگۈزىدۇ. بۇ ئاتا ـ ئانىنىڭ ئىككى ياش ئىناق، بەختلىك ئائىلە قۇرۇپ چىقىشۇن، بالىلىرى ساغلام چوڭ بولسۇن، دېگەن ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈرىدۇ. بىراق، بىز كەمبەغەللىكىمىز ۋە ئۇرۇش تەھدىتى تۈپەيلىدىن، بۇنداق ياخشى كۈتۈلۈشتىن بەھرىمەن بولالمىدۇق.

شۇ يىلى مەن تېخى 17 ياشقىمۇ كىرمىگەنىدىم.

شۇنىڭدىن باشلاپ، ئىلگىرى بىزنىڭ ئۆيىدە ئانىچە ـ مۇنچە ئىش چىقىپ قالسا يۈگۈرۈپ كېلىپ ھەمدەمدە بولىدىغان يىگىت، مېنىڭ تاپشۇرۇق ئىشلىشىمگە ياردەملىشىپ، دەرسلىرىمنى كۆزدىن كەچۈرۈپ تۇرىدىغان مۇئەللىمىم، تۆت بۇرجەكلىك ساندۇقنى دۇمبىسىگە ئارتىۋېلىپ كوچىمۇكوچا خەقلەرنىڭ دېرىزىلىرىگە ئەينەك سېلىپ يۈرىدىغان «سىرلىق ئەينەكچى»، ئۇچىسىغا قوپال كالتە جۇۋا كىيىپ، بېلىنى تاسما بىلەن باغلاپ يۈرىدىغان ئىشلەمچى، مانا ھازىر بىقىنىغا تاپانچا ئېسىپ پارتىزانلار بىلەن بىرلىكتە جەڭ قىلىپ يۈرگەن جەڭچى ئەخمەتجان مېنىڭ يولدىشىم بولۇپ قالدى. ئەمما، ئۇ ماڭا بىرنەچچە ئېغىز سۆز بىلەن ئاددىيلا تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئۇرۇش تۈگىگەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ ھالىمدىن ئوبدان خەۋەر ئالىدىغانلىقىنى ئېيتتى ـ ده، جەڭ مەيدانىغا قايتىدىن ئاتلىنىپ كەتتى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مېنىڭ تەقدىرىم ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ، ئۇرۇش ئوتى ئىچىدىكى تۇرمۇشمىز باشلاندى. بۇ جەريانداۋ ئەخمەتجان مېنىڭ ئىنقىلاب مۇساپىسىگە ئاتلىنىپ قەدەمىمۇقەدەم ئالغا قاراپ مېڭىشىمغا يېتەكچى بولدى، ئىنقىلاب دولقۇنلىرى ئىچىدە پولاتتەك تاۋلىنىشىمغا ئىلھام بەردى؛ مەنمۇ ئەپەندىمگە ياردەملىشىش ئۈچۈن كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە

تىرىشىپ، ئەپەندىمنىڭ ماڭا تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشقا بارلىقىمنى بېغىشلىدىم! ئىنقىلاب يىللىرىنىڭ چېنىقتۇرۇشى داۋامىدا بارا ـ بارا ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشتىكى كاتىپىمۇ بولۇپ قالدىم!

2. قېينئانام شەرۋانەم

مېنىڭ تارىختىن كۆپ خەۋىرىم يوق، لېكىن بۇ يەردە مۇنداق بىر تارىخنى تىلغا ئالغۇم كېلىدۇ:

چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۇ سەلتەنەتىنىڭ 7 ـ يىلى، يەنى 1881 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى چىڭ ھۆكۈمىتى زېڭ جىزې ئىسىملىك ئادەمنى چارروسىيەگە ئەۋەتىپ، سانكت پېتېربۇرگ شەھىرىدە «جۇڭگو ـ رۇسىيە ئىلى شەرتنامىسى»نى ئىمزالىغان. شەرتنامىدە چىڭ ھۆكۈمىتى چارروسىيەگە 9 مىليون رۇبلى تۆلەم تۆلەش شەرتىدىن باشقا، قورغاس دەرياسىنىڭ غەربى، ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى 70 مىڭ كىۋادرات كىلومېتىرلىق زېمىننى چارروسىيەگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش بەدىلىگە جۇڭگو ـ رۇسىيە چېگراسىنى باشقىدىن ئايرىغان. شۇنىڭ بىلەن بۆلۈنۈپ كەتكەن زېمىندا ياشاۋاتقان خەلق، جۈملىدىن ئەخمەتجانىنىڭ يارکەنتتە ياشاۋاتقان بوۋىسى ماخمۇتنىڭ ئائىلىسىمۇ بىر كېچىدىلا چارروسىيەنىڭ پۇقراسىغا ئايلىنىپ قالغان.

ماخمۇت بوۋاينىڭ لەقمى «ساتىراش» بولۇپ، بالىلارنى خەتنە قىلىدىغان ھۈنىرى بار ئىكەن. ئۇ ئۆمرىدە قادىر، شاكىر، نادىر، ناسىر ئىسىملىك تۆت ئوغۇل، شاراپەت، سائادەت ئىسىملىك ئىككى قىز پەرزەنت كۆرگەنىكەن. ئەخمەتجانىنىڭ دادىسى نادىر بالىلارنىڭ ئۈچىنچىسى بولۇپ، ياش ۋاقتىدىن تارتىپلا ئاتا كەسپى خەتنە قىلىشتىن باشقا، ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىشقا ماھىر، ياغاچچىلىق، ئەينەكچىلىككە ئوخشاش ھۈنەرلەرنىڭمۇ ئۇستىسى بولغاچقا، جامائەت ئۇنى ئەركىلىتىپ «نادەم» دەپ ئاتىشىدىكەن.

مەن 1950 ـ يىلى 11 ـ ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستان رېسپۇبلىكىسىنىڭ يارکەنت شەھىرىگە بېرىپ، ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئاپىسى ـــ قېيىنئانام شەرۋانەم بىلەن يۈز كۆرۈشتۇم.

ئىشنىڭ جەريانى مۇنداق:

1949 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئەمدىلا 35 ياشنىڭ قارىسىـ
نى ئالغان ئەخمەت ئەپەندىم تۆت سەپدىشى ۋە ئۇچ نەپەر خىزمەتچى خادىم
بىلەن بېيپىڭدا ئۆتكۈزۈلىدىغان يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ
يىغىنىغا كېتىۋاتقاندا ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ، بەختكە قارشى
قۇربان بولدى. بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۆزۈمنى پۈتۈنلەي يوقىتىپ قويۇـ
دۇم، قەلبىمنى چەكسىز قايغۇ ـ ھەسرەت، ئۇمىدسىزلىك چۈلغىۋالدى.
بۇ مەن ئۈچۈن ھاياتىمدىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق يوقىتىش، شۇنداقلا ئەڭ
قاتتىق زەربە ئىدى. بۇنىڭ ئۈرنىنى ھەرقانداق قىلىپمۇ تولدۇرغىلى
بولمايتتى، ھەرقانداق تەسەللى بېرىشلەر ماڭا كار قىلمايتتى. مەن ھەمـ
مىدىن ئايرىلغاندەك، ھاياتىمۇ مەن ئۈچۈن مەنىسىز بولۇپ قالغاندەك تېـ
ڭىرقاش ئىچىگە چۈشۈپ قالدىم. بۇ زەربىنىڭ تەسىرىدىن قاتتىق ئاغرىپ
قالدىم، سالامەتلىكىم ئېغىر دەرىجىدە ناچارلىشىپ كەتتى. يېتىم قالغان
بالىلىرىمغا قاراپ قانداق ھايات كەچۈرۈشكىمۇ كۆزۈم يەتمەي قالدى.

ئەپەندىم بېيپىڭغا مېڭىشتىن بۇرۇن، ھامان بىر كۈنى سۇۋېت
ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئاپىسىنى قايتۇرۇپ كېلىدىغانلىقىنى ماڭا ئېيتقانىـ
دى، ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسى كۆڭلۈمنىڭ
چوڭقۇر يېرىدە ساقلاقلىق ئىدى.
شۇڭا، سۇۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ
ئۇنىڭ يالغۇز قالغان ئاپىسىنى
يوقلاپ، ئەپەندىمنىڭ ئەنە شۇ ئارزۇـ
سىنى ئەملىگە ئاشۇرۇش مېنىڭ ئۇنى
ئەسلەپ تۇرۇشتىكى بىردىنبىر تالـ
لىشىمّ بولۇپ قالغانىدى، لېكىن مەن
مۇشۇ كەمگىچە يارىتىلمىغان قېيىنـ
ئانامنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم، قېـ
يىنئانامنىڭ ھازىر قانداق ئەھۋالدا
ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ بىلمەيتتىم.
ئارىمىزدا پوچتا ئالاقىسى بولمىغاچـ
قا، خەت ـ خەۋىرمۇ ئېلىشىپ باقـ
مىغانىدۇق. مانا ئەمدى ئەپەندىمۇ بۇ

ئەخمەتجاننىڭ ئاپىسى شەرۋانەم

دۇنيادىن كەتتى، قېينىئانام شەرۋانەمنى يوقلاپ، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىش، ئەپەندىم تۇغەپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمىنىنى قېينىئانامغا يەتكۈزۈپ هالىدىن خەۋەر ئېلىشنى قىلىشقا تېگىشلىك بۇر- چۇم دەپ ئويلىدىم ۋە بۇلارنىڭ هەممىسىنى ئەپەندىمنىڭ ماڭا قالدۇرغان ۋەسىيىتى دەپ قاراپ، دەرهال ئورۇنلىماقچى بولدۇم. شۇنىڭ بىلەن مەن قېينىئانامنى يوقلاپ، ئۇنىڭغا ئەپەندىمنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈشۈم، نەۋ- رىلىرىنى كۆرسىتىشىم كېرەكلىكىنى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىل- لىقنى هىمايە قىلىش ئىتتىپاقى»نىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ئەسئەت ئىسهاقوفقا ئېيتتىم، ئۇ كىشى بۇنى مەركەزگە مەلۇم قىلغانكەن، مەركەز قوشۇلۇپتۇ.

1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ يىل نەزىرى غۇلجىدا بېرىلدى. نەزىر بېرىشتىن بۇرۇن مەركەزنىڭ مېنىڭ سۆۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىشىمغا قوشۇلغانلىق خەۋىرى يېتىپ كەپتۇ. ئۇنىڭدا: «ئىنقىلابىي قۇربان رەپىقىسىنىڭ داۋا- لىنىشى ئۈچۈن ئۇزۇنراق تۇرۇشىغا تۇغرا كېلىدۇ، شۇڭا هەر ئايلىق خىراجىتى ئۈچۈن 4000 رۇبلىدىن هېسابلاپ تۆت ئايلىق خىراجەت بە- لەن سۆۋېت ئىتتىپاقىغا ئەۋەتىڭلار، ئەگەر يېتىشمىسە، ئېلىمىزنىڭ ئالمۇتادا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى بار، نېمە ئىش بولسا شۇلارغا ئېيتسا بولىدۇ، مەركەز ئالمۇتادىكى كونسۇلخانىمىزغا خەۋەر قىلىپ قويىدۇ» دەپ يېزىلغانكەن. مەن نەزىردىن كېيىن بىر ئايدەك سەپەر تەييارلىقى قە- لىپ، 10 - ئاينىڭ بېشىدا تۆت ياشقا كىرگەن قىزىم ئادالەت ۋە ئىككى ياشقا كىرگەن ئوغلۇم ئادىلجاننى ئېلىپ غۇلجىدىن ئايروپىلان بىلەن ئالمۇتاغا قاراپ ئۇچتۇم.

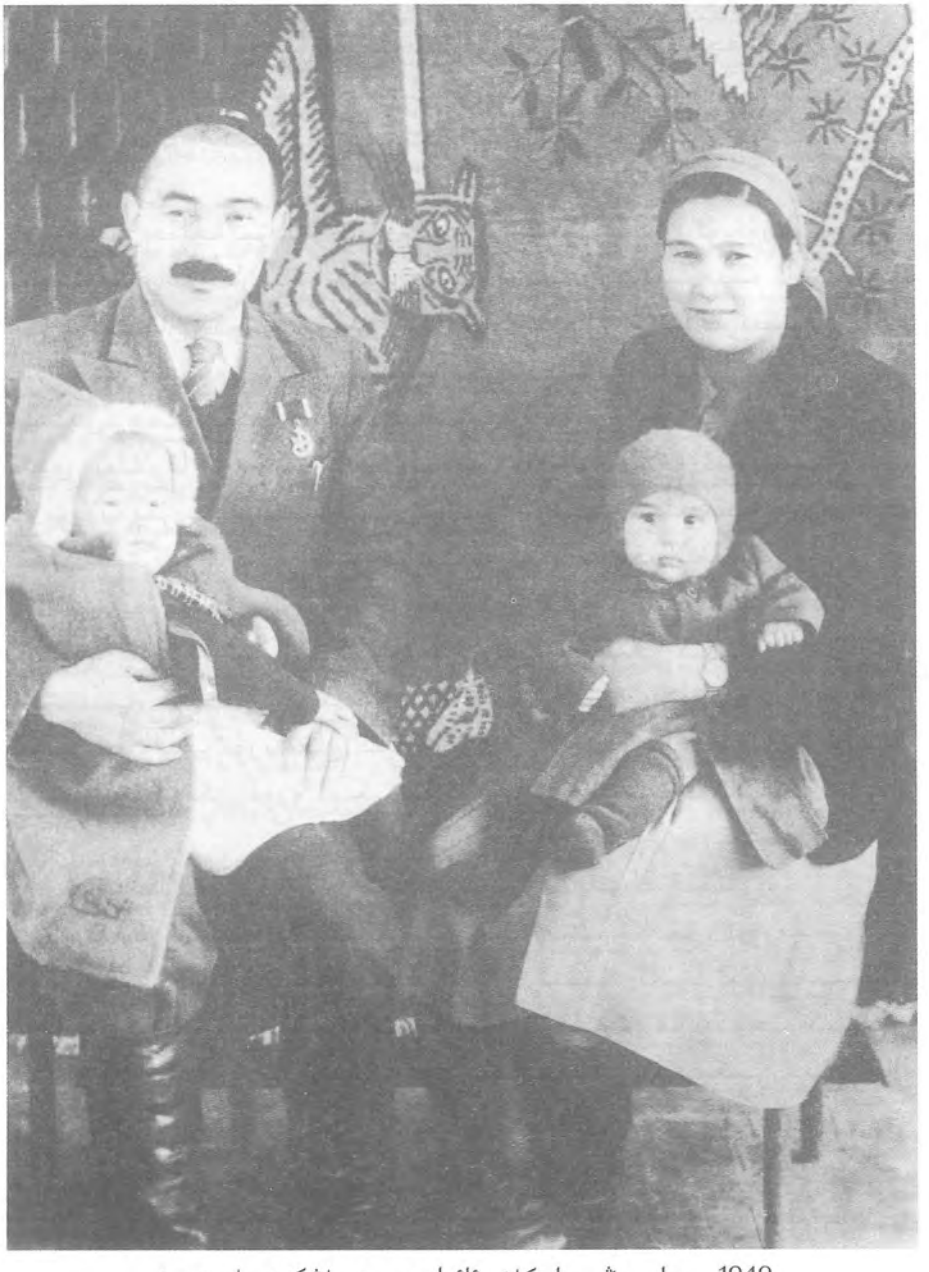
بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك بىر- لەشمە هۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ تۇرغان ۋاقىتتا، مەن خىز- مەت مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇرۇمچى - غۇلجا ئوتتۇرىسىدا كۆپ قېتىم ئاي- روپىلان بىلەن قاتنىغاندىم، ئۇ ۋاقىتتا ئايروپىلانغا ئولتۇرسام هېچقاچ- ان بىئارامچىلىق هېس قىلمايتتىم. بىراق بۇ قېتىمقى سەپەر پەقەتلا ئوخشاش بولمىدى. ئاجىزلاپ كەتكەنلىكىم ئۈچۈنمۇ ياكى باشقا سەۋەب- تىنمۇ، غۇلجىدىن ئالمۇتاغىچە بولغان بىر سائەتتىن ئارتۇقراق سەپەر

ئون سائەتلىكتەك بىلىنىپ كەتتى. يول بويى مېنى يىغا تۇتۇپ، كۆڭلۈم ئېلىشىپ ياندۇرۇپ، ھېچ ھالىم قالمىدى. ئەھۋالىمنى كۆرگەن ئايرو-پىلان خادىملىرى بالىلىرىمنى ئوينىتىپ تۇردى، ماڭا قايناق سۇ ۋە دورا ئەكېلىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ئاران تەسلىكتە ئالمۇتاغا كېلىۋالدۇق. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە مەن ئايروپىلانغا چىقسامىلا ئىچىم ئېلىشىدىغان، بىئارام بولىدىغان بولۇپ قالدىم.

ئالمۇتاغا كەلسەك، قازاقىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىدىن كامىلە ئىسىملىك 30 ياشلاردىكى بىر قازاق قىز ئايرودۇرۇمغا چىقىپ بىزنى كۈتۈپ تۇرغانىكەن. ئۇ بىزنى شەھەرگە ئەكىرىپ «دوم سوۋېت» دېگەن مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇردى. شۇ يەردە ئۇچ كۈن تۇرۇپ قالدۇق. مەن يارکەنتكە بېرىپ قېيىنئانامنى يوقلاش تەلىپىمنى نەچچە قېتىم دېسەممۇ، ئۇلار: «ئاۋۋال دوختۇرغا كۆرۈنۈڭ، بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى-مۇ تەكشۈرتۈشمىز كېرەك، ئاندىن كېيىن بارسىڭىزمۇ كېچىكمەيسىز» دەپ تۇرۇۋالدى.

قازاقىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى مېنى ئالاھىدە دەرىجىدە كۈتۈۋالدى، بۇنداق ئەھۋالدا مەن ئۇلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنمىسام بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن بولسام چەت ئەللىك، كۆڭلۈمدە بالدۇرراق يارکەنتكە يەتسەم بولاتتى، دەپ ئالدىرىسامۇ، كۈندىلىك ئو-رۇنلاشتۇرۇشلار ئىنتايىن زىچ بولغاچقا، ئۇلارغا بىر نەرسە دېيىشمۇ قى-يىن كەلدى. ھەتتا تېلېفون بىلەن سۆزلىشىش پۇرسىتىگىمۇ ئىگە بولالمىدىم، شۇنداق قىلىپ ئالمۇتادا بىر ئاي تۇرۇپ قالدىم.

11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ـــ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابى بايرىمى كۈنى. ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى كاپىتان پاگونى تاقىغان 30 ياشلاردىكى بىر رۇس ئوفىتسېر «ئىمكا» ماركىلىق پىكاپنى ھەيدەپ بىز چۈشكەن مېھمانخانىنىڭ ئالدىدا توختىدى، ئۇ بىزنى يارکەنتكە ئاپىرىپ قويماقچىكەن، ئەتىگەن سائەت سەككىزلەردە يارکەنتكە قاراپ يولغا چىقتۇق. يول ناچار بولغاچقا، ئالمۇتا بىلەن يارکەنت ئارىلىقىدىكى 400 كىلومېتىرچە يولنى ئون نەچچە سائەت مېڭىشقا توغرا كەلدى. كەچ كىرىپ كۆز باغلانغاندا، مىڭ-بىر جاپادا يارکەنت شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. كاپىتان پىكاپنى شەھەر-

1949 ـ يىلى يېڭى يىل كۈنى ئائىلە بويىچە چۈشكەن سۈرىتىمىز

لىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، ئۇ يەردە بىزنى كۈتۈپ تۇرغان بىر خادىم بىلەن كۆرۈشۈپ بىر نەرسىلەرنى دېيىشتى ـ دە، قول سومكىسىدىن نەچچە ۋاراق قەغەزنى چىقىرىپ كۆرسىتىپ، ھەربىيچە چاس بېرىپ يېنىپ كەلدى. بىز يەنە بىرەر سائەتتەك يول مېڭىپ، قورغاس چېگرا ئېغىزىغا يېقىن جايدىكى قېيىنئانام تۇرۇۋاتقان جاڭگال يېزىسىغا يېتىپ كەلدۇق.

بۇ يەر غۇلجا يېزىلىرىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان، ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يېزا ئىكەن. مەن ئەسلىدە سوۋېت دېسە ئاغزىمىزغا لىق كېلىدىغان، كوممۇنىزمچە گۇللەپ ياشنىغان، كاتتا تەرەققىي قىلغان مەنزىرىنى كۆرىمەن دەپ ئويلىغانىدىم. بىراق، بۇ يېزا ئادەتتىكىدەكلا بىلىندى، ھەتتا غۇلجىنىڭ سەھرالىرىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىغاندەك تۇيۇلدى. يوللارغا قارىمايمۇ ياتقۇزۇلماپتۇ. پەقەت تۇرالغۇ ئۆيلەر چوڭ يولىنى بويلاپ بىر ـ بىرىدىن خېلى يىراقتا رەتلىك سېلىنىپتۇ. يولنىڭ ئىككى چېتى بۇك ـ باراقسان دەل ـ دەرەخ بىلەن قاپلانغانىكەن.

بىز يول بويى ھېرىپ ـ ئېچىپ كەچ سائەت ئونلاردا يېزىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەردە تېخى توكمۇ يوق ئىكەن. ھېلىقى كاپىتان پىكاپىنى توختىتىپ، كولخوز بىرىگادىرىنىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ كەتتى. بىر ھازادىن كېيىن جاۋۇلداپ تۇرىدىغان گەپدان بىر ئايال پەيدا بولۇپ، بىزنى يولنىڭ قارشى تەرىپىدىكى غورۇ بېكىتىلگەن بىر ھويلىنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى.

ھويلىغا كىردۇق، ئۆيدىكىلەر يېتىپ قالغاندەك قىلاتتى.

ـــ شەرۋانە ھەدە، ئىشىكنى ئېچىڭ، كېلىنىڭىز، نەۋرىلىرىڭىز كەلدى، ـــ دەپ ۋارقىرىدى ھېلىقى ئايال. ئىشىك ئاستا ئېچىلىپ، بېشىغا ئاق ياغلىق ئارتقان، ئۇچىسىغا ئاق كۆڭلەك، قارا كەنجە كىيگەن 50 نەچچە ياشلار ئەتراپىدىكى سەل مۇكچەيگەن، مىسكىن بىر ئايال جىنچىراغ كۆتۈرگىنىچە ئۆيدىن چىقىپ كەلدى.

مەن بۇ ئايالنى بىرلا كۆرۈپ ئۇنىڭ شەرۋانەم ئاپام ئىكەنلىكىنى بىلدىم، مېنى باشلاپ كەلگەن خادىمنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى كۈتمەيلا، ئۇ «ۋاي!» دېگىنىچە ئوڭدىسىغا يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى.

مەن قېيىنئانامنى ھېچقاچان بۇنداق ھالەتتە كۆرەرمەن دەپ ئويلى-

مىغانىدىم، ئۆزۈمنى خېلىلا غەيرەتلىك، ھەرقانداق ئازابقا بەرداشلىق بې-
رەلەيمەن دەپ ھېسابلايتتىم، بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن ئۆز - ئۆزۈمگە
تەسەللى بېرىپ، قېيىنئانام بىلەن كۆرۈشكەندە مەيلى قانداق بولسۇن
ئۆزۈمنى يوقىتىپ قويماسلىقىم، ئىچىمدىكى قايغۇ - ھەسرەتلىرىمنى
ئاسانلىقچە چاندۇرۇپ قويماسلىقىم كېرەك دەپ ئىدىيەمدە تەييارلىق قى-
لىپ كەلگەنىدىم، بىراق بۇ تەييارلىقلىرىمنىڭ ھەممىسى بىردىنلا كۆ-
پۈككە ئايلاندى. مەن ئەمدى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم،
ئۇن سېلىپ يىغلىغان پېتى ئۆزۈمنى ئاتتىم - دە، قېيىنئانامنى يۆلە-
دىم.

بىر ھازادىن كېيىن قېيىنئانام ئەس - ھوشىغا كېلىپ ئورنىدىن
ئاران تۇردى، ئېتىكىمگە يېپىشىپ تۇرغان ئىككى بالامنى قۇچاقلاپ
باغرىغا چىڭ باستى. بالىلار كۆز ئالدىدىكى بۇ مەنزىرىدىن قورقۇپ كې-
تىپ ئاۋازىنىمۇ چىقىرالمىدى. قېيىنئانام تېخىمۇ ئېسەنكىرەپ ئۆزىنى
پەقەت توختىتالماي ھالىدىن كېتىپ يەنە بوسۇغىغا يىقىلىپ چۈشتى...

بالىلارنى يېتىلەپ، قېيىنئانامنى يۆلەشتۇرۇپ ئۆيگە ئەكىردۇق.
قېيىنئانام ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايتتى. كاڭ ئۇستىگە
سېلىنغان ئىككى پارچە ئەسكى تېكىمەتنىڭ ئۇستىدە ئۆزىنى ئۇياق -
بۇياققا تاشلاپ، چاچلىرىنى قامالالمىغىنچە زارلىناتتى:

15

— جېنىم بالام، ئاناڭنى ھەسرەتتە قويغان بالام! بويۇڭنى بىر
كۆرسىتىپ ئاققان يۇلتۇزدەكلا ئۆچتۇڭغۇ بالام! مېنى دوزاخ ئوتىغا تاش-
لىدىڭغۇ! مېنى تاشلاپ كېتىشكە قانداقمۇ چىدىغانسەن، يۈزۈڭنى ئاخىر-
قى بىر رەت كۆرەلمىدىمغۇ بالام!

قېيىنئانامنىڭ نالىلىرى ئىچىدە، مېنىڭ ئاللىقاچان قۇرۇپ بولغان
ياشلىرىم يەنە باشقىدىن تارىلاپ تۆكۈلەتتى، ئازاب ئىچىدە ئېسەدەپ
يىغلايتتىم. بىچارە ئايال كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆز ئوغلىنى كۆرۈشنى
نەقەدەر ئارزۇ قىلغان، تالاي كېچە كۆز يۇمماي ئوغلىنىڭ يولىغا
قانچىلىك تەلمۈرگەن بولغىيدى - ھە!؟ ئەپسۇس، مانا ھازىر بۇ ئانىنىڭ
ئوغلى مەڭگۈ كەلمەسكە كەتتى، مېھرىبان ئانىنىڭ قەلبىدىكى ئارزۇ -
تىلەكلىرى كۆپۈككە ئايلاندى ئەمەسمۇ!

كېچە يىغا - زار بىلەن ئۆتتى. مەن قېيىنئانامغا ئۆزۈمنىڭ ئالمۇ-

تادا بىر ئاي دوختۇرغا كۆرۈنۈش بىلەن بولۇپ، كېچىكىپ كەلگەنلىكىم- نى ئېيتتىم.

— مۇسابەت خەۋىرىنى بۇلارغا ئۇقتۇرغىلىمۇ 10 كۈنچە بول- دى، — دېدى بىزگە كېچىچە ھەمراھ بولغان ھېلىقى ئايال، — تېخى نەچچە كۈننىڭ ئالدىدىلا مەرھۇمغا ئاتاپ نەزىر بەردۇق. شەرۋانخىنده‌مىنىڭ دېيىشىچە، ئوغلى بۇلتۇر ئاۋغۇستتا كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، بىرنەچچە مىنۇت تۇرۇپلا كېتىپ قالغانكەن. ئوغلى ئولتۇرغان ئايرو- پىلان تاغقا ئۇرۇلۇپ كۆيۈپ كەتتى دېيىشىدىغۇ؟ بۇ خەۋەرنى تېخى يې- قىندىلا ئاڭلىدۇق، بىزنىڭ بىلگىنىمىزمۇ مۇشۇنچىلىكلا!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قېتىپلا قالدىم. بۇ ئېغىر مۇ- سىبەتنىڭ بولغىنىغا بىر يىل بولغان تۇرسا، نېمە ئۈچۈن سوۋېت ھۆ- كۈمىتى مەرھۇمنىڭ ئۆز ئاپىسىغا ئەمدىلەتىن ئاڭلاتقاندۇ؟!

— يا نېزنايۇ (رۇسچە « مەن بىلمەيمەن» دېگەن سۆز)، — دېدى ھېلىقى رۇس كاپىتان مېنىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە سورىغان سوئالىمغا جا- ۋابەن مۇرىلىرىنى قىسىپ قويۇپ، — ئۈچ كۈن ئىلگىرى سىزنى بۇياققا ئەكېلىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردى. تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى ماڭا بۇ ۋەقەنىڭ سىبىرىيەدە يۈز بەرگەنلىكىنى، يېقىندا سىلەرنىڭ جۇڭگودىن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىڭلەرنى، سىلەرنى يارىكەنتكە ئاپىرىپ قويۇشۇمنى بۇيرۇدى. يولدا بىخەتەرلىكىڭلەرگە مۇتلەق كېپىللىك قىلىشىمنى ۋە سالامەتلىكىڭلەرگە دىققەت قىلىشىمنى ئېيتتى ھەمدە سىلەرنى يارىكەنت شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە يەتكۈزۈپ قويۇپ دەرھال قايتىشىمنى جېكىلىدى؛ يارىكەنت شەھەرلىك ھۆكۈمەت سىلەرنىڭ ھەممە ئىشىڭلارغا مەسئۇل بو- لىدۇ. مەن يارىكەنت شەھەرلىك ھۆكۈمەتتىكىلەر بىلەن ئالاقىلەشتىم. ئەمدى سىلەرنى ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرىمەن، شۇنىڭ بىلەن ۋەزىپەم تامام بولىدۇ. ھە راست، قازاقىستان تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى قېيىنئاند- ىكىزغا مۇسابەت خەۋىرىنى ئاڭلىتىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن سىلەرنى ئەكېلىشنى توغرا تاپقانلىقى ئۈچۈن، سىلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىش ۋاق- تىڭلارنىڭ كېچىكىپ كەتكەنلىكىنى سىلەرگە دەپ قويۇشۇمنى تاپىلىدى.

ئۇ خۇددى بىر مۇھىم ۋەزىپىنى ئورۇنلاپ بولغاندەك چوڭقۇر تىنە- ۋالدى، كەينىگە ئىككى قەدەم داجىپ، مەيدىسىنى تۇز تۇتۇپ چىرايلىق

قىلىپ ھەربىيچە چاس بەردى ـ دە، مېڭىپ كەتتى.

قېيىنئانام شـــەرۋانەم ئـەخمەتجـاندىن كـىچىك، دادا باشـقا ئوغلـى ھاكىم بىلەن بىللـــە تۇرىدىكەن، بـــۇ بالا تولۇق ئوتتۇرا مەكـتەپتە ئـو ـ قۇۋېتىپتۇ، ھـــاكـــمىنـــىڭ ھـــەدىسى تـۇرسۇنئاي ياتلـىق بولۇپ كـېـ ـتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، قېيىنئانام ئىككىمىزنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان پـد ـغانلىق مۇڭدىشىشلىرىمىز باشلىنىپ كەتتى. ئانا ئۆزىنىڭ ئازاب ـ ئـو ـ قۇبەت ئىچىدە تىرىشىپ ـ تىرمـىشىپ ئـۆتكۈزگەن كـەچۈرمىشـلىرىنـى يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى. ئۇشتۇمتۇت كەلگەن مۇسىبەتتىن ئېـلىشـىپ قالايلا دەپ قالغان بۇ بىچارە ئاننىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇمايتتى.

قېيىنئانام چەكسىز قايغۇ ئىچىدە قېيىنئاتام نادىر بىلەن ئۆتكـۈز ـ گەن كۈنلىرى ۋە ئەخمەتجانىنىڭ بالـلىق دەۋرىدىكى ئەھـۋاللارنى بىـر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، ئەسلىدە شەرۋانەم ئا ـ پام بىلەن قېيىنئاتام نادىرلارنىڭ ئۆيى يارکەنتتە ئىكەن. شۇ ۋاقتـلاردا چارروسىيە ھۆكۈمىتى ھەربىر ئائىلىدىن بىر ئادەمنى ئەسكەرلىككە ياكى بوز يەر ئېچىش ئۈچۈن سىبىرىيەگە مەجبۇرىي ئەۋەتىش توغرىسىدا پـەر ـ مان چىقارغاچقا، بىچارە خەلق دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قالغانىكەن.

بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلاش ھارپىسىدا، چارروسىيە ھۆكۈمىتى دۆلەت كۈچىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ھەربىر ئائىلىدىن بىر ئەرنى مـەج ـبۇرىي تۇتۇپ يا بوز يەر ئېچىشقا، يا ئۇرۇش مەيدانىغا ئەۋەتىش توغرىسـ ـدا پەرمان چىقارغانىكەن. ئاشۇ مالمانچىلىق يىللىرىدا، ئوتتـۇرا ئاسىيـا رايونىدىكى نۇرغۇن پۇقرالار ئۆي ـ ماكـانلىرىنى تاشلاپ يـاقا يۇرتلارغـا قېچىپتۇ. بۇ دەل ئەخمەت ئەپەندىنىڭ دادىسى نادىر ماخمۇت تازا قـۇرا ـ مىغا يەتكەن ۋاقىت بولغاچقا، ئۆيىدىكىلـەر چارروسىيـە ھۆكۈمـىتىنىـڭ ئۇنى تۇتۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، 1910 ـ يىللار ئەتراپىدا ئىككى ئـا ـ ئىلىنىڭ چوڭلىرى نادىر بىلەن شەرۋانەمنىڭ نىكاھىنى ئوقۇپ قويۇپتۇ ـ دە، ئۇلارنى دەرھال يىراقلارغا قېچىپ كېتىشكـە ئـۇنـدەپتۇ. تۇن قـاراڭـ ـغۇسى بولغان بىر كېچىدە، نادىر يېڭى ئالغان كېلىنچەك شەرۋانەمنى ئېـ ـلىپ مەھەللىدىكى بىرقانچە ياشلار بىـلەن بىللـە قېچىپ كېـتىپتـۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىۋاپتۇ، بەزىلىرى يالغـۇز

يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىپ، ئىلى دەرياسى بويىغا يوشۇرۇن يېتىپ كەپتۇ ـ دە، كېچىلەپ چېگرادىن ئۆتۈپ، جۇڭگو تەرەپ-كە كېلىۋاپتۇ. ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، نادىرنىڭ ئىنىسى ناسىرمۇ غۇلـ-جىغا قېچىپ كەپتۇ.

مەن جاڭگال يېزىسىدا بىر ئاي تۇرۇش جەريانىدا ئەخمەتجان ھەققى-دە ئىلگىرى ئاڭلاپ باقمىغان نۇرغۇن ئەھۋاللاردىن خەۋەردار بولدۇم. قې-يىنئانامنىڭ ھەسرەتلىك بايانلىرى مېنىڭ ۋە ئەسلىمىنى يېزىشىمغا قىممەتلىك ماتېرىيال بولدى. بۇنىڭدىن 50 نەچچە يىل ئىلگىرى قېيىن-ئانامدىن مەرھۇم ئوغلىنىڭ بالىلىق چاغلىرى ھەققىدە ئاڭلىغانلىرىم ھېلىھەم يادىمدا ئېنىق تۇرۇپتۇ.

3. ئۆزى تەۋرىگەن بۆشۈك

مەن سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرا ساندىكى ياركەنتنىڭ جاڭگال يېزىدا تۇرغان كۈنلىرىمدە ئارىمىزدىكى سۆھبەتلەرنىڭ بىرىدە جۈملىسىمۇ ئەخمەتجاندىن چەتلەپ كەتمىدى. مەن ھەر كۈنى دېگۈدەك قېيىنئانام شەرۋانەمنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئوغلى ئەخمەتجانىنىڭ بالىلىق دەۋرى توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى ئاڭلايتتىم، ئۆزۈمۇ بىر ئانا بولغاچقا، بۇ مېھرىبان ئاننىڭ قەلبىدە دېڭىزدەك دولقۇنلاۋاتقان باش ـ ئاخىرى يوق ئارزۇ ـ ئارمانلارنىڭ نېمىلەردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالىغۇدەك ھالەتتە ئىدىم.

قېيىنئانام بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىكى ئۇزۇن سۆھبەت ئەخمەتجاننىڭ دۇنياغا كېلىشىدىن باشلاندى:

ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى غۇلجا كوچىلىرىدىن بىر كۆرۈنۈش

ئەخمەتجان قاسىمى 1914 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى (سەيشەنبە) غۇلجا شەھىرىنىڭ توغرا كۆۋرۈك مەھەللىسىدىكى ئۆستەڭ ياقىسىدا ئاددىي بىر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەنكەن.

سوئاللىرىمنىڭ ئايىغى چىقماي تۇرۇپلا قېينىنىڭنام كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىۋالدى ـ دە، گېپىنى باشلىدى:

ـــ ئەتىياز پەسلى، قار ـ مۇزلار تېخى ئېرىپ بولالمىغان كۈنلەرنىڭ بىر كېچىسى مېنى قاتتىق تولغاق تۇتۇپ كەتتى، يېنىمدا دادىسى بىلەن ئىككى ياشلىق قىزىم جەننەتىبۇۋىدىن باشقا ئادەم يوق ئىدى. دادىسى مېنىڭ بۇ ھالىمنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان چاپىنىنى كىيىدى ـ دە سىرتقا يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن دادىسى مەھەللىدىكى تۇغۇت ئانىسى ھاشىخان ھەدىنى باشلاپ كەپتۇ. تولغاق ئازابىدا تەر بېسىپ، تىنماي ئىڭرايتتىم... تاڭ ئاتارغا يېقىن بالا سالامەت تۇغۇلدى. مېنىڭمۇ كۆز ئالدىم پاللىدە يورۇپ، يېنىكلەپ قالغاندەك چوڭقۇر ئۇھ تارتتىم. ھاشىخان ھەدە بالىنى ئاۋايلاپ زاكىغا ئالدى ـ دە، ماڭا ئۇزاتقىنىچە «ئوغۇل، ئوغۇل» دەپ ۋارقىراپ كەتتى. بۇنى ئاڭلاپ چەكسىز بەخت تۇيغۇسىغا چۆمدۇم. ئوغلۇمغا قاراپ پەقەت قانمايتتىم، بوۋاقنىڭ پېشانىسى كەڭ، قوشۇمىسى چىڭ تۇرۇلگەن، قاپقارا يوغان كۆزلىرى پارقىراپ تۇراتتى، يۈمران ئېغىزىنى ئۇمچەيتىپ، بېشىنى تولغاشلىرى ئادەمنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرەتتى. ئۇنىڭ ئىڭكىلىگەن ئاۋازى بىزنىڭ بۇ سوغۇق ئۆيىمىزگە چەكسىز خۇشاللىق ئېلىپ كەلدى. ھاشىخان ھەدە قولىنى يۇيۇۋېتىپ، ھويلىغا چىقتى ـ دە، نادەمگە خۇش خەۋەر يەتكۈزدى. بالىنىڭ ئوغۇل ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان دادىسى نادەم بېشى كۆككە يەتكەندەك بولۇپ، قىن ـ قىنىغا پاتماي خۇشال بولۇپ كەتتى، ـــ شەرۋانەم ئاپام سۆزلەۋېتىپ بىر نەرسىلەرنى يادىغا ئالغاندەك پىسسىڭكىدە كۈلۈپ قويدى ـ دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ دادىسى نادەم يانچۇقىدىن ئاللىقاچان تەييارلاپ قويغان قىزىل لاتىنى چىقىرىپ ئادىتىمىز بويىچە ئۆيىمىزنىڭ ئىشىكىگە شەلپەر ئېسىپ قويدى.

ـــ بۇ خەۋەر توغرا كۆۋرۈكتىكى كىچىككىنە مەھەللىگە بىردەمدىلا تارقىلىپ كېتىپتۇ، ـــ دەيتتى قېينىنىڭنام، ـــ سەھەردە مەسچىتتىن چىققان جامائەت نادەمنى مۇبارەكلىشىپتۇ، ئاغىنىلىرىدىن ئاخۇنۇم كا-

رۇشاڭ، مامۇت بېدىكلەر: «ھەي نادىر ساتىراش، مانا بالاڭمۇ ئىككى بولـ
دى، ئەمدىغۇ يۈرتقا مەشرەپ ئۆتكۈزۈپ بېرەرسەن؟ يۈزۈڭمۇ قېلىنلىشىپ
كېتىپتۇ سېنىڭ! بولمىسا بۇلتۇر قىشتا ئابدۇل خادىكنىڭ ئۆيىدە مەشـ
رەپتىن ئىككى توقاچ ئوغرىلىۋالغانلىقىڭنى ماۋۇ بالاڭغا دەپ قويىمىز
جۇمۇ» دەپ چاقچاق قىلىشىپتۇ.

شەرۋانەم ئاپامنىڭ بايانلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ قۇلاق تۈۋىمدە مەشرەپـ
لەردە ئېيتىلىدىغان ئىلمى سەنىمى ياڭرىغاندەك بولۇپ كۆڭلۈم يايراپ
كەتتى.

ــ يەتتە كۈندىن كېيىن بالىغا ئىسىم قويۇش ئۇچۇن بىرنەچچە
مويسىپىتنى چاقىردۇق، ــ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى قېينىنئانام، ــ
ئىسمىنى قويغان ھېزىم موللام ئايەت ئوقۇغاچ بالىنى كاڭدىكى كىگىزدە
دوملاتقىنىدا، تۇغۇلغىنىغا ئەمدىلەتىن بىرنەچچە كۈن بولغان بوۋاق تۇـ
يۇقسىز كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئەتراپىتا بولۇۋاتقان ئىشلارنى بىلىۋاتـ
قاندەك، ھەممىگە نەزەر سالغاندەك قارايتتى. بۇنىڭغا مەستىلىكى كەلگەن
ھېزىم موللام بالىنى باغرىغا باسقىنىچە دېرىزە ئالدىغا باردى ـ دە، پارلاپ
تۇرغان قۇياشقا قاراپ «تەلەي ـ پېشانەڭ ئوڭ بولسۇن، بالام، مەنزىلىڭ
قۇياشقا ئوخشاش نۇرلۇق بولغاي، ئاللانىڭ چەكسىز ئالىمىدە ھىدايەت
تاپقايسەن، بالام!» دەپ دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭغا «ئەخمەت» دەپ ئىسىم
قويدى.

ــ بىز ئۇيغۇرلار ئادەتتە ئوغۇللارنى ئەركىلىتىپ ئىسمىنىڭ ئاـ
خىرىغا «جان» دەپ قوشۇپ چاقىرىمىز. بۇ بالىنىڭ ئىسمىغىمۇ «جان»
نى قوشۇپ، «ئەخمەتجان» دەپ ئاتىدۇق. ئۇيگە كەلگەن جاماەت يۆگەك
ئىچىدە كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ياتقان كىچىككىنە ئەخمەتجانىنىڭ
بەخت ـ تەلىيىنى تىلەپ دۇئا قىلىشتى. قىزىم جەننەتبۇۋىگە ھېچقايسـ
ىمىز دىققەت قىلالماپتىمىز. چىرايلىق قىزىم بىردەم يېنىمدا پۇشۇلداپ
ئولتۇرسا، يەنە بىردەم دادىسىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئەگىپ يۈرەتتى.
قانداقتۇر ئۆزىچە قايسىبىر ناخشىغا غىڭشىيتتى. ئىشقىلىپ ئۇمۇ بىرەر
ئىش قىلىپ بېرىشنى ئويلاۋاتقان بولسا كېرەك، مېھمانلارنىڭ قولىغا
سۇ بېرىمەن دەپ ئاپتۇۋۇنى كۆتۈرۈپ مېڭىشىغا يىقىلىپ چۈشتى. قاتـ
تىق چۈشۈپ كەتتىمۇ ياكى مېھمانلاردىن ئىزا تارتتىمۇ، «پاڭىدە» ئېـ
تىلىپ يىغلاپ كەتتى.

بۇ گەپلەردىن كېيىن شەرۋانەم ئاپام چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، گېپىنى داۋام قىلدى:

ــ مەن بالامنى باغرىمغا باستىم، ئەخمەتجان مەندىن كۆزىنى ئۇزمەي قارايتتى. ئۇنىڭ كەڭ پېشانىسىنى تىنماي سىلايتتىم، كۆزلىرىمدىن بەخت ياشلىرى تۆكۈلەتتى. «جېنىم بالام، سەنمۇ مەندەك بىر بەختسىز بولۇپ قالمىساڭ بولاتتىغۇ!» دەپ ئىچىمدە خۇدادىن ئامانلىق تىلەيتتىم. مېھمانلار كەتكەندىن كېيىن قىزىم جەننەتبۇۋى ئۆزىنىڭ قونچاق ئويناپ رەتلەپ قويغان پاكىز لاتا ـ پۈرۈچلىرىنى يېنىمغا ئەكېلىۋېلىپ، بىرنېمىلەرنىڭ ھەلەكچىلىكىگە چۈشۈپ كەتتى. دادىسى مەن كەشتە بېسىپ تىكىپ بەرگەن موخورکا خالتىسىدىن بىر چىمدىم موخورکا ئېلىپ، ئالدىرىماي يۆگەيتتى، قېلىن كالپۇكى بىلەن قەغەزنى ھۆللەپ، ۋىل ـ ۋىل يېنىپ تۇرغان مەشتىن چوغ ئېلىپ ئوت تۇتاشتۇراتتى ـ دە، كۈچەپ شورايتتى. ئۇنىڭ غەمكىن چىرايىدىن بىر خىل تەشۋىش چىقىپ تۇراتتى.

ــ قوشنا ئاياللارنىڭ بەزىلىرى تاماق ئېتىپ ئەكىرسە، بەزىلىرى ئەتكەنچاي ئەكىرىپ يوقلىشاتتى. ھەش ـ پەش دېگۈچە ئەخمەتجانىنىڭ قىرىقى توشۇپ قالدى. ئادىتىمىز بويىچە ئۇنىڭ قىرىقى سۈيىنى قۇيۇدۇق. قىرىقى سۈيىنى قۇيۇش ئۈچۈن 40 تال كىچىك توقاچ ياقتىم، ھەر بىر توقاچنى بالىنىڭ بىر كۈنلۈك رىزقى ئورنىدا تەييارلىدىم. يەنە 40 تال چىلان تېپىپ كەلدىم. بۇ ئۇنىڭ ئەل ـ يۇرت، دوستلىرى بىلەن ئىناق ئۆتۈشىنى تىلىگىنىم ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا 40 تال مەنپەزىمۇ تاپتىم، بۇ ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنلىرىنىڭ بەختلىك بولۇشى، سۆزلىرىنىڭ تاتلىق بولۇشىنى ئۈمىد قىلغانلىقىم ئىدى.

ــ قىرىقى سۈيى قۇيغان كۈنى بىرقانچە كىچىك بالىنى چاقىرىپ كىردۇق. ياشقا چوڭراق ئىككى ئايال بۆشۈكنىڭ ئىككى يېنىدا ئولتۇرىدى. بۆشۈكنىڭ ئوڭ يېنىدا ئولتۇرغان ئايال بۆشۈك ئاستىدىن ئوڭ قولىنى سوزۇپ، «ئىڭگى ماما» دەپ قارشى تەرەپتىن نەرسە سورىدى. بۆشۈكنىڭ سول تەرىپىدىكى ئايال ئالدىن تەييارلىغان يېمەكلىكلەرنى «مانا ساڭا» دەپ بۆشۈك ئاستىدىن ئۇنىڭغا بەردى. ئاندىن بۇ ئايال ئالغان تاتلىق ـ تۇرۇملارنى ئەتراپىدا كۈلۈشۈپ ئولتۇرغان بالىلارغا تارقىتىپ بەردى (چوڭلارنىڭ مۇشۇنداق قىلىشى بالىلارنىڭ قولى ئوچۇق، مەرد ـ

مەردانە چوڭ بولۇشىنى تىلىگەنلىكى ھېسابلىنىدۇ ــ ئا). ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇششاق بالىلارنىڭ ھەربىرىگە بىر قوشۇقتىن ئىلمان سۇ ئالدۇ-رۇپ، بالىنى يۇيىدىغان داسقا قۇيدۇردۇق. بالىنى شۇ سۇ بىلەن يۇيۇپ بولۇپ بۆشۈككە بۆلەپ قويدۇق. نېسىۋىسىنى ئالغان كىچىك بالىلار خۇ-شال بولۇپ دۇكۇرۇشۇپ چىقىپ كېتىشتى. ئەخمەتجانمۇ ئۇيقۇغا كەتتى. بىز بىرنەچچە ئايال تۆۋەن ئاۋازدا پىچىرلىشىپ پاراڭ سېلىپ ئولتۇ-رۇشتۇق. توساتتىن كىمدۇر بىرى «ۋاي خۇدايىمەي، قاراڭلار! مۇنۇ بۆ-شۇك ئۆزىچە تەۋرەۋاتىدۇغۇ، نېمە ئىش بۇ؟!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى. كەينىم-گە بۇرىلىپ قارىسام، راست دېگەندەك بۆشۈك ئۆزلۈكىدىن تەۋرەۋېتىپتۇ. مەن دەررۇ بېرىپ بۆشۈكنىڭ ياپقۇچىنى ئاچتىم، قارىسام، 40 كۈنلۈك ئەخمەتجان خۇددى بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلاپ چۈشىنىۋاتقاندەك، كۆز-لىرىنى پارقىرىتىپ، بوينىنى تولغاپ ئۇمچەرەپ يېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەننىڭ ئامراقلىقى كېلىپ كەتتى ھەمدە ئەجەبلىنىپ: «توۋا، مانى قاراڭلار! بۇ بالا 40 كۈنلۈك تۇرۇپ بۆشۈكىنى تەۋرىتىۋاتىدۇ! چوڭ بولسا قالتىس ئادەم بولۇپ چوڭ ئىشلارنى تەۋرىتىۋېتىدىغان ئوخشىمامدۇ!» دېيىشتى.

ــ شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان ھەدىسى جەننەتبۇۋى بىلەن قىش كۈنلىرى سوغۇقتا تىترىشىپ، ياز كۈنلىرى ئۆستەڭنىڭ لاي سۈيىگە چۆمۈلۈشۈپ، مەھەللىدىكى ئۆزى دېمەتلىك بىر توپ بالىلار بىلەن تەڭ چوڭ بولدى...

مەن قېيىنئانامنىڭ ئۆتمۈش خاتىرلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ، ئەخمەت-جانىنىڭ بالىلىق چاغلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەندەك بولدۇم، بۇ ئائىلە ئاشۇ كۈنلەردە گەرچە بایاشات بولمىسىمۇ، بارىغا شۈكۈر قىلىپ، بىر قاچا تاماقنى دەرقەمتە يېيىشىپ خاتىرجەم ياشىغان-كەن. بىراق، كېيىنكى كۈنلەردە كۈتۈلمىگەن يەردىن ئەخمەتجانىنىڭ دا-دىسى نادىر ماخمۇت بۇ ئالەمدىن ۋاقىتسىز كېتىپ قاپتۇ.

4. قېينئاتامنىڭ ئۆلۈمى

1922 ـ يىلنىڭ ياز ئايلىرى بولسا كېرەك، سۈيدۈڭدىكى يۈز بېشى بولۇپ ئۆتكەن بىر باي ئوغلىنىڭ خەتنىسىنى قىلدۇرۇشقا ئەخمەتجاننىڭ دادىسى نادىر ماخمۇتنى چاقىرىپتۇ، شۇنداقلا ئابروي قوغلىشىپ، سۈننەت توي بەزمىسىگە غۇلجىدىن ئاخۇنۇم كارۋىشاڭ، ئابلا دۇمباق قاتارلىق بىر-نەچچە سازەندىنى تەكلىپ قىپتۇ.

غۇلجا بىلەن سۈيدۈڭنىڭ ئارىلىقى يىراق بولمىغاچقا، ئۇلار ۋاقتىدا يېتىپ بېرىپتۇ. سازەندىلەرنىڭ كېلىشى بايغا شان ـ شەرەپ كەلتۈرۈپ-تۇ. نادىر ئاخۇن بالىنىڭ خەتنىسىنى قىپتۇ. ھەر تەرەپتىن كەلگەن مېھ-مانلار باغدا سەيلە قىلغاچ، مەززىلىك تاماقلارنى يېيىشىپ تازا يايرىشىپ-تۇ. مېھمانلارنىڭ تەلىپى بويىچە نادىر ئاخۇن، ئابلا دۇمباق قاتارلىقلار دۇتار ـ تەمبۇر چېلىپ مۇقام ئېيتىشىپتۇ، خەلق ناخشىلىرى بىلەن بەزمە قىپتۇ:

سادىرنىڭ ماكانى يوق،
كىيەرگە چاپانى يوق.
يۇرت ئىچى قۇرۇپ كەتتى،
ھەيدەشكە ساپانى يوق.

نۇر بەگنىڭ ئۆيى نەدە؟
چوڭ كۈرە دېگەن يەردە.
قىلمىغىنى قالمىدى،
ئۆلمىدى ھارامزەدە.

نادىر ئاخۇننىڭ ناخشىلىرىنى زوقى بىلەن تىڭشاپ ئولتۇرۇشقان

خالايىق تەڭ «بەللى ـ بەللى!» دېيىشىپ ماختىشىپتۇ. لېكىن، شەھەر ئىچىدە نادىر ئاخۇنغا ئۆزۈندىن بېرى ھەسەت قىلىپ يۈرگەن بىرمۇنچە چىدىماسلار بىر باھانە تېپىپ ئۇنى جايلىۋېتىشنىڭ قەستىگە چۈشكەنىكەن، ئۇلار نادىر ئاخۇنىنىڭ سۈيدۈڭگە كەلگەنلىكىنى ئوبدان پۈرسەت دەپ بىلىپ، كەينىدىن سۈيدۈڭگە ئوغرىلىقچە يېتىپ كەپتۇ. شۇ كۈنى مېھمانلار تارقىلىپ ئەل ئايىغى بېسىقاندا، نادىر ئاخۇن قونالغۇدىن سالقىنلاشقا سىرتقا چىقىشىغا، بايا تىلغا ئېلىنغان ھەسەتخورلاردىن قاسىم جازانىخور («قاسىم كومشا»مۇ دېيىلىدۇ) دېگەن بىر ئەبلەخ نادىر ئاخۇنىنىڭ كەينىدىن تۈيدۈرماي كېلىپ ئۇنىڭغا پىچاق ساپتۇ ۋە ھەش ـ پەش دېگۈچە تامدىن ئارتىلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. نادىر ئاخۇن شۇ يەردىلا جان ئۈزۈپتۇ.

نادىر ئاخۇنىنىڭ سۈيدۈڭدە قازا قىلغانلىقى ھەققىدىكى شۇم خەۋەر بىچارە شەرۋانەم ئاپامنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ، شەرۋانەم ئاپام قان يىغلىغىنىچە ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپتۇ.

سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە قېيىنئانام بىر ھازاغچە جىمىپ كەتتى، خېلى ئۇزۇندىن كېيىن ئېغىر خورسىنىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ــ تۈيۈقسىز كەلگەن قازادىن نېمە قىلىشىمنى بىلەلمىدىم. ئىككى بالام تېخى كىچىك. ئۆلگەنىنىڭ كەينىدىن تەڭ ئۆلمەك يوق! قېيىنئىنىم نا ـ سىر خەۋەرنى ئاڭلاپ دېرىزىگە سېلىۋاتقان ئەينەكلەرنى تاشلىدى ـ دە، ماڭا ئىككى بالىغا ئوبدان قاراشنى جېكىلەپ، سۈيدۈڭگە قاراپ مېڭىپ كەتتى، بېرىپ قارىسا كۆز ئالدىدا ياتقىنى ئاكىسىنىڭ جەسىتى.

«مېيىت كۆن ئاتلىسا يامان بولىدۇ» دەيدىغان پەتۋا بويىچە، نادىر ماخمۇتنىڭ مېيىتى سۈيدۈڭدىكى لەڭگەر شېھىتلىكىگە دەپنە قىلىنىپ ـ تۇ، ناسىر ئاخۇن ناھەق ئۆلگەن ئاكىسى ئۈچۈن يىغلاپ ـ قاقشاپ غۇل ـ جىغا قايتىپ كەپتۇ.

ئەلھۆكمىللالا! ئەپسۇس، ئەمدى بۇ بەختسىز ئايال ئۆزىنىڭ بىر ـ دىنبىر تايانچىدىن ئايرىلىپ قاپتۇ.

شەرۋانەم ئاپامنىڭ گېپى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە مەن تەسەللى بېرىپ گەپ قىستۇردۇم:

ــ كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسىلا، ئۆتكەن ئىش ئۆتتى، ئەخمەتجان

ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا دادىسىنىڭ قەبرىسىنى جىق سۇرۇشتۇرۇپ، ئا-خىر سۈيدۈكدىن تاپتى، دادىسىنىڭ بېشىدا خەتمە قۇرئان قىلدى.

بۇنى ئاڭلىغان قېيىنئانام شەرۋانەم يەنە بىر تىنىۋېلىپ:

ــ ۋايەي شۇنداقمۇ، جېنىم بالامنىڭ كۆڭلى قانچىلىك يېرىم بو-لغاندۇ؟

ئاشۇ مۇدھىش قاراڭغۇ جەمئىيەتتە نەدىمۇ قانۇن، نەدىمۇ ھەقىقەت بولسۇن! بايلارنىڭ گېپى گەپ، قىلغىنى قىلغان. شەرۋانەم ئاپامغا ئوخ-شاش نامراتلارنىڭ گېپىنى ئاڭلايدىغان كىم بار؟

مەن پىلدىرلاپ يېنىپ تۇرغان جىنچىراغنىڭ يېنىدا شەرۋانەم ئا-پامنىڭ ھەسرەتلىك ئەسلىمىلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ، ئىختىيارسىز كۆز يې-شى قىلاتتىم، ئۇ سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى:

ــ مەن تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىپ يۇرۇپ سۈيدۈكدىكى بايدىن قاتىل-نى تېپىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم. باي قاتىلنى تېپىپ بېرىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئىتلىرىنى قويۇپ بېرىپ مېنى تالاتتى. مەن بۇ يول-دىن قايتماي يەنە شەڭگەن يامۇلغا قاتىل ئۇستىدىن ئەرز قىلدىم. لې-كىن، ھېچكىم مېنىڭ زارىمنى تىڭشىمىدى. رەزىل قاتىل قېچىپ ئىز ـ دېرەكسىز يوقالدى. مېنىڭ ئەرزىمەمۇ ئاقمىدى. ماڭا پەقەت كۆز يېشى قىلىشتىن باشقا ئامال يوق ئىدى. ئىككى بالامنى باغرىمغا بېسىپ ئاللا-دىن پاناھلىق تىلەشتىن باشقا نېمە چارەم بولسۇن دەيسىز. قىزىم جەذ-نەتبۇۋى بىلەن ئوغلۇم ئەخمەتجان ماڭا يېپىشىپ ئۇمچىيىپ يىغلايتتى. كاللامدا بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈزەرمەن، دېگەن بىرلا سوئال ئەگىيتتى.

ــ ئائىلىمىز بەك نامرات بولغاچقا، دادىسىنىڭ قىرىقى نەزىرىنىمۇ بېرەلمىدۇق. ئازراق ماي پۈرتىپ قۇيماق سالدىم. كەلگەنلەرنىڭ ھەم-مىسى ماڭا تەسەللى بېرىپ «ئەلھۆكمىللاھ» دېيىشەتتى. بىراق ئەخمەت-جان يەنىلا گۆدەك بولغاچقا، بۇ ئېغىر مۇسىبەتنى بىلىپمۇ كېتەلمىدى، بىر چاغدا قارىسام، بالا يېنىمدا يوق. ئۇ مەھەللىدىكى بالىلار بىلەن ئوي-ناپ تالاغا چىقىپ كەتكەنكەن. قانداقلا بولمىسۇن ئۇ دېگەن كىچىك بالا ـ دە! ئۇ تونۇرنىڭ ئىچىگە چۈشۈۋېلىپ، دادىسىنى دوراپ قوموشتىن ياسا-ۋالغان سۈنىيىنى چېلىپ ئولتۇرغۇدەك. كىچىك دادىسى ناسىر تونۇردىن ئۇنى قۇلىقىدىن تارتقان پېتى سۆرەپ چىقىپتۇ. ئاچچىقىدا كاچىتىغا

نەچچىنى ساپتۇ ـ دە، بىلىگە ئاق پوتىنى يېڭىباشتىن باغلاپ قويۇپتۇ.

شەرۋانىم ئاپامنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ مۇنداق بىر ۋەقە كۆڭلۈمدىن كەچتى:

1947 ـ يىلى يازدا، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن، ئەخمەت ئەپەندىم ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بارلىق ۋەكىللىرىنى ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا قايتۇرۇپ كەلدى. بۇ يەر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ باززىسى بولغاچقا، ئەتراپ بىرقەدەر تىنچىپ قالغانىدى. 9 ـ، 10 ـ ئايلار-نىڭ بىر كۈنى بولسا كېرەك، ئەپەندىم ئىككىمىز قىزىمىز ئادالەتنى كۆتۈرۈپ، كەچقۇرۇنلۇقى نوۋېگورىتسكى ئۆيىمىزدىن («ئىستالىن» يولى 4-كوچا) داداملارنىڭ سايىبويىدىكى ئۆيىگە ماڭدۇق. ئادەتتە ئەپەندىم سىرتقا كىچىك ماشىنىدا مۇھاپىزەتچىسى بىلەن بىللە چىقاتتى، شۇ كۈنى بىز چوڭ ئۆيگە ھېچكىمگە دېمەي پىيادىلا ماڭدۇق، ماشىنىمۇ چاقىرمىدۇق، مۇھاپىزەتچىگىمۇ خەۋەر قىلمىدۇق.

بىز چوڭ يولنى كېسىپ ئۆتۈپ، يولبويى پاراڭلىشىپ كېتىپ باراتتۇق. بىرەمدىن كېيىن كەينىمىزدە بىرنەچچە ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى. دەسلەپتە ئۇلارغا دىققەتمۇ قىلماپتىمىز. ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلىشىگە، كۆڭلۈمدە بىر گۇمان پەيدا بولدى ـ دە، ئەخمەتجانغا ئاستا ئىشارەت قىلدىم. چۈنكى، ئۇرۇمچىدىكى چاغلىرىمىزدا گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى ئەخمەتجانغا كۆپ قېتىم قەست قىلماقچى بولۇپ كەينىگە كىرىۋالغانىدى.

ھېلىقىلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى. ئەپەندىم قەدىمىنى توختاتتى ـ دە، كەينىگە بۇرىلىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە ئۇلارنى كۈتۈپ تۇردى. ئەپەندىمنىڭ توختىغىنىنى كۆرۈپ ھېلىقىلارمۇ جايىدا تۇرۇپلا قېلىشتى. بىراق، ئارىلىقىمىز يېقىن بولغاچقا، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئوڭشۇۋېلىشقا ئۈلگۈرەلمەي، تېڭىرقىغىنىچە ئوڭايسىز ئەھۋالدا قېلىشتى.

بىرەمدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى سالام بېرىپ ئالدىمىزغا كەلدى. مەن يەنىلا قورقۇنچ ئىچىدە قىزىمنى يۆگەشتۈرۈپ ئەپەندىمنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدىم.

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەپەندىم، ـــ دېدى ھېلىقى كىشى، ـــ سىلىگە دەيدىغان مۇھىم گېپىمىز بار ئىدى، ئۆيلىرىگە بېرىشقا پېتىنالمىدۇق، بىراق كۆرۈشمىسەك كۆڭلىمىز ئۇنىمىدى، شۇڭا سىلىگە ئەگىشىپ

كېلىشىمىز.

ئەپەندىم تەمكىنلىك بىلەن ئۇ كىشى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشـ
تى ـ دە، ئۇلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى سوردى.

ـــ بىز بۇ يەردە ئوقەت قىلىپ جان بېقىۋاتىمىز دېسىلە، ـــ دېدى
ھېلىقى ئادەم، ـــ ئاۋۇ تىتىرەك بېسىپ داجىپ تۇرغان ئاغىنىمىز سىلە ـ
دىن قورقۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. كۆرۈشمەي كېتەي دېسە، تېخى كۆزى قىيمايدۇ
دېسىلە.

ئەپەندىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ سەۋەبىنى سورىۋىدى، ھېلىقى كىشى
سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ ئەپەندىم، سىلى خەلقپەرۋەر ئادەم، پۇقرالارنىڭ باشپاناھى، شۇ ـ
ڭا قورقماي ئالدىلىرىغا كېلەلىدۇق، بۇ ئاغىنىمىزنىڭ ئىسمى مەمەت،
بۇنىڭدا گۇناھ يوق دېسىلە. بۇ يېتىمنىڭ دادىسى جازانىخولۇق قىلىپ
خەقنىڭ ھەققىنى يېگەچكە، خۇدانىڭ جازاسىغا ئۇچرىدى. 10 يىلنىڭ
ئالدىدا باشقا خەق بىلەن جېدەللىشىپ، ئۆز جېنىغا ئۆزى زامىن بولدى،
بۇ ئاغىنىمىز ئۇ جازانىخورنىڭ بالىسى بولغان بىلەن ئەسكى ئىش قىلـ
مايدۇ. ئۆزىنىڭ كۇچىگە تايىنىپ كۇن كۆرۈۋاتىدۇ. سىلىنى بىلىپ قالـ
سا، مەندىن دادىسىنىڭ قىساسىنى ئالىدۇ دەپ قورقۇۋاتىدۇ. ئەمدى قا ـ
رىسىلا، راست گەپنى قىلساق، قاسىم جازانىخور دېگەن ئادەم بۇ ئاغىنـ
مىز تېخى تۇغۇلمىغان چاغدا، سۇيدۇكىدە شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرىپ دا ـ
دىلىرى نادىركامغا قەست...

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەخمەتجانىنىڭ چىرايى شۇنچىلىك ئۆڭدىكى، ئۇنىڭ
تۇرقىغا قاراپ ئۇنى دەرھال مىللىي ئارمىيە كومېندانتى (شەھەر گارنـ
زونى) غا خەۋەر قىلىپ، بۇ كىشىنىڭ پۇت ـ قولىنى يەرگە تەگكۈزمەيلا
بارىدىغان يېرىگە ئاپىرىۋېتەرمىكىن، دەپ قالدىم. ئەپەندىم سەل تۇرۇۋالـ
غاندىن كېيىن ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن كەينىگە داجىپ تۇرغان ھېلـ
قى كىشىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، سىلىق ـ سىپايىلەرچە سۆز ئاچتى:

ـــ قورقماڭ! «ياخشىلىققا ياخشىلىق ھەر كىشىنىڭ ئىشى، ياماـ
لىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشى!» دەپتىكەن، مەن ئۇنداق نامەردلەر ـ
دىن ئەمەس! مېنىڭ دادام سىزنىڭ دادىڭىزنىڭ قولىدا جان بەرگەن بول ـ
سا، باشقىلار سىزنىڭ دادىڭىزنىڭ جېنىنى ئاپىتۇ. بىز بۇنى ئۆتمۇش
جەمئىيەتتىنلا كۆرىمىز. خەلقىمىزنى نادانلاشتۇرۇۋەتكىنى ئەنە شۇ مۇد ـ

ھىش كونا جەمئىيەت. مانا ھازىر بىز يېڭى جەمئىيەت قۇرىمىز دەپ كۆ- رەش قىلىۋاتىمىز. ئۆتمۈش جەمئىيەتكە سىزمۇ، مەنمۇ مەسئۇل ئەمەس، بەلكى ئاشۇ دەۋرنىڭ ئۆزىلا مەسئۇل. بۇنداق ئىشلاردىن بىز نېمە ئۈچۈن ئىبرەت ئالمايمىز؟! ئۆتمۈشتە بولۇپ ئۆتكەن ئاچچىق ساۋاقلاردىن ئىب- رەت ئېلىشىمىز كېرەك! ئەمدىلىكتە بىر - بىرىمىزگە پىچاق تەڭلە- شىپ، بىر - بىرىمىزنىڭ جېنىغا زامىن بولىدىغان ئىشلارغا قانداق يول قويالايمىز! بىز ئىناق، ئىتتىپاق بولۇپ، نادانلىق، ئەخمەقلىقلەرگە خا- تىمە بېرىشىمىز، يېڭى دەۋر يارىتىشقا تۆھپە قوشۇشىمىز لازىم! مېھ- نەتكەش خەلقىمىز سۆزسىز كەلگۈسى دەۋرنىڭ ئىگىلىرىدىن بولالايدۇ، ئەلۋەتتە!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ چەتتە تۇرغان ھېلىقى مەمەت ئىسىملىك ئادەم ئۆ- زىنى تۇتۇۋالالماي پاڭگىدە ئېتىلىپ يىغلاپ كەتتى:

— جېنىم ئەپەندىم! مەن سىلى بىلەن كۆرۈشۈشكە ئۇزۇندىن بېرى تەشنا ئىدىم، بۈگۈن سىلى بىلەن ئاخىر كۆرۈشتۇم، مەن بىر ئۆمۈر سە- لىنىڭ ئالدىلىرىدا گۇناھكار...

ھېلىقى ئادەمنىڭ ھۆڭرەك سېلىپ يىغلىغان ئاۋازى گۇگۇمدىكى مەھەللىنىڭ جىمجىتلىقىنى بىر- دىنلا بۇزۇۋەتتى.

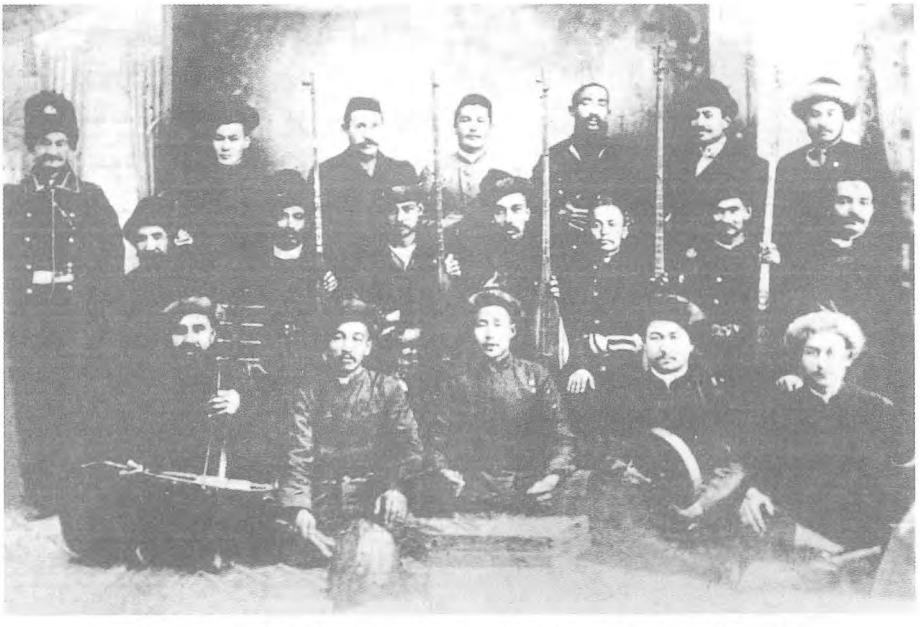
ئەخمەتجاننىڭ دادىسى نادىر ئاكا

شۇنداق قىلىپ، بۇ بىرنەچچە كىشى خوش دېيىشكەن پېتى كەي- نىگە داجىشىپ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ قېلىشتى. ئەپەندىم خوشلە- شىپ قىزىمىز ئادالەتنى قولۇمدىن ئالدى - دە، سايىۋىغا قاراپ يولە- مىزغا راۋان بولدۇق.

ھەرقانداق كىشى ئۆز جەمەتە- نىڭ تارىخىنى ئېسىدىن چىقارمايە- دۇ، بىز ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كەل- گەندىن كېيىنكى بىر مەزگىللىك تىنچ كۈنلەردە، ئەپەندىم دادىسىنىڭ ئون نەچچە يىل تاشلىنىپ قالغان

قەبرىسىنى ئىزدەپ سۈرۈشتۈرۈپ ئاخىر تاپتى ۋە ئابدۇۋەلى جارۇللا، بىرنەچچە ئابرۇيلۇق مويسىپىت بىلەن بىرگە دادىسىنىڭ سۈيدۈكۈ لەڭگەر شېھىتلىكدە ئىگىسىز قالغان تۈپراق بېشىدا خەتمە قۇرئان قىلدى. قېيىنئاتام نادىر ماخمۇت 20 ـ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرىدا بىر توپ يەرلىك خەلق سازەندىلىرى بىلەن سۈرەتكە چۈشكەنكەن، بۇ سۈرەتنى غۇلجىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ يېنىغا جايلاشقان سۈرەتخانىدىكى سۈرەتچى تارتقانكەن. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق سەنئەتكارى زىكرى ئەلپەتتا بۇ سۈرەتنى ماڭا ئەكىرىپ بەرگەنىدى. مەن بۇ سۈرەتنى ھازىرغىچە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

تۇرلۇك ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، قېيىنئاتامنىڭ قەبرىسىنى ۋاقتىدا يوقلىيالمىدۇق. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ شىددەتلىك بوران ـ چاپقۇنلىرى سەل پەسەيگەندىن كېيىن، تاشلىنىپ قالغان بۇ قەبرىنى يوقلاشقا مۇيەسسەر بولالىدۇق. 1984 ـ يىلى، ئاتاقلىق سەنئەتكارىمىز ئابدۇۋەلى جارۇللانىڭ يول باشلىشى بىلەن ئوغلۇم ئادىلجان ۋە نەۋرەم ئالماس سۈيدۈڭدىكى لەڭگەر شېھىتلىكىگە بېرىپ، قېيىنئاتام

نادىر ئاكا (ئىككىنچى قاتار سولدىن ئىككىنچى) سازەندىلەر بىلەن بىللە

نادىر ماخمۇتنىڭ قەبرىسىنى ئىزدەپ تاپتى، يۈرتقا نەزىر بەردى، قەبرىگە ئابىدە تاش قويدى.

مەن بەزىدە شۇنداق ئويلاپ قالىمەن: «مۇشۇ بولسىمۇ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ روھىغا تەسەللى بولار!»

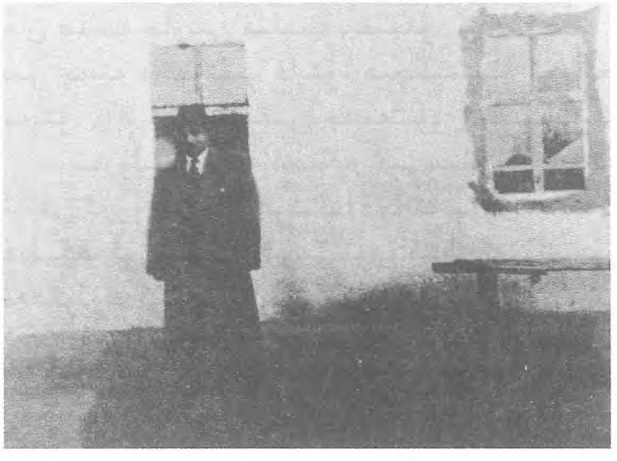
5. كىچىك جەننەتتىمدۇ؟

شۇنداق قىلىپ، قېيىنئانام شەرۋانەم ئىككى بالا بىلەن تۇل قاپتۇ، ئۇلارنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر كېلىشكە باشلاپتۇ. جەننەتىبۇۋى توققۇز ياشتىن ئېشىپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتكۈدەك بولۇپ قالغاچقا، ئاپىسىنىڭ بىردىنبىر مۇڭدىشى ۋە يارەمچىسى بولۇپ قاپتۇ. بۇ قىز خۇددى چوڭ كىشىلەردەك ئەقىللىك، تەمكىن ئىكەن، ئاپىسىنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولىدىكەن. ئاپىسى بىلەن دائىم هال ـ مۇڭ ئېيتىشىدىكەن، ئىنىسى ئەخمەتجانغا قارايدىكەن. قىسقىسى، كېچە ـ كۈندۈز ئاپىسىنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي، دادىسىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشىدىكەن. قىزىنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئانا ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولىدىكەن.

ئارىدىن بىرەر يىلمۇ ئۆتمەي، بۇ بىتەلەي ئانىنىڭ بېشىغا يەنە بىر كۈلپەت كەپتۇ.

ئەخمەتجانىنىڭ هەدىسى جەننەتبۇۋى تۇيۇقسىزلا كالتە يۆتىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بەزىدە قاتتىق يۆتىلىپ، يۈزلىرى قىزىرىپ، نەپىسى بوغۇلۇپ كېتىدىكەن. كېچىلىرى قىزىپ تەرلەيدىغان، هەتتا قان تۈكۈرىدىغان بولۇپ قاپتۇ. يوقسۇزلۇق تۈپەيلىدىن قېيىنئانام قىزىنى داۋالىتىشقا زادىلا چامى يەتمەپتۇ. جەننەتبۇۋىنىڭ كېسىلى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپتۇ. ئۇنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن شەرۋانەم ئاپام مەهەللىدىكىلەرگە دەم سالدۇرۇپمۇ بېقىپتۇ، ئىسرىق سېلىپمۇ بېقىپتۇ، بىراق جەننەتبۇۋىنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان بۇ ئەجەلنى توسۇپ قالالماپتۇ. كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ كېتىۋاتقان بۇ نارەسىدىنى قۇتقۇزۇپ قالىدىغىنىغا كۆزى يەتمىگەن ئانىنىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇماپتۇ.

غېرىبلىق باسقان بۇ ئۆيدە كونا يوتقانغا پۈركىنىپ ياتقان جەننەت

1946 ـ يىلى ئەخمەتجان غۇلجىدا بالىلىق دەۋرىنىڭ ئۆتكۈزگەن ئۆيىنىڭ ئالدىدا چۈشكەن سۈرىتى.

بۇۋىنىڭ ئۇ ئالەمگە كېتىۋاتقانلىقى هەممىگە ئايان بولۇپتۇ. جەننەتبۇۋىنىڭ سارغىيىپ كەتكەن چىرايى، نۇرسىز كۆزلىرى ئەسلىدىمۇ مىسكىن. لىك ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ئانىنىڭ يۈرىكىنى ئېزىپ پارە ـ پارە قىلىۋېتىپتۇ. شۇ كۈنى كېچىسى جىنچىراغ پىلىلداپ بارغانسېرى غۇۋالىشىپ تۇ، جەننەتبۇۋىنىڭ «ئىسسىپ كەتتىم، تەرلەۋاتىمەنغۇ، يوتقانىنى ئېلىۋەتكىنە، ئاپا...» دېگەن سۆزى ئانىغا قىلغان ئەڭ ئاخىرقى بىر جۈملە سۆزى بولۇپ قاپتۇ.

ئەتىيازنىڭ جۈدۈنلۇق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مەشتىن چىققان ئىس ـ تۈتەك كىشىدە خۇددى ئەزرائىل كېلىپ بۇ ناراسىدە قىزنى ئۇ ئالەمگە ئەكېتىۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا قىلىدىكەن. شۇنچىلىك ئۇزۇن تۇيۇلغان بۇ كېچىدە، شەرۋانەم ئاپام ئۇنى ـ بۇنى قىلىپ بېقىپ، هېچبىر چارە تاپالماي، سەككىز ياشلىق ئەخمەتجاننى هەدىسى جەننەتبۇۋىنىڭ قېشىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپلا داد ـ پەريات قىلىپ قوشنىلاردىن ياردەم تىلەپ سىرتقا يۈگۈرۈپتۇ...

قېيىنئانام بىرنەچچە ئايالنى باشلاپ قايتىپ كىرسە كىچىككىنە ئەخمەتجان ئاپىسىنى دوراپ هەدىسى جەننەتبۇۋىنىڭ ئاغزىغا قوشۇق بىلەن سۇ قۇيۇۋاتقانىكەن. لېكىن، جەننەتبۇۋى كۆزىنى چىڭ يۇمغان پېتى ئۇن ـ تىنسىز ياتقان، قولۇم ـ قوشنىلار بۇ هالنى كۆرۈپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي هودۇقۇپ كېتىشىپتۇ. بەزىلىرى دەرهال ئاغزىغا سۇ ئېلىپ جەننەتبۇۋىنىڭ سارغىيىپ كەتكەن يۈزىگە پۈركۈپتۇ، خۇددى بىرسى جەننەتبۇۋىنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالىدىغاندەك. ئۇلار قولىدىن كېلىدى-

غان هەمە چارىنى قىلىپ بېقىپتۇ. كىچىككىنە ئەخمەتجان قورققىنىدىن بىر چەتتە داڭقېتىپ قاپتۇ، ھىچكىمنىڭ ئۇنىڭغا قاراشقا چولىسى تەگمەپتۇ. تاڭ ئاتارغا يېقىن جەننەتبۇۋى ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ...

شەرۋانەم ئاپام جانجىگەر قىزىنىڭ بۇ دۇنيادا جەننەت ھۇزۇرى سۈرۈشىنى ئارزۇ قىلىپ، ئۇنىڭغا «جەننەتبۇۋى» دەپ ئىسىم قويغانىكەن، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسى توزغاقتەك توزۇپ، يۈرەك پارىسى ـــ جەننىتى مەڭگۈلۈك كېتىپ قاپتۇ.

سەبىي قىزىنىڭ چىرايلىق بوي ـ تۇرقى، تاتلىق سۆزلىرى، ئوماق چىرايى، كېپىنەكتەك ئوينىغان ئۇسسۇللىرى كېچە ـ كۈندۈز ئانىنىڭ كۆز ئالدىدىن زادىلا كەتمەپتۇ. بەختسىز ئانا قوشنىلارنىڭ جەننەتبۇۋى بىلەن تەڭ دېمەتلىك قىزلىرىنىڭ چۈرقىرىشىپ ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرگىنىدە، ئۆزىنىڭ قىزىمۇ خۇددى ھازىرلا قايتىپ كېلىپ مۇشۇ يەردە پەيدا بولىدىغاندەك تۇرغان يېرىدە قېتىپلا قالىدىكەن، ھەرقانچە قىلىپمۇ بۇ ئېچىنىشلىق رېئاللىقنى قوبۇل قىلالمايدىكەن، دائىم ئاسمانغا قاراپ «كىچىك جەننىتىم جەننەتتىمدۇ؟» دەپ ئۇنسىز ناله قىلىدىكەن.

6. مېنىڭ يۇلتۇزۇم قايسى؟

كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن ئۆلۈم شەرۋانەم ئاپامنىڭ تۇرمۇشىنى تېخىمۇ قىينىلاشتۇرۇۋېتىپتۇ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنىڭ ھەممىسى تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە بولغاچقا، ھېچكىمۇ ئۇلارغا ياردەم بېرەلمەپتۇ. شەرۋانەم ئاپام بىلەن ئوغلى ئەخمەتجان بىر ـ بىرىگە يار ـ يۆلەكتە بولۇشۇپ، ئېغىر غۇربەتچىلىك ئىچىدە تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. كۇن ئېلىشنىڭ تەسلىكىدە شەرۋانەم ئاپام ئىلاجىنىڭ يوقلۇقىدىن غۇلجىنىڭ توغراكۆۋرۈك مەھەللىسىدىكى كونا ئۆيىنى ئەرزانلا سېتىۋېتىپ، ئەخمەتجانىنى يېتىلەپ چىلپەكزىردىكى ئاكىسى كېۋىرئاخۇنۇنىڭ قېشىغا پاناھ تىلەپ كۆچۈپ كېتىپتۇ.

قېيىنئانامنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئىشلار 1923 ـ يىللىرىغا توغرا كېلىدىكەن.

35

شەرۋانەم ئاپامنىڭ ئاكىسى كېۋىرئاخۇن سىڭلىسى شەرۋانەمنى يېنىدا ئېلىپ قاپتۇ. كېۋىر ئاكىنىڭ تۇرمۇشى ھەر ھالدا ياماں ئەمەس، يەنە كېلىپ ئۆزىمۇ ئۆلىما كىشى بولغاچقا، مەھەللىدە خېلى يۇز ـ ئابرۇيىمۇ بار ئىكەن. ئۇ باشقىلارنىڭ «ئۆز سىڭلىسىنىمۇ پاتقۇزماپتۇ» دېيىشىدىن ئەندىشە قىلىدىمۇ ياكى مېھرىبانلىقى تۇتۇپ كەتتىمۇ، ئىشقىلىپ، شەرۋانەم ئاپامنى ھويلىسىدىكى بىر ئېغىز ئۆيدە تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

ئىلى ئۇيغۇرلىرىدا قوۋم ـ قېرىنداشلار بىر قورۇدا ياشايدىغان ئەنئەنە بار. بۇ ئائىلىدىمۇ ئوخشاشلا ئاتا ـ ئانا، ئوغۇل ـ قىز، كۈيۈ ئوغۇل ـ كېلىنلەر بىرلا قورۇدا تۇرىدىكەن. قېيىنئانام ئۆزى چاققان بولغاچقا، بۇ چوڭ ئائىلىنىڭ ھەممە ئېغىر ـ يېنىك ئىشلىرىنى زىممىسىگە ئاپتۇ. نان يېقىش، تاماق ئېتىشكە توغرا كەلسە، يوغان تەڭنىدە خېمىر يۇغۇرىدىكەن. ئەخمەتجان ئاپىسىنىڭ كەينىدە يۈگۈرۈپ

يۇرۇپ، قولىدىن كەلگىنىچە يارەملىشىدىكەن. ئاپىسى كىر يۇيسا، سۇ توشۇپ بېرىدىكەن؛ كالا ساغسا، موزايىنى تۇتۇپ بېرىدىكەن؛ نان ياقسا، تونۇرغا ئوت سېلىشىپ، راسلانغان نانلارنى توشۇيدىكەن، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە چوڭ دادىسى (تاغىسى) كېۋىرئاخۇننىڭ قويلىرىنى دالاغا ئاچقىپ باقىدىكەن.

ئەخمەت ئەپەندىم كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆزىنىڭ ئاشۇ قورۇدا تۇرغان قىسقا ۋاقىتىنى ئەسلەپ ماڭا سۆزلەپ بېرەتتى. ئاپىسى خېمىرنى چەيلەپ تەڭنىگە كۆتۈرۈپ تاشلىغاندا، تەڭنىنىڭ ئوتتۇرىدىن يېرىلىپ كەتكەنلىكىنى ئېسىگە ئالاتتى. دېمەك، شەرۋانەم ئاپامنىڭ بەستلىك، ئىشچان، كۈچتۇڭگۇر ئىكەنلىكىنى بۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان ئوقۇش يېشىغا توشۇپ قالسىمۇ مەكتەپكە بارالماپتۇ. ئانىسى بىرنېمىلەرنى قىلىپ يۇرۇپ ئەخمەتجاننى مەكتەپكە بېرىش ئۈچۈن بىرمۇنچە كىشىلەردىن يارەم تىلەپتۇ. تەلىيىگە كېۋىر چوڭ دادىسىمۇ ئۇنى مەكتەپتە ئوقۇشتىن توسۇماپتۇ.

— شۇ يىلى كۈزدە ئەخمەتجاننى مەكتەپكە بەردۇق، — دېدى گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ قېيىنئانام، — بىز تۇرغان ئۆي بىلەن مەكتەپنىڭ ئارىلىقى خېلىلا يىراق بولىدىغان. ئەخمەتجان ھەر كۈنى ئاقمېت ئىسمىلىك قازاق ئاغىنىسى بىلەن بىللە مەكتەپكە باراتتى. يولدا ئېگىزلىقلار، قوراي بېسىپ كەتكەن دالالاردىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. ئەخمەتجاننىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى يىرتىلىپ ياماق ئۈستىگە ياماق چۈشكەن، يېلىڭ بولغاچقا، كەچ كۈز كىرىپ سوغۇق چۈشۈشكە باشلىغاندىن كېيىن مەكتەپكە بېرىشى تېخىمۇ تەسلەشتى.

— بىر كۈنى بالامنىڭ قازاق ئاغىنىسى ئاقمېتنىڭ دادىسى بىر ماتانى كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ، «شەرۋانەم قوشنام، — دېدى ئۇ، — سىز بەك قىينىلىۋاتىسىز، يارەم قىلاي دېسەم ئۆزۈمدىن ئېشىنالمىدىم، بالا بەك زېرەك چوڭ بوپتۇ، سوغۇقتا مۇزلاپ كېسەل تارتىپ قالمىغاي دەپ بۇگۈن بازاردىن مۇنۇ ماتانى ئالغاچ كەلدىم، بالا يىرتىق ئىشتان بىلەن يۈرمەسۇن، ئىشتان بولسىمۇ تىكىپ بېرىڭ.»

دەرۋەقە، ئەخمەتجاننىڭ ئۇستىبېشى بەك يېلىڭ بولغاچقا، شۇ يىلى قىشتا ئۆپكىسىگە سوغۇق ئۆتۈپ كېتىپ خۇددى ھەدىسى جەننەتىبۇۋىگە ئوخشاش قاتتىق يۆتىلىدىغان، تۇزۇك بىر نەرسىمۇ يېيەلمەيدىغان بولۇپ

قاپتۇ، كېچىلىرى ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ قىزىيدىكەن، ھەربىر يۆتەلگەندە كۆكرىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىدىكەن.

ـــ بالا رەسمىي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى، ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆ-رۈپ تېنىمدە جان قالمىدى. تۇغقانلار كاللامغا كىرىۋېلىپ، گېلىمدىن ھېچنېمە ئۆتمەيتتى، ـــ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى شەرۋا-نەم ئاپام، ـــ شۇ كۈنلەردە ئۆزۈممۇ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالدىم، يالغۇز بالامدىن ئايرىلىپ قالغاندىن كۆرە ئۆلگىنىم ياخشى، دەپ زارلىناتتىم. بالىنى قولۇمدىن كەلگىنىچە داۋالىتىشقا تىرىشتىم، بىراق ھېچقانداق ئۈنۈمى بولمىدى. بىر كۈنى كېۋىركام قەيەردىندۇر «تېۋىپ» دەپ ئاتالغان بىر ئادەمنى تېپىپ كەپتۇ. بۇ ئادەم ئەخمەتجاننىڭ تومۇر-نى بىرەر قۇر مۇنداقلا تۇتۇپ بېقىپ، دالانغا چىقىپ بىرنەچچە خىل دا-ۋالاش ئۇسۇللىرىنى ئېيتتى ـ دە، ئۇزاق تۇرمايلا كېتىپ قالدى.

ـــ مەن نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. مەھەللىدىكى چوڭلار بالىغا يىلان، كىرپە، قىزىل قولتۇق پاقا دېگەندەك نەرسىلەرنى قاينىتىپ بېرىشنى ئېيتىشتى. مەن بۇنى ئوغلۇمنىڭ ھېلىقى قازاق ئاغىنىسىغا ئېيتىۋېدىم، مەھەللىدىكى بىر توپ بالىلار بىلەن قەيەرلەردىندۇر يىلان، كىرپىلەرنى تېپىپ ئەكېلىپ بەردى. مەن بۇلارنى كوزىدا ئۆزۈن قاينا-تتىم، قوشنىلارنىڭ: «بالا بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ قالسا كۆڭلى ئاينىيدۇ، شۇڭا كېچىدە يېگۈزۈڭ» دېگەن مەسلىھەتى بويىچە، كۈندۈزى بەرمەي كېچىسى يېگۈزدۈم. ئەخمەتجان ھەر قېتىم بۇ قاڭسىقتىن ـ قاڭسىق، غەيرىي تەملىك شورپا بىلەن گۆشلەرنى ئېغىزىغا ئالغىنىدا ئىچى ئېلى-شىپ: «ئاپا، بۇ نېمىنىڭ گۆشى؟ تەمى باشقىچىلىغۇ» دەپ يېمەي تۇرۇۋالاتتى. «بالام، بۇ قوي گۆشى، ساڭا پايدا قىلىدۇ» دەيتتىم مەن با-لىنى بەزلەپ.

شەرۋانەم ئاپام بالىسىنىڭ بالدۇررراق ساقىيىشىنى ئارزۇ قىلىپ، ئۈنى ھەر كۈنى ئەنە شۇنداق گەپلەر بىلەن ئالداپ مەجبۇرىي يېگۈزۈپتۇ.

دەرۋەقە، بۇ خىل يەرلىك ئۇسۇل كارامەت كۆرسەتتىمۇ ياكى باشقا ئامىللار شىپا قىلدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئەخمەتجاننىڭ كېسىلى ياخشىلى-نىشقا قاراپ يۈزلىنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ بىر مەزگىلدىن كېيىن ئەخ-مەتجاننىڭ يۈزىگە قان يۈگۈرۈپ يۆتىلى پەسەيپتۇ. ئۆزىمۇ خېلىلا ئوڭ-شىلىپ تالا ـ تۈزلەرگە چىقالايدىغان، دوستلىرى بىلەن تال ـ چۆنقلار-

نى ئات قىلىپ بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئويناپالايدىغان بوپتۇ. ئۇشۇشاق باللارنىڭ كۈلكىلىرى شەرۋانەم ئاپامنىڭ قۇلىقىغا كىرگىنىدە، ئۇ پىشايۋاندا قاراپ تۇرۇپ خۇددى قايتىدىن ئۇمىد يۇلتۇزىغا، بەخت - سائادەتكە ئېرىشكەندەك خۇشاللىقتا چۆمىدىكەن.

— ئوغلۇمنىڭ ياخشى بولۇپ قالغىنىغا قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتكەنىدىم، — دېدى قېينىئانام، — شۇ چاغدا ئوغلۇم سەل بوي تارتىپمۇ قالدى. ماڭا ئېغىرنى يېنىك، يىراقنى يېقىن قىلىپ، مىسكىن كۆڭلۈمنى ياساپ، ھەدىسىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمىدى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇرۇنقىدەك شوخلۇقى يوقىلىپ ياۋاشلاپلا كەتتى. دادىسىنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمى، ھەدىسىنىڭ ۋاقىتسىز كېتىشى، ئۆزىنىڭ كېسەلگە مۇپتىلا بولۇپ تەستە ساقايغانلىقى ۋە ئۇستىلەپ كەلگەن يوقسۇزلۇق، سەرگەردانلىق تۇيۇقسىز قانداق، ئۇنىڭ پات - پاتلا بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە خىيالغا پېتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالاتتىم. «بالام، نېمىنى خىيال قىلىپ بۇ يەردە ئولتۇرىسەن؟» دېسەم، ئۇ بېشىنى چايقاپلا قويىاتتى، يا دادىسىنىڭ قانداق ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى سوراپمۇ قويمايتتى، ئۆزىمىزنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق سەرگەردانلىقتا قالغانلىقىمىزنى ۋە شۇنىڭدەك ئاچ قورساق، يالاڭئاياغ قالغانلىقىمىزنىمۇ تىلغا ئالمايتتى.

— بىر ئىش ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ، — دېدى شەرۋانەم ئاپام سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بىر كۈنى نامازشام ۋاقتىدا ئەخمەتجاننى ئىزدەپ ھويلىغا چىقتىم. كۈن خېلىلا كەچ بولۇپ قالغانىدى. بىراق، بالا ھېچ يەردە كۆرۈنمەيتتى. كەچ كۈزنىڭ سالقىن شامىلى ئادەمنى خېلىلا شۇركۈندۈرەتتى. ئەنە شۇ كۈنلەردە ئۇ دائىم كېۋىركامىنىڭ قويىلىرىنى قوتانغا سولىۋەتكەندىن كېيىن، قورۇنىڭ كەينىدىكى دۆڭگە چىقىپ يالغۇز ئولتۇرۇپ خىيال سۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇ قېتىمىمۇ ئۇنىڭ شۇ يەردىن تاپتىم. ئەخمەتجان جىمىرلاۋاتقان يۇلتۇزلارغا تىكىلگىنىچە خىيالغا پېتىپ ئولتۇرۇپتۇ. مەن بىر دەسسەپ - ئىككى دەسسەپ ئۇنىڭ قېشىغا باردىم. ئۇ ئاياغ تىۋىشمىنى ئاڭلاپ ئاستاغىنا بۇرىلىپ كەينىگە قارىدى. «نېمىگە قاراپ ئولتۇرىسەن، بالام؟ كىرىپ ئۇخلىغىن» دېدىم ئۇنىڭغا. «يۇلتۇز ساناۋاتىمەن، ئاپا، ئاسماندا قانچە يۇلتۇز بار؟»، «جېنىم بالام، يەر يۈزىدە قانچە ئادەم بولسا، ئاسماندىمۇ شۇنچە يۇلتۇز بارئەمەسمۇ...»، «ئاپا، ئەمىسە يۇلتۇزلار نېمىشقا بىر - بىرىگە ئوخشىمىغاچقا، يۇلتۇزلارمۇ مايدۇ؟»، «يەردىكى ئادەملەر بىر - بىرىگە ئوخشىمىغاچقا، يۇلتۇزلارمۇ

بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدۇ، ساقام!»، «ئۇنداق بولسا مېنىڭمۇ يۇلتۇزۇم بارمۇ، ئاپا، مېنىڭ يۇلتۇزۇم قايسى؟»، «چوڭ بولغاندا ئۆزۈڭنىڭ يۇلتۇزى ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ تېپىۋالىسەن، بولدى، بالام، ئەمدى كىرىپ ياتا!»

ــ ئەخمەتجان مېنىڭ سۆزۈمدىن قانائەتلەنمىگەندەك قىلاتتى، مەن ئۇنى قولىدىن يېتىلەپ، سۆرىگەندەك ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتىم.

ــ ئەتىسى بامداتقا قوپۇپ يېنىمغا قارىسام، ئەخمەتجان يەنە يوق. نەگە كەتكەندۇ، دەپ ئىزدەپ ئارقىدىكى ھېلىقى دۆڭگە چىقسام، ئۇ يەنە ئاسمانغا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ كۆزى سەھەردىكى چولپان يۇلتۇزغا تىكىلگەنىكەن. بەلكىم ئۇ كۆڭلىدە ئۆزىنىڭ يۇلتۇزىمۇ ئاشۇ جۇلالىق چولپان يۇلتۇزغا ئوخشاش بولۇشىنى ئۈمىد قىلغان بولۇشى، يەر يۈزىدىن تاپالمىغان بەختىنى ئاسماندىن ئىزدەۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ئىچىمدە: «جېنىم بالام، ئۆزۈڭنىڭ يۇلتۇزۇڭنى بىر كۈن بولمىسا بىر كۈنى تېپىۋالارسەن. ئىلاھىم سەھەردىكى چولپان يۇلتۇز ساڭا بەخت ئاتا قىلارا!» دەپ قايتا ـ قايتا دۇئا قىلدىم.

قېيىنئانامنىڭ ئاۋازى پەسىيىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يەنە باشقىدىن يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ ھۆركىرەپ يىغلىغىنىچە «ئاھ ئوغلۇم، ئەمدى چوڭ بولغانسەن، ئىزدەپ يۈرگەن يۇلتۇزۇڭنى تاپقانسەن بالام دېسەم، ئۆزۈڭ تېخى يانماي تۇرۇپلا ئۆچتۇڭمۇ بالام» دەپ قىلغان نالىسى ئۇزۇنغىچە قۇلاق تۇۋىمدىن كەتمىدى. قېيىنئانامنىڭ شۇ چاغدىكى ئېچىنىشلىق ھالىتى ھازىرمۇ كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەتمەيدۇ.

ئەتىسى سەھەردە ئۇيقۇم ئېچىلىپ كېتىپ ھويلىغا چىقتىم. كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلى ئادەمنىڭ بەدىنىنى شۇركۈندۈرەتتى. مەن چاپىنىمنى يېپىنچاقلىغان پېتى قارا دېگەندەك ئاسمانغا كۆز سالدىم، راست دېگەندەك چولپان يۇلتۇز سەھەرنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدا شۇنچىلىك يارقىن چاقناپ تۇرۇپتۇكى، خۇددى ئەخمەتجاننىڭ كىچىك ۋاقتىدا جىمرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار بىلەن مۇڭداشقانلىرىنى ماڭا دەپ بەرگۈسى كەلگەندەك قىلاتتى. مەن ئىختىيارسىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندىم ـ دە، چولپان يۇلتۇزغا يەنە بىر قېتىم قاراپ يېنىك ئاۋازدا:

ــ سەن بىلەن مۇڭداشقان ئەخمەتجان ئەمدى سەن بىلەن مەڭگۈ يۈز كۆرۈشەلمەيدۇ! ــ دېدىم.

7. كۆزدىكى جاراھەت

ئەخمەت ئەپەندىم بىللە خىزمەت قىلغان ياكى ئۇنى كۆرگەنلەر ئۇنىڭ ئوڭ كۆزىنىڭ سول كۆزىدىن سەل پەرقلىقرەك ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. بۇ پەرق ئەنە شۇ ئۆتمۈش قارا جەمئىيەتنىڭ ئەخمەت ئەپەندىمگە قالدۇرغان يادنامىسى ئىدى. مەن يارکەنتتىكى جاڭگال يېزىسىدا تۇرغان كۇنلىرىمدە قېينىنئانام ماڭا بۇ توغرۇلۇق تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى:

— بىر كۈنى نان ياقىدىغان بولدۇم، — دېدى شەرۋانىم ئاپام گېپىنى باشلاپ، — كېۋىرکامىنىڭ ئۆيىدە جان سانى جىق بولغاچقا، ئىككى - ئۈچ تونۇر نانىنى بىراقلا ياقاتتىم، شۇ كۈنى ھويلىدا ئوتۇن تۈگەپ، تونۇرغا قالىغۇدەك بىر نېمە قالمىغانىكەن، ئەخمەتجان بېرىپ ھويلىنىڭ بىر چېتىگە دۆۋىلەپ قويغان شاخلارنى كەسلىمەكچى بولدى - دە، دادىسىدىن قالغان ئەپچىل پالتىنى تالاغا ئاچقىپ كەتتى. مەن پالتىنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالغاچ ئۆيدە خېمىر چەيلەۋاتاتتىم. كۆڭلۈمدە بولسا، ئوغلۇم قاتارغا قوشۇلۇپ قالدى، خۇدا بۇيرۇسا نەچچە يىلغا قالماي چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قالىدۇ، بىزمۇ بۇ غۇربەتچىلىكتىن قۇتۇلارمىز، دەپ خىيال سۈرۈپ قاپتىمەن. بىر چاغدا قۇلاق سالسام، پالتا ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. ئوغلۇم شاخلارنى كەسلەپ بولغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدىم. ئاڭغىچە خېمىرنىمۇ چەيلەپ بولدۇم. بىراق ئەخمەتجان تېخىچە ئۆيگە كىرمىدى. كۆڭلۈم ئاغقاندەك بولدى - دە، يۈگۈرۈپ ھويلىغا چىقتىم. شاخلار كەسلەكلىك پېتى تۇرۇپتۇ، لېكىن ئەخمەتجاننىڭ ئۆزى كۆرۈنمەيدۇ، قارىسام پالتا تونۇر بېشىغا تاشلاقلىق تۇرۇپتۇ. نېمە بولغاندۇ دەپ كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ يۈگۈرۈپ ئارقىغا چىقسام، ئەخمەتجان ئوڭ كۆزىنى مەھكەم باسقىنىچە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپتۇ.

— ۋاي خۇدايىمەي، بۇ نېمە بولغىنى؟

قارىسام بالامنىڭ قاپقىدىن چىقىۋاتقان قان يۇز - كۆز، كىيىم - كېچەكلىرىنى قىپقىزىل بويىۋېتىپتۇ. بىچارە بالام مېنى بىلمەپ قالمىسۇن دەپ ئاغرىقىغا چىداپ، ئۇن - تىن چىقارماي مۆكۈپ ئولتۇرۇۋالغانكەن.

«ۋاي جېنىم بالام!» دېگىنىمچە ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى ئاتتىم. ئەخمەتجاننىڭ ئوڭ كۆزىدىن قان تەپچىرەپ چىقىۋاتاتتى. ئەسلىدە ئوغلۇم شاخ كەسلەۋاتقاندا، ياغاچ پارچىسى چاچراپ چىقىپ ئوڭ قاپقىنى يېرىۋەتكەنكەن، ئەخمەتجان مېنىڭ بىلمەپ قېلىشىمدىن قورقۇپ ئۆزىنى تامنىڭ كەينىگە ئاپتۇ ۋە چوڭلارنى دوراپ، چاپىنىنىڭ يىرتىلغان يېرىدىن بىر پارچە پاختىنى ئېلىپ كۆيدۈرۈپ، كۆلىنى قاپقىغا بېسىپتۇ. ئوغلۇمنىڭ بۇ تۇرقىنى كۆرۈپ يۈرىكىم يېرىلىپ كېتەي دېدى - دە، باغرىمغا باسىتىم، ئانا - بالا ئىككىمىز بىزدەك يوقسۇللارنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان تۇگىمەس - پۇتمەس جەبىر - جاپالاردىن قاچانمۇ قۇتۇلارمىز، دەپ ئۇن سېلىپ تەڭلا يىغلىشىپ كەتتۇق...

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئايلار ئۆتۈپ ئەخمەتجاننىڭ قاپىقى ساقىيىپتۇ - يۇ، ئىككى كۆزى بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئەپەندىمنىڭ كۆزىدىكى بۇ پەرق ئەخمەتجاننىڭ بالىلىق ۋاقىتلىرىدا باشقىلارنىڭ ئىشكىدە ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ چەككەن جەبىر - جاپالىرىنىڭ ئۆچمەس دەلىلى، شۇنداقلا ئۆتمۈش جەمئىيەتنىڭ ئۇنىڭدا قالدۇرغان مەڭگۈلۈك خاتىرىسى ئىدى.

مەن ئەپەندىم بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن، كۆزىنىڭ قانداقچە مۇشۇنداق بولۇپ قالغانلىقىنى سورىدىم. ھەر قېتىم مۇشۇ ئىش تىلغا ئېلىنسىلا، ئەپەندىم دۇنيادىكى مىليونلىغان نامراتلارنىڭ ئېزىلىش ئىچىدە ئىگىراۋاتقانلىقىنى، سان - ساناقسىز ئانا - بالىلارنىڭ زۇلۇم ئاستىدا تېپچەكلەۋاتقانلىقىنى، ھەتتا قىممەتلىك ھاياتىدىن ئايرىلىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ئەسكە ئېلىپ قاتتىق غەزەپكە كېلەتتى.

1945 - يىلىنىڭ ياز ئايلىرى بولسا كېرەك، ئەخمەت ئەپەندىم ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى (ھەربىي تورا دەپمۇ ئاتىلىدۇ — ئا)نىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەنگەندىن كېيىن، تېكەسكە سىياسىي رەھبەر قىلىپ ئەۋەتىلدى. سىياسىي رەھبەر بولغۇچى شۇ

يەردىكى بارلىق خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەك. تېكەستىكى كۇندىلىك خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىشتىن سىرت، جەنۇبىي يۆنىلىش جەڭ قىسمىلىرىنىڭ تەييارلىق ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئېپەندىمىنىڭ يەنە بىر ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىدى. ئەپەندىم ھەربىي ئىشلارغا ئىنتايىن ماھىر ئىدى، ئۆزىنىڭ مىنىدىغان ئاق قاشقىلىق تورۇق ئېتىنى كۆز قارىچۇقىنى ئاسرىغاندەك ئاسرايتتى. بىر كۈنى ئەپەندىم تېكەستىكى مىللىي ئارمىيە قىسمىلىرىنى باشلاپ كېچىلىك يۇرۇشكە چىققاندا، توساتتىن بىر چوڭقۇر ئۆستەڭگە دۇچ كېلىپ قاپتۇ. قاراڭغۇ كېچىدە ئەخمەت ئەپەندىم چۇلۇڭۇرنى تارتا ـ تارتمايلا، تورۇق ئات كىشنىگەن پېتى بىر سەكرەپلا ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ، تورۇق ئات ئەپەندىمنى بىر خەتەردىن ساقلاپ قاپتۇ ـ يۇ، ئەمما شاخ ـ شۇمبىلار تورۇق ئاتنىڭ قاپىقىنى يېرىۋېتىپتۇ. ئات ئادەمدىن سەزگۈر كېلىدۇ، ئەگەر شۇ چاغدا ئات چاقچاقلىق قىلىپ ئۆستەڭدىن سەكرەپ ئۆتۈپ كەتمىگەن بولسا، ئەپەندىم خەتەرگە يولۇقۇشى مۇمكىن ئىدى، سەزگۈر ئات ئۆزى يارىلىنىش بەدىلىگە ئەپەندىمنى خەتەردىن ساقلاپ قاپتۇ. ئەپەندىم گازارمىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاتنىڭ كۆزىدىكى جاراھەتنى كۆرۈپ كۆڭلى ئىنتايىن يېرىم بوپتۇ، ئۆز قولى بىلەن ئاتنىڭ كۆزىنى داكا بىلەن تېڭىپ، شەخسەن ئۆزى ئاتنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ، بۇ جەڭ ئېتىدىن ئۇزاققىچە ئايرىلالماپتۇ، ھەتتا كانۇيلارنىڭ ئوت ـ چۆپ بېرىشىگىمۇ ئىشەنچ قىلالماي، ئۆزى پەرۋىش قىپتۇ. بەلكىم ئەخمەت ئەپەندىم ئۆزىنىڭ كۆزى زەخمىلەنگەن ۋاقتىدىكى ئازابلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئېتىنىڭ ئاغرىق ئازابىنى ھېس قىلىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن.

بۇ تورۇق ئات ئەپەندىمنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنمۇ خېلى ئۇزۇنغىچە بىزنىڭ قورۇدىن ئايرىلمىدى. مەن ھەر قېتىم بۇ جەڭ دۇلدۇلىنىڭ باشلىرىنى سىلىغىنىمدا، ئۇنىڭ كۆزىدىكى تارتۇق ماڭا ئەخمەتجاننى ئەسلىتەتتى.

8. يارکەنتکە سەپەر

جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلەر كىچىككىنە ئەخمەتجانىنىڭ كۆزىدە مەڭگۈلۈك ئىز قالدۇرۇپ كەتتى!

ئانا ـ بالا ئىككىيلەن چىلپەڭزىدىكى كېۋىركامىنىڭكىدە تۇرۇۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شەرۋانەم ئاپامنىڭ سوۋېت قازاقىستانى يارکەنت شەھىرىدە تۇرىدىغان ئىنىسى ئۆمەر قاسىمى ئۆلارنى يوقلاپ كەپتۇ.

ئۆمەر قاسىمى يارکەنتتە تۇغۇلغان، شۇ يەردىكى ئوقۇمۇشلۇق زاتلاردىن بىرى بولۇپ، يارکەنتتىكى ئۇيغۇر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن.

قېيىنئانام شەرۋانەم سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ئىنىم بىلەن يۈز كۆرۈشمىگىنىمىزگە خېلى كۆپ يىللار بولۇپ قالغانىدى. ئۇ شۇ چاغلاردا 23 ياشلاردا ئىدى، ئانا ـ بالا ئىككىمىزنىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىمىزدىن خەۋەر تېپىپ، بىزنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلگەنكەن، كەچۈرمىشلىرىمىزنى ئاڭلاپ بىزگە چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلىدى، بولۇپمۇ ئەخمەتجانىنىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ مۇشۇنچىلىك ئاچ ـ يالىڭاچلىق، ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە تۇرۇۋاتقانلىقىدىن تولىمۇ ئېچىندى.

«ھەدە، ــ دېدى ئۇ بىر كۈنى مەن خالىي قالغان چېغىمدا، ــ ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ تۇرمۇشىنى باشقىدىن ئويلايدىغان ۋاقتىڭ كەپتۇ... مەن ئەخمەتجاننى يارکەنتكە ئەكېتىپ بالا قىلىۋالاي، مەكتەپكە بېرەي، مېنىڭ كۈنۈم ساڭا قارىغاندا ياخشىراق. سەن تېخى ياش، لايىقىدا ئادەم چىقىپ قالسا تۇرمۇشلۇق بولۇۋالغىنىڭمۇ تۇزۇك.»

ئۆمەر تاغا ئاخىر شەرۋانەم ئاپامنى قايىل قىپتۇ. بالىلارنىڭ دادىسىنى ياشلا ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىپ قويغانىنىڭ ئۈستىگە، ئوماق قىزىدىن ئايرىلىپ، دەرد ـ پىراقتا قالغان بىچارە ئانا كۆزىگە قاراپ تەسەللى تېپىپ يۈرگەن بىر تال ئوغلىدىن ئايرىلىشقا زادىلا كۆزى قىيمىسىمۇ، با-

لىنىڭ ئوبدانراق كۈن كۆرۈشىنى ئۈمىد قىلىپ، ئىنىسى بىلەن ياقا يۈرتقا يولغا سېلىشقا رازى بوپتۇ ـ ده، ئوغلىنى ئوقۇتۇپ يارامليق ئادەم قىلىش ئارزۇسىدا ئىنىسى ئۆمەر قاسىمغا تاپشۇرۇپتۇ.

يولغا چىققان كۈنى شەرۋانەم ئاپام ئەخمەتجاننى لىق شاخ بېسىلغان كۆتەك هارۋىنىڭ ئارقىسىغا ئاۋايلاپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ. ئەخمەتجان تېخى كىچىك بولغاچقا، بۇ ئىشلارنى تازا دېگەندەك چۈشىنىپ كەتمەپتۇ. شەر ـ ۋانەم ئاپام بالىسىدىن ئايرىلىشقا قىيالماي، هارۋىنىڭ ئارقىسىدىن خې ـ لىغچە ئەگىشىپ مېڭىپتۇ. ئۆمەر قاسىمنىڭ قايتا ـ قايتا تەسەللى بېرىشى، ئەخمەتجاننىڭ هالىدىن ياخشى خەۋەر ئالىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەده بېرىشى بىلەن، شەرۋانەم ئاپام كۆز ياشلىرىنى سۈرتكىنىچە، دۈگا قىلىپ يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆزىنى ئۈزەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ. ئانىسىدىن ئايرىلىپ ياقا يۈرتلارغا قاڭقىپ كېتىۋاتقان كىچىككىنە ئەخمەتجان قاڭ ـ داقمۇ ئانىسىدىن رىشتىسىنى ئۈزەلمىسۇن؟! ئۇ توساتتىن بىر نەرسىنى سەزگەندەك، ئۆمەر تاغنىڭ توسۇغىنىغا قارماي، خېلى ئۇزاپ كەتكەن هارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، يۈگۈرگىنىچە يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆزى قىيماي قاراپ تۇرغان ئاپىسىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئانا ـ بالا هارغۇچە يىغلىشىپ، يەنە بىر قېتىم خوشلىشىپتۇ. ئېغىر كۈنلەرنى بىر ـ بىرىگە يار ـ يۆلەك بولۇپ ئۆتكۈزگەن بۇ كەمبەغەل ئانا ـ بالىنىڭ قانداقمۇ بىر ـ بىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلسۇن! كىم بىلىدۇ، ئۇلار مۇشۇ ئايرىلغان پېتى يەنە قايسى زامانىدا يۈز كۆرۈشەلەر؟

ـــ ئوغلۇم تاغىسى بىلەن كەتتى، ـــ دەپ گېپىنى داۋام قىلدى قې ـ يىنئانام شەرۋانەم، ـــ بۇ چاغدا ماڭا خۇددى بىرسى يۈرىكىمنى سۇغۇرۇپ ئەكەتكەندەك تۇيۇلدى. ئەخمەتجان كەتكەندىن كېيىن قويغان ـ تۇتقـ ـ ىنمىنىمۇ بىلمەيدىغان بولۇپ قالدىم، پۈتۈن ئەس ـ يادىم بالامدىلا قالدى، ئارىمىزدا خەت ـ خەۋەر يوق، بالامنىڭ كېسەل ۋاقىتلىرىدىكى مىسكىن چىرايى، يۈلتۇز ساناپ قاراڭغۇ كېچىده ئاسمانغا قاراپ ئولتۇرۇشى، ئو ـ تۇن كەسلەپ قاپقىنى يېرىۋالغاندا ئۇن چىقارمىغان قەيسەرلىكى پەقەتلا يادىمدىن چىقمايدۇ. لېكىن، هامان بىر كۈنى ئوغلۇمنىڭ چوڭ بولۇپ مېنى ئىزدەپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم، بۇ كۈنلەر قاچانمۇ كېلەر دەپ خۇداغا ناله قىلاتتىم. شۇنداق قىلىپ بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئاكام كېۋىرنىڭ مەسلىھەتى بىلەن نىياز باقى دېگەن كىشىگە تۇرمۇشلۇق

بولدۇم.

شەرۋانەم ئاپام نىياز باقىدىن بىر قىز تۇغۇپ، ئىسمىنى تۇرسۇنئاي قويۇپتۇ، يەنە بىر يىلدىن كېيىن ئوغۇل تۇغۇپ، ئىسمىنى ھاكىم قويۇپتۇ. تۇرسۇنئاي بىلەن ھاكىم تۇغۇلغاندىن كېيىن ئەخمەتجانىڭ ئوتى سەل بېسىلغاندەك بوپتۇ، لېكىن ھەر بالىنىڭ ئوتى باشقا دېگەندەك، شەرۋانەم ئاپام ئەخمەتجاننى ھەر دائىم ئېسىگە ئالىدىكەن، ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئېلىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىدىكەن. چىلپەڭزە چېگرانىڭ بويىدىلا بولغاچقا، چېگرا ئاتلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا سودا قىلغىلى بارىدىغان كىشىلەر دائىم ئۇچراپ تۇرىدىكەن. شەرۋانەم ئاپام پات - پاتلا ئۇلاردىن يارکەنت تەرەپتىكى ئىنىسى ئۆمەر بىلەن ئوغلى ئەخمەتجانىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتە قىلدىكەن. لېكىن، قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب ئالالمايدىكەن. شۇنداقتىمۇ شەرۋانەم ئاپامنىڭ يارکەنتكە بىرىپ ئوغلىنى تېپىش خىيالى كاللىسىدىن كەتمەپتۇ، ئاخىر ئۆزىنىڭ بىر موزايلىق كالىسىنى سېتىپ، بىر ئۆكۈز سېتىۋاپتۇ، كۈدە - كۆرپىسىنى ئۆكۈزگە ئارتىپ، تۆت ياشلىق قىزى تۇرسۇنئاي بىلەن ئۇچ ياشلىق ئوغلى ھاكىمنى ئۆكۈزگە مىندۈرۈپتۇ - دە، نىياز باقى بىلەن بىر كېچىدىلا چېگرادىن يارکەنتكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ!

بۇ 1933 - يىلىنىڭ كۈز پەسلى ئىكەن.

45 شەرۋانەم ئاپاملار چىلپەڭزىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەسىگە ئۆتۈپ يىراقتا بارالماي، چېگرادا يېقىنلا يەردىكى يارکەنت رايونىنىڭ جاڭگال يېزىسىدا ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ. بۇ دەل سوۋېت ئىتتىپاقىدا «ئەكسىل-ئىنقىلابچىلار»، «خەلق دۈشمەنلىرى»نى تازىلاۋاتقان پەۋقۇلئاددە مەزگىل بولغاچقا، ۋەزىيەت كەسكىنلىشىپ، ھەممە ئادەم جان قايغۇسىدا قالغان-كەن. قېيىنئاتام ئىنىسىنىڭ ئەخمەتجاننى ئېلىپ نەلەرگىدۇر قاچقىپ چىقىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپتۇ، لېكىن ئەتراپىنى جىددىيچىلىك قاپلىۋالغانكەن، ئۆمەر قاسىمىنىڭ ئەھۋالىنى ئاندا - مۇندا ئاڭلىغان بەزى كىشىلەر ئۆمەرنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئانچە ياخشى ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ، «ھازىر زامان يامان، ئەگەر ياخشىسى ئۆمەرنى ۋاقتىنچە ئىزدىمەڭلەر، ئەگەر ھۆكۈمەت يېقىن تۇغقانچىلىقىڭلار بارلىقىنى بىلىپ قالسا، سىلەرنىڭ بېشىڭلارغىمۇ پىشكەللىك كېلىشى مۇمكىن» دەپ قاتتىق جېكىلەپتۇ. بۇنداق ئەھۋالدا شەرۋانەم ئاپاملارمۇ ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ،

ئىنىسى ئۆمەر بىلەن ئوغلى ئەخمەتجاننى ئىزدەشتىن توختاپتۇ.

ئۆمەر قاسىمىنىڭ ئەھۋالىغا كەلسەك، شۇ چاغدا ئۇ تاشكەنتتە «خەلق دۇشمىنى» دېگەن بوھتان بىلەن ئىش ـ ھەرىكەتلىرى چەكلىمىگە ئۇچراپ تۇرغان ۋاقىت ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن شەرۋانەم ئاپىلارمۇ ئاشۇ يەردىلا ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ.

بىچارە ئايالغا ھەمراھ بولۇپ كېلىۋاتقان نىياز باقى كېسەل سەۋەبى بىلەن 1937 ـ يىلى يارکەنتتە ۋاپات بوپتۇ.

ئۇزۇن يىللاردىن كېيىن، 1942 ـ يىلى ئەخمەت ئەپەندىم موسكۋادىن كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا يۇرتى غۇلجىغا قايتىپ كەپتۇ. سۇ ـ رۇشتە قىلىپ ئاپىسىنىڭ ئۆزىنى ئىزدەپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ يارکەنتتە تۇرۇپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپتۇ، لېكىن ئىز ـ دېرىكىنى قىلىپ بولغۇچە، ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغانلىقى تۈپەيلىدىن شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىگە تاشلىنىپتۇ. ئەپەندىم تۈرمىدىن چىقىپ قاندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ۋە يېتەكچىلىك قىلىپ، ئاساسلىق رەھبەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئاپىسىنى ئىزدەيدىغانغا ھېچبىر پۇرسەت بولمىدى. بىرلەشمە ھۆكۈمەت بۇزۇلۇپ ئەپەندىم غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ۋەزىيەتتە سەل خاتىرجەملىك كۆرۈلگەندە، ماڭا ئەمدىلىكتە بىر ئامال قىلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئاپىسىنى كۆرۈپ كېلىش خىيالىدا بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. بەختكە يارىشا 1948 ـ يىلى قورغاس ئېغىزىنى مىللىي ئارمىيە ساقلاۋاتاتتى، سوۋېت ھۆكۈمىتىمۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قوللايدىغانلىقتىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئەخمەتجانغا چېگرادىن ئۆتۈپ يارکەنتكە بېرىپ ئاپىسىنى كۆرۈپ كېلىشكە ئالاھىدە ئىجازەت بېرىلدى. مەن قېيىنئانام ۋە ئىنى ـ سىڭىللارغا سوۋغا تەييارلاپ، ئەخمەت ئەپەندىمنى يولغا سالدىم.

ئەپەندىم ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ماشىنا بىلەن قورغاستىن ئۆتۈپ، ئايرىلغىلى 25 يىل بولغان مېھرىبان ئاپىسى شەرۋانەم بىلەن يارکەنتتە يۇز كۆرۈشۈپتۇ.

ئەخمەتجانىنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى شەرۋانەم ئاپامنى ناھايىتى خۇشال قىپتۇ. بىچارە ئايال ئوغلىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغانكەن، ھەتتا ئۇ ئۆز ئوغلىنى تونۇيالماي «سەن كىم؟» دەپ سوراپ ـ

تۇ. قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، قاۋۇل بىر يىگىتنىڭ مېھرىبانلىق بـ
ـلەن «ئاپا» دەپ ئۆزىنى مەھكەم قۇچاقلىشىدىن ئوغلىنىڭ ھىدىنى تونـۇ
ـغاندەك بولۇپ، سەل ئەسلىگە كەپتـۇ ـ دە، «ئوڭۇمـۇ، چۈشۈمـۇ؟» دەپ
ئوغلىنى مەھكەم باغرىغا بېسىپتۇ. ھاياجانلىق ئىچىدە كۆز ياشلىرى تـا
ـراملاپ تۆكۈلۈپتۇ. ئايرىلغىنىغا 25 يىل بولغان ئانا ـ بالا بىر ـ بىرد
ـىنىڭ بوينىغا ئېسىلىشىپ يىغا ـ زار قىلىشىپتۇ. ئانىنىڭ 25 يىللىق
دەرد ـ ئەلىمى مۇجەسسەملەنگەن يىغىسى ئەخمەتجانىنىڭ يۈرەك ـ باغرد
ـىنى ئېزىۋېتىپتۇ، بىر ھازادىن كېيىن ئۇ ئاپىسىنى قۇچاقلىغان پېتى
ئۆيگە ئەكىرىپتۇ ۋە:

ـــ ئاپا، مەن ساڭا قارىيالمىدىم، ئۆزۈم ھەر يەر ـ ھەر يەرلەردە
سەرسان بولۇپ يۈردۈم، ھالىڭدىن خەۋەر ئالالمىدىم، مېنى ئەپۇ قىلغىن،
جېنىم ئاپا! ـــ دەپ باشقىدىن يىغلاپ كېتىپتۇ، ئۆزىنى زورمۇزور تۇتـۇ
ـۋېلىپ قول ياغلىقى بىلەن ئاپىسىنىڭ ياشلىرىنى سۈرتـۈپتۇ. دۇشمـەن
تۇرمىسىدە جانىنى ئالىدىغان قىيىن ـ قىستاقلار ئىچىدە كـۆزىگە بىر
تامچىمۇ ياش ئېلىپ باقمىغان بۇ قەيسەر يىگىتنىڭ، قانخور جاللاتلارنىڭ
قانلىق قىلىچى ئالدىدا تىز پۈكمىگەن ئەزىمەتىنىڭ ئەمدىلىكتە ئۆزىگە
ئاق سـۈت بېرىپ باققان ئاپىسىنى كۆرۈپ، سۈنۈق كـۆڭلى بۇزۇلـۇپ،
ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار تۆكۈلۈپتۇ.

47 شۇنداق قىلىپ، جاپالىق كۈنلەردە بىر ـ بىرىگە يار ـ يۆلەك بولغان
ئانا ـ بالا ئاخىر تېپىشىپتۇ.

ـــ بارمۇ سەن، بالام، شۇنچە يىللاردىن بېرى نەلەردە يـۈردۈڭ؟ ـــ
تەقەززالىق بىلەن سوراپتۇ ئانا. ئەنە شۇنداق سوئال ـ جاۋابلار ئىچىدە
ئانا ـ بالا ئىككىيلەن ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلىشىپتۇ. ئەپەندىم ئاپىسد
ـغا ئۆزىنىڭ ياقا يۈرتلاردا بېشىدىن ئۆتكۈزگەن سەرگۈزەشتلىرىنى بىر ـ
بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئاخىر غۇلجىغا قايتقانلىقىنى، لېكىن ئاپىسد
ـنى تاپالمىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. مانا ئەمدى غـۇلجىدا ئايالى ۋە قىزى،
ئوغلى بارلىقىنى، ئۇلارنىڭمۇ پات ئاردا كېلىدىغانلىقىنى دەپتۇ ۋە ئاپد
ـسىغا تەسەللى بېرىپ:

ـــ جېنىم ئاپا، ئەمدى يىغلىما، مانا مەن ھايات كەلدىمـغۇ، سېنى
ئەمدى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيمەن، سەن كـۈتكەن كۈنلەر كېلىش ئالدىدا
تۇرۇۋاتىدۇ، ـــ دەپتۇ.

تۇرمۇشنىڭ جىق ئىسسىق - سوغۇقىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بۇ مېھرىبان ئانا غۇۋا جىنچىراغنىڭ نۇرىدا ئوغلىغا تويماي قارايدىكەن، خۇشاللىقتا چۆمۈپ قىن - قىنىغا پاتمايدىكەن، نەچچە ئون يىللىق ئازابلىق كەچۈرمىشلەر كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ ئۆزىنى تۇتالماي يىغلايدىكەن. ئوغلى بىلەن كۆرۈشكىنىدىن مەمنۇن بولۇپ بەخت ئىچىدە كۆڭلى ئېچىلىپ كۈلىدىكەن، ئانا - بالىنىڭ خۇشاللىق كۈلكىلىرى كىچىككىنە ئەسكى ئۆينىڭ تۆت تېمىدا جاراڭلايدىكەن. لېكىن ھەرقاچان ئۆز مەنپەئەتى بىلەن ھېسابلاشماي كەلگەن بۇ خەلقىپەرۋەر ئىنقىلابچى ئاران بىر كۆرۈشكەندە مېھرىبان ئانىسىغا شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ ھالقىلىق پەيتىتە ئىكەنلىكىنى قايتا - قايتا چۈشەندۈرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇ يەردە كۆپ تۇرالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ ۋە شۇنداقلا ئۇزۇن ئۆتمەي يېتىپ كېلىدىغان ئازادلىق كۈنلىرىدە ئاپىسى بىلەن چوقۇم ئۆز ۋەتىنىدە جەم بولۇپ بىر ئۆمۈر كۈلپەت تارتقان ئاپىسىنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. بىچارە ئانىنىڭ شۇنچە تۇتۇۋېلىشىغا، يۈرەكنى ئېزىدىغان يىغىسىغا پەقەت چىداپ تۇرالمىسمۇ، ئىنقىلاب مەنپەئەتىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويغان بۇ ئوغلان كېچىلىرى كىرپىك قاقماي ئېمىتىپ باققان مېھرىبان ئانىنىڭ يېنىدا ئاران بىر كۈنلا تۇرۇپ، غۇلجىغا قايتىپ كەلدى. شۇ چاغدا ئەپەندىم ئاپىسىنى سۈرەتكە ئېلىۋالغانكەن، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ماڭا خۇشاللىق ئىچىدە ئاپىسىنىڭ سۈرىتىنى كۆرسەتتى، مەن شۇ كەمگىچە شەرۋانەم ئاپامنى كۆرۈپ باقمىغان بولساممۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ، بۇ مېھرىبان ئانا بىلەن يۈز كۆرۈشكەندەك بولغانىدىم.

بىر يىل ئۆتۈپ، 1949 - يىل 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن تۆت سەپدىشى ۋە ئۇچ خادىم بىلەن بېيپىڭدا ئېچىلىدىغان تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ماشىنا بىلەن قورغاس چېگرىسىدىن كېچىدە ئۆتۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق بېيپىڭغا بارماقچى بولدى. ئىككىنچى كۈنى، يەنى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى تاڭغا يېقىن، ئۇلار ياركەنتنىڭ جاڭگال يېزىسىغا كەلگەندە ئەپەندىم ئاپىسى شەرۋانەمنى يەنە بىر قېتىم يوقلاپ ئۆتكەنىكەن. بۇ ئىشنىڭ جەريانى مۇنداق بوپتۇ:

ئەپەندىم سوۋېت چېگرالىرىدا ۋەكىللەر ئومۇمىي كۇتۇۋالغان سوۋېت قىزىل ئارمىيە ئوفىتسېرىغا ئاپىسى بىلەن كۆرۈشۈۋېلىش ئارزۇسىنى ئېيتىپتۇ ۋە چېگرادىن 15 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدىكى جاڭگال يېزىسىغا يېرىم كېچىدە يېتىپ كەپتۇ، بىچارە شەرۋانىم ئاپامنىڭ بۇ ئىشتىن نەدىمۇ خەۋىرى بولسۇن؟ كېچىدە ئۇخلاپ ياتقان ئانا ئىتتىلارنىڭ قاۋۇشى، دەرۋازىنىڭ قېقىلىشىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ دەرھال سىرتقا چىقىپتۇ. قارىسا، دەرۋازا ئالدىدا قەددى ـ قامەتلىك، كېلىشكەن بىر ئادەم تۇرغانىكەن. ئەخمەتجان ئاپىسىنى «جېنىم ئاپا» دېگىنىچە مەھكەم قۇچاقلىۋاپتۇ.

ئەخمەتجاننىڭ ھىدىنى پۇرىغان شەرۋانەم ئاپام قاراڭغۇدا چىرايىنى كۆرمەي تۇرۇپ، كەلگەن كىشىنىڭ ئوغلى ئەخمەتجان ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئۆزىنىڭ ئوغلى بىلەن بۇنداق تۇيۇقسىز يۈز كۆرۈشىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن مېھرىبان ئانا خۇشاللىقىدا ھۆكۈرەپ يىغلاپ، ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ قويايلا دەپ قاپتۇ. ئانا ـ بالا ئىككىيلەن شاد ـ لىق تۇيغۇسىغا چۆمۈپتۇ.

ئەخمەتجان ئۆيگە كىرىپ ئاپىسى بىلەن ھال ـ مۇڭ قىلىشقاچ، نەۋرىلىرىنىڭ رەسىملىرىنى كۆرسىتىپتۇ، بىچارە مومای نەۋرىلىرىنىڭ رەسىمىنى باغرىغا بېسىپ:

ـــ خۇدايىم بۇلارنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلارمۇ؟ يەنە سەرسانلىقتا داد ـ پەريات ئېيتىپ ياشارمەنمۇ؟ ـــ دەپ ناله قىپتۇ ھەمدە، ـــ ئەمدىغۇ بۇ قېتىم كەتمەيدىغانسەن، ـــ دەپ سوراپتۇ كۆزى قىيماي.

ـــ ئاپا، مەن ساڭا بىر گەپنى دەي، ھەرگىز يىغلىما، ـــ دەپتۇ ئە ـ پەندىم ئاپىسىغا تەسەللى بېرىپ، ـــ مەن بۇ قېتىم ناھايىتى چوڭ بىر ئىش بىلەن سەپەرگە چىقتىم، مېنىڭ بىلەن بىللە بارىدىغانلار يارىكەنتكە كىرىپ كەتتى، مەن بېيپىنگغا كېتىپ بارىمەن. موسكۋا سوۋېت ئىتتىپا ـ قىنىڭ پايتەختى بولغانغا ئوخشاش، ئۇ يەر جۇڭگونىڭ پايتەختى، ئەگەر قايتار چېغىمدا يەنە مۇشۇ يول بىلەن مېڭىپ قالسام، سېنى چوقۇم غۇل ـ جىغا بىللە ئەكېتىمەن. ئۇ يەردە كېلىنىڭ، نەۋرىلىرىڭ سېنى ساقلاپ تۇرىدۇ، ئەمدى بىللە تۇرمۇش كەچۈرىمىز، بەختلىك كۈنلەر يېتىپ كە ـ لەي دېدى، بۇگۈن ساڭا رۇخسەت قىلغىن، باشقىلار كۆتۈپ قالدى، دۇئا بەر، ئاپا!»

ئوغلىنى تۇتۇپ قالالمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن ئانا يەنە بىر قېتىم ئۇن سېلىپ يىغلاپ، ئوغلىنىڭ بويىنىدىن قۇچاقلىۋېلىپ قويۇپ بەرگۈسى كەلمەپتۇ. ئەخمەتجان ئاران دېگەندە ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ جېپقا ئولتۇرۇپتۇ ـ دە، قولىنى پۇلاڭلاتقان پېتى يىراقلاپ كېتىپتۇ. شەرۋانەم ئاپام قاراڭغۇ كېچىدە ئۇزاپ كېتىۋاتقان ئەخمەتجانىڭ قارىسى يېتكۇچە دەرۋازا ئالدىدا قاراپ قاپتۇ. هالبۇكى، بۇ قېتىملىق كۆرۈشۈش ئانا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق دىدارلىشىشى بولۇپ قالىدىغىنىنى كىممۇ خىيالىغا كەلتۈرگەن دەيسىز!

شەرۋانەم ئاپام ھەسرەت ئىچىدە قايغۇرۇپ ماڭا يىغا ـ زار قىلاتتى:

ـــ ئەمدى جاپا ـ مۇشەققەت، غەم ـ ئەندىشىدىن قۇتۇلۇپتىمەن، باللىرىم بىلەن جەم بولۇپ بىللە ياشايدىغان ئوخشايمەن دەپ ئويلاپتىكەنمەن، بالام: «مەن بېيىپكىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن سېنى ئەكىتىمەن، ھەممەيلەن جەم بولۇپ بىللە ياشايمىز» دەپ پىشانەمگە سۆيۈپ قويۇپ ئۇزاپ كەتكەنىدى، قاچان كېلىدىكىن دەپ كۈندە يولىغا قاراپ كۆزۈم تېشىلگۈدەك بولدى، بۇگۈن كېلەر، ئەتە كېلەر دەپ ئارىدىن بىر يىلمۇ ئۆتتى، ئاخىر بالامنىڭ ئۆزى ئەمەس، ئۆلۈم خەۋىرى يېتىپ كەلدى.

قېينىئانامنىڭ ئەسلىمىسى ھەسرەتلىك يىغا بىلەن ئاياغلاشتى، مەن شەرۋانەم ئاپامغا تەسەللى بېرىمەنمۇ يا ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىمەنمۇ بىلەلمەيلا قالدىم. بىز ھەر كۈنى دېگۈدەك چوڭقۇر ئەسلىمىلەر بىلەن مۇشۇنداق يىغا ـ زار ئىچىدە بىر ئاينى ئۆتكۈزدۇق. مېنىڭ بۇ يەردە تۇرۇش ۋاقتىممۇ توشۇپ قالدى، شەرۋانەم ئاپامغا چوقۇم بىر ئامال قىلىپ يەنە كېلىپ يوقلايدىغانلىقىمنى ھەمدە ئۇنى ئۆز يۇرتىغا ئەكېتىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. ئۇزۇن ئۆتمەي غۇلجىغا قايتىپ كەلدىم.

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ، يەنى 1952 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرى، ئاۋتونومىيەنىڭ پايتەختى ۋېيىننا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا تىنچلىق يىغىنىغا بارغان جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ تەركىبىدە مەنمۇ بار ئىدىم، سۇڭ چىڭلىڭ ھەدە ئۆمەك باشلىقىمىز ئىدى.

بىز بېيجىڭدىن يولغا چىقىشتىن بۇرۇن زۇڭلى جوۋ ئېنلەي ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنى قوبۇل قىلدى، قوبۇل قىلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، زۇڭلى جوۋ ئېنلەي ئالاھىدە قېشىمغا كېلىپ:

1952 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى دۇنيا تىنچلىق يىغىنىغا قاتنىشىش سەپىرىدە موسكۋادا زىيارەتتە بولدۇق. ۋوگزالدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى يولداش جاڭ ۋېنتيەننىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتۇق. سۈرەتتە: سولدىن بىرىنچىسى جاڭ ۋېنتيەن، ئىككىنچىسى گو مورو، ئۈچىنچىسى شى لياڭ، ئوڭدىن بىرىنچىسى مەن.

51

ــ سىز ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بىللە چەت ئەلگە چىقىش ئالدىدا تۇرىسىز، قانداق قىينىچىلىقىڭىز بولسا ئۆمەككە ئېيتىڭ، قىينىلىپ قالماڭ، ــ دېدى. مەن مەركەزنىڭ مېنى چەت ئەلگە چىقىشقا ئورۇنلاشتۇرغىنىغا رەھمەت ئېيتتىم ۋە:

ــ باشقا قىينىچىلىقىم يوق، مۇۋاپىق تېپىلسا يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ قېينىئانامنى كۆرۈپ كەلسەم، ئىمكان بولسا ئۇنى يېنىمغا ئېكىلۋالسام، دېگەن ئارزۇدا ئىدىم، ــ دېدىم مەن.

جوۋ زۇڭلى ئىلىق تەبەسسۇم بىلەن:

ــ بالىلىرىڭىزدىن غەم قىلماڭ، بىز بۇ ھەقتە شىنجاڭغا مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرىمىز، سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارسىڭىز بولىدۇ، جۇڭگو ھۆكۈمىتى نامىدىن قېينىئانىڭىزدىن ھال سوراڭ، جۇڭگوغا قايتىپ كېلىشىنى خالىسا، بىز رەسمىيەت ئۆتەپ قايتۇرۇپ كېلىمىز، پۈتۈن تۇرمۇشىغا جۇڭگو ھۆكۈمىتى مەسئۇل بولىدۇ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېقىڭ، ــ دېدى.

ۋىيېننادىكى تىنچلىق يىغىنى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئەينى ۋاقىت-تا «سوتسىيالىزم لاگېرى» دەپ ئاتالمىش 12 دۆلەتنىڭ بۇ يىغىنغا بىرگە قاتناشقان ۋەكىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا زىيارەتتە بولدى. بىز پويىزغا ئولتۇرۇپ شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى موسكۋاغا يېتىپ كەلدۇق، بىزنى جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى يولداش جاڭ ۋېنتيەن پويىز ئىستانسىسىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى، شۇ كۈنى ئاخشىمى كىرېمىل سارىيىدا يېڭى يىلنى كۈتۈۋېلىش يۇزىسىدىن بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئېكسكۇرسىيە پائالىيىتى 1953 - يىل 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاياغلاشتى. جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشقا ئەزالىرى 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مەخسۇس ئايروپىلاندا بېيجىڭغا قايتتى، مەن جۇڭگو دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقىغا قازاقىستانغا بېرىپ قېيىنئانام شەرۋانىخاننى يوقلاشنى ئىلتىماس قىلدىم، ئىلتىماسىم تېزلا تەستىقلىنىپ، يارکەنتكە قېيىنئانامنى يوقلاشقا ماڭدىم، موسكۋادىن ئالمۇتاغا ئايروپىلاندا كەلدىم.

ئالمۇتاغا كەلسەم، جۇڭگونىڭ ئالمۇتادا تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى ئۇيغۇر سايرانى ئىكەن. ئۇ يولداش بۇرھان شەھىدىنىڭ كۈيئوغلى، مەن ۋە ئەخمەتجاننىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى سەپدىشىمىز ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو - سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىمگە ئاساسەن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلىدىغان توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئۈچۈن يىپ ئېگىرىش ماشىنىلىرىنى بەرمەكچىكەن. بۇنى چېگرادىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن جۇڭگو تەرەپتىن چوقۇم بىر مەسئۇل كادىر بىللە كېلىپ چېگرادىن ئۆتۈش رەسمىيىتىگە قول قويۇشى كېرەك ئىكەن. موسكۋادىكى باش ئەلچىخانىمىز ئالمۇتادىكى كونسۇلخانىمىزغا شىنجاڭغا ئەكېتىدىغان مالنى چېگرادىن ئۆتكۈزىدىغان چاغدا، چېگرادىن ئۆتۈش قەغىزىگە جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە ۋاكالىتەن ماھىنۇر قول قويسا بولىدۇ، دەپ خەۋەر قىلغانىكەن. ئالمۇتاغا كېلىشىم بىلەنلا ئۇيغۇر سايرانى بۇ ۋەزىپىنى ماڭا تاپشۇردى ھەم ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ:

— سىز پەقەت چېگرا تاموژنىسىدا بىرلا قېتىم قول قويىسىز، يۈك ئېلىپ باردىغان شوپۇرلارمۇ جۇڭگولۇقلار، ئۇلار ئەھۋالنى بىلىدۇ، سىز

تېنەپ قالمايسىز، ــ دېدى. مەن ئالمۇتادىن بۇ يۇك باسقان چوڭ ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدا ئولتۇرۇپ يارکەنتكە كەلدىم.

ئەپسۇسلىنارلىقى، جاڭگال يېزىسىغا كەلسەم، قېيىنئانام ئۆپكىگە سۇ چۈشۈش كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ، ناھايىتى ئېغىر ئەھۋالدا يېتىپتۇ، قورسىقىغا سۇ يىغىلىپ پۈتۈن بەدىنى ئىششىپ كېتىپتۇ. مەن زۇڭلىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە قېيىنئانامدىن جۇڭگو ھۆكۈمىتى نامىدىن ھال سورىدىم، ھۆكۈمىتىمىز ئەۋەتكەن 1500 رۇبلىنى ۋە بېيجىڭدىن ئالغان سوۋغاتلىرىمنى بەردىم، قېيىنئانام مېنىڭدىن بەك مىننەتدار بولۇپ، كۆز يېشى قىلدى، مەن جۇڭ زۇڭلىنىڭ سالىمىنى يەتكۈزۈپ، غۇلجىغا قايتۇرۇپ كېتىدىغان ئىشنىمۇ ئېيتتىم، لېكىن قېيىنئانامنىڭ كېسىلى ھەقىقەتەن ئېغىر بولۇپ، ئۇنى ئارانلا چىقاتتى:

ــ جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە رەھمەت، سىزگە رەھمەت. مەن ئوغلۇمنى كۆرگەندەك بولدۇم، مېنىڭ ھازىر مېڭىش بۇياقتا تۇرسۇن، يەرگە دەسسىگۈدەكمۇ مادارىم يوق، خۇدايىم پېشانەمگە نەۋرىلىرىم بىلەن جەم بولۇپ خۇشال ـ خۇرام ياشاشنى پۈتمىگەن ئوخشايدۇ، مەن بىر شور پېشانە بىتەلەي ئايال ئوخشايمەن...

شۇنداق قىلىپ، قېيىنئانامنى غۇلجىغا يۆتكەپ كېتىشكە ئامال بولمىدى، ۋاقتىم توشۇپ ۋەتەنگە قايتىدىغان بولدۇم، قېيىنئانام شەرۋا-نەمنىڭ ماڭا قىلغان ئاخىرقى سۆزلىرىمۇ شۇ بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ بىلەن بۇ قېتىمقى يۈز كۆرۈشۈشۈممۇ ئاخىرقى قېتىملىق يۈز كۆرۈشۈش بولۇپ قالدى.

ئۆمرىدە جاپا ـ مۇشەققەت ۋە جۇدالىق دەردىنى يەتكۈچە تارتىپ پەرزەنت ئوتىدا پۈچىلانغان قېيىنئانام شەرۋانىخان 1955 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى 63 يېشىدا يارکەنتتە ئالەمدىن ئۆتتى.

9. يارکەنتتىکى دارىلئېتامدا

يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك، ئەخمەتجان غۇلجا چىلپەڭزىدىن ئۆمەر تا-غىغا ئەگىشىپ سوۋېت زېمىنىدىكى يارکەنتكە چىقىپتۇ. ئەمما بۇ يەر نا-تونۇش بولغاچقا، كىچىككىنە ئەخمەتجانىڭ كۆڭلى سۇنۇپ، ئۇنى دائىم يىغا تۇتىدىكەن. تاغىسى ئۆمەر ئۇنىڭغا باشقىلار سوراپ قالسا «ئۆمەر قا-سىمى مېنىڭ دادام بولىدۇ، ئاپام ئۆلۈپ كەتكەن» دېگىن دەپ قاتتىق جېكىلەپتۇ. ئۆمەر تاغا بىر ئامالالارنى قىلىپ ئۇنى يارکەنتنىڭ پەنجىم يېزىسىدىكى دارىلئېتامغا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. يارکەنتتىمۇ غۇلجىدىكى يې-زىلارنىڭ نامىغا ئوخشاش پەنجىم، جېلىلىيۈزى... دېگەن جايلار بار ئە-كەن. بۇ ئېھتىمال تارىخنىڭ مەھسۇلى بولسا كېرەك.

بۇ مەزگىلدە يېڭىدىن قۇرۇلغان سوۋېت ھۆكۈمىتى ئېزىلگۈچىلەر-نىڭ قەددىنى كۆتۈرۈش دېگەندەك شوئارلىرىغا ئاساسەن، نۇرغۇنلىغان پا-راۋانلىق ئورۇنلىرىنى تەسىس قىلغانكەن. ھۆكۈمەت يېتىم - يې-سىرلارغا ئېتىبار بەرگەن، بولۇپمۇ يېتىم بالىلارنى دۆلەت تەمىناتى بە-لەن باقىدىغان ھەم ئوقۇتىدىغان دارىلئېتاملارنى ئاچقانىكەن، يارکەنت دارىلئېتامى مانا شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئىكەن.

بىراق، ئەخمەتجانىڭ دارىلئېتامغا كىرىشى ئۇچۇن شۇ جايىنىڭ مۇ-ناسىۋەتلىك قانۇن - تۈزۈملىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان رەسمىيەتلەر بو-لۇشى كېرەك ئىكەن، بۇ مەكتەپكە كىرىدىغان بالىلار، تەبىئىيكى، جەز-مەن سوۋېت پۇقرالىرىنىڭ پەرزەنتى بولۇشى لازىم ئىكەن، چەت ئەللىك بالىلار بۇ دارىلئېتامغا كىرەلمەيدىكەن.

سەككىز ياشلىق ئەخمەتجاننى دارىلئېتامغا كىرگۈزۈش ئۇچۇن ئۆ-مەر تاغىنىڭ بېشى تازا قېتىپتۇ. ئەينى ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىستىك تۈزۈم ئورنىتىلغىنى بىلەن، ھەر خىل كۈچلەر ئوتتۇ-رىسىدىكى كۈرەش تىنچىمىغاچقا، يەرلىك ھۆكۈمەت نوپۇس باشقۇرۇشنى

ناھايىتى قاتتىق تۇتۇپ، ئىسىم ـ فامىلىنى ئىنتايىن چىڭ سۈرۈشتە قىلىدىكەن. ئەخمەتجاننى دارىلئىپتامغا ئالدۇرۇش ئۈچۈن، ئۆمەر تاغا يەر-لىك ھۆكۈمەتكە ئۆزىنىڭ جىيەنى ئەخمەتجاننى «بۇرۇن مەن بىر ئايال بىلەن ئۆي تۇتقان. بۇ شۇ ئايالىم ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەلگەن بالا، يار-كەنتتە تۇغۇلغان، ھازىر ئاپىسى تۇگەپ كېتىپ يېتىم قالدى. ئەمدى مەن قايتا ئۆيلىنىشنى ئويلىشۇاتىمەن، بىراق بۇ بالىنى بېقىشقا قۇدرىتىم يەتمەيدۇ. شۇڭا دارىلئىپتامنىڭ ئۇنى قوبۇل قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۆمەر قاسىمنىڭ ئىقتىسادىي ئەھ-ۋالىمۇ ياخشى بولمىغانلىقتىن، ئەخمەتجاننى دارىلئىپتامغا ئورۇنلاشتۇ-رۇپ، ھۆكۈمەت تەمىناتىغا ئىگە قىلىش مۇددىئاسىدا ئەنە شۇنداق ئۇ-سۇل ـ چارىلەرنى قوللىنىپتۇ. ئەخمەتجاننىڭ تاغىسى ئۆمەرنىڭ فامە-لىسى ئۆزىنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئاپىسىنىڭ فامىلىسى بولغانلىقتىن، ئەخمەتجان ئۇنى قوبۇل قىلىپ، «قاسىموف» دېگەن فامىلىنى ئىشلىتىپ-تۇ ۋە دارىلئىپتام، ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالىي مەكتەپ ئانكىتلىرىنىڭ ھەم-مىسىگە ئاشۇنداق تولدۇرۇپ كەپتۇ. ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ، ئەخمەتجان ئۆمەر قاسىمنىڭ بالىسىغا ئايلىنىپ، دارىلئىپتامغا تىزىمغا ئالدۇرغاندا «نادىرى» دېيىشكە تېگىشلىك فامىلە «قاسىمى» غا، كىندىك قېنى تۆكۈل-گەن ئانا يۇرتى غۇلجا شەھىرىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستان جۇم-ھۇرىيىتى ياركەنت شەھىرىگە ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ.

55

كىتابخانلارنىڭ بەزىلىرىگە مەلۇم بولسا كېرەك، سوۋېت ئىتتىپا-قىنىڭ قازاقىستان، ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە نەشر قىلىنغان قامۇسلاردا «ئەخمەتجان قاسىمى قازاقىستانىنىڭ تالدىقورغان ئوبلاستى چېلەك رايونى ياركەنت شەھىرىدە تۇغۇلغان» دەپ يېزىلىپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنىڭغا بايا دېيىلگەن ئاشۇ ئىش سەۋەبچى بولغانىدى.

ئەخمەتجان ياركەنتتىكى دارىلئىپتامدا ئوقۇش جەريانىدا گەرچە بىر قاچا تاماققا ئىگە بولغان بولسىمۇ، لېكىن خېلىلا جىق خورلۇق تارتىپ-تۇ، دارىلئىپتامدا ئۆزىدىن چوڭ بالىلارمۇ ئوقۇيدىكەن، تەمىناتىمۇ يېتەر-لىك بولمىغاچقا، قورساقمۇ تازا دېگەندەك تويۇپ كەتمەيدىكەن. بەزى ۋا-قىتلاردا يېڭىدىن كەلگەن ئەخمەتجاننىڭ قاچىسىغا ئاندا ـ ساندا چىقىپ قا-لىدىغان گۆشلەرنى چوڭراق بالىلار بوزەك ئېتىپ تارتىۋالىدىكەن. كونا ـ يېڭىسى ئارىلاش تارقىتىلغان، چوڭ ـ كىچىك كېلىپ قالغان دارىلئىپتام

فورمىسىمۇ كەمبەغەل، يېتىم ئەخمەتجانغا تازا باب كەلمەيدىكەن. ئۇنى يوقلاپ كېلىدىغان ئادەممۇ يوق ئىكەن. بىرىنچىدىن، دارىلئېتام تۇزۇمىدە بالىلارنى باشقىلار بىلەن كۆپ ئۇچراشتۇرمايدىكەن. ئىككىنچىدىن، تاغىسى ئۆمەرمۇ تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە ھەر تەرەپتە پېتىراپ يۈرۈپ ئۇنى ۋاقتىدا يوقلىيالمايدىكەن. ئۇرۇق - تۇغقىنى يوق ئەخمەتجان مانا مۇشۇنداق جاپالىق شارائىتتا دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ كۇن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بوپتۇ. بەزى كۈنلىرى ئۇخلاش پۇشتىكى چېلىنىپ بولسىمۇ، ئەخمەتجانىڭ كۆزى ئۇيقۇغا بارمايدىكەن، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئەركىنلىككە چىقىش ئارزۇسىدا يوتقانىنى بېشىغا يۆگىۋېلىپ ئۆزىنى بەزلەيدىكەن، قەدىردان ئانىسىنى ئەسلەيدىكەن، بەزىدە ئېغىز دېرىزىگە ئېسىلىپ قاراڭغۇ ئاسماندا پىلدىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلارنى ساناپ، ئۆزىنىڭ يۇلتۇزىنى ئىزدەيدىكەن.

ئەخمەتجان باشلانغۇچ مەكتەپنى يارىكەنت دارىلئېتامىدا ئوقۇپ پۈتكۈزگەندىن كېيىن، تاغىسى ئۆمەر ئۇنى ئۆزى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە ئەكىرىپ ئوقۇتۇشقا باشلاپتۇ. ئوقۇش ۋە تۇرمۇشنىڭ قەدرى ئۆتۈلۈپ كەتكەن ئەخمەتجان پۈرسەتنىڭ ئاسان قولغا كەلمىگەنلىكىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن بۇ مەكتەپتە ئىزچىل تۇرده ئەلا ئوقۇپ، كۆپ قېتىم تەقدىرلىنىپتۇ. ئۇ ئىنتىزامچان، ئەخلاقلىق، تىرىشچان بولغاچقا، مەكتەپ تەرىپىدىن «تالانتلىق، ئالاھىدە زېھىنلىك بالا» دەپ قارىلىپ، بارلىق ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىردەك ئالقىشىغا سازاۋەر بولۇپتۇ. ئۆمەر قاسىمى ئۇزۇن ئۆتمەي ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن لېنىن ئۆز قولى بىلەن بەرپا قىلغان سوتسىيالىستىك دۆلەتتە مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى نامايەندە قىلىش ئۈچۈن، ئالمۇتادا تەسىس قىلىنغان ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ بىرىگە ئوقۇتقۇچىلىققا يۆتكەپ كېتىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەخمەتجان يارىكەنتتە يەنە يالغۇز قېلىپ ئوقۇشىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ ۋە ئەلا نەتىجە بىلەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپتۇ. ئۇ چاغلاردا يارىكەنتتە تېخى ئۇيغۇرچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولمىغاچقا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى ئوقۇش ئۈچۈن ئالمۇتاغا بېرىشقا توغرا كېلىدىكەن، ئادەتتە دېھقان بالىلىرى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە يۇقىرىلاپ ئوقۇيدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆپ ئەمەس ئىكەن. ئەخمەتجانىڭ نەتىجىسى ياخشى بولغاچقا، مەكتەپ تەرىپىدىن ئالمۇتادا-

كى «سوپى زارۋات» نامىدىكى ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىپتۇ. باشقا بالىلارغا ئوخشاش ئاتا ـ ئانىلىرى ئالمۇتادىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە يەتكۈزۈپ قويىدىغان شارائىتى بولمىغان 15 ياشلىق ئەخمەتجان شۇ كۈنى يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ چوڭ يولدا بىرەر يۈك ماشىنىسى ياكى تىراكتور ئۇچراپ قالارمىكىن، دېگەن ئۈمىدته ساقلاپ تۇرۇپتۇ. تەلىيىگە يارىشا مېشكاپ بېسىلغان كوزۇپنى سۆرىتىۋالغان بىر تىراكتور كېلىپ قاپتۇ، تىراكتورچى بىر رۇس بولۇپ، ئىنسابلىق، چىدامشاق بولىشۇڭ ئىكەن. ئۇ ئەخمەتجاننى تىراكتورغا سېلىۋاپتۇ، ئىكىلىەن قىزغىن پاراڭلىشىپ ئالمۇتاغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئالمۇتا بىلەن يارىكەنتنىڭ ئارىلىقى 400 كىلومېتىرچە كېلىدىكەن، لېكىن ھاۋا شۇنداق ئىسسىق، يولمۇ ياخشى ئەمەس ئىكەن، كەچقۇرۇن بولاي دەپ قالغاندا تىراكتورنىڭ كامېرى ئېتىلىپ كېتىپتۇ. ئەخمەتجان تىراكتورچىنىڭ چاقنى چىقىرىپ كامېرنى يامىشىغا يارەملىشىپتۇ، شۇ كېچىنى ئۇلار دالادا ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى تاڭ يورۇشى بىلەن ئۇلار تىراكتورنى ئوت ئالدۇرۇپ يولغا چىقىپتۇ ۋە ئاران تەستە ئالمۇتاغا كېلىۋاپتۇ. ھېلىقى «بولشۇڭ» تىراكتورچى ئەخمەتجانىنىڭ تېخى كىچىكلىكى، يولنىمۇ بىلمەيدىغانلىقىنى كۆزده تۇتۇپ، ئۆمەر تاغا ئەۋەتكەن خەتنىڭ كونۋېرتىغا يېزىلغان ئادرېس بويىچە ئۇنى ئالمۇتا «سوپى زارۋات» مەكتىپىگە ئامان ـ ئېسەن ئاپىرىپ قويۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئەخمەتجان تاغىسى ئۆمەر قاسىمى بىلەن يەنە بىر قېتىم جەم بولۇپتۇ، بۇ 1929 ـ يىلىنىڭ ياز ئايلىرى ئىكەن.

10. ئالمۇتادىكى ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىدە

ئالمۇتادىكى ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى «سوپى زارۇات مەكتەپى» دەپ ئاتالغان بولۇپ، مەكتەپكە بولشۇپكلار پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى سوپى زارۇاتنىڭ نامى بېرىلگەنكەن. سوپى زارۇات دېگەن بۇ ئۇيغۇر كىشى 1890 ـ يىلى قازاقىستاننىڭ چېلەك رايونىدا تۇغۇلۇپ، 1922 ـ يىلى ۋاپات بولغانكەن.

بۇ مەكتەپ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ كېڭەيتىلگەن ۋە يەتتەسۇدىكى ئۇيغۇر ياشلىرى بىلىم ئالىدىغان بىردىنبىر ئۇيغۇرچە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قالغانكەن. مەكتەپ يالغۇز سوۋېت ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئارىسىدىلا تونۇشلۇق بولۇپ قالماستىن، شىنجاڭدىكى نۇرغۇن زىيالىيلارمۇ شۇ مەكتەپتە ئوقۇغانكەن. جۇملىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى تىلشۇناس ئايشەم شەمىيۇا، ئاتاقلىق شائىر قادىر ھەسەن، كومپوزىتور قۇددۇس غوجامىياروف قاتارلىقلار مۇشۇ مەكتەپتە بىلىم ئالغانكەن.

ئەخمەتجان بۇ مەكتەپتە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇش ھاياتىنى باشلاپتۇ. ئەمدىلا ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغان ئەخمەتجان كەم سۆز، ئەستايىدىل بولۇپ، بېشىنى چۆكۈرۈپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئوقۇيدىكەن. بۇنى كۆرگەن ئۆمەر تاغا ئەجرىنىڭ بىكارغا كەتمەيۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئىچىدە ئىنتايىن خۇشال بولىدىكەن.

ۋاھالەنكى، ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۆمەر تاغا خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا مۇئەللىم بولۇپ يۆتكىلىپ بارىدىغان بولۇپتۇ. ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ئۆمەر تاغا مېڭىش ئالدىدا ئەخمەتجانغا دەرستە ياخشى نەتىجە قازىنىشنى، كېيىنچە تاشكەنتكە بېرىپ ئالىي مەكتەپتە

ئۆمەر قاسىمى

ئوقۇش ئۈچۈن ئىمكانىيەت ھازىرلاشقا تىرىشىشنى جېكىلەپتۇ.

ئۆمەر قاسىمى تاشكەنتكە كەتكەندىن كېيىن، ئەخمەتجان يەنە بىر قېتىم يالغۇز قاپتۇ. ئۇ تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن كۈندۈزى مەكتەپتە ئوقۇسا، ئاخشىمى ئۇ يەر - بۇ يەردە ئىشلەيدىكەن، بىراق ئىش تېپىشىمۇ ئاسانغا چۈشمەيدىكەن. تەلىيىگە يارىشا، مەكتەپتىن ئانچە يىراق بولمىغان يەردىكى بىر كىنوخانىدىن ئىش تېپىلىپ قاپتۇ.

ئەخمەتجاننىڭ بۇ ئىشنى تېپىۋېلىشىغا ئويلىمىغان يەردىن بىر پۇرسەت چىقىپ قالغانىكەن. بۇ ھەقتە ئۇ ماڭا كېيىنچە تۆۋەندىكىلەرنى سۆزلەپ بەرگەنىدى:

— بىر كۈنى ئالمۇتادا ئىش ئىزدەپ ئايلىنىپ يۈرۈپ، سۇلتان قورغاندىكى كىنوخانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قالدىم. كىنو باشلىنىشقا ئاز قالغانىكەن. ئادەملەر قىستىلىشىپ كىنوخانىغا كىرىۋاتقانىكەن. شۇ ئادا چاپىنىنى دولىسىغا ئارتىۋالغان، خېلى كۆپ ئىچىۋالغانلىقتىن، ئاغزىدىن گۈپۈلدەپ ھاراق پۇرىغان بەستلىك بىر مەست ئۆچرەتنى بۇزۇپ قىستىلىپ كىردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىنوخانا مەسئۇلى بىلەن تەگىشىپ قالدى. مەست ھېچ گەپ ئاڭلايدىغاندەك ئەمەس. ئىككىيلەنىنىڭ ئارىسىدىكى جېدەل چوڭىيىپ يامىنىغا چىققىلى تۇردى - دە، ھەر ئىككى تەرەپ مۇشت كۆتۈرۈشكە ئازلا قالدى. ئۇ ۋاقىتلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا جەمئىيەت تەرتىپى ئىنتايىن زىل مەزگىللەر ئىدى. مەن بىر چەتتە نېمە بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي تۇراتتىم، تۇيۇقسىز ئىككى ساقچى پەيدا بولۇپ، نېرى - بېرىسىنى سورىمايلا ھەر ئىككىسىنى ئېلىپ كەتتى. ساقچىنى كۆرگەن خەقلەر داجىشىپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى. بىر چاغدا قارىسام ھېلىقى مەستنىڭ چاپىنى يەردە تۇرىدۇ. قولۇمغا ئېلىپ قارىسام، يانچۇقىدا خېلىلا پۇل ۋە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىق كىنىشكىسى دېگەندەك مۇھىم نەرسىلەر بار ئىكەن. مەن ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ بېرىپ، ساقچىخانا ئالدىدا ئۇزۇنغىچە ساقلاپ تۇردۇم. خېلى جىق ۋاقىت ئۆتتى، لېكىن ئۇلار ھېچ چىقىدىغاندەك ئەمەس. كىرەي دېگەن

سەم مەنمۇ مۇشۇلار بىلەن بىر شايكا دەپ قارىلىپ، بىكاردىن ـ بىكارغا سوراققا تارتىلىمەن؛ كىرمەي دېسەم، بايىقى چاپاننىڭ يانچۇقىدا بىرمۇدىچە پۇل، يەنە تېخى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىق كىنىشكىسىمۇ بار ئىكەن. ئىچىمدە بۇ ئادەم ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا ئەزا بولۇپ كىرەلمىگەنىكەن، يامان ئادەم بولمىسا كېرەك دەپ ئويلىدىم. بەلكىم ئۇ بالىچاقىلىق ئادەمدۇر. شۇنچە ساقلىسامۇ ئۇلار چىقمىدى. ئاخىر مەن يەنە كىنوخانا ئالدىغا كېلىپ ساقلاپ تۇردۇم. بىر چاغدا قارىسام ھېلىقى ئىككىسىگە كىسى يىراقتىن چاقچاقلىشىپ كېلىۋاتىدۇ، جېدەللەشكەنلىرى نەدە قالدى، ھېلىقى نوچى بىر بوتۇلكا ژودكا كۆتۈرۈۋاپتۇ، ئىككىلىسى بىردەمنىڭ ئارىلىقىدا تەڭشىلىۋېلىپ، يېقىن دوستلاردەك بىرىنىڭ مۇرىسىگە بىرى قولىنى ئارتىپ، ئالىتاغىل غىڭشىشقىنىچە دەلدەڭشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇقسام ساقچىلار قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ، گۇناھنى ھەر ئىككىسىگە تەڭ ئارتىپتۇ، ھەر ئىككىلىسى تەڭ گۇناھكار بولغاندىن كېيىن، بىر ـ بىرىنى ئەيىبلەشنىڭ ئورنى يوق، ئەپلىشىپ قاپتۇ. ھېلىقى مەستىنىڭ چاپىنىنى نەدە چۈشۈرۈپ قويغانلىقى ئېسىدىمۇ يوق. مەن يۈگۈرۈپ بېرىپ، چاپاننى ھېلىقى مەستكە قايتۇرۇپ بەردىم. ھېلىقى مەست ئەس ـ ھوشىغا كېلىپ، ھېچنېمىسىنىڭ يىتمىگەنلىكىنى بىلدى ـ دە، ھاياجىنىنى باسالماي مېنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ كەتتى. بۇ بەستلىك نوچى ئۇچۇن پۇلىنى يوقىتىپ قويۇشنىڭ كارايىتى چاغلىق ئىكەن، ئەگەر ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئەزالىق كىنىشكىسىنى يوقاتقان بولسا، «ساداقەتسىز گىراژدان» دېگەن نامغا قېلىشتىن سىرت، ئىشتىن قوغلىناتتىكەن. ئۇ يانچۇقىدىكى ھەممە پۇللىرى، بۇيۇملىرىنىڭ ساق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، تەسىرلەنگەنلىكىدىن يانچۇقىدىكى پۇللارنى چىقىرىپ ماڭا بېرىمەن دەپ تۇرۇۋالدى، لېكىن مەن قەتئىي ئالمىدىم. بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرغان كىنوخانا مەسئۇلى ئاستا يېنىمغا كېلىپ، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىمنى، نېمە ئۇچۇن تەييار پۇلنى ئېلىپ كەتمىگەنلىكىمنى سورىدى. مەن بايىقى ئىشلارنى ئەينەن سۆزلەپ بەردىم. كىنوچى ئەھۋالىمدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، مېنى كىنوخانىدا ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارغا يارەملىشىشكە ئېلىپ قالدى...

شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان كۇندۇزى مەكتەپتە ئوقۇپ، ئاخشىمى كىنوخانىنىڭ ئىشكىدە بېلەت يىغىدىكەن، كىنو تۇگىگەندىن كېيىن

زالنى سۈپۈرۈپ تازىلايدىكەن. ئۇ چاققان، ئىشتا ئەستايىدىل بولغاچقا، كىنوخانا مەسئۇلى پات ـ پات ئۇنى «مالادىس ئاخمېدۇشكا» («يارايسەن، ئەخمەت») دەپ ماختايدىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن كىنوخانىغا مەسئۇل ئەۋان ئىسمىلىك بۇ رۇس مېخانىك ئۇنى تازىلىق ئىشچىلىقىدىن قىلىم توشۇغۇچىلىققا يۆتكەپ قويۇپتۇ، كىنو قويۇشنى ئۆگىتىپ، بەزىدە كىنو قويغۇچى قىلىپمۇ قويىدىكەن. بېلەت ساتقۇچى رۇس ئايالمۇ ئەخمەتجانغا ئامراق بولۇپ قاپتۇ، بەزىدە ئۆيىدىن پىشۇرۇلغان ياڭيۇلارنى ئالغاچ كېلىپ بېرىدىكەن، بەزىدە بېلەت ساتقان پۇلنىڭ ھېسابات ئىشلىرىغا يار-دەملىشىشكە سالىدىكەن. ئەخمەتجان بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كۆڭۈل-دىكىدەك قىلغاچقا، سېمىز رۇس ئايال «ئاخمېدۇشكا»دىن ناھايىتى خاتىرجەم ئىكەن، باشقىلارمۇ ئەخمەتجانغا ئامراق بولۇپ قاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى ۋە ئوقۇش قوراللىرى-نىمۇ تولۇقلىۋاپتۇ.

ـــ مەن كىنوخانىدا ئىشلىگەن ۋاقتىمدا كىنوغا كىرگەنلەرنىڭ شىمشكا چېقىپ زالنى مەينەت قىلىشى ھەممىدىن يامان ئىش ئىدى، ـــ دەيتتى ئەپەندىم ئاشۇ چاغلارنى ئېسىگە ئېلىپ، ـــ ئۇنداق قىلماڭلار دەپ قويسام باشقىلار تەرىپىدىن دۆشكەلىنەتتىم. باشنى چۆكۈرۈپ ئىشلەمەكتىن، ئاھانەتكە چىدىماقتىن باشقا ئامال يوق. كەچتە باشقىلار كىنو-دىن تارقاپ ئۆيلىرىدە ئۇخلاپ بولغاندا بىز ئاران ئىشتىن چۈشەتتۇق، ئەتىسى بولسا دەرسكە سەھەر بارمىساق بولمايتتى. ئىش ئېغىر بولغىنى بىلەن، كىنو مەن ئۈچۈن ئىشتىن سىرتقى دەرسلىك بولدى. بەزى كىنولار مەشھۇر ئەسەرلەرنى سىنارىيەلەشتۈرۈپ ئىشلەنگەن بولغاچقا، نۇر-غۇن تارىخىي ۋەقەلىكلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ؛ تىلى گۈزەل، ۋەقەلىكى قىزىقارلىق، يەنە كېلىپ بۇ خىل كىنولارنىڭ ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنى داڭلىق مۇزىكانتلار ئىجاد قىلغان بولغاچقا، ئادەمگە ئۆزگىچە ئۆگىنىش مۇھىتى ئاتا قىلاتتى. شۇڭا مەن ئۈچۈن كىنوخانا ئىككىنچى دەرسخانا بولدى. كىنو ۋەقەلىكىدىن نۇرغۇن بىلىملەرنى ئۆزلەشتۈرۈۋالدىم...

1932 ـ يىلى ئەخمەتجان قاسىمى ئالمۇتا «سوپى زارۋات» تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈزۈپتۇ. ئوقۇش نەتىجىسى ۋە ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە قايىل بولغان مەكتەپ رەھبەرلىكى ئۇنى شۇ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىققا ئېلىپ قاپتۇ.

ئەپەندىم بۇ مەكتەپتە بىر يىلدىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەپتۇ، شۇ كۈنلەردە تاشكەنت شەھىرىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىدا مۇئەللىملىك قىلىۋاتقان تاغىسى ئۆمەر قاسىمى ئەخمەتجانىنى تاشكەنتكە كېلىپ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشقا دەۋەت قىلىپ خەت ئەۋەتىپتۇ. بىلىم ئېلىش ئارزۇسىدا ئىزدىنىپ يۈرگەن ئەخمەتجان دەرھال ئىمتىھانغا قاتنىشىپتۇ ـ دە، ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چاقىرىق قەغىزىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولۇپتۇ.

بۇ 1934 ـ يىلىنىڭ ياز پەسلى ئىكەن.

11. ساگۇدا

«ساگۇ» ـــ رۇس تىلىدىكى «سىرىدنىي ئازىيا گوسۇدارستۋېننىي ئۇ-نۇېرسىتېت» (ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنۇۋېرسىتېتى) دېگەن سۆزنىڭ قىسقارتىپ ئاتىلىشى.

بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1920 ـ يىلى تاشكەنتتە قۇرۇلۇپ «تۇركىستان ئۇنۇۋېرسىتېتى» دەپ ئاتالغانىكەن، 1923 ـ يىلى نامى «ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنۇۋېرسىتېتى» غا ئۆزگەرتىلگەن، 1960 ـ يىلىدىن باشلاپ «تاشكەنت ئۇنۇۋېرسىتېتى» دەپ ئاتالغان. ساگۇ ئەينى زاماندا ئۆزبېكىستان بويىچىلا ئەمەس، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچىمۇ تۇنجى زامانىۋى بىلىم يۇرتى ھېسابلىنىدىكەن. راستىنى ئېيتقاندا، ساگۇ شىنجاڭ زىيالىيلىرىغىمۇ بەلگىلىك تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن. شىنجاڭنىڭ ئەينى زامانىدىكى يەرلىك خاقانى شېڭ شىسەي 30 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ھۆكۈمىتى بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ، 1934 ـ يىلىدىن 1936 ـ يىلىغا قەدەر ساگۇغا شىنجاڭدىن ھەر يىلى بىر-ئىككى يۈزچە ئوقۇغۇچى چىقارغان. تاشكەنتتە ئوقۇپ كەلگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار كېيىنكى كۈنلەردە شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا خېلى چوڭ رولىلارنى ئوينىغان.

يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك، 1934 ـ يىلى سېنتەبىردىن ئېتىبارەن ئالمۇتادىكى «سوپى زارۇات» مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئەپەندىم ساگۇنىڭ تارىخ ـ جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنىڭ «زېمىلىدىل»، يەنى يەر ـ زېمىن ئۆلچەش كەسپى سىنىپىغا كىرىپ ئالىي مەكتەپ ئوقۇشىنى باشلاپتۇ. ئەخمەتجان شىجائەت بىلەن تىرىشىپ، ئۆز كەسپى بولغان تارىخ، جۇغراپىيە دەرسلىكلىرىنى ئوقۇغاندىن سىرت، فىزىكا، ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ پەنلىرىنىمۇ بىرلا ۋاقىتتا ئىككىنچى كەسىپ قىلىپ تەڭ ئوقۇپ مېڭىپتۇ.

شۇنىمۇ دېگەچ ئۆتەي، ئەخمەتجان بىلەن يېقىن ئارىلىشىپ ئۆتكەندىلەر ئۇنىڭ سان ـ سېپىرلارنى سېلىشتۇرۇپ ھېسابلاش، يەر ئۆلچەش قاتارلىق ئىشلارغا ئىنتايىن پىششىق ئىكەنلىكىگە، ماتېماتىكىلىق، فىزىكىلىق قانۇنىيەتلەرنى ۋە ئۆلچەش تېخنىكىسىنى ئەملىي جەڭ ۋە سۇ ئىنشائاتى ئىشلىرىدا ئىشلەتكەنلىكىگە قايىل بولۇشۇپ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇيتتى. ئۇ ئاددىي ئۇسكۇنىلەردىن ئەپچىل پايدىلىنىپ، ئارىلىقنى توغرا مۆلچەرلەش، يەر شەكلىدىن قانداق پايدىلىنىش دېگەندەك مەسىلىلەرگە توغرا ھۆكۈم قىلالايتتى. ئەخمەتجاندىكى بۇ خىل بىلىم ۋە ئىقتىدار ئۇنىڭ ئەينى يىللاردا ساگۇدا شۇقەدەر تىرىشىپ ئوقۇغانلىقىنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

شۇ ۋاقىتلاردا ئۆمەر قاسىمى ساگۇنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىدىن دەرس بېرەتتىكەن. ئەخمەتجان تاشكەنتكە كېلىپ تاغىسى ئۆمەرنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپتۇ. شۇڭا، بۇ يەردىكى قىسمەن كىشىلەر ئەخمەتجاننى ئۆمەر قاسىمى بېقىۋالغان يېتىم بالا دەپ قاراشسا، بەزىلىرى ئۆمەرنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن بۇرۇنقى ئايالىنىڭ بالىسى دەپمۇ بىلىشىدىكەن. ئاز ساندىكى كىشىلەرلا ئەخمەتجاننىڭ ئۆمەر قاسىمنىڭ ھەدىسىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىدىن خەۋەردار ئىكەن. ئەمما، ئەخمەتجاننىڭ غۇلجىدا تۇغۇلۇپ، يارکەنتتىكى دارىلئېتامغا ئەكىلىنگەنلىكىنى ھېچكىمگە ئاشكارىلاشقا بولمايتتىكەن.

ھەممىگە ئايان، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزى ۋە باندىتلارنىڭ پاراكەندىچىلىكىگە كۆپ ئۇچرىغان سوۋېت ھۆكۈمىتى تىروتىسكىي، بۇخارىنلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان سىياسىي كۈرەشلەردە ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋە خەلق دۈشمەنلىرى دەپ ھېسابلانغانلارنى باستۇرۇپ، سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قوغداپ كەلگەن. ۋاھالەنكى، بۇ ھەرىكەت كېيىن كېڭەيتىۋېتىلىپ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا جېنىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ قويۇپ كۈرەش قىلغان نۇرغۇن بولشېۋىكلارمۇ خاتا ھالدا باستۇرۇلغان. ئەخمەتجانىڭ ساگۇغا بېرىشى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە «ئەكسىلئىنقىلابچى» ۋە «خەلق دۈشمەنلىرى» دەپ ئاتالغانلارنى تازىلاش ھەرىكىتىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىغا توغرا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەت يەنىلا جىددىي ئىدى.

ئوتتۇرا ئاسىيادا تۈركمەنستان، قىرغىزستان، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان قاتارلىق ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر قۇرۇل-

غاندىن كېيىن، شۇ جۇمھۇرىيەتلەردىكى ئۇششاق مىللەتلەر، جۇملىدىن ئۇيغۇرلار سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ھوقۇقلاردىن تەڭ بەھرىمەن بولۇش مۇددىئاسىدا ئۆزلىرىنىڭ مىللىتىنى ئاشۇ جۇمھۇرىيەتلەردىكى غوللۇق مىللەتلەرگە ئۆزگەرتىۋالغان. بولۇپمۇ ئۆزبېكستاندا بۇنداق ئەھۋال تېخمۇ گەۋدىلىك بولغان. تاشكەنتتىكى مەيلى ئوقۇتقۇچى ياكى ئوقۇغۇچىلار بولسۇن، نۇرغۇن ئۇششاق مىللەتلەر، بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار ئۆز مىللىتىنى «ئۆزبېك» دەپ ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولغانىكەن. لېكىن، بۇنداق قىلىشقا نۇرغۇن كىشى قارشى چىقىپتۇ، ئۆمەر قاسىمى ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ بىرى ئىكەن. نەتىجىدە، ئۆمەر قاسىمى ۋە يارىكەنتتە ئۆتكەن مەشھۇر ئەرباب ۋەلىباينىڭ كەنجى ئوغلى بۆكەجان قاتارلىق بىر تۇركۇم پىروفېسسورلار مەكتەپ دائىرىلىرى تەرىپىدىن «گۇمانلىق» دەپ قارىلىپتۇ. تاغىسى ئۆمەر بىلەن قانداشلىق مۇناسىۋىتى بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، ئەخمەتجان تاجىكستاندىكى ھىسار ئېگىزلىكىگە «پىراكتىكا»غا ئەۋەتىلىپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي، ئۆمەر قاسىمى باشلىق بىرنەچچە ئوقۇتقۇچىمۇ «مىللەتچى ئۇنسۇرلار» دېگەن قالپاق بىلەن قولغا ئېلىنىپتۇ.

مەكتەپتىكى كەيپىيات سۇرلۇك تۇس ئاپتۇ. 1935 ـ يىلىنىڭ بىر كۈنى ئۆمەر قاسىمى ئايالى مەستۇرە، ئوچ ياشلىق ئوغلى باتۇر ۋە بىر ياشلىق قىزى دىلبەر بىلەن ئۆيىدە تاماق يەپ ئولتۇرسا، ئىشىك يېنىك چېكىلىپ، مەكتەپ دائىرىلىرىدىن بىرى كىرىپ كەپتۇ ۋە «سىزنى مۇدىر ئىشخانىسىدىن چاقىرىۋاتىدۇ» دېگەن سىلىق تەكلىپ بىلەن سىرتقا چاقىرىپتۇ. ئۆمەر تاغا ھېچنېمىنى سەزمەي، يەۋاتقان تامىقىنى قويۇپ ھېلىقى كىشى بىلەن ئۆيدىن چىقىپتۇ ۋە شۇ چىقىپ كەتكىنىچە قايتىپ كەلمەپتۇ.

ئۆمەر تاغىنى مەكتەپ مۇدىرى ئىشخانىسىدا ئۇچىسىغا پىلاش، بېشىغا شىلەپە كىيگەن بىرنەچچە يوچۇن ئادەم ساقلاپ تۇرغۇدەك. بۇ سۇرلۇك، مۇز چىراي كىشىلەر ئۆمەر تاغىنىڭ گەپ ئېچىشىنى كۈتمەيلا جىپقا سۆرەپ چىقىرىپتۇ ـ دە ئەكېتىپتۇ. كەينىدىن ھەربىي فورما كىيگەن يەنە بىرنەچچەيلەن ئۆمەرنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۆمەر قاسىمى ھېچبىر سەۋەبسىزلا قولغا ئېلىنىپ، سىبىرىيەگە 20 يىللىق سۇرگۇن قىلىنىپتۇ. شۇ يىلى ئۆمەر قاسىمى 36 ياشتا ئىكەن.

بۇ مەزگىلدە ئەخمەتجان تاجىكستانىنىڭ ھىسار ئېگىزلىكى رايوندا «پىراكتىكا» قىلىۋاتقان بولۇپ، ئۆيدە بولۇۋاتقان ئىشلاردىن قىلچە خەۋىرى يوق ئىكەن. ئەخمەتجان بىر يىللىق پىراكتىكا ۋاقتىنى توشقۇزۇپ مەكتەپكە قايتىپ كېلىپ، تاغىسىنىڭ ئاللىقاچان قولغا ئېلىنىپ كەتكەنلىكىنى ئۇقۇپتۇ.

ئەخمەتجان ئۆيگە كىرىپ ئەھۋالنىڭ بىنورماللىقىنى ھېس قىلىپ، كىچىك ئاپىسى مەستۇرەدىن تاغىسىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سوراپتۇ. ھالبۇكى، ئەخمەتجانىنىڭ ئېرىشكىنى چىرايىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان كىچىك ئاپىسى مەستۇرەنىڭ «مەندىن سورىما، ئەڭ ياخشىسى بۇ يەردىن كەت!»... دېگەندەك قاتتىق گەپلىرى بوپتۇ. مەستۇرەنىڭ مىجەزى ئەسلىدىلا بەك چۈس ئىكەن، بۇ قېتىمقى غەم ـ ئەندىشە ۋە دەرد ـ ئەلەم تۈپەيلىدىن ئۇ تېخىمۇ تەرسا بولۇپ كەتكەنكەن. ئەخمەتجانىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئۆزىگە ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىك دەپ تونۇدىمۇ ياكى باشقا بىر ئىشقا چېتىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرىدىمۇ، ئىشقىلىپ مەستۇرە ئەخمەتجاننى قارشى ئالماپتۇ. دېمىسىمۇ ئاشۇ كۈنلەردە خاتىرجەمسىزلىكنىڭ ئازابىنى يەتكۈچە تارتقان مەستۇرە تىرىكچىلىك ۋە باللىرىنىڭ دەردى بىر ياقتا قېلىپ، ساقچىغا ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم قاتراپ ئەھۋالىدىن دوكلات قىلىدىكەن. ئۇنداق قىلمىسا «جىنايەتچىلەر ئائىلىسى» دېگەن ئاتاقتىكى ئانا ـ باللار تېخىمۇ ئېغىر كۈتۈلمىگەن پېشكەللىكلەرگە ئۇچراشتىن خالىي بولالمايدىكەن، شۇنداقلا ئېرىنىڭ جىنايىتى تېخىمۇ ئېغىرلىشىدىكەن.

ئەخمەتجان ئۆزىنىڭ تەربىيەچىسى، دادىسى ئورنىدىكى تاغىسى ئۆمەر قاسىمىنىڭ نەگە ئەكېتىلگەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ، ۋەزىيەتنىڭ كەسكىنلىكى تۈپەيلىدىن ھېچكىمدىنمۇ سۈرۈشتۈرەلمەپتۇ ۋە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئوقۇشتىن باشقا ھېچقانداق ئىشقا ئارىلاشماپتۇ.

1936 ـ يىلى سوۋېت كومپارتىيەسى قۇرۇلتاي چاقىرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى ئاساسىي قانۇنىنى جاكارلىدى. سوۋېت كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش سېكرېتارى ئىستالىن ئاساسىي قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش ھەققىدىكى دوكلاتىدا «سوۋېت ئېلىدە ئېكسپلاتاتسىيە يوقتىلدى، سوتسىيالىزم غەلىبە قىلدى» دەپ كۆرسەتتى. مانا مۇشۇنداق ئومۇمىي ۋەزىيەتنىڭ يۇمشىشىغا ئەگىشىپ، ئەخمەتجان ئۆز تىرىشچانلىقى ۋە ئەلا نەتىجىسى بىلەن مەكتەپ رەھبەرلىكىنىڭ مۇ-

ئەيىبلەشتۇرۇشىگە ئېرىشىپ، ساگۇنىڭ دىپلومىنى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولۇپتۇ.

1937 ـ يىلى ئەخمەتجان مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈزۈپتۇ ۋە مەزكۇر مەكتەپتىكى ئۇچ ئوقۇغۇچىنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئىمتىھاندىن ئۆتۈپ، موسكۋا شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا داۋاملىق ئوقۇشقا تالليىنىپتۇ.

1958 ـ يىلى يانۋاردا مەن ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ تاغىسى ئۆمەر قا-

مەن (ئوڭدىن ئىككىنچى) 1957 ـ يىلى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بىللە موسكۋادا زىيارەتتە بولدۇم

سىمىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم.

ئىشىنىڭ جەريانى مۇنداق:

مەن 1957 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنىگىچە قاھىرەدە ئۆتكۈزۈلگەن ئاسىيا ـ ئافرىقا ئەللىرى ئىتتىپاقلىق يىغىنىغا جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدە قاتناشتىم. ئۆمەك باشلىقىمىز گو مورو، مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىرىمىز لىيۇ نىڭيى ۋە بۇرھان شەھىدىلەر ئىدى. ئۆيدىن ئايرىلىش ۋاقتىمدا مومام ئايشەم ئىمكانىيەت بولسا تاش-كەنتكە بېرىپ، ئايرىلىپ كەتكىلى 30 يىل بولغان قىزى، دادامنىڭ ئىككىنچى ھەدىسى، چوڭ ئاپام روشەنخانىنى يوقلاپ كېلىشىمنى تاپىلىغا-نىدى. ئاسىيا ـ ئافرىقا ئەللىرى ئىتتىپاقلىق يىغىنى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئۆمىكىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىنى زىيارەت قىلىدىغان بولدى. ۋەكىللەر ئۆمىكى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقىمىزدىن يوليورۇق سوراپ، مېنىڭ زىيارەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن تاشكەنتكە بېرىپ تۇغقان يوق-لىشىمغا قوشۇلدى.

تاشكەنتتە چوڭ ئاپامنىڭ ئۆيىدە تۇردۇم، ئۇ يەردە مەن ئەينى يىل-لىرى ئۆمەر قاسىمى بىلەن ساگۇدا بىللە ئىشلىگەن خەدىچىخان مەخسۇ-دوۋا دېگەن ئايال بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ ئۆمەر قاسىم-نىڭ ھازىر تاشكەنتتە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، دەرھال ئۇنى چاقىرىپ كەلدى. ئۆمەر قاسىمى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىدىكى سوۋېت مەسلىھەتچىسى مۇھسىن ئەپەندى (بۇ كىشىنىڭ تولۇق ئىسىم ـ فامى-لىسى مۇھسىن ئابدۇللىن، سوۋېتكە قايتىپ كەتكەن، شۇ چاغدا پېنسى-يەدە ئىكەن) بىللە كەپتۇ، بىز قىزغىن كۆرۈشتۇق.

ئۆمەر ئاكىنىڭ چىرايى ۋە تەقى ـ تۇرقى ئەخمەتجاننى ئەسلىتەتى. ئۇ ئوتتۇرا بويلۇق كىشى بولۇپ، شۇ چاغلاردا 60 ياشلارغا يېقىنلىشىپ قالغانكەن، ئۇچىسىغا خۇرۇم چاپان، بېشىغا شىلەپە كىيگەن بۇ كىشى ماڭا كەم سۆزدەك كۆرۈندى. ئۇ ئۆتكەن ئىشلارنى تىلغا ئېلىشىنى ئانچە خالىمايدىغاندەك قىلاتتى. بىرئاز تىنچلانغاندىن كېيىن، بىز چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتۇق. ئۆمەر ئاكا ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ھاياتى توغرۇلۇق سۆزلەپ بەردى.

«ئادەم ھاياتلا بولسا، ھەق ـ ناھەق ئايرىلىپ چىقىدىكەن» دېگەنىدى ئۇ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ. ئۆمەر ئاكا سىبىرىيەدىكى 20 يىللىق سۈر-گۈن ھاياتىنى تۈگىتىپ ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئاقلىنىپ تاشكەنتكە

قايتىپ كەپتۇ. ئاۋۋال سەمەرقەنتتىن بالىچاقىلىرىنى تېپىپ، كېيىن تاشكەنتكە كۆچۈپ كەپتۇ. «مەن سىلەر بىلەن بۇ ئۆمرۈمدە كۆرۈشەلمىگىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپتىكەنمەن» دېگەنىدى ئۇ هاياجانلىنىپ.

— سىبىرىيەدە 20 يىلنى ئۆتكۈزدۇم، — دېدى ئۇ شۇ كۈنلىرىنى ئەسلەپ، — بىز ئۇيغۇرلاردا «كەتكەنلەر كېلىدۇ، كەتمەنلەنگەنلەر كەلمەيدۇ» دەيدىغان ماقال بار. ئاخىرقى هېسابتا خۇشال بولىدىغىنىم — گۇناهسىز ئىكەنلىكىم ئېنىقلاندى. نۇرغۇن ئادەم ناهەق ئۆلۈپ كەتتى، سىبىرىيەدە سەۋەبسىزلا ئۆلۈپ قېلىپ، قارنىڭ ئاستىدا تاشلىنىپ قالغان جەسەتلەر سان ـ ساناقسىز؛ بالىلىرى ئاتا ـ ئانىلىرىنى، خوتۇنلار ئەرلىرىنى تاپالماي يۈرگەنلەرمۇ ئاز ئەمەس. بىز سىبىرىيەدە ئادەم چىدىغۇسىز كۈنلەرنى باشتىن كەچۈردۇق. هاۋا قاتتىق سوغۇق، ياتىدىغان ئۆي يوق. هەتتا تاغدەك دۆۋىلەنگەن قارلارنى كولاپ، خۇددى ئېسكىموسلاردەك قار ئۆڭكۈرلىرىدە ياتقان كۈنلىرىمىزمۇ بولدى. نۆلدىن تۆۋەن 50 گىرادۇس سوغۇقتا قارىغاي كېسىمىز، ئېغىر ئەمگەكلەرنى قىلىمىز. ئانچە ـ مۇنچە بېرىلگەن تۇرمۇش پۇلىغا سوغۇقتىن ساقلايدۇ دەپ ۋودكا ئىلىپ ئىچىمىز، كېسەلدىن ساقلايدۇ دەپ سامساقنى زاكۇسكا قىلىپ يەيمىز، بولمىسا توڭلاپ ئۆلگىنىمىز ئۆلگەن. بىراق هەر هالدا گېزىت ـ ژۇرنال كۆرۈپ تۇرىمىز. شۇنداقتىمۇ، مەن سىبىرىيەدە رۇسچە بىرنەچچە كىتابنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنى ئىشلەپمۇ پۈتكۈزدۇم... مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، ئىشقىلىپ سالامەت قايتىپ كەلدىم، لېكىن بالىچاقىلىرىمنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بىلمەيتتىم. ئۇلارنى ئىزدەشتۈرۈپ يۈرۈپ سەمەرقەنتتىن تاپتىم. مەن بالىچاقىلىرىم بىلەن كۆرۈشەلمەن دەپ ئويلاشقىمۇ پېتىنالمىغانىدىم. بالىچاقىلىرىم بىلەن تېپىشىپ ئىككى يىلچە سەمەرقەنتتە تۇرۇپ، بىرئاز ئەسلىمىزگە كېلىۋالدۇق. سالامەتلىكىمىمۇ ئاستا ـ ئاستا ياخشىلىنىشقا، كەيپىياتىممۇ نورمالىلىشىشقا باشلىدى، ئاندىن تاشكەنتكە كۆچۈپ كەلدۇق. هۆكۈمەت چىرايلىق قارشى ئىلىپ ئۆي بەردى، ئاز ـ تولا پۇلمۇ بەردى.

ئۆمەر قاسىمى سۆرگۈندىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تەرجىمەخىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ، «سۆۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيەسى (بولشېۋىكلار) نىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەنگە ئوخشاش كىتابلارنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنى ئىشلەشكە قاتنىشىپتۇ.

مەن تاشكەنتتە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ دۆلىتىمىزگە قايتىپ

كەلدىم.

1960 ـ يىلى يازدا ئۆمەر قاسىمى بىلەن يارىشىپ قېتىم كۆرۈشتۇم. ئۇ چاغدا ئۆمەر تاغا يارىشىپ كەن، مەن ئىككى بالامنىڭ يازلىق تەتىلىدىن پايدىلىنىپ تۇغقان يوقلاشقا بارغانىدىم. بالىلىرىمۇ چوڭ بولۇپ، قىزىم 14 ياشقا، ئوغلۇم 12 ياشقا كىرگەنىدى. ئۆمەر ئاكا بالىلىرىمنى كۆرۈپ:

ـــ بالىلارنىڭ بەختى بولسۇن، دادىسىنىڭ مېھرىگە قانالمىدى، سىز ياخشى تەربىيەلەۋېتىپسىز. بالىلار دادىسىنى دوربىسۇن، كەلگۈسىدە يارامليق ئادەم بولۇپ چىقسۇن. بالىلارنىڭ دادىسى بولغان بولسا نەقەدەر ياخشى بولاتتى ـ ھەي! ـــ دەيتتى ۋە يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ كۆز يېشىنى سۈرتەتتى.

ـــ ئەخمەتجاننى دارىلئېتامغا بەك تەستە كىرگۈزگەنىدىم، ـــ دېدى ئۆمەر ئاكا چوڭقۇر ئوي ئىچىدە، ـــ ئەخمەتجانىڭ فامىلىسىگە ئۆز فامىلەمنى قوللانغانىدىم. فامىلىمىز ئوخشاش بولمىسا، مېنىڭ بالام بولماي قالىدۇ، دارىلئېتامۇ قوبۇل قىلمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يارىشىتە تۇغۇلدى دەپ رويخەتكە ئالدۇردۇم. بۇ ئىشنى كەچۈرۈڭەتسىڭىز، لېكىن «قاسىمى» دېگەن بۇ فامىلە ئوخشاشلا ھەدەم شەرۋانەمنىڭ فامىلىسىغۇ، ھەدەم شەرۋانەم ئەخمەتجانىنىڭ ئاپىسى، ئاپىسىنىڭ فامىلىسىنى قوللانسىمۇ بولۇۋېرىدۇ ئەمەسمۇ!...

ئۆمەر ئاكىنىڭ سۆزلىرىدىن ئۆزى تەربىيەلەپ قاتارغا قوشقان جىيەن ئوغلى ئەخمەتجاننى چوڭقۇر سېغىنىش ئىچىدە ياد ئېتىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

ـــ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ـــ دېدىم مەن كۆز ياشلىرىمنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، ـــ ئەخمەتجانىنىڭ روھى ھايات، ئۇنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايمەن، مەن ئۇنىڭ «قاسىمى» دېگەن فامىلىسىنى ئۆزۈمگە فامىلە قىلىپ قوللىنىۋاتىمەن، بۇنىڭدىن شەرەپ ھېس قىلىمەن. مەن بالىلىرىمنى دادىسىنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى مەڭگۈ ئېسىدە ساقلايدىغان، تىرىشىپ ئوقۇپ، دادىسىنىڭ روھىنى خۇش قىلىدىغان قىلىپ تەربىيەلەيمەن!

بىر ئۆمۈر ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە ئۆتكەن، ھاياتى ئېغىر كەچۈرمىشلەر بىلەن تولغان ئۆمەر تاغا 1972 ـ يىلى 72 يېشىدا تاشكەنتتە ۋاپات بولدى.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئەھۋاللاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۆمەر ئاكا بولمىغان بولسا، ئەخمەتجاننىڭ كېيىنكى ھايات يولىمۇ بولمىغان بولاتتى، ئەپەندىمنىڭ ئۆز سۆزى بىلەن دېسەك، «ئۆمەر تاغا ماڭا ئۆمۈر بەردى، ئۆمۈر ئىچىدە ئۆمىد بەردى!».

12. موسكۋا شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا

1937 ـ يىلى 23 ياشلىق ئەخمەتجان موسكۋاغا بېرىپ شەرق ئەل‌ـ لىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوتتۇرا ئاسىيادە‌ـ كى ئالىي مەكتەپلەردىن تاللانغان ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا قوبۇل قىلىنىپ، يەنە بىر قېتىملىق ئالىي مەكتەپ ھاياتىنى باشلىۋېتىپتۇ.

ھەممىگە مەلۇمكى، موسكۋا شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇچىنچى ئىنتېرناتسىيونالنىڭ كادىر يېتىشـ تۇرۇش مەركىزى. بۇ ئالىي بىلىم يۇرتى سوۋېت كوممۇنىستلىرىنى تەر‌ـ بىيەلەپلا قالماي، باشقا دۆلەتلەردىن كەلگەن ئىنقىلابىي كادىرلارنىمۇ تەربىيەلەپ، خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىنىڭ ئاساسلىق كادىرلار مەز‌ـ بەسى ۋە پائالىيەت مەركىزى بولۇپ قالغان. ئاشۇ يىللاردا كىم ئېرسىن، خۇ جىمىڭ، چويبالسان قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ مەكتەپتە تەربىيەلەنگەنكەن.

ئەخمەت ئەپەندىم بۇ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن يەنىلا تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئەلاچى ئىستۇدېنتلار قاتارىدىن ئورۇن ئاپتۇ، شۇنداقلا شۇ چاغدا موسكۋادا ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا خېلىلا نامى چىقىپ قاپتۇ. سوۋېت ئۇيغۇر تىلشۇناسلىقىنىڭ پېشۋاسى، ئاتاقلىق تىلشۇناس ئايشەم شەمىيېۋا مۇشۇ مەزگىللەردە موسكۋادىكى باشقا مەك‌ـ تەپتە ئوقۇۋاتقان بولۇپ، بۇ ئىككىيلەن ئويلىمىغان يەردىن موسكۋادا ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئايشەم شەمىيېۋا يارکەنتتىكى چېغىدىلا بىر مەكتەپتە ئەخمەتجاندىن بىر سىنىپ يۇقىرى ئوقۇيتتىكەن، ئايشەم ھەدە ئەخمەتجان بىلەن موسكۋادا ئۇچرىشىپ ئىنتايىن خۇشال بوپتۇ ۋە ئۇنى ئۆز ئىنى‌ـ سىدەك كۆرۈپ ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ، تۇرمۇشىغا ياردەم قىپتۇ.

مەن 1950 ـ يىلى قېيىنئانامنى يوقلاپ سوۋېتكە بارغان چېغىمدا، ئايشەم شەمىيېۋا بىلەن كۆرۈشۈپ قالدىم. ئايشەم ھەدە يارکەنتتە تۇغۇ‌ـ

لۇپ، شۇ جايدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەخمەتجاندىن بىر يىل بۇرۇن تۈگىتىپ، ئالمۇتىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى ئوقۇغانىكەن. بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ ئۆتىدىغان بىر ئىش بار، يەنى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 20 ـ، 30 ـ يىللىرى ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبە قازىنىپ، پۈتۈن سوۋېت خەلقى سوتسىيالىزمغا قاراپ ماڭدى دېيىلگەن بىلەن، خەلقنىڭ ئالڭ ـ سەۋىيەسى يەنىلا بىر قەدەر تۆۋەن بولغاچقا، يارىكەنتتە قىزلارنىڭ يېڭىچە مائارىپ تەربىيەسىنى ئېلىشى چوڭ توسالغۇغا ئۇچرايدىكەن. ئايشەم شە ـ مىيېۋادەك ئىلىم ـ پەنگە بېرىلگەن قىزلارنىڭ ئۇستىدىن مەھەللىدىكى بىر قىسىم ئادەملەر يوقىلاڭ پىتنە ـ ئىغۋالارنى تېرىپ، بۇ قىزنىڭ ئۆ ـ يىدىكىلىرىگە بېسىم پەيدا قىلغانىكەن. ئاردىدىن خېلى يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، ئىلىم ـ بىلىمگە بېرىلگەن بۇ قىز موسكۋا شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئەخمەتجان بىلەن ئۇچ ـ رىشىپ قاپتۇ.

ئايشەم ھەدە ماڭا ئەخمەتجاننىڭ موسكۋادىكى ئوقۇش ۋە تۇرمۇش ئەھۋالى ھەققىدە مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

ـــ ئەخمەتجان قانۇنشۇناسلىققا ئائىت ھەممە دەرسلەرنى ئاجايىپ تىرىشچانلىق بىلەن ئوقۇيتتى، دەرسلەرنى پۈختا ئۆزلەشتۈرۈپ مېڭىش ـ تىن تاشقىرى، دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلىرىنىمۇ پۈتۈنلەي كىتاب ئو ـ قۇش، ئۆگىنىش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. موسكۋادىكى ھەرقايسى مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان بىر يۈرتلۇق ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىغىلىشلىرىغا ئانچە قاتنىشىپ كەتمەيتتى، قاتناشقان تەقدىردىمۇ جىق سۆز قىلمايتتى. ئۆزى يالغۇز بىر بۇلۇڭغا كىرىۋېلىپ كىتاب ئوقۇيتتى، ئويۇن ـ تاماشىغا ئارىلىشىپ كەتمەيتتى، ھەتتا سورۇنلارغا «ۋاقىت ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ» دەپ كەل ـ گىلى ئۇنمايتتى. بىر قېتىم قۇربان ھېيىتتا جاي ـ جايلاردىن كەلگەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار يىغىلىپ ئوچپە ھېيىت قىلماقچى بولدۇق. مەن ئەخ ـ مەتجاننىڭ ئۇنىمىغىنىغا ئۇنماي بىللە ئاپاردىم. بىز كەڭ ـ كۇشادە ئول ـ تۇرۇپ شادلىق ئىچىدە ناخشا ئېيتىشتۇق، ئۇسسۇل ئويناشتۇق. ئەخ ـ مەتجاننىڭ ساز ـ مۇزىكىدا تەبىئىي تالانتى بارلىقىنى ھەممىمىز دېگۇ ـ دەك بىلەتتۇق، شۇڭا ئۇنى ساز چېلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلساق ئۇنـ ـ مىدى، ئويۇنغا تارتساقمۇ ئۇنچىقماي جايىدا ئولتۇرۇۋالغانىدى. مەن ئۇ ـ نىڭدىن: «ئۆينى سېغىنىۋاتامسەن ـ يە؟» دەپ سورىسام، ئەخمەتجان: «ھا ـ زىر ئىمتىھان ۋاقتى بولۇپ قالدى، كېتىپ دەرس تەييارلىمىسام بولمايـ

دۇ» دېدى ـ ده، بىز دىققەت قىلمىغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، دېرىزدىن سەكرەپ قېچىپ كېتىپتۇ.

ئەخمەتجاننىڭ كىتابقا ئامراقلىقى بەزى قىزىق ۋەقەلەرنىمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىپتۇ:

بىر كۈنى ئەخمەتجان ئۇنىۋېرسىتېت كۇتۈپخانىسىغا كىرىپتۇ ـ ده، كىتاب تىزىلغان ئىشكاپلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇۋېلىپ، كىتابقا كىرىشىپلا كېتىپتۇ. ئاڭغىچە كۇتۈپخانا خادىملىرى ئىشتىن چۈشۈپ، ئىشىكنى تاقاپ كېتىپ قاپتۇ. بىخەتەرلىك ئۈچۈن ئادەتتە كۇتۈپخانا زالىنىڭ چوڭ چىرىغى ئۆچۈرۈلمەيدىكەن. ئەخمەتجان بىر هازادىن كېيىن ئەتراپىغا قارىسا هېچكىم يوق، ئىشىكلەر ئاللىقاچان ئېتىلىپ بولغان، ۋاقىراي دېسە مەكتەپنىڭ تەنتەنىگە ئۇچرىشى، هەتتا كۇتۈپخانىغا يالغۇز سولىنىۋېلىپ نېمە قىلماقچىدىڭ، دەپ تەكشۈرۈلۈشى مۇمكىن ئىكەن. ئەخمەتجان نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، يەنە ئىختىيارسىز كىتابقا كىرىشىپ كېتىپتۇ ـ ده، بىر بۇلۇڭدا قولىدا كىتاب تۇتقان پېتى ئۇخلاپ قاپتۇ. ئەتىسى تاڭ ئېتىپ خىزمەتچىلەر ئىشىكنى ئاچسا، كۇتۈپخانىدا ناتونۇش بىرەيلەن تۇرغۇدەك. ئۇلار بۇ ناتونۇش ئادەمنى دەرهال مەكتەپ قوغداش بۆلۈمىگە ئاپىرىپ قاتتىق سۈرۈشتۈرۈپتۇ، ئاخىرىدا ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇيدىغان ئەلاچى ئوقۇغۇچى ئەخمەتجان ئىكەنلىكىنى بىلىپ، يۈرىكى جايىغا چۈشۈپتۇ.

ـــ شۇنىڭدىن كېيىن بىز ئۇنىڭغا «ئەخمەت كىتاب» دەپ لەقەم قويدۇق، ـــ دېدى ئايشەم شەمىيېۋا.

ۋاهالەنكى، ئەخمەتجاننىڭ موسكۋادىكى مەكتەپ هاياتىمۇ خاتىرجەملىكتە ئۆتمىگەنىكەن. بۇ دەل شىنجاڭنىڭ يەرلىك خاقانى شېڭ شىسەي «توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۇيىقەستى دېلوسى» دېگەننى ئويدۇرۇپ چىقىپ، پۈتكۈل شىنجاڭ مىقياسىدا دەهشەتلىك باستۇرۇش ئېلىپ بېرىۋاتقان مەزگىل ئىكەن.

بۇ مۇدهىش ۋەقەلەردىن موسكۋادا ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار مۇ خەۋەر تاپقانىكەن. ئۆز يۇرتىدىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ دەهشەتلىك ئېزىلىشى ۋە بىگۇناه ئۆلتۈرۈلۈشىگە چىداپ تۇرالمىغان ئەخمەتجان تۇرلۇك سورۇنلاردا شېڭ شىسەي ۋە ئۇنىڭ هاكىمىيىتىنىڭ رەهىمسىزلىك بىلەن ئېلىپ بارغان ئاق تېررورلۇقىغا قارشى سۆزلەرنى قىلىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرى ئەينى دەۋردە شېڭ شىسەينىڭ ساختا قىياپىتى

تىگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭغا زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىۋاتقان سوۋېت ئىتىپاقى ھۆكۈمىتىگە ئەلۋەتتە ياقمايدۇ ـ دە. نەتىجىدە ئەخمەتجان ھۆكۈمەت دائىرىلىرى تەرىپىدىن ئىككى ئايغا يېقىن نەزەربەند ئاستىغا ئېلىنىپتۇ. بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆز كۆڭلىدىكى گەپنى دەپ قويغانلىقى ئۈچۈن نەزەربەند قىلىنىشى كىچىك ئىش ئەمەس، بىراق بۇ يەنە بىر جەھەتتىن ياش ئەخمەتجاننىڭ سىياسىي ئېڭىنىڭ قانچىلىك سەزگۈرلۈكىنى، ئانا يۇرتىنى قانچىلىك سېغىنىپ ياد ئېتىدىغانلىقىنى، جۈملىدىن يۇرتىدىكى ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە قارىتا قانچىلىك نەپرەتلىنىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدۇ. ئۇ كىچىك ۋاقتىدا شېئىر شىسەينىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، ئۆزىگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ ئاچ ـ يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بولغاچقا، ئۇنىڭ قەلبىدە شېئىر شىسەيگە نىسبەتەن كۈچلۈك نەپرەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. لېكىن، شۇ چاغلاردا سوۋېت ھۆكۈمىتى شېئىر شىسەيگە ئارتۇقچە ئىشىنىپ ئۇنىڭغا ياردەم بېرىپ، ئۇنىڭدىن ئۈمىد كۈتۈۋاتقان بولغاچقا، سوۋېت كومپارتىيەسىنىڭ ئالىي بىلىم يۇرتىدا بۇنداق سۆزلەرنىڭ بولۇشىغا قەتئىي يول قويۇلمايدىغانلىقى تەبىئىي.

ئۇزاق ئۆتمەي سوۋېت ـ فىنلاندىيە ئۇرۇشى پارتلاپتۇ.

1939 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى گېرمانىيە پولشانى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ بېسىۋالدى. بۇ خىل ئەھۋالدا سوۋېت ھۆكۈمىتى سىرتتىن كېلىدىغان خەۋپىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، غەربىي چېگرا مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىش مەقسىتىدە، 1939 ـ يىلى 10 ـ ئايدا فىنلاندىيە ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، سوۋېت ـ فىنلاندىيە چېگرا سىزىقىنى قايتا بېكىتىش، ئۆزئارا ئىتتىپاق تۈزۈش، خانكو يېرىم ئارىلىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىجارىگە بېرىش قاتارلىق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ، ئەمما فىنلاندىيە ھۆكۈمىتى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ تەلەپلىرىنى رەت قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، 1939 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى سوۋېت ئارمىيەسى 1 مىليون ئەسكىرىي كۈچ بىلەن 1500 كىلومېتىرلىق جەڭ سېپىدە سەككىز يولغا بۆلۈنۈپ فىنلاندىيەگە ھۇجۇم قىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن سوۋېت ـ فىنلاندىيە ئۇرۇشى رەسمىي باشلىنىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن سوۋېت ياشلىرى ئەسكەرلىككە چاقىرىلىپ، ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلىنىپتۇ، جۈملىدىن ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئىستۇدېنتلارمۇ ھەربىي سەپكە چاقىرىلىپتۇ. ئەخمەتجانمۇ ئا-

شۇ قاتاردا ئەسكەرلىككە ئېلىنىپ، زەمبىرەك باتالىيونىغا تەقسىم قىلىنىپتۇ ۋە سوۋېت ـ فىنلاندىيە ئۇرۇشىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئەۋەتىلىپ-تۇ. ئەخمەتجان زەمبىرەك بىلەن نىشانغا ئالغۇچى بولۇپ، سوقۇشلاردا ئاجايىپ باتۇرلۇق كۆرسىتىپتۇ، ئۇ يەنە دائىم ئاپتوماتنى ئېلىپ دۇشمەن قىسىملىرى بىلەن يېقىن ئارىلىقتا تۇرۇپ ئېتىشىدىكەن.

ئۇرۇش بولغانكەن، تەبىئىي ھالدا قۇربان بېرىش، قان ئاققۇزۇش بولىدۇ، ئەلۋەتتە. بىر قېتىملىق جەڭدە فىنلاندىيەلىكلەرنىڭ زەمبىرەك ئوقى ئەخمەتجانلارنىڭ ئىستېھكامىدا پارتلاپ، ئەخمەتجانىنىڭ يېنىدىكى ساۋاقدىشى نەق مەيداندا قۇربان بوپتۇ، ئەخمەتجانىنىڭ بىقىنىغا زەمبىرەك ئوقىنىڭ پارچىسى تېگىپ ئېغىر يارىلىنىپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئەخ-مەتجان ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچسا ئۆزى ئارقا سەپ دوختۇرخانىسىدا جىددىي قۇتقۇزۇلۇۋاتقانكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقا ئېغىر يارىدارلار بىلەن موسكۋاغا قايتۇرۇلۇپ داۋالانغاندىن كېيىن، قىرىم يېرىم ئارىلىغا دەم ئېلىشقا ئەۋەتىلىپتۇ.

داۋالىنىش ئارقىلىق ئەخمەتجانىنىڭ سالامەتلىكى پەيدىنپەي ئەسلى-گە كەپتۇ. بۇ ئۇرۇش 1940 ـ يىلى 3 ـ ئايدا فىنلاندىيەنىڭ تەسلىم بو-لۇشى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەلىبە قىلىشى بىلەن ئاياغلىشىپتۇ. ئۇ-رۇش نەتىجىسىدە، فىنلاندىيە ھۆكۈمىتى كارىلىيە ئۆلكىسى ھەمدە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى زېمىنلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بۆلۈپ بېرىشكە، خانكو يې-رىم ئارىلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى دېڭىز تەۋەلىكىنى 30 يىللىق ئىجارە-گە بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

ئەخمەتجان ساقايغاندىن كېيىن شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىغا قايتىپ كېلىپ، ئوقۇشىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپتۇ، كېيىنرەك لېنىن ئوقۇغان مەكتەپ ـــ تاتارىستاندىكى قازان ئۇنىۋېرسىتې-تىغا بېرىپ پىراكتىكا قىپتۇ.

شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىغا كەلسەك، يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەن ۋەقەگە ئىك-كى يىل بولاي ـ بولمايلا، شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيە-تىنى ئاخىر ئاشكارىلاپتۇ، كوممۇنىزمغا قارشى چىقىپ، سوۋېت ئىتتە-پاقىدىن يۈز ئۆرۈپتۇ. سوۋېت ھۆكۈمىتى بىلەن «مەڭگۈ دوستانە ئۆتە-مىز» دېگەندەك كېلىشىملەرگە قول قويغان، ئىستالىنغا بېۋاستە خەت يېزىپ ئۆزىنىڭ «سەممىيىتى»نى ئىپادىلىگەن «دوست» شېڭ شىسەينىڭ بۇنداق ئاسىيلىق قىلىدىغانلىقىنى سوۋېت ھۆكۈمىتى قانداقمۇ خىيالىغا

كەلتۇرسۇن؟ بۇنداق رېئاللىق ئالدىدا مەكتەپ دائىرىلىرى ئەخمەتجانىنى شېكى شىسەينى تىللىغانلىقى ئۈچۈن خاتا ئەيىبلەپ قويغانلىقىنى چوڭ-قۇر ھېس قىلىشىپتۇ، رەھىمسىز ئەمەلىيەت ۋە روشەن پاكىت ئالدىدا مەكتەپ دائىرىلىرى ئەخمەتجاننىڭ سىياسىي سەزگۈرلۈكىگە ۋە كۆچلۈك تەپەككۇر ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكىگە قايىل بولماي تۇرالماپتۇ. ئۇلار ئەخمەتجاننىڭ خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى، شەرق ئەللىرىنىڭ ئىقلابىي ھەرىكەتلىرى، قوراللىق كۈرەش ۋە دىپلوماتىك مۇناسىۋەت مەسىلىلىرى ھەققىدە ئۆزگىچە قاراشلارغا ئىگە مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىنى بايقاپتۇ. ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا تارتقان جاپا ـ مۇشەققەتلىرى، ياشلىق دەۋرىدىكى ئوڭۇشسىزلىقلىرى ۋە موسكۋا شەرق ئەللىرى سوتسىيالىزمچىلىرى ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئىبارەت ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئۆزلەشتۈرگەن بىلىملىرى ئۆز ئانا يۇرتىدا بولۇۋاتقان تەڭسىزلىك ۋە ناھەقچىلىكلەرنى يوقىتىش، شۇنداقلا ئېزىلگۈچى ئەللەرنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشتەك ئىرادىسىنىڭ تىكلىنىشىگە مۇقەررەر ھالدا پۈختا ئاساس سالغان، ئەلۋەتتە!

ـــ ئادەمدە ھەرقانداق ئېغىرچىلىققا بوي بەرمەيدىغان روھ بولۇشى كېرەك. ئادەم ئۆزى قىلىۋاتقان ئىشنىڭ ھەققانىي ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىكەن، ئۇ ھەرقانداق قىينىچىلىق ئالدىدا تەۋرەنمەسلىكى كېرەك، ـــ دەيتتى ئەخمەتجان بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ، ـــ بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا، چىن ئىنسان ئۈچۈن يۈكسەك ئىرادە بولىدىكەن، ئۇ ھەممىدىن غالىب كېلەلەيدۇ.

13. ۋەتەنگە قايتىش

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلاپ، گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ سو-ۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىشى موسكۋادىكى ئالىي مەكتەپ ھاياتىنى ئاياغلاشتۇرۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ئەخمەتجانغا ئۆزىنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يۇرتىغا قايتىپ كېتىشىگە پۇرسەت ئېلىپ كەلگەنىدى.

1941 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى تاڭ سەھەردە گىتلېر گېرمانىيەسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا پۈتۈن لىنىيە بويىچە تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىپايان زېمىنى ئۇرۇش دېڭىزىغا ئايلاندى. گېرمانىيە ئارمىيەسى سوۋېت زېمىنىغا كۈنىگە 70 ~ 100 كىلو-مېتىرلىق سۈرئەت بىلەن چاقماق تېزلىكىدە ئىلگىرىلەپ كىردى. تىنچ ياشاۋاتقان مىڭلىغان ـ ئون مىڭلىغان بىگۇناھ سوۋېت خەلقى گېرمانىيە ئەسكەرلىرىنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى. ھەممىلا يەر-نى ئۇرۇش ئوتى قاپلىغان بۇ مەزگىلدە سوۋېت كومپارتىيەسىنىڭ باش سېكرېتارى ئى. ۋ. ئىستالىن پۈتۈن سوۋېت خەلقىگە مۇراجىئەتنامە ئېلان قىلىپ، ھەرقانداق بەدەل تۆلەشتىن باش تارتماي فاشىستلار بىلەن ئا-خىرغىچە ئېلىشىشقا چاقىرىق قىلدى. پۈتۈن سوۋېت خەلقى قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال دېمەي قەھرىمانلىق بىلەن ئالدىنقى سەپكە يۇرۇش قى-لىپ، ۋەتەننى قوغداش يولىدا قۇربان بولۇشتىن قورقماي، باتۇرانە جەڭ قىلىشقا ئاتلاندى.

شۇ يىلىنىڭ ئۆكتەبىر ئېيىدا، تاجاۋۇزچىلار 1 مىليون ئەسكەر، 2000 تانكا، 1000 دىن ئارتۇق ئايروپىلان بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، موسكۋاغا ئاران 200 كىلومېتىر كېلىدىغان جايغا بېسىپ كەلدى. ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىشقا تەييارلانغان موسكۋا خەلقى ئاخىرقى بىر تامچە قېنى قالغۇچە جەڭ قىلىش ئىرادىسىگە كەلدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ياشاغانلار، ئاياللار، بالىلار، مېيىپلار، كېسەللەر ئارقا سەپكە قاراپ چېكى-

نىشكە مەجبۇر بولدى.

قائىدە بويىچە، ئەخمەتجانمۇ باشقىلارغا ئوخشاش ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىلىشى كېرەك ئىدى، بىراق سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەتەننى قوغداش يولىدا مېيىپ بولغانلار، ئېغىر يارىلانغانلار قايتىدىن جەڭگە ئەۋەتىلمەيدۇ، دېگەن پەرمانىغا ئاساسەن، ئەخمەتجان فىنلاندىيە ئۇرۇشىدا يارىلانغانلىقى تۈپەيلىدىن ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىلمەي، ئارقا سەپكە قايتۇرۇلۇپتۇ...

شۇنداق قىلىپ، 1941 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى، ئەتراپىنى قار ـ مۇز قاپلىغان قەھرىتان سوغۇقتا، ئەخمەتجان موسكۋادىن ئايرىلىپ، تاغىسى ئۆمەرنىڭ يېنىغا ـــ تاشكەنت شەھىرىگە قايتىپ كەپتۇ. دەرۋەقە، شۇ چاغ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا تەرەپتىكى دۈشمەن ئىشغالىيىتىدە قېلىش ياكى دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراش ئېھتىماللىقى بار دەپ قارالغان جايلاردىكى مۇھىم زاۋۇت، كارخانا، ئۇسكۇنىلەر، ئىستراتېگىيىلىك ئەشيالار، مەدەنىيەت مىراسلىرى ۋە شۇنداقلا ياشانغانلار، مېيىپلار، بالىلار ئارقا سەپ دەپ تونۇلغان ئوتتۇرا ئاسىياغا، جۇملىدىن تاشكەنت شەھىرىگىمۇ كۆچۈرۈلۈۋاتقانىكەن.

ئەخمەتجان تاشكەنتكە كەلسە، بۇ يەرنىمۇ ئوخشاشلا جىددىيچىلىك قاپلىغانىكەن، دادا ئورنىدىكى ئۆمەر تاغا «خەلق دۈشمىنى» دەپ قارىلىنىپ ئاللىقاچان سىبىرىيەگە سۈرگۈن قىلىنغان، ئۇنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكىنى بىلىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ھەتتا كىچىك ئاپىسى مەستۇرەنىڭ مۇ قەيەرگە كۆچۈپ كەتكەنلىكىنى بىلگىلى بولماپتۇ. ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىشنىڭ ئىمكانىيىتى تېخىمۇ بولماپتۇ. ئەتراپتىكى ئادەملەر بولسا ئەخمەتجاننىڭ نېمىشقا قايتىپ كەلگەنلىكىنى چۈشەنمەي، ئۇنىڭغا: «ھەممە ئادەم ئالدىنقى سەپكە كېتىۋاتسا، بۇ نېمىشقا قايتىپ كەلگەندۇ؟» دەپ گۇمانلىق نەزەر بىلەن قاراپتۇ.

كىشىلەرنىڭ سوغۇق مۇئامىلىلىرى، جۇملىدىن تاغىسىنىڭ «يامان نامى» تەسىرىدە ئەخمەتجان تاشكەنتتە داۋاملىق تۇرۇشنى خالىماپتۇ ۋە تېخىمۇ يىراق، ھېچكىم تونۇمايدىغان بىر يەرگە كېتىش قارارىغا كەپتۇ ـ ده، ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋاقتىدا ئېلىپ كەلگەن سولدات سومكىسىغا نەچچە قۇر كونا كىيىمىنى قاتلاپ سېلىپ، پويىز بىلەن قازاقىستانىنىڭ زايسان رايونىغا كەپتۇ. بۇ ئادەم ئاز، چۆل ـ جەزىرىنىڭ ئىچىگە جايلاش-

قان شەھەر ئىكەن. ئەخمەتجان باشتا كولخوزنىڭ مېلىنى بېقىپتۇ، كېيىن كولخوزنىڭ بوغالتىرى بولۇپتۇ. بۇ يەردىكى كۇنلىرى گەرچە مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن «خەلق دۇشمىنى» دەپ ئاتالغان تاغىسىنىڭ «قارىسى» يۇقۇپ قالمىغانلىقى ئۈچۈن، كۆڭلى ھەر ھالدا تەشۋىشتىن خالىي ئۆتۈپتۇ. بىراق، ئۇنىڭدا يۇرتىغا قايتىش، ئانا-سىنى تېپىش ئارزۇسى تېخىمۇ ئۇلغايغىلى تۇرۇپتۇ.

بۇ چاغدا سوۋېت زېمىنى ئۇرۇش ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان بولغاچقا، سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، چەت ئەللىك پۇقرالارنى ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ كېتىشكە دەۋەت قىلىۋاتقانىكەن. ئەخمەتجان بۇ تېپىلغۇسىز پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، ۋەتەنگە قايتىپ كېچە - كۈندۈز سېغىنىۋاتقان ئاپىسى بىلەن كۆرۈشۈش نىيىتىگە كەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز ۋەتىنىگە قايتىشنى تەلەپ قىلىۋاتقان نۇرغۇن ئادەملەر قاتارىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىغا بېرىپ ئىلتىماس سۇنۇپتۇ. قايتا - قايتا تەلەپ قىلىش ئارقىسىدا ئۇنىڭ ۋەتەنگە قايتىش ئىلتىماسى ئاخىر تەستىقلىنىپتۇ. ئۇ تەستىقنامىنى ئالغان چېغىدا قىن - قىنىغا پاتماي خۇشال بولۇپ دەرھال زايسانغا كەپتۇ - دە، يۇرتىغا قايتىش تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ. ئاپىسىغا پوكوۋاي يۇڭ ياغلىق، چىت رەخت قاتارلىق سوۋغىلارنى راسلاپتۇ.

مانا ئەمدى ئەخمەتجان ۋەتەنگە قايتىدىغان، يۇرتىغا بېرىپ ئاپىسى بىلەن كۆرۈشىدىغان بوپتۇ، لېكىن تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ۋەتەنگە قايتىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ تۆمۈر تاپىنى ئاستىدا ئىڭراپ ياتقان خەلقنى قوزغاپ ئىنقىلابقا چاقىرىق قىلىش ئىرادىسى تىكلىنىپتۇ.

1942 - يىلى 6 - ئايدا ئەخمەتجان زايساندىن باقتۇ چېگرا ئېغىزى ئارقىلىق ئېلىمىزنىڭ چېگرا شەھىرى چۆچەككە يېتىپ كەپتۇ.

چۆچەك — تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى. چۆچەك شەھىرىدىن باقتۇ چېگرا ئېغىزىغىمۇ ئاران 14 كىلومېتىرلا كېلىدۇ. تارىختىن بېرى بۇ كىچىككىنە شەھەردە رۇسىيە بىلەن بولىدىغان بارىدى - كەلدى خېلىلا قويۇق بولغاچقا، رۇس تىلىمۇ خېلى ئومۇملاشقان. ئەمما، بۇ يەردىكى ھەممە نەرسە ئەخمەتجانغا ناتونۇش. شۇنداقتىمۇ شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۈزۈل - كېسىل يۈز ئۆرۈگەنلىكى تۈپەيلىدىن، ھۆكۈمەتنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن ئادەمنى ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەيدە-

غانلىقى ئۇنىڭغا ئايان. شۇڭا، ئۇ ئىچكى ۋەزىيەتنى ئوبدان كۆزىتىپ، غۇلجىنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتە قىلىشقا بولىدىغان بىرەر جايىنى ئىزدەپ-تۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئەخمەتجان غۇلجىدىن كەلگەن - كەتكەن ھارۋىكەش-لەر كۆپرەك چۈشىدىغان بىر دەڭنى تېپىپتۇ، گەرچە سېغىنغان ئايىسى-نىڭ نەدىلىكىنى ئۇقمىسىمۇ، غۇلجىدا كىم بار، كىم يوقلۇقىنى بىلمە-سىمۇ، كۆڭلىدە خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ. نېمىلا بولسا ۋەتەنگە كېلىۋالدىم، قالدى ئىشلار ئۆز يولىدا بولار دەپ ئويلاپتۇ.

يول خىراجىتى توپلاش، مۇھىمى يەرلىكىنىڭ ئەھۋالىنى تېزرەك بە-لىۋېلىش ئۈچۈن، ئەخمەتجان ئىشلەمچىلەر قاتارىدا مەدىكارلىق قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ بېشىغا كونا مانچىستىر دوپپىنى كىيىۋېلىپ، ئەتىدىن كەچكىچە تومۇز ئاپتىپىدا ئىشلەمچىلەر بىلەن بىللە كېسەك قۇيىدىكەن، تامچىلىق قىلىدىكەن، دەڭدە قونالغۇغا چۈشىدىغان ھارۋىلارغا يۈك بې-سىپ، يۈك چۈشۈرىدىكەن، ھارۋىكەشلەرنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىنى بېقىپ سۇغىرىدىكەن.

ئەپەندىم چۈشكەن دەڭنىڭ ئۇدۇلىغا چۆچەك گېزىتخانىسى جايلاش-قانىكەن. ئۇ ھەر كۈنى گېزىتخانىنىڭ كوچىغا قاراپ تۇرغان دېرىزىسى-دىن گېزىت سېتىۋېلىپ، تەپسىلىي ئوقۇيدىكەن. ئۇ چاغلاردا ئىشلەمچى سىياقىدىكى بىر يىگىتنىڭ كوچىدا ھەر كۈنى گېزىت ئوقۇپ ئولتۇرۇ-شى كىشىلەرنى تەئەججۈپكە ساپتۇ. شۇ مەزگىلدە چۆچەك گېزىتخانىسىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان سەيپىدىن ئەزىزىمۇ كېيىن بۇ ئەھۋالنى ئەسلەپ مۇنداق دېدى:

— شۇ چاغلاردا ئىشلەمچى سىياقىدىكى ئەخمەت ئەپەندىم ھەر كۈنى بىزدىن گېزىت سېتىۋالاتتى - دە، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئوقۇيتتى. مەن بۇ يىگىت كىمدۇر دەپ ئويلايتتىم، كېيىن مىللىي ئىنقىلاب باشلا-نىپ، ئەپەندىم بىزنىڭ رەھبىرىمىز بولدى.

بىر كۈنى ئەخمەتجان غۇلجا - ئۈرۈمچى - چۆچەك ئوتتۇرىسىدا ھەمىشە قاتناپ تۇرىدىغان نىزام پۆپەش ئىسىملىك بىر كارۋان بېشىنىڭ غۇلجىدىن كېلىدىغانلىقىنى، مۇشۇ دەڭگە چۈشىدىغانلىقىنى ئۇقۇپتۇ ھەم ئۇ كىشىنىڭ غۇلجىنىڭ ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدىغانلىقىدىن خە-ۋەر تېپىپتۇ. بۇ بىر تۈركۈم ھارۋىكەشلەر غۇلجىدىن يەرلىك دېھقانچە-لىق مەھسۇلاتلىرىنى ئۈرۈمچىگە ئاپىرىپ ساتىدىكەن، تاپقان پۇلىغا

رەخت، چاي قاتارلىقلارنى ئېلىپ چۆچەكتە سودىسىنى قىلىپ بولۇپ جىڭغا كېلىدىكەن ـ دە، ئۇ يەردىن تۇز بېسىپ يەنە غۇلجىغا قايتىدىكەن. دېگەندەك، نىزام پۆپەش باشچىلىقىدىكى كارۋان چۆچەككە كەپتۇ ۋە مۇشۇ دەڭگە چۈشۈپتۇ. ئەخمەتجان هارۋىكەشلەرگە يارەملىشىپ ئاتلىرىنى سۇغىرىپ، هارۋىلىرىنى جۆندەشتۇرۇپتۇ. نىزام پۆپەش بۇ ناتونۇش ئىشلەمچى يىگىتنىڭ پۈت ـ قولىنىڭ چاققان، پەملىك، ئىشچانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ. پاراڭدىن پاراڭ چىقىپ ئەخمەتجان ئۇنىڭدىن غۇلجىدىكى ئاپىسى شەرۋانەمنى سورىسا، نىزام پۆپەش ئۇ هەقتە بىر نېمە دەپ بېرەلمەپتۇ، ئەمما ئەخمەتجاننىڭ كىچىك دادىسى ناسىر ئاخۇننىڭ تونۇيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ئەخمەتجان نىزام پۆپەشتىن ئۆز ئەهۋالىنى كىچىك دادىسى ناسىر ئاخۇنغا دەپ قويۇشنى ئۆتۈنۈپ بىر پارچە خەت يېزىپ بېرىپتۇ. نەچچە كۈندىن كېيىن تاڭ سەھەردە نىزام پۆپەش هارۋىكەشلەرنى باشلاپ غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقماقچى بوپتۇ. ئەخمەتجان كۈندىكىدەكلا ئۇلارنىڭ هارۋىلىرىغا ئاتلارنى قوشۇشۇپ بەرگەندىن كېيىن، يولدا ئۇزاپ كېتىۋاتقان هارۋىلارنىڭ كەينىدىن چىقىۋاتقان چاڭ ـ توزانلارغا قاراپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا تۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ قەلبىدە مېهرىبان ئانىسىنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ماكانىنى پات ئارىدا كۆرۈش ئىستىكى ۋە ئىشەنچى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوتتەك يالقۇنجايدىكەن.

ناسىر ئاكام ئەخمەتجاندىن كەلگەن خەتنى ئېلىپ ناهايىتى تاسادىپىيلىق هېس قىپتۇ ۋە دەرهال هەممە ئىشلىرىنى تاشلاپ، نىزام پۆپەشنىڭ هارۋىسىغا ئولتۇرغىنىچە چۆچەككە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئادرېس بويىچە چۆچەككە كەلسە، ئۇنىڭ ئالدىدا قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بىر يىگىت پەيدا بوپتۇ. ناسىر كامنىڭ كاللىسىغا ئورناپ قالغىنى دائىم ئۆزىنى دوراپ تېرىكتۈرۈپ ئوينايدىغان ئەخمەتجاننىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى هالىتى بولغاچقا، ئۇنى كۆرۈپ كۆزىگە ئىشەنمەيلا قاپتۇ. 20 يىلدىن كېيىن بىر ـ بىرى بىلەن يۈز كۆرۈشكەن بۇ ئىككى قېرىنداش هاياجانلىنىپ كۆز يېشى قىلىشىپتۇ. ئەخمەتجان ئاپىسى شەرۋانەمنىڭ خەۋىرىنى ئېلىشقا ئالدىراپتۇ، ناسىر كامۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى تۇيغاندەك، يەڭگىسى شەرۋانەمنىڭ قورغاس چىلپەڭزىدىكى ئاكىسى كېۋىرئاخۇننىڭكىدىگە كەتكەندىن كېيىن يەنە تۇرمۇشلۇق بولۇپ، كېيىن سوۋېتكە چىقىپ

كەتكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋالنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيىتىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەخمەتجان بېشىغا بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك كۆڭلى يېرىم بولۇپ تۇرۇپلا قاپتۇ...

نەچچە كۈندىن كېيىن نىزام پۆپەش دېگەن كارۋان بېشى ناسىركام بىلەن ئەخمەتجانىنى ھارۋىغا بېسىلغان يۈكنىڭ ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ يولغا چىقىپتۇ.

يول ئازابى ــ گۆر ئازابى دېگەندەك، ھارۋىكەشلەر جىڭدىن تۇز بېسىپ، تەلكىنىڭ داۋىنىغا كەلگەندە يامغۇردا قېلىپ، جىق ئاۋارىگەرچىلىكلەرگە يولۇقۇپتۇ. ئەخمەتجان ئولتۇرغان ھارۋىنىڭ ئوقى سۇنۇپ كېتىپ، ھاڭغا غۇلاپ كەتكىلى تاسلا قاپتۇ. ئەخمەتجان ئەنە شۇنداق جاپا ـ مۇشەققەتتە 12 كۈن يول يۈرۈپ، ئايرىلغىلى ئۇزۇن يىل بولغان ئانا يۇرتى غۇلجىغا ساق ـ سالامەت قايتىپ كەپتۇ.

14. سرلىق ئەينەكچى

1942 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئەخمەت ئەپەندىم يۇرتى غۇلجىغا قايتىپ كەلدى. ۋاھالەنكى، بۇ ـــ شىنجاڭ ۋەزىيىتىدە جىددىي ئۆزگىرىش بولۇ- ۋاتقان، شېڭ شىسەينىڭ رەزىل ئەپت ـ بەشىرىسى پەيدىنپەي ئاشكارىلا- نىۋاتقان مەزگىل ئىدى.

ھەممىگە ئايانكى، 1933 ـ يىلى شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىدە «12 ـ ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىنى پەيدا قىلىپ، «قىزىل 8 ـ پولك» دې- گەن ئاتاق بىلەن سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنى شىنجاڭغا تەكلىپ قىلىپ ئەكىرگەن ۋە بۇ قىسمىنى قوموُل، باركۆل ۋە قاراچوققا (شىخشىخشىيا) ئەتراپىنى مۇداپىئە قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرغانىدى. جۇملىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىدە، ما جۇڭيىڭ، جاڭ پېيىۋەن قاتارلىق مىللىتا- رىستلارنى مەغلۇپ قىلىپ، «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ دۇبەنى، قوشۇمچە رە- ئىسى» بولۇۋالغانىدى. 1937 ـ يىلىغا كەلگەندە شېڭ شىسەي يەنە بىر قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قوشۇن ئەۋەتىشنى ئۆتۈنۇپ، ئۆزىگە قارشى دەپ قارىغان ھەرخىل كۈچلەرنى باستۇرۇش ئارقىلىق، ئۆز ھاكىمىيىتى- نى مۇستەھكەملىۋالغانىدى.

1941 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جياڭ جېيشى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىنى چۆچۈتىدىغان «جەنۇبىي ئەنخۇي ۋەقەسى»نى كەلتۈرۈپ چىقاردى. خەلقئا- را ۋەزىيەتكە كەلسەك، شۇ يىلى 6 ـ ئايدا گىتلېر گېرمانىيەسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ياۋۇزلارچە تاجاۋۇز قىلدى. 12 ـ ئايدا ياپونىيە ئامېرىكىنىڭ مارجان پورتىغا (پېيورىل خاربور) ھۇجۇم قىلىپ تىنچ ئوكيان ئۇرۇشى- نى قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن دۇنيا فاشىزم كۈچلىرىنىڭ خورىكى ئۆ- سۈپ، ئۆزلىرىنى بىلەلمەي قېلىشتى. شېڭ شىسەي بولسا ئەمدى سوۋېت ئىتتىپاقى مەغلۇپ بولىدىغان بولدى، كوممۇنىزمدا ئىشەنچ يوق، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭمۇ پۈت تىرەپ تۇرالىشى ناتايىن دەپ ھې-

سابلاپ نىقابىنى يىرتىپ تاشلىدى ـ دە، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى.

1942 ـ يىلى قىشتا سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى قوشۇنلىرىنى چېكىنىدۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

جىياڭ جېيشى شېڭ شىسەيدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي، رەپىقىسى سۇڭ مېيلىڭنى ئېلىپ لەنجۇغا يېتىپ كەلدى ھەمدە 1942 ـ يىلى 8 ـ ئايدا سۇڭ مېيلىڭنى شېڭ شىسەي بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە شىنجاڭغا ئەۋەتىپ ئۆزئارا كېلىشىم ھاسىل قىلدى. كېلىشىمنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى مۇنداق: شىنجاڭنىڭ خىزمىتىدە تامامەن شېڭ شىسەينىڭ دېگىنى ھېساب بولىدۇ، شىنجاڭدا گومىنداڭنىڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى تەشكىل قىلىنىدۇ، ۋەھاكازالار.

شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل يۇز ئۆرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيەگە قارشى تۇرۇش قەدىمىنى تېزلەتتى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن تۇزگەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بىرلىك سەپنى ئاشكارا بۇزۇپ، گومىنداڭ تەرەپكە ئۆزىنى ئاتتى. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتى جىددىيلىشىپ كەتتى. ياۋۇز شېڭ شىسەي جىياڭ جېيشىغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى بارلىق ئەزالىرى، كادىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. 1942 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاساسلىق رەھبەرلىرىدىن بولغان يولداش چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق كوممۇنىستلارنى مەخپىي قولغا ئالدى ھەمدە تۇركۈملىگەن ئىلغار زاتلار، سوۋېتتا ئوقۇپ كەلگەن زىيالىيلار ۋە ئىلغار كۈچلەرنى قولغا ئېلىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى، شۇنداقلا ئىلغارلىققا، كوممۇنىزمغا تەلپۈنىدىغان ھەر مىللەتتىن بولغان زاتلارغا ھەدەپ زىيانكەشلىك قىلدى ۋە ئۇلارنى قىردى.

ۋەزىيەتتە بولۇۋاتقان بۇنداق چوڭ ئۆزگىرىش شىنجاڭنىڭ سىياسىي ھاۋاسىدا ئومۇميۈزلۈك جىددىي تۇس پەيدا قىلىپ، ھەممە يەرنى تېخىمۇ زۇلمەت قاپلاپ كەتتى.

شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەن كىچىك ئاپام پاتەملەرنىڭ ئۆيىگە بىر ئىش بىلەن كىرىپ قالدىم. بۇنىڭدىن بۇرۇن مەن ناسىركامنىڭ ئاكىسىنىڭ ئەخمەتجان دېگەن ئوغلى سوۋېتتىن كەپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلى-

غىنىم بىلەن، تېخى ئۇنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم. كىچىككىنە ئىككى ئېغىزلىق ئۆيى بار قورۇدا ئۇستىبېشى پاتقاققا مىلەنگەن پاتەم كىچىك ئاپام كالا تېزىكى بىلەن سېغىز لاي ئېتىپ، ئۆينىڭ چەت ـ چۆرىلىرىنى سۇۋاڭاتقانىكەن. يېنىدا ئۇستىبېشى لاي، پۇچقىقىنى تۇرۇۋالغان بىر ھەيلەن كەتمەن بىلەن لاي ئېتىۋېتىپتۇ. مەن بىر قاراپلا بۇ كىشىنىڭ ئەخمەتجان ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم.

بۇ مېنىڭ ئەخمەت ئەپەندىمنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم ئىدى.

كىچىك ئاپام مېنىڭدىن نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىمنى سورىۋېدى، مەن كېلىش مۇددىئايىمنى ئېيىتتىم. كىچىك ئاپام مېنى ئەخمەتجاڭغا «بۇ ئاكامنىڭ قىزى» دەپ ئاددىيلا تونۇشتۇرۇپ قويدى ـ دە، قولىنى يۇيۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

27 ـــ 28 ياشلاردىكى بۇ يىگىت تولىمۇ خۇشخۇي كۆرۈنەتتى، بېشىغا مانچىستىر دوپپا كىيىۋاپتۇ، سىنچىلاپ قارىسا ئوڭ كۆزى سول كۆزىدىن سەل ـ پەل پەرقلىق كۆرۈنەتتى.

ئەخمەتجان مېنىڭدىن ئىسىمىنى ۋە نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىمنى سورىدى. مەن مۇئامىلىسى سىلىق، مۇلايىم، خۇشخۇي بۇ كىشىنىڭ ماڭا شۇنچىلىك ئەستايىدىل پوزىتسىيەدە بولۇۋاتقانلىقىدىن ئەيمىنىشىنى تاشلاپ، ئۆزۈمنى سەل رۇسلىۋالغاندەك بولدۇم ۋە تۇرمۇش قېينچىلىقى سەۋەبىدىن مەكتەپتىن قالغانلىقىمنى ئېيىتتىم. ئەخمەتجان ئەستايىدىللىق بىلەن ماڭا بىلىم ئېلىشنىڭ مۇھىملىقى ھەققىدە چۈشەنچە بېرىپ مېنى رىغبەتلەندۈردى. جۈملىدىن، ياخشى تۇرمۇشقا ئېرىشىش ئۈچۈن، ھەممىمىز تىرىشىپ ئۆگىنىپ، كەلگۈسىدە چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى قىلىشىمىز كېرەك دېگەن مەزمۇندا يىغىنچاق، مېغىزلىق سۆزلەر بىلەن مېنىڭ قەلبىمدە چوڭقۇر تەسىرلەرنى قالدۇردى. كېيىن بىز ئۇرۇق ـ تۇغقان بولغانلىقىمىزدىن تېزلا ئۆزلىشىپ كەتتۇق.

ئەخمەتجان پاتەم كىچىك ئاپاملارنىڭ ئۆيىدە يېتىپ ـ قوپاتتى. شۇ چاغدا كىچىك ئاپامنىڭ ئۈچ بالىسى بار ئىدى، كېيىن يەنە بىر ئوغۇل تۇغدى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىمۇ ئانچە بایاشات ئەمەس ئىدى، چوڭ ئوغلى ئوسمانجان ئەپەندىمنىڭ ياخشى يارەمچىسى بولۇپ قالدى، ئۇ مەندىن بىر ياش كىچىك بولۇپ، ئىنتايىن زېرەك، ئەقىللىك ئىدى، ھەممىمىز ـ نىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرەتتى. ئەخمەتجانمۇ بۇ ئائىلىنىڭ ئۆز بالىسىدەك تىنىم تاپمايتتى، ھەر دائىم كىچىك دادىسى ناسىركامغا يارەملىـ

شىپ، قولىغا رەندە ياكى ھەرە ئېلىپ تەڭ ياغاچچىلىق قىلاتتى. بىراق، ئەخمەتجاننىڭ پۈتۈن ئوي ـ خىيالى باشقا يەردە، يەنى قانداق قىلىپ زۇلۇم ئاستىدا ئىگىراۋاتقان مېھنەتكەشلەرنىڭ ئاھۇزارىنى ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇش ۋە ئەنە شۇ زۇلمەتلىك كۈنا جەمئىيەتكە قەتئىي قارشى باتۇرانە كۈرەشلەرنى قانات يايدۇرۇشتا ئىدى! بۇنىڭ ئۈچۈن ئەخمەتجان خەلق ئاممىسى بىلەن كۆپرەك ئۇچرىشىشى، جۇملىدىن ھەم ئۆزىنى ئاشكارىلاپ قويمايدىغان، ھەم جەمئىيەتكە چوڭقۇر چۆككىلى بولىدىغان بىر چارە تېپىشى كېرەك ئىدى. ئۇ ئاخىر بۇۋىسى ماخمۇتنىڭ ئەينەكچىلىك ھۈنىرىنىڭ ئۆز مەقسىتىنى ئەملىگە ئاشۇرۇشقا تازا باب كېلىدىغانلىقىنى ئويلاپ يېتىپتۇ.

بىر كۈنى ئەپەندىم كېچىك دادىسىغا:

ـــ كېچىك دادا، ئۆينىڭ ئەھۋالى بەك خاراب ئىكەن، مەن بۇنداق يۈرمەي، ئەينەكچىلىك قىلىپ ئاز ـ تولا كىرىم قىلسام‌مىكىن دەيمەن، ـــ دەپتۇ.

ئەخمەتجاننىڭ بۇ سۆزى ناسىركامغا بەكمۇ يېقىپتۇ:

ـــ ھەببەللى، ياخشى ئويلاپسەن، بالام! سەن تېخى ياش، ئەينەكچىلىك قىلىپ يۈرگەچ كۆڭلۈڭگە ياقىدىغان بىرەر قىزنى يولۇقتۇرۇپ قالساڭ ئەجەب ئەمەس. ئەينەك ساندۇقى ئەنە تۇرۇپتۇ، ئەينەك كېسىدىغان ئالماس ئىچىدە، يەنە تېخى ئىككى پارچە ئەينەكمۇ بارغۇ دەيمەن، لېكىن زاماسكا قۇرۇپ قالدىمىكىن!

ناسىركام ئەخمەتجاننىڭ نېمىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ ئەينەكچىلىك قىلىش نىيىتىگە كېلىپ قالغانلىقىنى چۈشەنمەيتتى. بۇ ساۋاتسىز ئادەم ئەخمەتجاننىڭ ئەينەكچى سۈپىتىدە ئاممىا ئارىسىغا بېرىپ، جەمئىيەت تەكشۈرمەكچى بولغانلىقىنى نەدىمۇ خىيالىغا كەلتۈرسۇن! ئەخمەتجان ئەينەكچى قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، مەھەللىمۇمەھەللە، ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ، شېكىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ خەلققە سالغان زۇلمى، كەمبەغەللەرنىڭ ھال ـ ئەھۋالى، ئاھۇزارى ئۈستىدە جەمئىيەت تەكشۈرمەكچى، ئاممىغا شېكىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ھەققىدە تەشۋىق ئېلىپ بارماقچى. ئۇ كېچىك ۋاقىتدا شىنجاڭدىكى قانخور ھۆكۈمەتنىڭ ئازابىنى جىق تارتقان. شۇڭا، ئۇ موسكۋادا ئوقۇۋاتقان چېغىدا شېكىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ ياۋۇزلۇقى ھەققىدە ئېغىز ئېچىپ قويۇپ، بالاغمۇ قالغان، مانا ئەمدى ئۇ يۈرتىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئەمدى ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە

ده جان تالىشۇاتقان ئەمگەكچى خەلقنى قوزغىلىپ شېكى شىسەيگە قار-شىلىق كۆرسىتىشكە ئۇندىمەكچى.

ئەخمەتجان بىر كۈنى ئەتىگەندە ئەينەك ساندۇقىنى مۇرىسىگە ئېسىپ كوچىغا چىقىپتۇ. ئۇ زاماندا ئەينەك دېگەننى غۇلجا شەھىرىدىكى بايلارنىڭ قاپاقلىق دېرىزىلىرىدىلا كۆرگىلى بولاتتى. كەمبەغەللەرنىڭ ئەينەك سالدۇرىدىغانغا نەدىمۇ پۇلى بولسۇن، كۆپىنچىسى قىيسىيىپ كەتكەن پەنجىرىلىرىگە قەغەز چاپلاپلا كۈنىنى ئۆتكۈزەتتى...

ئەخمەتجان «ئەينەك سالىمەن، ئەينەك سالىمەن» دەپ توۋلاپ كېتىۋاتسا، مەھەللىدىكى ئىشان قارى مەسچىتىنىڭ يېنىدىكى ئىدرىس كارۋان بېشىنىڭ ھويلىسىدىن سېمىزرەك كەلگەن بىر ئايال چىقىپ «ھوي ئەينەكچى» دەپ چاقىرىپتۇ ۋە ھويلىسىغا ئەكىرىپ، دېرىزىسىنى كۆرسىتىپ، ئەينەك سېلىپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. ئەخمەتجان دېرىزىنى گەزلەپ بولۇپ، ئەينەكنى ساندۇقتىن ئېلىشىغا، يېنىدا قاراپ تۇرغان سېمىز ئايال گەپ باشلاپتۇ:

— ھۇنەرنى نەدە ئۆگەنگەنىدىڭىز؟ قانچە پۇل ئالىسىز؟ ئۆزىڭىز ياشلا بىر يىگىت ئىكەنسىز، بۇرۇن بۇ مەھەللىدە كۆرمەپتىكەنمىز، قەيەردىن كەلدىڭىز؟

— ئاۋۋال ئەينەكنى سېلىپ بولاي، ئاندىن ھېسابلاشساقمۇ بولىدۇ، — دەپتۇ ئەخمەتجان مۇلايىملىق بىلەن.

— ھوي بالا، ئەجەب كېلىشكەن، مۇلايىم يىگىت ئىكەنسىز، نا-سىركامنىڭ ئۆيىگە كەلگەن مېھمان سىز بولامسىز — ياۋ؟ — دەپ سوراپ-تۇ ھېلىقى سېمىز ئايال.

— شۇنداق.

شۇ ئارىلىقتا يارىشىملىق كىيىنگەن، چىرايلىق ئىككى قىز چىقىپ كەپتۇ ۋە ئەخمەتجاننىڭ ئەينەك سېلىشىغا زەن سېلىپ بىردەم تۇرۇشۇپ-تۇ — دە، بىر — بىرىگە قارىشىپ مەنىلىك كۈلۈشۈپ قويۇپتۇ. ئەخمەتجان ئۆز ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئەينەكنى سېلىپ بولۇپلا بەرگەن ھەقنى ئېلىپ قايتماقچى بوپتۇ. ھېلىقى ئايال:

— ئەجەب ئوبدان يىگىت ئىكەنا بۇ، سىلەرنىڭ بۇ يىگىتكە كۆزۈڭلار چۈشمىدىمۇ؟ — دەپ چاقچاق قىلىپ چېقىشىپتۇ قىزلار بىلەن.

ئەخمەتجان ئەنە شۇنداق ھەر كۈنى كوچىمۇكوچا ئارىلاپ، خەلقنىڭ ھال — ئەھۋالىنى تەتقىق قىلاتتى، كەمبەغەللەرگە ئىچ ئاغرىتىپ، ئۇلار-

غا قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلاتتى.

بىر كۈنى ساندۇق كۆتۈرگەن بۇ «ئەينەكچى» يەنە كوچا ئارىلاپ كېتىۋاتقاندا ئەسكى بىر ھويلىدىن بىر كىشى چىقىپ كەپتۇ.

ــ ھەي ئۇكاموي، ئەينەكنى قانداق سالدىڭ؟ ــ دەپ گەپ باشلاپتۇ يېشى 50 لەرگە يېقىنلىشىپ قالغان، قاڭشارلىق، ئورا كۆز، ئورۇق كەلگەن كىشى.

ــ ئاكا، دېرىزىنىڭ چوڭ ــ كىچىكلىكىگە قاراپ پۇل ھېسابلايمىز، ئىش ھەققى ئالمىساممۇ مەيلى، ئەينەكنىڭ پۈلىنى بەرسىڭىزلا بولىدۇ، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان نامراتلىقى مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇرغان بۇ كىشىگە ئىچى ئاغرىپ.

ــ قىش كېلىۋاتىدۇ دېگىنە، ئۇكا، ــ دەپتۇ بۇ ئادەم غەمكىن ھالدا، ــ قارا، ئۇكام، بۇ يىل ئاشلىق دېگەندەك ئوخشىمىدى، بىر يىل كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ بىنەمدىن كەلمەي ئىشلىدىم، لېكىن خاماندىن قۇرۇق قايتتىم، يەر ئىگىسى: چىققان ئاشلىق يەر ئىجارىسىگە يەتمەيدۇ، مېنىڭمۇ ھالىم چاغلىق، ئاشلىق بېرەلمەيمەن، ئىش ھەققىگە ھېسابلاپ ماۋۇ ئىككى پارچە ماتا بىلەن بىر كېسەك چايىنى ئال، دەپ ئارا ــ گۈر-جەكنى قولتۇقلىتىپ قويدى، ئۆيگە كەلسەم بالىلىرىم نان دەيدۇ، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم.

ــ ئاكا، كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، قېنى مەن بىر كۆرۈپ باقاي، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان ۋە ئۆيگە كىرىپ ئەينەك سىلىش جەريانىدا ھېلىقى ئادەم بىلەن بىر ھازا ئۇياقتىن ــ بۇياقتىن پاراڭ سېلىشىپتۇ، كۆزنەكلەرگە ئەينەك قويۇپ زاماسكىلاپتۇ. لېكىن، بۇ كەمبەغەل دېھقاندىن پۇل ئېلىشقا زادىلا كۆڭلى ئۇنماپتۇ، سېلىپ بەرگەن ئەينەكنى ئاشۇ ئادەمگە قىلغان ياردىمىم بولۇپ قالسۇن دەپتۇ ــ دە، يېنىپ چىقىپتۇ.

كەچ بولغاندا ئەخمەتجان ئازراقلا پۇلنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە قايتىپتۇ، ناسىركام ئەينەك ساندۇقىدا بىرنەچچە پارچە كىچىك ئەينەكتىن باشقا، چوڭراق ئەينەك تۇرماق، زاماسكىمۇ قالمىغانلىقىنى كۆرۈپ ۋە ئەخمەتجاننىڭ خەقلەرگە پۇل ئالماي ئەينەك سېلىپ بېرىپ قۇرۇق قول قايتقانلىقىنى ئۇقۇپ:

ــ ھەي ئەخمەق، بۇ نېمە قىلغىنىڭ، مەن بۇ ئالتە جاننى قانداق باقىمەن؟ بىكارغا ئەينەك سېلىپ بەرگۈدەك ئېشىپ ــ تېشىپ تۇرغان

پۇلۇڭ بارمۇ؟ يېنىڭدا بىر تىيىن پۇل يوق تۇرۇقلۇق، مۇنچۇالا مەردلىك قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى، «قوڭدا ئىشتىنى يوق، ئېتى مارجانبۇۋى» دېگەندەك، نېمە يوغانچىلىق بۇ؟! ماڭ، بېرىپ پۇلنى تېپىپ كەل! ــ دەپ ۋايساپلا كېتىپتۇ.

ــ كىچىك دادا، بۇنچۇالا خاپا بولۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلارنىڭ ھالى بىزدىنمۇ خاراب ئىكەن، پۇل ئالىدىغانغا قانداقمۇ كۆڭۈل ئۇنايدۇ؟ ــ دەپتۇ ئەخمەتجان سىپايىلىك بىلەن. ئەپەندىمنىڭ كۆز ئالدىغا تۇيۇقسىز ئاشۇ نامراتلارنىڭ ھال ـ ئەھۋالى كەپتۇ ـ دە، غەزىپى تېشىپ، مۇشتۇ ـ مىنى تۇگۇپ، ــ خەپ، بىزگىمۇ بىر كۈن كېلىدۇ، شۇ چاغدا ئاشۇ دېھ ـ قانىنى بىر ياز ئىشلىتىپ ھەققىنى بەرمىگەن مۇناپىقلاردىن كەمبەغەللەر ـ نىڭ ھەققىنى ھەسسىلەپ قايتۇرۇۋالىمىز! ــ دەپتۇ.

ــ دادا، ئەخمەتجان ئاكامنى ئۇنچۇالا تىللاپ كەتمە، زاماسكىسىنى مەن ياساپ بېرەي، ــ ئوسمانجان شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، مەن كىچىك ئاپامىلارنىڭ ئۆيىگە چاي سوراپ كىرىپ قاپتىمەن.

ــ ھەدە، خويمۇ ئوبدان كەپسەن، ئىككىمىز زاماسكا ياساپ بېرەيلى، بولمىسا پۇلغا سېتىۋالىدىغان گەپ، بولامدۇ؟

كەچقۇرۇنلۇقى ئوسمانجان ئىككىمىز مەشنىڭ ئاستىدىكى كۈلنى ئەلگەك بىلەن تاسقاپ، سۇ مېيى بىلەن يۇغۇرۇپ، يار يېلىم ئارىلاشتۇرۇپ خېمىر قىلدۇق.

ــ مانا زاماسكا! ــ ئوسمانجان زاماسكا چاپلىشىپ كەتكەن قوللىرىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ «غەلىبە» قىلغاندەك ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويدى.

بۇنى كۆرگەن ئەخمەتجان بىزگە قاراپ:

ــ رەھمەت سىلەرگە، كۆپىنىڭ ئەقلى كۆپ دېگەن شۇ، كۈچ بىر ـ لىكتە، ــ ئۇ مۇشتۇمىنى تۇگۇپ مىيىقىدا كۈلۈپ بىزدىن خۇرسەن بولغانلىقىنى بىلدۈردى. مەن ئۇ چاغدا «كۈچ بىرلىكتە» دېگەن گەپنىڭ تېگىدە نېمە گەپ بارلىقىنى چۈشىنەلمىگەنىدىم.

ئەخمەتجان كەمبەغەللەرنىڭ ئەينەكلىرىنى ئەرزان باھادا ياكى پۇل ئالمايلا سىلىپ بەرگەن بىلەن، بايلارنىڭ ھەشەمەتلىك ئۆيلىرىنىڭ دېرىزىلىرىگە ئەينەك سالغاندا ئۇلار بىلەن باھانى ئوبدان تالىشىپ، يېتەرلىك پۇل ئوندۇرۇپ كېلەتتى. بۇنداق كۈنلىرى ناسىركامنى ئوبدانلا خۇش قىلىۋېتەتتى. ئەمما، كۆپىنچە چاغلاردا ئۇ يەنىلا كەمبەغەللەر مەھەللىرىنى ئارىلاپ، قولىدىن كەلگىنىچە ياردەم قىلاتتى. ئەخمەتجان ئۇچۇن قاز ـ

چىلىك پۇل تېپىش مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى ئۇنىڭ كۆڭلىگە باشقىلارغا دېگىلى بولمايدىغان بىر مۇددىئا پۈكۈلگەنىدى.

بىر كۈنى ئەخمەتجان كۈندىكىدەك ئەينەك ساندۇقىنى مۈرىسىگە ئېسىپ، كۈننىڭ ئىسسىقىدا غۇلجا شەھىرىنىڭ بوينىكېسىك مەھەللىسىدىكى تار كوچىنى بويلاپ كېتىۋاتسا، دەرۋازىسى كونىراپ ئۆرۈلۈپ كېتەيلا دەپ قالغان بىر هويلىدىن بىر بوۋاقنىڭ ئاچچىق ئىگىراپ يىغلاۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. «ئەينەكچى» يۈگۈرۈپ بېرىپ دەرۋازىدىن بېشىنى تىقىپ قارىسا، پېشايۋاندىكى بۆشۈكتە بىر بوۋاق يىغلاپ ئاۋازلىرى بوغۇلۇپ، ئۈسسۈزلۈقتىن ئاغزى قۇرۇپ هالسىزلىنىپ ياتقانىكەن. بوۋاقنىڭ يېنىدا ئانىسى هوشسىز ياتقۇدەك. ئۆيدىكى باشقىلار يەيدىغان نەرسە تېپىپ كېلىش ئۈچۈن كۈنلۈك ئىشلىگىلى سىرتقا چىقىپ كەتكەنىكەن، ئۆيدە بولسا ئاجىز، كېسەلچان ئانا بىلەن بوۋاق بالا قاپتۇ. ئاپىتاپنىڭ تونۇردەك ئىسسىقىدا بۇ كېسەلچان ئانا هېرىپ ـ چارچاپ تۈگۈپ ماغدۇرسىزلىنىپ هوشىدىن كەتكەنىكەن.

ئەخمەتجان دەرۋازىدىن ئېتىلىپ كىرگەن پېتى ئەينەك ساندۇقىنى يەرگە قويۇپتۇ ـ دە، بالىنى بۆشۈكتىن يېشۋاپتۇ ۋە سالقىنراق جايغا ئاۋايلاپ ياتقۇزۇپ، ئاننىنى يۆلەشتۇرۇپتۇ. ئاننىنىڭمۇ ئاغزى قۇرۇپ گەزباغلاپ كەتكەنىكەن. ئەخمەتجان ئەتراپىغا قارىسا يا چېلەك، يا چۆگۈن كۆرۈنمەپتۇ، كىگىز تۆپىسىدە ئىچىدىكى شاما قۇرۇپ بولغان، قاداق چۈشۈپ كەتكەن كونا چەينەكتىن باشقا سۇ ئالغۇدەك هېچ نەرسە كۆرۈنمەپتۇ. ئەپەندىم ئالدىراپ ـ تېنەپ ئۆيگە كىرسە، بىر پارچە يىرتىق بورا بىلەن ئەسكى كىگىزدىن باشقا هېچ نەرسە يوق، قازان بېشىدا بىر پۇچۇق تەڭنە، ئۇنىڭ يېنىدا ئاغزى سۇنۇق بىر قاپاق تۇرۇپتۇ. ئەخمەتجان دەرهال قاپاقنى ئېلىپ، تالاغا قاراپ يۈگۈرۈپتۇ، ئالدىراشچىلىقتا ئەينەك ساندۇقىغا پۇتلىشىپ ئۇنى ئۆرۈۋېتىپتۇ.

ئەخمەتجان سايدىكى بۇلاقتىن بىر قاپاق سۇ ئاپتۇ ـ دە، كەينىگە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. ئۇ گېلى قۇرۇپ، يىغلاپ ئۇنى پۈتۈپ كەتكەن بىچارە بوۋاقنىڭ ئاغزىغا بۇلاق سۈيىنى تېمىتقانىكەن، بوۋاق كۆزىنى پاللىدە ئېچىپ، راهەتلىنىپ كالپۇكلىرىنى تامشىپ، پۈت ـ قوللىرىنى مىدىرلىتىپ، جېنى ئارام تاپقاندەك هۆزۈرلىنىپ، شۇ هامان يىغىدىن توختاپتۇ. كەينىدىن ئەخمەتجان هوشسىز ياتقان ئاننىنىڭ ئاغزىغا مۈزدەك بۇلاق سۈيى تېمىتقانىكەن، ئانا راهەتلەنگىنىدىن هوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئېچىپ

چىپتۇ. قارىسا يېنىدا ئۇستىگە ياماق چۈشكەن كونا كىيىم كىيگەن ناتو - نۇش بىر يىگىت كۈلۈمسىرەپ تۇرغۇدەك. بىچارە ئانا ھاياجانلانغانلىقىدىن بوۋاقنى باغرىغا بېسىپ شۇنچىلىك ئۇن سېلىپ يىغلاپ كېتىپتۇكى، ئۇنىڭ مۇڭ - زارىنى ئاچ - يالىڭاچ كۈن كەچۈرۈۋاتقان كەمبەغەللەرنىڭ زالىم، قانخور ھۆكۈمەت ئۇستىدىن قىلغان شىكايىتى دېسەك ئارتۇق كەتمەيدۇ.

كەمبەغەل، كېسەلچان ئانا تەسلىكتە ئەس - ھوشىنى يىغىپ، بوۋاقنىڭ زاكىسىنى يۆتكەپ بولۇپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ قارىسا، ھېلىقى كىشى ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىكەن. ئەسلىدە ئەخمەتجان ئانا - بالا ئىككىسىنىڭ ھوشىغا كەلگەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، سانداۋۇق ئۆرۈلگەندە سۇنۇپ كەتكەن ئەينەك پارچىلىرىنى ھويلىنىڭ بۇرجىكىدىكى ئەخلەت دۆۋىسىگە تۆكۈۋېتىپتۇ - دە، ئۇن - تىن چىقارماي يولىغا راۋان بوپتۇ. ئەپەندىم بۇگۈن يەنە كىچىك دادىسىدىن تىل ئاڭلايدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن قىلغان ئىشىدىن بىر خىل رازىمەنلىك تۇيغۇسىغا چۆمۈلۈپتۇ.

يەنە بىر كۈنى ئەپەندىم ئەينەك ساندۇقىنى ئېسىپ خەنزۇ بازىرى تەرەپكە كېتىۋاتسا، يول چېتىدە «قىلىدىغان ئىش بارما؟... قانداق ئىش بوسا قولىمىزدىن كېلىدۇ جۇما» دېيىشىپ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە تەلمۇرۇپ قارىشىپ تۇرغان بىر نەچچە ياشنى كۆرۈپتۇ. ئەپەندىم ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ باقماقچى بولۇپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئۇلارغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئەخمەتجاننى مەدىكار ئىزدەپ چىققان بىرەيلەن بولسا كېرەك، دەپ ھەممەيلەن دۈكۈرلىشىپ كېلىپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپتۇ.

— ئەھۋالىڭلار قانداق، يىگىتلەر؟ — دەپتۇ ئەخمەتجان ئۇلارغا كۈلۈمسىرىگەن ھالدا سالام بېرىپ، — نەدىن كېلىشىڭلار؟ بۇ يەردىكى ئىش - كۈشلىرىڭلار يامان ئەمەستۇ؟

— بىز ئالتە شەدىن چىققان، ئىلىخونىڭ بىر ئېرىقىدا ئالتۇن، بىر ئېرىقىدا كۈمۈش ئاقىدىكەن، دەپ ئاڭلايتتۇق، كەلگىلى خېلى كۈن بولدى، ئىش تاپالمىدۇق، ئۆزۈڭلا مۇشۇ يەرلىك ئوخشىمامسىلە، ئىش - پىش بولسا بىزنى باشلاڭلا ئۇنداق قىلمايسىلە؟ — دەپتۇ بۇغداي ئۆڭ، ئوتتۇرا بويلۇق بىرى.

— ياق، ئۇنداق ئەمەس، مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىشلەمچى، ئەينەكچىلىك قىلىمەن، — دەپتۇ ئەخمەتجان ئۇلارغا.

— بىز بۇ يەردە ئوبدانراق كۈن كۆرەرمىز دەپ كەلسەك، ھەممە يەردە قازانناڭ قۇلىقى تۆت ئىكەن ئەمەسما، — دەپتۇ يەنە بىرى گەپكە قوشۇلۇپ.

— ھەممە گەپ زامانغا، ھۆكۈمەت ئۈستىدىكىلەرنىڭ ئىنسابىغا باغلىق، — دەپتۇ ئەخمەتجان جاراڭلىق ئاۋازدا، — قاتتىقچىلىق راست، لېكىن جان باقماي بولمايدۇ، ئۆزىمىزدە بىرلىك، ئىتتىپاقلىق بولسىلا ئىشمۇ، باشقىسىمۇ تېپىلىدۇ دەڭلا.

بۇلارنىڭ گېپىي تۈگىمەيلا نېرىدا تۇرغان بىر توپ ئادەم جېدەللەشىپ كېتىپتۇ، ئەخمەتجان قارىسا ھېلىلا تېخى يېنىدا پاراڭلىشىپ تۇرغان ئالتە شەھەرلىك يىگىت بىردەمنىڭ ئىچىدە يەرلىك يىگىتلەر بىلەن تۈتۈشۈپ قاپتۇ. يەرلىك بالىلار ئالتە شەھەردىن چىققانلار بىزنىڭ ئېشىمىزغا توپا چاچتى دەپ ئۇلار بىلەن گەپ تەرگىشىپ سوقۇشۇۋاتقانكەن. بايىقى يىگىت ئالتە شەھەردىن چىققانلار ئىچىدىكى ئەمەت نوچى ئاتلىق 30 ياش ئۆپچۆرىسىدىكى بىرەيلەن بولۇپ، ھەش - پەش دېگۈچە يەرلىك يىگىتلەردىن ئىككىسىنى ئۇرۇپ تىك موللاق چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. بۇلارنىڭ مۇشتلىشىۋاتقانلىقىنى تاماشا قىلىپ تۇرغانلار چاۋاك چېلىشىپ، «ھە، ئۇرە، سالە» دەپ سۆرەن سېلىشىپتۇ. ئەمەت نوچى ئۆزىچە ناھايىتى مەردلىك قىلىپ، يەردە سۇنايلىنىپ ياتقانلارنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ مەسخىرە قىلغان تەلەپپۇزدا:

— ماڭە ۋاي، مەن بىلەن مۇشتلىشىمەن دېگۈچە ئۆيۈڭگە بېرىپ بالاڭنى باقە! — دەپ ئۇنى مەيداندىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋېتىپتۇ ھەمدە خالايىققا قاراپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ تۇرۇپ، — قېنى نوچى بولساڭ چىقىشە، تۇمەن دەرياسىنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان ئوغال بالا بىز جۇما! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

ئەخمەتجان بۇ ھالەتنى كۆرۈپ چىدىماي ئاجرىتىۋالاي دەپ بارسا، تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلار ئۇنى ئىتتىرىپ بىر چەتكە چىقىرىۋېتىپتۇ.

ئىككى كۈندىن كېيىن، ئەپەندىم ئەتىگەندىن - كەچكىچە ئەينەك سېلىپ ھېرىپ كەتكەچكە، لەڭزە بېشىدا يۇز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ ئازراق سەگىدەپ ئارام ئالماقچى بوپتۇ.

لەڭزە بېشى بۇك - باراقسان دەل - دەرەخلەر بىلەن پۇركەلگەن، بۇلاق سۇلىرى بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ تۇرىدىغان ئاجايىپ مەنزىرىلىك جاي ئىدى. بۇ يەردە «ھېكىم ئۆستەڭ» بىلەن تېرەكمازار، ئايدۆڭ مەھەللىلىرىنى كېسىپ ئۆتىدىغان «شاغىلىق ئۆستەڭ» شارقىراپ ئېقىپ تۇراتتى.

يازنىڭ تىنچىق كۈنلىرى شەھەردىن نۇرغۇن ئادەم بۇ يەرگە ئارام ئېلىش ئۈچۈن كېلەتتى. لەگزە بېشىدىكى بۇككىدە دەرەخزارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ياپيېشىل چىملىق ئۆي ـ ماكانسىزلارنىڭ تۇنەيدىغان ماكانى، چېلىشىدىغانلار پالۋانلىق تالىشىدىغان، ئىشسىزلار ئىچ پۇشۇقىنى، ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان مەيدان ئىدى.

ئەخمەتجان يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇپ بولۇپ، كەينىگە ئۆرۈلۈپ قارىسا، هېلىقى ئەمەت نوچى دېگەننى نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا خەنزۇ بازىرىدا تايياق يېگەن ئىككىيلەن هەش ـ پەش دېگۈچە ئۇرۇپ ياتقۇزۇۋېتىپتۇ. ئەخمەتجان بۇ چىدىماسلىقنى كۆرۈپ «قولۇڭنى تارت» دېگىنىچە، قولىدىكى ئەينەك ساندۇقىنى تاشلاپ كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ. تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلاردىن بىرنەچچىسى مۇشتۇملىرىنى تۈگۈشۈپ «نېمە كارىڭ، يوقال، بولمىسا كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەن» دەپ هومىيىشىپتۇ.

ئەخمەتجان تەمتىرىمەي سۆز ئېچىپتۇ:

ــ نېمىشقا كەمبەغەللەر كەمبەغەللەر بىلەن مۇشتلىشىپ يۈرۈشسىلەر، مۇشۇمۇ قىلىقمۇ؟

ئەپەندىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان هەر ئىككى تەرەپ تەڭ دېگۈدەك ۋارقىرىشىپتۇ:

ــ نېمە بولاتتى، ئىش تالىشىپ بولۇۋاتقان ئىش بولمامدۇ.

ئەخمەتجان ئۇلارغا كەمبەغەللەرنىڭ سەن جەنۇبلۇق، مەن شىمالىلىق دەپ ئايرىماي، ئىتتىپاقلىشىپ بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى قايىل قىلارلىق سۆز ـ جۈملىلەر بىلەن چۈشەندۈرۈپ:

ــ بىز هەممىمىز بىر قېرىنداشمىز، نېمە ئۈچۈن بۇ كۈندە بىر ـ بىرىمىزگە مۇشت ئاتىمىز، ــ دەپتۇ سەممىيلىك بىلەن، ــ يۈرۈڭلار، بىر يەرنى تېپىپ چاي ئىچكەچ پاراڭلىشايلى!

هەممەيلەن «ئەينەكچى»نىڭ بۇ گېپىدىن هەيران بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراپ: «بۇ ‹ئەينەكچى› جېدەللىشىدىغان نوچىلارغىمۇ، هۆكۈمەت تىڭ-تىڭلاشقا چىقارغان ‹ماشكىلار› غىمۇ ئوخشاشمايدا!» دېيىشىپ تۇرۇپ قاپتۇ.

ــ ۋاي ـ ۋۇي، تېخى مېهمان قىلىمەن دېگىنىنى قارا بۇنىڭ، قورساقمۇ ئوبدانلا پىژىلدىغىلى تۇردى، ــ دەپتۇ ئەمەت نوچى يۇز ـ كۆز-زىدىكى قانلارنى ئېرىقتا يۇيغاچ ئاتتىن چۈشسىمۇ ئۆزەڭگىدىن چۈش-

مەي، ــ بوپتۇ ئەمسە، تۇزۇت قىلمىدۇق.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەمەت نوچىنىڭ بايىقى «رەقىب»لىرىمۇ پاراققىدە كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

ئەخمەتجان ئۇلارنى بىر ئاشپۇزۇلغا باشلاپ كىرىپ، لەڭمەن بۇيرۇ - تۇپتۇ، ئالدىغا ئىسسىق چاي قويۇپتۇ. تەسىرلەنگەن ئەمەت نوچى ئۆزىنىڭ قەشقەر تېجەندىن (ئۇ چاغدا تېجەن قەشقەرگە قاراشلىق ــ ئاپتور) بو - لۇپ، ئەلەمگە چىدىماي، ئىلاجسىزلىقتىن يۇرتىنى تاشلاپ، جان بېقىش ئۈچۈن تاغ ئاتلاپ بۇ يۇرتقا كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ــ سېنىڭدەك، مېنىڭدەك جاپاكەش كەمبەغەللەرنىڭ يەلكىسىگە مىنىۋېلىپ بوزەك قىلىۋاتقان نائىنسابلارنى يېقىتمىغۇچە قەددىمىزنى رۇسلىيالمايمىز، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان پەس ئاۋازدا، ــ ئۇلار يوقالمايدە - كەن، بىزگىمۇ ياخشىلىق يوق.

ــ ۋاھ، ئەجەب كۆڭلۈمدىكى گەپلەرنى قىلىسەنا، ــ دەپ يېقىنچە - لىق بىلەن سەنلەپلا سۆزلەپ كېتىپتۇ ئەمەت نوچى، ــ سەن مېنىڭدىن ياشتەك قىلىسەن، سېنى «ئۇكا» دېسەم كۆڭلۈڭگە كەلمەس - ھە!... سەن مېنى قانداق ئادەمسەن دېسەڭ، مەن دېگەن ھەقىقەتىنىڭ مۇشتۇمى! شۇ ھەقىقەتنى ئىزدەپ تاغ ئارقىسىغا چىققانىدىم، بۇ يەردىمۇ قازانىنىڭ قۇ - لىقى تۆت ئىكەن!

ئەمەت ئىچىگە پاتماي قالغان دەردلىرىنى تۆككىلى تۇرۇپتۇ، ئەس - لىدە ئۇ يېرىگە سۇ بەرمەي زورلۇق قىلغان بايىنى ئۇرۇپ قويۇپ، يۇرتىدا تۇرالماي ئىلىغا قېچىپ چىققانىكەن، يۇرتىدا قېرى ئانىسى قالغانىكەن.

ــ مانا شېئىڭ دۇبەننىڭ، باي - غوجاملارنىڭ سېنىڭدەك، مېنىڭدەك نامراتلارنى بوزەك قىلىۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپ - تىمىز - يۇ، كۈچىمىزنى بىرلەشتۇرۇپ ئۇلارنىڭ دەككىسىنى بەرمەي، نېمىشقا بىر - بىرىمىز بىلەن مۇشتلىشىپ يۈرىمىز؟

ــ گېپىڭنىڭ جېنى بار، ئۇكا! ــ دېيىشىپتۇ قالغانلار.

ــ يۈرىكىمدە قىساس ئوتى قاينايدۇ، ــ دەپتۇ ئەمەت نوچى غەزە - پىنى ئىچىگە پاتقۇزالماي، ــ شۇڭا زوتالىق قىلغان نوچىلارنى ئۇرسام خۇمارىم چىقىدۇ دېگىنە!

ــ ياق، ئەمەت ئاكا، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان قەتئىي ھالدا، ــ ساڭا ئوخشاش يالغۇز ئادەمنىڭ كۈچى نېمىگە يېتىدۇ، كۈچ - غەيرىتىڭنى خارلىنىۋاتقان قېرىنداشلىرىڭنى قۇتۇلدۇرۇشقا سەرپ قىل! مانا بۇ سەن

ئىزدىگەن، سەن قوغلاشقان ھەقىقەت. ھەممىز بىرلىشىشىمىز كېرەك. كۆزىمىزنى باغلىغان قاراڭغۇلۇق ــ جاھالەت قاراڭغۇلۇقى، غەپلەت قاراڭغۇلۇقى، سەن ۋە ماڭا ئوخشاش ماڭىدىغان يولىنى تاپالمايۋاتقانلار ئەمدى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىشىمىز، قەدىمىزنى رۇسلىشىمىز، ئىنسانىي قەدىر ـ قىممىتىمىز، ئەركىنلىكىمىز ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىمىز لازىم!

ئەخمەتجان گەپ ئارىسىدا ئەمەت نوچىنىڭ قولىنى تۇتۇپ قارشى تەرەپتىكى يىگىت بىلەن قول ئېلىشتۇرۇپتۇ.

ــ ھەي، ئۇكا، ئىلگىرى مەن ئاڭلاپ باقمىغان غەلىتە گەپلەرنى قىلىسەنغۇ، دىلىم يورۇپ كېتىۋاتىدۇ، سۆزلىگىنە، ئۇكا، دىلىم تېخىمۇ يورۇسۇن مېنىڭ!

ئۇلار تاماقنى يەپ، ئىككى چەينەك چاي ئىچىلىپ بولغۇچە قانغۇچە پاراڭلىشىپتۇ. ئۆزئارا يۈرەك سۆزلىرىنى ئىزھار قىلىشىپ ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قاپتۇ ھەم شۇنىڭدىن كېيىن بىر ـ بىرىنى پات ـ پات ئىزدىشىپ، پەس ئاۋازدا سىرلىق مۇڭدىشىدىغان بولۇپ كېتىپتۇ.

بىر كۈنى ئەخمەتجان ئەينەك سېلىپ يۈرۈپ زايومكىغا كېلىپ قاپتۇ. كىشىلەر دەريا بويىدىكى بۇ مەنزىرىلىك جايغا كېلىشكە ئامراق ئىدى. شارىلداپ ئېقىۋاتقان ئېرىقتىكى سۈپسۈزۈك سۇ دەرياغا قۇيۇلاتتى. بۇك ـ باراقسان ئورمانزار، يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان كاككۇك ئاۋازى كىشىنى ئاجايىپ ھۇزۇرلاندۇراتتى. بۇ ــ جاھاندارچىلىق قىلىپ چارچىغان ئادەملەر بىر يەرگە جەم بولۇپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغان ئوبدان جاي ئىدى. بۇ كۈنمۇ بۇ يەردە بىر توپ كىشىلەر يىغىلىپ، دۇتار چېلىشىپ ئولتۇرغانكەن.

ئەخمەتجان ناخشا ساداسىغا شەيدا بولغان ھالدا بىر دەسسەپ ـ ئىككى دەسسەپ بۇ يەرگە كەپتۇ. ئەپەندىمنىڭ قوشنىسى، ياش قۇرامى ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك ناخشىچى ئابدۇۋەلى جارۇللا ئەخمەتجاننى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، دەرھال يېنىغا چاقىرىپ، سورۇندىكىلەرگە تونۇشتۇرۇپتۇ:

ــ ھۆرمەتلىك داستىخان ئەھلى، بۇ ئاغىنىمىز بىزنىڭ مەھەللىدىكى ئەينەكچى، ھېلىقى تۇگەپ كەتكەن ئۇستازىمىز نادىركامنىڭ ئوغلى بولىدۇ. يېقىندا سوۋېتتىن قايتىپ كېلىپ ناسىركاملارنىڭكىدە تۇرۇۋاتىدۇ.

ئەخمەتجان ئولتۇرغانلارغا ھۆرمەت بىلەن سالام قىلىپ دەپتۇ:

ـــ ھۆرمەتلىك سورۇن ئەھلى، تەقدىر ـ پېشانە ئەمدى مېنى مانا مۇشۇ كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتۇمغا قايتۇرۇپ كەلدى، ھەرقايسىڭلارنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى مېنى يېنىڭلارغا ئىختىيارسىز ئېلىپ كەلدى، بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئاراڭلارغا قېتىۋالساڭلار، ھەرقايسىڭلار بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتسەم دەيمەن!

نادىر كامىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان چوڭ ئاقساقالنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، قولىدىكى دۇتارىنىمۇ بىر يانغا قويۇپ قويۇپ، ھەسرەت ئىچىدە سۆزلەپ كېتىپتۇ:

ـــ بىز ئۇستازىمىز نادىر ئاخۇننى ھەرگىز ئېسىمىزدىن چىقىرىۋېتەلمەيمىز، بار بولغان بولسا قانچە ياخشى بولاتتى ـ ھە، سېنىڭ داداڭ بايلارنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپ، قەستكە ئۇچراپ كەتتى. بۇ نېمىدېگەن تەڭسىز دۇنيا ـ ھە!

ئولتۇرغانلار كۆڭلى يېرىم بولۇپ جىمىپ كېتىپتۇ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن كىمدۇر بىرى چاقچاقنى باشلىۋېتىپتۇ:

ـــ ھوي بالا، ھوي، داداڭغۇ سازەندىكەن، سەن ئۆزۈڭ ئەينەك سېلىپ يۈرۈپسەن! باشقا چۈشكەن ئېغىر كۇننى ئاز دەپ، ئەينەكنىڭنى پارقىرىتىپ يەنە باشقا كۇن چۈشۈرەي دەمسەن نېمە؟ نوچى بولساڭ ئەينەكنىڭ بىلەن قاراڭغۇ جاھاننى يورۇتۇپ باقە!

پاراقلىغان كۇلكە ئاۋازى ئەتراپنى بىر ئاپتۇ.

ـــ ۋاي ـ ۋۇي، مانىڭ گېپىنى قارا، قايسىبىر ئەۋلىيا بۇ قاراڭغۇ جاھاننى يورۇتالىغان؟ ـــ دەپتۇ داڭلىق تەمبۇرچى جامى ئاكا ئاغزىدىن موخورکا ئىسىنى پۈرقىرىتىپ پۈۋلىگىنىچە.

ياماق كۆڭلەك كىيىۋالغان، يالاڭ ئاياغ ئەخمەتجان مۇرسىدىكى ئەينەك ساندۇقىنى ئاستا بىر ياققا قويۇپتۇ ـ دە، قەتئىي ئىشەنچ بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ:

ـــ جاھان يورۇيدۇ، ئاكا، خۇدانىڭ بىر كۇنى ھەممەيلەن بىر يەرگە ئولىشىدىغانلا بولساق، بۇ جاھان يورۇماي قالماس، قانداق دەيسىلەر؟ ئوتتۇز كۇن روزىنىڭ ئەتىسى بىر ھېيت دېگەن گەپ بار، بىر كۇنى بولمىسا بىر كۇنى جاھانمۇ، كۆڭلۈمۇ يورۇر!

بىر ياقىدا ئولتۇرغان زىكرى ئەلپەتتا دەرھال يۈگۈرۈپ قوپۇپ، ئۇستازىنىڭ بالىسى بىلەن بىر سورۇندا بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ ئەخمەتجاننى داستىخانغا تارتىپتۇ.

كۆرۈنمەس بېسىم ئىچىدە ئۆزلىرىنى خۇشال قىلىشىپ ئولتۇرۇشقان سورۇن ئەھلى ئېغىر كۈنلەرنى ئۇنتۇغاندەك قىلىشىپ، قوللىرىغا باشقىدىن دۇتار، تەمبۇرنى ئېلىپ مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى باشلاپتۇ. ئۇلار بۇ جاھالەتلىك زامانىنىڭ گۈمران بولۇپ، پارلاق قۇياش نۇرىغا چۆمىدىغان كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى نەقەدەر ئارزۇ قىلىشىدۇ ـ ھە!

ناخشا باشلىنىشىغا، ئابدۇۋەلى جارۇللا ئەخمەتجاننى يېنىغا تارتىپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ ـ دە، يېنىدىكى زىكرى ئەلپەتتانىڭ چالغان دۇتارىغا تەڭكەش قىلىپ ناخشا باشلاپتۇ. ناخشا ئاۋازى بۇك ئورمانلىقتىن يىراق ـ يىراقلارغا تارقىلىپتۇ:

سادىرمەنۇ سادىرمەن،
سادىر بولماي كىمدۇرمەن.
تاغ يولىنى سورىساڭ،
بىرنى قويماي بىلۈرمەن.

ياموُلدا تولا ياتىپ،
ساچىم بىر قۇچاق بولدى.
مەن ياموُلنى تەشكەندە،
قوۋۇرغا پىچاق بولدى.

ياموُلنىڭ ياغاچلارى،
ئېگىز قارىغاي چەنزە.
ياموُلنى تېشىپ چىققان،
سادىر ئۆزى خوخەنزە.

ئەخمەتجان شۇ كۈنلەردە ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئويغىتىدىغان پائالىيەتلەرنى ئاستىرتىن ئېلىپ بېرىۋاتاتتى، ئۇنىڭغا كېرىكى تېخىمۇ كۆپلىگەن ئىشچى ـ دېھقان قېرىنداشلار بىلەن ئۇچرىشىش ئىدى. ئەمدى بولسا ئىشچىلار ئاممىسى بولغان كۆمۈر خاڭچىلىرى ئارىسىغا بېرىپ ئۇلارنىڭ ئېڭىنى ئويغاتماقچى، ئۇلارنى قوزغاتماقچى.

غۇلجىدا كان بايلىقلىرى ئىنتايىن مول، بولۇپمۇ كۆمۈرى ناھايىتى داڭلىق. غۇلجىنىڭ پىلىچى، گاڭگۇل دېگەن خاڭلىرىدىن چىقىدىغان كۆمۈرنىڭ سۈپىتى ياخشى، ئىسسىق ئاز، ئاسان توتىشىدۇ، ئوتى ئاسان

ئۆچمەيدۇ. بۇ خاتىلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچىلار يەرلىك ئادەملەردىن سىرت، ھەرقايسى يۇرتلاردىن كەلگەن كەمبەغەللەردىن تەركىب تاپقان. بۇ ئېزىلگۈچى ئىشچىلار ئەڭ ناچار ئەمگەك شارائىتىدا نەچچە يۈز مېتىر يەر ئاستىدىن جوتۇ، مېتىن بىلەن كۆمۈر قازىدۇ، سېۋەتكە سېلىنغان كۆمۈرنى ئاتقا چىغرىق سۆرىتىپ يەر ئۈستىگە تارتىپ چىقىدۇ. ناۋادا خاتىدا گاز پارتلاپ كېتىدىغان بولسا، بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. شارائىت ناچار بولغاچقا، خاتىدا ئادەم ئۆلۈش ئىشى پات ـ پات كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. خاتىنىڭ غوجايىنى بولسا ئىشچىلارنى ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي ئىشلىتىدۇ ـ يۇ، ئەمما ئۇلارغا ناھايىتى ئاز ھەق بېرىدۇ. بۇ نائىنسابلار ئىشچىلارنىڭ قان ـ تەرى بەدىلىگە كەيىپ ـ ساپالىق تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، خاتا ئىشچىلىرى يىل بويى ئىشلەپ تاپقان پۇلىغا قورسىقىنىمۇ تويدۇرالمايدۇ، خاتا غوجايىنى پۇل قەرز ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ، خاتا غوجايىنى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ جازانىخورلۇق قىلىدۇ، تاۋاكا قۇرۇپ قىمارغا تەشكىللەپ، ئۆزى چوتار ئالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن خاتا ئىشچىلىرى مىڭبىر جاپادا تاپقان پۇلىنى ئۇتتۇرۇۋەتكەننىڭ ئۈستىگە، گەدىنىگىچە قەرزگە بوغۇلىدۇ ـ دە، خاتىدىن زادىلا كېتەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ.

ئەمدى ئەخمەتجان ئەينەك ساندۇقىنى ۋاقتىنچە قويۇپ، خاتا ئىشچىلىرى ئارىسىغا بارماقچى، لېكىن ئۇلار بىلەن قانداق باھانە تېپىپ ئۇچرىشىش كېرەك؟

ئۆيدە قالايدىغان كۆمۈر ئاز قالغانىدى، بۇ ھال ئەخمەتجانغا بىر ياخشى پۇرسەت بولدى، ئۆيگە كۆمۈر ئەكېلەي دېگەنىنى باھانە قىلىپ، خاتا ئىشچىلىرى ئارىسىغا بېرىشقا بولىدۇ ـ دە!

بىر كۈنى ناسىركام ئەخمەتجاننى ئېلىپ بىزنىڭ ئۆيگە كەپتۇ، چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ھارۋا سوراپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. ناسىركام:

ـــ ئاۋاكرىكا، ماۋۇ بالا بىر ئات ھارۋىسى تېپىپ بەرسەك، كۆمۈر-چىلىك قىلسام دەپ كېتىۋاتىدۇ، خاتىدىن كۆمۈر توشۇغاچ ئىككى ئۆيگە قىشتا يەتكۈدەك كۆمۈر ئەكەلسە، ھارۋاڭنى بېرىپ تۇرالارسەنمۇ؟

ـــ سەن ئېغىز ئاچقاندىن كېيىن يەنە نېمە دېيەلەيتتىم، ـــ دېدى دادام ئېتى بىلەن ھارۋىسىنى بېرىپ تۇرۇشقا كۆڭلى ئانچە ئۇنىمىسىمۇ.

دادامنىڭ ئىلكىدە بار ـ يوقى مۇشۇ بىر ئات بىلەن ھارۋىسى ئىدى، ئېتىغا بەك ئامراق ئىدى. گەپتىن كېيىن دادام ئاتنى ھاردۇرۇپ قويماس-

لىقنى قايتا ـ قايتا جېكىلىدى. ئاخىردا ئەخمەتجانغا ئاتنى ئوبدان ئاسـ
راپ، تولا قامچىلىماسلىقنى، ھارۋىنى كاتاڭغا چۈشۈرۈۋەتمەسلىكنى تاـ
پىلىدى ـ دە، ھارۋىنى قېتىپ قامچىنى تۇتقۇزدى.

ئەخمەتجان شۇ كۈندىن باشلاپ ھارۋا ھەيدەپ پىلىچى خاڭ بىلەن غۇلجا شەھىرى ئارىلىقىدا كۆمۈرچىلىك قىلىشقا باشلىدى. پات ـ پات بىزنىڭ ئۆيگە بىرەر پارچە كۆمۈر تاشلاپ قويىاتتى. ئەخمەتجان مانا مۇشۇنداق كۆمۈرچىلىك قىلىش جەريانىدا پىلىچى خاڭدىكى ئىشچىلارغا ئەتەي يېقىنلىشىپ، بارا ـ بارا تونۇشۇپ، بەزىدە ئۇلار «بۇ دورەم كەلگىنىڭدە ئالـ
غاچ كەلسەڭ» دەپ بۇيرۇغان موخوركا، سەرەڭگە، قەنت، ناۋات قاتارلىق نەرسىلەرنى بازاردىن يەتكۈزۈپ بېرىپ يۈرۈپ، ئۇلار بىلەن تېزلا چىقىشىپ كېتىپتۇ.

بىر كۈنى ئەخمەتجان خاڭغا چىقىشىغا، خاڭ تېگىدە ئادەم ئۆلۈش ۋەقەسىنىڭ سادىر بولغانلىقىنى ئاڭلاپتۇ، ئەمما خاڭ غوجايىنى كارى بولماي، بىلمەسكە سېلىپ ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرگەنىكەن. ئەتراپتىكى ئامما ۋە قازا قىلغۇچىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى ئامالسىز يىغا ـ زار قىـ
لىشىپ تۇرغانىكەن. ئەخمەتجان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا چۈشۈپتۇ ـ دە، ئامما بىلەن خاڭ ئىشچىلىرىنى باشلاپ خاڭ غوجايىنىنى ئىزدەپ تېپىپتۇ، ئۇنىڭغا ئەگەر قازا قىلغۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى، ئاخىرەتلىك ئىشلىرى، يارىلانغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرمىسا، دەرھال ئىش تاشلايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

خاڭ غوجايىنى بىلەن خاڭ ئىشچىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىر كۈن داۋاملىشىپتۇ.

ئەخمەتجان شۇ كۈنى كەچتە خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ ياتقىغا بېرىپ، ئۇلارغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ ئەمگەك ۋە تۇرمۇش ئەھۋالىنى، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىش روـ
ھىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇ يەنە ھەرقايسى ئەللەردە جۇش ئۇرۇپ راۋاجـ
لىنىۋاتقان مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرىنى ۋە زۇلۇمغا، ئېزىشكە قارشى قوزغالغان نامايىش، ئىش تاشلاش ئەھۋاللىرىنى جۇشقۇن كەيپىيات ئىـ
چىدە ئوبرازلىق سۆزلەپ بېرىپتۇ. خاڭ ئىشچىلىرى بۇنىڭدىن بۇرۇن مۇنداق ئىشلارنى، چوڭقۇر مەنىلىك ھېكايىلەرنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىغان بولغاچقا، ئىش تاشلاشنىڭ قانداق كۈرەش شەكلى ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟ مانا ئەمدى خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ كۆڭلى ۋاللىدە يورۇپ، قەلبىـ

ده كەلگۈسىگە بولغان يېڭى ئۈمىدلەر تۇغۇلۇپتۇ.

غەزەپ ئىچىده كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىغان خالق ئىشچىلىرى ئەتىسى ئىش تاشلاپتۇ! ئۇلار خالق غوجايىنىغا قازا قىلغان ئىشچىلارنى دەپنە قىلىش، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش، ئائىلىسىدىكىلەرگە ئىقتىسادىي ياردەم بېرىش قاتارلىق شەرتلەرنى قويۇپتۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى ئۆستۈرۈپ بېرىش، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاش قاتارلىق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. خالق غوجايىنى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قورقىنىدىن ئۇلارنىڭ شەرتىگە ماقۇل بولۇشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئەمما، بۇ مەلئۇن ساقچى ئىدارىسىگە بىر كۆمۈر توشۇيدىغان ھارۋىكەش كېلىپ، خالق ئىشچىلىرىنى جېدەل چىقىرىشقا كۈشكۈرتتى دەپ دەرھال مەلۇم قىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ خالق ئىشچىلىرى ئەخمەتجاننىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئېلىپ بارغان بىرىنچى قېتىملىق كۈرەشتە غەلىبىگە ئېرىشىپتۇ. غەلىبە مېۋىسىنىڭ تەمىنى تۇنجى قېتىم تېتىغان ئىشچىلار خۇشاللىقتا ئاققۇپىنىڭ دۆڭلىرىگە قاراپ قوشاق قوشۇپتۇ:

تاغنىڭ باغرى يېشىل بولسا ـــ يازغا تەۋە،
پوسما تېشىدىن باش قاشلىغان ـــ تازغا تەۋە،
ۋىجدانىنى بايغا ساتقان ـــ مازغا تەۋە!

ئەخمەتجان مەيلى كۆمۈر توشۇسۇن، مەيلى ئەينەكچىلىك قىلسۇن، ھەر دائىم ۋەزىيەتنى كۆزىتىپ، دۇشمەن ئەھۋالىنى ئىگىلەشكە پۇرسەت ئىزدەيتتى. ئۇ ئالدى بىلەن ئىشچىلار سىنىپى بىلەن ئۇچرىشىش مۇددىئاسىنى ئەملگە ئاشۇردى. چۈنكى، ئىشچىلار ئىنقىلابىنىڭ تايانچ كۈچى ـ ده! خالقىكى كۈرەشتە ئېرىشكەن غەلىبە ئەپەندىمنىڭ ئىشەنچىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ غۇلجا شەھىرىدىكى ئۇچەرۋازا مەھەللىسىنىڭ غەرب تەرىپىگە جايلاشقان ھۈسەنباي تېرە زاۋۇتىغا بېرىپ، بۇ يەردىكى ئىشچىلار بىلەن ئۇچراشماقچى بوپتۇ.

ئىلى تېرە زاۋۇتى ـــ 20 ـ ئەسىرنىڭ بېشىدا تەرەققىيپەرۋەر سودىگەر ھۈسەنباي گېرمانىيەدىن ماشىنا ـ ئۈسكۈنە كىرگۈزۈپ قۇرغان زاۋۇت. ئىلى بولسا چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان رايون، بۇ يەردىن كالا، قوي تېرىسى كۆپ چىقىدۇ، مول خام ئەشيا مەنبەسى بار. بۇ زاۋۇتنىڭ

كۆلىمى چوڭ بولمىسىمۇ، ئەمما ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ بويىچە زامانىۋى ئۇسكۇنىلىك سانائەت كارخانىسى ھېسابلىناتتى. زاۋۇتنىڭ ئىشچىلىرى ۋاقتى ـ سائىتىدە تەڭ ئىشقا چىقىپ، تەڭ ئىشتىن چۈشۈش تۈزۈمى بەـ لەن ئىشلەيدىغان بولغاچقا، بىر ـ بىرىگە چىڭ باغلانغان كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۈرمۇش ئەندىزىسىنى شەكىللەندۈرگەن. شىنجاڭنىڭ شۇ چاغدىكى شارائىتىدا ئىلى ھۈسەنباي تېرە زاۋۇتى ئىشچىلار زىچ توپلانغان، ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئورۇن ھېسابلىناتتى.

ئەخمەتجان بۇ زاۋۇتنى ئۆزىنىڭ ئىنقىلابىي غايىسىنى ئەمەلگە ئاـ شۇرۇشقا تازا باب كېلىدىغان ئورۇن دەپ تونۇپتۇ. ئۇ موسكۋادا ئوقۇغان چاغلىرىدا ماركس ۋە لېنىننىڭ ئەسەرلىرىدىن ئىشچىلار سىنىپى ئىنـ قىلابىنىڭ ئاۋانگارت كۈچى دەپ تەلىم ئالغان، شۇڭا ئۇ ئىشچىلار سىنـ پىنى قوزغاش ۋە ئۇلارغا تايىنىش ئىرادىسىنى بۇرۇنلا تىكلىگەنىدى.

شۇ كۈنلەردە بۇ «ئەينەكچى» ھۈسەنباي تېرە زاۋۇتىدا پات ـ پاتلا پەيدا بولىدىغان بوپتۇ.

بىر كۈنى «ئەينەكچى» ھۈسەنباي تېرە زاۋۇتىنىڭ سېخىدا ئەينەك قوـ يۇۋاتقاندا، زاۋۇت ئىش بېشىنىڭ ھەسەن ئىسىملىك بىر نامرات ئىشچىنى ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوقلا قاتتىق ئۇرۇپ، باش ـ كۆزىنى قان قىلىۋەتـ كەنلىكىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئەتراپتىكى ئىشچىلار شۇنچىلىك غەزەپلەنگەن بولسىمۇ، بىراق نېمە قىلارىنى بىلمەي، گەپ قىلىشقا پېتىنالماپتۇ. شۇ ئارىدا بىرنەچچە ئىشچى غەزەپىنى باسالماي، ھېلىقى ئىش بېشىنى تازا بىر ئۇرماقچى بوپتۇ. ئەخمەتجان بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، «توختا» دېگىنىچە دېرىزىدىن ئىرغىپ چۈشۈپتۇ ـ دە، ئىشچىلارغا يېنىكلىك قىلماسلىق، تۇخۇمنى تاشقا ئۇرماسلىق ھەققىدە نەسىھەت قىپتۇ.

شۇ كۈنى ئاخشىمى ئەخمەتجان تۈيۈقسىز ئىشچىلارنىڭ ياتقىدا پەيدا بوپتۇ، قارىغۇدەك بولسا ھەسەن ئاكا تاياقنىڭ زەربىسىدىن ھالسىز ياتقانىكەن. ئەخمەتجان قوينىدىن بىرنەچچە سامسا چىقىرىپ ھەسەن ئاـ كىغا تەڭلەپتۇ. ئىشچىلار كۈندۈزى سېخ دېرىزىسىگە ئەينەك قويغان ئاـ دەمنىڭ ئەمدى كېچىنى كېچە دېمەي ئۆزى تونۇمايدىغان بىر بىگۇناھ نامرات ئىشچىنى يوقلاپ كەلگەنلىكىدىن قاتتىق ھاياجانلىنىپتۇ. ھەسەن ئاكا تەسىرلەنگەنلىكىدىن كۆزىگە لىق ياش ئاپتۇ، ئەينەكچىگە ئۆزىنىڭ ئۈچ بالىسى ۋە ياشانغان ئانىسى بارلىقىنى، خوتۇنىنىڭ ئاغرىقچان ئىـ كەنلىكىنى، ئائىلىسىنىڭ ئۆزىنىڭ كۈنبويى ئىشلەپ تاپقان پۇلىغا قاـ

راشلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ يىغلاپ كېتىپتۇ ۋە ئەنە شۇ بىرنەچچە تەڭگە پۇلنى دەپ كېچە - كۈندۈز جېنىنى ئۇيرىتىپ ئىشلەپ بېرىۋاتقان بولسىمۇ، بۇگۈن بىكارچىلا تاياق يېگەنلىكىدىن ناله قىپتۇ. «كەمبەغەللەرگە باش كۆتۈرۈپ يۈرەلەيدىغان كۈنلەر قاچان كېلەر!...» دېگەن نالىسى ھەممەيلەننى غەزەپلەندۈرۈپتۇ.

ئەخمەتجان بۇ نامرات ئىشچىغا چوڭقۇر ھېسداشلىق بىلدۈرۈپتۇ ۋە شۇ يەردىكى ئىشچىلارنى ئىستىبدات ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىرىق قىلىپ گەپ ئېچىپتۇ:

— ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچىلار ئىشچىلارنىڭ قان - تەرىنى شوراش بەدىلىگە سەمرىگەن، ئەگەر زاۋۇت ئىشتىن توختايدىغانلا بولسا، ئۇلار ئۆزلۈكىدىن كېلىپ ئىشچىلارغا يېلىنىدۇ.

ئەتىسى ئىشچىلار قولىغا تۇتۇپ، زومىگەر ئىش بېشىنىڭ ئالدىغا گۈلدۈرلەپ كىرىپ كەپتۇ ھەمدە ھەسەن ئاكىنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى تۆلەشنى، ئىش ھەققىنى بىر تىيىن قويماي تولۇق بېرىشنى، ئىش ھەققىنى ئالالمىغان بارلىق ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. ئەگەر بۇ تەلەپلەر قاندۇرۇلمايدىكەن، زاۋۇتتىكى ماشىنا - ئۇسكۇنىلەرنى پاچاقلاپ تاشلايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەمەلىيەتتە زاۋۇتتىكى بۇ ئىشلاردىن تازا خەۋىرى يوق زاۋۇت غوجايىنى بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ھامان دەررۇ زاۋۇتقا كېلىپ ئىشچىلارنىڭ بارلىق تەلەپلىرىنى قاندۇرۇپتۇ. زومىگەر ئىش بېشىنىمۇ جازالاپتۇ. ئىشچى قېرىنداشلار كۈرەش غەلىبىسىدىن غايەت زور ئىلھام ئېلىپ، ئۈمىد ئىچىدە كۆڭلى ئاجايىپ يايرىشىپتۇ. ئەخمەت ئەپەندىم ئىشچى قېرىنداشلار بىلەن خوشلىشىپ دەرۋازىدىن چىققاندا، ھەممەيلەن ئۇنى ئورىۋېلىپ قويۇپ بەرگۈسى كەلمەپتۇ، ئەپەندىم ئۇلارغا قول ئىشارىتى ئارقىلىق ھۆرمەت بىلدۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ھازىرچە يەنىلا ئەينەكچىلىك قىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى، ھامان بىر كۈنى قايتىپ كېلىپ ئاشۇلارغا ئوخشاش ئىشچى بولۇپ، بىللە كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن زاۋۇت ئىشچىلىرى ئەپەندىمنى ئۆزلىرىنىڭ بىر تۇغقان قېرىندىشىدەك كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ چىڭىتىپتۇ. ئەپەندىم بولسا «بۇ ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا ئاڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان جاي ئىكەن» دېگەن پىكىرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ خاڭ ئىشچىلىرىنى غوجايىنىدىن قان قەرزىنى

قايتۇرۇۋېلىشقا تەشكىللىگەنلىكى، تېرە زاۋۇتى ئىشچىلىرىنى ئىش تاشلاشقا ئۇيۇشتۇرغانلىقى تېزلا شېڭ شىسەينىڭ ساقچى ئورگانلىرىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ساقچى ئىدارىسى مەخپىي پايلاقچى سېلىپ، ئۇنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىنى ھەر كۈنى دېگۈدەك كۆزىتىپتۇ ۋە شۇنداقلا بىر با ـ ھانە تېپىپ ئۇنى تۇتماقچى بوپتۇ.

ئەخمەتجان كۈندۈزى خەلق ئارىسىدا يۈرسە، ئاخشاملىرى ئوسمانجان ئىككىمىزنىڭ دەرس تەكرارلىشىمىزغا، تاپشۇرۇق ئىشلىشىمىزگە ياردەم بېرەتتى، شۇنداقلا پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرى، دۇنيادىكى قىزىقارلىق ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى، بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش مۇھىتى، ئايروپىلان، پويىز ۋە يەنە كوچىلاردا قاتناپ تۇرىدىغان پىكاپلار، ئاپتوبۇسلار، شەھەردىكى ئېگىز ئىمارەتلەر، ئالىي مەكتەپلەر، دوختۇرخانىلار توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگىنىدە، ئىككى ـ مىزنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالاتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن سوۋېت ئىتتىپا ـ قىدىكى خەلقلەرنىڭ بەختلىك تۇرمۇشى، باراۋەرلىكى، ئىلىم ـ پەننىڭ راۋاجلانغانلىقىدىن خەۋەردار بولاتتۇق ۋە بىزنىڭ غۇربەتچىلىكتە ئۆتۈۋاتـ قان بۇ تۇرمۇشىمىز قاچانمۇ تۈگەپ، سوۋېت خەلقىگە ئوخشاش بەختىيار ھايات كەچۈرەرمىز دەپ ئارزۇ قىلىشاتتۇق.

بىر كۈنى ئەپەندىم دەرس ئۆگىتىۋېتىپ مەندىن مەكتەپتىكى مۇ ـ ئەللىملىرىمنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى سورىدى. مەن ئوسمان زىيامىنىڭ تەرتىپ ـ ئىنتىزام ۋە ئەخلاقتىن دەرس بېرىدىغانلىقىنى، بىر نەۋرە ھە ـ دەم خېلىچەبانۇنىڭ (خېلىچەم ھەدەم كېيىن جالالىدىن يەھيا روف بىلەن تۇرمۇش قۇردى) قول ئىشى، تازىلىق ۋە سەنئەتتىن، ئەلقەم ئەختەمنىڭ تىل ـ ئەدەبىياتتىن، زاھىر ساۋۇدانوفنىڭ ھېسابتىن دەرس بېرىدىغانلا ـ قىنى ئېيتىپ بەردىم.

بىر كۈنى ئەخمەتجان مېنىڭدىن تۇيۇقسىز «ئىنسان ھوقۇقى دېگەن نېمە؟» دەپ سوراپ قالدى. مەن دۇدۇقلاپ شېڭ شىسەينىڭ دەرسلىكلىرى ـ دىن ئوقۇۋالغان بىرنېمىلەرنى دەپ ئارانلا جاۋاب بەردىم. لېكىن، ئەپەندىم جاۋابىمدىن قانائەت ھاسىل قىلماي، كەسكىنلىك بىلەن ماڭا قاراپ بېشـ ـنى چايقىدى ـ دە، سورىغان سوئالىغا ئۆزى ئاددىيلا جاۋاب بەردى:

ـــ ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ، ئىنسان ھوقۇقى ـــ پۈتكۈل ئېزىلگۈچى خەلقلەرنىڭ ئازادلىق يولى...

شۇ كۈندىن باشلاپ ئەپەندىم سۆزلەپ بەرگەن ماركسىزم ـ لېنىـ

نىزام نەزەرىيىلىرى كاللامدا ئاستا ـ ئاستا شەكىللىنىشكە باشلىدى، يو ـ رۇق جاھانغا بولغان چۈشەنچەمۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ باردى. نەچچە يىلدىن كېيىن مەن ئۇنىڭ «ئە. ئىلىلىق» تەخەللۇسى بىلەن ئېلان قىل ـ غان «ئادەم ھوقۇقى نىقابى ئاستىدا ئادەم ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنى ـ شى» (بۇ ماقالە «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ 1949 ـ يىللىق 2 ـ سانىغا بېسىلغان) دېگەن ماقالىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ماقالىدىكى ئاممىباب ھېكمەتلىك سۆزلەر ۋە خەلقئارا ۋەزىيەت بىلەن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەزىيە ـ تىنى قايماقتەك يۇغۇرۇپ قىلغان نىشانلىق تەھلىلىدىن چوڭقۇر ساۋاق ئالغانىدىم ۋە ئۇنىڭ بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى مەن چۈشەنمەي ـ دىغان سوئاللارنى سوراپ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتتىم.

ئەپەندىمنىڭ ئاددىي پۇقرا سىياقىدا دولىسىغا ئەينەك سىاندۇقىنى ئارتىۋېلىپ تەشۋىق ئېلىپ بارغانلىقى، كۆتەك ھارۋىسىدا كۆمۈر توشۇپ يۈرۈپ خالىق ئىشچىلىرىنى قارشىلىققا تەشكىللىگەنلىكى، تېرە زاۋۇتىدە ـ كى ئىشچىلارنى ئىش تاشلاشقا ئۈيۈشتۇرغانلىقى، يەنە مەخپىي يوسۇندا ئاممىنى قوزغاپ كۈرەشكە چاقىرغانلىقى شېكىل شىسەي ساقچى داۋىرلە ـ رىنىڭ قاتتىق دەققىتىنى قوزغاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار يوشۇرۇن قۇلاق قويۇپ، ئەپەندىمنىڭ ئىزىغا مەخپىي چۈشۈش ئارقىلىق، ئاممىنى ئىنقىلاب قىلىشقا سەپەرۋەر قىلغان ئادەمنىڭ دەل شۇ سىرلىق «ئەينەك ـ چى» ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇپتۇ.

دەرۋەقە، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، پەرەز قىلغان ئىش ئاخىر يۈز بەردى.

15. تۇرمدىكى كۈرەش

1943 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىدا قولغا ئېلىندى. ئەپەندىمنىڭ قولغا ئېلىنىشى شۇ چاغدىكى ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان جىددىي ئۆزگىرىش بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىدى. بۇ مەزگىلدە شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن بولغان ھەمكارلىقنى ئوچۇق ـ ئاشكارا بۇزۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيەگە قارشى چىقتى، كوممۇنىستلار ۋە تەرەققىيپەرۋەرلەرنى قىرغىن قىلىشقا باشلىدى.

1943 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئەزالىرىنى ئۈرۈمچىدە قەتلى قىلدى. سان ـ ساناقسىز تەرەققىيپەرۋەر زاتلار، ئىلغار ياشلار ئۇنىڭ قانلىق قىلىچى ئاستىدا جېنىدىن جۇدا بولدى. ئۆي ئاختۇرۇش، ئادەملەر ئۇن ـ تىنسىز يوقلىپ كېتىش، قولغا ئېلىنىش ئەھۋاللىرى ھەممىلا يەردە يۈز بەرگىلى تۇردى. نۇرغۇن ئادەم سەۋەبسىز تۇرمىگە سولاندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى. ۋەزىيەتتىكى بۇنداق ئۆزگىرىش شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە يامراپ، ئىلى ۋىلايىتىمۇ مۇشۇنداق ئاق تېررورلۇق ئاستىدا قالدى.

ئەپەندىمۇ بۇ بالايىئاپەتتىن نېرى بولالماي، شېڭ شىسەينىڭ غالچىلىرى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ زىندانغا تاشلاندى.

1943 ـ يىلى كۈز پەسلىنىڭ بىر ئاخشىمى كىچىك ئاپام پاتەم بىزنىڭكىگە يۈگۈرگىنىچە كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، بايىاتىن ساقچى كىيىمى كىيگەن نەچچە ئادەم ئەخمەتجاننى ساقچى ئىدارىسىگە بىر بېرىپ كېلىڭ، دەپ چاقىرىپ ئەكېتىپتۇ. ئۆيدە ناسىركام يوق ئىكەن، پاتەم كىچىك ئاپام نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قاپتۇ.

كېيىن ئاڭلىساق، قازانچىدىكى ئابلەت ئىسىملىك 40 ياشلار ئۆپ-

چۆرىسىدىكى بىر پايلاقچى ساقچى ئىدارىسىگە «ئەخمەتجان ئەينەكچى قەيىپىتىگە كىرىۋېلىپ، ھۆكۈمەتكە قارشى پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتتى، ئادەم توپلاپ ئوت قويۇۋقلۇق قىلدى» دەپ خەۋەر يەتكۈزگەنىكەن (ئەل قىساسى مىنەلھەق دەپ، بۇ ئەبلەخ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىغاندىن كېيىن پارتىزانلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى).

ئەخمەتجان قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نەدىلىكىنى بىلەلمەدۇق، ساقچى ئىدارىسىگە، تۈرمىلەرگە بېرىپ ئىزدىدۇق، لېكىن تاپالمەدۇق. ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىلى ساقچى ئىدارىسىگە قاماپ قويۇلغانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق.

ئىلى ساقچى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسى كۈنچىقىشقا قارايدىغان قارا تۆمۈر دەرۋازا بولىدىغان. دەرۋازا ئالدىدا ۋە ئۆگزىلەردە سېرىق گەلەپەي شىم ـ چاپان، قاسقان شەپكە كىيگەن چېرىكلەر كۆزەتچىلىك قىلاتتى.

دەسلەپكى نەچچە كۈندە تۈرمە تەرەپ گەرچە ئەپەندىمنى كۆرسەتمەسىمۇ، ئۆيدىن ئاپارغان تاماق، كىيىم ـ كېچەكلەرنى قوبۇل قىلاتتى، دېمەك، بۇ ئەپەندىمنىڭ ھايات ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. پاتەم كەچىك ئاپام ئوغلى ئوسمانجان بىلەن بىللە ھەر كۈنى دېگۈدەك تۈرمىگە تاماق توشۇيتتى. بەزىدە گۈندىپايلار تاماق ئالماي تۇرۇۋالسا، پاتەم كىچىك ئاپام يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ مىڭ تەسلىكتە تاماقنى تۈرمىگە كىرگۈزەتتى. بەزى كۈنلىرى ئانا ـ بالا ئىككىسى ئازار يەپ، تىل ـ ئاھانەت ئاڭلاپ قايتىپ كېلەتتى.

ئارىدىن ئىككى ئايچە ۋاقىت ئۆتتى، لېكىن ئەخمەتجانىنىڭ قويۇپ بېرىلىدىغان ـ بېرىلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا ھېچقانداق خەۋەر يوق. تۈرمە تەرەپ ھەپتىدە ئاران بىر قېتىم تاماق، كىيىم ئالىدىغان بولۇۋالغاندى، پوزىتسىيەسىمۇ قاتتىقلىشىشقا باشلىدى.

11 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىنىڭ بىر كۈنى ناسىركام بىلەن پاتەم كەچىك ئاپامنى ساقچى ئىدارىسىدىن تۈيۈقسىز چاقىرتىپتۇ. ناسىركام بىلەن پاتەم كىچىك ئاپام ئىچىۋاتقان چېينىنى تاشلاپ، ساقچى ئىدارىسىگە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ، ساقچى تەرەپ ئۇلارنى ئىككى ساقچىنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئەخمەتجان بىلەن كۆرۈشتۈرۈپتۇ. ئەخمەتجان ئېغىر قېيىن ـ قىستاقلارغا ئېلىنغان بولسىمۇ، ناھايىتى تەمكىن ئىكەن، ئۇنىڭ قىلغان سۆزلىرى ناسىركام بىلەن پاتەم كىچىك ئاپامنى چۆچۈتۈۋېتىپتۇ:

ـــ كىچىك دادا، كىچىك ئاپا! مېنىڭدىن رازى بولۇڭلار، ئۆزۈڭلەرنى

ئاسراڭلار، ھەرقانداق ئەھۋالدا مەن ۋىجدانىمغا خىلاپ ئىش قىلمايمەن، ئادەمگە ھامىنى بىر ئۆلۈم! بۇنىڭدىن كېيىن سىلەرنى كۆرەلمەيدىغان ئوخشايمەن. غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ ئاپام بىلەن كۆرۈشەلمىدىم، دادام-نىڭ قەبرىسىنى يوقلاشقىمۇ ئۇلگۈرەلمىدىم. مۇبادا بۇ قېتىم چىقىپ كېتەلمىسەم، كۆڭلۈڭلەرنى ھەرگىز يېرىم قىلماڭلار، كېيىن ئاپام بىلەن كۆرۈشكۈدەك بولۇپ قالساڭلار دەپ قويۇڭلاركى، مەن ئاپامنىڭ يۈزىنى يەرگە قارىتىدىغان ئىش قىلمىدىم، لېكىن ھازىرقى بىردىنبىر ئارمىنىم شۇكى، دادامنىڭ تۇپراق بېشىنى مەن ئۇچۇن يوقلاپ قويساڭلار.

ئۇلار ئەخمەتجانىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى تازا چۈشىنەلمەي ئەس-ھوشىنى يوقىتىپلا قويۇپتۇ، پۈتۈن بەدىنىگە تىتىرەك ئولىشىپ مىشىلداپ يىغلاشتىن باشقا نېمە قىلارىنى بىلەلمەپتۇ. گۈندىپاينىڭ قوپال ئاۋازى ئۇلارنى ئېسىگە كەلتۈرۈپتۇ.

ئەتىسى پاتەم كىچىك ئاپام ئوسمانجاننى ئېلىپ تۇرمىگە تاماق ئا-پارسا، گۈندىپايلار يەنىلا تاماق ئالغىلى ئۇنىماي تۇرۇۋاپتۇ، سەۋەبىنىمۇ ئېيتماپتۇ، يېلىنىپ - يالۋۇرۇشلار ئۇلارغا ھېچقانداق كار قىلماپتۇ. غالجىرلاشقان گۈندىپاي «بۇ يەردىن يوقىلىش» دېگىنىچە ئاچ بۆرىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىپ كىچىك ئاپامنى ئىتتىرىپ يىقىتۇېتىپتۇ، ئاپىسى-نىڭ خارلىنىپ كېتىۋاتقانلىقىغا چىدىمىغان ئوسمانجان نېمە بولۇشىغا قارىماي ئېتىلىپ بارغىنىچە گۈندىپاينىڭ قولىنى قاتتىق چىشلىۋاپتۇ. قولىنىڭ ئاغرىقىغا چىدىمىغان گۈندىپاي ۋارقىرىغىنىچە قولىدىكى كال-تىكى بىلەن ئوسمانجاننىڭ بېشىغا قاتتىق بىرنى ئۇرۇپتۇ، ئوسمانجا-نىڭ بېشى يېرىلىپ، ھوشىدىن كېتىپتۇ. ئوسمانجاننىڭ بېشىدىن چىق-قان قانىنى كۆرگەن كىچىك ئاپام قولىدىكى تاماقنى تاشلاپ، ۋاي بالام دې-گىنىچە ئوغلىغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ ۋە ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ، يىغلا-غىنىچە كۆڭلىكىنىڭ بىر پېشىنى يىرتىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى تېڭىپتۇ. ھېلىقى تاش يۈرەك گۈندىپاي بولسا قولىدىكى كالتىكىنى پۈلاڭلاتقىنىچە بىرنېمىلەرنى دەپ تىللاپ، تۆمۈر دەرۋازىنى قاتتىق يېپىپ كىرىپ كې-تىپتۇ.

«ئاھ خۇدا! بىز كىمىبەغەللەرنىڭ تارتىۋاتقان دەرد - ئەلىمىنى كۆر-سەڭچۇ!»

ئۆيدىكى چوڭ - كىچىك ھەممىمىز كىچىك ئاپام بىلەن ئوسمانجا-نىڭ ئېچىنىشلىق ھالىنى كۆرۈپ كۆز يېشى قىلىشتۇق. ناسىركام بول-

سا غەزەپىنى باسالماي ئۇياق ـ بۇياققا ماڭاتتى. دادام بىر چەتتە ئولتۇ-رۇپ ئىچىدە ئايەت ئوقۇغىنىچە خۇدادىن ئامانلىق تىلەيتتى. قېرى مومام بىر چەتتە قىبلىگە قاراپ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق دۇئا قىلاتتى.

كىچىك ئاپام بىلەن ئىككىمىز ئوسمانجاننىڭ بېشىدىكى قان ئۇيۇپ قېتىپ كەتكەن لاتىنى پەم بىلەن يېشىۋالدۇق. ئۇنىڭ يارىسى قان ئۇيۇپ كۆرگۈسىز بولۇپ كېتىپتۇ. شۇنداقتىمۇ بىز يەنىلا ئەخمەتجاننىڭ تەق-دىرىدىن بەكرەك ئەنسىرەيتتۇق.

«ئەخمەتجان زادى نەدىدۇر؟ نەچچە كۈن ئىلگىرى ئاپارغان تاماقنى ئالاتتى، بۈگۈن نېمىشقا ئالغىلى ئۇنمايدۇ؟»

ھەممەيلەننىڭ كاللىسىنى گومبىداڭ ئەخمەتجاننى ئۆلتۈرۈۋېتەر-مۇ؟ تىرىك قايتىپ كېلەلەرمۇ؟... دېگەندەك ئەنسىز خىياللار چۈلغۇالغا-نىدى.

ئەتىسى بېشى داكا بىلەن تېڭىلغان ئوسمانجان قولىغا بىر رەگەتكە ئېلىپ مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ:

ـــ ھەدە، مېنى ئۇرغان ھېلىقى گۈندىپايىنى تونۇۋالدىم، رەگەتكە بىلەن ئېتىپ ئۇنىڭ كۆزىنى قۇيۇۋېتىمەن، ئاندىن كېيىن ئەخمەتجان ئاكامنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىمەن... ـــ دېدى

ـــ ئاغزىڭنى يۇم، ـــ دېدىم مەن دەرھال ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋې-لىپ، ـــ نېمە دەۋاتىسەنۇي، باشقىلار ئاڭلاپ قالسا، سېنىمۇ تۇتۇپ كې-تىدۇ!

ـــ مەيلى، تۇتۇپ كەتسە تېخى ياخشى. ئەگەر مېنى تۇتۇپ كەتسە، ئاپىرىپ چوقۇم ئەخمەتجان ئاكام بىلەن بىر يەرگە سولايدۇ، ئەخمەتجان ئاكام بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن خەت يېزىپ رەگەتكىدە سىرتقا ئاتە-مەن. سەن ئېلىۋالسەن.

ـــ بولدى قىل! ئىككىنچىلەپ بۇنداق گەپنى قىلغۇچى بولما!

مەن ئوسمانجانغا كايىپ ئۇنى ئاران تەستە توختاتتىم.

13 ياشلىق ئوسمانجان شۇنچىلىك سەبىي، خىياللىرى شۇنچە ساددا ئىدى. مەن بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ زېرەكلىكىدىن خۇشال بولسام، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ تارتقان ئازابلىرىدىن ئىچىم سىيرىلاتتى.

كىچىك ئاپام يەنىلا بولدى قىلغۇسى كەلمەي، ئىككى كۈندىن كې-يىن تۇرمىگە يەنە باردى. شۇ ئەسنادا ناتونۇش بىر كىشى كېلىپ ئۇنى بىر ياققا تارتىپتۇ ـ دە، تونۇگۈن يېرىم كېچىدە ساقچىلارنىڭ مەھ-

بۇسلارنى ماشىنا بىلەن يۆتكەپ كەتكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر مەھبۇسنىڭ بېشىنى كۆك لۆڭگە بىلەن ئورىۋالغانلىقىنى دەپ بېرىپتۇ. كىچىك ئاپام ئەخمەتجانغا بىر كۆك لۆڭگە بەرگەنكەن، شۇڭا ئۇ كىشىنىڭ گەپلىرىدىن بېشىنى كۆك لۆڭگىدە تېڭىۋالغان مەھبۇس چوقۇم ئەخمەتجان دەپ جەزملەشتۇرۇپتۇ.

كىچىك ئاپام تۇرمىدىن ئۇدۇل بىزنىڭكىگە كېلىپ ئەھۋالنى ئېيتىتى، هەممىمىز ئەخمەتجاننى چوقۇم ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېتىپتۇ دەپ قىياس قىلىشتۇق.

كىچىك ئاپام بەكمۇ ئاق كۆڭۈل، مېھرىبان ئايال ئىدى. ئۇ بارلىق مېھىر ـ مۇھەببەتنى بالىلىرىغا ئاتىغاندى، ئەخمەتجانىنىمۇ ئۆزىنىڭ بالىلىرى قاتارىدا كۆرەتتى.

ـــ بىچارە بالىنى ئۆيدىن ئاچىقىپ كەتكەندە بېشىدا نېپىز دوپپىسىلا بار ئىدى، كىيىملىرىمۇ بەك يېلىڭ ئىدى، مۇزلىغانمىدۇ؟ قۇلاقلىرى ئۇششۇپ قالغانمىدۇ؟! ـــ دەپ يىغلايتتى پاتەم كىچىك ئاپام.

ياشىنىپ قالغان مومام بىر چەتتە سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇراتتى، دادام بولسا ئۇلارغا نېمىدەپ تەسەللى بېرىشنى بىلەلمەيتتى.

ئەخمەتجانىنىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېتىلگەنلىكىنى ئاڭلاپ هەممىمىز پاراكەندىلىك ئىچىدە قالدۇق. هەممىمىزنىڭ كاللىسىدا «زالىم شېڭ شىسەي ئەخمەتجاننى تىرىك قويارمۇ؟ ئۇ يەنە هايات قايتىپ كېلەلەرمۇ؟» دېگەن تەشۋىشلا بار ئىدى.

ئەخمەتجانلارنى يالاپ ماڭغان مەھبۇس ماشىنىسى ئىككى كۈن يول يۈرۈپ، ئۇچىنچى كۈنى ئۇرۇمچىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئەخمەتجان دەسلەپتە ئىغىر سىياسىي مەھبۇسلار قاتارىدا ئۇرۇمچى داشىزى ئەتراپىدىكى 1 ـ تۇرمىگە قامىلىپتۇ. بۇ تۇرمىگە بۇرۇن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرىدىن چېن تەنچىۋۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ، چياۋ گو ـ جېنلار قامالغانكەن. بۇ بىر تۇركۈم تىز پۈكمەس كوممۇنىزم جەڭچىلىرى شېڭ شىسەينىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغانكەن. مانا ئەمدى ئەخمەتجانمۇ بۇ تۇرمىگە قامىلىپ، ئۇنىڭ هايات ـ ماماتى يالماۋۇزنىڭ قولىدا قالدى.

شېڭ شىسەي هۆكۈمىتى ساقچى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لى يېڭچى ئەخمەتجاننى سوراق قىلىشقا مەسئۇل بوپتۇ، لى يېڭچى بىلەن ساقچى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لیۇ بىڭدې باشچىلىقىدا ئالاهىدە سوـ

راق قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپتۇ. بۇ گۇرۇپپا شېڭ شىسەيىنىڭ بىۋاسىتە يولىورۇقى بويىچە ئەخمەتجاننى خۇددى چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىنلار-دەك ئالاھىدە مەھبۇس قاتاردا كۆرگەنىكەن. ساقچى تەرەپنىڭ قارىشىچە، بۇ ئىككى خىل سىياسىي جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى كوممۇنىزمنىڭ تەرغىباتچىلىرى، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە قارشى كۈرەش قىلغۇچىلار. ئۇلارنىڭ پەرقلىق يېرى شۇكى، مىللەت تەۋەلىكىلا ئوخشىمايدۇ. بىرىنچى خىلدىكىلەر جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرى، ئىككىنچى خىلدىكىسى بولسا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى بولمىغان كوممۇنىزم جەڭچىسى.

شېڭ شىسەيىنىڭ جاللاتلىرى قاتتىق - يۇمشاق ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسىنى قوللىنىپ، ئەشەددىي، قەبىھ ئۇسۇللار بىلەن قىيناپ سوراق قىلغان بولسىمۇ، ئەخمەتجاننى پەقەت باش ئەگدۇرەلمەپتۇ.

ئەينى ۋاقىتتا ئەخمەت ئەپەندىمنى سوراق قىلىشقا قاتناشقان تەرجىمان شاكەرىم ئەكرەمى ئەخمەتجاننىڭ تۇرمىدىكى كۈرەشلىرى توغرىسىدا ماڭا سۆزلەپ بەرگەنىدى. بۇ ئادەم ئەخمەتجاننى سوراق قىلغان كونا ھۆكۈمەت ساقچىلىرى ئىچىدىكى ئۆزۈم ئۇچراشقان، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن بىردىنبىر كىشى ئىدى.

مەن بىر تاسادىپىي پۇرسەتتە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانىدىم. 1977 - يىلى، يەنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرلىشىپ ئۇزاق ئۆتمەي، خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۇچۇن قۇتۇبى ناھىيەسىگە بارغىنىمدا، ئۇنىڭ بىلەن تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ ئۆزىنىڭ شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ ساقچى ئورگىنىدا تەرجىمان بولغانلىقىنى ھەمدە ئەخمەتجاننى سوراق قىلىشقا بۇاستە قاتناشقانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ ئازادلىقتىن كېيىن گومىنداڭ ئەسىرلىرى قاتاردا قولغا ئېلىنغانىكەن. 1975 - يىلى گوۋۇيۈەن ئالاھىدە كەچۈرۈم بۇيرۇقى چىقىرىپ، گومىنداڭنىڭ پولك دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى قويۇپ بەرگەندە، ئۆزىنىڭمۇ شۇ قاتاردا قويۇپ بېرىلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى.

شاكەرىم ئەكرەمى، قازاق، 1917 - يىلى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى شەمەي ئوبلاستىنىڭ ئاقسۇۋات دېگەن يېرىدە تۇغۇلغانىكەن؛ 1933 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى باشلانغاندا ئاتا - ئانىسى بىلەن جۇڭگوغا كېلىپ ئۇرۇمچىدىكى شۆتاڭدا

ئوقۇپتۇ؛ 20 ـ ئەسىرنىڭ 40 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا شېڭ شىسەينىڭ ھەربىي قوشۇنىدا روتا كوماندىرى، باتالىيون كوماندىرى، پولك كوماندىرى بولۇپ ئىشلەپتۇ، كېيىنچە قۇتۇبى ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسى ۋە ئۆلكىلىك ساقچى ئىدارىسىدە خىزمەت قىلىپ، رۇسچە، خەنزۇچە تەرجىمان بوپتۇ. ئۆلكە ئازاد بولغاندىن كېيىن قولغا ئېلىنىپ، تارىمغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە ئەۋەتىلىپتۇ؛ گوۋۇيۈەننىڭ ئالاھىدە كەچۈرۈم بۇيرۇقى بويىچە قويۇپ بېرىلىپ، كېيىنچە تولى ناھىيەسىدە ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ؛ 2000 ـ يىلى كۈزدە قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىگە تۇغقان يوقلاشقا بارغاندا 83 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

شاكەرىم بىلەن ئۇچرىشىش جەريانى مۇنداق:

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن كېيىن مەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە مۇئاۋىن نازىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ۋاقتىمدا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن قۇتۇبى ناھىيەسىگە باردىم. ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشۈۋاتقىنىمدا، پۈتىغا ئۆتۈك، ئۇچىسىغا ئاق كۆڭلەك، ئۇستىدىن كۆك چاپان كىيگەن، ئورۇققىنە، ئېگىز بويلۇق، سالاپەتلىك بىر كىشى ئالدىمغا كېلىپ ھۆرمەت بىلەن سالام بەردى، سالام ـ سەھەتتىن كېيىن:

ـــ سىز مېنى تونۇمايسىزغۇ دەيمەن، لېكىن مەن سىزنى تونۇيمەن، ـــ دېدى ئۇ قازاقچە ئالدىرىماي سۆزلەپ، ـــ ئاقاك (ئەخمەتجانىنى دېمەكچى) ئاجايىپ چىداملىق يىگىت ئىدى، ياش كېتىپ قالدى. سىزنى كەپتۇ دەپ ئالايىتەن كۆرۈشكىلى كەلدىم.

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۇ ئادەمنى ئەخمەتجانىنىڭ مەن تونۇمايدىغان سەپدىشى ئوخشايدۇ دەپ قاپتىمەن. شۇڭا ئالدىراپ:

ـــ ئۆزىڭىز كىم بولىسىز، ھازىر نەدىن سورايمىز؟ ـــ دەپ سورىدىم تەقەززالىق ئىچىدە.

ـــ 1975 ـ يىلى كوممۇنىستىك پارتىيە گومىنداڭنىڭ پولكىنى يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرىنى قويۇپ بېرىش بۇيرۇقىنى چىقارغاندىن كېيىن، مېنىمۇ قويۇپ بەردى. ھازىر مەن ئۆيدە، ـــ دېدى ئۇ راستىنى ئېيتىپ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ خەلق ئىشلار نازارىتى گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى بىر تەرەپ قىلغاندا، ئۆزۈم بېجىرگەن بىر تۈركۈم ئادەملەرنىڭ تىزىملىكى ئىچىدە ئۇنىڭ ئىسمىنىڭمۇ بارلىقىنى دەرھال ئېـ-

سىمگە ئالدىم.

ــ ئاقاڭنىڭ تۇرمىدە تارتقان ئازابلىرىنى سىزگە دەپ بەرمىسەم كۆڭلۈم ئەمەس تاپمايدۇ، بۇنى مەن ئىچىمدە ساقلاپ كېلىۋاتقىنىمغا نەچچە ئون يىل بولدى. ھازىر مەنمۇ قېرىپ قالدىم، بۇ گەپلەر ئۆزۈم بىلەن بىللە كېتىپ قالمىسۇن، بىلىۋېلىڭ دەيمەن، ــ دېدى ئۇ ئالدىرىماي.

شاكەرىم ئەكرەمى ئۆزىنىڭ ئەينى چاغدا ئەخمەتجاننى سوراق قىلىشقا قاتناشقانلىقىنى ئەينەن ئېيتىپ بەردى، ئەپەندىمنىڭ خىلمۇخىل قىيناشلارغا بەرداشلىق بېرىپ، لى يىڭچى بىلەن لىيۇ بىڭدېغا ئوخشاش جاللاتلارغا قەتئىي تىز پۈكمىگەنلىكىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇنىڭ ئېيتىشچە، شېڭ شىسەي ئەخمەتجانىنىڭ سوۋېتتە ئوقۇپ كېلىپ، ئەينەكچى سىياقىدا ھۆكۈمەتكە قارشى سىياسىي تەشۋىقاتلارنى ئېلىپ بارغانلىقىدىن، شۇنداقلا قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ھەرقانچە قىيىن ـ قىستاققا ئېلىنسىمۇ باش ئەگمىگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقانىكەن، شۇڭا شېڭ شىسەي ئەخمەتجانىنى مۇھىم بىر يىپ ئۈچى دەپ قاراپ، يىپ ئۈچىنى يوقىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۇنى ئالدىراپ ئۆلتۈرۈۋەتمەسلىك، قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئىقرار قىلدۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەنىكەن.

شاكەرىمنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئۆزىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى قىلمىشلىرىدىن ئۆكۈنۈۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئارىدىن شۇنچە يىللار ئۆتۈپ، قېرىلىق يېتىپ قالغان بۇ چال ۋىجدان ئازابىغا چىدىمىدىمۇ قانداق، ھاياتى ئاخىرلىشىپ قالاي دېگەندە ئەينى ۋاقىتتىكى ھەقىقىي ئەھۋالنىڭ ھەممىسىنى دەۋەتكۈسى بارەك تۇراتتى.

مەن تەئەججۈپ نەزەرىدە ئۇنى خالىيراق بىر سورۇنغا باشلاپ باردىم ـ دە، چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالدىم.

شاكەرىم ئەكرەمى قارىماققا ناھايىتى سالماق كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئەينى زامانىدا كونا ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ ئالىي مەمۇرلىرى بىلەن زىچ ئالاقىدە بولغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ نۇرغۇنلىغان ئىچكى ئەھۋاللاردىن خەۋەردار ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇرگىلى بولاتتى.

شاكەرىم ئۆزىنىڭ ساقچى بولغان ۋاقىتلىرىنى ئەسلەشكە باشلىدى. ئۇ قۇتۇبى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدە خىزمەت قىلىۋاتقان چاغلىرىدا

ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىدىن ئۇنىڭغا يۆتكىلىش بۇيرۇقى كەپتۇ هەمدە مۇهىم دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقى ئۇقۇتۇرۇلۇپتۇ. بۇ مۇهىم دېلو دەل شېڭ شىسەينىڭ دىققىتىنى قوزغىغان ئەخمەتجاندىن ئىبارەت سىياسىي مەهبۇسنىڭ مەخسۇس دېلوسى ئىكەن.

شۇنداق قىلىپ شاكەرىم ئەخمەت ئەپەندىمنى سوراق قىلىش مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسىغا قاتناشتۇرۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ رۇسچە، خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە تىللارغا پىششىق بولۇشتەك تىل جەهەتتىكى ئالاهىدىلىكى ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىغا يۆتكىلىپ، مۇهىم جىنايەتچىلەرنى سوراق قىلىشقا قاتنىشىشىغا سەۋەبچى بولغانىكەن. شۇڭا، ئۇ ئەخمەتجاننى سوراق قىلىش جەريانىدا تەرجىمان بوپتۇ.

هىيلىگەرلىكتە ئۇچىغا چىققان لى يىڭچى بىلەن لىۋ بىڭدې ئەخمەتجاننى شەخسەن ئۆزلىرى سوراق قىلماقچى بوپتۇ. ئادەم ئۆلتۈرسە كۆزىنى مىت قىلىپ قويمايدىغان بۇ جاللاتلار قانچىلىغان ئىنقىلابچىلار-نىڭ جېنىغا زامىن بولغان ـ هەا ئەمدىلىكتە لىۋ بىڭدې بارلىق ۋاستىلەرنىڭ هەممىسىنى تەڭ قوللىنىش ئارقىلىق مەهبۇس ئەخمەتجاننى چوقۇم باش ئەگدۈرەلەيدىغانلىقىغا قاتتىق ئىشىنەتتىكەن.

لى يىڭچى بولسا شېڭ شىسەي هۆكۈمىتى ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شېڭ شىسەيگە ئەگىشىپ نۇرغۇن رەزىل ئىشلارنى قىلغان، سانسىز ئىنقىلابچىلارنى ئۆلتۈرگەن. 1945 ـ يىلى شېڭ شىسەي گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتى تەرىپىدىن دېھقانچىلىق ـ ئورمان چىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى قىلىپ تەينىلىنىپ چۆڭچىڭغا يۆتكەپ كېتىلگەندە، لى يىڭچىمۇ غوجىسىغا ئەگىشىپ چۆڭچىڭغا كەتكەنىكەن، بىراق بۇ غالچا جياڭ جېيشىنىڭ ئېتىبارىغا ئېرىشەلمەي قاپتۇ. 1949 ـ يىلى شېڭ شىسەي گومىنداڭنىڭ قالدۇق قوشۇنىغا ئەگىشىپ تەيۋەنگە قاچقاندا، لى يىڭچى بۇ «تەلەي»گە مۇيەسسەر بولالماي، چوڭ قۇرۇقلۇقتا قاپتۇ. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى پۈتۈن مەملىكەتنى ئازاد قىلىپ، قىزىل تۇغ جەۋلان قىلغاندا، بۇ ئەبلەخ ئىسىم ـ فامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ، چۆڭچىڭ، تېەنجىن قاتارلىق جايلاردا سودىگەر قىياپىتىدە ئوغرىلىقچە جان بېقىپ يۈرگەنىكەن. كېيىن باشقىلارنىڭ تونۇپ قېلىشى بىلەن شىنجاڭغا قايتۇرۇپ كېلىنىپ ئېتىپ تاشلانغاندى.

لىۋ بىڭدې، خۇيزۇ، يەنە بىر ئىسمى مۇخەممەر، 1911 ـ يىلى غۇلجىدا تۇغۇلغان، ئۇيغۇر تىلىغا پىششىق. ئۇ 1932 ـ يىللىرى غۇلجىدا

كى شۆتاڭدا (هازىرقى 4 ـ دىۋىزىيە دوختۇرخانىسىنىڭ يېنىدا) ئوقۇتـ
قۇچى بولۇپ ئىشلىگەن، ئۆلكىلىك هۆكۈمەتتە كاتىبات خىزمىتىنىمۇ ئۆتىگەن، شېڭ شىسەيگە تەرجىمانمۇ بولغان. ئۇ 1938 ـ يىلىدىن باشلاپ ئىلى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك ساقچى ئىشلىرى باشقارـ مىسىنىڭ مۇپەتتىشى، 3 ـ بۆلۈمنىڭ باشلىقى، ساقچى ئىشلىرى باشـ قارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. شېڭ شىسەي ئۇنىڭغا ئاتاپ ئۇرۇمچىدىكى 4 ـ تۇرمىگە يېقىن يەرگە ئىككى قەۋەت بىنا سالدۇرۇپ بەرگەن. شېڭ شىسەي كېتىپ، ۋۇ جۇڭشىن ئۆلـ كىلىك هۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەندە، ئۇ ئۆلكىلىك هۆكۈمەت ئەزالىقىغا، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مۇۋەققەت ۋالىيلىقىغا تەيىنلەنگەن. هەر مىللەت خەلقىگە زۇلۇم سېلىپ قان ـ قەرزگە بوغۇلغان بۇ جاللات 1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى غۇلجا قوزغىلىڭىدا پارتىزانلار تەـ رىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

شاكەرىم ئەكرەمى ئەخمەتجانىنىڭ تۇرمە هاياتى هەققىدە مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

شاكەرىم دەسلەپتە يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئەخمەتجانىنى ئالـ داش ئۇچۇن دائىم ئۇنىڭ يېنىغا كىرىۋېلىپ پاراڭلىشىدىكەن، هەتتا ئۇـ نىڭغا ياخشى تاماقلارنى ئەكىرىپ بېرىدىكەن، شۇ ئارقىلىق ئەپەندىمنى بىخۇدلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن هەقىقىي ئەهۋالنى ئىگىلەشكە ئۇرۇـ نىدىكەن.

بۇ جەريانىدا شاكەرىم ئەخمەتجانغا ئۆزىنىڭمۇ سوۋېتتىن كەلگەنلىـ كىنى، ئۆز تەقدىرىنىڭمۇ ئەخمەتجان بىلەن ئوخشاش ئىكەنلىكىنى، پەقەت جان بېقىش ئۇچۇن مۇشۇ خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىقىنى دەپ، ئۇنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشمەكچى بولىدۇ. مۇشۇنداق چىرايلىق گەپ ـ سۆزلەر بىلەن ئالداپ ئەخمەتجانىنى قولغا كەلتۈرمەكچى هەمدە ئەخمەتـ جانىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ۋە غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى ئەهۋاللىرىنى بىلمەكچى بولىدۇ.

ئەپسۇسلىنارلىقى، ئەخمەتجانىنىڭ ئاغزىدىن هېچقانداق بىر ئۇچۇرـ غا ئېرىشەلمەپتۇ.

بۇنى كۆرگەن لى يىڭچى شاكەرىمنى تازىمۇ بىر دۆت نەرسىكەن دەپ قاراپ، لىيۇ بىڭدېنى بىۋاستە ئوتتۇرىغا چىقىرىپ ئىشقا سالىدۇ. لىيۇ بىڭدې ئىنتايىن راۋان ئۇيغۇر تىلىدا ئۆزىنىڭ ئەخمەتجانىنىڭ تارتىۋاتقان

ئازابلىرىنى كۆرۈپ قانچىلىك ئىچى سىيرىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھەمدە ئەخمەتجان بىلەن بىر يۇرتلۇق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئاخبارات ئىگىلىمەكچى بوپتۇ.

ئەپەندىمنىڭ ئاغزىدىن گەپ ئېلىش ئۈچۈن قوللانغان ھەممە يۇمشاق ۋاستىلەر كار قىلمىغانلىقتىن، بۇ ياۋۇز جاللاتلار قىيناش ئۇسۇلى ئار-قىلىق ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچماقچى بوپتۇ.

سوراق قىلىشتىن بۇرۇن لى يىڭچى بىلەن لىيۇ بىڭدې ئەخمەتجان ئۇستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈپتۇ. بۇ ئىككى جاللات ئەخمەتجان ئادەتتىكى سىياسىي جىنايەتچىلەرگە ئوخشىمايدۇ، ئۇنى تېنىۋالغىلى بولمايدىغان پاكىتلار ئارقىلىق باش ئەگدۈرۈشمىز كېرەك، دەپ مەسلىھەتلىشىپتۇ.

لىيۇ بىڭدې لى يىڭچىغا ئۆز قارىشىنى ئېيتىپتۇ:

ــ مەن ئەخمەتكە ئوخشاش جىنايەتچىلەرنى خېلى جىق كۆرگەن، ئۇنى ئىقرار قىلدۇرۇشقا جىق بولسا ئۇچ كۈن كېتەر. بىراق، ئۇنىڭغا سەل قارىغىلىمۇ بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. مەن ئۇنىڭ تەرجىمھالىنى كۆ-رۈپ چىقتىم. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەنىكەن، مانا بۇ مەسـ-لىنىڭ نېگىزى، ــ دەپتۇ ئۇ لى يىڭچىغا مەغرۇرلۇق بىلەن، ــ سوراق-نى ئۇنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسىدىن باشلاش كېرەك. ئەخمەتنىڭ تەرجىمـ-ھالىدىكى ئىسىم ـ فامىلىسى «ئەخمەتجان قاسىمى»، ئىلى ۋىلايىتى تا-رىختا ئوروس مەدەنىيىتىنىڭ كۆچلۈك تەسىرىگە ئۇچرىغان، ئىلىدىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ ئادىتى بويىچە خېلى كۆپ قىسىمى ئورۇسلارنى دوراپ، فامىلىسىنىڭ ئاخىرىغا «يوف، ئوف» لارنى قوشىدۇ. مەسىلەن، ئەخمەتكە ئوخشاش تۆتۈپ كېلىنگەن توختى ئەلمۇف، بارات روزىباقـ-يوف قاتارلىقلار مۇشۇ تۈردىكىلەرگە كىرىدۇ. بولۇپمۇ دۇبەن نەچچە يىل-نىڭ ئالدىدا نەچچە يۈز زىيالىيىنى تاشكەنتكە ئوقۇشقا ئەۋەتتى، ئۇلار قايتىپ كېلىپ ئاشۇنداق فامىلە قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلدى. مۇشۇ بويىچە بولغاندا، ئەخمەتنىڭ فامىلىسى دادىسى نادىرنىڭ ئىسمى بىلەن «نادىروف» بولۇشى كېرەك ئىدى، لېكىن ئۆزىنى «ئەخمەتجان قاسىمى» دەپ ئاتايدۇ. ئەخمەتنى ئانىسىنىڭ ئىسمى ئۆمەر قاسىمى تاشكەنتكە ئە-كېتىپ ئوقۇتۇپتۇ. شۇڭا ئەخمەتنىڭ تاغىسىغا مىننەتدارلىق بىلدۇرۇش يۈزىسىدىن ئۇنىڭ فامىلىسىنى ئۆزىنىڭ فامىلىسى قىلىۋالغانلىقىنى چەتكە قاققىلى بولمايدۇ، ــ لىيۇبىڭدې ئۆزى چىقارغان يەكۈنىدىن مەھـ-نۇن بولغاندەك تەلەپپۇزدا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، ــ بۇنىڭدىن قارا-

غاندا ئۇنىڭ سۆزىت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەنلىكى ئېنىق. شۇنى جەزملەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، ئۇ سۆزىتتا ئوقۇۋاتقاندا كوممۇنىزم تەربىيەسىنى ئالغان. ئەمدى بىز ئۇنىڭدىن يۈرتقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن نېمە ئۈچۈن كىچىك داداڭنىڭ ئۆيىدە جىم ئولتۇرماي، ئەينەكچىلىك قىلىسەن؟ كوچىلارنى ئارىلايسەن، خاڭلارغا چىقىسەن، كۆمۈرچىلەرنىڭ ئاربىسىدا يۈرسەن؟ دېگەندەك مەسىلىلەرنى سورىساق ھەرگىز تېنىۋالالمايدۇ... مانا بۇلار ئۇنىڭ يوشۇرۇن پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ئىسپاتلاشقا يېتىپ ئاشىدىغان جىنايى پاكىتلىرىدۇر.

لى يىڭچى لىيۇ بىڭدېنىڭ بۇ تەھلىللىرىدىن قانائەت ھاسىل قىلماي تېرىكىپتۇ:

ـــ كاللاڭ ئىشلىمەمدۇ نېمە؟ ئۇنىڭ فامىلىسىدىن نېمىگە ئېرىشە لەيتتىڭ؟ ئىلىدىكى ئورۇسلار بىلەن تاتارلارنىڭ ئارىسىدا «يوف، ئوف»لار تولا، سېنىڭچە بولسا ھەممىسىنى سولىساڭ بولىدىكەن ـ دە؟ دۇبەن بۇ رۇن سوۋېت بىلەن دوست ئۆتكەن، ئۇ خەقنى تازا بىلىدۇ، دۇبەننىڭ كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنى ئەخمەتنىڭ نېمە ئۈچۈن سوۋېتتىن قايتىپ كەلگەنلىكى، ئاندىن كېيىن نېمە ئۈچۈن ئەينەكچى بولۇۋالغانلىقى، دۇبەن ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرمەن دەپ قەلەندەرلەرنى كۈشكۈرتۈپ يۈرگەنلىكى، مانا بۇلارنى نۇقتىلىق سوراق قىلىش كېرەك. ئاۋۇ چېن تەنچيۇ دېگەنلەرنىغۇ يىغىشتۇرۇپ بولدۇق. ئەمدىلىكتە دۇبەن مۇددەت بەلگىلەپ دېلونى دەرھال پاش قىلىشنى تاپشۇرۇۋاتىدۇ...

لىيۇ بىڭدې لى يىڭچىغا ئەخمەتجاننىڭ نە بالىلىق، نە ئوقۇش دەۋرىدىكى ئىشلىرىدىن پۈتاق تېپىلمىغانلىقىنى ئېيتىپ، ھەممە قىيناش ئۇسۇللىرىنى ئىشلىتىپ كۆرۈپمۇ جاۋاب ئالالمايۋاتقانلىقىدىن ۋايساپتۇ. لى يىڭچى ئۆزىنى باسالماي:

ـــ قاتتىق قىينا، ئۇسۇلۇڭنى ئۆزگەرت، قېنى ئۇنىڭ ئېغىز ئاچمىغىنىنى مەن بىر كۆرەي، ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

شۇنچە ساداقەتمەنلىك كۆرسىتىپمۇ غوجىسىغا ياخشى كۆرۈنەلمەيۋاتقانلىقىدىن بوغۇلۇپ قالغان لىيۇ بىڭدې خاپا بولۇپ:

ـــ بىلمىدىم، تەخسىر، ئۇ ئىقرارغا كېلەرمىكىن؟ قىيناشنىڭ ھەممە تۈرىنى دېگۈدەك ئىشلەتتۇق، ئۇ يەنىلا «كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا ۋەتىنىمنى، ئانامنى سېغىنىپ كەلدىم. مۇشۇ جايدا ئىشلەپ، مۇشۇ

جايدا ياشايمەن» دېگەندىن باشقىسىنى دېمەيدۇ، ئەمدى ئۇنىڭ كاللىسىنى ئېلىشتىن باشقا چارە قالمىدى، ــ دەپتۇ ئىشەنچ قىلالمىغان هالدا.

لى يىگچى تېخىمۇ تېرىكىپ ۋارقىراپتۇ:

ــ شېڭ دۇبەن جانابلىرى «تېگى ـ تەكتىگە يەتمىگۇچە تىرىك تۇ ـ تۇپ تۇرۇڭلار» دېگەن ئەمەسمۇ، بۇنى ئىجرا قىلماي بولمايدۇ، ئۇنى ئۆ ـ زۇم بىر سوراق قىلاي، ئۇنىڭ ئىقرار قىلمىغىنىنى بىر كۆرەي!

نەچچە كۈندىن كېيىن قاراڭغۇ، زەي تۇرمە كامېرىنىڭ ئىشىكى دا ـ راڭلاپ ئېچىلىپ ئىككى گۈندىپاي كىرىپ كەپتۇ ــ دە، ئەخمەتجاننى ئۇ ـ رۇپ دۆشكەلەپ، سۆرەشتۇرۇپ سوراقخانىغا ئەكىرىپتۇ. ئۇستەلگە يۆلە ـ نىپ هىجىيىپ ئولتۇرغان لى يىگچى سوراقنى باشلاپتۇ:

ــ ئا ـ خې ـ مەي ـ تى ـ جياڭ، قاچانغىچە مۇشۇ كىشەننى ئۆ ـ زۈگگە يۈك قىلىپ يۈرىسەن؟ راست گەپنى قىلىپ يېنىكلىسەڭ بولما ـ مدۇ؟

ئەخمەتجان مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ مەسخىرە ئىچىدە جاۋاب قايتۇ ـ رۇپتۇ:

ــ بۇ تۆمۈر كىشەننى هەۋەس قىلىپ ئۆزۈم پۈتۈمغا چېتىۋالغىنىم يوق، ئېلىپ تاشلىساڭلار ئىلتىپات ئۆز ئىختىيارىڭلاردا!

ــ مانىڭ گېپىنى قارا، نېمە ئۈچۈن داداڭ ياكى بوۋاڭنىڭ ئىسمى ـ نى فامىلە قىلماي، تاغاڭنىڭ ئىسمىنى فامىلە قىلىپ ئىشلەتتىڭ؟ سۆي ـ دۈگدە داداڭغا پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ ئىسمىمۇ قاسىمغۇ، ئەجەبا فامىلەڭنى «قاسىمى»غا ئۆزگەرتكەندە شۇ قاتىل ئېسىڭگە كەلمە ـ مدىمۇ؟

لى يىگچى خۇددى ئەخمەتجاننىڭ هەممە ئەھۋالىنى بىلىپ بولغاز ـ مەك، بارلىق پاكىتلارنى قولغا چۈشۈرۈپ بولغاندەك، ئۇنى قەدەممۇقەدەم قىستاپ سوراق قىپتۇ.

ــ سىلەردىن يوشۇرغۇدەك ئىشمۇ يوق. تاغام مېنى سوۋېت ئىتتە ـ پاقىغا ئايلىرىپ نادانلىقتىن قۇتقۇزدى، ماڭا ئىلىم ئۆگىتىش ئۈچۈن تارتمىغان جاپاسى قالمىدى، بۇ ئەمەلىيەت. دادامنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ نادانلىقىغا، جاهىللىقىغا نەپرەتلىنىمەن، لېكىن ئۇنىڭغا ياكى ئەۋلادىغا ئاداۋەت ساقلىمايمەن، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان مەنستىمەسلىك نەزەرى بىلەن جاۋاب بېرىپ.

ــ ۋاي ۋۇي، ئۆزۈڭچە بەكمۇ قورسىقىڭ كەڭ، ئەپۇچان، ئالىيجاناب

ئىنسان ئىكەنسەن ـ دە. بولدى، سەپسەتىڭنى قوي، موسكۋادا نېمە ئوقۇ-دۇڭ؟ نېمە ئۈچۈن ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن قايتىپ كېلىشكە ھە-رىكەت قىلدىڭ؟ ــ دەپتۇ لى يىڭچى تاقەتسىزلىنىپ.

ــ بىرىنچىدىن، ساگۇنى ئەلا دەرىجىدە تاماملىغان ئوقۇغۇچىلارنى موسكۋاغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن، ئۇلارنىڭ بىرى مەن ئىدىم. قايتىپ كەل-سەم تاغام كۆچۈپ كېتىپتۇ، تاپالمىدىم. ئىككىنچىدىن، سوۋېت ئىتتى-پاقىدا چوڭ تازىلاش باشلىنىپ، ئۆزىڭ، قازاقلارغا رېسپۇبلىكا قۇرۇپ بەرگەندەك، ئۇيغۇرلارغىمۇ رېسپۇبلىكا قۇرۇپ بېرىلسە دەپ تەلەپ قويغان ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ناھەقچىلىكتە قاپتۇ. مەنمۇ بۇ ئىشقا چېتىلىپ قال-ماي دەپ ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىش ئۈچۈن موسكۋاغا، يەنى مېنى تونۇمايدى-غان رۇسلار ئارىسىغا بېرىشقا ئالدىرىدىم.

ــ بەربىر توردىن چۈشۈپ قالماپسەنغۇ، ئۈچ يىلدىن كېيىن قا-داقلارچە يەنە تۈتۈلۈپ قالدىڭ؟

ــ ھە، شۇ...

ئەخمەتجان قەددىنى تىك تۇتۇپ، مەغرۇر جاۋاب بېرىپتۇ. لى يىڭچى شۇنىڭغا ئۇلاپلا ئەخمەتجاندىن نېمە ئۈچۈن قايتىپ كەلگەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم سوراپتۇ، ھەتتا ئۇنىڭ مەلۇم ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغانلىقى-دىن گۇمان قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

ئەخمەتجان جۈڭگونىڭ تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق كونسۇلىغا قايتا ـ قايتا ئىلتىماس سۇنۇپ، جۈڭگو پۇقرالىقىدىن كىنىشكىسىنى ئالغانلىقى-نى ئەينەن دەپ بېرىپتۇ.

ــ ساڭا جۈڭگونىڭ پۇقرالىق كىنىشكىسىنى كىم بەرگەن؟

ــ باش كونسۇل گۇڭ لۇ، ــ دەپ راستىنى دەپ بېرىپتۇ ئەخمەت-جان.

ــ ھا، ھا، ھا! ساڭا شۇنىمۇ دەپ قويماي. بىز گۇڭ لۇنىمۇ يىغىش-تۇرۇپ بولدۇق، ــ دەپتۇ لى يىڭچى ھىجىيىپ.

ــ نېمىلا دېگىنىم بىلەن سەنلەر مېنى بوش قويۇۋېتىشمەيسەن، بۇنى تازا ئوبدان بىلىمەن. سەنلەرنىڭ مەندىن نېمە گەپ ئالماقچى بولۇ-ۋاتقىنىڭلارنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىمەن، لېكىن شۇنى دەپ قويايكى، مە-دىن بىر نېمىگە ئېرىشىمەن دەپ خام خىيال قىلىشما! ــ دەپتۇ ئەخمەت-جان كەسكىن ھالدا.

ــ ئاغزىڭنى يۇم! ياۋاشراق بول، سېنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى تەشۋىق

قىلىپ يۈرگىنىڭنى بىلمەيدۇ دەمسەن! سەن ئۆزۈڭچە ئىنسان ھوقۇقىنى دەۋا قىلغۇچى ۋە شۇ يولدا كۈرەش قىلغۇچى ئىكەنسەن ـ دە؟

ـــ ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ شەخسىي ھوقۇق ـ مەنپەئەتىنى ھىمايە قىلغۇچى ھەرقانداق بىر ئادەم «ئىنسان ھوقۇقى»دىن ئىبارەت بۇ يۈكسەك ئەقىدىنى ئۆزىنىڭ ھەققانىي بۇرچى دەپ تونۇيدۇ. دەرۋەقە، سۇن يات‌سېن (سۇن جۇڭشەن) ئەپەندىمۇ «دۇنيا خەلقە مەنسۇپ» دېگەنغۇ. پۈتۈن دۇنيا ـ نى ئومۇمىي خەلقنىڭ چوڭ ئائىلىسى دەپ قارىغاندا، ئەجەبا بىر ئادەم يە ـ نە بىر ئادەمنى، بىر مىللەت يەنە بىر مىللەتنى ھۆرمەتلەش، ئىناقلىقتا بىللە ياشاپ، ئۆزئارا باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇش پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق تەلىپى ئەمەسمۇ؟

ئەخمەتجاننىڭ جاراڭلىق ئاۋازى سوراقخانىنى تەشۋىقات مۇنبىرىگە ئايلاندۇرۇپتۇ.

ـــ قۇرۇق ۋەز ـ نەسىھەتلىرىڭنى قوي! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ ئاچ ـ چىقتىن يېرىلىپ كېتەي دەپ قالغان لى يىڭچى، ـــ دېمەك، سەن شىن ـ جاڭغا ئىنسان ھوقۇقى دەۋاسىنى قىلغىلى، ئوچۇقراقىنى ئېيتقاندا، خەلق ئىچىدە تەشۋىق قىلىپ ئىسيان كۆتۈرگىلى كەلگەن، شۇنداقمۇ؟ ساڭا راستىنى دەپ قويايي، سېنىڭدەك دانىشمەنلىك تونىنى كىيىۋالغان تالاي ئادەملەر بىزنىڭ قولىمىزدىن تاسقىلىپ ئۆتكەن، قانداق ۋەزىپە بە ـ لەن چېگرادىن ئۆتكىنىڭنى بۇگۈن ئىقرار قىلمايدىكەنسەن، جەھەننەمگە يول ئالىسەن.

ـــ قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل! ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان قەتئىيلىك بىلەن.

لى يىڭچى بىلەن لىۋ بىڭدې ئۇنىڭدىن ھېچقانداق يىپ ئۇچىغا ئې ـ رىشەلمەي ئۇمىدىنى ئۈزۈپتۇ.

شاكەرىم سۆزلەپ بۇ يەرگە كەلگەندە چوڭقۇر تىنىۋېلىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـــ توختىماي قىلىنغان سوراقلار ئاقاڭنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قوي ـ دى بولغاي، گەپ ياندۇرماي جىملا تۇرۇۋالدى. كالپۇكىنى چىشلەپ ئۇن چىقماي تۇرۇۋالغىنىدىن ئاقاڭنىڭ ئۆلۈمگە تەييارلىق قىلىپ قويغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ئاجايىپ قەيسەر، ئېگىلمەس ئادەم ئىدى...

لى يىڭچى ئەمدى بۇ مەھبۇسقا رەھىم قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى سېزىپ، بارغانسېرى ۋەھشىيلىشىشكە باشلاپتۇ. بىراق، ئەخمەتجان

ئۇلارغا: «مەن غۇلجىدا تۇغۇلدۇم، تۇرمۇش قىينچىلىقى تۈپەيلىدىن، تاغامنىڭ شاپائىتى بىلەن ئوقۇش ۋە ياشاش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتىم. ئەمدى يالغۇز ئاپامنى ئىزدەپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلدىم. بالىلىق بۇرچۇمنى ئادا قىلىپ ئاپامنى باقاي دېدىم» دېگەندىن باشقا ھېچ نەرسىنى ئېيتماپتۇ.

شاكەرىمنىڭ ئېيتىشىچە، جاللاتلار ئەخمەتجاننى ئېسىپ قويۇپ جېنىنىڭ بارىچە قاتتىق ئۇرۇپتۇ. قامچا تەگكەن يەرلەردىن گۆشلىرى تىتىلىپ، قىپقىزىل قان تەپچىرەپ تۇرسىمۇ، ئەخمەتجان زادىلا ئاغزىنى ئاچماپتۇ. قامچىلاش كارغا كەلمىگەندىن كېيىن، غەزىپى تاشقان لى يېڭىچى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ قىيناشنى ئېغىرلىتىشقا ئىشارەت قىلىپ، قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن ئەخمەتجاندىن جاۋاب ئېلىشقا ئۇرۇنۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قانخورلۇقتا چېكىدىن ئاشقان جاللاتلار ئەخمەتجاننى قولىرىنى زەنجىر بىلەن باغلاپ قىيناش ئۆڭكۇرىگە ئەكەپتۇ.

ساقچىلار ئەخمەتجاننى ئەكىرگەندە، بىر بۇلۇڭدا بىرەيلەن بوغۇلۇپ قېقىلىپ يۆتىلىپ، ئارقىدىنلا قەي قىلىپ قان قۇسۇۋاتقانىكەن. ئەخمەتجان كۆزىنى مىڭ تەسلىكتە ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، بۇ مەھبۇس سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ، كېيىن ئۆزى بىلەن ئوخشاش ئەھۋالدا ئالدى - كەينى بولۇپ ۋەتەنگە قايتقان ئىلغار ياشلارنىڭ بىرى — توختى ئەلەموف ئىكەن.

121

توختى ئەلەموف 1911 - يىلى ئاتۇشتا تۇغۇلۇپ، كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان، 1938 - يىلى ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن يەر ئاستى ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرگە ئاكتىپ قاتناشقان. كېيىن ئۇنى شېڭ شىسەي تۇرمىگە تاشلىغان. 1945 - يىلى قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، غۇلجىغا قايتىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرىگەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسىگە باشلىق بولغان، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ناھەقچىلىككەرگە ئۇچراپ، 1975 - يىلى ئۇرۇمچىدە ۋاپات بولغان.

ئېنىقكى، لى يېڭچى ئەخمەتجاننى ئەتەي مۇشۇ كامېرغا ئەكىرىش ئارقىلىق، ئۇنىڭغا ئىقرار قىلمىسا ئاقۇتتىنىڭ ئاۋۇنىڭكىدەك بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولغان.

تۇرمە سوراقچىسى ئەخمەتجانغا بۇلۇڭدىكى ھوشسىز ياتقان «سوۋېت

ئىشپىيونى» نى كۆرسىتىپ، بۇ ئادەمنى تونۇيدىغان ـ تونۇمايدىغانلىقىنى سوراپتۇ. ئىقرار قىلسا بۇنداق قىيىناشتىن قۇتۇلۇپ قالىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەخمەتجان لى يىگىچىنىڭ بۇ ھىيلىسىنى ئاللىقاچان بىلىپ يەتكەچكە، «تونۇمايمەن» دەپلا تۇرۇۋاپتۇ. غەزەپلەنگەن جاللاتلار تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، ئەخمەتجاننى ئۇرۇپ ياتقۇزۇپتۇ ـ دە، تېخىمۇ قاتتىق قىيناشقا باشلاپتۇ. قىزىلموچ، قارىموچقا ئوخشاش ئاچچىق خۇرۇچلارنى قازاندا قاينىتىپ، سۇيىنى ماشىنا چاقىنىڭ ئىچ كامېرىغا قۇيۇۋاپتۇ ـ دە، كامېرىنىڭ يەل بېرىدىغان مونىكىگە نەيچە ئۇلاپ، بىر ئۇچىنى ئەخمەتجانىنىڭ بۇرنىغا تىقىپتۇ. ۋەھشىيلەشكەن جاللاتلار كامېرنى كۆچەپ بىر باسسا، زەھەردەك ئاچچىق سۇ ئەپەندىمنىڭ ئۆپكىسىگە كېتىپ، جېنى ھازىرلا چىقىپ كېتىدىغاندەك ئازابلىنىدىكەن. ئەنە شۇنداق قىيىن ـ قىستاق ئىچىدە ئەپەندىم نەچچە ئۆلۈپ، نەچچە تىرىلگەن بولسىمۇ، قەتئىي تىز پۈكمەپتۇ.

ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن قىيناپمۇ جاۋاب ئالالمىغان جاللاتلار تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ «يولۋاس ئورۇندۇق» دەيدىغان قىيناش ئۇسۇلىنى قوللىنىپتۇ:

جاللات ئەخمەتجانىنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى مەھكەم باغلاپ، تىزىنى ئورۇندۇققا چىڭ تېڭىپتۇ. قايتا ـ قايتا سوئال سوراپ جاۋاب ئالالمىسا، پاچىقىنىڭ ئاستىغا بىرلەپ ـ بىرلەپ خىش قىستۇرۇپتۇ. خىش ئېگىز ـ لىگەنسېرى تىز تەتۇرسىگە قايرىلىپ، پۇتىنىڭ سۆڭىكى ھازىرلا سۇنۇپ كېتىدىغاندەك چىدىغۇسىز ئاغرىيدىكەن. بۇ قىيناشمۇ كار قىلمىغاندىن كېيىن، جاللاتلار ئۇنىڭ تىرنىقىنىڭ ئاستىغا بامبۇك يىڭنە قېقىپتۇ. ئۇنىڭ بارماقلىرىدىن قان ئېتىلىپ چىقىپتۇ. بۇ جەريانداغ ئەپەندىم نەچچە رەت ھوشىدىن كېتىپتۇ. بۇ قانلىق مەنزىرىنى كۆرگەن شاكەرىم داۋاملىق قاراشقا چىدىمايلا قاپتۇ.

لى يىگچى بۇ قېتىم راستىنلا ئىشەنچىنى يوقىتىپتۇ، «بۇ مەھبۇس بەك بولسا ئۇچ كۈنلا بەرداشلىق بېرەلەر» دېگەن قىياسىمۇ كۆپۈككە ئايلىنىپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ بولدى قىلماي، قىيناشنى ئېغىرلىتىپتۇ.

قاراڭغۇ، سۇرلۇك قىيناقخانىدىكى لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتقان ئوچاقتا داغمال قىپقىزىل قىزىرىپ تۇرىدىكەن، ئوت ئۇچقۇنلىرى ھەرياڭغا چاچرايدىكەن؛ بىر ياندا لىق سوغۇق سۇ قاچىلانغان چوڭ چېلەك بار ئىكەن. تاماكىنى قىڭغىر چىشلىگەن جاللات ئەڭ ئاخىرقى ئۇمىدىنى ئەمەلگە

دىكى قىيىن ـ قىستاققا باغلاپ، بۇ قېتىم ئەخمەتجاننىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىگىسىگە پايدىلىق يېپ ئۇچىغا ئېرىشىشكە ئۇرۇنۇپتۇ.

جاللات لاۋۇلداۋاتقان ئوچاقتىن چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن داغمالنى ئېلىپ ئەخمەتجاننىڭ كۆز ئالدىدا پۇلاڭلاتقىنىچە: «جىنايىتىڭنى تاپشۇرامسەن، يوق؟ تاپشۇرمىساڭ، ئۆلۈمدىن باشقا يول يوق» دەپ ھەيۋە قىلىۋاتۇ، لېكىن ئەخمەتجاندىن يەنىلا ھېچقانداق جاۋاب ئالالماپتۇ. تېرىككەن جاللات تۇۋرۇككە باغلاقلىق ئەخمەتجاننىڭ بەدىنىگە قىپقىزىل داغمالنى قايتا ـ قايتا يېقىپتۇ. داغمال يېقىلغان يەرلەردىن ئادەمنىڭ دىمىقىنى ئېچىشتۇرىدىغان قويۇق ئىس چىقىپ سوراقخانىنى بىر ئاپتۇ. جاللات ئەخمەتجاننىڭ بىقىن، يانپاش، قوۋۇرغا، بىلەك قاتارلىق جايلىرىغا داغمال يېقىپ، ھېچ يېرىنى ساق قويماپتۇ، ھوشىدىن كەتسە سوغۇق سۇ چېچىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپ، يەنە داغمال يېقىپ سوئال سوراپتۇ، جاللات ئەنە شۇ تەرىقىدە ئەخمەتجاننى بىر كېچە ـ كۈندۈز توختىماي قىينىپمۇ، ھېچقانداق جاۋاب ئالالماپتۇ.

ھېچقانداق ئامال قىلالمىغان ياۋۇز جاللاتلار ھوشسىز ياتقان ئەخمەتجاننى يالغۇز كىشىلىك كامېرغا سۆرەشتۈرۈپ ئەكىرىپتۇ ـ دە، بىر بۇلۇڭغا تاشلىۋېتىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

بۇ نېمىدېگەن ۋەھشىيلىك، نېمىدېگەن فاشىستلىق ـ ھە!

لى يىڭچى بىلەن لیۇ بىڭدې ھېچقانداق جاۋاب ئالالماي، ئۇسۇلىنى يەنە ئۆزگەرتىپتۇ.

نەچچە كۈندىن كېيىن قول ـ پۇتلىرى كىشەنلەنگەن ئەخمەتجان باشقا بىر سوراقخانىغا ئەكىرىلىپتۇ. قارىسا، بۇلۇڭدا بىر ئادەم ئولتۇرغۇدەك. ئۇ بارات روزىباقىيېۋ دېگەن كىشى ئىكەن.

بارات روزىباقىيېۋ ـــ ئەسلىي ئىسمى ئابدۇشۇكۇر روزىباقىيېۋ بولۇپ، 1942 ـ يىلى قەشقەر سىمخانا ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئۆز يۇرتى قەشقەر يېڭىشەھەرگە قايتىپ كەلگەن، ئۇزاق ئۆتمەي شېڭ شىسەينىڭ چوماقچىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، ئۇرۇمچى تۈرمىسىگە يۆتكەپ كېلىنىپ، ئىنتايىن ۋەھشىي قىيىن ـ قىستاقلارغا ئېلىنغان. ئۇ 1946 ـ يىلى بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن قويۇپ بېرىلگەن. تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن غۇلجىغا بېرىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. ئازادلىقتىن كېيىن، 1953 ـ يىلى مەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسىدا ئىشلەۋاتقان ۋاقتىمدا، ئۇمۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك

ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدى. 1954 ـ يىلى تۈيۇقسىز قان قۇسۇپ قاتتىق ئاغرىدى. تاشكەنتتىكى ئاپىسىنىڭ قايتا ـ قايتا يىغلاپ تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشى، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ كېسىلىنىڭ ئېغىرلىشىشى نەتىجىسىدە، «ئۆلسەم ئاپامنىڭ يېنىدا ياتاي» دەپ تەلەپ قىلىپ، تەشكىلنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىپ قالدى.

لېۋ بىكدېي بۇ قېتىم ئەخمەتجاننى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن ئىقرار قىلدۇرۇش نىيىتىگە كەلگەنىكەن. ئۇ ئەخمەتجانغا بۇلۇڭدا ئولتۇرغان روزىباقىيېفنى شەرەت قىلىپ كۆرسىتىپتۇ، ئۆزىچە قىيناش بىلەن ئەيىۋەشكە كەلتۈرەلمىگەن ئەخمەتجانغا بۇ كىشى ئارقىلىق قوقاق سالماقچى بوپتۇ:

ـــ كۆردۈڭمۇ، ئاۋۇ بۇلۇڭدىكى روزىباقىيېف ھەممىنى ئىقرار قىلىپ بولدى، سېنىمۇ پاش قىلدى. ئەمدى يوشۇرىدىغان يېرىڭ قالمىدى، ياۋاشلىق بىلەن دېسەڭ دە، دېمىسەڭ جاجاڭ بىر پاي ئوق.

بىراق ئەخمەتجان يەنىلا قەددىنى تىك تۇتۇپ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، پولاتتەك ئىرادە بىلەن فاشىستلارغا قەيسىرانە ھالدا خىتاب قىپتۇ:

ـــ قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىش، مېنى باش ئەگدۈرىمەن دەپ خام خىيال قىلىشما!

شاكەرىم ئەكرەمنىڭ ئەھۋالىنى ئەينەن سۆزلەپ بېرىشگە ئۆزىنىڭ ۋىجدان ئازابى سەۋەب بولغان بولسا كېرەك. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئەخمەتجاننى شۇنچە قىينىساپ سوراق قىلسىمۇ، ئۇنىڭ ھېچنېمىگە ئىقرار بولمىغانلىقى شېكى شىسەينىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. شېكى شىسەي ئۆلۈمگىمۇ پىسەنت قىلمايدىغان بۇ مەھبۇسنىڭ زادى قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ باقماقچى بولۇپ، لى يىڭچى بىلەن لېۋ بىكدېي ئەخمەتجانغا شۇنچىلىك قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ خورسىناتتى. شاكەرىم ئېيتقاندەك، ئەخمەتجانىڭ بىلەك، يانپاش، بەل ۋە دۇمبىلىرىدىكى گومىداڭىنىڭ ۋەھشىيانە قىيناشلىرىدىن قالغان كۆيۈك ۋە داغ ئىزلىرى تا ھازىرغىچە كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. ھەر قېتىم بۇنى ئويلىسام قاتتىق ئازابلىنىمەن.

لى يېڭچى قاتتىق ـ يۈمشاق ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىشلەتكەن بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمەي، باشقىچە بىر ئۇسۇل قوللانماقچى بوپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن تۇرمە دائىرىلىرى ئەخمەتجاننى 2 ـ تۇرمىگە يۆتكەپ، غايە ۋە قاراش جەھەتتىن ئۇنىڭ بىلەن تۇپتىن ئوخشاشمايدىغان ئىككى جىنايەتچىنى بىر كامېرغا سولاش ئارقىلىق، ئوتتۇرىدا زىددىيەت تۇغدۇرۇپ، گەپ ـ سۆزلىرىنى ئوغرىلىقچە تېڭشىماقچى بوپتۇ.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئەخمەتجان ئابدۇنىياز كامال دېگەن كىشى بىلەن بىر كامېرغا سولىنىپتۇ. بۇ مەھبۇس گەرچە شېڭ شىسەيگە قارشى كۇرەشكە قاتناشقان بولسىمۇ، دىنىي ئېتىقادى ئىنتايىن كۈچلۈك، سوۋېت كومۇنىزمى بىلەن زادىلا سىغىشالمايدىغان ئادەم ئىكەن. لى يېڭچى ئەخمەتجان بىلەن ئابدۇنىيازنىڭ سىياسىي قارىشى ۋە مەيدانى تۇپتىن ئوخشاشمايدۇ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن پايدىلىنىپ پايدىلىق يېپ ئۈچىغا ئېرىشكىلى بولىدۇ، دەپ پەرەز قىلغانىكەن، شۇڭا دەرھال بۇ ئىككى مەھبۇس ياتقان كامېرغا مەخپىي تېڭشىغۇچ ئورنىتىش، ئۇلارنىڭ ياتاق ـ تامىقىنى ياخشىلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ.

ئابدۇنىياز كامال 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتناشقان، مەخمۇت مۇھىتىنىڭ قول ئاستىدا يېڭجاڭ بولغان. 1933 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شېڭ شىسەينىڭ تەلىپى بويىچە سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنىڭ «ئالتايىسكى» دەپ ئاتىلىدىغان ماشىنىلاشقان قىسمى ئەركەشتام ئارقىلىق شىنجاڭغا كىرىپ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلارنى ئىگىلەپ ياتقان ماخۇسەن ۋە مەخمۇت مۇھىتنىڭ قىسىملىرىغا كۈچلۈك ھۇجۇم قوزغىغان. مەخمۇت مۇھىتى ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئابدۇنىياز شىجاڭلىققا تەيىنلىنىپ، شېڭ شىسەيگە قارشى داۋاملىق جەڭ قىلغان. ئاخىر يەكەننىڭ قوشراپ دېگەن يېرىدە شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرىگە ئەسىرگە چۈشكەن.

ئابدۇنىياز 30 ياشلاردىن ھالقىغان بولسىمۇ، كۆپ يىللىق تۇرمە ئازابى ئۇنى بىمەزگىل قېرىتىۋەتكەنىكەن. چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ ۋە ئاقىرىپ كەتكەن بوۋاي سىياقىدىكى بۇ ئادەم ھەر كۈنى بەش ۋاق نامازنى قازا قىلمايدىكەن. ئۇ دەسلەپتە ئەخمەتجاننى مەھبۇس سىياقىدا كىرگۈزۈلگەن ئىشپىيونمىكىن دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىپتۇ. لېكىن، ئەخمەتجاننىڭ بەدىنىدىكى يارا ئىزلىرى، ئۇنىڭ سەمىمىي مۇئامە-

لىسى، ئادەمىيلىكى بارا ـ بارا ئابدۇنىيازنى تەسىرلەندۇرۇپتۇ. ئابدۇنـ
ياز ئەخمەتجانىڭ دۇرۇس ئادەم ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭغا قوموّل
ـ تۇرپان دېھقانلار قوزغىلىڭىغا دائىر ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. بـ
راق، ئەخمەتجان ھەردائىم قول ئىشارىسى ئارقىلىق ئۇنى ئۇنلۇك ئاۋازدا
سۆزلەشتىن توسۇپتۇ. ئەسلىدە ئەخمەتجان دېرىزىگە ئورنىتىلغان مەخـ
پىي تىڭشىغۇچنى ئاللىبۇرۇن بايقاپ بولغانىكەن. ئابدۇنىياز بولسا بۇنى
تۇيمىغانىكەن. شۇڭا ئۇلار كۇندۇزى تۇرمۇش پاراڭلىرىنى قىلىشسا، كېـ
چىسى ئەخمەتجان مەخپىي تىڭشىغۇچقا ھورنان (جىڭموما) سانجىپ قويۇپ
مەخپىي پاراڭلىشىپتۇ. مەخپىي تىڭشىغۇچ كۇندۇزى ئىشلەپ، كېچىسى
ئىشلىمىگەچكە، تۇرمە ساقچىلىرى تېرىكىشىپ سەۋەبىنى ھېچ تاپالمـاي
بىر ـ بىرىنى ئەيىبلىشىدىكەن. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنىڭ سۇيىقەستـى
يەنە بىر قېتىم ئەمەلگە ئاشماپتۇ.

ـــ تۇرمە تەرەپ ماڭا تۇيۇقسىزلا باشقا مەھبۇسلاردىن پەرقلەندۇرۇپ
مۇئامىلە قىلىشقا باشلىدى. مەن ئىچىمىزدىن ئاسىي چىقتىمۇ نېمە؟
ئۇلار نېمە ئۈچۈن تۇيۇقسىزلا يۇمشاپ قالىدۇ؟ دەپ ئويلىغانىدىم، ـــ
دەيتتى ئەپەندىم شۇ كۇنلىرىنى ئەسكە ئېلىپ، ـــ ئەسلىدە ئۇلار ئابدۇ ـ
نىياز مەخمۇت مۇھتىنىڭ ئادىمى، شۇڭا بۇ ئىككىيلەننىڭ سىياسـي
قارىشىنىڭ ئوخشاشماسلىقىدىن پايدىلىنىپ ئەھۋال ئىگىلەيمىز، دەپ
ئويلىغانىكەن. ئەكسىچە بىز تۇرمىدىكى شۇ بىرنەچچە كۇننى مەززىلىك
تاماقلارنى يەپ، كۇلكە ـ چاقچاقلار بىلەن ئۆتكۇزۇۋالدۇق.

ئەخمەتجان ئابدۇنىياز كامال بىلەن بىللە ئىككى ئايدىن كۆپـرەك
بىر كامېردا يېتىپتۇ. دۇشمەنلەر مەقسىتىگە يېتەلمىگەندىن كېيىـن،
ئەخمەتجاننى يەنە باشقا بىر كامېرغا يۆتكەش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭغانـدا،
ئابدۇنىياز كامال ئەخمەتجان بىلەن خوشلىشۇۋېتىپ، كۆز يېشى قىپتـۇ.
ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كېتىشتىن بۇرۇن جىنا ـ
يى ئىسپاتلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئابدۇنىياز كامالنى مەخپىي ئۆلتۈرۇ ـ
ۋەتكەنىكەن.

دۇشمەن ئەخمەتجاننى يەنە باشقا بىر تار، قاراڭغۇ، ئىككى كىشىلىك
كامېرغا يۆتكەپتۇ. بۇ كامېرغا بىر قازاق يىگىتى قامالغانىكەن. ئۇلار بـۇ
قېتىم مىللىتى ئوخشاشمايدىغان مەھبۇسلارنى بىر كامېرغا سولاش ئار ـ
قىلىق، مىللىي زىددىيەت تۇغدۇرۇپ ئۆزلىرىگە پايدىلىق بىرەر نەرسىگـە

ئىرىشمەكچى بولغانىكەن، لېكىن دۇشمەن بۇ قېتىم چوتنى يەنە خاتا سوقۇپتۇ.

ئادەتتە كامىرىنىڭ ئىشكى دائىم ئېچىلمىغاچقا، ئىچىدىن چىدىغۇسىز زەي پۇرىقى چىقىپ تۇرىدىكەن. گۇندىپايلار ئەخمەتجانىنى كامىرغا ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋەتكەندە، يەردە ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ كەتكەن، چاچلىرى پاخپايغان بىر مەھبۇس ئەخمەتجانغا هومىيىپ ياتقانىكەن.

ئۇزاق مۇددەت يالغۇز كامىردا ياتقان بۇ مەھبۇس بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن شېڭ شىسەينىڭ «ئات تاپشۇرۇش هەرىكىتى»گە قارشى چىققىنى دېگەن بەتنام بىلەن قامالغانىكەن. ئەسلىي بۇ يىگىت كۆك يايلاق ئاۋۇلىدىكى قېنى ئۇرغۇپ تۇرغان قازاق يىگىتلىرىنىڭ تۆرە ئاغىسى بولۇپ، بىپايان يايلاقتا ئاچا ياغاچ بىلەن چىرايلىق دېيەك ئورناتقان مىللىتىقىنى دولىسىغا ئارتىپ، ئات چاپتۇرۇپ ئوۋ ئوۋلايدىغان، بۇرچىنىڭ ياپيېشىل گۈزەل تاغلىرىدا بۇركۇت قويۇپ بېرىپ تۈلكە ئالىدىغان، ئاچا دېيەكنى تاشقا تىرەپ تۇرۇپ چوققىدىكى ئارقار، ياۋا تېكىلەرنى ئوق زايە قىلماي تىك موللاق ئاتقۇزۇۋېتىدىغان ئوۋچى ئىكەن. شېڭ شىسەينىڭ 10 مىڭ ئات ئىئانە قىلىش سىلىقى بىلەن قورال يىغۇۋېلىش پەرمانى ئۇنىڭ ئامراق ئېتى بىلەن ئوۋ ئوۋلاپ جېنىنى باقىدىغان مىلتىقىغا چۈشۈپتۇ. ئوۋچى ئۇچۇن بۇ ئىككى نەرسە جېنىدىنمۇ ئارتۇق. غەزەپلەنگەن ئوۋچى بۇ پەرمانغا قەتئىي بويسۇنماي، مىلتىق ۋە ئات يىغىشقا كەلگەن زالىڭ (باۋجاڭ)غا قارشى چىقىپتۇ. ۋەزىپىنى تېزرەك ئورۇنلاپ جىقراق «مۇكاپات»قا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلغان بۇ زالىڭ ئاخشىمى چېرىكتىن ئىككىنى باشلاپ ئوۋچىنىڭ كىگىز ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپتۇ. غەزەپلەنگەن ئوۋچى ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلگەن چېرىكنى يانپاشقا ئېلىپ يەرگە بېسىپتۇ، يەنە بىر چېرىك تامغا ئېسىقلىق مىلتىقنى تارتىۋالماق بولۇپ ئېتىلىپتىكەن، ئۇنىمۇ تىك موللاق ئاتقۇزۇۋېتىپتۇ. ئوۋچى يىگىت غەزەپىنى باسالماي هېيلىگەر زالىڭنى كۆتۈرۈپ يىراققا تاشلاپتىكەن، زالىڭ بۇلۇڭدىكى داستا چىلاقلىق ئادالانمىغان قوينىڭ قېرىنىغا دۈم چۈشۈپ، يۈز ـ كۆزى ئىنغا چىلىشىپ قاپتۇ. رەسۋا بولغان زالىڭ بىلەن ئىككى چېرىك قېچىپ چىقىپ، بىردەمدىلا يەنە بىرمۇنچە ئادەملەرىنى باشلاپ كېلىپ ئوۋچىنىڭ كىگىز ئۆيىنى قورشۇۋاپتۇ. چېرىكلەر ئوۋچىنى هۆكۈمەتنىڭ پەرمانغا قارشى چىقتىڭ، دەپ قولغا ئالماقچى

بوپتۇ. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ئوۋچىنىڭ قېرى ئانىسى قورقۇپ بىر بۇ-لۇڭدا قېتىپلا قاپتۇ. ئوۋچى قاراپ باقسا ئىش ياماں، شۇڭا ئۇ ئېتىلىپ بېرىپ ئېسىقلىق مىلتىقىنى ئاپتۇ ـ دە، مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ بىر ئىسقىرتقانىكەن، موما ياغاچقا باغلاقلىق ئېتى چۈلۈڭۇرنى ئۈزۈپ يورغىلىغان پېتى ئۇنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ. ئوۋچى يۈگەنسىز، ياۋداق ئېتىغا بىرلا سەكرەپ مىنىپ، مىلتىقىنى دۇمبىسىگە ئېسىپتۇ ـ دە، چاپقان پېتى كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئەتىسى ھەممە يەردە ئوۋچىنى تۇتۇش بۇيرۇقى ئېلان قىلىنىپتۇ. ئۆزىنى تۇتۇش بۇيرۇقىدىن خەۋەر تاپقان ئوۋچى تاغنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

ياز كېتىپ قىش كەپتۇ، ئوۋچى يالغۇز ئانىسىنى سېغىنىپ قىشلاققا يوشۇرۇن قايتىپ كەپتۇ. بىراق، پايلاقچىلارنىڭ مەلۇم قىلىشى بىلەن تۇن يېرىمدا تولۇق قوراللانغان نەچچە ساقچى تۇيدۇرماي ئوۋچىنىڭ ئۆيىنى قورشۇاپتۇ. ئوۋچى تەۋرىنىڭ ئاڭلاپ، قېچىشقا تەمشىلىپ تۇرۇشىغا، ساقچىلار ئېتىلىپ كىرىپ ھەش ـ پەش دېگۈچە ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى باغلاپ، ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىگە ئاپىرىپ سولاپتۇ. بىر-گۈناھ يېگىت ساقچىلار تەرىپىدىن قىيىن ـ قىستاققا ئېلىنىپ، سىيا-سىي جىنايەتچى دېگەن قالپاق بىلەن ئۇرۇمچىگە يالىنىپتۇ. بۇنداق نا-ھەقچىلىككە چىدىمىغان ئوۋچى يېگىت تۇرمىدە ھېچكىم بىلەن گەپلەش-مەيدىكەن، بىر بۇلۇڭغا تۇگۈلۇۋېلىپ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە بىر كۆزىنى قىسىپ مىلتىقىنى قارىغا ئالغاندەك، بىر بارمىقى بىلەن مىلتىق تەپكە-سىنى باسقاندەك قىلىپ، «پاڭ، پاڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقىرىدىكەن.

قىيىن ـ قىستاقنىڭ دەستىدىن ھوشىدىن كەتكەن ئەخمەتجاننى كۆرگەن ئوۋچى ئاستا بېرىپ ئەخمەتجاننىڭ بېشىنى يۆلەپتۇ:

ـــ ساغان نې بولدى، ئاغايىن؟ ـــ ئوۋچى ئۇزۇندىن بېرى گەپ قىلمىغان ئېغىزىنى ئېچىپتۇ، ـــ سېندې ئاڭ مىلتىغىڭدى تاپسىرغانىڭ جوقپا؟

ئەخمەتجان كۆزىنى ئاران ئېچىپ يېنىدا تۇرغان قازاق يېگىتكە تە-كىلىپتۇ ھەمدە ساپ قازاق تىلىدا:

ـــ جوق ئاغايىن، مېنىڭ قايتىپ ئاڭ مىلتىغى بولسىن، مېنى تۆڭكېرىس جاسايتىن بولدىڭ دېپ ئۇستابالدى، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

قازاق ئوۋچى ئەخمەتجاننىڭ ساپ قازاقچە گېپىنى ئاڭلاپ، خۇددى ئۆزىنىڭ بىر تۇغقىنىنى كۆرگەندەك خۇشال بولۇپ، كۆزلىرىدىن تارام ـ

تارام ياش تۆكۈپتۇ.

ئەخمەتجان بۇ يىگىتنىڭ ئىسمىنى سورىغان چېغىدا، يالغۇز كىشىلىك كامېرغا ئۇزۇن مۇددەت قاماپ قويۇلغان ئۆۋچى بىر نەرسىدىن ئەنسىرىگەندەك، ئۆزىنىڭ ئىسمىنى دەپ بېرىشكىمۇ ئۇنىماپتۇ ۋە مېنى ئاڭچى دېپ ئاتاۋ بېرگېن! دەپتۇ. ئۆۋچىنىڭ دەپ بېرىشچە، قامالغان ئىككى يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئىچىدە تۇرمە دائىرىلىرى ئۇنى بىرەر قېتىمۇ سوراق قىلمايلا 10 يىل كېسىۋەتكەنىكەن. بۇ ئىككىيلەن قاراڭغۇ، سېسىق كامېردا ئۇزاقتىن - ئۇزاق سىرىشىدىكەن، ئازادلىققا بولغان تەشنالىقلىرىنى ئىزهار قىلىشىدىكەن. ئۆۋچى بولسا كۆڭلى تۇز، ئۇستا ئاقىن ئىكەن. ئاقىن ناخشىسى ئارقىلىق بىر تەرەپتىن ئېزىلگۈچى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ نداسىنى ئەكس ئەتتۇرسە، يەنە بىر تەرەپتىن مېھنەتكەش، ئاق كۆڭۈل قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ ئات - تۆگىلەر بىلەن تاغلاردىن ھالقىپ ئۆتۈشلىرىنى، بىپايان، گۇزەل يايلاقلارنى مەدھىيەلەيدىكەن.

ئەپەندىم تېپىشماق، ھېكمەتلىك سۆز ۋە ھېكايە ئېيتىشقا ئىنتايىن ئۇستا ئىدى. ئۇ قازاقستاندىكى ۋاقتىدا قازاق تىلىنى ناھايىتى پىششىق ئۆگىنىۋالغانىكەن. ئۆزىنىڭ جانلىق ھېكايىلىرى ئارقىلىق ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ پارىخور ئەمەلدارلىرىنى ئاجايىپ كۈلكىلىك سۆزلەر بىلەن مەسخىرە قىلىپ، ئۆۋچىنى ئۇچىيى ئۇزۇلگۈدەك كۈلدۈرۈۋېتىدىكەن. بۇ ئىككى مەھبۇس ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان تۇرمە ھاياتىنى پەس ئاۋازدا بىللە ناخشا ئېيتىپ، ھېكايىلەرنى سۆزلىشىپ ئۆتكۈزىدىكەن. دۇشمەنلەر ئەسلىدە ئوخشاشمىغان ئىككى مىللەتكە تەۋە ئىككى مەھبۇسنى بىر كامېرغا قاماپ، زىددىيەت تۇغدۇرۇش ئارقىلىق يىپ ئۇچىغا ئېرىشمەكچى بولغانىكەن، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ سۇيىقەستى بەربات بولۇپلا قالماي، ئەكسىچە بۇ ئىككىيلەننىڭ رىشتىسى بىر - بىرى بىلەن مەھكەم باغلىنىپتۇ.

بىر كۈنى گۈندىپايلار ئەخمەتجاننى يەنە دۆشكەلەپ سۆرەشتۇرۇپ ئاچقىپ كېتىپتۇ. ئۆۋچى كۆزىگە لىق ياش ئالغان ھالدا كامېرنىڭ ئىشىكىگە قۇلىقىنى يېقىپ ئەخمەتجان قاچان قايتىپ كېلەر دەپ تىڭشاپتۇ، ئەمما كۈن خېلى كەچ بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەخمەتجان قايتىپ كەلمەپتۇ. ئۆۋچى بارغانسېرى تاقەتسىزلىنىپتۇ. ئەلياتقۇ بولغاندا كامېر ئىشىكى جاقىلداپ ئېچىلىپتۇ - دە، ئىككى گۈندىپاي يېرىم جان بولۇپ

قالغان ئەخمەتجاننى كامبرغا سۆرەشتۇرۇپ ئەكىرىپتۇ. ئوۋچى ئەخمەتجاننىڭ يېنىغا بېرىپ قارىسا، پۇتۇن بەدىنى زەخمىلىنىپ تىتىلىپ كەتكەن. ئوۋچى ئەخمەتجاننى يۆلەپ ئۇنىڭغا قاتتىق ئېچ ئاغرىتىپتۇ ۋە ئاۋايلاپ سۇ ئىچكۈزۈپتۇ، لېكىن ئەخمەتجان يەنىلا هوشىغا كەلمەپتۇ. ئەچى سىيرىلىپ كەتكەن ئوۋچى يىگىت قازاق خەلقى ئېڭ ياخشى كۆرىدىغان ناخشىنى مۇڭلۇق ئاۋازدا ئېيتىشقا باشلاپتۇ. هوشسىز ياتقان ئەخمەتجان ناخشا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئاستا ـ ئاستا كۆزىنى ئېچىپتۇ ۋە ئاغزىنى ئۆمەلەپ پەس ئاۋازدا تەڭكەش قىلىپ ئېيتىشقا باشلاپتۇ. بۇ ئىككى مەهبۇسنىڭ ناخشا ساداسى گۈندىپايلارغا خۇددى جەڭ مارشىدەك ئاڭلىنىپتۇ ـ دە، ئالاق ـ جالاق بولۇپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇلارنى ناخشا ئېيتىشتىن توسۇپتۇ.

نەچچە كۈندىن كېيىن كامبرنىڭ ئىشكى يەنە شاراقلاپ ئېچىلىپ ئىككى گۈندىپاي كىرىپ كەپتۇ ـ دە، سۈرلۈك قىياپەتتە ئەخمەتجانغا يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىشنى بۇيرۇپتۇ. بۇ ئىش ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيتتى. ئوۋچى يىگىت ئۆزىنى تۇتالماي، ئەخمەتجاننى قۇچاقلىۋېلىپ زادىلا قويۇپ بەرمەپتۇ. گۈندىپاي دەرغەزەپ ئىچىدە مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئوۋچىنىڭ قوۋۇرغىسىغا نەچچىنى ساپتۇ، لېكىن ئوۋچىنىڭ قولىدىن ئەخمەتجاننى ئاجرىتىۋالالماپتۇ. ئاخىر ئىككى گۈندىپاي ئوۋچىنى قاتتىق ئۇرۇپ يىقىتىپ ئەخمەتجاننى تالاغا سۆرەپتۇ. ئەخمەتجان ئۆزىنى راسلاپ غالچىلارغا مەنسىتمەسلىك نەزەرى بىلەن مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، جانسىز تېنىنى سۆرىگىنىچە سىرتقا مېڭىپتۇ. ئوۋچى ئالمان ـ تالمان يەردىن قويۇپ: «ئاقمېت، باۋۇرۇم ئاقمېت!» دېگىنىچە يىغلامسىراپ، تاراقلاپ ئېتىلگەن كامبرنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىدىن قارىغىنىچە تۇرۇپ قاپتۇ. ئەپەندىم كەينىگە بۇرىلىپ: «ئوۋچى دوستۇم، خەير خوش، ئامان بولغىن!» دەپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئوۋچى كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ ئەخمەتجاننىڭ ئارقىسىدىن قارىسى يېتكۈچە قاراپ قاپتۇ.

دۇشمەن ئەخمەتجاننىڭ ئاغزىدىن هېچنېمىگە ئېرىشەلمەي، ئامالسىز ئۇنى بۇرهان شەهىدى، زىيا سەمەدى، هىلالىدىن ئەزىزى، نەمەت خەلپەت، غېنى مەمەتباقى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدىن داۋالىنىپ قايتقان جاۋ مىڭدې، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ قايتقان توختى ئەلىموف قاتارلىق كىشىلەر قاتارىدا بىر كىشىلىك كامبرغا سولاپتۇ. بۇ سىياسىي مەهبۇسلار شامالداشقا چىققاندىلا كۆرۈشۈپ قالىدىكەن، پاراڭلىشىشقا

رۇخسەت قىلىنمايدىكەن.

نەمەت خەلپەت (1888 ــ 1962) ــ پىچان ناھىيەسىدىن. ئۇيغۇر، شائىر، 1937 ـ يىلى شېڭ شىسەي دائىرىلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان. توققۇز يىلدىن ئارتۇق تۇرمىدە ياتقان. 1946 ـ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، 11 بىتىمىنىڭ سىياسىي مەسئۇلارنى قويۇپ بېرىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن قويۇۋېتىلگەن. بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا بېرىپ، يەتتە ۋىلايەت خەلقچىللەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى بولغان. ئۇ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەسلىھەتچىلەر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

غېنى مەمەتباقى 1944 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئۇرۇمچىدىكى شېڭ شىسەي تۇرمىسىدىن قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئۇنى «ئالتە ئوغرى»نىڭ بىرى دەپ تۇتۇش بۇيرۇقى چىقارغان. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن، خەلق ئۇنى «غېنى باتۇر» دەپ ئاتىغان. ئۇ ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى، ھەربىي سوتنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن تەقىبكە ئۇچرىغان. 1955 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىپ، 1981 ـ يىلى ئالمۇتادا كېسەل سەۋەبىدىن ئالەمدىن ئۆتكەن.

خەنزۇ سىياسىي مەھبۇس جاۋ مىڭدې ئەخمەتجان بىلەن تۇرمىدە رۇسچە سۆزلىشىدىغان ھەم ئۇنىڭغا خەنزۇچە ئۆگىتىدىغان بىردىنبىر كىشى ئىكەن. ئۇ شەرقىي شىماللىق بولۇپ، يەنئەنگە كېلىپ ئىنقىلابقا قاتناشقاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا داۋالىنىپ، يەنئەنگە قايتىش سەپىرىدە ئۇرۇمچىگە كەلگەندە شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغانىكەن. ئۇ باشقا ئىسىم قوللانغانمۇ، بۇنىسى نامەلۇم. شېڭ شىسەي دائىرىلىرى ئۇنى تۇرمىدە قاتتىق قىينىغان، كامېردىن ئاچىقىپ كېتىلگىنىچە ئىككىنچى قايتىپ كەلمىگەن. ئەخمەتجان ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغاندىن كېيىن جاۋ مىڭدېنى خېلى سۇرۇشتۇرگەن بولسىمۇ، ھېچقانداق ئۇچۇرغا ئېرىشەلمىدى. بەلكىم ئۇ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان بولسا كېرەك. ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن ئىشتاب باشلىقى بولغان زۇنۇن تېيىپوف 1959 ـ يىلى «شىنجاڭ گېزىتى»دە ئېلان قىلغان بىر ئەسلىمىسىدە جاۋ

مىڭدىي بىلەن ئەخمەتجاننىڭ شۇ مەزگىلدىكى تۇرمە ھاياتىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتكەنىدى.

ئەمدى ئۆز گېپىمگە كەلسەم، ئەخمەتجان ئۇرۇمچىدە تۇرمىگە قامالغان ئاشۇ يىلى، يەنى 1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئىلى ژىلايىتىنىڭ نىلقا ناھىيەسىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنىدى. بۇ خەۋەر تېزلا تۇرمىگە يېتىپ كەپتۇ. شۇ چاغدا مەلۇم بىر كىشى سىرتتىن تۇرمىگە خەت ئارقىلىق ئۇچۇر يەتكۈزگەنىكەن. شامالداتقىلى ئاچىققاندا كىمدۇر بىرى ئەخمەتجاننىڭ قولىغا بىر قەغەزنى تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭدا: «قېرىنداشلار، خۇش خەۋەر، ئىلى خەلقى قوزغىلاڭ كۆتۈردى. دۇشمەننىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن قاتتىق ھوشيار بولۇڭلار!» دەپ يېزىلغانىكەن.

ئەخمەتجان بۇ قەغەزنى تامنىڭ تۆشۈكى ئارقىلىق باشقا سىياسىي مەھبۇسلارغا يەتكۈزۈپتۇ. مەھبۇسلارنىڭ ئۆزئارا پاراڭ سېلىشىغا رۇخسەت قىلىنمىغاچقا، ئۇلار ئىشارەت بىلەن بىر ـ بىرىگە تەسەللى بېرىشىپ، چەكسىز ھاياجانغا چۆمۈپتۇ.

جاللاتلار ئەخمەتجاننى باش ئەگدۈرەلمەي، ئادەتتىكى مەھبۇسلار قاتارىدا 2 ـ تۇرمىنىڭ سوپۇن زاۋۇتىغا يۆتكەپ كېلىپ ئېغىر ئەمگەكلەرگە سالىتۇ. مەھبۇسلار بۇ يەردە سوپۇن، سەرەڭگە، كۆن ـ خۇرۇم ئىشلەپچىقىرىدىكەن. ماشىنا، ھارۋا رېمونت قىلىدىكەن. ئەخمەتجان تاش توشۇيدىكەن، تام قويۇرىدىكەن. كېيىنچە سوپۇن ئېرىتىش كۆلچىكىگە سۇ توشۇپتۇ. بۇ يەردىكى ھاك كۆلچىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ۋە كەڭلىكى تۆت مېتىردىن ئاشىدىكەن، چوڭقۇرلۇقى ئادەم بويى كېلىدىكەن. مەھبۇسلار ھاك تاشلىرىنى كۆلچەككە تۆكۈپ، ئۇستىگە سۇ قۇيىدىكەن. ھاك تېشى سۇغا تەگكەن ھامان ژىزىلداپ كۆپۈك ئۆرلەيدىكەن. پۇرقىراپ چىققان ئاق تۇتەك ئادەمنىڭ بۇرۇنلىرىنى ئېچىشتۇرۇۋېتىدىكەن. ھاك سۇيى ئادەمگە چاچراپ كەتسە، چاچرىغان يەر شۇ ھامان كۆيۈپ، سۇلۇق ئىششىق كۆتۈرۈلۈپ چىقىدىكەن. ئەخمەتجان كۈنبويى ئېغىر ئەمگەك قىلىپ، تۈزۈك نەرسىمۇ يېيەلمىگەچكە، ئورۇقلاپ بىر تېرە ـ بىر ئۇستىخان بولۇپ قاپتۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇ غىڭ قىلماي ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە كۆلچەككە سۇ توشۇيدىكەن، ھاك تاشىنى توختىماي قوچۇيدىكەن، تېشىلىپ جۇل ـ جۇل بولۇپ كەتكەن بىر جۈپ پەلىيى ئۇنىڭ قولىنى قوغدايدىغان بىر دىنبىر قورالى ئىكەن.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئەخمەتجان ماڭا سۆزلەپ بەرگەن مۇنداق

بىر ئىش يادىمغا كېلىپ قالدى.

ئەخمەتجان كۆلچەككە ئەپكەش بىلەن سۇ تۇشۇۋاتقاندا، گۈندىپاي زاجىڭسا (ئۇنىڭ ئىسمى زايىت ئىكەن) ساقچى كالتىكىنى تۇتقۇنچە ئەخمەتجانىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن قۇسۇر چىقىرىپتۇ. زاجىڭسا ئەخمەتجانغا بولغان «نازارىتى»نىڭ قانچىلىك قاتتىق ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ غوجىسىغا قانچىلىك سادىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ساقچى كالتىكى بىلەن ئۇ يەر - بۇ يەرنى كۆرسەتتىپ، بىردەم «ھاكى سۈيىنى ياخشى ئارىلاشتۇرمىدىڭ» دېسە، يەنە بىردەم «ھاكىنى ئاز قۇيدۇڭ» دەپ تۈخۈمدىن تۈك ئۇندۇرۇۋېرىپتۇ. ئەخمەتجان ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلسىمۇ، ئۇنى يەنىلا بوزەك قىلىۋېرىپتۇ.

بىر كۈنى زا جىڭسا ئەخمەتجانغا ھاكى كۆلچىكىدىكى ئېرىپ بولالمىغان ھاكى تېشىنى ئېلىپ ئۆيىنىڭ تېمىنى ئاقارتىپ بېرىشكە بۇيرۇپتۇ. زا جىڭسا كۆلچەكتە ئېرىۋاتقان ھاكى تېشىنى ئالغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ قەستەن شۇنداق دېگەنىكەن. ئەخمەتجان بۇ ئەبلەخنىڭ يەنە قۇسۇر ئىزدەۋاتقانلىقىنى بىلگەچكە، ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ، قايسى تاشنى ئېلىشنى سوراپتۇ. زا جىڭسا ئۆزىچە «ئەمدى ئەخمەتجاننى بويسۇندۇردۇم» دەپ، ھاكى دۆۋىسىنىڭ يېنىغا كېلىشىگە، ئەخمەتجان يىقىلىپ چۈشكەن بولۇپ، ھاكى سۈيى قاچىلانغان چېلەكنى پۈتى بىلەن بىر تېپىپتىكەن، ھاكى سۈيى چاچراپ چىقىپ زا جىڭسانىڭ ئۈستىنى بېشىنى رەسۋا قىلىۋېتىپتۇ. زا جىڭسا ۋايسىغان پېتى يۈز - كۆزىنى ئاندا - مۇندا سۈرتۈپ، قولىدىكى كالتىكى بىلەن ئەخمەتجاننى نەچچىنى ئۇرۇپتۇ ھەمدە ھاكى كۆلچىكىگە بىر پارچە كۆمۈرنى تاشلىۋېتىپ، ئەخمەتجانغا سۈزۈۋېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئەخمەتجان كۆمۈر پارچىسىنى ئالغان بولۇپ، ئۈزۈن كالتەك بىلەن ھاكى كۆلچىكىنى كۈچەپ ئىلەشتۇرۇپتۇ. زا جىڭسا قولىدىكى كالتىكىنى پۇلاڭلاتقىنىچە: سەن ھاكى كۆلچىكىگە كۆمۈر تاشلاپ قەستەن بۇزغۇنچىلىق قىلدىڭ، دەپ ئېتىلىپ كېلىپ ئەخمەتجاننى يەنە دۈمبالاپ كېتىپتۇ. زاجىڭسا بۇنىڭلىق بىلەنلا توختاپ قالماي، ئۆكتەملىك قىلىپ ئەخمەتجانغا كۆلچەكتىكى كۆمۈرنى قولىغا پەلەي ساپماي تۇرۇپ ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئېنىقكى، ئۇنىڭ مەقسىتى ئەخمەتجاننىڭ قولىنى ھاكى سۈيىدە كۆيدۈرۈش ئىكەن. ئەپەندىم ئەمدى زادىلا تاقەت قىلىپ تۇرالماپتۇ!

ئەپەندىم مۇشتۇمىنى تۇككىنىچە، گۈندىپايغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. زا جىڭسا ئەخمەتجاننىڭ مىت قىلماي تۇرغىنىنى كۆرۈپ يانچۇقىدىن بىر تال تاماكا ئېلىپ كالپۇكىغا قىستۇرۇپتۇ ـ دە، سارغىيىپ كەتكەن چىشلىرىنى ھىڭگايتقان پېتى ئەخمەتجاننىڭ ئالدىغا كېپ-تۇ. بۇنى كۆرۈپ باشقا مەھبۇسلارنىڭ بەدىنىنى سوغۇق تەر بېسىپتۇ. مەھبۇسلار بۇ ئەبلەخنىڭ زەھەرخەندىلىكىنى، ھەرقانداق يامان ئىشنى قىلىشتىن يانمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىشىدىكەن. بۇ مەخلۇق بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ ئەنە شۇنداق پەتۋالار بىلەن نۇرغۇن مەھبۇسلارنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەنىكەن. ئەمدى ئەخمەتجانىنى نېمە قىلىۋېتەر؟

گۈندىپاي تاماكىسىنى تۈتاشتۇرۇپ بولۇپ يەنە بىر قېتىم ئەخمەتجاننى قولىدىكى يىرتىلىپ بارماقلىرى چىقىپ قالغان پەلەينى سىلىۋېتىپ، ھاك سۈيى ئىچىدىن كۆمۈر پارچىسىنى سۈزۈشكە بۇيرۇپتۇ. ئەپەندىم بۇ نۆۋەت بېشىغا يەنە قانداق كۈلپەت كېلىشى بىلەن ھېسابلاشماي، زا جىڭسا بىلەن بىر تۈتۈشۇش نىيىتىگە كەپتۇ. ئەخمەتجاننىڭ بۇ ئەلپازىنى كۆرگەن بىر تۇرمىدىشى دەرھال گۈندىپاينىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: «ئەخمەتجاننىڭ ئورنىدا كۆمۈر پارچىسىنى مەن ئېلىۋېتەي» دەپ يېلىنىپتۇ. ئەخمەتجان ياخشى نىيەتلىك تۇرمىدىشىنى ئاستا يانغا ئىتتىرىۋېتىپ، قەددىنى رۇسلاپ گۈندىپايغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئەمدى قەدىمىي ئىرادىگە كېلىپ، كۆڭلىدە ھەرقانداق ئاقىۋەتلەرگە تەييارلىق قىلىپ قويغانىكەن.

زا جىڭسا تاماكىسىنى كۈچەپ ئىككى تارتىۋېتىپ، ئەخمەتجاننىڭ ئالدىغا كەپتۇ ـ دە، يەنە بىر قېتىم بۇيرۇق بېرىپتۇ ۋە تەھدىت قىلىپ ساقچى كالتەكىنى شىلتىغانىكەن، ئەخمەتجان كالتەكىنى تارتىۋېلىپ يىراققا چۆرۈۋېتىپتۇ. زا جىڭسا تېرىككىنىدىن چاينا پوتۇۋېتىدىغانداەك ئەلپازى بىلەن ئەخمەتجاننىڭ كاچىتىغا شاپىلاق بىلەن بىرنى سالىتۇ. تاقىتى چىكىگە يەتكەن ئەخمەتجان زا جىڭسانىڭ بېلىدىن ئېلىپ قۇچاقلىغان پېتى ئۆزىنى ھاك كۆلچىكىگە تاشلاپتۇ. گۈندىپاي ئاپپاق ھاك سۈيى ئىچىدە نەچچە قېتىم بۇرۇقتۇرما بولۇپ تۇنجۇقۇپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ. قالغان مەھبۇسلار «ئەجەب جاجىسىنى يېدى» دەپ قاقاھلاپ كۈلۈشۈپتۇ. سېپىل ئۈستىدە نازارەت قىلىپ تۇرغان قاراۋۇل پۈشتەك چېلىپ ۋارقىراپتۇ، ساقچىلار يۈگۈرۈپ كېلىپ ھېلىقى گۈندىپاينى ھاك سۈيىدىن ئاران سۈزۈۋاپتۇ. بىرقانچە مەھبۇس يۈگۈرۈپ كېلىپ ئەخمەتجاننى

جاننىمۇ كۆلچەكتىن تارتىپ چىقىرىپتۇ. تېرىلىرى ھاكتا كۆيۈپ كەتكەن زاجىڭسا قاتتىق رەسۋا بوپتۇ. ساقچىلار ئەخمەتجاننى پۈت ـ قولىغا كويزا ـ كىشەن سېلىپ قاراڭغۇ ئۆيگە ئېسىپ قويۇپ قامچىلاپتۇ.

ساقچىلار ئەخمەتجاندىن ھېچقانداق گەپ ئالالماي، ئاخىر ئۇنى ئاشخانىدا ئاشپەزگە يارەملىشىشكە بۇيرۇپتۇ. ئەخمەتجانىڭ ئىشچانلىقىغا كۆزى چۈشكەن ۋاڭ فامىلىلىك تۇرمە باشلىقى (ئىسمى ۋاڭ دەيمىڭ ئىكەن) ئۇنى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشلىرىغا بۇيرۇيدىغان بولۇۋاپتۇ. ئۇ ھەر كۈنى ئەخمەتجانغا ئەپكەش بىلەن ئۆيىگە سۇ توشۇغۇزىدىكەن، ئوچىقىغا ئوت قالىتىدىكەن، ئۆيىنى تازىلىتىدىكەن، ھەتتا بالىسىنىڭ پوق ـ سۈيدۈككە مىلەنگەن زاكىلىرىنى، كىرلىرىنى يۇيدۇرىدىكەن. بىر كۈنى ۋاڭ دەيمىڭ ئەخمەتجاننى خوتۇنىنىڭ كىيىملىرىنى يۇيۇشقا بۇيرۇپتۇ. ئەخمەتجان قارىغۇدەك بولسا، كىر كىيىملەرنىڭ ئىچىدە بۇ نومۇسسىز تۇرمە باشلىقىنىڭ خوتۇنىنىڭ قان ئۇيۇپ قالغان ئىچ كىيىمىمۇ تۇرغۇدەك. ئەخمەتجان ھەرقانچە ئېغىر ئىش قىلىشقا رازى بولسىمۇ، بۇنداق ھاقارەتكە چىداپ تۇرالماي، كىرلەرنى تاشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ۋاڭ دەيمىڭ ساقچى كالتىكىنى پۇلاڭلىتىپ قورقۇتۇپمۇ بېقىپتۇ، لېكىن ئەخمەتجان ئۇنىڭغا قەتئىي بويسۇنماپتۇ. ۋاڭ دەيمىڭ ئەخمەتجانغا ھەر قانداق قىيىن ـ قىستاق، كالتەك ـ توقماقلارنىڭ كار قىلمايدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئۇنى قاراڭغۇ ئۆيگە ئۇچ كۈن سولاپ شامالداشقىمۇ چىقارماپتۇ.

بۇ يەردە بولۇپ ئۆتكەن مۇنداق بىر قىزىقارلىق ئىش بار:

ئەخمەتجان تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلدى ھەمدە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. 1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىلغاندا، ئامما ئارىسىدا تۇرغان ۋاڭ دەيمىڭ ئۆزىگە تونۇش «مەھبۇس» ئەخمەتجانىڭ گومىنداڭنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى بىلەن بىللە رەئىس سەھنىسىدە ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، قورقىنىدىن ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ، بولۇپمۇ ئەخمەتجانىڭ تونۇش ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئەمدى ماڭا ياخشى كۈن يوق دەپ ئويلاپتۇ. ئەينى ۋاقىتتا ئۆزى خورلىغان بۇ مەھبۇسنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولىدىغانلىقىنى ئۇ نەدىمۇ خىيالىغا كەلتۈرسۇن؟ بۇ مەلۇن

ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە تايىن دېگەندەك تۇرغان يېرىدە روھى چىقىپ كەتكەن مۇرىدىدەك قېتىپلا قاپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ مەھشەر كۈنىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلىپتۇ. ۋاڭ دەيمەك ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن گېپىدىن تاماق ئۆتمەيدىغان، كېچىلىرى ئۇخلىيالماي قارا بېسىپ ئويغىنىپ كېتىدىغان بولۇپ قاپتۇ. خوتۇنى بۇنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ۋەھىمىگە چۈشۈپتۇ. نەچچە كۈن ئۆتمەي ۋاڭ دەيمەك قورقۇنچىدىن كۆدە - كۆرپە-سىنى يىغىشتۇرۇپ گەنسۇغا قېچىپ كېتىپتۇ.

ھەممىگە مەلۇم، 1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى نىلقا ناھىيەسىنىڭ ئۇلاستاي دېگەن يېرىدە دېھقان - چارۋىچىلار قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ نىلقا ناھىيە بازىرىنى تېزلا ئىشغال قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىلى دەرياسى ۋادىسىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىگە قارشى كۈرەش دولقۇنى قوزغىلىپ، ئۇرۇش ئوتى ھەممە يەرنى قاپلىدى. شېڭ شىسەينىڭ زۇلمىدىن جاق تويغان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە قارشى قوراللىق كۈرىشى توسۇغىلى بولمايدىغان تارىخىي ئېقىمغا ئايلاندى. گۇلدۇرلىگەن توپ - زەمبىرەك ئاۋازلىرى تېخىمۇ كەڭ كۆلەملىك قوراللىق كۈرەشنىڭ باشلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قوزغىلاڭنى قاتتىق باستۇرۇش ئۈچۈن ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لیۇ بىڭدېنى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مۇ-ۋەققەت ۋالىيلىقىغا تەينىلىدى. لیۇ بىڭدې ۋالىيلىققا تەينىلەنگەندىن كېيىن، ئىلى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي قاتارلىقلار بىلەن بىللە ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ، ۋەزىيەتنىڭ مۆلچەردىكىدىن جىددىي ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئەھۋالنى دوكلات قىلىپ، ئەسكەر كۆچەيتىپ ۋەقەنى جىددىي بىر تەرەپ قىلىش تەكلىپىنى بەردى. بىراق، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ كۆلىمى بارغانسېرى كېڭىيىپ، توسۇۋالغىلى بولمايدىغان كۈچكە ئايلاندى. بۇ شېڭ شىسەينىڭ زوراۋانلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان مۇقەررەر ئاقىۋەت ئىدى، ئەلۋەتتە.

1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى گومىنداڭ 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ باش قوماندانى جۇ شاۋلياڭ جياڭ جېيشىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مەخپىي بۇيرۇقىنى ئېلىپ شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى. مەقسەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ شېڭ شىسەينى چۈڭچىغا يۆتكەپ، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى-

لىقىغا تەيىنلىمەكچى بولغانلىقىنى، سابىق دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى شېن خۇڭلىيېنى بولسا باشقا ۋەزىپىگە قويماقچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇرۇش ئىدى. 1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى پەرمان چۈشۈرۈپ، ئەينى ۋاقىتتىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى موڭغۇل - تىبەت كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋۇ جۇڭشىننى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى. بۇ پەرماننىڭ ئاساسىدا شېڭ شىسەي شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىدىن ئىستېپا بەردى.

1944 - يىل 9 - ئاينىڭ 11 - كۈنى شىنجاڭغا 11 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان، ئىككى قولى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن بوياليان جاللات، ئۆزىنى شىنجاڭ خەلقىنىڭ «داھىيسى» دەپ ئاتىۋالغان شېڭ شىسەي ئون نەچچە ماشىنا ئالتۇن - كۈمۈشنى ئېلىپ چۈڭچىڭغا راۋان بولدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇنى «داغدۇغىلىق» قارشى ئېلىپ، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرلىقىغا تەيىنلىدى.

1944 - يىل 10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭنىڭ ئارمىيە - ھۆكۈمەت ھوقۇقىنى قولىغا ئالدى. 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى پەرمان چۈشۈرۈپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قايتا تەشكىللەيدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قايتا تەشكىللەنگەنلىكىنى جاكارلاپ، يېڭىدىن تەشكىللەنگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى بىلەن ئوخشاشمايدىغانلىقىنى ئىپادىلىمەكچى بولدى. ئۇ مەركەزنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە بولغان «غەمخورلۇقى»نى ئەملىيلەشتۈرۈشكە ئالدىراپ، قوراللىق باستۇرۇش بىلەن يۈمشاق ۋاستە ئارقىلىق بېقىندۇرۇش ئۇسۇلىنى تەڭ قوللاندى.

10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ۋۇ جۇڭشىن قول ئاستىدىكىلەرنى يىغىپ، قوراللىق قوزغىلاڭنى بىر تەرەپ قىلىشتا باستۇرۇش بىلەن غەمخورلۇق قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش فاڭجېنىنى بېكىتتى. ئۇ بىر تەرەپتىن قوراللىق باستۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، يەرلىكتە «قوغدىنىش ئەترىتى»نى تەشكىللەپ قورال تارقاتتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، جايلاردىكى يۇقىرى قاتلام زاتلىرىنى ئۆزىگە مايىل قىلىش ئۈچۈن ئۇلاردىن ھال سورىدى. خەلقنىڭ

كۆڭلىنى مايىل قىلىش ئۈچۈن ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نا- زىرى دېڭ شياڭخەي قاتارلىقلارنى غۇلجىغا ئەۋەتىپ يالغاندىن ھال سورد- دى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ يەرلىك خەلقتە بولغان «غەمخورلۇقى»نى كۆز - كۆز قىلماقچى بولۇپ، شېڭ شىسەي مۇسادىرە قىلغان، بۇلۇڭالغان مال - مۈلۈكلەرنى ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بەردى. ۋۇ جۇڭشىن يەنە شېڭ شىسەي تۇرمىگە تاشلىغان زاتلارنى قويۇپ بېرىپ، ئوقۇمۇشلۇق زاتلارنىڭ بەزىلىرىنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى، بەزىلىرىگە يول خىراجىتى بېرىپ يۇرتىغا يولغا سالدى. لېكىن، تۇرمىگە سولانغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پار- تىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەزالىرى، كادىرلىرى ۋە ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى قويۇپ بەرمىدى.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان سىياسىي ئامىل ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ تۇرمە- دىن چىقىشىغا سەۋەب بولدى، ئەپەندىم قاماقتا يەتكۈچە ئازاب - ئوقۇبەت چېكىپ، ئاخىر 1944 - يىل 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى تۇرمىدىن چىق- تى.

تۇرمىدىكىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئەھۋالىنى ۋۇ جۇڭشىن خېلى ۋاقىتتىن كېيىن مەركەزگە يوللىغانىكەن. تۆۋەندىكىسى ۋۇ جۇڭشىن ھۆكۈمىتى مىنگو 34 - يىلى، يەنى 1945 - يىلى 5 - ئايدا مەركەزگە يوللىغان «گومىنداڭ 6 - نۆۋەتلىك مەمىلىكەتلىك قۇرۇلتىيىغا سۇنۇلغان شىنجاڭ خىزمىتى ھەققىدىكى دوكلات»نىڭ قوشۇمچىسى:

1. يەغلىپ قالغان دېلولارنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى

بۇ نۆۋەتلىك ھۆكۈمەت قايتا تەشكىللىنىشتىن ئىلگىرى، ئۆلكىلىك ساقچى ئىشلىرى باشقارمىسى ۋە ھەر دەرىجىلىك ساقچى ئىدارىلىرى قامىغان ئېچكى قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلغان ۋە باشقا جىنايى ئىشلار دېلوسى سادىر قىلغان جىنايەتچىلەر 3005 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە ئىلى ۋىلايىتىدىكى تۇرمىلەرگە قا- مالغىنى 224 نەپەر، تۇيۇقسىز ۋەقە تۇپەيلىدىن بىر تەرەپ قى- لىنمىغان باشقا جىنايەتچىلەر 2851 نەپەر. مەركەزنىڭ يولىورۇ- قىغا ئاساسەن، ساقچى ئىدارىسى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، جىنا- يەت شەكىللەندۈرمىگەن، جىنايى پاكىتى تولۇق بولمىغان ياكى

قامالغان ۋاقتى ھۆكۈم قىلىنغان جازا مۇددىتىنىڭ يېرىمىدىن ئېشىپ كەتكەنلەر، قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن جەمئىيەتكە زىيان يەتكۈزمەيدىغانلار قويۇپ بېرىلدى ھەمدە ئىقتىدارىغا قاراپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ ياش، تەربىيەلىۋېلىشقا بولىدىغانلار تۇرلۇك كۇرسلاردا تەربىيەلەندى؛ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلەرگە قۇتقۇزۇش بېرىلدى. بۇلتۇر *10* ـ ئايدىن بۇ يىل *2* ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە *1762* نەپەر جىنايەتچى سوراق قىلىنىپ، دېلوسى ئاياغلاشتۇرۇلدى. جىنايى قىلمىشى مۇرەككەپ، تەكشۈرۈپ ئىسپات ئېلىش قىيىن بولغانلارنى ساقچى ئىدارىسى ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىۋاتىدۇ.

2. جىنايەتچىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش جەدۋىلى (قىسقارتىلدى)

خوش، بايىقى گېپىمىزگە كەلسەك، ئەپەندىم قويۇپ بېرىلىدىغان كۇنى ساقچى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لىيۇ بىڭدې ئۆزىنى تازا بىر «شەپقەتچى» قىلىپ كۆرسەتمەكچى بولۇپتۇ. چىرايىغا كۇلكە يۇگۇرتۇپ، مۇلايىم قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئەخمەتجاننى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپتۇ، ئۇنىڭغا ئۆيگە قايتىش خىراجىتىنى بېرىپتۇ ھەمدە ساپ ئۇيغۇر تىلىدا چىرايلىق گەپلەر بىلەن «ئاقيول» تىلەپتۇ، جۇملىدىن ئۆزىنىڭ «دۇبەن» ئالدىدا ئەخمەتجان ئۇچۇن قانچىلىك ياخشى گەپلەرنى قىلىپ ئۇنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالغانلىقىنى ئىزھار قىپتۇ. دۇبەننىڭ مەركەزگە ئۆستۇرۇلۇپ مۇھىم خىزمەتكە تەينىلەنگەنلىكىنى دەپتۇ. ئاخىردا ئۇنىڭ غۇلجىغا بارغاندىن كېيىن «تەرتىپلىك» بولۇشىنى ئۇمىد

1944 ـ يىلى، ئەخمەتجانىڭ تۇرمىدىن چىققان ۋاقتى

قىلىپ ئۇچ تۇرلۇك تەلەپنى قويۇپتۇ. بىرىنچىسى، ھەپتىدە بىر قېتىم شۇ يەردىكى ساقچى ئىدارىسىگە بېرىپ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىپ تۇرۇش؛ ئىككىنچىسى، ھۆكۈمەتكە قارشى گەپ ـ سۆز ياكى ھەرىكەتلەر ـ نى بايقىغان ھامان دەرھال ئۆزىگە مەلۇم قىلىش؛ ئۈچىنچىسى، تۇرغان يېرىدىن باشقا جايلارغا ئۆز مەيلىچە كېتىۋەرمەسلىك.

شۇنىڭ بىلەن ئەخمەتجان كامبېرغا كېلىپ، يۇك ـ تاقلىرىنى يەـ غىشتۇرۇپتۇ. لېيۇ بىڭدې ئۇنى ئۇرۇمچى 2 ـ تۇرمىسىدىن (ئازادلىقتىن كېيىن بۇ تۇرمە «دۆڭكۆۋۈرۈك مۇنچىسى» قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن) دەرۋاـ زىغىچىلىك ئۇزىتىپ چىقىپتۇ، ھەتتا تۇرمىدە قالغان ھىلالىدىن ئەزىزى قاتارلىقلار بىلەن خوشلىشىشقىمۇ رۇخسەت قىپتۇ. ساقالىرى ئۆسۈپ كەتكەن ھىلالىدىن ئاكا ئەخمەتجاننىڭ قولىنى چىڭ سىققان بولۇپ، لېيۇ بىڭدې دىققەت قىلمىغان پۇرسەتتە ئۆيىگە يازغان خەتنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئەخمەتجان بۇ تۇرمە دەرۋازىسىدىن چىققاندا، پۈتۈن بەدىنى ساپ ھاۋادىن يايراپ، ئەركىن نەپەس ئېلىپتۇ.

ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، بۇرھان شەھىدى، ھىلالىدىن ئەزىزى، توختى ئەلىموف، بارات روزىباقىيېف قاتارلىق سىياسىي مەھبۇسلارمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن قويۇپ بېرىلىپتۇ.

ئەخمەتجاننىڭ گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئاغدۇـ رۇش ئىرادىسى ھېچقاچان تەۋرىگەن ئەمەس. ئىنقىلاب مەشئىلى ئۇنىڭ قەلبىدە ئۇزۇندىن بېرى توختىماي يالقۇنجاپ كەلگەن، بۇگۈن ئۇنىڭ تۇرمىدىن چىقىشى خەلق ئاممىسىغا رەھبەرلىك قىلىپ گومىنداڭغا قارشى كەڭ كۆلەملىك كۈرەشنى قانات يايدۇرۇشنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر.

قاتتىق قىيىن ـ قىستاق، ئازاب ـ ئوقۇبەت ئەخمەتجانىنى قەتئىي باش ئەگدۈرەلمەپتۇ. مانا ئەمدى ئۇ ئۆلۈم گىردابىدىن قۇتۇلۇپ، تېخىمۇ قەيسەر ئىرادە بىلەن ئۆز يۇرتى غۇلجىغا قاراپ يول ئاپتۇ...

16. خۇش پۇراق سەبدەگۈل

ئەخمەتجان قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغاندا، بىز ئۇنىڭدىن مەڭگۈ ئايرىلىدىغان بولدۇق دەپ كۆز يېشى قىلىشقانىدۇق. مانا ئەمدى ئەخمەتجان ئۇرۇمچىدىكى تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلىپتۇ، دېگەن خەۋەر غۇلجىغا يېتىپ كېلىشىگە، ئائىلە بويىچە خۇشاللىققا چۆمۈپ، ئۇنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق قىلدۇق.

1944 - يىل 10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئەخمەتجان تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلگەنلەرگە تارقىتىلىدىغان يول خىراجىتىگە ئايروپىلان بېلىتى ئېلىپ غۇلجىغا قايتىپ كەلدى. بۇ كۈنى ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئۆيگە ئەخمەتجان بىلەن كۆرۈشۈشكە يىغىلىشقانىدى. چۈنكى، ھەممىزنىڭ چوڭى بولغان مومام بىز بىلەن بىللە تۇراتتى، ئەخمەتجان ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن مومامنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ - دە!

كىچىك ئاپام مېنى يەنە بىرنەچچە قىز بىلەن ئەخمەتجان تۇرىدىغان ئۆينى تازىلاشقا دەپ بۈيرۇغانلىقى ئۈچۈن، بۇ «داغدۇغىلىق» قارشى ئېلىشقا مۇيەسسەر بولالمايمۇ بۈيرۇقنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن سىرتقا قاراپ ماڭدىم. بۇ چاغدا ئۇرۇق - تۇغقانلار ئەخمەتجاننى ئورىۋېلىپ ئولاش - چولاش دەرۋازىدىن كىرىپ كېلىشىۋېتىپتۇ. كۈتۈلمىگەندە، مېنىڭ چىقىشىمغا ئەخمەتجاننىڭ كىرىشى توغرا كېلىپ دوقۇرۇشۇپ قالدۇق. كۆز پەسلى، ھەرخىل گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلغان ۋاقىت، ئەخمەتجان قولىغا بىر تال سېرىق سەبدەگۈل ئېلىۋالغانكەن. تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى شۇنداقمۇ، ئەخمەتجان كۈلۈمسىرىگىنىچە قولىدىكى سېرىق سەبدەگۈلنى ماڭا تۇتقۇزۇپ قويدى - دە، ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

ئەخمەتجان تۇرمىدە قېيىن - قىستاقلارغا ئېلىنىپ شۇنچىلىك ئازابلاپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ بەدىنىدىكى تارتۇقلار ئەمدى مەڭگۈ ئۆچمەس تامغا بولۇپ قاپتۇ. بۇنى كۆرۈپ مومامنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتكەنىدى.

لېكىن، نېمىلا بولمىسۇن ئۇنىڭ تىرىك قايتىپ كەلگەنلىكىنىڭ ئۆزى ئەڭ چوڭ بەخت.

بۇ چاغدا، غۇلجىنىڭ ۋەزىيىتى يەنىلا جىددىي، ھەممە يەرگە «ھۆ-كۈمەت» چىقارغان «ئالتە ئوغرى»نىڭ كەينىدىن ئەگەشمەكتىلەر، دېگەن پەرمانلار چاپلانغان. ۋۇ جۇڭشىن ھۆكۈمىتى باستۇرۇش ۋە تىنچلاندۇ-رۇشتىن ئىبارەت ئىككى قوللۇق تاكتىكا قوللىنىپ، ھەممە يەرگە پۇق-راچە كىيىنگەن ئىشپىيونلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ھەربىي ۋە ساقچىلار دائىم پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ ئاختۇراتتى، ئادەم تۇتاتتى. ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گاۋ ۋېي غۇلجا شەھىرىنىڭ يۇلتۇز كۇلۇبىدا چوڭ يىغىن ئېچىپ، نىلقا قوزغىلىڭنى مىللىي ئۆچمەنلىك دەپ بۇرمىلاپ بىر قىسىم ئاممىنى قايمۇقتۇردى، ئوت قۇيرۇقلۇق قىلدى. ئاندىن ئىشنىڭ تېگىنى بىلمەي-دىغان 300 دىن ئارتۇق خەنزۇ ئاممىنى مەجبۇرىي يوسۇندا ئۆزىنى قوغ-داش ئەترىتى قىلىپ تەشكىللەپ، مىلتىق، ئوق ـ دورا تارقىتىپ بەردى.

ئەخمەتجان بولسا تۇرمىدىن ئەمدىلا چىقتى. ئىشپىيونلارنىڭ قاتتىق نازارىتى ئاستىدا تۇرۇۋاتقىنى ئېنىق. ئەمما، ئۇ بەك كەم سۆز بولۇپ كېتىپتۇ، كۆڭلىدە بىر خىيال بارەك بىلىنەتتى. كۇن ئۆتكۇزمەيلا، چوڭلارنىڭ توسۇغىنىغمۇ، تېنىنىڭ ئاجىزلىقىغمۇ قارىماي، ئىشلەي-مەن دەپ ھۇسەنباي تېرە زاۋۇتىغا كەتتى. ئارىلىقلاردا يەنە بۇرۇنقىدەك كۆمۇر توشۇيمەن دەپ خاڭغمۇ چىقىپ يۇردى. بەزى كۇنلىرى ئاخشىمى ئۆيدە ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئاشكارا تارقاتقان تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى ئوقۇپ، خەلق قوزغىلىڭىغا دائىر ئەھۋاللارنى تەھلىل قىلاتتى.

ئۇنىڭ كۆڭلىدە شۇنىسى ئېنىق: ساقچى تەرەپ قارماقنى ئۇزۇن قو-يۇپ بېرىپ، بېلىقنىڭ يوغىنىنى تۇتماقچى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ئەتراپىدا تۇرۇپ ـ تۇرۇپ بىر قىسىم يوچۇن ئادەملەر پەيدا بولۇپ قالاتتى، ئەخ-مەتجانمۇ چاندۇرماي، ھېچقانداق ئىشقا ئارىلاشمىغان ھالەتتە، پەقەت جان بېقىشنىڭ كويىدىلا يۇرگەندەك قىياپەتكە كىرىۋالغانىدى. جۇملىدىن لېۋ بىڭدېنىڭ «بۇيرۇقى»غا ئىتائەت قىلىپ، ساقچى ئىدارىسىگە ئۆزىنى مە-لۇم قىلىپ تۇردى. لېكىن، ئۇ مەخپىي كۇرەشلىرىنى بىر كۇنمۇ توختە-تىپ قويغىنى يوق.

بىر كۇنى تۇيۇقسىز ئىككى ساقچى ئەخمەتجاننى ساقچى ئىدارىسىگە «تەكلىپ» قىلىپ كەپتۇ. بۇنداق بولىدىغىنىنى ئەخمەتجان ئاللىقاچان

تۇيغان، يامىنى كەلسە، يەنە بىر قېتىم تۇرمىگە سولار دەپ ئويلىغانىدى، شۇڭا ئۇ ئازراقمۇ تەمتىرەپ قالمىدى. ساقچىنىڭ ئىزدەپ كەلگىنىنى كۆرگەن ناسىركام بىلەن كىچىك ئاپام ئەخمەتجاننى يەنە تۇتقىلى كەلگەن ئوخشايدۇ، دەپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. ئەخمەتجان ساقچىخانىغا بارسا، لىيۇ بىڭدې ئولتۇرغانىكەن. ۋۇ جۇڭشىن ئۇنى نىلقا قوزغىلىڭىنى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن غۇلجىغا ئەۋەتكەنىكەن. بۇ ئەبلەخ بۇيرۇقتا بىنائەن ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى دېڭ شياڭخەيگە ماسلىشىپ، ئىلىدا ئاتالمىش تىنچلاندۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەپ، ئۇرۇمچى بىلەن غۇلجا ئارىلىقىدا قاتناپ يۈرۈپتۇ. بۇ ھېيلىگەر تۈلكىنىڭ غۇلجىغا كېلىشتىكى مەقسىتى نىلقا قوزغىلىڭىنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق ئىگىلەش ئىكەن. مانا ئەمدى ئەخمەتجاننى مۇشۇ مەقسەتتە يەنە بىر قېتىم سوراق قىلماقچى بوپتۇ.

لىيۇ بىڭدې نىلقا قوزغىلىڭىنىڭ باشچىلىرىدىن بىرى غېنى مەمەتباقىنىڭ «ئالتە ئوغرى»نىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى، يېرىم يىل بۇرۇن ئۇرۇمچى تۈرمىسىدىن قېچىپ كەتكەنلىكىنى بىلەتتى. ئۇ چاغدا ئەخمەتجانمۇ غېنى بىلەن بىر تۈرمىگە قامالغان. لىيۇ بىڭدې بولسا بۇ ئىككى مەھبۇس ئىلگىرى بىرگە قامالغان، ئۇلار بىر ـ بىرىنى بىلىشىدۇ، مانا ئەمدى بۇ يەردە قالايمىقانچىلىق چىقتى، بۇنىڭ چوقۇم ئىچكى باغلىنىشى بار دەپ قارايدىكەن. شۇڭا، ئۇ ئەخمەتجانىنىڭ ئاغزىدىن بىر قىسىم ئەھۋاللارنى ئىگىلىمەكچى بوپتۇ. لىيۇ بىڭدې ئۆزىگە قاتتىق ئىشەنگەن ھالدا ئەخمەتجاندىن غۇلجىغا كەلگەندىن كېيىن نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ. ئەخمەتجان ئۇنىڭغا كونا كەسپىنى قىلىۋاتقانلىقىنى، بىرنەچچە كۈن خاڭدا كۆمۈر توشۇغانلىقىنى، ھازىر تېرە زاۋۇتىدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. لىيۇبىڭدې ئۇستەلدىكى تەشۋىق ۋەرەقلىرىنى كۆرسىتىپ ھەجىيىپ تۇرۇپ سوراپتۇ:

ـــ بۇلار كىمنىڭ قىلىۋاتقان ئىشى؟

ئەخمەتجاندىن تۇزۇك جاۋاب ئالالمىغان لىيۇ بىڭدې ئاۋازىنى سۇرۇك چىقىرىپ قورقاق سالماقچى بوپتۇ:

ـــ خاڭلاردا، تېرە زاۋۇتلىرىدا قاتراپ يۈرۈشتىكى مەقسىتىڭ زادى نېمە؟

لىيۇ بىڭدې ئەگەر ئەخمەتجان ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ ئوبدان ماسلىشىدىغانلا بولسا، ئۇنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇشقا ۋەدىمۇ بېرىپتۇ.

لیـــۇ بىكدېنىك سوئال ـ سورىقى بىر كۇن داۋاملىشىپتۇ، لېكىن ئەخمەتجان بـــۇ جاللاتنىك سوئاللىرىغا ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپتۇ.

كەچقۇرۇن دادام كىچىك ئاپامىلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەخمەتجانىنى يوقلاپ كەلدى ۋە مومامغا: «يەنە ئەنسىزچىلىك بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، ئەخمەتجان ساقچىلارنىڭ كۆزىدىن نېرى ئەمەسكەن، يەنە بىرەر ئىش چىقىپ قالارمۇ نېمە» دەپ ئۆزىنىڭ ئەنسىرەۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. مەن بىر ياقدا تۇرۇپ چوڭلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاۋاتقىنىمدا، كۆز ئالدىمدا ئەخمەتجاننىڭ جەسۇرانە سىيماسى گەۋدىلىنەتتى. ئۇ بولسا تىنىم تاپمايدىغان ئادەم، ئۆز پىكرىدىن مەڭگۇ يانمايدۇ. بۇ مېنىڭ توقۇمىچىلىق كارخانىسىدا ئىشلەۋاتقان ۋاقىتلىرىم ئىدى، ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئىشلىسەممۇ تۈزۈكرەك تاپاۋەتكە ئىگە بولالماي زارلىنىپ يۈرەتتىم. قۇلىقىمغا دائىم: «دېھقانلار ئىسيان كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ، كونا ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇپ، بايلارنى يوقىتىدىكەن، كەمبەغەللەرنى ياخشى كۈنگە ئېرىشتۈرىدىكەن» دېگەن گەپلەر كىرىپ تۇراتتى. مەن ئەخمەتجاننىڭ ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا سۇۋېتتىن قايتىپ كەلگەن ۋاقىتىدىكى گەپلىرىنى ئېسىمگە ئالمەن، شۇ چاغلاردا ئۇ دائىم بىزگە قان ئىچەر بايلار جەزمەن يوقىتىلىدۇ، دۇنيادىكى كەمبەغەللەر جەزمەن ياخشى كۈنلەرگە ئېرىشىدۇ، دەيتتى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ دېگەنلىرى يېقىنلىشىپ قالدىمۇ نېمە؟

مەن ئىختىيارسىز ھالدا دېرىزە تەكچىسىدىكى بوتۇلكىغا چىلاپ قويغان سەبدەگۈلنىڭ يېنىغا باردىم.

بۇ گۈل ئەخمەت ئەپەندىم تۇرمىدىن قايتىپ كەلگەندە ماڭا تۇتقان خۇش پۇراق سەبدەگۈل ئىدى...

17. «7 ـ نويابىر» قوراللىق قوزغىلىڭى

«قەيەردە ئېزىلىش بولىدىكەن، شۇ يەردە قارشىلىق بولىدۇ».

ئۇزاق مۇددەت داۋاملاشقان مىللىي زۇلۇم، مىللىي كەمسىتىش ۋە دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە تۈپەيلىدىن ئېغىر ئازاب ـ ئوقۇبەت ۋە خورلۇقتا قالغان شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتلاش ئالدىدىكى ۋولقاندەك ۋە ياكى سەرەڭگە ياقسىلا لاۋۇلداپ يانىدىغان قۇرۇق ئوتۇندەك بولۇپ قالغانىدى.

1944 ـ يىلىنىڭ بېشىدا گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ 46 ـ دىۋىزىيەسى قومۇلغا، 48 ـ دىۋىزىيەسى گۇچۇڭغا، زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مۇلكىي خادىملىرى ئۇزۇلمەي شىنجاڭغا كېلىپ، خەلقنىڭ سېلىقىنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى. كېلەڭسىز بىيۇروكرات ئاپپارات، ھەربىي تەمىناتنى قامداش ئۈچۈن سېلىنغان ئالۋان ـ ياساق، ئېغىر باج ئۇزلۇكسىز كۆپەيتىپ، خەلق تالان ـ تاراج ئىچىدە قالدى، ئۇنى ئاز دەپ ھۆكۈمەت كۆپلەپ يېڭى پۇل تارقىتىپ، پۇلنىڭ كۇرسى بىردىنلا چۈشۈپ كەتتى، مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆرلىدى، كەمبەغەل خەلق جان باقالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭنىڭ چاي، شېكەر قاتارلىق كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى زورلۇق بىلەن پەقەت شىنجاڭ ئۆلكىلىك يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىگىلا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەچكە، ئاز ساندىكىلەر سەمرىپ كېتىشتى. ئۇنىڭ ئەكسىچە ئاممىنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىغا ئېھتىياجلىق بۇيۇملار ئىنتايىن قىممەتلىشىپ، خەلق تېخىمۇ نامراتلىشىپ كەتتى. بۇنى ئاز دەپ، ئاق تېررورلۇق ھەددىدىن ئېشىپ كەڭ ئاممىغا بالايىئاپەت يېغىۋاتاتتى. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى شىنجاڭدىكى ئېزىلگۈچى ھەر مىللەت خەلقنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغاپ، ئۇلارنىڭ قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشىگە پىلىتە بولۇپ قالدى.

ھېلىمۇ ئېسىمدە، دادام بىر پۇت بۇغداي ساتسا، بىر تاغار قەغەز پۇل ئەكېلەتتى. بىر تاغار قەغەز پۇلغا ئاران بىر يۆگەم ماتا كېلەتتى. كېيىن مېنىڭ بەزى ماتېرىياللاردىن ئىگىلىشىمچە، 1944 ـ يىلىدىكى مال باھاسى 1943 ـ يىلىدىكىدىن 7.5 ھەسسە ئۆرلىگەنكەن.

ئىلى ۋىلايىتى ـــ شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ماكانى، غۇلجا شەھىرى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى ھەمدە ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم باج مەنبەسى ئىدى. ئىلى ۋىلايىتىنىڭ يەر كۆلىمى خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسى بىلەن تەڭ. ئۇنىڭغا غۇلجا، سۈيدۇڭ، قورغاس، توققۇزتارا، نىلقا، جىڭ، بورتالا، ئارىشاڭ، تېكەس، موڭغۇلكۇ ـ رە، چاپچال ۋە كۈنەس ناھىيىلىرى قارايدۇ. شۇ چاغدىكى نوپۇسى 471 مىڭ 686 بولۇپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، شىبە، تاتار، رۇس، ئۆزبېك، داغۇر ۋە مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن تەر ـ كىب تاپقانىدى. بايلىقى مول بولۇپ، مەدەنلەردىن ۋولفرام، ئالتۇن، كۆ ـ مۈر، تۆمۈر قاتارلىقلار چىقاتتى. ياپېشىل تاغ، پايانسىز يايلاق مال ـ چارۋىنىڭ ماكانى ئىدى. چارۋا سانى شىنجاڭ بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇراتتى. تېرىقچىلىق يەر كۆلىمى بولسا 1 مىليون 508 مىڭ 670 مو بولۇپ، بۇ يەردىن چىقىدىغان ئاشلىق، شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 50 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى.

ۋاھالەنكى، مۇشۇنداق مۇنبەت زېمىندا ياشاۋاتقان خەلقنىڭ تۇرمۇ ـ شى ئىنتايىن قىيىن ئىدى. شۇڭا، خەلق ئاممىسى ئارىسىدىكى ئېزىـ لىشكە قارشى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان مەخپىي كۈرەشلەر سەلدەك يامراپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى كۈرەش ئوتى ھەممە يەرگە تۇتىشىپ كېـ تىۋاتاتتى، ھامان بىر كۈنى قوراللىق قارشىلىققا ئايلىنىپ ئاشكارا پارتلاش ئالدىدا تۇراتتى. جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىمۇ «قوزغىلاڭ»نىڭ پارتلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتاتتى.

يولداش ئىسھاقبېك 9 ـ ئايدا تاشقورغانغا بىرىپ پارتىزان ئەترەتـ لىرىنى تەشكىللەپ ئۇلۇغچاتقا ھۇجۇم قىلماقچى بولدى، لېكىن دۈشمەن كۈچلۈك بولغاچقا، مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدى.

يولداش ئىسھاقبېك مۇنۇنوف 1902 ـ يىلى ئۇلۇغچات ناھىيەسى جىغىن يېزىسىنىڭ سمخانا كەنتىدە تۇغۇلغان. ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە ئا ـ تىسى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىياغا بېرىپ تىرىكچىلىك قىلغان، 16 يېشىدا يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، قىرغىز ئىماندار قەبىلىسىنىڭ بېگى بولغان.

1928 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىزىل (ھازىرقى بىشكەك) شەھىرىگە بېرىپ ئوقۇغان. 1930 ـ يىلى قايتىپ كەلگەندە شىنجاڭ ئۇلۇغچات چېگرا مۇداپىئە ئەترىتىنىڭ كاتىپلىقىغا تەينىلەنگەن. 1938 ـ يىلى شېڭ شىسەي تەرەققىيپەرۋەر بولۇۋالغان چاغدا بىرىگادا كوماندىرى بولغان. 1940 ـ يىلى شېڭ شىسەي ئۇنى ھەربىي خىزمەتتىن قالدۇرۇپ، ئۆلكىلىك قازاق ـ قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ يۆتكىگەن ھەمدە مەخپىي ئۆلتۇرۇۋەتمەكچى بولغان. 1942 ـ يىلى شېڭ شىسەي نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ كوممۇنىستلارنى ۋە تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى تۇتقۇن قىلىشقا كىرىشكەن چاغدا، ئىسھاق بېك سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىۋالغان. 1944 ـ يىلى غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن.

ئۇيغۇرلار ئەمدىلىكتە ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشنى مەقسەت قىلغان خەلق قوراللىق كۈرىشىگە ئاتلاندى. ئۇ يەنە بىر قېتىم ئىشچىلار مەركەزلەشكەن تېرە زاۋۇتىغا كىرىپ، «ئازادلىق تەشكىلاتى» بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە ئورناتتى.

«ئازادلىق تەشكىلاتى» شېڭ شىسەينىڭ قانلىق ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى 1944 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى غۇلجىدا قۇرۇلغان. ئۇ چاغدا ئۇيغۇرلار ئىچىدە تېخى ئۇرۇمچىدە قاماقتا ئىدى.

بۇ تەشكىلات ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ تەسىرىنى ئالغان تەرەققىيپەرۋەر ياشلار قۇرغان «ماركسىزمنى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى»، «ماركسىزمچىلار ئىتتىپاقى»، «ياش ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى» ۋە «ساۋاقداشلار ئۇيۇشمىسى» قاتارلىق تەشكىلاتلار ۋە تەرەققىيپەرۋەر كۆچلەردىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئابدۇكېرىم ئابباسوف، قاسىمجان قەمبىرى، مۇھەممەدىن ئەخمىدى، رەھىمجان سابىرھاجى، زۇنۇن تېيىپوف قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەرلەردىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭدىن باشقا پانتۇركىزم تەرغىباتچىلىرى، فېئودال يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرگە تەۋە ئوڭ قانات كۆچلەرمۇ بار ئىدى. ئېلىخان تۆرە ئەنە شۇلارنىڭ بىرى. شۇنداق ئېيتىشقا بولاتتىكى، بۇ تەشكىلاتتا مۇئەييەن كوممۇنىستىك ئىدىيەۋى ئاڭغا ئىگە تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار، شېڭ شىسەينىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئورتاق تونۇشقا ئىگە بىر تۈركۈم پىرولېتارلار ۋە جامائەت ئىچىدە يۇقىرى ئابرۇي ـ ئىناۋەتكە ئىگە دىنىي زاتلارمۇ، جۈملىدىن شېڭ شىسەينىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوراللىق كۈرەشنى ئاك-

تىپ قوللايدىغان باي ـ سودىگەرلەرمۇ بار ئىدى. دېمەك، ئەنە شۇ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشتەك ئورتاق بىر نىشان، ئوخشاش بولمىغان قاتلام، ئوخشاش بولمىغان تەركىبتىكى زاتلارنى بىر ـ بىرى بىلەن چەمبەرچەس باغلىغانىدى.

«ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ مەخپىي پائالىيەت مەركىزى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئالتەشوئار مەھەللىسىدىكى تېرە زاۋۇتىغا يېقىن كىچىك بىر ھويلىغا ئورۇنلاشقان. تەشكىلاتنىڭ ئەتراپىغا ئۈيۈشقان كۈچلەر ئاساسەن ئىشچىلار، قول سانائەتچىلەر ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى دېھقانلار ئىدى.

ئەخمەتجان «ئازادلىق تەشكىلاتى»نىڭ قوراللىق قوزغىلاڭىدىكى مۇھىم رولىنى ئىنتايىن ياخشى چۈشەنسىمۇ، بىراق ئۆزىگە نىسبەتەن ساقچىلارنىڭ يېپىنى ئۈزۈن قويۇپ بېرىپ، بېلىقنىڭ چوڭىنى تۇتماقچى بولۇۋاتقانلىقى كۆڭلىگە ئايان ئىدى، دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ئەتراپى پايلاقچىلار بىلەن توشقان. ئەگەر بۇ تەشكىلات بىلەن ئالاقىلىشىدىغانلا بولسا، ھەممەيلەننىڭ تورغا چۈشۈشى ئېنىقلا گەپ. ۋاھالەنكى ئەپەندىم بۇ تەشكىلاتنىڭ رەسمىي ئەزاسى ئەمەس. دۈشمەننىڭ سېزىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئەخمەتجان ئۆزىنى «ئازادلىق تەشكىلاتى»دىن يىراق تۇتۇپ، بىۋاستە ئالاقە قىلمىدى، ئەمما تەشكىلاتنىڭ ئىشەنچلىك ئەزالىرى بىلەن مەخپىي ئۇچرىشىپ، تاق لىنىيەلىك ئالاقە باغلاپ تۇردى.

ئەپەندىم «ئازادلىق تەشكىلاتى» ئەزالىرىدىن مارکسىزملىق ئاڭغا ئىگە ئابدۇكېرىم ئاباسوف، دېموكراتىيەگە ئىنتىلگۈچى تەرەققىيپەرۋەر رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىقلار بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم مەخپىي ئالاقە باغلاپ، قانداق قىلغاندا تەشكىلات ئىچىدىكى دىنىي زاتلار، مىللىي بۇرژۇئازلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرنىڭ رولىدىن پايدىلىنىش ھەققىدە پىكىر ئالماشتۇرۇپ تۇردى. ئۇلار ھەممە كۈچلەرنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، ئۆز قوشۇنىمىزنى كېڭەيتىش ھەققىدە مۇھىم مەسلىھەتلەرنى قىلىشاتتى. گەرچە ئەخمەتجان بۇ پەۋقۇلئاددە مەزگىلدە ئاشكارا ئوتتۇرىغا چىقمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئىنقىلابنىڭ تەييارلىقى ئىشلىرىغا ئىنتايىن مۇھىم تەسىرلەرنى كۆرسەتتى.

ئەپەندىم مارکسىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە پىرولېتارىيات سىنىپىغا تايىنىش كېرەكلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. بۇ نەزەرىيەنى ئۇ سوۋېتتىكى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ ئەمەلىيىتىدىن ئۆگەنگەن، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ تەشكىلچانلىقى ئەڭ كۈچلۈك، ئىنقىلابىي روھى ئەڭ يۇقىرى بو-

لۇشتىن ئىبارەت ئاۋانگارتلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى چوڭقۇر چۈشىنىدۇ. شۇڭا، ئەمەلىي ئەھۋالنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، ئەڭ بۇرۇن غەربنىڭ ئىلغار ئۇسكۇنىلىرىنى ئەكىرگەن تېرە زاۋۇتىنى ئىشچىلار سىنىپى مەركەزلەشكەن، گەرچە بۇ يەردىكى ئىشچىلارنىڭ سانى جىق بولمىسىمۇ رولى چوڭ دەپ قاراپ، مەخپىي خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا ئاتلاندى. جۇملىدىن ئىشچىلارنى قوللىغا قورال ئېلىپ كونا ھاكىمىيەت بىلەن ئاداققىچە كۈرەش قىلىشقا چاقىراتتى؛ جانلىق ئىبارەلەر بىلەن ئۆز ئەتراپىدىكى ئاممىنى يېقىندىن ماسلىشىشقا سەپەرۋەر قىلاتتى. ئۇنىڭ ۋەزىيەت توغرىسىدىكى قاراشلىرى، ئىنقىلاب توغرىسىدىكى بايانلىرى، جەمئىيەتنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا ئازاب ـ ئوقۇبەت ۋە زۇلۇم چېكىۋاتقان ئېزىلگۈچى سىنىپنى ئېغىر ئۇيقۇدىن ئويغىتاتتى. ئىشچىلار قوشۇنى تۇنجى بولۇپ ئەخمەتجانىنىڭ ئاغزىدىن ئۆزلىرىنىڭ يېڭى دۇنيانىڭ غوجىسى ئىكەنلىكىنى ئاڭلاۋاتاتتى، ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىنىڭ تايانچ كۈچى ئىكەنلىكىنى، كۈرەش ئارقىلىق ئۆز ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەكلىكىنى ئەمدىلەتىن بىلۋاتاتتى. ئەخمەتجانىنىڭ كەسكىن ھەربىكەتلىرى، ئۆتكۈر نۇتۇقلىرى ئىشچىلارنىڭ كۈچلۈك ھىمايىسىگە ئېرىشتى. كۆپچىلىك بىر نىيەت ـ بىر مەقسەتتە ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، دۈشمەنگە قارشى قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلىش ئىرادىلىرىنى ئىپادىلىدى.

ھەممىگە مەلۇم، نىلقا ناھىيەسىدىكى دېھقان ـ چارۋىچىلار 1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن دۈشمەن كۈچلۈك كېلىپ قالغاچقا تاغ ئىچىگە چېكىنىپ كەتكەنىدى ھەم نىلقا پارتىزانلىرى دەپ ئاتىلىپ قوراللىق قوشۇن بولۇپ تەشكىللەنگەنىدى. نىلقا پارتىزانلىرى 1944 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى نىلقىغا يەنە بىر قېتىم تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى. ئىنقىلاب ئۇچقۇنلىرى ئەتراپتىكى ناھىيەلەردىمۇ بارغانسېرى كېڭەيگىلى تۇردى. غۇلجا شەھىرىنى بېسىپ ياتقان گومىنداڭ ھۆكۈمەت دائىرىلىرى بىر تەرەپتىن مۇداپىئەنى كۈچەيتسە، يەنە بىر تەرەپتىن تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنى تەرەپ ـ تەرەپتە تۇتقۇن قىلىپ، «گۇمانلىق» دەپ قارالغانلارغا غالجىرلارچە زىيانكەشلىك قىلغىلى تۇرىدى. ھەممە يەرنى ئاق تېررورلۇق قاپلاپ كەتتى.

10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ باش قوماندانى جۇ شاۋلياڭ گومىنداڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە جىددىي تېلېگراممىا

يوللاپ، گومىنداڭ قوشۇننىڭ غۇلجىغا بولغان مۇداپىئەسىنى ۋە باستۇ-رۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا تۆۋەندىكىدەك ئۇچ تۈرلۈك جەددىي قارار چىقاردى:

(1) لى يۇشياڭ قول ئاستىدىكى بىر باتالىيوننى غۇلجىغا يارەمگە يۆتكىسۇن، داخىيەنزىدىكى 21 - پولكنىڭ بىر باتالىيونى ئەرتەيدە ئو-رۇنلىشىپ، ئۇرۇمچى بىلەن غۇلجا ئوتتۇرىسىدىكى تاشيولنى قوغدىسۇن.

(2) ئىلى ۋىلايىتى بويىچە ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىنسۇن، دىپلو-ماتىيە ئالاھىدە ۋەكىللەر مەھكىمىسى كۈتۈلمىگەن ئىش چىقىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسىغا نوتا تاپشۇرۇپ، غۇلجا ئەتراپىدىكى سوۋېت مۇھاجىرلىرىنى كونسۇلخانا-غا يىغىش تەكلىپىنى بەرسۇن.

(3) دۆربىلجىندىن شىخوغا بىر پىيادىلەر باتالىيونى يۆتكەپ كې-لىنسۇن، شۇنىڭ بىلەن تەڭ قوبۇقسارداۋ تۈرۈشلۇق قوشۇن يارەمگە يۆتە-كەلسۇن.

لېكىن، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ قوشۇن يۆتكىشى ۋەزىيەتنى بە-رىبىر ئوڭۇشىيالمىدى. خەلق قوراللىق كۈچلىرى بىلەن گومىنداڭ مۇ-تىزىم ئارمىيەسى ئوتتۇرىسىدىكى قانلىق جەڭ قاش بىلەن كىرپىكنىڭ ئارىلىقىدا قالغانىدى، كەڭ كۆلەملىك خەلق قوراللىق قوزغىلىڭى پارتلاش ئالدىدا تۇراتتى!

گومىنداڭ ئەكسىيەتچى دائىرىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ گۈمران بولىدىغان كۈنلىرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى سەزگەندەك قۇتۇرغىلى تۇردى. ھەممە يەرنى تېررورلۇق قاپلىغانىدى، لېكىن بۇ تاڭ ئالدىدىكى زۇلمەت بولۇپ، ھەل قىلغۇچ پەيتنىڭ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن دېرەك بې-رەتتى. غۇلجىدىكى ئىشچى - دېھقان، شەھەر ئاھالىلىرى ئارىسىدا «نىلقا پارتىزانلىرى ناھىيەلىك ساقچى ئىدارىسىنى ئىشغال قىپتۇ. قاش كۆۋۈ-رۈكىگە كېلىپ قاپتۇ» دېگەندەك خەۋەرلەر تارقالغىلى تۇردى. كوچا - كوچا، ھويلا - ھويلىلارغا گومىنداڭغا قارشى تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى چاپلانغان بولۇپ، ھەممە ئادەم ھاياجانلىنىپ كېتىۋاتاتتى. «غالجىر ئىت ئادەم چىشلەيدۇ» دېگەندەك، گومىنداڭ دائىرىلىرى خەل قوشۇنلىرىنى يىغىپ 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 3 - كۈنى نىلقا ناھىيەسىنى قايتىدىن ئىشغال قىلىۋالدى. بۇ «غەلىبە»دىن مەست بولۇپ كەتكەن «دۆلەت ئارمى-يەسى» پارتىزانلارنىڭ جانلىق تاكتىكا قوللىنىپ نىلقىنى تاشلاپ، ئۇچ

يول بىلەن غۇلجا شەھىرىنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋالىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى كېچىدە 5000 غا يېقىن پارتىزان ئۈچ چوڭ ئەترەتكە بۆلۈنۈپ، غۇلجا شەھىرىگە يۈرۈش قىلدى. ساناقسىز كەمبەغەل دېھقان ـ چارۋىچىلار ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ، گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى ئاخىرقى ھۇجۇمغا تەييارلاندى.

1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى تاڭ سەھەردە ئېتىلغان قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ئوق ئاۋازى غۇلجا ئاسمىنىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، پۈتۈن ئىلى ۋادىسىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

نىلقا پارتىزانلىرى ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتتى: غەربىي باتۇر باشلىغان پارتىزانلار شىمالدىن، سېيىت باتۇر باشلىغان پارتىزانلار شەرقتىن، فاتىخ باتۇر باشلىغان پارتىزانلار غەربتىن بىرلا ۋاقىتتا غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر ئىچىدىكى خەلقمۇ دەرھال قوزغىلىپ، ئارا ـ توقماقلارنى ئېلىشىپ پارتىزانلار بىلەن بىللە گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مۇلكىي ئورگانلىرىغا شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلدى. ئىشچىلار، دېھقانلار، ئوقۇغۇچىلار كوچا جېڭىنى قانات يايدۇردى. تېرە زاۋۇت ئىشچىلىرى تەشكىللىك ھالدا ھەر خىل قوراللار بىلەن قوراللىنىپ، ھەممىنىڭ ئالدىدا جەڭ قىلدى. ئۇلارنىڭ كەينىگە ئەگەشكەنلەر كۆپ ئىدى. ئەخمەت ئەپەندىم قولىدا قىسقا ئاپتومات تۇتقان ھالدا، بىر قىسىم تېرە زاۋۇت ئىشچىلىرى بىلەن، شەھەر رايونىغا ئالدىن بېسىپ كىرگەن پارتىزانلارغا يول باشلاپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

تۈيۇقسىز قىلىنغان قوراللىق ھۇجۇم گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنى ئالاقزەدە قىلىۋەتتى. گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ ئىشتاب باشلىقى ساۋ رىلىڭ زاپاس 7 ـ دىۋىزىيە 19 ـ پولكىغا قوماندانلىق قىلىپ، ئالمان ـ تالمان جەڭگە ئاتلاندى. ئىككى تەرەپ ئارىسىدىكى سوقۇش ئىنتايىن كەسكىن ئېلىپ بېرىلدى. قۇلاقنى يارغۇدەك پارتلاش ئاۋازلىرى، ۋىزىلداپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار، لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت ھەممە يەرنى بىر ئالغاندى. ئۆيلەر ئۆرۈلگەن، كۆۋرۈكلەر بۇزۇلغان... ئىككى تەرەپ كەسكىن ئېلىشقاندىن كېيىن، پارتىزانلار تېزلىكتە ۋالىي مەھكىمىسى بىلەن ساقچى ئىدارىسىگە ئوخشاش مۇھىم نۇقتىلارنى قولىغا ئالدى. لېكىن، شەھەر ئىچىدىكى ئۇن زاۋۇتى، ئېلېكتىر ئىستانسىسى، سەرەڭگە زاۋۇتى قاتارلىق جايلارغا كىرىۋالغان گو-

مىنداڭ قوشۇنى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. جەڭ ئىنتايىن شىددەتلىك بولدى، غەزەپلەنگەن خەلق «ھۇررا! ھۇررا!» دەپ ۋارقىرىشىپ، ھەرقايسى نۇقتىلارغا قاراپ سەلدەك ئاقتى.

خەلق قوزغىلىڭغا ئەگىشىپ، غۇلجا گىمنازىيە ئوقۇغۇچىلىرىمۇ پارتىزان ئەترەتلىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاكام رۇستەممۇ بار ئىدى. مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بوغچىلىرىنى تاشلاپ قولىغا قورال ئېلىپ، جەڭ مەيدانىغا باتۇرلۇق بىلەن ئاتلاندى.

پارتىزانلارنى ئالساق، ئەمدىلەتىن كەتمەن ـ گۈرجەكنى تاشلاپ قولىغا قورال ئېلىپ دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىۋاتقان دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزىلەرنىڭ قولىدا ئارا ـ توقماق، بەزىلىرىدە ئۆزلىرى ياسىۋالغان ئوۋ مىلتىقلىرى، يەنە بەزىلىرى ئاپتومات، پىلىموتقا ئوخشاش زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان. يەنە بىر تۈركۈملىرى بولسا، ئىلگىرى شېڭ شىسەي قوشۇنىدا ھەربىي ۋەزىپە ئۆتىگەن ھەربىي تېخنىكىغا خېلى پىششىق كونا ھەربىيلەر ئىدى. پارتىزانلارنىڭ قولىدىكى قوراللارنىڭ تولىسى دۈشمەن قولىدىن تارتىۋېلىنغان، ئۇلار بىر ـ بىرىدىن مىلتىق ئېتىشنى ئۆگىنىپ ھەربىي ماھارىتىنى تېزدىن يۇقىرى كۆتۈردى. ئۇلار چوقۇم غەلىبە قىلىمىز دېگەن ئىرادە بىلەن باتۇرلارچە دۈشمەن بىلەن ئېلىشاتتى. ئازاد-

ئەخمەتجاننىڭ ھەربىيلىك ھاياتى

لىق، ھۆرلۈككە ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئورتاق غايە ھەم نىشان تەرەپ تە-رەپتىن يىغىلغان پارتىزانلارنى بىر يەرگە ئۇيۇشتۇرۇپ، تەبىئىي يوسۇندا پولاتتەك مۇستەھكەم خەلق قوراللىق قوشۇنىغا ئايلاندۇردى. نۇرغۇن پار-تىزانلار جەڭگاھتا ئىسسىق قانلىرىنى ئاققۇزدى، ئەزىز جانلىرىدىن ئاي-رىلدى. ئەپەندىم پارتىزانلار بىلەن جەڭنىڭ ئالدىنقى سېپىدە ئۇرۇش قىلدى. ئۇ بۇرۇن سوۋېت ـ فىنلاندىيە ئۇرۇشىغا قاتناشقان، مول ئەمە-لىي ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئىگە بولغاچقا، بىر تۈركۈم پارتىزانلارغا قو-ماندانلىق قىلىپ، جانلىق تاكتىكا قوللىنىپ، ئاز كۈچ بىلەن كۆپ سان-لىق دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قىلدى.

ھاۋا سوغۇق بولغاچقا، پارتىزانلارنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈكى توڭلاپ قال-غانىدى. ئەپەندىم جانلىق كۈچلەرنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن جەڭ ئارىلى-قىدا پارتىزانلارنىڭ دالا تاماقخانىسىنى تەكشۈرەتتى، بەزىدە ئۆزى ئاشخا-نىغا سۇ توشۇپ، ئاشپەزلەرنىڭ تاماق ئېتىشىگە ياردەملىشەتتى.

دەرۋەقە پارتىزانلارنىڭ قەھرىمانلارچە ئەجەللىك زەربە بېرىشى بە-لەن، گومىنداڭ قوشۇنلىرى كەينى ـ كەينىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكى-نىشكە باشلىدى.

ئۆلكىلىك ساقچى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلىنىڭ مۇ-ۋەققەت ۋالىيسى لىيۇ بىڭدې غوجىسىنىڭ پەرمانى بويىچە بۇنىڭدىن بىر-نەچچە ئاي ئىلگىرى ئىلىغا يېتىپ كېلىپ، ئىلى ساقچى ئىدارىسىنىڭ 153
باشلىقى، فاشىست گاۋ ۋېي بىلەن بىرلىشىپ، نۇرغۇنلىغان بىگۇناھ ئاممىنى قولغا ئالغان، ئەسكىرىي كۈچنى تەشكىللەپ نىلقا پارتىزانلىرى-نى قورشاپ يوقىتىشقا ئۇرۇنغان، ئۇرۇمچىدىكى تۇرمىدە سان ـ سانا-سىز تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى قىينىغان ۋە ئۆلتۈرگەن، جۇملىدىن ئەخ-مەتجاننى ئۆزى بىۋاسىتە قىيناپ سوراقتا تارتقان، ئىككى قولى ئىن-قىلابچىلارنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن بويالغان. بۇ جاللات قوزغىلاڭنىڭ بىرىنچى كۈنىلا پارتىزانلار تەرىپىدىن نەق مەيداندا ئېتىپ تاشلاندى. گاۋ ۋېي ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ، ساقچى ئىدارىسىگە قامۇالغان نەچچە يۈز بىگۇناھ ئادەمنى ئېتىۋەتتى. ۋاھالەنكى، ئۆلۈم خەنجىرى ئۇ-نىڭ كانىيىغا ئاللىبۇرۇن تاقالغانىدى. گاۋۋېي لىيۇ بىڭدېنىڭ جەسىتىنى تاشلاپ، ساقچى ئىدارىسى ئاشخانىسىدىكى ئەخلەت تۆكىدىغان كاماردىن ئۆمىلەپ چىقىپ ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي قاچقان پېتى ئىلى دەريا-

سىدىن ئۆتۈپ، چاپچال ئارقىلىق كۆرەگە بېرىۋالدى. لېكىن ئۇ يەنىلا خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ قورشاۋىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئۆزىنىڭ قان ـ قەرزگە بوغۇلغانلىقى، خەلقنىڭ ھەرگىز كەچۈرمەيدىغانلىقى، ئۆزىگە ئۆلۈمدىن باشقا يول يوق ئىكەنلىكى ئايان بولغاچقا، 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى كۆرەدە ئۆزىنى ئېتىپ ئۆلۈۋالدى.

شەھەر كوچىلىرى جەڭ مەيدانىغا ئايلانغانىدى. ياشلارنىڭ ھەممىسى ئالدىنقى سەپكە كەتكەچكە، قېرى ـ چۈرى، ئاغرىق ـ سىلاق، ئايال ـ بالىلار ئۆز جايلىرىدا مۆكۈنۈپ جان ساقلاۋاتاتتى. غايىب ئوقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن دادام بىزنى ئۆيدىن چىقارماي، ئۆينىڭ ئىشىك ـ دېرىزىلىرىنى قۇم خالتا بىلەن مەھكەم ئېتىۋەتتى. تەرەپ ـ تەرەپتىن ئېتىلغان ئوقلارنىڭ ۋىزىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. باشقا تۇغقانلار بىلەن بولغان ئالاقىمىزمۇ ئۈزۈلۈپ قالدى. پاتەم كىچىك ئاپامىلارنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ئۇقالمىدۇق. ئەخمەتجانغا كەلسەك، ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. خەقتىن قولىغا ئاپتومات تۇتۇپ جەڭ قىلىۋاتقۇدەك، شېھىت بوپتۇدەك، دېگەندەك گەپلەرنى ئاڭلايتتۇق، ئۇنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكى ھەققىدە ھېچقانداق خەۋەر يوق ئىدى.

پارتىزانلار قان كېچىپ جەڭ قىلىش ئارقىلىق ئاخىر غۇلجا شەھىرىدىكى ئاساسلىق نۇقتىلارنى ئىشغال قىلدى. مەغلۇپ بولغان گومىنداڭ زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ قاچاق ئەسكەرلىرى ئالاقزەدە بولۇپ چېكىنىمەكتە ئىدى. خەلق گومىنداڭنىڭ تۇغ ـ ئەلەملىرىنى يىرتىپ تاشلاپ، تۇرمە ـ زىندانلارنىڭ ئىشىكلىرىنى چېقىپ ئېچىپ، قاماقتا ياتقان بىگۇناھ ئاممىنى قۇتقۇزۇپ چىقتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە نەۋرە ئاكام ھۈسەينىمۇ بار ئىدى. ئۇ ئەسلىي ئاددىي بىر تۆمۈرچى بولۇپ، قوزغىلاڭدىن ئىلگىرى گومىنداڭ تەرىپىدىن بىگۇناھ قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان. ئۇ ئۆزىنىڭ ھايات قېلىشىدىن ئاللىقاچان ئۈمىدىنى ئۈزگەنىكەن. مانا ئەمدى زىندانىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ، يۇز ـ كۆزىنى يۇيۇشنىمۇ قايرىپ قويۇپ، قولىغا سېلىنغان زەنجىر ـ كىشەنلەرنى چېقىپ تاشلاپ كۆرەشكە ئاتلاندى. پاچاقلانغان زەنجىر ـ كىشەنلەر ئەسلىدە مۇشۇنداق تۆمۈر چىلەر تەرىپىدىن سوقۇلغان بولۇپ، ئۆزلىرى سوققان زەنجىر ـ كىشەن بىلەن ئۆزلىرىنىڭ پۇت ـ قوللىرى كىشەنلەنگەنىدى. نەۋرە ئاكام تۆرەمىدىن چىققان پېتى ئۇدۇل تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا بېرىپ، دەرغەزەپ بىلەن بازغىنىنى قولىغا ئالدى ـ دە، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئەركىنلىك ئۈ

چۈن جەڭ قىلىۋاتقان ئالدىنقى سەپتكى پارتىزانلارغا نەيزە، ئارا سوقۇپ يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئاتلاندى.

قوراللىق قوزغىلاڭ تاغنى تالقان قىلىدىغان ھەيۋەت بىلەن كۈنسايىن ئۇلغىيىۋاتاتتى. بىراق، گومىنداڭنىڭ قالدۇق قوشۇنلىرى ئايرىم - ئايرىم نۇقتىلارغا يوشۇرۇنۇۋېلىپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. ئۇن زاۋۇتىغا كىرىۋالغان گومىنداڭ قوشۇنى ئالاقزەدىلىك ئىچىدە ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ پارتىزانلارغا قارشى ئوق ياغدۇراتتى. ئۆگزىگە چىقىۋالغان گومىنداڭ ئوفىتسېرى، ئۆزى بىر بۇلۇڭغا مۆكۈنۈۋېلىپ، قالغان ئالتە ئەسكەرگە ئۆگزىگە پىلىموت تىكلەپ پارتىزانلارنى قاتتىق ئوققا تۇتۇشنى بۇيرۇپتۇ. ئوتتۇرانچى تاغام ئابدۇرۇسۇل ئەنە شۇلارنىڭ بىرى ئىكەن. ئۇ بۇنىڭدىن بۇرۇن شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ گومىنداڭ ئارمىيەسىدە ۋەزىپە ئۆتەشكە مەجبۇر بولغان. ھېلىقى ئوفىتسېر بولسا بايىقى ئەسكەرلەرگە جېنىڭنىڭ بارىچە ئوققا تۇتۇش، كىمكى بويسۇنمايدىكەن ھەربىي بۇيرۇققا قارشى چىققىتى دېگەن جىنايەت بىلەن شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ئېتىپ تاشلىنىسەن دەپ بۇيرۇق قىپتۇ. ئەنە شۇنداق ھالقىلىق پەيتتە، ئوتتۇرانچى تاغام قالغان بەش ئەسكەرنى قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئۆتۈشكە قايىل قىپتۇ. باشلىقىنى قايمۇقتۇرۇش ئۈچۈن قولىدىكى پىلىموتنى توختىماي ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىۋېرىپتۇ. ئوفىتسېر توختىماي ئېتىۋاتقان ئوق ئاۋازىدىن ئۇلارنى جەڭ قىلىۋاتىدۇ دەپ ئالدىنىپ تۇرۇۋېرىپتۇ. لېكىن، پارتىزانلار ئۇن زاۋۇتىنىڭ ئۆگزىسىگە قارىغۇدەك بولسا پىلىموت باشقا ياققا ئېتىلىۋاتقۇدەك. شۇنىڭ بىلەن پارتىزانلار ئەھۋالنى سېزىپ، بىرلا ھۇجۇم بىلەن ئۇن زاۋۇتىدىن ئىبارەت مۇستەھكەم قورغاننى ئوڭۇشلۇق ئىشغال قىلىۋالدى. تاغاممۇ ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ پارتىزانلار قاتارىغا قېتىلىپ كېتىۋاتىدۇ.

خەلق قوراللىق كۈچلىرى غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەيتتى، گومىنداڭ قوشۇنى ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنەتتى.

غۇلجا شەھىرىنىڭ 20 كىلومېتىر نېرىسىدا «پىلىچى خاڭ» دەپ ئاتىلىدىغان خاڭ بار ئىدى. بۇ خاڭنىڭ غوجايىنى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئوق ئاۋازىنى ئاڭلاپ يۇرىكى يېرىلاي دەپ قاپتۇ - دە، قۇدۇق ئاستىدا كۆمۈر قېزىۋاتقان ئىشچىلارنىڭ ئۆلۈپ - تىرىلىشى بىلەن ھېسابلاشماي، قۇدۇق ئاغزىنى ئېتىۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ. قۇدۇق ئاستىدا قامىلىپ قال-

غانلارنىڭ ئىچىدە چوڭ تاغام ئابدۇماناپمۇ بار ئىكەن، ئۇ مېنىڭ ئاپامنىڭ ئىنىسى ئىدى. پارتىزانلار تېزدىن بېسىپ كېلىپ خاڭنىڭ تېگىدە ئۆلەر ھالەتتە ياتقان ئىشچىلارنى قوتقۇزۇۋاپتۇ. تاغامۇ ئۆلۈمدىن قوتۇلۇپ قاپتۇ. خاڭدىكى ئىشچىلار قوتقۇزۇلۇپتۇ، دېگەن خەۋەر يېتىپ كەلگەن چاغدا، مومام يىغلىغىنىچە قودۇق ئاغزىغا بېرىپ تاغامنىڭ يەر تېگىدىن چىقىشىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ. كۆمۈردەك قارىيىپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن ئىشچىلار قودۇق ئاستىدىن چىقاندا مومام ئۇلارنى بىر باشتىن قوچاقلاپ سۆيۈپ كېتىپتۇ ۋە ئاخىرىدا ھايات قالغان ئوغلى ئابدۇماناپنى تېپىپتۇ. تاغام شۇ كۈنىلا پارتىزانلارغا قېتىلىپ كېتىپتۇ. كېيىن ئۇ مىللىي ئارمىيە ئاتقۇچى 1 ـ پولكتا پىلىموتچى بولۇپ، كەڭسايغا ئېغىر زىنىن ساقلاش جېڭىدە خىزمەت كۆرسىتىپ مۇكاپاتلانغانىدى. ئازادلىقتىن كېيىن ھەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، غۇلجا ناھىيەلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ، مەملىكەت بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ تەقدىرلەندى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كېتىپ، شۇ يەردە ۋاپات بولدى.

11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى توققۇزتارا، كۈنەس، تېكەس بىرلا ۋاقىتتا ئازاد قىلىندى. 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى سۈيدۈڭ قاتارلىق جايلار كەينى ـ كەينىدىن پارتىزانلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. گومىندانڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ قالدۇق كۈچلىرى ئىشتاب باشلىقى ساۋ رىلىڭنىڭ باشلامچىلىقى بىلەن، غۇلجىنىڭ ھەرەمباغ، لياڭشياڭ ۋە ئايرودۇرۇمىدىن ئىبارەت ئۈچ نۇقتىغا قېچىپ كىرىۋېلىپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. ئەمما، بۇ ئۈچ نۇقتا پارتىزانلار تەرىپىدىن قاتمۇ قات قورشاۋغا ئېلىنىپ دۈشمەن ئارمىيەسى قىمىر قىلالماي قالدى ـ دە، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان قاتتىق تىركىشىش ھالىتى شەكىللەندى.

ئالتە كۈنلۈك كەسكىن جەڭ ئارقىلىق، غۇلجا شەھىرىنىڭ كۆپ قىسمى خەلق تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن «ئازادلىق تەشكىلاتى» ھۆكۈمەت قۇرۇش تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى.

18. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى

«7 ـ نويابىر» قوراللىق قوزغىلىڭنىڭ غەلىبىسى غۇلجىدىكى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ئۆزۈل ـ كېسىل ئاغدۇرۇپ تاشلانغانلىقىدىن دېرەك بەردى. مانا ئەمدى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى تارىخىي مۇ ـ قەررەرلىك بولۇپ قالدى. غۇلجا شەھىرى ئالتە كۈنلۈك شىددەتلىك كۈ ـ چا ئۇرۇشىدىن كېيىن بىرئاز تىنچىپ قالغاندەك قىلاتتى. كىشىلەر ئۆز ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ چىقىش ھەققىدە ئويلىنىۋاتاتتى.

1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئۇ ق ا ق (ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز) كۇلۇبىدا، ئاممىۋى چوڭ يىغىن ئېچىلىپ، ۋا ـ قىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. بۇ شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زا ـ مان تارىخىدىكى مۇھىم بىر ۋەقە.

شۇ كۈنى ئەتىگەن قۇياش شەرقتىن پارقىراپ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن تەڭ، تەرەپ ـ تەرەپتىن مۇرىلىرىگە مىلتىق، ئاپتومات ئاسقان پارتى ـ زانلار ھەمدە بىر قىسىم ئاممىۋى كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن كۆككۆزۈرۈكتىكى ئۇ ق ا ق كۇلۇبىغا كىرىپ كەلمەكتە. كۇلۇب ئىشكى ئالدىدا قۇم خالتا بىلەن يېرىم ئاي شەكلىدە ياسالغان ئاكوپ ئۇستىگە پىلىموتلار تىكلەن ـ گەن، ئەتراپقا پوستلار قويۇلغان. كوچىلاردا ئاتلىق پارتىزانلار ئىككى ـ دىن ـ تۆتتىن بولۇپ چارلاش ئېلىپ باراتتى ۋە كىشىلەرگە كوچىغا چىقماسلىقنى تاپىلايتتى. يىغىن ئۇرۇش مەزگىلىدە ئېچىلىۋاتقان بول ـ غاچقا، يىغىن ئىشتىراكچىلىرى ئاساسەن پارتىزانلار ۋە بۇ قېتىمقى قو ـ رالىق قوزغىلاڭغا قاتناشقان ياشلاردىن تەركىب تاپقانىدى. شۇڭا، يىغىن كۆلىمىمۇ ئانچە چوڭ ئەمەس ئىدى.

يىغىن زالى ئادەم بىلەن لىق تولغان، تالادا ئانچە ـ مۇنچە مىلتىق ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. يىغىن زالى ئاددىي بولسىمۇ، لېكىن كەيپى ـ يات ئىنتايىن يۇقىرى، گۈلدۇراس ئالقىشلار، ئۇنلۇك شوئارلار گويا

1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، غۇلجىدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. بۇ ھۆكۈمەت ئەزالىرى بىرلىكتە چۈشكەن سۈرەت. ئارقا رەت سولدىن ئۈچىنچى كىشى ئەخمەتجان قاسىمى.

گۈلدۈرمامىدەك تۆت ئەتراپتا ياڭرايتتى. مۇشۇنداق قاينام ـ تاشقىنلىق كەيپىيات ئىچىدە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلىنىپ، سايلام ئارقىلىق 16 نەپەر ھۆكۈمەت ئەزاسى ۋۇجۇدقا كەلدى. 57 ياشلىق ئېلىخان تۆرە رەئىس، ھاكىمبەگ غوجا مۇئاۋىن رەئىس، ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم باش كاتىپ دەپ ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا ھۆكۈمەت ئورگىنى، ھەربىي قوماندانلىق ئىشتاب ۋە ئورگان گېزىتىدىن ئىبارەت ئۈچ تۈرلۈك ئاپپارات تەشكىللەش قارار قىلىندى. ئەگەر ھۆكۈمەت ئور- گىنىنى ئۇنىڭ مېڭىسىگە ئوخشاتساق، ھەربىي قوماندانلىق ئىشتابىنى ئۇنىڭ مۇشتۇمى، ھۆكۈمەت ئورگان گېزىتىنى بولسا ئۇنىڭ كانىيى دې- سەك ئارتۇق كەتمەيدۇ.

ئەخمەتجان يىغىنىنىڭ رەئىس سەھنىسىدىن ئورۇن ئالغىنى يوق، ئۇ يىغىن زالىنىڭ ئالدىنقى رېتىدە، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تايانچ كۈچلىرى قاتارىدا ئولتۇردى. چوڭ يىغىن ئۇزاققا سوزۇلغان چاۋاك ۋە ئۇنلۈك شو- ئار ساداللىرى ئىچىدە داغدۇغا بىلەن ئاخىرلاشتى.

ياش ئەخمەتجان بېشىغا كۈچا كۆرپىسىدىن تىكىلگەن قارا تۇماق، ئۇچىسىدا قارا كاجانكا، بېلىگە يان قورال ئاسقان ھالەتتە ھۆكۈمەت ئە- زالىرى بىلەن ئۆزئارا قىزغىن پاراڭلارنى سېلىشتۇرۇ- دى. كۆپچىلىك ئۇنى ئۇرۇشتىكى باتۇر پارتىزانلارنىڭ بىرى، دەپ تو- نىيتتى. چوڭ يىغىندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ بىرىنچى قې-

تىملىق مەجلىسى ئېچىلىپ، ۋاقتىلىق ھۆكۈمەتنىڭ 1 ـ نومۇرلۇق قارارى ماقۇللىنىپ ئېلان قىلىندى. يىغىندىن كېيىن ئەپەندىم ھۆكۈمەت ئەزالىرى، تايانچىلار بىلەن بىللە رەسىمگە چۈشتى.

كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى شۇكى، ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا خەلقنى ئويغىتىش ئۈچۈن، دىنىي شوئارلاردىن، فېئودال يۇقىرى تەبىقىدىكى كىشىلەردىن، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا ئاكتىپ قارشى تۇرۇپ كەلگەن كاتتا سودىگەر، بايلاردىن پايدىلانماي بولمايتتى. كەڭ كۆلەملىك خەلق قوراللىق قوزغىلىڭى يېتىپ كەلگەن پەيتتە، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنى ئازادلىققا ئېرىشتۇرۇشتەك ئورتاق بىر نىشان، ئوخشىمىغان تەبىقە، ئوخشىمىغان تەركىبتىكىلەرنى، ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكىلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ھەرخىل كۈچلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زور ئىنقىلابىي قوشۇننى شەكىللەندۈردى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە كاتتا دىنىي ئۆلىما، شۇنداقلا پانتۈركىست، پانئىسلامىست. ئۇ «7 ـ نويابىر» قوراللىق قوزغىلىڭىدىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئالىي رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، ئالىي ھۆكۈمران بولۇۋالدى. ئەخمەتجان، ئىسھاقبېك، ئابدۇكېرىم قاتارلىق ئىلغار كۈچلەر، قوراللىق قوزغىلاڭچىلىرىدە زور رول ئوينىغان بولسىمۇ، لېكىن ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوپ تېخى ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا كىرگۈزۈلمىدى. ئېلىخان تۆرە ئەڭ ئالىي ئورۇنغا چىققاندىن كېيىن، ئىنقىلابنى باشلىغان ئاز ساندىكى تەرەققىيپەرۋەرلەرنىلا ھۆكۈمەت ئەزاسى قاتارىغا كىرگۈزۈپ، ئىلغار ئىدىيەدىكىلەرنىڭ كۆپچىلىكىنى ھۆكۈمەت سىرتىدا قالدۇردى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بەزىبىر ناتوغرا تەشەببۇسلىرى گەرچە تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ بولسىمۇ، مۇنداق پەۋقۇلئاددە مەزگىلدە، ئەخمەتجان قاتارلىق بىر تۈركۈم ئىلغار ياشلار ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار ئارزۇلىرىنى كۆڭلىدە ساقلىماي باشقا ئامالى يوق ئىدى. ئۇلار شىددەتلىك جەڭلەردە باشتىن ـ ئاياغ ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە تۇرۇپ، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە دۈشمەن بىلەن قەھرىمانلارچە ئېلىشقان. ئۇلار ئەمدى ئاشكارا سورۇنلاردا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قارارلىرىنى كۆرۈنۈشتە بولسىمۇ جەزمەن ھەمايە قىلىشلىرى كېرەك

رەك ئىدى. ئەخمەتجانغا نىسبەتەن چوڭ دۇشمەن كۆز ئالدىدا تۇرۇۋاتقاندا، باشقا ئىشلارنى بىر ياقتا قايرىپ تۇرۇپ، ئالدى بىلەن خەلق ئاممىسىنى ئويغىتىش، ھەممە كۆچىلەرنى ئومۇميۈزلۈك ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش، ۋەزىيەتكە قاراپ ئىش تۇتۇپ، بەزى كىشىلەرنىڭ ئاكتىپلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. سەكرەپ ئوتتۇرىغا چىقىشقا تېخىمۇ بولمايتتى. ئىمكانىيەت يار بەرگەن ئەھۋالدا، ماركسىزملىق دىيالېكتىكىدىن پايدىلىنىپ ھەرقايسى تەبىقىدىكى لەرگە ئىلغار ئىدىيەنى سىڭدۈرۈشى، ئىنقىلابنىڭ نىشانى ھەققىدە ئۆزدىنىڭ توغرا قاراشلىرىنى ئۇستىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇشى كېرەك ئىدى. ۋاھالەنكى، ئەپەندىمگە ئوخشاش بىر تۈركۈم ئىلغار كۆچىلەر گەرچە ئاكتىپ تەسىرلەرنى كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن تولۇق ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ كەتكىنى يوق. كونسېرۋاتىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەرنى رەھبەرلىك ئورگىنىدىن تازىلاپ چىقىرىۋېتىش تېخى بەك بالدۇر ئىدى.

جياڭ جېيشى غۇلجىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارشى ئايرىم بىر يەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، 11 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ۋۇ جۇڭشىن بىلەن جۇ شاۋلياڭغا تېلېگراممىا يوللاپ ئاخىرغىچە بەل قويۇۋەتمەي چىڭ تۇرۇشنى بۇيرۇدى ھەمدە غۇلجىغا قاراتقان ھەربىي كۈچنى كۈچەيتىش توغرىسىدا يولىيورۇق بېرىپ، «توپىلاڭ»نى قوراللىق كۈچ بىلەن باستۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. گومىنداڭ ئارمىيەسى پارتىزانلارنىڭ ئۇشتۇمتۇت زەربىسىگە ئۇچراپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ، ئۇرۇمچى ئەتراپىدا مۇداپىئە قورغانلىرىنى ياساپ، ئايرودۇرۇمنى قەتئىي ساقلاش، پوچتا ـ تېلېگراف لىنىيىلىرىنىڭ راۋانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئىلى «باندىتلىرى» قوزغىغان «توپىلاڭ»نىڭ مەركىزىي رايونلارغا يامراپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. ئۇرۇمچىدىكى مۇھىم ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلار ۋەھىمىگە چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن «بىر پەشۋاغا يارىمايدىغان» بۇ ئەرزىمەس «ئوغرىلار»نى ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەتلىك ھەربىي كۈچىگە تايىنىپ تېزلا يېغىشتۇرۇۋېتەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى.

غۇلجا شەھىرى بىلەن ئەتراپىتىكى بىرنەچچە ناھىيەلەر گەرچە خەلق قوللىغا قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما گومىنداڭ زاپاس 7 ـ دىۋىزىيە-

سىنىڭ قالدۇق كۈچلىرى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۇچ نۆقتىدا مۇداپىئە ئىستىھكاملىرىنى قۇرۇۋېلىپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ يارەمچى قوشۇن كۈتمەكتە ئىدى.

دېمەك، مانا مۇشۇنداق شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلغان جەڭدىن كېيىن خەلق قوراللىق كۈچلىرى ئالدىنقى باسقۇچلۇق غەلىبىگە ئېرىشتى.

19. ئەلەمدىن قەلەمگە ــ پارتىزانلىق سىپىدىن تەشۋىقات سىپىگە

بىر ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش دەرۋەقە ئىنتايىن قىيىن، لېكىن بىر يېڭى ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش تېخىمۇ قىيىن. كەڭ خەلق ئاممىسىنى ھاكىمىيەتنىڭ ئەتراپىغا قانداق ئۇيۇشتۇرۇش ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىدىكى ئىنتايىن مۇھىم بىر مەسىلە. بۇ مەقسەتكە يېتىشتە جاپا ـ مائەت پىكرى ئىنتايىن مۇھىم.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ ھۆكۈمەت ئورگىنى، قوماندانلىق ئىشتاب ۋە ھۆكۈمەت ئورگان گېزىتى تەسىس قىلىندى. ھۆكۈمەتنىڭ كۈندىلىك گېزىتى ئۇيغۇرچە، قازاقچە، رۇسچە، خەنزۇچە تۆت خىل تىلدا نەشر قىلىندى. ۋاھالەنكى، ھۆكۈمەتتە تەشۋىقات نازارىتى دەپ ئايرىم ئورۇن قۇرۇلمىغان بولسىمۇ، گېزىتخانا ئەمەلىيەتتە ئاشۇ فۇنكسىيەنى ئۆتەۋاتاتتى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت يېڭىدىن مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان ھەبىب يۇنچىنى گېزىتخانىنىڭ مەسئۇلى قىلىپ تەينىلىمەكچى بوپتۇ، چۈنكى ھەبىب يۇنچى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە مۇئەييەن سەۋىيەگە ئىگە، گېزىتخانا باشلىقى بولۇشقا بىرقەدەر مۇناسىپ ئادەم دەپ قارىلاتتىكەن. بىراق، ئۇ مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس، قوش ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتىشى تەس. ئەڭ مۇھىمى گېزىتتە ئېلان قىلىنىدىغان ماقالىلەرنىڭ چاقىرىق كۈچى بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا، گېزىت مەسئۇلى بولغان كىشى ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇش ئەھۋالىنى ئىگىلىشى كېرەك، كېچىلەپ ئولتۇرۇپ ئاخبارات ـ خەۋەرلەرنى تەھرىرلىشى، باسمىخانىغا بېرىپ يېتەكچىلىك قىلىشى، جۈملىدىن گېزىتكە بېسىلىدىغان مەزمۇنلارنى ۋاقىتىدا ھۆكۈمەت ئورگىنىدىكى رەھبەرلەرگە دوكلات قىلىپ

تۇرۇشى، شۇنداقلا كۇندىلىك ھەرخىل ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىپ تۇ-رۇشى كېرەك. ئومۇمەن، گېزىت چىقىرىش شارائىتى ئىنتايىن ناچار ئەھۋالدا، بۇنداق جاپالىق خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان ئادەم زېھنى ئۇرغۇپ تۇرغان، بىلىمى مول، قەلىمى ئۆتكۇر، يىراقنى كۆرەلەي-دىغان بولۇپلا قالماستىن، تەن سالامەتلىكىمۇ ياخشى بولۇشى كېرەك ئىدى.

ھەبىب يۇنىچى بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغىنىغا كۆزى يەتمەي تۇرغاندا، ئېسىگە دەرھال ئەخمەتجان كەپتۇ. ئۇ ئەخمەتجاننىڭ بە-لىمى چوڭقۇر ۋە مول، تەپەككۇرى ئۆتكۇر، بۇ خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقىپ كېتەلەيدۇ دەپ قاراپ، يىغىن ئىشتىراكچىلىرىغا «ئارد-مىزدا مەندىنمۇ بەكرەك لايىق نامزات بار، گېزىتخانىدىكى خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن جەزمەن تولۇق چىقىپ كېتەلەيدۇ، ئۇ بولسىمۇ ئەخمەتجان قاسىمى» دەپتۇ.

ئەخمەتجاننىڭ مەسئۇل كاتىپ (مۇئاۋىن باش كاتىپ) ۋاقتىدا چۈشكەن سۈرىتى

ھەبىب يۇنىچىنىڭ پىكرىنى ئاڭلىغان ھۆكۈمەت ئەزالىرى بۇ تەكلىپكە قوشۇلۇپتۇ.

ئەتىسى ھەبىب يۇنىچى تەرەپ - تەرەپتىن ئۇقۇشۇپ يۇرۇپ ئەخمەتجانىنى ئىزدەپتۇ. ئەخمەتجان بۇ چاغدا پارتىزانلارنىڭ ئاكوپلىرىنى تەكشۈرۈپ يۈرمەكتە ئىكەن. ئوق تەگكەنلەرنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، يارىدارلارغا تاماق يېگۈزۈپ يۈرەتتىكەن. ھەبىب يۇنىچى ئەخمەتجانىنى قورال - ياراغلارنى تەكشۈرۈۋاتقان، يېڭى پارتىزانلارغا مىلتىق ئىشلىتىشنى ئۆگىتىپ يۈرگەن يېرىدىن تېپىپتۇ. ھەبىب يۇنىچى بارغان پېتى ئەخمەتجا-

نىڭ قوللىرىنى مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ ۋە ھازىر ئۇنى قولغا ئاپتومات ئېلىپ جەڭگە قاتناشقاندىنمۇ مۇھىم بىر ۋەزىپىنىڭ كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى دەپتۇ ـ دە، خادىكقا ئولتۇرغۇزۇپ ئىتتىك گېزىتخانىغا ئەكەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن، خەلقنى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە قارشى ئويغىتىش ئۈچۈن «ئەينەكچى» بولۇۋالغان، تېرە زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى سىياقىدا مەخپىي كۈرەشلەرنى ئېلىپ بارغان، قورال كۆتۈرۈپ پارتىزانلارغا باشچىلىق قىلغان ئەخمەتجان قاسىمى مانا ئەمدى قولىغا قەلەم ئېلىپ ۋە ئۇنى ئۆتكۈر قورالغا ئايلاندۇرۇپ تەشۋىقات ـ تەرغىبات ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت يېڭى بىر جەڭ مەيدانىغا ئاتلاندى.

1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئەخمەتجان گېزىتخانىغا مەسئۇل بولۇپ تەيىنلەندى. بۇ چاغدا شەھەر ئىچىدىكى جەڭ ۋاقىتىنچە توختىغانىدى. ۋەزىيەتنىڭ ئەھۋالى ۋە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئاۋازى گېزىت ئارقىلىق ئاممىغا يەتكۈزۈلەتتى. ئەپەندىم كېچىنى كېچە دېمەي تەھرىر بۆلۈمىنىڭ سوغۇق ئۆيىدىكى لامپا ئاستىدا، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇ خەلقنى ئويغىتىدىغان ئۆتكۈر ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، قوراللىق كۈرەشنى ئاداققىچە ئېلىپ بېرىشقا چاقىرىق قىلاتتى. ئىنقىلابىي غايە، ھەققانىي كۈرەشلەر تەشۋىق قىلىنغان ماقالىلەر بېسىلىپ تۇراتتى. گېزىتنىڭ بىردىنلا جانلىنىپ جەڭگىۋارلىققا تولغانلىقىنى كۆرگەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىنتايىن رازى بولۇپ خۇشال بولۇشتى ۋە ھەببىي يۇنچىدىن گېزىتنىڭ باشقىچە جانلىنىپ كەتكەنلىكىنى سورىسا، ھەببىي يۇنچى پەخىرلەنگەن ھالدا گېزىتىكى ئۆزگىرىش ئەلەم ۋە قەلەمدە قابىل شەخس ــ ئەخمەت ئەپەندىنىڭ تۆھپىسىدۇر دەپ تونۇشتۇردى.

شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان قاسىمى ئۆزىگە خاس جەڭگىۋار كۆچ، يۇقىرى ئىقتىدار ئارقىلىق باشقىلارنى قايىل قىلىپ تېخىمۇ كۆپ ئادەمنى لەرنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشى ھەم مەدەت بېرىشىگە ئىگە بولدى. جۇملىدىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكىلەر ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئىش ـ ئىزلىرىدىن تېخىمۇ كۆپ خەۋەردار بولۇپ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ھۆكۈمەت ئەزاسى بولمىغىنى بىلەن مۆلچەردىنمۇ ئارتۇق نەتىجە يارىتىۋاتقانلىقىدىن كۆپ مەمنۇن بولۇشتى، بولۇپمۇ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرىنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئېرىشتى.

گېزىت يۇزىدە ئېلان قىلىنىدىغان جەڭ خەۋەرلىرى، شۇنداقلا ۋا-قىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۈرلۈك قارار، ئەمر ـ پەرمانلىرىنىڭ ئەينەن ئېلان قىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئەپەندىم ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت بىلەن گېزىتخانا ئارىلىقىدا چېپىپ يۈرەتتى. ھۆكۈمەت ئەزالىرى بىلەن ئۇچرىشىپ پىكىر ئالماشتۇراتتى، ئۆزىنىڭ كۆزقاراشلىرىنى بايان قىلاتتى. باش كاتىپ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ خىزمەتىدىن مەمنۇن بولۇپ، دائىم ئېلىخان تۆرىنىڭ ئالدىدا ئەپەندىمنىڭ ياخشى گېپىنى قىلاتتى.

گېزىتنىڭ شۇ چاغدىكى كۈنلۈك تىراژى 4100 گە يېتىپ، ۋاقىت-لىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم تەشۋىقات قورالى بولۇپ قالغانىدى.

ئەخمەت ئەپەندىم گېزىتخانىغا مەسئۇل بولۇپ تەيىنلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىلغار ياش ئابدۇكېرىم ئابباسوف ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلەندى. شۇنداق قىلىپ بىر تۈركۈم ئىلغار كۈچلەر بارا ـ بارا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى تار-ماقلىرىنى ئىگىلەپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توغرا نىشانغا قاراپ يۈزلىنىشىگە مۇھىم ئاساسلارنى سالدى.

ئەپەندىم گېزىتنى يەنە بىر جەڭ مەيدانىغا ئايلاندۇرغانىدى. بۇنىڭ-دىن بۇرۇن ئالدىنقى سەپتە ئەلەم كۆرىشى قىلغان بولسا، ئەمدى خەلق روھىنى ئۇرغۇتۇش يولىدا قەلەم كۆرىشى قىلىۋاتاتتى. ئۇ دائىم «ئە. ئى-لىلىق» دېگەن تەخەللۇس قوللىنىپ، يېتەكچى خاراكتېرىدىكى ماقالە-لەرنى يېزىش ئارقىلىق خەلق ئاممىسىنى ئاخىرقى غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن دۈشمەنگە توختىماي زەربە بېرىشكە رىغبەتلەندۈرەتتى. كۆپ ۋاقىتلاردا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ يىغىنلىرىغا قاتنىشىپ خا-تىرە قالدۇراتتى. مۇھىم قارارلارنى گېزىت يۈزىدە ئېلان قىلاتتى، خەلق-نى تېخىمۇ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئىلھاملاندۇراتتى. ئەپەن-دىم گېزىتتە ئۇرۇش ئەھۋالىدىن خەۋەر بېرىشتىن باشقا، ئىلمىي سا-ۋاتلارنىمۇ بېسىپ، ئاممىنى ئەتىكى ئەركىنلىك ئۈچۈن، بۇگۈننىڭ ئۆ-زىدە بىلىمسىزلىك ۋە نادانلىقتىن قۇتۇلۇشقا چاقىراتتى. ئادەمنىڭ ئې-سىگە كەلمەيدىغان پەننىي ساۋاتلارنى تونۇشتۇرۇش ئارقىلىق ئاممىنى يېڭىلىققا ئىنتىلدۈرەتتى، خۇراپاتلىق، نادانلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان كىشىلەرنى پەن ـ مەدەنىيەتكە يېتەكلەيتتى.

شۇنداق قىلىپ، «ئە. ئىللىق» دېگەن تەخەللۇس كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى.

«ئە. ئىللىق» دېگەن تەخەللۇستىكى «ئە» ئەخمەتجان دېگەن ئىسىمنىڭ بىرىنچى ھەرپى، «ئىللىق» دېگىنى ئۆزىنىڭ يۇرتىنى كۆرسىتەتتى، شۇنداقلا خەلقىگە ئىللىقلىق يەتكۈزۈش مەنىسىدە ئىدى. ئەخمەت ئەپەندىم مانا بۇ ئالاھىدە مەنىگە ئىگە تەخەللۇس ئارقىلىق ئۆزىنىڭ چىن قەلبىنى خەلقىگە ئىزھار قىلماقچى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ سىياسىي سەزگۈرلۈكى ۋە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ھەققىدىكى تەھلىللىرى ئەتراپىدىكىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىشقا باشلىدى.

ئەخمەت ئەپەندىم ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ھەرۋاقىت دىققەت قىلىپ تۇراتتى. دۆلەتنىڭ ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيىتىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتەتتى.

غۇلجا شەھىرى سوۋېت چېگرasىغا ئاران 90 كىلومېتىر كېلەتتى. شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە چېگرا ھالقىغان سودا بىر مەھەل گۈللەنگەن بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مالليرى غۇلجا بازىرىدا سېتىلىپ تۇراتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رادىيو چاستوتىلىرى غۇلجا شەھىرىگە يېتىپ كېلەلىگەچكە، رادىيودا ئېنىق ئاڭلىغىلى بولاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى تا س س ئاگېنتلىقىنىڭ رادىيودا بېرىدىغان خەۋەرلىرى ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئۇچۇر ئىگىلەش ۋاستىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بەزىدە رادىيودىن ئاڭلىغان مۇناسىۋەتلىك خەۋەرلەرنى رەتلەپ گېزىتتە ئېلان قىلاتتى.

بىر كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم تا س س نىڭ رۇسچە بېرىلگەن كۇن تۇتۇلۇش ھەققىدىكى خەۋىرىنى ئاڭلاپ قاپتۇ، ئۇنى دەرھال ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ، گېزىتتە ئېلان قىلىپتۇ. كۇن تۇتۇلۇشىنىڭ ۋاقىت ـ سائىتىدىن تارتىپ ئېنىق بېرىلگەن بۇ خەۋەر، خەلق ئىچىدە خېلى غۇلغۇلا پەيدا قىپتۇ. بەزىلەر: «كۇن ۋە ئاينىڭ تۇتۇلۇشى ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئىش تۇرسا، ئۇنى تىلغا ئېلىش نېمىدېگەن كۇپۇرلۇق» دېسە، يەنە بەزىلەر: «بۇنداق دىنسىزلار ئۆلسە نامىزىنىمۇ چۈشۈرمەسلىك كېرەك» دەپتۇ. يەنە بەزىلەر: «ئىنسان قانداقمۇ ئاللانىڭ ئىلكىدىكى ئىشلارنى بىلىسۇن» دەپتۇ. دەرۋەقە، پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىدىن مەھرۇم قالغان، ئۆز بېشىغا كەلگەن كۇلپەتلەرنى تەقدىر دەپ چۈشىنىدىغان شۇكۇر ـ

قانائەت قىلىش قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن خەلقىمىز قانداقمۇ بىر ئىنسانىنىڭ بۇنداق «كۆيۈرلۈك»نى قوبۇل قىلالىسۇن؟

بىراق، دەل ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەندە راست دېگەندەك پارقىراپ تۇرغان قۇياش تۇيۇقسىز يېرىم ئاي شەكلىگە كىرىپ، ئەتراپ بىردىنلا قاراڭغۇلىشىپتۇ. كىشىلەر بۇنى «قىيامەت قايىم بولۇشنىڭ بېشارىتى» دەپىشىپ، ئۆيلىرىدىن چىقماي ئولتۇرۇۋېلىشىپتۇ.

بىراق، بۇ تەبىئەت ھادىسىسى ناھايىتى تېزلا ئۆتۈپ كەتتى. جامائەت ئە. ئىللىقنىڭ دېگىنى راست بولۇپ چىقىقىنىنى كۆرۈپ، ئەپەندىمنى بىلىدىغانلار «ناسىر ئاخۇننىڭ رەسىدىن كەلگەن بالىسى خىزىرمۇ قاداق، پەرىشتىگە يولۇقۇپتىمۇ ـ يە؟» دەپىشسە، يەنە بەزىلىرى «بۇ ئادەم كۇننىڭ تۇتۇلغىنىنى بىلگەن يەردە، بۇنىڭدىن كېيىن نېمە بولىدىغانلىقىنىمۇ بىلەمدۇ ـ نېمە، جامائەت، بىز ئەخمەتنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلساق بولغۇدەك» دەپىشىپتۇ.

ئۇرۇش ئەھۋالىنى دېسەك، غۇلجا شەھىرى خەلقىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلغىنى بىلەن، ئۇچ نۆقتىغا مۆكۈنۈۋالغان گومىنداڭ قوشۇنى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. گومىنداڭ ئارمىيەسى زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەنىڭ ئىشتاب باشلىقى ساۋ رىلىڭ جۇ شاۋلياڭغا تېلېگرامما يوللاپ، ئايروپىلان بىلەن ئاشلىق، ئوق ـ دورا تاشلاپ بېرىشنى ۋە تېزلىكتە قوشۇن ئەۋەتىپ ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ ئۇرۇمچىدە جىددىي يىغىن ئېچىپ، قوراللىق باستۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇردى. غۇلجىغا بەش يول بىلەن ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى. زاپاس 7 ـ دىۋىزىيە كوماندىرى لى يۇشياڭغا جىڭدا ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق ئىشتابى قۇرۇش، 2000 ئىشلەمچىنى ئىشقا سېلىپ جىڭدا ئايرودۇرۇم ياساش، غۇلجىدىكى قالدۇق قوشۇنغا ھاۋا ئارمىيەسى ئارقىلىق ياردەم بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى دۇ دېفۇ جۇ شاۋلياڭنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئايروپىلان بىلەن ئەلمغا كېلىپ، قاتمۇقات قورشاۋدا قالغان غۇلجا ئايرودۇرۇمىغا ئارانلا چۈشۈۋالدى، ئۇ بۇيرۇقتا بىنائەن گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى قوشۇنغا

ئۆزى بىۋاستە قوماندانلىق قىلماقچى ئىدى. دۇ دېڧۇ دەرھال قوماندانلىقنى كۈچەيتىپ، قورشاۋدا قالغان قوشۇننى يېڭىباشتىن رەتكە تۇرغۇزماقچى بولدى. ئايرودۇرۇم، لياڭشياڭ، ھەرەمباغ قاتارلىق نۇقتىلار دىكى قىسىملىرىغا ئۆز ئىستىھكاملىرىنى مەھكەم ساقلاش، يارداەمچى قوشۇن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

پارتىزانلار بولسا، غۇلجا ئايرودۇرۇمىنىڭ شىمالىدىكى ئاقئۆستەڭ دىن چوڭ بىر ئېغىز ئېچىپ، ئايرودۇرۇمغا قارىتىپ ئۇلۇغ سۇ قويۇۋەتتى. ئايرودۇرۇمدا تۇرغان گومىندالڭ ئايروپىلانلىرىنىڭ چاقى سۇدا توڭلاپ، ئۇچالماي قالدى، شۇنىڭ بىلەن پارتىزانلار ئايروپىلانلارنى غەنىمەت ئالدى.

11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئېلىخان تۆرە سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقستان دائىرىلىرىگە خەت يېزىپ، خەلق ئىنئام قىلغان مال ـ مۈلۈك، چارۋا ماللارغا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ بىلەن قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا ۋە ھەربىي لازىمەتلىكلەرنى تېگىشىشنى تەلەپ قىلدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش پىلانلىرىنى تۈزۈشتىن باشقا، ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، جۈملىدىن ئاممىغا قارىتا چاقىرىق ۋە خىتابنامىلەرنى چىقىرىشى كېرەك. لېكىن، ئۆرنەك قىلغۇدەك ئەندىزىمۇ يوق. شۇڭا، ھۆكۈمەت مەجلىسىدە ئايرىم مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۆزئارا مۇنازىرە، تالاش ـ تارتىشلار دائىم بولۇپ تۇراتتى. بولۇپمۇ ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا ئىسلامىي ھاكىمىيەت قۇرۇش شامىلى بىر مەزگىل خېلى ئەۋج ئالدى، دىنىي ئەسەبىيلىك بىر مەھەل باش كۆتۈرۈپ، ئاياللار يۈزىگە چۈمبەل تارتمىسا چۈنۇق بىلەن ئۇرىدىغان، ھاقارەتلەيدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى. بۇ ئەھۋال ئىنقىلابنىڭ ساغلام راۋاجلىنىشىغا ئىنتايىن يامان تەسىرلەرنى كۆرسەتتى. شۇنىڭغا ئەگىشىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تەركىبىدە دىنىي نازارەت بىلەن مائارىپ نازارىتىنى قوشۇپ بىرلا نازارەت قىلىش كېرەكمۇ ياكى ئايرىم ـ ئايرىم نازارەت قىلىش كېرەكمۇ دېگەن مەسىلە ناھايىتى نازۇك مەسىلىگە ئايلىنىپ تالاش ـ تارتىش بېسىلماي كەتتى.

دېمەك، ھەم ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكىلەرنىڭ چىشىغا تېگىپ قويمايدىغان، ھەم تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ ئىرادىسىنى گەۋدە-

لەندۇرەلەيدىغان ئىجابىي، قايسىل قىلارلىق بىر لايىھەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى ناھايىتى زۆرۈر بولۇپ قالدى.

بىر قېتىملىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىنىدا دىنىي ئىشلار نازارىتى بىلەن مائارىپ نازارىتىنى قوشۇپ بىرلا نازارەت قىلىش مەسىلىسى يەنە بىر قېتىم كەسكىن مۇنازىرە قوزغاپتۇ. يىغىن ئەھلى بۇ ئىش مائارىپ نازارىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قاراپ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ھەبىب يۇنچىنى بىر نەرسە دەپ بېقىشقا تەكلىپ قىپتۇ. ھەبىب يۇنچى تۇيۇقسىز سورالغان بۇ سوئالغا نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي تۇرغىنىدا، ئۇنىڭ ئېسىگە يەنە بىر قېتىم ئەخمەتجان كەپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ قايسىل قىلارلىق پىكىر بېرەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپتۇ ۋە دەرھال گەپنى بۇراپ ھازىر گېزىتخانىدىكى ئىشلارغا ئەخمەتجان رىياسەتچىلىك قىلىۋاتىدۇ، ئۆزى بولسا خېلى بىلىملىك، يەنە كېلىپ كۆپنى كۆرگەن، بىراق ھۆكۈمەت ئەزاسى ئەمەس، بۇ ھەقتە ئۇنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقساق قانداق؟ دەپتۇ، بۇ پىكىرنى بىرىنچى بولۇپ ئابدۇكېرىم ئابباسوف قوللاپتۇ. رەھىمجان سابىرھاجى بىلەن غېنى مەمەتباقىمۇ بۇ گەپتىن مەمنۇن بولۇپتۇ.

مانا مۇشۇنداق ئۇزۇن تالاش ـ تارتىشلاردىن كېيىن ھەممەيلەن ئەخمەتجانىنىڭ بىر لايىھە تۈزۈپ چىقىشىنى ۋە ئۇنى كېلەر قېتىملىق يىغىندا قاراپ چىقىشنى توغرا تېپىپتۇ. ئېلىخان تۆرەمۇ ئارتۇق سۆزلەمەي بېشىنى لىڭشىتىپتۇ. 169

مەجلىستىن كېيىن ئېلىخان تۆرە ھەبىب يۇنچىنى ئۆزىنىڭ مائىشىنىسىغا ئولتۇرۇپ بېرىپ، دەرھال ئەخمەتجانىنى ئۆز ئىشخانىسىغا ئېلىپ كېلىشنى تاپىلاپ يولغا ساپتۇ. ئەپەندىم ئېلىخان تۆرىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەندە، ئېلىخان تۆرە ئەخمەتجانىنى بىرلا كۆرۈپ ياقتۇرۇپ قاپتۇ ـ يۇ، گۈمان ئىچىدە ئېغىز ئېچىپتۇ:

ـــ بالام، ماۋۇلار دېگەن خەتنى بەش كۈندە يېزىپ چىقالامسەن؟

ئۇ پۈتۈن لايىھەنى قىسقارتىپ خەت دەپلا ئاتاپتۇ. ئېلىخان تۆرە بىر دىنىي زات، ئۇنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئويلىنىپ يېتەلىشى تەس، بىراق ئۇ بىر دىنىي زات بولۇش سۈپىتى بىلەن دىنىي ئىشلار نازارىتىنى قۇرماي قويمايدۇ، مائارىپ نازارىتى مەسىلىسىدە بولسا، باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپلا باقماقچى.

ـــ ئىككى كۈن كۈپايە، تۆرەم، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەخمەتجان كۈلۈپ قويۇپ ئىشەنچ بىلەن.

رەئىس ئىشخانىسىدىن چىققاندىن كېيىن ئەپەندىم ھەببب يۇنچىدىن ئەھۋالنى ئۇقۇپتۇ ھەم ھۆكۈمەت ئەزاسى ئابدۇكېرىم ئاببباسوف، رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىق كىشىلەر بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇپ بىرلىككە كېلىۋاپتۇ. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم، ھۆكۈمەت ئەزاسى غېنى مەمەتباقى، مۇھەممەتجان مەخسۇم قاتارلىقلاردىن پىكىر ئېلىپ، ئۆز نۆۋىتىنى ئۇلارنىڭ ئىدىيەسىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئابدۇكېرىم ئاببباسوف، ئۇيغۇر، 1921 ـ يىلى 9 ـ ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى قىرغىزىستانىنىڭ قاراقول شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئاتىسى ھاشىم ئاببباس، ئانىسى ھاشىخان 1927 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلغاندا بالىلىرىنى ئېلىپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن. ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاتىسى ئاقسۇنىڭ ئۇچتۇرپان ناھىيەسىدە تۇرۇپ قالغان، ئانىسى ئابدۇكېرىم ئاببباسوفنى ئېلىپ ئىلىنىڭ سۈيدۇڭ ناھىيەسىگە كەلگەن. 1938 ـ يىلى يازدا ئابدۇكېرىم ئاببباسوف ئۇرۇمچىدىكى خەنزۇچە ئۆلكىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى تولۇق ئوتتۇرا بۆلۈمىنىڭ خەنزۇچە سىنىپىغا يۆتكىلىپ ئوقۇغان؛ 1939 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاتىسى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغاندا، ئابدۇكېرىم ئاببباسوف «خائىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى» دەپ ئوقۇشتىن توختىتىلغان ھەم ساۋەنگە پالانغان؛ ساۋەندە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، ناھىيەلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەرجىمانى بولغان؛ 1942 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا غۇلجىغا كېلىپ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولغان، كېيىن ئىلى مەمۇرىي مەھكىمىسىدە خىزمەت قىلغان؛ 1944 ـ يىلى 4 ـ ئايدا «ئازادلىق تەشكىلاتى»غا ئەزا بولغان؛ «7 ـ نويابىر» قوزغىلىڭى پارتلاش ھارپىسىدا قورالىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان؛ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلاپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئەزاسى، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان.

ئەخمەتجان ئەتىسى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم بىلەن يۈز كۆرۈشۈپتۇ. ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى، ئۇنىڭ پىكرى ھالقىلىق

رول ئوينايتتى. شۇڭا، باش كاتىپنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈ-
تايىن مۇھىم ئىدى. ياخشى يېرى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم مەجەزى ئوچۇق،
تەرەققىيپەرۋەر ئادەم. لېكىن، بۇ مەسىلىدە ئۇنىڭ پىكرىنىڭ قانداقلى-
قىنى بىلگىلى بولمايتتى. شۇڭا، ئەخمەتجان باش كاتىپ بىلەن پىكىر
ئالماشتۇرغاندا ناھايىتى ئېھتىياتچان پوزىتسىيەدە بولىتۇ:

— باش كاتىپ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئەخمەتجان، — بىز نۇرغۇن
قوراللىق كۈرەشلەرنى باشتىن كەچۈردۇق! سىزنىڭ ھازىرقى ئورنىڭىز
ئىنتايىن مۇھىم، بىراق ياشتا ئىككىمىز تەڭ دېمەتلىك، شۇڭا كۆڭلى-
مىزدىكى گەپلەرنى دېيىشسەك قانداق. مەجلىسنىڭ كۈنتەرتىپى بويىچە
ئەتە داۋاملىق مۇزاكىرە بولىدۇ. لېكىن، بىز ئەۋلادلىرىمىزنى ئۇنتۇماس-
لىقىمىز كېرەك، ئۇلارنى بىلىملىك قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن مەيلى
قانۇنىي، مەيلى مەمۇرىي جەھەتلەردە بولسۇن، مائارىپقا يول ئاچساق
بولامدىكىن، — ئەخمەتجان سىلىقلىق بىلەن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، —
سىز تۆرە ئاتام بىلەن بىۋاستە سۆزلىشەلەيسىز، گەپنىڭىزمۇ ئۆتىدۇ!
ئەمدى قارالىڭ، دىن بىلەن مائارىپنىڭ بىر ـ بىرىگە تەسىر يەتكۈزمەسلە-
كى ئۈچۈن دىنىي ئىشلار نازارىتى بىلەن مائارىپ نازارىتىنى ئايرىپ قۇ-
رۇش پىرىنسىپ قىلىنسا ياخشىراققۇ دەيمەن.

باش كاتىپ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم سەل ئويلىنىۋېلىپ ئەخمەتجانىنىڭ
پىكرىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ ۋە ئەتىسى ئېچىلىدىغان يىغىندا ئەخمەت ئەپەن-
دىنىڭ پىكرىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

مۇھەممەتجان مەخسۇمۇ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە خې-
لى تەسىرگە ئىگە ئادەم. ئەپەندىم كەچقۇرۇن ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ سە-
مىمىي سۆزلىشىپتۇ:

— ئەتىكى تېما چوڭ تېما، دىن بىلەن مائارىپنى قانداقمۇ بىرلەش-
تۈرۈپ باشقۇرغىلى بولسۇن؟ دىنىي ئىشلار نازارىتىنىڭ ئايرىم تەسىس
قىلىنىشى دىنىمىزنى ھۆرمەتلىگىنىمىز ئەمەسمۇ؟ مائارىپ نازارىتى
ئايرىم بولغىنى تۈزۈكمىكىن. مۇھەممەتجان ئاكا، بۇنىڭغا قانداق قارايـ
سىز؟

مۇھەممەتجان مەخسۇم ئەخمەتجانىنىڭ بۇ يوللۇق پىكرىگە قارشى
بىرنەرسە دېيەلمەي ماقۇل بوپتۇ. ھەمدە سەممىي ھالدا رەئىسىنىڭ ئال-
دىدا بۇ پىكرىنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

ئەپەندىم بۇ پىكرىنى غېنىغا ئېيتقاندا، غېنى مەمەتباقى ھېچبىر ئېرەنمۇ قىلماي:

ــ بىزلەر تۇرمىگە قامىلىپ تاياق يەپ يۈرگەندە، قولىمىزغا مىلتىق ئېلىپ سوقۇش قىلغاندا، ھازىرقى باشلىق نەدە يۈرۈپتىكەن! ــ دەپتۇ.

ئەتىسى ئېلىخان تۆرىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىنى ئېچىلىپتۇ. يىغىن مائارىپ نازارىتى بىلەن دىنىي ئىشلار نازارىتىنىڭ قانداق تەسىس قىلىنىشى ھەققىدە ئالاھىدە مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىپتۇ.

ئېلىخان تۆرە يەنىلا ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ پىكرى بويىچە، يەنىلا دىنىي ئىشلار نازارىتى، مائارىپقا ئائىت خىزمەتلەرنى قوشۇمچە خىزمەت ئورنىدا ئاتقۇرسا بولىۋېرىدىكەن. ئۇنىڭ بۇ قارىشى مەمۇرىيەت بىلەن دىننى بىرلەشتۈرۈش ئاساس قىلىنغان ئەنئەنىۋى قاراش ئىدى. يەنە كېلىپ مەكتەپلەردە دىن دەرسى بار. ئۇنىڭ قارىشىچە دىنىي ئىشلار نازارىتى ئوقۇتۇش ئىشلىرىنىمۇ باشقۇرۇشى كېرەك ئىكەن.

ئېلىخان تۆرە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتىكى ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئىگە، ئۇنىڭ قويغان لايىھەسىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ. گەرچە ئۇنىڭغا نارازىلىق پىكرى بارلار خېلى بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىم ئوچۇق ئاغزىدىن چىقىرالمايدۇ. ئەگەر كىمدەكىم قارشى پىكىر بېرىدىكەن ئۇ ئىنقىلابقا، دىنغا قارشى چىققۇچى ھېسابلىنىپ قاتتىق جازالىناتتى. مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە جېنىدىن تويغان ئادەم قارشى چىقمىسا باشقىسىنىڭ قارشى چىقىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، لېكىن دەرھال تەدبىر قوللىنىپ توسۇمايدىغان بولسا، خەلق ئىنقىلابى نىشاندىن چەتنەپ كېتەتتى.

ئېلىخان تۆرىگە قانداق گەپ يېگۈزۈش بىر تاكتىكا مەسىلىسى بولۇپ قالدى.

ۋاھالەنكى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر ياشلار كوزىسىرۋاتىپ كۆچىلەرنىڭ بېسىمى بىلەن ۋاقىتنىچە تېخى ئاساسلىق ئورۇنىنى ئىگىلىگىنى يوق. گەرچە ئۇلار دىنىي ئىشلار نازارىتى بىلەن مائارىپ نازارىتىنى قوشۇپ تەسىس قىلىشقا قارشى تۇرسىمۇ، بەربىر ئازچىلىق قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىشنىڭ قايسى تەرەپكە قاراپ ئاقىدىغانلىقىنى كۆتۈپ، ئېنىق پوزىتسىيە بىلدۈرمەي تۇ-

رۇۋاتاتتى.

دېمەك، ھەركىم ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇپ، مەسىلە ھەل بولماي تالاش ـ تارتىش بولۇپ كېتىپتۇ.

بۇ چاغدا ئېلىخان تۆرە نەچچە كۈن بالدۇر تاپشۇرغان لايىھە توغرۇلۇق ئەخمەتجاننىڭ پىكىر قىلىپ بېقىشىنى ئېيتىپتۇ. ئەخمەتجانغا نىسبەتەن كۆز ئالدىدا كۆچلۈك دۈشمەن تۇرۇۋاتقان بۇ پەيتتە، پارچىلىنىپ كەتمەي ھەممە كۈچلەرنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ ئورتاق دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش ھەممىدىن مۇھىم ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن پايدىلىنىشقا بولىدىغان بارلىق كۈچلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ، كەڭ ئىنقىلابىي بىرلىك سەپ قۇرۇپ چىقىشقا پايدىسىز ھەرقانداق ئەھۋالنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخىمۇ زۆرۈر ئىدى. دەرۋەقە، ئىنقىلاب دەسلەپكى باسقۇچتا تۇرۇۋاتقان، ھەر خىل ئىجتىمائىي كۈچلەر مۇرەككەپلىشىپ كېتىۋاتقان ئەھۋالدا، دېننىڭ كونترولىلۇقىدىن دەرھال ئۆزۈل ـ كېسىل خالىي بولۇش ھاراڭ زىرچە بالدۇرلۇق قىلاتتى. شۇڭا ئىچكى جەھەتتىكى بىرلىك ـ ئىتتىپاقلىقنى قوغداش، ئاقىلانە، ئەپچىل ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ يۇقىرىغا تەسىر كۆرسىتىش ناھايىتى زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى.

ئەپەندىم تەمكىنلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، يېغىن ئىشتىراكچىلىرىغا رەئىسىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن تۈزۈپ چىققان ھۆكۈمەت ئاپپاراتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىرىنسىپى، بولۇپمۇ ماۋارىپ نازارىتى بىلەن دىنىي ئىشلار نازارىتىنى ئايرىپ تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى لايىھە دوكلاتىنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئەخمەتجاننىڭ كۆڭلىگە ئايان: ماۋارىپنى دىنغا قوشۇۋېتىش جەمئىيەت تەرەققىياتى بىلەن قىلچە سىغىشالمايدۇ، ماۋارىپ نازارىتى بىلەن دىنىي ئىشلار نازارىتىنىڭ بىرلەشتۇرۇۋېتىلىشى دېننىڭ مەمۇرىيەتكە ئارىلىشىشىغا يوچۇق ئېچىپ بەرگەنلىك، جۈملىدىن مەمۇرىيەت بىلەن دېننىڭ بىرلىشىپ كېتىشىگە يول قويغانلىق. بۇنداق پىرىنسىپال مەسىلىدە ھەرگىز يول قويۇشقا بولمايدۇ. بىراق، بۇ مەسىلە ئېلىخان تۆرىنىڭ ئالدىدا ھېچكىم ئوتتۇرىغا قويۇشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان نازۇك مەسىلە ئىدى.

ئەپەندىم ئازراق ئويلىنىۋېلىپ، بۇگۈن بۇ مەسىلىنى قايىل قىلارلىق قىلىپ ئوتتۇرىغا قويمىسا پۇرسەت قولدىن كېتىپ قالىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئېلىخان تۆرىمۇ قايىل بولىدىغان، ئىككى نازارەتنى ئايرىم

تەسىس قىلىشقا بولىدىغان لايىھەنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. «يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس» دېگەندەك، مەمۇرىيەت تارماقلىرىنىڭ ئەۋلادلىرىمىزنى زامانىۋى تەربىيەگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن مائارىپ نازارىتىنىڭ ئايرىم تەسىس قىلىنىشى كېرەكلىكىنى نۇقتىلىق سۆزلەپتۇ، شۇنداقلا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكى كىشىلەرنىڭ دىنىي ھېسسىياتىغا تېگىپ قويۇشتىن ساقلىنىپتۇ. جۇملىدىن قەدىمكى پادىشاھلارنىڭ ھاكىمىيەتنى تارتقۇزۇپ قويغانلىقىغا دائىر مىساللارنى نەقىل كەلتۈرۈپ، تارىختا بۇلۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلىش ئارقىلىق مۇھىم نۇقتىنى روشەن گەۋدىلەندۈرۈپتۇ. ئەپەندىمنىڭ ھەربىر جۇملە سۆزى يېغىن ئىشتىراكچىلىرىنى قايىل قىپتۇ. ئەپەندىم جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن ئايەت ـ ھەدىسلەردىن مىسال كەلتۈرۈپ يېشىپ، ھازىرقى زامان جەمئىيەت تەرەققىياتىغا يېقىندىن نەزەر سېلىش بىلەن مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنى قانداق تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە كېيىنكى ئەۋلادلارغا قانداق تەربىيە بېرىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى ئىجابىي ھالدا ئىنچىكە بايان قىپتۇ. دىن بىلەن مائارىپنىڭ پەرقلىرى ئۈستىدە توختىلىپتۇ. قىزىقارلىق ماقال ـ تەمسىللەر ئارقىلىق، كۆپچىلىكنىڭ بۇگۈنكىدەك ھالقىلىق پەيتتە، بىر نىيەت ـ بىر مەقسەتكە كېلىپ، شەرىئەت ئالدىدا ھەممەيلەننىڭ ئۆز قوللىرى بىلەن بالىلار ئۈچۈن ئوبدان مۇھىت يارىتىپ بېرىشنىڭ خەيرلىك ئەمەل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈپتۇ، شۇنداقلا ئەۋلادلىرىمىزنى ياخشى تەربىيەلەيدىغان داغدام يول ئېچىپ بېرىشنىڭ مۇھىملىقىنى بايان قىلىپ، بۇنىڭ ئىنقىلاب مېۋىسىنى قوغدىغانلىق بىلەن باراۋەر ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ چاقناپ تۇرغان بىر جۈپ كۆزى ھەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، يېغىن ئىشتىراكچىلىرىنىڭ دىققىتىنى تارتىپتۇ. ئەپەندىم يەنە خەلقىمىزنىڭ ئىسلامىي ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى ھۆرمەتلەش كېرەكلىكىنى كۆزدە تۇتۇش بىلەن تەڭ، ھاكىمىيەتنىڭ يۇقىرى قاتلىمىدىكىلەرنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، قىلغان ھەربىر سۆزىگە ئالاھىدە دىققەت قىپتۇ.

ئاخىرىدا ئەپەندىم مەھكىمە شەرئى قازىلىرىنىڭ تېرگاۋ ـ كېسىم ئىشلىرىدا ھوقۇقلۇق بولۇشتەك رېئاللىقنى ھەمدە قانۇن ـ تۈزۈملەرنى تولۇق يولغا سېلىۋېلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن ۋاقىتنىچە پايدىلىنىشقا بولىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ھۆكۈمەت تەركىبىدە ئالىي دىنىي سوت مەھ-

كىمىسى قۇرۇش كېرەكلىكىنى، شۇنداقلا مائارىپ نازارىتىنى ئايرىم تەسىس قىلىش لازىملىقىنى شەرھلەپتۇ.

ئەخمەت ئەپەندىم ۋەزىيەتكە بېقىپ ئىش تۇتۇش ئۇچۇن، رەئىس ئېلىخان تۆرىگە قىيىن سوئال تاشلاپ: «ئىسلام دىنىمىزنى ئەڭ مۇقەددەس دىن دەيمىز ـ يۇ، ئۇنىڭغا باشقا نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋالساق، دىنىمىزغا شەك كەلتۇرگەن بولمايمىزمۇ؟ سىز بۇنىڭغا قانداق چىداپ تۇرالايسىز، هۆرمەتلىك تۆرە ئاتا؟» دەپتۇ.

كۆڭلىدىكى گەپنى ئاڭلىغان ئېلىخان تۆرە جايىدا ئولتۇرالماي باشمالتىقىنى چىقارغان پېتى ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئالدىغا يۇگۇرۇپ كەپتۇ ـ دە، قايىل بولغان هالدا:

ـــ ئالتۇن، ئالتۇن، مانا بۇ كۆمۈلۈپ قالغان ئالتۇن! يارايسەن، ئوغلۇم، بۇگۈندىن تارتىپ مېنىڭ يېنىمدا تۇرىسەن، ئېيتقانلىرىڭنىڭ هەممىسى دۇرۇس، ـــ دەپ ئاپىرىن ئوقۇپتۇ.

نەتىجىدە هەممەيلەن دىنىي ئىشلار نازارىتى بىلەن مائارىپ نازارىتىنى ئايرىم تەسىس قىلىشقا قوشۇلۇپتۇ. ئېلىخان تۆرىنىڭ يېنىدا گەپ تېگىشاپ ئونسىز ئولتۇرغان مۇئاۋىن رەئىس هاكىمبەگ غوجىمۇ بۇ ياشنىڭ قويغان پىكرىگە ئىچ ـ ئىچىدىن قايىل بوپتۇ.

بىر چەتتە ئولتۇرغان مىجەزى قوپال، ئۆزى چۈس غېنى مەمەتباقىمۇ ئۆزىنىڭ بۇ تۇرمىدىشىغا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ئابدۇكېرىم ئابباسوف، رەھىمجان سابىرهاجى، هەبىب يۇنىچى قاتارلىق كىشىلەرمۇ يېنىكلەپ «ئۇھ» دېيىشىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ۋاقىتلىق هۆكۈمەت ئەزالىرى ئومۇمىي يىغىنىدىكى كەسكىن تالاش ـ تارتىشلار ئەخمەتجاننىڭ سەۋرچانلىق بىلەن ئاقىلانە چۈشەندۇرۇشى نەتىجىسىدە مۇۋاپىقىيەتلىك هەل بولۇپ، ئاخىردا دىنىي ئىشلار نازارىتى بىلەن مائارىپ نازارىتىنى ئايرىم ـ ئايرىم تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى قارار شەكىللىنىپتۇ.

12 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى دىنىي ئىشلار نازارىتى بىلەن مائارىپ نازارىتى ئايرىم ـ ئايرىم تەسىس قىلىندى. زېرىپ قارى هاجى دىنىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەينىلەندى. هەبىب يۇنىچى مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىقىنى داۋاملىق ئۆتىدى، لېكىن هەبىب يۇنىچى ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ، ئۇچ ئاي ئۆتمەيلا بەختكە قارشى ۋاپات

بولدى.

ئىلىخان تۆرە ئەخمەتجانىنىڭ ئىقتىدارىدىن سۆيۈنۈپ، دەرھال ھۆ-كۈمەت ئورگىنىغا يۆتكەپ كەلدى ـ دە، ئۆزىگە مەسئۇل كاتىپ قىلىپ تەينىلىدى. ھالبۇكى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتە مۇئاۋىن باش كاتىپ دەيدىغان ۋەزىپە يوق، دېمەك ئەخمەت ئەپەندىم ئەمەلىيەتتە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولۇپ قالدى.

20. ھەرەمباغ سوقۇشدا تەگگەن ئوق

قىش لىباسىغا ئورالغان تەڭرىتاغ، ئاق قار ئاستىدىكى ئىلى ۋادىسى.

7 ـ نويابىر قوراللىق قوزغىلىڭى دەسلەپكى جەڭدە غەلىبە قازاندى، جۇملىدىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتمۇ قۇرۇلدى.

گەرچە غۇلجا شەھىرى شۇنداقلا بىرقانچە ناھىيىلەر پارتىزانلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ قالدۇق قىسىملىرى غۇلجا شەھەر ئەتراپىدىكى ئۇچ نۇقتىغا سۇقۇنۇۋېلىپ، جاھىلىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى.

1944 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش راي ـ يونىنىڭ باش قوماندانى جۇ شاۋلياڭ ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا كېلىپ، جياڭ جيېشىغا ژاكالىتەن قورشاۋدا قالغان گومىنداڭ قالدۇق قىسىملىرىنى رىغبەتلەندۈرمەكچى ۋە ئۇلارغا ئوق ـ دورا، ئاشلىق ۋەھاكازالارنى يەتكۈزۈپ بەرمەكچى بولغانىدى. لېكىن ئۇ ئولتۇرغان ئايروپىلان غۇلجا ھاۋا بوشلۇقىغا كېلىشى بىلەن تەڭ، پارتىزانلار ئايروپىلانىنى شىددەتلىك ئوققا تۇتتى. ئايروپىلان زەخمىلەندى. شۇنىڭ بىلەن جۇ شاۋلياڭ ئولتۇرغان ئايروپىلان يەرگە قونالماي، رەسۋا بولغىنىچە ئۇرۇمچىگە قاراپ بەدەر تىكىۋەتتى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تۇرلۇك فۇنكسىيەلىرىنى ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈپ بېرىۋاتقان بۇ ۋاقىتتا، ئىلغار كۈچلەرمۇ ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇۋاتاتتى.

راستىنى ئېيتقاندا، پارتىزانلار ئەترىتى يېڭىدىن قۇرۇلغان، قوماندانلىق سىستېمىسى تازا مۇكەممەل ئەمەس، چېچىلاڭغۇلۇق ئېغىر، تەركىبىمۇ ھەرخىل، ئاڭ ـ سەۋىيە تۆۋەن، ئىنتىزامىمۇ دېگەندەك چىڭ ئەمەس ئىدى. شۇڭا پارتىزانلار ئىچىدىكى ئايرىم شەخسلەر پۇقرالارنىڭ ئۆ ـ

يىگە باستۇرۇپ كىرىدىغان، بىگۇناھ ئادەملەرنى ئۆلتۈرىدىغان ئەھۋاللار. مۇ كۆرۈلدى. بۇنداق ئەھۋاللارغا يول قويماسلىق ئۈچۈن ئەپەندىم ئۆزىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ يادرولۇق ئورنىدا خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت ئەڭزەل شارائىتىدىن پايدىلىنىپ، ھەرقانداق تارماقنىڭ بۇنداق قىلمىشلارغا قارىتا قەتئىي رەڭشتە چەكلەش ڭەزىپىسىنىڭ بارلىقىنى تەكىتلەيتتى. ئەپەندىم ھەربىي ئىنتىزامنىڭ مۇھىملىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا ئىنتىزامنى كۈچەيتىش، مىللىي قىرغىنچىلىق كېلىپ چىقىشتىن ساقلىنىش توغرىسىدا ماقالىلەر ئېلان قىلىپ، بىگۇناھ پۇقرالارنى ئۆلتۈرىدىغان، باسقۇنچىلىق، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىدىغان قىلمىشلارنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە توسۇدى.

ئالايلى: 1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ڭاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە سوت كوللېگىيەسى كۈرەدە بىرنەچچە بىگۇناھ خەنزۇ پۇقرالىرىنى ئۆلتۈرگەن پارتىزان راپسانغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ دەرھال ئىجرا قىلدى. بۇ خەۋەر دەرھال گېزىتكە بېسىلىپ، ئىنتىزامنى چىڭىتىشتا ناھايىتى زور رول ئوينىدى.

1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ڭاقىتلىق ھۆكۈمەت 4 ـ قېتىملىق ھەيئەت ئەزالار يىغىنىنى ئېچىپ، توققۇز ماددىلىق ھۆكۈمەت خىتابنامىسىنى ماقۇللىدى. خىتابنامىدە گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش مەزمۇنىدىن باشقا، مۇستەقىللىق، بۆلۈنۈشنى تەرغىب قىلىدىغان خەلقنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ مەزمۇنلارمۇ بار ئىدى.

ئوبېيېكتىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ خىتابنامە ئالاھىدە تارىخىي شارائىتتا ئېلان قىلىنغان، يەنە كېلىپ بۇ يىغىن ڭاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ھوقۇقىنى ئىگىلەپ تۇرغان ئەڭ ئالىي رەھبەر ئېلىخان تۆرىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئېچىلغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ تەركىبىمۇ مۇرەككەپ. گەرچە ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە بىر قىسىم ئىلغار پىكىرلىك ئادەملەر بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ڭەزىيەتنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ھېچكىممۇ ھۆكۈمەت رەئىسى ئېلىخان تۆرىگە قارشى چىقالمايدۇ. ئوچۇق ـ ئاشكارا قارشى پىكىر بېرىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. ڭاھالەنكى ئەخمەتجان تېخى ھۆكۈمەت ئەزاسىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭ ئاۋاز بېرىش ھوقۇقى تېخىمۇ يوق. بۇنداق ئەھۋالدا، ئىلغار كۈچلەر ڭاقىتىنچە ئۇن ـ تىن چىقارماي تۇرۇشقا مەجبۇر بولاتتى. چۈنكى، ھازىر ئىچكى مەسىلىنى ئالدىراپ ھەل قىلغىلى بولىدىغان چاغ ئەمەس. ئالدى بىلەن

خەلقنى سەپەرۋەر قىلىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرىنى تەلتۆكۈس يوقاتقاندىن كېيىن ئاندىن ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ ئىش كۆرۈش تېخىمۇ مۇۋاپىق.

ئەمما پارتىزانلارغا بولغان قوماندانلىقنى كۈچەيتىش، ھەربىي ھەرىكەتنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ھۆكۈمەت ئىچىدە بىر ھەربىي ئورگاننىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجى بولۇپ قالغانىدى.

1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 5 ـ نۇمۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابىنى ھەربىي بۆلۈمگە ئۆزگەرتتى. ئالىكساندىروف (ئۇيغۇرچە ئىسمى ئىسكەندەر) ئىسمىلىك رۇس ھەربىي بۆلۈم باشلىقلىقىغا تەينىلەندى ھەمدە مۇنتىزىم ئارمىيە قۇرۇشنىڭ كونكرېت لايىھەسىنى تېزدىن تۈزۈپ چىقىش تەلەپ قىلىندى.

ئەپەندىم ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتىكى مەسئۇل كاتىپلىق رولىنى ئۇنۇملۇك جارى قىلدۇرۇپ، ئورگاننىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلغاندىن باشقا، يېڭىدىن قۇرۇلغان ھەربىي بۆلۈمنىڭ جەڭ لايىھەسى تۈزۈش ئىشلىرىغا، شۇنىڭ بىلەن تەڭ مۇنتىزىم ئارمىيە قۇرۇش جەھەتتىكى مەسىلىلەرگىمۇ نۇرغۇن موھىم پىكىرلەرنى بېرىپ تۇردى.

بىر كۈنى ئەپەندىم ئېلىخان تۆرىنىڭ ئىشخانىسى يېنىدىكى كىچىك ئىشخانىدا پۈتۈن دىققىتى بىلەن خەت يېزىپ ئولتۇرسا، مۇھاپىزەتچىنىڭ بىرەيلەننى توسۇۋېلىپ كىرگۈزمەيۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. ۋاراڭ ـ چۇرۇڭدىن ئەجەبلىنىپ سىرتقا چىقىپ قارىسا، ياش بىر قىز «باشلىق بىلەن كۆرۈشمەن» دەپ چىڭ تۇرۇۋالغانىكەن.

ئەخمەتجان ئۇ قىزنى ئىشخانىسىغا باشلاپ كىرىپ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سورىغانىكەن، ئۇ قىز «باشلىق بىلەن كۆرۈشمىگۈچە ئېيتمايمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ، ئەخمەتجان قىزنىڭ بۇنداق قەيسەرلىكىنى كۆرۈپ، مەقسىتىنى چۈشەنگەندەك بوپتۇ ـ دە، قىزغا:

ـــ مەن مەسئۇل كاتىپ، نېمە ئىشىڭىز بولسا ماڭا دېسىڭىز بولىدۇ، ـــ دەپتۇ.

قىز ئۆرە ياقىلىق ماش رەڭ گىمناستۇركا كىيىپ، تۈگمىسىنى گېلىغىچە چىڭ ئەتكەن، بېلىگە كەڭ ھەربىچە كەمەر باغلاپ تاپانچا قىستۇرۇۋالغان، پۈتىغا ئۆتۈك كىيگەن بۇ ھەربىي سىياقىدىكى ئادەمگە قاراپ سەل ئەيمەنگەندەك بولۇپ ئاستا ئورندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ئەپەندىم كۈلۈمسىرىگەن ھالدا قىزدىن سوراپتۇ:
— ھە، قىزچاق، ئىسمىڭىز نېمە؟
— رىزۋانگۈل، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز.
— نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟
— 19 غا.
— بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭىز؟
— ھەربىي سەپكە كىرەي دېسەم، ئۇلار ئالمايۋاتىدۇ.
ئەخمەتجان كۆڭلىدە ئىنتايىن مەمنۇن بولۇپ، قىزنىڭ قەلبىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە بولغان غەزەپ ـ نەپرەتنىڭ تولۇپ تاشقانلىقى ۋە ئۇرۇش مەيدانىغا بېرىپ دۈشمەننى يوقىتىش ئىرادىسىنىڭ شۇنچىلىك ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ.
— بولدى، باشقا ئادەمنى ئىزدىمەڭ.
ئەپەندىم قولىغا بىر پارچە قەغەزنى ئاپتۇ ـ دە، بىر نەچچە قۇر خەت يېزىپ قىزغا تۇتقۇزۇپتۇ ۋە ئۇرۇش سەپەرۋەرلىك خىزمىتىگە مەسئۇل يولداشقا بېرىشنى ئېيتىپتۇ.
ئەتىسى رىزۋانگۈل ئۇچىسىغا تېرە جۇۋا كىيىپ، يەنە باشقا يەتتە قىز بىلەن تەڭ جەڭگاھ سانىتارلار ئەترىتىدە قىسقا مۇددەت تەربىيەلەنگەندىن كېيىن، جەڭگە ئاتلىنىپتۇ.
1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى جۇ شاۋلياڭ ۋە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ۋۇ جۈڭشىن جياڭ جىيېشىغا تېلېگراممىا يوللاپ، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ خەۋپ ئىچىدە قالغانلىقىنى مەلۇم قىلدى ھەمدە قوزغىلاڭچىلارنى تېزلىكتە باستۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەر كۆپەيتىشنى تەلەپ قىلدى. شۇنداقلا ھەربىي قورال ـ ياراغقىلا تايانغان بىلەن ئىش پۈتمەيدىغانلىقىنى، مەسلىنى سىياسىي ۋاستە قوللىنىپ ھەل قىلىش زۆرۈرلۈكىنى دوكلات قىلدى.
1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭغا تېلېگراممىا قايتۇرۇپ، «ئىستالىنگراد ئۇرۇشىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان روھ بىلەن ئاداقچە ئېلىشىڭلار» دەپ پەرمان چۈشۈردى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى يۇ فېيپېڭ باشچىلىقىدا، غەربىي شىمال تاشيول ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خې جىڭۇ، مالىيە مىنىستىرلىقى پۇل مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى دەي مىڭلى، شىنجاڭ مالىيە نازارىتىنىڭ يېڭىدىن تەيىن-

لەنگەن نازىرى لۇ يۇڭبن، 8 ـ ئۇرۇش رايونى ھەربىي پونكىتىنىڭ باش نازارەتچىسى بەن فۇ قاتارلىقلارنى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىپ ئەھۋال ئۇقۇپ بې-قىشنى تاپىلىدى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى گومىنداڭ قوشۇنلىرى-نىڭ ئاشلىق، ھەربىي ئەشيا مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش ئىدى.

جۇ شاۋلياڭ بۇ يەرنىڭ ئەھۋاللىرىنى جياڭ جيېشىغا دوكلات قى-لىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 29 ـ كورپۇس كوماندىرى لى تيېجۇننى جىڭغا ئەۋەتىپ تاشيولنى توسۇپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ھەمدە جياڭ، شىخو قاتارلىق جايلاردىكى گومىنداڭ 45 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ كوماندىرى شيې يىفېڭ، زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەنىڭ كوماندىرى لى يۇشياڭ قىسىملىرىنى بىرلەشتۇرۇش بىلەن ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق ئىشتابى قۇرۇش ھەق-قىدە بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ ۋاقىتتا پارتىزانلار يەڭگىل، چەبدەس ۋە تېز بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرىگە تايىنىپ، پىيادە ۋە ئاتلىق قىسىملارغا بۆ-لۈنۈپ، داۋاملىق ئىلگىرىلەپ، ئۇرۇمچىگە بارىدىغان تاشيولنى ئۈزۈپ تاشلاپ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ غۇلجىغا يارىدەمگە كېلىدىغان قوشۇنـ-نى توسۇپ زەربە بېرىشكە تەييارلاندى. قەھرىمان پارتىزانلار بىر تەرەپ-تىن، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ غۇلجا شەھىرىدە ئۇچ نۇقتىغا مەركەز-لەشكەن قىسىملىرىغا ھۇجۇمغا جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتقان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، خىللانغان قوراللىق پارتىزانلار قوشۇننىنى تەلەمەت داۋانى ئېغىزىغا ئەۋەتىپ، گومىنداڭنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىم-لىرىنىڭ تېكەس ئارقىلىق غۇلجىدىكى قىسىملىرىغا يارىدەم بېرىشىنى توسۇپ تۇردى.

1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ باشلىرى، ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق. نۆلدىن تۆۋەن 30 نەچچە گىرادۇسلۇق سوغۇقتا پۈتۈن يەر ـ جاھان قار ـ مۇز بىلەن قاپلانغان. بۇنداق سوغۇق يەرلىك خەلق ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس. بىراق، گومىنداڭ قوشۇنلىرىدىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كېلىنگەنلەر، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يېڭى ئەسكەر كۆپ، قورال ـ ياراغلىرى خىل بولسىمۇ، بۇنداق سوغۇقتا بەرداشلىق بېرەلىشى تەس ئىدى. شۇڭا سوغۇقتا توڭلاپ قالغانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى.

1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى گومىنداڭ ئارمىيەسى قوشۇ-نىنى قايتا رەتلەپ، غۇلجىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىشقا ئۆتتى. ھەرەمباغ، ئايرودۇرۇم، لياڭشياڭغا قېچىپ كىرىۋالغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى بۇ-

نىڭدىن روھلىنىپ، ئىچكى ـ تاشقى تەرەپلەردىن تەڭ ماسلىشىش ئارقىلىق مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى.

دەرۋەقە، ھەرەمباغدىكى دۈشمەن ئوت كۈچى بەكمۇ كۈچلۈك ئىدى. لېكىن پارتىزانلار قوماندانلىق ئىشتابى بىلەن يېڭىدىن قۇرۇلغان ھەربىي بولۇمدىكى بەزى رەھبەرلەر كۈچنى توپلاپ ھەرەمباغقا قايتا ـ قايتا ھۇجۇم قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ تۇرۇۋالدى. نەتىجىدە، كۈندە ھۇجۇم قىلسىمۇ ئىلگىرلەش يوق، ئەكسىچە، جەڭدە قۇربان بېرىشلەر كۆپىيىپ، زىيان ـ زەخمەت چوڭ بولماقتا ئىدى.

1 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى يەنە بىر قېتىم تىركىشىش جېڭى بولدى، پارتىزانلار ھەرەمباغقا بىرنەچچە ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ، دۈشمەن ئىستىھكامى چىڭ، ئوت كۈچى كۈچلۈك بولغاچقا، نەچچە ئون پارتىزان ئوق تېگىپ قۇربان بولدى، نۇرغۇن ئادەم يارىلاندى.

ھەربىي سەپكە يېڭىدىن قاتناشقان سانىتار قىز رىزۋانگۈل ھاشىم ئۆزى تەلەپ قىلىپ جەڭ مەيدانىغا كەلگەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ ھەرەمباغ سوقۇشىدا ئىنتايىن قەھرىمانلىق كۆرسەتمەكتە. ئۇ بىرنەچچە جەڭچىنىڭ يارىدار بولۇپ ھوشسىز ياتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، ئاكوپىتىن سەكرەپ

سۈرەتتە: مىللىي ئارمىيە ھەمشىرىلەر ئوددىلىنىيەسىدىكىلەر. ئارقا رەت سولدىن بىرىنچىسى كۆرەش قەھرىمانى رىزۋانگۈل

چىقىپ ئۇلارغا قاراپ ئېتىلىپتۇ. دۇشمەننىڭ يامغۇرەك يېغۇاتقان ئوقلىرى رىزۋانگۇلنى توسۇيالماپتۇ، باتۇر قىز رىزۋانگۇل قاردا ئۆمىلەپ بېرىپ قانغا مىلىنىپ ياتقان ئىككى ياردارنى قۇتقۇزۇپ چىقىپتۇ. رىز-ۋانگۇل ئۇچىنچى ياردارنى قۇتقۇزۇشقا ماڭغاندا، دۇشمەننىڭ بىر پاي ئوقى كېلىپ ئۇنىڭغا تېگىپتۇ. ئەمما بۇ قەھرىمان قىز ئارقىسىغا بىر قەدەممۇ چېكىنمەي، يارىسىنى تېڭىپتۇ ـ دە، يەنە ئالغا قاراپ داۋاملىق ئىلگىرىلەپتۇ. ئۇ دۇشمەنگە قارىتىپ ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى گىرانات تاشلاپ ئىس ـ تۈتەك ئىچىدە ئورنىدىن دەس تۇرغان پېتى قولىدىكى ئاپ-تومات بىلەن شىددەتلىك ئوت ئېچىپتۇ، دەل مۇشۇ چاغدا دۇشمەننىڭ بىر پاي ئوقى رىزۋانگۇلنىڭ بېشىغا تېگىپتۇ ـ دە، قەھرىمان قىز رىز-ۋانگۇل شەرەپ بىلەن قۇربان بوپتۇ.

گومىنداڭ قوشۇنلىرى بارلىق كۈچىنى يىغىپ كەڭ كۆلەملىك قاي-تۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئالدىدا تۇراتتى، دۇشمەن ئارمىيەسى ياكى مۇھا-سىرىنى بۆسۈپ چىقىپ قىرغىنچىلىق قىلاتتى ياكى ئۇزۇل ـ كېسىل تارمار بولاتتى. شەھەردە بولسا ئەرلەر پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئالدىنقى سەپكە كەتكەن، ئۆيلەردە پەقەت ياشانغانلار، بالىلار ۋە ئاياللارلا قالغان، ئەتراپى-مىزدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى كۈدە ـ كۆرپىسىنى يىغىشتۇرۇپ باشقا ياققا كېتىپ قالغان، بەزىلىرى ئۇرۇش ۋەھىمىسىدىن قېچىپ يېزىلارغا كې-تىشكەنىدى. بۇ ۋەھىمىلىك كۈنلەردە بىز نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەي قالدۇق. مومام ئوغۇللىرىنى چاقىرىپ قانداق قىلىش توغرىسىدا مەسلە-ھەتلەشتى. دادام بولسا مومامنىڭ گېپىنى يىرمايتتى، كىچىك ئاپام پاتەم ئەڭ ياخشىسى سوقۇشتىن يىراقراق يەرگە كەتكىنىمىز تۇزۇك دەيتتى، ئەخمەتجاننىڭ ئۇرۇشتا ئىكەنلىكىدىن خەۋەردار بولساقمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكىدىن خەۋەر ئالالمىدۇق.

1 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى گومىنداڭ 45 ـ دۇنزىيەسىنىڭ كومان-دىرى شىي يىفېڭ قىسمى توغراسۇ داۋىنىنى ئىگىلىۋالدى، غۇلجا شەھە-رىگە 20 كىلومېتىرچە كېلىدىغان پىلىچى كۆمۈر كېنى ئەتراپىمۇ گو-مىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى. بۇ «غەلىبە» خەۋىرى گو-مىنداڭنىڭ ئۈچ ئورۇندا قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان قىسمىلىرىنى «زور دەرىجىدە ئىلھاملاندۇردى»، دۇشمەننىڭ يارەمچى قوشۇنى قەدەممۇقەدەم قىستاپ كېلىۋاتقاچقا، جەڭ غەلىبىسىنى تارتتۇرۇپ قويۇش خەۋپى كۆزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى، ئەھۋال ئىنتايىن جىددىي. دۇشمەنمۇ، پارتىزانلارمۇ

هايات ـ ماماتلىق ئېلىشىش ئالدىدا. بۇ ۋەھىمە پارتىزانلارغىمۇ، پۈقـ
رالارغىمۇ ئېغىر تەھدىت پەيدا قىلماقتا ئىدى. 1 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى
گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ يارەمچى قىسمى پەنجىمگە كېلىپ قالغانـدا،
ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئالىكساندىروف قورغاس ئار ـ
قىلىق سوۋېتكە قېچىپ كەتتى. بۇ رۇس ئۇرۇش تاكتىكىسىنى بىلمەيدىـ
غان، شەخسىيەتچى، ھەتتا خەنىڭ پۇل ـ مېلىنى قاقتى ـ سوقتى قـ ـ
لىپ يۈرىدىغان ئادەم بولغاچقا، كىشىلەرنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈپ كەتكـ ـ
ىدى.

شۇنىڭ بىلەن، ھەربىي بۆلۈم باشلىقلىقىنى رەھىمجان سابىر ھاجى ئۈستىگە ئالدى.

مۇشۇنداق خەتەرلىك پەيتتە، ئەخمەت ئەپەندىم ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتـ
نىڭ باش كاتىپى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇمغا ئۇرۇش ۋەزىيىتىنىڭ ھالقىلىق
پەيتتە تۇرۇۋاتقانلىقىنى، رەئىسكە دەرھال پۈتۈن خەلققە ئۇرۇشقا سەپەر ـ
ۋەرلىك قىلىش ئۇقتۇرۇشى چىقىرىشنىڭ جىددىي لازىم ئىكەنلىكىنى
چۈشەندۈرۈشنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت پۈتۈن
خەلقنى ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا چاقىرىق قىلدى.
مىڭلىغان ـ ئونمىڭلىغان خەلق ۋە پارتىزانلار قورالى بارلار قورال، قو ـ
رالى يوقلار ئارا ـ توقماقلارنى ئېلىپ، چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئايال دې ـ
مەي دۈشمەن ئىستىھكامىغا قاراپ ئېتىلدى.

1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 6 ـ نومۇرلۇق بۈيرۇق ئېلان قىلىپ، پارتىزانلارنى مۇنتىزىم ئارمىيە ئىشتاتى بويىچە تەرتىپكە سېلىشنى قارار قىلدى. پارتىزانلارغا بولغان قوماندانلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن قورغاستا ئېچىلغان ئۈچ قارار ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە كۇرسىنى تاماملىغان كوماندىرلارنى ھەرقايسى ئەتراپتىلەرگە ئەۋەتتى. بۇنىڭ بىلەن ھەربىي كۈچ تېخىمۇ تولۇقلىنىپ، قالدۇق دۈشمەننى يوقىتىشقا تېخىمۇ ياخشى شارائىت يارىتىلدى.

مانا، دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىش پەيتىمۇ يېتىپ كەلدى. بىراق قو ـ ماندانلىق ئىشتابىدىكى ئۇرۇش لايىھەسىنى بېكىتىش يىغىنىدا، يول ـ داشلار پىكىر بىرلىكىگە كېلەلمىدى، ھەتتا بەزىلەر ئۇمىدسىزلىنىشكە باشلىدى.

بۇ چاغدا مەسئۇل كاتىپ ئەخمەت ئەپەندىم ئۇرۇش خەرىتىسى ئال ـ دىدا «ئالدى بىلەن دۈشمەن كۈچى ئاجىز نۇقتىلارغا ھۇجۇم قىلىش،

دۇشمەننىڭ ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، دۇشمەننىڭ ياردەمگە كېلىۋاتقان قوشۇنىغا يوشۇرۇن زەربە بېرىش ئارقىلىق ئالدىنى توسۇپ تۇرۇش؛ ھەر-مباغقا ھازىرچە ھۇجۇم قىلماي قورشاپ تۇرۇپ، قېچىش يولى قالدۇ-رۇش؛ شۇ ئارقىلىق ھەرمباغدىكى دۇشمەننى ئالداپ قاپقانغا دەسسە-تىپ، بۆكتۈرمە دائىرىسىگە كىرگەندە بىر - بىرلەپ يوقىتىش» پىلانى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەپەندىمنىڭ بۇ پىكرىگە تازا قوشۇلۇپ كەتمەيدى-غانلار چىققان بولسىمۇ، كۆپ ساندىكىلەر بۇ پىلاننى توغرا تاپتى.

1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 12 - نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، ھارۋا، ئات -ئۇلاغ ۋە باشقا ھەربىي لازىمەتلىكلەرنى يىغىشقا باشلىدى. يىغىلغان ماددىي ئەشيالار مۇزاپىق باھادا پۇلغا سېتى-لۇپ ھەق بېرىلدى ھەمدە كىمدەكىم يوشۇرۇپ قالسا، ھەربىي قانۇن بويىچە قاتتىق جازالىنىدىغانلىقى تەكىتلەندى. 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى 15 - نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىنىپ، مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قاتارلىق تەشكىلاتلارغا يىغىلغان ئىئانىلەر ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە تاپشۇ-رۇلۇپ، ھەربىي خىراجەت ۋە تەمىناتقا ئىشلىتىش قارار قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئورگاندىكى بارلىق خادىملاردىن چوقۇم ئالدىنقى سەپ-كە بېرىپ، ھەرمباغ، لياڭشياڭ، ئايرودۇرۇم قاتارلىق ھەربىي نىشانلارغا ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىشقا قاتنىشىش تەلەپ قىلىندى. بۇنداق قىلىش-تىكى مەقسەت غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ماددىي ۋە ھەربىي كۈچ جە-ھەتتىن ئاساس سېلىش ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئەزا-لىرى، ئورگان خىزمەتچىلىرى ۋە ئومۇمىي خەلق ئالدىنقى سەپكە ئاتلاندى.

1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ھەرمباغ، لياڭشياڭ، ئايرو-دۇرۇمىدىن ئىبارەت ئۈچ نۇقتىغا قارىتا ئېلىپ بېرىلغان ھۇجۇم شىددەت بىلەن بىرلا ۋاقىتتا باشلاندى.

ئەخمەت ئەپەندىم بىر قىسىم ئورگان خادىملىرى بىلەن تەڭ قولىغا قورال ئېلىپ، ئالدىنقى سەپكە ئاتلاندى. لېكىن دۇشمەننىڭ ئوت كۈچى يەنىلا بەك كۈچلۈك بولغاچقا، ھەرمباغقا قىلىنغان بىرنەچچە قېتىملىق ھۇجۇم تازا دېگەندەك ئۈنۈم بەرمىدى. شۇنىڭ بىلەن پارتىزانلار ئىككى تىراكتور تېپىپ كېلىپ، تېشىنى پولات بىلەن قاپلاپ تانكا قىلىپ يا-سىدى - دە، زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى-غا يەنە بىر قېتىم شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغىدى. كەسكىن ئېلىشىش ئارقىلىق ئاخىرقى ئۈچ نۇقتىدىكى دۇشمەن ئىستىھكامى يەر بىلەن

يەكسان بولۇپ پارتىزانلار قولىغا ئۆتتى.

گومىنداڭ زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى دۇ دېفۇ پارتىزانلارنىڭ ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمىدى، ئۇ قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن ئۆزى قوراللاندۇرغان خەنزۇ پۇقرالارنى ئەگەشتۇرۇپ، پارتىزانلارنىڭ مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ چىقىپ، ئەتەي دۇشمەننىڭ قېچىشى ئۈچۈن قالدۇرغان يوچۇقنى بويلاپ، شىمال تەرەپكە بەدەر قاچتى. لېكىن، ئاق قار، كۆك مۇز بىلەن قاپلانغان دالادا پاناھلانغۇدەك يەرمۇ يوق. بەلگە كەلگۈدەك قېلىن قاردا ماغدۇرىدىن كېتىپ ھېچقانداق ئىلگىرىلىيەلمەي قالدى. ئەكسىچە، ئاتلىق پارتىزانلار دۇشمەنگە ئارام بەرمەي قوغلاپ كەلگىنىچە قاتتىق زەربە بەردى. دۇ دېفۇ قوشۇنىنىڭ ئوق ـ دورا، ئوزۇق ـ تۇلۇكى تۈگەپ، كۆز يەتكۈسىز دالادا پارتىزانلىرىمىزنىڭ تىرىك نىشانىغا ئايلىنىپ قالدى. ئۆز غوجىسىغا يۈز كېلەلمىگەن دۇ دېفۇ ئۆزىنىڭ ھايات قېلىشىغا كۆزى يەتمەي، 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن يېنىدىكى تاپانچىسىنى ئاران چىقاردى ـ دە، مېڭىسىگە تەرىدى، «پاڭ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئايرودۇرۇمنىڭ شىمالىدىكى پەلىچى خاڭ ئەتراپىدىكى دالاردا ئاپپاق قار ئۈستىدە جەھەننەمگە يول ئالدى. زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەنىڭ ئىشتاب باشلىقى ساۋ رىلىڭ، 21 ـ پولكىنىڭ كوماندىرى جياڭ شۇەنچۈەن ۋە 19 ـ پولكنىڭ كوماندىرى پېڭ جۇنيېلەرمۇ پارتىزانلار تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى. گومىنداڭ ئىلى رايونلۇق پىرقىسىنىڭ باشلىقى جياڭ يۇ تىرىك تۇتۇلدى.

بۇ كەسكىن جەڭدە پارتىزانلارمۇ زور قۇربانلارنى بەردى.

شۇنداق قىلىپ گومىنداڭنىڭ غۇلجىدىكى ھەربىي كۈچلىرى تەلتۆكۈس يوقىتىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ غۇلجىدىكى ئاخىرقى ئۈچ نۇقتىسى پارتىزانلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىپ، غەلىبە تۇغى جەۋلان قىلدى.

خەلق غەلىبە شادلىقىغا چۆمگەن چاغدا، ئادەمنى چۆچۈتىدىغان ئېچىنىشلىق ئەھۋال مەلۇم بولدى: ھەرەمباغقا كىرىۋالغان گومىنداڭ قوشۇنى پارتىزانلارنىڭ ھۇجۇمىنى توسۇشتا قالقان قىلىش ئۈچۈن نۇرغۇن بىگۇناھ خەلقنى تۇتۇۋالغانىكەن. ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قالغان قانخور گومىنداڭ قوشۇنى تۇتۇۋالغان بىگۇناھ خەلقنى شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇپتۇ، بەزىلىرىنى تىرىك كۆمۈپتۇ، ھەتتا بەزىلىرىنى قۇدۇق ۋە تەرەتخانىلىرىغا تاشلاپ ئۆلتۈرگەن.

نىغا تاشلاپ تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ۋەھشىيلىك شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئاغزىغا پاختا، لاتا تىقىلغان، بەزىلىرىنىڭ قولى ئارقىغا باغلىنىپ، پۇتىغا كىشەن سېلىنغان، يەنە بەزىلىرىنىڭ كۆزى ئويۇلغان، ھەتتا تىلى كېسىلگەن، قورسىقى يېرىپ تاشلانغان. تېخىمۇ ئېچىنىشلىق پاجىئە ــ مۇنىر ئىسىملىك 16 ياشلىق بىر بالىنى قولىنى كەينىگە باغلاپ، قورسىقىنى يېرىپ بېشىغا ئىشتىنىڭ ئولتۇرۇپ، قۇدۇققا تاشلۇۋېتىپتۇ.

ساقچى ئىدارىسىدىكى خەندەكنىڭ ئۆزىدىلا 238 جەسەت تېپىلدى. بىرنەچچە جايدىن تېپىلغان 557 جەسەت، ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ تونۇ-ۋېلىشى ئۈچۈن قاتار ياتقۇزۇپ قويۇلغاندا، ئاسمانىنى قارا بۇلۇت باسقاندەك بولۇپ، ھەممە يەرنى يىغا ـ زار قاپلىدى، خەلقنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە بولغان ئۆچمەنلىكى ھەسسىلەپ ئاشتى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەخسۇس گۇرۇپپا قۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ بىگۇناھ پۇقرالارنى ئۆلتۈرگەن فاشىستلىق قىلمىشلىرى تەكشۈرۈلدى، يازما ۋە سۈرەتلىك ماتېرىياللار توپلاندى. قاسىمجان قەمبىرى بىلەن ھەبىب يۇنىچى «گۇۋاھ ۋە پاكىت» دېگەن ماقالە ئېلان قىلىپ، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايىتىنى پاش قىلدى.

مانا ئەمدى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بېكىنىۋالغان ئۇچ نۇقتىنىڭ ئېلىنىشىغا ئەگىشىپ غۇلجا تولۇق ئازاد بولدى، ئوق ئاۋازىمۇ بارغانسېرى ئازايغىلى تۇردى، ئەمما ھوشيارلىقنى بوشاشتۇرۇپ قويۇشقا ھەرگىز بولمايتتى. بۇ چاغدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈشنى ئېلان قىلدى، چوڭ ـ كىچىك كوچىلاردا چارلاپ يۈرگەن قورالىلىق خادىملارنى دائىم كۆرگىلى بولاتتى. كېچىلىرى بىر ـ بىرىنى پارول ئارقىلىق پەرقلەندۈرەتتى.

ئۇرۇش ئوتىنىڭ بېسىقىشىغا ئەگىشىپ، پۇقرالار ئۆيلىرىدىن تالا ـ تۇزگە چىقىشقا باشلىدى. مەن ئەخمەتجاننىڭ دېرىكىنى ئالالماي تىت ـ تىت بولاتتىم. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرى يېرىم كېچىدە بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا پارول چاقىرىلىپ، ئات ھارۋىسىنىڭ كېلىپ توختىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن ئەندىكىپ ئورنۇمدىن ئىتتىك تۇردۇم ـ دە، كۆڭلۈم يەنە ئاغقاندەك بولدى، يەنە نېمىش بولغاندۇ؟

ئىشىك چېكىلدى، قورقۇنمىدىن ئاۋازىم ئارانلا چىقاتتى:

ـــ كىم؟

ـــ مەن، ـــ ئەخمەتجاننىڭ تونۇش ئاۋازى قۇلىقىمغا كىردى.

مەن خۇشاللىق ئىچىدە دەرھال بېرىپ ئىشىكنى ئاچتىم، ئەپەندىم ئۇستىدە قىسقا جۇۋا، مۇرىسىدە قاتلىنىدىغان ئاپتومات ئاسقان ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چىرايىدىن غەلىبە خۇشاللىقى چىقىپ تۇرسىمۇ، ئەمما ھارغىن كۆرۈنەتتى. مەن بولسام ئەپەندىمنىڭ تىرىك قايتىپ كەلگەنلىكىگە شۈكۈر قىلاتتىم.

ئەپەندىم ئۆيگە كىرىپ، ئاپتوماتنى مۇرىسىدىن چۈشۈرۈپ، تاپانچىسىنى يەشتى ـ دە، بىردەم ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئاران گەپ ئاچتى:

ـــ ئىسسىق سۇ بەرسىڭىزچۇ، نەچچە كۈندىن بېرى يۇزۇمنىمۇ تۈزۈك يۇيالمىدىم.

مەن دەرھال ئىسسىق سۇ تەڭشەپ بەردىم. قارىسام ئۇنىڭ كىيىمىدە قان داغلىرىمۇ تۇرىدۇ.

ـــ نەچچە كۈندىن بېرى ئوق ئاۋازى بەك كۈچەيىپ كەتتىغۇ، سىز شۇ كەتكەنچە مېنىڭ بىلەن كارىڭىز بولمىدى؟ مەن تېخى سىزنى... ـــ مەن دۇدۇقلاپ نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم.

ئەپەندىم ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ:

ـــ ھەرەمباغنى ئاخىرى قولغا ئالدۇق، دۈشمەننىڭ ئوت كۈچى بەك كۈچلۈك ئىكەن، ـــ دېدى ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ دۈشمەن ھەرەمباغقا لەخمە كولاپ يوشۇرۇنۇۋاپتۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە خەنزۇ ئەسكەرلەرمۇ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەرمۇ بار ئىكەن. بىز ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ، تەسلىم بول، لەخمىدىن چىق دەپ بۇيرۇق قىلساق، ئۇلار لەخمىدىن چىقىدىغانلا بولساق قىرىپ تاشلايدۇ دەپ ئويلاپ، ئالدىغا ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنى چىقىرىپ قويۇپتۇ. لېكىن بىز ئىنسانپەرۋەرلەرمىز. مەيلى قايسى مىللەتتىن بولسۇن، ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرمەيمىز. گەرچە ئۇلار گومىنداڭ ئۇچۇن جېنىنى سېلىپ بېرىۋاتقان بولسىمۇ، يەنىلا ئاددىي پۇقرالارنىڭ باللىرى ـ دە! ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار ئەسكەرلىككە مەجبۇرىي تۇتۇلغانلار. ئەسىرگە چۈشكەن يەرلىك ئەسكەرلەرنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى كېلىپ، بالىلىرىنى قۇچاقلاپ يىغلاپ كېتىشتى. بۇنى كۆرۈپ ئىچكىرىدىن ئەسكەرلىككە تۇتۇپ كېلىنگەنلەرمۇ يىغا ـ زار قىلىشىپ كەتتى، بىز ئۇلارغىمۇ كەڭچىلىك قىلىدىغانلىقىمىزنى ئېيتىۋىدۇق، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ

قۇلاقلىرىغا ئىشىنەلمەي قالدى.

ئەخمەتجان ئۇستىدىن جۇڭسىنى ئاستا يەشتى. مەن جۇڭنى قولۇمغا ئېلىپ قاراپ چۆچۈپ كەتتىم. جۇڭنىڭ يانچۇقىدا ئوق تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەن تۆشۈك تۇرىدۇ. يانچۇقتا لېنىنىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن كىتابنىڭ رۇسچىسى تۇرىدۇ. ئەسلىدە ئەپەندىم جەڭ قىلىۋاتقاندا، گومىنداڭنىڭ پوتىيىدىن ئېتىلغان ئوق دەل يانچۇقتىكى كىتابنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەنكەن.

نېمىدېگەن خەتەرلىك ـ ھەي! بەختكە يارىشا، ئوق ئۇنىڭ يانچۇقىدىكى كىتابنى تېشىپ، بىقىنىنى سىيپاپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئەگەر ئازراق قايغان بولسا، ئەخمەتجانىنىڭ جېنى ئامان قالماس ئىكەن!

مەن ھەم خۇشال بولدۇم، ھەم قورقتۇم. دېمىسىمۇ ئەپەندىم شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىدە ئۆلۈم گىردابىدىن تىرىك قايتىپ كەلگەن، مانا ئەمدى يەنە بىر قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ ئەمەسمۇ!

ئەخمەتجان چۆچۈپ كەتكەنلىكىمنى كۆرۈپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، كىتابنى جۇڭسىنىڭ يانچۇقىدىن چىقاردى، ئاندىن يۇزىنى يۇيۇپ، ئۇستەلنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، قولىغا قەلەم ئېلىپ، كىتابنىڭ بىرىنچى بېتىگە مۇنداق دەپ يېزىپ قويدى:

«ھەرەمباغ سوقۇشىدا تەگكەن ئوق»

ئازادلىقتىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ نەرسىلىرىنى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بەرگەن ۋاقتىمدا، ئوق تېشىۋەتكەن بۇ كىتابنىمۇ بىللە تاپشۇرۇپ بەرگەنىدىم. كېيىن ئاشۇ كىتابنى ئېلىپ قالمىغىنىمغا بەك پۇشايمان قىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيغا بېرىپ نەچچە قېتىم سۈرۈشتە قىلغان بولساممۇ تاپالمىدىم. كېيىن ئۇقسام «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مۇزېيدىكى بەزى بۇيۇملار يۆتكەلگەندە، بۇ كىتابمۇ بىللە يۆتكەپ كېتىلگەنلىكى مەلۇم بولدى ۋە قايتا تېپىلمىدى.

ئەپەندىم كىتابنى بىر چەتكە قويۇپ قويدى ـ دە، سوغۇقتىن ئىسسىق ئۆيگە كىرىپ ھورلىشىپ كەتكەن ئاپتوماتىنى سۈرتكەچ جەڭ ئەھۋالى ئۈستىدە سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇ قەھرىمان قىز رىزۋانگۈل ھەققىدە سۆزلىگەندە، ئاۋازى پەسىيىپ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى، لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدىن ئىنتايىن پەخىرلەنگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى:

ـــ رىزۋانگۈل، قەھرىمان قىز، جەڭدە ئىنتايىن باتۇرلۇق كۆرسەتـ

مىللىي ئارمىيەنىڭ ئايال جەڭچىلىرى

تى، ــ دەپ گەپ باشلىدى ئەخمەت ئەپەندىم، ــ رىزۋانگۈلمۇ سىزگە ئوخشاش قىز، بوي ـ تۇرقى، يېشىمۇ سىزدىن پەرقلىق ئەمەس. بۇ باتۇر قىز ــ جەڭ مەيدانىدىكى شەپقەت ھەمشىرىسى، دۇشمەننى يوقىتىش جېڭىدە ھاياتىدىن ئايرىلدى، ئۇ بىزنىڭ پەخرىمىز! ــ ئەپەندىم ھاياجان ئىچىدە گېپىنى داۋاملاشتۇراتتى، ــ ئەمما، جەڭ دېگەن ئەنە شۇنداق ھا ـ يات ـ ماماتلىق ئىچىدە ئادەم سىنايدۇ. ئەمدى بولدى، سىزمۇ ئۆيدە ئولتۇ ـ رۇۋەرمەي ئاشۇ قىزغا ئوخشاش ئىنقىلابنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرى ئىچىدە چېنىقىشىڭىز كېرەك. ئەتە بېرىپ، ھەربىي مۇشاغىدىكى دۇشمەن ئاكوپىنى كۆرۈڭ، جەڭچىلىرىمىزنىڭ قانداق قۇربانلارنى بەرگەنلىكىنى بىلىڭ، سىز ئۇلاردىن ئۆگىنىشىڭىز كېرەك.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئىنتايىن ھاياجانلاندىم، مومام بىلەن دادامنىڭ مېنى سولىۋېلىپ ئەخمەتجان بىلەن بىللە ئۇرۇش مەيدانىغا بارغۇزمىغانلىقىدىن ئاغرىنىدىم. رىزۋانگۈلگە ئوق تەگكەنلىكى مېنىڭ يۈرىكىمگە پىچاق ئۇرۇلغاندەك بىلىندى. «مەنمۇ بىر كۈنى رىزۋانگۈلدەك خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىمەن. رىزۋانگۈل ــ ئىنقىلابىي قۇربان، شەپقەت ھەمشىرىسى، بىزدەك ئاياللارنىڭ پەخرى ھەم ئۈلگىسى، ئۇ بىزنىڭ قەلـ بىمىزدە مەڭگۈ ياشايدۇ!» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە.

رىزۋانگۈل ھاشىم 1925 ـ يىلى سوۋېت قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتا ئوبلاستى چېلەك رايونىدا ئاددىي بىر دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1932 ـ يىلى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن يۇرتى غۇلجىغا قايتىپ كەلگەن. دا-دىسى ھاشىم تېرە بازىرىدا تېرە ئېلىپ ـ ساتىدىغانلىقى ئۈچۈن كىشى-لەر بۇ ئادەمنى «ھاشىم دوكا» دەپىشىدىكەن. رىزۋانگۈل ئوتتۇرا بوي، قاڭشارلىق، بۇغداي ئۆڭ، چېچىنى قىسقا قىلىپ ئوغۇل بالىلاردەك يا-ستۇڭالىدىغان، ئۆتكۈر پىكىرلىك چېچەن قىز ئىدى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى غۇلجا شەھىرىدىكى «شەرق» مەكتىپىدە ئوقۇپ، 1938 ـ يىلى غۇلجا شەھەر ئۈچدەرۋازىدىكى «ئۇمىد» مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرگەن، 1940 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ئۇرۇم-چى قىزلار مەكتىپىنىڭ بوغالتىرلىق سىنىپىدا ئوقۇغان، كېيىن غۇل-جىغا قايتقان. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن، ھەربىي سەپ-كە قاتتىق تەلەپ قىلىپ كىرگەن ۋە 19 يېشىدا شەرەپ بىلەن قۇربان بولغان.

رىزۋانگۈلنىڭ ئۆلۈمى شەرەپلىك ئۆلۈم، بۇ قەھرىمان ئۇيغۇر قىزى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئارىسىدىن ئورۇن ئالدى. شائىر قادىر ھەسەنىنىڭ رىزۋانگۈل ھەققىدە يازغان «رىزۋانگۈل» دېگەن شېئىرى ئەل ئىچىدە ھېلىھەم ئوقۇلۇپ كەلمەكتە.

رىزۋانگۈل

خەۋەر كەلدى گويا بىر،
سولدى دېگەن قىزىل گۈل.
ۋەتەن ئۈچۈن جان پىدا،
ئەمەسمىدى رىزۋانگۈل.

ئەل بەختىنى ياد ئېتىپ،
دۈشمەنلەرنى ئېتىپ كۈل.
بەل باغلىغان جەڭلەردە،
ئۇيغۇر قىزى رىزۋانگۈل.

ئۇنتۇلسۇنمۇ ھېچقاچان،
ئۇنتۇلمايدۇ رىزۋانگۇل.
ئۇ توزۇمايي ئېچىلىپ،
تۇرغان ئەسلا قىزىل گۈل.
.....

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مېنى رىزۋانگۇلدىن ئۆگىنىپ جەڭ مەيدانىغا ئاتلىنىشقا دەۋەت قىلىشى، مېنىڭ رىزۋانگۇلگە ئوخشاش شەپقەت ھەمشىرىسى بولۇشۇمنى ئۈمىد قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. مەن بولسام ئەپەندىمنىڭ سۆزلىرىدىن مېنى ئىنقىلاب يولىغا باشلاۋاتقانلىقىنى چۈشىنەتتىم.

ئەتىسى مەن جەڭ مەيدانىغا باردىم، جەسەتلەر تېخى بىر تەرەپ قىلىنىپ بولماپتۇ. مېنى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ بىر جەڭچىسى خەندەككە باشلاپ كىردى. مەن خېلى ئۇزۇن مېڭىپ باقتىم، ئۇنىڭ ئىچىدىكى كىرسىن لامپا خىرە يورۇپ تۇراتتى، خەندەكتىكى سېسىقچىلىققا چىداپ تۇرغىلى بولمايتتى. 100 مېتىرچە ماڭغاندىن كېيىن ئاخىرى چىدىيالماي قالدىم ۋە يول باشلاپ ماڭغان جەڭچىگە «چىقىپ كېتەي» دېۋىدىم، ئۇ ماقۇل بولدى.

192

— سىز ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ئايالىغۇ دەيمەن؟ — دەپ سورىدى ھېلىقى جەڭچى.

— ھەئە، — دېدىم مەن ئادەتتىكىدەكلا.

— ئىككى كۈن بولدى، بىزنى ئىشتابتىن ئۇ كىشىنى قوغداشقا قوشۇپ قويغىلى. ئۇ كىشى قالتىس ئادەم ئىكەن، بىز ئۇنىڭدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدۇق، بىز ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى جەڭچىلەر، ئۇ بىزنىڭ باشلىقىمىز تۇرۇپ بىزگە يارەملىشىپ، جەڭ مەيدانلىرىنى تازىلىشىپ يۈرىدۇ، ئاڭلىساق ئۇ كىشىگىمۇ ئوق تېگىپتۇ دەيدۇ، راستمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ جەڭچى كېتىۋېتىپ.

مەن ئۇلارغا دۇشمەننىڭ ئوقى ئۇنىڭ يانچۇقىدىكى كىتابنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم. بىز جەڭ ھەققىدە سۆزلىشىۋاتىپ، گەپ رىزۋانگۇلگە يۆتكەلگەندە ھەممىمىزنىڭ كۆڭلى بەك يېرىم

بولدى.

ـــ ئۇ قىز بىزنىڭ ئەترەتكە تەقسىم قىلىنغانىدى، يەنە بىر تۈگۈن ھەمشىرە قىز رازىيەمۇ ياردار بولدى، رىزۋانگۈل بىرقانچە ياردارنى قۇتقۇزۇپ چىققاندىن كېيىن ئوق تېگىپ قۇربان بولدى، ـــ دېدى جەڭچى كۆڭلى يېرىم بولۇپ.

مەن بۇ ياش، جەسۇر جەڭچى بالىلار بىلەن سۆزلىشىپ، رىزۋانگۈل-نىڭ ئۆلۈمىگە بەك ئېچىندىم ھەم رىزۋانگۈلگە بولغان ھۆرمىتىم بار-غانسېرى ئاشتى. مۇشۇنداق كەيپىياتتا ئۆيگە قايتتىم ھەمدە بۇ ئەھ-ۋاللارنى ئەپەندىمگە سۆزلەپ بەردىم. بەلكىم ھاياجانلىنىپ كەتكىنىمدىن بولسا كېرەك، سۆزۈمنىڭ باش ـ ئاخىرى بىر ـ بىرىگە قولاشماي قال-دى. ئەپەندىم سۆزۈمنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈر-تۈپ:

ـــ خەندەكنىڭ ئاخىرىغىچىلىك بارالماپسىز ـ دە، دېمەك، سىزدە تېخى مۇستەھكەم ئىرادە يوق. ئادەمدە مۇستەھكەم ئىرادە، قورقماس جا-سارەت بولغاندىلا، ئاندىن ئىنقىلابچى بولالايدۇ، ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇ يەردە سىزنى تونۇيدىغانلار چىقىپ قېلىپ، سىزگە يول قويۇپتۇ. سىزنىڭ ئەمدى ئۆي بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ چىقىپ، رىزۋانگۈلگە ئوخشاش جەڭ مەي-دانىغا باردىغان ۋاقتىڭىز كەلدى، سىز ئالدىنقى سەپكە بېرىشىڭىز كې-رەك! ـــ دېدى ئەپەندىم سالماقلىق بىلەن.

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمدە ئەپەندىم كۆرسەتكەن نىشانىنى بويلاپ ئىنقىلابىي كۈرەشلەرگە ئاتلىنىشقا ئىرادە باغلىدىم.

1945 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 10 ـ نو-مۇرلۇق قارارنى ماقۇللاپ، ئەسكەر قوبۇل قىلىش نىزامنامىسى ئېلان قىل-دى. نىزامدا 20 ياشتىن 22 ياشقىچە بولغان يىگىتلەرنىڭ ئۈچ يىل ھەر-بىي مەجبۇرىيەت ئۆتىشى كېرەكلىكى، شۇنداقلا جەڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن 23 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان ئەرلەرنىڭمۇ ئىختىيارىي يوسۇندا ھەربىي سەپكە قاتناشسا بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەنىدى.

2 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ھەرەمباغ، لياڭشياڭ، ئايرودۇرۇم قاتارلىق ئۈچ نۇقتىغا تىقىلىۋالغان دۈشمەنلەر تەلتۆكۈس يوقىتىلىپ، 84 كۈن-لۈك ھەرەمباغ ئۇرۇشى غەلىبە بىلەن ئاخىرلاشتى. دېمەك، بۇ غەلىبە، جەڭ ۋە بورتالادىن باشقا پۈتۈن ئىلى رايونىنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقىدىن

دېرەك بېرىدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي كۇچىنى ئۇلغايتىش، جەڭ غەلىبىسىنى كېڭەيتىش ۋە ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈشكە كىرىشىپ، تىغ ئۇچىنى ئۇرۇمچىگە يۇرۇش قىلىشقا قارارلاتتى.

بۇ يەردە بىر ئىشنى ئىزاھلاپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. 1945 ـ يىلى 1 ـ ئايدا پارتىزانلار ئارقا ـ ئارقىدىن غەلىبە قىلىپ، ئىلىنى ئومۇمۇزلۇك ئازاد قىلىش ئالدىدا تۇرغاندا، ئالتاينىڭ ۋالىيسى ئوسمان ئىسلام 12 كىشىلىك ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە بولغان ساداقىتىنى بىلدۈرمەكچى بوپتۇ. ۋەكىللەر ئۆمىكى ئالتايدىن غۇلجىغا ئالاقىلىشىشكە ماڭغاندا، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئالتاي بىلەن ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى يولنى بېقىپ ياتقان قىسىملىرىغا ئۇچراپ قېلىپ، ئۆتەلمەي قايتىپ كېتىپتۇ. بۇ ئىش ئوسمان ئىسلامنىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشىپ، كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئۇنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىشىگە سەۋەب بولدى.

2 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئېلىخان تۆرە چىڭخەيدىكى ما بۇفاڭغا ئۆز قولى بىلەن خەت يېزىپ مۇنداق دېدى: «... پەيغەمبىرىمىز ئېيتقانىدەك مۇسۇلمانلار بىرلىككە كەلدۇق. تۇڭگان قېرىنداشلىرىمىزمۇ سوقۇشتا قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ تۇرماقتا. ئىسلام تۇغنىڭ ھۆرمىتىنى سىزمۇ ساقلاپ، يىراقتا بولسىڭىزمۇ بىزگە ياردەم قىلىشىڭىزنى سورايمىز. بارلىقىمىز دىنىي قېرىنداش... ئالدامچى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇ ياقتىكى قېرىنداشلىرىمىزنى ئالداپ، بىزگە قارشى سوقۇش پىلانىنى قىلغان بولسا بۇنىڭدىن كۆپ ئېھتىياتتا بولۇشىمىز لازىم. مۇسۇلمان مۇسۇلمانغا ئوق ئاتسا، ئىسلام تۇغىغا قارشى چىقىپ سوقۇشساق، قىيامەت كۈنى خۇدانىڭ ئالدىدا نە دەپ جاۋاب ئېيتىمىز؟! مەن مەككە، بۇخارادا ئوقۇغان ئالىم كىشى، بۇ يىل 58 ياشتا. ئەرەبىي ئىبارەتنى ئۆزۈم يازدىم، بۇ مېنىڭ ئالىملىقىمغا ھۆججەت بولالايدۇ... شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ياقتىكىلەرنىڭ سۆزلىرىگە ئالدانمىسۇنلەر. ئەگەر زورلۇق بىلەن ئالداپ بىز تەرەپكە سوقۇشقا بۇيرۇسا، جابدۇقلارنى ئېلىپ قېچىپ كەلسۇنلەر. بىز تامام دۇشمەننى تازىلاپ ئالساق، سىزگە ياردەم قىلىمىز. پۈتۈن ھوقۇقلىرىڭىزنى قولىڭىزغا ئېلىپ بېرىپ، سىزنى ئىسلام ھۆكۈمىتىگە باش تىكلەيمىز.»

روشەنكى، ئېلىخان تۆرە ئىنقىلابىنىڭ غەلىبە مېۋىسىنى قولىغا

كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، يەنە بىر قېتىم دىنىي بايراقنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشمەكچى بولۇۋاتاتتى.

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، سۇمۇل (چاپچال) ناھىيەسىدە نارىياننۇ باشچىلىقىدىكى شىبە پارتىزانلار ئەترىتى قۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ سانى 150 ئەتراپىدا بولۇپ، كېيىن بۇ ئەترەت مىللىي ئارمىيەدە «شىبە ئاتلىق مۇستەقىل ئىسكادرونى» دەپ ئاتالدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ «دۆلەت ئارمىيەسى» دېگەن نامىدىن پەخىرلىنىپ، جاھانغا پاتماي قالغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى غۇلجىدىكى جەڭدە ئۇزۇل ـ كېسىل مەغلۇپ بولغانلىقىنى تەن ئېلىشقا مەجبۇر بولدى. گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى قوشۇنلىرىنىڭ بۇنداق مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان جىياڭ جېيشى ئۆز جايىدا ئولتۇرالماي قالدى. 2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى جەڭدە مەغلۇپ بولغان قوماندانلارنى قاتتىق جازالاش بۇيرۇقىنى چۈشۈرۈپ، شىنجاڭنى مۇداپىئە قىلىۋاتقان قوشۇنلاردىكى ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرگە «خىزمەت كۆرسىتىپ گۇناھىنى يۇيۇش» ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن يېڭى 2 ـ كورپۇس كوماندىرى لى تېبجۇن، 45 ـ دىۋىزىيە كوماندىرى شىي يىفېڭ، زاپاس 7 ـ دىۋىزىيە كوماندىرى لى يۈشياڭ قاتارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك قوماندانلارغا تۆۋەندىكى بۇيرۇقنى چۈشەندۈردى: «... ۋەزىپىسىدىن توختاپ، باشقىدىن خىزمەت كۆرسىتىپ گۇناھىنى يۇيسۇن».

2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئۆز ئىچىمىزدىكى قانۇن ـ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغانلارنى قاتتىق جازالاش توغرىسىدا 24 ـ نومۇرلۇق قارارنى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

.....

پۈتۈن خەلق قوزغىلىپ قوراللىق كۈرەش قىلىۋاتقان پەيتتە، بىر قىسىم قانۇنسىز ئۇنسۇرلارنىڭ يوشۇرۇپ قويغان قوراللىرىدىن پايدىلىنىپ بۆلگۈنچىلىق، باسقۇنچىلىق، زوراۋانلىق قىلىۋاتقانلىقى بايقالدى. بىز ئىنقىلاب تەرتىپىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتقان بۇ قانۇنسىز ئۇنسۇرلارغا قىلچە رەھىم قىلماي، ئۇلارغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىپ، ئىنقىلاب تەرتىپىنى مۇستەھكەملەيمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن:

(1) بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق قىلغان جىنايەتچىلەرگە قاتتىق زەربە بېرىمىز.
(2) بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق قىلمىشى ئېغىر بولغانلارنى ئېغىر جازالايمىز.
(3) مەھكىمە شەرئىنىڭ ئازادلىق ئىنقىلابىمىزدىن كېيىنمۇ داۋاملىق قوراللىق بۇلاڭچىلىق قىلغان ئوسمان بىلەن قۇتلۇققا ئۆلۈم جازاسى بېرىشىگە قوشۇلمىز.

بۇ قارار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئىنقىلابىي قوشۇندا كۆرۈلگەن قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپ قىلمىشلارغا قارشى تۇرغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

تىلغا ئېلىنىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، گومىنداڭ دائىرىلىرى ئىلدىكى بىر تۈركۈم خەنزۇ پۇقرالارغا قورال - ياراغ، ئوق - دورا تارقىتىپ بەرگەنلىكى ئاممىنىڭ كۆچلۈك غەزىپىنى قوزغىۋەتكەنىدى. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭچىمۇ ياكى قايمۇقتۇرۇلغان ئاددىي پۇقرامۇ، بۇنىسىنى ئايرىماي، بەزىبىر بىگۇناھ ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈش ئەھۋاللىرىمۇ كۆرۈلدى. بۇ ئەھۋال سېزىلگەندىن كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مىللىي ئۆچمەنلىكتىن ساقلىنىش، ئاق - قارىنى ئايرىماي بىگۇناھ خەنزۇ پۇقرالارغا زىيانكەشلىك قىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن خەنزۇ پۇقرالارغا قىزىل لاتىنىڭ تۆپىسىگە «ياخشى ئادەم» دېگەن خەت بېسىلغان يەڭ بەلگىسى تارقىتىپ بەردى. يېتىم قالغان نۇرغۇن خەنزۇ بالىلارمۇ ئاق كۆڭۈل خەلقىمىز تەرىپىدىن بېقىۋېلىندى.

بىزنىڭ ئۆيدىن ئانچە يىراق بولمىغان جايدا ماتا توقۇش - بويياش دۇكىنى ئاچقان سۇ خۇزا (سۇ ساقال) ئەر - خوتۇن ئىككىسىگىمۇ بايا دېگەن يەڭ بەلگىسى تارقىتىپ بېرىلگەنىكەن. بۇ بىر جۈپ ئەر - خوتۇن خۇشاللىقىدىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ئۆزلىرى توقۇغان بىر يۆگەم ماتانى كۆتۈرۈپ بىزنىڭ ئۆيگە رەھمەت ئېيتقىلى كىرگەنلىكى ھازىرقىدەك ئېسىمدە تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلار قوشنىدارچىلىققا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ، بەكمۇ قىزغىن، مېھماندوست خەلق. ھېيت - ئايەملەردە قوشنىلار بىر - بىرىگە تاماق سۇنۇپ ھال سوراپ تۇرۇشىدۇ. سوقۇش توختىغاندىن كېيىن مەن سۇ خۇزا ئائىلىسىگە بىر تاۋاق پولۇ ئەكىرىپ بەردىم، ئۇلار ئىنتا-

يىن خۇشال بولۇشۇپ، بىزگە چىن قەلبىدىن مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ كەتتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ ئائىلىدىكىلەر تالا ـ تۈزگە چىقالايدىغان بولۇپ، قولۇم ـ قوشنىلار بىلەن بولغان باردى ـ كەلدىسى تېخىمۇ قو ـ يۇقلاشتى. ئىناق قوشنىدارچىلىق ئاساسىدىكى خاتىرجەم تۇرمۇشنى يېڭىباشتىن باشلىۋالدى.

خەنزۇ پۇقرالارمۇ ئوخشاشلا ئېزىلگەن خەلق. غۇلجا ئازاد بولغاندىن كېيىن، نۇرغۇن خەنزۇ پۇقرا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاددىي پۇقرا ئىكەنلىكىنى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوقلۇقىنى، ھېچقانداق ئەسكى ئىش قىلمىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. كو ـ چىمىزدىكى سۇ خۇزا ئەنە شۇلارنىڭ بىرى. بىزنىڭ ئۆيى، ئەخمەتجان تۇرغان كىچىك ئاپامنىڭ ئۆيى ۋە سۇ خۇزىنىڭ ئۆيى بىر كوچىدا بول ـ غاچقا، سۇخۇزا ئەخمەتجانىنى تونۇيتتى. خەنزۇ پۇقرالار ئەخمەتجانىنىڭ ھۆكۈمەتتە مۇھىم خىزمەت قىلمىغانلىقىنى بىلىپ، سۇ خۇزىغا ئۆزلە ـ رىنىڭ ۋەكىللىرىنى ئەخمەتجان بىلەن كۆرۈشتۈرۈپ، ئۆز ئارزۇسىنى يەتكۈزۈپ قويۇشنى ئېيتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سۇ خۇزا قورقۇپ تىترەپ تۇرغان بىرنەچچە خەنزۇ كىشىنى باشلاپ ئەخمەتجانىنى ئىزدەپ كەلدى. ئەخمەتجان ئۇلارنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ نۆۋەتتە يۇز بەرگەن بىگۇناھ خەنزۇ پۇقرالارنى كەلسە ـ كەلمەس ئۆلتۈرىدىغان ئىشلارنىڭ ئايرىم ئەھۋال ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇنىڭغا قەتـ ئىي قارشى تۇرىدىغانلىقى ۋە ئاشۇنداق قىلغانلارنى قاتتىق جازالايدىغا ـ لىقىنى ئېيتتى ھەمدە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ 1 ـ ئايدا ھەربىي سوت ئېچىپ، خەنزۇلارنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچى ـ لىق قىلغان، ئادەم ئۆلتۈرگەن راپسان، قۇتلۇق، ئوسمان قاتارلىقلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ ئىجرا قىلغانلىقىنى دېدى ۋە يەرلىك خەلق ئارد ـ سىدا خەنزۇ پۇقرالار بىلەن بىيۇروكرات خەنزۇ ئەمەلدارلارنى پەرقلەن ـ دۇرمەي ئارىلاشتۇرۇۋېتىدىغان ئەھۋالنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئېيىـ تى. بىراق بۇنداق ئەھۋالنى يەنىلا ئەكسىيەتچى گومىنداڭ دائىرىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. دېمىسىمۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان بىر قىسىم خەنزۇ ئاممىسىغا قورال تارقىتىپ بەرگەنىدى، ئۆزلىرىگە ئەگەشتۈرۈپ ھەربىي بازىلارغا مۆكتۈرۈۋالدى. بۇنى كۆرگەن يەرلىك خەلق تېخىمۇ غەزەپلەن ـ

دى، ئەسلىدىنلا خەنزۇ پۇقرالىرى بىلەن خەنزۇ ھۆكۈمرانلارنى ئايرىيال-
ماي تۇرغان بىر قىسىم ئاممـا، ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك تېخىمۇ غـە-
زەپكە كەلدى ـ دە، مانا بايىقى بىز كۆرۈشنى خالىمايدىغان ئەھۋاللار كې-
لىپ چىقتى، بىراق ئەخمەت ئەپەندىم بۇ ئەھۋالنىڭ تېزلا تۈزىتىلگەنلە-
كىنى چۈشەندۈرۈپ كېلىپ سۇ خۇزىنىڭ خاتىرجەم بولۇشىنى، جاھاندە-
كى ئازاب ـ ئوقۇبەت چەككەن خەلقنىڭ ھەممىسىنىڭ بىر ئائىلە كىش-
لىرى ئىكەنلىكىنى خەنزۇ خەلقىگە يەتكۈزۈپ قويۇشنى ئۈمىد قىلدى.

ئەپەندىم كېيىن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغاندىن كېيىنمۇ نۇرغۇن سورۇندا ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپ-كى مەزگىلىدە يۈز بەرگەن بۇ ئىشلارنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭ سەۋەبى ۋە ھەل قىلىش چارىسى ئۈستىدە چۈشەندۈرۈش بەرگەنىدى.

ئەپەندىمگە ئوخشاش ئىلغار زاتلار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتە ۋەزىپە ئۆ-تەش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ تۈرلۈك تەدبىر قوللىنىش ئارقىلىق خاتا خاھىشلارنى تۈزىتىشكە باشلىدى. بىرىنچىدىن، ئۇلار ئالدى بىلەن خەنزۇ پۇقرالار بىلەن كونا ھۆكۈمەتنىڭ بىيۇروكرات ھۆكۈمرانلىرىنى پەرق-لەندۈرۈشنى تەشۋىق قىلىپ، ئاممىغا خەنزۇ پۇقرالار بىلەن خەنزۇ بىيۇ-روكرات ئەمەلدارلار ئارىسىدىمۇ ئوخشاشلا ئېزىش ـ ئېزىلىش ئەھۋالـ-نىڭ مەۋجۇتلۇقىنى چۈشەندۈردى، بولۇپمۇ «ياخشى ئادەم» دېگەن يەڭ بەلگىسى تاقىغانلارغا ئىشىنىش، ئۇلارنى قوغداش، ئۇلارنىڭ قىينىچىلـ-قىنى ھەل قىلىشىغا ياردەم بېرىش تەلەپ قىلىندى. ئىككىنچىدىن، ئۇ-رۇشتا ئۆيىدىن، ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان خەنزۇ يېتىم بالىلـ-رىغا زىيانكەشلىك قىلماسلىق، بولۇپمۇ ئاتا ـ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن با-لىلارنى بېقىۋېلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇچىنچىدىن، قانۇن ـ تۈزۈمنى كۈچەيتىش، بولۇپمۇ پارتىزانلاردىن خەنزۇ پۇقرالارنىڭ ئۆيىگە قەتئىي باستۇرۇپ كىرمەسلىك، بۇلاڭچىلىق قىلماسلىقنى تەلەپ قىلدى، كىمدە كىم بۇيرۇقتا خىلاپلىق قىلىدىكەن قاتتىق جازاغا تارتىلىدىغانلىقى قاتـ-تىق تەكىتلەندى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئېلان قىلغان 25 ـ نومۇرلۇق قارارى بۇنىڭ مىسالى بولالايدۇ. بۇنىڭدا خەنزۇ پۇقرالار-نىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق قىلغان جىنا-يەتچىلەرنى قاتتىق جازالاش قارار قىلىنغانىدى.

بۇنىڭ بىلەن خەنزۇ ئاممىسى بەس - بەستە پۇل ئىشلەپ قىلىپ، ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قوللىدى. بۇ مەزگىلدە پۇل ئىشلەپ قىلغانلارغا دائىر ئۇچۇرلار گېزىتتە ئېلان قىلىنىپ تۇراتتى. تۆۋەندىكىسى ئۆچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇيغۇرچە ئورگان گېزىتىنىڭ 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئېلان قىلغان خەنزۇ پۇقرالارنىڭ پۇل ئىشلەپ قىلغانلىقىغا ئائىت بىر خەۋەر :

ئىختىيارىي يارەملەر

خەنزۇ ئاھالىسىدىن يالۇ جىغالۇ، ۋالۇ مەيشى، چىن بالۇ، لى كېخۇا، لى گوچىڭ، چۇ زۇمىڭ، لىيۇ چۈگلار *1000* دوللاردىن؛ ۋۇ يىزۇڭ *2000* دوللار؛ جاۋ چىڭبەي، گو پۇتەنلەر *700* دوللاردىن؛ كې لەيشيالۇ، خۇ زۇدالار *600* دوللاردىن؛ چېن زېڭ-فەن، شا يۈشيالۇ، خاۋ شىبىن، جالۇ ۋېنلۇ، چى چىڭخەي، خەن دەيپىڭ، خەن تيەنفېي، لى بېنكالۇ، جۇ چىڭچيۇ، خاۋشىلىنلار *500* دوللاردىن؛ خاۋ بىڭيى *400* دوللار؛ جۇ زۇڭنىڭ، جۇ شياگلار *300* دوللاردىن؛ لى زۇڭدا، لەن زىمېيلار *200* دوللار-دىن؛ جالۇ جېيىي ئىككى ئۈزۈك، *5000* دوللار، *20* دانە ھىمزەك ماتا؛ دەي ۋېنزۇڭ *20* قوي؛ چېڭ فېڭدۇڭ بىر مىس چۆگۈن، ئىككى ئىستاكان، ئىككى كىچىك تەخسە؛ لىيۇ شىزى بىر خۇرۇم چاپان؛ خەن چىڭشالۇ بىر بىرېزېنت؛ لى مىڭجۇن بەش دانە كىر-پىچ (كېپىك) چاي، بىر قورۇلۇق ئاق يەر، بىر دانە ساماۋار؛ ياۋ زۇڭگۈڭ تۆت پار توپلەي؛ جۇ فۇمىڭ ئىككى دانە كۆمۈش جابدۇق؛ ۋالۇ مىڭزۇڭ بەش يېرىم گەز چىت؛ جالۇ شىتالۇ ئىككى سەر كۆمۈش، بىر ئۈزۈك، سەكىز پار بەتىنكە، بىر دانە ئاق كىگىز؛ فالۇ باۋسەن ئالتە دانە كۆمۈش بىلەزۈك؛ جياۋ جيەنفېڭ ئىككى پار ئورۇندۇق، تۆت دانە كۇرۇشكا، تۆت دانە تارىلكا (تەخسە)؛ سۇن ۋېنزۇڭ بىر ئېگەر - توقۇم؛ ماۋ فېڭشىن بىر ئېگەر - توقۇم؛ جى شۇ بىر ئېگەر - توقۇم، ئۈزەڭگە، تارتما؛ بو كەيشى بىر ئېگەر - توقۇم؛ لېي زۇڭفۇ بىر ئېگەر جابدۇقى؛

جاڭ يۆشۈك بىردىن ئېگەر ـ توقۇم ئىئانە قىلدى. يۇقىرىدا ئىسىملىرى ئېلان قىلىنغان ھەممەتلىك زاتلىرىمىزغا رەھمەتلەر بايان قىلىمىز.

رەئىس: ئېلىخان تۆرە
مۇئاۋىن رەئىس: ھاكىمبەگ غوجا

غۇلجىنىڭ تولۇق ئازاد قىلىنىشى خەلق كۈچىنىڭ چەكسىز قۇدرەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. غەزەپلەنگەن ئامما تاغنى تالقان قىلىدىغان جاسارەت بىلەن ھەققانىيەت ئۈچۈن كۈرەشكە ئاتلانغاندا، ھېچقانداق كۈچ توسۇپ قالالمايدۇ، ئەلۋەتتە.

پارتىزانلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، رەئىسنىڭ مەسئۇل كاتىپى ئەخمەت ئەپەندىم خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە ئوردېن تارقىتىش ھەققىدىكى ئۆلچەم لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويغىنىدا، ھەربىي بۆلۈم باشلىقى بولۇۋاتقان رەھىمجان سابىر ھاجىنىڭ يېقىندىن قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشكەنىدى. ئۇنىڭدىن باشقا باش كاتىپ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم بىلەن كۆپلەپ ئۇچرىشىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇنتىزىم ئارمىيە قۇرۇش ھەققىدىكى پىلانىنى بالدۇرراق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن رەئىسكە كۆپرەك دەپ تۇرۇشنى تاپىلىدى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 1945 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى 25 ـ نومۇرلۇق قارار چىقىرىپ، 1 ـ، 2 ـ دەرىجىلىك «ئازادلىق» ئوردېنى تارقىتىشنى جاكارلىدى.

«ئازادلىق» ئوردېنى ئالتۇندىن سوقۇلغان، دىيامېتىرى 31 مىللىمېتىر كېلىدىغان ھىلال ئاي، دىيامېتىرى 25 مىللىمېتىرلىق بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇزنى ئوراپ، كەڭلىكى 20 مىللىمېتىر، ئۇزۇنلۇقى 40 مىللىمېتىر كېلىدىغان بالداقنا زەنجىر بىلەن ئېسىلغان. ھىلال ئاي ئوستىگە «ئازادلىق» دېگەن خەت ئويۇلغان، ئارقىسىغا ئوردېن بېرىلگەن ۋاقىت ئويۇلغان، بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇزنىڭ كەينىگە ئوردېننىڭ نومۇرى ئويۇلغان.

1945 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت خىزمەت كۆرسەتكەن ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرنى «ئازادلىق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىدى. ئەخمەت ئەپەندىم مەسئۇل كاتىپ سالاھىيىتىدە گۇۋاھنامىگە

ئىلىخان تۆرە بىلەن بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ، ئوردىن ۋە گۇۋاھنامە تار-قاتتى. گۇۋاھنامىگە مۇنداق خەتلەر يېزىلغان:

سىزنىڭ گەۋدىلىك تۆھپىكىزنى كۆزدە تۇتۇپ «ئازادلىق» ئوردىنى بېرىلدى.

ھۆكۈمەت رەئىسى: ئىلىخان تۆرە
مەسئۇل كاتىپ: ئەخمەتجان قاسىمى
1945 ـ يىل *2* ـ ئاينىڭ *28* ـ كۈنى

ئەپەندىم ئىمزا قويغان بۇ گۇۋاھنامە ھازىرمۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلانماقتا.

1945 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 33-نومۇرلۇق قارار ماقۇللاپ، ھەربىي بۆلۈم باشلىقى بولۇپ تەيىنلەنگىنىگە 40 نەچچە كۈن بولغان رەھىمجان سابىر ھاجىنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلەپ، ئۇنىڭ ئورنىغا زۇنۇن تېيىپوفنى تەيىنلىدى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئۆتكۈر سىياسىي سەزگۈرلۈكى، ھەربىي تالانتى مەيلى جەڭلەردە بولسۇن ۋە ياكى ھۆكۈمەت ئىشلىرىدا بولسۇن ئويناغان رولى ۋە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى قايىل قىلىشقا باشلىدى، ئىلىخان تۆرىمۇ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئالاھىدە ھەربىي تالانتىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى سېزىپ، كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىكەن. مانا شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ كۆپچىلىك ئەزالىرى ئىچىدە ئەخمەت ئەپەندىمنى ھەربىي باشلىق بولۇشقا مۇناسىپ ئادەم، ھەربىي بۆلۈمگە ئەپەندىمدىن ئارتۇق لايىق كىشىدىغان يەنە بىرى يوق، بۇ ۋەزىپە چوقۇم ئەخمەتجانغا مەنسۇپ دېگەن قاراش ئومۇملىشىپ قاپتۇ.

ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى غوجايىنىنىڭ قاتتىق ئىيىبلىشىگە ئۇچرىدى. گومىنداڭ زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسى ئۆزىنى ئاقلاش ئۈچۈن، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىگە تەكشۈرۈشنامە تاپشۇرۇپتۇ. تەكشۈرۈشنامىدە پارتىزانلارنىڭ سوۋېت ئارمىيەسىگە ئوخشاش كىيىنگەنلىكىنى دەستەك قىلىۋېلىپ، بۇ دېگەن خەلقئارالىق ئۇرۇش دېيىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مەغلۇپ بولۇشىدىكى «مەسئۇلىيىتى»دىن قېچ-

چىشقا ئۇرۇندى.

بۇ يەردە بىز گومىنداڭ زاپاس 7 ـ دېۋىزىيەسىنىڭ كوماندىرى لى يۇشياڭنىڭ گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا ئۆزلىرىنىڭ جەڭدە مەغلۇپ بولغانلىقىنى تەكشۈرۈپ يازغان دوكلاتىنى كۆرۈپ باقساق بولىدۇ.

مەن بۇ ماتېرىيالنى تاسادىپىي بىر پۈرسەتتە ئوقۇپ چىقىشقا مۇيەسسەر بولغانىدىم، تۆۋەندە كىتابخانىلارنىڭ ئوقۇپ بېقىشىغا سۇنىدۇم. شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، بۇ تەكشۈرۈشنامىدە لى يۇشياڭ ئۆزىنى ئاقلاش ئۈچۈن، كۆپتۈرۈۋەتكەن جايلارمۇ يوق ئەمەس.

ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

قۇرۇقلۇق ئارمىيە زاپاس 7 ـ دېۋىزىيەسىنىڭ بۇ قېتىملىق غۇلجا ئۇرۇشىدا ھاسىل قىلغان تەجرىبە ـ ساۋاقلار ئۈستىدىكى ئومۇمىي تەكشۈرۈشنامىسى ۋە پىكرى

1. كىرىش سۆز

غۇلجا ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، بىزنىڭ دېۋىزىيەمىز سوقۇشقا ئەڭ ئاۋۋال ئاتالاندى. ئاتاقتا باىدىت تازىلاش بولغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە شەكلى ئۆزگەرگەن خەلقئارالىق ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىنغان يېرىم يىل مابەينىدە بارلىق ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرىمىز ئوق دېسە ئوق يوق، ئاشلىق دېسە ئاشلىق يوق ئەھۋالدا ئىستېھكامنى مەھكەم ساقلىدى، شۇنداقلا قان كېچىپ جەڭ قىلىپ باىدىتلار ئۆۋىسىنى پاچاقلىدى. ئەڭ ئاخىرىدا كۈچ پەرقىنىڭ زور بولۇشى تۈپەيلىدىن ئىككى تەرەپنىڭ ۋەزىيىتىدە قايتىدىن ئۆزگىرىش بولۇپ، بىزدىن نۇرغۇن كىشى پاجىئەلىك قۇربان بولىدى ۋە يارىلاندى. قورال ـ جابدۇقلىرى سەرخىل، ياخشى تەلىم ـ تەربىيە ئالغان قىسىم تۇرۇقلۇق ئالدىن مۆلچەرلىگەن ئۇرۇش غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرەلمىگەنلىك، ئۇنى ئاز دەپ مۇشۇنداق ئېغىر زەربىگە ئۇچراش، بۇ ھەقىقەتەن ئويلاپ باقمىغان ئىش. ئالدىنقىلارنىڭ ئىـ

شددىن كېيىنكىلەرنىڭ ئىبرەت ئېلىشى ئۈچۈن قان بىلەن جان بەدىلىگە توختىغان بۇ ساۋاقنى يەكۈنلەپ، دۇنيزىيەمىز تۆۋەندىكىدەك تەكشۈرۈشنى قىلدى. بۇنى بۆلەكلەرگە بۆلۈپ بايان قىلىمىز.

2. دۇشمەن بىلەن ئۆزىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ئارتۇقچىلىقلار ۋە يېتەرسىزلىكلەر

باندىتلارنىڭ ئارتۇقچىلىقى

يەكۈگۈل يۇرىدۇ: باندىتلار سوغۇق بەلباغدا ياشاشقا كۆنگەن، يۈك ـ تاقى ئاددىي، ئۇلار بىرلا جۈپىنى ھەم يېپىنچا، ھەم كىيىم قىلىپ يۇرۇۋېرىدۇ، پۈتىغا چورۇق ياكى ئۆتۈك كىيىدۇ. ئۇلارنىڭ يول يۈرۈشى ياكى قونۇشى ناھايىتى قولاي. ئۇلارنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈكى ياخشى تەييارلانغان بولۇپ، يەم ـ خەشەك، ئوق ـ دورىلارنى ئالاھىدە تىكىلگەن خۇرجۇنغا سېلىپ، ئات ـ ئۇلاغقا ئارتىپ مېڭىشىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ ملتىق كۆتۈرۈشتىن باشقا ئارتۇق يۈكى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلاردا ئادەم كۆپ، قورال ئاز، ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئايرىم غىزالىنىدۇ. شۇڭا ئۇلار كۈرەشچى قىسىم، يۈك ـ تاق تۇشۇيدىغان قىسىم دەپ ئايرىلمايدۇ. ئاتقا مىنىپلا كېتىۋېرىدۇ، ئاتتىن چۈشۈپلا توختايدۇ. يەكۈگۈل ھەم چاققان، ئىلگىرىلەش ـ چېكىنىشى ناھايىتى ئاسان.

ھەربىتى چاققان: باندىتلارنىڭ ھەممىسىدە ملتىق، ئات بار. ئېگەر ـ توقۇم قاتارلىق جابدۇقلىرى ئۇرۇش مۇھىتىغا ماسلاشقان. ئۇلار مەيلى قار ـ مۇزنىڭ ئۈستىدە ماڭسۇن، مەيلى تاغ چوققىلىرىغا ياماشسۇن، تۈپتۈز يولدا ماڭغاندەك كېتىۋېرىدۇ، شۇڭا ئۇلار بىردەم ئادەمنىڭ سول تەرىپىدە، بىردەم ئوڭ تەرىپىدە، بىردەم ئالدىدا، بىردەم كەينىدە پەيدا بولالايدۇ. ئۇلارنىڭ ھۇجۇمى تۈيۇقسىز، دېگەن يېرىدىن چىقىدۇ. قېچىشى تېز، قوغلاپ يەتكىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ بىر يەرگە توپلانمىقى سايدىن كەلگەن ئېقىندەك تېز، بىردەمدىلا ئۈستەڭدىكى سۇدەك ئۇلغىيىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ تارقىلىشى قۇيۇندەك، شامال ئېلىپ

قاچقان غازاڭدەك كۆزدىن يوقىلىدۇ. يەنە كېلىپ ئىككى ئادەم بىر ئاتقا مىنگىشىپ ماڭالايدۇ ياكى بىر تېرىك ئادەم بىر ئۆلۈكنى ئالدىغا ئېلىپ ماڭالايدۇ. باشقا مىللەت كىشىلىرىنىڭ بۇنداق قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس.

يەر شەكلىگە پىششىق: مەيلى قازاق، مەيلى ئۇرۇس بادۇدىتلىرى بولسۇن، ئادەتتە قوي ـ كالا، ئات ـ ئۇلاغ بېقىپ چارۋىچىلىق قىلىدۇ، ئوۋ ئوۋلايدۇ. ئۇلار شۇ يەردە تۇغۇلۇپ شۇ يەردە ئۆسكەچكە، ھەرقانداق چەت ـ يات يول، مۇرەككەپ يەر شارائىتى بولسۇن ۋە باشقا چوڭقۇر جىلغا، تىك داۋانلار بولسۇن، ئۆتەلمەيدىغىنى يوق، پىششىق بىلمەيدىغان يېرى يوق. قار كۆچۈپ يوللار ئېتىلىپ كەتكەندىمۇ ئادەتتىكى كۆنۈكلۈكىگە تايىنىپ كېتىۋېرىدۇ. شۇڭا ئوڭ ـ سولدىن ئاداشماي، يوق يەردىن يول تېپىپ كېتەلەيدۇ، تېنىمەيدۇ، ئېزىپ قالمايدۇ، تارقىلىپ كەتكەن بولسا، يىغىلالايدۇ، بىر يەردە توپلىشىپ تۇرغان بولسا، تېزدىن تارقىلىپ كېتەلەيدۇ، ئايلىنىپ ماڭمەن دېسە ئايلىنىپ ماڭىدۇ، چىغىر يول بىلەن كېتىمەن دېسە چىغىر يولدا كېتىۋېرىدۇ.

شارائىتقا ماسلاشقان: باندىتلارنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى ئاددىي بولغىنى بىلەن ناھايىتى ئىشلىتىلىشچان ھەم قېلىن. ئۇلار كالتە جۇۋا، شالۋار، تېرە پايپاق، جۇۋا، تېرە قۇلاقچا، تېرە پەلەي كىيىشىدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئادەتتە ئادەمنىڭ سوغۇقتىن ساقلايدىغان بۇيۇملار، پۇختا ھەم چىداملىق، شۇ يەرنىڭ ھاۋا كىلىماتى كىشىلەرنىڭ بەدەن ئېھتىياجىغا ئاجايىپ ماس كەلگەن. سەرمەجانلىرى تولۇق، كەم ـ كوتسى يوق دېسەك ئارتۇق كەتمەيدۇ. شۇڭا ھاۋارايىنىڭ ئۆزگىرىشى ئانچە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ، توڭلاپ قالمىغان ئىش يوق. ئوزۇق ـ تۇلۇكىگە كەلسەك، تالقان، پىششىق گۆش، نان يېيىشىدۇ، ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك ھەم قورساقتا تۇرىدۇ. چايغا چىلاپ يېسىمۇ، قار بىلەن چايناپ يۇتسىمۇ بولىدۇ. سۇرلىگەن گۆش، سۈت ـ قايماق دەيدىغانلىرىنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى. بولۇپمۇ ئاشلىق يەرلىك خەلقنىڭ قولىدا بولغاچقا، ئاچلىقتىن

ئاتلىرىنى سويۇپ يېيدىغان ئىش زادىلا مەۋجۇت ئەمەس.

ئەسكەرلىرى مەرگەن: بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتىكى باندىتلارنىڭ كۆپىنچىسى شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى زامانىدىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن رۇس، ئاق رۇس، ئۇزبېك، تاراڭچى، تاتار ھەربىيلىرى ھەمدە شىنجاڭغا يوشۇرۇن كىرگەن 8- پولكنىڭ باندىتلىرى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئېغىر تېپتىكى قوراللارنى ياخشى ئىشلىتەلەيدىغانلىرىمۇ ئىنتايىن كۆپ. ئۇلار قاۋۇل، چەبدەس، كۆپ سوقۇشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئەسكەرلەر ئىكەن. شۇڭا ئۇلار شۇنچىلىك مەرگەن كېلىدىكەن. بىر توپ لۇكچەكلەردىن تەركىب تاپقان قازاق باندىتلىرىنى ئالساق، بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ھەر 100 ئادەمنىڭ ئىچىدە مانا مۇشۇنداق بىر قىسىم مەرگەنلەر بار ئىكەن. ئۇلار ئېغىر - بېسىقلىق، تەمكىنلىك بىلەن شۇنداق تېز ئوق چىقىرىدىكەنكى، ئوقى زادىلا زايە كەتمەيدىكەن، دېگەن يېرىگە تەگكۈزەلەيدىكەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ بىزنىڭ ھەر دەرىجىلىك كوماندىرلىرىمىزغا ۋە ئېغىر - يېنىك قورال ئاتقۇچىلىرىمىز ئىچىدىكى مەرگەنلىرىمىزگە كەلتۈرىدىغان خەۋپى ناھايىتى چوڭ. مۇشۇ سەۋەبلىك بىزنىڭ جەڭگىۋار كۈچىمىز ۋە ئەسكەرلىرىمىزنىڭ روھىي كەيپىياتى زور تەسىرگە ئۇچرىدى. بۇنىڭ ئەكسىچە، قارشى تەرەپتىكى بىر توپ لۇكچەكلەردىن يىغىلىپ قالغان باندىتلارنىڭ خورىكى بەك ئۆسۈپ كەتتى.

ئادەملىرى قاۋۇل: باندىتلار مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەر بولغاچقا، قەھرىتان سوغۇق، تومۇز ئىسسىق دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىگە كۆنگەن، پىيادە ئۈزۈن يول باسالايدۇ، مۇھتىنىڭ تاۋلىشى بىلەن بەستىلىك ئۆسۈپ يېتىلگەن بولغاچقا، دورا - دەرمەكسىزمۇ بىر ئۆمۈر ساغلام ئېپتىدائىي تۇرمۇش كەچۈرۈۋېرىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ تېنى قاۋۇل، ھېرىش - چارچاشنىڭ تەسىرىگە ئاسانلىقچە ئۇچرىمايدۇ. ئېپتىدائىي ھالەتتە تۇرۇۋاتقان قازاقلارنىڭ ئارىسىغا ئاز ساندىكى كادىرلار ۋە مەرگەنلەرنى ئەۋەتىپ ئارىلاشتۇرۇپلا قويسا، ئۇلار دەرھال بىر ھەربىي قوشۇن

بولۇپ شەكىللىنەلەيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئاساسىي كۆچى ياكى ئاساسىي قوشۇنى غۇلجىدا يېتىپ، ھاردۇقنى ئېلىپ ھەردائىم تەييار بولۇپ تۇرىدىكەن. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلارنىڭ بەدەن قۇۋۋىتى سوقۇشقا قاتناشقانلىق تۈپەيلىدىن ئاجىزلاپ قالمايدۇ، تەكرار جەڭگە ئاتلاندى دېگەندىمۇ ئاسان ئەسلىگە كېلەلەيدۇ. بىزنىڭ قوشۇنىمىزغا ئوخشاش تۇڭگىمەيدىغان ئۇرۇش ۋە چېكى يوق مۇداپىئەدە تۇرۇۋېرىمەيدۇ.

ئايرىۋالماق تەس: باندىتلار يات مىللەتتىن، يەنى باندىتلار بىرمۇنچە يات مىللەت پۇقرالىرىدىن تەركىب تاپقان بولغاچقا، ھەربىيلەر بىلەن پۇقرالار ئارىلىشىپ كەتكەن، شۇڭا ئۇلارنىڭ قايسىسى باندىت، قايسىسى پۇقرا، قايسىسى ياخشى، قايسىسى ئەسكى ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. ئەسلىدە ھەربىي بىلەن پۇقرا بىر ـ بىرىگە ئوخشاشماسلىقى كېرەك ئىدى. ئەمما ئۇلارنى ياخشى پۇقرا دېگەندىمۇ باندىتتىن پەرقى يوق. پۇقرالارنىڭ قولىدا قورال يوق، ئەمما پۇقرالار ئۇلارنىڭ باندىت ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇقلۇق مەجبۇرىي ھالدا ئەگىشىپ كېتىشى ئاشۇ شارائىتتا تۇرغانلا گەپ. شۇڭا باندىتلار بارغانلا يېرىدە پۇقرالار بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ، ئۇلارغا قولايلىق شارائىتلار ناھايىتىمۇ كۆپ.

تاكتىكىسى جانلىق: باندىت بىلەن پۇقرا ئوخشاش مىللەتتىن بولغىنى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكىلەرنى ياخشى ـ يامان دەپ پەرقلەندۈرۈش تەس. شۇڭا، باندىتلارنىڭ بارمايدىغان، تۇرمايدىغان يېرى يوق. ئىشلاردىن تېز خەۋەر تاپىدۇ، ئاددىي ئۇسۇللار بىلەن خەۋەر يەتكۈزەلەيدۇ. بىزنىڭ ھەربىكەتتە ئاستا بولۇشمىز سەۋەبلىك، ئۇلار تېخىمۇ جانلىق بولۇپ كەتتى.

شارائىتى ئەۋزەل: غۇلجىدا باندىتلار توپلاڭ كۆتۈرگەندىن كېيىن، ئەتراپتىكى ناھىيەلەر كەينى ـ كەينىدىن قولدىن كەتتى، بۇ جايلارنى كۆچلۈك كونترول‌لۇقىغا ئېلىۋالدى. بۇ يەرلەرنىڭ ئەزەلدىن باي ـ بایاشات رايون دېگەن نامى بولۇپ، بۇ يەردىن ئاشلىق كۆپ چىقىدۇ، ماددىي ئەشيالار تولۇق. ئۇنىڭ

ئۈستىگە، چېگرا ئېغىزلىرىمىز ئېچىلىپ كەتكەن بولغاچقا، ئىختىيارىي كىرىپ ـ چىقىپ ماددىي ئەشيالارنى قورال ـ ياراغقا ئالماشتۇرۇۋاتىدۇ، قانچىلىك ئىشلىتىمەن دېسە، شۇنچىلىك ئىشلەيدۇ، ھېچقاچان ئاياپمۇ قويمايدۇ. غۇلجىدا ھەر كۈنى 5000 پاي زەمبىرەك ئوقى ئېتىلىدۇ. ھەر قېتىملىق جەڭدە بەلگە ئوق، يورۇتقۇچى ئوق دېگەنلەرنى بولۇشچە ئاتقانلىقىغا قاراپ ھەيران قالىمىز.

تەمىنات مۇساپىسى قىسقا: باندىتلار غۇلجىنى مەركەز قىلغان، تۆت ئەتراپتىكى تەمىنات لىنىيەسى 100 كىلومېتردىن ئېشىپ كەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، چېگرا ئېغىزلىرى ئوچۇق، قوشنا دۆلەتنىڭ تۆمۈر يولى بىلەن بولغان ئارىلىق بەك يىراق ئەمەس، شۇڭا تىرانسپورت قولايلىق. بىزنىڭ ياردەمچى قوشۇنلىرىمىزنى يىراقتا توسۇۋالالايدۇ، مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان قوشۇنىمىزنى مۇھاسىرىگە ئالالايدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ تەمىنات لىنىيەسى مۇتلەق بىخەتەر. ئۇلار مال ـ مۈلۈكلەرنى تەمىنىمەي چۈشۈرۈپ، ھودۇقماي ئات ـ ئۇلاغ، ھارۋىلارغا بېسىپ، ھېچقانداق ئەندىشىسى يوق ھالدا ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئىختىيارىي يوسۇندا قىلىپ كېتىۋېرىدۇ.

ئورۇنلاشتۇرۇشى مۇكەممەل: باندىتلارنىڭ ئېچكى لىنىيەدە جەڭ قىلىۋاتقان ئاساسىي كۈچى غۇلجىنى مەركەز قىلغان ھالدا مۇھىم نۇقتىلارنى ساقلاپ مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار ئاز سانىدىكى كۈچلىرىنى ياكى شۇ جايىنىڭ ئۆزىدىن يىغىۋالغان گۇماشتىلىرىنى ئىشقا سېلىپ، يەر شارائىتى، تەبىئىي توسۇقلاردىن پايدىلىنىپ، مولچىلىققا، مەرگەنلىرىگە تايىنىپ، بىزنىڭ ياردەمچى قىسىملىرىمىزنى توسۇۋالدى. بىزنىڭ ئۇدۇلدىن قىلغان ھۇجۇمىمىزغا دۇچ كەلگەندە بولسا پۈتۈن قوشۇنى بويىچە ئاتىلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ھۇجۇم قىلىشتىكى ئەڭ ئالىي تاكتىكىسىنى ئىشقا سالدى.

غېمى ئاز: غۇلجىدىكى مۇداپىئە قىسمىلىرىمىز ئۇلارنىڭ مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ چىقىشتىن ئىلگىرى باندىتلار مۇداپىئە ھالىتىدە تۇرۇۋاتاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قاتناش ـ تىرانسپورت

تىكى ھەربىر كەتچانلىقى، قورال ـ جابدۇقنىڭ يەڭگىللىكى بىلەن ئارتۇق غەم يېمەيتتى. ئۇلار مۇداپىئەدە تۇرىدىغان ئەسكىرىي كۇچىنى ئەڭ ئاز ساندا تېجەپ ئىشلىتىپ، ئاساسىي كۇچىنى بولسا غۇلجىغا توپلاپ ئارام ئالدۇردى. ئۇلاردا قىلچىلىك چارچاش بولمىدى. ئۇرۇش توختىغاندىن كېيىن، بۇ باندىتلارنىڭ جەڭ ۋاقتىدا قوللانغان تاكتىكىلىرىنى ئەسكە ئالساق ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنىڭ شۇنداق ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىدۇ.

ئارمىيەمىزنىڭ يېتەرسىزلىكى

يۇك ـ تاقى ئېغىر: بىزنىڭ ھەربىر ئەسكىرىمىز ئادەتتە 50 ـــ 60 جىڭ ئېغىرلىقتا يۇك يۇدۇپ ماڭىدۇ. بىردىن مىلتىق، ئىككىدىن گىرانات، 200 پاي ئوق، قىسقا گۇرجەك، 20 جىڭ ئۇزۇقلۇق، بىردىن جۇۋا (ئاتقا مىنگەندە كىيىۋالىدۇ، پىيادە ماڭغاندا يۇدۇۋالىدۇ)، بىر جۇپ پىيما (پىيادە ماڭغاندا يۇدۇۋالىدۇ، ياتقاندا پۇتىغا كىيىۋالىدۇ) دۇمبىسىگە ئارتىلىق. قىسمىدا يەنە زاپاس ئاشلىق، ئوق ـ دورا (ئارقا سەپتىن تۇشۇپ تولۇقلاپ بېرىش ئاسان بولمىغاچقا، ئادەتتە ھەربىر ئەسكەر بەش كۇنلۇك ئوزۇقنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭىدۇ، قىسىم بەش كۇنلۇكنى ئالىدۇ)، تاماق ئېتىدىغان قازان ـ قومۇچ، كېرەكلىك چېدىر ياكى كىگىز ئۆي، يوتقان ـ كۆرپە قاتارلىقلار بار. سەپەرگە ئاتلانغاندا يەتمەي قالمىسۇن، دەپ نەرسىلەرنى جىق ئېلىۋالمىز، لېكىن، جەڭ بولغاندا بۇ نەرسىلەر بۇزۇلۇپ ـ چېچىلىپ، ھەممىدىن قۇرۇق قالىمىز. ئۇرۇش توختاپ ئوزۇقلىنىدىغان چاغدا يەيدىغىنىمىز تۇگەپ، ئوق ـ دورا قالمايدۇ. قارلىق دالادا ياتىمىز. مانا بۇلار جەڭ قىلىشىمىزغا تەسىر يەتكۇزۇپ، ھەردەم كەتتە تېز بولالمايمىز، ئەسكەرلىرىمىزگە ھاردۇق يېتىپ، چېچىلىپ كېتىدۇ، بۇنىڭ دەردىنى تارتماق بەك تەسكە توختايدۇ.

ھەربىكتى ئاستا: پىيادە قىسىملارنىڭ دۇمبىسىگە ئارتىپ ماڭىدىغان نەرسىلىرى ھەم جىق، ھەم ئېغىر، ئاياغ كىيىملىرى پۇتىغا توغرا كەلمىگەن (ھەربىي بەتىنكە بەك ئاز، رېزىنكە ئۆ-

تۇك پەقەت يوق)، قارلىقتا مېڭىش ناھايىتى مۈشكۈل، سۈرئەت ئاستا، دۈشمەن ئەھۋالى سېزىلگەندە، يەر شارائىتىنى بىلمىگەنلىكتىن تەمتىلەپ يۈرۈپ كۈنىگە ئاران *20 — 30* چاقىرىم يول باسالايمىز. قىسمىلار بىرلىشىپ دۈشمەنگە زەربە بېرىشكە توغرا كەلگەندە، كۆزلەنگەن جايغا ۋاقتىدا يېتىپ بارالمايدۇ. قوغلاپ زەربە بېرىشكە توغرا كەلگەندە شۇ زامان تەدبىر كۆرەلمەيمىز. باندىتلار قېچىپ كەتكەندە بولسا ئەپسۇسلىنىپ قالىمىز. شۇڭا ئۇرۇش پۈرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويغانىدۇق. بۈنداق سەۋەنلىك ئادەمنىڭ ئۆزىگە ئازاب ئەمەسمۇ.

ئوڭاي ئادىشىپ قالىدۇ: قولىمىزدا تەپسىلىي خەرىتە يوق، ئىشەنچلىك يول باشلىغۇچىمۇ يوق. بۇ يەردە چەكسىز تاغ ـ جىلغىلار بىر ـ بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن، ئاپىياق قار بەلەن قاپلانغان. يەر شارائىتى مۇرەككەپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قولىمىزدا يېتەرلىك كومپاس يوق. ھەر تەرەپكە كەتكەن يولنىڭ توللىقىدىن قايسى تەرەپكە مېڭىشنى بىلەلمەي قالىمىز. يا ئايلىنىپ ماڭساقمۇ بولمىغان، ئۇدۇل ماڭساقمۇ بولمىغان، نەچچە بۆلەككە بۆلۈنۈپ يۈرۈش قالايىلى دېسەك چېچىلىپ كېتىمىز. بۈنداق يەر شارائىتىدا يولدىن ئادىشىپ قېلىش دېگەن بولۇپ تۇرىدىكەن.

ئەمەلىي شارائىتقا ماسلىشالمايدۇ: قوشۇنىمىزنىڭ جابدۇقى ئېغىر بولغىنى بىلەن كۆپىنچىسى ئۆز رولىنى كۆرسىتەلمەيدۇ. جۈملىدىن بىلەن قارنىڭ ئۈستىدە يېتىپ ـ قوپۇپ يۈرگەچكە، جۈملىدىن ئوتقا قاقلىغان ھامان قورۇلۇپ قالىدۇ ياكى ئېرىپ مەلىقلاپ كېتىدۇ. پاختىلىق چاپانلار بىر نەرسىگە سۈركەلگەندىن كېيىن ئەستەرلىرى يىرتىلىپ، پاختىسى چىقىپ قالىدۇ. يامان ئەمەس دېگەنلىرىنىڭمۇ پاختىسى تۇرۇلۇۋالىدۇ. قار ئۈستىدە ماڭغاندا پۇتتىكى پىيما سوغۇقتا توڭلۇۋالىدۇ، ئېغرىلىشىپ پۇتنىڭ ئىسسىق تۇتالمايدۇ. يەيدىغان ئوزۇقلىرىمىز قۇرۇمىغان بولغاچقا، سوغۇقتا توڭلاپ مۇز بولۇپ قېتىپ كېتىدۇ، يا چىش ئۆتمەيدۇ، يا گالدىن ئۆتمەيدۇ (سوغۇقتا ئادەمنىڭ ئېڭىكى قېتىپ قېلىپ ئاغزى ئېچىلمايدىكەن)، پىلىموتلىرىمىزنى مايلايدىغان

ياخشى ماي بولمغاچقا ئاسان توڭلاپ، كاشلا كۆرۈلدۇ، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئېغىر يۈك بولغانلىقى ئۈستىگە، ئەمەلىي ئەسقاتمايدۇ. شۇڭا جابدۇقلار كارغا كەلمەي، ئادەملەرنىمۇ كۈچنى كۆرسىتەلمەيدى.

شارائىت ناچار: كېسىم ـ كېچەكلەر سوغۇقتىن ساقلىيالمايدۇ (دېڭىزنىيەمىز يېڭى ئەرتەي، قوشئەمچەك، ئاچال، قارا داۋان سوقۇشلىرىدا يۈك توشۇشنىڭ قىيىن بولۇشى تۈپەيلىدىن پەلەيمۇ كىيەلمەيدى)، قوللىرى ئۇششۇپ كەتكەنلەر ناھايىتى كۆپ. ئاپئاق قاردا كۆزلىرى قامىشىپ قىزىرىپ كەتكەنلەرمۇ شۇنداق جىق. قورال سۇرتىدىغان ماي ناچار بولغاچقا، پىلىموتلارنىڭ كۆپىنچىسىدىن كاشلا چىقتى، شۇڭا ئاتقان ئوقنى دېگەن يەرگە تەگكۈزۈش تەس، ئۇنى ئاز دەپ باندىتلارنىڭ مەرگەنلىرى خىل بولغاچقا، قوشۇنىمىزدىكى مەرگەنلەردىن ئۆلگەن ۋە يارداردار بولغانلار كۆپىيىپ كەتتى.

تېنى ئاجىز: ئەسكەرلىرىمىز قاتتىق سوغۇققا كۆنمىگەن، يەنە كېلىپ كېسىم ـ كېچەكلىرى ناچار، ئوزۇق ـ تۈلۈك ۋاقتىدا يەتكۈزۈلمەيدۇ. نورمىسى بەك ئاز، قوشۇمچە يېمەكلىك بولمىغاچقا، ئوزۇقلۇق يېتىشمىگەن، دەم ئېلىش يوق دېيەرلىك، ھەددىدىن زىيادە ھېرىپ ـ چارچىغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە، داق قار ـ مۇزنىڭ ئۈستىدە يېتىپ ـ قوپۇپ، قۇرۇق نان غاجاپ، مۇز شوراپ يۇرگەچكە، كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ، كېسەل بولۇپ كېتىۋاتقانلارنىڭ سانى كۆپىيىپ كەتتى، ساغلام ھېسابلانغانلار نىڭمۇ ھال ـ كۈنى ئۆزىگە ئايان.

تىل ئۇقۇشالمايدۇ: سوقۇش بولغان جايلاردىكى پۇقرالارنىڭ كۆپچىلىكى باشقا مىللەتتىن، كاللىسى ئېچىلمىغان، ئاسان قۇترايدۇ. بىز ئۇلار بىلەن تىل ئۇقۇشالمايمىز، بولۇپمۇ ھەربىي يۇرۇشنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ يۈكىمىز ئېغىرلىشىپ كەتتى، ئۇلار بىلەن پەقەتلا ئەپلەشكىلى بولمايدىكەن. ئۇلارنىڭ بەزى كاتتىلىرى دەرۋەقە بىز تەرەپتە تۇرغان بىلەن، بۇ كاتتىلارنىڭ كۆپچىلىكى قول ـ ئىلكىدە بار بايلار، باندىتلار بولسا جېنىدىن تويغان يالاڭ

تۆشلەر، بايلار بىلەن يالاڭ تۆشلەر ئوتتۇرىسىدا ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ باندىتلارنىڭ خورىكى ئۆسۈپ چىكىدىن ئاشقان ھازىرقى پەيتتە بايلارمۇ ئۆزىگە ئىمكانىيەت قالدۇرۇش ئۈچۈن ئەھۋالغا قاراپ ئىش تۇتىدىغان بولۇپ قالدى. پايدا ـ زىيان قىل ئۇستىدە تۇرغان بۇ ھالقىلىق پەيتتە ئۇلارغىمۇ ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. شۇڭا ئاخبارات ئىگىلەش ناھايىتى قىيىن، خەۋەر يوللىرى تاقالغان. ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن ۋەقەلەرگە قارىتا خۇددى گاس ـ گاچىدەك بولۇپ قالىدىكەنمىز.

ئالاقە قولايسىز: تېلېگراف ئۇسكۇنىلىرى ھەددىدىن زىيادە كەمچىل، ئايرىم ۋەزىپىگە ئەۋەتىلىدىغان قىسىملارغا رادىيوگراممىا ئاپپاراتى سەپلەپ بېرەلمەيمىز. بەزىدە سەپلەپ بېرىلگەن تەقدىردىمۇ مەخپىي شىفرنى تەرجىمە قىلىدىغان ئادەم يوق. مەخپىي شىفر قوللانمىسى بىرئاز مۇرەككەپ، ئادەتتىكى كومانىدىرلار ئۈنى ئاسانلىقچە ئىشلىتىپ كېتەلمەيدۇ. بىر قېتىملىق تەرجىمە گە كېتىدىغان ۋاقىت بەك ئۇزۇن، ئۇنىڭ ئۇستىگە توك كۈچى بەك ئاجىز، تاغ ئارىسىدىكى ھاۋا بېسىمى بەك تۆۋەن بولغاچقا، رادىيو دولقۇنلىرى توسالغۇغا ئۇچراپ، ۋاقتىدا ئالاقىلەشكىلى بولمايدۇ. دائىم يۆتكىلىپ يۈرگەچكە، توشۇش جەريانىدا ئاپپاراتلاردىن ئاسانلا كاشىلا چىقىدۇ. ھەرخىل قىينچىلىقلار بەك كۆپ، بولۇپمۇ ئارىلىق يىراق، قاتناش قولايسىز بولغاچقا، خەت ـ ئالاقە قىلىشتا توسقۇنلۇق كۆپ. دوكلات ۋە بۇيرۇقلار ۋاقتىدا يەتكۈزۈلمىگەچكە قىممىتى قالمايدۇ، بۇنىڭ بىلەن جەڭ پۇرستى قولدىن كېتىپ قالىدۇ. مانا مۇشۇنداق سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن تارتقان زىيان بەك ئېغىر.

تۈزۈلمە قالايمىقان: قىسىم تۈزۈلمىسى قالايمىقان، بىر تۇتاش قوماندانلىق يوق. ۋاقتىلىق سەپلەنگەن قىسىملار ھەددىدىن زىيادە جىق، شۇڭا قوماندانلىق قىلىشتا توسالغۇ كۆپ بولۇپ، قىسىملارنىڭ كۈچىنى تولۇق جارى قىلدۇرغىلى بولمايۋاتىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى ئاساسەن، ئەسكىرىي كۈچ بەك ئاز، ئۇرۇش قىلىش دائىرىمىز بەك كەڭ، دۈشمەن ئەھۋالىنىڭ ئۆزگە-

رىشى بەك تېز، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەربىرىدە قىلغىلى بولمايدۇ. دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ كۈچىنى بىر كۆرسىتىپ قويايلى دېگەندەك، كادىرلار تۈزۈمى ھەقىقىي تۈردە ياخشى ئورنىتىلمىغان بولغاچقا، ئارىمىزدىكى قابىللار ئۆز قابىلىيىتىنى كۆرسىتەلمەيۋاتىدۇ.

تەمىنات مۇساپىسى ئۇزۇن: تەمىنات لىنىيەسى بەك ئۇزۇن. ئوق ـ دورا لەنجۇدىن يۆتكەپ كېلىنىدۇ. ئوزۇق ـ تۇلۇك مۇ300 كىلومېتر يىراقلىقتىن توشۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قاتناش قوراللىرى كەمچىل، ماي قىس، ئات ـ ئۇلاغلار ياخشى كۆندۈرۈلمىگەن، باشقۇرماق تەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇرۇش تاغلىق رايوندا بولغاچقا، ئاپتوموبىل ئىشلەتكىلى بولماي، يۈك ـ تاقنى ئات ـ ئۇلاغ بىلەن توشۇيدىغان گەپ. ئېگەر ـ توقۇم دېگەندەك جابدۇقلار يېتەرلىك ئەمەس. يول ھەم يەر شەكلى ناتونۇش، قوللانغان بارلىق چارە ـ تەدبىرلەر شارائىتقا ماس كەلمىگەن. جەڭ مەيدانىدا تۈيۇقسىز پەيدا بولىدىغان باندىتلار بەك كۆپ بولغاچقا، پاراكەندىچىلىك سېلىپ قوشۇننى ئوتتۇرىدىن ئۇزۇۋېتىشىدىن ئەندىشە قىلىمىز. ئوق ـ دورا، ئوزۇق ـ تۇلۇك يەتكۈزۈش، ئەسكەر يۆتكەش ئىشلىرى بەك قىيىن ھەم ئاستا بولۇۋاتىدۇ.

قوشۇن تارقاق: يىراق جايلاردا جەڭ قىلىشقا توغرا كەلگەچكە، ئارقا سەپ لىنىيەسى بەك ئۇزۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ. ئالدىنقى سەپ بەك كەڭ، ئەسكەر كۈچى بەك ئاز، ھەممىلا يەردە مۇداپىئەدە تۇرۇپ، پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇق، ھەممىلا يەردە غەم ـ ئەندىشە. ئەمەلىيەت ئەنە شۇنداق بولسىمۇ، مۇداپىئەدە چىڭ تۇرماي بولمايدۇ، شۇڭلاشقا ئەسكىرىي كۈچىمىز تارقاقلىشىپ كەتكەن. قىسمىنىڭ تۇزۇلمىسى قالايمىقان بولغاچقا، مۇداپىئەگە ئەسكەر قويساق ھۇجۇم قىلىشقا كۈچىمىز يېتىشمەيدۇ، قولىمىزدا يەنە ئىشقا سالغىلى بولىدىغان زاپاس قوشۇن تېخى يوق. ئاساسىي نۇقتىنى شەكىللەندۈرۈش قىيىن. ئەسكىرىي كۈچىمىز تارقاق بولغاچقا، كۈچىنى مەركەزلەشتۈرەلمەي ئاز ـ ئازدىن خوراپ تۈگەپ كېتىپ باردۇ. ساقلانغىلى

بولمايدىغان خاتالىقلاردىن ئۆزىمىزنى ئېلىپ قېچىپ باقساقمۇ، ئۇنىڭغا مەجبۇرىي دۇچ كېلىۋاتىمىز.

قوشۇن ھارغىن: سىرتتىن قىلىنغان ھۇجۇم بەك تارقاق، باندىتلار هەممە يەردە قۇتراپ پاراكەندىچىلىك سېلىۋاتىدۇ. شۇڭا مۇداپىئە نۇقتىلىرىمىزنى ساقلىغۇچىلارنىڭ نۆۋىتى ئالمىشىش قەرەلى يوق، باشقۇرغۇچىلار بولسا ئۆز هەلەكچىلىكىدە، ئۇنىڭ ئۈستىگە قورال ـ جابدۇق، تەمىنات قاتارلىق ئىللار تۇپەيلىدىن قىسمىدىكى كومانىدىر ـ ئەسكەرلەر چارچاپ هالىدىن كەتكەن، ئۇلار چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ تۇرمىدىكى جىنايەتچىلەرگە ئوخشىشىپ قالغان، يۈز ـ كۆزى تىلەمچىلەر-نىڭكىدەك قاسماق، كۆزلىرى قىزىرىپ قانغا تولۇپ، ئورۇقلاپ كۆسەيدەك بولۇپ قالغان (قىسمىمىز ئۇچ ئاي بولدى قارلىق تاغدىن چۈشمىدى)، باندىتلارنىڭ ئاتلىق چېپىپ كېلىپ ھۇجۇم قىلىشى، دائىم پاراكەندە قىلىشى بىلەن بىزنىڭ ئەندىشە ئىچىدە تۇرىدىغانلىقىمىزنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. ئەھۋالنىڭ قانچىلىك ئېغىرلىقىنى ھېچكىم قىياس قىلالمايدۇ.

3. باندىتلارنىڭ ئادەتتىلەنگەن ئۇرۇش قىلىش ئۇسۇلى ۋە بۇنىڭغا قارشى تەدبىرلەر

تۇيۇقسىز ھۇجۇم

باندىتلار ئۆزلىرىنىڭ يېنىك، جانلىق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىپ ياكى سوقۇش بولۇۋاتقان جايلاردىكى ئۆز مىللىتىدىن بولغان پۇقرالارنىڭ ھمايىسىدە تاڭ سۈزۈلۈشنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئارمىيەمىزگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قوزغايدۇ.

بۇنىڭدىن مەقسەت:

(1) بىزنى چېكىپ بېقىش.

(2) ماددىي بۇيۇملارنى بۇلاش.

(3) ئەسىر ئېلىپ، جەڭ مېۋىسىنى كېڭەيتىشكە ئۇرۇنۇش.

(4) كۆچلۈك توسقۇنلۇققا ئۇچرىسا، دەرھال قېچىپ كېتىش.

بۇنىڭغا قارشى تەدبىرلەر:

(1) قىسمىنى جايلاشتۇرغان ياكى مۇداپىئەدە تۇرغاندا تېز-لىكتە كوچا ئۇرۇشى قىلىپ، توسۇلۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش.

(2) ئەتراپقا ئىستېھكام ۋە پوتەي قۇرۇش.

(3) ئاساسلىق يول ئېغىزلىرىغا يوشۇرۇنۇپ زەربە بەرگۈ-چىلەرنى ئەۋەتىش.

(4) دۈشمەن كېلىشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىنغان يۇنى-لىشكە كىچىك قىسىملارنى ئەۋەتىپ، يېقىن ئارىلىقتا پارتىزانچە جەڭ قىلىش.

(5) قاتتىق هوشيار تۇرۇپ، تەمكىنلىك بىلەن مۇداپىئە كۈرۈش.

هەربىي يۇرۇش ياكى ئۇرۇش قىلغاندا:

تاغدىكى يىلاننىڭ بېشىغا (سولغا) ئۇرسا قۇيرۇقى يارىدەمگە كېلىدۇ، قۇيرۇقىغا (ئوڭغا) ئۇرسا بېشى يارىدەمگە كېلىدۇ، بېلىگە (ئوتتۇرىغا) ئۇرسا بېشى يارىدەمگە كېلىدۇ. شۇڭا تېزلىكتە ئۇنىڭ يان تەرىپىگە ئۆتۈپ، قاچىدىغان يولنى توسۇپ، قورشاپ يوقىتىش كېرەك.

قورشاۋغا ئېلىش ۋە ئالداپ يوشۇرۇن زەربە بېرىش

باندىتلار هۇجۇمغا ئۆتكەندە:

1. باندىتلار كۆپ هاللاردا قوشۇنىمىزنى نەچچە بۆلەككە بۆلۈۋېتىش مەقسىتىدە كىچىك ئەترەتلەرگە بۆلۈنۈپ هۇجۇم قىلىدۇ، ئەگەر بىزنىڭ كۈچلۈك توسۇپ زەربە بېرىشىمىزگە ئۇچرىسا، بۇرىلىپ قاچىدۇ، هەرگىز قارامىلىق قىلىپ هۇجۇمغا ئۆتمەيدۇ. مۇبادا ئۇلارنىڭ بىرەر قىسمى غەلىبىگە ئېرىشىپ قالسا، قالغان قىسىملىرىمۇ قاتتىق غەيرەتلىنىپ كېتىدۇ.

2. زەمبىرەك، پىلىموت، يورۇتقۇچى بومبا قاتارلىقلارنىڭ همايىسىدە ئەتراپقا شىددەتلىك ئوق ياغدۇرىدۇ، ئاندىن باندىتلار تېز يىغىلىپ، هۇررا توۋلاپ ئاتاكىغا ئۆتۈپ ئاجايىپ قورقۇنچ پەيدا قىلىدۇ.

3. ياكى ئاساسىي كۆچنى بىرقانچە ئەترەتكە بۆلۈپ، بىز ساقلاۋاتقان مۇھىم جايغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىدۇ ھەمدە بىرەر قىسمى بىلەن ئارقا سەپ ئالاقە لىنىيەمىزگە يوشۇرۇن ھۇجۇم قىلىپ، ياردەمچى قوشۇنمىزنى توسۇپ قويىدۇ.

4. باندىتلار تاغلىق رايوندا مۇداپىئە كۆرگەندە، ھەمىشە ئۈچ تەرەپتىن قورشىغىلى بولىدىغان يەر شەكلىنى تاللايدۇ، بىز ئۆتىدىغان جايدا زىچ ئوت تورىنى شەكىللەندۈرۈپ، بىزگە ھۇجۇم قىلىپ كېلىپ ئارقىدىنلا چېكىنىپ، بىزنى كۆزلىگەن جايغا ئالداپ ئەكىرىپ ئۈچ تەرەپتىن ئوققا تۇتىدۇ، شۇ ئارقىلىق بىزنى قورشاپ يوقاتماقچى بولىدۇ، كۆزلىگەن رايونغا كىرمىگۈچە ئوق چىقارمايدۇ.

5. تۇزلەڭدە مۇداپىئە كۆرگەندە، باندىتلار ئاز قوشۇننى چىقىرىپ بىزنىڭ ھۇجۇمچى قوشۇنمىزنى كۆزلىگەن مۇھاسىرە رايونغا ئالداپ ئەكىرىدۇ، ئاۋۋال پىستىرما قۇرۇپ ئاتلىق قىسمىنى ئەۋەتىپ يېقىن يول بىلەن ئارقا تەرەپىمىزگە ئۆتۈپ بىزنى قورشايدۇ.

6. ياكى ئاتلىق ئەسكەرلىرىدىن پايدىلىنىپ يان تەرەپىمىزدىن كېلىپ ھۇجۇم قىلىپ، ھەدىسلا ھىماتچى قىسمىمىزنى بۆلۈۋېتىدۇ. بىزنىڭ دەرھال تەدبىر قوللىنالمىغانلىقىمىزدىن پايدىلىنىپ، بىزنى قورشاپ يېتىم ھالغا چۈشۈرۈپ ھۇجۇم قىلىدۇ.

قارشى تەدبىر: باندىتلارنىڭ ئەترەتلىرى ئاتاكىغا ئۆتكەندە، تەمتىرىمەستىن ئىستىھكامنى چىڭ ساقلاش، ئۇلار يېقىنلاشقاندا شىددەتلىك ئوق ياغدۇرۇپ چېكىندۈرۈش كېرەك. بىرەر قىسىم بۆلۈۋېتىلىپ قورشۇۋېلىنسا، زاپاس قوشۇن دەرھال ئۇنىڭ يان تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىش، يېقىن ئەتراپتىكى قوشۇنلارمۇ ئىمكانقەدەر ئەسكەر ئەۋەتىپ، چوقۇم كەسكىنلىك بىلەن قورشاۋغا تاقابىل تۇرۇش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۈرۈش لازىم. ئەگەر باندىتلار ھۇررا توۋلاپ ئاتاكىغا ئۆتۈپ قالسا، قالايمىقان ئوق چىقارماي تەمكىن تۇرۇش، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئوت كۈچى تورى دائىرىسىگە كىرىپ بولغاندىن كېيىن شىددەتلىك ئوت ئېچىپ ئەجەللىك زەربە بېرىش كېرەك. ھۇررا

ساداسی ۋە بەلگە ئوقتىن گاڭگىراپ، بوشىشپ كېتىشكە ھەر-گىز بولمايدۇ.

تاغلىق رايوندا ھۇجۇم قىلغاندا ئاز ساندىكى تارقاق باندىتلار چېكىنسە قوغلىماسلىق، يەر شارائىتى خەتەرلىك، پىسخىرما بولۇشى مۇمكىن دەپ گۇمان قىلغاندا، دەرھال ئۇلارنىڭ ئوڭ ـ سول تەرەپلىرىگە ئەسكەر ئەۋەتىپ ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنى مەقسىتىگە يەتكۈزمەسلىك كېرەك.

تۇزلەڭلىكتە ھۇجۇم قىلغاندا، ئاز ساندىكى باندىتلار چېكىنسە، ئۆز ئورنىمىزغا دەققەت قىلىپ تۇرۇش ھەمدە كۈچلۈك زاپاس قوشۇننى ئىشقا سېلىپ، مۇڭاپىق رايوندا باندىتلارنى مۇھاسىرىگە ئېلىش، زاپاس قوشۇنغا تايىنىپ دۈشمەن بىلەن كەسكىن ئېلىشقاندىن باشقا، زاپاس قوشۇن پەيتنى تاللاپ يان تەرەپكە ئۆتۈپ، ئىككى تەرەپتىن قىستاپ ھۇجۇم قىلىش ياكى قورشاۋغا تاقابىل تۇرۇش كېرەك.

مەيلى ھۇجۇم ياكى مۇداپىئەدە بولسۇن، باندىتلار بىلەن جەڭ قىلغاندا ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئاتلىرىغا ھۇجۇم قىلىش كېرەك. ھاۋا ئارمىيەمىز پۈتكۈل ئۇرۇش جەريانىدا كۈچ ـ قۇدرىتىنى ئەڭ زور دەرىجىدە كۆرسىتىشى، بولۇپمۇ ئاتلارنى بومبارداىمان قىلىپ ئوققا تۇتۇشى كېرەك، بۇنىڭ ئۇنۇمى تېخىمۇ زور بولىدۇ.

4. ئىشتات ۋە قورال ـ جابدۇقلار ھەققىدە بېرىدىغان پىكرىمىز

(1) ھەربىر پولكتا بىردىن ئاتلىق ئىسكادرون تەسىس قىلىش ۋە مەشىق ۋاقتى بېرىلىشى كېرەك.

(2) دۇنيەگە قاراشلىق تانكا ئەترىتى ۋە رازۋېدكا ئايرو-پىلانى بولۇشى كېرەك.

(3) ھەربىر پولكقا بىر نەپەر خەرىتە سىزغۇچى قوشۇپ بېرىلىشى كېرەك، دۇنيەدە بولسا ئىككى نەپەر بولۇشى كې-رەك.

(4) سىمسىز تېلېگراف دېۋىزىيەسى سىمسىز تېلېگراف رو-تىسغا ئۆزگەرتىلىشى، ئاز دېگەندە 10 دىن 15 كىچە ئاپپاراتبولۇشى، دېۋىزىيە ئىشتابىدا 50 تېلېگراف ئاپپاراتى بولۇشىكېرەك.

(5) مەخپىي شىفىر تەرجىمە قىلغۇچى خادىملارنىڭ سانىنىكۆپەيتىش كېرەك. ھەربىر تېلېگراف ئاپپاراتىدا ئاز بولغاندا ئىك-كى نەپەر ئىشتاتلىق خادىم بولۇشى كېرەك.

(6) پىيادىلەر روتىسىدا كىچىك تېپتكى زەمبىرەكتىن ئىك-كىدىن بولۇشى، ھازىر قولدىكى مىلىتارنى كۆپلەپئىشلىتىش كېرەك.

(7) كىگىز ئۆيدىن ھەربىر روتىدا ئاز دېگەندە ئۈچى بو-لۇشى، ئۇنى توشۇپ ماڭىدىغان ئىشتاتلىق خادىم بولۇشى كې-رەك.

(8) باتالىيوندا خەۋەرلىشىش ئۇدىدىلىنىيەسى تەسىس قى-لىش، ئۇلارغا سىگنال چىراغ، سىگنال تاپانچىسى، قول بايراقلار سەپلەپ بېرىلىشى كېرەك.

(9) پاختىلىق ھەربىي چاپان جۇۋا ياكى ئىت تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىغا ئۆزگەرتىلىشى، رەڭگى ئاق بولۇشى كېرەك.

(10) پەلەي، تېرە پايپاقلار ئىسسىق ساقلايدىغان ئەسكىتېرىدىن تىكىلمەستىن، ئىنچىكىلىك بىلەن ئىشلىنىشى كېرەك.

(11) جۇۋا، باش كىيىمىنىڭ سۈپىتى ۋە رەڭگى ياخشىلىنى-شى كېرەك.

(12) سۈپىتى ياخشىراق ماتېرىيالدىن ياسالغان رەڭلىككۆزەينەك تارقىتىپ بېرىلىشى كېرەك.

(13) ئوقدانىنى ئۆزگەرتىپ تېرىدىن تىكىش كېرەك.

(14) گىرانات خالتىلىرىنىڭ سۈپىتى ياخشىلىنىشى كېرەك.

(15) ئەسكەرلەرگە جەڭ قىلغاندا قىسقا قونچلۇق رېزىنكەئۆتۈك تارقىتىپ بېرىلىشى كېرەك. پىيما پەقەت مۇداپىئەدە تۇر-غاندىلا كارغا كېلىدۇ.

(16) ھەممە ئادەمدە بىردىن قورال بولۇشى، قىسمدا قۇ-رۇق قول ئادەم بولماسلىقى كېرەك.

(17) يۈرۈش قىلىشتا ئىشلىتىدىغان قازانىنىڭ سۈپىتى بەك ناچار ھەم كېلەڭسىز، يوغان. ھەربىر جەڭچىدە بىردىن نەپىس ياسالغان تاماق قاچىسى بولۇشى كېرەك.

(18) پولات قالپاق تارقىتىلىشى كېرەك.

(19) دۇربۈندىن ھەربىر روتىدا بىردىن، كومپاستىن ھەربىر ئىزۇوتتا ئاز دېگەندە بىردىن بولۇشى كېرەك.

(20) يورۇتقۇچى ئوق تارقىتىپ بېرىلىشى، سىگنال تاپاڭ چىسىدىن ھەربىر روتىدا ئاز دېگەندە بىردىن بولۇشى كېرەك.

(21) ئات ـ ئۇلاغقا ئىشلىتىدىغان ئېگەر ـ توقۇم قاتارلىق جابدۇقلار زاۋۇتتا بىر تۈتاش ياسىلىپ چىققان بولۇشى كېرەك.

(22) ھەربىر ئوددىلىنىيەدە بىردىن ئىشلىتىشكە قولايلىق، ئېلىپ مېڭىشقا ئەپلىك مىلتىق مېيى قۇتىسى بولۇشى ھەمدە ياخشى مىلتىق مېيىدىن تارقىتىپ بېرىلىشى كېرەك.

(23) ھەربىر روتىغا بىردىن تەپسىلىي خەرىتە، تېز سىزما خەرىتە بېرىلىشى كېرەك.

(24) تەمىناتتا بېرىلىدىغان نەرسىلەر تەييار قىلىنغان بولۇشى، بولۇپمۇ ئوزۇقلۇق تېخمۇ ياخشى تەييارلىنىشى، ئېلىپ مېڭىشقا ئەپلىك بولۇشى كېرەك. ئاساسلىق ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر، تۇز، قەنت، چايلارنىڭ ھەممىسى تىرانسپورت باشقارمىسىدىن بېجىرىلىشى كېرەك ياكى يەرلىك ھۆكۈمەت مەسئۇل بولۇپ تەمىنلىشى لازىم. قىسىملارنىڭ خىراجىتىنى ئارقا سەپ ھەربىي پونكىتلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش كېرەك، شۇ ئارقىلىق قىسىملارنى باشقۇرۇشنى ئاددىيلاشتۇرۇش، يەنى مائاشنى ئايمۇئاي تارقىتىش، خىزمەت ئۆتەش ئالاھىدە راسخوتى قاتارلىقلارنىمۇ ئايمۇئاي تارقىتىش، قىسىملارنىڭ مەسئۇلى مەخسۇس ھەربىي مەشق ۋە جەڭ قىلىشقا مەسئۇل بولۇشى، ھەربىي تەمىنات مۇستەقىل بولۇشنى ھەقىقىي يوسۇندا ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك.

(25) جەڭچىلەر ئۆزى ئېلىپ ماڭىدىغان ئوق ـ دورا بەك جىق بولماسلىقى، جەزمەن بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە بولۇشى

كېرەك. تولۇقلاپ يەتكۈزۈپ بېرىش ئۇسۇللىرىنى مۇۋاپىق يا-
شىلاش كېرەك.

(26) مەشققە قولاي بولسۇن ئۈچۈن، كىچىك توپ، پە-
لىموتىلارنى ئارتىپ ماڭدىغان ئات ـ ئۇلاغلار، ئېگەر ـ تو-
قۇملار، ئاساسلىق ئوق ـ دورىلار ۋاقتىدا تولۇق تارقىتىپ بېرە-
لىشى كېرەك.

5. قىسىملارنىڭ مەشقى ھەققىدىكى پىرىنسىپلارغا قارىتا پىكىر

(1) جىسمانىي جەھەتتىكى چىنىقىشنى كۈچەيتىپ، سو-
غۇققا، ئىسسىققا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان قىلىپ چىقىش كې-
رەك.

(2) جەڭ ھازىرلىقى يۈرۈشى، چۆل ـ جەزىرە يۈرۈشى، قارلىق تاغ يۈرۈشى ۋە جىددىي يۈرۈشلەرنى يولغا قويۇش كې-
رەك.

(3) ئوق ئېتىش مەشقى، قارلىق دالالاردا ئوق ئېتىش مەش-
قى، تاغلىق رايونلاردا تۆۋەنگە، يۇقىرىغا قارىتىپ ئوق ئېتىش مەشقى ئېلىپ بېرىش كېرەك.

(4) ئىشلەش ماھارىتى ۋە مەشغۇلات ئىقتىدارىنى يېتىل-
دۈرۈش كېرەك.

(5) چەۋەندازلىق ماھارىتى ۋە ئاتلارنى كۆندۈرۈش (ئوق ئاۋازىغا) ھەم بېقىش، ئاسراش، بولۇپمۇ يېڭىدىن تەشكىللەن-
گەن ئاتلىق ئەسكەرلەرگە بۇ جەھەتتە تېخىمۇ كۆپ ساۋات بې-
رىش كېرەك.

(6) ھەربىر ئىزۇۋوتتا ئۇچتىن ئالتىگىچە كىشىدىن تەركىب تاپقان بىر مەرگەنلەر گۇرۇپپىسى بولۇش كېرەك.

(7) يۆنىلىشىنى ئايرىيالايدىغان بولۇش كېرەك.

(8) ئۇيغۇرچە ئۆگىنىش لازىم.

(9) چوڭ ـ كىچىك قىسىملار قورشاۋدا قالغاندا قانداق قە-
لىش ۋە قورشاۋغا تاقابىل تۇرۇشقا دائىر تاكتىكىلار ئۈستىدە ما-

نېۋىر ئۆتكۈزۈشى كېرەك.

(10) ئادەتتىكى كادىرلارنىڭ هەممىسى ئۈرۈش قائىدىسى ۋە ئىستىهكام قۇرۇش پىرىنسىپى، ئاتالمىش ئەسكەرلەرگە قارشى جەڭ ئېلىپ بېرىش تاكتىكىسى هەققىدە بۈيرۈق، دوكلات بېرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك.

دىۋىزىيە كوماندىرى: لى يۈشياڭ

جۇڭخۇا مىنگو 34 ـ يىل 3 ـ ئاي.

21. ھەربىي بۆلۈم باشلىقى

ۋەزىيەت كەسكىن ئۆزگەرمەكتە، ئۇرۇشنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا بىرنېمە دەپ بولغىلى بولمايتتى.

ئەخمەتجان جەڭگاھتا قۇربان بولۇشتىن قورقماي، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تاپشۇرغان تەشۋىقات، كاتىپلىق ۋە باشقا مۇھىم ئىشلارنى ياخشى ئورۇنلىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر، مۇستەقىل قاراشقا ئىگە شەخسكە ئايلاندى؛ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇل كاتىپلىقىغا تەيىنلەنگەندىن كېيىن باش كاتىپ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇمغا يېقىنىدىن يارەملىشىپ، «مەسئۇل كاتىپ» دېگەندەك ناملار بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. ئەخمەتجان كۆپ ھاللاردا ئىستراتېگىيە ۋە تاكتىكا يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ ھەل قىلغۇچ تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايتتى؛ پىكىر - تەكلىپلىرى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم قارارلارنى تۈزۈپ چىقىشىدا تۈرتكىلىك رول ئوينايتتى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە ئەخمەتجاننىڭ ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى ماھارىتىگە قايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەربىي ئىشلارغا ئائىت نۇرغۇن مۇھىم ۋەزىپىلەرنى تاپشۇراتتى. بۇ چاغدا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي بۆلۈمى پارتىزان ئەترەتلىرىنىڭ قوماندانلىق ئىشتابىغا ئايلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىرىنچى قېتىملىق باشلىقى بولغان ئالېكساندىروف قېچىپ كېتىپ، ھەربىي بۆلۈمىنىڭ خىزمىتىگە كۆپ زىيان سالغان، بۇنىڭغا ئاممىنىڭ قاتتىق نارازىلىقى قوزغالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىي بۆلۈمگە رەھىمجان سابىر ھاجى ئالماشتۇرۇلۇپ بىر مەزگىل ۋەزىپە ئۆتىگەندىن كېيىن، زۇنۇن تېيىپوف ھەربىي بۆلۈمنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەنگەنىدى، لېكىن ئېلىخان تۆرە يەنىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. ئەخمەتجان بولسا ئېلىخان تۆرەنىڭ مەسئۇل كاتىپى بولغاچقا، بەزى قارارلارنىڭ مەيدانغا چىقىشىغىمۇ

تەسىر كۆرسىتەتتى. ھەرقانداق قارارنىڭ رەئىسىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتۈ-
مەي تۇرۇپ چىقىرىلمايدىغانلىقى ئەپەندىمگە ئايان بولغاچقا، ئەپەندىم
ھۆكۈمەت تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ھەر خىل قارار، بۇيرۇقلارنىڭ
توغرا نىشاندىن چەتلەپ كېتىشىنىڭ، غەلىبە مېۋىلىرىنىڭ زىيان
-زەخمەتكە ئۇچراپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن زور تىرىشچان-
لىق كۆرسىتەتتى. ئۇروش خەلق ئاممىسىدىن ئالدىنقى سەپكە ئۇزۇلدۇر-
مەي ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قوماندانلىق ئور-
گىنى قابىلىيەتلىك قوماندانلىنىڭ بولۇشىغا تېخىمۇ موھتاج ئىدى. ئەمما
ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىدە، قىسقىغىنە ئىككى ئاي-
دىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە ئۈچ باشلىق ئالماشتۇرۇلدى. قابىل بىرىنىڭ
ئوتتۇرىغا چىقىشى ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى بولۇپ قالدى.

دەل مۇشۇ چاغدا ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مەمۇرىي ۋە ھەربىي ئىشلار
جەھەتتىكى قابىلىيىتى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە ئېتىراپ
قىلىشقا ئېرىشىپ، كۆپىنچىسى ئە-
پەندىمنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىگە
ھەمىدىن مۇۋاپىق نامزات ئىكەنلە-
كىنى كۆرۈپ يېتىپ، نەچچە قېتىم
مۇزاكىرىلىشىپ ئۇنىڭ ھەربىي
خىزمەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىشىنى
لايىق تاپتى. ھۆكۈمەتتىكى ئىلغار
كۈچلەر ئۇزلۇكسىز تۇردە ئۇسۇلنى
ئۆزگەرتىپ، مەخپىي ئالاقىلىشىپ،
ئۆزئارا ئىتتىپاقلىق ۋە بىرلىكنى
كۈچەيتىۋاتاتتى. كۈچلۈك دۈشمەن
ئالدىدا كۆپچىلىك ئۆزلىرىنىڭ يە-
راق نىشانىنى ۋاقىتنىچە كۆڭلىدە
ساقلاپ، قانۇنلۇق، مەدەنىي ۋاستە-
لەردىن پايدىلىنىپ، ئېلىخان تۆرىگە
بەكرەك مەركەزلىشىپ كەتكەن ھو-
قۇقنى تارقاقلاشتۇرۇش، ئومۇمىي
يۆنىلىشنى خەلق رايىغا ماس كېلە-
دىغان يولغا سېلىۋېلىش ھەققىدە

1945 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئەخمەتجانىنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ھەربىي بۆ-لۈمىنىڭ باشلىقى بولغان ۋاقىتدا چۈشكەن سۈرىتى

چارە ئىزدەيتتى، جۇملىدىن ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ھەربىي ئىشلار بۆلۈ-
مىگە قويۇلۇشىنى ئاكتىپ تەشەببۇس قىلىشاتتى. ئۇچ ۋىلايەت قوراللىق
كۈچلىرى بىلەن گومىنداڭ قوشۇنى ئوتتۇرىسىدىكى قوراللىق ئېلىشىش
بارغانسېرى كۈچىيىپ جىددىي تۈس ئېلىۋاتاتتى، بۇنداق ئەھۋالدا ھەر-
بىي ئىشلار بۆلۈمىدىن ئىبارەت بۇ مۇھىم ئورۇننى كۈچلۈك بىر قوماندان
باشقۇرۇشى كېرەك. ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم
ئورگىنى. مانا مۇشۇنداق داۋالغۇپ تۇرغان شارائىت ئاستىدا، ۋەزىيەت تەقەز-
زاسى بىلەن بىر ھەپتە بۇرۇن ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كەلگەن
زۇنۇن تېيىپوف باشقا ۋەزىپىگە تەينىلەندى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي
بۆلۈم باشلىقى بولۇشتەك يېڭى ۋەزىپە ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئۈستىگە يۈك-
لەندى.

1945 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم ۋاقىتلىق
ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ھەربىي بۆلۈم باشلىقلىقىغا تەينىلەندى.

ھەربىي بۆلۈم باشلىقلىقىغا تەينىلىنىشتىن بىر كۈن ئاۋۋال ئەخ-
مەت ئەپەندىم باش چۆكۈرۈپ ماتېرىيال تەييارلاۋاتسا، باش كاتىپ ئابدۇ-
رەئۇپ مەخسۇم ئەپەندىمنىڭ ئىشخانىسىغا ئاستا كىرىپ كەپتۇ، ئۆزىنىڭ
بۇ يارداەمچىسىدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي، بىر ھازاغىچە ئەپەندىمنىڭ
كەينىدە قاراپ تۇرۇپتۇ.

ئەپەندىم بۇرىلىپ كەينىگە قاراپ، مۇھىم پەيتلەردە ئۆزىنى قوللا-
غان بۇ زاتنى كۆرۈپ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ـ دە، قىزغىن قول ئې-
لىشىپ كۆرۈشۈپتۇ.

ـــ بۇرادەر، سىز ئەمدى ھەربىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولا-
سىڭىز، مەن تازا كېرەكلىك بىر يارداەمچىمدىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولا-
دۇم، ـــ دەپتۇ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ، ـــ سىز بولما-
سىڭىز نۇرغۇن مەسىلىلەردە مەنمۇ بىر پىكىرگە كېلەلمەي قالىدىكەنمەن.

ـــ ياق، ئابدۇرەئۇپ ئەپەندى، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان سىلىقلىق بە-
لەن، ـــ سىزنىڭ رولىڭىز ناھايىتى چوڭ، سىز بولمىسىڭىز مېنىڭ
پىكرىم توغرا بولغان تەقدىردىمۇ قوبۇل قىلىنىشى تەس بولغان بولاتتى.
تۆرەم ئۆزىنىڭ ئىبادىتىنى قىلىۋەرسۇن. ئەمدى بىز كۈچنى مەركەزلەش-
تۈرۈپ، ئالدى بىلەن ئۇرۇشتا غەلىبە قازىنىشىمىز كېرەك، كېلەچەكتە
بىزنىڭ ئىشلىرىمىز چوقۇم تېخىمۇ ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. بۇنىڭغا ئە-
شەنچىمىز كامىل، قانداق دەيسىز؟!

— شۇنداق! — دەپتۇ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، — نېمە بولسا بولسۇن، سىزنىڭ پىكرلىرىڭىزنىڭ توغرا ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يېتىدۇ، مېنىڭ مەنسىپىم سەل يۇقىرىراق بولغىنى بىلەن، بۇنىڭدىن كېيىن مەن يەنىلا سىز بىلەن بىر سەپتە تۇرىمەن!

باش كاتىپ ئابدۇرەئۇپ مەخسۇمنىڭ قارىشى ئەمەلىيەتتە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتتىكى نۇرغۇن ئادەمنىڭ قارىشىغا ۋەكىللىك قىلاتتى.

31 ياشلىق ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئەخمەتجان قاسىمى ئىلگىرىكى كالتە جۇڭسىنى سېلىشتۇرغاندا، ئۇستىگە يارىشىملىق ماش رەڭ ھەربىي فورما كىيگەن چېغىدا روھلۇق، قامەتلىك، سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى. مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى رەتلىگىنىمدە، ئۇنىڭدا ئاللىقاندا بىرخىل ئۆزگىرىشنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتىم، لېكىن ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنى ھەربىي مەخپىيەتلىك دەپ ماڭا تولا چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرمايتتى. مەن ئۇنىڭ ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە مۇھىم رول ئويناۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلاتتىم. ۋاھالەنكى، ئەپەندىم ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئورتاق قاراشتىكى كىشىلەر بىلەن يېقىن ئالاقىدە بولۇپ تۇراتتى، شۇڭا ئۆزى بىلەن ئوخشاش قاراشتىكى ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئۇنى «ھۆكۈمەت ئەزاسى بولمىغان ھۆكۈمەت ئەزاسى» دەيىشەتتى. ئەپەندىم ھەربىي بۆلۈم باشلىقلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن دەرھال كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، پارتىزان ئەترەتلىرىنى تەرتىپكە سېلىشقا كىرىشتى ۋە مىللىي ئارمىيە مۇنتىزىم قوشۇنى قۇرۇشتەك مۇھىم ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىقىغا چۈشۈپ كەتكەنىدى، ئەمما پارتىزانلارنىڭ ھەربىي ئىنتىزامىنى چىڭىتىش، بولۇپمۇ مىللىي مۇناسىۋەت مەسىلىسىدە كېلىپ چىقىدىغان ھەر خىل خاھىشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخىمۇ مۇھىم ئىدى. ئەپەندىم مانا مۇشۇنىڭدەك ھەربىي ئىشلارغا ئائىت نۇرغۇن ھالقىلىق مەسىلىلەردە ئوتتۇرىغا قويغان پىرىنسىپال پىكىرلىرى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى ۋە «ياش گۇۋاردىيەچى» دەپمۇ ئاتالدى.

4 ـ، 5 ـ ئايلار تازا سېرىقتال مەزگىل، يېيىشكە تۇزۇك نەرسە يوق، پۇقرالارنىڭ كۇنمۇ ناھايىتى تەس ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي پۇقرالار ھەممە نەرسىسىنى ئالدىنقى سەپكە ئاتىدى. بىزمۇ باشقا ئوفىتسېرلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئوخشاش تۇرمۇشتا ھەربىي تەمىناتىنىلا بەھرىمەن بولاتتۇق. ھېلىمۇ ئېسىمدە، شۇ چاغدا بىر تاختا قارا-

چاي، بەش كىلوگىرام ئۇن، ئۈچ مېتىر رەخت، ئازراق ماي ـ گۈرۈچ قاتار ـ لىق نەرسىلەر بىزنىڭ بىر ئايلىق نورمىمىز ئىدى، لېكىن ئەپەندىم مۇ ـ شۇلارنىمۇ ئىشلىتىشكە قىيماي، كەمبەغەل ناسىركام، پاتەم ھەدەملەرگە ئاپىرىپ بېرەتتى، بىز بىر ئامال قىلىپ كۈن كەچۈرەتتۇق.

4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مالىيەدىن راسخوت ئاجرىتىپ مەخسۇس يېتىم قالغان خەنزۇ بالىلىرىنى باقىدىغان دارىلئېتام قۇرۇش توغرىسىدا 38 ـ نومۇرلۇق قارار چىقاردى. ئىككى كۈندىن كېيىن، يەنى 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى مائارىپ نازارىتى كونكرېت مەسئۇل بولۇپ بۇ قارارنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە كىرىشتى ھەمدە دەرھال ئۇقتۇ ـ رۇش چىقىرىپ، ھەر مىللەت قېرىنداشلاردىن ئۆزلىرى بېقىۋالغان خەنـ ـزۇ بالىلارنى غۇلجا شەھىرى ناغرىچى مەھەللىسىدىكى دارىلئېتامغا ئە ـ كېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. دارىلئېتامغا تەرجىمان، ئاشپەز، ئوقۇتـ ـقۇچى ۋە باققۇچىلار سەپلەندى. بۇ چاغدا نۇرغۇن ئاق كۆڭۈل كىشىلەر ـ ئۆزلىرى بېقىۋالغان خەنزۇ بالىلىرىغا مېھرى چۈشۈپ قالغاچقا، دارىل ـ ئېتامغا ئاپىرىپ بېرىشنى خالىمىدى، خۇسۇسەن بالىدا نېمە گۇناھ دې ـ يىشىپ بېقىۋالغان بالىلارنى يوشۇرۇۋېلىپ، دارىلئېتامغا ئاپىرىپ بې ـ رىشكە ئۇنىمايتۇرۇۋالدى.

مانا بۇ ھەقىقىي ئىنسانىي مېھىر ـ مۇھەببەت!

خەنزۇ بالىلار ئۈچۈن مەخسۇس دارىلئېتام ئېچىش قارارى گومى ـ داڭنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي قىرغىنچىلىق قىلدى دەيدىغان ئەكسىيەتچىل تەشۋىقاتنى ئۇزۇل ـ كېسىل بىتچىت قىلىپ، ئۈچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ ھېچقاچان تىغ ئۇچىنى قايسىبىر مىللەتكە قاراتمىغانلىقىنى، بىگۇناھ خەنزۇ پۇقرالىرىغا تېخىمۇ قاراتمىغانلىقىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئەخمەتجان ھەربىي فورما كىيىپ يۈرىدىغان بولدى، ئەمدى ئۇ ھەر ـ بىي بۆلۈمنىڭ باشلىقى ئىدى. ئۇنى كالاسكا (ئات ھارۋىسى) كېلىپ ئە ـ كېتىدىغان بولۇپ قالدى، لېكىن ئۇ كۆپ ۋاقىتلاردا كالاسكىنى ئۆزى ھەيدەپ گازارمىلاردا، ئامما ئارىسىدا پەيدا بولۇپ قالاتتى. بىر قېتىم ئە ـ پەندىم ئۆزى يالغۇز كالاسكىنى ھەيدەپ ھەربىي گازارمىغا كەلگەندە، ياش ئوفىتسېر مۇزەپپەر ئابدۇللايوف (ئازادلىقتىن كېيىن شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى بولغان) ئۇنى بىر قاراپلا تو ـ

نۇۋاپتۇ ۋە ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئالدىغا بېرىپ سالام بېرىپتۇ. ئەپەندىم ھارۇندىن چۈشۈپ ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ھال ـ ئەھۋال سوراپتۇ ھەمدە ئۇنىڭدىن جەڭچىلەرنى ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بويىچە قاتتىق مەشىق قىلدۇرۇشنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇ كەتكەندىن كېيىن ئەتراپـ تىكى جەڭچىلەر يۇگۇرۈشۈپ كېلىپ مۇزەپپەر ئابدۇللايوفنى ئورنۇاپتۇ ۋە بۇ كىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سورىشىپتۇ. مۇزەپپەر ئابدۇللايـوف كۆپچىلىككە بۇ كىشىنىڭ ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئەخمەت ئەپەندىم ئىـ كەنلىكىنى ئېيتقىنىدا، جەڭچىلەر يىراقلاپ كېتىۋاتقان ھارۇنىڭ كەيـ نىدىن ھۆرمەت نەزەرى بىلەن قارىشىپ قاپتۇ.

خوش، گېپىمىزگە كەلسەك، مەن ئەپەندىمدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنـى ئۆگەندىم. ئۆلۈكلەرنىمۇ تولا كۆرۈپ قورقمايدىغان بولۇپ قالدىم. ئەپەنـ دىم بولسا مېنى تېخىمۇ تىرىشىشقا، تېخىمۇ ئالغا بېسىشقا ئىلھاملاندۇـ رۇپ تۇراتتى، بەزىدە قارىغا ئېتىشقىمۇ ئاپىراتتى. ئۇنىڭ يېتەكچىلىكىـ دە مەنمۇ بىرنەچچە خىل يېنىك قوراللارنى ئىشلىتىشنى ئۆگىنىۋالدىم، ھەتتا سوۋېتتە ئىشلەنگەن بەشئاتار مىلتىق ۋە تاپانچىلارنى ئېتىشنى خېلى پىششىق بىلىۋالدىم. ئەمدىلا 15 ياشقا كىرگەن بىر نەۋرە ئىنىم ئوسمانجان ئەخمەت ئەپەندىم كالاسكىغا چىقىپ بولغۇچە غىپىدە چىقـ ۋالاتتى ـ دە، ئىشخانىسىغا بىللە بارىمەن، تاپانچىسىنى ئويناپمەن دەپ تۇرۇۋالاتتى. بەزىدە تېخى ئەسكەر بولمەن دەپ غەلۋە قىلاتتى. ئەخمەتجان ئۇنىڭ ئىرادىسىگە ئىلھام بېرىپ، ئىنقىلاب توغرۇلۇق كۆپ نەرسىلەرنـى سۆزلەپ بېرەتتى. ئەسكەر بولۇش يېشىغا يەتمىگەچكە، ئۇنىڭ تەلىپىگـە ماقۇل دېيەلمەي ئۇنى بەزلەپ قويياتتى.

بىر كۈنى ئوسمانجان يەنە بىر قېتىم ئۆزىنىڭ ئارزۇسىنى دەپ ماڭا يېلىنىپ تۇرۇۋالدى:

ـــ ھەدە، ئاكامغا دېسەڭچۇ، مەن ئەسكەر بولمەن، ئەخمەتجان ئاكام ھەربىينىڭ باشلىقى تۇرسا، مېنى ئەسكەر قىلالايدىغۇ؟!

شۇ كۈنى ئاخشىمى ئوسمانجان يىغلاپ تۇرۇۋېلىپ ئۆيىگىمۇ كەتمەـ دى. ئەخمەتجان ئوسمانجانىنىڭ قەتئىي ئىرادىگە كەلگەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ، ئەتىسى گارنىزوننىڭ يېڭى ئەسكەرلەر ئەترىتىگە ئاپىرىپ بېـ رىپ، ئىشتات سىرتىدىكى ئەسكەر ھېسابىدا ئۆگىنىش ۋە مەشىقلەرگە قاتنىشىشقا ئورۇنلاشتۇردى. كېيىنچە ئۇنى ئارقا سەپ ھەربىي ئالاقە بۆـ

لۈمچىسىدە چامىسى يەتكۈدەك ئىشلارغا سېلىپ مەقسەتلىك چېنىقتۇرىدى. شۇنداق قىلىپ ئوسمانجان ئەمەلىيەتتىكى «زاپاس ئەسكەر» بولۇپ قالدى.

ئەخمەت ئەپەندىم ھەربىي تاكتىكا، ئىستراتېگىيە جەھەتلەردە ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق ياخشى ھەربىي ئىشلار مۇتەخەسسىسى، لاياقەتلىك ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئىكەنلىكىنى نامايان قىلدى.

22. مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلۇشى

يېرىم يىل داۋام قىلغان قوراللىق كۈرەش جەريانىدا پارتىزانلار قوشۇنى ئۈزلۈكسىز كېڭىيىپ، قورال ـ يارالغلىرى ياخشىلاندى، تەشكىللىي ئىنتىزامى بارغانسېرى چىڭىدى، ئەمدى پارتىزان ئەترەتلىرىنى مۇنتىزىم قوشۇن قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنىڭ شەرتلىرى ھازىرلىنىپ قالدى. مۇنتىزىم ئارمىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىرلىكىگە كەلتۈرۈلگەن فورمىسى بولۇشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى ھەربىي فورما، ھەربىي ئۈنۈڤانلارنى ئەملىيەتكە لايىقلاشتۇرۇپ لايىھەلىشى كېرەك، ئەلۋەتتە. ئەپەندىم كۆپ قېتىم يولداش ئىسھاقبېك بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيەسىنىڭ ھەربىي فورما ۋە ھەربىي ئۈنۈڤانلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، ئاخىر مىللىي ئارمىيەنىڭ ئۆزىگە خاس ھەربىي فورما، پاگون، كاكارلىرىنى لايىھەلەپ چىقىپ، ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشقان لايىھەنى قوماندانلارنىڭ پىكرىنى ئالغاندىن كېيىن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىغا سۇندى.

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مۇنتىزىم ئارمىيە تەشكىل قىلىش، بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ھەربىي فورما، ھەربىي ئۈنۈڤان تارقىتىش توغرىسىدا 43 ـ نومۇرلۇق قارار ماقۇللىدى ھەمدە داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ ئارمىيە قۇرۇش مۇراسىمى ۋە ھەربىي پاراتنى ئۆتكۈزۈشنى بېكىتتى.

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت غۇلجا شەھىرىنىڭ تۈغ مەيدانىدا (ھازىرقى خەلق باغچىسىنىڭ ئىچىدە) ئارمىيە ـ خەلق چوڭ يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىدى.

شۇ كۈنى رەئىس سەھنىسىدە ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئولتۇرۇشاتتى،

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى.
سۈرەتتە: شۇ كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن ھەربىي پارات

تۆۋەن تەرەپتىكى كۆرەك مۇنبىرىدە خىزمەت كۆرسەتكەن قەھرىمانلار رەتلىك ئولتۇرۇشاتتى.

شۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق ئىدى. خەلق چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ كۆتۈرەڭگۈ روھ بىلەن مەيدانغا كىرىشەتتى. ھەممە ياق رەتلىك، پاكىز تازىلانغان، دەل ـ دەرەخلەر بىخ چىقىرىپ، ئەتراپتىن بار ھار ھىدى كېلىپ تۇراتتى. غۇلجا قەۋەتلا چىرايلىق تۈسكە كىرىپ ھەممە بايرام كەيپىياتىغا چۆمگەنىدى. 3000 دىن ئارتۇق مىللىي ئارمىيە جەڭچى ـ ئوفىتسېرى ۋە 10 مىڭدىن ئوشۇق ئامما بۇ مۇراسىمغا قاتناشتى ئۇچۇن كەلگەنىدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىرى ۋە يېڭىدىن تەشكىللەنگەن مىللىي ئارمىيەنىڭ ئاساسلىق قوماندانلىرى رەئىس سەھنىسىدە تۇرۇپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ خەلقە ئېھتىرام بىلدۈرەتتى. يېغىن باشلىنىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە سۆزگە چىقتى، رەئىس سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئەخمەت ئەپەندىم قەسىملارنىڭ مەيدانغا كىرىشىگە بۇيرۇق بەردى. فورمىلىرىنى رەتلىك كىيگەن ھەربىي ئوركېستىر دىرىژورنىڭ قوماندانلىقىدا بارابانلىرىنى ياڭراتتى. پاراتتىن ئۆتىدىغان قەسىملار رەت ـ رەتى بويىچە تىزىلغان، جەڭچىلەر ئۇچىسىغا ماش رەڭ تىرىكىدىن تىكىلگەن يېپىيېڭى ھەربىي

فورما كىيگەن، قۇلاقچىسىغا كاكار، مۇرىسىگە تېگى كۆك، چېتىگە قىزىل، ئاق زىغىر چىقىرىلغان يېشىل پاگون تاقىغانىدى. ئۈچ خىل زىغىر چىقىرىلغان پاگون ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا پىيادە قىسىم، ئاتلىق قىسىم ۋە ئارقا سەپ قىسىمدىن ئىبارەت ئۈچ خىل قىسىمغا ۋەكىللىك قىلاتتى. جەڭچىلەر قوراللىرىنى چىڭ تۇتقىنىچە تەكشى قەدەم بىلەن رەسمىي كۈچى 15 مىڭغا يەتتى. ھەربىي ئۇنۋان رادىۋوي، پارۇچىك، پولكوۋنىك، گېنېرال دەپ تۆت دەرىجىگە ئايرىلغان، ھەربىي فورمىلارنىڭ رەڭگى بىرخىل بولۇپ، رەختىنىڭ سۈپىتى ھەربىي ئۇنۋانغا قاراپ پەرقلەندۈرۈلگەنىدى. پىيادە قىسىم بىلەن ئاتلىق قىسمىنىڭ پاگونى ئۇزۇنلۇقى 16 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 6 سانتىمېتىر؛ ئارقا سەپ قىسمىلىرىنىڭ پاگونى ئۇزۇنلۇقى 14 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 4 سانتىمېتىر قىلىپ تەكلىگەنىدى. پاگوندىكى پەرقلەر شۇنچىلىك ئىنچىكە ئىدىكى، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇزغا ئىشلىتىلگەن مېتاللارمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايتتى: گېنېرال پاگونىنىڭ بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇزى ئالتۇندىن، پولكوۋنىك پاگونىنىڭ كۈمۈشتىن، پارۇچىك پاگونىنىڭ مىستىن، رادىۋوي پاگونىنىڭ بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇزى ئالىيۇمىندىن ياسالغانىدى.

مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مىللىي ئارمىيە ئالىي قوماندانلىرىنىڭ ۋە ھەرقايسى پولك، باتالىيون ئوفىتسېرلىرىنىڭ ئىسملىكى ئېلان قىلىندى:

باش قوماندان: پالىنوف

مۇئاۋىن باش قوماندان: ئىسھاقبېك مۇنۇنوف

زۇنۇن تېيىپوف

ئىشتاب باشلىقى: ماژاروف

سىياسىي بۆلۈم مۇدىرى: ئابدۇكېرىم ئابباسوف

ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى: پەخرىدىن روسۇلوف

بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەربىي سوت ۋە ھەربىي تەپتىش مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى.

يېڭىدىن قۇرۇلغان مىللىي ئارمىيە يەتتە پولك، تۆت مۇستەقىل باتالیون (دىۋىزىيون)، بىر مۇستەقىل ئىسكادرونىدىن تەركىب تاپتى.

يەتتە پولك مۇنۇلار:

سۈيدۇڭ ئاتقۇچى *1* ـ پولكى

غۇلجا ئاتقۇچى *2* ـ پولكى

4 ـ زاپاس پولك

تېكەس ئاتلىق *1* ـ پولكى

تېكەس ئاتلىق *2* ـ پولكى

كەڭسايى ئاتلىق *3*ـ پولكى

يېڭى قۇرۇلغان توققۇزتارا ئاتلىق پولكى

ھەربىر پولكقا بىرىدىن پولك كوماندىرى، بىرىدىن مۇئاۋىن پولك كوماندىرى، بىرىدىن سىياسىيغا مەسئۇل مۇئاۋىن پولك كوماندىرى، بىرىدىن ئىشتاب باشلىقى سەپلەندى.

تۆت مۇستەقىل باتالیون (دىۋىزىيون)، بىر مۇستەقىل روتا (ئىسكادرون):

موڭغۇل ئاتلىق مۇستەقىل دىۋىزىيونى

تۇڭگان ئاتلىق مۇستەقىل دىۋىزىيونى

بۇاستە قاراشلىق توپچىلار دىۋىزىيونى

بۇاستە قاراشلىق مۇھاپىزەتچىلەر باتالیونى

شىبە ئاتلىق مۇستەقىل ئىسكادرونى

بۇلاردىن باشقا، ئىشتابقا بىۋاستە قاراشلىق مۇستەقىل ئاتلىق دىۋىزىيون، غۇلجا 1 ـ زاپاس پولكى، غۇلجا 2 ـ زاپاس پولكى، نىلقا ئاتلىق پولكى قۇرۇلۇش ئالدىدا بولۇپ، ئەسكىرىي كۈچى 5500گە يەتتى. شۇنداق بولغاندا مىللىي ئارمىيەنىڭ ئومۇمىي ئەسكىرىي كۈچى 20

مىڭدىن ئاشاتتى.

قورال ـ ياراغلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى گومىندالڭ قوشۇنلىرىدىن غەنىيمەت ئېلىنغان بولۇپ، ھەر خىل مىلتىق، ئاپتومات، پىلىموت، زەمبىرەك، تانكىئاتار، ئاپتوموبىللار بار ئىدى، ئۇنىڭدىن باشقا قولغا چۈشكەن 54 مەشىق ئايروپىلانىمۇ بار ئىدى.

جەڭچىلەرنىڭ «ھۇررا» سادالىرى كۆكنى تىترىتەتتى. ئىپتىخار ـ لىققا تولغان سۆزلەر، قەسەمياد ھەم سەپەرۋەرلىك قىلىش نۇتۇقلىرىدىن كېيىن، ھەرقايسى پولك، باتالىيونلارغا بايراق تەقدىم قىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. گېنېرال ئىسھاقبېك ھەرقايسى پولكلارغا قىسىم نامى يېـ زىلغان ھەربىي بايراق تەقدىم قىلغان چاغدا، بايراق ئالغۇچى قىسىم كو ـ ماندىرى ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئۇچ قەدەم ئالدىغا چىقىپ بىر تىزى بىلەن تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، بايراقنىڭ ئۇچىنى ئوڭ قولى بىلەن تۇتۇپ يۇ ـ زىگە يېقىپ سۆيەتتى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، باش قوماندانغا يەنە بىر قېتىم ھەربىي چاس بېرىپ بايراقنى تاپشۇرۇۋالاتتى، ئاندىن بۇرىلىپ ئۆز قىسمى ئالدىدىن ئورۇن ئالاتتى. تەنتەنىلىك بايراق تەقدىم قىلىش مۇراسىمى مىللىي ئارمىيەنىڭ جەڭ خىتابنامىسى ئىدى. مۇراسىمدىن كېيىن ھەرقايسى قىسىم چاسا ئەترەتلەرگە بۆلۈنۈپ قوراللىرىنى مەھ ـ كەم تۇتقان ھالدا، ئۇنلۇك شوئار توۋلاپ رەئىس سەھنىسى ئالدىدىن ھۆرمەت قەدىمى بىلەن پاراتتىن ئۆتتى. گومىنداڭدىن غەنىيمەت ئېلىنـ غان ئىككى ئايروپىلان ئاسماندا پەرۋاز قىلدى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ قوشۇن قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن دەسلەپكى مەزگىلدىكى دېھقان ـ چارۋىچىلاردىن ئىستىخىيەلىك شەكىللەنگەن، تارقاق پارتىزان ئەترىتى بولماستىن، بەلكى قوماندانلىق بىرلىككە كەلـ تۈرۈلگەن، ئىنتىزامى چىڭ، تۈزۈلۈشى مۇكەممەل مۇنتىزىم قوشۇنغا ئايلاندى.

مەن ۋە بىرنەچچە دوستلىرىم رەئىس سەھنىسىگە يېقىن يەردىكى ئاممـا ئارىسىدا ئولتۇراتتۇق. ئەنە، جەڭچىلەر رەتلىك تىزىلىپ، تەكشى قەدەم بىلەن پاراتتىن ئۆتمەكتە. پاراتتىن ئۆتكەن جەڭچىلەر ئىچىدە ماڭا تونۇش بىرمۇنچە چىرايلار كۆزۈمگە چېلىققاندا، ھاياجىنمىنى باسالماي خۇشاللىقىمدىن جايىمدا سەكرەپ، ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي ئۇلارنىڭ ئىسـ

مىنى توۋلىۋەتتىم، بىراق مۇزىكا ۋە چاۋاك ئاۋازىمنى بەسمەپ چۈشەتتى!

ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوف، باش قوماندان پالىنوفلار پاراتتىن ئۆتۈۋاتقان قىسىملارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ھەربىي چاس بېرەتتى. مانا بۇ قوماندانلار مىللىي ئارمىيە قۇرۇش يولىدا قانچىلىك ئەجىرلەرنى سىڭدۈردى ـ ھەا!

مىللىي ئارمىيەنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ يۈزلەنگەنلىكىنىڭ بەلگىسى بولۇپ، مۇھىم تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، مۇنتىزىم قىسىملارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇمغا ئۆتۈش شەرت ـ شارائىتى پىشىپ يېتىلىۋاتاتتى.

باھار پەسلىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن كۈن بارغانسېرى ئىسسىپ گۈللەر ئېچىلىشقا باشلىدى، ھەممە يەرنى باھار ھىدى قاپلىدى. كۆچىلاردا مىللىي ئارمىيە فورمىسىنى كىيىپ كېتىۋاتقان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنى كۆرگەن ھەر مىللەت ياشلىرى ئۇلارغا ھەۋەسلىنىپ قارايتتى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ جانلىنىپ كەتكەندى.

مىللىي ئارمىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، قىسىملار قايتىدىن تەرتىپكە سېلىنىپ رەسمىي مۇنتىزىملاشتى، جەڭگىۋارلىقى زور دەرىجىدە ئاشتى، ھەربىي ئىنتىزام تېخىمۇ چىڭىدى. قىسىملارنىڭ ماددىي تەمىناتى ۋە قورال ـ ياراغلىرى تېخىمۇ ياخشىلاندى. ياشلار تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ ئەسكەرلىككە تىزىلىتىپ، قىسىملارنىڭ كۈچىنى ئۇلغايتتى. جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ جەڭگىۋارلىقى ئېشىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ بارلىقىنى بېغىشلاش ئىرادىسىگە كەلدى. ئۇلار گومىنداڭ ئارمىيەسىنى ئۆزۈل ـ كېسىل يوقىتىش يولىدىكى جەڭگە ئاتلىنىشقا ھەر ۋاقىت تەييار بولۇپ تۇرۇشتى.

كىچىك بىر چېگرا رايوندا ئۇشتۇمتوت يۈز بەرگەن بۇنداق زور ۋەقە گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋە جياڭ جېيشىنىڭ ئارامىنى بۇزۇۋەتتى. 1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى جياڭ جېيشى ئوغلى جياڭ جىڭگوغا ئۆز قولى بىلەن يازغان خەتنى تۇتقۇزۇپ، «ھەممە گەپنى يەتكۈزگۈچى» قىلىپ شىنجاڭغا ئەۋەتتى. جياڭ جىڭگو كەلگەندىن كېيىن جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىنغا جياڭ جېيشىنىڭ خېتىنى تاپشۇردى.

خەتنىڭ مەزمۇندا مۇنۇلار كۆرسىتىلگەن: «شىنجاڭدا ياشىغا مىللەتتىن بولغان زاتلارنى ھۆكۈمەت خىزمەتلىرىگە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قاتناش-تۇرۇش كېرەك، يەنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ ئاساسىي مەسئۇللىرى ياشىغا مىللەتلەردىن، مۇئاۋىنلىققا خەنزۇلاردىن قويۇلسا بولمايدىغان يېرى يوق، ئۇنىڭدىن ياشىغا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى دېگەن ئورۇننى تەسىس قىلىشقا بولىدۇ، بۇ ۋەزىپىگە ياشىغا مىللەتلەردىن بولغان ئابرۇيلۇق زاتلارنى تاللاپ قويۇشقا بولىدۇ» («ۋۇ جۇڭشىننىڭ كۇندىلىك خاتىرىسى»، 1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى).

جياڭ جىڭگو جياڭ جيېشىنىڭ خېتىنى تاپشۇرغاندىن كېيىن، شىنجاڭ خەلقىنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىنى قورال كۈچى بىلەن ھەل قىلىشقا بولمايدىغانلىقى، پەقەت سىياسىي ۋاستە ئارقىلىق شىنجاڭ خەلقىگە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقىنى يەتكۈزگەندىلا، ۋەقەنى تىنچىتقىلى بولىدىغانلىقى مۇئەييەنلەشتۇرۇلۇپتۇ.

مىللىي ئارمىيە شىددەت بىلەن قوغلاپ زەربە بېرىپ، جەڭلەردە ئارقا - ئارقىدىن غەلىبە قازاندى. قوماندانلىق ئىشتابى دۇشمەن ئارمىيەسىنىڭ جانلىق كۈچلىرىگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ يوقىتىشنى نۇقتىلىق ئورۇنلاشتۇردى. قوماندان ئىسھاقبېك بىلەن ھەر-بىي بۆلۈم باشلىقى ئەخمەت ئەپەندىم ھەر دائىم جەڭ قىلىش لايىھىلىرى ئۈستىدە كېچىلەپ مۇزاكىرە قىلاتتى. دۇشمەننىڭ ئەمەلىي كۈچىنى بىلىش ئۈچۈن، ئۇرۇمچىگە ئۆتۈشتىكى مۇھىم قورغان — جىڭنىڭ جەنۇبىدىكى داخىيەنزى بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى مۇقىملاشتۇردى ۋە بۇ-نىڭغا ئىسھاقبېك مۇنۇنوف ئۆزى قوماندانلىق قىلىدىغان بولدى. داخىيەنزىدىكى دۇشمەن كۈچلۈك ئەسكىرىي كۈچ بىلەن قاتتىق مۇداپىئەدە تۇراتتى، بۇ يەرنى ئېلىش جىڭ ۋە شىخونى ئېلىشتا ئىنتايىن مۇھىم ھەربىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى.

4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئەخمەتجاننىڭ 31 ياشىغا كىرگەن تۇغۇلغان كۈنى، ئۇ ھازىر پىشقان ھەربىي باشلىق بولۇپ قالدى.

شۇ كۈنى ئۇ ھەربىي بۆلۈم نامىدىن يېڭى ھەربىي ھەرىكەت پىلانىنى ئېلان قىلدى. مۇئاۋىن باش قوماندان ئىسھاقبېك قۇرۇلغىنىغا ئۇزاق بولمىغان مىللىي ئارمىيەگە جىڭ ۋە شىخودىكى گومىنداڭ ئارمىيەسىگە

ھۇجۇم قوزغاش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى:

(1) مىللىي ئارمىيەگە بىۋاستە قاراشلىق مۇستەقىل ئاتلىق دىۋىزىيونى، مۇھاپىزەتچىلەر باتالىيونى، غۇلجا زاپاس 1 ـ پولكى، غۇلجا زاپاس 2 ـ پولكى، نىلقا ئاتلىق پولكى بولۇپ، جەمئىي 6000 جەڭچى زاپاس قوشۇن بولۇپ غۇلجىدا قالسۇن.

(2) غۇلجا ئاتقۇچى 2 ـ پولكى، توپچىلار مۇستەقىل دىۋىزىيونى، تۆگگان ئاتلىق مۇستەقىل دىۋىزىيونى، شىبە ئاتلىق مۇستەقىل ئىسكادرونى جەڭ ناھىيەسىنىڭ داخىيەنزە بازىرىغا ھۇجۇم قىلسۇن.

(3) تېكەس ئاتلىق 1 ـ پولكى تەلەمەت داۋىنى ئېغىزى (گۆرسايى ئېغىزى)نى ساقلىسۇن؛ غۇلجا ئاتقۇچى 4 ـ پولكى كەڭسايى ئېغىزىنى ساقلىسۇن.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئالىي ھەربىي دائىرىلىرى مىللىي ئارمىيەنىڭ داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىدىغانلىقىنى بىلىپ، جەڭ، شىخو تەرەپتىكى بازىلىرىنى چەڭ ساقلاش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

شىخو غەربتە جەڭ بىلەن تۇتىشىدىغان، شىمالدا چۆچەككە 150 كىلومېتىر، شەرقتە، يەنى ئۇرۇمچى يۆنىلىشىدە ماناسقا 150 كىلومېتىر كېلىدىغان، ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئۇرۇمچىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مۇھىم قاتناش تۇگۈنى، قەدىمدىن تارتىپ ھەربىي كۈچلەر تالىشىپ كەلگەن مۇھىم ئورۇن.

گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلىياڭ 45 ـ دىۋىزىيەنىڭ كوماندىرى شيې يىفېڭنى يېڭى 2 ـ كورپۇسنىڭ كوماندىرلىقىغا ئۆستۈردى. گومىنداڭ ئاتلىق 1 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ قوماندانلىق ئىشتابى، زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەنىڭ قوماندانلىق ئىشتابى شىخوغا كېلىپ ئورۇنلاشتى، 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى دۆلەت ئارمىيەسى 58 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى گو چى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق 45 ـ دىۋىزىيەنىڭ كوماندىرلىقىغا يۆتكەپ كېلىندى ھەمدە قوماندانلىق ئىشتابى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق بىر پولكنى باشلاپ جەڭغا كېلىپ ئورۇنلاشتى.

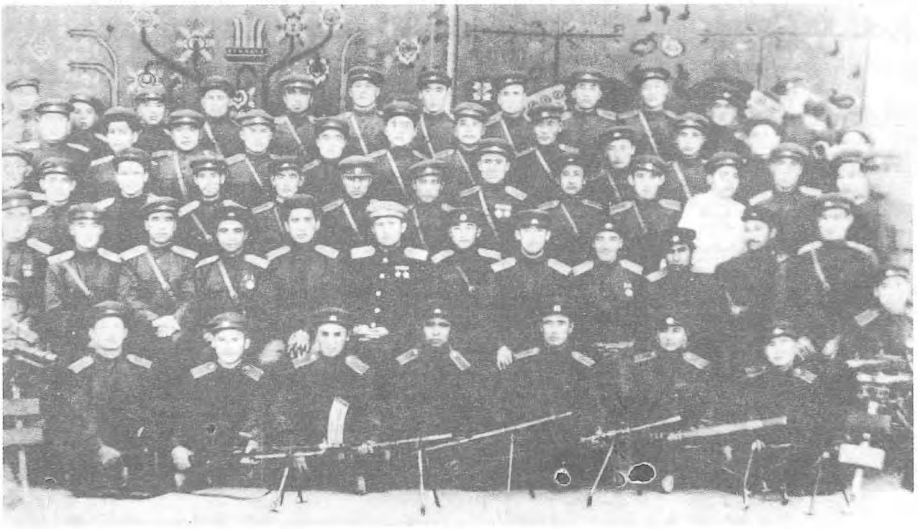
گو چى خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىنىڭ 4 ـ قارارلىق ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، جەڭگاڭشەن ئىنقىلابىي تايانچ بازىسىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش

جېڭگە قاتناشقان، 16 ـ، 17 ـ قارارلىق خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپى 7 ـ شۆبە مەكتىپىنىڭ گېنېرال مايور دەرىجىلىك باش ئەترەت باشلىقى بولغان.

خۇ زۇڭنەننىڭ قابىل شاگىرتى بولغان بۇ گېنېرال خەل قورالىلار بىلەن قورالىلانغان دۆلەت ئارمىيەسىگە تايىنىپ، مىللىي ئارمىيەنى ھېچ-قانچە كۈچىمەيلا پولات ئىستېھكامىنىڭ ئالدىدا تارمار قىلمەن، دەپ خە-يال قىلغانىدى.

گو چى جېڭغا كەلگەندىن كېيىن ھەدەپ ئىستېھكام ياساشقا كىر-شىپ كەتتى، نۇقتىلىق جايلارغا تېمىنىڭ قېلىنلىقى ئىككى مېتىردىن ئاشىدىغان پوتەي ياساتتى، پوتەينىڭ ئەتراپىغا ئۇچ مېتىر كەڭلىكتە خەندەك كولىتىپ، سۇ بىلەن تولدۇردى. ئۇلار مۇشۇنداق مۇداپىئە ئەس-لىھەلىرىنى ھەممە يەرگە ياساتتى، بۇ ئۇلارنىڭ نەزەردە يېمىرىلمەس پولات ئىستېھكام ئىدى. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى مانا مۇشۇنداق خەل قوشۇنلىرىمىزنى جېڭغا ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق مىللىي ئارمىيەنىڭ ھۇجۇمىنى توسۇۋالمىز دەپ خام خىيال قىلىشقانىدى.

ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا داخىيەنزىنى تارتىۋېلىش جېڭى باشلاندى.

ئۇچىنچى تاغام ئابدۇقۇددۇس (ئىككىنچى رەت ئوڭدىن ئۇچىنچى)نىڭ بايانداي ھەربىي مەكتىپىدە كۇرسانتلار بىلەن چۈشكەن سۈرىتى

ئۇچىنچى تاغام ئابدۇقۇددۇس غۇلجا ئاتقۇچى 2 ـ پولكىنىڭ ئالدىن يۇرەر قىسمى بىلەن داخىيەنزىگە ئەۋەتىلگەنىدى. ئۇ پودپورۇچىك بولۇپ، ئالاھىدە شۆبە ئەترەتنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى سۈپىتىدە رازۋېدكا ئەترىدىكى خىللانغان 28 نەپەر جەڭچىنى باشلاپ دۇشمەن ئارمىيەسىگە قاراپ ئىچكىرىلەپ كىرىپتۇ. ئۇلار نىلقىنىڭ شىمالىدىكى تەڭرىتاغلىرىدىن ئۆتۈپ جەڭنىڭ ئاچال دېگەن يېرىگە كېلىپ دۇشمەن ئارمىيەسىنى رازۋېدكا قىپتۇ. بۇ شۆبە ئەترەت ئەمەلىيەتتە پىدائىي ئەترەت بولۇپ، ۋەزىپىسى جىڭ بىلەن داخىيەنزىدىكى دۇشمەن ئارمىيەسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە ئوت كۈچىنى رازۋېدكا قىلىپ، ئومۇمىي ھۇجۇم ئۈچۈن ھەربىي ئاخبارات يەتكۈزۈپ بېرىش ئىدى. بۇ پىدائىيلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن ئاپتومات، بىردىن خەنجەر، ئالتىدىن گىرانات، بىردىن تاپانچا سەپلەپ بېرىلگەن، ھەتتا ئۇلارنىڭ نامىزىمۇ چۈشۈرۈلۈپ بولغانىدى. دېمەك، ئۇلارنىڭ ھايات قايتىپ كېلىشىدىن ئاساسەن ئۈمىد يوق ئىدى. شۆبە ئەترەت تۈن قاراڭغۇسىدا داخىيەنزىدىكى دۇشمەن قاراۋۇلخانىسىغا قاراپ ئىلگىرىلەۋاتقان چېغىدا بەختكە قارشى دۇشمەن تەرىپىدىن سېزىلىپ قاپتۇ. دۇشمەنلەر ئۇلارنى تولۇق يوقاتماقچى بولۇپ تۆت تەرەپتىن قورشاپ شىددەتلىك ئوت ئېچىپتۇ. پىدائىيلار قايتۇرما زەربىگە ئۆتۈپتۇ. جەڭچىلەردىن بىرنەچچىسى نەق مەيداندا قۇربان بوپتۇ. دۇشمەننىڭ ئوت كۈچى تولىمۇ شىددەتلىك بولغاچقا، پىدائىيلار داخىيەنزە دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكى ئاستىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بوپتۇ. ئۇلار مەيدىسىگە كېلىدىغان دەريادا توپتوغرا بىر كېچە سۈغا چىلىنىپ يوشۇرۇنۇپتۇ. شۇنداق جىددىي پەيتتە مىللىي ئارمىيەنىڭ يارەمچى قىسمى ـــ غۇلجا پىيادىلەر 2 ـ پولكى دەل ۋاقتىدا يېتىپ كېلىپ شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپتۇ ھەمدە دۇشمەننى چېكىنىۋېرىپ قوغلاپ زەربە بېرىپتۇ. مىللىي ئارمىيە مىز دۇشمەن ئارمىيەسى 45 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى بىر روتىسىنى قاتمۇقات قورشۇپلىپ، ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا قىستاپتۇ. دۇشمەن تەرەپ مىللىي ئارمىيە تەرەپتىن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە قورال-سىز ۋەكىل ئەۋەتىشنى تەلەپ قىپتۇ. مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ كوماندىرى قورال ئالماي بىر جەڭچى بىلەن بىللە، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ گازارمىسىغا تەسلىمنى قوبۇل قىلغىلى بېرىپتۇ، دۇشمەن ئارمىيەسى قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بوپتۇ. بۇ نېمىدېگەن خەتەرلىك ئىش ـ

هه! مۇبادا دۇشمەن سۇيقەست ئىشلەتكەن بولسا، ئۇلار ھاياتىدىن ئايرىلغان بولاتتى.

شۇنىڭ بىلەن 4 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى جەڭگا ھۇجۇم قىلىشتىكى مۇھىم ئۆتكەل داخىيەنزە بازىرى ئارمىيەمىز تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى.

ئىلىدا يۇز بەرگەن ئىنقىلاب پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىگە غايەت زور ئىلھام بېغىشلىدى. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلاردا گومىنداڭ ئىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەشلەرمۇ كۈندىن ـ كۈنگە كەسكىنلەشتى، نويابىر قوزغىلىڭىدىن ئىلھام ئالغان جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى 2 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ كىچىك دائىرىدىكى پارتىزان ئەترەتلىرىنى تەشكىل قىلىشقا كىرىشتى، بۇنىڭ بىلەن دۇشمەن ئىشغالىيىتىدىكى رايونلاردا ئىنقىلاب ئوتى لاۋۇلداشقا باشلىدى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ جايلاردىكى تايانچ پونكىتلىرى دائىم ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇمغا ئۇچراپ تۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ ئارمىيەسى ئىچىدىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ ئۆزئارا مەخپىي ئالاقە باغلاپ، ھەققانىيەت يولىدا كۆتۈرۈلۈپ چىقىشقا باشلىدى.

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى كوماندىر سوپاخۇنىنىڭ باشچىلىقىدا مايتاغدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيەسى مۇستەقىل ئاتلىق ئىسكادرونىدىكى 150 كە يېقىن جەڭچى ـ ئوفىتسېرلار ھەققانىيەت يولىدا قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

ئۇلار قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشتىن ئاۋال تەييارلىق خىزمەتلىرىنى مەخپىي قانات يايدۇردى. ئەگەر ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى گومىنداڭ دائىرىلىرى تەرىپىدىن سېزىلىپ قالىدىغان بولسا، ئېنىقلا ئۆلتۈرۈلەتتى. لېكىن، ئۇلار ئىسكادرون كوماندىرى سوپاخۇنىنىڭ باشلامچىلىقىدا خېيىم ـ خەتەرگە قارىماي قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، قوغلاپ كەلگەن دۇشمەن بىلەن قان كېچىپ ئېلىشتى، ئون نەچچە كىشى جەڭدە قۇربان بولدى. بۇ قوشۇن قورال جابدۇقلىرىنى ئېلىپ 20 نەچچە كۈن ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇققا چىداپ جاپالىق سەپەر قىلىپ، 5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى كۇتۇۋالغىلى ئالدىغا چىققان مىللىي ئارمىيە ئاتلىق موڭغۇل مۇستەقىل دىۋىزىيونى بىلەن بورتالادا غەلىبىلىك ئۇچراشتى. ھەقىقەتكە قايتقان بۇ قوشۇن مىللىي ئارمىيەمىزگە يېڭى كۈچ قوشتى، ئۇلارنىڭ تارىخىي تۆھپىسى

مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

سوپاخۇن 1915 ـ يىلى قومۇل ئاستانىدە بىر كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي قوشۇنىغا قاتناشقاندىن كېيىن قوشۇن باشلاپ جەنۇبىي فرونتقا ئاتلاندى. ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ جەڭدە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا بىرىنچى دەرىجىلىك «ئازادلىق» ئوردېنىنى تەقدىم قىلدى. ۋە پولكوۋنىك ئۇنۋانى بەردى. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى 4 ـ دۈنيە تىرانسپورت چوڭ ئەترىتىنىڭ باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى؛ 1955 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول ئىدارىسى نازارەت قىلىش ـ باشقۇرۇش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مېخانىزم ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى. 1984 ـ يىلى دەم ئېلىشقا چىقىپ، 2001 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى 86 يېشىدا ۋاپات بولدى.

جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ كۈرەش ئىرادىسىگە ئىلھام بېرىش ئۈچۈن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت كۆرۈنەرلىك تۆھپە ياراتقان خادىملارنى مۇكاپاتلاش، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە ئۇنۋان بېرىش ۋە ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى.

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 47 ـ نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، تۆت ئوفىتسېرغا ئۇنۋان بەردى. 239

ئەخمەت ئەپەندىم تۇنجى تۈركۈمدە پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بېرىلگەن خادىملار ئىچىدە ئىدى. 100 دىن ئارتۇق ئوفىتسېر قاتناشقان ئۇنۋان بېرىش مۇراسىمى ئالاھىدە تۈس ئالغانىدى، ئېلىخان تۆرە گۈلدۈراس ئالقىش ساداسى ئىچىدە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن ئۆز قولى بىلەن ئۇنۋان تارقاتتى. رەھىمجان سابىر ھاجىغا پولكوۋنىك ئۇنۋانى، ئەخمەتجان، نەبىجان، ماسكالىيوفلارغا پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بېرىلدى. ئەخمەتجان سەھنىگە چىقىپ ھەربىي ئۇنۋان بىلەن گۇۋاھنامىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، قاتۇرۇپ چاس بەردى ـ دە، ئارقىغا ئىككى قەدەم چېكىنىپ، بۇرۇلىپ ئۆز جايىدىن ئورۇن ئالدى.

ئۇنۋان بېرىش مۇراسىمىغا قاتناشقان ئوفىتسېرلار ھاياجان ئىچىدە توختىماي چاۋاك چالاتتى. ئۇلار ھەۋەس بىلەن قارىشىپ، ئۆزلىرىنىڭمۇ

كۈنلەرنىڭ بىرىدە مۇشۇنداق شان ـ شەرەپكە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلـ ـشاتتى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئەخمەتجان پودپولكوۋنىك فورمىسىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا پاگون، كاكار، ھەربىي پەلتو، ئۆتۈك قاتار ـ لىق بىر مۇنچە نەرسىلەر تۇراتتى، مەن قىزىقىپ كۆرۈپ بېقىشقا ئالدىـ ـراپ كەتتىم ـ دە، قولىدىن ئىتتىك ئېلىپ ئۈياق ـ بۈياققا ئۆرۈپ قارا ـ ـدىم. ئەخمەتجان كۈلۈپ تۇرۇپ، ئۆتكەندە ئىنچىكىلەپ لايىھەلىگەن ھەر ـ بىي كىيىم ۋە پاگون قاتارلىقلارنىڭ تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈپ رەسمىي ئىش ـ ـلىتىلگەنلىكىنى ھەمدە بۇگۈن ئۆزىگە پودپولكوۋنىكلىق ئۇنۋانى بېرىلـ ـگەنلىكىنى ئېيتتى. مەن بۇنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتىم. ھەربىي كىيىمىنى كىيىپ باققۇم كېلىپ، ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كىيىپ باقتىم. بۇ كىيىم ماڭا چوڭ كېلىپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما بـۇ ـنىڭدىن بەكمۇ ئىپتىخارلاندىم. شۇنىڭ بىلەن مەن چىقىپ ئەخمەتجانغا قاتۇرۇپ ھەربىيچە چاس بەردىم. ئەپەندىم قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ماڭا چاس قايتۇردى:

ـــ يولداش پودپولكوۋنىك، كانۇنىيىڭىز ئەخمەتجان بۇيرۇقىڭىزغا دائىم تەييار!

ئەپەندىمنىڭ چىرايىدىن خۇشاللىق ۋە مەمنۇنىيەت چىقىپ تۇراتـ ـتى. بۇ ھەربىي فورما ۋە پاگونلار تولىمۇ چىرايلىق لايىھەلەنگەنىدى.

شادلىققا چۆمگەن ئەنە شۇ دەقىقىلەردە پودپولكوۋنىكلىق ئۇنۋانىنى ئەخمەتجان ئەمەس، مەن ئالغاندەك خۇش بولۇپ كەتتىم.

بۇ مەزگىلدە ئەخمەتجان دائىم مېنى تىرىشىپ ئۆگىنىش توغرىسـ ـدا ئەسكەرتىپ تۇراتتى. دەل شۇ كۈنلەردە ھاكىم جاپپاروۋىچ (سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن دوختۇر) غۇلجىدا ھەربىي دوختۇرلۇق مەكـ ـتىپى ئېچىپ، مەخسۇس ھەربىي دوختۇر تەربىيەلىمەكچى بوپتۇ. مەن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئوقۇغۇم كەلدى، ئەپەندىم: مەكتەپتە ئوقۇپ چىقىپ جەڭگاھتا يارىدارلارنى قۇتقۇزۇش شەرەپلىك، بۇ سىز ئۈچۈن ياخشى پۇرسەت، دەپ مېنى دەرھال شۇ مەكتەپكە بېرىپ تىزىمغا ئالدۇرۇشقا دە ـ ـۋەت قىلدى، مەن خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدىم ۋە ئەتىسى ئەتىگەنـدە تىزىملاتقىلى باردىم. ئۇ يەردە ئىسھاقبېكنىڭ ئايالى ئايشە بىلەن ئۇچـ ـرىشىپ قالدىم، ئۇمۇ ئوقۇشقا تىزىملاتقىلى كەلگەنىكەن (ئايشە، قىرغىز،

1925 ـ يىلى تۇغۇلغان، 1945 ـ يىلى بىر ئوغۇل تۇغۇپ ئىسمىنى ئەسئەت قويغان، يولداش ئىسھاقبېك ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئايشە 1953 ـ يىلى ئوغلىنى ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى قىرغىزستان رىس-پۇبلىكىسىنىڭ فىرونزى شەھىرىگە بېرىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان).

لېكىن بۇ ھەربىي تېببىي مەكتەپ تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئېچىلماي قالدى.

تارقاق پارتىزان ئەترەتلىرى ئەنە شۇنداق جەريانلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، مۇنتىزىم قوراللىق قوشۇنغا ئايلاندى، مىللى ئارمىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «ئارمىيە قۇرۇلۇش بايرىمى» قىلىپ بېكىتىلدى.

23. ئۇچ يۆنىلىش بويىچە جەڭ قىلىش

مىللىي ئارمىيەنىڭ قۇرۇلغانلىقى قوراللىق كۈرەشنى يېڭى بىر دولقۇنغا كۆتۈردى. قىسمىلار تەرتىپكە سېلىنىپ جەڭگىۋارلىقى تېخىمۇ ئاشتى.

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ مىللىي ئارمىيە تەشەببۇسكارلىق بىلەن زەربە بېرىشكە ئۆتۈپ جىڭغا ھۇجۇم قىلدى. بۇ ھەربىكەت ئالدى بىلەن جىڭ بىلەن شىخونى قولغا ئېلىپ، تارباغاتاي ۋە ئالتايغا يۈرۈش قىلىش ۋە ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىشتەك زور ھەربىي ھەربىكەتنىڭ باشلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

يەنە بىر مۇھىم مەسىلە شۇكى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مىللىي ئارمىيە ئىشغال قىلغان جايلاردا يەرلىك ھاكىمىيەتلەرنى قۇرۇپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورۇنلىرىنى تولۇقلىدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئۇرغۇنى جايلاشقان غۇلجا شەھىرى ئالدىنقى سەپ جەڭ مەيدانىدىن يىراقتا بولغاچقا، بۇ يەردە ئوق ئاۋازى ۋاقتىنچە بېسىقىپ قالغانىدى. لېكىن، بۇنىڭغا ئەگىشىپ تار مىللەتچىلىك خاھىشى باش كۆتۈرۈشكە باشلىدى، بەزى كادىرلاردا گۇرۇھۋازلىق قىلىش، بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىش، خىزمەت كۆرسەتتىم دەپ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش، ئىنتىزامنى بۇزۇش، ئارىغا ئادەم قويۇپ يول ئىزدەش، ئەمەل تەلەپ قىلىش قىلمىشلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بەزىلەرنىڭ ئىنقىلابىي ئىرادىسى ئاجىزلىشىپ، ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئەستايىدىل ئادا قىلمايدىغان بولۇۋالدى، بۇ ھال بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ خىزمەتكارى بولالمايدىغانلىقىنى ئاشكارىلاپ قويدى. ئەخمەت ئەپەندىم تار مىللەتچىلىك خاھىشىنى قاتتىق سۆكۈپ، بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئوخشاشلا خەلقنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى پاش قىلىپ، بۇنى ھەرگىز سەل قارىماي ئۇزۇل ـ كېسىل تازىلاش كې-

رەكلىكىنى تەكتىلىدى.

ئەخمەت ئەپەندىم يۇقىرىقىدەك تار مىللەتچىلىك ئىدىيەسىنى تۆپ-تىن يوقىتىش ۋە سالاھىيىتىنى پەش قىلىپ ئەمەل تەلەپ قىلىش خا-ھىشلىرىنى تۇڭىتىش ئۈچۈن، 1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قە-لەم تەۋرىتىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورگان گېزىتىدە «تار مىللەتچە-لىك ۋە ئەمەلپەرەسلىك بىزنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنىمىز» دېگەن ماۋزۇدا ماقالە ئېلان قىلىپ: «خەلق قوزغىلىڭى ئۇلغىيۋاتقان پەيتتە دۈشمەن بىلەن ئۆزىنى ئايرىماي، تار مىللەتچىلىك كەيپىياتىنى تارقا-تىدىغان، بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىدىغان، خەلقنىڭ ئىدىيەسىنى قالايمىقانلاشتۇرىدىغان ھادىسىلەر كېلىپ چىقتى. بۇلار خەلقنىڭ ئى-قىلابىي نىشانى بىلەن قىلچە چېقىشالمايدۇ. بۇنداق كىشىلەر گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۈينىماقچى بولغان، لېكىن ئۈينىيالمىغان يامان رول-نى ئۈينىماقتا. بۇنداق كىشىلەر ئىلگىرى قانچىلىك تۆھپە يارىتقان بول-سۇن، بەرىبىر خەلقنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىدۇر» دەپ كۆرسەتتى.

ئەمەلپەرەسلىكنى قاتتىق تەنقىد قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، قىسىم-نىڭ جەڭگىۋارلىقىغا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى بۇيرۇق چىقىرىپ، جەڭدە خىزمەت كۆر-سەتكەن خادىملارغا «ساداقەت Ⅰ»، «ساداقەت Ⅱ» ئوردېنى بېرىشنى قارار قىلدى. جەڭ ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئوردېن بېرىشنىڭ ئۆلچىمى تېخىمۇ قېلىپلاشتى. مىللىي ئارمىيەنىڭ ئوردېنى جەمئىي يەتتە خىل، توققۇز دەرىجىگە ئايرىلدى. ئۇلار: «جۇمھۇرىيەت ئوردېنى»، «خەلق قەھرىمانى ئوردېنى»، «ئىستىقلالىيەت Ⅰ»، «ئىستىقلالىيەت Ⅱ»، «ئازادلىق Ⅰ»، «ئازادلىق Ⅱ» ئوردېنلىرى ۋە «ساداقەت»، «باھادىرلىق»، «پىدائىي» مېدالىلىرىدىن ئىبارەت.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ھەربىي غەلىبىسى گومىنداڭنىڭ شى-جاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتە-تى ۋە يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشتى.

1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى-گە قەدەر جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ 7 - نۆۋەتلىك مەملىكە-تلىك قۇرۇلتىيى يەنئەندە ئېچىلدى. رەئىس ماۋ زېدۇڭ قۇرۇلتايغا «بىر-

1945 ـ يىلى 7 ـ ئايدا مىللىي ئارمىيە جەنۇبىي يۆنىلىش، ئوتتۇرا يۆنىلىش، شىمالىي يۆنىلىشتىن ئىبارەت ئۈچ يۆنىلىشكە بۆلۈنۈپ، ئاقسۇ، شىخو ۋە ئالتايغا ھۇجۇم باشلىدى. سۈرەتتە: ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى قىسىملار ئاتلىنىشقا تەييار تۇرماقتا

لەشمە ھۆكۈمەت ھەققىدە» دېگەن سىياسىي دوكلاتنى بەردى، ئۇ دوكلاتىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈستىدە يۈرگۈزگەن قوراللىق باستۇرۇشتەك جىنايەتلىرىنى قاتتىق ئەيىبلەپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: «گومىنداڭنىڭ خەلقىمىز قارشى گۇرۇھى جۈڭگودا كۆپ مىللەت بارلىقىنى ئىنكار قىلىپ، خەنزۇلاردىن باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنى نەسىلداش ئۇرۇق دەپ ئاتىماقتا. ئۇلار پۈتۈنلەي چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ۋە شىمالىي مىلىتارىستلارنىڭ ئەكسىيەتچىل سىياسەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئېزىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتا قىلمىغىنى قالمىدى. 1943 ـ يىلى ئېكىنجاۋ ئايمىقىدىكى موڭغۇل خەلقىگە يۈرگۈزگەن قىرغىنچىلىق ۋەقەسى، 1944 ـ يىلىدىن ھازىرغا قەدەر شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈستىدىن يۈرگۈزۈلۈپ كېلىۋاتقان قوراللىق باستۇرۇش ۋەقەلىرى ۋە يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان گەنسۇ خۇيزۇلىرى ئۈستىدىن يۈرگۈزۈلگەن قىرغىنچىلىق ۋەقەلىرى مانا بۇنىڭ ئوچۇق دەلىلى بولالايدۇ. بۇ چوڭ خەنزۇچىلىققا ئاساسلانغان خاتا مىللىي ئىدىيە ۋە خاتا مىللىي سە-

ياسەت.»

بۇ جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ۋە يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ يەنراق يەنئەندە تۇرۇپمۇ شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى، ئۇنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۇرگەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بەرگەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ.

بۇ چاغدا مىللىي ئارمىيەنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى قىسىملىرى دۈشمەن ئارمىيەسىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە بۆسۈپ كىرگەن، تارباغاتاي ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى پارتىزانلار ئاجايىپ جانلىنىپ كەتكەن، جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىمۇ ھەربىكەتكە ئۆتكەندى.

5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى چۆچەكتە جاغدا باشچىلىقىدا مۇنتىزىم پارتىزان ئەترىتى قۇرۇلدى، 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى يولداش دەلىلقان سۇگۇرابايېۋ پارتىزان ئەترىتىگە رەھبەرلىك قىلىپ ئالتايغا ھۇجۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مىللىي ئارمىيە شۆبە ئەترەتلەرنى چېقىرىپ تۈشمۈتۈشتىن دۈشمەن بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلدى. 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا قازىقان باشچىلىقىدىكى 400 نەپەر ئاتلىق ئەسكەر كۈنەستىن يولغا چىقىپ 12 كۈن جاپالىق يۈرۈش قىلىپ ماناسقا قىستاپ كەلدى ۋە بۇ يەردىكى تاغ ـ ئورمانلىقلاردا پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان قازاق پارتىزان ئەترىتىدىكى 300 دىن ئارتۇق كىشى بىلەن ئۇچرىشىپ، ماناس بىلەن شىخونى تۈتاشتۇرۇپ تۇرغان كۆۋرۈكلەرنى پارتلىتىۋەتتى. بۇ قوشۇن ساۋەن، ماناس قاتارلىق جايلاردا دۈشمەنلىنىڭ ئارقا سېپىگە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىپ، تېلېفون سىملىرىنى ئۈزۈپ تاشلىدى، قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا لىق بېسىلغان تۆت ئاپتوموبىلنى قولغا چۈشۈرۈپ، كۆپ مىقداردىكى ھەربىي ئەشيالارنى تارتىۋالدى.

دۈشمەن ئىشغالىيىتىدىكى خەلق ئاممىسىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن پارتىزان ئەترىتى تەشكىللەپ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ تايانچ پونكىتلىرىغا ئۇشتۇمتۇت زەربە بەردى. جەنۇبىي شىنجاڭدا پائال ھەربىكەت قىلىۋاتقان قوراللىق كۈچ 1944 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئىسھاقبېك غۇلجىدىن تاشقورغانغا چۈشكەندە تەشكىللەنگەن. بۇ قوراللىق كۈچ تاشقورغان پارتىزانلىرى دەپ ئاتالغان، ئىنتايىن تېز تەرەققىي قىلىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ماسلىشىپ قوراللىق كۈرەشنى قانات يايدۇرغان ۋە مۇئەييەن جەڭ قىلىش كۈچىگە ئىگە بولغانىدى. 1945 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 7 ـ

كۇنى تاشقورغان پارتىزانلىرى رەسمىي يوسۇندا تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسى بولۇپ تەشكىللىنىپ، تۆت پولكقا ئايرىلىپ، قەشقەر، يەكەن قاتارلىق مۇھىم شەھەرلەرگە بىۋاستە تەھدىت شەكىللەندۇردى.

1945 ـ يىلى يازغا كەلگەندە، قوراللىق كۈرەش شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە دېگۈدەك ئومۇميۈزلۈك قانات يايدى. ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىق ئۈچۈن ئاداققىچە كۈرەش قىلىشقا ئىرادە باغلاپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى تەرەپ ـ تەرەپتىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتتى.

مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق ئىشتابى دۇشمەننىڭ ھەربىي كۈچى بىلەن ئۆزئارا زىنىڭ ھەربىي كۈچىنى ئىنچىكە سىلىشتۇرۇش ئارقىلىق، ئۇرۇمچىنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن دۇشمەن ئارمىيەسىنىڭ شىخو دىكى كۈچىنى يوقىتىش كېرەك دەپ قارىدى، لېكىن بۇ يەردىكى دۇشمەن ئىستېھكامى ئىنتايىن مۇستەھكەم ئىدى؛ شۇڭا، شىخوغا ھۇجۇم قىلغان بولۇپ دۇشمەننىڭ ئاساسىي كۈچىنى جەلپ قىلىشتەك قايمۇقتۇرۇش تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، دۇشمەننىڭ ئارقا سېپىگە ئەگىپ ئۆتۈپ، دۇشمەننىڭ كۈچى ئاجىزراق بولغان چۆچەك بىلەن ئالتايغا ھۇجۇم قىلىپ، شىمالدىن كېلىدىغان ياردەمنى ئۈزۈپ تاشلاش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جەنۇبتا ئاقسۇغا تېگىش قىلىپ، دۇشمەننىڭ كەينىدىن زەربە بېرىش ئارقىلىق، جەنۇب، شىمال ۋە غەرب تەرەپتىن قىستاپ زەربە بېرىش ۋەزىيىتىنى شەكىللەندۇرۇپ، ئۇرۇمچىنى ساقلاپ يانتىقان دۇشمەننى قوشۇننىي يېتىم قالدۇرۇپ، ئۇرۇمچىنى ئىشغال قىلىشقا شەرت ـ شارائىت ھازىرلاشنى قارار قىلدى.

بۇ ئىستراتېگىيەلىك لايىھە ئۇچ يۆنىلىش بويىچە جەڭ قىلىش، يەنى ئوتتۇرا يۆنىلىش، جەنۇبىي يۆنىلىش، شىمالىي يۆنىلىشتە جەڭ قىلىش پىلانى دەپ ئاتالدى.

ئۇچ يۆنىلىشتە جەڭ قىلىشنىڭ كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى مۇنداق:

شىمالىي يۆنىلىش: ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنى ئىشغال قىلىپ، دۇشمەن ئارمىيەسىنىڭ شىمالدىن جەنۇبقا ياردەم بېرىشىنى ئۈزۈپ تاشلاش؛ باش قوماندانلىقنى يولداش دەلىلقان سۇگۇربايېف ئۇستىگە ئېلىش.

ئوتتۇرا يۆنىلىش: جەڭ بىلەن شىخونى ئىشغال قىلىش، بۇنىڭ

ئۇچۇن ئۇستۇن ھەربىي كۇچنى توپلاپ، كۇچلۇك ھۇجۇم بىلەن دۇشمەنـ
نىڭ ئاساسىي قوشۇننىنى يوقىتىپ، تىغ ئۇچىنى بىۋاستە ئۇرۇمچىگە
قارىتىش. ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى جەڭگە دەسلەپتە پالىنوف باش قومانـدان
بولغان، كېيىن ھەل قىلغۇچ جەڭ باشلىنىدىغان چاغدا، شۇ ۋاقىتتا جەـ
نۇبىي يۆنىلىش ئۇرۇش رايونىدىكى جەڭلەرگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان
يولداش ئىسھاقبېك يۆتكەپ كېلىنىپ باش قوماندان قىلىپ تەيىنلەندى.

جەنۇبىي يۆنىلىش: ئاقسۇنى ئىشغال قىلىش، جەنۇبىي يۆنىلىشتەـ
كى مىللىي ئارمىيەنىڭ ئۇرۇش قىلغۇچى قىسمى بىلەن تاشقورغان ئىنـ
قىلابىي ئارمىيەسى ئۇچرىشىپ، ئاندىن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ باشقا جاي
لىرىغا كېڭىيىش، بۇنىڭغا يولداش ئىسھاقبېك باش قوماندان بولۇش.

يۇقىرىقىدەك ئۇرۇش قىلىش لايىھەسىنى يولغا قويۇش ئۇچۇن ئەخـ
مەت ئەپەندىم ھەربىي بۆلۈمگە ئۇرۇش تەييارلىقىنى پائال قانات يايدۇرۇش
بۇيرۇقىنى چۈشۈرۈپ، ياشلارنى ئارمىيەگە، جەڭگە قاتنىشىشقا چاقىر
دى، ھەربىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەشنى ئورۇنلاشتۇردى، ئالدىنقى سەپـ
تە ئۇرۇش قىلغۇچى قىسمىغا ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەرلىك قىلدى. ئۇ
يالغۇز قەھرىمانلىقىنىڭلا كۇپايە قىلمايدىغانلىقىنى، جەڭچىلەرگە ھەربىي
تېخنىكا ئۆگىتىش كېرەكلىكىنى، تېخىمۇ مۇھىمى بىر تۇركۇم ئىستراـ
تېگىيە ـ تاكتىكىنى بىلىدىغان، ھەربىي قورال ـ ياراغلارنى ئىشلىتىشـ
كە پىششىق، ئەسكەر باشلاپ جەڭ قىلالايدىغان ئاساسىي قاتلام ئوفىتـ
247 سېرلىرى بولۇشى كېرەكلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، مىللىي ئارمىيە ئوفىتـ
سېرلار مەكتىپىنى قۇرۇش تەييارلىقىغا چۈشۈپ كەتتى. بۇ مەكتەپنىڭ
ئورنىنى ئۆزى بىۋاستە غۇلجا شەھىرىنىڭ 12 كىلومېتىر غەربىدىكى
بايانداينىن تاللىدى، كۇرسانتلارنى تاللاش ئۆلچىمىنى بېكىتتى، دەرسـ
لىكىلەرنى تۇزدى، ئوقۇتقۇچىلارنى تاللىدى ۋە مۇمكىنقەدەر بالدۇرراق
دەرس باشلاپ، تەلىم ئالغان ئاساسىي قاتلام ئوفىتسېرلىرىنى ئۇچ يۆنـ
لىش بويىچە جەڭ قىلىشقا يەتكۇزۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

بۇنىڭدىن باشقا، دۇشمەن ئىشغالىيىتىدىكى رايونلارنىڭ ئەھۋالىنى
ئىگىلەش ئۇچۇن، ئىشەنچلىك يولداشلارنى دۇشمەن ئارقا سېپىگە ئەۋەتـ
تى. بۇ ۋەزىپە مەخپىي ئېلىپ بېرىلىدىغان بولۇپ، ئاشكارىلىنىپ قېـ
لىشقا ھەرگىز بولمايتتى. شۇڭا، ئەخمەتجان ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ يېقىن
سەپداشلىرىنىڭ بىرى، تۇرمىدىشى توختى ئەلىموفنى 1945ـ يىلى 5 ـ

ئايدا تارباغاتاي ۋىلايىتىگە يوشۇرۇنچە كىرىپ، قىزىلتۇز، ئېبنور كۆلى ئەتراپىدا پارتىزان ئەترىتى تەشكىللەشكە ئەۋەتتى.

شۇ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم توختى ئەلمۇفنى ئۆيگە چاقىرىپ كېلىپ، چۆچەكتە قوراللىق كۈرەش قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا مۇزاكىرە لەشتى. بۇ ئىككى «سىياسىي مەھبۇس» تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن يەنە بىر قېتىم جەم بولۇپ، توپتوغرا بىر كېچە مەسلىھەتلەشتى.

— ئاغىنە، — دەيتتى توختى ئەلمۇف، — مەن تۇرمىدىن تىرىك چىقارمىز دەپ پەقەت ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، گۆر ئاغزىدىن قايتىپ كەلدۇق جۇمۇ! شۇ چاغدا مەن سىزنى چوقۇم ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ دەپ ئويلىغانىدىم. سىزنى سوراقتا ئاچقىپ كەتكىنىدە تىرىك قايتىپ كېلىشىڭىزنى زادىلا ئويلىمىغانىدىم. بۇ فاشىستلار راستىنلا ئادەم يەيدىغان چىلبۆرىلەر ـ دە!

— ئۆلۈم ھەرقانداق ئادەمنىڭ بېشىدا بار، — دەيتتى ئەپەندىم دۈشەنگە بولغان قەھرىنى بېسىۋېلىپ، — مەن يۈرتۇمغا قايتىپ كەلگەن بىرىنچى كۈنىدىن باشلاپلا، ئۆلسەممۇ مۇشۇ زېمىندا ئۆلىمەن دەپ تەييارلىنىپ قويغانىدىم، قىلىچ بوينۇمغا تاقالغاندا ئۆلۈمنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ قويمىدىم!

— سىز ھازىر مۇھىم ئادەم بولۇپ كەتتىڭىز، بىز سۇۋېتتە مارك-
سىزمنى ئۆگەندۇق، ئەمدى بىز گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىمىز. زۆرۈر بولسا، مەن ھەر دائىم بۈيرۇقىڭىزغا تەييار! — دېدى توختى ئەلمۇف چىن كۆڭلىدىن.

لامپىنىڭ غۇۋا نۇرى ئاستىدا بۇ ئىككى سەپداش ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق پاراڭلاشتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي توختى ئەلمۇف بىرنەچچە ئادەمنى باشلاپ چۆچەك-
تىكى «ئازادلىق تەشكىلاتى» بىلەن مەخپىي ئالاقە باغلاپتۇ. بۇ تەشكىلات-
تىكى ئابلىز كەنجى، ئابلىمىت ھاجىيوف قاتارلىق كىشىلەر توختى ئەلمۇف بىلەن بىۋاستە كۆرۈشۈپتۇ ۋە چۆچەكنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن مەخپىي ھەرىكەتنى قانات يايدۇرۇپتۇ.

1945 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى جىياڭ جېيشى ئوغلى جىياڭ جىڭگو، سۇڭ مېيلىڭنىڭ ئاكىسى، شۇ چاغدىكى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرى سۇڭ زىۋەن ۋە دىپلوماتىيە مە-

نىستىرلىقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئالاھىدە ۋەكىلى لیۇ زېرۇڭ قاتارلىقلارنى يالتا يىغىنىنىڭ مەخپىي كېلىشىمى مەسىلىسى توغرىسىدا ئىستالىن بىلەن سۆھبەتلىشىشكە موسكۋاغا ئەۋەتتى.

بۇ ۋاقىتتا شىنجاڭدىكى قوراللىق كۈرەش راسا ئەۋج ئېلىۋاتاتتى. ئوتتۇرا ۋە شىمالىي يۆنىلىش دائىرىسىدىكى كەڭ رايونلاردا ئۆزلۈكىدىن تەشكىللەنگەن خەلق قوراللىق كۈچلىرى ناھايىتى جانلىنىپ، خەلق ئامىسى ئاساسىي جەھەتتىن ھەربىكەتكە كەلگەنىدى. جەنۇبىي يۆنىلىش ئۇرۇشى مىللىي ئارمىيەنىڭ يېڭى جەڭ مەيدانى ئېچىشىدىن دېرەك بېرەتتى. گەرچە 7 ـ نويابىر قوراللىق قوزغىلىڭىنىڭ ئوق ئاۋازى تەڭرىتاغ ـ نىڭ جەنۇبىغا يېتىپ كەلگەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى خەلق ئاممىسى پارتىزان ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ كىچىك دائىرىدە پارتىزانلىق ئۇرۇشى قانات يايدۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭنىڭ جەنۇبتا تۇرۇشلۇق قوشۇنى تېخى ھەقىقىي مەنىدىكى زەربىگە ئۇچرىمىغاچقا، ئۇلارنىڭ ھەربىي كۈچى يەنىلا خېلى زور ئىدى. دۇشمەن ئارمىيەسىنىڭ ھەربىي كۈچى ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا يەنىلا ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەربىي كۈچىدىن ئۈستۈن تۇراتتى. شۇڭا، تەشەببۇسكارلىق بىلەن زەربە بېرىپ، ئاقسۇنى ئىشغال قىلىش، دۇشمەننىڭ جەنۇب تەرەپتىن كېلىدىغان ياردەمىنى توسۇپ، يېڭى بىر «تايانچ بازا» قۇرۇش بەكمۇ مۇھىم بولۇۋاتاتتى.

جەنۇبىي يۆنىلىشتە ئۇرۇش قىلغۇچى قوشۇنغا سوپاخۇن كوماندىر، ئابدۇكېرىم ئابباسوف سىياسىي كومىسسار، قاسىمجان قەمبىرى ھۆكۈمەت ۋەكىلى، مىرزىگۇل ناسىروف مەسلىھەتچى قىلىپ تەينىلەندى.

1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغۇچى قوشۇن غۇلجىدىكى گازارمىدىن تېكەسكە قاراپ يولغا چىقىدىغان بولدى. بۇ مايتاغدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ مىللىي ئارمىيەگە قوشۇلغان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنى ئاساس قىلغان، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئىچىدىن تاللاپ تولۇقلانغان، جەڭچى ـ ئوفىتسېرلار جەڭلەردە تاۋلانغان، جەڭگىۋارلىقى خېلى يۇقىرى، ساپاسى ئۈستۈن ئاتلىق قوشۇن ئىدى.

تومۇز ئايلىرى، كۆپكۆك ئاسماندا پارقىراپ چىققان قۇياشنىڭ تەپتى يەر ـ جاھاننى كۆيدۈرەتتى، تەڭرىتاغ باغرىدىكى يايلاقلار يېشىللىققا

پۇركەنگەنىدى، كۇموش بەلباغەك تولغىنىپ ئاققان ئىلى دەرياسى كۆن نۇرىدا جۇلالىنىپ، خۇددى جەنۇبىي يۆنىلىشتە جەڭ قىلغۇچى جەڭچى - ئوفىتسېرلارنى ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئەكېتىۋاتقاندەك دولقۇنلىنىپ ئۆركەش ياسايتتى. 150 تىن ئوشۇق خىللانغان جەڭچى - ئوفىتسېردىن تۇزۇلگەن ئاتلىق قوشۇن، ئارقا سەپ تەمىناتى ۋە تىرانسپورت ھارۋىلىرىغا مەسئۇل جەڭچىلەردىن تەشكىل قىلىنغان 400 كىشىلىك بۇ قوشۇن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئاتلىنىش ئالدىدا تۇراتتى. بۇلاردىن قانچىسى تىرىك قايتىدۇ، قانچىسى ئۆزىنىڭ ئىسسىق قېنىنى تەڭرىتاغ-نىڭ جەنۇبىدا ئاققۇزۇپ، مەڭگۈ شۇ يەردە قالىدۇ، بۇنىسى ھەممىگە نامەلۇم.

ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىدىكى قىسىملارنىڭ گازارمىسىغا بېرىپ يولغا چىقىش ئالدىدا تۇرغان قىسمىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، جەڭ ئالدىدا ئاخىرقى قېتىم سەپەرۋەر قىلماقچى بولدى. كومانىدىر سوپاخۇن قىسمىغا «دىققەت» بۇيرۇقى بەرگەندىن كېيىن ئېتىنى بىرنەچچە قەدەم يورغىلىتىپ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئالدىغا كەلدى - دە، يۈگەننى تارتىپ تۇرۇپ چاس بەردى:

— سالام، ھۆرمەتلىك رەھبەر، قىسىم تەييار، كۆزدىن كەچۈرۈڭ!

— راھەت! — دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى ئەخمەت ئەپەندىم.

ئۇنىڭ ئاۋازى جارانلىق، ياڭراق، كەسكىن، جەڭگىۋار بولۇپ، جەڭچىلەرنىڭ غەيرىتىگە غەيرەت قوشتى.

— مۆھتەرەم جەڭچى - ئوفىتسېرلار، بىز خەلق ئازادلىقى ئۈچۈن قوزغالدۇق. سىلەر ئالدىمىزدىكى ياۋۇز دۈشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن جەڭگە ئاتلىنىۋاتىسىلەر. خەلق سىلەرنىڭ قان تۆكۈشتىن قورقماي دۈشمەننى باتۇرلۇق بىلەن يوقىتىشىڭلارغا، بىر قەدەممۇ چېكىنمەي غەلىبە قىلىشىڭلارغا ئىشىنىدۇ...

جەڭچىلەر قوللىرىدىكى مىلتىقلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنلۇك شوئار توۋلاشتى:

— ئۆلۈمگە رازىمىز، ئارقىغا چېكىنمەيمىز، ھۇررا!

— ئاتلان! — دېدى ئەپەندىم قىسمىغا بۇيرۇق بېرىپ.

كومانىدىر سوپاخۇن ئەخمەتجانغا يەنە بىر قېتىم چاس بېرىپ ئارقىدا-

غا بۇرالدى ـ ده، قىسمغا بۇيرۇق چۈشۈردى:

ـــ ئوڭغا بۇرال! ئالغا قاراپ مارش!

چۈش مەھەل، قىسىم يولنىڭ ئىككى ياقىسىغا ئۆزلۈكسىدىن تىزىلىپ، ئۇزاتقىلى كەلگەن ئاممىا بىلەن خوشلىشىپ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىغا قاراپ ھەيۋەت بىلەن يۈرۈپ كەتتى. سەپ ئاخىرىدا قىلىچلىرىنى يالىلىرىغا ئاسقان، يان قورالىلىرىنى بەلىلىرىگە قىستۇرۇۋالغان ئابدۇكېرىم ئاباباسوف، قاسىمجان قەمبىرى ۋە مىرزىكۈل ناسىروفلار ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، ئەخمەتجانغا قاراپ چاس بەردى ـ ده، ئاتلىرىنى دېۋېتىپ قىسىم كەينىدىن يۈرۈپ كەتتى.

ئاتلىق قىسىم ئىچىدە كىمدۇر بىرى باشلاپ بەرگەن جەڭ ناخشىسىغا پۈتۈن قوشۇندىكىلەر قوشۇلۇپ ئېيتتى:

ئانا ۋەتەن زېمىنىنى ئاقلاشقا ماڭ،
چىقسۇن بىزدىن جەسۇرانە غەيرەتلىك ئاھاڭ.
گۈزەل ۋەتەن ئاسمىنىنى قاپلىمىسۇن چاڭ،
ھەممىمىزدە كۈچلەنسۇن ئىنقىلابىي ئاڭ.

قوللارغا قورال ئېلىپ ئالغا باسىمىز،
بىزنى ئەزگەن دۈشمەنلەرنى چېنەپ ئاتىمىز.
ئۇر ـ چاپ! تېز يوقالسۇن زالىم جاللاتلار،
مەڭگۈ ئازاد ياشىسۇن بىزنىڭ ئەۋلادلار.

1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى جەنۇبىي يۆنىلىشتە ئۇرۇش قىلغۇچى قىسىم تېكەستىن يولغا چىقىپ، تەڭرىتاغ تىزمىلىرىنى بويلاپ سەپەرگە ئاتلاندى. قىسىم بىر ھەپتىگىچە تاغ ـ داۋانلاردىن ئېشىپ، مۇزداۋاندىن ئۆتۈپ، تەڭرىتاغنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسىغا مۆلچەرلەنگەن قەرەلدە يېتىپ كەلدى. قىسىم دەرھال ئىستىھكام قۇرۇپ، ئاقسۇنىڭ دەرۋازىسى بولغان باي ناھىيەسىگە ھۇجۇم قىلىش تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ قويدى.

ئەخمەت ئەپەندىم جەنۇبىي يۆنىلىشتە ئۇرۇش قىلىشقا ماڭغان قوشۇنىنى ئۇزىتىپ قويۇپ غۇلجا بايانداۋىدىكى ھەربىي مەكتەپكە كېلىپ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ دەرس باشلاش مۇراسىمىغا قاتناشتى. ئەپەندىم

بۇنىڭدىن بىرنەچچە ئاي ئىلگىرى مەكتەپكە مۇنەۋۋەر قىسىم كوماندىر-لىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئالدىنقى سەپتە ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىۋاتقان قىسىملارغا قوماندانلىق قىلالايدىغان ئوفىتسېرلارنى تەربىيەلەپ يەتكۈزۈپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان پۇختا، ئەتراپلىق، تەپسىلىي ئوقۇ - ئو-قۇتۇش پىلانىنى تۈزۈپ بەرگەنىدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى قورغاستىمۇ ئۇچ قارار ئوفىتسېرلار كۇرسى ئېچىلغان بولسىمۇ، لېكىن مىللىي ئارمىيە كوماندىرلىرىنى تەربىيەلەيدىغان تۇنجى مۇنتىزىم ھەربىي مەكتەپ يەنىلا مۇشۇ ئىدى.

1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپى رەسمىي دەرس باشلىدى.

شۇ كۈنى ئەخمەتجان يولداش ئىسھاقبېك بىلەن بىللە ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىغا قاتناشتى.

ھەربىي فورما كىيگەن ئەخمەتجان بىلەن ئىسھاقبېك رەئىس سەھ-نىسىگە چىققاندا پۈتۈن مەيدان گۈلدۈراس چاۋاك ئاۋازىدىن لەرزىگە كەل-دى. ئەخمەتجان سۆزگە چىقىپ ئاددىي، ئاممىباب تىل بىلەن ھازىرقى كۇرەش ۋەزىپىلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتتى ۋە ئوفىتسېرلارنى باشلىنىش ئالدىدا تۇرغان جەڭلەردە قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىش روھىنى

1945 - يىلى 7 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى تەڭرىتاغدىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا ھۇجۇم قوزغىدى. سۈرەتتە: قىسىملار تېكەستىن يولغا چىقىپ، تاغ ئۇستىدە ئاخىرقى تەييارلىق-نى قىلماقتا.

جارى قىلدۇرۇپ، قىسمىنىڭ غەلىبە قازىنىشى ئۈچۈن ئالاھىدە تۆھپە قوشۇشقا ئىلھاملاندۇردى. ئىسھاقبېك كۇرسانتلاردىن ئىنتىزامغا قەتئىي رىئايە قىلىپ، ھەربىي ماھارەتنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆزىدە قۇربان بېرىشتىن قورقمايدىغان پىداكارلىق روھىنى يېتىلدۇرۇشنى، ھەر خىل قورال ـ ياراغلارنى ئىشلىتىشنىڭ ئەپچىل چارىلىرىنى ياخشى ئىگىلەپ، جەڭ قىلغۇچى قىسمىنىڭ باتۇر، جەڭگە ماھىر مۇنەۋۋەر كوماندىرلىرىدىن بولۇشنى تەلەپ قىلدى. مۇراسىم مەيدانى جىددىي تۈس ئالغان بولۇپ، 300 دىن ئارتۇق ياش كۇرسانت جەسۇرانە روھ ئىچىدە، ئۆزلىرىنىڭ پولاتتەك ئىرادىسىنى گۈلدۇراس ئالقىشلىرى بىلەن ئىپادىلەپ تۇراتتى.

بۇ كۇرسانتلارنىڭ ئىچىدە جىڭ ئالدىنقى سېپىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن ئۇچىنچى تاغام ئابدۇقۇددۇسمۇ بار ئىدى. ئۇ بۇلتۇر قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەن كۈنلا ئۆزى ئوقۇۋاتقان ئىلى گىمنازىيەسىدىن چىقىپ قولىغا قورال ئېلىپ كۇرەشكە قاتناشقان. خۇسۇسەن ھەرەمباغ ئۇرۇشىدا پىدائىلىق كۆرسەتكەن، كېيىن 4 ـ ئايدا جىڭدىكى داخىيەنزە جېڭىگە پىدائىي بولۇپ قاتنىشىپ ھاياتىدىن ئايرىلىشقا تاس قالغان. ئۇ قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىپ خىزمەت كۆرسەتكەچكە، بىراقلا ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلۈپ پارۇچىك بولغان. بۇ قېتىم ئۇ ھەربىي مەكتەپكە ئوقۇشقا تاللىنىپ كەپتۇ. ئەپەندىم ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ لايىقەتلىك ئوفىتسىر بولۇپ چىقىشقا ئىلھاملاندۇردى. تاغامنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى ياخشى بولغاچقا، مەكتەپ پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى مۇشكۇل، خەتەرلىك جەڭلەردە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئەۋەتىلگەن. 1948 ـ يىلى مايورلۇققا ئۆستۈرۈلۈپ، يەنە شۇ ھەربىي مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىققا يۆتكەپ كېلىنگەن. ئازادلىقتىن كېيىن ئەسىپ ئالماشتۇرۇپ ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى تەپتىش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 1959 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە قومۇل جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدى. 1962 ـ يىلى مومام (ئاپامنىڭ ئاپىسى) بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىپ، قىرغىزستاننىڭ فرونزى شەھىرى ئەتراپىغا ئورۇنلىشىپ دېھقانچىلىق قىلدى، 1999 ـ يىلى 73 يېشىدا ۋاپات بولدى.

گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ پۈل مۇئامىلە قالايمىقانچىلىقى پەيدا قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى 72 - نومۇرلۇق قارارنى ئېلان قىلىپ، كونا پۈل ئۈستىگە ئۇچ ۋىلايەت پۈل مۇئامىلە تارمىقىنىڭ تامغىسى بېسىلغاندىلا ئىناۋەتلىك بولىدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 2 -، 3 - كۈنلىرى جەنۇبىي يۆنىلىشتە جەڭ قىلغۇچى قىسىم ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ باي ناھىيەسى تەۋەسىدىكى بوزدۆڭ قاتارلىق يەرلەرگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى قىسىم ئۇچ يولغا بۆلۈنۈپ بايغا شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، تۆت سائەتلىك قاتتىق جەڭ ئارقىلىق، گومىنداڭنىڭ بايدىكى بىر قىسىم جانلىق كۈچلىرىنى يوقاتتى. لېكىن، ئاقسۇدىكى گومىنداڭ قوشۇنى كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ غالجىرلارچە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. بىزنىڭ قىسىمىمىز كۈچى چەكلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە يارەمچى قوشۇن بىلەن بولغان ئارىلىقى بەك يىراق، ئالاقە ئۈسكۈنىلىرى يوق بولغانلىقى سەۋەبلىك، مۇزارت داۋىنىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. يارەمچى قوشۇن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن قىسىمىمىز يېڭىباشتىن ئۆزىنى ئوڭشاپ، يەنە بىر ھۇجۇم بىلەن بايىنى تارتىۋالدى. 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف قوشۇن باشلاپ بېرىپ ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيەسىنى ئالدى ۋە ئاقسۇ كوناشەھەر يېڭى ھاكىمىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. مىللىي ئارمىيە 9 - ئاينىڭ 7 - كۈندىن 14 - كۈنگىچە ئاقسۇ شەھىرىنى مۇھاسىرىگە ئالدى.

ئاقسۇنى ئېلىش جېڭى ئىنتايىن كەسكىن بولدى، بۇ جەڭ ئاخىرقى تىركەشمە جەڭگە ئايلىنىپ كەتتى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ ئاقسۇدىكى ھەربىي كۈچى كۈچلۈك، مۇداپىئە ئەسلىھەلىرى مۇستەھكەم بولغاچقا، دۇشمەن كۈچى بىلەن ئىنقىلابىي قوشۇن ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بەك چوڭ بولۇپ كېتىپ، مىللىي ئارمىيە قىسىمىمىز يەنە بىر قېتىم چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى.

مىللىي ئارمىيە جەنۇبىي يۆنىلىشتە ئاقسۇغا تېگىش قىلغان چاغدا، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسى غۇلامخان ۋە شېرىنبەگنىڭ رەھبەرلىكىدە جەنۇب تەرەپتىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، گومىن-

داڭنىڭ كۆپلىگەن بازىلىرىغا ھۇجۇم قىلدى، 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى تاشقورغان ناھىيەسىنى ئىشغال قىلىپ، 8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى تاشقورغان يېڭى ھاكىمىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى. تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسى غەلىبىسىرى قوغلاپ زەربە بېرىپ بىرقانچە قېتىم غەلىبىلىك جەڭ قىلدى. 9 ـ ئايغا كەلگەندە، ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ، قىرغىز پولكى قەشقەرگە، تاجىك پولكى يەكەنگە ھۇجۇم قىلىپ، گومىنداڭنىڭ مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان قوشۇنىغا ئارقىسىدىن زەر ـ بە بەردى. 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسى قەشقەرنىڭ ئوپال يېزىسىنى ئالدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن يېڭىسار، قاغىلىق، پوسكام قاتارلىق ناھىيەلەرگە ھۇجۇم قىلدى. نۇرغۇن جەڭچى جەڭگاھتا ھاياتىدىن ئايرىلدى. تاجىك خەلقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئوغلا ـ نى، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىنىڭ روتا كوماندىرى بايەك چېچەن قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىپ، ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەنىكەن. ئۇ بىر ئىزۋوتنى باشلاپ يەكەنگە يوشۇرۇنچە كىرگەن چاغدا ئىشپىيونىنىڭ سا ـ قۇنلۇقى بىلەن بەختكە قارشى دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىپ ۋەھشىـ

مىللىي ئارمىيەنىڭ ئوفىتسېرلار مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان بىر قىسىم ئوفىتسېرلىرى

لەرچە ئۆلتۇرۇلۇپتۇ. قەشقەر تەرەپكە ھۇجۇمغا ئاتلانغان ئەترەت ئويتاغقا كەلگەندە دۇشمەننىڭ قورشاۋىدا قېلىپ، ئەنجانباي قاتارلىق توققۇز كىشى قۇربان بوپتۇ. ئادەم قېلىپىدىن چىققان دۇشمەن ئەنجانبايىنىڭ كالىلىسىنى كېسىۋېلىپ قەشقەردىكى سېپىل دەرۋازىسىغا ئېسىپ ئۇچ كۈن سازايى قىپتۇ. لېكىن تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسى بۇنىڭغا بىلەن قورقۇپ قالماي، قۇربان بولغان سەپداشلىرىنى دەپنە قىلىۋېتىپ داۋاملىق جەڭگە ئاتلىنىپتۇ.

گومىنداڭ دائىرىلىرى ئارقىسىدىن ئۇشتۇمتۇت كەلگەن بۇ زەربىدىن ئالاقزەدە بولۇپ، پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ.

جەڭ راسا كەسكىنلىشىۋاتقاندا، ۋەھىمىدە قالغان گومىنداڭنىڭ ئاقسۇدىكى ھەربىي ۋە ساقچى دائىرىلىرى 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ۋەتەنپەرۋەر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنى جادۇغا بېسىپ ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ.

ۋەتەنپەرۋەر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ قۇربان بولۇشتىن ئىلگىرى كامېرنىڭ تېمىغا مۇنداق ئىككى مىسرا شېئىر يېزىپ قويغانىكەن:

بۇ كەڭ دۇنيا مەن ئۈچۈن بولدى دوزاخ،
ياش گۈلۈمنى خازان قىلدى قانخور ئەبلەخ.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ 1922 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى سۇۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ چېلەك رايونىدا تۇغۇلغان. كىچىك ۋاقتىدا ئاتا ـ ئانىسى بىلەن غۇلجىغا كۆچۈپ كېلىپ، بالىلىق دەۋرىنى غۇلجىنىڭ نىلقا ناھىيەسى سۇپتاي يېزىسىدا ئۆتكۈزگەن. باشلانغۇچ مەكتەپنى سۇپتاي يېزىسىدىكى مەكتەپتە ئوقۇپ، 10 ياش ۋاقتىدا غۇلجا شەھىرىدىكى تاتار مەكتىپىنىڭ 3 ـ يىللىقىغا كىرىپ ئوقۇغان. 1939 ـ يىلى ئۇرۇمچىدىكى ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنگە قوبۇل قىلىنغان، ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدە خىزمەت قىلغان، ئۇ گېزىتتە «ئەدەبىيات گۈلزارى» سەھىپىسىنى ئېچىپ، ئەكسىيەتچى كۈچلەرگە قارشى ئىدىيەۋى كۈرەشنى قانات يايدۇرغان. بۇنىڭ بىلەن ئەكسىيەتچى شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى لۇتپۇللانى 1943 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئۇرۇمچىدىن ئاقسۇغا

سۈرگۈن قىلغان. ئاقسۇغا بارغاندىن كېيىن لوتپۇللا «ئاقسۇ گېزىتى» دە «جەنۇب شامىلى» سەھىپىسىنى ئېچىپ، دۇشمەنگە قارشى كۈرەشنى داۋاملاشتۇرغان ۋە ئۆز ئەتراپىغا ئىلغار كۈچلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، تەرغىبات ئېلىپ بېرىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلىق قىلغان. لېكىن، ئىنقىلابىي تەشكىلاتقا كۆز بويىپ كىرىۋالغان خائىنلارنىڭ سانقۇنلۇق قىلىشى بىلەن، لوتپۇللا ۋە بىر تۈركۈم ئىنقىلابچى ياشلار قاماققا ئېلىنىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغان. ۋەتەنپەرۋەر ئوت يۈرەك شائىر لوتپۇللا مۇ-تەللىپ شۇ چاغدا ئەمدىلا 23 ياشتا ئىدى.

لوتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن بىللە ۋەھشىيلەرچە قەتلى قىلىنغان 28 ئىنقىلابىي ياش ئىچىدە ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئىنىلىرى ئارتۇق ئاباباس (21 ياش) بىلەن سېيىت ئابباس (19 ياش)مۇ بار ئىكەن. ئۇلار شۇ كۈنى ئۇچتۇرپاندا گومىنداڭ تەرىپىدىن قەبىھلەرچە ئۆلتۈرۈلگەن. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇچ ۋىلايەتتە جان تىكىپ ئېلىشىۋاتقان مۇنەۋۋەر ياش ئابدۇكېرىم ئابباسوفتىن ئالالمىغان ئۆچىنى ئىككى ئىنىسىدىن ئالماقچى بولغان!

9 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئاقسۇدا تۈرۈشلۇق گومىنداڭ ئاتلىق 1 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ 3 ـ پولكى مىللىي ئارمىيە ئىگىلىگەن جايلارغا غالجىرلارچە قايتۇرما ھۇجۇم باشلىدى، ئىككى تەرەپ يەنە بىر قېتىم قاتتىق ئېلىشتى، لېكىن مىللىي ئارمىيەنىڭ ئاساسىي كۈچى بەك يىراقتا، ۋاقتىدا يېتىپ كېلەلەيدىغان يارەمچى ئەسكەر يوق، يەنە كېلىپ قورال ـ ياراغ تازا ياخشى ئەمەس ئىدى. بۇ خىل ئەھۋالدا جەڭچىلەر جېنىنى تىكىپ ئېلىشقان بولسىمۇ، بىراق كۈچ پەرقى بەك چوڭ بولغاچقا، مىللىي ئارمىيە قوشۇنى ئامالسىز ئەسلىي بازىسىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. بۇ جەڭدە نۇرغۇن جەڭچى ھاياتىدىن ئايرىلدى.

شىمالىي يۆنىلىشتە جەڭ قىلغۇچى قىسىم تىغ ئۇچىنى بىۋاستە چۆچەك ۋە ئالتايغا قاراتتى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق كۈچى لېسكىن باشچىلىقىدىكى مىللىي ئارمىيەنىڭ كەڭسای ئاتلىق 3 ـ پولكى بىلەن دەلىلقان سۈگۈربايېۋ باشچىلىقىدىكى پارتىزان ئەترىتىنىڭ جەنۇب ۋە شىمال تەرەپتىن قوشۇلۇشىدىن تەركىب تاپقان. لېسكىن قىسمى كەڭسايدىن يولغا چىقىپ، بورتالانىڭ تاغ يوللىرىنى ئايلىنىپ قىزىلتۇزدىن چۆچەك، دۆر-

بىلجىنگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. دەلىلقان سۇگۇربايېۋ بۇرۇلتوقاي، سار-سۇمبە، بۇرچىن ۋە جېمىنەيدىكى پارتىزانلارغا مىللىي ئارمىيەنىڭ ھە-ربكىتىگە ياخشى ماسلىشىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ بۇيرۇقتا مۇنداق دېيىلگەن:

جېمىنەي مىللىي ئازادلىق تەشكىلاتى ۋە جېمىنەي پارتىزان-لىرى ئىشتابىغا:

ئىلىدىكى ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت بىرىنچى قەدەمدە شىمالنى ئازاد قىلىش يۈرۈشىنى باشلىدى. سىلەر ئۆز پارتىزان قوشۇنۇڭلارنى رەتلەپ تولۇق قوراللاندۇرۇپ، ئۆز دائىرەڭلەردە نۆۋەتتىكى ئۇرۇش پائالىيىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن بىر ۋا-قىتتا، مىللىي ئارمىيە كەڭسايى 3 ـ ئاتلىق پولكىنىڭ دۆربىل-جىن، قوبۇقسار، بۇرچىننى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇرۇشىغا يېقىندىن ماسلىشىشىڭلارنى ئۇقتۇرۇپ ئۆشبۇ بۇيرۇق خېتى ئەۋەتىلدى.

بۇيرۇققا بىنائەن ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالىنى دوكلات قى-لىڭلار.

ئالتاي پارتىزانلىرى قوماندانلىق باش ئىشتابى
1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى

دەلىلقان سۇگۇربايېۋ قازاق، 1906 ـ يىلى موڭغۇلىيەنىڭ قوبدۇ ئۆلكىسىدىكى ئۆلگىي رايونىدا تۇغۇلغان. ياش ۋاقىتلىرىدىن باشلاپلا تو-لۇپ تاشقان ۋەتەنپەۋەرلىك قىزغىنلىقى بىلەن دېموكراتىك ھەرىكەتلەرگە ئاتلانغان، كېيىن ئالتايدا «قازاق مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1940 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئالتاي ناھىيەسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بولغان. 1941 ـ يىلى شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ زە-يانكەشلىكىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىشكە مەجبۇر بولغان. 1943 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىپ ئالتايدا ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغان. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى

پارتلىغاندىن كېيىن، ئۇ پارتىزانلارنى باشلاپ باتۇرانە كۈرەش قىلغان. ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىنىڭ كوماندىرى، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، ئۆلكە-لىك ھۆكۈمەت ھەيئىتى، سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن مىللىي ئارمىيەنىڭ مۇئاۋىن باش قو-ماندانى بولغان.

چۆچەك مايلى تاغلىرىدىكى پارتىزانلار يەرلىك قوراللىق كۈچلەر بىلەن قوشۇلۇپ 300 نەچچە كىشىلىك ئەترەت تەشكىللەپ، شۇ رايوندى-كى گومىنداڭنىڭ مۇھىم مۇداپىئە نۇقتىلىرىغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ ئارقا - ئارقىدىن غەلىبە قازاندى. ئىرەدىنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى موڭغۇل مۇستەقىل دىۋىزىيونىنىڭ بىر روتىسى قىرىقئوچاق، ئۇتۇبۇلاقتا بېرىپ، شۇ جايلارنى ساقلاۋاتقان دۇشمەن ئارمىيەسىگە تۇيۇقسىز زەربە بەردى.

1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى شىمالىي يۆنىلىشتىكى مىل-لىي ئارمىيە قىسىملىرى تولىنى قاتمۇقات مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى. دۇشمەننىڭ يارەمچى قوشۇنى تولىدا مۇھاسىرىدە قالغان مۇداپىئە قوشۇ-نىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن يولغا چىققاندا، كەڭسای ئاتلىق 3 - پولكى ئەپ-لىك يەردە بۆكتۇرمىدە تۇرۇپ، دۇشمەننىڭ 67 ماشىنىسىنى پارتلىتىپ، يارەمگە كەلگەن دۇشمەنلەرنى ئۇزۇل - كېسىل يوقاتتى. بۇ قېتىم غە-لىبىسىرى شىمالغا قاراپ يۇرۇش قىلىپ، جايىر تېغىدىكى تارتاش دېگەن تاغ ئېغىزىغا جايلاشقان دۇشمەن قوشۇنىنى قورشۇۋالدى. تارتاشتا دۇش-مەننىڭ بىر روتا ئەسكىرى بار ئىدى. ئارمىيەمىزنىڭ يوشۇرۇن خىزمەت ئىشلىشى بىلەن ئۇلار قوزغىلاڭ كۆتۇرۇشكە تەييارلاندى ۋە قوزغىلاڭ كۆتۇرۇشنى خالىمايدىغانلارنى پەم بىلەن قورالسىزلاندۇرۇپ ئالدىغا سې-لىپ، ئارمىيەمىز تەرەپكە ئۆتتى. بۇنىڭدىن چۆچۇپ كەتكەن دۆربىلجىن-دىكى دۇشمەن ئارمىيەسى سارايسىمىگە چۇشتى. دۆربىلجىن ھاكىمى جياۋ نەيچېڭ ئىشىنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى كۆرۇپ، شۇ كۈنى قول كۆتۇ-رۇپ مىللىي ئارمىيەگە تەسلىم بولدى. كەينىدىنلا جاغدا باشچىلىقىدىكى مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى چاغانتوقاينى ئىشغال قىلدى. چاغانتوقاي ھاكىمى نيۇ خۇەنجاڭ ساۋەنگە قېچىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن چۆچەك شەھىرى مىللىي ئارمىيە ۋە ھەر تەرەپتىن يارەمگە كەلگەن خەلقنىڭ

قاتمۇقات مۇھاسىرىسىدە قالدى. شۇ ۋاقىتتا چۆچەكتە گومىنداڭنىڭ بىر پولك ئەسكىرى ۋە بىر قىسىم ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىدىن باشقا ئەسكىرىي كۈچى يوق ئىدى. ئۇلارغا سىرتتىن كېلىدىغان ياردەممۇ پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەنىدى.

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى مىللىي ئارمىيە چۆچەك شەھىرىگە شىددەت بىلەن ھۇجۇم باشلىدى. خەلق قوزغىلىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن ياردەمگە كەلدى، گومىنداڭ ئارمىيەسىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ بولغان خەلق قوراللىق كۈچلىرى چۆچەك شەھىرىگە سەلدەك ئاقتى. ئۆلۈش ـ يارىلىنىشنى ئازايتىش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە دۈشمەننى قورال تاشلاشقا دەۋەت قىلدى. مىللىي ئارمىيە ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق ئىشتابى ئەسىرگە چۈشكەن دۆربىلجىن ھاكىمى جياۋ نەيچېڭنى تارباغاتاي ۋالىيسى پاك رۇڭنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن شەھەرگە كىرگۈزدى. بۇنداق شارائىتتا يەنە تىركىشىۋەرسە ئۆلۈمدىن باشقا يول قالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان پاك رۇك مىللىي ئارمىيەگە جەڭنى ۋاقىتلىق توختىتىپ تۇرساڭلار، دەپ يالۋۇردى.

تۇيۇق يولغا كىرىپ قالغان چۆچەك ۋالىيسى پاك رۇك چۆچەكتىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن باقتۇ ئېغىزى ئارقىلىق سوۋېت تەرەپكە قېچىپ كېتىشىگە رۇخسەت قىلىشنى ئۆتۈندى. سوۋېت كونسۇلخانىسى گومىنداڭ ھەربىي ـ مۇلكىي خادىملىرىنىڭ چېگرادىن قورالسىز ئۆتۈشىگە ماقۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭنىڭ چۆچەكتىكى 2000 غا يېقىن ھەربىي ـ مۇلكىي خادىمى سوۋېت زېمىنىدىكى ئاياكۆز دېگەن يەرگە قاچتى، قېچىش ئالدىدا ۋالىي پاك رۇك، ئامانلىق ساقلاش تۈەنىنىڭ تۈەنجاڭى لى جېنشېڭ قاتارلىقلار چۆچەك بانكىسىدىكى بارلىق ئالتۇنلارنى بۇلاپ بانكىنى قۇرۇقداپ قويدى. ئۇلار بىلەن بىللە مەجبۇرىي چەتكە قاچقان گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ ئابلاخان ئاتلىق ئىسكادرونى بىلەن ئابدۇقادىر ئاتلىق ئىسكادرونىنىڭ بىر قىسىم ئەسكەرلىرى باقتۇ چېگرا سىغا بارغاندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، چېگرادىن ئۆتمەي قايتىپ كېلىپ مىللىي ئارمىيەگە قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ گومىنداڭنىڭ 1000 دىن ئوشۇق ھەربىي ـ مۇلكىي خادىمى باقتۇ ئېغىزى ئارقىلىق قازاقىستانىنىڭ ئاياكۆز دېگەن يېرىگە قېچىپ بېرىۋالدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى يەنئەندە مىللىي ئارمىيەنىڭ چۆ-چەكنى ئىشغال قىلغانلىق غەلىبە خەۋىرىدىن تېزلا ۋاقىپلاندى. 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى يەنئەندە چىقىدىغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى — «ئازادلىق گې-زىتى» دە «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ گومىنداڭنىڭ زوراۋان ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرىشى» دېگەن تېمىدا ماقالە ئېلان قىلىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى مەدھىيەلەندى. تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

> شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ گومىنداڭ دائىرىلە-رىنىڭ زوراۋان ھۆكۈمرانلىقىغا قارشىلىق كۆرسەتىش ۋەقەسى بۇلتۇر 3 - ئايدىن باشلاپ ھازىرغىچە توختىمىدى. گومىنداڭ دائىرىلىرى باستۇرۇش ئۇچۇن نەچچە ئون مىڭ ئادىمنى يار-دەمگە ئەۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىل-لەت قارشىلىق كۆرسەتكۈچىلىرىنىڭ قوشۇنى كۈندىن - كۈنگە ئۇلغايدى، بۇلتۇر 11 - ئايدا قارشىلىق كۆرسەتكۈچىلەر شىن-جاڭنىڭ شىمالىغا جايلاشقان مۇھىم شەھەر غۇلجىنى ئىشغال قىلدى، كېيىن يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئىلى ۋىلايىتى بىلەن تار-باغاتاي ۋىلايىتىنى تىزگىنلىدى، ھازىر قارشىلىق كۆرسەتكۈچە-لەرنىڭ كۈچى ئۇرۇمچىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە.

7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى تارباغاتاي تولۇق ئازاد قىلىندى. بۇ «شۇم خەۋەر»نى ئاڭلاپ ئالاقزەدە بولۇپ كەتكەن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى ۋۇ جۇڭشىن بىلەن 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ 31 - كۈنى ئۇرۇمچىدىن جياڭ جېيشىغا داد - پەريات ئېيتىپ تېلېگراممۇ بەردى:

> دۆربىلجىن قولدىن كەتتى، بۇ ھال پۈتكۈل شىمالىي شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ، بىز تاقابىل تۇرالمايدىغان

بولۇپ قالدۇق. شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشقا ھەربىي ـ مەمۇرىي ئەمەلدار ئەۋەتىلىسە.

8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى جياڭ جيېشى بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ ۋۇ جۇڭشىنغا مۇنداق قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈردى:

ھەرقايسى جايلاردىكى ھەربىي ـ مۇلكىي ئەمەلدارلارنىڭ زېمىننى ساقلاش مەسئۇلىيىتى بار، مۇبادا ئەمەلدارلاردىن بۇرچىنى ئادا قىلماي ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ چېكىنگەنلەر بولسا، بىردەك شۇ جايدىلا ئېتىپ تاشلانسۇن.

تارباغاتاي ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە تارباغاتاي ۋىلايىتى رەھبەرلىك ئورگانلىرىنىڭ يېڭىدىن تەيىنلەنگەن خادىملىرىنى ئېلان قىلىش ئۈچۈن ھەربىي بۆلۈم باشلىقى ئەخمەت ئەپەندىمنى ئېلىپ چۆچەككە بارماقچى بوپتۇ ۋە تىترەپ تۇرغان ئاۋازى بىلەن ئەپەندىمنى چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ:

ـــ بارىڭلەر، ئەخمەتجاننى ئالە كەلىڭلەر، مېنىڭ بىلەن يۈرسۇن!

ئېلىخان تۆرە قولغا كەلگەن غەلىبىلەر خۇدانىڭ ئىلتىپاتىدىن دەپ قارايدىكەن. ئەخمەتجان بولسا بۇ غەلىبىلەرنىڭ جەڭچىلىرىمىزنىڭ ھايا-تى ۋە تۆككەن ئىسسىق قانلىرى بەدىلىگە قولغا كەلگەنلىكىنى يولبويى ئەسكەرتىدىكەن.

8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت چۆچەكتە سەييارە يىغىن ئاچتى. يىغىنغا ئەخمەت ئەپەندىم رىياسەتچىلىك قىلدى. ئېلىخان تۆرە كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش بۇيرۇقىنى ئېلان قىلدى. بۇ بۇيرۇق ئورگان گېزىتلىرىمىزدە تۆۋەندىكىدەك ئېلان قىلىندى:

(1) تارباغاتاي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئايرىلماس ۋىلايىتى.
(2) تارباغاتاي ۋىلايەتلىك ئىدارىلەرگە تۆۋەندىكىلەر:

جەرلەر بەلگىلەنسۇن:

تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىق ۋەزىپىسىگە باشباي؛

ۋالىي ئورۇنباسارلىق ۋەزىپىسىگە مەنسۇر روزىيېۋ (ئەسلىي ئىسمى مەشۇر روزىيېۋ)؛

ۋالىي ئورۇنباسارلىق ۋەزىپىسىگە قاسىمئاخۇن ئىسمائىلوۋ؛

ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مەسئۇل كاتىپلىق ۋەزىپىسىگە ئابلىمت ھاجىيېۋ؛

ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ كادىرلار بۆلۈم باشلىقى ۋەزىپىسىگە مەخمۇتجان ئىلھامجانوۋ؛

ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەشۋىقات ۋە تەرغىبات بۆلۈم باشلىقى ۋەزىپىسىگە دۇبېك؛

ۋىلايەتلىك مالىيە خەلق خوجلىق ئىدارە باشلىقى ھەم ۋالىي ئورۇنباسارلىق ۋەزىپىسىگە ئىگەمبەردى خەلپەت؛

ۋىلايەتلىك مالىيە ۋە ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋەزىپىسىگە بوتۇبېن؛

ۋىلايەتلىك يەر، سۇ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋەزىپىسىگە ئابىت ھاجى؛

ۋىلايەتلىك خەلق مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋەزىپىسىگە پازىل ئىسلام؛

ۋىلايەتلىك خەلق مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋەزىپىسىگە ئىسمائىل دامۇللا؛

ۋىلايەتلىك خەلق مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مەكتەپلەر بويىچە مۇئاۋىن باشلىقى ۋەزىپىسىگە مەسئۇت خالىدىي؛

ۋىلايەتلىك خەلق سالامەتلىكنى ساقلاش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋەزىپىسىگە مەخمۇتجان يۈسۈپوۋ؛

ئۇچكى ئىشلار نازارىتى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋەزىپىسىگە ئابدۇرەشىت تۇردىيېۋ؛

ۋىلايەتلىك سوت رەئىسلىكىگە مۇقۇمئاخۇن؛

ۋىلايەتلىك گېزىت ئىدارىسىنىڭ مەسئۇل مۇھەررلىكى ۋەزىپىسىگە ئابدۇقادىر زۇنۇنى.

(3) بەلگىلەنگەن ھەربىر باشلىقلارغا ئىدارىلەرنىڭ ئىشتات

ۋە ئىسمىتلىرى تۇزۇپ بېرىلىپ، ئىدارىلەرنى تېگىشلىك خىز-
مەتچىلەر بىلەن تولدۇرۇپ ئېلىشلىرىغا تاپشۇرۇلسۇن.

هۆكۈمەت رەئىسى: ئېلىخان تۆرە
مەسئۇل كاتىپ: ئەخمەتجان قاسىمى
1945 ـ يىل *6* ـ ئاۋغۇست

بۇيرۇق «هۇررا» سادالىرى ئىچىدە جاكارلىنىپ ئاخىرلاشتى.

تارباغاتاينىڭ ئازاد قىلىنىشى مىللىي ئارمىيەنىڭ غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەپ شىمالدىن ئالتايغا، جەنۇبتىن شىخوغا هۇجۇم قىلىشىغا پايدىلىق شارائىت يارىتىپ، گومىنداڭ دائىرىلىرىنى يەنە بىر قېتىم پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. باشقا يەرلەردىمۇ قوراللىق قوزغىلاڭ ئارقا ـ ئارقىدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئىنقىلاب ئوتى هەممە جايغا تۇتاشتى. شىددەت بىلەن ئىلگىرىلەۋاتقان پارتىزانلىق ئۇرۇشلىرىنى توسۇپ قالغىلى بولمايتتى. مىللىي ئارمىيە ئەۋەتكەن ئەترەتلەر توقسۇننىڭ غەربىدىكى ئۇيغۇرغول تاغلىق رايونىدا پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى قانات يايدۇرۇپ، 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى توقسۇن ناهىيەسىگە قىستاپ كەلدى.

گومىنداڭ ئۆزىنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى باستۇرۇش جىنايەتلىرىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن، بۇنى «باندىت تازىلاش» دەپ ئاتاپ، هەر كۈنى چۈشتىن ئاۋۋال ۋە چۈشتىن كېيىن «باندىت تازىلاش» ئەهۋالىنى گومىنداڭ مەركىزىگە يەتكۈزۈپ تۇراتتى.

ئەينى چاغدا شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ يۇقىرىغا يوللىغان تېلېگراممىسىنىڭ بىر قىسمىنى كۆرۈپ باقايلى:

شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش خەۋەرلىرى
(8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈندىن 9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنگىچە)

ئا. باندىتلارنىڭ ئەهۋالى

1) تارباغاتاي رايونى:

(*1*) كونا شىخو (شىخونىڭ *67* كىلومېتر غەربىي شىمالى)

دا 500 دىن ئارتۇق باندىت 26 ـ چېسلا بىزگە ئايلىنىپ يۇرۇپ ھۇجۇم قىلغاندىن كېيىن، كونا شىخو قولدىن كەتتى (8ـ ئاينىڭ 29ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(2) چېپەيزە (شىخونىڭ تەخمىنەن 50 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا) گە ھۇجۇم قىلغان باندىتلار ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 1000دىن ئېشىپ، 29 ـ چېسلا يەنىلا ئارمىيەمىز بىلەن تىركىشىپ تۇرۇۋاتىدۇ ۋە يەنە بىر قىسمى بىزنىڭ ئىككى تەرەپمىزگە يۆتكىلىپ چېپەيزە بىلەن شىخو ئارىلىقىدىكى قاتناشنى ئۈزۈۋەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ (قوماندان جۇ شاۋلياڭ 8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى يوللىغان تېلېگراممىا).

2) ئۇرۇمچى رايونى:

(3) ماناسنىڭ غەربىدىكى تاغدا باندىتلار كۆپىيىپ 1000 دىن ئاشتى ھەمدە ئۇلارنىڭ يېرىمى بىر تېلېگراممىا ئاپپاراتىنى ئېلىپ نىڭجا دەرياسى ئەتراپىغا توپلاشتى (8ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(4) تۇداۋخېزى (ساۋمىنىڭ 60 كىلومېتىر جەنۇبىدا) دىكى باندىتلارنىڭ سانى ئېنىق ئەمەس. ئۇلار 8ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى شىخەنزە تەرەپكە قاچتى، ئۇلار بۇ رايونىدىكى قازاق چارۋىچىلارغا تەھدىت سالماقتا، ئارمىيەمىز ئۇلارنى قوغلاپ يوقىتىشقا ئەسكەر ئەۋەتتى (قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ 8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى يوللىغان تېلېگراممىسى).

(5) داگۇەي (ساۋمىنىڭ 110 كىلومېتىر شىمالىدا) نىڭ يېقىن ئەتراپىدا رەتلىك تىزىلغان، بەلگىسى ئېنىق بولمىغان قىسىم بايقالدى، رازۋېدكا قىلىش ئۈچۈن ئايروپىلان ئەۋەتتۇق، شۇ كۈنى (داگۇەينىڭ جەنۇبىي قىسمى) باندىتلار چېپەيزىنىڭ شەرقىگە قېچىپ كەتتى (قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ 8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى يوللىغان تېلېگراممىسى).

(6) مايتاغ نېفتلىكى ۋە كېنى ئەتراپىدا 29 ـ چېسلا نەچچە ئون باندىت بايقالدى، ئۇلارنى شۇ يەردە تۇرۇشلۇق مۇستەقىل پولك 1 ـ روتىمىز چېكىنىۋردى (قوماندان جۇ

شاۋلياڭنىڭ 8 ـ ئاينىڭ 30ـ كۈنى يوللىغان تېلېگراممىسى).

ب. جەڭ ئەھۋالى

1) ئۇرۇمچى رايونى:

(1) فۇكاڭنىڭ 80 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا 28 ـ چېسلا ئەتراپىدا 50 تىن ئارتۇق باندىت بايقالدى، ئارمىيەمىزدىن بىر باتالىيون ئۇلارغا قورشاپ ھۇجۇم قىلغاندىن كېيىن شەرقىي جەنۇب تەرەپكە قاچتى (قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ 8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى يوللىغان تېلېگراممىسى).

2) قەشقەر رايونى:

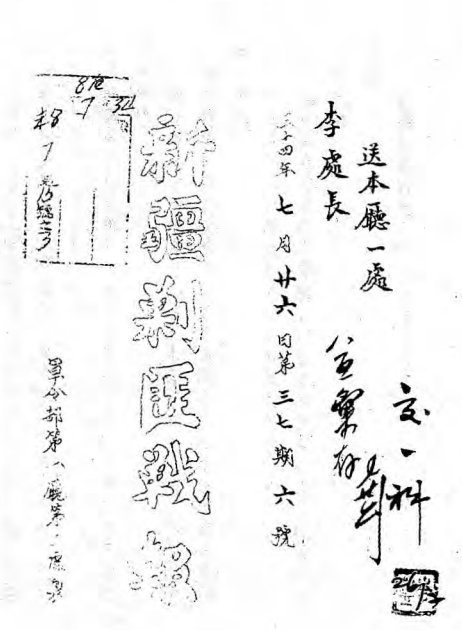
(2) 22 ـ چېسلا بۇلۇڭكۆلگە كىرگەن پىلموت ۋە مىنام-يوتلۇق 100 دىن ئارتۇق ئاتلىق باندىت توقۇز كۈندە كۆپىيىپ 200 گە يەتتى، بۇلۇڭكۆلدە تۇرۇشلۇق ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىمىز يەكەنگە چېكىندى (قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى يوللىغان تېلېگراممىسى).

(3) تاشقورغاننىڭ سۇ بېشى دېگەن يېرى قولدىن كەتكەندىن كېيىن، ئۇ يەردىكى قالدۇق پولك (يەكەن ئامانلىق ساقلاش ئاتلىق ئەسكەرلەر ئوتتۇرا ئەترىتى) تويبۇلۇڭغا چېكىنىدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋال ئېنىق ئەمەس. يەنە قىسمىمىز تېرەكداۋاندا باندىتلار بىلەن قاتتىق ئۇرۇشۇۋاتىدۇ (8ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ يوللىغان تېلېگراممىسى).

(تاشقورغان ناھىيە بازىرىنىڭ قولدىن كەتكەن كۈنى مەلۇم قىلىنمىدى.)

يۇقىرىدىكىلەر دۈشمەن ئارمىيەسى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن جەڭ خەۋەرلىرى.

مىللىي ئارمىيە غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەۋاتقان مۇشۇ پەيتتە، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئۆز ئىچىدە ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى. بۇنداق ئەھۋاللارنىڭ سادىر بولۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇچ

گومىنداڭ ئارمىيەسى يۇقىرىغا يوللىغان شىنجاڭ باندىت تازىلاش خەۋىرى.

يۆنىلىش بويىچە كەسكىن جەڭ بولۇۋاتقاندا، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي سوت تەسىس قىلدى. ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى قاتتىق جازالاش ئۈچۈن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى 91 - نومۇرلۇق بۇيرۇق چۈشۈردى، بۇ - نىڭ 9 - ماددىسىدا ھەربىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىقى ئېنىق كۆرسىتىلدى.

نۇرغۇن جەڭلەرگە قاتناشقان مۇختار ئىسىملىك بىر جەڭچى كۆكرىكىگە مېدال تاقاپ، كوچىدا «مەن دېگەن قەھرىمان» دەپ كېرىلىپ يۈرۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇ شىخودا بىر نامرات خەنزۇ ئائىلىسىگە باستۇرۇپ كىرىپ مال - مۈلكىنى بۇلاپ، بىر قىزىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇ ئىشتا ھەربىي سوت قانۇننى قەتئىي ئىجرا قىلىپ، پۈتۈن پولكتىكى جەڭچى - ئوفىتسېرلار ئالدىدا ئۇنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ دەرھال ئىجرا قىلدى.

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن، 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى 85 - نومۇرلۇق قارار چىقىرىپ، ئۇرۇش ئىشلىرى ئۈچۈن «غالىبىيەت زايومى» تارقىتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى 87 - نومۇرلۇق قارار چىقىرىپ، ئورگاندىن 11 كادىرنى تاللاپ ھەرقايسى ناھىيەلەرگە «سىياسىي رەھبەر» قىلىپ ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. سىياسىي رەھبەر ئەۋەتىشتىكى مەقسەت يەرلىك ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش ۋە خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلەش ئىدى. ئەۋەتىلگەن سىياسىي رەھبەر شۇ ناھىيەنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ھوقۇقىنى يۈرگۈزەتتى. بۇ ئالاھىدە مەزگىلدە قوللىنىل-

غان ئالاهىده تەدبىر ئىدى.

بۇ قارارغا ئاساسەن ئەپەندىم تېكەس ناھىيەسىگە سىياسىي رەھبەر قىلىپ ئەۋەتىلدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە 10 كىشى 10 ناھىيەگە سىياسىي رەھبەر قىلىپ ئەۋەتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە رەھىمجان سابىر ھاجى قور-غاس ناھىيەسىگە، ھاكىمبەگ غوجا غۇلجا ناھىيەسىگە سىياسىي رەھبەر بولدى.

شىمالىي يۆنىلىش ئۇرۇش رايونىنىڭ ئالتاي يۆنىلىشىگە كەلسەك، يولداش دەلىلقان سۇگۇربايېف مىللىي ئارمىيەنىڭ بىر قىسمى، خوجا-ئەخمەت باشچىلىقىدىكى قىسىم بىلەن جېمىنەي پارتىزانلىرى، چۆچەكتە يېڭىدىن قۇرۇلغان پىيادىلەر 4 - پولكى قاتارلىق قىسىملارنى باشلاپ، 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى قابا ناھىيەسىنى، 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى بۇرچىن ناھىيەسىنى ئازاد قىلدى، 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئالتاي شەھىرىگە قاراپ ئاخىرقى ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئۇچ كۈنلۈك مۇھاسىرە ئۇرۇشىدا ئۆلۈم ۋەھىمىسىدە قالغان ئالتاي ۋالىيسى گاۋ بەيبۇ بىلەن ئالتايدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ قوماندانى گېنېرال ما-يور ۋەن لىكيۈن تاشقى موڭغۇلغا قاچماقچى بولغاندا ئارمىيەمىزنىڭ قاتتىق مۇقات قورشاۋىدا قېلىپ، نائىلاج مىللىي ئارمىيەگە تەسلىم بولدى.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى پۈتكۈل ئالتاي ۋىلايىتى ئازاد بولدى.

مىللىي ئارمىيە شىمالىي يۆنىلىش جەڭ مەيدانىدا قان كېچىپ جەڭ قىلىۋاتقان چاغدا، سابىق ئالتاي ۋالىيسى ئوسمان ئىسلام كېسەل بولۇپ قالدىم دېگەننى باھانە قىلىپ چېگىگىل تاغلىرىغا چىقىۋالدى ۋە ئىككى تەرەپنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ، شامالنىڭ يۆنىلىشىگە قاراپ ئش تۇتاشقچى بولۇۋاتاتتى. ئۇ گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاشكارا ئاتمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئوچۇق پوزىتسىيە بىلدۇرمەي تۇرۇۋالدى. ئوسمان مانا مۇشۇنداق تەۋرىنىپ قالغان ۋاقىتتا، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ۋەكىل ئەۋەتىپ سەۋرچانلىق بىلەن خىزمەت ئىشلەپ، ئۇنى تېزرەك خەلق قوينىغا قايتىپ كېلىشكە، ئالتايغا قايتىپ كېلىپ، مىللىي ئارمىيە بىلەن بىر سەپتە تۇرۇشقا دەۋەت قىلدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئوسمان ئىسلامنى يەنىلا ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا تەينىلىدى.

گومىنداڭ شىنجاڭ دائىرىلىرىنىڭ «باندىت تازىلاش» ئۇرۇش خە-

ۋەرلىرى ھەر كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىگە يوللىنىپ تۇراتتى، لېكىن بۇ تېلېگراممىلاردا ئارقا - ئارقىدىن مەلۇم قىلىنمىغىنى پۈتۈنلەي مەغلۇبىيەتنىڭ ئاچچىق ئىگىراشلىرى ئىدى.

تۆۋەندە شىنجاڭ گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ چۈڭچىڭدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە يوللىغان بىر پارچە تېلېگراممىسى:

شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش جەڭ خەۋەرلىرى
(8 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە)

ئا. باندىتلارنىڭ ئەھۋالى

1. ئالتاي رايونى

(1) ئايروپىلان بىلەن رازۋېدكا قىلىش ئەھۋالىغا قارىغاندا، 25 - كۈنى قوبۇق بازىرىنىڭ ئىچى - تېشىدا 60 نەچچە كىگىز ئۆي بايقالغان، قوبۇقسىردا 20 كىگىز ئۆي، ئىككى يۈك ئاپتوموبىلى بايقالغان، لېكىن ھېچقايسىدا ئارمىيەمىزنىڭ بەلگىسى يوق (28/8 قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

2. تارباغاتاي رايونى

(2) شىخو - چۆچەك يولىدىكى كونا شىخونىڭ شىمالىدا، 20 - كۈنى سانى ئېنىق بولمىغان باندىتلار ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ ساۋەنىڭ شىمالىدىكى داگۈەي، شياۋگۈەيگە پاراكەندىچىلىك سالغاندەك قىلىدۇ (23/8 قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

3. تۇرپان رايونى

(3) كۈمۈش (خوشۇتنىڭ 75 كىلومېتر شەرقىدە) نىڭ شىمالىدىكى 100 چاقىرىمچە يەرنى تاكى كىرەتسۈغچە باندىتلار (سانى ئېنىق ئەمەس) ئىگىلەپ يېتىپتۇ (25/8 قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

4. ئۈرۈمچى رايونى

(4) بۆرتۇكەنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى شياۋجىنگۇ دەريا-سىنىڭ ئېغىزىدىكى باندىتلار (200دىن ئوشۇق) 20 - كۈنى

كەچتە چېكىنىپ كېتىپتۇ (نەگە كەتكەنلىكى نامەلۇم) (23/8 قو-ماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

(5) يۇڭجىخۇدىكى باندىتلار 28 ـ كۈنىدىن بۇيان بىزنىڭ شاشەندىكى بازىلىرىمىزنى 100 دىن ئوشۇق زەمبىرەك بىلەن توپقا تۇتۇپ تۇرىدۇ. تەكشۈرۈپ قارىساق، بۇ يەردە 3000 باندىت بار ئىكەن. مۇھىم نۇقتىسى بىزنىڭ تاشيولىمىزنىڭ ئەتراپىدا ئىكەن.

ب. جەڭ ئەھۋالى

1. ئۇرۇمچى رايونى

(1) فۇكاڭ، شىخۋا، دۇڭخۇاغا 40 كىلومېتر كېلىدىغان يەردە، 60 كىلومېتىردىن ئاشىدىغان شەرقىي جەنۇبتىكى سىخې-زىغا موڭغۇل، قازاقلاردىن 200 نەچچە باندىتنىڭ توپلاشقانلىقى بايقالدى (25/8 قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

(2) ئۇرۇمچىنىڭ سىرتىدىكى چېغىدېچاڭدا ئاز سانلىق باندىتلار پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇۋاتقان بولۇپ، ئۇلارنى بۇ يەردىكى ئارمىيەمىز يوقاتتى (26/8 قوماندان جۇشاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

2. كۇچا ـ ئاۋات رايونى

(3) كۇچا رايونىدىكى ئاۋاتنى پاراكەندە قىلىپ يۈرگەن باندىتلار ئارمىيەمىز (V2KD/115Q) تەرىپىدىن دەككىسىنى يەپ ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى، بۇ باندىتلارنىڭ ئاساسلىق كۈچى يەنىلا بوزدۇڭ (قىزىل يارداڭلىقنىڭ 30 چاقىرىم غەربىدە) ئەتراپىغا ئورۇنلىشىۋالدى، قىزىل يارداڭلىققا يەنە بىر قېتىم پاراكەندىچىلىك سېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ (26/8 قوماندان جۇشاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى).

(4) باي قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن قالدۇق باندىتلاردىن 500 دىن ئوشۇق ئادەم ئاقسۇ كوناشەھەرنىڭ شىمالىغا بېرىۋېلىپ، مۇزداۋاندا مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان قوشۇنىمىزنىڭ بىر روتىسىنى قورشىۋالغاندى. ئاتلىق 5 ـ پولكىمىزنىڭ بىر روتىسى جامدىن يارداڭغا كېلىپ، باندىتلاردىن 200 دىن ئوشۇق ئادەم

بىلەن ئاۋاتتا كەسكىن جەڭ قىلغانىدىن كېيىن باندىتلار ئاقسۇ كوناشەھەرگە بېرىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇشقا ئۇرۇندى. تەكشۈرۈپ قارىساق، بۇ باندىتلارنىڭ ھەربىي بەلگىسى تېكەس 2 ـ پولكى ئىكەن (پولك كوماندىرى قۇربانجان قاھار).

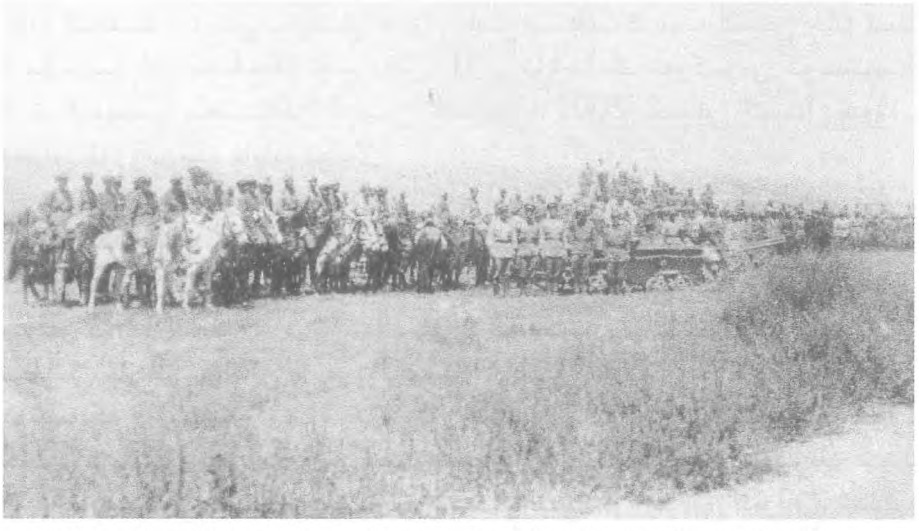
(5) 22 ـ كۈنى كەچتە 70 تىن ئارتۇق ئاتلىق باندىت چوقۇ-تۇي داۋىنىدىن ئۆتۈپ، بىزنىڭ بۇلۇڭكۆلدىكى ئامانلىقىنى ساقلا-ۋاتقان ساقچىلىرىمىزنى ئۆلتۈرۈپتۇ (27/8 قوماندان جۇشاۋلياڭنىڭ تېلېگراممىسى)، نومۇر تەرتىپى (25/8 قوماندان جۇشاۋلياڭنىڭ تې-لېگراممىسى).

	يەتكۈزۈلىدىغان ئورگان	نۇسخا	زاپاس
1	مۇۋەققەت ئىشتاب باشلىقى چېڭ	—	
2	بۇجاڭ شۇ	—	
3	مۇئاۋىن باشلىق لىيۇ	—	
4	ئالىي مەسلىھەت بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى جاڭ	—	
5	نازىر جاڭ	—	
6	مەزكۇر نازارەت 1 ـ باشقارما باشلىقى لى	—	
7	3 ـ نازارەت 3 ـ باشقارما باشلىقى دۇ	—	
8	2 ـ نازارەت 5 ـ باشقارما باشلىقى لى	—	
9	مەزكۇر باشقارما باشلىقى ئىشخانىسى	—	
10	5 ـ بۆلۈم باشلىقى ۋاڭ	—	

ئوتتۇرا يۆنىلىشىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى جىڭ ۋە شىخو قاتارلىق ئىستراتېگىيەلىك جايلارغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇرۇمچىنى ئېلىشتىكى تو-سالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاش. ھەر تەرەپلىمە تەھلىل قىلىش ئارقىلىق قوماندانلىق ئىشتابى ئالدى بىلەن شىخو بىلەن جىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۇشمەن قوشۇنىنىڭ ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنى بۆلەك ـ بۆلەكلەر بويىچە يوقىتىشنى قارار قىلدى. جىڭ بىلەن شىخو

غۇلجا، چۆچەك ۋە ئالتايدىن ئۇرۇمچىگە بېرىشتا بېسىپ ئۆتمىسە بولماي-
دىغان مۇھىم يول بولۇپلا قالماستىن، يەنە شىمالدىكى ئۇچ ۋىلايەتنى تۇتاشتۇرىدىغان مۇھىم قاتناش تۇگۇنى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىستراتېگىيە-لىك مۇھىم جايىنىڭ ئىشغال قىلىنىشى گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ يۇرىكىگە خەنجەر ئۇرغان بىلەن باراۋەر ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئىككى تەرەپ ئەڭ مۇنتىزىم، ئەڭ خىل قوشۇننى جەڭگە سالدى. گومىنداڭ قىسىملىرى جەڭغا تۆت پولك، 7000 دىن ئار-تۇق ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇردى. جەڭغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گو-مىنداڭ قىسمى مۇداپىئەنى كۈچەيتىش ئۈچۈن پۇقرالارنىڭ ئۆي - جاي-لىرىنى چېقىپ، دەل -دەرەخلەرنى كېسىپ، كۆزنىتىش دائىرىسىنى كې-ڭەيتتى؛ ھەممە يەرگە پوتەي ياساپ، چوڭقۇر خەندەكلەرنى كولىدى؛ تۇز يەرلەرنى ئاغدۇرۇپ سۇ قويۇپ بەردى، قاتمۇقات مۇداپىئە لىنىيەسى بەرپا قىلىپ، «پولات قورغان» دەپ ئاتىۋېلىشقان ئالدىنقى سەپ ئىستىھكاملا-رىنى ياساپ، جەڭنى ئاخىرغىچە ساقلىماقچى بولدى. مىللىي ئارمىيەنىڭ ھۇجۇمىنى توسۇش ئۈچۈن، شىخوغا يېڭى 2 - كورپۇس ئىشتابى، زاپاس 7 - دىۋىزىيەسىنىڭ بىر پولكى، بىرونېۋىك شۆبە ئەترىتى، توپچى شۆبە ئەترىتى، ئېغىر پىلىموت شۆبە ئەترىتى ۋە ئاپتوموبىل پولكى قاتارلىقلار-دىن ئەسكەر يۆتكەپ، 5000 كىشىلىك ئەسكىرىي كۈچىنى ئو-رۇنلاشتۇردى.

ھەرقايسى جايلاردىكى پارتىزان ئەترەتلىرى مىللىي ئارمىيە مۇنتە-زىم قىسىملىرىغا ماسلىشىپ، دۈشمەن ئارقا سېپىدە پارتىزانلىق ئۇرۇ-شىنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، شىخونى ساقلاپ ياتقان دۈشمەن قوشۇن-غا ماناس بىلەن ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان يارەمنى قاتتىق توسۇپ تۇردى. 6 - ئاينىڭ باشلىرى، جىڭ ئەتراپىدىكى مىللىي ئارمىيە شىبە ئاتلىق ئىسكادرونى، تۆڭگان ئاتلىق دىۋىزىيونى ۋە غۇلجا ئاتقۇچى 2 - پولكە-نىڭ بىر ئاتلىق ئىسكادرونى ھۇجۇم تەييارلىقى قىلىۋاتقان چاغدا، ئار-مىيەمىزگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان بىر ئىشپىيون ئۇرۇشقا قاتناشقۇچى قىسىملىرىمىزنىڭ ئەسكىرىي سانى، قورال - ياراغ، مۇداپىئە ئەسلىھە-لىرى ھەمدە ئۇرۇش پىلانىغا ئوخشاش مۇھىم ئاخباراتلارنى ئېلىپ دۈش-مەن تەرەپكە قېچىپ كېتىپتۇ. بۇ ئاخباراتقا ئېرىشكەن دۈشمەن ئارمە-يىسى دەرھال ھەربىكەتكە كېلىپ، رازۋېدكا ئايروپىلانى ئەۋەتىپ ئەھۋال

مىللىي ئارمىيەنىڭ ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى قىسىملىرى ئومۇمىيۈزلۈك غەلىبە قازانىدى. سۈرەتتە: مىللىي ئارمىيە ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا بۈيرۇق كۈتۈپ تۇرماقتا.

ئىگىلەپتۇ. 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى يۇقىرىدا نامى ئاتالغان ئۇچ ئاتلىق ئەسكەرلەر قىسمىغا ئۇشتۇمتۇت هۇجۇم قىپتۇ. لېكىن، بۇ كەسكىن جەڭدە جەڭچىلىرىمىز ئۆلۈمدىن قورقماي ئۇرۇشىنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇپتۇ. تۆڭگان ئاتلىق دىۋىزىيونى كوماندىر مەنسۇر لومىيوفنىڭ باشلامچىلىقىدا دۇشمەن بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشىپتۇ.

مەنسۇر لومىيوف تۆڭگان، 1912 ـ يىلى تۇغۇلغان، كىچىكىدە غۇلجىدا ئوقۇغان، مىللىي ئىنقىلاب پارتىلىغاندىن كېيىن ئىنقىلابقا ئاكتىپ قاتنىشىپ تۆڭگان ئاتلىق دىۋىزىيونىغا، كېيىنچە كېڭىيىپ «تۆڭگان ئاتلىق پولكى» دەپ نام ئالغان قىسمىغا كوماندىر بولغان. مەنسۇر ئەپەندىنىڭ فامىلىسى «مى» بولۇپ، مىللىي ئارمىيەنىڭ ئوفىتسېرى بولۇپ تۇرغان ۋاقتىدا هۆرمەت يۈزىسىدىن «لاۋمى» دەپ ئاتالغان. كېيىن كىشىلەر ئىلى زىيالىيلىرىنىڭ ئادىتى بويىچە كەينىگە «يوف»نى قوشۇپ «لومىيوف» دەپ ئاتىغان. ئۇ قىسمىنى باشلاپ نۇرغۇن غەلىبىلىك جەڭلەرنى قىلغان؛ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى هىمايە قىلىپ، خەلقنىڭ هۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان؛ ئازادلىقتىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ مالىيە ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، هۆكۈمەت تارىخ ـ تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ خادىمى بو-

لۇپ ئىشلىگەن؛ بىر مەزگىل «سول»چىل سىياسەت تۇپەيلىدىن خاتا ئە-يىبلىنىپ ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىغان؛ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئاقلانغان، 2001 - يىلى كېسەل سەۋە-بىدىن ئۇرۇمچىدە ۋاپات بولدى.

شىبە مۇستەقىل ئاتلىق ئىسكادرونىدىكى جەڭچىلەر كوماندىر نار-بايانتۇنىڭ قوماندانلىقىدا جان تىكىپ ئېلىشىپ، ئۆلۈمدىن قورقمايدىغان ئىنقىلابىي روھىنى نامايان قىلدى. جىڭ ئۇرۇشىدا نۇرغۇن شىبە جەڭ-چىلەر قۇربان بولدى. دۇشمەن بىلەن كەسكىن ئېلىشىۋاتقان پەيتتە، مىللىي ئارمىيە زاپاس 4 - پولكىنىڭ 1 - باتالىيونى يارەمگە كېلىپ دۇشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپتۇ. يارەمچى كۇچلەرنىڭ يېتىپ كەل-گەنلىكىنى كۆرگەن خۇيزۇ، شىبە ئەسكەرلەر ئاكوپىلاردىن سەكرەپ چە-قىپ تەرەپ - تەرەپتىن دۇشمەنگە ئېتىلىپتۇ. ئۇلار: «بۇرادەرلەر، جەڭ-چىلەر ھەرەمباغنى ئاپتۇ، بىز جىڭنى ئالالمامدۇق؟ قېنى، كارامىتىمىز-نى كۆرسىتەيلى!» دەپىشىپ، بىر - بىرىنى ئىلھاملاندۇرۇپتۇ. شۇ ۋا-قىتتىكى شىبە مۇستەقىل ئاتلىق ئىسكادرونىنىڭ باتۇرلۇقىنى ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ، ئۇلارنى خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ ئەنگە ئالغانىدى. شىبە مۇستەقىل ئاتلىق ئىسكادرونى جەڭدىن كېيىن قۇربان بولغان جەڭچىلەرنى ئەسلەپ «جىڭ سوقۇشى» دېگەن جەڭ ناخ-شىسىنى ئىجاد قىلدى. بۇ ناخشا قىسىم ئىچىدە كەڭ تارقىلىپ، جەڭچە-لەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

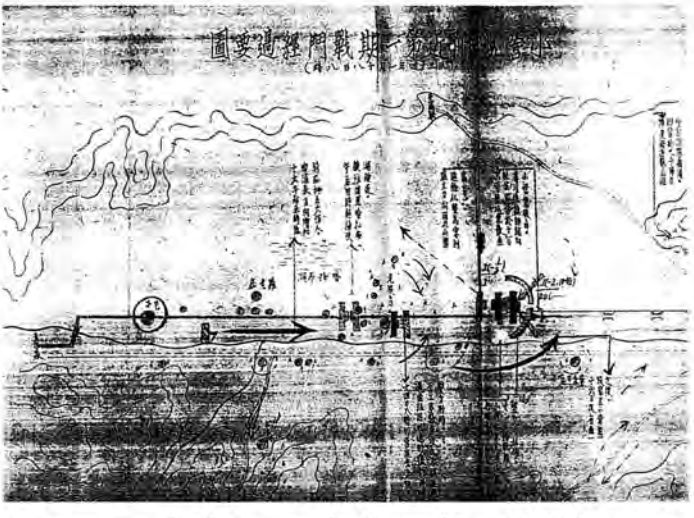
گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇشى نەتى-جىسىدە ھۆكۈمىتىنى چۆچۈتۇۋەتتى.

1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 2 دە، گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ھەربىي بۇيرۇق بۆ-لۈمى نەنجىڭدە مەجلىس ئېچىپ، شىنجاڭدىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتىنى تەھ-لىل قىلدى ھەمدە زور تۇركۈمدە ئەسكەر كۆپەيتىش پىلانىنى يېڭىباش-تىن تۇزۇپ، ئۇچ ۋىلايەتكە ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلاندى.

شۇ كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىدىكى 20 — 30 چە يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدار، مەسلىھەتچى قاتارلىقلار نەنجىڭدىكى ھەربىي بۇيرۇق بۆلۈمىنىڭ ھەربىي ئىستراتېگىيە يىغىن زالىدا «شىن-جاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش» مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلدى. ئۇلار قۇ-رۇقلۇق ئارمىيە زاپاس 7 - دىۋىزىيەسى قاتارلىق گومىنداڭ دائىرىلە-

گومىنداڭ ئارمىيەسى ئىشلەتكەن ھەربىي خەرىتىلەردىن بىرى

ھەربىي توقۇنۇش ۋاقتىدا گومىنداڭ ئارمىيەسى ئىشلەتكەن ھەربىي خەرىتە

رىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنىڭ ئۇرۇشتا يېڭىلگەندىن كېيىن مەركەزگە سۇنغان تەكشۈرۈشنامىلىرى ۋە ئۇرۇش مەلۇماتلىرىنى كۆرۈپ قاتتىق چۆچۈپ كەتكەنلىكتىن، بۇ يىغىنىنى شىنجاڭنىڭ جەڭ ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن مەخسۇس چاقىرغانىكەن. تامغا ئېسىلغان شىنجاڭ خەرىتىسىدە ئىككى تەرەپنىڭ جەڭ ۋەزىيىتى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، يىغىندا جياڭ جېيشىغا سۇنۇلىدىغان جەڭ پىلانى مۇزاكىرە قىلىنـ

ماقچى ئىكەن. يىغىنغا قاتناشقان ئوفىتسېرلار شەپكىلىرىنى ئۈستەلگە رەتلىك قويغان ھالدا تىك ئولتۇرۇپ، شىنجاڭدىكى «باھاردىت» لارنىڭ ئەھۋالى ۋە گومىنداڭ ئارمىيەسىنى قايتىدىن ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە جىددىي ئويلىنىپتۇ.

ئۇچ يېرىم سائەتلىك مۇزاكىرىدىن كېيىن، جياڭ جيېشىغا سۇنۇلىدىغان «شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش توغرىسىدىكى يىغىن خاتىرىسى» ماقۇللىنىپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ تەستىقىغا سۇنۇلۇپتۇ.

تۆۋەندىكىسى يىغىن خاتىرىسىنىڭ نۇسخىسى:

شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش توغرىسىدىكى يىغىن خاتىرىسى (1 ـ باشقارمىغا يوللىنىدۇ)

ۋاقتى: 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 4

ئورنى: بۆلۈمىمىزنىڭ ھەربىي ئىستراتېگىيە يىغىن زالى

قاتناشقۇچىلار: مۇئاۋىن باشلىق لىيۇ جۇجاڭ، مەھكىمە باشلىقى لىيۇ (پىيادە ئەسكەرلەر مەھكىمىسى)، باشقارما باشلىقى گاۋ (باش ئارقا سەپ بۆلۈمىدىن)، باشقارما باشلىقى چىيۇ، باشقارما باشلىقى شۇ، باشقارما باشلىقى سۇڭ، بۆلۈم باشلىقى ۋاڭ، جېڭ سەنمۇ، ۋاڭ سەنمۇ، ۋەن سەنمۇ، رەئىسكە ياردەمچى مۇئاۋىن قوماندان

دوكلات قىلىنىدىغان ئىشلار

1) ۋاڭ سەنمۇنىڭ دوكلاتى

شىنجاڭدىكى باندىتلارنىڭ ئەھۋالى ۋە ئارمىيەمىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى

2) ئىدارە باشلىقى لىيۇنىڭ دوكلاتى

(1) سىياسىي خىزمەتتە: بىز خەلق ئاممىسىنى تۈتۈپ قالالمىدۇق. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى خەلقنىڭ كۆپىنچىسى ئۇيغۇرلار، ئۇلار ياۋاشراق، ئەمما ئۇزۇنغىچە شۇ پېتى تۇرۇۋەرسە،

قالايمىقانچىلىقتىن ساقلىنىش تەس.

(2) ھەربىي ئىشلاردا: بىزدە جاك، ئۇرۇمچى، گۇچۇك قاتارلىق جايلارغىلا ئازراق ئىشەنچ بار. بىزنىڭ ھەربىي كۈچىمىز بەكلا ئاجىز (پۈتۈن شىنجاڭدا بار كۈچ ئاران 50 مىڭدىن جىق)، كۆپىنچىسى قاتناش يولى ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، يولدىن چەتلىگەن يەرلەرنى تۇتۇپ تۇرۇش بەك تەس.

(3) قاتناش ئىشلىرىدا: جايلار ئارا ئارىلىق بەك يىراق، چېچىلىپ يۇرگەن باندىتلارنىڭ زەربىسىگە ئاسان ئۇچراپ تۇرىدۇ. ھازىر يەتتەقۇدۇقتىن گۇچۇك ۋە ئۇرۇمچىگىچە بولغان ھەمدە مانا‌ستىن شىخوغىچە بولغان جايلارنىڭ ھەممىسى بىخەتەر ئەمەس. ھەربىي تەمىنات گەرچە شوپۇرلارنى قوراللاندۇرۇپ، قوراللىق ئەسكەرلەرنى يالاپ توشۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن زەربىگە ئۇچراپ قېلىشتىن ئەنسىرىمەي بولمايدۇ.

(4) تەمىنات ئىشلىرى ھەققىدە: يوللار بىخەتەر ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە قاتناش قوراللىرى بىلەن ھاۋا رايىنىڭ چەكلىمىسى تۇپەيلىدىن تەمىنات يەتكۈزۈش قىيىن بولۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، قىسملارنىڭ قۇرۇلمىسى بەك قالايمىقان. تەمىنات يەتكۈزۈش، مائاش ـ پۇل تارقىتىشلار ئۈدۈل پولك، باتالیونلارغىچە بولغاچقا، يېڭىدىن قوشۇلىدىغان قىسىملارمۇ جىق بولۇپ كېتىۋاتىدۇ.

(5) قوماندان جۇ شاۇلياڭنىڭ تەلەپلىرى:

① ھاۋا ئارمىيە كۈچلىرىنى كۆپەيتىش كېرەك. بولۇپمۇ باندىت تازىلاشقا ئۇچۇش ۋاقتى ئۇزۇن ئايروپىلانلار كۆپەيتىپ بېرىلسە.

② مۇنتىزىم سەرخىل قىسملارنى شىنجاڭغا يۆتكەپ چىقىش كېرەك (سەۋەبى: ئاتلىق 5 ـ كورپۇسنىڭ شىنجاڭغا ئەكىرگەن قورال ـ ياراغلىرى خىل ئەمەس، بۇ كورپۇسنىڭ جەڭگىۋارلىقىدىن چوڭ ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ).

③ زەربىدار ئەترەت تەشكىللەپ، غۇلجىنى قايتۇرۇۋېلىش كېرەك. شۇ ئارقىلىق باندىتلارنى ئىچىدىن پارچىلاش لازىم. مۇشۇ ئارقىلىق رو ھىمزنى ئۇرغۇتۇپ، خەلقنىڭ مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم.

3) باشقارما باشلىقى شۇ:

بۇگۈن بۇنىڭغا قوشۇپ مۇزاكىرە قىلىنىدىغان ۋە جىددىي ھەل قىلىنىدىغان ئىشلار تۆۋەندىكىدەك:

(1) ھاۋا ئارمىيە كۆچلىرىنى كۆپەيتىشنىڭ ئىمكانىيىتى بارمۇ، يوق، بار بولسا قانداق كۆپەيتىش كېرەك.

(2) شىنجاڭدىكى چېگرا مۇداپىئە ئارمىيەسىنى كۆپەيتىشتە 8 ـ ئۇرۇش رايونى ئىچىدىن يۆتكەش كېرەك، لېكىن قايسى قىسىملارنى يۆتكىگەن مۇۋاپىق.

(3) شىنجاڭدىكى قىسىملارنىڭ قۇرۇلمىسىنى قانداق تەڭشەش كېرەك.

4) رەئىس يوليورۇقى:

(1) ھازىرقى ئەھۋاللارغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن مۇكەممەل بىر باندىت تازىلاش پىلانى تۈزۈپ چىقىلسۇن ھەمدە ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ ئۆلچىمى قىلىنسۇن.

(2) ھەربىي تەمىناتنى دىپلوماتىيەگە ئىشلىتىشكە ئېتىبار بېرىلسۇن.

(3) لەنجۇدا يىغىلغان 10 مىڭ يېڭى ئەسكەر ئەڭ ياخشى خىزمەت ياكى قومۇلغا ئاپىرىپ مەشق قىلدۇرۇلسۇن.

(4) غۇلجىغا قىلىدىغان ھۇجۇمنى كېچىكتۈرسەكمۇ بولىدۇ، بىراق، ئۆلكە ئىچىدە تۇرۇۋاتقان بۇرۇنقى قىسىملار شۇ داۋاملىرىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتسە بولىدۇ.

قارار قىلىنىدىغان ئىشلار:

(1) ھاۋا ئارمىيەسىنى كۆپەيتىش ھەققىدىكى ئىش كومىتېت باشلىقىنىڭ قارارىغا سۇنۇلىدۇ.

(2) شىنجاڭغا ئاشلىق ۋە قورال ـ ياراغلارنى ھاۋادىن تاشلاشقا ئىشلىتىلىدىغان پاراشوتلارنى باشقارمىمىزنىڭ ئۆز چىنچى باشقارمىسى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ بېجىرسۇن.

(3) K7D ،12D تىپلىق ئايروپىلانلار ئۆلكە ئىچىدىكى بۇرۇنقى قىسىملار ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن بىكار بولغان ئايروپىلان تىپلىرى ئورنىغا دەسسىتىلسۇن.

(4) شىنجاڭدىكى قىسىملار (ھازىر بار بولغان ئالتە پىيادە

ئەسكەرلەر دىۋىزىيەسى، تۆت ئاتلىق ئەسكەرلەر دىۋىزىيەسى) قايسى ئەسكەر تۈرى ۋە قانچىلىكلىكىگە قارىماي، پۈتۈنلەي رايونلارنى ئۆزلىچەم قىلىپ سەككىز دىۋىزىيە (پىيادە ئەسكەرلەر بەش دىۋىزىيە، ئاتلىق ئەسكەرلەر ئۈچ دىۋىزىيە) قىلىنسۇن.

رايونلارغا بۆلۈنۈش ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

(1) سارسۇمبە (ئالتاي) رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(2) يەتتەقۇدۇق رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(3) گۈچۈك رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(4) شىخو رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(5) جىك رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(6) تۈرپان ـ قاراشەھەر رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(7) كۈچا ـ ئاقسۇ رايونى (بىر دىۋىزىيە)

(8) قەشقەر رايونى (بىر دىۋىزىيە)

5) قوماندان جۇ شاۋلياك لەنجۇدا يىغىلىپ تۈرۈۋاتقان يېڭى ئەسكەرلەرنى قانداق ئىشلىتىش قارارىنى ئۆزى چىقارسۇن.

(ئەسلىي ئارخىپتىن ئېلىندى. ـــ ئاپتور)

بىراق، يۇقىرىقى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشلار بەكمۇ كېچىككەن بولۇپ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنى مەغلۇبىيەتتىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدى.

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئوتتۇرا يۇنىلىش ئۇرۇش رايونىدىكى ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىش جېڭى رەسمىي باشلاندى. مىللىي ئارمىيەنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى ئىسھاقبېك ئۆزى قوماندانلىق قىلىپ، ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى.

ئەتىسى مىللىي ئارمىيە سۈيدۇك ئاتقۇچى 1 ـ پولكى شىخوغا قىستاپ كەلدى، 9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت غۇلجىدا 88 ـ قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئۈچ يۆنىلىش بويىچە جەڭ قىلىش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش ۋە يولغا قويۇشتا كۆرسەتكەن مۇھىم تۆھپىسى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا پولكوۋنىك ئۇنۋانى بېرىشنى قارار قىلدى. 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى قوشۇن چېپەيزە كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋېتىپ، كونا شىخونى ئالدى ۋە شىخونى ساقلاپ يات-

قان دۇشمەن ئارمىيەسىنى قاتمۇقات مۇھاسىرىگە ئالدى.

شىخو ئۇرۇشى 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى رەسمىي باشلاندى. ئالدىنقى كۈنى كېچىسى جەڭچىلەر پەم ئىشلىتىپ دۇشمەننىڭ مۇنداق قايمۇقتۇرۇپتۇ: قوشۇن شىخوغا ھۇجۇم قىلىش ھارپىسىدا دۇشمەندىن ئولجا ئالغان ئۇچ چوڭ ماشىنىنى كۈندۈزى شىخونىڭ غەربىدىكى غۇلجىغا تۇتىشىدىغان تاغ يولىغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ، قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەنلا 1 ـ ماشىنا چىراغلىرىنى ياندۇرۇپ ماينى بولۇشچە بېرىپ، گۈركىرىتىپ ھەيدەپ دۆڭدىن پەسكە قاراپ چۈشۈپتۇ. پەسكە چۈشۈپلا چىراغلىرىنى ئۆچۈرۈپ دۆڭ كەينىدىكى بۇرۇنقى جايىغا يوشۇرۇن كېلىۋاپتۇ. 1 ـ ماشىنا دۆڭدىن تۆۋەنگە چۈشۈشىگىلا، تاغ كەينىدە مۆكۈپ ياتقان 2 ـ ماشىنا چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئالدىنقى ماشىنىنىڭ ئىزىنى بويلاپ گۈركىرەپ دۆڭگە چىقىپتۇ، 2 ـ ماشىنا ئەمدىلا دۆڭدىن چۈشۈپ تۇرۇشىغا 3 ـ ماشىنا ئوخشاش شەكىلدە دۆڭ تۆپىسىگە چىقىپتۇ. بۇ چاغدا 1 ـ ماشىنا 3 ـ ماشىنىنىڭ كەينىدىن بايىقى شەكىلدە ئەگىشىپ كەپتۇ ـ دە، يەنە دۆڭدىن پەسكە چۈشۈپتۇ. ماشىنىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى تاغنى ئەگىپ ئۆتۈپ دۆڭگە چىققاندىن كېيىن چىراغلىرىنى ياندۇرۇپ، يەنە تۆۋەنگە قاراپ چۈشۈپتۇ. شۇ تەرىقىدە، بار ـ يوقى ئۈچ ماشىنا دۆڭدىن چۈشكىچە چىراغلىرىنى يېقىپ، دۆڭدىن چۈشكەندىن كېيىن چىراغلىرىنى ئۆچۈرۈپ دۆڭنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېچىچە توختىماي مېڭىپتۇ. يىراقتا دۇربۇن بىلەن كۆزىتىپ تۇرغان دۇشمەن ئارمىيەسى نەچچە يۈز ماشىنا مىللىي ئارمىيەگە كېچىچە ئەسكەر، قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورىلارنى توشۇۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ قورقۇپ يۈرەكزادە بولۇپ، قاتتىق ساراسىمگە چۈشۈپتۇ.

شىخو ئۇرۇشى ئىنتايىن دەھشەتلىك بولدى. ئىككى تەرەپ ئۆزىنىڭ ئەڭ سەرخىل قوشۇنلىرىنى ئىشقا سېلىپ قاتتىق ئېلىشتى. دۇشمەن ئارمىيەسى خىل قورال ـ ياراغلىرىغا تايىنىپ، ئارمىيەمىزنىڭ ھۇجۇمىنى بىرقانچە قېتىم چېكىندۈردى. نۇرغۇن جەڭچىلىرىمىز سوقۇشتا قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى.

9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى مىللىي ئارمىيە ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ، تاغنى تالقان قىلغۇدەك جاسارەت بىلەن ھەر تەرەپتىن شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغىغان بولسىمۇ، دۇشمەن ئارمىيەسى قاتمۇقات مۇداپىئە ئىستېھكامىغا

لىرىغا تايىنىپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىپتۇ؛ ئىككى بىرونېۋىكىنىڭ ھىمايىسىدە قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئارمىيەمىزنىڭ سۈيدۈكى ئاتقۇچى 1 ـ پولكى 1 ـ، 2 ـ باتالىيونىغا ئېغىر تەھدىت شەكىللەندۈرۈپتۇ. قەسەم باشلىقلىرى دەرھال بىرنەچچە جەڭچىنى بىرونېۋىكنى پارتلىتىشقا بۇيرۇپتۇ. بۇ جەڭچىلەر ئۆمىلەپ بېرىپ بىر بىرونېۋىكنى بومبا تاشلاپ پارتلىتېۋېتىپتۇ. ئىككىنچى بىرونېۋىك ئەھۋالىنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ، ئارقىغا بۇرىلىپ قاچماقچى بوپتىكەن، پاتقاققا پېتىپ قېلىپ، مەدرىلىيالماي قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇمۇ جەڭچىلىرىمىز تەرىپىدىن پارتىلىتېۋېتىلىپتۇ. جەڭ ئەۋجىگە چىققاندا مىللىي ئارمىيە دۇشمەن ئارمىيەسىدىن غەنىيمەت ئالغان ئىككى ئايروپىلان ئۈچۈپ كېلىپ، ھاۋادىن دۇشمەن قوشۇنىغا كەينى ـ كەينىدىن بومبا تاشلاپتۇ.

نەچچە كۈن داۋاملاشقان قانلىق جەڭدە ئىككىلا تەرەپ ناھايىتى زور چىقىم تارتتى. شۇنداقتىمۇ مىللىي ئارمىيەمىز ھۇجۇمنى توختاتماي، دۇشمەننىڭ جانلىق كۈچلىرىنى يوقىتىپ، ھەل قىلغۇچ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈپ، 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شىخودىن ئىبارەت بۇ ئىستراتېگىيەلىك جايىنى دۇشمەن قولىدىن ئاخىر تارتىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچىگە يۈرۈش قىلىشتىكى ئەڭ ئاخىرقى توسالغۇ ئېلىپ تاشلاندى. بۇ جەڭدە گومىنداڭنىڭ شىخونى ساقلاپ ياتقان قوشۇنىنىڭ 900 دىن ئوشۇق ئادىمى يوقىتىلدى ۋە 1000 دىن ئوشۇق ئادىمى ئەسىرگە چۈشتى.

281

تۆۋەندە جۇ شاۋلياڭنىڭ گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان ئىككى پارچە جەڭ خەۋىرىگە قارالا:

شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش خەۋەرلىرى
(9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈندىن 5 ـ كۈنگىچە)

ئا. باندىتلارنىڭ ئەھۋالى

1. ئالتاي رايونى

(*1*) سارسۈمبىگە ھۇجۇم قىلغان *1000* دىن ئارتۇق باندىت يەنىلا خوڭدۇڭ ئۆستىكى (سارسۈمبىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا) تەرەپكە يىغىلىۋاتىدۇ، سارسۈمبىگە يەنە ھۇجۇم قىلىدىغان ئەلپازى

بار (9 ـ ئاينىك 1 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(2) قاباغا 20 كىلومېتر كېلىدىغان يەردە، 30 ـ چېسلا كەچتە يەنە 900 دىن ئارتۇق باندىت بايقالدى. بۇنىڭدىن باشقا شەرقىي تاغ ژە قوبۇقسار تەرەپتىن ئىككى تۈركۈم باندىت كېلىدى (سانى ئېنىق ئەمەس)، ئۇلار جېمنەيدىكى باندىتلار بىلەن ئۇچرىشىپ قاباغا ھۇجۇم قىلىدىغانىدەك قىلىدۇ، ئۇلار مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان قىسمىمىزغا تەسلىم بولۇڭلار دەپ تەھدىت سېلىپ خەت ئەۋەتىپتۇ. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ باندىتلارنىڭ قوماندانى قورچاق بىرىگادا كوماندىرى پالىنوف ئىكەن (9ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(3) ئەسىرگە چۈشكەن باندىتنىڭ ئىقرارىغا قارىغاندا، ئۇ پالىنوفنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئالتايغا بىزنىڭ تەۋەلىكىمىزدىكى ئۇرۇسلارنى شەرقىي تۈركىستانچىلار سېپىگە قاتنىشىشقا قۇتراتقىلى كەپتۇ، بۇ قېتىم چۈچەك، دۆربىلجىنگە ھۇجۇم قىلغان باندىتلار پالىنوف تەرىپىدىن ئۈچ بىرىگادا، ئىككى پولك قىلىپ تەشكىل قىلىنغان، ئۇزبېك، ئۇيغۇر، قازاق، تاتار قاتارلىق مىللەتلەردىن تەركىب تاپقانىكەن. ھازىر بۇ بىرىگادا بىر پولك كۈچى بىلەن قوبۇقسار بىلەن بۇرچىن ئەتراپىدا ھەربىكەت قىلىۋېتىپتۇ ھەمدە پۈتۈن كۈچى بىلەن ئالتايغا ھۇجۇم قىلماقچى ئىكەن (9 ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا)

2) تارباغاتاي رايونى

(4) 9 ـ ئاينىك 1 ـ كۈنى ئارمىيەمىز (1Q/N1KD) چېگىنىدىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولغاندىن كېيىن باندىتلار (2000 دىن ئوشۇق) ئارقىمىزدىن قوغلاپ جەنۇبقا سۈرۈلدى. ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ پولكى كونا شىخو (شىخونىڭ 20 چاقىرىم شىمالى)دا بازىمىزنى ئىگىلىدى (9 ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

3. ئۇرۇمچى رايونى

(5) ماناس شىسەندىكى باندىتلارنىڭ ئاتامانى قالىبېك 200 دىن ئوشۇق باندىتنى باشلاپ 28 ـ چېسلا كەچتە دۆڭسەنگە باستۇرۇپ كەلدى، ئۇلار دۆڭسەندىكى پۇتۇن قازاقلارنى

يەنە بىر قېتىم ئاسىيلىق قىلىشقا قۇتراتماقچى (8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(6) شاۋگۈەي ئەتراپىنى 200 دىن ئوشۇق باندىت ئىگىلەپ ياتماقتا (9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭنىڭ يوللىغان تېلېگراممىسى).

(7) مايتاغنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى چېڭخۇا بۇتخانىسى 2 ـ چېسلا ئەتىگەندە باندىتلار تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىپ كەتتى (9ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(8) يۇڭجىخۇدىكى باندىتلار ئوق ـ دورىغا ئېرىشۇالغان ۋە يارىدەمگە ئىگە بولۇۋالغاندىن كېيىن نەچچە كۈندىن بۇيان ھەدەپ ئىستىھكام ياساۋاتىدۇ ھەم پۈتۈن كۈچى بىلەن بىزگە يېقىنلىشىۋاتىدۇ، بۇنى ئاز دەپ تېخى ئىككى قاناتقا كېڭىيىۋاتىدۇ، بىزنىڭ قوللىمىزدىكى باجىياخۇنى قورشاپ بولدى (9ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

4. كۈچا ـ ئاقسۇ رايونى

(9) كۈچادىكى 5000 دىن ئوشۇق باندىت 8 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى قاراباغقا قەدەر يېتىپ كەلدى (باينىڭ 160 چاقىرىم شىمالىدا)، ئۇلارنىڭ تولىسى خىزمەتچىلەرنى ماكانلاشتۇرۇش ئەسىر ئېلىنغان باندىتنىڭ ئېيتىشچە، ئۇلار كۈچا ـ ئاقسۇدىكى باندىتلار (تەخمىنەن 2000 دىن ئوشۇق) بىلەن بىرلىشىپ، سەككىز يولغا بۆلۈنۈپ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلماقچى ئىكەن (9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

5. قەشقەر رايونى

(10) 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 1لەردە ئەنگلىيەنىڭ ئىككى پوچتكېشى (ئەنگلىيە تەۋەلىكىدىكى بىر ھىندى، بىر ئۇيغۇر) تاشقورغاندىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ ھەممىسى باندىتلار تەرىپىدىن بۇلاپ كېتىلگەن (9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممىا).

(11) تاشقورغانىنى ئىشغال قىلىۋالغان باندىتلار ئاز سانلىكى چەت ئەللىك ۋە ئۆزبېك، قىرغىز، تاجىك قاتارلىق مىللەتلە-

لەردىن تەشكىل تاپقانىكەن. 8 ـ ئاينىك 30 ـ كۈنىدىن ئىلگىرى بۇ باندىتلاردىن 200 دىن ئوشۇقراق كىشى چېچىرلىق (يەكەن بىلەن بولغان ئارىلىقى 400 چاقىرىم) دېگەن مۇھىم يەرگە ھۇجۇم قىلغانىدى، بىز ئۇلارنى توسۇپ تۇرۇۋاتىمىز (9 ـ ئاينىك 2 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممۇ).

6. قومۇل رايونى

(12) قومۇل رايونىغا 28 ـ چېسلا كۈنى تاشقى موڭغۇلىيەدىن بىر تۈركۈم باندىت (سانى ئېنىق ئەمەس) كەلگەن، ئۇلار دەرھال جەنۇبقا قاراپ كېتىشتى (9 ـ ئاينىك 1 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممۇ).

ب. جەڭ ئەھۋالى

1. ئالتاي رايونى

(1) بۇرچىن تەرەپتىكى باندىتلاردىن 400 ـــ 500 كىشى قورچاق بىرىگادا باشلىقى پالىنوفنىڭ باشلامچىلىقىدا 8 ـ ئاينىك 30 ـ كۈنىدىن 9 ـ ئاينىك 1 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىغا بولغان شىددەتلىك ھۇجۇمنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ (9 ـ ئاينىك 2 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممۇ).

2. ئۈرۈمچى رايونى

(2) 1 ـ چېسلا چۈشتە فۇكاڭ تەرەپتىن كەلگەن 300 دىن ئوشۇق باندىت ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ گەنچۇەن (ئۈرۈمچىنىڭ شەرقىي شىمالىدا) بىلەن شىزىگۇ (ئۈرۈمچىنىڭ 30 چاقىرىم شەرقىي جەنۇبىدا) ئارىلىقىدىكى تاغلاردا پاراكەندىچىلىك قىلىشقا كىرىشكەن، يوقىتىشقا قىسىم ئەۋەتتۇق (9 ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممۇ).

(3) 30 ـ چېسلا كەچتە مانىس، نەنسەن تەرەپتىن كەلگەن قازاق باندىتلاردىن 200 دىن ئوشۇق كىشى شىخەنزە (ماناستىن 40چاقىرىم) تەرەپتىن كېلىپ بىز (T58D) نىڭ چېن پولكىمىز ۋە 32KR نىڭ ھەر بىردىن چىقىرىلغان بىردىن قىسىم بىلەن جەڭ قىلىۋاتىدۇ (9 ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممۇ).

(4) يەنسخەينىڭ ئەتراپىدا بىزدىن يۇز ئۆرۈگەن قازاقلاردىن 1000 دىن ئوشۇق ئادەمنىڭ بىر قىسمى قىسىملىرىمىز تەرىپىدىن تارمار كەلتۈرۈلدى (نەگە قېچىپ كەتكەنلىكى نامەلۇم) (9 ـ ئايـنىڭ 3 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممـا).

س. ئارمىيەمزنىڭ ئەھۋالى

ئاتلىق 5 ـ كورپۇسنىڭ ئالدىن يۈرەر قىسمى 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى قارا چوقىقا (شىگۈشىگۈشيا)غا، كورپۇس ئىشتابى يۈلغۇنلۇققا يېتىپ كەلدى (9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قوماندان جۇ شاۋلياڭ يوللىغان تېلېگراممـا).

د. ھۆكۈم

(1)مەلۇم تەرەپ شىنجاڭغا قاراتقان سۈيىقەستىدىن ئېخىـ ۋاز كەچمىدى.

(2) باندىتلار بىزنىڭ سارسۈمبىدىكى قوشۇنىمزنى تولۇق يوقىتىپ، ئاندىن ئارمىيەمزنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ ياندىن بەـ ۋاستە تەھدىت سالىدىغاندەك تۇرىدۇ.

(3) چۆچەكتىن جەنۇبقا قاراپ ماڭغان باندىتلارنىڭ مەقسـ تى شىخونى ئېلىپ، بىزنىڭ جىڭدىكى قوشۇنىمزنى يېتىم قـالـ دۇرماقچى.

(4) قەشقەردە چېگرادىن ئۆتكەن باندىتلارنىڭ مەقستـى شۇ رايونىنى ئىشغال قىلىپ، ئارمىيەمزنىڭ ئاشلىق تەمىناتىنـى ئۈزۈۋېتىش.

مىنگـو 34 ـ يىـل 8 ـ ئـاينىڭ 30 ـ كۈنى، 47 ـ سان 6 ـ نومۇر.

شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش جەڭ خەۋەرلىرىنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى

(1) كونا شىخو 26 ـ چىسلا قولدىن كەتتى.

(2) چېپەيزىگە بېسىپ كىرگەن باندىتلار بىلەن ئارمىيەمـز

تركىشىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

(3) شىخو ـ مايتاغ نېفتلىكىدە ئازراق باندىت بايقالدى.

(4) ماناس، شىسەندىكى باندىتلار كۆپىيىۋاتقانىدەك قىلىدۇ.

(5) قەشقەرنىڭ غەربىدىكى چېگرادىن ئۆتكەن ئورۇس باندىتلىرى بۇلۇڭكۆلدىكى تاشقورغان بىلەن سۇبېشىدا قاپسىلىپ قالدى.

شىنجاڭدىكى باندىتلارنى تازىلاش جەڭ خەۋەرلىرىنى تارقىتىش جەدۋىلى (قىسقارتىلدى) نازارىتىمىزنىڭ *1* ـ باشقارمىسىغا، چىۋ باشقارما باشلىقىغا.

مىنگونىڭ *34* ـ يىلى *9* ـ ئاينىڭ *6* ـ كۈنى، *49* ـ سان، *7* ـ نومۇر.

رەت نومۇرى	يوللىنىدىغان ئورگان	نۇسخا	زاپاس
1	مۇۋەققەت ئىشتاب باشلىقى چېڭ	—	
2	بۇجاڭ شۇ	—	
3	مۇئاۋىن باشلىق لىيۇ	—	
4	ئالىي مەسلىھەت بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى جاڭ	—	
5	نازىر جاڭ	—	
6	مەزكۇر نازارەت 1 ـ باشقارما باشلىقى لى	—	
7	3 ـ نازارەت 2 ـ باشقارما باشلىقى دۇ	—	
8	2 ـ نازارەت 5 ـ باشقارما باشلىقى لى	—	
9	مەزكۇر باشقارما باشلىقى ئىشخانىسى	—	
10	5 ـ بۆلۈم باشلىقى ۋاڭ	—	

ئۈچ يۆنىلىش بويىچە جەڭ قىلىش

جىڭ ئۇرۇشى شىخوغا ھۇجۇم قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا دېگۈدەك باشلاندى.

9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى مىللىي ئارمىيە جىڭغا ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغىدى.

غۇلجا ئاتقۇچى 2 ـ پولكى، زاپاس 4 ـ پولك، تېكەس ئاتلىق 1 ـ پولك، تۇڭگان مۇستەقىل ئاتلىق دىۋىزىيونى، شىبە مۇستەقىل ئاتلىق ئىسكادرونى قاتارلىق قىسىملاردىن بولۇپ، 4000 دىن ئوشۇق جەڭچىدىن تەركىب تاپقان مىللىي ئارمىيەنىڭ مۇنتىزىم قوشۇنى جىڭ ئۇرۇشىغا قاتناشتى.

بۇ جەڭ ئىنتايىن كەسكىن بوپتۇ، دۇشمەن قوشۇنى ئەپچىل يەر شارائىتىدىن پايدىلىنىپ ئارمىيەمىزگە كۇچلۇك ئوت ئېچىپ، ئارمىيە ـ مىزنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش يولىنى توسۇۋاپتۇ. بولۇپمۇ تاشيولنىڭ جەنۇ ـ بىي تەرىپىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان دۇشمەننىڭ بىر پوتىيىدىن چىق ـ قان ئوت توچكىسى مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ ئالغا ئىلگىرلىشىگە زور قىيىنچىلىق تۇغدۇرۇپتۇ. بۇ پوتەينى پارتلىتىۋەتمەي تۇرۇپ ئارمىيەمىز ـ نىڭ ئالغا بېسىشى مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. دەل مۇشۇ ھالقىلىق پەيتتە، مىللىي ئارمىيە زاپاس 4 ـ پولك 1 ـ باتالىيونىنىڭ زېھرۇللا نادىروف قاتارلىق بەش جەڭچىسى «پوتەينى پارتلاتقىنىمىز پارتلاتقان» دەپ كۆكـ رەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ. جەڭچىلەر پارتلاتقۇچ دورىنى قولتۇقـ ـغا قىسىپ، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوققا قارىماي پوتەيگە قاراپ ئۆمىلەپ كېتىۋاتقاندا، جەڭچىلەردىن بىرى بەختكە قارشى قۇربان بولۇپ، ئۇچى يارىلىنىپتۇ. زېھرۇللا نادىروف غەزەپ بىلەن داۋاملىق ئالغا ئىلگىرلەپـ ـتۇ، بەختكە قارشى ئۇمۇ ئوق تېگىپ يارىلىنىپتۇ، شۇنداقتىمۇ ئۇ جېـ ـنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قويۇپ ئۆمىلەپ بارغان پېتى پوتەيگە قارىتىپ گىرانات تاشلاپتۇ، ئىس ـ تۈتەك ئىچىدە پوتەيگە باستۇرۇپ كىرىپ، پوتەيـ ـدىكى دۇشمەنلەرنى يوقىتىپتۇ، ئارقىدىنلا يەنە ئىككى پوتەينى پارتلىتىپ، قىسىملىرىمىزنىڭ ئىلگىرلىشىگە يول ئېچىپتۇ.

جەڭدىن كېيىن مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق ئىشتابى زېھرۇللا نا ـ دىروفقا «كۈرەش قەھرىمانى» دەپ نام بەردى.

ئازادلىقتىن كېيىن مىللىي ئارمىيە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ 5 ـ كورپۇسى قىلىپ تەشكىللەندى. زېھرۇللا نادىروف جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي ھەربىي كومىتېتى

تەرىپىدىن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ كۈرەش قەھرىمانى دەپ باھالاندى ۋە 1950 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىگىچە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلق قەھرىمانلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشتى. ئۇنىڭ سۈرىتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ 350 نەپەر كۈرەش قەھرىمانىنىڭ سۈرىتى بىلەن بىرلىكتە مەملىكەتلىك كۈرەش قەھرىمانلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ يادنامىسىگە بېسىلدى. 1950 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «خەلق گېزىتى» دە بۇ ھەقتە مۇنداق خەۋەر بېرىلدى:

[شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ 26 ـ سېنتەبىر كۈنىدىكى خەۋىرى] بۇ قېتىمقى مەملىكەتلىك كۈرەش قەھرىمانلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشقان ۋەكىللەر ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەردىن نۇرغۇن قەھرىمان نەمۇنىچىلەر بار، ئۇلار گومىنداڭنىڭ مىللىي زۇلمىغا قارشىلىق كۆرسەتكەن ۋە ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى كۆرەشلەردە ئاجايىپ ئىنقىلابىي قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن...

خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى 5 ـ كورپۇسى (سابىق مىللىي ئارمىيە) نىڭ كۈرەش قەھرىمانى نادىروق شىنجاڭ غۇلجىدىكى بىر نامرات ئۇيغۇر دېھقان قېرىندىشىمىزنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1944 ـ يىل 11 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلقىنىڭ پارتىزانلىرى غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇ ھېچنېمىگە قارىماستىن پارتىزانلارغا ياردەم بېرىگەن ھەمدە جەڭ ئايلاشقاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ خەلق قوراللىق قوشۇنىغا قاتناشقان. بۇ

مىللىي ئارمىيەنىڭ كۈرەش قەھرىمانى زېھرۈللا نادىروفنىڭ شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ كۈرەش قەھرىمانلىرى، ئەمگەك نەمۇنىچىلىرى كۆرگەزمىسىگە قويۇلغان سۈرىتى

زېھرۇللا نادىروف شەرەپلىك كۈرەش قەھرىمانى بولۇشقا مۇناسىپ جەڭچى. ئەپسۇسكى، «ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش» ۋە بۇ ھەرىكەتكە ئۇلىشىپ كەلگەن «شيۇجېڭجۇيىغا قارشى تۇرۇش» كۈرىشى، جۇملىدىن چېكىدىن ئاشقان «سول»چىللىق ھۆكۈم سۈرگەن يىللاردا زېھرۇللا خاتا ئەيىبلەندى، 1962 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، كەڭسايدا ئەمگەككە سېلىنغاندا، زەيكەش كولاۋېتىپ ئىش ئورنىدا ئېچىنىشلىق ئۆلۈپ كەتتى.

جىڭ ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان خەنزۇ جەڭچىلەرمۇ بار. مىللىي ئارمىيەنىڭ خەنزۇ ئىزۇۋوت كوماندىرى يى جىشەن ھەقىقەت يولىدا ئېلىپ بېرىلغان جەڭدە ئوق تېگىپ 23 يېشىدا قۇربان بولدى. ئۇنىڭ شەرەپلىك نامى 1975 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئىنقىلابىي قۇربانلار تىزىملىكى» نىڭ 138 ـ بېتىنىڭ 1 ـ قۇرىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇنىڭغا ئوخشاش خەنزۇ جەڭچىلەر يالغۇز يى جىشەنلا بولماستىن، يەنە 12 خەنزۇ جەڭچى بۇ تىزىملىكىكە كىرگۈزۈلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى نامرات ئەمگەكچى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. بۇ جىگەرلىك يىگىتلەر ھەققانىي ئۇرۇشقا كۆكرەك كېرىپ قاتنىشىپ، ھەر مىللەت قېرىنداشلار بىلەن بىرلىكتە ئەكسىيەتچى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش يولىدا ئاخىرقى بىر تامچە قېنىنى قالغۇچە كۈرەش قىلغان.

289

جىڭ ئۇرۇشى جەريانىدا مۇنداق بىر ئىشمۇ بولغان. دۇشمەن ئارمىيەسى 45 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ كوماندىرى، فاشىست گو چى جىڭنى ساقلاپ تۇرالىشىغا كۆزى يەتمەي، قېچىش ئالدىدا مىللىي ئارمىيەنىڭ گومىنداڭ تەرەپكە ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان 50 تىن ئوشۇق يارىدارىنى تاغ باغرىغا ئاپىرىپ ۋەھشىيلەرچە ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن. بۇ يارىدارلار مىللىي ئارمىيەنىڭ ۋاقىتلىق قۇرۇلغان دالا دوختۇرخانىسىدىن يۆتكەپ كېتىشكە

ئۇلگۈرمەيلا كېچىدە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلغان گو چى قوشۇننىڭ قو-لىغا چۈشۈپ قالغانىكەن.

9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى دۈنيە كوماندىرى گو چى پۈتۈن لىنىيە بو-يىچە ئاكوپنى تاشلاپ بەدەر قاچتى، شۇنىڭ بىلەن دۈشمەن قوشۇنى پۈتۈن-لەي يوقىتىلىپ، جىڭ ناھىيەسى خەلقىنىڭ قولىغا قايتىپ كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۈڭ-شىنغا مۇنداق بىر جەددىي تېلېگراما يوللاپتۇ:

«گو جىچياۋنىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىپ ھەربىي قوماندانلىق ئىشلىرىغا كونكرېت مەسئۇل بولۇشىنى قارار قىلدىم. ھەر دەرىجىلىك ھەربىي، مۇلكى ئەمەلدارلارغا ئۇقتۇرۇپ قويۇڭلار، كىمكى بۇيرۇقسىز ئۆز بې-شىمچىلىق بىلەن چېكىنسە، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالدىنقى سەپتىن قېچىش جىنايىتى ئۆتكۈزدى دەپ بىردەك ئېتىپ تاشلىنىدۇ، ھەرگىز كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ!»

مىللىي ئارمىيەمىز غەلىبىسېرى ئىلگىرىلەپ 9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى يەنسىخەينى، 13 ـ كۈنى ساندىخوزىنى، 16 ـ كۈنى ساۋەننى ئالدى.

توپ ـ زەمبىرەكلەرنىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك ئاۋازى ئىچىدە ئىستې-كامىنى تاشلاپ قاچقان گومىنداڭ 45 ـ دۈنيەسىنىڭ كوماندىرى گو چى ئۆزىنىڭ مۇقەررەر مەغلۇپ بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، بىر قە-سىم ئاقساق ـ چولاق قالدۇق جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چۆل ـ جەزىرىگە قاراپ قېچىپتۇ. ئۇ ئەسلىدە «جەڭلەردە قالتىس چوڭ خىزمەت كۆرسەتتىم» دەپ كۆرەڭلەپ يۈرگەنىدى، مانا ئەمدى يەر بىلەن يەكسان بولۇپ، جېنىنى ئېلىپ قاچماقتا. گو چى تەڭرىتاغلىرىنى بويلاپ ئىنس ـ جىن يوق جاڭگالدا ھېچقانداق نىشانسىز نەچچە كېچە ـ كۈندۈز قېچىپ يۈرۈپتۇ. كۆز يەتكۈسىز بىپايان چۆل پىژغىرىم ئىسسىقتا يال-قۇنجايتتى. گو چىنىڭ ئادەملىرى ئوزۇق ـ تۇلۇك، ئوق ـ دورىلىرى تۈگەپ، ھېرىپ ـ چارچاپ ھالىدىن كەتكەنىدى، ئۆلگىنى ئۆلۈپ، يارىدار بولغانلىرى جېنىنى ئېلىپ قاچماقتا ئىدى.

مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ ئاتلىق قىسىملىرى ئۇنىڭ قارىسىنى يو-قاتماي قوغلاپ كېلىپ ئارقىسىدىن زەربە بېرىپ، ئۇھ دېگۈدەك پۈرسەت بەرمەيتۇ. ئۆلۈم گىردابىغا بېرىپ قالغان گوچى ئاشۇ پايانسىز چۆلدە يە-نە بىرنەچچە ئۆلۈكنى تاشلاپ داۋاملىق قېچىپتۇ. لېكىن بۇ چەكسىز چۆل ـ جەزىرىدە ئۇنىڭغا كىرىۋالغۇدەك تۆشۈكمۇ يوق ئىدى. گوچى تە-

ىرىك قېلىشتىن ئۇمىدىنى ئۈزۈپ، ئۆزىنىڭ يېنىدا نەچچە يىلدىن بېرى كانۇاي بولغان، يارىلىنىپ ماڭالماي قالغان ئەڭ ئاخىرقى بىر ئادىمىنى غالجىرلارچە ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، يالغۇز ئۆزى ساۋەنىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە- كى تاغ باغرىغا قاراپ قېچىپتۇ. 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى مىللىي ئارمىيە- مىزنىڭ ئاتلىق قىسمى ئۇنى بىر قېرى قارىياغاچنىڭ ئاستىدا قورشاۋغا ئېلىۋاپتۇ. قان قەرزگە بوغۇلغان بۇ ئالۋاستى يۈز ـ كۆزى قاسماق، چاچلىرى پاخپايغان، ساقال ـ بۇرۇتى ئۆسۈپ كەتكەن هالدا تاپانچىسىنى يەرگە تاشلاپ، ئىككى قولىنى كۆتۈرگەن پېتى جەڭچىلىرىمىزگە تەسلىم بوپتۇ.

ئالاقزەدىلىك ئىچىدە چېكىنىپ قاچقان گومىنداڭ يېڭى 2 ـ كور- پۇسنىڭ كوماندىرى شىي يىفېڭ، ئاتلىق 1 ـ كورپۇسنىڭ كوماندىرى لى تىيېجۇن، زاپاس 7 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ كوماندىرى لى يۈشياڭلار ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋېتىپ، بىر قىسىم قاچاق ئەسكەرلىرى بە- لەن ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا كېلىۋاپتۇ. بۇ قالدۇق قوشۇن ماناس دەرياسىدىن ئىبارەت تەبىئىي توسۇقتىن پايدىلىنىپ، مىللىي ئار- مىيەنىڭ ھۇجۇمىنى ئاخىرقى قېتىم توسۇۋېلىشقا ئۇرۇنغانىكەن. گو- مىنداڭ 46 ـ دىۋىزىيەسىنىڭ كوماندىرى شۇ رۇچېڭ بۇيرۇققا بىنائەن ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا تېزدىن يېتىپ كېلىپ، گومىن- داڭنىڭ قالدۇق قىسمىغا قوشۇلۇپ دەريانىڭ ئۇ قېتىدىكى مىللىي ئار- مىيە بىلەن تىركىشىش هالىتىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ.

ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى جەڭدە مىللىي ئارمىيەدىن جەمئىي 700 دىن ئارتۇق جەڭچى قۇربان بولدى. ئۇلارنىڭ قەبرىلىرى تاغ ـ ئېدىرلار، چۆل ـ جەزىرىلەردە قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ھايات!

ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى جەڭنىڭ غەلىبىسى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن نوخلىسىنى ئېلىپ، ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىكى گو- مىنداڭ ئارمىيەسىنى ئۇزۇل ـ كېسىل يوقىتىپ، ئۇچ ۋىلايەت زېمىنىنى ئازاد قىلىپ، ئۇرۇمچىگە چوڭ تەھدىت شەكىللەندۈردى.

ئۇرۇش بولغانىكەن قۇربان بېرىشلەر بولىدۇ! ئۇرۇش جەريانىدا مىللىي ئارمىيەمۇ ناھايىتى زور چىقىملارغا ئۇچرىدى، شۇڭا قىسىملارنى دەرھال تولۇقلاش ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. ئەسكەر مەنبەسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ئەخمەت ئەپەندىم هەرقايسى ناھىيەلەردە هۆكۈمەت هەربىي بۆلۈ-

مىگە بىۋاستە قاراشلىق ھەربىي باشقارمىلارنى قۇرۇش بۇيرۇقى چۈ-شۈردى ھەمدە ھەربىي باشقارمىلارنىڭ باشلىقلىرىنى جەڭگە قاتناشقان، ئەمەلىي جەڭ تەجرىبىسى بار ئوفىتسېرلاردىن تاللاش تەلىپىنى ئوتتۇ-رىغا قويدى. لېكىن، ئوفىتسېرلارنى ئالدىنقى سەپتىن يۆتكەپ ئەكەلسە، ئالدىنقى سەپ قىسىملىرىنىڭ قوماندانلىق كۈچى ئاجىزلاپ كېتەتتى، شۇ سەۋەبتىن ئەپەندىم جەڭلەردە قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن، لېكىن يارا-دار بولۇپ ئائىلىسىگە قايتقان ئوفىتسېرلار ئىچىدىن بۇ ۋەزىپىگە ئادەم تاللىدى، ھەربىي باشقارمىنىڭ باشلىقلىرىغا مىللىي ئارمىيەنىڭ فور-مىسىنى تارقىتىش، پاگون تاقاش، قورال سەپلەپ بېرىش بەلگىلەندى.

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قارار ئېلان قىلىپ، دەرھال ھەرقايسى ناھىيەلەردە ھەربىي باشقارما قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى:

1. ھەرقايسى ناھىيەلىك ھۆكۈمەتلەردە بىردەك ھەربىي باشقارما قۇرۇلسۇن.

2. ھەربىي باشقارمىنىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۈستىگە ئالغۇچىلارنىڭ بىلىم سەۋىيەسى 7 ـ سىنىپ (تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ) سەۋىيەسىدىن تۆۋەن بولۇشقا بولمايدۇ.

3. ناھىيەلىك ھەربىي باشقارمىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۇرۇشتا ياردار بولغاندىن كېيىن بوشىنىپ ئائىلىسىگە قايتقان كوماندىرلار ئۈستىگە ئالسۇن.

4. ناھىيەلىك ھەربىي باشقارمىنىڭ باشلىقى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەينىلىنىدۇ.

5. ناھىيەلىك ھەربىي باشقارمىنىڭ باشلىقى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بىرتۇتاش بەلگىلەنگەن ھەربىي فورما كىيىدۇ، پاگون تاقايدۇ.

6. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي بۆلۈمى تەرىپىدىن تارقىتىلغان قورال ياخشى ساقلانسۇن.

7. ناھىيەلىك ھەربىي باشقارمىدىكى ھەربىيلەر تەمىنات تۈزۈمىدىن بەھرىمەن بولىدۇ.

9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ئېلىخان تۆرە ئەخمەت ئەپەندىمنى چاقىرتىپ كېلىپ، سەيپىدىن ئەزىزى، مۇھەم-مەتجان مەخسۇم قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان ۋەكىللەر ئۆمىكىنى

باشلاپ، ئالتاي شەھىرىدىكى خەلق كۇلۇبىدا ۋىلايەت دائىرىسىدىكى نا-ھىيەلەردىن كەلگەن يۇرت مۇتەۋەرلىرى، ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىل-لىرى قاتناشقان تەبرىك يىغىنى ئاچتى. يىغىندا ئەخمەت ئەپەندىم ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان ھاكىمىيەت ئاپپاراتى، ۋالىي، مۇئاۋىن ۋالىي، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار ۋە ھەرقايسى ئورگانلار مەس-ئۇللىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ئېلان قىپتۇ. ئەخمەت ئەپەندىم نۇتقىدا ۋا-قىتلىق ھۆكۈمەت نامىدىن ئالتايدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرقانچە يىللاردىن بۇيان دەلىلقان سۇغۇربايېغىنىڭ باشچىلىقىدا گومىنداڭ ئەكە-سىيەتچىلىرىگە قارشى قان كېچىپ قوراللىق كۈرەش قىلىپ، مىللىي ئارمىيەنىڭ ياردەمىدە ئالتايدىكى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، خەلقنىڭ ئۆز ھاكىمىيىتىنى قۇرغانلىقىنى تەبرىكلەپتۇ ھەمدە مىللىي ئارمىيە ئالتاي ئاتلىق پولكىنى قۇرۇش توغرىسىدىكى بۇيرۇقنا-مىنى ئوقۇپ، دەلىلقان سۇغۇربايېغقا پودپولكوۋنىك ئۇنۋانى بېرىلىپ، ئاتلىق پولكىنىڭ كوماندىرلىقىغا تەينىلەنگەنلىكىنى ئېلان قىپتۇ.

بۇ چاغدا زالدا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ياڭراپتۇ. ئەخمەت ئەپەن-دىم مىللىي ئارمىيەنىڭ چۆچەك، شىخو، جىڭ، ساۋەن ناھىيەلىرىنى ئازاد قىلىپ، مانناس دەرياسى بويىغا يېتىپ بارغانلىقى ھەققىدىكى خۇش خەۋەرنى يەتكۈزگەندە، زالدا يەنە ئالقىش سادالىرى ئۇزاققىچە توختىماپتۇ.

مۇشۇ يەردە بىر ئىش ئېسىمگە كەلدى.

1945 ـ يىلى يازدا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىمىز چۆچەك يولىدا «گاز ـــ 69» تىپلىق بىر جىپ ماشىنىنى تۇسۇۋاپتۇ. جەڭچىلىرىمىز جىپتا بىر قىزنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ گۇمانلىنىپ، ئۇنى ئىشتا-قا ئاپىرىپتۇ. ئەينى چاغلاردا ئادەتتىكى ئادەملەر پىكاپتا ئولتۇرالمايتتى.

ئەسلىدە بۇ موڭغۇل قىز قوبۇقسار ۋاڭىنىڭ مەلىكىسى بالجىت ئىكەن، ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەن بۇ قىز ئۇرۇمچىدىن قوبۇقسارغا قايە-تىپ كېتىۋاتقاندا بايىقى ئىش يۈز بەرگەنىكەن. بالجىت 1926 ـ يىلى تۇغۇلغان، ئانىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۆگەي ئانىسى ئۇنى ئۇرۇمە-چىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىۋېتىپ، ئۆزى ۋاڭلىق ئورنىغا چىقىۋالغانىكەن. راستىنى ئېيتقاندا، بۇنىڭدىن ئىلگىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى موڭغۇللارنىڭ يەرلىك قوراللىق كۈچلىرىنى مىللىي ئارمىيەگە قارشى تۇرۇشقا كۈشكۈرتۈش، مىللىي زىددىيەت پەيدا قىلىش ئۈچۈن يۇقىرى

تەبىقىدىكى موڭغۇل زاتلارنى قايمۇقتۇرۇپ ئۆزىگە تارتقاندى. گومىنداڭ ئارمىيەسى قوبۇقسىاردا ئىستىھكام قۇرۇپ، قوغدىنىش ئەترەتلىرىنى تەشكىل قىلىپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى.

مىللىي ئارمىيە ئۇ قىزنىڭ نامشەرىپىنى بىلگەندىن كېيىن دەرھال يۇقىرىغا مەلۇم قىپتۇ. ئەپەندىم ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ ھەربىي قىسمغا مەلىكىنى دەرھال قويۇپ بېرىشنى ئۇقتۇرۇپتۇ ھەمدە ئۇنىڭغا ۋەزىيەتنى چۈشەندۈرۈپ، ئۆيگە قايتقاندىن كېيىن، يەرلىك قوراللىق قىسىملار ۋە موڭغۇل ئاممىغا خىزمەت ئىشلەشنى تاپىلاش ھەققىدە يولىيۇرۇق بېرىپتۇ. بالجىت مىللىي ئارمىيەنىڭ خىزمىتىگە ماسلىشىدىغانلىقى ھەققىدە كەسكىن پوزىتسىيە بىلدۈرۈپتۇ. شۇ چاغدا موڭغۇللار مەلىكە بالجىتنى بەكمۇ ئىززەتلەيتتىكەن ھەمدە ئۆگەي ئانىسىنىڭ ۋاڭلىق ئورنىنى تارتىۋالغانلىقىدىن نارازى ئىكەن. مانا ئەمدى ئۇلار موڭغۇل ۋاڭ-ئىنىڭ ھەقىقىي مەلىكىسى قايتىپ كەلدى دەپ خۇشال بولۇشۇپ، يول بويى ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەپ تاۋاپ قىلىپ قارشى ئاپ-تۇ، بالجىت شۇ يەردىكى موڭغۇل ئاقساقاللارغا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى سۆزلەپ، ئۇلارنى قوراللىق گومىنداڭغا قارىتىپ مىللىي ئارمىيەنى ھىمايە قىلىشقا دەۋەت قىلغاندىن كېيىن، زاڭ-راۋ باتۇ رەھبەرلىكىدىكى يەرلىك قوراللىق قىسىم تېزلا مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىغا قوشۇلۇپ، مىلىتسىنىڭ ئۇچىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارىتتى.

تارباغاتاي ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن گېنېرال ئىسھاقبېك مەخسۇس شىخوغا كېلىپ، بالجىتنى شىخوغا ئەكېلىشكە ئادەم ئەۋەتتى، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىنى ئالاھىدە تەقدىرلىدى ھەمدە تارباغاتاي خەلقىگە بالجىتنىڭ ۋاڭلىق تەختىگە رەسمىي ئولتۇرۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش قىلدى، بۇنىڭدىن قوبۇقسار-دىكى موڭغۇل قېرىنداشلار غايەت زور ئىلھام ئېلىپ، مەنۇنلۇق ئىچىدە كۆڭلى ئەمىن تاپتى.

ئەخمەت ئەپەندىم بالجىتقا ئوخشاش ئىلغارلىققا تەلپۈنىدىغان موڭ-غۇل ياشلىرىنىڭ ئوينىغان ئاكتىپ رولىنى ئېسىدىن چىقارمىغانىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئەخمەت ئەپەندىم بالجىتنى غۇلجىغا تەكلىپ قىلىپ، ئۇنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغان يەرلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇپ،

چوڭقۇر تەربىيەگە ئىگە قىلدى. قوماندانلىق ئىشتاب بالجىتىنىڭ مىللىي ئارمىيەگە قاتنىشىش توغرىسىدىكى ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپ، مىللىي ئارمىيە فورمىسىنى كىيىپ ئارمىيەگە قاتنىشىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئەخمەت ئەپەندىم بۇ ياش موڭغۇل جەڭچىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى سېپىگە رەسمىي كىرگەنلىكىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

شۇ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم ماڭا غۇلجىدا نام ـ ئابرۇيى بار ئاياللارنى يىغىشنى بۇيرۇدى. ئۇنىڭ مەقسىتى بالجىتىنىڭ تۆھپىلىرىنى تونۇشتۇرۇش ئارقىلىق، ئاياللارنى ئۆزلىرىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىنقىلابقا تېگىشلىك تۆھپە قوشۇشقا سەپەرۋەر قىلىش ئىدى. شۇنداق قىلىپ مەن بالجىت ئۇچۇن قارشى ئېلىش ۋە ھال سوراش چېيى راسلىدىم. مىللىي ئارمىيە فورمىسى ياراشقان بۇ موڭغۇل جەڭچى سورۇنغا كىرگەندە ئاياللار ئىنتايىن خۇشال بولۇشتى. مەن كۆپچىلىككە بۇ قىزىنىڭ ئوينىغان مۇھىم رولىنى تونۇشتۇردۇم.

ئازادلىقتىن كېيىن بالجىت ئىككىمىز شىنجاڭ ئاياللار بىرلەشمىسىدە بىللە ئىشلىدۇق، شۇ چاغلاردا بىز بىرگە بولغان ئۇنتۇلماس تارىخ لىرىمىزنى دائىم ئەسلىشەتتۇق ۋە ئاجايىپ ھاياجانلىنىپ كېتەتتۇق، ئۇنىڭ زور تۆھپىسىنى ھازىرغىچە ئېسىمدىن چىقىرالمايمەن.

ئۇچ يۆنىلىش سېپىدىكى جەڭدە، مىللىي ئارمىيە جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرى قۇربان بولۇشتىن قورقماي، قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىپ دۇشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بەردى، نۇرغۇن شانلىق غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈردى ۋە تىللاردا داستان بولغۇدەك قەھرىمان شەخسلەر مەيدانغا كەلدى. ھايات ـ ماماتلىق كۈرەشلەردە نۇرغۇن جەڭچى ـ ئوفىتسېرلار ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنى تەقدىم قىلدى. جەڭلەردە قۇربان بولغان مەرھۇملارنى خاتىرىلەش يۇزىسىدىن قىسمىنىڭ كۈرەش ئىرادىسىگە ئىلھام بېرىدىغان بىرمۇنچە ناخشىلار ئىجاد قىلىندى.

تۆۋەندىكىسى بىر موماي ئوغلىنىڭ ئۇرۇشتا قۇربان بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئۇقماي قىسمىغا ئىزدەپ كەلگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن، ئالدىنقى سەپ سەنئەت ئۆمىكى ئورۇنلىغان «ئوغلانمىنى كۆردۈڭلەرمۇ» دېگەن ناخشىنىڭ تېكىستى. بۇ نومۇر موماينىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش شەكلى بويىچە تەييارلانغان بولۇپ، بۇنى جەڭچىلەر ئۆزلىرى ئالدىنقى سەپتە ئورۇنلىغان. تېكىستى مۇنداق:

ئانا:

قاتار ـ قاتار تىزىلغان جەڭچى بالىلار،
كۆرەش ئۈچۈن قورال ئېلىپ ئاتلانغانلار.
ۋەتەن، خەلق قەھرىمانى پىدائىيلار،
جانىم بالام ئوغلانمىنى كۆردۈڭلەرمۇ؟

جەڭچىلەر:

ئوغلىڭىز نىڭ «باتۇر» دېگەن ئۇنۋانى بار،
مەيدىسىدە زىننەتلەنگەن نىشانى بار.
ۋەتىنىنى ئازاد قىلىش ئارمانى بار،
«جانىم بالام» دەپ كۆز ياشىڭنى تۆكمە ئانا.

ئەسىرلەردىن ھۆكۈم سۈرگەن قۇلدارلىقتىن،
قۇتۇلۇپ بىز ئازادلىققا چىققان چاغدا.
ئاسارەتنىڭ زەنجىرىنى ئۈزگەن چاغدا،
«جانىم بالام» دەپ كۆز ياشىڭنى تۆكمە ئانا.

ئانا:

زالىملارنىڭ زۇلمىدىن زار قاقشىغان،
دەرد ـ ئەلەمدە يۈرەكلىرى زەردەب بولغان.
خەلقىمىزنى قۇتقۇزۇشقا جەڭگە قىلغان،
بارلىق جەڭچى بالىلىرىمغا سالام دەڭلەر.

قانچىلىغان قەھرىمان جەڭچىلەرنىڭ قېنى جەڭگاھلاردا تۆكۈلدى ـ ھەي ئۇلار تەڭرىتاغ باغرىدا مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتتى!

ئۈچ يۆنىلىش بويىچە ئېلىپ بېرىلغان جەڭ غەلىبە بىلەن ئاياغلاشقاندا، ۋەتەنپەرۋەر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئاقسۇدا ۋەھشىيلەرچە قەتلى قىلىنغانلىق خەۋىرى يېتىپ كېلىپ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى. ئەپەندىم مۇشتۇمىنى تۈگۈپ ئۈزاققىچە ئۆزىنى بىسالماي سۈكۈتتە تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە ئوت كۆيۈۋاتاتتى، ۋەھ-

شىي دۇشمەننىڭ ئاخىر بىر كۈنى ھەسسىلەپ بەدەل تۆلەيدىغانلىقىغا، بۇ كۈنلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئۇزاق قالمىغانلىقىغا قەتئىي ئىشىنەتتى!

ئەخمەت ئەپەندىم بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ نىلقا ناھىيە سۇپتاي يېزىسىدا ئولتۇ-رۇشلۇق دادىسى ھېزىم موللىنى (ھېزىمئاخۇن شۇ مەھەللىنىڭ ئىمامى ۋە ئۇقۇمۇشلۇق كىشى بولغانلىقى ئۈچۈن، كىشىلەر ئۇنى «ھېزىم موللا» دەپ ئاتىشىدىكەن) چاقىرىپ كەلدى. بۇ ئادەم بىزنىڭ ئۆيگە خۇددى چوڭ بىر خۇش خەۋەر ئاڭلايدىغاندەك كىرىپ كەلدى، مەن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ سالام بەردىم.

ھېزىمئاخۇنكام ئوغلىنىڭ قۇربان بولغانلىقىدىن بىخەۋەر ئىكەن.

ــ ئەخمەت ئەپەندىم قېنى، مېنى نېمىگە چاقىرتىپتۇ، نېمە خۇش خەۋەرلەر باركىن دەپ ئالدىراپ كەلدىم، ــ دېدى ھېزىمئاخۇنكام بوسۇ-غىدىن ئاتلاپلا. ئاڭغىچە ئەخمەت ئەپەندىم ئىتتىك چىقتى ـ دە، ئىككى-سى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ كەتتى ۋە ھېزىمكامنى ئۆيگە باشلاپ كىر-دى. مەن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بىر پىيالە چاي كۆتۈرۈپ كىرىشىمگە، بۇ ئادەمنىڭ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتكىنىنى ئاڭلىدىم، ھېزىم موللا ئوغلى-نىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلايدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىكەن. ھېزىمكام ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقاندەك قىلاتتى، داد ـ پەرياد ئىچىدە ئۇن سېلىپ ئىچى ـ ئىچىدىن ئېزىلىپ يىغلايتتى، يېشىنى سۈرتىدىغانغا قول ياغلىقىمۇ يوق ئىكەن، ئۇچىسىغا كىيىۋالغان قارا پەرىجىسىنىڭ پېشىگە ياشلىرىنى ئېرتىپ ھۆل قىلىۋېتىپتۇ. مەنمۇ كۆز ياشلىرىمنى سۈرتۈشكە ئۇلگۈرەلمەي قالدىم.

بۇ چاغدا ئەپەندىم ماڭا قول ياغلىق بېرىشنى ئىشارەت قىلدى، مەن ھېزىم موللامغا بىر لۆڭگە ئەكىرىپ بەردىم، ھېزىم موللامنىڭ شۇ كۈندە-كى نالىسىنى ئەسلىسەم ھازىرمۇ كۆڭلۈم بۇزۇلىدۇ.

ئەخمەت ئەپەندىم ناھايىتى قايغۇلۇق ھالدا بۇ ئاقساقالغا ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئىككى ئىنىسىنىڭمۇ ئۇنىڭ ئوغلى بىلەن بىللە ۋەھشىيە-لەرچە قەتلى قىلىنغانلىقىنى ئېيتتى ۋە: «ئىنقىلابچىلارنىڭ قېنى بە-كارغا ئاقمايدۇ. كەلگۈسىدە ئاشۇ جاللاتلاردىن قان قىساسىمىزنى ھەس-سىلەپ ئالىمىز» دەپ ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى.

ئابدۇكېرىم ئابباسوف جەنۇبىي يۇنىلىش ئۇرۇشىدىن قايتىپ كەل-گەندىن كېيىن، ئىككى ئىنىسىنىڭ ل. مۇتەللىپ بىلەن بىللە قەتلى

قىلىنغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئەخمەتجان ئۆز ئىنىسىدەك بولۇپ قالغان ئابدۇكېرىمدىن سەممىي ھال سورىدى، مۇئاۋىن قوماندان ئىسھاقبېك ھال سوراپ كېلىپ، جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىمىزنىڭ قەھرىمانلارچە جەڭ قىلىپ، قۇربانلار ئۇچۇن ئىنتىقام ئالىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. ئابدۇكېرىم ئىچ ـ ئىچىدىن قاتتىق غەزەپكە كەلگەن بولسىمۇ، كۆزىدىن بىر تامچىمۇ ياش تۆكمىدى. ئۇ قولىدىكى قورالىنى چىڭ سىقاتتى، كۆڭلىدە ئىنتىقام ئوتى يالقۇنجايتتى.

ئۇچ يۆنىلىش سېپىدىكى جەڭدىن كېيىن گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئۇرۇمچىدە ئاران ئالتە باتالىيونلا ئەسكىرىي كۈچى قالدى، ئۇرۇمچى خەۋپ ئىچىدە قالغانىدى. ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قوراللانغان گومىنداڭ قوشۇنى ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاچقا، ھالسىراپ جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان گومىنداڭ دائىرىلىرى قاتتىق سارىسىمىگە چۈشتى.

9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شىخو، جىڭ ئۇرۇشلىرى بىزنىڭ غەلىبىمىز بىلەن ئاخىرلاشتى، بۇ گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ پۈتكۈل شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا ئۇزۇل ـ كېسىل تارمار بولغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. شۇڭا، ئۇچ ۋىلايەت خەلقى 7 ـ نويابىر ئىنقىلابىنى تەبرىكلىگىنىگە ئوخشاش، 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىنى «غالىبىيەت كۈنى» دەپ خاتىرلەيدىغان بولدى.

ئۇچ يۆنىلىشتىكى جەڭ غەلىبىلىك ئاخىرلاشتى، جەڭلەردە قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن جەڭچى ـ ئوفىتسېرلار تەقدىرلەندى.

مەن بۇ يەردە 1946 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قاسىمجان قەمبىرى، ئابدۇكېرىم ئابباسوفلارنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىگە سۈنغان دوكلاتى ۋە ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ تەستىقىنى كىتابخانلارنىڭ كۆرۈپ بېقىشىغا سۇندۇم:

دوكلات

پۈتۈن سوۋۇش سەپلىرىدە ئۆز ئۈستىگە تاپشۇرۇلغان پۈتۈن ۋەزىپىلىرىنى ساداقەتلىك بىلەن بېجىرىپ كەلگەن تۆۋەندە ئىسىملىرى يازىلمىش كىشىلەرنى «ساداقەت» مېدالى بىلەن مۇكاپاتلاشنى لايىق كۆرىمىز.

(1) روزى ھاجىم

(2) سىيىتبېك
(3) ئوسمان داموللام

ئومۇمەن ئەسكەرلىرىمىز ئۆز ئۈستىگە ئالغان قىينچىلىقلارغا قارىماستىن ھۆكۈمەت تاپشۇرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىشتا جان پىدالىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئايرىم خىزمەت كۆرسەتكەن يۇقىرىقى كىشىلەرنى ھۆكۈمەتكە تەقدىم قىلىمىز. لايىق تېپىلسا، مەزكۇر كىشىلەرنى ھۆكۈمەت ئالدىدا تەقدىرلەپ مۇكاپاتلاشنى سورايمىز.

ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى: قاسىمجان قەمبىرى
ئابدۇكېرىم ئابباسوف
ئاسىلقان
ھۈسەيىن غازى

تېكەس 2 ـ ئاتلىق پولكى كوماندىرى رەپىق بايچۇرىن
1946 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ *18* ـ كۈنى

يۇقىرىدىكى دوكلاتقا ئەخمەت ئەپەندىم تۆۋەندىكى تەستىقنى سالغان:

ئاقسۇغا چۈشكەن رەتتىكى ئەسكەرلەر ۋە ئايرىم كوماندىرلار ھەقىقەتتە مىسلىسىز قەھرىمانلىقلار كۆرسەتتى، ئاز مىقداردىكى ئەسكەرلەرنىڭ بىر ۋىلايەتنى ئىشغال قىلىشى ئەلۋەتتە زور باھادىرلىق.

ئەلۋەتتە، ئاقسۇدا خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنىڭ تەقدىرلىنىشىنى قۇۋۋەتلەيمەن.

ئە. قاسىمى
1946 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ *19* ـ كۈنى

قىسقىسى، 1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قوزغىلىپ، 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى تارباغاي ۋىلايەتلىك ھاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى، 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شىخو بىلەن جىڭنىڭ ئازاد قىلىنىشى، 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئالتاي ۋىلايەتلىك

هاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ژىلا-يەت زېمىنىنىڭ تولۇق ئازاد قىلىنغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، مانا بۇ شىنجاڭ تارىخىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇشنىڭ يېڭى سەھىپىسىنى ئاچتى!

ئۈچ يۆنىلىشتىكى جەڭ مەيدانىدا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىمىز ئىنتايىن زور بەدەل تۆلىدى، مىڭدەك جەڭچى باتۇرلارچە قۇربان بولدى. مانا مۇشۇنداق رېئال مەسىلىلەر ئالدىدا مىللىي ئارمىيەگە قىسىم ئىشتاتىنى كۆپەيتىپ، يېڭى ئىستىھكاملارنى قۇرۇش ھەمىدىن زۆرۈر بولۇپ قالدى. بۇ ئېھتىياجغا ئاساسەن مىللىي ئارمىيە ساۋەندە يېڭىدىن بىر ئاتلىق بىرىگادا قۇردى. بىرىگادا قارمىقىدىكى قىسىملار تۆۋەندىكىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى:

دۆربىلجىن ئاتلىق 4 ـ پولكى ماناستا؛

ئاتلىق 3 ـ پولك ماناستا ؛

تۇڭگان ئاتلىق 10 ـ پولك ساندىخوزىدا ؛

موڭغۇل ئاتلىق 8 ـ پولك ساۋەندە ؛

ئاتقۇچى 4 ـ پولكى يەنسىخەيدە ؛

بىرىگادا ئالاقە روتىسى ساندىخوزىدا ؛

بىرىگادا ئامانلىقىنى ساقلاش روتىسى دۆربىلجىندە.

شۇنداق قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلق گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن 10 ئاي شىددەتلىك ئېلىشىش جەريانىدا زور قۇربانلىقلارنى بەردى. جۈملىدىن، ئۈچ ژىلايەت ئىنقىلابى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولۇش سۈپىتىدە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىك قىلغان قوراللىق قوشۇنىنىڭ غەربىي شىمال جەڭ مەيدانىدا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرىغا يېقىندىن ماسلىشىپ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئىلى، تارباغاتاي ژە ئالتايدىكى قوشۇنلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىپ، شىمالىي شىنجاڭنى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشتىكى كۈچلۈك تايانچ بازىغا ئايلاندۇردى.

24. خەلق ۋەكىلى

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئوچ ۋىلايەت زېمىنى ئەڭ ئاخىرى قوراللىق كۈرەشلەر ئارقىلىق خەلقنىڭ قولىغا ئۆتتى. مىللىي ئارمىيە غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەپ ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى ئىستىھكاملارنى ئىگىلىدى. جەڭچىلىرىمىز پولاتتەك جاسارەت ئىچىدە مىلتىقلىرىغا ئوقلارنى بەتلەپ، بۈيرۇق چۈشكەن ھامان تاغنى تالقان قىلىدىغان جاسارەت بىلەن ئۇرۇمچىگە ھوجۇم باشلاشقا تەييار تۇراتتى. بۇ ۋاقىتتا، خەلقئارادا فاشىزمغا قارشى كۈرەش ھەل قىلغۇچ غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرگەنىدى.

ھەممىگە مەلۇم، 1945 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئامېرىكا، ئەنگلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئوچ دۆلەت، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىرىم يېرىم ئارىلىدىكى يالتا دېگەن يەردە، ئىنتايىن مۇھىم بىر يىغىن ئاچتى. يىغىننىڭ مۇھىم مەزمۇنى مۇنداق:

گىتلېر گېرمانىيەسىنىڭ تەسلىم بولۇشىغا ساناقلىقلا ۋاقىت قالدى. ئەمدىكى مەسىلە، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىنى قانداق قىلىپ تەسلىم قىلدۇرۇش مەسىلىسى.

نەچچە كۈنلۈك مۇزاكىرىدىن كېيىن، 2 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «يالتا كېلىشىمى» مەخپى ئىمزالاندى. كېلىشىمنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى تۆۋەندىكىدەك:

سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىغا ئەسكەر چىقىرىپ، ياپون تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرىنى يوقىتىدۇ؛ سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگو ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدىكى مەنپەئەتى مەسلىسىنى ھەل قىلىدۇ.

يىغىن يەنە شىنجاڭ مەسىلىسىگىمۇ بېرىپ تاقىلىپتۇ. يىغىندا سوۋېت ئىتتىپاقى تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىل بولۇشىغا يول قو-

يۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگودا شەرقىي شىمال تۆمۈرىولى ۋە لۇشۇن پورتىدىن پايدىلىنىش قاتارلىق مەسىلىلەردە چېگرا تۇرۇپتۇ. يالتا كېلىشىمىدىكى جۇڭگوغا ئائىت مەسىلىلەر كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئامېرىكا ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بېسىمى ئاستىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن موڭغۇلىيە ۋە شەرقىي شىمال ھەققىدىكى مەسىلىلەر ھەل بولغاندىن كېيىن، سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە ئەمدى ئارىلاشمايدىغانلىقى توغرۇلۇق ئېنىق ئىپادە بىلدۈرۈپتۇ.

1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى يېغىن ئېچىپ، جۇڭگو ـ سوۋېت ئىتتىپاقى سۆھبىتى توغرىسىدا مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەندە، جياڭ جېيشى مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى:

«ئەگەر سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمال بىلەن شىنجاڭغا بولغان مەمۇرىي ئىگىلىك ۋە زېمىن پۈتۈنلۈك ھوقۇقىغا كېپىللىك قىلىدىغان، شۇنداقلا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن شىنجاڭدىكى توپلاڭغا ياردەم بەرمەيدىغانلا بولسا، ھۆكۈمىتىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشقى موڭغۇلىيە ھەقىدىكى تەلىپىنى ئويلىشىپ كۆرىدۇ.»

يىغىندىن كېيىن جياڭ جېيشى موسكۋادا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقان سۇڭ زىۋېنغا ئۇدا ئىككى قېتىم مەخپىي تېلېگراممىا يوللاپ، «ئۇرۇش توگىگەندىن كېيىن، تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىل بولۇشىغا رۇخسەت قىلىش» قا بولىدۇ، ئەمما بۇنىڭدىكى شەرت سوۋېت ئىتتىپاقى «شەرقىي شىمالنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى بىلەن مەمۇرىي پۈتۈنلۈكىنى ئېتىراپ قىلىشى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە ۋە شىنجاڭدىكى توپلاڭغا ئەمدى ھېچقانداق ياردەم بەرمەسلىكى كېرەك» دەپ يولىيورۇق بېرىپتۇ. سۇڭ زىۋېن جياڭ جېيشىنىڭ تېلېگراممىسىغا بۇيرۇقىغا ئاساسەن، ئىستالىنغا: سوۋېت ئىتتىپاقى ئەگەر «شىنجاڭدىكى توپلاڭ» نى تىنچىتىش قاتارلىق مەسىلىلەردە ۋەدە بېرەلەيدىغانلا بولسا، جۇڭگو ھۆكۈمىتى تاشقى موڭغۇلىيە مەسىلىسىدە يول قويىدۇ» دەپ ئىپادە بىلدۈرۈپتۇ. ئىستالىن بۇنىڭغا: «مەيلى يەنئەن بولسۇن ياكى شىنجاڭ بولسۇن، جياڭ ۋېيۋەنجاڭنىڭ رەھبەرلىكىگە بويسۇنىدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقى پەقەت گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىلا قوللايدۇ، جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ تەلىپى بويىچە بايانات ئېلان قىلىدۇ ھەمدە سۇڭ زىۋېنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا قورال ـ ياراغ توشۇشنى توسۇش توغرىسىدىكى تەلىپىگە ماقۇل بولىدۇ» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ياپونىيەگە ئۇرۇش ئېلان قىلدى. 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق ـ ئىتتىپاقداشلىق شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ياپونىيە تەسلىم بولدى.

مانا ئەمدى جۇڭگو خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشى غەلىبىگە ئېرىشتى. ئەمما غەلىبىدىن كېيىن جياڭ جېيشى كۆرەڭلىگەنىدىن ئۆزىنى بىلەلمەي، ئىچكى ئۇرۇش قوزغاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنى، كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئازاد رايون ۋە خەلق ئارمىيەسىنى يوقىتىشقا ھازىرلاندى. لېكىن ئىچكى ئۇرۇش قوزغاشتا جياڭ جېيشىنىڭمۇ ئەندىشە قىلىدىغان يەرلىرى بار ئىدى. بىرىنچىدىن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان سەككىز يىللىق ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىن پۈتۈن مەملىكەت خەلقى دۆلەتنى تىنچ گۈللەندۈرۈش ئارزۇسىدا ئىدى. جۇملىدىن دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلار، ھەتتا گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر تۈركۈم تىنچلىقپەرۋەر زاتلار ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇپ تىنچلىقنى تەلەپ قىلاتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئەنگلىيە، ئامېرىكا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەتمۇ جۇڭگودا ئىچكى ئۇرۇش بولۇشىنى خالىمايتتى؛ ئۈچىنچىدىن، ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە جياڭ جېيشىنىڭ سەرخىل قوشۇنىنىڭ تولىسى دېگۈدەك جۇڭگونىڭ غەربىي جەنۇب ۋە غەربىي شىمال رايونلىرىغا چېكىنىپ كەتكەن بولغاچقا، ئازاد رايونلارغا قىلىنىدىغان ھۇجۇمنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئەسكەر يۆتكەش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈشكىمۇ ۋاقىت كېتەتتى. جياڭ جېيشى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ قەتئىي كۆرەش قىلىشى ۋە پۈتۈن جۇڭگو خەلقى، جۇملىدىن دۇنيا دېموكراتىك جامائەتچىلىكىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش سادالىرى ئىچىدە تىنچلىق نىقابىغا ئورىنىۋالدى. بىر تەرەپتىن ئەسكەر يۆتكىسە، يەنە بىر تەرەپتىن تىنچلىق مۇقامىنى توۋلاپ دۇنياغا داۋراڭ سالدى. ساختىلىق

قىلىپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈ-
زۈش تەلىپىنى قويدى.

جياڭ جيېشى ئۆزىنىڭ ئىجابىي ئوبرازىنى تىكلەش ئۈچۈن 1945 -
يىل 8 - ئاينىڭ 14 -، 20 -، 23 - كۈنلىرى چۈڭچىڭدىن يەنئەنگە ئۇ-
دا ئۇچ قېتىم تېلېگراممۇ يوللاپ، رەئىس ماۋ زېدۇڭغا چۈڭچىڭغا كېلىپ
گومىنداڭ پارتىيەسى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ھەققىدە تەكلىپ ئە-
ۋەتتى. 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەر-
كىزىي كومىتېتى يەنئەندە سىياسىي بيۇرونىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى
ئېچىپ، «ھازىر ياپونغا قارشى ئۇرۇش ئاياغلاشتى، ئەمدىكى يېڭى باسقۇچ
تىنچلىق قۇرۇلۇشى باسقۇچى بولۇشى كېرەك. شۇڭا، مەيلى ئۇ ۋاقىتلىق
تىنچلىق بولغان تەقدىردىمۇ، تىنچلىق ئىچىدە خەلققە پايدىلىق بولىدىغان
ئىجتىمائىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش دەۋرىنى تىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈش
كېرەك. جۈملىدىن خەلق مەنپەئەتىنى قوغداش يولىدا، ئىمكانىيەتنىڭ
بارىچە ئىچكى ئۇرۇشتىن ساقلىنىپ، تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈ-
چۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش لازىم» دەپ ھېسابلىدى. شۇنداقلا، ئامې-
رىكا ھۆكۈمىتى بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ تىنچلىق سۆيىقەستىنى ئېچىپ
تاشلاپ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش مۇددىئاسىدا،
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى يولداش ماۋ زې-
دۇڭ، جوۇ ئېنلەي، ۋاڭ روفېيلارنى ۋەكىل قىلىپ، گومىنداڭ بىلەن
سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چۈڭچىڭغا ئەۋەتىشنى قارار قىلدى.

1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى جياڭ جيېشى ئالىي دۆلەت
مۇداپىئە كومىتېتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى دائىمىي كو-
مىتېتىنىڭ ۋاقىتلىق بىرلەشمە يىغىنىدا، شىنجاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالغان
مەملىكەت ئىچىدىكى مىللەتلەر مەسلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا
مۇنداق ئىپادە بىلدۈرگەنىدى: «خەلقئارادا مىللەتلەر مەسلىسى ھەل بو-
لۇپ قالدى. بىز ئەمدى دۆلەت ئىچىدىكى مىللىي مەسىلىلەرنى ھەل قى-
لىشىمىز كېرەك. بىزلەرنىڭ سىياسىتىمىز: دۆلەت ئىچىدىكى ھەر-
قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ئىقتىدارى-
نى ھازىرلىمىغانلارغا يارەملىشىپ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان
ئىقتىدارغا ئىگە قىلىش، چېگرا رايونلاردا ياشاۋاتقان مىللەتلەر ئۆزىنى
ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان بولغاندا ئۇلارغا مۇختارىيەت بېرىشتىن

ئىبارەت».

دەرۋەقە، جياڭ جيېشىنىڭ بۇ بايانىتى ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆ-كۈمىتىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشى ئۈچۈن مۇھىم رول ئوينىدى. لېكىن شىنجاڭدىكى تىنچلىق سۆيەر خەلق جياڭ جيېشىنىڭ ساختا قىياپىتىنى دەرھال تونۇپ يېتەلمەي، جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ دۇنيا فاشىزمىنى يوقاتقان تۆت چوڭ دۆلەت ئىچىدىكى بىر دۆلەتنىڭ «داھىيسى»، ئۇ «... چېگرا رايونلاردا ياشاۋاتقان مىللەتلەر ئۆ-زىنى ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان بولغاندا ئۇلارغا مۇختارىيەت بېرىلىدۇ» دەپ ئۆز ئاغزى بىلەن ئېلان قىلغانىكەن، بۇ سۆزسىز شىنجاڭدىكى مىل-لەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ دەپ جياڭ جيې-شىغا ئىشىنىپ قالدى.

ئەخمەت ئەپەندىم كېيىنكى ۋاقىتلاردا نېمە ئۈچۈن مىللىي ئارمى-يە ئارقا - ئارقىدىن غەلىبە قىلىۋاتقان چاغدا ھۇجۇمنى توختاتىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلدۇق دېگەن مەسىلە ئۈستىدە توختالغىنىدا، جياڭ جيېشىنىڭ يۇقىرىقى بايانا-تىنى كۆپ قېتىم كۆرسىتىپ ئۆتكەنىدى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ بۇ مەسىلە توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى ئوقۇر-مەنلىرىمىز كېيىنكى مەزمۇنلاردا ئوقۇيدۇ.

1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى جياڭ جيېشى ئۆزىنىڭ ئە-شەنچلىك ئادىمى، گومىنداڭ ھەربىي ئىشلار كومىتېتى سىياسىي بۆلۈ-مىنىڭ باشلىقى، 2 - دەرىجىلىك گېنېرال پولكوۋنىك، ئۆمرىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن جەڭ قىلىپ باقمىغان گومىنداڭنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك گېنېرالى دەپ قارالغان جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ۋەكىللىرىنى ئەكېلىش ئۈچۈن يەنئەنگە ئەۋەتتى.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ماۋ زېدۇڭ، جوۇ ئېنلەي، ۋاڭ روفېي قا-تارلىق جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ۋە-كىللىرى ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى خېرلىيىنىڭ ھەمراھلىقىدا، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ باشلىشى بىلەن مەخسۇس ئايرو-پىلاندا چۇڭچىڭغا يېتىپ كەلدى.

چۇڭچىڭ سۆھبىتى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە

قىلغاندىن كېيىن گومىنداڭ پارتىيەسى بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىنتايىن مۇھىم سۆھبەت ئىدى. بۇ سۆھبەت 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى باشلىنىپ جەمئىي 43 كۈن داۋاملىشىپ، 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاخىرلاشتى. رەئىس ماۋ زېدۇڭ چۆڭچىڭدا تىنچلىق يولى بىلەن دۆلەت قۇرۇش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە جياڭ جيېشى بىلەن كۆپ قېتىم بىۋاستە سۆزلەشتى. ئالاقىدار مەسىلىلەر ھەققىدىكى كونكرېت سۆھبەتلەر ئاساسەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ۋەكىلى يولداش جوۇ ئېنلەي ۋە يولداش ۋاڭ روفېي، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى ۋاڭ شىجيې، جاڭ چۈن، جاڭ جىجۇڭ، شاۋلىزىلار ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلدى. ئەمما ھەر ئىككى تەرەپ ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قازانغاندىن كېيىنكى دۆلەت قۇرۇش فاڭجېنى ھەققىدە ئوخشىمىغان كۆزقاراشتا بولدى.

جياڭ جيېشىنىڭ بۇ قېتىمقى سۆھبەتتىكى فاڭجېنى مۇنداق: سىياسىي جەھەتتە دېموكراتىيە، ئەركىنلىك توغرىسىدا قۇرۇق ۋەدە بېرىش، لېكىن «مەمۇرىي بۇيرۇق، ھەربىي بۇيرۇقلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» دېگەن نام ئاستىدا، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئازاد رايون بىلەن خەلق ئارمىيەسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش. شۇ مەقسەتتە ئۇ بىر تەرەپتىن ھەربىي كۈچىنى يۆتكىسە، يەنە بىر تەرەپتىن جېنىنىڭ بارچە تىنچلىق دەپ جار سالدى: كۆرۈنۈشتە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ قانۇنىي ئورنى، شۇنداقلا باشقا دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلارنىڭ ئورنىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. تىنچلىق، ئىتتىپاقلىق فاڭجېنىنى ئېتىراپ قىلىپ، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنى ئېچىشقا ۋەدە بەردى؛ لېكىن ئازاد رايون ھاكىمىيىتىنىڭ ۋە خەلق ئارمىيەسىنىڭ قانۇنلۇق ئورنىنى ئېتىراپ قىلىشقا قەتئىي قوشۇلمىدى. دېمەك، بۇ مەسىلە سۆھبەتتە تالاش - تارتىش قىلىنىدىغان نېگىزلىك مەسىلە بولۇپ قالدى. 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە ۋەكىللىرى ئىككى پارتىيەنىڭ سۆھبەتلەشكەن ئاساسلىق مەسىلىلىرى ئاساسىدا 11 ماددىلىق تېزىسنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىگە تاپشۇردى. تېزىسنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى تىنچ يول بىلەن دۆلەت قۇرۇش فاڭجېنىنى قارارلاشتۇرۇش، ھەرقايسى دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار-نىڭ قانۇنىي ئورنىنى ئېتىراپ قىلىش؛ ئازاد رايونلاردىكى ھاكىمىيەت

ۋە ياپونغا قارشى قوشۇنلارنى ئېتىراپ قىلىش، گومىنداڭنىڭ مۇستەبىتلىكىگە خاتىمە بېرىش، شۇنداللا ئاندىن جياڭ جېيشىنىڭ داھىيلىق ئورنىنى ھمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتىن ئىبارەت. 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى گومىنداڭ ۋەكىللىرى جياڭ جېيشىنىڭ 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئۆز قولى بىلەن يېزىپ چىققان «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەتنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى» غا ئاساسەن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ئوتتۇرىغا قويغان 11 ماددىلىق تېزىسقا يازما جاۋاب قايتۇردى. «مىللىي قۇرۇلتاي» ۋەكىللىرى كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ قانۇنلۇق ئورنى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە كونترول قىلىپ تۇرغان ئازاد رايونلارنىڭ قانۇنىي ئورنىدىن ئىبارەت ئۇچ مەسىلە ئۈستىدە بىر لىككە كەلگەن پىكىر ھاسىل قىلالمىغاچقا، تالاش ـ تارتىش تۇگمەيى، مەسىلە ھەل بولمىدى. سۆھبەت مەزگىلىدە گومىنداڭ كۈچلۈك ھەربىي قوشۇنى بىلەن شاڭداڭ ئازاد رايونغا ھۇجۇم قىلدى.

گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقان، رەئىس ماۋ زېدۇڭ بىلەن جياڭ جېيشى تېخى بىر پىكىرگە كېلەلمەيۋاتقان چاغدا، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىۋاتقانلىقى، خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن غەلىبىگە ئېرىشىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر جياڭ جېيشىنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭدا بولۇۋاتقان ئۇرۇش ھەققىدە جياڭ جېيشىغا كەينى ـ كەينىدىن تېلېگرامما بېرىۋەردى. تېلېگراممىدا مەركەزدىن ئەسكەر ئەۋەتىش ۋە ھەربىي تەمىنات، ماددىي ئەشيا يەتكۈزۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش بىلەن تەڭ، بۇ مەسىلىنى مەركەزدىن چوڭ بىر ئەمەلدار ئەۋەتىپ ھەل قىلىشنى ئۆتۈندى. بۇنىڭدىن باشقا، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى جەڭ ئەڭ خەتەرلىك پەيتكە كەلگەندە، گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭ سەككىز سائەت ئىچىدە ئۇرۇمچىدىن جياڭ جېيشىغا ئۇچ قېتىم جىددىي تېلېگراما يوللاپ: «... پېقىر پارتىيە ۋە دۆلەتكە شۇنى مەلۇم قىلىمەنكى، قولۇمدا جەڭگە سالغۇدەك ئەسكەر قالمىدى، سىرتتىن كېلىدىغان ياردەم تېخىمۇ يوق. ئۇرۇمچى خەۋپىتە قالدى. ئەمدى پېقىرغا دۆلەت زېمىنى بىلەن ھايات ـ ماماتتا بىللە بولۇپ، ئۆزۈمنى قۇربان قىلماقتىن باشقا يول قالمىدى... جانابلىرىنىڭ دەرھال دانا تەد-

بىر قوللىنىشلىرىنى سورايمەن...».

1945 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرى ۋاڭ شىجيې ئەنگلىيە پايتەختى لوندوندا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرى مولوتوف بىلەن كۆرۈشۈپ «شىنجاڭ ئىلى ۋەقەسى» توغرۇلۇق پىكىرلەشكەنىكەن. مولوتوف بۇ ۋەقەنىڭ «ۋاقىتلىق ھادىسە» ئىكەنلىكى، ئۇزاققا بارماي بېسىقىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇق ئىپادە بىلدۈرگەنىكەن. جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ ۋەدىسىنى ئالغاندىن كېيىن، ئاشكارا سورۇنلاردا «شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغان» لىقىنى بىلدۈردى.

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكە رەئىسى ۋۇ جۇڭشىن گومىنداڭ مەركىزىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىيە خاس ۋەكىلى لیۇ زېرۇڭغا، ئۆزىنىڭ شەخسىي نامى بىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى يېفسىيېف بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشنى ۋە يېفسىيېفنىڭ «ئىلى توپىلاڭچىلىرى» بىلەن ئۆزلىرىنى كېلىشتۇرۇپ قويۇشقا بولىدىغانلىقىنى سوراپ بېقىشنى بۇيرۇپتۇ. يېفسىيېف بولسا ئىشنىڭ كونكرېت چارىسى تېپىلغاندىن كېيىنلا، ئاندىن موسكۋاغا مەلۇم قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ، قانداق؟ قوزغىلاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى زادى قانداق؟ ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇزۇلمەي يۇز بېرىۋاتقان ئىشلار جياڭ جيېشىنى چۈچۈتكىدا كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنىڭ ئالدىراشلىقىدا يۇرۇۋاتقان جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنى تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىل قىلىپ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كۆزىتىپ بېقىشقا ئەۋەتىشكە مەجبۇر قىلدى.

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ بۇيرۇققا بىنائەن مەسئۇد سەبرى، ئەيسا ئالىپتېكىن، مۇھەممەتئىمىن بۇغرا، لیۇ مېڭچۇن، ۋاڭ زېڭشەنلەرنى ئېلىپ چۈچۈتكىدىن مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كۆزەتكەندىن كېيىن، مەسىلىنى ئۈرۈش يولى بىلەن ھەل قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى، پەقەت سىياسىي يول بىلەنلا ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈردى ۋە

ئۇرۇمچىدە پەقەت تۆت كۈن تۇرۇپ، 16 ـ چېسلا چۈشچىگە قايتىپ كەتتى.

1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پېتروف گومىنداڭ ھۆكۈمىتى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىقىغا بىر بايانات نامە تاپشۇردى. ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ سوۋېت ھۆكۈمىتىگە يوللىغان مەلۇماتىدا ئېيتىلىشىچە، مۇسۇلمانلاردىن بىرقانچە ئادەم كونسۇلغا ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خەلقنىڭ ۋەكىلى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، كونسۇلغا رۇسىيەلىكلەرنى قوزغىلاڭچىلار بىلەن جۇڭگو ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن توقۇنۇشتا كېلىشتۇرگۈچى بولۇپ بەرسە دەپ ئىلتىماس قىلىپتۇ. قوزغىلاڭچىلار جۇڭگودىن ئايرىلىش ئۈينىڭ يوقلۇقىنى، ئۇلار شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىغان جايلاردا، مەسىلەن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋە قەشقەر رايونلىرىدا مۇختارىيەتنى يولغا قويۇشنى مەقسەت قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. بۇ ۋەكىللەر ئۆتمۈشتىكى شىنجاڭ ئۆلكە دائىرىلىرىنىڭ ئۇلارنى تۇرلۇك يوللار بىلەن ئېزىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىر ـ بىرلەپ كۆرسىتىپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ شىنجاڭغا چېگرادىش رايونلىرىنىڭ ئامانلىقى ۋە تەرتىپىگە كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىدىن، ئەگەر جۇڭگو ھۆكۈمىتى خالىسا، شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ۋەزىيەتنى تەڭشەشكە غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە ياردەم بېرىشكە تەييىنلىمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ.

1945 ـ يىل *9* ـ ئاينىڭ *17* ـ كۈنى

ئەمدى چۈشچىڭ سۆھبىتىگە كېلەيلى: گومىنداڭ بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى چوڭ ئىشلاردا بىرلىككە كېلىش، كىچىك ئىشلاردا تەرگىشىۋەرمەسلىك، ئومۇمىيلىقنى كۆزدە تۇتۇش پىرىنسىپى

بويىچە، ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ كېلىشتۇرۇشى بىلەن، 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى «مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ۋەكىللىرىنىڭ سۆھبەت خاتىرىسى»، يەنى «10 ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمى» نى ئىمزالىدى. «سۆھبەت خاتىرىسى» دە تىنچ يول بىلەن دۆلەت قۇرۇشتىكى ئاساسىي فاكتىن، سىياسىي ئىشلاردا دېموكراتىيەنى يولغا قويۇش، مىللىي قۇرۇلتاي، پارتىيە ـ گۇرۇھلار ھەمكارلىقى، بارلىق قوـ رالنىڭ قوشۇنلارنى دۆلەت باشقۇرۇش، ئازاد رايونلاردىكى يەرلىك ھۆكۈـ مەتلەر قاتارلىق 12 مەسىلە ئۇستىدە گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيەدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنىڭ نۇقتىئىنەزەرى شەرھلەندى. لېكىن خەلق ئارمىيەسى بىلەن ئازاد رايون ھاكىمىيىتى مەسىلىسى ۋە ياپونىيە ئارمىيەسىنىڭ تەسلىمىنى قوبۇل قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۇستىدە يەنىلا ئېغىر ئىختىلاپلار ساقلاندى. 10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى رەئىس ماۋ زېدۇڭ جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئايروپىلان بىلەن يەنئەنگە قايتىپ كەتتى. جۇ ئېنلەي بىلەن ۋاڭ روفېي يەنىلا گومىنداڭ بىلەن داۋاملىق سۆھبەتلىشىش ئۇچۇن چۇڭچىڭدا قالدى.

بۇ چاغدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان چوڭ ئۆزگىرىشلەر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىۋاتاتتى.

«10 ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىن جياڭ جېيشى رادىيو نۇتقى سۆزلەپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن ئۇرۇش توختىتىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. نۇتقىدا يەنە «ئۇچ مەسىلە» نى ئىزـ چىل ئەمەلىيلەشتۇرىدىغانلىقىنى، ئىككى تەرەپ تۇزگەن كېلىشىمگە رەـ ئايە قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ مەسـ ىلىسىنىمۇ تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. روشەنكى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى تىنچلىق كېلىشىمىنىڭ ئىمزالىنىشى، ئوبېيېكتىپ جەـ ھەتتە، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا تىنچلىق سۆھبىتى ئېلىپ بېرىشقا ئىنتايىن مۇھىم تەسىر كۆرسەتتى.

شۇنىڭ بىلەن جياڭ جېيشى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن شىنجاڭغا ئەـ

ۋەتتى. مېڭىشتىن بۇرۇن جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى جياڭ جيېشىدىن تۆۋەندىكى ئۇچ پىرىنسىپنى تەلەپ قىپتۇ: «بۇرۇنقى يۇقىرى بېسىم سىياسىتىنى ئۆزگەرتىپ، شىنجاڭ خەلقىگە سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە باراۋەرلىك هوقۇقى بېرىش؛ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستانە مۇناسىۋەتنى ساقلاش؛ ئۆزىگە شىنجاڭ مەسىلىسىنى هەل قىلىشقا تولۇق هوقۇق بېرىش».

بۇ چاغدا، جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشقا چولىسى تەگمەيتتى. شۇڭا جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنى شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق هوقۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلىشقا تەينىلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ ئۇچ پىرىنسىپىنى قوبۇل قىپتۇ هەمدە «شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق هوقۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلىڭ، قانداق مەسىلە بولسا هەرقاچان تېلېگرامما بەرسىڭىز بولىدۇ» دەپ يوليورۇق بېرىپتۇ.

جاڭ جىجۇڭ ئوقۇمۇشلۇق، مەسىلىلەرگە خېلى ئەتراپلىق ۋە ئوبېكتىپ قارايدىغان ئادەم ئىكەن. ئۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا يازغان «ئۇرۇمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغانغا قەدەر» دېگەن كىتابىنىڭ بېشىدا شىنجاڭ تارىخىدىكى زىددىيەتلەرگە بولغان قارىشىنى بايان قىلىپ مۇنداق يازىدۇ:

«چىڭ سۇلالىسىدىن تارتىپ تا جۇڭخۇا مىنگو دەۋرىدە ئۆتكەن شېڭ شىسەينىڭ زۇلمەتلىك هۆكۈمرانلىقى ئاخىرلاشقانغا قەدەر، بۇ زېمىندا مۇستەملىكىچىلىك سىياستى هۆكۈمرانلىق قىلدى. شىنجاڭ خەلقى زۇلۇم، ئېكسپلاتاتسىيەگە چىدىمايقوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسەتكەندە، هۆكۈمرانلار هامان قورال كۈچى بىلەن باستۇرۇپ كەلدى، باستۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، داۋاملىق دەھشەتلىك زۇلۇم ۋە ئېكسپلاتاتسىيە يۈرگۈزدى. دەھشەتلىك زۇلۇم ۋە ئېكسپلاتاتسىيە هەددىدىن ئېشىپ كەتكەندە، خەلق يەنە قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. ئىش مۇشۇ يوسۇندا توختىمايتەكرارلىنىش ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ تارىخى مىللىي زۇلۇم ۋە مىللىي زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش تارىخى بولۇپ

شەكىللەندى. ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردە ئەزەلدىن ھېچقانداق ئورنى بولمايلا كەلگەن بولۇپ، قانداقتۇر دېموكراتىيە ـ ئەركىنلىكتىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى. مانا بۇلار مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئۆچمەنلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.» («ئۇرۇمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغانغا قەدەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى *1987* ـ يىل *5* ـ ئاي *1* ـ نەشرى، *2* ـ، *3* ـ بەتلەر)

ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ ئىچكى ئەھۋالىمىزغا كەلسەك، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان تىنچلىق سۆھبىتىگە ۋەكىل ئەۋەتىش كېرەكمۇ، يوق دېگەن مەسىلىدە تۆت خىل ئوخشاشمىغان پىكىر شەكىللىنىپ قالدى. بىرىنچىسى، سۆھبەت ئۆتكۈزمەسلىك، ۋەكىل ئەۋەتمەسلىك. سەۋەبى، بىز غايەت زور قۇربان بېرىشلەر ئارقىلىق دۈشمەننى يوقاتتۇق، كېلىشىم تۈزۈش ـــ تەسلىمچىلىك. سۆھبەت ئۆتكۈزىمىز دەپ ئۇرۇشنى توختاتساق قارشى تەرەپكە ئارام ئېلىۋېلىش پۇرستى بېرىپ قويىمىز ـ دە، كۈچلۈك ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ يېڭىباشتىن ھۇجۇم قىلىپ كېلىدۇ. ئىككىنچىسى، تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە ۋەكىل ئەۋەتىش. بىز گومىنداڭنىڭ سەرخىل قوشۇنىنى يوقاتتۇق، جياڭ جېيشى چېگرا رايونلاردىكى خەلققە مۇختارىيەت بېرىمىز دەپ بايانات ئېلان قىلدى. بىزنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشىمىز ھەربىي جەھەتتىكى غەلىبىمىزنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنى يول قويۇشقا مەجبۇر قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ، دېمەك، بىز جانلىق كۈچلىرىمىزنى ساقلاپ قېلىشىمىز كېرەك. ئۇنچىسى، قارشى تەرەپ ئۆز ۋەكىللىرىنى سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە غۇلجىغا ئەۋەتسۇن، سەممىيىتى بولسا كېلىشكە جۇرئەت قىلالايدۇ، بىز قارشى ئالىمىز. ئەگەر گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋەكىل ئەۋەتىشكە جۇرئەت قىلالمىسا، ئۇلاردا سەممىيەت يوقلۇقىنى بىلدۈرىدۇ، بىزمۇ شۇنىڭغا قاراپ ئىش تۇتىمىز. تۆتىنچىسى، ئەگەر بىز تەرەپ ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىدىغان بولساق، خەتەر چىقمايدۇ دەپ ئېيتالمايمىز، ۋەكىلىرىمىزنىڭ ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. گومىنداڭنىڭ

شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي دائىرىلىرى ۋەكىللىرىمىزنى گۆرۈگە ئېلىۋېلىشى ياكى ئۆلتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن. بۇ تەرەپلىرىنى تولۇق ئويلىشىش كېرەك.

يۇقىرىقىدەك تونۇشلارنىڭ پەيدا بولۇشى ئىنتايىن تەبىئىي. جەمئىيەتتە بولسا ھەرخىل كۆزقاراشلار پەيدا بولۇپ غۇلغۇلا كۆپىيىپ كەتتى. بەزىلەر غەزەپ بىلەن: «نېمىشقا دۇشمەن ئالدىغا بارىدىكەنمىز، بېرىپ دۇشمەنگە تەسلىم بولامدىكەنمىز، ئەمىسە ئاققۇزغان قانلىرىمىز بىكارغا كېتەمدۇ؟» دېسە، يەنە بەزىلەر: «ئەمدى قان تۆكۈلمىسۇن، جياڭ جېيشىنىڭ بىزگە مۇخىتارىيەت بېرىشكە ماقۇل بولغانلىقى، گومىنداڭنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئۈتكۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ئۈلارنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ» دېيىشتى.

گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى شىنجاڭ مەسلىسىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى ئۇمىدىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپمۇ ئەتراپلىق ئويلىنىپ بۇنىڭغا قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق ئىشتابى ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى ۋە جەنۇبىي يۇنلىشتىكى تەلەمەت داۋىنىدا تۇرۇۋاتقان مىللىي ئارمىيەگە جەڭگىۋارلىقنى ساقلاپ، ئۆز ئورنىدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

313 ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلدى. لېكىن گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ساختا پۇل تارقىتىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى 99 ـ نومۇرلۇق قارار چىقىرىپ، گومىنداڭنىڭ قەغەز پۇلى ئۈستىگە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تامغىسى بېسىلغاندىلا، ئاندىن ئۆتىدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئېلان قىلدى. قارار مۇنداق:

ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 7 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىكى 72 ـ نومۇرلۇق، 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىكى 97 ـ نومۇرلۇق قارارلىرىدا پۇل ئۈستىگە تامغا باستۇرۇش ۋاقتى گېزىتتە ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن تاماملانمىغان. ئاممىنىڭ مەنپەئەتى كۆزلىگەن

دە تۆتۈلۈپ يەنە *15* كۈن ئۇزارتىلغان. لېكىن ئۇچ قېتىم ئېلان قىلىنسىمۇ، يەنىلا ئەھمىيەت بېرىلمىگەن. شۇڭا مۇنداق قارار قىلىندى:

(1) تامغا بېسىلمىغان گومندالڭ پۇلى مۇئامىلىگە كىرگۈزۈلمەسۇن.

(2) تامغا بېسىلمىغان پۇللار *10* ـ ئاينىڭ *3* ـ كۈنىدىن *18* ـ كۈنگىچە بانكا تەرىپىدىن يىغۇۋېلىنسۇن.

(3) تامغا بېسىلمىغان پۇللار *10* ـ ئاينىڭ *3* ـ كۈنىدىن *18* ـ كۈنگىچە ئالماشتۇرۇلغاندا *10%* تۆۋەنلىتىپ ئالماشتۇرۇلسۇن.

(4) تامغا بېسىلغان پۇلنىڭ قىممىتى ئەسلىدىكىدەك بولىدۇ.

ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قوراللىق توقۇنۇش مەسىلىسىنى تىنچلىق سۆھبىتى ئارقىلىق ھەل قىلىش توغرىسىدىكى تەكلىپكە قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن، 1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى 100 ـ نومۇرلۇق بۇيرۇقنى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

قەھرىمان، باتۇر ياش جەڭچىلىرىمىز دۈشمەن بىلەن شىدەتلىك ئېلىشىپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايىتىنى ئازاد قىلدى، ئۇنىڭدىن باشقا مۇزارت داۋىنىدىن جەنۇبقا ئۆتۈپ، ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى دۈشمەنلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى يوقاتتى، جىڭ، شىخو قاتارلىق جايلاردىكى دۈشمەننىڭ جاھاللىق بىلەن قىلغان قارشىلىقىنى بىتچىت قىلدى، دۈشمەننى يوقىتىپ ئۆزىنى كۈچلەندۈردى... بىراق، بىز ئىنسانپەرۋەرلەرمىز، جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىستىقبالى يالغۇز قان تۆكۈش ئارقىلىق ھەل بولمايدۇ، شۇڭا مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنى ئويلىشىشقا بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تۆۋەندىكىدەك قارار چىقىرىلدى:

(1) مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن مەسلىنى قورالسىز ئۇسۇل بىلەن، يەنى تىنچلىق سۆھبىتى ئارقىلىق ھەل قىلىشقا قوشۇلمىز.

(2) ئەگەر مەركىزىي ھۆكۈمەت قوشۇلسا، رەھىمجان سابىر ھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمىنى تىنچلىق سۆھبىتى ئۈتكۈزىدىغان ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتىشنى قارار قىلىمىز.

1945 ـ يىل *10* ـ ئاينىڭ *2* ـ كۈنى، غۇلجا

يۇقىرىقى قارارغا ئاساسەن رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمدىن ئىبارەت ئۈچەيلەن مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۈتكۈزۈش ۋەكىلى قىلىپ بەلگىلەندى.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن تىنچلىق سۆھبىتىگە كىملەرنى ۋەكىل قىلىپ تەينىلەش مەسلىسى ئەستايىدىل مۇھاكىمە ۋە مۇزاكىرە قىلىندى. دەسلەپتە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئەزاسى رەھىمجان سابىرھاجى بىلەن تۇڭگان تەرەققىيپەرۋەر زات كېرىم ھاجى ئىككىسىدىن بىرسىنى تالـلاش مۇھاكىمە قىلىنغان. ھەر خىل سەۋەبلەر كۆزدە تۇتۇلۇپ ئالدى بىلەن كېرىم ھاجى ئويلىشىلغان. لېكىن كېرىم ھاجى «ياشىنىپ قالدىم، سالامەتلىكىم ياخشى ئەمەس، مەدەنىيەت سەۋىيەمۇ دېگەندەك يۇقىرى ئەمەس» دەپ ئۆزرە ئېيتىپ تۇرۇۋاپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن، نۇرغۇن جەڭلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن، بەستىلىك، سالماق، دۇشمەننى چۆچۈتكۈدەك ھەيۋىسى بار رەھىمجان سابىرھاجى تېخمۇ مۇۋاپىق نامزات دەپ قارالغان. ئۇنىڭدىكى يەنە بىر مۇھىم ئامىل شۇكى، بۇنىڭدا جاڭ جىجۇڭ بىلەن بىللە كەلگەن مەسئۇت سەبرىنىڭ رەھىمجانىنىڭ كىچىك دادىسى ۋە قېيىنئاتىسى ئىكەنلىكى ھەمدە ئۇنىڭ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى قانۇن چىقىرىش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىكىمۇ كۆزدە تۇتۇلغان.

رەھىمجان 1940 ـ يىلى مەسئۇت سەبرىنىڭ غۇلجىدىكى چوڭ قىزى تۇمارىس بىلەن توي قىلغان بولۇپ، مەسئۇت سەبرى بىلەن بولغان قېيىنئاتا ـ كۈيۈ ئوغۇللۇق مۇناسىۋىتى بىر ئۇچۇن پايدىلىق ئىدى. ئۇ-

1945 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئەخمەتجانغا پولكوۋنىكلىق ئۇنۋانى بېرىلدى. 10 ـ ئايدا ۋاقىتـ لىق ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا تولۇقلاندى ھەمدە ئۇچ ۋىلايەت ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى.

نىڭدىن باشقا، رەھىمجان سابىرھاجى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ مەقسىتىنى خېلى ئەتراپلىق چۈشەنگەنىدى، تەسىر كۈچىمۇ خېلىلا بار ئىدى. شۇنىڭ بىلەن رەھىمجان سابىرھاجى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى، ئەخمەتجان بىلەن ئوبۇلخەيرى تۆرە سۆھبەت ۋەكىلى بولسۇن دەپ قارار چىقىرىلدى.

شۇ چاغدا يەنە بىرمۇنچە كىشىلەر «ئەخمەت ئەپەندىم زېرەك، ئۆتـ كۈر، ئۆمەك باشلىقى بولسۇن» دېگەندەك تەكلىپلەرنىمۇ بەرگەن. لېكىن ئەپەندىم كىچىك پېئىللىق بىلەن ئىپادە بىلدۈرۈپ: «مەن تېخى ياش، ئەـ مەلىي تەجرىبەم يېتەرسىز، رەھىمجان ئاكام ياشتا چوڭ، تەجرىبىسىمۇ

مول، مەن رەھىمجان ئاكامغا كۇچۇمنىڭ يېتىشچە ياردەملىشىشتىن ھەرگىز باش تارتمايمەن، يەنىلا رەھىمجان ئاكامنىڭ ئۆمەك باشلىقى بولغىنى تۇزۇك» دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، سۆھبەت ۋەكىللىرى بېكىتىلىپ يولغا چىقىش ئالدىدىكى ھۆكۈمەت يىغىنىدا تۆۋەندىكى ئىككى نۇقتا يەنە تەكىتلەپ كۆرسىتىلدى:

(1) ۋەكىللەر تولۇق ھوقۇقلۇق ھالدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەن رايونلارغا ۋاكالىتەن مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزسۇن، ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىش كۆرۈپ، غالىبىيەت مېۋىسىنى قوغدىسۇن.

(2) ۋەكىللەر گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا بارىدۇ، ھەر ۋاقىت قۇربان بېرىش خەۋپى يوق ئەمەس، شۇڭا تولۇق تەييارلىق قىلىپ قويسۇن.

ۋەكىللەر خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن گومىنداڭنىڭ ئۇۋىسىغا بېرىپ «يولۋاس ئۇۋىسىغا قورقماي كىرىش» تەك باتۇرانە روھ بىلەن خەلق تاپشۇرغان مۇھىم تارىخىي ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا تەييارلاندى.

بۇ ئۇچ ۋەكىل ئىچىدە ئەخمەتجان ھەممىدىن ياش بولۇپ، 31 ياشتا، رەھىمجان 39 ياشتا، ئوبۇلخەيرى تۆرە بولسا 55 ياشتا ئىدى.

1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىقىغا تەينىلەندى.

مانا ئەمدى ئەخمەت ئەپەندىم يولۋاس ئۇۋىسىغا كىرىپ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشتىن ئىبارەت مۇھىم ھەمدە خەتەرلىك ۋەزىپىنى ئۆز زىممىسىگە ئالدى. جۇملىدىن ھېچنېمىدىن قورقماس روھ بىلەن خەلق تاپشۇرغان ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش يولىدا پىداكارلىق كۆرسىتىپ، دۈشمەن بىلەن ئاداققىچە كۈرەش قىلىشقا بەل باغلىدى. بىر تەرەپتىن، ئۇ دۈشمەننى قەتئىي يېڭىش ئىرادىسىگە كەلدى، يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ قېتىمقى سۆھبەتنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەپ، خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن ھەردائىم ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنى تەقدىم قىلىشقا تولۇق تەييارلىق كۆرۈپ قويدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئەپەندىم قولتۇقىغا بىرمۇنچە ماتېرىياللارنى

قىستۇرغان ھالدا ئىتتىك ئۆيگە قايتىپ كەلدى، ئۇ ئولتۇرۇپ ماتېرد-يالللارنى سىنچىلاپ ئوقۇيتتى، خاتىرە دەپتىرىگە بىرنېمىلەرنى كۆچۈ-رەتتى، بەزى ھۆججەتلەرنى رەتلەپ سومكىسىغا سالاتتى.

ۋاقىت بىر يەرگە بارغاندا ئەپەندىم ماڭا:

ــ ئەتە رايباز دېگەن بالا كېلىپ ئۆيدە ماتېرىيال كۆچۈرىدۇ. مەن كېلەلمەي قالسام، تاماق بېرىپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىنى ئورۇنلىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىڭ! ــ دېدى.

ــ نېمە ئىش بۇنچىۋالا جىددىي؟ ــ دەپ ئالدىراپ سورىدىم مەن.

ــ كوچىلاپ سورىغىلى تۇردىڭىزغۇ، مەن ئۇرۇمچىگە بارىدىغان بولدۇم، بىز گومىندا‌ڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشكە بارىمىز، ــ دەپ جاۋاب بەردى ئەپەندىم، ــ ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش توختىتىش ھەقىقىدە سۆزلىشىمىز، ئۆز لايىھىلىرىمىزنى ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك. رايباز كېلىپ مېنىڭ تۇرۇپ چىققان ماتېرىياللىرىمنى كۆچۈرۈپ تەييار قىلىدۇ.

بۇنى ئاڭلاپ مېڭەمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى.

ــ نېمە دەيسىز، ئۇرۇمچىگە؟ ئۇ يەردە گومىندا‌ڭ بار تۇرسا!

ئۇ ۋاقىتتا مېنىڭ كاللامدا گومىندا‌ڭ دېگەن ئۇرۇمچى، ئۇرۇمچى دېگەن گومىندا‌ڭ ئىدى!

ــ ياق، بارما‌ڭ! ــ دەپ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىرىۋەتتىم مەن، ــ دۇشمەننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆزىڭىزنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرەمسىز؟ دۇشمەننىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ، ئەگەر ئۇلار سىزنى ئالدىغان بولسا قانداق قىلىسىز؟

ئەپەندىم مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ:

ــ خېيىم ـ خەتەر يوق ئەمەس، بارا! لېكىن بىز بارمىساق قورقتى دەيدۇ. ئەمما بىزنىڭ ئۇلاردىن قورقىدىغان يېرىمىز يوق. ماناس دەريا‌سىدا قىسىملىرىمىز ھۆجۇمغا ئۆتۈشكە دائىم تەييار، گومىندا‌ڭ بىزگە ھەرگىز تېگەلمەيدۇ! ــ دەپ قەتئىيلىك بىلەن جاۋاب بەردى ـ دە، مېنىڭ بىرەر قۇر كىيىم تەييارلاپ قويۇشۇمنى تاپىلىدى.

ئەتىسى راست دېگەندەك، ئەخمەت ئەپەندىم رايباز ئىسىملىك بىر ياشنى باشلاپ كەپتۇ. مەن كاڭدىكى كىگىزنىڭ ئۈستىگە شىرە قويۇپ، كۆرپە سېلىپ بەردىم، چاي دەملىدىم. ئۇ ئىككى كۈن ئولتۇرۇپ ماتېرد-

يال رەتلىگەندىن كېيىن، تەييارلىق خىزمەتلىرى بىرەر قۇر پۈتكەندەك بولدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت بەلگىلەپ بەرگەن سۆھبەتكە كېرەكلىك ماتېرىياللار ئىكەن.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىم يولغا چىقىشقا تەييارلاندى. دادام بىلەن مومامىلار ئادەتتىمىز بويىچە قوي سويۇپ كىچىك نەزىر قىلدى. دۇئا قىلىپ ھەممىمىز ئۇنىڭ سەپىرىگە ئامانلىق تىلىدۇق. ئەخمەت ئەپەندىم بىزنىڭ قىلىۋاتقانلىرىمىزغا قاراپ مىيىقىدىلا كۈلۈپ قويدى ھەمدە ئەنسىرىمەسلىكىمىزنى تاپىلىدى. ئۇرۇمچىدىكى تۇغقانلىرى بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكلىكىدىن خەۋەر ئالالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ يۇرگەن بىرمۇنچە ئادەملەر ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئۇرۇمچىگە بارىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا يازغان خەت ـ چەكلىرىنى ئېلىپ، ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ يەتكۈزۈپ بېرىشىگە ھاۋالە قىلىش ئۈچۈن ئۆيىمىزگە كېلىشتى.

1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى رەھىمجان سابىرھاجى، ئۇيغۇر تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئۈچ ۋەكىل تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشتىن ئىبارەت مۇقەددەس ۋەزىپىنى زىممىسىگە ئېلىپ ئۇرۇمچى سەپىرىگە ئاتلاندى. بۇ كۈنلەردە ھاۋا خېلىلا سالقىنلاپ قالغاندى. شۇ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم ئەتىگەن تۇرۇپ ئۇستىگە گىمناستۇركا، گەلەپى شىم، قارا خۇرۇم چاپان، پۇتىغا رابوچى ئۆتۈك، بېشىغا قارا كۆل تۇماق كىيىدى. ئىشىك ئالدىغا كالاسكىمۇ يېتىپ كەلدى. كالاسكىدىن ئىككى ياش جەڭچى سەكرەپ چۈشۈپ ئەپەندىمگە چاس بېرىپ ھۆرمەت بىلدۈردى. مەن ئىچىمدە ئامانلىق تىلەپ، ئەپەندىمنىڭ چاپىنىنى يېپىندۇرۇپ چاقلىغىنىمچە ئىشىك ئالدىغا ئۇزىتىپ چىقتىم. ئەپەندىم ماڭا بۇرىلىپ قاراپ پەس ئاۋازدا:

ـــ ئەگەر قايتىپ كېلەلمەي قالسام، ئەھۋالنى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم سىزگە ئۇقتۇرىدۇ، ـــ دېدى.

بۇ نېمە گەپ ئەمدى؟ نەچچە كۈندىن بېرى بۇنداق گەپنى قىلمىغانىدىغۇ، راست دەۋاتامدۇ ـ يا؟! خاتا ئاڭلاپ قالمىغاندىمەن؟ مەن نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قېتىپلا قالدىم. ئۆزۈمنى زورىغا بېسىۋالدىم. بۇ چاغلاردا مەن نۇرغۇن ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىپ، ئىشىك يو-

لىنى خېلى ئوبدان بىلىپ قالغانىدىم. ئەپەندىم بىر ئىش قىلىمەن دېسە، ھېچقانداق كۆچ توسۇپ قالالمايدىغانلىقىنىمۇ چوڭقۇر چۈشىنەتتىم.

كالاسكا قوزغالدى، ئەپەندىم ماڭا قاراپ: «خەير ـ خوش» دېدى ـ دە يۈرۈپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ قارىسى يىتكۈچە كەينىدىن قاراپ جايىمدا تۇ ـ رۇپ قالدىم. بۇ چاغدا يەر ـ جاھان قاراڭغۇلۇقتا چۆمگەندەك تۇيۇلۇپ كەتتى، ماڭا ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپ ـ خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي، ئاغزىدىن قان تەپچىپ تۇرغان يولۇاسنىڭ يېنىغا قاراپ كېتىۋاتقانىدەك بىلىندى.

مەن ئەنسىزلىك ئىچىدە ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئەپەندىمنىڭ گو ـ مىنداڭ تەرىپىدىن سىياسىي مەھبۇس قىلىنىپ، ئۈرۈمچىگە يالاپ ئەكې ـ تىلگەنلىكىنى ئېسىمگە ئالدىم ـ دە، كۆڭلۈم ئاغقاندەك بولدى، ئەمما ئارقىدىنلا «ياق!» دېگىنىمچە كۆزۈمگە لىق تولغان ياشلىرىمنى ئاستا سۈرتۈپ، ئۆزۈمنى تۇزەشتۇرۇۋالدىم ۋە ئۆزۈمگە ئۆزۈم تەسەللى بېرىپ: «ئىككى يىل بۇرۇن گومىنداڭ ئەپەندىمنى سوتلاشقا ئېلىپ ماڭغانىدى، بۈگۈن ئۇ ئۆزىنى سوتلىغان قانخورلارنى سوتلاشقا ماڭدى» دېدىم.

مەن بىرەر شۇم خەۋەرنىڭ كېلىشىدىن قورقاتتىم، ئۇنىڭ تىنچ ـ ئامان قايتىپ كېلىشىگە ئىنتىزار ئىدىم. بىز ئۈرۈمچىنى گومىنداڭنىڭ ئۇۋۇسى دەپ بىلگەچكە، ھەممە يەرنى ساقچى قاپلىغان زىندان دەپ تە ـ سەۋۋۇر قىلاتتىم. لېكىن ئەخمەت ئەپەندىم ھازىر خەلقنىڭ ۋەكىلى، خەلقنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەتلەشكىلى كېتىۋاتىدۇ. خەلق ئۈنى ۋەكىل قىلىپ سايلىغانىكەن، خەلقنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئۇنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن بولىدۇ. ئىشىنىمەنكى، ئۇ خەلقنىڭ كۈتكەن ئۈمىدىنى ھەرگىز يەردە قويمايدۇ! مەن ئۇنىڭ قەددىنى تىك تۇتۇپ، كۆكرىكىنى كېرىپ ئالۋاستى ئۇۋۇسىغا قاراپ باتۇرلارچە كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرگەندەك بولدۇم. شۇنداقتىمۇ گومىنداڭ ئۇنى يەنە تۇتۇۋالارمۇ؟ ھاياتى خەۋپكە ئۇچرارمۇ؟ ساق ـ سالامەت قايتىپ كې ـ لەلەرمۇ؟ دەپ ئەنسىرەيتتىم.

مانا مۇشۇنداق تۇگىمەس خىياللار كاللامنى چىرمىۋېلىپ يۈرىكىم پىچاق تىققاندەك ئاغرىيتتى. ئەنسىزچىلىككە تولغان ئاشۇ كۈنلەردە ئۇ ـ نىڭ تىنچ ـ ئامان، زەپەر قۇچۇپ قايتىپ كېلىشىنى تىلەيتتىم.

ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى ئۆيلىرىدىن چىقىشىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت زالىدا يىغىلىپتۇ، يولداشلار بىلەن خوشلىشىپ، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىنىڭ رەسىملىرى چاپلانغان يېشىل تاشلىق ۋەكىللىك گۇۋاھنامىلىرىنى ئېلىپ، ماشىنا بىلەن ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ.

25. تىنچلىق سۆھبىتى

1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم، رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە بىر نەپەر كاتىپ، ئىككى نەپەر مۇھاپىزەتچى بولۇپ، جەمئىي ئالتە كىشى ماشىنىغا ئولتۇرۇپ غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە قاراپ ماڭدى. ئۇلار يەلكىسىگە ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ تاپشۇرۇقى، تىنچلىق ئارزۇسىنى ئېلىپ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئاتلانغانىدى.

ۋەكىللەر ئىككى كۈن يول يۈرۈپ 10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى شىخوغا بېرىپتۇ ۋە ئالدىنقى سەپتىكى مىللىي ئارمىيە جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىدىن ھال سوراپتۇ. 13 ـ كۈنى شىخودىن ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىگە يېتىپ كەپتۇ.

گومىنداڭ قوشۇنلىرى مەغلۇپ بولۇپ قاچقاندا ماناس كۆۋرۈكىنى كۆيدۈرۈۋەتكەنىكەن. بۇ يەر ئۈرۈمچىگە ئاران 140 كىلومېتىر كېلەتتى. مىللىي ئارمىيە بىلەن گومىنداڭ ئارمىيەسى ماناس دەرياسىنى پاسىل قىلىپ، دەريانىڭ ئىككى قېتىدا بىر ـ بىرىگە قارشى ئىستىھكاملارنى قۇرۇپ، قورال تەڭلىشىپ تۇرۇۋاتاتتى. ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ دەريا بويلاپ چۆمۈلە ئۇۋىسىدەك زىچ ياسىغان پوتەيلىرى، قاتمۇقات تىكىلىۋالغان قاراۋۇلخانىلىرى، تىكەنلىك سىم توسۇقلىرى ۋە ئاكوپلىرى بىلەن قاپلانغانىدى. ھەر ئىككى تەرەپ ئەڭ خىل قوشۇنلىرىنى ئالدىنقى سەپكە ئورۇنلاشتۇرغان بولۇپ، ئارىلىقىدا ئۆتكىلى بولمىدىغان ھېچقانداق يول يوق ئىدى. غەربىي قىرغاقتىكى مىللىي ئارمىيە قوشۇنى گەمە كولاپ، ئۇستىگە قوموش يانقۇزۇپ، جەڭچىلەر تۇرىدىغان گازارما ياساشقانىدى. بۇنداق گەمە ئۆي زىمىلانكا دەپ ئاتىلاتتى.

ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ۋەكىللىرىمىزنى ئوتتۇرا يۆنىلىش قوماندانلىق ئىشتابىدىكى جەڭچى ـ ئوفىتسېرلار ماناس دەرياسىنىڭ كۆيدۇرۇۋېتىلگەن كۆۋرۈكىگىچە يەتكۈزۈپ قويۇپتۇ ۋە قارشى تەرەپكە سىگنال بېرىپتۇ. جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىمىز ۋەكىللىرىمىزنىڭ ئېھتىياتچان بولۇشىنى قايتا ـ قايتا تاپىلاپ، ئۇلارنى ئاتقا مىندۈرۈپ قارشى تەرەپكە يولغا ساپتۇ ھەمدە: «ئەگەر گومىنداڭ سۈيقەست قىلغۇدەك بولسا بىزگە بىر ئامال قىلىپ تېزدىن خەۋەر يەتكۈزۈڭلەر. ئالدىنقى سەپتىكى قوشۇنىمىز پۈتۈن سەپ بويىچە شىددەتلىك ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، جەنىمىزنى تىكىپ قويۇپ بولسىمۇ سىلەرنى قۇتقۇزۇپ چىقىمىز» دەپ ئۆز ئىرادىلىرىنى بىلدۈرۈپتۇ.

جەڭچىلەرنىڭ بۇنداق سەمىمىي ھېسسىياتلىرىنى چۈشىنىشكە بولاتتى.

گومىنداڭنىڭ ۋەكىللىرىمىزنى ئالغىلى ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ئادەملىرى ماناس دەرياسى كۆۋرۈكىنىڭ شەرق تەرىپىگە كېلىپ تۇرغانىكەن. ۋەكىللىرىمىز سۇنىڭ تېيىز يېرىنى بويلاپ ئىككى سائەتتىن ئوشۇق ئاتلىق ماڭغاندىن كېيىن ئاران دېگەندە ئامان ـ ئېسەن دەريانىڭ قارشى تەرىپىگە ئۆتۈۋالىتۇ ۋە دەريانىڭ شەرق تەرىپىدە مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان گومىنداڭ مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى شۇ رۇجېڭنىڭ «مۇھاپىزىتى»دە، گومىنداڭ تەرەپتىن كۈتۈۋېلىشقا ئەۋەتىلگەن خادىملار دىن جۇڭ دېخۇا، گۇاڭلۇ (ھەر ئىككىيلەن شىبە) قاتارلىقلار بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. ئىككى تەرەپ خادىملىرى ئۆزئارا تونۇشلۇق بېرىپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ.

بۇ دۇنيانىڭ تارلىقىغا قارىمامدىغان.

ئەخمەت ئەپەندىم «قارا» دېگەندەك بولۇپ ئالدىدىكى ئادەملەرگە قاراپتىكەن، ئارىسىدىكى بىرى تونۇش چىرايلا تۇرغۇدەك. ئەپەندىم بۇ كىشىنى دەرھال تونۇۋالماپتۇ، بۇ كىشى گۇاڭلۇ ئىكەن.

ـــ سالامەت تۇرۇپسىز، ھۆرمەتلىك كونسۇل ئەپەندى، ـــ ئەخمەت ئەپەندىم قارشى تەرەپنىڭ سۆزىنى كۆتمەيلا گەپ باشلاپتۇ. گۇاڭلۇ ئەسلىدە 1941 ـ، 1942 ـ يىللىرى شېڭ شىسەينىڭ تاشكەنتتە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىدا ئىشلەپ قايتقان خادىم ئىكەن.

گۇاڭ لۇ شىبە مىللىتىدىن بولۇپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاش-

كەنتتىكى باش كونسۇلى بولغان. كېيىن شېڭ شىسەي ئۇرۇمچىگە قايتۇرۇپ كېلىپ قولغا ئالغان، ۋۇ جۇڭشىن تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۇنى قويۇپ بەرگەن ھەم ئەتىۋارلاپ ئىشلەتكەن. نىلقا قوزغىلىڭى پارتلىغاندا، ۋۇ جۇڭشىن ئۇنى خەلق ئىشلار نازىرى دېڭ شياڭخەي، تەلئەت مۇساباييەلار بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھال سوراش ئۆمىكى قاتارىدا ئىلىغا ئەۋەتكەن. كېيىن ئۇ قاراشھەھر ئارقىلىق ئۇرۇمچىگە قېچىپ كېلىۋالغان. شۇنىڭدىن كېيىن جياڭ جېيېشى ئۇنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ قانۇن چىقىرىش كومىتېتىغا ئەزا قىلغان. ئازادلىق ھارپىسىدا تەيۋەنگە قېچىپ كەتكەن.

ـــ ھوي، بۇ سىزمىدىڭىز، تاشكەنتتە نەچچە كۈن ئۇدا بىزنىڭ كونسۇلخانىغا كېلىپ «ئۆيۈمگە كېتەتتىم، رەسمىيەت بېجىرىپ بەرسەڭلەر» دەپ تۇرۇۋالغان كىشى سىز ئەمەسمۇ، ـــ دەپتۇ گۇاڭ لۇ جاۋابەن.

ئىككىيلەن كونا تونۇشلاردەك راست ـ يالغان كۆلۈشۈپ، بىر ـ بىرىگە تۇزۇت قىلىشقاندەك قىياپەتتە ئالغىلى كەلگەن پىكاپقا چىقىپتۇ.

گومىنداڭ قوشۇنى قاچقاندا بۇزۇۋەتكەن ئۆيلەر، پارتلىتىۋەتكەن تاملار، گۈمۈرۈلۈپ كەتكەن ئۆگزىلەر، ساڭگىلاپ قالغان بورىلار... ئىشقىلىپ، ھەممە يەر ۋەيران ئىكەن. ۋەكىللەر ئولتۇرغان كىچىك ماشىنا ماناس بازىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئۇرۇمچىگە ئاران دېگەندە يېتىپ كەپتۇ.

ۋەكىللىرىمىز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە «يېڭى بىنا» دەپ ئاتالغان شىنجاڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدىغان مېھمانخانىغا چۈشۈپتۇ. بۇ يەر شىنجاڭ بىلەن مەركىزىي ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا مەخسۇس مەخپىي ھۆججەت ئالماشتۇرىدىغان ئۆلكىلىك «مەخپىي ئالاقە» پونكىتى ئىكەن (ھازىرقى ئاپتونوم رايونلۇق خوجىلىق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ ئورنى).

ۋەكىللەرنىڭ «بىخەتەر» لىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن دەرۋازا ئالدىغا پوستلار قويۇلۇپتۇ. ئۈچ ۋەكىل ئۇرۇمچىگە كەلگەن كۈنى كەچتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت زىياپەت ئورۇنلاشتۇرۇپ ئۇلارنى كۈتۈۋاپتۇ.

زىياپەت ئۇستىلى كاتتا تەييارلانغان، ئۇستەلگە ھەر خىل ئىسسىق ـ سوغۇق تائاملار ناھايىتى چىرايلىق تىزىلغانىكەن. ھەممەيلەن ئۆزئارا ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈپ، ئۆز ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇشۇپتۇ.

قەدەھلەر توختىماي سوقۇشتۇرۇلۇپتۇ. كەينى ـ كەينىدىن چىقىرىلغان قورۇما ـ تائاملار ئۇستەلگە تولۇپتۇ. دەل شۇ چاغدا پورۇقلاپ

قاينىاپ تۇرغان توخۇ شورپىسى كەلتۇرۈلۈپتۇ.

بىرئازدىن كېيىن، ماناس گومىندىڭ يېڭى 2 - كورپۇس باشلىقى شۇ رۇچېكى قەدەھ كۆتۈرۈپ، ئۆزىنىڭ ماناس كۆۋرۈكىنى ساقلاۋاتقان قىسىملىرىغا، شۇنداقلا دۆلەت ئارمىيەسىگە ۋاكالىتەن ۋەكىللىرىمىزنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولۇپ سۆز باشلاپتۇ:

— ھۆرمەتلىك ئەپەندىلەر، جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن بولغان ئىناقلىقنى ئىزلەپ، گېنېرال جاڭ بۇجاڭنى ئەۋەتمەكچى. خەۋەرگە قارىغاندا، ئەتە يېتىپ كەلگۈدەك. دۆلەت ئارمىيەسى دۇنيادا قۇدرەتلىك دەپ تونۇلغان ياپون جاھانگىرلىكىنى مەغلۇپ قىلدى، ھازىر قوشۇنىمىزنىڭ جاسارىتى ئۇستۈن. روھىمىز مۇشۇ قاينىاۋاتقان شورپىدەك ئۇرغۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، ئەپسۇسكى، بەزىلەر بۇنى مۆلچەرلىيەلمەيۋاتىدۇ... — دەپتۇ ئۇستەلدىكى شورپىنى كۆرسىتىپ.

گەپنىڭ مەنىسى ناھايىتى ئېنىق، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنى تولا كۆرەڭلىمەكتىلەر دېمەكچى. گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، رەھىمجان ئەخمەت ئەپەندىمنى گەپ قىلىشقا ئىشارەت قىپتۇ. ئەپەندىم تەمكىنلىك بىلەن ئالدىدىكى دىققاق قوشۇقنى ئېلىپ شورپىدىن بىر قوشۇق تېتىغاندەك قىپتۇ - دە، تەمكىنلىك بىلەن:

— كورپۇس كوماندىرى جانابلىرى، شورپا ئوخشىغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن، تۇزى كەم بولۇپ قاپتۇ، — دېگىنىچە بىر چىمدىم تۇز ئېلىپ شورپىغا ساپتۇ، ئاندىن قەتئىيلىك بىلەن گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — شورپا شۇنچىۋالا جىق بولغىنى بىلەن تەمى يوق! بۇ بىر قازان شورپىغا مۇشۇ بىر چىمدىم تۇزلا كۇپايە. جانابلىرىنىڭ قوشۇنى جىق بولغىنى بىلەن، بىزنىڭ مىللىي ئارمىيەمىز ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ھەرقانداق قوشۇنغا خۇددى بىر چىمدىم تۇز بىر قازان شورپىغا تېتىغاندەك تېتىيالايدۇ. ئۇنچە كۆرەڭلەپ كېتىشلىرىنىڭ ھاجىتى يوق!

بۇ ئوبرازلىق ئوخشىتىشنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان زىياپەت ئەھلى ھەر خىل خىياللارغا چۆكۈپ، كەيپىيات بىردىنلا جىددىيلىشىپ كېتىپتۇ. ساھىبخانا كەيپىياتنىڭ تېخىمۇ جىددىيلىشىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ئانچە - مۇنچە تەكەللۇپ سۆزلىرىنى قىلىپ، ھۆرمەت قىلغان قىياپەتكە كىرىۋاپتۇ - دە، سىلىق - سىپايىلىق بىلەن سورۇننى ئوڭۇشۇۋاپتۇ.

گەپتە مات بولغان قوماندان شۇ رۇچېكى ناھايىتى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ، بىر ئېغىزمۇ ئارتۇق سۆز قىلالماپتۇ.

14 ـ كۈنى مەركەزنىڭ ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى چۈڭچىڭدىن لەنجۇ ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەپتۇ. ئۇ چۈڭچىڭدىكى كوممۇنىست-تىك پارتىيە بىلەن بولغان تىنچلىق سۆھبىتىنى تۈگەتكەن كۈنىڭ ئەتىسى، يەنى 10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى يولداش ماۋ زېدۇڭنى ئايروپىلان بىلەن يەنئەنگە ئاپىرىپ قويۇپلا، 12 ـ كۈنى چۈڭچىڭغا قايتىپ كەپتۇ ـ ده، 13 ـ كۈنى ئۈچۈپ، لەنجۇدا بىر كۈن تۇرۇپلا، ئەتىسى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلگەنىكەن. بۇنىڭدىن بىر كۈن ئاۋۋال ئۈرۈمچىگە كېلىپ بولغان رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەت ئەپەندىملەر جۇشقۇن روھتا كەڭ قورساقلىق بىلەن قارشى ئېلىشقا چىققان گومىنداڭنىڭ باشقا ئەمەلدارلىرى بىلەن بىللە ئايرودۇرۇمغا چىقىپ جاڭ جىجۇڭلارنى كۈتۈۋاپتۇ.

گېنېرال جاڭ جىجۇڭ كۈتۈۋېلىشقا چىققانلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ ـ ده، ئارتۇق گەپ قىلماي ماشىنىغا چىقىپ شەھەرگە كىرىپ كېتىپتۇ.

بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئايرودۇرۇمدىن ياتاققا قايتىپ كەلگەنده، جۇڭ دىخۇا جاڭ جىجۇڭنىڭ ئۇچ كۈندىن كېيىن بۇلار بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ.

رەسمىي كۆرۈشۈشتىن بۇرۇنقى ئۇچ كۈن جەريانىدا ۋەكىللىرىمىز ئۈرۈمچىدىكى خەلق ئاممىسى بىلەن بىرقەدەر كەڭ دائىرىده ئۇچرىشىش پۈرسىتىگە ئىگە بوپتۇ. ھەربىي ۋە ساقچىلارنىڭ زوراۋانلىقلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپتۇ. ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى كەپتۇ، دېگەن خەۋەر ئۈرۈمچىگە پۈر كېتىپ، خەلق ھەر خىل قىياسلار ئىچىده خۇشاللىقىدىن توپ ـ توپ بولۇپ غۇلغۇلا قىلىشىپتۇ، ۋەكىللەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىشىپتۇ.

بۇ يەرده يەنه مۇنداق بىر ئىشمۇ بار:

غۇلجىدا ھەربىي خىزمەت ئۆتەپ، كېيىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئىچىده، ئىلگىرى ئۆچقۇچىلار ئەترىتىده ئوقۇتقۇچى بولۇپ تۇرغان سۇن فۇشېڭ ئىسىملىك بىر گېنېرال مايور بولغانىكەن. ئۆلكىلىك گومىنداڭ پىرقىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چىن شىخاۋ باش كاتىپلىققا، شيې يۈڭسۇن تەلىم ـ تەربىيە باشقارمىسىنىڭ، سۇن فۇشېڭ تەشۋىقات باشقارمىسىنىڭ مۇدىر ھەيئەتلىكىگە تەينىلەنگەنىكەن. سۇن فۇشېڭ جاڭ جىجۇڭ تەرەپدارلىرىدىن بولۇپ، تەرەققىيپەر-

ۋەر خادىملارنىڭ بىرى ئىكەن. شۇ كۈنى سۇن فۇشېڭ نەنلياڭدىكى رۇس كۇلۇبىدا ئېچىلغان يىغىندىن چىقىپ، كونا تونۇشى ئۇيغۇر سايرانىنى چاقىرىپتۇ ۋە غۇلجىدىن ئادەم كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ، بىللە بېرىپ كۆرۈشۈپ كېلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. بەلكى ئۇنىڭغا يۇقىرىدىن غۇلجا ۋەكىللىرىنىڭ ئەھۋالىنى غەيرىي رەسمىي يوسۇندا بىرەر قۇر ئۇقۇپ بېقىش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلغان بولسا كېرەك.

بۇ ئىككىيلەن بىزنىڭ ۋەكىللەر چۈشكەن «مەخپىي ئالاقە» پونكىتىغا كېلىپ، ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپتۇ. پاراڭ ئارىلىقىدا سۇن فۇشېڭ ئۆزىنىڭ غۇلجىدا تۇرغان ۋاقىتلىرىدا، ئۇچقۇچىلىقنى ئۆگىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرىغا قاتتىق ئىنتىزام قوللانمايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكىلەردىن بەزىلىرىنىڭ ئىنتىزامسىزلىق قىلىپ، يەرلىك خەلقنىڭ زىددىغا تېگىپ نەپرىتىنى قوزغاپ قويغانلىقىدىن ناھايىتى ئەپسۇسلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. رەھىمجان ئېغىز ئاچقۇچە ئەخمەت ئەپەندىم سۆز ئېچىپتۇ:

— دېگەنلىرىڭىز ھەقىقەتەن راست، گېنېرال ئەپەندىم، بىراق بۇ بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ قوزغالغانلىقىغا سەۋەب بولالمايدۇ. سىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك يېرى شۇكى، سىز نەچچە يىل غۇلجىدا ئۇچقۇچىلارنى ئىچكىرى ئۆلكىدىن قوبۇل قىلىپ كېلىپ تەربىيەلىدىڭىز، بىراق يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرىدىن بىرمۇ ئۇچقۇچى تەربىيەلەپ باقمىدىڭىز، ئەجەبا ئىچكىرىدىكى ياشلار قىلالىغان، ئۆگىنەلىگەن ئىشنى يەرلىك مىللەت ياشلىرى قىلالماسمۇ، ئۆگىنەلمەسمۇ؟ مانا بۇ مەسىلىنىڭ تۈگۈنى، گەپ مىللەتلەر ئارىسىدىكى باراۋەرسىزلىكتە. مانا مۇشۇ ئوچقۇچىلارنى تەربىيەلەشتەك كىچىككىنە ئىشتىنلا نەنجىڭدىكى ھۆكۈمەتنىڭ يەرلىك مىللەتلەرنى باراۋەر كۆرمەيدىغان سىياسىتى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، شۇڭلاشقىمۇ خەلق قوزغالدى، مانا بۇ تۈپ سەۋەب!

پاراڭدىن كېيىن، ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىدىن ئالغاچ كەلگەن خەتلەرنى خالتىدىن ئۈستەل ئۈستىگە تۆكۈپتۇ. ئۇ چاغلاردا كونۇپرتمۇ ناھايىتى كەمچىل بولغاچقا، كۆپىنچە خەتلەر ئوچ بۇرجەك قىلىپ قاتلانغان، ساغرىپ كەتكەن قەغەزنىڭ تېشىغا خەت تاپشۇرۇۋالغۇچىنىڭ ئىسمى يېزىلغان ھالدا ئېلىپ كېلىنگەنىكەن. بۇ خەتلەر ئىچىدە ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئۇيغۇر سايرانىغا يازغان خېتى بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا،

تونۇيدىغانلاردىن ئابلىز مۇسابايوفقا، نۇرمۇھەممەت سادىروفقا يېزىلغان خەتلەرمۇ بار ئىكەن. ئۇيغۇر سايرانى بۇلارنى يەتكۈزۈپ بېرەلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇستەھكەم ئىنتىلىپ دوستلۇق ئورنىتىلىپتۇ.

ئۇيغۇر سايرانى 1918 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى تۇرپان ئاستانە يېزىسىدا مائارىپچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، دادىسىنىڭ ئىسمى ھەيدەر بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئاپىسى زەينەپ خانىم بۇرھان شەھىدىنىڭ سىڭلىسى ئىدى. ئۇيغۇر سايرانى 1933 ـ يىلى ئۈرۈمچىدە رۇس گىمنازىيەسىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، 1934 ـ يىلىدىن 1938 ـ يىلىغىچە موسكۋادا رۇس تىلىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن. شۇ يىلى ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش رەسمىيىتىنى بېجىرىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كېلىگەندە دادىسى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغانلىقتىن، قايتىدىن سوۋېتكە ئوقۇشقا چىقالماي قالغانىكەن ۋە «جىنايەتچىنىڭ بالىچاقىسى» دېگەن بوھتان بىلەن ساۋەنگە سۈرگۈن قىلىنغانىكەن. ئۇ 1941 ـ يىلى «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدە ئىشلىگەن، 1943 ـ يىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۈرمىگە قامالغان. 1945 ـ يىلى 6 ـ ئايدا تۈرمىدىن چىققان. 1946 ـ يىلى بىتىم ئىمزالىنىپ، بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدە ئىلى تەرەپ كۆرسەتكەن مەسئۇل خادىم بولۇپ ئىشلىگەن. شۇ يىلى بۇرھان شەھىدىنىڭ ئىككىنچى قىزى سۆيۈم بىكە بىلەن توي قىلغان. بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلىنىپ، ئەخمەت ئەپەندىملەر ئىلىغا قايتقاندا، ئۇيغۇر سايرانى ئەپەندىمۇ 1947 ـ يىلى 8 ـ ئايدا غۇلجىغا يوشۇرۇن قايتىپ كەلگەن. 1948 ـ يىلى «شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ ئىتتىپاقنىڭ ھەيئەت ئەزاسى ھەم «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى دىپلوماتىيە خادىمى بولۇپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالمۇتادا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىدا مۇئاۋىن كونسۇل بولغان، 1956 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتقان. لېكىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ھەر خىل تۆھمەتلەر چاپلىنىپ، ناھەقچىلىككە ئۇچرىغان، پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ

مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولۇپ ئىشلەگەن، 1983 ـ يىلى «تەتقىقاتچى» كەسپىي ئۇنۋانىنى ئالغان، 1990 ـ يىلى 7 ـ ئايدا دەم ئېلىشقا چىققان.

مەن مۇشۇ ئەسلىمىنى يېزىشقا كىرىشكەن چاغدا ئۇيغۇر سايرانى ئەپەندى مەسلىھەتچى سۈپىتىدە نۇرغۇن قىممەتلىك پىكىرلەرنى بەرگەنىدى، 2007 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئۇيغۇر سايرانى ئەپەندى ئۇرۇمچىدە سۆيۈم بىكە بىلەن «ئالماس توي» خاتىرە مۇراسىمى ئۆتكۈزگەنىدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، 2007 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، مېنىڭ بۇ ئەسلىمەم نەشرىدىن چىقماي تۇرۇپلا ئۇيغۇر سايرانى 89 يېشىدا باقي ئالەمگە سەپەر قىلىپ كەتتى.

1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى رەھمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت خەلق ۋەكىللىرى بىلەن گومىنداڭ مەركىزي ھۆكۈمەت ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇنجى قېتىملىق تىنچلىق سۆھبىتى ئۇرۇمچىدە رەسمىي باشلاندى. لېكىن ئىككى تەرەپ ئۆز مەۋقەسىدىن ئاسانلىقچە قايتمايتتى، بۇ بىر پاكىت. ئەمما تىنچلىق سۆھبىتى ئارقىلىق ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلغىلى بولامدۇ، يوق، بۇ ھەقتە ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ ئۆز ئويى ۋە چۈشەنچىسى بار ئىدى.

329 تۇنجى قېتىملىق سۆھبەتتە ھېچكىم ھېچكىمنى قايىل قىلالمىدى، بىر ـ بىرىگە قىلچە يول قويمىدى. گومىنداڭ مەركىزي ھۆكۈمىتىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئالدى بىلەن سۆز قىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مەن بۇگۈن مەركىزي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ھەرقايسىڭلار بىلەن يۈز كۆرۈشكەنلىكىمدىن ئىنتايىن خۇشالمەن، بۇ خۇددى ئاكا ـ ئۇكا قېرىنداشلارنىڭ ئۇچراشقىنىغا ئوخشاش ئىش. بىز ھەر مىللەت خەلقى ئەڭ يېقىن قېرىنداشلاردىنمىز، جۇڭخۇا مىنگودىن ئىبارەت بۇ چوڭ ئائىلە مۇشۇ قېرىنداشلاردىن تەركىب تاپقان، بۇ ئۇچرىشىشىمىز بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ بىر يەردە جەم بولغىنىغا ئوخشاش... بىز شۇنى ئىنكار قىلمايمىزكى، بۈرۈنقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ بەزەن تەدبىرلىرىنىڭ پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلار ئالدىدا يۈز كېلەلمەيدىغان جايلىرى بار... بىراق، بۇنىڭدىن

كېيىنكى ئەھۋال بۇنداق بولمايدۇ. ھازىر ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قازاندى، مەركەز خېلى زور كۈچ ۋە زېھنىنى سەرپ قىلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىسىگە قارىيالايدىغان بولدى. مەركەز بۇنىڭدىن كېيىن، مۇقەررەر ھالدا شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتا قېرىنداشلارنى سۆيۈش روھىنى ئاساس قىلىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىلىم سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈپ، ئىقتىسادىي، سىياسىي، مائارىپ جەھەتلەردە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ تەلىپىگە لايىقلىشىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ.

جاڭ جىجۇڭنىڭ «بۇرۇنقى ھۆكۈمەت» دەپ شېئىر شەكلىدە ھۆكۈمىتىنى تىلغا ئېلىپ ئەيىبلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئۆمەك باشلىقى رەھىمجان سابىرھاجى «ھە... بۇ ئىككىسى ئوخشاشمايدىكەن» دېگەن ئويغا كەپتۇ. جاڭ جىجۇڭنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىدىن كېيىن رەھىمجان بۇ ئادەمدىن مەسلىنى ھەقىقەتەن ئادىل مەيداندا تۇرۇپ ياخشى ھەل قىلىش سەممىيىتىنىڭ بارلىقى چىقىپ تۇرىدۇ، دەپ قاراپتۇ ۋە مەركەز ۋەكىلىنى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ھىمايە قىلىدىغانلىقى ھەققىدە بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلغاندىن كېيىن، مىللىي ئىنقىلابنىڭ نىشانى ۋە قانداق قىلغاندا ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپنى ھەل قىلغىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ كونكرېت چۈشەندۈرۈپ قويۇشىنى ئېيتىپتۇ. ئەخمەت ئەپەندىم سالماقلىق بىلەن نۇرغۇن مىسال كەلتۈرۈپ، گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە سالغان زۇلمى ۋە ئېكسپلاتاتسىيەسىنى پۈتۈنلەي ئېچىپ تاشلاپتۇ ۋە سۆزىنى تۆۋەندىكىدەك يىغىنچاقلاپتۇ:

«... مۇسۇلمانلارنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ ناھايىتى كۈچىيىپ ۋە كېڭىيىپ بارغانلىقىنى كۆرگەن شېئىر شەكلىدە بۇرۇنقى ئەھۋالنى ساقلاپ قېلىشنىڭ مۇمكىنلىكى يوق ئىكەنلىكىنى سەزگەنىدى. ئۇ مۇناسۋەتنى يوقىتىشنىڭ بىرلا يولى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ، مىللەتلەر باراۋەرلىكى ئاساسىدىكى خەلقچىللىق سىياستى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ مىللەتلەر بىـ

راۋەرلىكىنى تەمىن ئەتمەك ئۈچۈن يېرىم چارە كۆردى. پۈتۈن ئىدارىلەرگە يەرلىك ئادەملەردىن خىزمەتچىلەرنى جەلپ قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ۋاقىتلاردا يەرلىك مۇسۇلمان، موڭغۇل، مانجۇ خەلقلىرى بىلەن خەنزۇ خەلقى ئارىسىدا بىرقەدەر ئىشەنچ پەيدا بولۇشقا باشلاپ، خەنزۇلار بىلەن دوستانە مۇئامىلە باشلانىدى. شۇ يول بىلەن خەلقنىڭ ھمايىسىگە ۋە ھۆرمىتىگە ئىگە بولغان شېڭ شىسەي ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەپ ئالغاندىن كېيىن، خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىپ، ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ئۇرناشتۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەقەلەر تېخى ئېسىمىزدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق. دېمەك، ئەنە شۇ شېڭ ۋاقتىدىكى ئۇزاق داۋام قىلمىغان، ناھايىتى قىسقا ئۆمۈر سۈرگەن، تولۇق تۈرمۇشقا ئاشمىغان مىللەتلەر باراۋەرلىكى ئاساسىدىكى خەلقچىللىق سىياستى ئۆلكىمىزنىڭ تىنچلىقىنىڭ ئاساسى ئىكەنلىكىنى تەجرىبە ئاساسىدا ئىسپات قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ قېتىمقى بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز پۈتۈنلەي بىر مىللەتكە قارشى قارىتىلغان ھەرىكەت ئەمەس. بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز ئۆلكىمىزدىكى پۈتۈن مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي باراۋەرلىكىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن قوزغالغان ھەرىكەت. راست، مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە، ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە دەخلى بولمىغان خەنزۇ ئەھلىدىنمۇ زەربىگە ئۇچرىغانلىرى يوق ئەمەس، ئۇلار ناھايىتى ئاز سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بۇنى بىز ئىنكار قىلالمايمىز. لېكىن، ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سابىق ئىستىبدات ھاكىمىيەت ئەمەلدارلىرىنى ئەيىبلەش كېرەك. چۈنكى، ئۇلار ئەھۋالنىڭ ئەڭ جىددىيلەشكەن مەزگىلىدە خەنزۇ ئەھلىگە قورال تارقىتىپ بەردى. خەنزۇ خەلقى بىلەن ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ پەرقىنى ئاجرىتالماي تۇرغان خەنزۇدىن باشقا خەلق قوزغالغاندىن كېيىن، خەنزۇ خەلقىنىڭ قولىدىكى قورالنى كۆرۈپ ‹بىزنىڭ دۈشمىنىمىز خەنزۇ ئىكەن› دەپ ھېسابلاپ قالدى. غۇلجا قوزغىلىڭى كېڭىيىپ ئىككى ـ ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن غۇلجىدىكى خەنزۇ خەلقى ‹بىزنىڭ ئىستىبدات ھاكىمىيەت بىلەن ھېچقانداق

ئالاقمىز يوق، دەپ كەلگەندىن كېيىن، خەلقىمىز ئۇلارغا نىسبەتەن توغرا مۇناسىۋەتتە بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن خەلقىمىز ئىستىبداد ھاكىمىيەتنى ياقلىغۇچى، ئىستىبداد سىياسىتىنى ھمايە قىلغۇچى، مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ئىنكار قىلىدىغان مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلارنى، ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن خەلق مەنپەئەتىنى پۈتۈنلەي سېتىۋېتىدىغان ئۇنسۇرلارنى ئۆزدىنىڭ دۈشمنى دەپ ھېسابلايدۇ. قايسى مىللەتتىن بولمىسۇن، خەلقچىللىق سىياسىتىگە قارشى چىقىپ، مۇستەبىتلەر ئارىسىدىن ھمايەتچىلەرنى تاپقانلارنى خەلقىمىز ئومۇمەن خەنزۇ مىللىتىگە قارشى بولغانلىقىدىن ئەمەس، خەنزۇ خەلقىنىڭمۇ دۈشمنى بولغان خەنزۇ مۇستەبىتچىلەرنىڭ ھمايىسىدە ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئاۋۇالقى چۈشەنچىدىن چىقالماي تۇرىدۇ. دېمەك، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ دۈشمنى خەنزۇ مىللىتى ئەمەس، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ دۈشمنى ئىستىبداد ھاكىمىيەتنى ياقلىغۇچى، مۇستەبىت سىياسەتنى خالىغۇچى، خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇزچىلىق قىلغۇچى مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلار ۋە ئۇلارنى ھمايە قىلغۇچىلادۇر».

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ بۇ نۇتقى جاڭ جىجۇڭنى ئوبدانلا قايىل قىلىتۇ، لېكىن ئىككى تەرەپنىڭ سۆھبىتى باشقا چىقامدۇ، يوق؟ دېگەن مەسىلە جاڭ جىجۇڭنىڭ بېشىنى قاتۇرۇپتۇ. بىراق جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئۆتكۈزگەن تۇنجى سۆھبەتتىلا، پەلسەپىۋى قائىدە ۋە دىيالېكتىكىلىق ماتېرىيالىزم بىلەن تولغان نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئاددىي مىساللار ئارقىلىق ئىبارىلەپ، ئۈچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ مىللىي باراۋەرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش، مۇستەبىت سىياسەتكە قارشى تۇرۇش مەقسىتىدە كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭ ھەققىدە ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ بەرگەن جاۋابى قىسقا، مېغىزلىق ئىپادىلەنگەنلىكتىن، بۇ سۆزلەر گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ ئالاھىدە دىققىتىنى قوزغاپتۇ. ياپونىيەدەك كۈچلۈك ھەربىي دۆلەتنى يەڭدۇق دەپ نام قازانغان دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك قوماندانى، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ رەئىسى ماۋ زېدۇڭ بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزگەن گېنېرال جاڭ جىجۇڭ مانا مۇشۇنداق چەت چېگرا رايوندا ياشاۋاتقان ئاز سانلىق مىللەت ئىچىدىن چىققان بۇنداق بىر سىياسىيونغا

دۇچ كېلىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىكەن.

سۆھبەت قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا جاڭ جىجۇڭ ئەخمەت ئەپەندىمگە: «مەن بولسام 60 ياشقا تاقاپ قالغان ئادەممەن، سىز بىلەن يېشىمىز بىر ھەسسە دېگۈدەك پەرقلىنىدىكەن. ئەگەر مۇنداق تاكاللىشىۋېرىدىغان بولساق ماڭا ھار كېلىدىكەن، مەن مەركەزگە ئېيتاي، باشقا ياشراق بىر ئادەم ئەۋەتىپ سىز بىلەن سۆزلەشسۇن، — دەپتۇ ۋە يەنە، — مەن بولسام تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىسى بىلەن كەلدىم، ئۆزۈمنى تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ئەڭ زور دەرىجىدە تىرىشچانلىق كۆرسەتتىم، دەپ قارايمەن، ئەگەر تىنچلىق ئەمەلگە ئاشمىسا، مەن ئەڭ ياخشىسى خىزمىتىمدىن ئىستېپا بېرىپ، ئۇرۇمچىدىن كەتسەم بولىدۇ» دەپتۇ. جاڭ جىجۇڭنىڭ بۇنداق گەپىنى قىلمىقىمۇ ئاسان ئەمەس. ئەمما، ئەخمەت ئەپەندىم تەمكىنلىك بىلەن ئۆز نۇقتىئىنەزىرىنى بىر قەدەمۇ چېكىنمەي ئىپادىلەپتۇ: «مىللىتىم ئىزىلگەن، تەڭسىزلىكتە تۇرغاندا مەن بىر مىللەتچىمەن؛ مىللىتىم ئىزىلىشتىن قۇتۇلغان، تەڭلىكە ئېرىشكەن چاغدا مەن مىللەتچى ئەمەسمەن!»

1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ئۈچ نەپەر سۆھبەت ۋەكىلى ئۇرۇمچىگە يېتىپ كېلىپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزدى. سۈرەتتە: ۋەكىللىرىمىز ئاممىنىڭ بىر قىسىم ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ئەھۋال ئىگىلىمەكتە. ئوڭدىن بىرىنچى كىشى ئەخمەتجان، ئوڭدىن تۆتىنچى كىشى رەھىمجان.

ئەپەندىم ئۆزىنىڭ قەتئىي ئىرادىسىنى بىلدۈرۈش ۋە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا چاپلانغان بەزى بوھتانلارغا كۈچلۈك رەددىيە بېرىش بىلەن تەڭ، شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ يەرلىك خەلقنى ئەزگەنلىكىنى پاش قىلىپ بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ــ بىر كۈنى ئېچىرقاپ كەتكەن بىر بۆرە قوي يېمەكچى بولۇپ، قوتانغا ئوغرىلىقچە تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈپتۇ، قارىسا قويلارغا قارايدىغان بىرنەچچە ئىت تۇرغۇدەك. شۇنىڭ بىلەن بۆرە قېچىپ كەتمەكچى بولۇپتۇ ــ يۇ، ئۇلگۇرەلمەي قاپتۇ. ئىتلار چىشلىرىنى ھىڭگايتىشىپ ئاچ بۆرىنى قاپساپ كېلىشىگە، بۆرە ئىنتايىن سىلىق ــ سىپايە قىياپەتكە كىرىۋېلىپ ياۋاشلىق بىلەن سۆز باشلاپتۇ:

«سۆيۈملۈك جانجىگەرلىرىم، بىز بولساق بىر نەسىلدىكىلەرمىز، تۇرقىمىزمۇ ئوخشاش، بىزنىڭ بىرلا ئوخشاشمايدىغان يېرىمىز ــ ھەر قايسىمىز باشقا ــ باشقا يەرلەردە ياشاپ كەلدۇق، بۇگۈن مەن سىلەرنى يوقلىغاچ، قوي بېقىشىپ بېرەي دەپ كەلگەنىدىم» دەپتۇ. ئىتلار قارىسا، راست دېگەندەك بۆرىنىڭ كۆرۈنۈشى ئۆزلىرىگە ئوپئوخشاش، شۇنىڭ بىلەن ئىتلار ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ، ھوشيارلىقىنى يوقىتىپتۇ. ئەتىسى قارىسا، ھېلىقى ئاچ بۆرە ئىتلارنىڭ دىققەتسىزلىكىدىن پايدىلىنىپ، كېچىسى بىرنەچچە قوينى يەپتۇ ــ دە، قېچىپ كېتىپتۇ.

ئەخمەتجان بۇ ھېكايىنى ئېيتىش ئارقىلىق شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ خەلقنى تالان ــ تاراج قىلغانلىقىنى قاتتىق سۆكۈپ، ئىبرەت ئېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلەپ، ئاخىرىدا جاڭ جىجۇڭغا سىلىقلىق بىلەن سەمىمىيىتىنى ئىزھار قىپتۇ: «ئىلى خەلقى جاڭ بۇجاڭنى ھىمايە قىلىدۇ، بىراق، خەلق تەلىپى ئەمەلگە ئاشمىسا، ئارىمىزدىكى مەسىلە ھەل بولمايدۇ.»

بىر ياقتا ئولتۇرغان ئوبۇلخەيرى تۆرە مۇشۇنداق جانلىق ئوخشىتىش ئارقىلىق قارشى تەرەپنى ئېغىر غەمگە پاتۇرۇپ قويغان ئەخمەت ئەپەندىمگە مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپتۇ. كەچقۇرۇنلۇقى ياتاقتا قايتقاندىن كېيىن، رەھىمجان ئەخمەت ئەپەندىمگە بولغان رازىمەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ:

ــ ئاغىنە، ئوخشىتىشىڭ ئالامەت جايىدا بولدى. گېنېرال جاڭ ساڭا خېلى قايىل بولغاندەك قىلىدۇ، ئۆزىمۇ تەجرىبىلىك، گەپدان ئادەمكەن. قويغان سوئاللىرىنىڭمۇ جېنى بار. سەن ماڭا قارىماي، ئۆزۈڭ بىلگىنىڭچە

ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشۇپ باق!

ئەزەلدىن كەم سۆز ئوبۇلخەيرى تۆرىمۇ ئىچ - ئىچىدىن قايىل بولۇپ سۆز قىستۇرۇپتۇ:

— ئاقاڭدىڭ ئايتقانى بەرى دۇرۇس، قاسقىر بەربىر قوي جېيىدى، ئۆزۈڭ بىر ئامالداپ جەيلىۋېبىر (ئاقاڭنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى دۇرۇس، بۆرە بەربىر قوي يەيدۇ، ئۆزۈڭ بىر ئامال قىلىپ جايلاۋەرگىن).

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئۆزلىرىنىڭ مەسلىنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى پىكرىنى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىگە تاپشۇرۇپتۇ. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىمۇ قوراللىق توقۇنۇش مەسلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى «مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ قىسمەن جايلىرىدا يۈز بەرگەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھەسى» نى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە تاپشۇرۇپتۇ.

«كۆرسەتمە لايىھە» نىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتە تەكشى تەرەققىياتقا ئېرىشىشىگە يار - يۆلەكتە بولۇپ، ئۇلارنى ئىچكى جايلاردىكى خەلقلەر بىلەن ئوخشاش مۇئامىلىگە ئېرىشتۇرۇش.

ئىككىنچى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا ھۆرمەت قىلىش، ھەرقايسى دىنلارنىڭ چېركاۋ، مەسچىت، بۇتخانىلىرىنى ھەقىقىي تۇردە قوغداش.

ئۈچىنچى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ - ئادىتى، تىل - يېزىقىغا ھۆرمەت قىلىش.

تۆتىنچى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ جىسمانىي، مال - مۈلكى، سۆز - ھەرىكىتى، ئۆي - جايى، مەتبۇئات، يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۈيۇشۇش ئەركىنلىكىنى قانۇنىي جەھەتتىن قوغداش.

بەشىنچى، يەرلىك ئاپتونومىيەنى يولغا قويۇش، ئۇنىڭ ئاساسىي چارىسى مۇنداق:

(1) ھازىر قالايمىقانچىلىق ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ناھىيەلەر-

ده، تەرتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى ئۇچ ئاي ئىچىدە يېڭا ـ بازارلارنىڭ باشلىقلىرىنى سايلاشنى تاماملاش، ئالتە ئاي ئىچىدە ناھىيەلىك كېڭەشنىڭ سايلىمىنى تۈگىتىش، خەلقچىللىق سىياسىتىنى يولغا قويۇش.

(2) ناھىيەلىك كېڭەشلەر قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيەلىك كېڭەشلەرنىڭ تەشكىلىي قانۇنىغا ئاساسەن، ئۇلارنىڭ يەرلىك خەلقنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە ھەرقايسى مادداللارغا قارىتا تەكلىپ سۇنۇش ھوقۇقى بولىدۇ، يەرلىك مەمۇرىي خادىملارنىڭ قانۇنغا خلاپ قىلمىشلىرى ئۈستىدىن پاش قىلىش ۋە تەپتىش قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ.

(3) ناھىيەلىك كېڭەش قۇرۇلۇپ ئالتە ئايدىن كېيىن، يەرلىك خەلقتىن ئىناۋەتلى يۇقىرى، بىلىم قابىلىيەتلى كۆرۈنەرلىك بولغان ئىككى ئادەمنى سايلاش، ھۆكۈمەت ئۇلاردىن بىرىنى ناھىيەنىڭ ھاكىملىقىغا قويۇش.

(4) ھاكىمنىڭ ھۆكۈمەت خىزمىتىنى بىر تەرەپ قىلىشىغا ياردەمدە بولۇش ئۈچۈن، ھۆكۈمەت مۇئاۋىن ھاكىم تەيىنلەيدۇ.

(5) ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۆرسىتىدۇ، مەركەز ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ ھەمدە يەرلىك زاتلارنى تاللاپ ئىشلىتىدۇ، باشقا يەرلىك مەمۇرىي خادىملارنى ئىشقا قويغاندا، كۆپىنچىسىنى يەرلىك زاتلاردىن تاللاپ ئىشلىتىشنى پرىنسىپ قىلىش كېرەك.

(6) بۇنىڭدىن كېيىن، ھۆكۈمەت باج ـ سېلىقنى يېنىكلىتىشنى ھەقىقىي تۈردە ئويلىشىشى كېرەك. ئالۋان چېچىشنى قەتئىي چەكلەش لازىم ھەمدە ئۇلارنىڭ يېڭا ئىگىلىك، سودا ـ سانائەت ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا پائال يار ـ يۆلەكتە بولۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش لازىم.

(7) ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەرنى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇپ، ئىجتىمائىي تەلىم ـ تەربىيەنى كېڭەيتىپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ھەر مىللەتنىڭ تىل ـ يېزىقىنى قوللىنىش.

(8) قالايمىقانچىلىق يۈز بەرگەن رايونلاردىكى بارلىق

هەربىي هەربىكەتلەر دەرھال توختىتىلىدۇ. بىر ئايغىچە ۋەقە يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىدىكى هالەت ۋە تەرتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. ۋەقە يۈز بەرگەن مەزگىل ئىچىدىكى بارلىق قانۇنسىز تەشكىلاتلار بىكار قىلىنىدۇ.

(9) ۋەقەگە قاتناشقان قوراللىق تەشكىلاتلارنىڭ خادىملىرى مۇۋاپىق راسخوت بىلەن ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلۇپ، خاتىرجەم ئىشقا كىرىشتۈرۈلىدۇ.

(10) ۋەقەگە قاتناشقان شەخسلەر بىردەك سۈرۈشتە قىلىنىمايدۇ هەمدە ئۇلارنىڭ هاياتى، ئولتۇراق جايىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

(11) ۋەقەگە قاتنىشىش تۈپەيلىدىن تۈتۈپ تۇرۇلغان، قاماقتا ئېلىنغانلار ئىككىلا تەرەپتىن تەكشۈرۈلۈپ، ئېنىقلىنىپ قويۇپ بېرىلىدۇ. ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىۋېلىنغان بولسا، ئۆزىگە قايتۇرۇلىدۇ.

(12) قانۇنسىز تەشكىلاتلارغا قاتناشقان خادىملاردىن ئۆز يۇرتىغا قايتىشنى خالىغۇچىلار بىردەك راسخوت بىلەن قايتۇرۇلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن هۆكۈمەت تەكشۈرۈپ ئايرىم ـ ئايرىم ئىشقا قويۇپ، ئۇلارنى دۆلەت ئوچۇن خىزمەت قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

خوش ئەمدى گەپنى ئۆزۈمگە بۇرىسام، مېنىڭ غۇلجىدىكى ئەسكى ئۆيىمىزدە ئۆزۈم يالغۇز ئەپەندىمنىڭ دېرىكىنى ئالالماي ئەنسىرەپ ئولتۇرماقتىن باشقا چارەم يوق ئىدى. يا خەت ـ ئالاقە قىلىشالمايتتۇق، پەقەت ئارىلاپ هەربىي گارنىزوندىن ۋەكىللەرنىڭ هايات ئىكەنلىكى هەققىدە ئانچە ـ مۇنچە خەۋەر كېلىپ قالاتتى.

ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ۋەكىللىرىمىز «كۆرسەتمە لايىهە» نى ئېلىپ 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كېلىپ ئۆيگىمۇ كىرمەي، ئۇدۇللا هۆكۈمەت ئورگىنىدىكى يېغىن زالىغا كىرىپ كېتىپتۇ. بۇ كۈندىكى يىغىنىنىڭ مەزمۇنى: بارلىق هۆكۈمەت ئەزالىرى جەم بولۇپ، هەممەيلەننى تۇنجى قېتىم مەركىزىي هۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن بولغان سۆهبەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلاندۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن بىللە

مىللىي ئارمىيەنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى بوشاشتۇرماي، دۇشمەننىڭ پارا-كەندىچىلىك سېلىشىدىن ساقلىنىش ھەققىدىكى تەدبىرلەرنى مۇھاكىمە قىلىش ئىكەن.

شۇ كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت 114 - نومۇرلۇق بۇيرۇق چىقىرىپ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار ھەيئىتى تەسىس قىلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. بۇيرۇقنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: بۇگۈندىن تارتىپ ھەربىي ئىشلار ھەيئىتى ئۇچ ۋىلايەت قوراللىق كۈچلىرىنىڭ ئەڭ ئالىي قوماندانلىق ئورگىنى بولىدۇ، ھەربىي ئىشلار ھەيئىتى بەش ئادەمدىن تەركىب تاپىدۇ ۋە ئۇچ ۋىلايەتتە ئېلىپ بېرىلىدىغان بارلىق ھەربىي ھەرىكەت ۋە ئالاقىدار ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىگە مەلۇم قىلىنىپ تەستىقلانغاندىن كېيىن ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

ئېلىخان تۆرە ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. ئەخمەت ئەپەندىم، ئىسھاقبېك مۇنۇنوف، كېرىم ھاجى، پالىنوفلار ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا تەيىنلەندى.

ئۇچ ۋىلايەت ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچ ۋىلايەتتە ئەڭ ئالىي ھەربىي - مەمۇرىي ھاكىمىيەت ئورگىنىنىڭ قۇرۇلغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. گەرچە ئېلىخان تۆرىنىڭ ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ رەئىسلىك ئورنى ساقلىنىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىي ھوقۇقى يوق ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ تارقىتىۋېتىلگەنلىكىمۇ ئېلان قىلىنمىغانىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىق ئېھتىياج ئىدى، خالاس. ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ قالغان تۆت ئەزاسىغا كەلسەك، ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن ئىسھاقبېك مۇنۇنوف تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئاساسلىق ئورۇننى ئىگىلىگەنىدى. كېرىم ھاجىمۇ تەرەققىيپەرۋەرلىككە تەلپۈنىدىغان دېموكراتىك زات، پالىنوف بولسا پات ئارىدا ۋەزىپىسىدىن قالاتتى. شۇڭا ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تۇغرا يولىنى بويلاپ ئالغا قاراپ مېڭىشىدىكى بۇيۇك بۇرۇلىش، جۈملىدىن ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە رەھبەرلىك قىلىش ھوقۇقىنى ئىگىلەشتىكى مۇھىم بۆسۈش بولدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئۆزۈم يالغۇز ئەتكەنچاي ئېتىپ ئەپەندىمنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ساقلاپ ئولتۇردۇم. بىز ئۇيغۇرلاردا كىمنىڭ چىنىسىدە شاما تىك تۇرسا مېھمان كېلىدۇ، دەيدىغان گەپ بار. مەن قارىسام

چىنەمدىكى چايدا بىر تال شامال تىك تۇرۇپتۇ، ھە، ئۆيگە مېھمان كېلىدۇ. غان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدىم. دەرۋەقە، مەن ئۆزۈمنى تۇزەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ بولغۇچە، ئەخمەت ئەپەندىم مەزمۇت قەدەم تاشلاپ بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىپ كەلدى. بۇنى كۆرۈپ مېنىڭ كۆڭلۈمدىكى ئېغىر تۇمانلار بىردىنلا تارقىلىپ كەتكەندەك بولدى. ئۇنى كۆرۈپ بەك خۇشال بولدۇم ھەم كۆڭلۈم شۇنداق يېرىم بولۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ تىرىك قايتىپ كەلگىنى مېنى قالتىس خۇشال قىلغان بولسا، ئەپەندىمنىڭ يەنە ئۇرۇمچىگە بارىدىغانلىقى كۆڭلۈمنى بەكلا يېرىم قىلدى.

گومىندالڭ قەست قىلىپ قالسا قانداقمۇ قىلارمەن؟

بىز تۇزۇكرەك ھال - ئەھۋال سورىشىپ بولغۇچە، ژاقىتلىق ھۆ-كۈمەتنىڭ باش كاتىپى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم، ئەزالىرىدىن ئابدۇكېرىم ئاباباسوف، قاسىمجان قەمبىرى، مۇھەممەتجان مەخسۇم قاتارلىق كىشى-لەر ھويلىمىزغا كىرىپ كەلدى. ئۇلار ئۇرۇمچىدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى تېخىمۇ ئېنىق ئۇققۇسى كېلىپ، ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن پاراڭلاشقىلى كەلگەنىكەن.

مېھمانلار ئاتلىرىنى باغلىشىپ ئۆيگە كىرىشتى - دە، قىزغىن ئەھۋاللىشىپ گەپلىرىنى باشلىۋەتتى:

— خوش ئەپەندىم، سالامەت كەپسىز!

مەن ئۇلارغا ئاددىي بولسىمۇ داستىخان سالدىم. مېھمانلارنىڭ پارد-كى تۇگىمەسكە كەتتى. مەن يا بىر يەرگە چىقىپ كېتەلمەيمەن، يا گەپكە قوشۇلالمايمەن. بىر تۇرۇپ ئۇلارنىڭ گېپىنى تىڭشىغۇم كېلىدۇ، مەن غۇلجىدىن سىرتقا چىقىپ باقمىغانلىقىم ئۈچۈن يېڭىلىقلارنى ئاڭلىغۇم، ئۇرۇمچىنىڭ زادى قانچىلىك چوڭ شەھەر ئىكەنلىكىنى بىلگۈم كېلەت-تى. بىراق ئەخمەت ئەپەندىم ماڭا ئاللىقاچان تۇزۇم بەلگىلەپ بەرگەن، يە-نى خىزمىتىگە، ھەتتا باشقىلار بىلەن قىلغان پاراڭلىرىغىمۇ قۇلاق سې-لىشىمغا رۇخسەت يوق. ئەپەندىم بۇنى « ھەربىي تۇزۇم» دەپ ئاگاھلاند-ۇرغان. ئەمەلىيەتتە مەنمۇ ئۆزۈمنى ئەنە شۇنداق مۇرەككەپ مۇھىت ۋە جەڭ ئوتلىرى ئىچىدە تاۋلىنىپ خېلى ئىنتىزامچان، ئىرادىلىك بولۇپ قالدىم دەپ ھېسابلايتتىم. ئەخمەت ئەپەندىم كىشىلەر بىلەن، توغرىسىنى دېگەندە سەپداشلىرى بىلەن بىر يەرگە يىغىلىپ چوڭ ئىشلارنى مۇزاكىرە قىلىۋاتقاندا، ئۆزۈمنى جەزمەن چەتكە ئېلىشىم كېرەك ئىدى. بۇگۈنكى پاراڭمۇ شۇنداق ئىدى. شۇڭا ياخشىسى مەن ئۆزۈمنى بىلىپ چەتكە ئال-

غىنىم تۇزۇك ئىدى. لېكىن قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى. مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇرسام ئەپەندىم قائىدىنى بۇزۇپ، مېنىڭ ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلىشىمغا رۇخسەت قىلدى. بۇنىڭدىن ئەپەندىمنىڭ مېنى ئىنقىلاب توغرىسىدا تېخىمۇ كۆپ بىلىملەرنى ئۆگەنسۇن دەپ ئويلىغانلىقىنى چۈشەندىم.

ئۇلار ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلىشەتتى، سوراشقان سوئاللىرىغا ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ تولۇق جاۋاب بېرىشىنى كۈتەتتى.

«گومىنداڭنىڭ ۋەكىلى قانداقراق ئادەم ئىكەن؟ ئۇلار نېمە شەرتلەرنى قويۇشۇۋاتىدۇ؟ زادى بىزنىڭ تەلەپلىرىمىزگە قوشۇلدىمۇ، يوق؟...»

ئەخمەت ئەپەندىم ئۇلارغا بىرىنچى قېتىملىق سۆھبەتنىڭ جەريانىنى سۆزلەپ بەردى ھەمدە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى جاڭ جىڭۇڭ ئەپەندىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى:

ــ جاڭ جىڭۇڭ ۋەكىل بولۇپ كەپتۇ، ئۇ دېگەن جياڭ كەيشىنىڭ جانجىگەر ئادىمى، گومىنداڭنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى ئىكەن. كىشىلەر ئۇنى «جاڭ بۇجاڭ» دەپ ئاتىشىدىكەن. سالاپىتى بار، گەپ ـ سۆزلىرى جايىدا، ئاتاقلىق سىياسىيونكەن. قارىمۇقارشى سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ماھىر ئىكەن، يېقىندىلا چۈڭچىڭدا ئىچكىرىدىكى دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈپتۇ. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز خەلقنىڭ تەلىپىنى ئارتقۇرۇش، ئىنقىلاب مېۋىسىنى قوغداش بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىپ پاكىتلىق سۆزلىدۇق. لېكىن ئۆزىگە قارىتا قوپال مۇئامىلىدە بولمىدۇق. بىزدە: «گەپكە گەپ كەلسە ئاتاڭدىن يانما» دېگەن گەپ بار، شۇڭا بىزمۇ پىرىنسىپتا چىڭ تۇرىدۇق، يول قويمىدۇق!

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان مېھمانلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

مېھمانلار ۋەكىللەرنىڭ بىخەتەرلىكىدىن قاتتىق ئەنسىرىگەنلىكىنى ئېيتقاندا، ئەخمەت ئەپەندىم:

ــ ماناستا قوشۇنىمىز بار تۇرسا، نېمىدىن قورقاتتۇق! جەڭچىلىرىمىز بىزنى داغدۇغا بىلەن ئۇزاتتى. «خاتىرجەم بېرىڭلار، ئەگەر گومىنداڭ سىلەرگە تاك قىلىپ چېقىلىدىكەن، بىز دەرھال ھۇجۇمغا ئۆتىمىز» دەپ مۇشتۇملىرىنى تۈگۈشتى. بىزمۇ يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەپ ماڭدۇق. ماناس دەرياسى كۆۋرۈكى كۆيدۈرۈۋېتىلگەن پېتى تۇرۇپتۇ. سۇ

كېچىپ ئىككى سائەت ئاتلىق ماڭدۇق، ــ ئەپەندىم سەل تۇرۇۋېلىپ گەپ-پىنى داۋاملاشتۇردى، ــ دەريادىن ئۆتۈۋېتىپ ئالدىنقى يىلى تۇرمىگە ئېلىنغان ۋاقتىمدا مۇشۇ كۆۋرۈكتىن مىلتىق ئاستىدا يالىنىپ ئۆتكەن هالىتىم ئېسىمگە چۈشتى. ئۇ ۋاقىتتا مەن گومىنداڭنىڭ مەھبۇسى ئىدىم. ئەمدى ئىككى يىلدىن كېيىن خەلق ۋەكىلى بولۇپ، يەنە شۇ ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ سۆھبەتكە ماڭدىم.

كۆپچىلىك بارغانسېرى قىزىق پاراڭلىشىپ يېرىم كېچە بولۇپ كەتكىنىنى تۇيماي قېلىشتى.

مېھمانلار ئۇزاپ ماڭدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن قاسىمجان قەمبىرى ئەخمەت ئەپەندىمگە يەنە دەيدىغان جىق گېپى بارەك كەينىدە قېلىپ قالدى. بۇ ئىككىيلەن ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق هۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى هەم ئەخمەت ئەپەندىمگە ئوخشاش ئۇلۇغۋار غايىگە ئىگە ئادەملەر ئىدى. لېكىن مۇشۇ ئالاهىدە دەۋردىكى ئالاهىدە مۇهىتتا، هەركىم رېئاللىققا يۈزلەنمەي، ئېهتىيات بىلەن ئىش كۆرمەي بولمايتتى.

غۇۋا ئاي شولىسى ئاستىدا ئۇلار يۈرەك سۆزلىرىنى پەس ئاۋازدا سۆزلىشەتتى:

ــ ئەپەندىم، سىز خەلقنىڭ ئىرادىسى، ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلىسىز. بىز سىزنىڭ هەرقانداق ئەهۋالدا قانداق مەۋقەدە تۇرىدىغانلىقىڭىزغا چوڭقۇر ئىشىنىمىز. لېكىن بىز بەزى ئادەملەرنىڭ چەكلىمىسىدە تۇرۇۋاتىمىز. شۇنداقتىمۇ سادىق دوستلىرىڭىز بولغان بىزلەر، سىزنى قوللايمىز. ئەگەر تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە قارشى چىققۇچىلار، پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتقۇچىلار بولسا، بىز ئورنىمىزدىن دەس تۇرۇپ غالىبىيەت مېۋىلىرىنى قەتئىي قوغدايمىز!

ــ بەزىلەر بىلەن پۇرچىقىم تازا پىشمايدۇ، لېكىن پىشقان پۇرچاققا سۇ سەپمەي دەيمەن، ــ ئەخمەت ئەپەندىم هاياجان ئىلكىدە سۆزىنى داۋاملاشتۇراتتى، ــ تىنچلىق سۆھبىتى خەلقنىڭ ئىرادىسىنى نامايان ئېتىدۇ، هەرگىز ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلمايدۇ. سىلەر ئىشىنىڭلاركى هەرقانداق ۋاقىتتا مەن هەقىقەتتە چىڭ تۇرىمەن.

ــ هازىر سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز ناهايىتى ئېغىر، ــ دېدى ئىككىيلەن ئەپەندىمگە، ــ رەهىمجان سابىرهاجى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى، سىز بولسىڭىز ئالىي هاكىمىيەت ئورگىنى بولغان ئۇچ ۋىلايەت هەربىي

ئىشلار ھەيئەتىنىڭ ئەزاسى، سىز تېخىمۇ مۇھىم رول ئوينىشىڭىز كېرەك.

ئەخمەت ئەپەندىم ئىككى سەپدىشىنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ:

— خاتىرجەم بولۇڭلار! تەڭ تىرىشىمىز، ئەڭ ئاخىرقى غەلىبە چوقۇم بىزگە مەنسۇپ! — دېدى ئۇ قەتئىي يوسۇندا.

مېھمانلار ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن مەن بىر چەتتە ئولتۇرۇپ مۇڭلىنىپ قالدىم. ئەخمەت ئەپەندىم قوشۇمىسى تۇرۇكلۇك ھالدا ئالدىمغا كەلدى ـ دە، سۆز ئاچتى:

— خەلق ماڭا ئىشىنىپ مېنى ۋەكىل قىلغانىكەن، مەن ھەققانىيەت يولىدىن ھەرگىز قايتمايمەن. قىلىشقا تېگىشلىك ئىشتىن ھەرگىز باش تارتمايمەن. تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ نەتىجىسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا ھازىر بىرنېمە دېيىش بەك بالدۇر. ھەر خىل ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە ياخشى تەييارلىق كۆرۈپ قويۇش كېرەك. ھەرەمباغ ئېلىنغاندا سىزمۇ ئاكوپقا چۈشكەنىدىڭىز، كېيىن يەنە جىق ئىشلارنى كۆردىڭىز، ئاڭلىدىڭىز. ھازىر سىز ئەمدى قوشۇنىمىزنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ قالدىڭىز. تىنچلىق سۆھبىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولامدۇ ـ بولمامدۇ، يەنە ئۇرۇش بولامدۇ ـ بولمامدۇ، بۇنىڭغا ھېچكىم بىرنېمە دېيەلمەيدۇ. مۇبادا مەن بىرەر خېيىم ـ خەتەرگە يولوقۇپ قالسام...

— نېمە دەۋاتىسىز؟ — مەن گېپىنى تارتۇۋېلىپ ۋارقىراپ تاشلىغىلى تاس قالدىم. ئۇنىڭ دېمەكچى بولغىنى ئىنتايىن ئېنىق، قۇربان بولۇشقا ھەردائىم تەييارمەن دېمەكچى!

ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىدا 21 كۈن تۇردى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت تىنچلىق سۆھبىتى ھۆججىتىنى قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىپ تۈزىتىش كىرگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ئۈچ ۋەكىل يەنە ئۇرۇمچىگە قاراپ ماڭدى. يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى ئەخمەت ئەپەندىم يەنە بىر قېتىم ئۆز ئۈستىگە ئالغان ۋەزىپىلەرنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ، ئېنىق ھالدا:

— ئۆلسەم ھەقىقەت ئۈچۈن ئۆلىمەن، مەن ئۈچۈن بۇنداق ئۆلۈم شەرەپلىك، — دېدى ـ دە، ماڭا يەنە تەسەللى بېرىپ، — ئەگەر بىرەر كۈتۈلمىگەن ئىش يۈز بېرىپ قالسا، ھېچقانداق ئىككىلەنمەي قولىڭىزغا قورال ئېلىپ، خەلق ئارىسىغا كىرىپ كېتىڭ، نېمە بولسىمۇ خەلق بىلەن بىللە بولۇش لازىم، — دېدى.

بۇ چاغدا ئەخمەت ئەپەندىم ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ھەربىي بۆلۈم باشلىقى، ھۆكۈمەت ئەزاسى، ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى ھەم تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىلى بولۇپ، ئۇنىڭ زىممىسىگە ئارتىلغان يۈك تېخىمۇ ئېغىرلاشقانىدى. كۈندىلىك خىزمىتى ئىنتايىن ئالدىراش بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىسى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش بولغاچقا، دائىم ئۇ-رۇمچى بىلەن غۇلجا ئوتتۇرىسىدا قاتناپ تۇرۇشقا توغرا كەلگەنىدى. شۇ-ڭا غۇلجىدا ئالاقە باغلاپ تۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس بىر كىشى تەيىنلىنە-شى، ئەپەندىم بىلەن ئالاقە باغلاپ ئەھۋالدىن مەلۇمات بېرىپ تۇرۇشى زۆرۈر بولۇپ قالدى. ئەخمەت ئەپەندىم بۇ ئىشلارنى نەزەردە تۇتۇپ، سو-ۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن، ماركسىزملىق تەربىيە ئالغان ۋە خېلى يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيەسىگە ئىگە بولغان يولداش سەيپىدىن ئەزىزىنى ئۆزىنىڭ كاتىپى ھېسابىدا غۇلجىدا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھەر خىل ئىشلار-نى بېجىرىشنى تاپشۇردى.

11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، ۋەكىللىرىمىز ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ «كۆرسەتمە لايىھەسى»گە قارىتا قويغان پىكرى ۋە تەلىپىنى ئېلىپ يەنە غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يولـ-غا چىقتى. «پىكىر ۋە تەلەپلەر» تۆۋەندىكىچە:

غۇلجا تەرەپنىڭ مەركەزنىڭ «كۆرسەتمە لايىھەسى»گە قويغان پىكرى ۋە تەلىپى

بىرىنچى، مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ قىسمەن جايلىرىدا يۈز بەرگەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى «كۆرسەتمە لايـ-ھە»سىنى مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئارزۇسىنى قىلچە ئېتىبارغا ئالماپتۇ ۋە بىزنىڭ تەلىپىمىزنى قانائەتلەنـدۇر-مەپتۇ دەپ ھېسابلىدۇق، «كۆرسەتمە لايىھە»دە دېيىلگەن «جۇڭگودىكى ھەربىر مىللەت بىردەك باراۋەر» دېگەن گەپ دۆ-لەت ئاتىمزنىڭ ئۇچ مەسلىكىدە ئىشارە قىلىنغان پىرىنسىپ، مەركەز دۆلەت ئاتىمزنىڭ تەلىپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، چېگرا را-يونلارغا جايلاشقان مىللەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدە-

نىيەت ئىشلىرىنىڭ تەكشى تەرەققىي قىلىشىغا ياردەم بېرىپ مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىدىن ئىبارەت ئىزچىل سىياسىتىمىزنى ئىشقا ئاشۇرىمىز دېگەن دەبدەبىلىك سۆزلەرگە كەلسەك، بۇنداق گەپلەر شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلارغا ئاللبۇرۇن تونۇشلۇق بولسىمۇ، لېكىن بۇگۈنگە قەدەر ئىشقا ئاشقىنى يوق، بەلكى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ بىر خىل شەكىلدىكى تەشۋىقات بولۇپ قالدى. بۇنداق ئىشارە، تەشۋىقاتلار خەنزۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قاراتقان دىن، ئۆرپ ـ ئادەت ۋە مىللىي مەدەنىيەت جەھەتتىكى زۇلۇم ـ ستېمى، كەمسىتىش ۋە ھاقارەتلىرىنى قىلچىمۇ توسۇپ قالالمىدى.

ئىلگىرى يولغا قويۇلغان ۋەھشىيانە سىياسەتنى ھەرگىز خەلقچىل سىياسەت دېگىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ساقچى ئورگانلىرىنىڭ ئۆز ھوقۇقىنى قانۇن بويىچە يۈرگۈزمەسلىكى؛ ساقچى ئورگانلىرىنىڭ مۇسۇلمانلارنى ئىشلەتمەسلىكى، بىرەر ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئالاقىلىشىشكە كەلگەن مۇسۇلمانلارنىڭ دائىم خەنزۇ مەمۇرلار تەرىپىدىن ھاقارەت قىلىنىشى، بارلىق ئالاقىلەرنىڭ خەلقئە تونۇشلۇق بولمىغان خەنزۇچە يېزىق بىلەن بېجىرىلىشى؛ خەلق بىرەر ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئالاقىلەشكە كەلسە، مەمۇرلارنىڭ ھاكاۋۇرلۇق قىلىشى ۋە ئۆز مەيلىچە ھەيۋە قىلغىنىدىن باشقا، تولا چاغلاردا ئىشلىرىنى ھەل قىلىپ بەرمەسلىكى؛ بىگۇناھ خەلقئە، خۇسۇسەن مۇسۇلمان خەلق ئىچىدىكى مۇتۇەرلەرگە قانۇن رەسمىيەتلىرىنى ئۆتىمەيلا شەپقەتسىزلىك قىلىشى، ساقچى ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزمەيلا قولغا ئېلىپ زىندانغا تاشلىشى.

بىز مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى شۇنى تەنتەنىلىك بىلەن بايان قىلىدۇكى، بىز مۇسۇلمانلار شەرقىي تۈركىستان جۇڭگو ھاكىمىيىتىگە ئۆتكەندىن بۇيان مۇشۇنداق ۋەھشىيانە سىياسەت مۇئامىلىسىگە ئۇچراپ كېلىۋاتىمىز.

بىز ئالىي قوماندان جياڭ ۋېيۋەنجاڭنىڭ *1945* ـ يىل *8* ـ ئاينىڭ *24* ـ كۈنى دۆلەت مۇداپىئەسى ئالىي كومىتېتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ۋاقتىلىق بىرلەشمە يىغىنىدا بەرگەن «ھازىر خەلقئارادىكى مىللىي مەسىلە

هەل بولۇپ بولدى، بىز ئەمدى مەملىكىتىمىز ئىچىدىكى مىللىي مەسىلەكنى هەل قىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ سىياسىتىمىز: مەملىكەت ئىچىدىكى هەرقايسى مىللەتلەردىن ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ئىقتىدارىنى هازىرلىمغانلارغا ياردەملىشىپ ئۇلارنى ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە قىلىش، چېگرا رايونلاردا ياشاۋاتقان مىللەتلەرگە ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان ۋاقتىغا يەتكەندە مۇختارىيەت بېرىش» دېگەن يولىورۇقنى خۇشال ئوقۇدۇق، بۇ يولىورۇق بىزنى ئوبدان مەمنۇن قىلدى.

ئىككىنچى، شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار يۇقىرىدىكى يولىورۇققا ئاساسەن ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان تەجرىبىگە ئىگە دەپ ئىشىنىدۇ. شۇڭا، شىنجاڭدا مۇسۇلمانلار زور كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلىدىغان رايونلارنىڭ هەقىقىي ئالىي مۇختارىيەت هوقۇقىنى تەلەپ قىلىشىنى قانۇنلۇق هەرىكەت دەپ هېسابلايدۇ. يۇقىرىدىكى پىرىنسىپقا ئاساسەن، بىز تۆۋەندىكىلەرنى تەلەپ قىلىمىز:

(1) يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئالىي مۇختارىيەت دائىرىسى ئىچىدە، مۇسۇلمانلارغا ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك مۇتۇەرلەرنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلاش هوقۇقى بېرىلىشۇن، قوراللىق توقۇنۇش هەل قىلىنغاندىن كېيىن ئىككى ئايلىق مۆهلەت ئىچىدە مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى سايلاش ئورۇنلىنىشى كېرەك.

(2) دىنىي كەمىستىش بىكار قىلىنىشۇن ۋە دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى تولۇق ئىشقا ئاشۇرۇلىشۇن.

(3) دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى بىلەن ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ خەت ـ ئالاقىلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز يېزىقى بىلەن يۈرگۈزۈلىشۇن.

(4) باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەر ۋە ئالىي مەكتەپلەردە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز يېزىقى بىلەن دەرس ئۆتۈلىشۇن ۋە مىللىي مائارىپ كەڭ تەرەققىي قىلدۇرۇلىشۇن.

(5) مىللىي مەدەنىيەت ۋە سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاجلىنىشى بەلگىلەنىشۇن.

(6) مەتبۇئات، يىغىلىش ئۆتكۈزۈش، سۆز ئەركىنلىكى بېرىلىشۇن.

(7) باج نسبتى ھەربىر كىشىنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ۋە ئۇنىڭ قۇدرىتىگە قاراپ بەلگىلەنسۇن. خەلق ھۆكۈمەت ئالدىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى چۈشەنگەندىن كېيىن سېلىقنى ئۆز كۈچىگە قاراپ ئۈستىگە ئالىدۇ، لېكىن بۇنداق سېلىقنىڭ مىقدارىدا شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقنىڭ ۋە باشقا خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولماسلىقنى ئۆلچەم قىلىش كېرەك.

(8) سودىگەرلەرگە دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا سودا قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلىشى كېرەك.

(9) ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە مىللىي ئارمىيە تەشكىل قىلىشقا رۇخسەت قىلىنسۇن. بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان قوشۇن دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ ئىشتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنسۇن، لېكىن ئۇنىڭ مىللىي شەكلى ساقلاپ قېلىنىشى كېرەك. قىسمىنىڭ كەم سانى مۇسۇلمانلاردىن تولۇقلىنىشى، ئارمىيەدىكى تەلىم ـ تەربىيە ۋە بۇيرۇق ئۇيغۇر، قازاق تىلىدا بولۇشى كېرەك.

(10) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تۈزۈلۈشىدە، مۇسۇلمان خەلقنىڭ سانى بويىچە مۇسۇلمان ۋەكىللىرىنىڭ قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلىنىشى كېرەك.

(11) ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ۋەقەگە قاتناشقان مۇسۇلمانلار بىردەك سۈرۈشتۈرۈلمەسۇن ۋە ھەرقانداق باھانە بىلەن زىيانكەشلىك قىلىنمايدىغانلىقىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك بېرىلسۇن.

قوراللىق توقۇنۇش ۋەقەسى ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ۋەقەگە قاتنىشىپ تۈتقۇن قىلىنغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇچ كۈن ئىچىدە بىردەك قويۇپ بېرىلسۇن.

ۋەكىللەر بۇ قېتىم ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئىككى ھەپتە تۇرۇپ قالدى. كۆپ قېتىم سۆھبەتلىشىش ئارقىلىق ئىككى تەرەپنىڭ پىكرى پەيدىنپەي يېقىنلىشىشقا باشلاپتۇ.

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ گومىنداڭ ۋەكىلى بىلەن سۆھبىتى ئۆتكۈزگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر پۈتۈن شىنجاڭغا تارقالدى.

لېكىن، سۆھبەت ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان مەزگىلدە گومىنداڭنىڭ جاھىل كۈچلىرى تۈرمىلەردىكى سىياسىي مەھبۇسلارنى مەخپىي قەتلى قىلىشقا ئۇرۇندى. قاماقتىكى گۇناھكارلارمۇ بۇنى سېزىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلاندى.

ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى بۇ ئەھۋالنى سېزىپ، بىر پارچە خەت يېزىپ تۈرمىدىكى قاماقتا ياتقان يولداشلارغا مەخپىي كىرگۈزۈپتۇ. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

> سىلەر دۈشمەننىڭ يۈرىكىدە باتۇرانە كۈرەش قىلدىڭلار. سىلەرنىڭ كۈرىشىڭلەر بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزغا كۈچلۈك ياردەم بەردى. بەختكە قارشى سىلەر دۈشمەننىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالدىڭلار، لېكىن سىلەر تۈرمىدە ئازاب ۋە قىيىن ـ قىستاقتا بەرداشلىق بېرەلىدىڭلەر. سىلەر قەتئىي تىز پۈكمىدىڭلەر، دۈشمەنگە باش ئەگمىدىڭلەر، دۈشمەن بىلەن ھارماي ـ تالماي كۈرەش قىلدىڭلار.
>
> بىز ئۇچ ۋىلايەتتىكى قوزغىلاڭ قىلغان خەلقنە ۋاكالىتەن سىلەرگە ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمىز ۋە سىلەردىن سەممىي ھال سورايمىز.
>
> ھازىر ئۇچ ۋىلايەتنىڭ خەلق ۋەكىللىرى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇرۇمچىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. سۆھبەتنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش. ئىنقىلاب سىلەرگە موھتاج. سىلەرنىڭ ھاياتىڭلارنى ساقلاپ قېلىشىڭلارنى، ھەرگىز بىرەر ئىش تېپىپ قويماسلىقىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز. سىلەر پات ئارىدا ئازادلىققا ئېرىشىسىلەر!
>
> ئۇچ ۋىلايەت خەلقىدىن

خەتنى يەتكۈزگۈچى تۈرمىدە ئاشپەزلىك قىلىۋاتقان ئۆز ئادىمىمىز ئىكەن. بۇ ئاشپەز ئاققوۋۇققا كۆكتات سېتىۋالغىلى چىققان بولۇپ، كېـ

لىشىپ قويغان يەردىن بۇ خەتنى يوشۇرۇپ تۇرمىگە ئەكىرىپتۇ - دە، ئاشخانا ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ تۇرۇۋاتقان مەھبۇس مامۇتوف قۇربانغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. مەھبۇسلار خەتنى كۆرگەندىن كېيىن زور ئىلھام ئېلىپ، ئازادلىق ۋە ھۆرلۈك ئارزۇسىغا چۆمۈپتۇ.

ئارىلىقتا بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئاشپەز مەھبۇسلارغا ئاستاغىنە: «ئەھۋال چاتاق، گۈندىپايلارنىڭ پەيلى ياماڭ، زەھەرلىك قولدىنى سالىدىغاندەك تۇرىدۇ. قاتتىق ھېزى بولۇۋاتىدۇ، ئۆزۈڭلەرنى ئوبدان قوغداڭلار، ھازىر ئىلى ۋەكىللىرى ئۇرۇمچىدە. ئەگەر كۆرۈشۈش نىيىتىڭلار بولسا، مەن بىر ئامالىنى قىلاي» دەپتۇ.

مەھبۇسلار ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى، ئۆلۈم خەۋپىنى ھېس قىلىپ، بىر ۋەكىل چىقىرىپ ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن كۆرۈشتۇرمەكچى بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، مەھبۇس قۇربان مامۇتوف كۆكتات سېتىۋېلىشقا ياردەملەشكۈچى دېگەن نام بىلەن سىرتقا چىقىپتۇ.

يۇز - كۆزنى چاچ - ساقال بېسىپ كەتكەن، كىيىملىرى جۇل - جۇل بۇ مەھبۇس ئاققۇۋۇقتىكى كونا مال بازىرىدا تىت - تىت بولۇپ ئەخمەت ئەپەندىنى كۈتۈپتۇ، تۇرمىدىكى ئالاقىچىمىزنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئەخمەت ئەپەندىم كىتابخانىدىن كىتاب سېتىۋېلىپ چىقىقان كىشى سىياقىدا، كىتابخانىغا ئانچە يىراق بولمىغان بىر يەردە بۇ «بوۋاي» بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. بۇ «بوۋاي» ئەخمەتجانىنىڭ قولىنى قوش قوللاپ تۇتقان چاغدا ھاياجانلانغىنىدىن ۋە ئايىغاقچىلارنىڭ كۆزۈپ قېلىشىدىن قورقۇپ پۈتۈن بەدىنى تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ، ئەخمەت ئەپەندىنىڭ دالدىراق يەرگە تارتىپ: «ۋەكىل، مېنىڭ سىزگە دەيدىغان گېپىم بار ئىدى» دەپتۇ - دە، تۇرمىدىكى ئەھۋاللارنى ئېيتىپ، ناھايىتى كۆپ كىشىنىڭ قەتلى قىلىنىپ كېتىش ئېھتىمالى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەخمەت ئەپەندىم ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن سالماقلىق بىلەن: «بىز پات ئارىدا كېلىشىم ھاسىل قىلىمىز، بىز بارلىق سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدۇق. چۈشەندىم، سۆھبەتتە بىز ھۆكۈمەت دائىرىلىرىدىن سىياسىي مەھبۇسلارغا قەتئىي زىيانكەشلىك قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىمىز. سىز قايتىپ بارغاندىن كېيىن تۇرمىدىكى سەپداشلارغا ئېيتىپ قويۇڭ، ئۇلار سىلەرگە چېقىلالمايدۇ، قورقماڭلار، بىزدىن بارلىق تۇرمىداشلارغا سالام ئېيتىڭ. بىراق جاھىللارنىڭ ۋەدە-

سىدە تۇرۇشى تەس. ھەممىڭلەر كۆرەش قىلىشتا چىڭ تۇرۇڭلار، ئامال قىلىپ جېنىڭلارنى ساقلاپ قېلىڭلار. سىلەر پات ئارىدا ئازادلىققا چىقىسىلەر» دەپتۇ تەسەللى بېرىپ.

«بوۋاي» بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قاتتىق ھاياجانلىنىپ، بىردەمدىلا ئادەملەر توپى ئىچىگە كىرىپ غايىب بوپتۇ...

11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ۋەكىللەر غۇلجىغا قايتىپ كەلدى.

ئەپەندىم يەنە بىر قېتىم ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەلگىنىدە، ھەممىز خۇشاللىققا چۆمدۇق. مېنىڭ كۆڭلۈم خېلى جايىغا چۈشكەنىدەك بولدى. دادام، ناسىركام، كىچىك ئاپامىلار كېلىپ ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن كۆرۈشتى. ئۆيىمىز بەك كىچىك بولغاچقا بۇنچىلىك ئادەم پاتمايتتى. شۇڭا ناسىركام ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ «دادىسى» سالاھىيىتى بىلەن پىر ـ خىرلەنگەن ھالدا ئەخمەت ئەپەندىمنى يوقلىغىلى كەلگەن مېھمانلارنى ئۆز ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى ۋە ئۆيىدە قولىغا دۇتار ئېلىپ ئىلى خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ كەتتى:

ئامان بولسۇن، ئامان بولسۇن،
دوستلارىم ئامان بولسۇن.
دوستلارىمغا قەست قىلغان،
يەر بىلەن يەكسان بولسۇن.

بۇ قېتىم ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىدا 28 كۈن تۇردى، بىراق مەن ئۇنى كۆنلەپ كۆرەلمىدىم، ئىشقىلىپ ئۇ بەكمۇ ئالدىراشچىلىقتا ئىدى. ئەپەندىمنى ھەر كۈنى ئىككى ئەسكەر كالاسكىدا ئالغىلى كېلەتتى. بۇرۇنقىدەك يالغۇز ماڭمايدىغان بولۇپ قالدى، كىشىلەر ئارىسىدىمۇ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ خېلى داڭقى چىقىپ قالدى.

12 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئەزالىرى دوكلاتنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، كىشىلەر ئومۇمىيۈزلۈك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان تىنچلىق سۆھبىتى ھەققىدە ھەر مىللەت ۋەكىللىرىگە سىستېمىلىق دوكلات بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ ئاممىۋى يىغىن چاقىرماقچى بولدى. ئۆمەك باشلىقى رەھىمجان چوڭ يىغىندا تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش جەريانىدىكى ئەھۋاللارنى تەپسىلىي

تونۇشتۇرۇپ بولۇپ، «ياش ۋەكىللىمىز ئەخمەتجان زور كۇچ چىقاردى، ئۆزى ياش بولغىنى بىلەن قارشى تەرەپكە سۆزدە يول قويمىدى» دېيىشىگە، يىغىنغا قاتناشقانلار قايتا ـ قايتا چاۋاك چېلىشىپ ئەخمەت ئەپەندىنى سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئەخمەت ئەپەندىم تەمكىنلىك بىلەن سۆزگە چىقىپ ھەر مىللەت ۋەكىللىرىگە تۆۋەندىكى دوكلاتنى بەردى (بۇ دوكلات كېيىن گېزىت يۈزىدە ئېلان قىلىندى):

مۆھتەرەم ئاتىلار! ئاكىلار ۋە بارلىق قېرىنداشلار!

مەن سىلەرنىڭ ئالدىڭلارغا ئالاھىدە دوكلات ھازىرلاپ چىققىنىم يوق. ۋەكىللەر توغرىسىدا رەھىمجان ئەپەندى تولۇق چۈشەنچە بېرىپ ئۆتتى. شۇنىڭغا قوشۇمچە بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز قىلىپ ئۆتمەكچىمەن. (ئالقىشلار)

خەلقىمىز ئازادلىققا قوزغالغاندا، ئۇلارنىڭ پائالىيىتى مىنۇت ساناپ ئۆسۈشكە باشلىدى. بىز ھازىر خەلقىمىزنىڭ ھەممىسىنى سىياسەتچى دېسەك خاتا كەتمەيمىز. چۈنكى، خۇسۇسەن خەلقىنىڭ ئۆز ئازادلىقى ۋە ئۆز ھۆرلۈكى ئۈچۈن بولۇپ تۇرغان ئىنقىلاب ياكى ئۇرۇش دەۋرىدە ھەركىمنى ئۆز خەلقىنىڭ تەقدىرى ئەنسىرىتىدۇ. ھازىر گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەت باشلانغاندىن بېرى ھەممە كىشىنىڭ دىققىتىنى مۇزاكىرە ئۆزىگە جەلپ قىلدى ۋە ھەممە كىشىنىڭ قۇلىقى شۇ مەسىلىلەرنىڭ ئۈستىدە دىڭ بولۇپ تۇرىدۇ.

مېنىڭ ئالدىمدا رەھىمجان يوللاردىكى تەسىراتىنى ۋە چوڭ ۋەقەلەرنى سۆزلەپ ئۆتتى. مەن شۇنىڭغا قوشۇمچە قىلىپ بىر جايىنى كىرگۈزۈپ كېتىمەن. بىرىنچى نۆۋەت ماڭغىنىمىزدا ماشىنا بىلەن بېرىپ گومىنداڭ تەرەپكە ئۆتۈشتە ماناس دەرياسىدىن ئاتلىق ئۆتتۇق. ماناسقا كەلگەندە جاكىزا (تۈڭگان) ۋە قازاق قېرىنداشلارنىڭ ئۆيلىرى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغانلىقىنى كۆردۇق. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە دېگەندە، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز ئالغا بېسىپ ماناسقا يەتكەندە، دۈشمەنلەر چېكىنىپ، ماناس ئەتراپىدىكى

خەلقنى كۆچۈرمەس دېگەن باھانە بىلەن خەلقنى كېچىدە بىر يەرگە توپلاپ ئېتىپ ئۆلتۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغانكەن. ئەمدى ھازىر بىز ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇزاكىرىگە ئۆتسەك، ھازىر بىز يۈرگۈزۈۋاتقان مۇزاكىرە مىز مۇۋەپپەقىيەتلىك كېتىپ بارامدۇ؟ دېگەن سوئالغا كېلىمىز. بۇ توغرىدا ھازىرقى ۋاقىتتا بىزنىڭ مۇزاكىرىمىز مۇۋەپپەقىيەتلىك كېتىپ بارىدۇ، دېگەن جاۋابنى بەرسەك بولىدۇ.

چۈنكى، بىز بىرىنچى نۆۋەت بارغىنىمىزدا بىزلەرنى قوبۇل قىلىش بىلەن بىزنىڭ خەلقىمىزگە يەرلىك ھۆكۈمەتتە «شىۋەگەنلىكنىڭ مۇئاۋىنلىقى»نى بەرمەكچى بولۇپ شىۋەنگەننى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بولسۇن، دېگەن تەكلىپنى قىلغانىدى. بۇ مۇزاكىرىمىزنى توختاتماستىنلا بېرىلگەن تەكلىپنى خەلقىمىزگە ئەكەلدۇق. بۇ تەكلىپلەرنى ھۆكۈمىتىمىز مۇزاكىرە قىلىش ئەتىجىسىدە بىزلەرنى ئىككىنچى نۆۋەت يەنە مۇزاكىرە يۈرگۈزۈشكە ئەۋەتتى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن مۇزاكىرىمىزنى داۋام قىلدۇرۇش ئەتىجىسىدە كۆپ ئۇتۇقلارغا ئىگە بولدۇق.

ئىككىنچى نۆۋەتتىكى مۇزاكىرە ئەتىجىسىدە گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا قايتىدىن ھۆكۈمەت قۇرغانىدا، ئۇنىڭ 15 ى يەرلىك مىللەتلەردىن، قالغانلىرى (10 ى) مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنسۇن ھەم تۆۋەن ئىدارىلەردە ئىش ئېلىپ بېرىش ئۆز تىلىدا، يۇقىرى ئىدارىلەردە يەرلىك مىللەتلەر تىلىدا (يېزىقىدا) ۋە دۆلەت تىلىدا (يېزىقىدا) ئىش يۈرگۈزۈلىسۇن، بۇنىڭدىن باشقا، مەتبۇئاتتا، سۆزدە، سايلاشتا، تەشكىلاتلار قۇرۇلۇشىدا تولۇق ھوقۇق ۋە ھۆرلۈك بېرىشنى، سودىگەرلەرگە ئۆز ئىختىيارىي بىلەن ئىچكى ۋە سىرتقى سودىلىرىنى قىلىشقا تولۇق ھوقۇق بېرىشنى، مىللىي ئەسكىرىي قىسىملارنى ساقلاپ قېلىشنى ۋە تەشكىل قىلىشنى تەكلىپ قىلدى.

دېمەك، بىرىنچى نۆۋەتتىكى مۇزاكىرىمىزدىن قارىغاندا، ئىككىنچى نۆۋەتلىك مۇزاكىرىمىز يەر بىلەن ئاسماندەك پەرق قى-

لىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشى بولسا، بىزنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىمىزنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تونۇغانلىقىدۇر. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن *120* سائەتلىك مۇزاكىرە قىلىش جەريانىدا، گومىنداڭ ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى بىزلەرنى *60* سائەت بومبارد-مان قىلغان بولسا، بىز گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرىنى *60* سائەت بومباردىمان قىلدۇق. (ئالقىشلار)

مۇزاكىرىنىڭ بېرىشىغا قارىغاندا، بۇنى مۇۋەپپەقىيەتلىك رەۋىشتە ھەل بولمايدۇ، دەپ ئېيتالمايمىز. ئەلۋەتتە، مۇزاكىرد-مىزنى يەنە داۋاملاشتۇرۇش نەتىجىسىدە مەسىلە تىنچلىق يولى بىلەن ھەل بولۇپ كېتىدۇ، دەپ ئۈمىد قىلىمىز. لېكىن، «مەس-لە تىنچلىق بىلەن ھەل بولىدىكەن» دەپ سەپەرۋەرلىكىمىزنى بوشىتىش ئەسلا يارىمايدۇ.

ئەمدى بىز ئارقا سەپنى مۇستەھكەم قىلىپ، ئەسكەرلىرد-مىزنى زېرەكلىك بىلەن تۇتساق، تىنچلىق يولى بىلەن بۇ مە-سىلىنى ھەل قىلىشىمىزدا ھېچقانداق شەك ـ شۇبھە يوقتۇر.

(*1946* ـ يىل *3* ـ يانۋار ئۇچ ۋىلايەت ئورگان گېزىتىدىن)

1945 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىملەر ئۇ-چىنچى قېتىم ئۇرۇمچىگە كەتتى.

12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، يەنى ۋەكىللەر ئۇرۇمچىگە كەلگەن كۈن-نىڭ ئەتىسى، ئالاھىدە ھوقۇقلۇق ۋەكىل سالاھىيىتى بىلەن، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىنى باشلاپ ئىستالىن بىلەن سۆھبەتلە-شىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ماڭغان جىياڭ جىڭگو دادىسى جىياڭ جىېشىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئۇرۇمچىدە توختاپ، جاڭ جىجۇڭنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپتۇ.

12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى جىياڭ جىڭگو ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ۋەكىللىرىمىز بىلەن كۆرۈشۈپتۇ.

جىياڭ جىڭگو بىلەن ئەخمەت ئەپەندىم سۆھبەت جەريانىدا، ھەر ئىككىلىسىنىڭ موسكۋادا ئوقۇغانلىقىنى بىلىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار بىۋاستە رۇسچە سۆزلەشكەنكەن. ئەخمەت ئەپەندىم جىياڭ جىڭگوغا ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ مەيدانىنى شەرھلەپتۇ. جىياڭ جىڭگو 29 ـ

چېسلا ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقىپتۇ.

ئۇچىنچى قېتىملىق سۆھبەتتە ئىككىلا تەرەپ خېلى كەڭ قورساق-لىق بىلەن ئۆزئارا يول قويۇشۇپتۇ. گومىندالڭ تەرەپمۇ يول قويمايدىغان بولسا ئىشىنىڭ تېخىمۇ يامىنىغا تارتىپ كېتىش مۇمكىنلىكىنى ھېس قىپتۇ. بىز تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى بولسا ھەم پىرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، ھەم جانلىق ئۇسۇل قوللىنىپ، تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ بالدۇرراق ۋۇ-جۇدقا چىقىشىنى كۈتۈپتۇ.

تىنچلىق سۆھبىتى ناھايىتى مۇشكۈل جەريانلارنى بېسىپ ئۆتتى. قارشى تەرەپ ئاسانلىقچە يول بەرمەيتتى، لېكىن ئەمەلىيەتنى كۆزدە تۇت-مىسىمۇ بولمايتتى. بىز تەرەپمۇ ئۆز تەلەپلىرىمىزنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۆپ تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتۇق، شۇنداقتىمۇ چوڭ ۋەزىيەتنى ئېتىبارغا ئالماي بولمايتتى. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى مۇنازىرىلىشىشكە ئىنتايىن ماھىر ئىدى. سۆھبەت تازا چىڭىغا چىققاندا ۋەكىللەر ئۆمىكى-مىزنىڭ باشلىقى رەھىمجان سابىر ھاجى ئەخمەت ئەپەندىمگە: «ئاغىنە، ئەمدى مەن ئۆمەك باشلىقى بولۇۋەرمەي، سېنىڭ ئۆمەك باشلىقى بولغى-نىڭ تۇزۇك ئىكەن» دەپتۇ.

سۆھبەتنىڭ ئۇزىرىشىغا ئەگىشىپ ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن گومىندالڭ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدىكى پىكىر ئىختىلاپىمۇ ئازىيىشقا باشلاپتۇ، ئوتتۇرىلىقتىكى چوڭ توسالغۇمۇ ئاساسەن ھەل بولۇپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇزۇندىن بۇيان كۈت-كەن «تىنچلىق بىتىم» ئۇزۇنغا قالماي ئىمزالىنىدىغان بوپتۇ.

26. «11 بىتىم»نىڭ ئىمزالىنىشى

1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئۈرۈمچىدىكى غەربىي بىنانىڭ 2 ـ قەۋىتىدىكى يىغىن زالى ئالاھىدە بېزەلگەنىدى. بۇ يەردە گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىدىن رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇل خەيرى تۆرە ۋە ئەخمەتجانلار «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم»نى ئىمزالىماقچى ئىدى. ئوبېكتىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا، بىتىم ئىككى تەرەپ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ چوڭ ئىشلاردا بىرلىككە كېلىش، كىچىك ئىشلاردا ئۆز پىكرىنى ساقلاپ قېلىش پىرىنسىپى ئاساسىدا ھاسىل قىلىنغان ئورتاق تونۇش ئىدى، قارشى تەرەپنىڭ سەمىمىيىتىنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا كەلسەك، ئۇنى بىرنېمە دېيىش ھەقىقەتەن تەس. لېكىن بىز شۇ چاغدا بىتىمگە ھەقىقەتەن ئىشەنگەن، شۇنداقلا بىتىمنىڭ روھىنى چىن كۆڭلىمىزدىن ھىمايە قىلىپ، پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئىشقا ئاشۇرماقچى بولغان.

شۇ كۈنى ئىككى تەرەپ فورمىلىرىنى رەتلىك كىيىپ، تەرجىمان ۋە خىزمەتچى خادىملارنىڭ باشلىشى بىلەن زالغا كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار ئۆزئارا ھۆرمەت بىلدۈرۈشكەندىن كېيىن شىنجاڭ تارىخىدىكى مۇھىم ھۆججەت ــ «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» ۋە قوشۇمچە 1 ـ ھۆججەتكە تەنتەنىلىك يوسۇندا ئىمزا قويۇلدى. بىتىمنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم

بىرىنچى، ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلايدىغان سايلاش ھوقۇقى بېرىدۇ.

بۇ ھوقۇقنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكى تەرتىپلەر بەلگىلەندى:

ۋەقە ھەل قىلىنغاندىن كېيىنكى ئۈچ ئاي ئىچىدە، ھەر قايسى ناھىيەلەردىكى خەلق ناھىيەلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ ناھىيەلىك كېڭەشنى قۇرىدۇ. ناھىيەلىك كېڭەش ھاكىمنى سايلايدۇ. مۇئاۋىن ھاكىم، ناھىيەلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم باشلىقى ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەنسەپتىكىلەرنى ھاكىم تەيىنلەيدۇ.

بۇ سايلام يولىغا قويۇلغۇچە ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلاردا ۋىلايەت ۋە ناھىيەلەردىكى ھازىرقى مەمۇرىي ئەمەلدارلار ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ تۇرىدۇ.

ۋىلايەتلىك مەمۇرىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى بىلەن مۇئاۋىن ۋالىيسىنى شۇ يەردىكى خەلق كۆرسىتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بېكىتىشىگە سۇنىدۇ.

ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچىلىرىنى ۋالىي تەيىنلەيدۇ.

ناھىيەلەردە ناھىيەلىك كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن، قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ ئەزالىرى سايلىنىپ ئۆلكىلىك كېڭەش قۇرۇلىدۇ. ئۇ خەلقنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۈستىدىن نازارەت قىلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىدۇ.

ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىنغۇچە ۋە ئومۇمىي سايلام بېكىتىلگۈچە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش

چارىسى 9 ـ ماددىدىكىدەك بولىدۇ.

ئىككىنچى، ھۆكۈمەت دىنىي كەمسىتىشنى بىكار قىلىدۇ ھەمدە خەلقنە تولۇق دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بېرىدۇ.

ئۈچىنچى، دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ خەت ـ ئالاقىلىرىدە دۆلەت تىلى ۋە مۇسۇلمان تىللىرى (ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىنى كۆرسىتىدۇ) تەڭ قوللىنىلىدۇ. خەلقنىڭ ھۆكۈمەتكە سۇنغان ئەرز، ئىلتىماسلىرىنى ئۆز مىللىتىنىڭ يېزىقىدا يېزىشقا رۇخسەت قىلىندۇ.

تۆتىنچى، باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇش ھەر مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا بولىدۇ. لېكىن، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت تىلى مەجبۇرىي دەرس بولۇپ كىرىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش زۆرۈرىيەتكە قاراپ، دەرس ئۆتۈشتە دۆلەت تىلى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ تىلى تەڭ قوللىنىلىدۇ.

بەشىنچى، ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت بىلەن سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاجلىنىشىنى تەمىن قىلىدۇ.

ئالتىنچى، ھۆكۈمەت مەتبۇئاتتا، مەجلىسلەردە، نۇتۇق، سۆزلەردە ھۆرلۈكنى تەمىن قىلىدۇ.

يەتتىنچى، ھۆكۈمەت خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ھەمدە ئۇلارنىڭ قۇدرىتىگە قاراپ باج نىسبىتىنى بەلگىلەيدۇ. خەلق ھۆكۈمەت ئالدىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، سىلىقنى ئۆزى كۆتۈرىدۇ. ئەمما، بۇ خىل مەجبۇرىيەتنىڭ مىقدارى خەلقنىڭ تۈرمۇشى ۋە ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشقا تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئۆلچەم قىلىنىدۇ.

سەككىزىنچى، ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئىچكى ـ تاشقى سودا ئەركىنلىكىنى بېرىدۇ. ئەمما چەت ئەللەر بىلەن سودا قىلغۇچى سودىگەرلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن چەت ئەللەر ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن سودا شەرتنامىلىرىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىشى كېرەك.

توققۇزىنچى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبىنى مەركەز تولۇقلايدۇ. ئۇنىڭ ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ سانى 25 نەپەر بولىدۇ. 25 نەپەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزاسىنىڭ 10

نى مەركەز بۇاستە تەينلەيدۇ. مەركەز بۇاستە تەينلەيدىغان ئون ھەيئەت ئەزا رەئىس، باش كاتىپ، ئىچكى ئىشلار نازارىتى نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، تەمرات نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە ئىككى مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچگە ئالىدۇ. ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىپ مەركەز تەينلەيدىغان 15 ھەيئەت ئەزا ئىككى مۇئاۋىن رەئىس، ئىككى مۇئاۋىن باش كاتىپ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، تەمرات نازارىتىنىڭ نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە بەش مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچگە ئالىدۇ. قالغانلىرى ھەققىدە قوشۇمچە ھۆججەتنىڭ بىرىنچىسىگە قارالسۇن.

ئونىنچى، مىللىي ئارمىيە قۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ يەرلىك خەلقلەردىن تولۇقلاش پىرىنسىپ قىلىنىشى شەرت. بۇ ئارمىيە بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان ئارمىيە تەرىپىدىن دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ تۈزۈلۈشىگە ئاساسلىنىپ تۈرۈپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىدۇ. بۇ ئارمىيەنىڭ ئادەم سانى ۋە تۇرار جايى ئايرىم مۇزاكىرە قىلىنىپ، قوشۇمچە ھۆججەتنىڭ ئىككىنچىسى قىلىنىپ، ئىمزالانغاندىن كېيىن كۈچكە ئىگە بولىدۇ. بۇ ئارمىيەنىڭ مەشق، بۇيرۇقلىرىدا ئۇيغۇر، قازاق تىل ـ يېزىقلىرىنى قوللىنىش پىرىنسىپ قىلىنىدۇ. بۇ ئارمىيەدىكى ھەر دەرجىلىك ئوفىتسېرلار بۇرۇنقى مەنسىپىنى ساقلاپ قېلىش ئۇسۇلى بىلەن، مۇددەت بويىچە ئوفىتسېرلار مەكتىپىگە ئەۋەتىلىپ، ئوفىتسېرلىق بىلىمىنى تولۇقلايدۇ. بۇ ئارمىيەگە ھۆكۈمەت تەلىم ـ تەربىيە خادىملىرى ئەۋەتىپ مەشق ئىشلىرىغا يارەملەشتۈرىدۇ. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق مەركەز ئارمىيەسى بۇ ئارمىيە بىلەن بىر يەردە تۇرمايدۇ ھەمدە ئۆزئارا دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ساقلايدۇ. بىر ـ بىرى بىلەن ئۆچەكىشىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ. قالغانلىرى ھەققىدە قوشۇمچە ھۆججەتنىڭ ئىككىنچىسىگە

قارالسۇن.

ئون بىرىنچى، ۋەقە يۈز بەرگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئىككى تەرەپ قولغا ئالغان زاتلار ۋەقە ھەل قىلىنغاندىن كېيىن. كى 10 كۈن ئىچىدە قويۇپ بېرىلىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق باھانە ـ سەۋەب بىلەن كەمسىتىلمەسلىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى: جاڭ جىجۇڭ
خەلق ۋەكىللىرى: رەھىمجان سابىر ھاجى
ئوبۇلخەيرى تۆرە
ئەخمەتجان قاسىمى

جۇڭخۇا مىنگۇنىڭ 35 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى

قوشۇمچە ھۆججەت (1)

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭ-چىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئىمزالىغان «قورالىلىق توقۇ-نۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» نىڭ 9 ـ ماددىسىدا بەلگىلەنگەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى تەشكىللەش چارىسى توغرىسىدا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ماقۇ-لىشى بىلەن تۆۋەندىكىچە قوشۇمچە بەلگىلىمە تۈزۈلدى:

بىرىنچى، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىدىغان، مەركەز تەيىنلەيدىغان 15 نەپەر ئۆلكىلىك ھۆ-كۈمەت ھەيئەت ئەزاسىنىڭ ئالتىسىنى ۋەقە بولغان ئۈچ ۋىلايەت كۆرسەتسە بولىدۇ.

ئىككىنچى، يۇقىرىدىكى ئالتە ھەيئەت ئەزا، بىر مۇئاۋىن رەئىس، بىر مۇئاۋىن باش كاتىپ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ياكى تەمرات نازارىتىنىڭ نازىرى، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ياكى مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سە-ھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ياكى ئىجتىمائىي ئىشلار باشقار-مىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، بىر مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۇچىنچى، قالغان يەتتە ۋىلايەت توققۇز ھەيئەت ئەزانى كۆرسىتىدۇ. بۇ بىر مۇئاۋىن رەئىسنى، شۇنىڭدەك مەركەز بىۋاستە بەلگىلەيدىغان ۋە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۇچ ۋىلايەت كۆرسىتىدىغانلىرىدىن باشقا، بىردىن نازىر، باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، مۇئاۋىن نازىرنى، شۇنىڭدەك تۆت مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى: جاڭ جىجۇڭ

خەلق ۋەكىللىرى: رەھىمجان سابىر ھاجى

ئوبۇلخەيرى تۆرە

ئەخمەتجان قاسىمى

جۇڭخۇا مىنگۇنىڭ 35 ـ يىلى 1 ـ ئايىنىڭ 2 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى

جاڭ جىجۇڭ 1 ـ ئايىنىڭ 3 ـ كۈنى جياڭ جېبىشىغا دوكلات قىلىش ئۈچۈن يۇقىرىقى ھۆججەتلەرنى ئېلىپ چۈڭچىڭغا ماڭدى.

بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز 1 ـ ئايىنىڭ 10ـ كۈنى غۇلجىغا قايتتى.

بىز تەرەپ «11 بىتىم» دەپ ئاتىغان بۇ كېلىشىمنامىدە چوڭ ۋەزىيەتكە دائىر مەسىلىلەر يىغىنچاقلىنىپ، پىرىنسىپلار تۈزۈپ چىقىلغاندى؛ قوشۇمچە 1 ـ ھۆججەت ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنى تەشكىللەش ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ خادىملارنىڭ سانىنى تەقسىم قىلىش نىسبىتى قاتارلىق كونكرېت مەسىلىلەرگە چېتىلاتتى. شۇڭا بۇ ھۆججەت بىتىمنىڭ ئاساسىي قىسمى بىلەن تەڭ ئىمزالاندى. قوشۇمچە 2 ـ ھۆججەت ھەربىي ئىشلار ھەققىدە، يەنى قوراللىق قىسىملارنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش، ھەربىي تەمىنات قاتارلىق مەسىلىلەرگە، قىسقىسى قوراللىق قىسىملارنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا بېرىپ تاقالغاچقا، ئۇنىڭغا ئالدىراقسانلىق بىلەن ئاسانلا ئىپادە بىلدۇرۇشكە بولمايتتى. ۋەكىللىرىمىز خەلقنىڭ ئارمىيەسى بولمىسا خەلق ھاكىمىيىتىنىڭ بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلگەچكە، ئارمىيەنى قايتىدىن تەشكىل قىلىش مەسىلىسىدە ھەربىر ئىنچىكە ھالقىلارغىچە بوش قويۇۋەتمىدى. قارشى تەرەپمۇ پىكىردە چىڭ تۇردى. شۇ-

نىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ پىكىرده بىرلىككە كېلەلمەي، تالاش ـ تارتىش توختىمىدى. شۇ سەۋەبتىن قوراللىق قوشۇنىنى قايتىدىن تەشكىللەش مەسىلىسى توغرىسىدىكى 2 ـ ھۆججەتنى ئىككى تەرەپ كېيىنكى قېتىملىق سۆھبەتتە تونۇش بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن ئىمزالاشقا ماقۇل بولۇشتى.

ۋەكىللىرىمىزنىڭ سۆھبەتتە ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىشى ئۈچۈن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسى يىل بېشىدىن باشلاپلا دۈشمەنگە توختىماي ھۇجۇم قىلىپ قاغىلىق بىلەن پوسكامنى ئىشغال قىلىپ بولغانىدى. بۇ ھەربىي ھەرىكەتلەر گومىنداڭ تەرەپكە يەنە بىر قېتىم بېسىم بولدى.

1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى گومىنداڭنىڭ ئالاھىدە ۋەكىلى جىيانڭ جىڭگو موسكۋادىن قايتىشىدا ئۇرۇمچىگە چۈشۈپتۇ ۋە ۋۇ جۇڭشىنغا سوۋېت تەرەپ بىلەن موسكۋادا ئۆتكۈزگەن سۆھبەت ئەھۋالىنى مەلۇم قىپتۇ: بۇ قېتىمقى سۆھبەتتە، سوۋېت تەرەپ شىنجاڭ مەسىلىسىده يارەملىشىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىكەن، لېكىن ئىلى تەرەپ ئوتتۇرىغا قويغان مەركەزنىڭ گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنى چېكىندۈرۈپ كېتىش ھەققىدىكى بىر ماددا توغرىسىدا ئىستالىننىڭ خەۋىرى يوق ئىكەنلىكىنى، بۇ خەۋەرنى دېپلوماتىيە مىنىستىرى مولوتوفتىن ئاڭلىغانلىقىنى ۋە ئۇنداق قىلسا بولمايدىغانلىقىنى يەتكۈزۈپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە شىنجاڭ بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەمكارلىشىشنى، خۇسۇسەن مايتاغ نېفىت كانىنى، ۋولفرام كانىنى بىرلىكتە باشقۇرۇشنى ۋە تۆمۈرىيول ياساشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. جىيانڭ جىڭگو سوۋېت تەرەپ تەمىنلىگەن گومىنداڭنىڭ سوۋېت چېگراسىغا ئۆتۈپ كەتكەن تارباغاتاي ۋالىيسى پىانڭ رۇڭ باشچىلىقىدىكى 1207 نەپەر ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىمىنىڭ تىزىملىكىنى ئالغاچ كەلگەن بولۇپ، ئۇنى ۋۇ جۇڭشىنغا تاپشۇرۇپتۇ.

1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى غۇلجىدا يىغىن ئېچىپ، سۆھبەت ۋەكىللىرىمىزنىڭ «11 بىتىم» نىڭ ئىمزالىنىشى ھەققىدىكى تونۇشتۇرۇشنى يەنە بىر قېتىم ئاڭلاپ ئۆتۈپتۇ. ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى رەھىمجان سابىرھاجى ئالدى بىلەن دوكلات بېرىپتۇ. ئۇ دوكلاتىدا: ئىككى تەرەپنىڭ تالاش ـ تارتىشى ئىنتايىن كەسكىن بولدى؛ مەن سۆھبەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بولساممۇ، لېكىن

كىن پۇتكۈل سۆھبەت جەريانىدا كونكرېت مەسىلىلەردە يەنىلا ئەخمەت ئەپەندىم ھالقىلىق رول ئويناپدى؛ قارشى تەرەپنىڭ سۆھبەت ئۇتكۈزۈش ماھارىتى خېلى ئۇستۇن ئىكەن، ماڭا قاتتىق بېسىم بولدى، بەزىدە جاۋاب قايتۇرۇشۇمۇ خېلى تەسكە توختىدى؛ سۆھبەت كۆپ قېتىم بۇزۇلۇش گىرداۋىغا بېرىپ قالغاندا، ئەخمەت ئەپەندىم گەپنى بۇراپ قاتمالىقىنى ئوڭشىدى، تىنمۇتنىڭ ئېلىپ بېرىلغان سۆھبەتتە بۇرىلىش ھاسىل قىلىپ، سۆھبەتنىڭ غەلىبە قىلىشىدا مۇھىم رول ئويناپدى؛ ئەگەر ئەخمەت ئەپەندىم بولمىغان بولسا، سۆھبەتنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىش ئېھتىمالى بار ئىدى، سۆھبەت ئىنتايىن قاتمال ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندا قاراتمىلىقى كۈچلۈك تەمسىللەر بىلەن كەيپىياتنى يۇمشىتىپ، ئىككى تەرەپنى سالماق ھالەتكە كەلتۈردى، دەپ ئەخمەت ئەپەندىمگە ئىنتايىن يۇقىرى باھا بېرىپتۇ.

يىغىن ئىشتىراكچىلىرى سۆھبەتنىڭ پۈتۈن جەريانىدىن تېخىمۇ تەپسىلىيرەك خەۋەردار بولۇش نىيىتىدە ئەخمەت ئەپەندىمنى سۆزگە تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەخمەت ئەپەندىم سەھنىگە چىقىپ سۆزلەپتۇ. مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

— بىز بىتىم ۋاقىتتىكى ئەھۋاللارنى سۆزلىگەندە بەس-مۇنازىرە قىلدۇق. قارشى تەرەپنىڭ تەھدىتگە تەھدىت، مۇرەسسەسگە مۇرەسسە، دىپلوماتىيەسگە دىپلوماتىيە قوللىنىپ، ئۇلارنىڭ بىزنى ھەر جەھەتتىن قامال قىلىشىغا يول قويماي، بوي بەرمەي لايىقىدا رەددىيە بەردۇق. راستىنى ئېيتسام، قورالىق، ئوتلۇق جەڭدىن كۆرە، سىياسىي دىپلوماتىيە جېڭى ئىنتايىن نازۇك، مۇرەككەپ ئىكەنلىكىنى ئەمەلىيەتتە كۆردۇق. چۈنكى، قارشى تەرەپنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇش ھەمدە ئۇلارغا قايىل قىلغۇدەك جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن، بىزگە نىسبەتەن پەقەت ھازىرقىنى بىلىپلا قالماي، تارىخىي ئەھۋاللارنى، دەلىل-ئىسپاتلارنى، جۈڭگونىڭ ئۆتمۈشىنى ۋە ھازىرقى ۋەزىيىتىنى، ئۇلارنىڭ دىپلوماتىك ئەھۋاللىرىنى، شۇنىڭدەك، دۇنيا ۋەزىيىتىنى بىلىش ۋە ئۆگىنىش تەلەپ قىلىناتتى. بىز بۇرۇن مۇناقىشە قىلغان مەسىلىلەرنى باشتىن ئۆتكۈزمىگەن ھەم بەزى ئەھ-

ژاللارنى چۈشەنمىگەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ بىز ئۈچۈن بىر سىر ئىدى. بىز ئەمدى بۇ سىرلىق سۆھبەتكە كىرىپ قالدۇق. بۇ جەريان بىز ئۈچۈن بىر سىناق ھەم ئۆزىمىزنى تاۋلاش جەھەتتە بىر مەكتەپ دېسەك بولىدۇ.

بىز بىتمىنى ئىمزالىدۇق. بۇ بىزنىڭ ياكى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ شەخسىي ئەرزى ئەمەس. بۇ ھازىرقى دۇنيا ژۇرنالىستىكا، جۇڭگو ژۇرنالىستىكا، شىنجاڭ ژۇرنالىستىكا بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەرنىڭ مەھسۇلى. بىتمىنى ئىمزالاپ بولۇپ ئەمەل قىلمىساق، بىز ئۇنتۇرۇپ قويىدۇقمۇ ياكى ئۇنتۇۋالىدۇقمۇ دېگەن سوئاللار ژە ھەر خىل كۆز قاراشلار كېلىپ چىقىدۇ. مېنىڭ قارىشىمچە، ئەگەر بىتمىدە بەلگىلەنگەن ھەممە ماددىلار تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلمىدىكەن، بىز ئۇتقان بولمىز. چۈنكى، ئۇ چاغدا خەلچىللىق، باراۋەرلىك جارى قىلىنىدۇ، يەرلىك مۇختارىيات قۇرۇشقا ئاساس سېلىنىدۇ. ئەگەر بىتم ماددىلىرى ئىجرا قىلىنمىسا، بۇزۇلىدىغان بولسا، باراۋەرلىك، خەلچىللىق دەپسەندە قىلىنىدۇ، ئىشلار بۇزۇلىدۇ، ژەنىيەت ئۆزگىرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز بارلىق كۈچىمىز بىلەن بىتمىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز كېرەك.

ئاممىنىڭ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ دوكلاتىنى قاتتىق ھىمايە قىلىدىغانلىقى يېغىن ئىشتىراكچىلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىش ساداسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىپتۇ.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ژەكلى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش جەريانىدا كۆرسەتكەن تۆھپىسى گەۋدىلىك بولغانلىقتىن، ئۇچ ژىلايەت ھۆكۈمىتى 1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى 200 ـ نومۇرلۇق قارارنى ئېلان قىلىپ، ئەخمەت ئەپەندىمنى «ئازادلىق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىدى.

1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئۇچ ژىلايەت ھۆكۈمىتى 206 ـ نومۇرلۇق قارار جاكارلاپ ئىئانە كومىتېتى قۇردى، ئەخمەت ئەپەندىم كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىغا، ئەكرەم مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا، مىكمالوف بەـ

لەن ۋاققاس هاجى هەيئەت ئەزالىقىغا تەيىنلەندى.

لېكىن «11 بىتىم» ئىمزالىنىشى بىلەنلا ئىنقىلابىي هوشيارلىقىنى يوقىتىپ قويۇشقا، قوراللىق كۈچلەرنى ئاجىزلاشتۇرۇپ قويۇشقا هەرگىز بولمايتتى. هەربىي ئىشلار هەيئىتىنىڭ ئەزاسى، هەربىي بۆلۈمنىڭ باشلىقى بولغان ئەخمەت ئەپەندىم هەرقايسى ناهىيەلەردىكى هەربىي بۆلۈملەرگە ئۇقتۇرۇش قىلىپ هەرقانداق ۋاقىتتا جەڭگىۋارلىقىنى بۇشاشتۇرۇپ قويماسلىق، جۇملىدىن هەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرغانلارنى باشقىدىن تىزىمغا ئېلىپ، جىددىي ئەهۋال كۆرۈلگەن پەيتتە، ئۇلارنىڭ قايتىدىن قوللىرىغا قورال ئېلىپ جەڭگە ئاتلىنىشى هەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

تۆۋەندىكىسى غۇلجا ناهىيەلىك هەربىي بۆلۈمنىڭ بىر ئېلانى، بۇ ئېلان 1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى هۆكۈمەتنىڭ ئورگان گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان.

ئېلان

ئەسكەر سېپىدىن بوشىغان سولدات ۋە ئوفىتسېرلار غۇلجا هاكىم ئىدارە يېنىدىكى هەربىي بۆلۈمگە كېلىپ، ئۆز گۇۋاهنامىلىرىنى كۆرسىتىشى لازىم.

363

قېچىپ يۈرگۈچىلەر بىلىنسە جاۋابقا تارتىلىدۇ.

غۇلجا ناهىيەلىك هەربىي بۆلۈم

1946 ـ يىل *1* ـ ئاينىڭ *23* ـ كۈنى

ئىچكىرىدىكى ۋەقەلەردىن مەلۇمكى، شىنجاڭدا بولۇۋاتقان بۇ ئىشلار هەرگىزمۇ ئايرىم ئەهۋال بولماستىن، دۆلەتنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. بۇ يەردە بۇنداق ئىش بار:

كومموۇنىستىك پارتىيە بىلەن گومىنداڭ ئىمزالىغان «10 ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمى» گە ئاساسەن، 1946 ـ يىل 2 ـ ئايدا جوۋ ئېنلەي، جاڭ جىجۇڭ ۋە ئامېرىكا هۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى مارشالدىن تەركىب تاپقان ئۈچ كىشىلىك ئالىي هەربىي ئىشلار گۇرۇپپىسى قۇرۇلغانىدى. ئىككى

تەرەپ ھەربىي قىسىملارنى قايتىدىن تەرتىپكە سېلىش ھەققىدە قايتا - قايتا مۇھاكىمە قىلىشقاندىن كېيىن، كوممۇنىستىك پارتىيە تەرەپ 1 مىل - يون مۇنتىزىم ئارمىيە، 2 مىليون خەلق ئەسكىرىدىن تەشكىللەنگەن 48 دىۋىزىيەنى 12 ئاي ئىچىدە 18 دىۋىزىيە قىلىپ قىسقارتىش، ئاندىن كېيىن يەنە ئالتە ئاي ئىچىدە 10 دىۋىزىيە قىلىپ قىسقارتىشقا كېلىشكەن. گومىنداڭ تەرەپنىڭ بولسا، پۈتۈن ھەربىي كۈچىنى 50 دىۋىزىيەگە قىسقارتىش بەلگىلەنگەن. ئۇچ كىشىلىك گۇرۇپپا بېيپىڭ، جىنەن، شۇجۇ ۋە ئاخىرىدا يەنئەنگە كېلىپ، رەئىس ماۋ زېدۇڭ قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈش - كەندى. 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جاڭ جىجۇڭ يەنئەندىن چۈڭچىڭغا قايتىپ، چۈڭچىڭدا ئېچىلىۋاتقان گومىنداڭ 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - يىغىنىغا قاتنىشىپ، شىنجاڭدىكى تىنچلىق سۆھبىتى ھەققىدە ھەيئەت ئەزالارغا چۈشەندۈرۈش دوكلاتى بەرگەندى. جاڭ جىجۇڭ دوكلاتىدا شىنجاڭ خەلقىنىڭ تىنچلىق ۋە ئىتتىپاقلىق ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىكى ئاساسلىق ئامىل مەركەزنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان ھەر خىل سىياسەتلىرىگە باغلىق، دەپ كۆرسەتكەن. ئاڭلىساق جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى شىنجاڭدا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئەڭ ياخشىسى جياڭ جىڭگو يا بولمىسا 1925 - يىلىدىن 1926 - يىلىغىچە موسكۋادا ئوقۇغان، رۇس تىلىغا پىششىق، 1942 - يىلىدىن 1943 - يىلىغىچە جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى بولغان شاۋ لىزى ئەپەندى ئەۋەتىلىسە، دەپ تەكلىپ بەرگەنكەن. لېكىن، جياڭ جېيشى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى ۋۇ جۇڭشىننى مەركەزگە يۆتكەپ، جاڭ جىجۇڭ قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۆتەسۈن، دېگەن پىكىرىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ.

364

بۇ خەۋەر كېيىنكى كۈنلەردە ئەپەندىمنىڭ قۇلىقىغا يەتتى، ئۇ: «ئاتىسى بالىسىغا ئىشەنمەيدىغان ئەھۋالمۇ بولىدىكەن، جياڭ ۋېيۈەنجاڭ ئوغلىغا ئىشەنمەپتۇ» دەپ مەسخىرە قىلغانىدى.

بۇ مەزگىلدە ئەخمەت ئەپەندىملەرمۇ غۇلجىغا قايتىپ، بىتىمىنىڭ پىرىنسىپلىرىغا ئاساسەن مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنى قايتىدىن رەتكە سېلىش ئىشىنى مۇھاكىمە قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ ئارمىيەسى بىلەن بولىدىغان بۇۋاستە توقۇنۇشلار ئاساسەن تىنچىپ قالغانلىقتىن، يەنە ئىچكى جەھەتتىكى ئىشلارنى باشقۇرۇش سالمىقى

كۆچەيتىلدى، بولۇپمۇ قانۇن - تۈزۈم قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىش سالمىقى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇلدى. مىللىي ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا يۇز بەرگەن بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق قىلمىشتەك قانۇنغا خىلاپ جىنايى قىلمىشلارنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن 2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىگۈناھ خەنزۇ پۇقرالارنى ئۆلتۈرۈپ، بۇلاپ، ئېغىر ۋەقە سادىر قىلغان مۇقاش، ئۆمەر، خۇدابەك قاتارلىق ئۈچ كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىشنى تەستىقلىدى. باشقا جايلارمۇ خەنزۇ پۇقرالىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتكە ئىنچىكىلىك بىلەن دىققەت قىلىدى. بۇلار ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توغرا يولنى بويلاپ مېڭىشىدا ئىجابىي رول ئوينىدى. بۇ ئۈچ ۋىلايەت ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ خاتالۇشىيەننىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلۇپ، مىللىي مەسلىدىكى خاتالىقلارنى تەدرىجىي ھالدا تۈزىتىۋاتقانلىقىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

3 - ئاينىڭ باشلىرىدا غۇلجىدا خەنزۇ ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى قۇرۇلۇپ، ياڭ جېنشەن ئۈيۈشما باشلىقى بولدى. قوشنىمىز سۇ خۇزى ئۇيۇشمىنىڭ ئاكتىپ قاتناشقۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

مەلۇمكى، تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ ھەربىي مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىلىپ بېرىلىۋاتقان مۇزاكىرىلىرى تېخى پىكىر بىرلىكىگە كەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر ئىككى تەرەپ تېزرەك بىرلىككە كېلىپ «بىتىم» نامى 2 - قوشۇمچە ھۆججەتنى بالدۇراق ئىمزالىۋېتىشنى ئۈمىد قىلاتتى.

1946 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى جاڭ جىجۇڭنى غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەپ، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۆتەش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى.

ئەخمەت ئەپەندىملەر 1946 - يىل 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى تۆتىنچى قېتىم ئۇرۇمچىگە باردى. لېكىن، جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىۋاتقان ۋە شۇنداقلا گومىنداڭ پارتىيەسى بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيەنى ئۆزئارا كېلىشتۇرۇش ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولغاچقا، ۋاقتىدا ئۇرۇمچىگە يېتىپ كېلەلمىدى، شۇڭا ۋەكىللىرىمىز جاڭ جىجۇڭنىڭ كەلمىگەنلىكىنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ سەممىيىتى يوقكەن دەپ قاراپ، قاتتىق نارازىلىق بىلدۈردى. بۇ باسقۇچتىكى سۆھبەت مىللىي ئارمىيەنى قايتىدىن تەشـ

كىللەش مەسىلىسى بولغاچقا، بىز تەرەپ ئاسانلىقچە يول قويمىدى. گو-مىنداڭ تەرەپكە بېسىم ئىشلىتىپ، قارشى تەرەپنى سۆھبەتتە يول قو-يۇشقا قىستاش ئۈچۈن، مۇئاۋىن باش قوماندان ئىسھاقبېك جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىگە يەكەننى ئېلىش، قەش-قەردىن خوتەنگە باردىغان تاشيولنى ئۈزۈۋېتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈ-شۈردى. ئۈرۈمچىدە جاڭ جىجۇڭنى ساقلاپ تۇرغان ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىل-لىرى گومىنداڭ دائىرىلىرىگە: «ئەگەر جاڭ بۇجاڭ ۋاقتىدا كەلمىسە، بىز تىنچلىق سۆھبىتى بۇزۇلدى دەپ غۇلجىغا قايتىپ كېتىمىز» دەپ خىتاب قىلدى.

ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ قاتتىق پوزىتسىيەسى گومىنداڭ مەركە-زىي ھۆكۈمىتىگە يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى 4 ـ ئاي-نىڭ 4 ـ كۈنى چۈشتىن ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئىككى تەرەپ مىللىي ئارمىيەنىڭ قانۇنىي ئورنى، دائىرىسىنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىپ بىتىم-نىڭ «قوشۇمچە 2 ـ ھۆججىتى» ھەققىدە يەنە بىر قېتىم جىددىي سۆھبەت ئېلىپ باردى. بۇ قېتىم ئەخمەت ئەپەندىملەر ئۈرۈمچىدە يەنە 26 كۈن تۇ-رۇپ قالدى.

تىنچلىق سۆھبىتى جىددىي ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ۋاقىتتا ئۈچ ۋىلا-يەت ھۆكۈمىتىمۇ ئۆز ئىچىدىكى ئىشلارنى مۇستەھكەملەشكە، تۈرلۈك قائىدە ـ تۈزۈملەرنى ۋە ئىنتىزام ماددىلىرىنى تېخىمۇ قاتتىق ئىجرا قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

1946 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى 255 ـ نومۇرلۇق قارارنى ئېلان قىلدى:

> ئاتلىق *1* ـ پولك پىلىموت كومانىدىرى تىراسىنكو ۋاسلىي ھەربىي ئىنتىزامغا بويسۇنماستىن، ئۆز ۋەزىپىسىنى تونۇمىغانلى-قى ئۈچۈن، تېكەس ئاتلىق *1* ـ پولك ھەربىي سوتىنىڭ بەش يىل قاماش خۇسۇسىدا چىقارغان ھۆكۈمىگە ئاساسەن، ھۆكۈ-مەت تەرىپىدىن بېرىلگەن *1038* ـ نومۇرلۇق «پىدائىي» مېدالى قايتۇرۇۋېلىنسۇن.

تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي باغرىدىكى يۇلتۇز (بايىنبۇلاق) يايلىقىدا تۇرمۇش بۇيۇملىرى يېتىشمەي، شۇ يەردىكى موڭغۇل خەلقى ئېغىر ئىقتىسادىي قىيىنچىلىققا ئۇچراپ، بەزى قالايمىقانچىلىقلار يۈز بېرىپتۇ. بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى 1946 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى 267 ـ نومۇرلۇق قارار چىقاردى:

يۇلتۇز ناھىيەسىدە ياشىغۇچى موڭغۇل قېرىنداشلارنىڭ ئىقتىسادىي ئېھتىياجلىرىنى تەمىنلەش ھەققىدە ھۆكۈمەت مۇداق قارار قىلىدۇ:

(1) يۇلتۇزدىكى موڭغۇل قېرىنداشلار بىر يىللىق مۇددەت بىلەن كۈنەس ناھىيەسىدىكى تېرىلغۇ يەرلەر بىلەن تەمىنلەنسۇن.

(2) تېرىلغۇ يەرلەرنى ئاجرىتىپ بېرىش كۈنەس ناھىيە ھاكىمى بىلەن ناھىيەلىك يەر ـ سۇ بۆلۈمىگە يۈكلەنسۇن.

(3) سودا باشقارمىسىغا تەكلىپ قىلىنسۇن ـــ يۇلتۇز موڭغۇللىرى لازىملىق سودا مالىرى بىلەن تولۇق تەمىن قىلىنسۇن.

بۇ قارار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، يۇلتۇزدىكى موڭغۇل قېرىنداشلار ئارىسىدىكى قالايمىقانچىلىقلار بېسىقىپ، بىر مەزگىللىك تىنچلىق بارلىققا كەلدى.

1946 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق ۋەكىللىرىمىز يەنە غۇلجىغا قايتىپ كەلدى. ئەخمەت ئەپەندىم ۋە ئالاقىدار رەھبەرلەر ئۈچ كۈنلۈك ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ قوشۇمچە 2 ـ ھۆججەتنى تولۇقلاپ چىقىپ، 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى بەشىنچى قېتىم ئورۇمچىگە ماڭدى.

قوراللىق قوشۇن ھەققىدىكى مەسىلە مەيلى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بولسۇن ۋە مەيلى بىز تەرەپ بولايلى، ھەرگىزمۇ تەۋرىنىدىغان مەسىلە ئەمەس، ھەر ئىككى تەرەپ قوراللىق كۈچلەرنى ساقلاپ قېلىش مەقسىتىدە ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن سۆھبەتلەشتى. بۇ قېتىم ئەپەندىملەر ئورۇمچىدە تۇرۇپ قالغان بىر ئاي جەريانىدىكى تۇڭمەس سۆھ-

بەتتە زېرىكىشلەرمۇ يوق ئەمەس، بىراق، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئاخىرىغىچە كۆرەش قىلىش كېرەك ئىدى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ماڭا قالدۇرۇپ كەتكەن كۆندىلىك خاتىرىسىدە ئىككى تەرەپنىڭ شۇ كۈنلەردىكى قاتمال ھالىتى تەسۋىرلەنگەن مۇنداق بىر بەت بار. ھەر كۈنى كۆندىلىك خاتىرە يېزىپ ئادەتلەنگەن ئەپەندىم بۇ كۈنى خەت يازماي، ھەجۋىي رەسىم سىزىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭغا ھاۋادا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان بىر ئايروپىلان، ئۇنىڭدىن يامغۇردەك تاشلانغان بومبىلار، يەردە بىر دېھقانىنىڭ ئۆيى، ئىشىك ئالدىدا قۇيرۇقىنى خادىدەك تىك كۆتۈرۈۋالغان بىر ئېشەك دەرەخكە باغلانغان. كېيىن مەن بۇ رەسمىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتىم. كۆڭلۈمدە ئەخمەت ئەپەندىم سۆھبەتنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلۇشىدىن بىزار بولغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدىم. بۇ ئەخمەت ئەپەندىم كېيىن ھۆكۈمەتكە سۆھبەت ئەھۋالىنى دوكلات قىلغىنىدا «گومىنداڭ ۋەكىللىرى بىزنى 60 سائەت بومبارداىمان قىلدى، بىزمۇ قارشى تەرەپنى 60 سائەت بومبارداىمان قىلدۇق» دېگىنى بىلەن ئوخشاش مەنىدە بولسا كېرەك.

بۇ جەريانىدا گومىنداڭ دائىرىلىرى، بىر تەرەپتىن، ۋاقىتنى كەينىگە سوزۇپ، ئۆزلىرىنىڭ تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈۋېلىشقا ئۇرۇنسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئەپەندىملەرنى زېرىكتۈرۈپ توپىلاڭدىن توغۇلىماقچى بوپتۇ، ھەتتا بەزىدە يېقىنچىلىق قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى بىلىشكە ئۇرۇنۇپ بېقىپتۇ. رەھىمجانغا قېينىئاتىسى مەسئۇتنى سېلىپ قويۇپ گەپ ئالماقچى بولۇپتۇ ـ يۇ، لېكىن مەقسىتىگە يېتەلمەپتۇ. ئوبۇلخەيرى تۆرىنىڭ قازاق مىللىتى ئىكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماقچى بوپتۇ، ھەتتا گومىنداڭنىڭ قازاق مىللىتىدىن بولغان گېنېرالى زەكىيخاننى ئىشقا سېلىپ، ئوبۇلخەيرى تۆرە بىلەن ئوخشاش قەبىلىدىن بولغان بىرنەچچەيلەننى تېپىپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن مەخپىيەتلىكنى بىلمەكچى بوپتۇ. لېكىن، ئۆز خەلقىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ شېڭ شىسەينىڭ زىندانىغا تاشلانغان ئوبۇلخەيرى تۆرە ئەپەندىمنىڭ يېنىدىن زادىلا نېرى كەتمىگەنىكەن. زەكىيخان تاپشۇرۇق بويىچە ئوبۇلخەيرى تۆرىنى ئايرىم زىياپەتكە تەكلىپ قىلغاندا، ئەخمەت ئەپەندىم ئوبۇلخەيرى تۆرىنىڭ قورقماي بېرىشىنى ۋە نېمە سوربىسا دادىل جاۋاب بېرىشىنى ئېيتىپ: «سىز دېمىسىڭىزمۇ ئۇلار مېنى ئوبدان بىلىدۇ، بېرىڭ» دېسىمۇ، ئوبۇلخەيرى تۆرە ئۇنىمىغانىكەن. ئەخمەت ئەپەندىم بىر

لەن ئوبۇلخەيرى تۆرە ئۆزئارا قازاق تىلىدا سۆزلەشسە، زەكىيخان ھاكىم ـ تاكى قىلىپ، مەقسىتىگە يېتەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، كەشىنى توغرىلاپ كەتكەنكەن.

مەيلى رەھىمجان ۋە ياكى ئوبۇلخەيرى تۆرە بولسۇن، تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ پۈتۈن جەريانىدا ئەپەندىمنى ئىزچىل قوللاپ كەپتۇ. بىر ـ نەچچە ئاي داۋام قىلغان جاپالىق سۆھبەت جەريانىدا ئۇچەيلەن بىر دەك ئىتتىپاقلىشىپ، خەلقنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويماي، ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ـ تىن باش تارتماي، گومىنداڭچىلار ئوينىغان ھەرخىل نەيرەڭ، سۇيىقەستلەرنى بىتچىت قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تاپشۇرغان بۇ مۇشكۈل ۋەزىپىنى تولۇق ئورۇنلاپتۇ.

1946 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ۋەكىللىرىمىز «تىنچلىق بىتىم» قوشۇمچە 2 ـ ھۆججىتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى لايىھەسىنى ئېلىپ غۇلجىغا قايتىپ كەلدى.

ئىككىنچى كۈنى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت پۈتۈن ئەزالار يىغىنى ئېچىپ، يەنە بىر قېتىم ۋەكىللىرىمىزنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلىدى.

بۇ قېتىم تىنچلىق سۆھبىتىدە پۈتۈن مەزمۇن بويىچە بىرلىك ھاسىل قىلىنغانىدى. باش بىتىم بىلەن قوشۇمچە 1 ـ ھۆججەت يىل بېشىدا ئىمزالىنىپ، 2 ـ قوشۇمچە ھۆججەتمۇ يەنە بىرنەچچە ئايلىق تالاش ـ تارتىشتىن كېيىن رەسمىي ئىمزالاش شەرتىنى ھازىرلىدى.

369

شۇ كۈنى كۆپچىلىك تەق بولۇپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. رەھىمجان سۆزگە چىقىپ سۆھبەتنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن كۆپچىلىككە، مەن ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزگە ۋاكالىتەن ئەخمەت ئەپەندىمنى دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلىمەن، دەپتۇ ـ دە، ئوبۇلخەيرى تۆرىگە قاراپ:

ـــ تۆرە ئاغا، سىزدىكى پىكرىڭىز قالاي، قالغانىن ئاقمېپت سۆيلەسىنبە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. ئادەتتە كۆپ گەپ قىلمايدىغان قازاق خەلقىنىڭ تۆرە ئاغىسى ئوبۇلخەيرى تۆرە ئەخمەتجانىنىڭ پۈتۈن سۆھبەت جەريانىدىكى باتۇرانە جاسارىتىنى شەرھلەپ، ئۆزىنىڭ تامامەن ئاپىرىن ئوقۇيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپتۇ:

ـــ ئاقمېپتجاندىكى سۆيلەگەنى جۆن، بۇ كىسى بولمايتىن بولسا، ناغىلاتىنىمىزدى بىلمېي قالۇۋشى ئېدىك، بۇل كىسى جارايدى.

مەيلى رەھىمجان بولسۇن ۋە مەيلى ئوبۇلخەيرى تۆرە بولسۇن، بۇگۈن

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئەينەن، ئەتراپلىق دوكلات بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ئولتۇرۇپتۇ.

1946 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى غۇلجا شەھىرىدىكى ھۆكۈمەتنىڭ يىغىن زالىدا ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئاۋازى يەنە بىر قېتىم ياڭراپ چىقتى.

مۇھتەرەم ھۆكۈمەت رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىس، ھۆكۈمەت ئەزالىرى:

سىلەر بىزنى ئۆتكەن يىل كۈز ئېيىدا ۋەزىيەتكە قاراپ ئىشنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئەۋەتكەنىدىڭىلەر. بىز مۇشكۈل ئىشنىڭ ئەھمىيىتىدىن تولۇق چىقىش ۋە ئۇنى مۇكەممەل ئورۇنلاشقا ۋەدە بېرىپ، سەككىز ئاي مىقدارى سۆھبەتنى داۋام قىلدۇردۇق، بۇ خىزمەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاشقا ئۇرۇندۇق. ھەرقانداق مىللەت بولمىسۇن، ئۇنىڭ تىلىكى تولۇق ئىستىقلالىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈشتۇر. بىزنىڭ ھۆكۈمىتىمىزمۇ دەسلەپتە توققۇز مادداىدىن ئىبارەت بولغان دېكلاراتسىيەنى ئېلان قىلغاندا، تولۇق ئىستىقلالىيەتنى قولغا كەلتۈرۈش مەقسىتىدە ئىدى. چۈنكى، بۇ مەسىلىنى قويغاندا، ئومۇمىي ۋەزىيەت ۋە ئەھۋال بىلەن ھېسابلىشىش كېرەك ئىدى ياكى ئەركىنلىكىمىز ئۈچۈن داۋاملىق، ئۇزاق مۇددەتلىك قانلىق كۈرەشنى ئېلىپ بېرىپ، خەلقىمىزنى ئېغىر ئەھۋالغا سېلىپ قويۇش، ئۇ ۋاقىتتا ئۇ رۇشنى داۋام قىلدۇرۇش كېرەك ياكى ھازىرقى ئومۇمىي ئەھۋال بويىچە ئۇرۇشنىڭ توختىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، مەسىلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىش، ئۇ ۋاقىتتا ئۇرۇشنى توختىتىش كېرەك ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن مەسىلىنى ئىككى تۈرلۈك چارە بىلەن ھەل قىلىشقا توغرا كەلدى.

بىرىنچى، مەسىلىنى قوراللىق كۈرەش بىلەن ھەل قىلىش.

ئىككىنچى، مەسىلىنى تىنچلىق ئاساسىدا ھەل قىلىش.

ئەلۋەتتە، بىز خەلقىمىزنى ئايىساق، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى-

نىڭ باشلىقى جياڭ جيېشىنىڭ چېگرا ئۆلكىلىرى توغرۇلۇق ۋە چېگرا ئۆلكىدىكى مىللەتلەر ئۈستىدە سۆزلىگەن نۇتۇقلىرىنى ئېتىبارغا ئالساق، «جۇڭگو ھۆكۈمىتى چېگرا ئۆلكە مىللەتلىرىگە تولۇق مۇختارىيەت بېرىدۇ» دېگەن ۋەدىلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە، مەسىلىنى قانسىز ھەل قىلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى، دەپ ھېسابلاش مۇمكىن.

ھازىرقى ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلاشقاندا، بىرىنچى ئۈسۈل بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلىشقا ئىمكانىيەت تۇغۇلمىغانلىقتىن، مەسىلىنى ئىككىنچى تۈرلۈك ئۈسۈل، يەنى تىنچلىق ئاساسىدا ھەل قىلىشقا توغرا كەلدى، شۇ ئاساسدا ئىشىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق. ھەقىقەتەن ھەم ئۇچ ۋىلايەتنى ئازاد قىلىپ، تولۇق ھوقۇقنى ئۆز قولىمىزغا ئالدۇق، ئاندىن بۈگۈن ئۆلكىمىز بويىچە مۇختارىيەت ئىشلىرى تۈرغۈزۇلدى. شۇنىڭغا ئوخشاش، بىزمۇ ئەنە شۇ مەسىلىنى ـــ مۇختارىيەتنى قولغا ئالدۇق، دەپ ئېيتالايمىز. بىز ئۈرۈمچىگە بارغىنىمىزدا، مەركەز ۋەكىلى بىلەن سۆزلىشىشكە توغرا كەلدى. ئۇ تەرەپلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە مەجبۇر بولدۇق. ئۇ تەرەپلەردە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى تا مۇشۇ كۈنگىچە ھۆكۈم سۈرگەنلىكتىن، خەلق ئاممىسى ئېغىر غېرىبلىق ئەھۋالدا ھايات كەچۈرمەكتە.

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايىتىدىن باشقا جايلارنىڭ زىندان دېيىشكە توغرا كېلىدۇ ھەمدە زىندانغا ئايلانغان دېسەك خاتا كەتكەن بولمايمىز، ئۇ جايدىكى خەلقلەر بىز بىلەن كۆرۈشكەندە ئېغىزلىرىدا ئېيتالمىسىمۇ، لېكىن، يۈز ۋە كۆزلىرىدە بىر خىل مەيۈس مۇڭ بىلەن «بىزلەرنى ئېسىڭلاردا تۇتۇڭلار» دېگەن نەرسىنى ئىپادە قىلىدۇ. بۇ توغرىدا شكايەتلەر ھەم قولىمىزغا كەلدى. دېمەك، ئۇ جايدىكى ئەھۋاللار مانا شۇنداق دا-ۋام قىلماقتا ئىكەن. ئۆز سۆزىمىزگە كەلسەك، تىنچلىق سۆھبىتى جەريانىدا تۆۋەندىكىدەك ئۇنۇقلارنى قولغا كەلتۈردۇق.

بىرىنچى، شىنجاڭ خەلقىدە يەرلىك ئىشەنگەن خەلقتىن مەمۇرىيەت سايلاش ھوقۇقى بولىدۇ. بۇ ھوقۇقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكى تەرتىپلەر بەلگىلىنىدۇ:

(1) ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ئۇچ ئاي ئىچىدە، ھەربىر

ناھىيەدىكى خەلقلەر ناھىيەلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلايدۇ، ناھىيەلىك كېڭەش ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنى سايلايدۇ. قالغان ئىدارىلەرنىڭ بۆلۈم باشلىقلىرىدىن يۇقىرى خىزمەتچىلىرى ھاكىم تەرىپىدىن تەينىلىنىدۇ.

(2) سايلام ئۆتكۈزۈلگۈچە ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلاردىكى ۋىلايەت ۋە ناھىيەلەردە ئۆ يەردىكى مەمۇرىيەتلەر ساقلىنىدۇ، يەنى ئومۇمىي قۇرۇلتايغىچە بىرنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى ۋالىيلار ئۆز تەركىبىدىكى خىزمەتچىلىرىنى تەمىن قىلىدۇ.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلتىيىدا ئاساسىي قانۇن قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇش تەركىبى ئاساسىي قانۇنغا مۇۋاپىق تۈزۈلىدۇ. لېكىن، ئاساسىي قانۇن ھازىرغىچە قوبۇل قىلىنغان ئەمەس ۋە ئۇ كۈنگىچە ھۆكۈمەت ئەزالىرى 11 كىشىدىن ئىبارەت بولىدىكەن، ھازىرچە بىز گومىنداڭنىڭ چوڭ قۇرۇلتىيى ئېچىلغۇچە، تەرتىپىنى تۈۋەندىكىدەك تۈزۈشكە ماقۇل بولۇشتۇق.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى 25 كىشىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭ 15 نى يەرلىك خەلق كۆرسىتىدۇ، 10 نى بولسا مەركىزىي ھۆكۈمەت تەينىلەيدۇ. بۇ بولسا بىز ئۈچۈن ئەڭ زور ئۈتۈقلارنىڭ بىرىدۇر. بۇ تەرتىپ ئومۇمىي دائىملىق قۇرۇلتايغىچە بولۇپ تۇرىدۇ. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلتىيى 5 ـ ئايىنىڭ 5ـ كۈنىدە ئېچىلماقچى ئىدى. لېكىن، بەزىبىر يېتەرسىزلىكلەر ئاساسىدا ئېچىلمىغانلىقىنى بايان قىلدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىگە كىرگۈزۈلىدىغان كىشىلەر خەلقچىللىقىنى سۆيىدىغان ۋە خەلقچىللىقىنى ئاساس قىلىدىغان كىشىلەر بولىدۇ. بۇ يېڭى قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەت جاڭ جىجۇڭنىڭ ئېيتىشىچە، تۆۋەندىكى بەش پرىنسىپنى ئاساس قىلىپ ئىش ئېلىپ بارىدۇ:

(1) جۇڭگو بىلەن سوۋېت دوستلۇقىنى مۇستەھكەملەش.

(2) مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى تەمىن قىلىش.

(3) خەلقچىللىق سىياسىتىنى قوللىنىش.

(4) مىللەتلەر مەدەنىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش.

(5) خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىگە كىرگۈزۈلىدىغان كىشىلەر مۇشۇ ئاساستا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ دەپ چۈشەنسەك بولىدۇ. بۈنىڭدا بىزنىڭ كۆزلىگەن پىرىنسىپلىرىمىزدىن بىرى بولغان پۈتۈن ئۆلكە بويىچە مەمۇرىي ئىشلارغا يەرلىك خەلقتىن سايلىنىدۇ، دېگەنىنى قوشساق ۋە ئازاد قىلىنغان ئۇچ ۋىلايەت ئۆز تەرتىپى بىلەن ساقلىنىشىنى ئېتىبارغا ئالساق، بىزنىڭ مەقسەت ئەمەلگە ئاشتى دېيىش مۇمكىن.

ئىككىنچى، بىتىمگە ئاساسەن دىنغا تولۇق ئەركىنلىك بېرىلىدۇ.

ئۈچىنچى، دۆلەت ئىدارە، مەمۇرىي، سوتلارنىڭ توختام ـ قارارلىرى ئىككى تىلدا يۈرگۈزۈلىدۇ (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە). تۆۋەندىن يۇقىرىغا بېرىلىدىغان ئەرز، ئىلتىماس ۋە باشقا ئىشلار ھەر مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

تۆتىنچى، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇش، ئىلىم ئېلىش ئىشلىرى ھەر مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا بولىدۇ. ئوتتۇرا مەكتەپتە دۆلەت تىلى دەرس بولۇپلا كىرگۈزۈلىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە دەرسلەر ئېھتىياجغا قاراپ دۆلەت تىلى ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ تىللىرىدا يۈرگۈزۈلىدۇ.

بەشىنچى، مىللىي مەدەنىيەت ـ سەنئەتنىڭ ھۆرلۈك بىلەن تەرەققىي قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

ئالتىنچى، مەتبۇئاتتا، مەجلىسلەردە، نۇتۇقلاردا ھۆرلۈك ۋە ئەركىنلىك تەمىن قىلىنىدۇ.

يەتتىنچى، ھۆكۈمەت ھەقىقىي ئىشلەپچىقىرىشنى كۆزدە تۇتۇپ، خەلقنىڭ قۇدرىتىنى ھېسابقا ئېلىپ خراج بەلگىلەيدۇ.

سەككىزىنچى، ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئېچىكى ۋە خارجىي سودا ئەركىنلىكىنى بېرىدۇ.

توققۇزىنچى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن 25 ئەزاغا قەدەر كۆپەيىدۇ. 25 ھۆكۈمەت ئەزاسى ئىچىدە مەركىزىي ھۆكۈمەت 10 ئەزا تەمىن قىلىدۇ. قالغان ھۆكۈمەت ئەزاسىنى ھەربىر ۋىلايەتتىن خەلق ۋەكىللىرى تەيىن قىلىپ بېرىدۇ. شۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى مەركىزىي

هۆكۈمەت تەرىپىدىن تەيىن قىلىشنى تەكلىپ قىلىدۇ.

ئونىنچى، مىللىي ھەربىي قىسىملار تەشكىل قىلىنىدۇ. بۇ مىللىي قىسىملارنى تەشكىل قىلىشتا ھەربىر جايىنىڭ ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ، ھەربىي قىسىم قۇرۇش لازىم بولىدۇ. بۇ قىسىملار تۈرلۈك دائىرە ۋە بەلگە بىلەن مۇسۇلمان خەلقلەردىن بولۇشى شەرت. بۇ مىللىي ھەربىي قىسىملارنى تەشكىل قىلغاندا، دۆلەتنىڭ ئەسكىرىي تەركىبىگە مۇۋاپىق تۈزۈلۈشىگە كىرەك. كوماندا بېرىش ئۈيغۇر، قازاق تىللىرىدا بولىدۇ. بۇ قىسىملار، يەنى ئەسكەرلىرىمىز ئۆزلۈكىدىن مۇكەممەل ساقلىنىپ قالىدۇ. مەركەزنىڭ شىنجاڭدا تۇرىدىغان ئەسكەرلىرى مىللىي ھەربىي قىسىملار تۇرىدىغان ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلمايدۇ. مىللىي ھەربىي قىسىملارنىڭ سانى 12 مىڭ بولۇپ، ئالتە پولك، بۇنىڭ ئۈچ پولكى ئاتلىق، ئۈچ پولكى پىيادە بولىدۇ. مىللىي ھەربىي قىسىملارنى تەمىن قىلىش توغرىسىدا نۇرغۇن تالاش ۋە تارتىشلار ئارقىسىدا، ئۈچ پولك ئاتلىق قىسىمنى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەمىن قىلىشقا ۋە ئۈچ پولك پىيادە قىسىمنى بىز تەمىن قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۇق. ئەگەردە ئالتە پولك ئەسكەرنى ئۆز ئالدىمىزغا تەمىن قىلىش توغرا كەلسە، ئۇنداقتا مۇشكۈللۈك بولىدۇ، خەلقىمىزگە قىسمەن ئېغىرچىلىق كېلىدۇ. شۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەمىن قىلىشنى تەكلىپ قىلىدۇق. ئۇنداق قىلمىغاندا، خەلقىمىزگە قىسمەن بولسىمۇ ئېغىرچىلىق تۇغۇلۇشىنىڭ ئېھتىمالى باردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ مەسىلىنى مۇشۇ ئەھۋالدا ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلدى. بىزدە قۇرۇلغان مىللىي ھەربىي قىسىملار ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە بولىدۇ. بۇ مىللىي ھەربىي قىسىملارغا ئۆزىمىزدىن قوماندان كۆرسىتىپ، بۇ كۆرسىتىلگەن كىشىلىرىمىز مۇئاۋىن قوماندانلىقىنى ئىجرا قىلىدىغان بولدى.

ئون بىرىنچى، ھازىر ۋەقەگە ئالاقىدار ھەر ئىككى تەرەپتىن قاماققا ئېلىنغانلارنى مەسىلە ھەل بولغاندىن كېيىن 10 كۈن ئىچىدە ئىككى تەرەپ باراۋەر قاماقتىن بوشىتىدۇ ھەمدە كېلەچەكتە ئومۇمىي ئىنقىلابچىلىرىمىز ھېچقانداق سەۋەبلەر بىلەن

كەمستىلمەسلىكنى ئىككىلا تەرەپ شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ مەسىلە ئۇستىدە مۇزاكىرە يۈرگۈزۈپ، ئىشنى توختام بويىچە ئېلىپ بېرىشنى لايىق تاپتۇق. يەنە بىر نەرسىنى قوشۇمچە قىلىپ ئېيتىپ كېتەي. 6 ـ ماددىغا بىنائەن بىزدىكى زور ئۇتۇق يالغۇز مەتبەئە ئەركىنلىكنى بېرىش بولۇپلا قالماستىن، ئۇزىمىز خالىغان كىشىنى ئۇنىڭغا باشلىق سايلاش هوقۇقى بىزدە، شۇنىڭ بىلەن بىز نۇتۇق، مەتبۇئات يۈزىدە سۆزلەش ئىشلىرىغا قادىرمىز.

مەن سۆزۈمنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا 5 ـ ئايىنىڭ 15ـ كۈنى ۋەكىللىرىمىز ئوتتۇرىسىدا بولغان سۆھبەت پروتوكولى (قارار)نى ئوقۇپ ئۆتتىمەن، شۇ كۈنى ۋەكىللەر ئۆمەك باشلىقى رەھىمجان سابىر هاجىنىڭ «شىنجاڭدا سىياسىي ساقچىلار قاچان يوقىتىلىدۇ» دېگەن سوئالىغا مەركىزىي هۆكۈمەت ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ تۆۋەندىكى جاۋابنى بەردى: هۆكۈمىتىمىز ئەمەلدە باش ساقچى ئىدارىسىنى يوق قىلىش ئىشىغا كىرىشتى. بۇ ئىش شىنجاڭ ئۆلكىلىك هۆكۈمەت تەشكىل قىلىنىش بىلەنلا تاماملانغۇسىدۇر. ئەلۋەتتە، ئۆزىدىن ئۆزى بەلگىلىك، ئەگەردە سىياسىي ساقچىلار شىنجاڭدا بار بولغان بولسا، ئۇمۇ سۆزسىز يوقىتىلىدۇ.

يەنە ۋەكىللىرىمىز ئۆمەك باشلىقى رەھىمجان سابىر هاجىنىڭ «شىنجاڭدا ساقچىلار يەرلىك مۇسۇلمان خەلقلىرىدىن تەشكىل قىلىنسۇن» دېگەن تەكلىپىگە گېنېرال جاڭ جىجۇڭ تۆۋەندىكى جاۋابنى بەردى: شىنجاڭدا بارلىق ساقچى يەرلىك مەمۇرىي ئىدارىلەر قارىمىقىدا بولغانلىقتىن، تېگىشلىك مەمۇرىي ئىدارىلەر يەرلىك ئەھۋاللارغا قاراپ، يەرلىك خەلق ساقچى ئاپپاراتلىرى تەشكىل قىلىش ئىشلىرى تەبىئىي ئىشتۇر.

بۇ جايلارغىمۇ ئېتىبار قىلىش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز بولغانلىقتىن، هەممىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە توغرا كەلدى.

دېمەك، سەككىز ئايلىق سۆھبەت نەتىجىلىك ئاياغلاشتى.

بىز ۋەكىللەرنىڭ تەكلىپىمىز ـــ بۇ شەرتنامىگە ئىمزا قويۇش ئۈچۈن، ۋەكىل بېكتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ يىغىنىڭ ۋەكىل بېكتىپ بېرىشنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ دوكلاتى زالدا كۆتۈرۈلگەن گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى بىلەن ئاياغلىشىپتۇ. كۆپچىلىك باشمالتاقلىرىنى چىقىرىشىپ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ نۇتقىنى ماختىشىپتۇ، ئۇنىڭ مۇرەككەپ ئەھۋال ئاستىدا مېڭىسىنى سەگەك تۇتۇپ، توغرا ھۆكۈم چىقىرىپ، ئىنقىلاب مېۋىسىنى قوغداپ قالغانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. شۇ كۈندىن باشلاپ كىشىلەر ئۇنى «ياش دىپلومات» دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ.

1946 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» نىڭ ھەممە ھۆججەتلىرىنى تەستىقلاش ھەققىدە قارار چىقاردى، بىتىمنى تولۇق ھىمايە قىلىپ ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى ھەمدە شۇ كۈنى 287 ـ نومۇرلۇق قارار چىقىرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەت ئەپەندىلەرگە بىتىمگە ئىمزا قويۇش ھوقۇقىنى بەردى.

287 ـ نومۇرلۇق قارارنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىدەك:

ئۇچ ۋىلايەتتىن بارغان ۋەكىللىرىمىز نۇرغۇن ئىشلارنى قىلدى. نەتىجىلەر ناھايىتى زور، بولىدىغان شەرتنامىگە ئىمزا قويۇش ئۈچۈن ۋەكىللىرىمىز رەھىمجان، ئوبۇلخەيرى تۆرە ۋە ئەخمەت ئەپەندىلەرگە ھوقۇق بېرىلسۇن.

ھۆكۈمەت رەئىسى: ئېلىخان تۆرە

ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى: ھاكىمبەگ غوجا

مەسئۇل كاتىپ: ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم

1946 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى

بىتىمنىڭ تەستىقلىنىشى، جۈملىدىن ئىمزا قويۇش ھوقۇقىنىڭ بېرىلىشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ھالبۇكى، ئەپەندىم ئۇچۇن ۋەزىپە ئېغىر، يول تېخى ئۇزاق ئىدى. مانا ئەمدى ئۇ يېڭى ۋەزىپىلەرنى زىممىسىگە ئېلىپ يېڭى سەپەرگە ئاتلانماقتا.

يولغا چىقىش ئالدىدا، ئەپەندىم بۇ يەردىكى خىزمەتلەرنى ئورۇنلاش-تۇرۇش ھەققىدە يەنە بىر قېتىم سۆزگە چىقتى:

سۆھبەتتە قول قويۇلغان *11* ماددىدىن ئىبارەت توختامنى ئالدىنقى مەجلىستە ھەربىرىگىزلەرگە تولۇق ئېيتىپ ئۆتكەندىم. بۇ *11* ماددىغا ئاساسەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. *11* ماددىلىق توختامدا ئۇستىمىزگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ھەققىتى بىلەن مەسئۇلىيەتلىكتە ئىجرا قىلساق، شەكسىز ئىستىقبالىمىز پارلاق بولالايدۇ. ئەگەردە تۆرە ئاتام ئېيتقىنىدەك، ئارىمىزدىن ساتقۇنلار چىقىدىغان بولسا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قويغان تەلەپلىرىمىزنىڭ ئىجرا قىلىنماسلىقى تەبىئىي ئىشتۇر. بىرلىك ئىتتىپاقلىمىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەم چىڭىتساق، قەبىلىچىلىك كېسەللىرىدىن خالاس بولساق، قەتئىي ئىرادىلىك بىلەن ئىش ئېلىپ بارساق، ھەر ساھەدە غەلبە ئۇستىگە غەلبە قولغا كەلتۈرۈشىمىزگە ھېچقانداق گۇمان يوقتۇر. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەنمىز، ئۇ ۋاقىت ئارىمىزغا شەيتان كىرىپ، ئۆزىمىزنىڭ گۆشىنى ئۆزىمىزنىڭ مېيى بىلەن قورۇپ قولىمىزغا كويزا، پۇتىمىزغا كىشەن سېلىپ قويىمىز.

ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، خەلقچىللىق، ھۆرلۈك شوئارلىرىنى مەيدانغا ئاتقان بىلەن ئۇنى ئەمەلىيەتتە ئىشلىمىسە، ئۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. ئۆزىمىز سايلىغان باشلىقلىرىمىز ياخشى ئىشلىمىسە، يامانلىسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غەيۋەت قىلىپ يۈرۈشنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق، ئۇنداقلارغا يول قويۇش يارىمايدۇ. ئۇنداقلارنى توغرىدىن ـ توغرا ئورنىدىن ئېلىپ تاشلاش لازىم. ئالدىدا تەزىم قىلىپ، سىرتىغا چىقاندا پىچاق قايرىش ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ. خەلقچىللىق سىياسەت مانا شۇنداق، شۇنىڭ ئۈچۈن كېلەچەكتە مىللىتىمىز مىللەت بولۇپ، ئۆز ۋەتىنىدە ئۆزى ياشىشۇن دېسەك، ئۆز ئارىمىزدىكى ئىتتىپاقلىمىزنى مۇستەھكەملەشكە تىرىشىشىمىز لازىم. ئۆزئارا ھۆرمەت ۋە ئىززەت ئىشلىرىنى تېخىمۇ ئارتۇق راۋاج تاپقۇرۇشىمىز كېرەك. بىزلەردىكى ھۆرمەت ۋە ئىززەت ھەقىقىي

هۆرمەت، ھەقىقىي ئىززەت بولۇشى لازىم.

بىزنىڭ دىنىمىز ــ پاكلىق ئۇستىگە قۇرۇلغان دىنىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىمىز پاك بولۇشىمىز لازىم، پاك دېگەن سۆز يالغۇز تەننى، كىيىمنى پاك تۇتۇش دېگەنلا سۆز ئەمەس، بەلكى كۆڭۈلنى، دىلنى پاك تۇتۇش دېگەن سۆزدۇر. بىزدە ھەر تەبىقىدىن خادىملار بار، مانا شۇلارنىڭ ئىچىدە پاكلىق، باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق خىسلەتلىرى جارى بولۇشلىرى كېرەك. (ئالقىش)

بىزنىڭ تايانچىمىز ــ ۋەتىنىمىزدىكى بارلىق خەلقلىرىدۇر. خەلقىمىزنىڭ بىرلىك قويىنىدىن ئايرىلىساق، ۋەتىنىمىزدىكى پۈتۈن خەلقىمىزنى ئۆتكەندىكىگە ئوخشاش قۇللۇققا چۈشۈرۈشىمىز ئېنىق. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىقىمىز ۋەتەن ئەلا، دىن ئەلا شوئارلىرى ئاستىدا ئىش ئېلىپ بارساق، شەك يوقكى، ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلەيمىز. كىمدە كىم بۇ شوئارلارغا ئەمەل قىلماي، بولۇنغان پۈتۈمگە خيانەت قىلىدىغان بولسا، ئۇنداق ۋىجدانسىزلارغا ھېچقانداق رەھىم قىلماي، ئاربىمىزدىن سىقىپ چىقىرىشىمىز لازىم. ئەمدى كىم يۇقىرىقى شوئارلارغا ئېتىبار بېرىپ، بولۇنغان پۈتۈمگە چىن ئەمەل قىلىدىغان بولسا، دىن، مىللەت، ۋەتەن ھەمايىسى ئۈچۈن، مەنمەنلىكنى تاشلاپ ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى پولاتتەك چىڭىتىپ ئىش ئېلىپ بېرىشلىرىمىز لازىم. مانا شۇنداق قىلغان يىگىتلەرلا ۋەتىنىمىزنىڭ مەرد يىگىتلىرىدۇر.

رەھىمجان ۋە بىزلەر ئۇرۇمچىدە قالىدىغان بولدۇق، سىزلەر بىزگە تولۇق ئىشەنچ قىلىڭلار، ئىشەنچىڭىزلەرنى ئىجرا ئېتىشكە ھەر ۋاقىت تەييار ئىكەنلىكىمىزنى بىلدۈرىمىز. (داۋاملىق ئالقىشلار!)...

رەھىمجان بىلەن مەن خۇدا نېسىپ قىلسا، *20* ــ ئىيۇلدا قايتىپ كېلىپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئىدارىلەرنى پۈتۈمگە لايىق قۇرۇپ چىقىمىز، مەمۇرىي ئىدارىلەر ئۆز ھالىتىدە ساقلىنىدۇ. ئىدارىلەرنى تەمىن قىلىش ئىشى تېگىشلىك ئىدارە بىلەن تېگىشلىك يۇقىرىقى ئورگانلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن بولىدۇ.

هازىر تېزلىك بىلەن بولىدىغان بىرقانچە مۇھىم ئىشلار بار:

(1) مالىيە ئىشلىرىنىڭ يىللىق يەكۈنى ـــ مالىيە نازارىتى تېزلىك بىلەن دوكلات ئىشغا كىرىشىپ، ئۈنى تەييار قىلىشلىرى كېرەك.

(2) توختام بويىچە بىز 12 مىڭ ئەسكەر تۈتۈشمىز لازىم. شۇنىڭ ئۈچۈن قالغان ئەسكەرلىرىمىزنى تېزلىك بىلەن قايتۇرۇش كېرەك. ئەسكەرلىرىمىزنى قايتۇرغاندا، ئاندىن تۈغما يېنىك، قۇرۇق يانچۇقلۇق قىلىپ قايتۇرۇشقا يارىمايدۇ (ئالقىش.) ئىشتاب، مالىيە ۋە ھەربىي تەمىناتلار قايتىدىغان ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئالاھىدە مەلۇم سومما ئاجرىتىپ، ئىسمېتا تۈزۈشلىرى، بۇنىڭ چارىلىرىنى تېزلىكتە ئەمەلگە ئاشۇرۇشى كېرەك.

(3) هازىر فرونت بولمىغانلىقتىن، تېزلىك بىلەن نەقلىيات ئىشلىرىنى يولغا سېلىش كېرەك. ماناسقا قەدەر بولغان يولنى بىزلەر، ماناسنىڭ ئۇ تەرىپىنى گومىنداڭ تۈزەيدىغان بولدى. ماناسقا قەدەر يولنىڭ ۋە كۆۋرۈكلەرنىڭ بۈزۈلغان يەرلىرى بولسا، يول ئىسلاھات ئىدارىسى تېزلىك بىلەن ياساپ چىقىشى كېرەك.

(4) ئىۋۇننىڭ ئونىدىن يىگىرمىسىگە قەدەر ھەر ئىككى تەرەپ مەھبۇسلارنى بوشتىشقا، ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى بولسا ئۆز جايلىرىغا يەتكۈزۈشكە قارار قىلىندى. ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى ئۆز جايلىرىغا يەتكۈزۈش ئىشى بىزلەرنىڭ يەنە بىر كېلىشىمىزگە قەدەر كۈتۈلسۇن، مەھبۇسلارنى ئۆز ۋاقتىدا بوشتىش كېرەك.

(5) سەھىيە نازارىتى، ھەربىي شىپاخانا ئىككىسى پۈتۈن دورىلارنى ئاپتېكىغا ئۆتكۈزۈشلىرى كېرەك.

(6) بارلىق ئىدارىلەر ئۆزلىرىنىڭ تەشكىلىي ئىشلىرى ھەققىدىكى بارلىق ماتېرىيال ۋە قوللانمىلىرىنى بىز مېڭىشقا قەدەر تەييارلاپ يەتكۈزۈپ بېرىشلىرى كېرەك.

مۇھاجىرلارنى ئۆز ۋاقتىدا ئۆز جايىغا يەتكۈزۈش شەرت، مالىيە نازارىتى چاپسانلىق بىلەن ئورۇندىسۇن.

خىزمەتداشلار:

قالمش ئىدارىلەرنىڭ ئىشلىرى بولسا، بۈرۈنقى هالىچە بارلىق ئىشلىرىنى داۋام قىلدۇرۇشلىرى كېرەك. مەركەزدە ئولتۇرغۇچىلار قەغەز يۈزىدە ئىش ئېلىپ بارسا، سىرت ۋىلايەتتىكىلەر ئىشقا تولۇق قاتنىشىپ ئىشلەيدىغانلىقلىرى هەممىگىزلەر. گە بەلگىلىك، هازىر كادىرلارغا بولغان ئېهتىياجىمىز ئارتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق خىزمەتچىلەر تېخىمۇ تىرىشىپ، ئۆزئارا بىرلىك، خەلقچىللىق ۋە ئىتتىپاقلىقنى يەنىمۇ مۇستەهكەملەپ، پارلاق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشايلى. (گۈلدۈراس ئالقىشلار...)

ئۈچ ۋىلايەت هۆكۈمىتى ئەخمەت ئەپەندىملەرنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، قوشۇمچە 2 ـ هۆججەتكە قول قويۇش ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم ئۇلارنى ئۇرۇمچىگە يولغا سالدى. ئىلگىرىكى نەچچە قېتىملىق بېرىش ـ كېلىشلەر هەر هالدا بىخەتەر بولۇۋاتقاچقا، بۇ قېتىم بەك قورقۇپ كەتمىدىم.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئۈچ ۋەكىل ئۇرۇمچىدە «11 بىتىم»نىڭ 2 ـ هۆججىتى، يەنى «ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلاردا ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش مەسىلىسى توغرىسىدا»كى قوشۇمچە 2 ـ هۆججەت»كە ئىمزا قويدى:

قوشۇمچە هۆججەت (2)

(1) ۋەقەگە قاتناشقان مىللىي قىسىملار دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ تۈزۈلۈشى بويىچە، ئۈچ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى، ئۈچ پىيادە ئەسكەرلەر پولكى قىلىپ تۈزۈلىدۇ. ئومۇمىي ئادەم سانى 11 مىڭدىن 12 مىڭغىچە بولىدۇ. بۇ ئالتە پولكنىڭ ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى بىلەن بىر پىيادە ئەسكەرلەر پولكى دۆلەت ئارمىيەسى بولىدۇ. ئىككى پىيادە ئەسكەرلەر پولكى بىلەن بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قىسمى بولىدۇ.

(2) هۆكۈمەت ئىلى تەرەپنىڭ شۇ يەردىكى مۇسۇلمانلار-

دىن بىر ئادەمنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۇچ ۋىلايەت قوشۇ-
نىغا قوماندان قىلىپ كۆرسىتىشىگە رۇخسەت قىلىدۇ. ئۇ يۇقا-
رىدا ئېيتىلغان ئالتە پولكقا قوماندانلىق قىلىدۇ. بۇ قوماندان
غەربىي شىمال ھەربىي ـ مەمۇرىي مەھكىمە تەكشۈرۈپ بېكىت-
كەن ئىشتات بويىچە قوماندانلىق ئىشتابى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ
قوماندانلىق ئىشتابى شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزون باش قوماندا-
نى ۋە ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىقىنىڭ بۇيرۇقلىرىغا
بويسۇنىدۇ. ھۆكۈمەت بۇ قوماندانلىق قوشۇمچە ئۆلكىلىك ئا-
مانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق ئىشتابىغا مۇئاۋىن قوماندان قىلىپ
تەيىنلەيدۇ.

(3) يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئالتە پولك ئىلى، تارباغاتاي، ئال-
تاي ئۇچ ۋىلايەتتە تۇرىدۇ. ھۆكۈمەت مۇشۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئا-
مانلىقنى ساقلاش ئىشلىرىنى مۇشۇ قوماندانلىقنىڭ قول ئاستىدە-
كى ئالتە پولكقا تاپشۇرىدۇ. دۆلەت چېگرالىرىنى ساقلاش ئىشى-
غا مەركەز تەيىنلىگەن چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرى مەسئۇل بولى-
دۇ. بۇنىڭ چارىسى ۋەقە يۈز بېرىشتىن ئىلگىرىكى چارە بويى-
چە بولىدۇ.

(4) بۇ قوماندان تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەتنىڭ كې-
ڭىشىي ئارقىلىق ئۇنىڭ ئاقسۇ، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدىكى ئا-
مانلىقنى ساقلاش قوشۇنىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىشىغا
رۇخسەت قىلىدۇ. ئۇنى تولۇقلاشتا شۇ يەردىكى مۇسۇلمان
خەلقلەردىن تولۇقلاش چارىسى قوللىنىلىدۇ.

(5) مەزكۇر ئالتە پولكنىڭ ھەق ـ تەمناتى ۋە كەلگۈسى-
دىكى قورال ـ ياراغلىرىغا كەلسەك، ئۇنىڭ دۆلەت ئارمىيەسى
بولغان ئۇچ پولكنى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ
قائىدە ـ نىزامى ۋە ئۆلچەملىرى بويىچە مەركەز تەمىنلەيدۇ، ئا-
مانلىقنى ساقلايدىغان ئۇچ پولك ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش
قىسىملىرىنىڭ قائىدە ـ نىزامى ۋە ئۆلچەملىرى بويىچە ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەت ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق ئىشتابىغا ئاجرىتىپ
بەرگەن خراجەت بىلەن تەمىنلىنىدۇ.

(6) ۋەقەگە قاتناشقان مىللىي قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ
تەشكىل قىلىش ئىشىنى مۇشۇ قوماندان ھۆكۈمەت ئالدىدا جا-

ژابكار بولغان هالدا ئىشلەيدۇ. بۇ قىسمىلار ئالتە پولك قىلىپ تۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ تۇرار جايى شىنجاڭ ئۇلۇكچىلىك گارنىزون باش قوماندانى ۋە ئۇلۇكچىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىقىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە مەلۇم قىلىندۇ. مۇشۇ ئالتە پولكنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قورال ـ ياراغلىرىنىڭ نەق سانى گارنىزون باش قوماندانى ۋە ئۇلۇكچىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىغا مەلۇم قىلىپ ئەنگە ئالدۇرۇلىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى: جاڭ جىجۇڭ

خەلق ۋەكىللىرى: رەھىمجان سابىر ھاجى

ئوبۇلخەيرى تۇرە

ئەخمەتجان قاسىمى

جۇڭخۇا مىنگوئىڭ 35 ـ يىلى 6 ـ ئايىنىڭ 6 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى

بىتىم مانا مۇشۇنداق مۇشەققەتلىك جەريانىدىن كېيىن ئىمزالىنىپ، ئۈرۈمچىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلىدىغان بولدى. لېكىن، بىز تەرەپتىكى ياش ئوفىتسېرلار ئىچىدە چۈشەنمەسلىك ۋە نارازىلىق ئەھۋاللىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى، يەنە بىرقىسىم كىشىلەردە ئاز سانلىق ئادەملەرنىڭ تەتۈر تەشۋىقاتىغا ئىشىنىپ كېتىپ قايمۇقۇپ قالغان ئەھۋاللار سېزىلدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ناتوغرا قاراشلارغا قارىتا تۈزىتىش تەدبىرلىرى قوللاندى. بۇنىڭغا مىسال قىلىپ ياشلار تەشكىلاتىنىڭ بىر مۇھىم ئۇقتۇرۇشىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلارغا مۇھىم بىلدۈرۈش

شۇنىڭ بىلەن مەلۇم بولسۇنكى، ھازىر «11 بىتىم» ئىمزالىنىپ، ۋەتىنىمىز بويىچە تىنچلىق، خەلقچىللىق ھەرىكىتى كېڭىيىپ كېتىپ بارىدۇ. لېكىن، بەزى ناھىيەلەردىن كەلگەن مەلۇماتلاغا قارىغاندا، بەزى ئاز سانىدىكى مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلار ۋە ئىستىبداتچىلىرى خەلق ئىچىدە تەتۈر تەشۋىقات، ئەكسىلھەرىكەتلەر قىلغانلىقى مەلۇم بولدى. بۇ ھەقتە ھەر

دەرىجىلىك تەشكىلاتلارنىڭ 11 تۈرلۈك بىتىمگە ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى ئەملگە قويۇش قوللانمىسىغا ئاساسەن مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلارغا قارشى قوللىنىدىغان چارىسى تۆۋەندىكىچە:

(1) ئەزالارنىڭ سىياسىي ھوشيارلىقىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتىنى، خەلقچىل روھىي كەيپىياتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ۋە ئەكسىلھەرىكەتچىلەرگە قارشى ھەقىقىي خەلقچىللىق مەيدانىدا تۇرۇش ھەققىدە تولۇق چۈشەنچە بېرىلىشۇن (تەشۋىقىي ۋە باشقا چارىلەر بىلەن).

(2) شۇ خىل ئۇنسۇرلار مەۋجۇت بولغان تەقدىردە، تېگىشلىك ئىدارىلەر بىلەن بىرلىكتە ئۇلارغا (ئەكسىلھەرىكەتچىلەرگە) قارشى چارە كۆرۈلسۇن. ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىنىشىگە يول قويۇلمىسۇن.

(3) شۇنداق ئەكسىلھەرىكەتچىلەرنىڭ ھەرىكىتى سادىر بولغان تەقدىردە، قىلغان جىنايەتلىرى پاكىتلىرى بىلەن كۆرسىتىلىپ، سىياسىي ھەرىكەت كومىتېتىغا يوللانسۇن.

(4) تۈرلۈك ماددا ۋە سىياسىي پروگراممىدا كۆرسىتىلگەن ھوقۇقلار توغرىسىدا خەلقە سىستېمىلىق رەۋىشتە تولۇق چۈشەنچە بېرىلىپ، ئاممىنىڭ ھەمكارلىقى ۋە ياردىمى قولغا كەلتۈرۈلسۇن ھەم ئاممىنىڭ شۇ ھوقۇقلاردىن تولۇق پايدىلىنىش چارىسى تەمىن ئېتىلسۇن.

ئىنقلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ مەركىزىي
كومىتېتى رەئىسى: سەيدۇللا سەيپۇللايېۋ
مەسئۇل كاتىپى: ئوسمان زىيام

بۇ يەردە يولداش سەيدۇللا سەيپۇللايېۋنىڭ قىسقىچە تارىخىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي:

سەيدۇللا سەيپۇللايېۋ 1918 ـ يىلى 1 ـ ئايدا تۇرپان ناھىيەسىدە بىر دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1937 ـ يىلى 8 ـ ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزۈپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئۇرۇمچىدىكى ئۆلكىلىك

دارىلمۇئەللىمىن، ئىلى گىمنازىيەدە ئوقۇتقۇچى بولغان، 1940 ـ يىلى گومىندائ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا نارازى بولۇپ، «جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى» غا قاتناشقان، 1943 ـ يىلى يەنە بىر قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىققان. 1944 ـ يىلى 10 ـ ئايدا غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئاكتىپ قاتناشقان، ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، چاپ-چال ناھىيەسىنىڭ مۇۋاققەت ھاكىمى، ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى تەشكىلىي ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ۋاڭ جېن، ۋاڭ ئېنىماۋ قاتارلىقلارنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بىۋاستە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن، جەنۇبىي شىنجاڭ تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ باشلىقى، ھەربىي ـ مەمۇرىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى، ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى، قەشقەر ۋىلايەتلىنىڭ ۋالىيسى، قوشۇمچە بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1954 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە كادىرلار نازارىتىنىڭ نازىرى، ئۆلكىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى بولغان، 1956 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى بولغان، 1957 ـ يىلى ناھەقچىلىككە ئۇچراپ، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈپ قومۇل ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيلىقىغا ئەۋەتىلگەن، 1979 ـ يىلى 8 ـ ئايدا نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، پارتگرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتگرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ئۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ، 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق 3 ـ قېتىملىق پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، 5 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىلى بولغان. سەيدۇللا سەيپۇللايېۋ 2002 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدە كېسەل سەۋەبى بىلەن ۋاپات بولدى.

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن مەركەز ۋەكىلى ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان تىنچلىق سۆھبىتى 1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى باشلىنىپ 1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىگە كەلگەندە ئاندىن «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» ۋە قوشۇمچە 1 ـ ھۆججەت، يەنى «شىنجاڭدىكى يەرلىك ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىنى تەسىس قىلىش ھەققىدىكى قوشۇمچە ھۆججەت»كە ئىمزا قويۇلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن قوشۇمچە 2 ـ ھۆججەت، يەنى «مىللىي ئارمىيەنى قايتىدىن رەتكە سېلىش ھەققىدىكى قوشۇمچە ھۆججەت»كە 1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئىمزا قويۇلغانغا قەدەر تىنچلىق سۆھبىتى جەمئىي 231 كۈن ئېلىپ بېرىلدى. بۇ جەريانداا ئەخمەت ئەپەندىملەر غۇلجا بىلەن ئۈرۈمچى ئارلىقىدا ئالتە قېتىم قاتنىدى.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، جۇڭگو خەلق دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى يېپىيېڭى بىر سەھىپە ئاچتى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قان ۋە جان بەدىلىگە كەلگەن تىنچلىق بىتىمگە قويۇلغان بۇ مۇقەددەس ئىمزا شىنجاڭ تارىخىدا مەڭگۈ نۇر چاچقۇسى.

27. بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى

«مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» ۋۇجۇدقا چىقىپ ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تەستىقلاندى.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تىنچلىق بىتىمنى تەستىقلىدى.

تىنچلىق بىتىمنىڭ ئىمزالىنىشى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە زور خۇشاللىق ئەكىلىپ، ئۇزۇندىن بۇيان زۇلۇم چېكىپ خور-لىنىپ كېلىۋاتقان ئەمگەكچى خەلقنى يېڭى ئۇمىد بىغىشلىدى. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئەمەلىي كۈچى زور دەرىجىدە ئاجىزلىشىپ، ئۇچ ۋىلايەت دائىرىسى مۇقىملىقتا يۈز تۇتتى، جەنۇبىي شىنجاڭ يەتتە ۋىلايىتىكى گومىنداڭنىڭ ھەربىي ـ ساقچى دائىرىلىرىمۇ ئوبدانلا ياۋاشلىشىپ قالغاندەك قىلاتتى، پۈتۈن شىنجاڭ مىقياسىدا ۋاقىتلىق تىنچلىق بارلىققا كەلدى.

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشىنى خەلقئارا ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتتىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايتتى.

خەلقئارادا فاشىزمغا قارشى ئۇرۇش ئاخىرقى غەلىبىگە ئېرىشىپ، گىتلېر گېرمانىيەسى ئۇزۇل ـ كېسىل مەغلۇپ بولدى. 1945 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئېچىلغان يالتا يىغىنىدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ خەلقىنىڭ قوراللىق كۈرىشىنى ئەمدى قوللىمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مەملىكەت ئىچىدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئۇلۇغ غەلىبىلەرگە ئېرىشىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىك قىلغان خەلق دېموكراتىيە ھەرىكىتى پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدە قانات يايدى. ھەرقايسى دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلار ۋە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى-

ىناڭ تىنچلىققا ئىنتىلىش ئارزۇسى كۈندىن ـ كۈنگە كۈچەيدى. ۋەزىيەت ىناڭ قىستىشى ئارقىسىدا، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى سۆھبەت ئۈستىلىگە كېلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن «10 ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمى»نى ئىمزالاشقا مەجبۇر بولدى. ئەمما بۇ جياڭ جيېشىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بىلەن پەقەت كۆرۈنۈش ئۈچۈنلا ئېلىپ بېرىۋاتقان يالغان ھەمكارلىقى ئىدى. جياڭ جيېشىنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە ماسلىشىپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ۋەكىل ئەۋەتىپ ئۈچ ۋىلايەت خەلقى بىلەن «تىنچلىق بىتىم» ئىمزالىدى. لېكىن بۇنىڭ ئارقىسىدا، جياڭ جيېشىنىڭ ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىش پۈرسىتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئۈزۈل ـ كېسىل يوقىتىش غەرىزىنى يوق دېگىلى بولمايتتى. بۇ ۋاقىتتا ياپون باسقۇنچىلىرى تەسلىم بولۇپ تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇش ئاخىرلاشتى. دېمەك، جياڭ جيېشىنىڭ ئىچكىرىدە يېڭىباشتىن كۈچ توپلاپ شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا چېگرا رايونىغا ۋە ئۈچ ۋىلايەتكە ھەربىي ھۇجۇم قوزغىشىغا پۈرسەت يارىتىلغانىدى.

بىز بولساق گومىنداڭنىڭ تىنچلىق بىتىمىگە ئىمزا قويۇشقا مەجبۇر بولغانلىقى مۇرەسسە قىلغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ، دەپ قارايتتۇق. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۈچ ۋىلايەت خەلق ۋەكىللىرىنىڭ شىنجاڭ بىر لەشمە ھۆكۈمىتىدە قانۇنىي ئورۇنغا ئىگە بولغانلىقى، ھېچبولمىدى دېگەندىمۇ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غالىبىيەت مېۋىلىرىنى ئېتىراپ قىلغانلىقى دەپمۇ ھېس قىلىشاتتۇق.

ئەمما، يېڭى ۋەزىيەت بىزدىن جانلىق ئىستراتېگىيە ۋە تاكتىكا قوللىنىپ، ئىنقىلاب غەلىبىسىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەشنى تەلەپ قىلاتتى.

نەچچە يىلدىن بۇيان ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلابىي ئەمەلىيەت زور بىر تۈركۈم قۇدرەتلىك ئىنقىلابىي كۈچلەرنى تاۋلاپ چىقتى. ئىلغار ياشلار ۋە تەرەققىيپەرۋەر زاتلار ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىدە ئىنقىلابقا پۈتىكاشاك بولۇپ يۈرگەن مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنى تازىلاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەنۈپ ھېس قىلىشتى. بولۇپمۇ ئېلىخان تۆرىنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى تونۇپ يېتىپ، بۇ موللامنىڭ ئەمدى يەنە ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە داۋاملىق رەئىس بولۇشىنى خالىمايدى قالدى.

بىر كۈنى كەچتە، ئىلغار كۈچلەر نامسىز خەتتىن بىرنى يېزىپ

ئېلىخان تۆرىنىڭ دۆڭ مەھەللىدىكى تۇرالغۇسىغا كىرگۈزۈپ بېرىپتۇ. خەتتە موللامنىڭ نۆۋەتتىكى ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە ئارىلىشىپ يۈرۈۋەر - مەي، ياخشىسى بۇ يەردىن كېتىشى كېرەكلىكى، ئۇنداق بولمايدىكەن، ئا - قىۋىتىگە ئۆزى ئىگە بولىدىغانلىقى تەلەپ قىلىنغانىكەن.

خەتنى كۆرگەن ئېلىخان تۆرە ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى بىلىپ، ئۆ - زىنىڭ نەزەردىن چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى سېزىپتۇ ۋە باشقا چىقىش يولـ - نىڭ قالمىغانلىقىنى ھېس قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئېلىخان تۆرە ئىـ - قىلابىي خەلقنىڭ كۈچلۈك بېسىمى ئاستىدا، 1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى بالىچاقلىرىنى ئېلىپ بىر كېچىدىلا قورغاس چېگرا ئېغىزـ - دىن سوۋېت تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ (كېيىن تاشكەنتكە ماكانلىشىپ، 1966 ـ يىلى كېسەل سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن).

ئەتىسى گېزىتىمىزدە ئىچكى قىسىمدا مالىمانچىلىق چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن «ئېلىخان تۆرەم ئارىشاڭغا دەم ئېلىشقا كەتتى» دېگەن ماۋزۇدا بىر خەۋەر بېرىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بىز ئېلىخان تۆرە توغرۇلۇق ھېچقانداق خەۋەر ئاڭلىمىدۇق. بۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىكى پۈتۈنلەي ئەخمەت ئەپەندىم باشچىلىقىدىكى ئىلغار كۈچلەرنىڭ قولىغا ئۆتكەنلىكىدىن دېـ - رەك بېرەتتى. ئارقىدىن مىللىي ئارمىيەنىڭ باش قوماندانى، ھەربىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى پالىنوفمۇ چېكىندى، ئۇنىڭ ئورنىغا يولداش ئىسھاقبېك مىللى ئارمىيەنىڭ باش قوماندانى بولدى.

6 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى غۇلجا خەلقى تىنچلىق ۋە دېموكراتىيەگە بولغان تەشنالىقىدا 10 مىڭ كىشىلىك چوڭ يىغىن ئېچىپ، تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىمزالانغانلىقىنى تەبرىكلىدى.

بىز تەرەپ تىنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن، بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە ئەۋەتىلىدىغان ئەزالارنى سايلاپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تۇرلۇك ئەمەلىي ھەرىكەتلەرنى قوللىنىپ تىنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلىشقا باشلىدى.

ئەخمەت ئەپەندىم ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى سۈپىتىدە ئۆلكىلىك بىر - لەشمە ھۆكۈمەتتە مۇھىم خىزمەت ئورنىغا بەلگىلىنىش ئالدىدا تۇراتتى. شۇنىسى قىزىقكى، ئۇ شۇ كۈندىن باشلاپ بۇرۇت قويۇۋالىدىغان بولۇۋالـ - دى. مەن ئۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ سورىسام، ئەپەندىم ماڭا: «ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتتە يېشىم سەل كىچىكرەك ئىكەن، باشقىلار مېنى بەك

ياشكەن دەپ قالمىسۇن دەپ بۇرۇت قويۇۋالدىم، باشقىلارغا يېشىمنى چوڭراق قىلىپ كۆرسەتسەم خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇشقا پايدىلىقمىكىن دەيمەن» دەپ جاۋاب بەرگەنىدى.

ئەنە شۇنىڭدىن باشلاپ ئەپەندىمنىڭ بۇرۇتى ئۇنىڭ ئۆلچەملىك سىمۇولى سۈپىتىدە ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىلەر قەلبىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ئۆز مەۋقەسىنى بىلدۇرۇش مەقسىتىدە، تىنچلىق بىتىمىنىڭ 11 ـ ماددىسىدا كۆرسىتىلگەن مەزمۇنغا ئاساسەن ئەسىرلەرنى قويۇپ بېرىشكە تەييارلاندى ھەمدە گومىنداڭدىن ئەسىرگە چۈشكەن گېنېرالالارنى قويۇپ بېرىشتىن ئاۋۋالقى ئىدىيەۋى ـ سىياسىي خىزمەتلەرنى تېرىشىپ ياخشى ئىشلەشكە كىرىشتى. ئەخمەت ئەپەندىم گومىنداڭنىڭ ئەسىرگە چۈشكەن يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارى ـــ 45 ـ دەۋىزىيەنىڭ كوماندىرى گو چى، ئالتايدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ گېنېرالى ۋەن لىڭيۇن ۋە ئالتاينىڭ ۋالىيسى گاۋ بەييۈنى يەنە بىر قېتىم ئۆزى سوراق قىلدى. ئۇلار بىز تەرەپتىن تېرىك تۇتۇۋېلىنغان گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى ئىدى. بولۇپمۇ گو چى گومىنداڭنىڭ گېنېرال مايور دەرىجىلىك دىۋىزىيە كوماندىرى بولۇپ، جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان، ئىككى قولى خەلقنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن بويالغان، نۇرغۇن بىگۇناھ ئاممىنى قىرغان، جۇملىدىن بىزنىڭ ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان نۇرغۇن جەڭچىلىرىمىزنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەن چوڭ جىنايەتچى ئىدى. ئۇ جەڭدا مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، 1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ساۋەنناڭ جەنۇبىدا پارتىزانلارنىڭ قولىغا تېرىك چۈشكەن ھەمدە 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى شىخودىن غۇلجىغا يالاپ كېلىنگەن. قالغان ئىككىسى تەسلىم بولغانلار ئىدى.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوف گو چىنى ئاخىرقى قېتىم سوراق قىلدى.

گو چى قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن خۇ زۇڭنەننىڭ ئېتىبارىغا ئېرىشەلمەپتۇ، كېيىنكى كۈنلەردە چەت ئەلگە قېچىپ كېتىپتۇ، تېخى يەنە چەت ئەلدە تۇرۇپ بىر كىتابمۇ يېزىپتۇ. كىتابىدا جىنايەتلىرىنى پەردازلاپ جېنىنىڭ بارىچە ئۆزىنى ئاقلاپتۇ، ئۆزىنىڭ ئەخمەتجان تەرىپىدىن سوراقتا تارتىلغانلىقىنى، ئەخمەتجانىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان

ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىدىغانلىقىنى يېزىپ كېلىپ، «ئەخمەتجاننىڭ كالـ
لىسى كومموئنىزم ئىدىيەسى بىلەن تولۇپ كەتكەن...» دەپ كېلىپ مـۇ
داق يېزىپتۇ:

«ئەخمەتجان ئۇچمىزنىڭ ئىسىم ـ فامىلىمىزنى سورىغاندىن كې
يىن ئالدى بىلەن: سىلەرنىڭ قوشۇنۇڭلار ئۇزاق تەلىم ـ تەربىيە ئالغان،
قورال ـ ياراغلىرى خىل دۆلەت ئارمىيەسى، بىزنىڭ قوشۇنىمىز بولسا
تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ يىغىلغان خەلق ئارمىيەسى، نېمە ئۈچۈن جەڭ
قىلغاندا سىلەر يېڭىلىپ، بىز يېڭىپ چىقتۇق؟ بۇنىڭ سەۋەبى نەدە؟ دەپ
سوريدى.»

گو چى كىتابىدا ئۆزىنىڭ جەڭدە مەغلۇپ بولۇپ ئەسىرگە چۈشۈپ
قالغانلىقىغا بىرمۇنچە ئوبيېكتىپ سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ، يۇقىرىنىڭ
قوماندانلىقىنىڭ خاتا بولغانلىقى، ئەسكەرلەرنىڭ يەر شارائىتىنى پىش
شىق بىلمەسلىكى قاتارلىقلاردىن ئاغرىنىپتۇ. لېكىن ئەخمەت ئەپەندىم
ئەجەللىك يېرىدىن تۇتۇۋېلىپ، گو چىنىڭ بۇ سۆزلىرىنىڭ تۈتۈرۈق
سىز، ئاساسى يوق گەپ ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ مەغلۇپ بو
لۇشىدىكى سەۋەبنى تەھلىل قىلىپ: ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ھەقىقەت ئۈچۈن
جەڭ قىلدى، سىلەر غوجائاكاڭلارغا غالچىلىق قىلىش ئۈچۈن جەڭ قىل
دىڭلار، تېخىمۇ مۇھىمى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ پۈتۈن خەلقنىڭ ھىمايىسىگە
ئېرىشتى، سىلەر خەلقتىن ئايرىلىپ يېتىم قالدىڭلار، دەپتۇ.

ئاخىرىدا گو چى ئەخمەتجاننىڭ گومىنداڭنى خۇددى ئاغزىنى يوغان
ئېچىپ پۈتۈن خەلقنى يۇتۇۋالماقچى بولغان شىرغا ئوخشىتىپ سۆزلەپ
بەرگەن مۇنداق بىر تەمسىلىنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلىپتۇ:

«بىر كۈنى يولۋاس، بۆرە، تۈلكە ئۈۋغا چىقىپ، بىر ئۆكۈز، بىر
ئېشەك ۋە بىر توشقاننى ئوۋلاپتۇ.

ـــ ھە، ئېيتىپ بېقىڭلار، ـــ دەپتۇ يولۋاس ئۇ ئىككىسىگە، ـــ
ئەمدى بۇلارنى قانداق بۆلۈشىمىز؟

ـــ يولۋاس جانابلىرى بولسا ئورمان پادىشاھى، ـــ دەپتۇ بۆرە بە
رىنچى بولۇپ سۆز ئېلىپ، ـــ ئەلۋەتتە ئەڭ چوڭى ـــ ئۆكۈز ئۆزلىرە
نىڭ بولۇشى كېرەك، مەن بولسام تۈلكىدىن چوڭ، ئېشەك ماڭا بېرىلسە
كۇپايە، تۈلكە ھەممىزدىن كىچىك، ئۇنىڭغا توشقانمۇ يېتىپ ئاشىدۇ.

بۇنى ئاڭلىغان يولۋاسنىڭ غەزىپى ئۆرلەپتۇ ـ دە، كاپلا قىلىپ بۆ
رىنى بوغۇپ بىر كۆزىنى قويۇۋېتىپتۇ ۋە ئاندىن تۈلكىدىن سوراپتۇ:

ـــ ھە، سەن ئېيتە، قانداق بۆلۈشىمىز؟

تۈلكە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ شۇ زاماتلا مۇلايىم قىياپەتكە كىرىپ:

ـــ يولۋاس جانابلىرى دېگەن پادىشاھ، ھەممىمىزدىن چوڭ، شۇڭا ئۆكۈز ئۆزلىرىنىڭ ئەتىگەنلىك ناشتىلىقلىرى، ئېشەك چۈشلۈك تاماقلىرى، توشقان كەچلىك غىزالىرى بولسۇن، ـــ دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان يولۋاس خۇشال بولۇپ تۈلكىنى ئۆلۈمدىن خالاس قىپتۇ.»

ئەخمەت ئەپەندىم جانلىق تەمسىللەر ئارقىلىق خەلقنىڭ شىللىسىگە مىنۇتلىپ زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلغان ئاچ كۆز گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ خەلقنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىۋاتقانلىقىنى پاش قىلىپ، ئۇلارنىڭ رەزىل ئەپت ـ بەشىرىسىنى مەسخىرىلىك ئېچىپ تاشلىغانىكەن.

ئەخمەت ئەپەندىم ئاخىردا گو چىغا كەسكىن رەۋىشتە: «مەركىزىي ھۆكۈمەت مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى سۈن كې بىلەن يېڭىدىن تەيىنلەنگەن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭدىكى بىر يىلدىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىنى ئاخىرلاشتۇرۇش سەممىيىتىنى ئىزھار قىلغاچقا، بىزمۇ بۇنداق سەمىمىيەتنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولدۇق. ئەمەلىيەتتە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ھېچقاچان مالمانچىلىق تۇغدۇرۇش نىيىتىدە بولۇپ باققان ئەمەس. بۇلارنىڭ ھەممىسى شىنجاڭدا ھۆكۈمرانلىق قىلغان چوڭ ئەمەلدارلارنىڭ قىستىشى بىلەن بولغان، سىلەر ھۆكۈمەتكە قايتقاندىن كېيىن، يەنە ئۇرۇش قىلىمىز دەپ ئەسكەر باشلاپ كېلىدىغانلىقىڭ خام خىيالىدا بولۇپ يۈرمەڭلەر» دەپتۇ («شىنجاڭدىكى قانلىق جەڭ»، 164 ـ بەت).

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تىنچلىق بىتىمىنى تەلتۆكۈس ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىگە ھەربىي ھەرىكەتلەرنى توختىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. مىللىي ئارمىيەنىڭ باش قوماندانى ئىسھاقبېك ئۆزى بىۋاستە تاشقورغانغا بېرىپ، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىدىكى پولك كوماندىرىدىن يۇقىرى كادىرلارغا تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مەزمۇنلىرىنى يەتكۈزدى، تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىنىڭ پولك دەرىجىلىك كادىرلىرى بىلەن بىر پولك ئەسكىرىي كۈچىنى ساقلاپ قېلىپ، قالغان جەڭچى ئوفىتسېرلارنىڭ «بىتىم»نى ئىجرا قىلىپ قورال ـ ياراغلارنى تاشلاپ ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىش كېرەك.

لىكىنى ئېلان قىلدى. بىز تىنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن قىلغان ئەمەلىي ھەرىكىتىمىزنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قىلتىقىغا دەسسىگەنلىكى ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا بۇنىڭدىن گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ قىن - قىنىغا پاتماي خۇشال بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى پەقەت ئويلاپ باقماپتىكەنمىز. ۋاھالەنكى، گومىداڭچىلار ۋاپاسىزلىق قىلىپ، قەشقەر، يەكەن تەرەپلەردىكى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىدىن قوراللىرىنى تاشلاپ يۇرتىغا قايتقان، تەييارلىقسىز تۇرغان جەڭچى - ئوفىتسېرلارنى تۇشمۇتۇشتىن قوغلاپ تۇتۇپ، ئۆيمۇئۆي ئاختۇرۇپ يۇرۇپ مەخپىي قولغا ئالدى. كۆپلىگەن ئىنقىلابىي جەڭچىلىرىمىز جەڭ مەيدانلىرىدا ئۆلمەي، ئەكسىچە جاللاتلارنىڭ چاڭگىلىدا ئەزىز جانلىرىدىن ئايرىلدى!

بۇ ئېچىنىشلىق ۋەقە نۇرغۇن كىشىلەرنى ھەسرەت - نادامەتتە قالدۇردى.

1946 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى غۇلجىدا ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ پات ئارىدا قۇرۇلىدىغان ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى بېكىتتى. بۇ ئەخمەت ئەپەندىم مۇھىم رول ئۆتەۋاتقان، ئىلغار كۈچلەر ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلىگەن مەزگىل ئىدى. ئەخمەت ئەپەندىم سەپداشلىرى بىلەن كۆپ مۇزاكىرىلەشكەندىن كېيىن، ئىسھاقبېك مۇنۇنوف، ئابدۇكېرىم ئاببا-سوف، رەھىمجان سابىرھاجى قاتارلىقلارنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئەزا بولۇپ كىرىشىنى بېكىتىش بىلەن تەڭ، ئۆزىنىڭ كاتىپى ئورنىدا خىزمەت قىلىۋاتقان يولداش سەيپىدىن ئەزىزىنىمۇ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى بولۇشقا كۆرسەتتى.

ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا تەينىلەنگەنلەر جەمئىي سەككىز نەپەر، ئۇلار: ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوف، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، دەلىلخان سۇگۇربايېف، رەھىمجان سابىرھاجى، سەيپىدىن ئەزىزى، ئېلىخان تۆرە، ئوسمان ئىسلام قاتارلىقلاردۇر.

بۇ چاغدا ئېلىخان تۆرە كېتىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجى تۈپەيلى بۇ ئىشنى قارشى تەرەپكە ئاشكارىلىمىدى، ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئۇنى يەنىلا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى دەپ ئېلان قىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بۈيرۇق ئېلان قىلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغانلىقىنى ۋە تەشكىللەنگەن خادىملارنىڭ ئىسىملىكى بىلەن ۋەزىپىلىرىنى ئېلان قىلدى.

گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى دەرھال تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاتالمىش ئادىللىقىنى جاھانغا ئاشكارىلىماقچى بولدى.

گومىنداڭ مەركىزىي رادىيو ئىستانسىسىنىڭ خەۋىرى تۆۋەندىكىچە:

مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ *18* ـ ئىيۇندىكى تېلېگراممىسى:

جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە، ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدى مۇئاۋىن رەئىسلىكە تەينىلەندى.

بىرىنچى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى لۇ يۈۋېن، ئەزا، قوشۇمچە مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى شى لىيەنچى، ئەزا، قوشۇمچە ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى نەي لىنيۈڭ، ئەزا، قوشۇمچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى شىن شياۋلىيۇ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن جۇڭ گۇڭتيەن، جاڭ شۇنزەي، ھاكىمبەگ غوجا، ھاشىم، دا پېك، جانمقانلار ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى.

ئىككىنچى، ھەربىي كومىتېت ئەزاسى ۋە غەربىي شىمال ئىشتاب باشلىقى جاڭ جىجۇڭ ئۆز خىزمىتىگە قوشۇمچە قىلىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسلىق ۋە رەئىسلىك خىزمىتىنى ئۆتەشكە بەلگىلەندى.

ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدى، ۋاڭ زېڭشەن (جالالىدىن)، لۇ يۈۋېن، رەھىمجان سابىر ھاجى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوق، دەلىلخان سۈگۈربايېۋ، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، سەيپىدىن ئەزىزى، مۇھەممەتئىمىن بۇغرا، لىۋ مېڭچۈن، جاۋ جىيەنفېك، چۇ ۋۇ، سالىس، مايەنشياڭ، سەي زۇڭشەن، گۇ چيەنجى، ئېر-دەنى، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم، ئېلىخان تۆرە، ئەيسا ئالىپتېكىن،

ئوسمان ئسلام، گۆمن زېلياك، جۆك دىخۇالار شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا بەلگىلەندى.

ئۇچىنچى، ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدىلەرنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلەش قارار قىلىندى.

لېۋ مېڭچۈننى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپلىقىغا، ئابدۇكېرىم ئابباسوق، سالىسلارنى مۇئاۋىن باش كاتىپلىققا تەيىنلەش؛ ۋاڭ زېڭشەننى ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، رەھىمجان سابىر ھاجىنى مۇئاۋىن نازىرلىقىغا؛ لۇ يۈۋېننى مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، ما يەنشياڭنى مۇئاۋىن نازىرلىقىغا؛ سەيپىدىن ئەزىزىنى مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، سەي زۇڭشەننى مۇئاۋىن نازىرلىقىغا؛ مۇھەممەتئىمىننى تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، گۇ چېەنجىنى مۇئاۋىن نازىرلىقىغا؛ جاۋ جېەنفېڭنى ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ئىبرەھىنى مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا؛ دەلىلقان سۇگۇربايېۋنى سەھەيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا؛ چۇ ۋۇنى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقلىقىغا؛ ئىسھاقبېك مۇنۇنوفنى ئاماتلىقىنى ساقلاش قىسمىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانلىقىغا تەيىنلەش قارار قىلىندى.

ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ھازىر ئۇز تەشكىلىنى قايتا تەشكىل قىلىش ئىشىغا جىددىي تەييارلىق كۆرمەكتە، خەۋەرلەرگە قارىغاندا، يۇقىرىدا سايلانغان زاتلار *1* ـ ئىيۇل كۈنى ئۇز خىزمىتىگە رەسمىي كىرىشىدىكەن.

(«شىنجاڭ گېزىتى» دىن)

نەنجىڭدىكى «مەركەز كۈندىلىك خەۋەرلىرى» گېزىتىمۇ مەخسۇس خەۋەر بەردى، ئۇلار شىنجاڭدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلاش ئارقىلىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ چېگرا رايون خەلقىگە بولغان غەمخورلۇقىنى ئىپادىلىمەكچى ئىدى. گومىنداڭ گېزىتلىرىدىكى بۇ خەۋەرلەر غۇلجىدا نەشر قىلىنىدىغان گېزىت يۇزىدىمۇ كۆچۈرۈپ بېسىلدى. بۇ چاغلاردا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە گومىنداڭنىڭ گېزىت ـ ژۇرناللىرى تارقىتىلمايدىغان بولسىمۇ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ كەڭ قورساقلىق بىلەن «مەركەز كۈندىلىك خەۋەرلىرى» گېزىتىدىكى بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇ-

رۇلغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆچۈرۈپ باستى. بۇنداق سەمىمىيلىكنى كۆرگەن مەركەز ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ناھايىتى خۇشال بولۇپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تارقاتقان خەۋەرنىڭ قوزغىلاڭ رايونىدىكى گېزىتتە دەرھال كۆچۈرۈلۈپ بېسىلىشى ياخشى ھەمكارلىقنىڭ باشلانغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ، بۇنىڭدىن مەن بەك مەمنۇن بولدۇم، ئىشلىرىمىزدىن زور ئۈمىد بار، دەپ قارىدى ھەمدە بۇ ئىشنى ئىككى تەرەپ ھەمكارلىقىنىڭ ئىپادىسى سۈپىتىدە مەركەزگە خەۋەر قىلدى.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بىزنىڭ گېزىتتە بېسىلغان خەۋەر تۆۋەندىكىچە:

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت جەمئىي 25 نەپەر ئەزادىن تەركىب تاپقان، غۇلجا تەرەپتىن سەككىز نەپەر، مەركەزدىن يەتتە نەپەر، يەرلىكتىن 10 نەپەر خادىم خىزمەتكە تەينىلەندى.

ئۆلارنىڭ ئىسىملىكى تۆۋەندىكىچە:

جاڭ جىجۇڭ: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى (مەركەز ۋەكىلى)

ئەخمەتجان قاسىمى: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

بۇرھان شەھىدى : ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى (يەرلىك ۋەكىل)

لىۋ مېڭچۇن: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى (مەركەز ۋەكىلى)

ئابدۇكېرىم ئابباسوف: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

سالىس: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى (يەرلىك ۋەكىل)

ۋاڭ زېڭشەن: ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى (مەركەز ۋەكىلى)

رەھىمجان سابىر ھاجى: ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

لۇ يۈۋېن: مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى (مەركەز ۋەكىلى)

ما يەنشياڭ: ماليە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى (يەرلىك ۋەكىل)

سەيپىدىن ئەزىزى: مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

سەيي زۇڭشيەن: مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى (مەركەز ۋەكىلى)

مۇھەممەتئىمىن بۇغرا: تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرى (يەرلىك ۋەكىل)

گۇ چيەنجى: تەمىرات نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى (يەرلىك ۋەكىل)

جاۋ جيەنفېڭ: ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى (يەرلىك ۋەكىل)

ئېردەنى: ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى (يەرلىك ۋەكىل)

دەلىلخان سۈگۈربايوف: سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

ئىسھاقبېك مۇنۇنوف: ئۇلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قىسمىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

چۇ ۋۇ: ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، ئۇرۇمچى شەھەر-نىڭ باشلىقى (مەركەز ۋەكىلى)

ئېلىخان تۆرە: ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم: قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى (يەرلىك ۋەكىل)

ئوسمان ئىسلام: ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى (ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى)

گۈەن زېلياڭ: ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى (مەركەز ۋەكىلى)

ئەيسا ئالىپتېكىن: ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى (يەرلىك ۋەكىل)

جۇڭ دىخۇا: ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى (يەرلىك ۋەكىل)

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىرى بېكىتىلگەندىن كېيىن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىكىلەر ئالاقىدار خىزمەت تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى. تىنچلىق بىتىمىدىكى سىياسىي مەھبۇسلارنى ۋە ئەسىر ئېلىنغانلارنى قويۇپ بېرىش توغرىسىدىكى كېلىشىم بويىچە، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىكىلەر قاماقتىكى ئەسىر ئېلىنغانلارغا پاكىز كىيىملەرنى كىيدۈردى ۋە 1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئەسىرگە چۈشكەن گومىنداڭ گېنېرالىلىرىدىن گو چى، ۋەن لىگىيۈن، گاۋ بەييۈ ۋە ئون نەچچە نەپەر پولكتىن يۇقىرى دەرىجىلىك كوماندىرلارنى ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە قايتۇردى. ئەپەندىم شۇ ئايروپىلاندا بىزنىڭ قولغا چۈشكەن ئادەملىرىمىزنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئۈرۈمچىگە ئالدىن كېلىپ تۇرغان رەھىمجان سابىرھاجى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، سەيپىدىن ئەزىزى، ئوبۇلخەيرى تۆرە قاتارلىق يولداشلار ئايرودۇرۇمغا چىقىپ ئەخمەتجاننى كۈتۈۋالدى.

بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا ئەسىرلەرنى گومىنداڭ دائىرىلىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. گومىنداڭ دائىرىلىرى قايتۇرۇلغان ئەسىرلەرنى ئۈرۈمچى نەنلياڭدىكى جەنۇبىي گۈلباغقا ئەكېتىپتۇ. جەنۇبىي گۈلباغ ئەسلىدە شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ قېيىنئاتىسىغا ئاتاپ سېلىپ بەرگەن داچا ئىكەن، شېڭ كېتىپ ژاقتىنچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە مېھمانخانىسى قىلىنغانىكەن. گو چى قاتارلىق ئەسىرلەر قويۇپ بېرىلىپ ئۈرۈمچىگە يەتكۈزۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ياخشى كۈنگە ئىگە بولالماپتۇ، گومىنداڭ دائىرىلىرى تەرىپىدىن مەغلۇبىيەتچىلەر دەپ قارىلىپ سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچراپتۇ، مېھمانخانىغا ئۇچ كۈن قاماپ قويۇپ قانداق ئەھۋالىكىلار، دەيدىغان بىر ئادەممۇ چىقماپتۇ.

6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى گو چى قاتارلىقلار گومىنداڭ دائىرىلىرى تەرىپىدىن شىئەنگە ئەۋەتىلىپتۇ.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنلەر ئاساسەن گومىنداڭ تۇرمىسىگە قامالغان سىياسىي مەھبۇسلار ئىدى، لېكىن سوقۇشتا ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان ھەربىي خادىملىرىمىزنىڭ تولىسى گومىنداڭ تەرىپىدىن ئاللىقاچان ئۆلتۈرۈۋېتىلىپتۇ.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بولسا ئەسىرلەرگە ئىنسانىي مۇئامىلە قىلىپ، ئىدىيەۋى خىزمەت ئىشلىدى. ئاخىر جەمئىي 4000 دىن ئارتۇق ئەسىرنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ تاشيول ئارقىلىق قايتۇردى.

لېكىن، بۇ قويۇپ بېرىلگەن ئەسىرلەر جياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ بۇلۇتۇر 8 ـ ئايدا كەسكىن جەڭ بولۇۋاتقان چاغدا، گومىنداڭنىڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي خادىملىرىغا ئەۋەتكەن «ھەرقايسى جايلاردىكى مۇلكى ـ ھەربىي ئەمەلدارلارنىڭ زېمىننى ساقلاش مەسئۇلىيىتى بار. ئۆز مەيلىچە چېكىنىپ ژەنزېپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغانلار بىردەك ئېتىپ تاشلانسۇن» دېگەن تېلېگراممىسىنى قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالسۇن.

شۇ ۋەجىدىن تاشيول ئارقىلىق قايتۇرۇلغان گومىنداڭ ئەسىرلىرى ماناس دەرياسىدىن ئۆتىدىغان چاغدا، ھەيران قالارلىق بىر ئىش يۈز بېرىپتۇ:

قايتۇرۇلغان ئەسىرلەرنىڭ بىرمۇنچىسى «ئۆز مەيلىچە چېكىنىپ ژەنزېپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغانلار»، جياڭ جېيشىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە جان تىكىپ ئۇرۇش قىلمىغانلار بولۇپ، «بىردەك شۇ جايدىلا ئېتىپ تاشلىنىشى كېرەك» ئىدى. ئۇلار ھەربىي سوتتا قاتتىق جازالىنىپ كېتىشىدىن قورقۇپ، ئۆزىنىڭ تىرىك قېلىشىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، ئارقىغا قاراپ قاچقانلارمۇ، ھەتتا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلارمۇ بولغانكەن.

1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ئۇيغۇرچە 1347 ـ سانلىق قوشۇمچە سانىدا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلدى:

> ئالاقىدار خەۋەرلەردە نەقىل كەلتۈرۈلۈشچە، ئۇرۇش ئەسىرلىرى قايتۇرۇلىدىغان چاغدا دۆلەت ئارمىيەسىدىن ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ بەزىلىرى قايتىپ بارغاندىن كېيىنكى ئەھۋالىدىن گۇمانلىنىپ قالغان. ئۇلار تىنچلىق بىتىمىنىڭ روھى بويىچە قايتۇرۇلغان چاغدا، ئۇرۇش ئەسىرلىرىدىن بىرنەچچىسى ئارقىغا قاراپ قاچقان، ھەتتا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان.

دېمەك، تىنچلىق بىتىم بويىچە گومىنداڭ تەرەپ تۇرمىدىكى جۇڭگو كومپارتىيەسى ئەزالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. قاماقتا ياتقان جۇڭگو كوممۇنىستلىرىدىن 198 كىشىمۇ قويۇپ بېرىلدى، زور كۆپچىلىكى يەنىگە قايتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ ئىنىسى ماۋ زېمىننىڭ ئاياللى جۇ دەنخۇا، يولداش فاڭ جىمىننىڭ ئىنىسى فاڭ جىچۈن ۋە ئازادلىق

تىن كېيىن مەركەزدە خىزمەت قىلغان گاۋ دېڭباڭ قاتارلىق يولداشلار بار.

ئوبېكتىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئەگەر «تىنچلىق بىتىمى» دە «سىياسىي مەھبۇسلار قويۇپ بېرىلىدۇ» دېگەن مۇنداق ئېنىق بىر ماددا بولمىغان بولسا، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى كومپارتىيە ئەزالىرىنى تۇرمىدىن قويۇپ بېرىش مەسىلىسىدە ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالغان بولاتتى.

چۈشچىڭ سۆھبىتى مەزگىلىدە يولداش جۇ ئېنلەي جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ شىنجاڭغا بارىدىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنغان كومۇنىستلارنى قويۇپ بېرىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويغانىكەن. لېكىن جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى 1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەلگەن چېغىدا ئۇلارنى قويۇپ بېرەلمىدى. بىراق شۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، ئۇچ ئۆلچەت ۋەكىللىرى گومىنداڭ ۋەكىلى بىلەن قاتتىق تالاش ـ تارتىش قىلىش ئارقىلىق «تىنچلىق بىتىم»نى ئىمزالىغاندىن كېيىن، بىتىمدىكى سىياسىي مەھبۇسلار قويۇپ بېرىلىدۇ، دېگەن مەزمۇنغا ئاساسەن، بارلىق سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىشنىڭ ئوبېكتىپ شارائىتى يارىتىلغان. بىتىمنىڭ روھى بويىچە، بۇ ئۇچ ئۆلچەت تەرەپنىڭ سىياسىي مەھبۇسلىرىنىمۇ، جۈڭگو كومپارتىيەسى ئەزالىرىدىن بولغان سىياسىي مەھبۇسلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. شەك ـ شۈبھىسىزكى، «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ ئىمزالىنىشى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ جۈڭگو كومپارتىيەسى ئەزالىرىدىن ئىبارەت سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىشىگە شەرت ـ شارائىت ھازىرلاپ بەرگەنىدى.

شۇنداق قىلىپ، گومىنداڭ يەنىلا ئەندىن كەلگەن كومۇنىست كادىرلارنى قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى.

گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە مەن ئىختىيارسىز ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ۋەزىيەت ئىنتايىن مۇرەككەپ ئەھۋالدا ئېيتقان مەشھۇر بىر جۈملە سۆزىنى ئەسلەپ قالدىم.

«دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز.»

ئەنە شۇنداق ئالاھىدە تارىخىي شارائىتتا ئەخمەت ئەپەندىم ئوتتۇرىغا قويغان بۇ خىل قاراشتىن كىشىلەر بىزنىڭ دۇشمىنىمىز گومىنداڭ، گومىنداڭنىڭ دۇشمىنى كومۇنىستىك پارتىيە، شۇنىڭ ئۈچۈن، گومىنداڭنىڭ دۇشمىنى بولغان كومۇنىستىك پارتىيە بىزنىڭ دوستىمىز بولىدۇ، دېگەننى ئاسانلا چۈشىنىۋالالايدۇ.

«11 بىتىم» ئىمزالانغاندىن كېيىن قويۇپ بېرىلگەن، ئازادلىقتىن كېيىن مەركەزدە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان يولداش گاۋ دېڭ-باڭ بىلەن بېيجىڭدا ئۇچراشقىنىمدا، ئۇ شۇ يىللاردا بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ماڭا سۆزلەپ بەرگەنىدى:

«بىزنىڭ شۇ شياڭچىيەن قوماندانلىقىدىكى قوشۇنىمىز گەنسۇ، چىڭخەيلەردە ما بۇفاڭ قىسىملىرى بىلەن نۇرغۇن جەڭلەرنى قىلغان، مەركەزنىڭ يولىورۇقى بويىچە قاراچوققا ئارقىلىق ئۇرۇمچىگە يېتىپ بارغان. ئۇ چاغ شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىل ئىدى. بىز شېڭ شىسەي يۈز ئۆرۈگەندىن كېيىن تۇرمىگە تاشلىنىپ، ئىنسان قېلىپىدىن چىققان جاللاتلارنىڭ قاتتىق قىيىن - قىستاقلىرىغا ئېلىنىدۇق، چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلىرىمىز ئەزىز جېنىدىن ئايرىلدى. بۇلاردىن باشقا بىز يەنە بىرقانچە يولدىشىمىزدىن ئايرىلىپ قالدۇق. بىرنەچچە يىللىق تۇرمە ھاياتى بىزنى تىرىك قېلىشتىن ئۈمىدسىزلەندۈرگەنىدى. لېكىن، ئىلىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەن خەۋەر يېتىپ كەلگەندە، بىز چەكسىز خۇشاللىققا چۆمدۇق. بىز گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ جەڭدە كەينى - كەينىدىن مەغلۇپ بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇراتتۇق. بۇ بىزگە ئۈمىد بېغىشلايتتى. مىللىي قېرىنداشلىرىمىزنىڭ كۈرىشى بىزنىڭ ئاخىرى ئەركىنلىككە ئېرىشىشىمىزگە شەرت - شارائىت يارىتىپ بەردى. ئەگەر ئۇلارنىڭ قوراللىق كۈرىشى بولمىغان بولسا، بىز ئەركىنلىككە ئېرىشەلمىگەن بولاتتۇق. دېمەك، بىزنىڭ نىشانىمىز بىر، دۈشمىنىمىزمۇ بىر ئىدى.»

شېڭ شىسەي تۇتقۇن قىلغان كومۇنىستلار ئىچىدە ئۇرۇمچى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى، يولداش ماۋ زېمىننىڭ ئايالى يولداش جۇ دەنخۇا بار ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەن ۋاقىتلىرىمدا ئۇ ئۆزىنىڭ تۇرمىدە كەچۈرگەن ئېغىر كۈنلىرى، شۇنداقلا مىللىي ئارمىيەنىڭ ئارقا - ئارقىدىن قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىلىرىنى ئاڭلاپ تۇرمىدىكى كوممۇنىستلارنىڭ قانچىلىك ئىلھاملىنىپ كەتكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسلىمىسىدە: «(1946 - يىلى) 4 - ، 5 - ئايلاردا جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بىزنى قويۇپ بېرىش مەسىلىسىدە كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بېرىپتۇ. جاڭ جىجۇڭ بىلەن مىللىي ئارمىيە سۆھبەت ئۆتكۈزگەندە مىللىي ئارمىيە تەرەپتىن قويۇلغان بىرىنچى شەرت سىياسىي مەھبۇسلارنى، جۈملىدىن

8 ـ ئارمىيەنىڭ قاماقتىكى خادىملىرىنى قويۇپ بېرىش ئىكەن...» («تەسىرلىك سەپەر خاتىرىلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 118 ـ بەت).

يولداش فاڭ جىچۈن ئۆزىنىڭ «شىنجاڭ تۇرمىلىرىدىكى كۆرەشتىن ئەسلىمە» دېگەن كىتابىدا مۇنداق يازىدۇ:

> يەنى مۇشۇ ۋاقىتتا ـــ *1945* ـ يىل *10* ـ ئايدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى كەڭ كۆلەملىك قوراللىق كۆرەش دولقۇنىنى قوزغىدى. ئەخمەتجان ۋە ئابدۇكېرىم ئاباسوف رەھبەرلىكىدە، شىنجاڭنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭچى قوشۇنلار ـــ شىنجاڭ مىللىي ئارمىيەسى ئۇرۇمچىنىڭ يىنىغا كېلىپ قالغاندى. مىللىي ئارمىيە قاماقتىكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى ئەزالىرى ۋە *8* ـ ئارمىيەنىڭ خادىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق «سىياسىي مەھبۇس» لارنى قويۇپ بېرىشنى بىرىنچى شەرت قىلىپ ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ.

ھەممىگە مەلۇم، شېڭ شىسەي يۇز ئۆرۈگەندىن كېيىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن كادىرلىرى ۋە غەربىي يۆنىلىش ئارمىيەسىنىڭ جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرى ۋە يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىدا داۋالىنىپ قايتىشىدا شىنجاڭدا قالغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرى بىردەك تۇتقۇن قىلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى. كىشىلەرنىڭ ئېنىق ئېسىدە بارکى، شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشىدىن پايدىلىنىپ ئاممىنى ئالداش، ئۆزىنىڭ «شىنجاڭنىڭ پادىشاھى» لىقىدەك مۇستەبىتلىك ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش، خەلقچىللىق، پاك ـ دىيانەتلىك، تىنچلىق، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش» تىن ئىبارەت ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى ئېلان قىلدى. 1937 ـ يىلى لۇ گۇچياۋ ۋەقەسى پارتلىغاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بارلىق كۈچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، بىرلىكتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن شېڭ شىسەي بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بىرلىك سەپ ئورنىتىپ، يەنئەندىن كەلگەن كادىرلار ئۇرۇمچىدە 8 ـ

ئارمىيە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنى قۇردى.

1937 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيەسى غەربىي يۆنىلىش ئارمىيەسىنىڭ جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىدىن 400 دىن ئوشۇق ئادەم جاپا ـ مۇشەققەتلىك جەڭلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ، قاتمۇقات مۇھاسىرىلەرنى بۆسۈپ ئۆتۈپ قاراچوققىغا كەلدى. يولداش چېن يۈن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە بېرىپ ئۇلارنى قارشى ئالدى. غەربىي يۆنىلىش ئارمىيەسىنىڭ سول تارماق ئەترىتىنىڭ جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرى ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلگەندە سىرتقا قارىتا «يېڭى گازارما» ئاتىلىپ، ئاۋىياتسىيە، ماشىنا ـ سازلىق، ھەربىي دوختۇرلۇق، ئاخباراتچىلىقتا ئوخشاش مەخسۇس كە ـ سپىلەرنى ئۆگىنىش بىلەن شۇغۇللاندى. 1939 ـ يىل 11 ـ ئايدا مە ـ كىزىي كومىتېت سول تارماق ئەترەتتىكى ئاۋىياتسىيە ئەترىتىگە قاتناش ـ قان كۇرسانتلاردىن باشقا، قالغان يولداشلار يەنئەنگە قايتىپ كەلسۇن، دەپ قارار قىلدى.

شېڭ شىسەي جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە بولغان دوستلۇ ـ قىنى ئىپادىلەش، جياڭ جيېشىنىڭمۇ چىشىغا تېگىپ قويماسلىق ئۈچۈن جياڭ جيېشىغا جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيەسى غەربىي يۆنە ـ لىش ئارمىيەسى جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىنىڭ يەنئەنگە قايتىش مەسـ ـ لىسى توغرۇلۇق «يولىيورۇق سوراش» تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. مەن بۇ يەردە شېڭ شىسەينىڭ ئىككى يۈزلىمىلىك قىلىپ، دۇبەن مەھكىمىسـ ـ نىڭ چۈڭچىڭدا تۇرۇشلۇق ئالاقە باشقارمىسىنىڭ ۋەكىلى جاڭ يۈەنفۇ ئارقىلىق جياڭ جيېشىغا ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىغا نەزەر تاشلاپ ئۆ ـ تۈشنى لايىق تاپتىم.

ھەربىي كومىتېت ۋېيىۋەنجاڭنىڭ ياساۋۇللار بۆلۈمى 2 ـ باشقارمىسى تاپشۇرۇۋالغان ئالاقىلەرنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى

2056 ـ نومۇرلۇق مەخپىي ئالاقە

ئالاقە ئەۋەتكۈچى: جاڭ يۈەنفۇ

ئالاقە تۇرى: يولىيورۇق سوراش ئالاقىسى

ئالاقە كەلگەن ۋاقتى: (جۇڭخۇا مىنگو) 28 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى

ياساۋۇللار بۆلۈمىنىڭ مەخپىي نومۇرى: 13175

قىسقىچە مەزمۇنى:

جانابلىرىغا مەلۇم بولغايكى، يولىورۇق سوراپ بايان قىلىنغانلىرىنىڭ ھەممىسى ھەقىقىي ئەھۋال ئىكەن. پېقىر جاڭ يۈەنفۇنىڭ قارىشىچە، دۆلەت مەۋقەسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، جانابلىرى ئەندىشە قىلىۋاتقان غەربتىكى شۇ شياڭچىيەن قىسمىنى قويۇۋەتسە بولىدۇ، مەركەز ئەگەر كۆتۈۋېلىشقا ئادەم ئەۋەتسە، شېڭ دۇبەن قورال ـ ياراغ ئەكېلىشكە رۇخسەت قىلىنمايدىغانلىقىنى ئىزاھلاپتۇ. بۇگۈن ئەتىگەن يەنە سۈيلەپ تېلېگرامما ئەۋەتىپتۇ، جانابلىرى تەستىقلاپ بەرگەن بولسا.

قوشۇمچە ھۆججەت: 1 ـ باشقارمىغا تاپشۇرۇلىدۇ ۋە ئەنگە ئېلىنىدۇ.

بېجىرىلىدىغىنى: تەستىقىي يولىورۇق بېرىلسە، 12، 1 (تامغا)

بېجىرىشكە تەستىقلانغىنى: قوماندانلىق ئىشتاب ھەم ئەۋەتىلىپ جاۋاب بېرىدۇ. 28، 12، 6 (تامغا)

2 ـ نازارەت شۇ بويىچە بېجىرىدۇ، 6،12 (تامغا)

2 ـ باشقارمىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ ۋە ئەنگە ئېلىپ بېجىرىدۇ، 12. 8 ـ كۈنى (تامغا)

تۆتىنچى بۆلۈم جاڭ يۈەنفۇغا جاۋاب قايتۇرىدۇ، 8 ـ كۈنى (تامغا)

ئۇرۇمچى شېڭ دۇبەندىن كەلگەن تېلېگراممىنىڭ كۆچۈرۈلمىسى

چۆڭچىڭدىكى ۋەكىل جاڭ يۈەنفۇ بۇرادەرگە: مەخپىي نازارەتنىڭ تېلېگراممىسى يېتىپ كەلدى، 8 ـ ئارمىيە شۇ شياڭچىيەن قىسمىدىكى 360 كىشىنى شۇ ئارمىيەنىڭ تەلىپى بويىچە قىسمىغا قايتۇرۇش دېگەن مەسىلە توغرىسىدا جياڭ ۋېيىۋەنجاڭنىڭ يولىورۇق بېرىشىگە يوللىغان. كەلگەن جاۋاب تېلېگراممىدا يە-

نىلا شىنجاڭدىكى ھەرقايسى قىسىملارغا كىرگۈزۈلسۇن، قىسمغا قايتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق دەپىلىپتىكەن. بۇ ئىشنى تەكشۈرۈپ كۆرگىنىمىزدە، رۇخسەت قىلىنسا دەپ تەلەپ قىلىنمىغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇنداق ئالاھىدە ئەھۋال كېلىپ چىققانىكەن. مېنىڭ ئويۇمچە ۋېيىۋەنجاڭنىڭ تەستىقلىماسلىقىدىكى سەۋەب مۇنداق ئىككى تۈرلۈك بولسا كېرەك: بىرىنچى، شىنجاڭ ئۆلكىسى يەنئەنگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتمىدىكەن، دەپ تارقالغان ئىغۋانى ئاڭلاپ قالغانلىقىدىن بولسا كېرەك. ئىككىنچى، شىنجاڭ ئۆلكىسى 8 ـ ئارمىيەگە ماشىنىلاشقان قىسىم يېتىشتۇرۇپ بېرىدىغان بولۇپتۇ، دېگەن ئۆسەك سۆزنىڭ تارقالغانلىقىدىن بولسا كېرەك. يۇقىرىقىدەك ئۆسەكنى سۆزلەر پۈتۈنلەي يامان نىيەتتىكىلەرنىڭ تارقاتقان ئىغۋاسى بولۇپ، ھەرگىز ئۇنداق ئىش يوق. پېقىر ھەرگىز ئۇنداق ئىشنىڭ يوقلۇقىغا كاپالەتلىك بېرەلەيمەن. شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان شۇ شياڭچىيەن قىسمىنىڭ ئىككى يىلدىن بۇيانقى ئەھۋالىنى قايتا تەكشۈرگىنىمدە، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆلارغا پەقەت كىيىم ـ كېچەكلا بېرىپ، مائاش بەرمىگەنلىكى ئىسپاتلاندى، ئۆلكىمىزنىڭ ئاشلىق، كىيىم ـ كېچەك باشقارمىسىدا تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغىلى بولمىدىغان ئارخىپ بار، تەپسىلىي تەكشۈرۈپ چىقىش تەس ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قىسمىنىڭ يېڭى ئەسكەرلەر گازارمىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىلغانلىقى هەممىگە مەلۇم. ئەگەر بۇ قىسىم شىنجاڭ ئۆلكىسى تەرىپىدىن ئەسكەرلىككە ئېلىنغانلاردىن تەشكىل قىلىنغان يېڭى ئەسكەرلەر گازارمىسى بولسا، ئەلۋەتتە ئۇلار ئەڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ھەرقايسى جايلارغا يۆتكەپ بېرىلگەن بولاتتى، ئۇزاققىچە مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇۋېرىشكە بولمايتتى. شىنجاڭ ئۆلكىسى مەدەنىيەتتە ئارقىدا قالغان مىللەت ئولتۇراقلاشقان يەر بولغاچقا، ئۆسەك سۆز تارقىلىپ كەتسە، بولۇپمۇ جاھانگىرلارنىڭ غالچىلىرى، ئىشپىيونلار پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىۋەتسە، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ھېسسىيات بۇزۇلۇپ كېتەرمىكىن، دەپ ئەنسىرەپ يېڭى ئەسكەرلەر گازارمىسى دەپ نام قويۇلغان. كەمىنە ئۆمرۇمدە يالغانچىلىق قىلىپ باققان ئەمەسمەن، ھالبۇكى، ۋېيىۋەنجاڭ ئاغىمىز پېقىرنىڭ ئۇستىدە

تۇرىدىغان باشلىق، دۆلەت داھىيسى تۇرسا، يالغانچىلىق قىلىشقا ھەددىمۇ. بۇ دورەم بۇ قىسىم قايتىشتا لەنجۇ، شىئەن قاتارلىق جايلاردىن ئۆتىدۇ، ژېيۈەنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلار-نىڭ ژاندارما، ساقچى ئىشلىرىغا مەسئۇل ئورگانلىرىغا تەكشۈ-رۈپ تۇرۇشنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى ئۆتۈنىمەن، يەنىمۇ ئەنگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن بۇيرۇق بويىچە تەكشۈرۈلسە بولىدۇ. قىسقىسى، قاچان يېتىپ بارسا شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ يولغا سالغىنى ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكى ياكى بۇ قوشۇن تەربىيە كۆرگەن ماشىنىلاشقان قىسىم ئىكەنلىكى ۋە مەركەزنى ئالداشقا ئوخشاش ئىشلار بايقىلىپ قالسا، پېقىر ئىنىلىرى باشتىن - ئاخىر مەسئۇ-لىيەتنى تولۇق ئۈستۈمگە ئالىمەن. بۇ قىسىم شىنجاڭدا تۇرغان مەزگىلدە پەقەت ئاپتوموبىل ھەيدەش، يېنىك پىلىموت ئېتىش ۋە زەمبىرەك ئېتىشقا ئوخشاش ئاددىي تېخنىكىنى ئۆگەندى، مەخسۇس مەكتەپلەرگە كىرىپ ئوقۇمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆگەنگەن ماھارىتىمۇ ئۇنچۇالا ئەمەس، بۇ قىسىم شىنجاڭدا قالسا، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئارقا سېپى ۋە شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغىمۇ ئۇيغۇن ئەمەس ئىدى. چۈنكى شىنجاڭ ئۆلكىسى ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە ئارقىدا قالغان، بۇ قىسمىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ياشلار، ئۇنىڭ ئۈستىگە كوممۇ-نىزمغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار بولغاچقا، سۆز ۋە ھەرىكىتىدە نامۇ-ۋاپسىق ئەھۋال كۆرۈلسە، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە ۋە قالاق جەمئىيەت ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىدىيەسىگە تەسىر كۆرسەتسە، ئا-قۇبەتتى ياخشى بولمايتتى. ئىلگىرى جاھانگىرلارنىڭ غالچىلىرى ۋە ئىشپىيونلار پات - پات شىنجاڭ قىزىلىشىپ كەتتى دەپ پەت-نە - ئىغۋا تېرىپ كەلگەن، ئەگەر بۇ قىسىمغا شىنجاڭدا قېلىشقا بۇيرۇق بېرىلسە، كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاۋام خەلقنىڭ ئىلگىرىكى پىتنە - ئىغۋا دېگەنلەرنىڭ يالغان ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىشىغا يېتىپ ئاشاتتى، شۇنداق بولۇپ قالسا، ھۆكۈمەت-نىڭ بېشىغا كەلگەن زىيانىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولماي قالاتـ-تى. ھازىر بۇ قىسىم يولغا چىقىش ئارزۇسىدا تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا جىياڭ ژېيۈەنجاڭ پات ئاردىدا پېقىر بىلەن كۆرۈشكەن بولسا، ۋا-قىتنىڭ ئۆزىراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن مەن بۇ ئىشنىڭ ھەقىقەت-

نى بايان قىلىپ، ئۇلارنى قوشۇنىغا ئاپىرىۋېتىشكە رۇخسەت ئالسام. ئاپىرىۋېتىش چارىسىگە كەلسەم، ئىنىلرى ئادەم تەينىلەپ لەنجۇغىچە يەتكۈزۈپ قويىمەن، لەنجۇدىن شىئەنگىچە ۋە شىئەندىن يەنئەنگىچە بولغان ئارىلىققا بولسا، جىياڭ ۋېيىۋەنجاڭنىڭ جۇ رەئىسكە، جياڭ مۇدىرغا ئۇلارنى يەتكۈزۈپ قويۇشقا تېلېگراممۇ بېرىپ قويۇشنى سورايمەن. يەنە، مەركەز مۇفاڭنىڭ ئىلكىدىكى دائىرىدىن، مەسىلەن، گەنسۇ، چىڭخەي قاتارلىق يەرلەردىن ئۆتۈش بىلەپ دەپ قارىسا، شىنجاڭدىن شىئەندىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر مەكتىپىگە ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچى، دېگەن نام قوللىنىلسىمۇ بولىدۇ. ئالاھىدە تېلېگراممۇ ئارقىلىق يەتكۈزدۇم، كېڭىشىپ، تېزرەك جاۋاب بېرىلسە.

ئىنىلرى: شېڭ شىسەي

(جۇڭخۇا مىنگو) *28* ـ يىل *12* ـ ئاينىڭ *1* ـ كۈنى

تاپشۇرۇۋېلىندى

جياڭ جيېشى تېلېگراممىنى كۆرگەندىن كېيىن مۇنداق جاۋاب قايتۇرىدۇ:

گومىنداڭ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ھەربىي بۇيرۇق بۆلۈمىنىڭ تېلېگراممىسى

يازغۇچى:

سەۋەبى: *18* ـ گۇرۇپپا ئارمىيەسىنىڭ شىنجاڭدا قالغان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىنىڭ قورال ئالماي ئۆز قىسمىغا قايتىشىغا رۇخسەت قىلىندى.

تېلېگراممىنىڭ كۆچۈرۈلمىسىدىن بىر نۇسخا شىنجاڭ دۇبەن مەھكىمىسىدىكى جاڭ يۈەنفۇغا ئەۋەتىلسۇن)

دەرھال ئۇرۇمچىدىكى بۇرادىرىمىز شېڭ دۇبەنگە يەتكۈزۈلسۇن. كەلگەن تېلېگراممىدا *18* ـ گۇرۇپپا ئارمىيەسىنىڭ شىنجاڭدا قالغان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش تەس بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئۆز قىسمىغا قايتىشىغا رۇخسەت قە-

لىنسا دېيلگەنىكەن، تەكشۈرۈپ چىققاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قورال ـ ياراغ ئالماي ئۆز قىسمىغا قايتىشىغا رۇخسەت قىلىندى، قومۇل ياكى قاراچوققىدىن لەنجۈغىچە بولغان ئارىلىقتا كۈتۈۋېلىشقا جۇ باشلىق ئادەم ئەۋەتسۇن، لەنجۈدىن شىئەنگىچە بولغان ئارىلىقتا كۈتۈۋېلىشقا جۇ، جياڭ، شى باشلىقلار ئادەم ئەۋەتسۇن. جۇ، جياڭ، شى ئەمەلدارلارغا تېلېگراممىا ئەۋەتىلدى.

جياڭ جيېشى (تامغا)

جياڭ جيېشى يەنە جۇ شاۋلياڭ، ما بۇفاڭلارغا ئايرىم ـ ئايرىم تېلېگراممىا ئەۋەتىپ، غەربىي يۈنىلىش ئارمىيەسىنىڭ قورال ـ ياراغلىرىنى ئالماي يەنئەنگە قايتىشىغا قوشۇلغانلىقىنى ئۇقتۇردى.
جياڭ جيېشىنىڭ جۇ شاۋلياڭغا ئەۋەتكەن تېلېگراممىسى تۆۋەندىكىچە:

تېلېگراممىا: چۈڭچىڭدىن
لەنجۈدىكى جۇ قوماندانغا، چاڭئەندىكى جياڭ قوماندانغا:
سىلەرگە مەخپىي تاپشۇرىدىغىنىم شۇكى، شىنجاڭدىن شېڭ دۇبەن تېلېگراممىا بېرىپ 18 ـ گۇرۇپپا ئارمىيەسى شۇ شياڭچېيەن قىسمىنىڭ شىنجاڭدا قالغان جەڭچى ـ ئوفىتسېرلىرىدىن جەمئىي 360 كىشى بار ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە كومپارتىيە ئەزاسى 200 دىن ئوشۇقراقىنى تەشكىل قىلاتتى. بۇ قىسمىدىكىلەرگە بېرىلگەن تەربىيە پۈتۈنلەي 8 ـ ئارمىيەنىڭ سىياسىي فاكۇلتېتى بويىچە بولغاچقا، شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى قىسىملار تەركىبىگە كىرگۈزۈلمىگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قىسمىدىكى جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ هەممىسى ئىچكىرىدە ئىكەن. بۇ دورەم ئۆز قىسمىمىزغا قايتىساق دەپ تەلەپ قىلىپتۇ ـ يۇ، يوللاردىكى ئەپسىزلىكنى نەزەردە تۇتۇپ، مېنى ئۆز قىسمىمىزغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا رۇخسەت قىلىسىڭىز، دەپتۇ. پېقىر تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ قورال ـ ياراغ ئالماي ئۆز قىسمىغا قايتىشىغا رۇخسەت قىلدىم. قومۇل ياكى قاراچوققا (شىڭشىيا)دىن لەنجۈغىچە بولغان ئارىلىقتا كۈتۈۋېلىشقا جۇ قو-

ماندان ئادەم ئەۋەتسۇن، بۇ ئىشنىڭ شۇنداق بېجىرىلىشى تۇغ-رۇلۇق شېكى دۆبەنگە ۋە جۇ قوماندانغا تېلېگراممۇ ئارقىلىق جا-ۋاب بەرگەندىن باشقا ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي سىياسىي بۆلۈمىگە تەكشۈرۈپ شۇ بويىچە بېجىرىلىشى توغرۇلۇق ئالاھىدە تېلېگ-راممۇ بېرىلدى.

جياڭ جېيېشى (تامغا)

جياڭ جېيېشىنىڭ مۇ بۇفاڭغا يوللىغان تېلېگراممىسى:

تېلېگراممۇ: شىنگىدىكى رەئىس ماغا

سىزگە مەخپىي تاپشۇرىدىغىنىم شۇكى، شىنجاڭدىكى شېكى دۆبەندىن تېلېگراممۇ كەپتۇ، 18 ـ گۇرۇپپا ئارمىيە دېيىلگەن شۇ شياڭچېيەن قىسمىنىڭ شىنجاڭدا قالغان 360 ئادەمى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئىچىدە كومپارتىيە ئەزاسى 200 دىن ئوشۇقراقنى تەش-كىل قىلىدىكەن، بۇلار شىنجاڭدىكى قىسمىلارغا قوشۇۋېتىلمەپ-تۇ، ئۇلار ئەسلىي قىسمىغا قايتىشنى قاتتىق تەلەپ قىلىپتۇ ـ يۇ، يوللاردىكى ئەپسىزلىكنى نەزەردە تۇتۇپ، مېنى ئۆز قىسمى-مىزغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا رۇخسەت قىلىسىڭىز، دەپتۇ. پېقىر تەكشۈرۈپ كۆرۈپ ئۇلارنىڭ قورال ـ ياراغ ئالماي ئۆز قىسمى-غا قايتىشقا رۇخسەت قىلدىم، قومۇل ياكى قاراچوقتا (شىڭ-شىڭشيا)دىن لەنجۇغىچە بولغان ئارىلىقتا كۆتۈۋېلىشقا جۇ قو-ماندان ئادەم ئەۋەتىدىغان بولدى، بۇ ئىشنىڭمۇ شۇنداق بېجىرى-لىشى توغرۇلۇق شېكى دۆبەنگە ۋە جۇ قوماندانغا جاۋاب تېلېگ-راممىسى بېرىلگەندىن باشقا، ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي سىياسىي بۆلۈمىگە تەكشۈرۈپ شۇ بويىچە بېجىرىلىشى توغرۇلۇق ئالا-ھىدە تېلېگراممۇ بېرىلدى.

جياڭ جېيېشى (تامغا)

شېكى شىمىي جياڭ جېيېشىنىڭ غەربىي يۆنىلىش ئارمىيەسى سول تارماق ئەترىتىنىڭ قورال ـ ياراغلىرىنى تاپشۇرۇپ، يەنئەنگە قايتىشىغا

رۇخسەت قىلغانلىق توغرىسىدىكى تېلېگراممىسىنى ئالغاندىن كېيىن، يولداش چېن تەنچيۇ مەركەزنىڭ يولىورۇقى بويىچە سول تارماق ئەترەتىنىڭ ئاز بىر قىسىم كادىر ۋە جەڭچىنى ئايروپىلان بىلەن، قالغان يولداشلارنى ئاپتوموبىل بىلەن يەنئەنگە قايتۇردى. يەنە بىر قىسىم يولداش شىنجاڭدا قالدۇرۇلدى.

لېكىن، شېڭ شىسەي 1942 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىزمغا ئاشكارا قارشى چىقىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى يەنئەنىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتكەن كادىرلارنى، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا داۋالىنىپ قايتىشىدا شىنجاڭدا تۇرۇپ قالغان كادىرلىرى ۋە غەربىي يۆنىلىش ئارمىيەسىدىن قېلىپ قالغان يولداشلارنى قالدۇرماي قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىدى. چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلار ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈلدى.

ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى تىنچلىق بىتىمىگە ئىمزا قويغاندىن كېيىن ئىككى تەرەپ قاماقتىكىلەرنى قويۇپ بېرىش مەسىلىسىگە ئۆتتى، چۇ ۋۇ ئەپەندى ئۆزىنىڭ «ھاۋا ئارمىيە تارىخ ماتېرىياللىرىنى توپلاش خىزمىتى ئاخباراتى» نىڭ 72 ـ سانىدا ئېلان قىلغان ماقالىسىدە مۇنداق يازىدۇ:

جاڭ جىجۇڭ جياڭ جېشىغا ئۇچىنچى قېتىم تېلېگراممىا يوللاپ مۇنداق دېدى: «بۇ بىر تۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرىنى قويۇپ بەرمەيدىغان بولساق، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى مۇڭۈپپەقىيەتلىك بولماي قالىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى: سەلەر سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بەرمەكچى ئەمەسمۇ؟ نېمە ئۈچۈن بىر تۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرىنى قامۇېلىپ، قويۇپ بەرگىلى ئۇنمايسىلەر؟ دېدى. ئىلى ۋەكىللىرى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ، سىلەر بىز بىلەن ئىمزالىغان سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش (شۇ چاغدا بىر تۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرىدىن بۆلەك يەنە بىر تۈركۈم پارتىيە ئەزاسى بولمىغانلارمۇ قاماقتا ئىدى) ۋە باشقا كېلىشىملەرنى گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئىمزالىغان *10* ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئەلۋەتتە *10* ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمىنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى تەسىرى چوڭ.

ئەگەر تەسرى چوڭ بولغان گومنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئوتتۇ-
رىسىدا ئىمزالانغان *10* - ئۆكتەبىر كېلىشىمنىمۇ ئىجرا قىلالمىغان
يەردە سىلەر بىلەن بىز ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا
ئىمزالانغان كېلىشىم تېخىمۇ ئەھمىيەتسىز بىر پارچە قۇرۇق قە-
غەز بولۇپ قالمامدۇ، دېدى».

(«جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيەسى غەربىي يۈ-
نىلىش ئارمىيەسىنىڭ سول تارماق ئەترىتى شىنجاڭدا» دىن ئې-
لىندى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى *1991* - يىل نەشرى)

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ كومپارتىيە ئەزالىرىنى قويۇپ بېرىش مە-
سىلىسى توغرىسىدا جياڭ جيېشىغا بەرگەن تېلېگراممىسى مۇنداق:

بۇلتۇر مەن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ
ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزدۇم. ئۇلار سىياسىي
مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش تەلىپىنى بىرنەچچە قېتىم ئوتتۇرىغا
قويغان ھەمدە كېلىشىمگە كىرگۈزگەن. ماھىيەتتە، ۋۇ جۇڭشىن
شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن ئەخمەتجان، جاۋ
جيەنفېڭ قاتارلىق بىر تۈركۈم سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ
بەرگەن.ئىكەن،ھازىر مەن ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن
ھەربىي ئىشلار مەسىلىسى توغرىسىدا سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ كې-
لىۋاتىمەن. ئەگەر كېلىشىمگە كېلەلىسەك، ھازىر قاماقتا ياتقان
كوممۇنىستىك پارتىيەدىن بولمىغان كۆپلىگەن سىياسىي مە-
ھبۇسلارنىڭ ھەممىسىنى شەرتسىز قويۇپ بېرىشكە تىرىشى-
دۇ. ئەگەر سىياسىي مەھبۇسلار قويۇپ بېرىلمەي داۋاملىق قاماپ
قويۇلسا، ئۇ ھالدا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرە-
شىش ناھايىتى تەس بولۇپ قالىدۇ، مېنىڭ شىنجاڭدىكى ۋەزى-
پەمنى ئورۇنلاشمۇ ناھايىتى تەس بولۇپ قالىدۇ.

دېمەك، «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ
بېرىش توغرىسىدىكى مەزمۇنى كومپارتىيە ئەزالىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە

ئالاتتى.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى قاماق-تىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنى يەنئەنگە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم ئورۇنلاشتۇردى، شىنجاڭلىق سىياسىي مەھبۇسلارنىڭمۇ كۆپ قىسمى ئىلغا قايتۇرۇلدى.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم ئۈرۈمچىدە قويۇپ بېرىلگەن ئابدۇرېھىم ئەيسا قاتارلىق قىسمەن سىياسىي مەھبۇسلارنى ئېلىپ ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا قايتتى. قاماقتىكى خادىملارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش توغرىسىدىكى خەۋەر بىزنىڭ گېزىتىمىزدە «ۋەكىللىرىمىز يېتىپ كەلدى» دېگەن ماۋزۇدا مۇنداق خەۋەر قىلىندى:

> *19* ـ ئىيۇن كۈنى بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىزدىن ئەخمەت ئەپەندى ئىككى تەرەپ پۈتۈمنىڭ مەھبۇسلارنى ئازاد قىلىش دېگەن پونكىتىغا ئاساسەن، بىزنىڭ قولىمىزغا ئەسىر بولۇپ چۈشكەن گومىنداڭ گېنېراللىرى گو چى، ۋەن لىگيۇن ھەم گاۋ بەيۈلەرنى ئۈرۈمچىگە بىللە ئېلىپ باردى. *20* ـ ئىيۇن كۈنى پۈتۈمگە ئاساسەن، ئۈرۈمچى سولاقخانىلىرىدىكى پۈتۈن مەھبۇسلارنى ئازاد قىلدى. ۋەكىللىرىمىز *26* ـ ئىيۇن سائەت *9*دا ئازاد قىلىنغان مەھبۇسلاردىن ئابدۇرېھىم ئەيسانى بىللە ئېلىپ شەھىرىمىز غۇلجىغا يېتىپ كەلدى.

ئابدۇرېھىم ئەيسا 1909 ـ يىلى رۇسىيە ئالمۇتا ئوبلاستىغا قاراشلىق ئۇيغۇر رايونىنىڭ غالجات يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1928 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن غۇلجىغا كۆچۈپ كېلىپ، چاپچالنىڭ جاغىستاي يېزىسىغا ئورۇنلاشقان. 1933 ـ يىلى پەننىي مەكتەپ ئېچىپ، ئۆزى دەرس بەرگەن. 1937 ـ يىلىدىن 1941 ـ يىلىغىچە غۇلجا شەھىرىدىكى «ئۇمىد» مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، ئىلمىي مۇدىر، مەكتەپ مۇدىرى بولغان. 1942 ـ يىلى ئۈرۈمچىگە يۆتكىلىپ كېلىپ، قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئىشلە-

گەن. 1945 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە مەخپىي ئىنقىلابىي پائالىيەتلەرگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، گومىنداڭ تۇرمىسىگە چۈشكەن. 1946 ـ يىلى بىتىمدىن كېيىن تۇرمىدىن چىقىپ غۇلجىغا قايتقان، بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاقسۇدىكى سايلامغا يېتەكچىلىك قىلغان. بىتىم بۇزۇلغاندىن كېيىن غۇلجىغا قايتىپ كېتىپ، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى، شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ باش كاتىپى بولغان. ئازادلىقتىن كېيىن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەگەن. 1957 ـ يىلى «ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» ۋاقتىدا تەنقىد قىلىنغان ۋە شۇ يىلى ۋاپات بولغان.

قويۇپ بېرىلگەن يەرلىكتىكى يولداشلار ئىچىدە شېڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇپ قولغا ئېلىنغان خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپى 9 ـ شۆبە مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ھامۇت ئىمىنوف، قاسىم ئەزىزوف، تاجىك مىللىتىدىن بولغان ئىلغار ياش زۇلال ۋە قۇربان مامۇتوف، ئابدۇرېھىم پېتەك قاتارلىق سىياسىي مەھبۇسلار بار. بۇ يولداشلار ھاياتىنىڭ خەۋپىكە ئۇچرىشىغا قارىماي مەخپىي كۆرەشنى قانات يايدۇرۇپ، بەختكە قارشى تۇتۇلۇپ قېلىپ قاماقتا ئېلىنغان. تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن ئۇلار ئازادلىققا ئېرىشىپ غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ، شۇنىڭدىن كېيىنكى پۈتۈن ئۆمرىنى خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىغا بېغىشلىدى.

يولداش ھامۇت ئىمىنوف ئازادلىقتىن كېيىن ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى؛ يولداش قاسىم ئەزىزوف شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى؛ يولداش زۇلال (تاجىك) قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى؛ يولداش قۇربان مامۇتوف ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى؛ يولداش ئابدۇرېھىم پېتەك ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىدىن مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالدى.

بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىرى ئۇچۇن ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەتتە ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن بۇرھان ئەپەندىم بىللە ئولتۇرۇپ ئەينى يىللىرى شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىدە بىر ـ بىرىگە كۆز ئىشارىسى قىلىپ، ئۆز ـ ئارا مەدەت بېرىشكەنلىرىنى ئەسلىشىپتۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇرھان ئەپەندىم دائىم ئەخمەتجانلارنىڭ تۇرمىدە تېشىلىپ كەتكەن مانچىستىر دوپپىنى كىيىپ يۇرىدىغانلىقىنى ئەسلەپ بېرەتتى. ئۇلار قاراڭغۇ زىندانىدا ئۆزئارا پاراڭلىشىشقىمۇ يول قويۇلمايدىغان ئېغىر كۈنلەردە، بۇرھان ئەپەندى ئەخمەتجانلارنىڭ دوپپىسىنى سىلاپ، بارمىقى دوپپىنىڭ تۆشۈكىگە كىرگەندە، بۇ كىشىنىڭ ئەخمەتجان ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىنى بىلەتتىكەن.

1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى چۈشچىگىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى جەنۇبى بىيۇروسىنىڭ ئورگان گېزىتى ـــ «چۇڭچىڭ گېزىتى» دە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئەخمەتجان قاتارلىق ۋەكىللىرى بىلەن جاڭ جىجۇڭ ئىمزالىغان «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۇنجى قۇرۇلتاي توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» تولۇق تېكىستى بىلەن ئېلان قىلىندى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدىكى مەيداندا 30 مىڭ كىشىلىك

بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى. رەئىس سەھنىسىدە: سولدىن ئوڭغا خادىۋاڭ، ئىسھاقبېك، بۇرھان شەھىدى، ئەخمەتجان، جاڭ جىجۇڭ، يۇ يۈرېن، ئەيسا، مەسئۇت.

چوڭ يىغىلىش ئۆتكۈزۈلدى. گومىنداڭ پېشۋالىرىدىن بولغان گومىنداڭ مەركىزىي تەپتىش ھەيئىتى يۇ يۈرېن ئەپەندى بىرمۇنچە كىشىلەرنى باشلاپ نەنجىڭدىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ چوڭ يىغىنغا قاتناشتى. يىغىن ناھايىتى داغدۇغىلىق ئېچىلدى. يۇ يۈرېن، جاڭ جىجۇڭ، ئەخمەتجان قاسىمى، بۇرھان شەھىدى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوف، ئەيسابەگ، مەسئۇت سەبىرى، خادىۋاڭ، سۇڭ شىلىەن قاتارلىق كىشىلەر مەيدانغا ياسالغان رەئىس سەھنىسىدىن ئورۇن ئالدى.

جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئەخمەت ئەپەندىم يىغىندا سۆز قىلدى. جاڭ جىجۇڭنىڭ سۆزى «پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» دېگەن تېمىدا مۇنداق ئېلان قىلىندى:

غۇلجا ۋەقەسىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىنغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت

ــ ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئەبەدىي تىنچلىقنى قولغا كەلتۈرەيلى

(مىنگونىڭ 35 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن تىنچلىقنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنىدا سۆزلەنگەن سۆز)

ھەر مىللەتتىن بولغان مۆھتەرەم قېرىنداشلار:

غۇلجا ۋەقەسى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىندى. كۆپچىلىكە مەلۇمكى، ۋەقە يۈز بېرىپ ھازىرغا قەدەر، بىر يىل سەككىز ئاي ئۆتتى. ئارمىيە ـ خەلقتىن بولۇپ ھەر ئىككىلا تەرەپتىن قۇربان بولغان ئادەم نەچچە ئون مىڭدىن كەم ئەمەس، دۆلەت ۋە خەلققە كەلتۈرگەن زىيانمۇ نەچچە مىڭ مىليون يۈەندىن ئاز بولمىدى. نۇرغۇنلىغان ئادەملەر ئۆي ـ ماكانلىرىدىن ئايرىلىدى. نۇرغۇن ئادەم ھاياتىدىن ئايرىلدى. بۇ بۇاستە بولغان زىيان، قالايمىقانچىلىق تۈپەيلىدىن يەتكەن ۋاستىلىك زىياننىڭ سانىنى ھېسابلاپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس. مەيلى دۆلەتكە يا-كى شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېلىپ ئېيتايلى، بۇ ئىنكار قىلىپ بولماىدىغان بىر زور ۋەقەدۇر.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئارزۇسى بىلەن مېنى ئۈرۈمچىگە سۆھبەت ئۈيۈشتۈرۈشقا ئەۋەتكەندى. بۇ قېتىمقى سۆھبەت ئۆتكەن يىل 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلىنىپ ھازىرغا قەدەر سەككىز ئاي داۋام قىلدى. بۇ جەريانىدا گەرچە نۇرغۇن ئوڭۇشسىزلىقلار، كۆپلىگەن قېينىچىلىقلار يۈز بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز ھامان بۇ ئوڭۇشسىزلىق، قېينىچىلىقلارنى يېڭىپ، ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلدۇق.

بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل بولۇشى ئەلۋەتتە ئاساسەن مەركەزنىڭ خەلق ئۈستىدىكى ئازاب ـ ئوقۇبەتنى نەزەردە تۇتۇپ، تىنچلىق سىياستىنى ئىجرا قىلىش نىيىتىگە كەلگەنلىكى، شۇنداقلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ كۆڭۈل ۋە ئىددىيە جەھەتتىكى بىردەك ئارزۇ ۋە تەلىپىنىڭ تەقەززاسىدىن بولىدى. لېكىن بىز يەنە ئالدى بىلەن ئۇلۇغ دوست قوشنىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا سەمىمىي مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز. چۈنكى، سۆھبەت داۋامىدا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بۇ ئوتتۇرىدا كېلىشتۈرگۈچى بولۇشقا ماقۇل بولدى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مۇۋەققەت باش كونسۇلى يېۋسىيېۋ ۋە يېڭىدىن تەيىنلەنگەن باش كونسۇل ساۋېلىيېفلار سىرتتىن ياردەم بېرىپ، بىزگە چوڭقۇر دوستلۇق قىلىپ، كۆپ ياردەملەر كۆرسەتتى. بۇنىڭدىن قالسا يەنە غۇلجا ۋەكىللىرى رەھمجان سابىر ھاجى، ئوبۇلخەيرى تۇرە، ئەخمەتجان قاسىملار ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىككى ئوتتۇرىدا چېپىپ يۈرۈپ، ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى، زور تۆھپىلەر قوشتى. مەن مەركەزگە ۋاكالىتەن بۇ ئۇچەيلەنگىمۇ مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى زاتلارمۇ ۋەقەنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل بولۇشى ئۈچۈن ۋاستىلىك ھالدا كۆپ كۈچ چىقاردى، بۇمۇ بىزنىڭ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەن 5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى بىر سۆز قىلغانىدىم، ئۇنىڭدا دۇنيا بويىچە تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇش غەلبە قىلغانلىقى

كېيىن، دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر دۆلەت تىنچلىقىغا موھتاج، تىنچلىقنى ئۈمىد قىلىدۇ، بىزنىڭ جۇڭگوغا، جۈملىدىن شىنجاڭغا كەلسەك، بىز تېخىمۇ موھتاج، تىنچلىقنى تېخىمۇ ئۈمىد قىلىمىز، دېگەنىدىم.

ھازىر شىنجاڭدا تىنچلىق قولغا كەلدى، بىز ئۇنى ئوبدان ساقلىشىمىز، سۆيۈشىمىز، يۈكسەلدۈرۈشىمىز، شىنجاڭدىكى تىنچلىقنى ئومۇميۈزلۈك تىنچلىققا، مەڭگۈلۈك تىنچلىققا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم. قانداق قىلغاندا ئومۇميۈزلۈك تىنچلىقنى، مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ؟ مېنىڭچە ئۇنىڭدا باشقا نەرسە يوق، يەنىلا يېقىندا ئېلان قىلغان نۇتۇق بىلەن مۇراجىئەتنامىدە ئېيتىپ ئۆتكەنىدەك، جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، خەلقچىل سىياسەتنى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت تۆت جۈملە سۆزنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم. بىز جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم. سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرىدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە قەتئىي يول قويماسلىقىمىز لازىم. ۋەتەنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشىمىز كېرەك، ۋەتەن بىرلىكىنى پارچىلايدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە قەتئىي يول قويماسلىقىمىز لازىم. خەلقچىل سىياسەتنى يولغا قويۇشىمىز، خەلقچىل سىياسەتكە خىلاپ كېلىدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرنى ھەرقانداق ئادەم پاش قىلىش ۋە توسۇشقا ھەقلىق. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشىمىز كېرەك. مىللەتلەر ئارىسىغا ئىغۋاگەرچىلىك سالىدىغان، مىللىي ماجىرا تۇغدۇرىدىغان، ھەتتا مىللىي ئۆچمەنلىك قوزغايدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرنى ھەرقانداق ئادەم پاش قىلىش ۋە توسۇشقا ھەقلىق.

بىراق مەن شۇنى كۆپچىلىككە تەنتەنىلىك بىلەن ئۇقتۇرۇپ ئۆتمەكچىمەنكى، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان تۆت جۈملە سۆزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا يالغۇز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يۆلىنىۋېلىش كۇپايە قىلمايدۇ. چوقۇم پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ سەمىمىي ھىمايە قىلىشى ۋە يېقىندىن كۈچ چىقىرىشىغا تۇغرا كېلىدۇ. بۇ

تۆت جۈملە سۆز قانداقتۇر مەلۇم بىر شەخس ياكى بىرەر مىللەتنىڭ تەلىپى ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئۇلكە خەلقنىڭ، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك ئورتاق تەلىپى، بىز ئىشىنىمىزكى، ھەر مىللەت قېرىنداشلارنىڭ بىردەك ھىمايە قىلىشى ۋە كۈچ چىقىرىشى ئارقىسىدا بۇ تۆت جۈملە سۆزنى چوقۇم، ئومۇميۈزلۈك ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ ئومۇميۈزلۈك، مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايمىز.

مەن ئۇلكە رەئىسى سۈپىتىم بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا شۇنداق ۋەدە بېرىمەنكى، چوقۇم پۈتۈن ئۇلكە خەلقنىڭ ئاددىي چاكىرى سۈپىتىدە تۇرۇپ، پۈتۈن ئۇلكە خەلقى ئۈچۈن سەمىمىي ـ ساداقەتلىك بىلەن خىزمەت قىلىمەن. مۇنىڭدىن كېيىن خەلقنىڭ دەرد ـ ئەلىمىنى قانداق ھەل قىلىش، خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى قانداق يارىتىش يولىدا پۈتۈن ئەقلىي ۋە جىسمانىي كۈچۈمنى ئايمايمەن. بۇرۇنقى شىنجاڭ بىر چوڭ زىندان ئىدى، دېدۇق. ئەمدى بىز شىنجاڭنى ئەركىنلىك، باراۋەرلىك گۈلزارىغا ئايلاندۇرىمىز. بىز بۇرۇن شىنجاڭ خەلقى دائىم تەپرىقىچىلىك، تېررورلۇق ۋەھىمىسى ئىچىدە ياشاپ كەلدى، ئەتىگەن تۇرسا كەچكە كۆزى يەتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى، دېدۇق. ئەمدى بىز ھەربىر ئادەمنى تىنچ ـ خاتىرجەم، شاد ـ خۇرام تۇرمۇشقا ئىگە قىلىمىز. بىز بۇرۇنقى ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ زور كۆپچىلىكىنى خىيانەتچى، چېرىك ئەمەلدارلار، دېدۇق. ئەمدى بىز ئەمەلدارلىرىمىزنى ساغلام، ساپ، تىرىشچان ھەمدە خەلق ئۈچۈن سەمىمىي خىزمەت قىلىدىغان ئەمەلدارلاردىن قىلىپ چىقىرىمىز. بىز ئۆتمۈشتىكى شىنجاڭ خەلقىنى ئېزىلگەن، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغان خەلق، دېدۇق. ئەمدى بىز ئادەمگە ئەركىنلىك ۋە بەخت بېرىپ، ھەرقانداق شەكىلدىكى زۇلۇم، ئېكسپىلاتاتسىيەدىن مەڭگۈ خالىي قىلىمىز. ئومۇمەن، مۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەممىلا ئىشىدا ئۆتكەنكى بارلىق يامان ھادىسە، يامان ئادەتلەرنى پاك ـ پاكىز سۈپۈرۈپ تاشلاپ، دەۋر بۇلگۇچ يېڭى كەيپىيات، يېڭى ئىستىل ئارقىلىق پۈتۈن ئۇلكە خەلقىگە يېڭى تۇرمۇش، يېڭى ھايات يارىتىپ بېرىشىمىز كېرەك. مەن ئۆزۈمنى

مۇشۇ ئارزۇلارنى بەجا قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە دەپ ئېيتالمايمەن. لېكىن مەندە شۇنداق سەمىمىيەت، مۇشۇنداق ئىشەنچ بار. بولۇپمۇ پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ھمايە قىلىشى ۋە يېقىندىن كۈچ چىقىرىشى، ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلقچىل ھۆكۈمەتنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا بۇنى چوقۇم ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ!

سۆيۈملۈك قېرىنداشلار، غۇلجا ۋەقەسىنىڭ تىنچ ھەل قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، بىز يېڭى بىر دەۋر بۆلگۈچ قۇرۇلۇش باسقۇچىغا قەدەم قويماقچىمىز. بىز ئۇچ مەسلەك ئاساسىدىكى يېڭى شىنجاڭنىڭ يېڭى تارىخىنى يارىتىشىمىز، شىنجاڭنىڭ تىنچ، بىرلىككە كەلگەن، خەلقچىل، ئىتتىپاقلاشقان يېڭى تارىخىنى يارىتىشىمىز، مەڭگۈ تىنچلىقنى، بىرلىككە كەلگەن، خەلقچىل، ئىتتىپاقلاشقان يېڭى تارىخنى يارىتىشىمىز لازىم. ھازىردىن باشلاپ بۇ يېڭى تارىخنىڭ بىرىنچى باب، بىرىنچى جۈملىسىنى يېزىشقا باشلىشىمىز لازىم. ئەڭ ئاخىردا ئۇنلۇك شوئار توۋلايلى:

1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، ئەخمەتجان بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىدا نۇتۇق سۆزلىمەكتە.

جۆگگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرەيلى!
ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھمايە قىلايلى!
خەلقچىل سياسەتنى يولغا قويايلى!
مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتەيلى!
شىنجاڭنى تەمر قىلىشنى باشلايلى!
ياشىسۇن جۆگخۇا مىنگو!
ياشىسۇن ئۇچ مەسلەك!
ياشىسۇن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلار!

بۇنىڭغا ئۇلاپ ئەخمەت ئەپەندىم سۆزگە چىقتى، سۆزنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

مۇھتەرەم ۋەتەنداشلار ۋە مۇندا توپلانغان ھەربىر مىللەت ۋەكىللىرى!
قەدىرلىك قېرىنداشلار!
ئۇلۇكمىزدە ھاياتلىق يالقۇنى ئەسرلەردىن بۇيان پۈتۈنلەي ئۆچكەنىدى، تا ئاخىرقى كۈنلەرگە قەدەر ئۇلۇكمىزدە ئوتتۇرا ئەسرلىك تۇرمۇش ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. خەلقىمىز قۇللۇق زەنجىرىگە باغلىنىپ، ئەبەدىي قاراڭغۇلۇق زىندانىغا تاشلانغانىدى. راست، ئاخىرقى ئون يىلدىن ئاۋۋال ۋەتىنىمىزگە ھۆرلۈك قۇياشى چىققانىدى. ئۇنىڭ نۇرى خەلقىمىزنى بىرئاز تەلپۈندۈرۈپ ئويغاتقانىدى. ۋەتىنىمىزدە ياشىغۇچى پۈتۈن مىللەتلەر ھەقىقىي باراۋەرلىكنى سېزىپ، مىللىي مائارىپ، مىللىي مەدەنىيەتنى كۆتۈرۈشكە باشلىغانىدى. لېكىن ئۇ ھۆرلۈك قۇياشى ناھايىتى تېز پاتتى. ۋەتىنىمىزنى قارا بۇلۇت قاپلاشقا باشلىدى. خۇسۇسەن ئاخىرقى تۆت ـ بەش يىل ئىچىدە ۋەتىنىمىز تويماس قانخور دەججالغا تاپشۇرۇلغان قاراڭغۇ زىندانغا ئايلاندى، خەلقىمىزنىڭ بوينىغا سېلىنغان سىرتماق ئاخىرغا قەدەر تارتىلدى. رىزالەتلەنگەن، ھاقارەتلەنگەن، ھاياتلىق ھوقۇقىدىن

پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان خەلقىمىز دەھشەتلىك زۇلۇمغا تاقەت قىلالماي، تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىنى ھېچكىمگە كۆرسىتەلمەي، ئەلەنگەلىك ئاھۇ زارلىرىنى ھېچكىمگە ئاڭلىتالماي، ھېچ يەر-دىن دەردىگە داۋا تاپالماي قوزغىلىشقا مەجبۇر بولغانىدى.

بىزنىڭ ئىلىدا كۆتۈرگەن قوزغىلاڭلىرىمىز پەقەت ئىلى ۋىلايىتىدىكى خەلقنى زۇلۇمدىن ئازاد قىلىشلا بولماستىن، بەلكى پۈتۈن ئۆلكىمىزدىكى خەلقنى زۇلۇمدىن، تەڭسىزلىكتىن ئازاد قىلىپ، ھۆرلۈك، ئەركىن، بەخت ـ سائادەتكە چىقىرىش ئىدى. ھوقۇقلاردىن تەڭ پايدىلىنىش ئىدى.

ھەقىقەتتە بىزنىڭ خەلقىمىزدە ھېچقانداق قان تۆكۈش مەقسىتى يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن رادىيو ئارقىلىق جىيالڭ ۋېيىۋەن-جاڭنىڭ ئۆتكەن يىلى «چېگرا ئۆلكىلەردە ياشىغۇچى مىللەتلەر مۇختارىيەت تىلىسە بېرىمىز» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاش بىلەنلا بىز مەسىلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىش چارىلىرىگە كېرىشكەنىدۇق. سەككىز ئايدىن بېرى تالىشىپ كېلىشكەن بىتىم نەتىجىسىنى بايرام قىلىپ داغدۇغا بىلەن ئۆتكۈزمەكتىمىز، خەلقىمىز ئۆزىنىڭ خالىغان كىشىلىرىدىن مەمۇرىيەتلەرنى سايلاش، مىللىي مائارىپ ۋە مىللىي مەدەنىيەتنى ھۆرلۈك بىلەن تەرەققىياتلاشتۇرۇش، مىللىي ھەربىي قىسىملار قۇرۇش، ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇتۇش ۋە ئوقۇش، ئۆز ئانا تىلىدا ئىش يۈرگۈزۈش ھوقۇقلىرىغا ۋە بۇنىڭدىن باشقا ئۆلكىمىزنىڭ تارىخىدا كۆرۈلمىگەن ھوقۇقلارغا ئىگە بولدى. بۇگۈنىدىن باشلاپ ئۆلكىمىزدە ھەقىقىي خەلقچىللىق سىياسىتى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلماقچى، بۇگۈنىدىن باشلاپ بىتىمگە مۇۋاپىق قۇرۇلغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەسمىي ئىشقا كىرىشتى، يېڭى ھۆكۈمەتتىن بىتىمنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، خەلقىمىزنى بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇشقا قاراپ باشلاشنى تەلەپ قىلىمىز.

ياشىسۇن ئۆلكىمىزدە مىللەتلەر باراۋەرلىكى!

ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ ھۆرلۈكى!

ئەبەدىي يوق بولسۇن ئۆلكىمىزدە ئىستىبدات ھاكىمىيەت!

يوقالسۇن ئىستىبداد ھاكىمىيەتنى ياقلىغۇچى مۇستەبىت-چىلەر!

(«شىنجاڭ گېزىتى» *1946* ـ يىل 7 ـ ئاي)

ئارقىدىنلا يۇ يۇرېن قاتارلىقلارمۇ سۆز قىلدى.

گومىنداڭنىڭ مەركىزدىن كەلگەن مۇخبىرلىرى بۇ داغدۇغلىق مۇراسىمنى قىسقا خەۋەرلىك ھۆججەتلىك فىلىم ئورنىدا كىنوغا ئالغاندەكەن. ھازىر بۇ فىلىم بېيجىڭ كىنو ئارخىپخانىسىدا ساقلىنىۋاتىدۇ. مەن ھەر قېتىم بۇ فىلىمنى (خاتىرە ئۇچۇن ئېلىۋالغانىدىم) كۆرگىنىمدە، خۇددى 60 نەچچە يىل ئىلگىرىكى ۋاقىتقا قايتقاندەك ھېس قىلىمەن...

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلانغاندىن كېيىن، ئەخمەت ئەپەندىم باشچىلىقىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى «پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە مۇراجىئەت»نى يازدى. ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

ئۆلكىمىزدە ياشىغۇچى ھەر مىللەت خەلقى ئىلگىرى ئۆلكىمىزدە مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىق ھاكىمىيەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، دىن، مىللەت ۋە ئىجتىمائىيەت قاتارلىق ھەرقايسى تەرەپلەردىكى زۇلمىغا قاتتىق ئۇچراپ، ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرگەنىدى.

مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار ئەكسىيەتچىل سىياسەت قوللانغانلىقتىن ئۆز ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىقتىدارلىق ئەمگەكچىلەر مىسلى كۆرۈلمىگەن جاپا ـ مۇشەققەت تارتتى. مەسلەن، دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش جەھەتتە ۋەتەن ئۇچۇن، مىللەت ئۇچۇن، دىن ئۇچۇن سەمىمىي ـ سادىق بولۇپ تىرىشىپ ئىشلەيدىغان كىشىلەرگە شەرت ـ شارائىت يارىتىپ بېرىلمەيلا قالماستىن، بەلكى ئەكسىيەتچىل دۆلەت ئورگانلىرىغا قىلچە خەلق ئۇچۇن تۆھپە يارىتىش نىيىتىدە بولماي، خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ كەلدى، شۇ سەۋەبتىن ھۆكۈمەت چە-

رىكلىكته يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى.

مۇستەبىت ھۆكۈمرانلار ئۆلكىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قارىتا ئىقتىسادىي جەھەتتە بارلىق ئېكسپلاتاتسىيە ۋاسىتىلىرىنى قوللانغانلىقتىن، خەلق ئېغىر ئالۋان ـ ياساق بويۇنتۇرۇقى ئىچىدە ئىنتايىن نامراتلىقتىن ئىبارەت ئېچىنىشلىق ھالەتكە چۈشۈپ قالغانىدى. ھەتتا ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش شارائىتىمۇ كاپالەتكە ئىگە بولالماي، نۇرغۇن ئادەم يۇرت ـ ماكانىدىن ئايرىلىپ قالغان، ھەتتا قەلەندەر بولۇپ كەتكەنىدى. ئەسلىدە خەلقنى خەلقچىللىقنى يۇرگۈزۈشكە چاقىرىق قىلىپ، كىشىلەرنى يېڭى جەمئىيەتكە مېڭىشقا باشلايدىغان نەشرىيات تارماقلىرىمۇ چىرىك ھاكىمىيەتنىڭ خەلقنى زۇلمەتكە ئىتتىرىدىغان، يەنى ئىباشتىن قۇللۇق ئاساراتىگە چۈشۈرىدىغان تەشۋىقات قوراللىرىنى ئايلىنىپ قالغان. خەلقنىڭ سۆز ئەركىنلىكى يوق ئىدى، ھەتتا ئىككى دوست بىر يەرگە كېلىپ پاراڭلاشسىمۇ ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. بىزنىڭ مىللىتىمىز تارىختا مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلغان مىللەت ئىدى. بەزى مەدەنىيەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز دۇنيا تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان. لېكىن مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىق ئاستىدا خەلقنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرى تەرەققىي قىلىشتا يوق، ئەكسىچە ئەسلىدىكى خېلى تەرەققىي قىلغان مەدەنىيىتىمۇ يەر بىلەن يەكسان قىلىندى.

ئىلگىرى ئۆلكىمىزدە يولغا قويۇلغان مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىق سىياستى *1933* ـ يىلىغىچە («ئاپرىل ئۆزگىرىشى» دىن ئىلگىرى) ئۇچىغا چىققان ھاكىممۇتلەقلىق بولۇپ ئىپادىلەندى، خەلق قۇللارچە زۇلۇم چەكتى. «ئاپرىل ئۆزگىرىشى» دىن كېيىنكى ھاكىمىيەت خەلقچىللىق سىياستىنى يولغا قويۇپ، كىشىلەرنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى ئازادلىقى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى، ئۆلكىمىزدە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش جەھەتتە، بىر مەزگىل خېلى ئەھمىيەت بەرگەن، بۇ جەھەتتە قولغا كەلتۈرۈلگەن كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتلەرنىمۇ ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. لېكىن ئۇ بەربىر قىسقا ۋاقىتلىق ئىدى. كېيىن بېرىپ تېخىمۇ ئەكسىيەتچىل يولغا مېڭىپ كەتتى، خەلقىمىز «ئاپرىل ئۆزگىرىشى» دىن

ئاۋۋالقىدىنمۇ بەكرەك جاپا ـ مۇشەققەتكە قالدى. بۇ مەزگىلدە ھۆكۈمەت كۆرۈنۈشتە مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزمىگەندەك، خەلقچىللىق سىياستىنى كۆرستىپ قويۇپ، خىلمۇخىل ھىيلە ـ مىكرلەرنى ئىشلەتتى، ماھىيەتتە يۈرگۈزگىنى يەنىلا مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىق سىياستى بولدى، خۇسۇسەن كېينكى تۆت ـ بەش يىل ئىچىدە ئۆلكىمىز زۇلمەتلىك دوزاخقا ئايلاندى. دوزاخنىڭ ئاچقۇچمۇ قانخور جاللاتلارنىڭ قولىدا بولۇپ قالدى.

مۇبادا بۇنداق زۇلمەتلىك ھۆكۈمرانلىق داۋاملىشىپ كېتىۋېرىدىغان بولسا، مىللىتىمىز سۆزسىز يوقىلاتتى.

خەلقىمىزنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، مىللەت، دىن قاتارلىق تەرەپلەردە چەككەن زۇلمى چىداپ بولمايدىغان يەرگە يەتكەندە، ئالدى بىلەن ئالتاي خەلقى، كېيىن ئىلى

1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. گومىنداڭنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى يۇ يۈرېن قەسەم بېرىشكە نازارەتچىلىك قىلدى. بۇ يىغىندىن كېيىن چۈشكەن سۈرەت بولۇپ، ئوڭدىن تۆتىنچى كىشى جاڭ جىجۇڭ، سولدىن تۆتىنچى كىشى يۇ يۈرېن، سولدىن ئۈچىنچى كىشى ئەخمەتجان، سولدىن ئىككىنچى كىشى بۈرھان شەھىدى، 2 ـ رەت سولدىن بىرىنچى كىشى لىيۇ زېرۇڭ.

خەلقى غەزەپتىن ئوت بولۇپ يېنىپ، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلارغا قارشى مىللىي ئازادلىق قوراللىق كۈرىشىنى قوزغىدى. ھەقىقەت يولىدا ئېلىپ بېرىلغان بۇ ئۇلۇغ كۈرەش ئىلىدا غەلىبىگە ئېرىشتى. خەلق ئۆز ھاكىمىيىتىنى ـــ «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتىنى قۇردى.

مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ دولقۇنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتكە قاراپ ئېقىپ، پۈتۈن ئۆلكىگە تەسىر يەتكۈزۈشكە باشلىدى. قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بېرىلىۋاتقان چاغدا گومىندالڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبىرى جيالڭ ۋېيۋەنجالڭ بۇلتۇر 8 ـ ئايدا چېگرا رايون مەسىلىرى توغرىسىدا نۇتۇق سۆزلەپ، ئەگەر ئاشۇ رايونلاردا ياشايدىغان مىللەتلەر ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرۇپ كېتەلىگۈدەك ئىقتىدارغا يەتكەن بولسا، ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئىدارە قىلىدىغان ھوقۇق بېرىشنى خالايمىز، دەپ كۆرسەتتى. ئۇ بۇ گەپنى قىلغاندىن كېيىن بىز مەسىلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش چارىلىرى ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدۇق.

1945 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن باشلاپ بىزنىڭ ئىلىدىن ئۇ-رۇمچىگە ئەۋەتكەن ۋەكىلىمىز ئەخمەتجان قاسىمى ئەپەندى، رەھىمجان سابىر ھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ بىلەن سەككىز ئاي سۆھبەت ئۆتكۈزۈش نەتىجىسىدە بۇ يىل 6 ـ ئايدا ئىككى تەرەپ «تىنچ-لىق بىتىمى» نى ئىمزالىدى. مۇشۇ «تىنچلىق بىتىمى» گە ئاسا-سەن قۇرۇلغان يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە ئىمزالانغان «تىنچلىق بىتىمى» 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى تولۇق ئېلان قىلىن-دى. «تىنچلىق بىتىمى» بويىچە، بۇ يىل 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈ-نى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتتە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ بولغانلىقتىن ئۇچ ۋىلايەت ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە بۇاستە قارايدىغان بول-دى. ئىمزالانغان «تىنچلىق بىتىمى» بويىچە، پۈتۈن ئۆلكە خەلقى مىسلى كۆرۈلمىگەن ئەڭ چوڭ ھوقۇققا ئىگە بولدى. ئازادلىق، ئەركىنلىك، خەلقچىللىق ئاساستا پۈتۈن ئۆلكە مىقياسىدا بىرلىك

ۋە تىنچلىق ئەمەلگە ئاشتى.

قېرىنداشلار!

كۆپ يىللاردىن بۇيان بىزنىڭ مىليونلىغان كىشىلىرىمىزنىڭ كېچە ـ كۈندۈزلەپ تىلەپ كەلگەن ئارزۇسىنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىدىن ۋاقتى كېلىپ قالدى. بىز ئىلگىرى سايلاش ۋە سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولالمايلا قالماي، بەلكى مۇستەبىت ھۆكۈمرانلارنىڭ تۆمۈر تىرنىقى ئاستىدا، ئۇلارنىڭ ئالقىنىدىكى ئويۇنچۇققا ئايلىنىپ قالغانىدۇق. بۈگۈن، تۆۋەندىن يۇقىرىغىچە ئۆزىمىزنىڭ كېڭەش ھەيئىتىنى قۇرۇپ، ئۆزىمىز ئىشىنىدىغان خەلقىمىز سادىق بولغان كىشىلەرنى كېڭەش ھەيئىتىگە سايلىيالايدىغان بولدۇق، يەنى خەلق ئۆزى خەلقچىللىقنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان پۈرسەتكە ئېرىشتى.

ئىلگىرى ھاقارەتلەنگەن، ۋەيران قىلىنغان دىن ئەمدىلىكتە ھۆرمەتكە ئىگە بولىدىغان بولدى، ئۆزىمىزنىڭ بارلىق قانۇن ۋە قائىدە ـ تۈزۈملىرىمىزنى ئىشقا ئاشۇرالايدىغان بولدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خەت ـ ئالاقىلەردە ئۆزىمىزنىڭ مىللىي تىل ـ يېزىقىمىزنى قوللىنالايدىغان بولدۇق، بۇ ھەقىقىي تۈرده خەلق مائارىپىنى راۋاجلاندۇرۇش، مىللىي مەدەنىيەت ـ سەنئەتنى راۋاجلاندۇرۇش، گۈزەل بەختلىك مەدەنىي تۇرمۇش بەرپا قىلىش ئۈچۈن شەرت ـ شارائىت يارىتىپ بەردى. ئىقتىسادىي جەھەتتە، ئىلگىرى دەھشەتلىك تۈرده ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنىپ ۋەيران قىلىنغان كىشىلەر ئەمدىلىكتە قانۇنسىز ئالۋان ـ سېلىقلاردىن قۇتۇلغانلىقنىڭ تېشىدا يەنە سودا ـ سانائەت بىلەن ئەركىن شۇغۇللىنىش ۋە ئۈنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن يول ئېچىپ بەردى.

ئۆلكىمىزده خەلقىمىز قاتتىق نەپرەتلىنىدىغان سىياسىي ساقچىلىق تۈزۈمى بىكار قىلىندى، قاماقتا ئېلىنغان سىياسىي مەھبۇسلار قويۇپ بېرىلدى ۋەھاكازالار.

قىسقىسى، ئىلگىرى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىنغان خەلقنىڭ ئازادلىق، ھۆرلۈك، بەختلىك گۈزەل كېلەچەككە ئېرىشىش ئۈچۈن پايدىلىق شەرت ـ شارائىت يارىتىلدى.

خەلقنىڭ ھازىرقى ۋەزىپىسى ئاسان قولغا كەلمىگەن «تىنچلىق بىتىمى» يارىتىپ بەرگەن ھوقۇقتىن پايدىلىنىشتۇر.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى ھەربىكتىنىڭ رەھبەرلىرى ئوتتۇرىسىدا ئىمزالانغان «11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى» نىڭ تولۇق ئىشقا ئاشۇرۇلۇشى خەلقنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشى ۋە پارلاق كېلەچەككە قاراپ مېڭىشىدىكى ئاچقۇچ. شۇڭلاشقا، پۈتۈن ئۆلكىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، ئىمزالانغان «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ تولۇق ئىشقا ئاشۇرۇلۇشىنى ھىمايە قىلغاندىلا ئاندىن مۇشۇ ئارزۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدىكى كۈرەشلەردە قۇربان بولۇپ كەتكەن شېھىتلەرنىڭ روھى ئەمىن تاپىدۇ. ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن شەرەپلىك ۋەزىپىمىزنى ئادا قىلغان بولىمىز.

بىز خەلقىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇمىدىنى تۆۋەندىكى بىرقانچە شوئارغا يىغىنچاقلايمىز:

(1) مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئىمزالىغان «تىنچلىق بىتىمى» گە تولۇق رىئايە قىلايلى!

(2) ياشىسۇن خەلقنىڭ شانلىق كېلەچىكى!

(3) ياشىسۇن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى ۋە دوستلۇقى!

(4) ياشىسۇن خەلقنىڭ ئازادلىقى!

(5) يوقالسۇن مۇستەبىت ھۆكۈمران ھاكىمىيەت!

(6) ئازادلىق، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، خەلقچىللىق ئاساسىدىكى بىرلىك ۋە تىنچلىقنى ھىمايە قىلايلى!

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاينىڭ خەلق ۋەكىللىرى

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى: ئەخمەتجان قاسىمى

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي مىللىي ئارمىيەسىنىڭ باش قوماندانى، پۈتۈن ئۆلكە ئامانلىقىنى ساقلاش قوشۇنىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى: گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك مۇنۇنوف

مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى: سەيپىدىن ئەزىزى

ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى: رەھىمجان سابىر ھاجى

مۇئاۋىن باش كاتىپ: ئابدۇكېرىم ئابباسوف

ۋەكىللەر: مۇھەممەتجان مەخسۇم، كېرىم ھاجى، تېيىپئاخۇن
1946 ـ يىل *7* ـ ئاينىڭ *1* ـ كۈنى، ئۈرۈمچى
(*1946*ـ يىل *8* ـ ئاينىڭ *8* ـ كۈنى چۆچەكتە چىقىدىغان
«خەلق ئاۋازى» گېزىتىنىڭ *1* ـ بېتىدىن)

قىسقىسى، ئۇزاق مۇددەت قان كېچىپ جەڭ قىلىش ۋە ھارماي ـ تالماي كۈرەش قىلىش نەتىجىسىدە ئاخىر شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. تەبرىكلەش يىغىنى پۈتكۈل شىنجاڭ ۋە پۈتۈن مەملىكەتتە ناھايىتى زور تەسىر قوزغىدى، جۈملىدىن خەلق ئىنتىلىۋاتقان ئۈمىد نۇرى پارلىغاندەك بىلىندى. ۋاھالەنكى، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى تەبرىكلىنىۋاتقان پەيتلەردە، بۇنىڭ ئەمەلىيەتتە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئويناپ چىققان بىر ئويۇن ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتەلمەي تىنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلىش ئىرادىسىگە كەلگەنىدى.

يەنئەندىكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى «ئازادلىق گېزىتى» 1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئىككى پارچە خەۋەر بېسىپ، تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىمزالانغانلىقىنى تەبرىكلىدى، ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلدى

(شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ *5* ـ كۈنىدىكى تېلېگراممىسى)
مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ ئۈرۈمچىدىن تارقاتقان خەۋىرىگە قارىغاندا، غۇلجا ۋەقەسى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىنغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا *1* ـ كۈنى تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلگەن، ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەبرىكلەش يىغىنىدا يۈ يۈربىن نۇتۇق سۆزلەپ، ھازىر شىنجاڭنىڭ تىنچلىقى دوستىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆپلىگەن ياردىمىدىن بولدى، بۇنىڭدىن كېيىن جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى تېخىمۇ تېرىشىپ ئىلگىرى سۈرۈش كېرەك،

دەپ تەكتىلىگەن. جاڭ جىجۇڭ نۇتۇق سۆزلىگەن ۋاقتىدا، بېسىپ تەييارلاپ قويۇلغان «شىنجاڭدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت»نى ئوقۇپ، ئالدى بىلەن سوۋېت كونسۇللىرىنىڭ ياردىمى ۋە بىلدۈرگەن دوستلۇقىغا تەشەككۈر بىلدۈرگەن ھەمدە شىنجاڭنىڭ مەڭگۈلۈك تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىشنىڭ تۆۋەندىكى پىرىنسىپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان: (1) جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ (2) دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش؛ (3) خەلقچىل سىياسەتنى يولغا قويۇش؛ (4) مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان تەبرىك سۆزى سۆزلەپ، غۇلجا ۋەقەسى خەلقىنىڭ زۇلۇمغا چىدىمايلا كۆرسەتكەن قارشىلىقى، يالغۇز غۇلجا خەلقىنىڭ ئەركىنلىكى ۋە بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۆرسەتكەن قارشىلىقى، دەپ، قولىنى كۆتۈرۈپ ياشىسۇن ئەركىنلىك، باراۋەرلىك دېگەندەك شوئارلارنى توۋلىغان، يىغىندىن كېيىن نامايىش ئۆتكۈزۈلگەن ۋە ئويۇن قويۇلغان.

يەنە بىر پارچە خەۋەردە مۇنداق دېيىلگەن.

شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش (مۇختارىيەت) ھەرىكىتى غەلىبىگە ئېرىشكەن؛ غۇلجا ۋەقەسى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىنغان؛ يەرلىك ھاكىمىيەت، مىللىي ئارمىيە توغرۇلۇق كېلىشىم ھاسىل قىلىنغان

(شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ 4 ـ كۈنى يەنئەندىن تارقاتقان تېلېگراممىسى) 1944 ـ يىل 8 ـ ئايدا قوزغىلىپ ئىككى يىلدىن ئوشۇق داۋام قىلغان شىنجاڭ غۇلجا ۋەقەسىدە كېلىشىم ھاسىل قىلىنغان.

مەركىزىي ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، «قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش كېلىشىمى» ۋە ئىككى قوشۇمچە ھۆججەت ئېلان قىلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك ھا-

كىمىيەت توغرىسىدىكى كېلىشىمنىڭ مۇھىم نۇقتىسى مۇنداق ئىكەن: (1) ناھىيەلىك كېڭەش ھەيئىتى ھەرقايسى ناھىيە خەلقى سايلاپ چىققانلاردىن تەشكىل قىلىندۇ، ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم كېڭەش ھەيئىتى تەرىپىدىن سايلىنىدۇ. ۋىلايەتلەر-نىڭ ۋالىيلىرى شۇ يەردىكى خەلق تەرىپىدىن كۆرسىتىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە يوللىنىدۇ. (2) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 25 ئەزاسىدىن 10 ئەزانى گومىنداڭ بېكىتىدۇ. قالغان 15 ئەزانى ھەرقايسى جايلاردىكى خەلق ۋەكىللىرى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەيىنلىشىگە يوللايدۇ، گومىنداڭ تەيىنلەيدىغان 10 ئەزا ئىچىدە رەئىس، باش كاتىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە ئىككى نەپەر مەخسۇس ئەزا بولىدۇ.

ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەيىنلىشىگە يوللايدىغان 15 ئەزا ئىككى نەپەر مۇئاۋىن رەئىسنى، ئىككى نەپەر مۇئاۋىن باش كاتىپنى، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە بەش نەپەر مەخسۇس ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە قوزغىلاڭ بولغان ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىر مۇئاۋىن رەئىس، بىر مۇئاۋىن باش كاتىپ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ياكى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ بىر نازىرىنى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ياكى مالىيە نازارىتىنىڭ بىر مۇئاۋىن نازىرىنى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ياكى ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ بىر مۇئاۋىن باشلىقىنى ۋە مەخسۇس ئەزادىن بىرنى كۆرسىتىشىگە بولىدۇ.

مىللىي ئارمىيەنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش توغرىسىدىكى كېلىشىم: (1) ئاتلىق ئەسكەرلەردىن ئۇچ پولك، پىيادە ئەسكەر-دىن ئۇچ پولك تەشكىل قىلىندۇ، جەمئىي ئادەم سانى 11 مىڭ-

دىن 12 مىڭغىچە بولىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى ئاتلىق ئەسكەر-لەر پولكى بىلەن بىر پىيادە ئەسكەرلەر پولكى دۆلەت ئارمىيەسى بولىدۇ، ئىككى پىيادە ئەسكەرلەر پولكى، بىر ئاتلىق ئەسكەر-لەر پولكى ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش ئەترىتى بولىدۇ. (2) بۇ ئارمىيەگە قوماندانلىق قىلىشقا ئىلى تەرەپ شۇ يەردىكى مۇ-سۇلمانلاردىن بىرەيلەننى كۆرسىتىپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي-دىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت قىسمىنىڭ كوماندىرى قىلىدۇ ھەم ئۇ كىشى قوشۇمچە ئۆلكە ئامانلىقنى ساقلاش قوشۇننىڭ مۇ-ئاۋىن قوماندانى بولىدۇ. (3) ئۇلارنىڭ تۇرىدىغان ئورنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت بىلەن چەكلىنىدۇ ھەمدە دۆلەت چېگرا سىنى ساقلاشقا گومىندا ڭ تەرەپتىن دۆلەت مۇداپىئەسى ئارمىيەسى مەسئۇل بولىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن.

كېلىشىمدە يەنە گومىندا ڭ دائىرىلىرى شۇ جايلاردا دىنىي كەمسىتىشنى بىكار قىلىپ، خەلققە پۈتۈنلەي دىنغا ئېتىقاد قى-لىش ئەركىنلىكىنى بېرىدۇ، بارلىق ئالاقىلەردە خەنزۇچە، مۇ-سۇلمانچە يېزىق تە ڭ قوللىنىلىدۇ، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ-لەردە شۇ مىللەتنىڭ يېزىقىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سودىدا ئەركىنلىك بېرىلىدۇ، دېگەنگە ئوخشاش بەلگىلىمىلەر بار.

يۇقىرىقىلاردىن جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومى-تېتىنىڭ شىنجاڭدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىغا يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەخمەتجان، رەھىمجان سابىرھاجى، ئوبۇلخەيرى تۆرە قاتارلىق ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئىمزا قويۇپ ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە، «مىللىي ئازادلىق»، «مىللىي گۇللە-نىش» قاتارلىق تەشكىلاتلارغا ۋە پۈتۈن قېرىنداشلارغا ئوچۇق خەت يا ز-دى. خەتنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە، «مىللىي ئازادلىق»، «مىللىي گۇللىنىش» تەشكىلاتىغا، ھەرقايسى تەشكىلاتلار ۋە بارلىق قې-

رىنداشلارغا:

جۇڭگو مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆلكىمىزدىكى يەرلىك ھاكىمىيەت بىلەن بولغان قوراللىق جاڭجال مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرۇلۇق خەلقىمىز تەرىپىدىن تۇزۇلگەن بىتىم ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچە ماددىلىرى بىلەن، بىزنىڭ مەخپىي ۋە جىددىي قوراللىق كۈرەش دەۋرىمىز پۈتۈنلەي تامام بولدى، دەپ ھېسابلايمىز.

بىزلەردە ھوقۇقىمىزنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ھەرگىز ھېچ ئايرىم شەخسلەردىن ئۆچ ئېلىش، ئىنتىقام ئېلىش ئىشلىرى بولماسلىقى لازىم. بىزلەر بۇ نۇقتىدا ئالىيجاناب بولايلى.

خەلقنى نەپرەتلەندۈرگەن ۋە زۇلۇمنى داۋام قىلدۇرماقتا بولغان ھەرقانداق ئەمەلدارنى ئوچۇق يوسۇندا مەتبەئە يۈزىدە، مەجلىسلەردە، نۇتۇق، سۆزلەردە ئۇنىڭ سىرلىرىنى پاش قىلىپ، ئەمەلدىن قالدۇرۇش دەۋرى كەلدى. خەلق مەنپەئەتىنى كۆزلىمەيدىغان پاراخور، قىمارۋاز، ئەپيۇنكەش مەمۇرلارنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا خەلق دوستلىرىدىن مەمۇر سايلاش دەۋرى كەلدى.

ئەمدى بىزنىڭ ئىشىمىز ھەممىسى ئوچۇق ـ ئاشكارا يۈرگۈزۈلىدۇ.

مەخپىي قوراللىق ھەرىكەت ۋە قوزغىلاڭ دەۋرى تۈگىدى. چۈنكى، مىللىي ئازادلىق قوزغىلىڭىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولغان ئىستىبدات ھاكىمىيەت بىتمەگە مۇڭاپىق بىتكۈسى ۋە مۇستەبىت قارا سىياسەت ئۆلكىمىزدىن كۆتۈرۈلگۈسى. بۇ سىياسەتنى يۈرگۈزۈش قورالى بولغان سىياسىي ساقچىلار يوقىتىلغۇسى. تەرتىپ ساقلىغۇچى ساقچىلار يەرلىك مەمۇرلار ئىختىيارىدا بولۇپ، يەرلىك خەلقتىن تەشكىل بولغۇسى، ئۆلكىمىزدە ھەقىقىي خەلقچىل سىياسەت يۈرگۈزۈلگۈسى. ئۆلكىمىزدىكى ئېزىلگەن خەلقلەر تەلىپىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن بېرىلگەن ھوقۇقلار بىتمەدە ئوچۇق كۆرسىتىلگەن.

بىتمىنىڭ تولۇق مەزمۇنىنى جارى قىلىش بىلەن ھەرقايـ

سۆلارنى ئۇنۇڭغا تولۇق رىئايە ۋە ئەمەل قىلىشقا چاقىرىمىز.
خەلق ۋەكىللىرى: ئەخمەتجان قاسىمى
رەھىمجان سابىر ھاجى
ئوبۇلخەيرى تۆرە
(*1946* ـ يىل 7 ـ ئايدا «شىنجاڭ گېزىتى»گە بېسىلغان)

بىرلەشمە ھۆكۈمەت 11 بىتىمگە ئاساسەن سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پىروگراممىسىنى بەلگىلىدى، سىياسىي پىروگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

سىياسىي پىروگرامما

(سىنگونىڭ *35* ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ *18* ـ كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىنىڭ 2 ـ قېتىملىق يىغىندا ماقۇللانغان)

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىدۇ، خەلقچىل سىياسەت يۈرگۈزىدۇ. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىدۇ ھەمدە خىيانەتچىلىكىنى ھەقىقىي تۈردە قەتئىي چەكلەيدۇ. زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى قەتئىي چەكلەيدۇ، قىمار ئويناشنى قەتئىي چەكلەيدۇ. پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇچ مەسىلەك ئاساسىدا يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن بىرلىكتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنى تىنچ، ئەركىن، پاراۋان، شاد، بەختىيار تۇرمۇشتىن مەڭگۈ بەھرىمەن قىلىش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى سىياسىي پىروگرامما ئالاھىدە تۈزۈپ چىقىلدى:

ئا. سىياسىي

(*1*) خەلقچىل سىياسەت يۈرگۈزۈپ، خەلق سىياسىي ئىشلارغا قاتنىشىدىغان تولۇق ھوقۇققا ئىگە قىلىندۇ.

(2) خەلقنىڭ ئىدىيە، سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، ئولتۇراقلىشىش، كۆچۈش، جىسمانىي، مال ـ مۈلۈك جەھەتتىكى تولۇق ئەركىنلىكى قانۇنىي كاپالەتكە ئىگە قىلىندۇ.

(3) خەلقنى قانۇنسىز قولغا ئېلىش، سولاش ياكى جازالاشقا يول قويۇلمايدۇ. ھوقۇقلۇق ئورگاننىڭ قانۇنىي تەرتىپلىرىدىن ئۆتكۈزمەي تۇرۇپ قولغا ئېلىشقا، سوراق قىلىشقا ياكى جازالاشقا بولمايدۇ.

ھەرقانداق ئىدارە ياكى ئادەمنىڭ تەشكىلاتلارنىڭ ئادەمگە تەن جازاسى بېرىشى مەنئى قىلىنىدۇ.

(4) خوتۇن ـ قىزلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇن، مائارىپ جەھەتلەردە جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنىنىڭ باراۋەرلىكى كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ.

(5) قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش يولىغا قويۇلۇپ، خەلقتە قانۇنغا بويسۇنۇش ئادىتى تىكلىنىدۇ.

مۇشۇ ئۆلكىدىكى ئۆرپ ـ ئادەتلەرگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتى ئالاھىدە خىلىدىكى خەلق جنايى ئىشلار قانۇن نىزامى لايىھەسىنى تۇرۇپ چىقىپ، مەركەزنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە سۇنىدۇ. ئەدلىيە ئورگانلىرى ئېچىدە، شۇ يەردىكى مۇنەۋۋەر كادىرلارنى ئىشقا قويۇپ، ئورگانلارنىڭ مۇكەممەللىكىنى ساقلاپ قېلىش لازىم.

(6) خەلق ئىرادىسى بىلەن سايلىنىدىغان ھەر دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ سايلىمنى ئومۇميۈزلۈك، باراۋەرلىك، مەخپىيەتلىك يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش كېرەك. تىزگىنلەشكە، كۆز بويىشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدۇ.

(7) ھەر دەرىجىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى ئۆزى بىلەن تەڭ دەرىجىلىك ھۆكۈمەتكە نازارەت قىلىش ۋە ھەمكارلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە.

(8) ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي كادىرلارنى شۇ يەردىكى ھەر مىللەتنىڭ مۇنەۋۋەر زاتلىرى ئېچىدىن تاللاپ ئۆستۈرۈش ۋە ئىشقا قويۇش لازىم.

(9) دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىدا بولىدىغان ئالاقىلەردە دۆلەت تىلى بىلەن مۇسۇلمان يېزىقى تەڭ قوللىنىلىدۇ. خەلق ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا خەت ـ ئالاقە سۈنسا، يالغۇز شۇ مىللەتنىڭ يېزىقىنى ئىشلەتسە بولۇۋېرىدۇ.

(10) خىيانەتچىلىك ۋە خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ. ئەمەلدارلارنىڭ خەلق مەنپەئەتىگە خىلاپلىق قىلىشىغا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ ھەمدە خەلقنىڭ مۇنداق ئىشلارنى پاش قىلىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

(11) قىمار، ئەپيۇن، نەشە، زەھەرلىك چېكىملىكلەر قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ.

ب. مىللەت

(1) مىللەتلەر سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇن، مائارىپ جەھەتلەردە بىردەك باراۋەر بولىدۇ.

(2) مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا ئىناق بولۇش، ئۆزئارا ياردەم بېرىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، سەممىي ئىتتىپاقلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

(3) مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان تىل ـ يېزىق، تېياتىر، بەدىئىي سەنئەت ۋە بارلىق مەدەنىيەتلىرى جارى قىلدۇرۇلىدۇ.

(4) مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىنىدۇ، دىنىي كەمسىتىشلەر بىكار قىلىنىدۇ.

(5) مىللەتلەر ئارا مۇھەببەتكە بۆلگۈنچىلىك قىلىدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۆزغۇنچىلىق سالىدىغان ۋە مىللەتلەر ئارىسىدىكى بىر ـ بىرىنى ھاقارەت قىلىدىغان، پەس كۆرىدىغان، ئۆچ ـ ئاداۋەت پەيدا قىلىدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەر قەتئىي تۇزىتىلىدۇ ۋە چەكلىنىدۇ.

(6) مىللەتلەرنىڭ قوشۇلۇپ كېتىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت، دىنىي ئېتىقادقا بۆزغۇنچىلىق سالىدىغان قىلمىشلار چەكلىنىدۇ ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئالاھىدە ياردەم بېرىلىدۇ.

س. دىپلوماتىيە

(1) جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقى ھەققىي ئالغا سۈرۈلىدۇ.

(2) جۇڭگو ـ سوۋېت ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

(3) جۇڭگو ـ سوۋېت ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەن مۇناسىۋىتى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

(4) ھەرقايسى ئەللەر بىلەن بولغان دوستانە سودا ۋە ئىلىم ـ پەن مۇناسىۋەتلىرى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

(5) ھەرقايسى مۇسۇلمان دۆلەتلىرى (جۈملىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا جۈمھۇرىيەتلىرى) دىكى خەلقلەر بىلەن بولغان دىن، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئورتاقلىقلار ئاساسىدا، ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى يېقىنلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىندۇ.

د. ئىقتىساد

(1) ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان دېھقانلارغا يەردەم بېرىلىدۇ. ئىجارىكەشلىك ھوقۇقى ساقلاپ قېلىنىدۇ. يەرلەرنى مەركەزلەشتۈرۈۋېلىشنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، تېرىغۇچىنى يەرگە ئىگە قىلىش مەقسىتى ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

(2) ئەمگەك ئىش ھەققىنىڭ مۇۋاپىق تەڭشىلىشى ئالغا سۈرۈلۈپ، ئەمگەك شارائىتى ياخشىلىنىدۇ ھەمدە بالا ئىشچىلار بىلەن ئايال ئىشچىلار ھمايە قىلىنىدۇ.

(3) زۆرۈر بولغان تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، ئىشسىزلىق مەسىلىسى مۇۋاپىق ھەل قىلىندۇ.

(4) دېھقان، ئىشچىلار ۋە كۆچمەن چارۋىچى خەلقلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئاشۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسى ئۆستۈرۈلىدۇ.

(5) كۆپ پايدا ئېلىپ، قانۇنىي ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان، ئېغىر دەرىجىدىكى ئىجارىكەشلىك قىلىدىغان بارلىق نامۇۋاپىق

ئەھۋاللار قەتئىي چەكلىنىدۇ.

(6) ئۆلكىنىڭ بوز يەر ئېچىش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، پىلانلىق ھالدا سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ بېرىش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىدۇ.

(7) بوز يەرلەر زور مىقدارda كۆپەيتىلىدۇ. دېھقانچىلىق تېخنىكىسى ياخشىلىنىدۇ. ئامبارلاردا زاپاس ئاشلىق ساقلاش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ ھەمدە چېكەتكە قاتارلىق زىيانداشلار تۈگتىلىپ، قەھەتچىلىكنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

(8) كېۋەز، پىلە، كەندىر ۋە ھەر خىل دېھقانچىلىق قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشى كۆپەيتىلىدۇ، مەھسۇلات سۈپىتى ياخشىلىنىدۇ.

(9) كۆپلەپ ئورمان بىنا قىلىنىدۇ ھەمدە ھازىر بار بولغان ئورمانلار مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ.

(10) چارۋا نەسىللىرى ئۆزگەرتىلىپ، چارۋا مالىلىرىدا بوغدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ ھەمدە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى كۆپەيتكۈچىلەر مۇكاپاتلىنىدۇ.

(11) تالا، تېرە، يۇڭ ۋە ھەر خىل كۈندىلىك لازىمەتلىكلەر ئىشلەپچىقىرىلىدىغان سانائەتلەر قۇرۇلىدۇ.

(12) بۇرۇنقى قول سانائەتلىرى ئۆزگەرتىلىپ، يېپەكچىلىك، توقۇمچىلىق، كۆنچىلىك ۋە باشقا يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ئۆستۈرۈلىدۇ.

(13) مۇددەتلىك ۋە پىلانلىق يوسۇندا سېمونت، ئېلېكتر مېخانىزاتسىيەسى، پولات ـ تۆمۈر، ماشىنا ـ ئۇسكۇنە قاتارلىق ئاساسىي سانائەتلەر بەرپا قىلىنىدۇ.

(14) ھەر خىل كان مەدەنلىرى پائال رەۋىشتە قېزىپ ئۆزلەشتۈرۈلىدۇ.

(15) ئىچكى سودىغا مۇتلەق ئەركىنلىك بېرىلىدۇ. ھۆكۈمەت مادديي ئەشيالارنى توشۇپ، بازارلارنى تەڭشەپ بەرگەندىن باشقا، ھەرقانداق ئارىلىشىش سىياستى قوللانمايدۇ ياكى خەلق بىلەن پايدا تالاشمايدۇ ھەمدە ئېمكانىيەتنىڭ بارىچە تەكشۈرۈش رەسمىيەتلىرى ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ، نامۇۋاپىق بولغان باج ـ سېلىقلار ئېلىپ تاشلىنىدۇ.

ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئىدارىلەر ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويۇلمايدۇ.

(16) تاشقى سودىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ چەت ئەللەر بىلەن تۈزۈشكەن سودا كېلىشىمىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، خەلقئارا ئەركىن تىجارەت قائىدىسى بويىچە بېرىلىدۇ.

(17) ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال، تىرانسپورت قاتارلىق ھەمكارلىق كەسىپلىرى پائال تەشەببۇس قىلىندۇ.

(18) مەركەز ۋە مەزكۇر ئۆلكىنىڭ پۇل مۇئامىلە ئورگانلىرىنى ئىشقا سېلىپ، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق. سانائەت، سودا تارماقلىرىغا ھەر خىل پۇل قەرز بېرىش ۋە ھەمكارلىق قەرز پۇلى بېرىش يولغا قويۇلىدۇ.

(19) مەركەزنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىن سىرت بولغان ھەر خىل سانائەتلەرنى خەلقنىڭ باشقۇرۇشى رىغبەتلەندۈرۈلىدۇ ياكى ھۆكۈمەت ۋە سودىگەرلەر بىللە باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ. بىراق، مۇنوپول قىلىۋېلىشقا ياكى يالغۇز ئىگىلىۋېلىشقا بولمايدۇ.

ئى. مالىيە

(1) مالىيە جەھەتتە ئۆز ـ ئۆزىنى تولۇق تەمىن ئېتىش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، ئىگىلىك راۋاجلاندۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئۆستۈرۈلىدۇ.

(2) ھەر خىل باج ـ سېلىقلارنى ئېلىش ئىشى مەركەزنىڭ قانۇن ـ پەرمانلىرىغا ئۇيغۇن بولۇشى ھەمدە خەلق تۈرمۇشى بىلەن خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشقا دەخلى يەتكۈزمەسلىك پرىنسىپ قىلىنىشى كېرەك.

(3) پۇل تۈزۈمى برلىككە كەلتۈرۈلىدۇ. بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە ئۆلكە پۇلى تارقىتىلىشتىن توختايدۇ. ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان نىسبەت بويىچە يىغۇۋېلىنىدۇ (قوشۇمچە ئەسكەرتىش: مۇشۇ مادىدا ساقلاپ قېلىنىپ، ئىككىنچى گۇرۇپپىغا تاپشۇرۇپ مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى

يىغىندا ماقۇللىنىدۇ).

(4) شىنجاڭ سودا بانكىسى ئۆلكىلىك بانكىغا ئۆزگەرتىلىپ تەشكىل قىلىندۇ ھەمدە خەلقنىڭ قانۇن بويىچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، سودا - سانائەتكە ئوخشاش خاراكتېردىكى بانكا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويۇلىدۇ.

(5) ئۆلكە مالىيەسىدە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش تەلىپىگە يېتىشتىن ئاۋۋال، مەركەزنىڭ داۋاملىق قوشۇمچە ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلىش كېرەك. ھەر خىل قۇرۇلۇشلارغا كېرەكلىك خراجەت ئۈستىدە، مەركەزدىن ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلىش كېرەك.

(6) ئۆلكىدىكى ئىدارىلەرنى ئىخچام قىلىش، زۆرۈرىيىتى بولمىغان ئىدارە ۋە خادىملارنى ئىمكانقەدەر قىسقارتىش لازىم.

(7) ھەر خىل قانۇنسىز چاچقان ئالۋان ۋە شەكلى ئۆزگەرگەن بارلىق سېلىقلار قەتئىي چەكلىنىدۇ.

ف. قاتناش

(1) ئۆلكە ئىچى - سىرتىدىكى قاتناش راۋاجلاندۇرۇلۇپ، مەزكۇر ئۆلكىنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىي تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

(2) مەركەزدىن لۇڭخەي تۆمۈرىيولىنى تېز ۋاقىت ئىچىدە مەزكۇر ئۆلكىگە تۇتاشتۇرۇشنى ھەمدە پىلانلىق تۈردە ئۆلكە ئىچىدە تۆمۈرىيول قۇرۇلۇشنى ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش كېرەك.

(3) مەركەزدىن تېز ۋاقىت ئىچىدە ئۆلكە ئىچىدىكى دۆلەت مۇداپىئە يولىنى ئۆلچەمگە لايىق ياساش، رەتلەش تەلەپ قىلىنىدۇ.

(4) ئۆلكە، ناھىيە ۋە يېزا - قىشلاقلارغا باردىغان يوللارنى ياساش، راۋانلاشتۇرۇش ئىشى قارارلىق ھالدا تېز ئېلىپ بېرىلىدۇ.

(5) ئۆلكە سىرتى بىلەن بولغان ھاۋا قاتناش ئىشى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ ھەمدە پىلانلىق تۈردە ئۆلكە ئىچىدىكى ھاۋا

يوللىرى ئېچىلىدۇ.

(6) دەريا ئېقىنلىرى راۋانلاشتۇرۇلۇپ، ئىچكى دەريالاردا قاتناش يوللىرى ئېچىلىدۇ.

(7) ھەر خىل قاتناش ۋاستىلىرى كۆپەيتىلىدۇ، ئات ـ ئۇلاغ تىرانسپورتى كۆچەيتىلىدۇ.

(8) پوچتا ـ تېلېگراف ئىشلىرى تولۇقلىنىدۇ ھەمدە پۈتۈن ئۆلكە بويىچە رادىيو تورلىرى يولغا قويۇلىدۇ.

(9) قاتناش تېخنىك خادىملىرى ۋە باشقۇرغۇچى خادىملار كۆپلەپ يېتىشتۇرۇلىدۇ.

گ. مائارىپ

(1) دۆلەت كۆز قارىشى ۋە مىللىي ئالاھىدە ئىگە، جىسمانىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ساغلام بولغان دۆلەت گىراژدانلىرى يېتىشتۇرۇلىدۇ.

(2) مەجبۇرىي مائارىپ يولغا قويۇلۇپ، مائارىپ ئومۇملاشتۇرۇلىدۇ.

(3) ئۇرۇمچىدىكى ئۆلكە دەرىجىلىك ئالىي مەكتەپ (جۈملىدىن دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىنستىتۇتى، تەبىئىي پەنلەر ئىنستىتۇتى، تېببىي ئىنستىتۇت، قاتناش ئىنستىتۇتى، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، ئەدەبىيات ـ قانۇن ئىنستىتۇتى قاتارلىقلار) قۇرۇلۇپ، ئالىي ئىختىساسلىق قۇرۇلۇش خادىملىرى يېتىشتۈرۈلىدۇ.

(4) مۇشۇ ئۆلكىنىڭ قۇرۇلۇش ئېھتىياجىغا ماسلاشقان ھالدا ھەرخىل تېخنىكومىلار ياكى كەسپىي مەكتەپلەر قۇرۇلۇپ، ئوتتۇرا قاتلام ۋە ئاساسىي قاتلام ئۈچۈن ئىختىساسلىق خادىملار يېتىشتۇرۇلىدۇ.

(5) ھازىرقى ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەر رەتكە سېلىنىپ تولۇقلىنىدۇ ھەمدە رايونلار بويىچە مۇددەتكە ئايرىپ كۆپەيتىپ قۇرۇلىدۇ.

(6) دارىلمۇئەللىمىنلەر كۆپەيتىپ قۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت ياشلىرى كۆپلەپ يېتىشتۇرۇلىدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىم-

لىرى تولۇقلىنىدۇ ھەمدە مۇئەللىملەر كۆرسى ئېچىلىپ، ھا-
زىرقى باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى قارارلىق تەربىيەلىنىدۇ.

(7) خەلق مەكتەپلىرى، مەركىزىي مەكتەپلەر ۋە بالىلار باغچىلىرى ئومۇميۈزلۈك تەسىس قىلىنىدۇ.

(8) ياشانغانلارنى قوشۇمچە ئوقۇتۇش يولغا قويۇلۇپ، ساۋاتسىزلىق تۈگىتىلىدۇ.

(9) باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە شۇ مىللەتنىڭ تىل ـ يېزىقىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. لېكىن، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت تىلى ئوقۇشقا تېگىشلىك دەرس قىلىنىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە بولسا ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ئېھتىياجىغا ئاساسەن دۆلەت تىلى بىلەن مۇسۇلمان تىلى تەڭ قوللىنىلىدۇ.

(10) ھەر خىل شەخسىي مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىك ئۆلچىمى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى ئادەتتىكى مەكتەپلەرنىڭ بەلگىلىمىسى بو-
يىچە بولىدۇ.

(11) خەلق ئاقارتىش يۇرتلىرى، كۈتۈپخانا، قىرائەتخانا، ئاممىۋى تەنتەربىيە مەيدانى قاتارلىقلار قارارلىق، ئومۇميۈزلۈك تەسىس قىلىنىپ، ئىجتىمائىي مائارىپ راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

(12) قارارلىق يوسۇندا ئېچىكى ئۆلكىلەرگە ۋە چەت ئەل-
لەرگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلىدۇ.

ت. مەدەنىيەت

(1) ئىلىم ـ پەن ئەركىنلىكى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ. ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرى رىغبەتلەندۈرۈلىدۇ.

(2) مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان مەدەنىيىتى جارى قىلدۇرۇلۇپ، مىللىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت، ئۇسسۇل، رەسـ-
سامىلىق ۋە ھەر خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەتلىرى تەشەببۇس قىلـ-
ىدۇ.

(3) مەزكۇر ئۆلكىمىز بىلەن ئېچىكى جايلار ۋە چەت ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

(4) چوڭ كۆلەمدىكى تەرجىمە ئىدارىسى تەسىس

قىلىنىپ، ھەر مىللەت تىل ـ يېزىقىدىكى لۇغەت، ئەدەبىيات، قانۇن، ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ۋە ھەر خىل تەبىئىي پەن، ئەدەبىيات ـ سەنئەت قاتارلىقلارغا دائىر مەشھۇر ئەسەرلەر تۈزۈلۈپ، تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىدۇ.

(5) رايونلار بويىچە مۇزېي، كۆرگەزمىخانىلار تەسىس قىلىنىپ، ئۆلكىمىزدىكى ھەر خىل ماددىي بايلىقلار، قەدىمكى تارىخىي يادىكارلىقلار ئۈستىدە تەپسىلىي قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش يولغا قويۇلىدۇ.

(6) ھەر خىل مىللىي سەنئەت سارايلىرى، تىياتىرخانىلار، مۇزىكا ئىنستىتۇتلىرى قارارلىق ھالدا قۇرۇلىدۇ.

(7) ئاخباراتچىلىق ۋە كىنوچىلىق ئىشلىرى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

ر. سەھىيە

(1) ساقلىقنى ساقلاش تەدبىرلىرى كۈچەيتىلىپ، خەلق تەنتەربىيەسى تەشەببۇس قىلىنىدۇ، ئۆسمۈرلەرنىي ئاسراشقا ئەھمىيەت بېرىلىدۇ.

(2) ئاممۇي تازىلىققا ھەقىقىي ئەھمىيەت بېرىلىپ، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى كۈچەيتىلىدۇ، تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، داۋالاش خىزمىتى كەڭ دائىرىدە يولغا قويۇلىدۇ.

(3) ھۆكۈمەت خراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى تەلتۈكۈس يولغا قويۇلىدۇ، ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى دوختۇرخانىلار كېڭەيتىلىدۇ ھەمدە تولۇقلىنىدۇ.

(4) دورىگەرلىك سايمانلىرى ۋە ئورگانلىرى كېڭەيتىلىدۇ.

(5) تېببىي دورىگەرلىك بويىچە ئىختىساسلىق خادىملار كۆپلەپ يېتىشتۈرۈلىدۇ.

(6) تۈغۇت خادىملىرى يېتىشتۈرۈلۈپ، تۈغۇت ئورۇنلىرى تەسىس قىلىنىدۇ.

(7) ساناتورىيە، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، جايلاردىكى ئارىشاڭلار رەتكە سېلىنىدۇ.

(8) جايلاردىكى خەلقلەر مەبلەغ چىقىرىپ ھەمكارلىشىپ باشقۇرغان دوختۇرخانىلارنى قۇرۇش رىغبەتلەندۈرۈلدۈ.
(9) بالدۇر توي قىلىشتەك ناچار ئادەتلەر چەكلىنىدۇ.
(10) يەرلىك تېۋىپلار تەكشۈرۈپ رەتلىنىدۇ.

سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پىروگراممىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، رەئىس جاڭ جىجۇڭ، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەت ئەپەندىم ۋە بۇرھان ئەپەندىلەر نۆتۈق سۆزلىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى گېزىتتە ئېلان قىلىنغانىدى. بۇ يەردە پەقەت ئەخمەتجاننىڭ سۆزىدىنلا ئۈزۈندى بەردۇق:

سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پىروگراممىسىنىڭ يۈرگۈزۈلۈشى تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئەمەلگە قويۇلۇشى بولۇپ، بۇنىڭدىن مەقسەت ئۆلكىمىزنى شادلىق، خۇشاللىق، گۈلىستاندىن ئايلاندۇرۇشتۇر. ھازىر بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا بۇيۇك بىر ئىنقىلاب تۇرۇپتۇ. بۇ ئىنقىلاب مەدەنىيەت ئىنقىلابىدۇر. بۇ ئىنقىلاب مۇھىم ئىشتىكى ھەرقانداق ئىجتىمائىي ئىنقىلابلارغا نىسبەتەن قىيىنراقتۇر. ئۆلكىمىز ئوتتۇرا ئەسىرلىك دەۋردىن يېڭى بىر باسقۇچقا چىقىش مەزگىلىدە تۇرماقتا... بىزلەرنىڭ بىرلىكتە تىنچلىق بىلەن ئەمەلگە قويىدىغان مەدەنىي ئىنقىلابىمىز مۇشۇ تەستىقلانغان «سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پىروگراممىسى» دۇر. شۇڭلاشقا، مەن ھەربىر ئەزالاردىن بىزنىڭ «سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پىروگراممىمىز» نى بەكمۇ تېزلىك بىلەن تولۇق ۋە ھەقىقىي ئىجرا قىلىشىنى تەلەپ قىلىمەن. مانا بۇ مېنىڭ كۆتكەن ئۈمىدىم.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش شادلىقىغا چۆمگەن ھەر مىللەت خەلقى ئۈمىدىنى مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا باغلىغانىدى. 1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شىنجاڭ تۇڭگان ئۇيۇشمىسى يۇ يۈرىن، جاڭ جىجۇڭ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەرنى ئۇرۇمچى شەنشى مەسچىتىگە تەكلىپ قىلىپ، زىيا-

پەت ئۆتكۈزۈپ تەبرىكلىدى. يۇ يۈرېن، جاڭ جىجۇڭ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار سۆزگە چىقتى. تۆۋەندىكىسى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 7 ـ ئاينىڭ 16ـ كۈنىدىكى سانىدا بېرىلگەن خەۋەر:

تۇڭگان ئۇيۇشمىسى تۇنۇگۈن تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشـلىقى يۇ يۈرېن قاتارلىقلارغا قارشى ئېلىش يۈزىسىدىن زىيادە ت بەردى ھەمدە مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى تىلەپ دۇئا ـ تىلاۋەت قـىلىش يىغىنى ئاچتى. تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى يۇ يۈرېن سەممىي يولىورۇق بەردى. رەئىس جياڭ جېيشىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارغا يوللىغان سالىمىنى يەتكۈزدى، قـو ـشۇمچە شىنجاڭنىڭ رەئىسى جاڭ جىجۇڭ بىلەن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى نۇتۇق سۆزلەپ، خەلقنىڭ چاكىرى بولۇشقا رازى ئىكەنلىكلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

(«شىنجاڭ گېزىتى» جۇڭخۇا مىنگوىنىڭ *35* ـ يىلى *7* ـ ئاينىڭ *16* ـ كۈنى)

(گېزىتىمىز خەۋىرى) تۇنۇگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت *3* تە تۇڭگان مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى *23* مەسچىتتىكى ۋە ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا كەلگەن *100* دىن ئوشۇق دىنىي قېرىنـداشىمىز بىلەن بىرلىكتە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى يۇ يۈرېن، شىنجاڭنىڭ قوشۇمچە رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا زىيادە بەردى ھەمدە تەپتىش مەھكىمە باشلىقى يۇ يۈرېن، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ قوشۇمچە رەئىسى جاڭ جىجۇڭ، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ تەپتىشى مەسئۇت، گـو ـمىنداڭ پىرقىسىنىڭ مۇدىر ئەزاسى چېن، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان ۋە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئەزالىرى بولۇپ *30* نەچچە ئادەم قاتناشقان يىغىندا مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى ئاتاپ دۇئا ـ تىلاۋەت ئۆتكۈزدى، ئالدى بىلەن مـا لياڭجۇن ئاخۇنۇم دۇئا ـ تىلاۋەت مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قـى ـلىپ، يۇ يۈرېن يۇمنجاڭنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. يۇ يۈرېن يۇمنجاڭ قىسقىچە سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «شىنجاڭغا كەل ـگەندىن كېيىن ئالدى بىلەن ھەرقايسىڭلارنى يوقلىشىم كېرەك

ئىدى، ئەكسىچە سىلەر زىياپەت ئۈتكۈزۈپ زىياپەتكە تەكلىپ قىلىپسىلەر. بۇنداق قارىشى ئېلىشقا لايىق ئەمەسمەن. شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ ياخشىلىققا قاراپ بۇرۇلغانلىقى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىللىنىشى مۇناسۋىتى بىلەن مەركەز مېنى بۇ يەرگە ئەۋەتتى. بۇنىڭغا ئالامەت خۇشال بولدۇم. بۇياقتا مېڭىش ئالدىدا جياڭ جۇشى قايتا ـ قايتا تاپىلاپ، شىنجاڭدىكى قېرىنداشلار كۆپ يىللاردىن بۇيان جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە ياشاپ كەلدى، بۇنىڭغا ناھايىتى خىجىلمەن، ماڭا ۋاكالىتەن ئۇلاردىن ھال ـ ئەھۋال سوراڭ، دېدى. ئەمەلىيەتتە ئىچكىرىدىكى ھەرقايسى ئۇلكىلەر نەچچە يىلدىن بۇيان مىلىتارىستلار-نىڭ، ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ دەپسەندە قىلىشىغا ئۇچرىغاچقا شىنجاڭغا كۆڭۈل بۆلەلمەي قالدى، بۇ جياڭ جۇشى خىجىل بولىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ مېنىڭمۇ كۆڭلۈم ئارام تاپقاندەك بولۇپ قالدى. جاڭ جىجۇڭ جۇشىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشى جياڭ جۇشىنىڭ يولىورۇقىدىن بولغان، جياڭ جۇشىنىڭ ئۇلۇغ روھىنى جارى قىلدۇرغاندا، شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالى مەڭگۈ تىنچ بولىدۇ. جۇڭخۇا مىللەتلىرى تىنچلىق، بىرلىك، خەلقچىللىق، ئىتتىپاقلىق ئۇلگىسى بولۇشى كېرەك، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرى بىردەك غەربىي شىمالغا كۆڭۈل بۆلۈشى، غەربىي شىمالدىكى قېرىنداشلىرىمىز مەملىكىتىمىزنىڭ ھەربىر بۇلۇڭ ـ پۈچقاقلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك. پۈتكۈل جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ نەچچە يۈز، نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان بىر تۇغقان قېرىنداشتەك ئۆتكىنىگە ئوخشاش، زۇڭلى ئاتىمىزنىڭ ‹دۇنيا خەلققە مەنسۇپ› دېگەن روھى بويىچە يېڭى جۇڭگو قۇرۇپ چىقىشىمىز كېرەك. ئاخىردا يېڭى جۇڭگو قۇرۇپ چىقىشىمىز ھەممىمىزنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىگە باغلىق».

زىياپەتتىن كېيىن جاڭ جۇشى سۆز قىلىپ: «ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى خىزمەتداشلىرىمىزنىڭ ھەممىسى خەلقنىڭ خىزمەتكارى، ھەرقايسىڭلار بىزنىڭ خوجايىنىمىز. خوجايىنلارنىڭ خىزمەتكارلارغا زىياپەت بېرىشى مېنى ۋە خىزمەتداشلىرىمنى نا-

هايىتى تەسرلەندۇردى، بىز ناھايىتى شەرەپ ھېس قىلدۇق. خوجايىنلارنىڭ خىزمەتكارلارغا زىياپەت بېرىشىنىڭ ئەھمىيىتى ئەلۋەتتە يەنىلا بىزلەرنى خوجايىنلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە ئىلھام بەرگىنى، مەن ۋە خىزمەتداشلىرىم خوجايىنلارنىڭ مۇددىئاسى بويىچە ئىش قىلمىز، سىلەردەك خوجايىنلىرىمىزنىڭ بىزدىن كۆتكەن ئۈمىدىنى يەردە قويمايمىز، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە بولۇپ، ئومۇم ئۈچۈن، ھەققانىيەت ئۈچۈن، خوجايىنلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن كۈرەش قىلمىز، تىرىشمىز، بۇ ھەقتە بۇ يەردە كۆپ سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن. مېنىڭ خوجايىنلاردىن كۆتىدىغان ئۈمىدىم شۇكى، بىزنىڭ كېلىشىكەن مەڭگۈلۈك تىنچلىق، ئىتتىپاقلىق، خەلقچىللىق، بىرلىك يولىدىكى ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىشىمىز ئۈچۈن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۈرگەن ھەر خىل تەدبىرلەر ئۈستىدە خوجايىنلارنىڭ نازارەت قىلىپ تۇرۇشىنى، تەنقىد قىلىپ تۇرۇشىنى، ياردەم بېرىپ تۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن. تىنچلىق گەرچە مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشقا ئاشقان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىنكى مەڭگۈلۈك تىنچلىق، ئامان ـ ئېسەنلىك، شاد ـ خۇرام-لىق ئۈچۈن خوجايىنلار بىلەن خىزمەتكارلار ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇگۈن خوجايىنلارنىڭ زىياپىتىگە قاتنىشىپ تەسرلەنگىنىمدىن باشقا، خەلقچىللىق ئاساسىدا تەشكىللەنگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى نازارەت قىلىپ تۇرۇشۇڭلارنى ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىپ تۇرۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دېگەندەك گەپلەرنى قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان سۆز قىلىپ: «تۇڭگان مەدەنىيەت ئاقارتىش باش ئۆيۈشمىسىنىڭ ۋە مۇسۇلمان مەسچىتلىرىنىڭ زىياپەت قىلىپ كۈتۈۋېلىشىنىڭ ئەھمىيىتى ناھايىتى زور، مەن جاڭ جۇشىنىڭ پىكرىگە تولۇق قوشۇلىمەن. ھەربىر ھۆكۈمەت ئەزاسىنىڭ بىر نىيەت، بىر مەقسەتكە كېلىپ، ۋەزىپىلەرنى بىرلىكتە ئورۇنلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دېدى. ئاخىردا ما لياڭجۇن ئاخۇنۇم سۆز قىلدى. سۆزنىڭدىن كېيىن گۈلدۇراس چاۋاكلار ئىچىدە تارقىلىشتى.

(يەنە بىر خەۋەر) يۇ يۇمنجاڭ تۆڭگانلار ئۈيۇشمىسىنىڭ قارشى ئېلىش زىياپىتىدىن چىقىپ، ناھايىتى خۇشال بولۇپ، ماشىنىغا چۈشۈپ شىگۈگىيۇمن دېگەن باغچىغا كېلىپ، بۇلاق بويىدىكى چىمەنلىكتە ئۇزاق مېڭىپ يۈردى، پەقەت كۈن ئولتۇرغاندىلا قايتىپ كەتتى.

7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئۇرۇمچى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئوتتۇرىسىدىكى يول خېتى توغرىسىدىكى بەلگىلىمىنى بىكار قىلىش، بارلىق يوللارنى ئېچىۋېتىش، قاتناشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئېلان قىلدى.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن پۈتۈن شىنجاڭدا مىسلىسىز ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئېزىلگۈچى خەلق ئارزۇ قىلىپ كەلگەن كۈنلەر يېتىپ كەلدى. ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىگە يول قويۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇرۇمچىنىڭ كوچىلىرىدا مىللىي ئارمىيە فورمىلىرىنى كىيگەن جەڭچىلەرمۇ ئاندا ـ مۇندا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. كىشىلەر بۇنداق «غەلىتە» فورما كىيگەن جەڭچىلەرنى كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ قېلىشاتتى، ھەتتا كىچىك بالىلار بۇنداق كىيىم كىيگەن ھەربىيلەرگە قىزىقىپ كەينىگە كىرىۋالاتتى.

446

بۇ ۋاقىتتا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىرەر ئىش تۇغۇلۇپ ئومۇمىي ۋەزىيەتكە تەسىر يېتىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، قېنى قىزىپ تۇرغان ياشلارغا تەربىيە ۋە چۈشەنچە بېرىشكە تېخىمۇ دىققەت قىلدى. لېكىن جەمئىيەتتە ھەر خىل پىكىرلەرمۇ پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئايرىم كىشىلەر تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغانلىقىنى تازا توغرا چۈشىنەلمەي، دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى سوغۇققانلىق بىلەن تەھلىل قىلالمايۋاتاتتى...

بۇنداق ئەھۋالدا كىشىلەرگە سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پىروگراممىسى بىلەن تىنچلىق بىتىمىنى ئەتراپلىق چۈشەندۈرۈش ۋە ئۇلارنى قايىل قىلىش، شۇبھىسىزكى، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر ۋەزىپىسى بولۇپ قالغانىدى.

1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئەپەندىم ئۇرۇمچى ئاققوۋۇقىنىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدىكى مال بازىرى ئىچىگە جايلاشقان ئۇيغۇر

ئۇيۇشمىسى كۇلۇبىدا، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى ياشلار بىلەن كۆرۈشتى ۋە شۇ مەيداندا نۇتۇق سۆزلىدى. «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسى شۇ كۈندىكى پائالىيەتنى خەۋەر قىلىپ، ئەپەندىمنىڭ سۆزىنى تولۇق تېكىستى بىلەن ئېلان قىلدى:

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

6 ـ ئىيۇندىكى گېزىتىمىزدە پۈتۈن ئۆلكە خەلق ۋەكىللىرى بىلەن مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن بىتىم ئېلان قىلىندى. 1 ـ ئىيۇل كۈنى بىتىمگە ئاساسەن يېڭىدىن قۇرۇلغان ھۆكۈمەت رەسمىي ئىشقا كىرىشتى. ھەم شۇ كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى خەلقىگە قارىتا مۇراجىئەت چىقاردى. ئۇنىڭ مۇراجىئەتلىرى تۆۋەندىكىچە: «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى دوستلۇقىنى ئالغا سۈرۈش، دۆلەت بىرلىكىنى مۇھاپىزەت قىلىش، خەلقچىل سىياسەتنى ئەمەلگە قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش.» بۇ تۆت جۈملە سۆز مەلۇم بىر كىشىنىڭ ياكى مىللەتنىڭ تەلىپى ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەربىر خەلقنىڭ ئومۇمىي بىرلىكىدە تاشلىغان تەلىپىدۇر. مەن بۇ سورۇندا ئومۇمغا خىزمەت قىلىش ئورنىدا تۇرۇپ، ساداقەتلىك بىلەن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە خىزمەت قىلىمەن.

بىز ئەمدى تىنچ، باراۋەرلەشكەن، خەلقچىل ۋە ئىتتىپاقلاشقان شىنجاڭنىڭ يېڭى تارىخىنى بەجا كەلتۈرەيلى. تىنچ، بىرلەشكەن، خەلقچىل ۋە ئىتتىپاقلاشقان تارىخنى ئەبەدىيلەشتۈرەيلى!

شۇ كۈنى جارى قىلىنغان مۇراجىئەتىمىزدە «بىز ھەم بىرلىك، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك ۋە خەلقچىللىق سىياستىنى پۈتۈن ئۆلكىمىز بويىچە ئەمەلگە قويۇش ئاساسىدا بىرلىك ۋە تىنچلىقا كەلدۇق» دېگەن. پۈتۈن خەلقىگە جارى قىلىنغان بىتىم ۋە مۇراجىئەتلەردە ئۆلكىمىزنىڭ خىزمەتلىرى ئوچۇق بەلگىلەندى.

ھازىر پۈتۈن ئۆلكىمىزدىكى خەلقىمىز زور ھادىسىلەر ئالدىدا تۇرماقتا. ئەمدى پۈتۈن ئۆلكىمىز بويىچە تولۇق سۈرئەتتە

خەلقچىللىق سىياستى يۈرگۈزمەكچى. خەلقىمىزنىڭ ئۆز تەقدىرلىرى ئۆز قوللىرىغا تاپشۇرۇلماقچى. خەلقىمىز ئۇچۇن پارخور، قىمارۋاز، خەلق مەنپەئەتىگە كۆز يۇمغۇچى يارىماس ئەمەلدارلارنىڭ سىرلىرىنى مەجلىسلەردە، سۆز ـ نۇتۇقلاردا، مەتبەئە يۈزىدە پاش قىلىپ، ئۇلارنى ئورنىدىن قالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئىزلىرىغا ئۆزلىرى سۆيگەن، خەلق مەنپەئەتى ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان، ئولتۇرغان ئورنىنى «مەنسەپ» دەپ يۈرمەي، خەلق تەرەپتىن يۈكلەنگەن ۋەزىپە، خىزمەت دەپ تونۇيدىغان سادىق كىشىلەردىن سايلاش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. بۇنىڭغا بىتمىدىكى «سۆزدە ئەركىنلىك، مەتبۇئاتتا ھۆرلۈك، سوددا ئىختىيارلىق، دىندا ئەركىنلىك ۋە ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇماقلىق» قا ئوخشاش ھوقۇقلار قوشۇلسا ۋە خەلق شۇ ھوقۇققا تامامەن ئىگە بولسا، ئۇلكىمىزدە ئوتتۇرا ئەسىر تارىخى تاماملىنىپ، يېڭى زامان تارىخى باشلانغان بولىدۇ. خەلقىمىزگە بىتمىدە پۈتۈلگەن ھوقۇقلار تولۇق بېرىلسە، ياۋروپالىقلارنىڭ ۋە ئامېرىكا قوشما ئىشتاتىدىكىلەرنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىنقىلاب قىلىپ ئالغان ھوقۇقلىرى *20* ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىزنىڭ قولىمىزغىمۇ كېلىدۇ. بۇ ھوقۇقلارنىڭ خەلق قولىغا بېرىلىشىگە رازى بولمىغانلار يوق دەپ ئېيتالايمىزمۇ؟ ياق! ھېلىغۇ بۇ بىزنىڭ ئۆلكىمىزدىكەن، ھەتتا پۈتۈن دۇنيادا ھەم خەلقچىللىققە قارشى نىيەتلىك تامامەن تۇگەپ كەتمىگەنلىكىنى ئىنكار قىلالمايمىز. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا فاشىزم مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، خەلقچىل سىياسەت غالىب بولدى. تەرەققىيات تەرەپدارلىرى غالىبىيەت قازاندى.

ھازىرقى زامان تەرەققىياتىغا قارىغاندا فاشىزم تۇزۇمىدىكى مەملىكەتلەرنىڭ دۇنيادا قالماسلىقى كېرەك ئىدى.

ۋاھالەنكى، بەختىمىزگە قارشى ئايرىم دۆلەتلەردە تا شۇ كۈنگىچە فاشىستىك تۇزۇم ساقلىنىپ كەلمەكتە ۋە ئۇنى ھىمايە قىلغۇچىلار كۆزگە كۆرۈنمەكتە. خۇددى شۇنىڭدەك بىزنىڭ ئۆلكىمىزدىمۇ مۇستەبىتچىلىك قارا سىياسەتنى ياقلىغۇچىلار يوق ئەمەس، بار.

ئۇلار بىتمىدىكى ماددىلارغا نارازى ۋە ئۇنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى

ماسلىقىنى خالايدۇ. ئۇلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن خەلقچىللىق سىياسىتىگە يولنى كەڭ ئېچىپ بېرىپ، سەھنىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ، دەپ ئويلامسىلەر؟ ئەلۋەتتە ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار ھەر قانداق بىر يول بىلەن بولمىسۇن، مۇستەبىت قارا سىياسەتنى ساقلاپ قېلىپ، يەنە ئۆز ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىشنى ئىستەيدۇ ۋە ئىجرا قىلماق ئۈچۈن يېڭى پىلان تۈزۈپ ئولتۇرمايدۇ. ئەچچە ئەسىرلەردىن بېرى قانچىلىغان تەجرىبە ۋە سىناقلاردىن ئۆتكۈزگەن مەلۇم يوللىرى بار، بەلگىلىك پىلانلىرى بار. ئۇلار شۇ بويىچە ئىش ئېلىپ بارىدۇ. بۇ پىلان جاھانگىرلارنىڭ مۇستەملىكىچىلىككە قارىتا تۈتقان بۆلگۈنچىلىك سىياسىتىدىن، يەنى خەلقلەرنى بۆلۈپ پارچىلاپ، ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەشتىن ئىبارەت.

ھازىر خەلقىمىزنىڭ قالاق قىسمى ئاساسەن زەنجىرلىرىدىن بوشىنالمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ، بېرىلگەن ھوقۇقلارنى چەكلەش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ دەققىتىنى پارچە ـ پۈرات ئىشلارغا جەلپ قىلماقتا. بۈگۈنكى مەسەت شۇ ھەرىكەتلەر بىلەن ئەرزىمەس، كۆڭۈلسىز ۋەقەلەرنى تۇغدۇرۇپ، مىللەتلەر ئارىسىغا زىددىيەت سېلىش بىلەن پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىپ، قالايمىقانچىلىقلار پەيدا قىلىپ، ئۇنى دەللىل ـ ئىسپات قىلىپ تۇرۇپ، مۇمكىنقەدەر ئۆلكىمىزدە قارا سىياسەتنى ساقلاپ قېلىشتۇر.

بۈگۈنكى مىسال ئاز دەپ ئانچىمۇ يىراقنى كەتمەيمىز. پەقەت يېقىنقى بىرنەچچە كۈننىڭ ئىچىدىلا شەھرىمىزدە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر ئۈنىڭغا يېتەرلىك مىسال.

يېقىندا بىر لۈكچەك بىر كىشىگە پىچاق سېلىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. خەنزۇلارغا تەگكەن بىرمۇنچە خوتۇنلارنى مەسچىتكە يىغىۋېلىپ، باشقا ئەرلەرگە بەرمەكچى بولۇپتۇ. ئەسلىدە بىزنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىمىز شۇ ئىدىمۇ؟ بىلىشىمىز كېرەككى، بۇ ئىستىبدات تەرەپدارلىرى تەرىپىدىن قىلىنغان ھەرىكەت، بىزنىڭ مەقسىتىمىز بۇ ئەمەس. بىزنىڭ ئالدىمىزدا زور ۋەزىپىلەر تۇرۇپتۇ، بىزنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىلىرىمىز بار، ئۇ بولسا تۈزۈمنى ئۆزگەرتىش، ئىستىبداتلىق سىياسەتنىڭ ئورنىغا خەلقچىل سىيا-

سەت ئورنىتىش. بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۇنداق مەقسەت ۋە ۋەزىپە-لەر تۇرغاندا بىز پارچە - پۇرات ئىشلارغا ئەھمىيەت بېرىپ ئول-تۇرساق ياخشى بولامدۇ؟ ئەگەر بىتىمدە كۆرسىتىلگەن ھو-قۇقلار خەلق قولىغا تولۇق بېرىلسە بىزگە شۇ كۆپايە قىلىدۇ. ئۇ ھوقۇقلار تامامەن بىزگە بېرىلسە، مۇختارىيات ئالغان بولۇ-مىز ۋە ھەرقاچان ئەركىن بولىمىز.

بىزنىڭ ھەربىكتىمىزمۇ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى. بىر مىللەتنىڭ ئۇستىدىن ئىككىنچى بىر مىللەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈر-گۈزۈشىگە قارشى كۆتۈرۈلگەن ھەرىكەت. بۇ باشقا مىللەتلەر بىلەن بابباراۋەر ياشايلى دېمەكتىن ئىبارەت. بىز بۇ ئىنقىلابىمىز-نى «مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ئىنقىلابى» دەيمىز. دىنىمىز ھەربىر مىللەتنىڭ ئۇستىدىن ئىككىنچى بىر مىللەتنىڭ ھاكىمىيەت يۈر-گۈزۈشىگە يول قويمايدۇ. ئۇ ھەم بىرلىكنى تىلەيدۇ. بىز پەقەت ئىسلام دىنىمىزنىڭ شۇ تىلىكى بويىچە ئىش ئېلىپ بارىدۇق. كۆپچىلىك بىزنىڭ يېنىمزغا كېلىپ:

— سىزلەردە سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي پىلانلار بارمۇ؟ — دەپ سورايدۇ ۋە سورىدى. بىز ئۇلارغا:

— بار، — دەپ جاۋاب بەردۇق.

— بار بولسا ئۇنى بىزگىمۇ ئاستىراق ئۇقتۇرۇپ قويساڭلار، بىز ھەم شۇ پىلان بىلەن ئىش ئېلىپ بارساق، — دې-دى. بىز دېدۇق:

— ياق، ئېيتساق ئاستا ئېيتمايمىز، ۋاقىراپ ئېيتمىز. سى-ياسىي پىلانىمىز بولسا، ئۆلكىمىزدە خەلقچىل سىياسەتنى يۈر-گۈزۈش. ئىجتىمائىي پىلانىمىز بولسا، جەمئىيىتىمىزدە ياشىغان ھەرقانداق مىللەتلەر ئۆزى خالىغانچە ئىشلىشىگە ئەركىنلىك بېرىش. ئەمدى ئىقتىسادىي پىلانىمىز بولسا، سودىگەرلەر باي بولۇپ، فابرىكا - زاۋۇتلار قۇرۇپ، خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشى توق بولسۇن، دەيمىز. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشكارا پىلانلار، بىزنىڭ بۇنىڭدىن باشقا مەخپىي پىلانىمىز يوق.

— سىزلەردە مەخپىي تەشكىلات بارمۇ؟

— ھەئە، بىزدە بار.

— تەشكىلاتىڭىزنىڭ پروگراممىسى بارمۇ؟

— بار.
— ئۇستاب (نىزامنامە) بارمۇ؟
— ئۇستاب ھەم بار.
— بولمىسا بىزگە ئۇنى بەرسەڭلار، بىزمۇ پايدىلانساق.
لېكىن، بىز ئۇلارغا:
— بىزنىڭ پارتىيەمىز ناھايىتى چوڭ، ئاشكارا پارتىيە، «ئىنقىلابىي خەلق پارتىيەسى»، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئۈچ ـ تۆت مىليونغا يېتىدۇ. پۈتۈن ئۆلكىمىزدىكى خەلقچىل تەرەپدارلىرىنىڭ ھەممىسى پارتىيەمىزنىڭ ئەزاسى، دېمەك، پۈتۈن خەلقىمىز پارتىيە ئەزالىرىدۇر. ئۇنىڭ پروگراممىسى بىتىمنى تولۇق ئىشقا ئاشۇرۇشتۇر. مەقسىتى پۈتۈن ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق سىياسىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، مائارىپ ۋە پەن ـ تېخنىكىنى راۋاجلاندۇرۇش، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش. ئەگەر خەلقىمىزنىڭ سۆيگەن كىشىلىرىدىن ئەمەلدار سايلىسا، ئۇلار ئۇنى «مەنسەپ» دېمەي، خەلق تەرىپىدىن يۈكلەنگەن ۋەزىپە دەپ تونۇپ، پارتىيەمىزنىڭ ئۇستابىغا بويسۇنغان بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردۇق.
دېمەك، بىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىپىلىرىمىز مانا شۇ پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت.
ئۇنىڭدىن باشقا، پارتىيە ـ تەشكىلات قۇرغۇچىلار، مىللەتلەرنى بىر ـ بىرىگە زىت قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دوستىمىز ئەمەس، دۈشمىنىمىز. بىزنىڭ پارتىيەمىز ئەزالىرى ئۆلكىمىزدىكى پۈتۈن خەلق. ئەلۋەتتە ئۇلارنى ھەممىگە ھەممە دەپ تونۇشىمىز لازىم.
بىز خەلقىمىزنى ھەممىسگە ھەممە دەپ ئېيتىمىز. خەلق ھۆرلۈك يولىدا كېتىپ بارىدىكەن، ئۇسسىغان يەردە چاي سۇنى، ھارغان يەردە نان بەرسۇن، دەپ كىشىلەرنى ئۇتتۇرىغا چىقىرىپ قويىدۇ. خەلقنىڭ تىلىكى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇسسۇلۇق يەتكۈزۈپ بەرگەنلەر ھەممە بولالايدۇ، يەتكۈزۈپ بېرەلمىگەنلەر ھېچقاچان خەلققە ھەممە بولالمايدۇ.
قاتتىق بوران چىققاندا، بىر پاشا قونىدىغان جاي تاپالمايلا، بىر بۈينىڭ تۈۋىگە قونۇۋاپتۇ. بوران توختىغاندىن كېيىن بۈيىغا: «مەن سېنى ساقلاپ قالدىم، بولمىسا سېنى يىلتىزىڭ بە-

لەن قومۇرۇۋېتەتتى» دەپتۇ.

هالبۇكى، بوراندىن قېچىپ، بۇيا بىلەن ئۆزىنى ساقلاپ قالغانلىقىنى بىلمەي چوڭچىلىق قىلسا، خەلق ۋەكىلى بولالمايدۇ. خەلق ۋاقتى كەلسە ئۇنى ئاغدۇرۇۋېتەلەيدۇ (زالدا داۋام-لىق كۆلكە). بىز بۇنداق خەلق ۋەكىلى بولۇشنى خالىمايمىز. بىز هەممە ئىشلىرىمىزنى ئالدىڭلارغا تاشلاپ قويىمىز، سىزلەرگە مەلۇمات بېرىپ، بىز ئۇنى ئىجرا قىلىمىز. ماقۇل بولمىسا، خەلق-نىڭ دېگىنى بويىچە ئىش يۈرگۈزىمىز (ئۇستى ـ ئۇستىگە چې-لىنغان چاۋاكلار).

ھەر يەرلەردىن كەلگەن ھۆكۈمەت ئەزالىرىدا كەمچىلىك يوق، دەپ ئېيتالمايمىز، بۇ ھەقتە بىزلەر خەلقنىڭ كۆتكەن تە-لەپكىرىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن ئۆز ۋاقتىدا بىرىنچىدىن، سىز-لەر بىلەن ئۆز لايىقىدا ئالاقە قىلالمىدۇق. ئىككىنچىدىن، بىزنىڭ ئولتۇرۇشلۇق جايىمىز قولايلىق ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن سىزلەر بىلەن ئالاھىدە كۆرۈشۈپ مۇزاكىرىلەر ئۆتكۈزەلمىدۇق. بۇ بىز-نىڭ ئۈستىمىزدىكى ئەيىب. بۇنىڭغا ھەربىرىڭىزلەردىن ئەپۇ سو-رايمەن. ئالدىمىزغا كەلگەن كىشىلەرنى تېگىشلىك سىلىقلىق بىلەن قارشى ئالالماي ۋە قاتتىقلىق قىلغان ۋاقىتلىرىمىز بولغاۋ-دۇر. دوست يىغلىتىپ ئېيتۇر، دۈشمەن كۈلدۈرۈپ ئېيتۇر دې-گەندەك، ئۇنى ھەم ئېغىر ئالماسلىقىڭىزلارنى سورايمىز (چاۋاك ئۈستىگە چاۋاك). بىزنىڭ رەھبەرلىرىمىز خەلق كۆرسەتكەن يولدا ماڭمىسا، ئۇنى پاش قىلىپ ئورنىدىن چۈشۈرۈشىمىز لازىم.

(1) ئەمەلىيەتنى كۆزلىمىگەنلەر بولسا، مەتبۇئاتتا، مەجـ-لىسلەردە تەنقىد قىلىپ، ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا كىرىشىشىمىز كې-رەك. بىزنىڭ نىشانىمىز خەلق بەرگەن ھوقۇقىمىزدىن تولۇق پاي-دىلىنىپ، بىتىمنى تولۇقى بىلەن ئىشقا ئاشۇرۇشتۇر.

(2) پىتنە ـ ئىغۋالارغا يول قويماي، ئىتتىپاقلىقنى تەمىن قىلىش.

(3) ئەمەلدە ھەقىقىي مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى تەمىن ئې-تىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ مىللىي مەدەنىيىتى ۋە مىللىي مائارىپىنى كۆتۈرۈش كېرەك. ئۇلاردىن ئىلمىي تېخنىك كادىرلارنى كۆپلەپ يېتىشتۈرۈپ چىقىش كېرەك. شۇ چاغدىلا ھەقىقىي مىللەتلەر

باراۋەرلىكىنى تەمىن ئەتكەن بولىمىز.

بۇنىڭغا بىرىنچى قەدەم پۈتۈن ۋىلايەتلەردە مەمۇرىي ئىدارىلەرگە ھەممە مىللەت ۋەكىللىرىدىن كىرگۈزۈشىمىز لازىم. ئالدىمىزدا مۇرەككەپ قىيىن خىزمەتلەر قالغان بولسىمۇ، قىينىچىلىقلاردىن قورقۇپ تۇرىمىزمۇ ياكى ئۇنىڭغا بوي بېرىمىزمۇ؟ بۇنىڭغا پەقەت ئىككىلا يول بار. پۈتۈن قىينىچىلىقلارغا بوي بەرمەي، قىينىچىلىقلار بىلەن كۈرىشىمىز. ئەگەر بۇ قىينىچىلىقلاردىن يېڭىلسەك، يەنە بۇرۇنقىدەك ياشايمىز. بىزنىڭ ئاخىرقى ئۆتۈنۈشىمىز شۇكى، ھەرقانداق پىتنە ـ ئىغۋاغا قۇلاق سالماي مەيدانغا چىقىرىپ قويغان ۋەكىللىرىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىڭلار. ئەگەر بىز سىلەرنىڭ ئارزۇيۇڭلارغا يارىشا ئىش ئېلىپ بارمىساق، بىزنى تەنقىد قىلىڭلار. يېڭىلىش يولىغا كىرگەن بولساق، توغرا يولغا سېلىپ قويۇڭلار. بىز ھەرگىز خەلق كۆرسەتكەن يولدىن قىلچە چەتكە چىقمايمىز (يەنە قىزغىن چاۋاكلار).

ئىنسانىيەت تارىخىدا جەمئىيەت تەرەققىياتىنى توختىتىش ئۈچۈن كۆپ كۈرەشلەر بولدى. لېكىن، ھەر دائىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇزاقتىن مىسال ئىزدەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. دۇنيادا تېخىنكا جەھەتتىن ئەڭ كۈچلۈك بولغان، پۈتۈن ياۋروپا بايلىقىنى سەپەرۋەرلىكىگە كەلتۈرگەن فاشىزم گېرمانىيەسى ۋاقىتلىق غالىبىيەت قازانغان بولسىمۇ، ئاخىر دۇنيا تارىخىدا كۆرۈلمىگەن رەسۋاچىلىق بىلەن مەغلۇپ بولدى. بۇ مىسال مۇستەبىتلىك سىياستىنى ياقلىغۇچى بىرمۇنچە مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلار ئۈچۈن تەنبىھ بولالايدۇ (زالدا قىزغىن چاۋاكلار).

مىش ـ مىش خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇستەبىت قارا سىياسەتنى ۋە ئىستىبداد ھاكىمىيەتنى ياقلىغۇچى مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلارنىڭ زەنجىرلىرىگە باغلانغان ئىتلىرى، ھاۋشىپ يۈرگەن ئايرىم شەخسلەر بار بولسا كېرەك. ئەنە ئۇلار خەلقىمىزنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمەنلىرىدۇر. ئۇلار دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق ئالسۇن، جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ھېچقانداق توسقۇنلۇق قىلالماسلىقلىرىنى ياخشى بىلسۇن. دۈشمەنلەر

قانداق ھەرىكەت قىلمىسۇن، ئاخىر مەغلۇپ بولغۇسى. ئۆلكە-مىزدە جەزمەن خەلقچىللىق، ھۆر، بەختىيار تۈرمۈش ئەمەلگە ئاشقۇسى (زالدا داۋاملىق چاۋاك).

ئەبەدىي ياشىسۇن ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق سىياستى!

ئەبەدىي كۆتۈرۈلسۇن ئۆلكىمىزدىن مۇستەبىت سىياسەت، ئىستىبدات ھاكىمىيەت!

يوقالسۇن مۇستەبىتچىلىكنى ياقلىغۇچى ئىستىبدات تەرەپدارلىرى!

ياشىسۇن مىللەتلەر باراۋەرلىكى!

ياشىسۇن ئۆلكە خەلقىنىڭ پارلاق ئىستىقبالى!

(زالدا قىزغىن چاۋاكلار)

شۇ ئارىلىقتا ئەپەندىم گۈچۈك ياشلىرىدىن بىر پارچە خەت تاپشۇ-رۇۋالدى ۋە كېچىلەپ ئولتۇرۇپ گۈچۈك ياشلىرىغا جاۋاب خەت يازدى. خەتنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىدەك:

گۈچۈك ياشلىرىغا:

گۈچۈك ناھىيەسىدىكى سىز ياشلارنىڭ ئەۋەتكەن بىر پارچە ئوچۇق خېتىڭىزلارنى ۋەكىلىڭىز xxx ئەپەندى ئارقىلىق تاپشۇرۇۋالدۇق.

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىكى پۈتۈن دىندىش، قانداش جىگەرلىرىڭىزنىڭ زۇلۇمغا، ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە قارشى كۆتۈرگەن قوزغىلاڭ ھەرىكىتى بۈگۈنكى كۈندە تىنچلىق بىلەن ھەل بولۇپ، زېمىنىمىزدا يېڭى تەرتىپ ۋە ھەقىقىي خەلقچىل ھۆكۈمەت مەيدانغا كەلدى. سىزلەرنىڭ بۈنىڭدىن دەرھال خەۋەر تېپىپ، ئۆزىڭىزلەرنىڭ بىر نىيەت، بىر مەسلەك مەيدانىدا تۈرۈپ، ئەۋەتكەن خېتىڭىزلار ئۈچۈن سىزلەرگە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن رايونلاردىكى بارلىق قېرىندىش ۋە جىگەرلىرىڭىز نامىدىن كۆپ تەشەككۈر بىلدۈرىمىز.

سىز ياشلارنىڭ بىزگە يوللىغان بىر پارچە ئوچۇق خېتىڭىز-

لەردە ناھىيەگىزلەردە ھازىرقى يۇز بېرىۋاتقان ئەھۋاللارنى ئىزىھار قىلىش بىلەن يولىورۇق سورىغانكەنسىلەر.

ھەقىقەتتە جەمئىيەت ئىچىدىكى تۈرلۈك بولمىغۇر، يەنى ئاممىغا زىيان كەلتۈرىدىغان زىياندىش ئەمەلدارلارنىڭ زىياندىش ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلىش، ئۇنداقلارغا جەمئىيىتىمىزدە ئورۇن بەرمەسلىك خەلقچىللىق سىياسىتىنىڭ ئاساسىدۇر.

دېمەك، سىز ياشلارنىڭ ناھىيەگىزلەردە ھازىر يۇز بېرىۋاتقان ئەھۋاللارنى تارتىنماستىن ئوچۇق پاش قىلىپ كۆرسەتكىنىگىز مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن بولغان بىتىمنىڭ خەلقىمىز سۆزىدە، مەتبۇئاتتا ئەركىن دېگەن مادداسىنى تولۇق چۈشەنگىنىگىزلەرنى كۆرسىتىدۇ.

يازمىش خېتىگىزلارنىڭ ئاخىرىدا «خەلقنى ئويغىتىش، تەلىم بېرىش، تەشۋىق قىلىشتا بىز ياشلارغا يولىورۇق ۋە يارىدەم قىلىشگىزنى سەمىمىي قەلبىمىز بىلەن قارشى ئالىمىز ۋە قانداقلا خىزمەت تاپشۇرسىگىز جان ـ دىل بىلەن بېجىرىشكە تەييارمىز» دەپ ۋەدە بەرگەنكەنسىزلەر. سىزلەرنىڭ ھازىرقى مەيداندا تۇرۇپ بەرگەن بۇ ۋەدىگىزلەرگە يەنە ئايرىم تەشەككۈر بايان قىلىمىز. ياشلار زامانىنىڭ گۈلى، كەلگۈسىنىڭ ئىگىلىرى، تارىخ سىزلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

پۈتۈن دۇنيادا مۇستەبىت سىياسەت مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، خەلقچىللىق سىياسەت غالىب بولۇشى چوقۇم. مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلار سىزلەرنىڭ يوللىرىگىزلاردا ھەرگىز توسقۇن بولالمايدۇ. مىللىتىمىزنىڭ مۇنقەرز بولماسلىقى ئۈچۈن دىنىمىزنى ساقلاش ۋە ھۆرمەت قىلىش كېرەك. قېرىلىرىمىزنىڭ تەجرىبىسى ۋە سىزلەرنىڭ ئىلغار پىكىرلىرىگىزنىڭ دەۋرلىك بىرلەشكەن كۈچى بولۇش كېرەك.

ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسى ئىلىم ھەم بىلىمدۇر.

يېڭى زامانىنىڭ ئىلمى ھەم بىلىمى بىلەن قورالانىسىگىزلەر ئەنە شۇ ۋاقىتتا بىز تولۇق مۇۋەپپەقىيەت قازىنالايمىز.

ئۆلكىمىزدىكى بارلىق خەلقىمىزنىڭ، خۇسۇسەن زىيالىي ياشلىرىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ بۈيۈك ۋەزىپىسى: مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن قول قويۇشقان *11* مادە-

دىدىن ئىبارەت بىتمنى ھمايە قىلىش، بىتم بويىچە ئىشلەشتىن ئىبارەتتۇر. بىزنىڭ ئىشلەش نىشانىمىز، تەشۋىقىي قورالىمىز ئەنە شۇ بىتمدۇر.

مەخسۇس يىغىندىكى پىكىر ۋە ئەھۋاللىرىمىزغا بىتمنىڭ ھەربىر ماددىسى تولۇق جاۋاب بېرەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ياشلارنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقتا بىتمدە كۆرسىتىلگەن ماددىلارنى تولۇق ھمايە قىلىش بىلەن ئىش ئېلىپ بارمىقىڭىز ھازىرقى خەلقچىل يېڭى ھۆكۈمىتىمزنىڭ تەلىپىدۇر.

سىزلەرنىڭ ساغلام بەدەن بولۇشىڭىزلارنى تىلەپ:

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى: ئەخمەتجان قاسمى

1946 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى.

شەھىرى ئۈرۈمچى

بىتمم ئىمزالانغاندىن كېيىن ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنى تارقىتىۋېتىپ، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. مۇشۇ مەقسەتتە، ئورگان گېزىتىدە «ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنى تارقىتىۋېتىش توغرىسىدا بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز» دېگەن تېمىدا مەخسۇس ماقالە ئېلان قىلىندى. ئۇ ـ نىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

خەلقىمىز ئىزچىل تۇردە ئەركىنلىك ۋە ئازادلىق ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىپ كەلدى.

1944 ـ يىل *11* ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى بىز مىللىي ئىنقىلاب كۈرىشىنى قوزغىدۇق، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي خەلقى مۇستەبىت ئىستىبدات ھاكىمىيەتكە قارشى ئىنقىلابىي سەپنىڭ ئەترا ـ پىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ، شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خەلقىمىزنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئاساس ياراتتى.

لېكىن، ۋەزىيەتنىڭ تەلىپى ۋە ھازىرقى ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، ھۆكۈمىتىمىز ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشتىن ئىبارەت چوڭ ۋەزىيەتكە بويسۇنۇپ، مەسلىنى تىنچ يول بىلەن

ھەل قىلىشنى كۆزلەپ تىنچلىق بىتىمى ئىمزالىدى. شۇنى كۆرۈپ يەتتۇقكى، ئىككى يىل داۋام قىلغان كۈرەش ئارقىلىق بىز نۇرغۇن نەتىجىلەرگە ئېرىشتۇق.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىباشتىن قۇرۇلۇشى تىنچلىق بىتىمگە ئاساسەن خەلقنىڭ مەمۇرىي ھوقۇقىغا ئېرىشكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە خەلقنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋەزىپە ئۆتەيدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىلگىرى مائارىپنىڭ سىرتىغا قېقىپ چىقىرىۋېتىلگەن، ئورگانلاردا خىزمەت قىلىشقا بولمايدىغان كىشىلەر ھازىر ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە ۋالىلىي، ھاكىم بولالايدىغان بولدى. بۇ پاكىتلار بۇنى كۆچلۈك تۇردە ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئاندىن قالسا، ھەربىي جەھەتتە، گېنېرال لېيتېنانت ئىسھاقبېك ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قىسمىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى بولدى، قىسىملىرىمىزدىن نەچچە مىڭ كىشى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇلار بىزنى غايەت زور كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

148 ـ سانلىق گېزىتكە بېسىلغان بىتىمدە خەلقىمىزگە سايلام ھوقۇقى بېرىلىدىغانلىقى قەيت قىلىندى. بىز دىنىي ئېتىقادتا پۈتۈنلەي ئەركىنلىكىمىزگە، ھەرقايسى ئورگان، تارماقلاردا ۋە مەمۇرىي ھۆججەتلەردە ئىككى خىل يېزىق قوللىنىش، مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي سەنئەتنى راۋاجلاندۇرۇش، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئۆز ئانا تىلىمىز بىلەن دەرس ئۆتۈش، پۇقرالارنىڭ نەشر قىلىش ۋە پىكىر بايان قىلىش ئەركىنلىكى قاتارلىقلارغا ئىگە بولدۇق. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بىز قولغا كەلتۈرگەن غەلبە ۋە مۇۋەپپەقىيەتلەرنىڭ كۆچلۈك دەلىلى. بىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز بۇلا ئەمەس، يەنە باج نىسبىتى خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ، سودىگەرلەرگە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا سودا قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلىدۇ، ھۆكۈمەتتە ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ سانى كۆپەيتىلىدۇ، مىللىي ئارمىيە تەشكىل قىلىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ، دېگەن ھوقۇقلار بېرىلدى. قاراڭغۇ زەي زىندانلاردا كۆپ يىللاردىن بۇيان ئازاب چېكىۋاتقان مەھـ

بۇسلار قويۇپ بېرىلىدىغان بولدى ۋە باشقىلار. مانا بۇلارنىڭ هەممىسى بىز قولغا كەلتۈرگەن غەلىبە ۋە مۇۋەپپەقىيەتلەردۇر.

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي خەلقلىرىنىڭ ھۆكۈمەتىنى قۇرۇپ، زىممىسىگە ئالغان ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن قالتىس تۆھپىلەرنى كۆرسەتكەندى. ئىدارە، جەمئىيەتلەرنىڭ تەرتىپكە سېلىپ، خەلقنى توغرا رەھبەرلىك قىلىپ مەمۇرىي ۋە ئىجتىمائىيەتتىكى تۈرلۈك خىزمەتلەرنى ئورۇنلىغاندى. ھازىر ئۇچ ۋىلايەتتىكى تۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقى ئۇنىڭ كۆچلۈك بىر دەلىلى.

قىسقىسى، مىللىي ئىنقىلابنىڭ غەلىبىسى بىزنىڭ پارلاق كېلەچىكىمىز ئۈچۈن ئاساس سېلىپ بەردى.

بىز تىنچلىق بىتىمى ئىمزالدۇق.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىدىن قۇرۇلغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تەرتىپ بويىچە بىز ئىلگىرىكى ھۆكۈمىتىمىزنى تارقىتىۋېتىمىز.

7 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى 324 ـ نومۇرلۇق قارارنى ماقۇللاپ، ئىدارە خادىملىرىنى يېڭىباشتىن تەيىنلەپ، خىزمەت ئورۇنلىرىنى تەڭشىدى. قارار مۇنداق:

ھۆكۈمەتنىڭ تارقىتىلغانلىقى، خىزمەت ئورۇنلىرىنىڭ تەڭشەلگەنلىكى، گېزىتىمىز نامىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ئاممىغا تۆۋەندىكى پىكرىمىزنى ئېلان قىلىمىز:

1. ھازىر يېڭىباشتىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىگە لايىق كىشىلەر كىرگۈزۈلگەنلىكتىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئىدارە قىلىشتا خەلقىمىزنىڭ تەلەپ ـ ئېھتىياجلىرىنى ھېسابقا ئېلىپ، خەلقچىللىق يولىدا ئىش ئېلىپ بېرىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز. چۈنكى، خەلقىمىزنىڭ مىللىي ئىنقىلابىي سەپنى تەشكىل قىلىپ، ئالدىغا قويغان مەقسىتى ئەركىنلىك، ئازادلىق بولغان بولسا، كۆزلىگەن نىشانى ھەقىقىي خەلقچىللىقنى يۈرگۈزۈشتۇر.

2. يۇقىرى ئورگان، ئىدارە ـ جەمئىيەتلەرگە ئورۇنلاشقان

خىزمەتچىلىرىمىز ئاممىغا رەھبەرلىك قىلىشتا ۋەتەننى سۆيۈش ئىرادىسىنى ئۆستۈرۈپ، شۇ ئاساستا خەلقىمىزگە تەلىم ـ تەربىيە قىلىش ئىشىنى ئالغا سۈرۈشنى ئۆتۈنىمىز.

3. بىتىمگە مۇڭاپىق مىللىي مەدەنىيەت، مىللىي سەنئەتلىرىمىزنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ، مەتبۇئات ساھەسىدىكى ئىلغار زىيالىيلىرىمىزغا يوليورۇق كۆرسىتىپ، ئومۇمىۋزلۇك ئىش ئېلىپ بېرىشنى تەكلىپ قىلىمىز ۋە بىتىمدىكى «مەتبەئە ئەركىنلىكى» دېگەن ماددىغا بىنائەن، لايىق شارائىتلار ھازىرلاپ بېرىشنى ئورۇنلۇق ھېسابلايمىز.

4. مەمۇرىي ھوقۇق ۋە بىتىمگە بىنائەن خەلقىمىز تەرىپىدىن بېرىلگەن پىكىر، تەلەپلەرنى ئۆز ۋاقتىدا ھەل قىلىپ، بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە خەلقىمىزگە كەڭ چۈشەنچە ۋە ئۇقتۇرۇشلارنى ئۆز ۋاقتىدىن قالدۇرماي بايان قىلىپ تۇرۇشنى كۆتىمىز.

5. ئۆلكىمىزدىكى بارلىق خەلق ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ھەم باشقا جەھەتتىكى تەڭسىزلىكلىرى ئاستىدا ئېزىلىپ كېلىپ، پەقەت 7 ـ نويابىر مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ نەتىجىسىدە ئەركىنلىككە ئېرىشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلقىمىزنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەركىنلىكىنى ئىش يۈزىدە تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمىز.

6. ياشلىرىمىزنىڭ ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ۋە ماددىي ئېھتىياجىنى تولۇق تەمىن قىلىش ئىشىنى تولۇق يولغا قويۇپ، ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتە كۆرىنىشىنى سورايمىز.

7. ئىلى، ئالتاي، تاربىغاتاي ۋىلايەتلىرىدە بۈگۈندىن باشلاپ ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تارقىتىلىپ بىۋاستە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە باغلاندى.

شۇنى ئەسىتە تۇتۇپ، ھەربىر ئىدارە ـ جەمئىيەت خىزمەتلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا ئىجرا قىلىشنى ۋە ئىشنى پۈختا، مۇكەممەل يوسۇندا ئالغا سۈرۈشنى تەكتىلەيمىز.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان سۆھبەت مەسىلىسى ھەل بولۇپ، گومىنداڭ ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىنغانلىقتىن، ئىلى ۋىلايەت ئىدارىلىرىنى قايتىدىن قۇرۇش ھەققىدە مۇنداق قارار چىقىرىلدى:

1

28 ـ ئىيۇلدىن ئېتىبارەن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئىلى ۋىلايەت ۋالىي كېڭەشمىسى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، ئومۇمىي سايلام ئۆتكۈزۈلگەنگە قەدەر ۋالىي كېڭەشمىسىگە تۆۋەندىكى زاتلار بەلگىلەنسۇن:

ئىلى ۋالىي كېڭەشمىسىنىڭ رەئىسلىكىگە: ھاكىمبەگ غوجا

ئىلى ۋالىي كېڭەشمىسىنىڭ مۇئاۋىنلىقىغا: ئوبۇلخەيرى تۆرە

كېڭەشمە ئەزالىقىغا:

(1) ئابدۇمۇتائالى خەلىپەم (2) سالىجان باي (3) مۇھەممەتجان مەخسۇم (4) ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم (5) جانى يولداشوف (6) مۇھەددىن ئەخمىدى (7) ئەنۋەر ئەپەندى (8) كېرىم ھاجى (9) ۋاقاس ھاجىم (10) فاتىخ موسۇلمانوف (11) نەبىجان (12) ماسكالىوف (13) فۇجا (14) ئابدۇغېنى باھادىر (15) بۆكە ئامبال (16) ھوشۇر ئامبال (17) چاڭباقىشى (18) توقۇ غوجا (19) غۇلام (20) جابىقباي ئاقالاقچى (21) مىرمان ئەپەندى (22) قاسىمجان قەمبىرى (23) سەيدۇللا سەيپۇللايېف (24) ھۈسەين پالتابايوف (25) جۈمە ئاخۇن ھاجىم (26) زۇنۇن تېيىپوف (27) ئوسمان كېبىروف (28) ئەكبەر (29) يۈسۈپ ھاجىم (30) تېيىپئاخۇن (31) تېيىپ ھاجىم (32) فاتىخ ئاللايارى.

2

ئۇشبۇ كۈنگىچە نازارەت نامىدا يۈرۈتۈلۈپ كەلگەن نازارەتلەر 28 ـ ئىيۇلدىن ئېتىبارەن ۋىلايەتلىك ئىدارە دەپ ئۆزگەرتىلسۇن.

3

(1) ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلغۇچى

ھاكىمبەگ غوجا؛

(2) ئىلى ۋىلايىتىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلغۇچى ئوبۇلخەيرى تۆرە؛

(3) ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلغۇچى ئەنۋەر ئەپەندى؛

(4) ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مەسئۇل كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلغۇچى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم.

4

ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ۋالىي ئىدارىسى ئۇشبۇ كۇنگىچە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىش يۈرگۈزۈپ كەلگەن بولسىمۇ، بۇ ۋىلايەتلەر ھەم 28 ـ ئىيۇلدىن ئېتىبارەن يېڭى تەشكىل يىغىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشىغا مۇۋاپىق ئۆزگەرتىلسۇن.

5

ئورگان گېزىتى بولۇپ چىقىپ تۇرغان كۇندىلىك گېزىتلەر ئىلى ۋىلايەت ۋالىي ئىدارىسىنىڭ نەشر ئەپكارى دەپ ئۆزگەرتىلسۇن.

6

قالمىش ۋىلايەت، ناھىيەلىك ئىدارە ھەم تەشكىلاتلار ئۇلىكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشىغا مۇۋاپىق ئۆزگەرتىلسۇن.

7

ۋىلايەتلىك ئىدارە باشلىقلىرىغا تۆۋەندە كۆرسىتىلگەن كىشىلەر بەلگىلەنسۇن:

ئىلى ۋىلايەتلىك بانكا باشلىقىغا: ئابدۇرەئۇپ ئىبراھىموف

ئەدلیە مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا: مۇھەممەتجان مەخسۇم
ئەدلیە مەھكىمىسىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: مىرمان
ئەدلیە مەھكىمىسىنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: فۇجا
قىشلاق خوجلىق بانكا باشلىقلىقىغا: ھۇسەيىن مۇراتوف
قىشلاق خوجلىق بانكا بىرىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: نۇرغالى
قىشلاق خوجلىق بانكا ئىككىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: ئەكرەم خان
قىشلاق خوجلىق بانكا ئۈچىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: نامجل
ئىسلاھات ئىدارە باشلىقلىقىغا: سالجان باي
ئىسلاھات ئىدارە بىرىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: ھىلالىدىن
سەھىيە ئىدارە باشلىقلىقىغا: مويدىن ئەپەندى
ئالاقە ئىشلىرى ئىدارىسى باشلىقلىقىغا: مالىك بېكتېمىروف
تاشيول ئىدارە باشلىقلىقىغا: مىجت كەنجى
تاشيول ئىدارە مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا: لەتىف سۇلايمان
ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارە باشلىقلىقىغا: نەبىجان
ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارە مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا: ماسكالیوف
گېزىت ئىدارە باشلىقلىقىغا: ئەسئەت ئىسھاقوف
ئەسكىرىي قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە: گېنېرال ئىسھاقبېك
ئەسكىرىي قوماندانلىق بىرىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: دەللىقان
ئەسكىرىي قوماندانلىق ئىككىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: زۇنۇن تېيپوف
ھەربىي تەپتىشلىك ۋەزىپىسىگە: ئابدۇغېنى باھادىر
سودىگەرلەر جەمئىيىتىنىڭ باشلىقلىقىغا: ئەسەدۇللا ئەپەندى
سودىگەرلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا: ھۇسەيىنم پالتابايېف
ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارە باشلىقلىقىغا: سەيپۇللايېف
ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارە مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا: مۇقاباي
مەجرۇھلار جەمئىيىتى باشلىقلىقىغا: گۈتىيېف

مەجرۇھلار جەمئىيىتى بىرىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: ئاسلىقان
مەجرۇھلار جەمئىيىتى ئىككىنچى مۇئاۋىنلىقىغا: ئابدۇللا ئەخمىدى.

ئارمىيەنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسى توغرىسىدا، مىللىي ئارمىيەنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى يولداش ئىسھاقبېك باشچىلىقىدىكى ھەربىي ئىشلار گۇرۇپپىسى گومىنداڭ ۋەكىللىرى تاۋ سىيۆ، سۇڭ شىلىەن قاتارلىقلار بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، مىللىي ئارمىيەنى قىسقارتىپ ئۈچ پىيادە ئەسكەرلەر پولكى، ئۈچ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى قىلىپ تەشكىللەيدىغان، توپچىلار باتالىيونى بىلەن ھەربىي مەكتەپنى ساقلاپ قالىدىغان بولۇپ كېلىشتى. ۋەزىيەتكە تەينەلەش ئەھۋالى مۇنداق:

باش قوماندان: ئىسھاقبېك مۇنۇنوف
مۇئاۋىن باش قوماندان: دەلىلقان سۈگۈربايېف، زۇنۇن تېيپوف
مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار: ئابدۇرېھىمجان ھەسەنوف
ئىشتاب باشلىقى: ماژاروف
مۇئاۋىن ئىشتاب باشلىقى: مەمتىمىن ئىمىنوف
ئارقا سەپ بۆلۈمنىڭ باشلىقى: پەخرىدىن رەسۇلوف
ئارقا سەپ بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى: سىدىق جامالىدىن
سىياسىي بۆلۈمنىڭ مۇدىرى: توختى ئىبراھىم
سىياسىي بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى: رازىيېف
ھەربىي سوتنىڭ باشلىقى: ئابدۇغېنى باھادىر
ھەربىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: ئابدۇغوپۇر سابىر ھاجى
پىيادە ئەسكەرلەر *1* ـ پولكى شىخوغا جايلاشىۇن
پولك كومانىدىرى: مەرغۇپ
سىياسىي مۇئاۋىن پولك كومانىدىرى: ئايتۇۋاروف ئالىم
پىيادە ئەسكەرلەر *2* ـ پولكى غۇلجىغا جايلاشىۇن
پولك كومانىدىرى: قېيۇمبەگ غوجا

سياسي مۇئاۋىن پولك كوماندىرى: قېيۇم سابىر ھاجى
پىيادە ئەسكەرلەر 3 ـ پولكى چۆچەككە جايلاشسۇن
پولك كوماندىرى: ئابلاخان ماھمۇدوف
سياسي مۇئاۋىن پولك كوماندىرى: بالقاش
ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ پولكى كۈرەگە جايلاشسۇن
پولك كوماندىرى: سوپاخۇن
سياسي مۇئاۋىن پولك كوماندىرى: قۇربانوف
ئاتلىق ئەسكەرلەر 2 ـ پولكى قوبۇققا جايلاشسۇن
پولك كوماندىرى: نۇسۇپقان
سياسي مۇئاۋىن پولك كوماندىرى: جاغدا
ئاتلىق ئەسكەرلەر 3 ـ پولكى ئالتايغا جايلاشسۇن
پولك كوماندىرى: دەللىقان (قوشۇمچە)
سياسي مۇئاۋىن پولك كوماندىرى: يۇسۇپجان ياسنوف
زەمبىرەكچىلەر مۇستەقىل باتالىيونى غۇلجا بايانداىغا جايلاشسۇن
باتالىيون كوماندىرى: ئەسئەت تېيپوف
سياسي مۇئاۋىن باتالىيون كوماندىرى: نۇشايبف
مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپى مەكتەپ مۇدىرى: پوروخوف
سياسي كومىسسارى: نۇر سادىروف

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. ئەخمەت ئەپەندىم شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئېلىپ ئۇرۇمچىدە خىزمەتكە چۈشتى. لېكىن جەمئىيەتتىكى قالايمىقانچىلىق ئۇزۇل ـ كېسىل تۈزەلگىنى يوق. جەمئىيەتتە دېموكراتىك سىياسەت، مىللەتلەر باراۋەرلىكى يۇرگۈزۈلمەيۋاتقاچقا، خەلق ئاممىسىدىن ھەر كۈنى نۇرغۇنلىغان ئەرز ـ شىكايەتلەر كېلىپ تۇراتتى.

بىر كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىگە بۇ ئەھۋاللار ھەققىدە ئېغىز ئېچىپتۇ:

ـــ مەن ئاممىدىن كەلگەن نۇرغۇن خەتلەرنى تاپشۇرۇۋالدىم، رەئىسلىنىڭ ئەھۋال ئىگىلىشىگە ئاز ـ تولا پايدىسى بولار دەپ بىر قىسىم خەت ـ چەكلەرنى سىزگە ئەكەلدىم. ۋاقتىڭىز يەتكەندە كۆرۈپ قويارسىز.

— ياخشى، ياخشى. ئاممىدىن كەلگەن خەت - چەكلەرنى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىش كېرەك. ئۇچ مەسلەك پارتىيەمىزنىڭ مەقسەت - نىشانى. بىز مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدىغان تەدبىر - چارىلەرنى جەزمەن تېپىپ چىقالايمىز. ھازىرقىدىن قارىغاندا تارىختىن قېلىپ قالغان مەسىلىلەر ناھايىتى كۆپ، مەدەنىيەت - مائارىپ، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، قۇرۇلۇش ئىشلىرى، شۇنداقلا ئامانلىقنى ساقلاش، خەلق تۇرمۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكى راست. بۇ مەسىلىلەر - نىڭ ھەممىسى سىز - بىزنىڭ ھەل قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى كۈلۈمسىرەپ.

— توغرا دەيسىز، رەئىس، — ئەپەندىم گەپكە ئۇلاپلا سۆز باشلاپ - تۇ، — تارىختىن بۇيان بىزنىڭ خەلقىمىز قاتتىق جاپا - مۇشەققەتلەرنى چەكتى، مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان گۇناھسىز كىشىلەر قىممەتلىك ھا - ياتىدىن ئايرىلدى. خەلقىمىزنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈپ قوزغىلىپ چىقىشى دەل ئەنە شۇ مىللىي كەمسىتىش ھەددىدىن ئېشىپ، مىللى زۇلۇم چېكىگە يەتكەنلىكىدىن بولدى. ئەمما، جياڭ جيېشى جانابلىرى ئۆز ئاغزى بىلەن «چېگرا رايونلاردا ياشاۋاتقان مىللەتلەر ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىپ كېتەلەيدىغان ۋاقىتتا ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىدىغان قىلىمىز» دېگەن. ئۆلكىمىزنىڭ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پىروگراممىسىدا كۆر - سىتىلگەن خەلقچىل سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشىمىز ناھايىتى ياخشى باشلىنىش بولدۇ. نۆۋەتتىكى مەسىلە تېزرەك سايلام ئۆتكۈزۈپ، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، پاك - دىيانەتلىك، ئومۇمنى كۆزلەيدىغان ئادەملەرنى سايلىساق، مەسىلىلەرنىڭ ئادىل ھەل بولۇشىغا يول ئېچىلاتى. خەلق رازى بولۇپ، يېڭى قۇرۇلغان ھۆكۈمەتكە ئىشەنچ باغلايتتى ھەم ئۇنى ھىمايە قىلاتتى.

— مېنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىمدىكى تۈپ مەقسەتمۇ مەركەزنىڭ يول - يورۇقىنى ئىجرا قىلىش، يەنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنى باي، گۈزەل، زامانىۋى تەرەققىياتقا ئىگە نەمۇنىلىك ئۆلكە قىلىپ قۇرۇپ چىقىش. مەن ئۆزۈمنى دېسەم، ئۆزۈندىن بۇيان جاپا چېكىۋاتقان، يەتكۈچە ئازاب تارتىۋاتقان خەلق - لەرنى بايashات تۇرمۇشقا ئىگە قىلغان بولسام دەيدىغان قەتئىي ئىرادەم بار. بۇ قەتئىي ئىرادەمنى ئۆزلىرى — ئا فۇجۇشى مېنىڭ سۆز - ھەرىكەتلەرىمدىن، كەيپىياتىمدىن كۆرۈۋالالايدۇ، دەپ ئويلايمەن. مەركەز بولسا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ، بىز بايا

سىز دېگەندەك دۆلەتكە سادىق، مىللەتكە سادىق، پاك ـ دىيانەتلىك ئادەم ـ لەرنى ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي مەھكىمىلەرگە، خەلق كېڭەش ئەزالىقىغا سايلىشىمىز بەكرەك زۆرۈر.

ـــ مېنىڭچە سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىلىرىنى تېزرەك قۇ ـ رۇپ، تېزرەك ئىشقا كىرىشسەك دەيمەن، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان.

ـــ پىكرىڭىز جايىدا! ئىشنى قانچە بۇرۇن باشلىساق شۇنچە ياخشى. لېكىن بۇنداق خىزمەتلەرنى بىز بۇرۇن ئىشلەپ كۆرمىگەن، تەجرىبىمۇ يوق، مەملىكەت بويىچە باشقا ئۆلكىلەرگە سېلىشتۇرغاندا بۇ ئىشنى بىز بالدۇر باشلاپ قويدۇق. شۇڭا تەييارلىق ئىشلىرىنى پۇختا قىلماي بول ـ مايدۇ. يەنە بىرى 11 ـ ئايدا نەنجىڭدا «مىللىي قۇرۇلتاي» ئېچىلماقچى، قۇرۇلتاي دۆلەتنىڭ تۇنجى ئاساسىي قانۇننىنى بەلگىلىمەكچى. ئۆلكە ـ مىزمۇ ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرىمىز. ئىلگىرىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بۇنىڭدىن بۇرۇن يوللىغان ۋەكىللەرنى باشقىدىن بېكىتىشكە توغرا كې ـ لىدۇ. شۇڭا «قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەرنى بالدۇرراق ئويلە ـ شىشىمىز كېرەك.

ـــ مېنىڭچە، «مىللىي قۇرۇلتاي» ۋەكىلى مەسلىسىنى ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ بېكىتسەك، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان سەل ئويلىنىۋې ـ لىپ، ـــ ھەرقايسى جايلاردىكى سايلام خىزمىتىگە بولغان نازارەتنى ياخ ـ شى ئىشلەش ئۈچۈن ئالدى بىلەن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىلىرى ـ نى قۇرۇشىمىز لازىم. ئۇلار بېرىپ سايلامغا بۇاسىتە يېتەكچىلىك قىل ـ غىنى ياخشى بولارمىكىن.

ـــ ياخشى پىكىر، كىملەرنى قەيەرلەرگە ئەۋەتسەك بولار؟ سىزنىڭ پىكرىڭىزنى ئاڭلاپ باققۇم بار، ـــ دەپتۇ جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئەپەندىمدىن پىكىر سوراپ.

ـــ مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان ئەپەندىم بىلەن بىرلىكتە مەسلىھەت ـ لەشسەك قانداق.

ـــ ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن مېنىڭ يەنىلا سىزنىڭ شەخسىي پىكىر ـ ڭىزنى ئاڭلاپ باققۇم كېلىدۇ، سىزنىڭ چوڭ ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتالايىد ـ غانلىقىڭىزغا، توغرا پىكىر بېرەلەيدىغانلىقىڭىزغا ئىشەنچىم كامىل.

ـــ ھەممە ئىشنىڭ ھەل بولۇشى سىز بىلەن ماڭىلا باغلىق بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا باشقىچە بولاتتى. خەير، ھەر ئىشتا سىزنىكىمۇ، مېنىكىمۇ ئۆزىمىزگە تۇشلۇق قارىشىمىز بار. ھەقىقىي سەممىيەتلا بولىدىكەن،

سىز بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى تالاش ـ تارتىشلار جىق كۆرۈلمەيدۇ، ــ دەپتۇ ئەخمەتجان چوڭقۇر مەنىلىك قىلىپ.

ــ ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە. توغرا، يېقىندا نەنجىڭدا ئېچىلىدىغان «مىللىي قۇرۇلتاي» ناھايىتى مۇھىم. ئۆلكە ۋەكىللىرىنى ئۆزىڭىز باشلاپ بارغىنىڭىز تۈزۈك، شۇنداق بولۇپ قالسا، سىز سايلام خىزمىتىگە بىۋاسىتە قاتنىشالماسلىقىڭىز مۇمكىن.

ــ رەئىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بولسۇن. بىز بىرلىككە كەلگەن ئورتاقلىقلارنى كۆپرەك سۆزلەپ، ئىختىلاپلارنى ئازراق تىلغا ئالساق، ئىشلار تېخىمۇ يۇرۇشۇپ كېتەر.

ــ ئا فۇجۇشى، سىز غۇلجىلىق ئىكەنسىز، كىشىلەر غۇلجىنى ماختاپ خاڭجۇدىن قېلىشمايدۇ دېيىشىدۇ، مېنىڭ غۇلجىنى بىر كۆرۈپ باققۇم بار.

ــ ناھايىتى ياخشى، رەئىسىنىڭ غۇلجىنى كۆزدىن كەچۈرۈشىنى قارشى ئالىمىز، ئۇ يەردىكى گۈزەل مەنزىرىلەرنى ۋە ئەمگەكچان خەلقنى كۆرۈپ بېقىش كېرەك! بۇنىڭدىن باشقا جەنۇبىي شىنجاڭنىمۇ ئارىلاش لازىم، ھەممىنى كۆزدىن كەچۈرگەن ياخشى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەخمەت ئەپەندىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

28. «تىنچلىق بىتىمى» نى تەرىشىپ ئەمەلىيلەشتۈرۈش

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ئۇچ ۋىلايەت خەلقىگە يېڭى ئۈمىدلەر ئېلىپ كەلگەنىدەك قىلاتتى، كىشىلەر تىنچلىنىپ قالغانىدەك بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەت قانداق بولۇپ كېتەر، دەپ كۆزىتىش پو-زىتسىيەسىنى تۇتقانلارمۇ، ھەرخىل ئەندىشىلەردە بولۇۋاتقانلارمۇ كۆپ ئىدى.

قوراللىق كۈرەشنىڭ غەلىبىلىرى گومىنداڭنىڭ ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ تاشلىدى. ئۆلكىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇ-شى ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆز تارىخىي ۋەزىپىسىنى تا-مامىلاپ تارىخ سەھنىسىدىن چېكىنگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. شۇڭا، ئام-ما ئىچىدە ئوخشىمىغان پىكىرلەرنىڭ بولۇشىدىن ساقلانغىلى بولمايتتى، ئوخشىمىغان ئىنكاسلارنىڭ مەيدانغا چىقىشىمۇ تەبىئىي ئىدى.

ھالبۇكى، ۋەزىيەت تەرەققىياتى ئۇچ ۋىلايەت خەلقىگە، خۇسۇسەن قىسمەن كادىرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ياشلارغا كۆپلەپ ئىدىيەۋى، سە-ياسىي خىزمەت ئىشلەپ، ئەھۋالنى ئوبدان چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ كۆزقاراشلىرىنى توغرىلاپ، تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈشنى جىددىي تەلەپ قىلاتتى.

كىشىلەرگە ئىدىيەۋى خىزمەت ئىشلەش تولىمۇ مۇھىم بولۇپ قال-غانىدى، بولۇپمۇ ياشلار ئىچىدە پەيدا بولغان تۇرلۇك ئىدىيەۋى داۋال-غۇشلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، توغرا نىشان كۆرسىتىش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن، ئەخمەت ئەپەندىم 1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئۈرۈمچىدىكى ياشلارغا پەلسەپىۋى مەزمۇنلارغا باي بىر ماقالە ئېلان قىلىپ، ھەر مىللەت ياشلىرىنى «تىنچلىق بىتىمى» نى ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈشتە تېخىمۇ زور تىرىشچانلىق

كۆرسىتىشكە چاقىردى. تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

ياشلار ياشلىق ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلايلى

ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۆز بېشىدىن تۇرلۇك ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى ئۆتكۈزۈپ كەلدى.

بۇ ئۆتكەن ۋەقە، ھادىسە، ئۆزگىرىشلەر سىياسىي، ئىقتىسادىي، دىنىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەر بىلەن چېگرالىنىپ، باسقۇچلارنى پەيدا قىلىپ، بۇگۈنكى كۈنگە يەتتى. ھەقىقەتەن، مۇ جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي ھالى ۋە ھادىسىلىرى ۋە بۇ مەسىلەر ئۈستىدە كەسكىن كۆرەش ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە 20 ـ ئەسىرنىڭ مەدەنىيەت، پەن ـ تېخنىكىسى مەيدانغا كەلدى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئاڭ ـ سەۋىيەسى تەرەققىي قىلىپ، ھەربىر مەسىلىنى ھەل قىلىشقا كىرىشتى.

جەمئىيەتنىڭ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان مەسىلىرىنىڭ مەركىزى ـــ ئىجتىمائىي مەسىلىدۇر.

بۇ مەسىلە توغرا ھەل قىلىنغاندا، توغرا يۈرگۈزۈلگەندە، كىشىلىك ھايات ئەبەدىي خۇشال، بەخت ـ سائادىتىمۇ پارلاق بولغۇسىدۇر.

دۇنيادا بۇ مەسىلىنى توغرا ۋە ئادىل ھەل قىلغان بۇيۇك سوۋېتلەر سايۇزىدۇر.

... بىز پارلاق ھايات قۇرۇشنى خالايدىكەنمىز، ئالدى بىلەن ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا ئىجتىمائىي ئىشلارغا پائال قاتنىشىشىمىز كېرەك.

چۈنكى، ئىجتىمائىي مەسىلىلەر بىلەن تونۇشماي، جەمئىيەتنىڭ ھالىنى كۆرمەي، مەسىلىلەر ئۈستىدە قۇرۇق پىكىر يۈرگۈزۈشنىڭ ئۆزى خىيالدۇر. بۇگۈنكى كۈندە خەلقىمىزنىڭ ساۋاتى، كەيپىياتى، ماددىي تۇرمۇشى ۋە سالامەتلىكىنى ساقلاش ئىشلىرى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ۋە تەرەققىياتقا بولغان تەشنالىقى، خەلق ئېھتىياجى قانچىلىك دەرىجىدە بولغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىش لازىم.

جەمئىيىتىمىزنىڭ بۇ ساھەلەردە تەرەققىي قىلىشىنى ياكى ئارقىدا قېلىپ جاھالەت، خۇراپات ئاستىدا ئېزىلىپ ياتقانلىقىنى پەملەش كېرەك. ھەربىر مەسىلىنى يېشىشتە ۋە ھەل قىلىشتا ياشلار ئوبيېكتىپ ئەھۋال بىلەن ئەمەلىيەتتىن ئايرىلماي، ۋاقتى كەلگەندە ئورۇن ھەم ۋەزىپە تاللىماي، كىرىشىپ تۇرۇپ بىر-لىكتە ئىجرا قىلىشى كېرەك.

ھازىر كۆز ئالدىمىزدا مۇھىم بولغان، يەنمۇ مۇھىم بولۇپ ئورۇنلاشقا تېگىشلىك بولغان ئاساسىي مەسىلىلەر قايسى ۋە قانداق قىلىپ ئەمەلگە قويغىلى بولىدۇ؟

كۆز ئالدىمىزدىكى ئاساسىي باش مەسىلە ـــ خەلقچىللىق تۇزۇمى، ھەربىرىتى ۋە ئۇنىڭدىن تولۇق قانائەتلىنىشتۇر. چۈنكى، بۇ مەسىلە قان بەدىلىگە قولغا كەلگەن بولۇپ، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ۋە ھازىرقىلارنىڭ كۈتكەن بۈيۈك ئارزۇسىدۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن ياشلىرىمىزنىڭ خەلقچىللىق تۇزۇمىنى ئىجرا قىلىش ۋە پايدىلىنىش چارىسىنى ئىلمىي يوسۇندا ئاممىغا توغرا ۋە سادda قىلىپ ئۇقتۇرۇش ھەم يۈرگۈزۈش ئالدىنقى ۋەزىپىسىدۇر. ئەگەردە خەلقچىللىق تۇزۇمىنى ئىجرا قىلىش تەرتىپىنى ۋە پايدىلىنىش چارىسىنى ئاممىغا ئۇقتۇرماي، ئەھمىيەتسىز قاراپ يۈرگەندە، ئۆتكەنلەرنىڭ ۋە ھازىرقىلارنىڭ، بولۇپمۇ قاتتىق جەڭلەردە قۇربان بولغانلارنىڭ مېھنىتىگە خىيانەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

شۇ قاتاردا خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش ھەم كەيپىياتىنى ياخشىلاش، تۇزەش كېرەك. خەلقىمىز ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ زەھەرلىك سىياستى نەتىجىسىدە تۇرمۇشنى ئوڭلالماستىن، تۇرلۇك ۋەيرانچىلىقلارغا، ئارقىدا قېلىشلارغا ئۇچراپ، ئاڭ جەھەتتىن فېئودالىق تۇزۇمنىڭ سېسىق تەربىيەسى ئاستىدا خۇراپات، جاھالەت زىنداندا ياشاپ كەلدى. سىياسىي، دىنىي مەيدانىدا بولمىغۇر نەرسىلەرگە ۋە سۆزلەرگە ئىشىنىپ، ئادەت قىلىۋېلىپ، ئىقتىسادىي قىينىچىلىققا، ئائىلە بۇزغۇنچىلىقىغا يولۇققۇچى، ئۆزلىرىنىڭ كىم ۋە نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى بىلمەس ھالغا يەتكەن، ئەلۋەتتە. خەلقىمىزنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، كەيپىياتىنى تۇزەپ، توغرا بىر ئېقىم ئە-

چىگە سغدۇرغاندا، ھەربىر مەسلىنىڭ ئورۇنلىنىشىغا زېمىن ھازىرلىغان بولىمىز.

شۇنىڭ بىلەن تەڭ مىللەتلەرنىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچى، پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتقۇچى، ئەكسىلھەربىكەتچى ئۇنسۇرلارنى پاش قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى ۋە يېقىن تارىخىي دوستلۇقىنى داۋاملىق يۇرگۈزۈش كېرەك. مىللەتلەرنىڭ يېقىن ئىتتىپاقى ۋە يېقىن تارىخىي دوستلۇقىنى ھەقىقىي يۇرگۈزگەندە، ۋەتىنىمىزنىڭ تىنچلىقىنى، بەخت ـ سائادىتىنى ئەبەدىي قولغا كەلتۈرۈپ، دۇنيا تىنچلىقىغا بولغان تۆھپىمىزنى تەقدىم قىلالايمىز. مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقى مەيدانىدا تۇرۇپ، تەمىرات، قۇرۇلۇش، يېزا ـ خوجىلىق، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنى ئالغا باستۇرالايمىز.

پۈتۈن ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ نىشانى *11* مادىدا ئاساسىدىكى پۈتۈمگە مۇڭاپىق بولۇشنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بارلىق ھوقۇقلاردىن تولۇق ۋە تۇغرا پايدىلىنىشىمىز كېرەك. خەلقىمىز *11* مادىدىنىڭ پۈتۈن مەزمۇنىنى ۋە كۆرسەتمىسىنى تۇغرا چۈشەنگەندىلا، ئۆز ھوقۇقىنى بىلىپ، ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلالايدۇ.

يۇقىرىقى ۋەزىپىلەرنى ئىجرا قىلىشتا مېتودچىلىق ۋە ئىشچانلىق بولۇش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن خەلقىمىز گېزىت، ژۇرنال ئوقۇپ بېرىپ، تام گېزىت، رەسىملىك سان چىقىرىپ، مەجلىسلەردە نۇتۇق سۆزلەپ، كونسېرت ۋە ئويۇن قويۇپ بېرىپ، ساۋاتسىزلىققا قارشى ھەرىكەت يۇرگۈزۈپ، دائىم خەلقنى ئاگاھلاشىپ، مۇناسىۋەت تۈزۈپ ئىشلەش لازىم.

ئۆلكە ۋەزىيىتىدە يېڭى ئۆزگىرىش بولۇۋاتقان مۇشۇنداق پەيتتە، بارلىق كىشىلەرنىڭ ئىدىيەسىنى «11 بىتىم»نى ھىمايە قىلىشقا مەركەزلەشتۈرۈپ، سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پىروگراممىسىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىشتا قەتئىي چىڭ تۇرۇش ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ قالغانىدى. يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ئىككى تەرەپكە ئۈمىد ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر ئىككى تەرەپ تېخى ئۆز تەشەببۇسلىرىدىن

تولۇق ۋاز كەچمىگەنىدى، لېكىن كۆرۈنۈشتە بولسىمۇ تىنچلىقنى دەپ بىر - بىرىگە يول قويۇشۇپ كېلىۋاتاتتى.

ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى غۇلجىنى زىيارەت قىلىدىغان بولدى. ئەخمەت ئەپەندىم ئويلىمىغان يەردىن سەۋەنلىك چىقىپ ئوڭايسىز ئەھۋاللارنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، رەھىمجان سابىرھاجىنى ئۈرۈمچىدە جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىگە ھەمراھ بولۇشقا قالدۇرۇپ، ئۆزى ئامما ئارىسىدىكى ئوخشىمىغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش مەقسىتىدە ئالدىنئالا غۇلجىغا قايتتى.

1946 - يىل 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم غۇلجىغا يېتىپ كەلدى ۋە ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى كېڭەش ئەزالىرىغا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى، 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئۇ قا ق كۇلۇبىدا ئاممىۋى يىغىن ئېچىپ دوكلات بەردى (بۇ دوكلات 1946 - يىل 10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئورگان گېزىتىدە تولۇق تېكىستى بىلەن ئېلان قىلىندى).

قەدىرلىك قېرىنداشلار!

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن چىقىپ ئۈرۈمچىگە بېرىپ خىزمەت قىلغىلى ئىككى ئاي بولدى. بۇ قېتىم ئىلىغا كەلگىنىمدە، مېنىڭ ئالدىمغا خەلقنىڭ ۋەكىللىرى كىردى، بۇلار بىرمۇنچە سوئاللارنى تاشلىدى. *11* ماددا ئاساسىدىكى تىنچلىق بىتىمىنىڭ تۈزۈلۈشى ئالدىدىكى بىزنىڭ تەلەپلەر ۋە ئىمزالانغان بىتىمنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ھەققىدە تولۇقراق قىلىپ ياشلارغا ۋە فرونتتىن كەلگەن ئەسكەرلەرگە بايان بېرىلسە دېگەن تەكلىپنى قىلدى. مۇشۇ تەكلىپ بويىچە بۈگۈنكى سۆزۈمنى باشلىماقچىمەن.

مۇزاكىرە يۈرگۈزۈۋاتقان ۋاقتتا ئىلى، ئالتاي، تارباغاي، ئاقسۇ، قەشقەر ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەتلىشىپ، ھەر قېتىمقى مۇزاكىرىمىزدىن بايانات بېرىلىپ تۈرۈلغان بولسىمۇ، سىزلەر تەلەپ قىلغان پىكىر ئۈچۈن ئۇنى تەكرارلاشقا مەجبۇرمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىتىمنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ھەققىدە سۆزلەشكە توغرا كېلىدۇ. بىز ھەقىقەتنى ئېيتقاندا، مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنى يۈرگۈزدۇق. بۇ ئىشلار ئولاستايىدىن باشلاندا

دى. ئىستىبدات قانخور ھاكىمىيەتنىڭ زۇلمى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن خەلق كۆرەشكە ئاتلاندى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالتاي، تارباغاتاي خەلقلىرى بۇ ئىككى ۋىلايەتتە، مىللى ئازادلىق ئىنقىلابىمىزدا غەلىبە قىلدى. مىللىي ئازادلىق قوشۇنلىرىمىز ئالتاينىڭ مەركىزىگە قاراپ ھۇجۇم قىلىپ، ئالتاي مىللىي قوشۇنى بىلەن ئالتاينىڭ مەركىزى — سارسۇمبە ۋە پۈتۈن ۋىلايەت ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ زۇلۇمىلىرىدىن ئازاد بولدى، بۇ جايلاردا بىردىنلا خەلقچىللىق سىياستى ئەمەلگە قويۇلدى. مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىمىز ئۈچ ۋىلايەتتە تولۇق غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، ئۆز نىشانى بويىچە ۋەتىنىمىزنىڭ باشقا قىسمىدىكى ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى يوقىتىش كېرەك ئىدى.

خۇددى شۇ مەزگىلدە رادىيو ئارقىلىق جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ باشلىقى جياڭ ۋېيۋەنجاڭنىڭ پۈتۈن دۇنياغا قارىتىپ سۆزلىگەن سۆزىنى ئاڭلاپ ۋە *1941* ـ يىلى دۇنيا ئۇرۇشى قوزغالغان ۋاقىتتا ئاتالانتىك ئوكيان خارتىيەسىنى ئەسكە ئېلىپ، مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزنى تىنچلىق ئاساسىدا ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىز ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى ئۇرۇمچىگە باردۇق.

ئاتالانتىك ئوكيان خارتىيەسى *1941* ـ يىلى ئاۋغۇست ئېيىدا ئاق شى نىڭ پرېزىدېنتى روزۋېلت، ئۇلۇغ بىرىتانىيەنىڭ سابىق باش مىنىستىرى چېرچىل تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى. ئاتالانتىك ئوكيان خارتىيەسىنىڭ (ئەنگلىيە، ئامېرىكا) *3* ـ ماددىسىدا «ئۇلار پۈتۈن خەلقلەرنىڭ ئۆزلىرى خالىغان شەكىلدىكى ئىدارە ئۇسۇلىنى سايلاپ ئېلىش ھوقۇقىنى ھۆرمەت قىلىدۇ، ئۇلار (ئەنگلىيە، ئامېرىكا) زورلۇق بىلەن ئۆز ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان خەلقلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقىنى تەمىن ئەتمەكنى ئىستەيدۇ» دېيىلگەن.

بىرىنچى، ئاتالانتىك ئوكيان خارتىيەسىگە جۇڭگو ھۆكۈمىتى ھەم قوشۇلغان. بۇ خارتىيەگە ۋە جياڭ ۋېيۋەنجاڭنىڭ رادىيو ئارقىلىق قىلغان سۆزىگە ئاساسلىنىپ، بىز خەلقىمىزنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە باردۇق. بىرىنچى قېتىم ئۇرۇمچىگە بارغىنىمىزدا، بىز

خەلقىمىزگە تولۇق مىللىي مۇختارىيەت بېرىلىشىن، دېگەن تەلەكنى قويدۇق ۋە ئۇ چاغدا «مەركىزىي ھۆكۈمەت ئومۇمىي مۇداپىئە ۋە خارجى ئىشلىرىمىزدىن تاشقىرى باشقا ئىشلىرىمىزغا ئارىلاشمىسۇن» دېگەن تەلەپنى قويغانىدۇق. ناھايىتى نۇرغۇن مۇزاكىرە ۋە تالاشلار نەتىجىسىدە بىزنىڭ تەلىپىمىز قوبۇل قىلىنماي، ئۇنىڭغا قارشى بىزگە بېرىلگەن «مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن ۋەقەلەرنى ھەل قىلىش چارىسى» دېگەن تەكلىپنى ئېلىپ غۇلجىغا قايتتۇق، ئۇ تەكلىپ بويىچە مۇسۇلمان ۋە باشقا ئېزىلگەن يەرلىك خەلقلەرگە بېرىلىدىغان مەمۇرىيەت سايلاش ھوقۇقى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىق ۋەزىپىسى بىلەن چەكلەنگەندى. ئەلۋەتتە، ئۇ تەكلىپ ئۆلكىمىزنىڭ مۇسۇلمان ۋە باشقا يەرلىك خەلقلەرنى ھېچ ۋاقىتتا قانائەتلەندۈرەلمەيدىغان تەكلىپ ئىدى. بىز بۇنى بىلگەن بولساقمۇ، مەسىلىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىشقا تىرىشىپ، ئۇچىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە بېرىشتا مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ «مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن ۋەقەلەرنى ھەل قىلىش چارىسى» نى مۇزاكىرە قىلىپ ئۆز پىكرىمىزنى بايان قىلدۇق. بۇنىڭ تەپسىلىي مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

«مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن ۋەقەلەرنى ھەل قىلىش چارىسى» نى دىققەت بىلەن كۆرۈپ چىقىپ مۇھاكىمە قىلغاندىن كېيىن، بىز شىنجاڭ مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى مەركەزنىڭ تەكلىپىنى مۇسۇلمان خەلقلىرىنىڭ تەلەپلىرىنى ناھايىتى ئەھمىيەتسىز دەرىجىدە تەمىن ئېتەلەيدۇ، دەپ قارىدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىللە، مەركەزنىڭ بۇ تەكلىپىدە يېزىلغان «جۇڭگودا ھەممە مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر...» دېگەن سۆزى بولىسا، دۆلەت ئاتمىزنىڭ مىللىي مەسىلە ئىچىدىكى ئوچۇق كۆرسەتكەن بىردىنبىر پىرىنسىپىدۇر. مەركىزىي ھۆكۈمەت دۆلەت ئاتمىزنىڭ دەرسلىرىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ «چېگرا ئۆلكىلىرىدىكى ھەربىر مىللەتلەر توغرۇلۇق سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەتكە ياردەملىشىپ، باراۋەر تەرەققىي قىلدۇرۇپ، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشنى بىردىنبىر سىياسەتى دەپ بىلىدۇ» دەپ يېزىلغان سۆزلەرگە كەلسەك، بىز شىنجاڭ مۇسۇلمان

خەلقىنىڭ ۋەكىللىرى بۇنداق ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر شىنجاڭ مۇسۇلمانلىرىغا بۇرۇندىن بېرى مەلۇملۇقنى، بۇنىڭ دىنمۇ ئارتۇقراقى گومىنداڭنىڭ بۇ ھەقتىكى چىقارغان تەشۋىقات ـ تەرغىباتلىرى مۇسۇلمانلارنى قاتتىق ئەزمەك، ئىستېھزا ئەتمەك، دىنىي ئادەت ۋە مىللىي مەدەنىيەتلىرىنى ھاقارەت قىلماققا ھېچقانداق توسقۇنلۇق يەتكۈزەلمەسلىكنى بايان قىلىشنى زۆرۈر دەپ بىلىمىز. شۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق خەلقچىللىق ياكى ياسىتى توغرۇلۇق سۆزلىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئورنىدا پالتىسىيە (ساقچى) ئىدارىسى ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. مۇسۇلمانلار ئىدارە ۋە خىزمەتلەرگە قويۇلماس ئىدى. ئىدارىلەرگە كەلگۈچى مۇسۇلمانلار خەنزۇ ئەمەلدارلىرى تەرىپىدىن ھاقارەتلىك مۇئامىلىلەرگە دۇچار بولار ئىدى. پۈتۈن ئىدارىنىڭ ئىشلىرى خەلقنىڭ تونۇشلۇقى بولمىغان خەنزۇ تىلىدا يۈرگۈزۈلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشلارنى پۈتكۈزمەي سۆرەپ، تەكەببۇرچىلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىناتتى. ھېچبىر ئەيىبسىز كىشىلەر، شۇ جۈملىدىن مۇسۇلمان خەلقلىرىنىڭ ئەڭ قەدىرلىك ئادەملىرى ھېچقانداق سەۋەبسىز پالتىسىيەنىڭ خاھىشى بىلەنلا تۇرمىلەرگە تاشلىناتتى. بىز مۇسۇلمان خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرى بۇ مۇسۇلمان خەلقلىرى ئۈستىدىكى يۈرگۈزۈلگەن ئازاب ۋە زورلۇقلار ئۈزۈندىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ-ىمىز.

بىز گېنېرالىسسىموس جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ جانابلىرىنىڭ *1945* ـ يىل *24* ـ ئاۋغۇستتا مىللىي مۇداپىئە ئالىي كېڭىشى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ قوشما مەجلىسىدىكى نۇتقىدا: «خەلقئارا مۇناسىۋەتتە مىللەت مەسىلىسى پرىنسىپى ھەل قىلىندى، ئەمدى بۇ پرىنسىپنى مەملىكىتىمىز ئىچىدە ھەل قىلىشىمىز كېرەك. بۇ يەردە بىزنىڭ تۇتقان سىياسىتىمىز بۇنىڭدىن ئىبارەت: مەملىكەت ئىچىدىكى پۈتۈن مىللىي گۇرۇھلار ئۆز ـ ئۆزىنى ئىدارە قىلىشقا ياكى ئىستىقلاليىتىنى ئېلىشقا ئىمكانىيەت ئېلىشلىرى لازىم. ئۆز ـ ئۆزىنى ئىدارە قىلىشقا ئۆزلىرىنىڭ قابىللىقىنى كۆرسەتكەن مىللىي گۇرۇھلارغا

ئۇلارنىڭ ئىستىقلالىيىتىنى بېرىشىمىز لازىم. چېگرا ئۆلكىلەردە ياشىغۇچى چېگراداش مىللىي گۇرۇھلار توغرىسىدا بولسا، بۇلار ئۆز - ئۆزىنى ئىدارە قىلىش قابىلىيىتىنى كۆرسىتىش بىلەنلا مەركىزىي ھۆكۈمەت ئۇلارغا بۇ ئىمكانىيەتنى بېرىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ قانائەتلىنىپ بىلدۇق.

ئىككىنچى، يۇقىرىدا ئېيتىلغان سۆزلەرگە ئاساسلىنىپ ۋە ئۆزىنى ئىدارە قىلىش ئىشلىرىنى قىلىشتا يېتەرلىك تەجرىبىنىڭ بارلىقىنى ئىناۋەتكە ئېلىپ، شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار پۇتۇن شىنجاڭدا مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلغان جايلارغا تولۇق مۇختارىيەت بېرىش ھوقۇقىنى قانۇنىي تەلەپ دەپ ھېسابلايدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن، بىز تۆۋەندىكى تەلەپلەرنى قىلىمىز.

(1) كۆرسىتىلگەن تولۇق مۇختارىيەت دائىرىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى تەرىپىدىن، خەلقنىڭ ئۆزلىرى ئىشەنگەن كىشىلىرىدىن مەمۇرىيەت سايلاش ئۇچۇن، مۇسۇلمانلارغا دېموكراتىك ھوقۇق بېرىلىشى ۋە قوراللىق جاڭجال ھەل بولغاندىن كېيىن، ئىككى ئايدىن كېچىكتۈرمەي مەمۇرىيەت سايلاملىرى ئۆتكۈزۈلۈشى شەرت.

(2) دىنىي سەپسىلار يوقىتىلسۇن ۋە دىنىي ئېتىقادلارغا تولۇق ئەركىنلىك بېرىلسۇن.

(3) دۆلەت ئىدارىلىرىدە، مەمۇرىي ئىدارىلەردە، سوت ئىدارىلىرىدە ئىش ئانا تىلدا يۈرگۈزۈلسۇن.

(4) باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەردە بالارنى ئۆز تىلدا ئوقۇتۇپ، خەلق مائارىپىنىڭ كەڭ دائىرىدە يۈكسىلىشى تەمىن ئېتىلسۇن.

(5) مىللىي مەدەنىيەت ۋە سەنئەتنىڭ ھۆرلۈك بىلەن تەرەققىياتى تەمىن ئېتىلسۇن.

(6) مەتبۇئاتلار، يېغىلىش - مەجلىسلىرىدە، نۇتۇق - سۆزلەردە ھۆرلۈك تەمىن ئېتىلسۇن.

(7) ھەر خوجىلىقنىڭ ماددىي ئىمكانىيىتى ھېسابقا ئېلىنىپ ۋە قۇۋۋىتىگە قاراپ خراج بەلگىلەنسۇن. ھۆكۈمەتكە ئىقتىسا-

دىي ياردەم قىلىشنىڭ لازىملىقىنى چۈشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن، بىز بۇ ياردەمنى بېرىشنى مۇمكىن دەپ ھېسابلايمىز. لېكىن، ياردەمنىڭ مىقدارى شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ۋە ئىقتىسادىي يۇكسىلىشىگە دەخلى يەتكۈزمەسلىك دەرىجىسىدە بولۇشى شەرت.

(8) سودىگەرلەرگە ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن داخلىي ۋە خارجى سودا قىلىش ھوقۇقى تەمىن ئېتىلسۇن.

(9) ھەربىر ۋىلايەتلەردە مىللىي ھەربىي قىسىملار قۇرۇلۇشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن قوزغىلاڭچى ئەسكىرىي قىسىملار جۇڭگو ئەسكىرىي تەرتىپىگە ئاساسەن قايتىدىن قۇرۇپ چىقىلسۇن، يەنى ئۇ مىللىي تۈسنى ساقلىشى لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىللە، قىسىملارنىڭ تولدۇرۇلۇشى ۋە دائىرەۋى بەلگە بىلەن مۇسۇلمانلاردىن تولدۇرۇلۇشى شەرت. ئەسكەرلەرنى ئوقۇتۇش ۋە كوماندا بېرىش ئىشلىرى ئۇيغۇر ۋە قازاق تىلىدا بولۇشى شەرت.

(10) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى ئاھالىنىڭ نوپۇسىغا قاراپ مۇسۇلمان ۋەكىللىرى بىلەن تەمىنلەنسۇن.

(11) مۇسۇلمانلارنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتىگە قاتناشقۇچىلاردىن ھېچكىمنىڭ جازالانمايدىغانلىقى ياكى ھەر تۈرلۈك يول بىلەن چېقىلماسلىقى «گىرانت» (قاتتىق) كېپىللەندۇرۇلسۇن ۋە قوراللىق جاڭجال مەسلىسى ھەل بولغاندىن كېيىن، ئۇچ كۈندىن كېچىكتۈرۈلمەي پۈتۈن ئازادلىق ھەرىكىتىگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن قاماقتا ئېلىنغانلار ئازاد قىلىنسۇن.

ئۈچىنچى قېتىم بېرىشىمىزدا كۆپ تالاشلاردىن كېيىن تەلەپلىرىمىز شۇ ئىدى. قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردۇق، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ھوقۇقىنى، ئىستىبدات ھاكىمىيەت ئاغدۇرۇلسۇن دەپ كۈرەش قىلىشىمىزنى ئۇمۇمىي ھەرىكىتىمىز، تەلەپلىرىمىز ئىسپاتلايدۇ.

يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن تەلەپلىرىمىز تەمىن قىلىنىدىغان بولسا، قانائەتلىنىدىغانلىقىمىز تەبئىي بىر ئىش ئىدى. شۇنداق قىلىپ سەككىز ئاي بولغاندا تىنچلىق بېتىمگە قول قويدۇق،

بتمنى تولۇقى بىلەن ئەمەلگە قويۇشقا ۋەدە بېرىشتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپنىڭ توقۇنۇشى تامام بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز تىنچلىق بىتمىگە مۇڭاپىق ئۆز جايلىرىغا قايتتى. بىتمىگە ئاساسەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت *1* ـ ئىيۇلدىن باشلاپ رەسمىي ئىشقا كىرىشتى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىش باشلىشى بىلەن بىرقانچە چارىلەرنى ئىشلەپ چىقتى. ئۇ چارىلەرنىڭ بىرى *18* ـ ئىيۇل كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىرى مەجلىسىدە تەستىقلانغان ۋە «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ *23* ـ ئىيۇلدىكى سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش قوللانمىسى» دۇر. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش قوللانمىسىنىڭ ئاساسى ـــ ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق سىياسەتنى ھەقىقىي يۈرگۈزۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئەمەلدە تەمىن ئېتىش، جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى تەمىن ئېتىش ۋە بىرقانچە ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ـ مائارىپ چارىلىرىنى بېكىتىشتىن ئىبارەتتۇر. سىياسىي قوللانمىنىڭ ماددىلىرى بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ تەلىپىنى تولۇق قانائەتلەندۈرىدۇ. ئەگەردە سىياسىي قوللانمىنىڭ «ئا»، «ب» ۋە باشقا ماددىلىرىنى باشقىدىن ياخشى ئوقۇپ مۇلاھىزە قىلىپ چىقسىڭىزلار، سىياسىي قوللانما تولۇقى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغان بولسا، خەلقىمىزگە نەقەدەر زور ھوقۇقلار بېرىلگەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايسىزلار. لېكىن، ئۇمۇمەن مۇنداق ھۆججەتلەرنى ئوقۇغاندا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئولتۇراقلىق خەلقلەر تەرىپىدە ئوقۇپلا قالماي، بەلكى باشقا ۋىلايەتلەردە ئېزىلگەن خەلقلەرنىڭ تەرىپىدە تۇرۇپ ئوقۇپ ھوقۇقنىڭ مىقدارىنى بىلىشىڭىزلەرنى ئۆتۈنىمەن.

بىتىم ئىمزالىنىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن سىياسىي پروگراممىا قوبۇل قىلىنىپ ئىش يۈرگۈزۈلۈشكە باشلىدى. بىزغۇ بۇلارغا تولۇق ئەمەل قىلمىز، ئەمدى مەركىزىي ھۆكۈمەت تولۇق ئەمەل قىلامدۇ؟ دېگەن سوئاللار سىزلەرنىڭ ۋەكىللىرىڭىزلەردىن ماڭا تاشلانغانىدى. مەن ئويلايمەنكى، مەركىزىي ھۆكۈمەت بىتمىگە تولۇق ئەمەل قىلىدۇ. بۇنىڭغا دەلىل ئۈچۈن

شۇنى ئېيتماقچىمەنكى، ھازىر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆز خىزمىتىدە بىتىمگە مۇڭاپىق ئىش قىلىۋاتىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى «مېنىڭ ئويلىشىمچە، مەملىكەت بويىچە ئاساسىي قانۇن سىياستى تېخى ئەمەلگە قويۇلمىغان بىر مەزگىلدە بىزلەردە بۇ خىل سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش قوللانمىسىنىڭ بولۇشى ئەلۋەتتە، مەملىكەت بويىچە نەمۇنە بولالىغۇسى، يەنە بىر تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ ھۆججەت ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، بىزلەر يالغۇز ئۆلكىمىزدىكى ئىدىمەلەرگىلا جاۋابكار بولۇپ قالماستىن، بەلكى مەملىكىتىمىزدىكى بارلىق ئادەمىلەرگە جاۋابكار بولىمىز، شۇڭلاشقا، بىزلەر كەلگۈسىدە ھەرقانداق قېينىچىلىققا ئۆچرىساقمۇ، ئۆزىنى يۈزدەيۇز ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم. چۈنكى بىزلەر قۇرۇق سۆز بىلەنلا شېنجاڭ خەلقىنى، دۆلەت ئىچىدىكى بارلىق ئادەمىلەرنى ئالدىمايمىز» دەيدۇ.

سىزلەرگە مەلۇمكى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى مەركەزنىڭ ئەڭ كاتتا ئەربابلىرىنىڭ بىرىدۇر، مۇشۇ ئورۇندا تۇرۇپ، ئۇ سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پروگراممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تىرىشىدۇ، دەپ ئويلايمەن. راست، بىزنىڭ خەلقىمىز قۇرۇق سۆز، قۇرۇق ۋەدىلەرگە ئىشەنمەس بولۇپ قالغاندى. بۇ سۆزنى مەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەجلىسىدە ئېيتقانىدىم. مەن بۇ ھەقتە بىر نەرسە ئېيتىپ بېرەي: بىر كۈنى بىر كىشى مېھمانغا بېرىپتۇ. داستىخاندا قىچا مېيى قالىچىدا تۇرسا، ئۇنى بال دەپ يەپ قويۇپتۇ. ئىككىنچى بىر مېھمانداركىچىلىققا بارغاندا داستىخاندا بال تۇرسا، ئۇنى قىچا مېيى دەپ يېمەپتۇ. خوددى شۇنىڭدەك، ئۆتكەندە بىزنىڭ خەلقىمىزگە ئاچچىق قىچا مېيى قويغان بولسا، ھازىر بال تەييارلاۋاتقاندۇر. شۇنداقتىمۇ سىزلەردە ئىشەنمەسلىك ۋە بىر خىل گۇمانلىنىش باردۇر. لېكىن، مەن بىتىمنىڭ تولۇق ۋە توغرا ئەمەلگە قويۇلۇشىغا ئىشىنىمەن ۋە بىتىمنىڭ بىرمۇ ماددىسىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلماي قالماسلىقىغا يول قويمايمىز، دەپ ئويلايمەن.

بۇ يەرگە كېلىپ ئاڭلىشىمچە، بۇ مەسىلە ئۇستىدە ئىككى

خىل چۈشەنچە بار ئىكەن. بىرىنچى، بىتىمگە ئىشەنمەسلىك، ئىككىنچى، بىتىمدە چوڭراق ھوقۇق ئالماپتىمز دېگەن.

بىرىنچى چۈشەنچە ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان ئىزاھاتنى بېرىد- مەن: بىز بىتىمنى مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن تۇزدۇق، مەركىزىي ھۆكۈمەت بولسا ئۇزىنى ئەڭ خەلقچىل ھۆكۈمەت دەپ ھې- سابلاپ يۈرگەن ھۆكۈمەتتۇر. خەلقچىل ھۆكۈمەت، بىزنىڭ چۈشىنىشىمزچە، ۋەدىسىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان ھۆكۈمەت- تۇر، لېكىن، دۇنيادا بەزىبىر سىستېمىدىكى ھۆكۈمەتلەر بارىكى، ئۇلار بىتىمگە ئەمەل قىلمايدۇ. ئوچۇق قىلىپ ئېيتقاندا، فاشىست قۇرۇلمىسىدىكى دۆلەتلەر بىتىمنى بىر پارچە قەغەز قاتارىدا كۆرمەيدۇ. روزۋېلت مۇنداق دېگەنىدى: «گىتلېرنىڭ: ھەرقانداق مۇئاھىدە ـ توختام كېلىچەكتە كېرەكسىز قۇرۇق قەغەزگە ئايلانمايدۇ، مەڭگۈ كۈچىدە ساقلىنىدۇ، دېيىشى مۇمكىن ئە- مەس. ھەرقانداق مۇئاھىدە قەغەزنى يىرتىپ تاشلاش بەك مۇم- كىن ئىش. ھەرقانداق توختامغا قول قويۇشنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ۋىجدانى بىلەن ھېسابلىشىپ، ۋەدىسىنى چىڭىتىشقا تىرىشقان ئادەمنى ئەخمەق دەپ ئېيتىش كېرەك. ساڭا دۈشمەن بولغان تە- رەپ قۇرۇق قەغەزگە توختام يېزىپ مۇئاھىدە قىلدۇق، مەسىلىنى ھەل قىلدۇق، دەپ تىنچلىنىدىغان بولسا، ئاندىق قەغەزلەرگە دۈشمىنىڭنى ئەخمەق قىلىپ يالغاندىن ئىمزا قىلۇېلىش كېرەك، چۈنكى، بۈگۈن ئىمزا قىلىپ دۈشمىنىڭنى تىنچلاندۇرۇپ قو- يۇپ، ئۆز ئىشىڭنى تەييارلاپ، بىر كۈن كەلگەندە ۋەدەڭنى، توختامنى كېرەكسىز قەغەز قاتارىدا يوق قىلىش مۇمكىن. سۆز- سىز، مەن ھەرقانداق قەغەزلەرگە ئىمزا قىلۇېرىمەن، لېكىن مې- نىڭ ئىمزايىم ماڭا مەجبۇرىيەت يۈكلىمەيدۇ. كېرەك ۋاقىتتا مەن ھۆججەت، مۇئاھىدە، ئىمزالارغا قارىماي، ئۆزۈم بىلگەنچە ھە- رىكەت قىلۇېرىمەن.»

بۇ سۆزنى يېقىن كىشىلەر بىلەن بىللە ئولتۇرغاندا سۆز- لىگەن بولۇپ، راۋىشىنىڭ «گىتلېرنىڭ سۆزلىرى» ناملىق كىتا- بىدا نەشر قىلىنغان، لېكىن بۇ مەندىكى سۆزلەرنى گىتلېر پۈ- تۈن گېرمانىيە خەلقىگە قىلغان خىتابىدا، يەنى *1935* ـ يىل *1* ـ

مارتتا سۆزلىگەن نۇتقىدا «قەغەزگە يېزىلغان ھۆججەتلەرگە قا-
رىغاندا قان كۆچلۈكرەك، سياھ بىلەن يېزىلغان ۋەدە ۋە ھۆج-
جەتلەر بىر كۈندە قان بىلەن يۇيۇلۇپ تاشلىنىشى مۇمكىن»
دېگەن. فاشىست زومىگەرلىرى مۇشۇ نۇقتىدا تەربىيەلەنگەن.
ئەگەردە بىز گېرمانىيە بىلەن بىتىم ئىمزالىغان بولساق، ھەرگىز
ئىشەنمىگەن بولاتتۇق. يەنە تەكرار ئېيتقاندا، بىز ئۆزىنى خەلق-
چىل دۆلەت دەپ يۈرگەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن پۈتۈم
ئىمزا قىلدۇق. بىتىمنى ئەمەلگە ئاشمايدۇ دەپ ئىشەنمەسلىككە
بىزدە ھېچقانداق ئاساس يوق.

ئىككىنچىدىن، پۈتۈمدە ھوقۇق تولۇق ئەمەس دەپتۇ، بۇ-
نىڭدىن چوڭراق ئالساق بولاتتى دېگۈچىلەرگە كەلسەك، ئۇلار-
غا ئەھۋال بىلەن ھېسابلاشمىغۇچىلار ياكى چۈشەنمىگۈچىلەر
دەپ باھا بېرىمىز. ئەگەر ئومۇمىي ئەھۋالنى چۈشىنىپ تۇرۇپ
يەنە پىتنە ـ ئىغۋانى داۋام قىلغۇچىلار بولسا، ئۇلارنى خەلقى-
مىزنىڭ دوستى دەپ ئېيتالمايمىز. ئۇلارنى بىز خەلقىمىزنىڭ غې-
مىنى يېگۈچىلەر دەپ ئېيتالمايمىز، ئۇلارنى بىز خەلقىمىزنىڭ قې-
نىنىڭ تۆكۈلۈشىگە ئېچىنىدىغانلار دەپ ھېسابلىمايمىز. ئۇلار
بىزنىڭ دوستىمىز ئەمەس، بىز بىتىمدە ئىمكانىيەت دائىرىسىدىكى
ھوقۇقلارنى ئالدۇق، بىز تارىخقا قاراپ ئىشنى ئالدىن بەلگە-
لەپ، تىنچلىق ۋە ئەركىنلىك ئاساسىدا پۈتۈمگە ئىمزا قىلدۇق.

شۇنىڭ ئۈچۈن تىنچلىق ئاساسىدا ئىمكانىيەت دائىرىسىد-
كى ھوقۇقنى ئالدۇق. سىزلەرگە بۇگۈنكى ئەركىنلىك ئانچە
تەسىر قىلمىغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئاقسۇ، ئۇرۇمچى، قومۇل
خەلقىگە ھېچ كۆرۈلمىگەن ھالدا تەسىر قىلدۇ.

ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۇلار ئىشەنگەن يەرلىك
خەلقتىن مەمۇرىيەت خادىملىرىنى سايلاش ھوقۇقى بېرىدۇ. بۇ
ھوقۇقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى تەرتىپ بەل-
گىلىنىدۇ:

ۋاقتىنچە بۇ ئىشتىن كېيىن ئۇچ ئاي ئىچىدە ھەربىر ناھە-
يەدىكى خەلقلەر ناھىيەلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھە-
يەلىك كېڭەش ھەيئىتىنى تەشكىل قىلىدۇ. ناھىيەلىك كېڭەش

ھەيئتى ھاكىم ۋە ھاكىم مۇئاۋىنلىرىنى سايلايدۇ. قالغان ناھـ-
يە، ئىدارىلەرنىڭ بۆلۈم باشلىقىدىن يۇقىرى باشلىقلىرى ھاكىم
تەرىپىدىن تەينىلىنىدۇ.

سايلام ئۆتكۈزۈلگەن دەۋرگە قەدەر ۋاقتىنچە رايون، ۋىلا-
يەت، ناھىيەلەردە ئۇ يەردىكى بار بولغان مەمۇرىيەت ساقلىنىدۇ.

ۋىلايەتلىك ۋەكىللەر (ۋالىيلار) ۋە ئۇلارنىڭ مۇئاۋىنلىرى
يەرلىك خەلق تەرىپىدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تە-
رىپىدىن تەستىق قىلىنىدۇ. ۋىلايەت ئىدارىلىرىدىكى ۋەزىپىلەرگە
خىزمەتچىلەر ۋىلايەت ۋەكىلى (ۋالىي) تەرىپىدىن تەينىلىنىدۇ.
ھەربىر ناھىيەلىك كېڭەش ھەيئىتى تەشكىل بولغاندىن كېيىن،
ئۇلار قانۇنغا ئاساسەن ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتىنى سايلايدۇ.
ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتى خەلقنىڭ رايىنى تەمىن قىلىش بە-
لەن بىللە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەرىكىتىنى تەكشۈرىدۇ ۋە
يارەملىشىدۇ. ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىنىپ، ئومۇمىي دائىمىي
سايلام ئۆتكۈزۈلگەنگە قەدەر، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قايتىدىن
قۇرۇپ چىقىش چارىلىرى *9* ـ ماددا بويىچە بەلگىلىنىدۇ، دې-
يىلگەن. ئەگەر بۇنىڭغا قالغان ئون ماددا ئىچىدىكى مەزمۇن
قوشۇلىدىغان بولسا، ئۆتمۈشتىكى تارىخىمىزنى بۇنىڭغا سېلىش-
تۇرساق، ئاندىن توغرا باھا بېرەلەيمىز. ئۆتمۈشتە نۇرغۇن يىل
ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، بىز ئۇنىڭغا توغرا باھا بېرەلمەي-
مىز، بۇنىڭغا ھازىرقى كۈندىكى جەنۇب خەلقلا توغرا باھا بې-
رەلەيدۇ. چۈنكى، سىلەرنىڭ ئۆتمۈشىڭلار ئۇلارنىڭ ھازىرقى-
سىدۇر. بۇنى ئەستىن چىقارمىساڭلار بولىدۇ.

بۇ مۇڭۇپپەقىيەتلەرنى بىلمەي ۋە كۆرمەي تۇرۇپ، پىتنە ـ
ئىغۋا تارقاتقۇچىلار بىزنىڭ دوستىمىز ئەمەس. راست، ئۇلار نا-
ھايىتى ئاز ساندىكى ئۇنسۇرلار، شۇنداق بولسىمۇ، يېقىندا
ۋىلايىتىمىزدە بىتمىگە مۇڭاپىق بولغۇسى ۋەكىل ئۆزگىرىشىنى
كۆزدە تۇتۇپ، شۇ ئۆزگىرىشتە شاخ چىقىرىپ، پىتنە ـ ئىغۋا
تارقىتىپ يۈرمىسۇن ئۈچۈن، ئۇلار توغرۇلۇق سۆزلىمەدە ئەسلىتىپ
ئۆتۈشنى لايىق تاپتىم.

ئەخمەت ئەپەندىم يۇقىرىدىكى دوكلاتنىدا بەزى زور پىرىنسىپال مەسىلىلەرنى شەرھىلەپ ئۆتتى، بىراق يەنە بىرمۇنچە كونكرېت مەسىلىلەرنى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەندۈرۈش كېرەك.

«11 بىتىم»نىڭ ھەربىي قىسىملارنى قايتىدىن تەشكىللەش تەلىپىگە ئاساسەن، مىللىي ئارمىيە دۆلەت ئارمىيەسى تەۋەلىكىگە قوشۇۋېتىلىشى كېرەك، گومىنداڭنىڭ پاگون ـ كاكارلىرىنى تاقاش كېرەك، لېكىن بۇ بىز ئۈچۈن ھېسسىيات جەھەتتە پەقەتلا قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئىش. ئىشنىڭ ماھىيىتىنى خەلق ئاممىسىغا، جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارغا چۈشەندۈرۈش ئاسانغا توختىمايدۇ. دەرۋەقە، بىتىمنىڭ قوشۇمچە ئىككىنچى ھۆججىتىدىكى 6 ـ ماددىسىدا مىللىي ئارمىيەنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش ئالاھىدە مەزمۇن قىلىپ كىرگۈزۈلگەن. مىللىي قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش دېگەنلىك، مىللىي ئارمىيە «دۆلەت ئارمىيەسى» تەركىبىگە كىرىدۇ، كونكرېت ئېيتقاندا، ھەربىي فورما ۋە كاكار ـ پاگونلار بىرلىككە كەلتۈرۈلىدۇ دېگەنلىكتۇر.

بىراق ئەخمەت ئەپەندىم ئومۇمىيلىقنى كۆزدە تۇتۇپ گېنېرال ئىسھاقبېك، ماژاروفلار بىلەن ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپتۇ. كۆپچىلىك مەسىلىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا چوڭقۇر ئويلاشقاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن كوماندىرلار يىغىنى چاقىرىپ ئۇلارغا ئەھۋالنى ئۇقتۇرۇش ۋە پاگون ـ كاكار مەسلىسىنىڭ ھەرگىزمۇ تەسلىمچىلىك بولماستىن، پەقەتلا ئىستراتېگىيە جەھەتتىكى ئېھتىياج ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش كېرەك دېگەن پىكىرگە كەلدۇ. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى يېقىندا زىيارەتكە كېلىدىغان بولغاچقا، بايا دېگەن ئۇسۇلنى قوللىنىپ مىللىي ئارمىيەنىڭ تىنچلىق بىتىم قوشۇمچە 2 ـ ھۆججىتىگە ئاساسەن قوشۇنىمىزنىڭ قايتىدىن تەرتىپكە سېلىنىۋاتقانلىقىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ قويۇش كېرەك. دېمەك مەسىلىلەرنى يۇمشاق ئورۇنلاشتۇرۇش ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى.

شۇ كۈنى مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق ئىشتابى ئارمىيەنى قايتا تەشكىللەش مەسلىسىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئوفىتسېرلار يىغىنى چاقىرىپتۇ. گېنېرال ئىسھاقبېك گومىنداڭنىڭ پاگون ـ كاكارلىرى قاچىلانغان ساندۇقنى ئەكەلدۈرۈپ ئاغزىنى ئېچىشقا بۇيرۇق قىپتۇ، ئوفىتسېرلار گومىنداڭنىڭ پاگون ـ كاكارلىرىنى كۆرۈپ ھەرگىز قوبۇل قىلماي دېغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. كۆپچىلىك ئىشنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنەلمەپتۇ

ھەمدە: «بىز ئۆزىمىزنىڭ پاگون ـ كاكارلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالمىز ـ مۇ؟ جەڭلەردە ئاز قان تۆكمىدۇق، قانچە سەپداشلىرىمىز جېنىدىن ئايرىلدى، شىددەتلىك جەڭلەرنى بېشىمىزدىن ئۆتكۈزدۇق. ئەمدى كېلىپ مۇشۇ كاكارنى تاقايمىزمۇ؟ بۇ غۇرۇرىمىزنى دەپسەندە قىلغانلىق، تەسلىمچىلىك ئەمەسمۇ!» دېيىشىپتۇ.

بۇنداق نارازىلىقنىڭ چىقىشى ئىنتايىن تەبىئىي ئىدى.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىتىمنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن بىرقانچە ئىشنى ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى. بولۇپمۇ، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى غۇلجىغا كەلگەندە، كۆرۈنۈشتە بولسىمۇ ئاشۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى. لېكىن بۇنداق قىلغانلىق ئۆز مەيدانىمىزدىن ۋاز كەچكەنلىك ھېسابلانمايتتى. ئەمدىكى مەسىلە، گومىنداڭ تەرەپنىڭ بىتىمنى قانداق ئىجرا قىلىشىدا ئىدى.

يۇقىرىدا دېگەندەك، ئاممىغا بولغان ئىدىيەۋى خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، بىرىنچىدىن، ھەربىي گازارمىلار، ئوفىتسېرلار مەكتىپى قاتارلىق ئورۇنلارغا بېرىپ، جەڭچى ـ ئوفىتسېرلارنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇش، ئىدىيەلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ئەھۋالنى قوشۇنغا ئوبدان بىلدۈرۈش لازىم. ئىككىنچىدىن، يەرلىكتىكى ھەر دەرىجىلىك كادىرلار، دىنىي زاتلار ۋە ئاممىغا بولغان ئىدىيەۋى خىزمەتنى ياخشى ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى.

ئەخمەتجان ئاممىنىڭ ھېسسىياتىنى چۈشىنەتتى، ياشانغانلارنى ھۆرمەتلەيتتى، ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرگە ھەقىقىي كۆيۈنەتتى. بولۇپمۇ، تەرەققىيپەرۋەر دىنىي زاتلارغا ئوبدانراق خىزمەت ئىشلەشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى. ئومۇمەن، ئاممىغا خىزمەت ئىشلەشكە ماھىر ئىدى.

ھاكىمبەگ غوجا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىلىغا ۋالىي بولدى. ئۇ كىشى ئاق كۆڭۈل، ئامما ئارىسىدا ناھايىتى يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە، دېموكراتىيە ۋە ئىلغارلىقنى ياقلايدىغان ۋەتەنپەرۋەر زات ئىدى. ئوغلى قېيۇم بەگ مىللىي ئارمىيەنىڭ پولكوۋنىك دەرىجىلىك ئوفىتسېرى ئىدى. ئەخمەتجان ھاكىمبەگ غوجا بىلەن كۆرۈشكەندە، بۇ مويىسپىت قىلچە ئىككىلەنمەي ئۆزىنىڭ ۋەزىيەت تەرەققىياتى ھەققىدە بىرنەرسە دېيەلمەيدىغانلىقىنى، لېكىن ئەخمەت ئەپەندىمگە تولۇق ئىشىنىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنى قوللايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ھاكىمبەگ غوجىنىڭ مەيدانى كۆپ قىسىم دىنىي زاتلارغا تەسىر كۆرسەتكەنىدى. ئۇنىڭ

ئوغلىمۇ بۇيرۇقتا بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئاتا ـ بالا ئىككىيلەننىڭ پوزىتسىيەسى ئەينى چاغدا ئاممىنىڭ ۋە ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرنىڭ پوزىتسىيەسىدىكى بۇرۇلۇشنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

كەينىدىن ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن گېنېرال ئىسھاقبېك ئاساسىي قاتلامدىكى ھەربىيلەر بىلەن كۆرۈشۈپ ئەھۋال ئىگىلەپتۇ. ئوفىتسېرلارمۇ بىرقانچە سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ:

ـــ ئەپەندىم، بىزنىڭ ھەربىي كاكارلىرىمىز كۆچىدىن قالدىمۇ؟ بىز گومىنداڭنىڭ پاگون ـ كاكارلىرىنى تاقىمىساق بولمامدۇ؟

ئەپەندىم بۇلارغىمۇ سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپتۇ:

ـــ سوربغان سوئالىڭلار توغرا، لېكىن بۇنى توغرا چۈشىنىش كېرەك. سىلەرگە ئاجايىپ تۈيۇلۇۋاتىدۇ. سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلەرنى چۈشىنەمەن. بۇ يەردىكى مەسىلە، بىز رەقىبىمىزنى پاكىت بىلەن كۆتۈشنى بىلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا، مىللىي ئارمىيەمىزنى ساقلاپ قالالايمىز ھەمدە ئارمىيەگە كېتىدىغان بارلىق خراجەتنىڭ يېرىمىنى

1946 ـ يىل 6 ـ ئايدا «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە بىتىمىنىڭ 2 ـ قوشۇمچە ھۆججىتىگە ئاساسەن تەرتىپكە سېلىندى. بۇ ئەخمەتجانىنىڭ قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈرگەن ۋاقتىدا چۈشكەن سۈرىتى. شۇ چاغدا مىللىي ئارمىيە ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ گومىنداڭنىڭ ھەربىي كاكارى بىلەن مىللىي ئارمىيەنىڭ كاكارىنى بىرگە تاقىغان.

جاڭ ئەپەندى ۋە داڭ بىگاڭلاردىن ئالىمىز. رەئىس جاڭ جىجۇڭ پات ئارد-
دا غۇلجىغا كەلمەكچى، سىلەر جەڭگىۋار ھالىتىڭلارنى ساقلاڭلار، ھەربىي
ئىنتىزام نامايان قىلىنسۇن، ئۆزۈڭلەرنى روھلۇق، سالماق تۇتۇڭلار!

ئەخمەتجان بىلەن گېنېرال ئىسھاقبېككە نىسبەتەن ئېيتقاندىمۇ
مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېر - جەڭچىلىرىگە گومىنداڭنىڭ كاكار - پا-
گونلىرىنى تاقاشنى تەۋسىيە قىلىش ئۆز ئىرادىسىگە مۇخالىپ ئىش ئد-
دى. بىراق، چوڭ ۋەزىيەت ئالدىدا جانلىق تاكتىكا قوللىنىپ، ئىككى
قوللۇق سىياسەت ئارقىلىق قارشى تەرەپ قوللىنىۋاتقان ئىككى قوللۇق
سىياسەتكە تاقابىل تۇرۇش ھەممىدىن مۇھىم ئىدى. ئەخمەت ئەپەندىم
جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ قان كېچىپ ئۇرۇش قىلغان، جەڭلەردە زور
تۆھپىلەرنى ياراتقان بۇ قەدىناس سەپدىشىنىڭ ھازىر قانچىلىك ئازابلا-
نىۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر چۈشىنەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىيلەن چاس-
نىچىلا كىيىنىپ گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ كاكارىنى تاقاشتىن ئۆزلە-
رىنى ئەپقېچىشنى مەسلىھەت قىلىشىپتۇ. ئەمما ئۇلار جاڭ جىجۇڭ ئە-
پەندى كەلگەندە ئۇنى ياخشى كۈتۈپ، ئۇنىڭدا ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ بىتىم-
نىڭ ھەربىر ماددىسىنى تىرىشىپ ئەمەلىيلەشتۈرۈۋاتقانلىقىنى تەسىرات
قالدۇرغاندىلا، مىللىي ئارمىيەمىزنى قوغداپ قالغىلى بولىدىغانلىقىنى
ياخشى بىلەتتى.

ئەپەندىم كۆپچىلىككە يۇقىرىقى مەسىلىلەرنى ئوبدان چۈشەندۈر- 486
گەندىن كېيىن ئارمىيەمىزدىن يۈكسەك ئىنقىلابىي روھنى ساقلاپ، كۈ-
رەش ئىرادىسىنى نامايان قىلىش بىلەن بىرگە، ئىنتىزام، فورما جەھەت-
لەرگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى تەلەپ قىپتۇ. بىتىمنىڭ ئەمەلىيلەشە-
شىگە تەسىر بولمىسۇن ئۈچۈن ئارتۇقچە سۆز - ھەرىكەتلەردىن خالى-
بولۇش، بىخەتەرلىككە كاپالەتلىك قىلىشنى تەكىتلەپتۇ.

ئەپەندىم قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ جەڭچىلەرنىڭ ئەھۋاللىرد-
نى ئىگىلەپتۇ ھەمدە ئۇلاردىن قوللىرىدىكى قورالنى مەھكەم تۇتۇپ،
ھوشيارلىقنى ھەرگىز بوشاشتۇرۇپ قويماسلىقنى تەلەپ قىپتۇ.

ئارقىدىن ئەپەندىم ئۆزى بىر قوللۇق قۇرغان بايانداي ھەربىي مەك-
تىپىگە كېلىپ، ھەربىي مەكتەپنىڭ سىياسىي كومىسسارى نۇر سادد-
روفتىن كۇرسانتلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپتۇ ھەمدە ئالدىنقى سەپتىن
مەكتەپكە ئۆگىنىشكە كەلگەن كۇرسانتلارنى يىغىپ، كۆپچىلىكنى ئۆز

ئورنىدا چىڭ تۇرۇشقا ئىلھاملاندۇرۇپتۇ.

نۇر سادىروف 1918 ـ يىلى غۇلجىدا تۇغۇلغان، ياش چاغلىرىدا شېڭ شىسەيگە قارشى كۈرەشلەرگە قاتنىشىپ قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىدە ياتقان. «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىن تۈرمىدىن چىقىپ، مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازاد ـ لىقتىن كېيىن شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇ ـ ئاۋىن باشلىقى بولغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يىللىرىدا ناھەق مۇ ـ ئامىلىگە ئۇچرىغان. ئاقلانغاندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولغان، 1995 ـ يىلى ئۈرۈمچىدە ۋاپات بولغان.

1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى غۇلجىدا چىقىدىغان گېزىت ـ تە ئەخمەتجاننىڭ قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈرگەنلىكى ھەققىدە خەۋەر بېرىلدى:

> *8* ـ ئاينىڭ *25* ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم پولكوۋنىك مەرغۇپ ۋە پودپولكوۋنىك مۇھەممەتئىمىننىڭ ھەمراھلىقىدا سۈيدۈڭدىكى قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باردى. پولكوۋنىك سوپاخۇننىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى بۇ يەردە تۇراتتى. ئەخمەت ئەپەندى جەڭچىلەرنىڭ ياتاق شارائىتىنى، ئۆگىنىش مۇھىتىنى، مەشىق مەيدانىنى، ئاشخانا ـ تاماقخانىلرىنى بىر ـ بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن پۈتۈن جەڭچى ـ ئوفىتسېرلاردىن مۇنداق دەپ ھال سورىدى:
>
> ـــ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيەسىنىڭ قەھرىمان جەڭچىلىرىگە سالام!
>
> ئەخمەت ئەپەندىنىڭ سۆزىگە ئۇلاپلا پۈتۈن مەيداندا كۆك ـ نى ياڭراتقان ئاۋاز كۆتۈرۈلدى:
>
> ـــ سىزگە سالام!
>
> مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان ئولتۇرۇپ نۇتۇق سۆزلىدى:

«هۆرمەتلىك كوماندىر ،ئوفتسىر ۋە جەڭچىلەر، قېرىنداشلار!

سىلەر ئىككى يىل مابەينىدە ئۆيۈڭلەرنى تاشلاپ، سوغۇق ۋە ئىسسىق دېمەستىن، ۋەتەن، مىللەت، دىن يولىدا كۈرەش قىلدىڭلار ۋە شىددەتلىك جەڭلەردىن يانماي، باھادىرلارچە كۈرەشلىرىڭلەرنى داۋام قىلدۇرۇش نەتىجىسىدە، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە ھۆرلۈك ۋە ئازادلىق يەتكۈزدۇڭلەر، ئەگەردە سىلەر ـــ باھادىر جەڭچىلىرىمىز ئىسسىق ـ سوغۇق دېمەستىن، فرونت مەيدانلىرىدا كۈرەش قىلمىغان بولساڭلار، ئۇ ۋاقىتتا پۈتۈن مىللىتىمىزنىڭ مۇنقەرز بولۇشى تەھقىق ئىدى. ماڭا بۇ جايدا ئۆتمۈشنىڭ تارىخىنى چۈۋۈپ سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا كەڭ تۈردە سۆزلىنىپ، ئاممىغا ئۇقتۇرۇلغاندى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن كېلەچەكنى سۆزلىشىم لازىم، سىلەر بولساڭلار، ئۇرۇش جايىدىن قايتىپ بۇ جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلدۇڭلار، بۇ جايدا تىنچ تۇرۇش بىلەن ئالدىنقى سەپتە تۇرۇپ كۈرەش قىلىشنىڭ كۆپ پەرقى بار، ئەلۋەتتە، ئۇنى ئايرىپ چىقىشىمىز كېرەك، بىز دۈشمەننى قوغلاپ ماناس بوسۇغىسىغا بارغىنىمىزدا، ئازاد قىلىنغان ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەت خەلقىدىن باشقا جايلاردىكى خەلقىمىز ناھايىتى زور قىينىچىلىق ئاستىدا قالدى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇستىدىكى مۇستەبىتلىك سىياسەت زۇلۇم زەنجىرلىرىنى خەلق بوينىغا قاتتىق ئۇردى. بولۇپمۇ ماناس، قۇتۇبىغا ئوخشاش جايلاردىكى خەلقلەر ھاياتلىقتىن ئۈمىد ئۈزگەنىدى ۋە ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈش خەۋپى ئالدىدا تۇراتتى. شۇ مەزگىلدە ئۇرۇشىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ ماڭغاندا، نۇرغۇنلىغان خەلقىمىزنى قىرغىنچىلىققا قويغان بولاتتۇق ۋە ناھەق قان تۆكۈلۈشكە سەۋەبچى بولاتتۇق، شۇنداق تەس ۋە شۇنداق قىين بىر ۋەزىيەتتە مەسلىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن، ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت بىزلەرنى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى، بىز بۇ بىر ئېغىر ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلاندۇق. بىز ئۇ جايغا بېرىپ ئەھۋال بىلەن ھېسابلاشتۇق، تەكشۈرۈپ قارىغىنىمىزدا،

مىزدا، مەسىلىنىڭ تىنچلىق بىلەن ھەل بولىدىغانلىقى ۋە پايدىلىق شارائىتلارنىڭ تۇغۇلۇش ئىمكانىيىتىنىڭ بارلىقىنى سەزدۇق، ئەگەردە پايدىلىق شارائىت ۋە ئىمكانىيەتلەر بولمىسا، كۆپلەپ قۇربان بېرىش ۋە قان تۆكۈشكە توغرا كېلەتتى ۋە شۇ يوسۇندا ئىش ئېلىپ بېرىش لازىم ئىدى، لېكىن، بىزنىڭ تۇتقان يولىمىز ئادالەتلىك ۋە قان تۆكمەسلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇتۇق، غالىبىيەتلەرنى كۈچەيتىشنىڭ چارىسىگە كىرىشىپ، سۇھبەتنى سەككىز ئاي داۋام قىلدۇردۇق، نەتىجىدە ئومۇميۈزلۈك پايدىنى قولغا كەلتۈردۇق، مەسىلنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىپ، *11* مادداىق بىتىم قارارغا قول قويۇپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قايتا قۇردۇق. بۇ بىتىم قارارلىرى ۋە مادداىرى گېزىت بەتلىرىدە ئېلان قىلىندى. ئەلۋەتتە، سىلەر ئۇنى تولۇقى بىلەن ئوقۇپ چىقىقانسىلەر، بىتىم قارارى ۋە تىنچلىق مادداىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ شەكلىگە كۆز سالغاندا، باشقىچە تۈيۈلسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ مەزمۇن جەھەتتىكى ئۇتۇقلىرى ھېسابسىز. بۇ ئۇتۇق، غالىبىيەتلەر ئۆلكىمىزنىڭ تارىخىدا بىرىنچى نۆۋەت كۆرۈلدى دېسەك ئاشۇرغان بولمايمىز. ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىكىمىز ئۈچۈن كەڭ شارائىت ۋە ئىمكانىيەتلەر تۇغۇلدى. ئۆلكىمىزنىڭ خەلقى مەمۇرىي ھوقۇقىنى قولغا ئالدى، ھەربىر بىتىم مادداىرى بىلەن تونۇشقان بولساڭلار، مەزمۇن جەھەتتىن خەلقىمىزگە پايدىلىق. جەنۇبتىكى زۇلۇم ئاستىدا كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان خەلقىمىزگە مەدەت بېرىلگەن ھوقۇقلارنى بىلدىڭلار، شۇ ھوقۇقلارنىڭ بەدىلىگە بىز تەرەپتىن شەكىل جەھەتتە ئازغىنە ئۆزگىرىشلەر بولۇشى كېرەك، شەكىل جەھەتتىن بولىدىغان ئۆزگىرىشلەردىن شاخ چىقارغۇچىلار بىزنىڭ دوستلىرىمىز بولالمايدۇ. بىزلەر بۇ نۇقتىدا ئومۇمىي خەلقچىللىقنى دېسەك، شەكىل تەرەپتىكى ئاز ـ تولا ئۆزگىرىشلەرگە ئېتىبار قىلماسلىقىمىز لازىم. بىتىم بىلەن بىزنىڭ پارلاق ئىستىقبالىمىز تەمىن ئېتىلىدۇ. بىتىم بىزنىڭ سىياسىي پروگراممىمىز، بىتىمگە تولۇق رىئايە قىلىشىمىز لازىم. مۇسۇلمانچىلىقنىڭ يولىمۇ ۋەدىگە ۋاپا قىلىشتۇر، مەن چىن كۆڭلۈم بىـ

لەن ئىشنىمەن، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتقۇ-چىلار يوق ۋە ئۇنداقلارغا يول قويمايسىلەر، مۇنىڭدىن كېيىن يول قويماسلىقىڭلارنى سورايمەن (‹يول قويمايمىز› دېگەن ئاۋازلار ياڭرىدى).

ياشىسۇن ئادالەتچىلىك ۋە خەلقچىللىق!

ئەبەدىي يوقالسۇن مۇستەبىتلىك!

چىڭسۇن مىللەتلەرنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقى ۋە دوستلۇق مۇھەببىتى!

ياشىسۇن مەردانە ،باتۇر جەڭچىلىرىمىز!

ھۇررا! ـ ھۇررا! ـ ھۇررا!»

ئەخمەتجاننىڭ نۇتقى تامام بولغاندىن كېيىن، مەيدانىدا «ھۇررا» دېگەندەك قىيقاسلار كۆككە كۆتۈرۈلدى. جەڭچىلەرنىڭ ئۈستۈن روھلىرى يېغىن ئەھلىگە يەنە زور شادلىقلارنى قوشتى. ئاندىن كېيىن كوماندىرلار ئىچىدىن *1* ـ باتالىيون باشلىقى پوروچىك سايىتوۋ مەخمۇتجان چىقىپ:

ـــ ھۆرمەتلىك مۇئاۋىن رەئىسىمىز ئەخمەتجان قاسىموف، سىز ۋەتەن ئازادلىقى ئۈچۈن بولغان قانلىق ئۇرۇش ئۇزلۇكسىز داۋام قىلۇاتقان بىر ۋاقىتتا، مەسىلىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئېغىر خىزمەتنى ئۈستىمىزگە ئېلىپ ماڭدىڭىز، ئۇ چاغدا بارغاندا گومناڭ ۋەكىللىرى بىلەن ھېچ قورقماستىن يېڭىلمەي سۆز تالىشىپ، ئۇتۇق قازاندىڭىز ۋە كۆپلىگەن غالىبىيەتلەرنى مەۋجۇت قىلىپ، مەسىلىنى تىنچلىق ئاساسىدا ھەل قىلدىڭىز. بۇنىڭغا پۈتۈن جەڭچىلەر نامىدىن تۆگىمەس رەھمەتلەرنى بايان قىلىمەن ھەمدە مۇنىڭدىن كېيىن سىزنىڭ كۆرسەتمىڭىز بىلەن تاپشۇرۇلغان قانداقلا بىر ئېغىر خىزمەت بولمىسۇن، ئۇنى ئورۇنلاشقا بىزلەر كۇن ـ تۈن بىلەن تەييار ئىكەنلىكىمىزنى بىلدۈرىمەن. ۋەتەن، مىللەت، دىن يولىدا بىز ھېچقانداق كۆچمىزنى ئايمايمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە، سىزنى ۋە باشقا رەھبەرلىرىنى كۆز قارىچۇقىمىزدەك ساقلاشقا

ھەرقاچان جېنىمزنى پىدا قىلمىز، سىز ئېيتقان قۇرۇلۇش ۋە تەشكىلىي دەۋرىدىكى سىناقتىن ئۆتۈشكە ھەممە جەڭچىلەر نامىدىن ۋەدە بېرىپ سۆزۈمنى تاماملايمەن، ــ دېدى. گۇلدۇراس ئالقىش ۋە ھۆررا قىيقاسلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇلىشىپ *10* مىنۇت سوزۇلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئەخمەتجان پوروچىك سايىتوق مەخمۇتجاننىڭ قولىنى مەھكەم سىقىپ تۇرۇپ:

ــ رەھمەت، مەن پۈتۈن ئەسكەرلەرنىڭ قولىغا تەڭلەشتۇرۇپ، سىزنىڭ قولىڭىزنى تۇتتۇم ۋە سىزلەرنىڭ تىلەك ـ مەقسەتلىرىڭىزلەرنى ئورۇنلاشقا ھارىدىم ـ تالدىم دېمەي ئىشلەشكە ۋەدە بېرىمەن ۋە خەلقىمزنىڭ پارلاق ئىستىقبالى ئۈچۈن ئىلگىرىلەشكە جېنىمنى پىدا قىلمەن، ــ دېدى. يەنە ئالقىش ۋە ھۆررا ـ قىيقاسلار ئۆزۈنغىچە داۋام قىلدى. ئاندىن كېيىن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى گېنېرال مايور ماۋارووف، پودپولكوۋنىك مۇھەممەتئىمن ئىمنوف، پولك كوماندىرى پولكوۋنىك سوپاخۇن بىلەن ئۇزۇن سۆھبەتلىشىپ، سائەت *3* يېرىمدا ئۆز يولداشلىرى بىلەن غۇلجا شەھرىگە قايتتى.

مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ كوماندىر ـ جەڭچىلىرى بىتىمنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقلىرىنى ۋە ئاكتىپلىق بىلەن ئىجرا قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. مانا بۇلار كېيىنكى خىزمەتلەر ئۈچۈن سېلىنغان مۇستەھكەم ئاساس ئىدى.

ئەپەندىم قىسىملارنى كۆزدىن كەچۈرگەن چاغدا، مىللىي ئارمىيە مۇئاۋىن ئىشتاب باشلىقى مەمتىمىن ئىمنوف ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانىدى. ئىمنوف 1919 ـ يىلى ئاتۇشتا تۇغۇلغان، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مەزگىلىدە پارتىزان، پولك كوماندىرى، مىللىي ئارمىيەدە مۇئاۋىن ئىشتاب باشلىقى بولغان. ئازادلىقتىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى 5 ـ كورپۇس 13 ـ دىۋىزىيە كوماندىرى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ گېنېرال مايور دەرىجىلىك مۇئاۋىن قوماندانى، جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى

لۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ نازىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتو-نوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1970 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا زىيانكەشلىككە ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتكەن. پارتىيە 11 - نۆۋەت-لىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن نامى ئەس-لىگە كەلتۈرۈلۈپ، قەبرىسى ئۇرۇمچىدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىس-تانلىقىغا يۆتكەلگەن.

ناھايىتى روشەنكى، بىز بىتىمگە زور ئۈمىد باغلىدۇق. گەرچە گو-مىنداڭ تەرەپتىكى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى تىنچلىقپەرۋەر ئادەم بولسىمۇ، لېكىن يەنە بىر قىسىم گومىنداڭ جاھىللىرى جاڭ جىجۇڭ بەك يۇمە-شاقلىق قىلىۋاتىدۇ دەپ، ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىغا ئاستىرتتىن خىلاپلىق قىلىپ، تۇرلۇك يوللار بىلەن بىتىمگە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ كەلدى.

بىتىمگە ئاساسەن، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ مىللىي ئارمىيەنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىدى، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىمۇ تارقىتىۋېتىلدى. لېكىن، گومىنداڭنىڭ جاھىل كۈچلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدا زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىنى توختاتماي، قورال تاشلاپ يۇرت - ماكانىغا قايتقان مىللىي ئارمىيە جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىغا زىيانكەشلىك قىلدى. ئۆتمۈشىنى سۈرۈشتۈرمەيمىز، تەكشۈرمەيمىز دېگەن ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، يۇرتىغا قايتقان تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىنىڭ جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىنى كېچىلىرى ئۆيلىرىدىن تارتىپ چىقىرىپ نۇرغۇنلىرىنى مەخپىي قەتلى قىلدى. يەنە زور بىر تۈركۈم ئىلغار ياشلار، دېموكراتىك زاتلار گومىنداڭچىلار تەرىپىدىن تۇتۇپ كېتىلدى ۋە قاماققا ئېلىندى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئادەم قېلىپىدىن چىققان رەزىل، پەس، قەبىھ ئالدامچى ئىكەنلىكىنى ھېچكىمۇ ئويلاپ كۆرمىگەندى. بىز گومىنداڭغا ساپ كۆڭلىمىز بىلەن قاتتىق ئىشىنىپ كېتىپتىكەنمىز، قوللانغان تەدبىرلىرىمىزنىڭ تاشقورغان ئىنقىلابىي ئارمىيەسىگە ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەرەققىيپەرۋەر ياشلارغا بۇنچىلىك بالايىئاپەتلەرنى كەلتۈرگەنلىكىنى ئۇقۇپ، قاتتىق پۇشايمان قىلدۇق.

گومىنداڭنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى زوراۋانلىقى ۋە ۋاپاسىزلىقى ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى. ئۇچ ۋىلايەت خەلقى قۇربان بولغانلار ئۈچۈن قانغا قان، جانغا جان ئالماز، دەپ

قەسەم قىلىشتى. بۇ دەل بىر يىل بۇرۇن چۆچەك مۇھاسىرىدە قالغاندا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چۆچەكتە تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ ياردىمى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە قېچىپ كەتكەن تارباغاتايىنىڭ ۋالىيسى پىڭ رۇڭ قاتارلىق گومىنداڭنىڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى 1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن باشلاپ تۆت تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ باقتۇ ئېغىزى ئارقىلىق قايتىپ كېلىۋاتقان ۋاقىت بولغاچقا، غەزەپلەنگەن ئامما ئۇلارنى قاتمۇقات قورشۇۋېلىپ، گومىنداڭنىڭ سابىق ئامانلىقنى ساقلاش ئاتلىق 2 ـ پولكىنىڭ كوماندىرى لى جىڭشېڭ قاتارلىقلارنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

ئەپەندىم ئېشىپراق كەتكەن بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ خاپىمۇ بولدى، ئالا-قىدار خىزمەتچىلەرنى تەنقىدمۇ قىلدى ۋە بىتىمنى تەرجىپ ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، تىنچلىق يولى بىلەن مەسىلە ھەل قىلىش خەلقچىللىق ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىزدىكى بىردىنبىر يول ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى. بۇ ۋەقە گەرچە جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى غۇلجىدا زىيارەتتە بولىدىغانلىڭ ئالدىدىلا يۈز بەرگەن بولسىمۇ، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بۇ ئىشنى ئار-تۇقچە سۈرۈشتۈرۈپ كەتمىدى. ئەپەندىمۇ بۇ ئىشنىڭ ئامما تەرىپىدىن ئىستىخىيەلىك قىلىنغان ئىش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدە چۈشەندۈرۈش بېرىپ ئۆتتى. شۇنداق قىلىپ ئىككى تەرەپنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى بىلەن بۇ ئىش ھېسابتا بېسىقىپ قالغان بولدى.

29. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ غۇلجىدا زىيارەتتە بولۇشى

ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەتتىن ئورۇن ئالدى.

ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان زۇلۇم چېكىپ كەلگەن خەلق خەلقچىل سىياسەت ئورنىتىلىدىغان بولدى دەپ ئۈمىد كۈتمەكتە ئىدى. كىشىلەر ئەپەندىمنى چىن قەلبىدىن ھۆرمەتلەيتتى، ھەتتا ئۇنى خەلقنىڭ نىجات يۇلتۇزى دەپ قارايتتى. ئەپەندىمگە تەكرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىن سان ـ ساناقسىز تەبرىك تېلېگراممىلىرى، تەبرىك خەتلىرى كەلگىلى تۇردى. پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىشەنچى ۋە قوللىشىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئەپەندىم شىنجاڭ گېزىتىدە مەخسۇس ئوچۇق خەت ئېلان قىلىپ رەھمىتىنى بىلدۈردى. خەتنىڭ تېكىستى ۋە تەھرىر ئىلاۋىسى تۆۋەندىكىچە:

تەبرىكنامىلەرگە جاۋاب

ھۆكۈمەت تەشكىلى ئۆزگەرگەن كۈنلەردىن ئېتىبارەن ۋەتىنىمىزنىڭ بۈلۈڭ ـ پۈچقاقلىرىدىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى، بولۇپمۇ قەدىردان مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاتارلىق خەلق ۋەكىللىرىگە كەينىدىن تەبرىكنامىلەر كېلىشكە باشلىدى. بۇ سەمىمىي سالاملار گېزىتىمىزگە ھەم ئۇزۇلمەي بېسىلىپ تۇرغانىدى. يەنە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى، ئۆلىما ـ ئاخۇنلاردىن، قەشقەر يېڭىشەھەر ھاكىمى تۇراپ بەگدىن، ساۋەن ھاكىمى قالىبېك ئارقىلىق ھۆكۈمەت خىزمەتـ

چىلىرىدىن كەلگەن تەبرىكنامىلەرگە ئەخمەت ئەپەندى جاۋابلىرىنىڭ يازغان جاۋابىنى باسماقچىمىز.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا ۋە ئاخۇنۇملار باشلىق بارلىق پۇقرالىرىمىزغا!

قەشقەر كونا شەھەر ھاكىمى تۇراپ بەگ ئەپەندى جانابلىرى باشلىق بارلىق پۇقرالارغا!

ساۋەن ناھىيە ھاكىمى قالىبەك ئارقىلىق ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى ۋە بارلىق پۇقرالارغا!

ھۆكۈمەت تەشكىلى ئۆزگىرىش خۇشاللىقى بىلەن مېنىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋالغانلىقىمغا سەممىي كۆڭۈللىرىڭىز بىلەن خۇرسەنچىلىكلىرىڭىزنى بىلدۈرۈپ ئەۋەتكەن تەبرىكنامىلىرىڭىزنى ئېلىشىم بىلەن بىرگە چەكسىز شادلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

تەبرىكنامىلىرىڭىزدە ۋەتىنىمىزنىڭ ئاۋاتلىقى، خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشلەر نەتىجىسىدە قولغا كەلگەن پارلاق خەلقچىللىقنىڭ ئەھمىيىتىدىن چىقىش ئۈچۈن ئىشلەشكە ۋەدە بەرگەنكەنسىلەر. مەن ھەم بارلىق خەلقىمىز بىلەن بىرلىكتە قولغا قول تۇتۇشۇپ، دەۋرىمىزنىڭ كېلەچىكىنى نىشان قىلىپ، يېڭى تارىخ يارىتىش ئۈچۈن ھەر دائىم تەييارمەن.

چۈنكى، بىز ئەسرلەردىن بېرى ئىستىبداتچىلارنىڭ زەنجىرلىرىگە ئورىلىپ، قۇللۇق ئاسارىتىتە كۈن كەچۈردۇق. ئىستىبداتچى چىرىك سىياسەت ۋە قانخور ئەمەلدارلارنىڭ تۆمۈر تاپانلىرى ئاستىدا ئېزىلدۇق. ئەزىز مىللىتىمىز، دىنىمىز ئۈلارنىڭ ھاقارىتىگە، خورلىشىغا ئۆچرىدى. ئۈلار مىللىي ئازادلىق يولىدا مەيدانغا بەل باغلاپ چۈشكەن كۆپلىگەن ئىنقىلابچىلىرىمىزنى زىندانغا سالدى، دارلارغا ئاستى. ئەمما، كۈرەشچان، چىداملىق مىللىتىمىزنىڭ يۈرىكىدىكى ئىنقىلابىي ھېسلىرى ھېچقاچان پەسەيمەيدۇ، بەلكى زالىملارنىڭ زۇلمى ئاشقانسېرى ئىنقىلابىي ئاڭلىرى ئۆستى. ئەمگەكچان خەلقىمىزنىڭ تارىختىن تارتىپ بار بولغان مانا شۇ مىللىي ئازادلىق تۇيغۇسىنىڭ كۈچى ۋە ئىلىي، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدىكى خەلقىمىزنىڭ قەھرىمانانە كۈرەشلىرى ئارقىسىدا ئەزىز ۋەتىنىمىزدە بۈگۈنكى كۈندە خەلقچىل ھۆكۈمەت قۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدۇق. ئەمدى مىليونلارچە

خەلقىمىزنىڭ ئەلەملىك يۈرەكلىرىدە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ساقلىنىپ كەلگەن شېرىن ئۈمىدلىرىنى قاندۇرۇش ۋاقتى كەلدى. بۇرۇن سايلاش، سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇش نېرى تۇرسۇن، باشقىلارنىڭ خارلىشى بىلەن ئاياغ ئاستىدا دەسسىلىپ كەلگەن خەلقىمىز بۈگۈن ئۆز ھوقۇقىغا ئۆزلىرى ئىگە بولۇپ، ئىشەنگەن، سۆيگەن، سادىق كىشىلىرىنى سايلاش پۈرسىتىگە ئېرىشتى. بۇرۇن ھەركىملەرنىڭ ئالدىدا خارلانغان دىنىمىز ھەمە قائىدە شەرتلىرى بىلەن ئىجرا قىلىنىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولدى. شۇنىڭدەك ھەربىر مىللەتنىڭ مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي سەنئەتلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئىختىيارىي تۈرمۈش كەچۈرۈشكە ئىمكانىيەت ھازىرلاندى. بۈنىڭدىن كېيىن ھەربىر مىزنىڭ ئالدىدىكى مۇھىم ۋەزىپە بىتىمدىكى قىممەتلىك مادىدىلارنى كۆرسىتىلگەن ھوقۇقتىن تولۇق پايدىلىنىپ، يېڭى بەلگىلەنگەن سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسىنى تولۇق ئىجرا قىلىش بىلەن بىرگە شۇ يولدا كېچە ـ كۈندۈز كۈرەشمەكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەربىرىڭىزنى شۇ يولدا كۆپرەك كۈچ چىقىرىپ، ۋەتەن، مىللىتىمىزنىڭ بەخت ـ سائادىتى ئۈچۈن كۈرىشىشكە چاقىرىمەن.

سالامەتلىكىڭىزنى تىلەپ ھۆرمەت بىلەن:

ئەخمەتجان قاسىمى

1946 ـ يىل *8* ـ ئاينىڭ *25* ـ كۈنى

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئۆزىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ۋەزىپىسىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئورۇنلانغانلىقىدىن سۆزسىز پەخىرلىنەتتى ۋە غۇلجىغا زىيارەتكە كېلىش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ئەھۋالىنى، خىزمەتلىرىنى، بۇ يەردە ياشاۋاتقان خەلقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ باقماقچى. ئۇنىڭ غەرىزى ئۆزىنىڭ ھەققانىيەتنى ياقلىغۇچى تىنچلىقپەرۋەر گېنېرال ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىشمۇ ياكى «قوزغىلاڭچى» رايوننىڭ زادى قانداق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ بېقىشمۇ، بۇنى ھېچكىم مۆلچەرلىيەلمەيتتى.

جاڭ جىجۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى بولغاچقا، بىز تەرەپ

ئۇنىڭغا «تايىنلىقلا ئالتە توك ـ توك بىرنېمىلەرنىڭ غەلۋىسى ئىكەنغۇ» دېگەن تەسىرنى بېرىپ قويساق بولمايتتى. بەك يۇمشاق بولۇپ كەتسەك، گومىنداڭنىڭ خورىكىنى ئۆستۈرۈپ قويىدىغان گەپ، بەك قاتتىق بولۇپ كەتسەك بىتىمنى ئىجرا قىلماپتۇ دەيدىغان بەتنامنىڭ چاپلىنىپ قېلىشى تۇرغانلا گەپ. ئۇنىڭ كېلىشى ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەرقايسى قاتلامدىكى كىشىلەر ئارىسىدا ئوخشىمىغان ئىنكاسلارنى پەيدا قىلدى. لېكىن، مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، ئازاب ـ ئوقۇبەتكە جاق تويغان ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقى تىنچلىققا تەلپۈنەتتى، يېڭى قۇرۇلغان بىرلەشمە ھۆكۈمەت شېڭ شىسەينىڭ ئىستىبدات ھۆكۈمىتىگە ئوخشىمىسىكەن دېگەننى ئار-زۇ قىلاتتى، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى گېنېرال جاڭ جىجۇڭغىمۇ زور ئۈمىد باغلايتتى. بىراق، ئۇزاقتىن بۇيانقى مەسىلىلەر تۈپەيلىدىن ئاممىا ھەرگىزمۇ گومىنداڭغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئاسانلا ئۇنتۇپ كېتەلمەيتتى، قارشى چىقىدىغانلارنىڭ بولۇشىمۇ، ھەتتا چېكىدىن ئاشقان بەزى ھەربىكەتلەرنىڭ بولۇپ قېلىشىنىمۇ چەتكە قاقمىلى بولمايتتى. شۇ-ڭا جاڭ جىجۇڭنىڭ غۇلجىغا قىلىدىغان سەپىرىنى ئەتراپلىق، ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش، خۇسۇسەن بىخەتەرلىك خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەش ناھايىتى زۆرۈر ئىدى.

غۇلجىدىكى زىيارەت مەزگىلىدە جاڭ جىجۇڭ بىزنىڭ ئۆيگە ئائىلە زىيارىتى قىلىشنى پىلانلىغانىكەن، بىراق بىزنىڭ ئۆي شارائىتىمىز نا-چار، ئائىلىمىزنىڭ ئەھۋالىمۇ ياخشى بولمىغاچقا، مېھمان كۈتۈۋېلىش ئىمكانىيىتىمىز يوق دېيەرلىك ئىدى. ئەپەندىم باشتا جاڭ جىجۇڭنى كو-نا ئۆيدىلا كۈتۈشنى ئېيتىپ، نېمە بولسا شۇنى كۆرسۇن دەپ تۇرۇۋالدى. بىراق، ھاكىمبەگ غوجا، ئەنۋەر مۇسابايېفلار بۇنىڭغا زادىلا قوشۇلمىدى. ئۇلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلتىپاتسىزمۇ خەلق تۇرمۇشىنىڭ ياخشى بولالايدىغانلىقىنى مەركەز ۋەكىلىگە بىلدۈرۈپ قويماقچى ئىكەن. شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ ئۆيىمىز مەجبۇرىي دېگۈدەك نوۋېگورد مەھەللىسىدىكى كەڭ ـ كۈشادە، كۆركەم، يوغان قورۇغا كۆچۈرۈلدى. ھەش ـ پەش دېگۈچە قورۇ تۈزەشتۈرۈلدى، مەن بىردىنلا ئازادە ئۆيلەرگە چىقىپ قالدىم. ئىچىمدە ئەجەبلەندىم، ھەتتا كۆنەلمەيدىغاندەك ھېس قىلدىم. بىراق بۇ ئىشلار مېنىڭمۇ، ئەپەندىمنىڭمۇ رايىغا باغلىق ئەمەسلىكىنى چۈشىنەتتىم.

1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى جاڭ جىجۇڭ غۇلجىغا زىيارەتكە كەلگەندە، ئەخمەتجان ئايرودۇرۇمغا چىقىپ كۈتۈۋالدى.

1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى سائەت 11 دە جاڭ جىجۇڭ ئە-پەندى مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن غۇلجىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ بىرلەشمە ھۆكۈمەتتىكى ۋەكىلى رەھىمجان سابىرھا-جىمۇ بىر ساماليوتتا كەلدى. ئۇرۇمچىدىن بىللە كەلگەنلەردىن يەنە لىۋ مېڭ-چۈن، چۇ ۋۇ، لىۋ زېرۇڭ، مەسئۇت سەبرى ۋە گومىنداڭنىڭ قازاق پولكوۋ-نىكى زەكىيخانلارمۇ بار ئىدى.

ئەخمەت ئەپەندى ھاكىمبەگ غوجا قاتارلىقلار بىلەن ئايرودۇرۇمغا چىقىپ ئۇلارنى كۈتۈۋالدى. مىللىي ئارمىيەنىڭ ھۆرمەت قاراۋۇللىرى ئىككى چەتتە رەتلىك تىزىلغانىدى. جەڭچىلەر ئىچىدە ئۆزلىرى تىغمۇتىغ قارشى تۇرۇپ، قوراللىق جەڭلەرنى ئېلىپ بارغان گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ كاتتىبېشى كۆز ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ، بۇ ئۇلارغا ئۆز ھەيۋىسىنى كۆرسىتىپ قويۇشنىڭ تازا ياخشى پۇرسىتى دەپ ئويلىشاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممەيلەن تېخىمۇ رەتلىك، تېخىمۇ روھلۇق كەيپىيات ئىچىدە مەغرۇر تۇرۇشقا تىرىشاتتى.

جاڭ جىجۇڭ ئايروپىلاندىن چۈشكەندىن كېيىن، خۇددى چەت ئەلدە

زىيارەتتە بولۇۋاتقان دۆلەت باشلىقلىرىدەك ھۆرمەت قاراۋۇللىرىغا چاس بېرىپ ئېھتىرام بىلدۈردى.

شۇ كۈنى كەچتە ھاكىمبەگ غوجا نامىدا ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىدە زىياپەت بېرىلدى. مېھماندوست غۇلجا خەلقى جاڭ جىجۇڭ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى دوستانە كۈتۈۋالدى. ھەر خىل يەرلىك تائاملار داستىخانغا لىق تولدى. ناخشا ـ ئۇسسۇل ۋە كۈلكە ـ چاقچاقلار ئىچىدە كۆپچىلىك تىنچلىقنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىنى كۆرگەندەك ھېسسىياتتا بولدى. تا-ماقتىن كېيىن كىنو قويۇپ بېرىلدى.

ئەتىسى چۈشتىن بۇرۇن جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ھەرقايسى ئىدارە ـ جەمئىيەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە بەزى مۆتىۋەرلەرنىڭ ئۆيىنى ھېيت-لىدى. ئۇ ئالدى بىلەن بىزنىڭ يېڭىدىن بېزەلگەن ئۆيىمىزگە كېلىپ، ئىشىكتىن كىرىپلا مەن بىلەن ناھايىتى قىزغىن سالاملاشتى. مەن ئىك-كىنات بولغاچقا، ھەركىتىم قولايلىق بولمىسىمۇ، يەنىلا چىرايلىق سا-ھىبخانلىق قىلدىم. بۇ دەل روزا ھېيت بولغاچقا، داستىخانلارمۇ خېلى مول ئىدى.

1946 ـ يىل 8 ـ ئايدا جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى غۇلجىنى كۆزدىن كەچۈرگەندە چۈشكەن سۈ-رەت. ئوڭدىكى ئۈچىنچى كىشىدىن باشلاپ ئەخمەتجان، مەسئۇت سەبرى، جاڭ جىجۇڭ، سوۋېت ئىت-تىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى، غېنى، رەھىمجان، لىيۇ مېڭچۈن، ھاكىمبەگ غوجا.

ـــ ياخشى كۈتۈۋالغىنىڭلارغا كۆپ رەھمەت، ـــ دېدى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ماڭا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ ھازىر يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلدى، ئەمدى ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ بارىسىلەر، بۇنىڭدىن كېيىن باردى ـ كەلدى قىلىشىپ، بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئىناق ئۆتىمىز. ھامىلىدار ئىكەنـ سىز، سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلىڭ، سالامەت بولۇشىڭىزغا تىلەكـ داشمەن، مېنى كېلىدۇ دەپ ئا فۇجۇشى بەك ئاۋارە بولۇپ، چوڭ تەييارـ لىقلارنى قىلىپتۇ، ئا فۇجۇشىغا رەھمەت.

ئەمما گەپنىڭ راستىنى قىلغاندا، بىزدە «گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقنى ئەزدى، بىز ئۇلارغا قارشى تۇرىمىز» دەيدىغان قاراش بولغاچقا، ئۇ كىشىنىڭ ھەربىي شەپكىسىدىكى كاكارىغا زادى قارىغۇم كەلمىدى، ئۇچىسىدىكى گومىنداڭنىڭ فورمىسى كۆزۈمگە زادىلا سىغمىدى.

شۇ كۈنى كەچتە جاڭ جىجۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسىغا بېرىپ زىياپەتتە بوپتۇ.

8 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى غۇلجا جېلىلىيۇزىگە چىقىپ، ئۇ يەرنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى، مەي باغلاپ پىشقان مېۋىلىرى، لەرزان شامالىلىرى، گۈللەرنىڭ خۇش پۇراق ھىدلىرىدىن بەھرىمەن بولدى. «ئادىلشاھ» دەيـ دىغان باغدا كۈتۈۋېلىشلەر بولدى. شۇ كۈنى كەچتە مەسئۇت سەبرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئايالى سارەنى يوقلىدى.

8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ھەمـ راھلىقىدا كەڭسايغا، سايرام كۆلى قاتارلىق جايلاردا زىيارەت ۋە سایاھەتتە بولدى. كەڭسايدا ئالاھىدە توختاپ، ئۇ يەرنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە خاتىرە سۈرەتكە چۈشتى، بەلكىم جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەتلىك ئارمىيەسىنىڭ ئامېرىكا قوراللىرى بىلەن قـو ـ رالىنىپ تۇرۇقلۇق دەل مۇشۇ يەردە مەغلۇپ بولغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندۇر.

ئۇ 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى چىلپەڭزىگە بېرىپ، قورغاس چېگرا ئېـ غىزىنى كۆزدىن كەچۈردى.

9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى جاڭ جىجۇڭ غۇلجا ۋالىڭ قادىرىنىڭ بېغىدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى نامىدا ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەربىي ـ مەمۇـ رىي كادىرلارغا خوشلىشىش زىياپىتى بەردى. زىياپەتتە گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ۋە ئەخمەت ئەپەندىملەر سۆز قىلدى. جاڭ جىجۇڭنىڭ سۆزى ئۇچ

1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا جاڭ ججۇڭ ئەپەندى تەلكىنى كۆزدىن كەچۈردى. ئوڭدىن ئىككىنچى كىشىدىن باشلاپ رەت بويىچە زەكىيخان، چۇ ژۇ، ئەخمەتجان، جاڭ ججۇڭ، ھاكىمبەگ غوجا، لىۇ زېرۇڭ.

ژىلايەت تەرەپ گېزىتىدە ئېلان قىلىندى، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تېكىستى تۆۋەندىكىدەك:

سۆيۈملۈك قېرىنداشلار!

بۇ قېتىم بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمىزدە ژاقىت ناھايىتى قىس بولغانلىقتىن، ھەربىرىڭىزلەردىن ئايرىم ھال سورىيالمىغانلىقىم ئۈچۈن كۆپ خىجىل بولدۇم. بۈگۈنكى كۈندە، يۇز كۆرۈشۈش مەقسىتى بىلەن ئەرزىمىگەن تاماق ھازىرلىدىم، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن، مۇشۇ ژاقىتتىن پايدىلىنىپ سىزلەرگە بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلماقچىمەن.

ھەممىڭىزگە مەلۇم، ھازىر ئۆلكىمىز بويىچە تىنچلىق ئوريالدى. بۇ قېتىمقى تىنچلىقنىڭ ژۇجۇدقا چىقىشى، بىر تەرەپتىن، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ تىنچلىق سىياسىتىنى قوللانغانلى-

قى، ئىككىنچى تەرەپتىن، قوشنىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ يېـ
قىنىدىن يارىدەمدە بولغانلىقى ھەمدە پۈتۈن ئۆلكىمىزدىكى خەل
قىمىزنىڭ بىرەك تەلىپى ئارقىلىق بولدى، دەپ ھېسابلاشقا بو
لىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىز تىنچلىقنى قەدىرلەپ، مۇھاپىزەت قى
لىپ، سۆيۈپ، پۈتۈن ئۆلكە بويىچە ئەبەدىي قىلىپ ساقلىشىمىز
لازىم. تارىخ بېتىنى ئېچىپ كۆرسەك، ئۆلكىمىزدە بىرنەچچە يىل
يىللاردىن بۇيان كۆپلىگەن قوزغىلاڭلار داۋاملىق ھالدا بولۇپ
كەلدى. ئۆلكىدىكى قوزغىلاڭلاردا ۋە ھەربىكەتلەردە غالىبىيەت
قازىنىلغان بولسىمۇ، ئاخىردا ئېچىنارلىق، پاجىئەلىك خۇلاسە
لەر كېلىپ چىقتى. بۇ قېتىم ئىلى قوزغىلىڭى كۆتۈرۈلگەندىن
كېيىن مۇڭەپپەقىيەت قازىنىپ، تىنچلىق مەيدانغا كەلدى. ئۇنى
ھۆرمەت قىلىپ، قەدىرلەپ، مۇھاپىزەت قىلغاندىلا، پۈتۈن ئۇل
كە بويىچە ئەبەدىي تىنچلىقنى ساقلىغىلى بولىدۇ.

تىنچلىق ۋۇجۇدقا چىققاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت
1 ـ ئىۋۈل كۈنى قايتىدىن تۈزۈلۈپ، ئۆز تەركىبىگە ھەربىر
مىللەت خەلقىنى قاتناشتۇردى. بۇ قۇرۇلغان ھۆكۈمەت خەلق
چىللىق ئاساسىدا تەشكىل بولغانلىقتىن، ھەممە ئىشنى خەلقنىڭ
پىكرىگە بىنائەن ئېلىپ بېرىشقا كىرىشتى. مەن ھەربىرىگىلارغا
سەمىمىيلىك بىلەن ئېيتىمەنكى، يېڭى قۇرۇلغان ئۆلكىلىك ھۆ
كۈمەت ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرى ئىككى ئاي داۋامىدا خەلق مەنپەئەتى
نى كۆزلەپ، ساداقەتلىك بىلەن بىرلىشىپ تىرىشىپ ئىشلەپ
كەلمەكتە.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن، ئىككى
ئاي ئىچىدە بىرمۇنچە زور مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، ئۇنى ئە
مەلگە ئاشۇرۇش چارىلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ مۇھىم نۇقتىلار
نى مۇزاكىرە قىلىپ تەستىقلاپ چىقىشتا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت
ئەزالىرى يېقىن مۇناسىۋەتتە ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. بۇنىڭدىن
كېيىن ناھىيە باشلىقلىرىنى خەلقلەر ئۆزلىرى ئىشەنگەن كىشـ
لىرىدىن سايلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى
ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلايدۇ. بۇ مەسىلە ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا تاشلانغاندا، مۇزاكىرە قىلىنىپ تەستىقلىنـ

دۇ. بۇ مۇھىم نۇقتىلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خەلقچىللىق سىـ ياستىنى يۈرگۈزىدىغانلىقىنى تولۇق ئىپادىلەيدۇ.

مەسىلەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىدە 24 ئەزا بار، مەن بىلەن 25 ئەزا بولۇپ، بارلىق مەسىلىلەرنى ناھايىتى چوڭقۇر مۇزاكىرە قىلىپ، شۇ ئاساستا ئېلىپ بارىدۇ. مۇندىن كېـ يىنكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلقچىل ھۆكۈمەت بولۇپ، چىن دىلى بىلەن خەلققە خىزمەت قىلىدۇ.

مىسالى: ئەخمەتجان ئەپەندى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇـ ئاۋۇن رەئىسى، رەھىمجان ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئابدۇكېرىم ئاباباسوق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپىدۇر.

ھازىرقى ۋاقىتتىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى بىر ئـا ئىلىدىكى ئاكا ـ ئۇكىلاردەك ئىتتىپاقتا بولۇپ، خەلققە خىزمەت قىلماقتا. بۇ بۇگۈنكى خەلق ۋەكىللىرى ئالدىدا سۆزلەشكە ئەرزىيدىغان بىر ئىش. سۆزۈمنى مۇشۇ يەرگە يەتكۈزگەندە، ھەربىرىڭىزلەرگە تاشلايدىغان پىكرىم بار. ئۇ بولسىمۇ، ئىلى ۋەقەسى تىنچلىق بىلەن ھەل بولدى، بۇ خەلقنىڭ قولغا كەلـ تۈرگەن ئۈتۈقى، بۇ ھەربىرىڭىزلەرنىڭ تەبرىكلىشىگە ئەرزىيـ دۇ. بۇ قېتىم قۇرۇلغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىگە ھەربىر مىللەت ۋەكىللىرى قاتناشتى. يۈرگۈزۈلگەن سىياسەت ـــ خەلقچىللىق سىياسەت، بۇ ئىككى تۈرلۈك ئۈتۈقنى تەبرىكلەش ئۈچۈن چاۋاك ئۇرۇشىڭىزلارنى سورايمەن. (چاۋاك)

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ خەلـق چىللىق سىياستىنى ئەمەلدە يۈرگۈزۈش ئۈچۈن، مەمۇرىي ئىشلارنى يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ پـ روگراممىا توققۇز بابتىن ئىبارەت. بۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئە ـ زالىرى ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قارشى ئالدى. بۇنىڭ بىلەن ئۆلكىمىزدە ئەبەدىي تىنچلىق، ھۆرلۈك، بەخت ـ سائادەتلىك تۇرمۇشقا ئىگە بولۇشقا ۋەدە بېرىمەن. بۇنى تەستىق قىلىشتا ئەخمەت ئەپەندى: «پروگراممىا تولۇقى بىلەن يۈرگۈزۈلسە، ئۆلكىمىزدە تىنچلىقنىڭ ئاساسى قۇرۇلۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆلكىمىز ھۆرلۈك بېغىغا ئايلانغۇسى» دېدى. ھەقىقەتەن بۇ مە ـ

مۇرىي ئىشلارنى يۇرگۈزۈش پروگراممىسى ئەملگە ئاشۇرۇلـ
غاندا، ئۆلكىمزنىڭ ھۆرلۈك بېغىغا ئايلىنىشى ئېنىق. ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەستىق قىلىنغان مەمۇرىي ئىشلارنى يۇر-
گۈزۈش پروگراممىسىنىڭ بىرىنچى بابى سىياسەت بولۇپ، بۇ
11 تارماقتىن ئىبارەت. ھەربىر تارماقنى ئوقۇپ ئۆتۈشكە ۋاقىت
تار بولغانلىقتىن، بىرىنچى ۋە ئىككىنچى تارماقنى ئوقۇپ ئۆتـ
مەن. بىرىنچى، خەلقچىللىق سىياسىتىنى يۇرگۈزۈپ، سىياسـي
ئىشلارغا قاتنىشىش ئۇچۇن خەلقلەرگە تولۇق ھوقۇق بېرىلـ
دۇ. ئىككىنچى، خەلقنىڭ مەپكۇرىدە، سۆزدە، مەتبۇئاتتا، يىغـ
لىشتا، ئۇيۇشۇشتا، ئولتۇراقلىق ۋە كۆچۈپ يۇرۇشتە، بەدەنىـ
ۋە مال ـ مۇلكىنى ساقلاشتا بولغان تولۇق ھۆرلۈكى قانۇن بـ-
لەن ھمايە قىلىندۇ، كاپالەتلىك بېرىلىدۇ دەپ يېزىلغان. بـۇ-
نىڭدىن كېيىن خەلقنى سىياسەتتە تولۇق ھوقۇققا ئىگە دېسـەك
بولىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن خەلقنى ئۆز ئادىتىدىكى تۇرمۇشلىرىنى
كەچۈرۈشكە ھوقۇقلۇق دېسەك بولىدۇ.

مىللەتلەر مەسىلىسى ئالتە تارماقتىن ئىبارەت:

(1) ھەربىر مىللەت سىياسـي، ئىقتىسادىـي، قانۇنىـي ئىشلاردا ۋە مائارىپ ئىشلىرىدا تەڭ ھوقۇقلۇق بولىدۇ.

(2) ھەربىر مىللەتنىڭ ئۆزئارا دوستلۇقنى ۋە بىر ـ بىرىـ
گە يارەملىشىش روھنى ئالغا سۈرۈپ، زىچ ئىتتىپاقلىق ۋۇ-
جۇدقا كەلتۈرۈلىدۇ.

(3) ھەربىر مىللەتنىڭ مىللـي يېزىقى ۋە تىللىرى، مۇزىكا (ساز)، سەھىيە، سەنئەت ھەمدە پۇتۇن مەدەنىيىتى راۋاجلانـدۇ-
رۇلىدۇ.

(4) ھەربىر مىللەتنىڭ دىنىي ئېتقادىغا ھۆرمەت قىلىنـىپ، دىنغا بولغان سىقىشلار يوق قىلىنىدۇ.

(5) پىتنە ـ ئىغۇا سۆزلەر، مىللـي ھاقارەت ۋە باشقا مىلـ
لـي زىتلىق تـۇغدۇرۇشقا سەۋەب بولىدىغان سۆزلەر ۋە ھەر تۈرلۈك ھەرىكەتلەر بىلەن مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەبـ-
بەتنى ۋە ئىتتىپاقنى بۇزۇش ئىشلىرىغا قارشى قاتتىق رەۋىشتە چارە قوللىنىلىدۇ.

(6) بىر مىللەتنى يەنە بىر مىللەت ئاسسىمىلياتسىيە قـ-

لىشقا ۋە ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، دىنلىرىغا دەخلى يەتكۈزۈش ئىشلىرىغا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ. خۇسۇسەن مەيدە (ئاز ساندىلىق) مىللەتلەرگە ئايرىم غەمخورلۇق قىلىندۇ.

بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇ ئۆلكىمىزدە ياشىغان مىللەتلەرنىڭ كۆپ تەلەپلىرى بار ئىدى. ئۇ ئەمەلگە ئاشقان ئەمەس، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شۇنىڭغا ئاساسلىنىپ، خەلققە تولۇق ھوقۇق بېرىش ئۈچۈن، بۇ سىياسىي پروگراممنى تۈزۈپ چىقتى. ھازىرقى ۋاقىتتا پروگراممىنىڭ ھەربىر ھەرپلەرگە ئاساسلانىپ، ئىش ئەمەلىيتىدە كۆرستىلىدۇ. بۇنىڭغا تولۇق كېپىللىك بېرىمەن. مەمۇرىي ئىشلارنى يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ ئۇ-چىنچى بابى تاشقى ئىشلار بولۇپ، بۇ باب بەش تارماقتىن ئىبارەت.

جۇڭگو بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق قەتئىي رەۋىشتە كۈچەيتىلىدۇ. بۇ جۇڭگو دۆلىتىنىڭ تۈتقان يولى بولۇپ، شىنجاڭ ئۆلكە خەلقىنىڭ ئۇمىدىدۇر. بىزلەر ئەلۋەتتە شۇ ئاساستا ئىش ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم.

بۇ پروگراممىنىڭ تۈتىنچى بابى ئىقتىساد، بەشىنچى بابى مالىيە، ئالتىنچى بابى نەقلىيات، يەتتىنچى بابى مائارىپ، سەككىزىنچى بابى مەدەنىيەت، توققۇزىنچى بابى ساقلىقنى ساقلاش، سەھىيە ئىشلىرىدىن ئىبارەتتۇر.

بۇگۈنكى كۈندە ۋاقىتنىڭ تار بولغانلىقىدىن، ھەربىر جەريانىنى ئالاھىدە چۈشەندۈرۈپ ئۆتمىدىم. بۇ پروگراممىنى كېيىنكى ۋاقىتتا، ھەربىر ئىدارە، ناھىيە ھاكىملىرىغا تارقىتىپ بېرىلىدۇ. شۇنىڭدىن مۇزاكىرە قىلىپ مەلۇمات ئالارسىزلەر.

بۇ پروگراممىنىڭ مەيدانغا كېلىشى، ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق سىياستىنى يۈرگۈزۈشتە *11* مادىدىنى ھەم ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىزلەر بۇنى ھىمايە قىلىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقلىرى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا خەيرخاھلىق بىلدۈرۈپ ئىجرا قىلىشىڭلار لازىم.

بۇ مەمۇرىي ئىشلارنى يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنىڭ قىمىتى كىرىش سۆزدە كۆرستىلگەنلىكتىن، مەن ئۇنى بۇ يەردە ئوقۇپ ئۆتمەمەن. ئۇ بولسا، «شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت

مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى تەمىن قىلىپ، دۆلەتنىڭ برلىكىنى ھمايە قىلىپ، خەلقچىللىق سىياسەتنى يۈرگۈزۈپ مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، قەتئىي رەۋىشتە پارىخورلۇقنى ۋە ئەپيۇنگە ئوخشاش زەھەرلىك نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىشنى ۋە قمارۋازلىقنى مەنئى قىلىپ ھەمدە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، برلىكتە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئىشلىرىغا تىرىشىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنى تىنچ، ھۆر، ئاۋات، كامالەتلىك ۋە بەخت ـ سائادەتلىك، ئەبەدىي تۈرمۈشقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن مەزكۇر سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش قوللانمىسىغا بىنائەن ئىش ئېلىپ بارىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت.

بىزلەر پروگراممىنى ھمايە قىلىش ئۈچۈن، ئەڭ دەسلەپ كىرىش سۆزىنى ھمايە قىلىشىمىز لازىم.

سۆيۈملۈك قېرىنداشلار!

بۈگۈن مەن سىزلەرنى بۇ يەرگە تەكلىپ قىلىش بىلەن قىممەتلىك ۋاقتىڭىزلارنى سەرپ قىلدىم. ھازىر ۋاقىتقا رىئايە قىلىپ سۆزۈمنى قىسقارتىمەن. مەن ئىككى ئايدىن بۇيان ئۆلكە خەلقىگە قارىتىپ بىرقانچە مۇراجىئەت ۋە نۇتۇقلارنى سۆزلىگەنىدىم، شۇنىڭ ئىچىدە *5* ـ ئايدا ئۈچ مەسىلەك ئاساسىدىكى يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش رو ھى توغرىسىدا بىر ماقالەم بار. *7* ـ ئاينىڭ *1* ـ كۈنىدە ھەر مىللەت خەلقلىرىگە سۆزلىگەن سۆزۈم بار. *8* ـ ئاينىڭ *25* ـ كۈنى پۈتۈن ئۆلكە خەلقلىرىگە قىلغان مۇراجىئەتلىرىم بار. بۇ نۇتۇق ۋە مۇراجىئەتلەردىن ئازدىن ئالغاچ كەلدىم. ھازىر سىزلەرگە تارقىتىپ بېرىلىدۇ. بۇ نۇتۇق، مۇراجىئەتلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، يولىورۇق بولسا، تارتىنماي كۆرىستىشىڭىزلەرنى سورايمەن. شۇنىڭدەك نۇتۇقتا مۇھىم سۆزلەر بار ئىدى. شۇنى پىكىر يوسۇندا كۆرسىتىپ ئۆتىمەن.

7 ـ ئاينىڭ *1* ـ كۈنىدىكى تەبرىك يىغىندا سۆزلىگەن نۇتقۇمدا تۆت جۈملە مۇھىم سۆزۈم بار. ئۇ مۇھىم سۆزلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرغاندا، ئۆلكىمىز بويىچە ئەبەدىي تىنچلىق ئورنىشىدۇ. بۇنىڭ بىرىنچى جۈملىسى «جۇڭگو بىلەن سوۋېت دوستلۇقىنى ئالغا سۈرۈش»، ئىككىنچى جۈملىسى «دۆلەت بىر-

لىكىنى ھمايە قىلىش»، ئۈچىنچى جۈملىسى «خەلقچىللىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش»، تۆتىنچى جۈملىسى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش». ئەگەر سۇئال ـ جۈكگو دوستلۇقىغا قارشى سۆزلەر بولسا، دۆلەت بىرلىكىگە قارشى سۆزلەر بولسا، خەلقچىللىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشتە قارشىلىق قىلغۇچىلار بولسا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشكە قارشىلىق قىلغۇچىلار بولسا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ. مانا بۇنى ھەر بىر رىكىزلەرنىڭ چىن دىل بىلەن قارشى ئېلىشىكىزلارنى سورايمەن. ئۆلكە خەلقىنىڭ پايدىلىنىدىغان ھەرقانداق ئىشلىرىغا مەركىزىي ھۆكۈمەت ئايانماي ياردەم قىلىدۇ. جۈكگونىڭ *5000* يىللىق تارىخى، *450* مىليون نوپۇسى، ھېسابسىز بايلىقى بار. جۈكگونىڭ ئازادلىق ئۇرۇشى باشلانغاندىن بۇيان، *100* يىلدىن بېرى سرتماق بولۇپ كەلگەن تەكسىزلىك ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يىڭىچە جاھانگىرلىكىنى تارمار قىلىپ، دۇنيادىكى كۈچلۈك دۆلەتلەر قاتارىغا قوشۇلدى. جۈكخۇا مىنگو پۇقرالىرى بولسا شەرەپلىك بولۇپ، نوموسى يوق بولىدۇ. تىنچلىق بولۇپ، ئېزىلىش يوقىلىدۇ. بەختلىك بولۇپ، ئېغىرچىلىق يوقىلىدۇ. ئەگەر دۆلەتنى *10* ـــ *20* يىللارغىچە قۇرۇلۇش ئىشى بىلەن ئېلىپ ماڭغاندا تىنچلىق ۋۇجۇدقا كېلىپ، جۈكگو دۇنيا بويىچە كۈچلۈك دۆلەت بولۇپ سايلىنىدۇ.

ھازىرقى ۋاقىتتا بىرلىكنى، دۆلەت ئىتتىپاقىنى ھىمايە قىلىش بىلەن بىللە ياخشى پۇقرا بولۇپ، خەلق مەنپەئەتىنى كۆزلەشكە كىرىشىمىز لازىم بولىدۇ. شۇنداق قىلغاندىلا، جۈكخۇا مىنگو پۇقراسىغا شەرەپلىك بەختلىكتىن باشقا زادىلا زىيان يوق.

مېنىڭ سۆزۈم كۆپ ئۇزارغانلىقتىن، سىزلەرنىڭ كۆپ ۋاقىتىكىزلارنى سەرپ قىلدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەپۇ سورايمەن. ئەڭ ئاخىرىدا ۋاقىتنى قىسقارتىپ، 7 ـ ئاينىڭ *1* ـ كۈنى ھەربىر مىللەتلەرنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن مەجلىستە سۆزلىگەن نۇتقۇمنىڭ ئاخىرىدا شۇئارىم بار ئىدى، شۇ مېنىڭ نۇتقۇمنىڭ خۇلاسىسى بولىدۇ. ھەربىرىكىزلەرنىڭ بىللە ۋارقىرىشىنى سورايمەن:

(1) جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دوستلۇقىنى ئالغا سۈرەيلى!
(2) دۆلەت بىرلىكىنى ھمايە قىلايلى!
(3) خەلقچىللىق سياستىنى يۈرگۈزەيلى!
(4) مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتەيلى!
(5) يېڭى شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشىنى باشلايلى!
(6) ياشسۇن جۇڭخۇا مىنگو!
(7) ياشسۇن ئۇچ مەسلەك!
(8) ياشسۇن بۈيۈك داھيمىز جياڭ ۋېيۈەنجاڭ!
(9) ياشسۇن شىنجاڭدىكى مىللەتلەر !

بۈگۈنكى زىياپەتكە قاتناشقان ھەربىر مىللەت ۋەكىللىرى، ھەربىي ۋەكىللەر، ساقچى ۋەكىللەر، ھەربىر مىللەت مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشما ۋەكىللىرى، دېھقانلار، ئىشچىلار، سودىگەرلەر، يەرلىك مۆتىۋەر زاتلار، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي خەلقلىرىگە يالقۇنلۇق سالاملىرىمنى يوللايمەن! زىياپەتكە قاتناشقۇچىلارنىڭ بەرىپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرگە مىڭلارچە تەشەككۈر بايان قىلىمەن.

جياڭ جىجۇڭ سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ئەپەندىم سۆزلىدى، تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

مۇھتەرەم قېرىنداشلار!

بۈگۈن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى جياڭ بۇجاڭ خەلقىمىزگە زىياپەت بەرمەكتە ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆز سۆزىنى قىلىپ ئۆتتى.

قېرىنداشلار!

بىز قوزغالدۇق، قورال ئېلىپ قوزغالدۇق. خەلقىمىزنىڭ ھەققىنى تەلەپ قىلىپ قوزغالدۇق (ئالقىشلار). ئەگەردە مەركىزىي ھۆكۈمەت خەلقىمىزنىڭ ھوقۇقىنى تولۇق تەمىن قىلسا، بىز قورالنى يىغىشتۇرۇپ قويۇشقا تەييار ئىدۇق.

هازىر 20 ـ ئەسىر، تەرەققىيات دەۋرى، ئايروپىلان دەۋرى، ئاتوم دەۋرى، 700 چاقىرىم يەتتە چاقىرىمغا ئايلانغان دەۋر. دۇنيا خەلقى ئەركىن ياشاۋاتىدۇ. بۇ ئەركىنلىك دەۋرى، لېكىن ئۆلكىمىز 17 ـ ئەسىرنىڭ ئۇيقۇسىدا. ئۆلكىمىزنىڭ خەلقى دۇنيا خەلقى بىلەن بىرلىكتە هۆر ياشاشقا هەقلىق ئىدى.

لېكىن، مۇستەبتلىك قارا سىياسەت ئۆلكە خەلقىگە يول قويمىدى. 20 ـ ئەسىردە 17 ـ ئەسىر مەدەنىيىتىدە ياشاش مۇمكىن ئەمەس، خەلقىمىز زۇلۇمغا بويسۇنمىدى، پۈرسەت كۈتتى. هەر دائىم ئالدىدا تاپانچا تەڭلەپ، ئارقىسىدا قىلىچ يالتاڭلاتقان تۈرغاندا «مەن ساڭا ئىتائەت» دېدى. ۋاقتىنى تاپقاندا، قورالىنى تارتىۋېلىپ ئۆزىنى يوقاتتى. خەلقىمىز ئاخىرقى كۆتۈرۈلۈشتە هاكىمۇتلەقلىق ئۈچۈن كۆتۈرۈلگەن ئەمەس. بىز هەم ئادەم، بىزگە هۆرلۈك كېرەك. بىز ئازادلىق دەپ كۆتۈرۈلدۇق. (ئالقىشلار)

كۈرىشىمىز غالىبىيەت قازىنىپ كېتىپ بارغان بىر مەزگىلدە، مەسىلىنى تىنچلىق ئاساسىدا هەل قىلىش ئۈچۈن بىزلەرنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتىڭىزلەر. سەككىز ئايلىق مۇزاكىرە نەتىجىسىدە هۆرلۈك ۋە باراۋەرلىك ئاساسىدا تىنچلىققا كەلدۇق.

ئۆلكىلىك هۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەنە مېنى خەلق ۋەكىلى نامىدا مۇئاۋىن رەئىسلىككە بەلگىلىدىڭىزلەر. مەن بۇ ئورنۇمدا تۇرۇپ، خەلقنىڭ تەلىپىنى تەمىن ئېتىشكە تەييارلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

ئىككىنچىدىن، ئۆلكىلىك هۆكۈمەتنىڭ هەقىقىي خەلقچىللىق سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن هەربىرىمىز قىلىمەن. پۈتۈن ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىقنى قانات يايدۇرۇش مەقسىتىدە بىرلىككە، تىنچلىققا كەلدۇق.

تىنچلىق ئىككى خىل بولىدۇ. بىرىنچىسى قورقۇتۇش بىلەن بولغان تىنچلىق، ئىككىنچىسى ئەركىن تىنچلىق، ئۆز ئىختىيارىي بىلەن بولغان تىنچلىق. دەرەخ ئۆز جايىدا تىنچ تۇرۇپ گۈللىنىدۇ ياكى يىلتىزىنى قۇرت يەپ قۇرۇپ كېتىدۇ، بىزنى قۇرۇتىدىغان تىنچلىقنى بىز خالىمايمىز.

مەركەز هۆكۈمىتىدىن ۋەكىل بولۇپ كەلگەن جاڭ بۇجاڭ

چۈشىنىش بىلەن ئۆتمۈشنى چىرىك سىياسەت دەپ باھا بەردى. بىزنىڭ كېلەچىكىمىز چىرىك بولمايدۇ. بىز ھەقنى ياقلىغۇچىلار، ھەر دائىم بىتەمىنى تولۇقى بىلەن ئىجرا قىلىشقا تەييارمىز. بىتەم ئارتۇقى بىلەن ئورۇنلانسا بىز بار، كېمەيسە بىز يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن بىرلىكتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىدىكىلەر شۇ خەلقچىللىق سىياستىنى يۈرگۈزۈشكە بەل باغلىدۇق.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىرىنچى قەدەمدە خەلقچىللىق سىياستىنى يۈرگۈزۈش چارىلىرىنى تۈزۈپ چىقتى، يېقىن كۈنلەردە يېڭى سايلام ئۆتكۈزۈلمەكچى. ئارىمىزدا خەلق زىمىنىغا ئىشلەيدىغان، بەش پۇلغا سېتىلىدىغان يۈزسىز خائىنلار يوق ئەمەس. بۇلارغا ھۆكۈمەت ھېچقانداق يول قويمايدۇ. (ئالقىشلار)

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلقچىللىق سىياستىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كىرىشكەن بىر ۋاقىتتا، ھۆكۈمەت ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ ئىش ئېلىپ بارساق بولىدۇ. شۇنداق قىلغاندا، ئۆلكىمىز گۈلزارغا ئايلىنىدۇ.

ياشىسۇن ئۆلكىمىزدە يۈرگۈزۈلىدىغان خەلقچىللىق سىياسەت!

ياشىسۇن ئۆلكىمىزدە ياشىغۇچى ھەربىر مىللەتلەر، شۇ جۈملىدىن خەنزۇ مىللىتىنىڭ خەلچىللىق ئاساسىدىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكى!

(ھۇررا، ئالقىش ۋە مۇزىكا)

ئەتىسى جاڭ جىجۇڭ ھەمراھلىرىنى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە قايتتى. بىراق مەسئۇت سەبرى بالىچاقلىرىنى يوقلاش باھانىسى بىلەن غۇلجىدا قالدى.

جاڭ جىجۇڭنىڭ غۇلجا سەپىرى خەلق ئارىسىدا ھەر خىل قاراش ۋە غۇلغۇلا پەيدا قىلدى. بەزىلەر جياڭ جېيشى ھۆكۈمىتى ئاخىر تەسلىم بولغان گېنېرالنى ئەۋەتتى دېسە، يەنە بەزىلەر بۇ بىر تۇزاق ئەمەستۇ، دەپ گۇمانلىناتتى. بىراق، ئومۇمىي جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كۆپ سانلىق كىشىلەر بىتەمىنىڭ ئەمزالىنىشى، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتتە ۋەكىللىرىمىزنىڭ ئورۇن ئالغانلىقى بىزنىڭ غەلىبىمىز دېيىشتى.

ئەخمەت ئەپەندىم مانا مۇشۇنداق زىددىيەتلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن جاڭ جىجۇڭنى ئۈزىتىۋېتىپ، ئۆزى غۇلجىدا قالدى. شۇ-نىڭ بىلەن ئۇ بىر ھەپتە سەرپ قىلىپ، بىرىنچىدىن، ئىدىيەۋى تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش؛ ئىككىنچىدىن، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ھەرقايسى ساھە، ھەرقايسى تارماق ۋە ئىدارە - ئورگانلارغا بېرىپ تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلدى ۋە 1946 - يىل 7 - سېنتەبىر كۈنى ئاممىۋى يىغىن ئۆتكۈزۈپ، خەلق ئارىسىدا بولۇۋاتقان بەزى سوئاللارغا جاۋاب بەردى.

تۆۋەندىكىسى 1946 - يىل 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى غۇلجا ئۆزبېك يازلىق كۈلۈبىدا ئەخمەتجاننىڭ سۆزلىگەن نۇتقى ۋە خەلقنىڭ سوئاللىرىغا بەرگەن جاۋابلىرى:

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

ئۆتكەن كۈنى «ۋىلايىتىمىزدە بىرمۇنچە ئۆزگىرىشلەر بولغانلىقى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ كېلىپ كېتىشى مۇناسىۋىتى بىلەن خەلقىمىز سىز بىلەن كۆرۈشۈشنى تىلەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئومۇمىي يىغىن ئۆتكۈزۈلسە» دېگەن تەكلىپ بىلەن مېنىڭ ئالدىمغا ۋەكىللەر كىرگەنكەن، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۈگۈنكى بۇ مەجلىس ئېچىلىپ تۇرماقتا، شۇ سەۋەبتىن بۇ مەجلىس ئادەتتىكى مەجلىسلەرگە ئوخشىمايدۇ. مەن بۈگۈن سىزلەر تەرەپتىن قويۇلىدىغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈنلا كەلدىم. سىزلەر تەرەپتىن سوئاللار قويۇلۇشتىن ئىلگىرى بىر - ئىككى ئېغىز سۆزلەشكە ئىجازەت قىلىشىڭىزلارنى سورايمەن.

مۇمكىنقەدەر ماڭا ئىدارە خىزمەتچىلىرى ۋە ئايرىم كىشىلەر تەرىپىدىن قويۇلىدىغان مەسىلىلەرگە ئومۇملاشتۇرۇپ جاۋاب بېرىشكە ھەرىكەت قىلاي. مېنىڭ سۆزۈمدىن كېيىن يەنە سوئاللىرىڭىزلار بولسا، ئۇ ۋاقىتتا يەنە سوئاللارغا ئايرىم جاۋاب بېرۈرمەن.

لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدەن رەسۇلۇللا، ئىمان ۋە ئىقرار قىلغۇچى ھەربىر بەندە ئىسلام دىنىدا بولىدۇ. ئىسلام ئاللاھتائالادىن كەلگەن ھەق دىنىنىڭ ئەمرلىرىگە ئەمەل قىلىش

دېمەكتۇر. ئاللاھتائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىسلام دىنىنى بەندىلەرگە ياخشىلىقنى ئۆگەتمەك ئۈچۈن ئەۋەتكەنىدۇر. بۇ ئا-دەم بالىسى ئېسىنى بىلگەن كۈندىن باشلاپ ئۆگىتىلىدۇ. مەجـ-لىسته ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمانلار بولغانلىقتىن، مەن مۇشۇ ئىككى جۈملە سۆزنى ئەستىن چىقارماسلىقىڭلارنى ئۆتۈنىمەن. چۈنكى، ياخشىلىق بار جايدا مۇمكىنىقەدەر بىز بار. ياخشىلىق يوق جايدا مۇمكىنقەدەر بىز يوق. بىزنىڭ مىللىي ئا-زادلىق ئىنقىلابىمىزنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئۆلكىمىزنىڭ ئوتتۇرا ئەسىر ئەھۋالىدىنمۇ قالاق بولغان ئىقتىسادىنى كۆتۈرۈش، قۇلچىلىقنى يوقىتىش، باراۋەرچىلىكنى ئورنىتىش، ھەقىقىي خەلقچىللىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش، خەلقلەرنىڭ ھۆرلۈكىنى تەمىن ئېتىش، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشتىن ئىبارەت ئى-دى. پۈتۈن ئىشىمىز ۋە ئەمەلىمىزگە مۇشۇ ئاساستا تۇرۇپ باھا بەرسەك يېڭىلىشىمايمىز. يېقىندا ۋىلايىتىمىزدە يۈز بەرگەن بىر-مۇنچە ئۆزگىرىشلەر، ئومۇمەن، ئىشەنمىگۈچىلەرگە ئوزۇق بو-لۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشەنمەسلىكىنى كۈچەيتسە كېرەك. مېنىڭچە، ئىشەنمەسلىككە ھېچقانداق ئاساس بولمىسا كېرەك. ئىشەنمى-گۈچىلەر تارىختا ئاساسلىنىدۇ.

«تارىختا كۆپ مەرتىۋە ئالدانغاندۇق، يەنە ئالداپ كەتـ-مەسمۇ؟» دەپ شۇبھىلىنىدۇ.

«ئەسكەرلەرنى تارقىتىۋەتتىڭلەر»، «ساقچىلارنى قىسقار-تىۋەتتىڭلەر»، «مالىيە ئىشلىرىمىزنى بۈزۈۋەتتىڭلەر» دەپ بىزدىن خاپىمۇ بولىدىغانلار يوق ئەمەس. راست، تارىختا خەلقىمىز بىر-نەچچە مەرتىۋە ئالدانغان. لېكىن، تارىختىكى ئازادلىق ھەرىكىتى بىلەن ھازىرقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ پەرقى ناھايـ-تى چوڭدۇر. ئۇنىڭ پەرقىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئۆز مۇراجىئەتلىرىدە كۆرسىتىپ ئۆتتى ۋە ئۇ-نىڭغا باھامۇ بەردى. ئىلگىرىكى ئازادلىق ھەرىكەتلىرى دەۋرلە-رىدە، قايسى تەرەپ غالىبىيەت قازانسا، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان تەرەپنىڭ ئادەملىرىنى قىرىشقا ھەرىكەت قىلغاندى.

(1) ھازىر خەنزۇ ئەھلى ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ كېتىۋاتىدۇ. سەۋەبى نېمە؟

ئىنقىلاب ۋاقتىدا ئەرلەرى خەلقىگە قارشى چىققان بىرمۇنچە خەنزۇ ئائىلىلىرى ئېغىرچىلىققا ئۇچرىدى. تەبىئىيكى، بىز ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلدۇق. خەلقىمىز قوللىغا قورال ئېلىپ بىرنەچچە ئون يىللاپ ئۆلكىمىزدە ھاكىم بولۇپ كەلگەن مۇستەبىت لەرگە قارشى قوزغالغان دەۋردە، رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئومۇمەن ئادەم ئۆلتۈرۈشكە قارشى قىلغان چارلىرى ناھايىتى جىددىي بولسىمۇ، خەلق كۆزىگە زالىملىقى بىلەن تونۇلۇپ قالغان بىرمۇنچە كىشىلەر ھالاكەتكە ئۇچرىغانىدى. ئۇنى ئۆزلىرىگىز ياخشى بىلىسىزلەر، ھالاكەتكە ئۇچرىغان ئائىلىلەرگە ئازادلىق كۈرەش دەۋرىدە كۆپ يارىدەم بېرەلمىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن يېقىنقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە شۇلارغا بۇ يەردە يارىدەم بېرىش ياكى ئېلىپ كېتىش تەكلىپى بولغانىدى. بىز ئۇلارنى ئەسىر ئالمىغاچقا، ئۇلار قايسى ياققا بارىمەن دېسە ئەركىندۇر. بۇلار ئۇرۇمچىگە ئۆز ئائىلىلىرىگە يەتكۈزۈلىدۇ. يالغۇز ئۇلارلا ئەمەس، ئەسىر چۈشكەن ئەسكەرلەرنى ھەم قايتۇرۇپ بەردۇق. چۈنكى، بىزنىڭ مەقسىتىمىز قۇل قىلىش ئەمەس، ئۆزىمىزنى قوللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇشتۇر.

(2) مەركەز ئەسكەر ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ دەيدۇغۇ؟

بۇنىڭغا مەن جاۋاب بەرگەنىدىم. باشقا ۋىلايەتلەرگە ئەسكەر كەپتۇ دەيدۇ. ئۇنى ئىسپاتلايدىغان ھۆججەت يوق، بۇنى بىز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسىگە مۇراجىئەت قىلدۇق. ئۇ كىشى «جەنۇبقا ئەسكەر يەتكۈزۈپ كېلىنگىنى يوق، ئەسكەرلەر ھازىر بىر جايدىن ئىككىنچى جايغا يۆتكىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭدىن خەۋەر تاپالمىغانلار ئەسكەر ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ دەيدۇ» دېدى. ئەسكەرلەر بىر يىل مۇددەت ئىچىدە قىسقىرىشى كېرەك، بۇنىڭغا بىز ئىشىنىمىز.

(3) جەنۇبتا زۇلۇم بار دەيدۇغۇ؟

جەنۇبتا زۇلۇم بار دەيدۇ، بىزگىمۇ ناھايىتى نۇرغۇنلىغان شىكايەتلەر چۈشۈۋاتماقتا. ئەلۋەتتە، جەنۇبتا زۇلۇم بولۇشى ئېھتىمال مەسىلە، چۈنكى ئەكسىلھەربىكەتچى پارىخور ئەمەلدارلار ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرىدۇ. ئاز كۈندە ئومۇمىي سايىلام ئۆتكۈزۈلمەكچى، سايلامدىن كېيىن ئۆ ئەمەلدارلار ئورۇنلىرىدىن

قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە، جەنۇبتا زۇلۇم كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ.

(4) سايلام قاچان ۋە قانداق ئۆتكۈزۈلمەكچى؟

بىز مۇشۇ سەپەر بىلەن ئۇرۇمچىگە بېرىشىمىز ھامان جايلارغا سايلام ئۆتكۈزۈش ھەيئەتلىرى ئەۋەتمەكچى، سايلام ئاۋاز بېرىش يولى بىلەن كەڭ خەلقنى جەلپ قىلىپ ئۆتكۈزۈلمەكچى. ھازىرقى سايلام ئىلگىرىكىلەرگە ئوخشاش ساقچى ۋە ئەسكەرلەر كۆچى بىلەن ئۆتكۈزۈلمەيدۇ. خەلق ئىختىيار قىلغان كىشىلىرىنى سايلىۋېلىش كېرەك.

(5) ئالتە شەھەرگە بارغان كىشى ئالتە شەھەر خەلقىگە بۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇشقا بولامدۇ؟

ھەركىم سۆزدە، مەتبەئىدە ئەركىن، لېكىن، 11 ماددىلىق توختامغا خىلاپ ھەرىكەتتە بولمىسا بولىدۇ.

(6) ئالتە شەھەرگە بارغان كىشىگە خەۋپ بولامدۇ؟

بىز بۇ سوئالنى تاشلىغان كىشىنى قورقاق دەپ ئاتايمىز، ھەممىتى، غەيرىتى يوق دەپ تونۇيمىز. بىزنىڭ تۆت يېرىم مىليون خەلقىمىز بار، خەۋپ بولسا، پۈتۈن خەلقىمىز ھەممىسىگە تەڭ بولىدۇ.

(7) نېمە ئۈچۈن ئىستىبدات ھاكىمىيەت ئەمەلدارلىرىغا جازا بەرمەي ھمايە قىلىندۇ؟

بۇ ئۆزلىكىلىك ھۆكۈمەتكە تېگىشلىك تەكلىپ بولماي، مەركىزىي ھۆكۈمەتكە خاس تەكلىپ بولۇپ قالدى. بىز ھېچقاچان ئېزىشنى خالىمايمىز. بىز ھوقۇقنى قولغا ئېلىش ئۈچۈن كۈرەش قىلدۇق. ئۇلارنى نېمە ئۈچۈن جازا بەرمەي ھمايە قىلىدىكىن، بۇنىڭغا جاۋاب بېرىشكە ئاجىزلىق قىلمەن. لېكىن، ئۇلار ئەخلاققا باغلىسا كېرەك (بۇ سوئالغا يەتتە ۋىلايەت خەلق ۋەكىلىدىن ئەسەدۇللا دامولالامنىڭ قوشۇمچە جاۋابى: ناۋايىلار سوغۇق نانىنى «ئىسسىق نان» دەپ ساتقاندەك، بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن ئالتۇنلارنى ئېچكىرىگە ئېلىپ بېرىپ پارا بەرگەنلەرنى خەنزۇلار «ئەخلاقلىق» دەيدىغان ئوخشايدۇ، خالاس).

(8) كۆچادىكى سېيىت ئەخمەت غوجىغا نېمە ئۈچۈن جازا بېرىلمەيدۇ؟

سېيت ئەخمەت غوجا ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاشلار بىزنىڭ دۈشمىنىمىز ئەمەس. ئەگەر يامانلىقىنى تاشلىسا، ئۇلار بىزگە دوست بولالايدۇ. ئەگەر تاشلىمىسا، يېقىنقى كۈندە بولىدىغان سايلامدا خەلق سۆزلەپ ئالار.

(9) مۇزداۋان مۇھاجىرلار ئۈچۈن ئوچۇقمۇ؟ خەلق ئۈچۈن مۇ ئوچۇقمۇ؟

ھەممىگە ئوچۇق.

(10) گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كە بويسۇنمىغۇچىلار بارمۇ؟

بويسۇنمىغۇچىلار ھەم بار، لېكىن ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى ئۇلارنىڭ باش قوماندانى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بويسۇنىدۇ دەيمىز.

(11) خەنزۇ ئائىلىسىگە ياردەم بېرىلىدۇ، ئۇرۇش ۋاقتىدا زەھەرگە ئۇچرىغان يېڭى ھايات مەھەللىسىدىكى خەلقىرگە ياردەم بېرىلەمدۇ؟

خەنزۇ ئەھلىدىن ئۆز يېرىگە قايتقۇچىلارغا ياردەم بېرىلىدۇ. ئاقسۇ تەۋەسىدىن چىققان مۇھاجىرلارغا يەنە ياردەم بېرىلىش ئېھتىمالى بار. ئەمما، يېڭى ھايات مەھەللىسىدىكىلەرگە ياردەم بېرىش مۇزاكىرىگە چۈشكىنى يوق. لېكىن، يېڭى ھايات مەھەللىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم قىلىش ئېھتىمال.

(12) گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قارىمايدىغانلىرى بار ئىكەن، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن خەلقچىللىق سىياستىنى يۈرگۈزۈش قانداق بولىدۇ؟

خەلقچىللىق سىياستىنى يۈرگۈزۈش مۇمكىن. لېكىن، ئەسكەر كۆپ بولسا، ئىقتىسادىي قىينچىلىق مەۋجۇت بولىدۇ. بۇنىڭغا ھۆكۈمەت بىر چارە كۆرسە كېرەك.

(13) شېڭ شىسەي زالىم تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنغان مال ـ مۈلۈكلەر يەتتە ۋىلايەتتىمۇ قايتۇرۇلامدۇ؟

قوزغالماس مۈلۈك ئەكسىز قايتۇرۇلىدۇ.

(14) مەركىزىي ھۆكۈمەت بىزگە قورال بېرەمدۇ ـ يوقمۇ؟ بېرىدۇ. پۈتۈمنىڭ 2 ـ قوشۇمچىسىغا قارىڭ.

(15) چەت دۆلەتكە ئوقۇغۇچىلار قاچان چىقىدۇ؟

هازىر ھەجگە باردىغانلارغا رەسمىي ئامال قىلىنۇاتىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ چەت دۆلەتلەرگە چىقىشى چەت دۆلەتلەر بىلەن سىياسىي، ئىقتىسادىي ئالاقە باغلانغاندا مۇمكىن. مەدەنىي مۇناسىۋەت باغلاش ئۈچۈن ھەيئەت تەشكىل قىلىندى. بۇنىڭغا سەيپىدىن ۋە باشقىلار قاتناشتى. چەت دۆلەتكە ئوقۇغۇچىلار چىقىشى ئاز ۋاقىت ئىچىدە بولۇپ قالسا كېرەك.

(16) مەركىزىي ھۆكۈمەت بىزنىڭ ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق سىياسىتىنى يۈرگۈزمەكچى بولۇپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن قورچاق ئىستىبدات ھۆكۈمەتتىن قولغا چۈشكەن باسمىچى ئەسكەرلەرنى بىزنىڭ ئۆلكىمىزگە ئېلىپ كىرىدۇ؟

ھازىر ئۇنىڭدىن خەۋىرىم يوق.

(17) بىزگە ئەسىر چۈشكەن تۆت مىڭچە ئەسكەرنى سىز قايتۇرۇپ بەرگەنىدىڭىز، نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا يەنە قورال بېرىپ جەنۇبقا جۆنەتتىڭىز؟

جۆنەتكەنلىكى توغرۇلۇق خەۋىر ئالغىنىم يوق.

(18) ئۇرۇمچىدە مەركەزنىڭ ئەسكەرلىرى ناھايىتى نۇرغۇن دەيدۇ. ئۇلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قارىمىسا، سىزلەرنىڭمۇ ئۆزىگىزلەرنى ساقلايدىغان ئەسكەرلىرىڭىزلەر بارمۇ؟

بىز خەلقچىللىق سىياسىتىنى جەزمەن پۈتۈن ئۆلكە بويىچە يۈرگۈزۈلىدۇ، تىنچلىق ئەبەدىي ئورنىتىلىدۇ دېگەن سۆزلەرگە ئىشەنگەنلىكىمىز ئۈچۈن، ئۇرۇمچىدە تۇرىمىز ۋە بىزنى ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس ئەسكەر كېرەك ئەمەس دەپ بىلىمىز. ئەسكەر تولا بولسا قىسقارتىپ قېلىشمۇ ئېھتىمال.

(19) نېمە ئۈچۈن ئۇرۇمچى تەرەپتىكى ئىستىھكاملار شۇ ۋاقىتقىچە بۆزۈلمايدۇ؟

ئاز كۈن ئىچىدە بۆزۈلسا كېرەك، مەن ئويلايمەن، شۇنىڭ بىلەن سوئاللارنى چەكلىسەكمۇ بولار (كۆپچىلىك بىر ئاۋاز بىلەن «توغرا» دېدى).

سوئاللىرىڭىزلارغا قارىغاندا، بىزلەردە بىرئاز خەۋپلىك بار بولسا كېرەك. بىز ئەسكەرلەرنى تارقىتۋەتتۇق، يوللارنى ئېچىۋەتتۇق، تېخى ئۇ ياقتا ئەسكەر نۇرغۇن ئىكەن، ئىستىھكاملارنى بۆزماپتۇ. كونا ئەمەلدارلار ئۆز ئورۇنلىرىدا ئىكەن. بۇ يەردىكى

خەنزۇ ئائىلىلىرىنى ئۇرۇمچى تەرەپكە كۆچۈرۈپ كېتىۋاتىدۇ ۋە ھاكازا...

شۇنىڭ ئۈچۈن بەلكىم بىزنى ئالداپ قويۇپ ھۇجۇم باشلاش ئېھتىمال دېگەن پىكرىلەردە بولسىڭىزلار كېرەك. مېنىڭ-چە، ئۇنداق پىكرىلەر ۋە خۇلاسە چىقىرىشقا سىزلەردە ھېچقانداق ئاساس يوق. بىز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىدە خىزمەت قىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، خاتىرجەملىك بىلەن ئۆز تۇرمۇشىڭىزلارنى كەچۈرسىڭىزلەر بولىدۇ.

بىزدە مەركىزىي ھۆكۈمەتكە قارشى ئۆزى سايلاش، سايلىنىش ھوقۇقى، ئورنىدىن قالدۇرۇش ھوقۇقى، قانۇنىي ئىجاد قىلىش ھوقۇقى ۋە تەستىقلاش ھوقۇقى بولىدۇ، دېگەن ھوقۇقلارنىلا بىز تەلەپ قىلىپ تۇرغاچقا، بىزدە باشقا تىلەك ۋە قارىمۇقارشىلىق بولمىغاچقا، ھۇجۇم ياكى باشقا نەرسە بولار-مىكىن، دەپ ئويلاش خاتا پىكىر بولسا كېرەك. رەئىسىمىز بۇ مەسىلىگە «مەن سەممىي» دەپ تۇرغاندا ۋە بىزلەر پۈتۈمگە تولۇق، سەممىي دەپ تۇرغىنىمىزدا، ئەلۋەتتە، ھېچ نەرسە بولمايدۇ ۋە ئۆلكىمىزدە يۈرگۈزۈلىدىغان خەلقچىللىق سىياسىتى ئاساسىدىكى تىنچلىق ئەبەدىي بولۇشى چوقۇمدۇر. (ئالقىشلار)

ئەپەندىم سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن پۈتۈن مەيداندىكى ئامما ئۇزاق-قىچە چاۋاكلار چىلىشىپتۇ، كۆپچىلىك قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشىپتۇ، بىرمۇنچە كىشىلەر سەھنىگە چىقىپ ئەخمەتجان بىلەن قىزغىن قۇچاقلىشىپ كېتىپتۇ.

بۇ يەردە مەسئۇت سەبرىنىڭ غۇلجىدىكى بىر ئىشنى ئېيتىپ ئۆتۈپ كېتەي:

مۇشۇ قېتىم مەسئۇت سەبرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن غۇلجىغا بارغاندا بىرقانچە مۆتىۋەر زاتنى ۋە يۇرت چوڭلىرىنى ئۆيگە چاقىرىپ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەنىكەن. مەسئۇت سەبرى غۇلجىدا «دەرنەك تەشكىلاتى» قۇرۇدىغانلىقىنى ئېيتىپ، دەرنەككە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق ئىشتابى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دامۇللا رازىيېۋنى باش كاتىپ قىلىپ تەيىنلەپتۇ.

ئۈچ ۋىلايەت بىخەتەرلىك 3 ـ باشقارمىسى ئەخمەتجانغا بۇ تەشكىلات-نىڭ ئۈچ ۋىلايەتتە تەتۇر تەشۋىقات تارقىتىش ئۈچۈن ھەربىر قىلمۇاتقانلىقىنى دوكلات قىلغاندا، ئەپەندىم بىخەتەرلىك 3 ـ باشقارمىسىدىن مايور پولات، كاپىتان زىيائىدىن، ياسىن خۇدابەردى، مەمتىمىن يۈسۈپ قاتارلىقلارنى چاقىرىپ، ئۇلاردىن ئەھۋالنى تەپسىلىي ئىگىلىدى، ئاندىن دامۇللا رازىيېۋنى چاقىرىپ كېلىپ، تۆۋەندىكى ئىككى مەسىلە ئۈستىدە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەن:

«بىرىنچى، مەسئۇت سەبرى قۇرغان «دەرىنەك تەشكىلاتى» ئىلمىي پائالىيەت ئېلىپ بارىمىز، دېگەن نىقاب بىلەن پانتۇركىزم ئىدىيەسىنى تارقىتىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ئىچكى جەھەتتىن پارچىلاشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ. بىز بۇنداق ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قەتئىي يول قويمايمىز.

ئىككىنچى، مەسئۇت قۇرغان بۇ تەشكىلاتنى مىللىي ئارمىيەنىڭ ھەرقانداق تارمىقىدا قۇرۇشقا قەتئىي بولمايدۇ. بىز تەتۇر ھەرىكەتچىلەر-نىڭ تەشۋىقاتلىرىغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز. چۈنكى، پانتۇركىزم جاھاڭگىرلارنىڭ مۇستەملىكە قورالى بولۇپ كەلدى. دامۇللا رازىيېۋ ئەپەندى، سىز دىنىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىسىز، سىز ئۆزىڭىزنىڭ مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېرى ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇنتۇپ قالماي توغرا يولغا مېڭىشىڭىز كېرەك.»

ئەخمەت ئەپەندىم سەزگۈرلۈك بىلەن كۆزىتىپ، قاتتىق ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلىقى ئۈچۈن غۇلجىدا «دەرىنەك» باش كۆتۈرەلمىدى، نەشر قىلغان بۇيۇملارمۇ پېچەتلىۋېتىلدى!

جاڭ جىجۇڭ زىيارىتىنى ئاياغلاشتۇرۇپ قايتقاندىن كېيىن بىزمۇ ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان بولۇپ قالدۇق. ئەخمەت ئەپەندىم ئەمدى ئۇرۇمچىگە بېرىپ دۇشمەن بىلەن تىغمۇتىغ كۈرەش قىلىدۇ. ئەمما، مەن ئۇرۇمچىگە بېرىشتىن راستىنلا قورقاتتىم. چۈنكى، باشتا دېگەندەك، ئۇرۇمچى دېگەنلىك ــ دۇشمەننىڭ، قانخور جاللاتلارنىڭ ئۇۋىسى دېگەنلىك، يولۋاسنىڭ ئۇۋىسى دېگەنلىك. ئۇنىڭدىنمۇ ئەمەلىيرەكىنى دېسەم، مەن مۇشۇ كەمگىچە ئۆيدىن ئايرىلىپ باققان ئەمەس، ئۇنىڭدىن باشقا، ئەمدىلا ياخشى ئۆيلەرگە كۆچكەن تۇرساق، ئەلۋەتتە، ئايرىلىپ كېتىدىغانغا كۆزۈم قىيمايدۇ ـ دە! دادام، مومامىلارمۇ بىزنىڭ كېتىشىمىزنى قوللاپ كەتمەيدۇ، ئۇلارمۇ خېيىم ـ خەتەر بولۇپ قالارمۇ، دەپ ئەندىشە قىلاتتى.

لېكىن، ئەپەندىم ھېچقاچان ئۆزىنىڭ ھاياتى ھەققىدە ئويلاشقان ئەمەس، ئۇنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا مېنىڭ قارشىلىق قىلىدىغان ھېچقانداق باھانەم يوق.

ئاخىر يەنىلا بويسۇنماي بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىز كۆدە - كۆر - پىلىرىمىزنى يىغىشتۇرۇپ، ئۇرۇمچىگە مېڭىشقا تەييارلاندۇق.

يولغا چىقىش ئالدىدا ئۇرۇق - تۇغقان، يارۇ - بۇرادەرلەر ئۇزىتىپ قويغىلى كېلىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ نەۋرە ئىنىم ئوسمانجان بىلەن سىڭلىسى رىزۋانگۈل بىللە بارىمىز، دەپ ئەگىشىپ تۇرۇۋالدى. بىراق، بىز ئۇرۇمچىنىڭ ئەھۋالىنى تازا ئېنىق بىلمەيمىز، ئۇرۇمچىدە نېمە ئىشلار بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىمەك تېخىمۇ تەس بولغاچقا، بىللە ئېلىپ مېڭىشقا ئۇنىمىدۇق. ئۇلارنى بەزلەپ يۇرۇپ، شارائىت يار بەرگەندە ئەپكېتىدىغانلىقىمىزنى بىلدۇردۇق. ئاخىر ئەپەندىم ئۆزىنىڭ قىلىچى بىلەن خىزمەت سومكىسىنى ئوسمانجانغا تۇتقۇزۇپ، بىر قولدا قىلىچ، يەنە بىر قولدا قەلەمنى چىڭ تۇتۇپ، ئەلەمدىمۇ، قەلەمدىمۇ يېتىشىپ چىقسىڭ سېنى يېنىمغا ئەكېلىۋالىمەن، دەپ ۋەدە قىلدى.

مەن ئۇرۇمچىنى كۆرۈپمۇ باقمىغان، ئايروپىلان دېگەنگە تېخىمۇ ئولتۇرۇپ باقمىغانىدىم. ئىشقىلىپ ئۇرۇمچىگە كېتىدىغانغا كۆڭلۈم راستتىنلا ئۇنمايتتى، بىراق بارمىسام يەنە بولمايتتى، دادام، مومامىلار بىزگە قىيماي ياش تۆكۈشەتتى. نېمىلا دېگەنبىلەن بۇ ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى - دە! خەير! يا ئۆلۈم يا كۆرۈم. ئىككىلىنىشكە ئەمدى يول يوق.

شۇنىڭ بىلەن بىز 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئانچە - مۇنچە كېرەك-لىك نەرسىلەرنى ئېلىپ ئايروپىلانغا چىقتۇق - تە، ئۇرۇمچىگە قاراپ ئۇچتۇق...

30. بىز ئۇرۇمچىدە

1946 ـ يىلى ئەخمەتجان ئۆلكىلىك بىر ـ لەشمە ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت كىنىشكىسىغا چاپلىغان سۈرەت

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئەخمەت ئەپەندىمگە قايتا ـ قايتا خىزمەت ئىشلەپ، بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە تە ـ يىنلەنگەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ئەزا ـ لىرىنىڭ تېزرەك خىزمەتكە چۈ ـ شۈشىنى ۋە ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى تېزدىن ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېلە ـ شىنى تەشەببۇس قىلاتتى. ئۆزىنىڭ ئائىلە ـ تاۋاباتلىرىنىمۇ ئۇرۇمـ ـچىگە كۆچۈرۈپ كەلدى. ئۇ بەلكىم مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق سە ـ مىمىيىتىنى ئىپادىلىمەكچى بول ـ سا كېرەك. ئۇمۇمەن ئۆزى باشلامچىلىق قىلىپ ئايالى خۇڭ شىخۇ، قىزى جاڭ سۈزۈ، ئوغلى جاڭ يىچۈن ۋە كىچىك قىزلىرى سۈجيۇ، سۈچيۇلارنىڭ ھەمىسـ ـنى چۈڭچىڭدىن ئۇرۇمچىگە ئەكەلدۈردى.

بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ئەخمەت ئەپەندىم خەلق تەرىپىدىن ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قىلىپ تاللاندى. خەلقمۇ ئەپەنـ ـدىمنىڭ مۇشۇ ئورۇندىن پايدىلىنىپ تېخىمۇ زور تۆھپىلەرنى يارىتىشىغا تۈپتىن ئىشىنەتتى. ئەپەندىممۇ خەلقنىڭ ئۆزىدىن كۈتكەن ئۈمىدىنى ھەرگىز يەردە قويماي، مۇقەددەس ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن ياخشى چە ـ

قىشقا قەتئىي ئىرادە تىكلىگەنىدى. مانا ئەمدى ئۇ ئۆز يۇرتىدىن، يولداش-لىرىدىن ئايرىلىپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ دۇشمەن يۇرىكىدە تۇ-رۇپ دۇشمەن بىلەن تىغمۇتىغ كۈرەش قىلىش ئۈچۈن، تىك قىيا، ئوت دېڭىزىغا كىرىشكە توغرا كەلگەندىمۇ بىرقەدەممۇ كەينىگە يانمايدىغان يۈكسەك ئىرادە بىلەن دۇشمەن ئۈۋىسىغا يېتىپ كەلدى. مەن بولسام ئىككى قات، ئاي كۈنۈممۇ توشۇپ قالغانىدى، مېڭىش - تۇرۇشۇم خېلىلا ئېغىر. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېنىڭ غۇلجىدىن راستىنلا ئايرىلغۇم كەلمەيتى-تى. بىراق، مەن قىلىۋاتقانلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىنقىلاب ئېھتى-ياجى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدىم. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ھايات - ماماتلىق پەيتتە ئەپەندىم بىلەن بىللە بولاي دەيتتىم.

1946 - يىل 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى بىز يېنىمىزغا كانۇاي نۇر-دۇنبېك، شوپۇر ئابلەھەتلەرنى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدۇق. بىز بىلەن تەڭ بىر ئىزۇۋوت مۇھاپىزەتچى ئەسكەر ماشىنا بىلەن ئۇرۇمچى-گە يېتىپ كەلدى.

رەھىمجان سابىرھاجى، ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئەزالىرىمۇ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى ئېلىپ ئۇرۇمچىگە كېلىشتى. ئۇنىڭدىن باشقا زىيا سەمەدى، پەخرىدىن غوجا، قا-لى ئاباق قاتارلىق 11 نەپەر خىزمەتچى خادىم ئارقا - ئارقىدىن ئۇرۇمچى-گە يېتىپ كەلدى. گېنېرال ئىسھاقبېك قىسمىدىن ئايرىلالمىغاچقا، ئۇ-رۇمچىدە نەچچە كۈن تۇرۇپلا، غۇلجىغا قايتىپ كەتتى.

بىز ئۇرۇمچى نەنلياڭدىكى «جەنۇبىي گۈلباغ» دەپ ئاتالغان، ھازىر-قى مائارىپ نازارىتىنىڭ كەينىدىكى قورۇغا ئورۇنلاشتۇق. بۇ كەڭ - كۈشادە قورۇ ئەسلىدە بىر باي سودىگەرنىڭ ئىكەن. كېيىن شېڭ شىسەي ھەر خىل باھانە سەۋەب بىلەن مۇسادىرە قىلىۋېلىپ، قېيىنئاتىسىغا ئې-لىپ بەرگەنىكەن. شېڭ كەتكەندىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مېھمان كۈتۈش ئورنى قىلىپ ئىشلەتكەنىكەن. ھويلىنىڭ ئىچى گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان بولۇپ، بىزنىڭ غۇلجىدىكى ئۆيىمىزدىن جىق ياخشى بولسىمۇ، مېنىڭ كۆڭلۈم يەنىلا غۇلجىنى تارتىپ تۇراتتى. ئەمما، ئائىلە - تاۋابئاتلاردىن يالغۇز مەنلا ئەمەس، ئابدۇكېرىمنىڭ ئايا-لى لۇ سۇشىن (ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە ئىسمى ئالىيە)، رەھىمجانىنىڭ ئايالى تۇمىرىس، سەيپىدىنىنىڭ ئايالى ئايىملارمۇ بار ئىدى. ئابدۇكېرىم بىلەن

سەپسەنلەر ئائىلىسى بىزنىڭ ئۆيدىن يىراق بولمىغان جايدىن ئورۇن ئالدى، رەھىمجان بىز بىلەن بىر قورۇدا قوشنا تۇردى. رەھىمجاننىڭ ئا-يالى تۇمرىس مەسئۇت سەبرىنىڭ چوڭ قىزى بولۇپ، دادىسى ئۇرۇمچى نۇرباغدا ئولتۇراتتى. مەسئۇت سەبرى بىلەن رەھىمجان قېيىنئاتا - كۇ-يۇئوغۇللۇق مۇناسىۋىتىدە بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى سىيا-سىي قاراش تۇپتىن ئوخشىمىغاچقا، ئانچە - مۇنچە بېرىش - كېلىش قىلىپ يۇرگەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھالقىلىق پەيتتە رەھىمجان بىز بىلەن بىر سەپتە تۇراتتى. شۇڭا قېيىنئاتىسى ئۇنىڭدىن دائىم ئاغرىناتـ-تى ۋە ئۇنى ئەيىبلەيتتى.

بىز بىلەن كەلگەن مىللىي ئارمىيە مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلىرى ئايـ-رىم - ئايرىم مۇھاپىزەت نۇقتىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. جەڭچىلىرىمىز چەبدەس، قامەتلىك ياشلاردىن تاللاپ كېلىنگەن، ئۇلار ھەرقانداق شارا-ئىتتا ئۆلۈمنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، يەلكىسىگە تېڭىلغان مۇشكۇل يۈكنى سادىقلىق بىلەن ئارتقۇرۇشقا دائىم تەييار بولغاچقا، ماڭا چوڭ تە-سىللى بولدى.

ئەسكەرلىرىمىز ئۇرۇمچىگە كەلگىنى بىلەن مىللىي ئارمىيە فور-مىلىرىنى ئۆزگەرتمەي، كۆرۈنۈش ئۇچۇن پەقەت شەپكىسىدىكى مىللىي ئارمىيە كاكارىنىڭ تەڭ ئۇستىگە گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ دۇگىلەڭ كاكارىنىمۇ تەڭ تاقاشقا مەجبۇر بولدى. جەڭچىلىرىمىز ئەسلىدىكى فور-مىلىرىدىن، كاكار - پاگونلىرىدىن ئىنتايىن پەخىرلىنەتتى. مانا ئەمدى ئۇلارغا گومىنداڭنىڭ كاكارىنى تاقا دېسە، ئەلۋەتتە كۆڭلى ئۇنىمايدۇ - دە. بىراق، ئومۇمىي ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ، ھەر كىم ئۆزىنى بەز-لەپ تۇرمىسا يەنە بولمايتتى. ئۇرۇمچىدەكى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى سىياسىي مەركىزىدە مۇشۇنداق «غەلىتە» فورما كىيىۋالغان جەڭچىلەر-نىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشى كىشىلەرنىڭ ئالاھىدە دىققىتىنى قوزغايتتى.

جەڭچىلەر ئىچىدە ئەڭ كىچىكى ئابدۇراخمان ئىدى. ئېگىز بوي، قاڭشارلىق بۇ يىگىتنىڭ يېشى ھەممىدىن كىچىك بولغاچقا، دائىم ئەپەن-دىمىنىڭ ياتقىغا كىرىۋالاتتى - دە، تارتىنماي ئۇنى - بۇنى سورايتتى. بىزمۇ ئۇنىڭ گۆدەكلىكگە قاراپ كۇلۇپ كېتەتتۇق. ئابدۇراخمان «گو-مىنداڭنىڭ كاكارىنى تاقىمايمەن» دەپ ئوددىلىنىيە كوماندىرىدىن جىق تەنقىد يەپ، يىغلاپمۇ كەتكەنكەن. ئەخمەت ئەپەندىم ئۇنىڭ باش - كۆز-

لىرىنى سىيلاپ بەزلەيتتى، ئۇنى ئىنتىزامچان، قەيسەر جەڭچىلەردىن بولۇشقا ئىلھاملاندۇراتتى. بەزى كۈنى پوستتا تۇرغان ۋاقىتتا ئابدۇراخمان ئۆينىڭ ئالدىدىن چارلاپ ئۆتكەننى باھانە قىلىپ، پات - پات بىزنىڭ تاشقىرىقى ئۆيدە تىكلەكلىك چوڭ سائەتكە بويىنىنى سوزۇپ تەلمۈرۈپ قاراپمۇ قويياتتى. شاكىچىك بەلكىم پوست ئالمىشىدىغان ۋاقىت قاچان توشاركىن دەپ ئالدىرىسا كېرەك!

گومىندانڭ ئەسكەرلىرى ئامېرىكا پاسونىدىكى «دۆلەت ئارمىيەسى» فورمىسىنى كىيىشكەن، ئامېرىكىنىڭ خىل قورالىرى بىلەن قوراللانغاندى، لېكىن روھسىز، چۈشكۈن كۆرۈنەتتى. ئەسكەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن بولغاچقا، شىنجاڭنىڭ سۈيىگە، ھاۋاسىغا تازا كۆنۈپ كېتەلمىگەنىدى، ژاندارما ئەسكەرلەر «جەنۇبىي گۇلباغ» ئەتراپىدا چارلىغاننى قىلىپ پەيدا بولۇپ قالسا، نەپرەتلەنگەن ئاممىا يىرگىنىشىپ كەينىدىن تۈكۈرۈپ، پەس ئاۋازدا تىللاپمۇ قويۇشاتتى.

گومىندانڭ بىلەن بولغان كۈرەش يەنىلا ناھايىتى جىددىي ئىدى. كۆرۈنۈشتە تىنچ تۇرغاندەك قىلغان بىلەن توقۇنۇشلار ئۈزۈلمىگەنىدى. ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزىنىڭ مەيدانىنى ئۆزگەرتكىنى يوق. پەقەت ئومۇمىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇششاق ئىشلار ئۈستىدە جىق تەگىشىپ كەتمەيتتى. راستىنى دېگەندە، بىزلەر «سوۋېتپەرەسلەر»، «قىزىل پاچاق» دەپ قارىلاتتۇق، لېكىن بىزنىڭ تىغ ئۇچىمىز باشتىن - ئاخىر گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارىتىلغانىدى. 523

زىيا سەمەدى غۇلجىدىن بىز بىلەن بىللە كېلىپ ئۇرۇمچى شەھىرىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. گومىندانڭ تەرەپتىن لیۇ ياجې دەيدىغان بىرى ئۇرۇمچى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. بىزدىن يەنە قالى ئاباق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كاتىبات باشقارمىسىغا ئورۇنلاشتى. مىللىي ئارمىيە ئارقا سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى پەخىردىن خوجا بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا، يەنى قوغداش، غۇلجا بىلەن ئالاقىلىشىش، ئارقا سەپ تەمىنىتى، بىخەتەرلىك ۋە مەخپىيەتلىكنى ساقلاش قاتارلىق ئىشلارغا ئومۇمىيۈزلۈك مەسئۇل بولۇپ، بىز بىلەن «جەنۇبىي گۇلباغ»دا تۇراتتى.

ئەخمەت ئەپەندىم «تىنچلىق بىتىمى»گە زور ئۇمىد باغلاپ، ئۆلكە-

لىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى ئاپپاراتلارنى قايتىدىن تەشكىل-لەشكە جىددىي كىرىشىپ، بىتىمىنىڭ بىرىنچى ماددىسىغا ئاساسەن ئىم-كانقەدەر خەلقپەرۋەر ئىلغار كۈچلەرنى كۆپرەك ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا تەيىنلەشكە تىرىشاتتى، گومىنداڭ چىدىماسلىق قىلىپ يامان ئاقىۋەت پەيدا قىلىپ قويارمۇ، دەپ ئەندىشىمۇ قىلاتتى. بىراق كۆپرەك چۈشەنچە ھاسىل قىلىشنى كۆزدە تۇتۇپ، جاڭ جىجۇڭ بىلەن بەزىدە بوغدا كۆلى، نەنسەن، ئۇلانباي قاتارلىق تەبىئىي مەنزىرىلىك جايلارغا بېرىپ دەم ئال-غاچ، پىكىر ئالماشتۇراتتى. بۇ ئۇچرىشىشلار ئەمەلىيەتتە تىنچلىق سۆھ-بىتىنىڭ داۋامى تەرىقىسىدە ئىلىپ بېرىلىۋاتقان «كىچىك تىنچلىق سۆھبىتى» ئىدى. بىز بەزىدە بىللە بولاتتۇق. ئىشقىلىپ، قارىماققا كەي-پىيات ھەر ھالدا ياماندەك كۆرۈنەتتى.

شىنجاڭ تارىخىدا يېڭى يارىتىلغان بۇ ۋەزىيەت دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە جەلپ قىلاتتى.

مەيلى ئۇچ ۋىلايەتنى قوللىغۇچىلار بولسۇن ياكى گومىنداڭنى قول-لىغۇچىلار بولسۇن، ھەر خىل نىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي تۇرىكۇم - تۇركۈملەپ ئۆيىمىزگە كېلىپ، بىزنىڭ ئورۇمچىگە كەلگەنلە-كىمىزنى مۇبارەكلەيتتى.

— ئورۇمچىگىمۇ كەلگەن بولدۇق، — دەيتتى ئەپەندىم مېنى ئاگاھلاندۇرۇپ، — سىز ئالاھىدە دىققەت قىلمىسىڭىز بولمايدۇ. ھەرخىل ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالىسىز. ھەممىسىنىڭ نىيىتى دۇرۇس دەپ ئېيتىش تەس، مەيلى كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، سىزگە نىسبەتەن مەخپىيەتلىكىنى ساقلاش ئەڭ مۇھىم. مەن يوق چاغدا ئۆيگە كەلگەنلەرنىڭ كىملىكىنى، نېمە قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان سورىۋېلىڭ، ھوشيار بولۇڭ!

ئۇزاق ئۆتمەي، ئاقسۇنىڭ ۋالىيسى سەيدەخمەت يوقلاپ كەپتۇ. بۇ كىشىنى مەن تونۇمايدىكەنمەن، ئۇ ناھايىتى سىپايىلىك بىلەن ئۆزىنىڭ ئەپەندىمگە سالام بېرىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى، بۇنىڭدىن كېيىن دائىم يوقلاپ تۇرىدىغانلىقىنى قايتا - قايتا ئېيتىپ، بەك يېقىنچىلىق قىلىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭغا ئادەتتىكى باردى - كەلدى قاتارىدا سىنچاي قىلدىم، شۇنچە ئۇزۇن يەردىن مەخسۇس بىزنى دەپ بىر يەشىك ئانار كۆتۈرۈپ كەلگەنلىكىدىن تەسىرلەندىم. «بىز ئۆز ئادەملەرمىز، مەن ئەپەندىمگە ئىنتايىن ھۆرمەت قىلىمەن، ئىچ - ئىچىمدىن ساداقىتىم بار. بۇنىڭدىن

كېيىن، قانداق ئىشلىرى بولسا ماڭا دېسىلە، خىجىل بولمىسىلا». كەل-گەن «مېھمان»نىڭ تاتلىق سۆزلىرى مېنى ئىشەندۈرۈپلا قويدى. قايتىش ۋاقتىدا مەن ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ تۇزۇمى بويىچە ئۇ كىشىگىمۇ ئۆز لايىقىدا مۇڭاپىق سوۋغات قايتۇردۇم.

ئاخشىمى ئەخمەت ئەپەندىم ئەھۋالنى ئۇقتى ـ دە، «جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا» دەپ، مېنىڭ سوۋغات قوبۇل قىلغانلىقىمدىن رەنجىپ، ناھايىتى خاپا بولۇپ كەتتى. بىر ياندا ئولتۇرغان رەھىمجان:

ــ بولدى قىلوي ئاغىنە، قاقشاۋەرمىگىنە، بۇ ئەبلەخنىڭ كىملىكىنى ماھىنۇر نەدىن بىلسۇن. ناتونۇش مېھمان بولسىمۇ ئەدەپ بىلەن كۈتۈش كېرەك دەپ ئۆزۈڭ دېگەنغۇ! كىچىك بىر يەشىك نەرسىنى ئالغان بولسا، تەڭ قىممەتتىكى نەرسە قايتۇرۇپتۇغۇ، ئەيبلەۋەرسەڭ قامىلاشماس، ــ دېدى.

گەپتىن كېيىن كەيپىيات يۇمشاپ ھەممىز تەڭ كۈلۈشۈپ كەتتۇق.

نەچچە كۈندىن كېيىن، گېنېرال جاڭ جىجۇڭ تۇيۇقسىزلا ئۆيىمىزگە كىرىپ كەلدى. بىر ئاي بۇرۇن بۇ كىشى غۇلجىدا بىزنىڭ ئۆيىمىزگە ھېيتلاپ كەلگەنىدى. مەن بۇ ئادەمنى دەرھاللا تونۇۋالدىم. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى جۇڭ دىخۇا تەرجىمان بولۇپ بىللە كەپتۇ.

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى دەرۋازىدىن كىرىۋاتقىنىدا پوستتا تۇرغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىگە جاۋابەن چاس قايتۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. بۇ ئۇنىڭ جەڭچىلىرىمىزنى ئىززەتلىگىنىمۇ ياكى جەڭچىلەرنىڭ شەپكىسىدىكى گومىنداڭ كاكارىغا ئېھتىرام بىلدۈرگىنىمۇ، بۇنىسى نامەلۇم. مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، جەڭچىلىرىمىز كۆرۈنۈشتە بولسىمۇ بۇ گېنېرالنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشىپتۇ.

ــ مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەي دەپ تۇيۇقسىزلا كەلدىم، ــ دەپ گەپ باشلىدى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ، ــ سىز ئۇرۇمچىگە كېلىپ باقمىغانىكەنسىز، ئۇرۇمچى غۇلجىغا ئوخشىمىسىمۇ كۆنۈپ قالىسىز. ئۆيلەر كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسىمۇ، ھەرھالدا بولىدۇ. بىز خەنزۇلاردا «ئېلىشمىغۇچە تېپىشماس» دەيدىغان گەپ بار، ئا فۇجۇشى ئىككىمىز سەككىز ئاي تاكاللاشتۇق. مانا ئەمدى بىللە ئىشلەيدىغان بولدۇق. مېنىڭمۇ يۇكۈم خېلى يېنىكلەيدىغان بولدى، ــ دەپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى جاڭ جىجۇڭ، ــ ئا فۇجۇشى ئۆزى بىر بىلىملىك ئادەم، ئامما ئارىسىدا ئىناۋە-

تىنىڭ يۇقىرىلىقى راست. ئەمدىلىكتە ئۆيىنىڭ ئېغىرچىلىقىنى سىز جىقراق كۆتۈرىدىغان بولدىڭىز. قانداقلا قىينىچىلىقىڭىز بولسا تارتىنماي ماڭا دەڭ!

كەينىدىن جاڭ جىجۇڭ جۇڭ دىخۇانىڭ تەرجىمانلىقىدا ئۆزىنىڭ غۇلجىغا بارغان ۋاقتىدىكى ياخشى تەسىراتىنى سۆزلىگىلى تۇردى. جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى، خەلقىنىڭ ئاق كۆڭۈل، مېھماندوستلۇقىنى ماختاپ، مېنى نەنجىڭنى كۆرۈپ كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. شۇ ئاردا ئەخمەت ئەپەندى گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ خەۋەر قىلماي ئۆيگە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ دەرھال قايتىپ كەلدى ـ دە، ئۇنىڭ بىلەن جايىدا سالاملىشىپ، پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

ئادىتىمىز بويىچە ئۆيگە مېھمان كەلسە چاي تەييارلايمىز، تاماق ئېتىمىز. مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي:

ـــ تاماق قىلمىزمۇ؟ ـــ دەپ سورىدىم ئەخمەتجاندىن.

ـــ ياق، بۇلار كۆپ ئولتۇرمايدۇ، غۇلجىنىڭ قايمىقىدىن ئەتكەنچاي قىلىپ بېرىڭ، بىر چىنىدىن ئىچسۇن، ـــ دېدى ئەپەندىم. مەن چىقىپ ئاشپەز قاسىمئاخۇنغا ئېيتتىم. بىر كورا قايماقلىق ئەتكەنچاي ئەتتۈق. غۇلجىدىن ئېلىپ كەلگەن مايلىق توقاچلار بار ئىدى. ئۇستەلگە چىرايلىق قىلىپ تىزىپ بەردىم.

جاڭ جىجۇڭ چاي ئارىلىقىدا ئۆزىنىڭ ئائىلىسى ھەققىدىمۇ سۆزلەپ بەردى. غۇلجىغا بارغان چېغىدا ئەپەندىمنىڭ ھەمراھ بولغانلىقىدىن مەمنۇن بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ رەھمەت ئېيتتى. كۆڭلىدىكى گېپىنى قىلىپ، شىنجاڭغا يېڭى كەلگەندە ھەقىقەتەن كۆپ ئەندىشىدە بولغانلىقىنى ئېيتتى. بىراق شىنجاڭغا كەلگىنىگە ئۇزۇن بولمىسىمۇ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ مېھماندوستلۇقى، بۇ زېمىنىنىڭ گۈزەل تاغ ـ دەريالىرى ۋە كىشىلەرنىڭ ئاق كۆڭۈل، قىزغىن، سېخىي خاراكتېرى ئۇنىڭدا چوڭقۇر تەسىرلەرنى قالدۇرغانىكەن. ئۇ يەنە شىنجاڭنىڭ خەلقىنىڭ شېئىرىي ئىستېمبدات ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ئېغىر كۈلپەت چەككەنلىكىنى مەركەزگە كۆپلەپ دوكلات قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى تىنچلىقپەرۋەر گېنېرال بولۇشقا مۇناسىپ ئادەم ئىكەن. نەنجىڭدىكى نۇرغۇن سورۇنلاردا شىنجاڭدىكى تەسىراتلىرى ھەققىدە كۆپ قېتىم توختالغانىكەن.

جاڭ جىجۇڭنىڭ تەخەللۇسى ۋېنبەي بولۇپ، ئۇ 1890 ـ يىلى ئەنخۇي

ئۆلكىسىنىڭ ساۋۇشيەن ناھىيەسىدە تۇغۇلغانىكەن، ياش ۋاقتىدا جوۋ ئېنـ
لەي بىلەن گۇاڭجۇدىكى خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدە خىزمەت قىلغان،
جياڭ جيېشىنىڭ مەشھۇر گېنېرالليرىدىن بىرى بولۇپ، قۇرۇقلۇق ئار ـ
مىيەنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك گېنېرال پولكوۋنىكى ئىكەن. ئۇ ئورۇق، ئېگىز
كىشى بولۇپ، گومىنداڭ ئارمىيەسى ئىچىدىكى ئوخشاش ئۇنۋاندىكى گې ـ
نېرالار ئىچىدە كومپارتىيە ئارمىيەسى بىلەن جەڭ قىلىپ باقمىغان بىر ـ
دىنبىر گېنېرال ئىكەن.

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئىشىكتىن چىقىپ يەنە بىر قېتىم رەھمەت
ئېيتقان چاغدا، مەندە تۇيۇقسىز يېڭى بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى: دېمەك،
باردى ـ كەلدى قىلىشىدىغان ئادەملەر ئوخشىمايدىكەن، بىردىنلا ئۆزۈم ـ
نىڭ بۇرۇنقىدىن باشقا بىر سالاھىيەتكە كىرىپ قالغانلىقىمنى ھېس
قىلدىم.

نەچچە يىل ئىلگىرى مەن كەمبەغەلچىلىكنىڭ دەستىدىن مەكتەپتە
ئوقۇيالماي، مەھەللىدىكى ماتا توقۇيدىغان كارخانىدا بالا ئىشچى بولۇپ
ئىشلىگەنىدىم. بارماقلىرىم قاپىرىپ تېشىلىپ كېتەتتى. قوللىرىمنى
چىغرىق قىسۇبلىپ قان چىقىپ كەتكەن ۋاقىتلاردا، ئاغرىققا چىدىيالماي
بۇلۇڭغا كىرىۋېلىپ يىغلىۋەتكەن چاغلىرىم جىق بولغان. ھەر كۈنى پۈ ـ
تۈمىنى ئاران سۆرەشتۇرۇپ ماتاخانىغا ماڭغىنىمدا، مەكتەپكە كېتىۋاتقان
ئۆزۈم دېمەتلىك باشقا قىزلارنى كۆرۈپ، مەنمۇ ئاشۇ قىزلاردەك كۈلىر ـ 527
نىڭ بىرىدە مەكتەپكە بارالارمەنمۇ دەپ ئارزۇ قىلىپ، كۆڭلۈم ئىنتايىن
يېرىم بولۇپ كېتەتتى. كېيىنچە ئوق ئاۋازى ئىچىدە ئەخمەت ئەپەندىم
بىلەن تۇرمۇش قۇردۇم. ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن ھايات ـ ماماتلىق دەقد ـ
قىلەرنى تەڭ بېشىمدىن ئۆتكۈزۈپ، مانا ئەمدى مەن «ئا فۇجۇشىنىڭ خا ـ
نىمى» بولۇپ ئولتۇرغىنىمغا ھەيرانمەن!

مېنىڭ تۇيۇقسىز «بايىاشات» تۇرمۇشقا ئېرىشىپ قالغاندەك ھېس
قىلىۋاتقانلىقىمنى چۈشەنگەن ئەپەندىم، مېنىڭ دائىم ئاددىي ـ ساددا بو ـ
لۇپ، ھەشەمەتچىلىككە بېرىلمەسلىكىمنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى. شۇ ـ
نىڭ بىلەن تەڭ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئوقۇشسىز زايە كەتكەن
ۋاقىتلىرىمنى تولۇقلىۋېلىشقا ئۇندەيتتى. مېنىڭمۇ ئورۇمچىدىكى ياخشى
ئوقۇش شارائىتلىرىنى كۆرۈپ، باشقىدىن مەكتەپتە ئوقۇغۇم كەلدى.
ئەخمەت ئەپەندىم مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى چۈشىنىپ مۇئاۋىن رەئىس

مەن 1946 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئەخمەتجان بىلەن بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۈرۈمچى 2 ـ قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇدۇم. 1 ـ قاتار سولدىن بىرىنچىسى مەن.

بۇرھان شەھىدىگە ئېيتىپتۇ. بۇرھان ئەپەندىم بۇنى ئاڭلاپ ئالايىتەن ئۆ ـ يىمىزگە كەپتۇ، ئۆز خانىمى رەشىدە ئاپپاينىڭ ئۈرۈمچى 2 ـ قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، مېنى مەكتەپكە كىرگۈزۈپ قويۇشقا كۈچ چىقىرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مەن ئېغىر ئاياغ بولغاچقا، قىينىلىپ قالارمەنمۇ دەپ سەل ئەندىشە قىلاتتىم. بىراق ئە ـ پەندىم مېنى پۈرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماي ئوقۇۋېلىشقا ئۇندەيتتى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۈرۈمچىدىكى بۇرھان شەھىدىنىڭ خانىمى رەشىدە ئاپپاي مۇدىر، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن رىزۋان ناسىر ئىلمىي مۇدىرلىقىدىكى ئۈرۈمچى 2 ـ قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئوقۇشقا باردىم.

سىنىپقا كىرگەن چېغىمدا ئىچ ـ ئىچىمدىن ھاياجانغا تولۇپ بې ـ شىم كۆككە يەتكەندەك بولدى.

«ئاھ، خۇدا! مەن راستتىنلا باشقىدىن ئوقۇۋاتىمەنمۇ، بۇ يەردىكى سىنىپلار نېمىدېگەن يوروق ـ ھە!»

ئىككىنچى كۈنى رەشىدە ئاپپاي مېنى تەبرىكلەپ سىنىپقا كىرىپ ـ

تۇ. مېنىڭ «ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ خانىمى» تۇرۇقلۇق ئاددىي سىنىپتا، ئادەتتىكى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە ئولتۇرغىنىمنى مۇڭاپىق كۆرمەي، ماڭا ئالاھىدە ئورۇنلاشتۇرۇش قىلماقچى بولدى. لېكىن، مېنىڭ بىرىنچى ئۇستازىم ئەخمەت ئەپەندىم ئاللىقاچان قۇلىقىمنى بۇراپ يولغا سالغان، «ئالاھىدە ئوقۇغۇچى»نىڭ يوق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەن ۋە چوقۇم مۇشۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كېلىدىغانلىقىمنىمۇ ئەسكەرتكەنىدى. شۇڭا مەن رەشىدە ئاپپايغا رەھمەت ئېيتىپ، باشقا ئوقۇغۇچىلار قانداق بولسا مەنمۇ شۇنداق بولىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۇم.

مەن ئۈرۈمچى 2 ـ قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ساۋاقداشلىرىم بىلەن چۈشكەن رەسىمنى ھەر قېتىم قولۇمغا ئالسام، كەمبەغەلچىلىكتە ئوقۇشتىن قالغان ۋاقىتلىرىم، كېيىن مېنىڭ ئۇستازىم، يولدىشىم ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ دەۋىتى بىلەن قايتا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئېرىشكەن ۋاقىتلىرىم كۆز ئالدىمدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتىدۇ...

31. سايلامنىڭ توسالغۇغا ئۇچرىشى

بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن بىتىمنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئىجرا قىلىش ئالدى بىلەن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ سەمىمىيىتىگە باغلىق ئىدى. لېكىن مەيلى بىز تەرەپتىن بولسۇن ياكى قارشى تەرەپتە بولسۇن، بىتىمگە قارشى پىكىردە بولۇۋاتقان بىر قىسىم كىشىلەر بار ئىدى. شۇ ـ ڭا ھەر ئىككى تەرەپ ئاكتىپ تىرىشچانلىق بىلەن كۈچلۈك تەدبىرلەر قوللىنىپ، پايدىسىز ئامىللارنى تۈگىتىشى زۆرۈر ئىدى. بىتىمنى ئىجرا قىلىشتا بىز تەرەپ ناھايىتى زور سەۋرچانلىق كۆرسەتتۇق، يول قويدۇق. لېكىن مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي كېلىۋاتقان بىر قىسىم گومىنداڭ جاھىللىرى بىتىم ئىمزالانغان كۈندىن تارتىپلا بىتىمنى ئىجرا قىلغۇسى كەلمەي، ئۆز تەسىر دائىرىسىدە قەستەن زىددىيەت تۇغدۇرۇپ، ئۇزلۇكـ سىز ئىغۋاگەرچىلىك قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار بارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ ئالتاي ۋالىيسى ئوسمان ئىسلامنى قوينىغا تارتتى. 1946 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئوسمان ئىسلامنىڭ مەيدانىدا داۋالغۇش بولۇپ، گومىنداڭغا مايىللىقى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي كۈچلىرىدىن يۈز ئۆرۈگەنلىكى ئېنىق ئاشكارىلاندى.

530

بىتىمنىڭ 1 ـ قوشۇمچە ھۆججىتىدە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ـ نىڭ تەشكىللىنىشى توغرىسىدا ناھىيەلىك كېڭەش، ھاكىملارنىڭ سايىلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدىغانلىقى ئېنىق كۆرسىتىلگەنىدى. بۇ بىرلەشـ مە ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىغا قويۇلغان مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى ئىدى. دەل ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە سايلام خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇش ئالدىدا تۇرغان بىر پەيتتە، گومىنداڭ نەنجىڭدا «مىللىي قۇرۇلتاي» ئېچىشنىڭ تەييار ـ لىق خىزمەتلىرىگە جىددىي تۈتۈش قىلىۋاتاتتى. لېكىن مەيلى جاڭ جـ ـ جۇڭ ئەپەندى بولسۇن ۋە ياكى ئەخمەت ئەپەندىم بولسۇن، «مىللىي قـۇ ـ رۇلتاي»غا كېتىپ قالسا سايلامنىڭ توسالغۇغا ئۇچراپ، پۈتۈن شىنجاڭ

ۋەزىيىتىگە تەسىر يەتكۈزۈشىدىن ئەندىشە قىلاتتى.

بۇ قېتىمقى سايلام شىنجاڭ تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئىش بولۇپ، شىنجاڭدا ئۇزاققىچە باراۋەرلىك، تىنچلىق ۋە دېموكراتىيە بەرپا قىلىشتىكى مۇھىم تەدبىر ئىدى. گەرچە ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى دەرھاللا تۈگەتكىلى بولمىسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي ۋەزىيەتنى نەزەردە تۇتۇپ، ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىسىدا بىتىمنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش كېرەك ئىدى.

بىتىمنىڭ 1 ـ ماددىسىدىكى «ئۇچ ئاي ئىچىدە ھەرقايسى ناھىيەلىك كېڭەش ھەيئىتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلىدۇ» دېگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بىلەن ئەخمەت ئەپەندىنىڭ زور ئەھمىيەت بېرىشى ئارقىسىدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت «سايلام ئېلىپ بېرىش نىزامى»نى تەستىقلاپ، 1946 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىلىرىنى تەسىس قىلدى. ئۇ چاغدا شىنجاڭ مۇداق 10 ۋىلايەتكە بۆلۈنەتتى:

1. ئۇرۇمچى ۋىلايىتى؛
2. ئىلى ۋىلايىتى؛
3. قەشقەر ۋىلايىتى؛
4. ئاقسۇ ۋىلايىتى؛
5. تارباغاتاي ۋىلايىتى؛
6. ئالتاي ۋىلايىتى؛
7. خوتەن ۋىلايىتى؛
8. قاراشەھەر ۋىلايىتى؛
9. قومۇل ۋىلايىتى؛
10. يەكەن ۋىلايىتى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پۈتۈن 10 ۋىلايەتكە سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئەۋەتمەخان بولدى. بۇ گۇرۇپپىلارنىڭ تەشكىللىنىش ئەھۋالى مۇنداق:

531

يەكەن ۋىلايىتىگە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى: بۇرھان شەھىدى

قەشقەر ۋىلايىتىگە ئۆلكىلىك مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى:

سەپسدن ئەزىزى
ئىلى ۋىلايىتىگە ھۆكۈمەت ئەزاسى: جۇڭ دىخۇا
تارباغاتاي ۋىلايىتىگە ئۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋا-
لىيسى: تۇركستان نوغايبايبق (تۇيۇزي)
ئالتاي ۋىلايىتىگە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش
كاتىپى: سالىس
خوتەن ۋىلايىتىگە ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىر-
رى: مەمتىمىن بۇغرا
ئاقسۇ ۋىلايىتىگە ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىلى: ئابدۇرېھىم ئەيسا
قومۇل ۋىلايىتىگە «شىنجاڭ گېزىتى» ئۇيغۇرچە نۇسخىسى-
نىڭ باش مۇھەررىرى: ئۇيغۇر سايرانى
قاراشەھەر ۋىلايىتىگە ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ
باشلىقى: ئىبراھىم تۇردى
ئۇرۇمچى ۋىلايىتىگە ھۆكۈمەت ئەزاسى، ئۇرۇمچى شەھە-
رىنىڭ باشلىقى: چۇ ۋۇ

بۇ گۇرۇپپىلارنىڭ سايلامغا نازارەت قىلىش ۋەزىپىسى ئۆلكىنىڭ
10 ۋىلايىتىدىكى ناھىيىلەر ھاكىملىرى، ناھىيە كېڭەش ئەزالىرى، ئۆلـ 532
كىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى خەلقنىڭ دېموكراتىك ئۇسۇلىدا سايلاپ چىقـ
شىنى نازارەت قىلىش، جۇملىدىن دېموكراتىيەنى تولۇق جارى قىلدۇـ
رۇپ، يېڭىدىن سايلانغانلارنى ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇش
ئىدى. ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرىمۇ بىتىمدىكى شەرتلەرگە ئاساسەن يەرلىك
خەلق تەرىپىدىن دېموكراتىك ئاساستا سايلىناتتى.
ۋاھالەنكى، ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىقى، ناھىيەلەرنىڭ ھا-
كىملىقىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ خەلققە، دېموكراتىيەگە قار-
شى بىر تۇركۇم غالچىلىرى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغاندى. ئۇلار
قوللىرىدىكى ھوقۇقىدىن ئاسانلىقچە ۋاز كەچمەيتتى.
ئۇرۇمچىنىڭ ۋالىيسى خادىۋاڭ، قومۇلنىڭ ۋالىيسى يولۋاس، قارا-
شەھەرنىڭ ۋالىيسى زو شۇپىڭ، يەكەنىڭ ۋالىيسى جۇ فاڭگاڭ، خوتەـ
نىڭ ۋالىيسى خاۋ دىڭباڭ (ئۇيغۇر، ئىسمى نۇربەگ)، ئاقسۇنىڭ ۋالىيسى

سەيدەخمەتلەر ئەنە شۇلارنىڭ جۇملىسىدىن ئىدى. گومىنداڭ جاھىل كۇچلىرى ئەسكەر ـ ساقچىلار، جاسۇس، چوماقچىلارنى مەخپىي ئو ـ رۇنلاشتۇرۇپ، سايلامنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلماقتا ئىدى. نەتىجىدە، ئەمدىلا تىنچلىق ۋە بىرلىككە يۇزلەنگەن جەم ـ ئىيەت ئىككى سەپكە بۆلۈنۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىلغار ئىدىيە، دې ـ موكراتىك كۇچكە ۋەكىللىك قىلىدىغان كۇچلەر بىلەن ئەكسىيەتچىل كۇچلەرگە ۋەكىللىك قىلىدىغان قارا كۈچلەر ئوتتۇرىسىدا كەسكىن، ئۆتكۇر سىياسىي كۇرەشلەر يېڭىباشتىن ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى.

1946 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۇنى ئەخمەت ئەپەندىم ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن ھەرقايسى ۋىلايەتلەرگە سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىشقا باردىغان خادىملار ۋە ئۇرۇمچىدە قالىدىغان ئالاقىدار خادىملارنى جەنۇبىي گۇلباغقا يىغىپ، بۇ ھەقتىكى مەسىلىلەر ئۇستىدە ئىنچىكە مۇھاكىمە يۇرگۈزدى ۋە ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاشتۇردى. كۆپچىلىك يۇز بېرىش ئېھتىماللىقى بولغان تۇرلۇك ئەھۋاللارغا قانداق تاقابىل تۇرۇش ھەققىدە مۇزاكىرە قى ـ لىش ئارقىلىق مەۋقەنى بىرلىككە كەلتۇردى:

ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ ئەھۋالى بىر ـ بىرىگە ئوخشمايدۇ. بولۇپ ـ مۇ ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئەھۋالىغا كەلسەك، بىزنىڭ مىللىي ئارمىيەمىز ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغان. ئۇ يەردە دۇشمەن يەنىلا ناھايىتى كۇچلۇك. مە ـ سىلە چىقىپ قېلىشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. شۇڭا ئاقسۇغا بارىدى ـ غان خادىملار خىزمەت ئۇسۇلىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك. شۇ ـ داقلا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراش تەييارلىقىنىمۇ كۆرۈپ قويۇشى لازىم.

ئاخىرىدا ئەپەندىم ئومۇمىيۇزلۇك تەھلىل يۇرگۈزگەندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ گۇرۇپپىسىغا ئايرىم يولىيورۇق بېرىپ، مۇنداق تۆت تۇرلۇك تەلەپنى قويدى:

بىرىنچى، بىزنىڭ ھەممە ئىشلىرىمىز خەلق ئۈچۈن. بىز ھەر ۋا ـ قىت، ھەر يەردە خەلق بىلەن بىللە بولىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسى سايلام گۇرۇپپىلىرى تەييارلىق خىزمەتلىرىنى پۈختا ئىشلەپ، شۇ يەر ـ دىكى خەلققە «بىتىم»نى ئىجرا قىلىشتىن ئىبارەت مۇھىم نۇقتىنى ئەتە ـ راپلىق چۈشەندۈرۈڭلار. سەۋرچانلىق بىلەن كېڭ كۆلەمدە تەشۋىقات ئې ـ لىپ بېرىپ، ھەرقانداق خىيىم ـ خەتەرلەرگە يولۇقۇشتىن باش تارتماي، ئۆز ۋەزىپىلىرىڭلارنى ئوبدان ئورۇنلىشىڭلار لازىم.

ئىككىنچى، خىزمەتنى يۈرەكلىك ئىشلەشلار. ھەر ساھەدىكى زاتلار بىلەن، بولۇپمۇ ياشلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئۇلارنىڭ سايلامدىكى رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشۇشلار كېرەك، ئەمما چەكتىن ئېشىپ كېتىدىغان سۆز ـ ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىششلار لازىم. بىراق بەزى ۋىلايەتلەردە جاھىل كۆچلەرنىڭ تەسىرى بەك كۈچلۈك. بولۇپمۇ ئاقسۇ ۋىلايىتىدە گومىنداڭ جاھىللىرىنىڭ ۋەكىللىرىمۇ بار، دېموكراتىك زاتلارنىڭ ۋەكىللىرىمۇ بار. شۇنىڭ ئۈچۈن چارە ـ تەدبىر، ئۇسۇلغا دىققەت قىلىپ، جاھىللارنىڭ سۈيىقەستىنى ھەرگىز ئەمەلگە ئاشۇرغۇزماسلىقىشلار كېرەك.

ئۈچىنچى، بىتىمنىڭ 9 ـ ماددىسىدا «تۈرمىدىكى سىياسىي مەھبۇسلار قويۇۋېتىلىدۇ» دەپ كۆرسىتىلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، گومىنداڭنىڭ سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇۋېتىش مەسىلىسىنى شۇ جايدىكى ھەر بىر ۋە ساقچى ئەمەلدارلىرىغا شەرت قىلىش كېرەك. بۇنى دېموكراتىك سايلامنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇش ـ بولماسلىقىنىڭ، 11 بىتىمنىڭ ئىجرا قىلىنىغان ـ قىلىنمىغانلىقىنىڭ ئەمەلىي ئىپادىسى دەپ قاراپ، ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ ئىش تۈتۈشۈشلار كېرەك.

تۆتىنچى، ھوشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، بەزىلەرنىڭ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ بۇزغۇنچىلىق قىلىشىدىن ساقلىنىششلار لازىم. سايلامغا نازارەت قىلىش خىزمىتى داۋامىدا كۆرۈلگەن ھەرقانداق مەسىلىلەرنى مەن بىلەن گېنېرال جاڭغا ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ تۇرۇشلار.

ئەپەندىم سەممىي، مەنىلىك سۆزلەر بىلەن ۋەزىپىلەرنى ئەتراپلىق، ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇردى.

سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن يۈرۈپ كەتتى. ئاقسۇ گۇرۇپپىسىمۇ 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدىن ئاقسۇغا قاراپ يولغا چىقتى.

ئاممىنىڭ سايلام خىزمىتى ھەققىدىكى چۈشەنچىسىنى ئاشۇرۇپ، ھەرقايسى تەرەپلەردىكى كۆچلەرنىڭ تونۇشىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئەپەندىم 1946 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى كۇلۇبىدا ياشلار ۋە زىيالىيلارغا سايلام خىزمىتى توغرىسىدا نۇتۇق سۆزلىدى. تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

زىيالىيلىرىمىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىپىلىرى ۋە ئالدىمىزدىكى سايلام

مۇھتەرەم قېرىنداشلار!

سىزلەر شەھرىمىزنىڭ زىيالىيلىرى، ئۇلكىمىزدىكى ئېزىلگەن خەلقنىڭ ئىلغار ۋەكىللىرىدۇرسىزلەر، سىزلەر ئۇلكىمىزنىڭ قىممەتلىك گۈللىرىدۇرسىزلەر، بىزنىڭ ئۆز شارائىتىمىزغا مۇۋاپىق بىلىم ئىگىسىدۇرسىزلەر.

بىزنىڭ بۇۋىلىرىمىزدىن قالغان «بىلەكلىك بىرنى يېگەر، بىلىملىك مىڭنى» دېگەن ئۆزىگىزگە مەلۇم ماقال بار. مىڭنى يەگگەندىن كېيىن، ھەممىلىرىگىزنى ھېسابقا ئالساق تۇغمىمىس قۇۋۋەت بولىسىزلەر.

شۇنىڭ ئۈچۈن مۇستەبىت كۈچ ئۆزىنىڭ بىلىملىك دۈشمەنلىرىنى ھاياتلىقتىن مەھرۇم قىلىش يولى بىلەنلا يوقىتىشقا تىرىشىدۇ. مۇستەبىت كۈچ ئۆزىنىڭ سىياسىي دۈشمەنلىرىنى يوقىتىشتا ھەرقانداق ئۇسۇلدىن يىرگىنمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، شېئىر شەيئىي ئۆزىنىڭ خەۋپلىك سىياسىي دۈشمىنى بولغان بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىزنى يۇزلەپ يوقاتتى. مىسال ئۈچۈن ئېلىپ قارىساق، شۇرالار ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇپ قايتقان *330* نەچچە بالىنىڭ شېئىر ۋە ۋۇ جۇشى تەرىپىدىن *200* نەچچىسى ئۆلتۈرۈلگەن. چۈنكى، ئۇلارمۇ سىزلەرگە ئوخشاش ئۆز مىللىتىنىڭ ھوقۇق دەۋاچىلىرى ئىدى. مىللەتنىڭ قايغۇسىنى قىلىدىغان، مىللەت غېمىنى يەيدىغان، مىللەت ئۈچۈن ئېچىنىدىغان، مىللەت مەنپەئەتى دېگەن جايدا جاننى قۇربان قىلىشقا ھازىر تۇرغان، مىللەت ئىشقىدا يانغان ئالىدىنقى سەپتىكى ئاڭلىق مىللەت دەرمەنلىرى زىيالىيلىرىمىزدۇر. بۇ دەردىنىڭ نەقەدەر چوڭلۇقىنى، ئىشقى ئوتىنىڭ زورلۇقىنى بىلمەك ئۈچۈن، ئېزىلگەن مىللەتنىڭ زىيالىي ئەلچىسى بولماق لازىم. بىزنى سىرتتىن كۆرگەنلەر ناھايىتى تار مىللەتچىلەر دەپ باھا بېرىدۇ. ئۆز مىللىتىدىن باشقا ھېچكىمنى سۆيمەيدۇ، دەپ بىلىدۇ. ھەقىقەتتە

ئۇنداق ئەمەس، مەھكۇم مىللەت زىيالىيلىرىنىڭ ئەڭ زور خىزمىتىدىن بىرى، دۇنيانىڭ قايسى بۇرجىكىدە بولمىسۇن، قانداقلىكى مىللەت بولمىسۇن، ئەگەر ئۇ ئېزىلگەن مىللەت بولسا، ئۇنى سۆيمەكتىن ئىبارەتتۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن ياۋروپالىقلار ئامېرىكىغا بېرىپ يەرلىك قىبىلىلەرنى قىرىشقا باشلىغان جايدا بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز يەرلىك قەبىلىلەر تەرىپىددۇر. كارتىسلار ۋە پىسادورلار قىرىلىپ يوقالغان يەرلىك خەلق ئۈچۈن نەقەدەر نەپرەتلىك بولسا، بىز ئۇچۈنمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر. ئەمدى شۇ قاتاردا ياۋروپالىق، ئامېرىكىلىقلار ئۆزلىرىنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەشكەن جايلىرىدا بىزنىڭ مۇھەببىتىمىز ئۈلار تەرىپىددۇر. ئامېرىكىلىق ئۈچۈن جېففېرسون، لىنكولن، ۋاشىنگتونلار قانچىلىك ھۆرمەتلىك بولسا، بىز ئۈچۈنمۇ شۇنچىلىك ھۆرمەتلىكتۇر.

«بىرىتانىيە تاجسىنىڭ مەرۋايىتى» چۈشۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن سپايىلەرنى زەمبىرەك ئاغزىغا باغلاپ ئاتقان ئىنگلىز ئادمىرالى كوپىر ھىندىستان خەلقىنىڭ قانچىلىك دۈشمىنى بولسا، بىزنىڭمۇ شۇ قەدەر دۈشمىنىمىزدۇر.

ئەلھاسىل، *1860* ـ يىللاردىكى پېكىننى ئىشغال قىلىپ ئىمپېراتور ساريىنى بۇلاپ ئالغۇچىلار خەنزۇ خەلقى ئالدىدا قانچىلىك جىنايەتچى بولسا، بىزنىڭ ئالدىمىزدىمۇ شۇنچىلىك جىنايەتچىدۇر.

خەنزۇ خەلقىنى تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامىلەرنىڭ يوقلىشى نەقەدەر شادلاندۇرسا، بىر دۆلەتنىڭ پۇقراسى بولۇش سۈپىتى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانىيەتچىلىك ۋە ھەققانىيەت ئاسا-سىدا تۇرۇپ قارىغاندىمۇ، بىزلەرنىمۇ شۇ دەرىجىدە شادلاندۇرىدۇ. دېمەك، بىزنىڭ مىللەتچىلىكىمىز بىر مىللەتكە ئۇمۇمەن قارشى بولۇشىمىزدىن كېلىپ چىققان مىللەتچىلىك ئەمەس ۋە بەلكى بىر مىللەت ۋەكىلى سۈپىتىدە بۇ ياقتا كېلىپ ھاكىم بولۇۋېلىپ، بىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ مىللەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىشتىن ۋە خەلقىمىزنى يالغۇز بىر مىللەتنىڭلا ئادەملىرى تەرىپىدىن ھەدىدىدىن تاشقىرى ئېزىشتىن كېلىپ چىققان مىللەتچىلىكتۇر.

ئۆلكىمزدىكى خەنزۇ كىشىلىرىگە سالقىن قاراشلىق ئىشلىرى ئەنە مۇشۇ سەۋەبتىن كېلىپ چىققان بىر ئىشتۇر. سەۋەبىنىڭ يوقىلىشى بىلەن ئۇ ئىشنىڭ يوقىلىشى تەبىئىي بىر ئىشتۇر.

دېمەك، سەۋەب يوقىلىش بىلەن ھېچقانداق ھادىسىلەر بولماسلىقىمۇ چوقۇم بىر ئىشتۇر. مىللىتىمىزنىڭ ھاقارەتلىنىشى، ئېزىلىشى، پۈتۈنلەي ئىنسانىيەت ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولۇشى بىزنى تار مىللەتچى قىلىدۇ.

مىللىتىمزنىڭ ئەركىن بولۇشى، ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشى تار مىللەتچىلىكنى يوقىتىدۇ. بۇ تارىخىمىزدا ئەمەلىي ئىسپات قىلىنغان بىر ئىشتۇر.

بۇنىڭدىن *12* يىل ئاۋۋال ئۆلكىمزدە مۇسۇلمان خەلقنىڭ مىللىي ئازادلىق قوزغىلىڭى ئەۋج ئېلىپ تۇرغان مەزگىلدە ئېلان قىلىنغان مىللەتلەرنى ھوقۇقتا باراۋەر قىلىش، پارىخورلۇقنى يوقىتىش ۋە ئۆلكىنى ئىسلاھ قىلىش شوئارلىرى خەلقىمزنى تىنچلىققا ئېلىپ كەلگەنىدى. خەلقە بېرىلگەن شۇ قىسقا مۇددەتلىك مىللەتلەرنىڭ ھوقۇق باراۋەرلىكى نەتىجىسىدە ئۆلكىمزدىكى بىلىم ئوچاقلىرى، مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى مەۋجۇت بولغانىدى. مانا بۇ ئۇيۇشمىلار مىللەتلەر ئارىسىدا ئىشەنچنى پەيدا قىلىپ، مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي دوستلۇقىنى تەمىن ئېتىشكە باشلىغانىدى ۋە ھېچقانداق ھادىسىلەر پەيدا قىلمىغانىدى. شۇنىڭ شەرىپىدە بۇ شوئارلارغا ئەمەل قىلغان بولسىمۇ، كېيىن بۇ شوئارلار ئاستىدا خەلقنىڭ ھمايىسىگە ئىگە بولۇۋېلىپ ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىۋالغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ تاشلىغان شوئارلىرىنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسىچە ئىش ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. پۈتۈنلەي ئارقىدا قېلىپ كەتكەن ئۆلكىمزنى ئۇنىڭدىنمۇ ئارقىغا ئېلىپ ماڭدى. نەتىجىدە بىرئازغىنا يورۇقلۇقتىن كېيىن، يەنە سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ـ مائارىپ، ئەدلىيە، ھەربىي جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا ئەڭ قالاق دۇنيا دۆلەتلىرىنىڭ تۇنۇگۈنكىسى بىزنىڭ بۈگۈنىمىز بولۇپ قالدى. ئۆز ئۆلكىمزگە

نسبەتەن ئېيتقاندىمۇ، بىزنىڭ بۇگۈنىمىز ئۆزىمىزنىڭ تۈنۈگۈن-كىمىز بولدى. راست، بىزنىڭ بۇگۈنكىمىزگە ئۆزگىرىش كىرگۈ-زۈلگەنىدى. ئۇ بولسىمۇ، تۈنۈگۈنكىلەر ئۈستىگە بۇگۈنىمىزگە ساقچى، فاشىست تەرتىپى قوشۇلغانىدى. ئۆلكىمىزدىكى ئېزىل-گەن مىللەتلەر قولغا ئالغان باراۋەرلىك هوقۇقىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولدى. باراۋەرلىك هوقۇق ئورنىغا ئاسسىمىلياتسىيە سىياستى يۈرگۈزۈلدى. ئۆلكىمىزدە شۇ ۋاقىتتىن ئېتىبارەن خەل-قۇ مىللىتىگە پۈتۈنلەي ئىشەنچسىزلىك يەنە مەيدانغا كېلىپ چىقتى. هوقۇقتىن مەھرۇم بولغان خەلق ئاستا ـ ئاستا مۇنقەرز بولۇپ يوقىلىپ كېتىشنىڭ ئورنىغا «يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم» دەپ قولغا قورال ئېلىپ كۆرەش مەيدانغا چىقتى. هوقۇق كېلىپ قالدى ۋە هوقۇقنى بېرىمەن دېگەن كۈنى مەركىزىي هۆكۈمەت بىلەن مۇزاكىرە باشلىدى. مەركىزىي هۆكۈمەت بىلەن بولغان سۆھبەت نەتىجىسىدە، ئۆلكىمىزدىكى فاشىست تەرتىپى ئېلىپ تاشلىنىپ، خەلقچىللىق سىياسەت يۈرگۈزۈلمەك بولدى. خەلقـ-مىز ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرىدىغان بولدى. مانا شۇ شەرتلەر ئاساسىدا خەلقىمىز تىنچلىققا كەلدى. دېمەك، بىزنىڭ بۇ قېتىمقى هەرىكىتىمىز يالغۇزلا مىللىي ئازادلىق هەرىكىتى بولماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلقچىللىق سىياستىنى «تۈرمۇشقا ئاشۇ-رۇش ۋە ئورنىتىش» ئۈچۈن بولغان هەرىكەت ئىدى. دېمەك، بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق هەرىكىتىمىز پۈتۈنلەي بىر مىللەتكە قارشى هەرىكەت ئەمەس، بەلكى ئۇ مىللەت ئىچىدىكى مۇستە-بىت ئۈنسۈرلار ۋە زالىم ئىستىبدات هاكىمىيەت تەرەپدارلىرىغا قارشى هەرىكەت ئىدى. دېمەك، بىزنىڭ خەلقىمىز، خۇسۇسەن زىيالىيلىرىمىز مانا شۇ نۇقتىنەزەردە تۇرۇپ ئىش ئېلىپ بارماق-لىرى لازىم.

خەنزۇ مىللىتىنىڭ زىيالىيلىرىمۇ مۇشۇ نۇقتىنەزەرنى ئې-سىدە تۇتۇپ ئىش ئېلىپ بارماقلىرى لازىم. خەنزۇ مىللىتىنىڭ زىيالىيلىرى بىزنىڭ زىيالىيلىرىمزنى ئۆزى بىلەن ئەمەلدە بارا-ۋەر دەپ بىلىسە ۋە ئۇنىڭغا باراۋەرلىك ئاساسىدا تۇرۇپ مۇئامە-لە قىلسا، ئۇ زىيالىي بىزنىڭ زىيالىيلىرىمزنىڭ سەمىمىي دوستى بولالايدۇ ۋە ئۇنىڭ هۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ.

دېمەك، «ھەر كىشى خەلقچىللىقنى تۇرمۇشقا ئاشۇرۇش ۋە ئورنىتىش» مەسىلىسىدە بىر مەقسەتتە بولغانلىقتىن ۋە ھو-قۇقتىمۇ باراۋەر بولغانلىقتىن بىرلىكتە ئىشلىيەلەيدۇ. دېمەك، يەرلىك خەلقنىڭ ھوقۇقىنى ۋە ئەركىنلىكىنى ئەمەلدە تونۇماق كېرەك ۋە ئۇ ھوقۇقنى ھۆرمەت قىلىشنى بىلمەك كېرەك. ئاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن ھۆرمەت كۈتمەك كېرەك. دېمەك، مۇشۇ پوزىت-سىيەدە تۇرغۇچىلار كىمكى بولمىسۇن بىزنىڭ دوستىمىزدۇر. بۇ پوزىتسىيەدە تۇرمىغۇچىلار كىمكى بولمىسۇن بىزنىڭ دۈشمىن-مىزدۇر. تەبىئىي، مۇستەبىتچىلەر بۇ پوزىتسىيەدە بولالمايدۇ ۋە ئۇلار ھەرقاچان بىزگە دۈشمەنلىك قىلىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ، خەلقىمىزنىڭ تەلىپى تەمىن ئېتىلسە، تىنچلىققا كېلىشى تەبىئىي بىر ئىش ئىدى. بىز مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن كۆپ تالاشلار قىلغانداندىن كېيىن «ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، خەلقچىل-لىق، ئاندىن كېيىن بىرلىك ۋە تىنچلىق» دېگەن ئىدۇق. جاڭ بۇجاڭمۇ بىزگە «تىنچلىق، بىرلىك، ئەركىنلىك ۋە خەلقچىللىق» دېگەن تەكلىپنى قويدى. ھەقىقەتتە جاڭ بۇجاڭ ئۆلكىمىزنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق ئاڭلىغانلىقىنى بايان قىلغانداندىن كېيىن، بۇ تەكلىپنىمۇ قوبۇل قىلدۇق. نەتىجىدە تىنچلىق، بىرلىك تەمىن ئېتىلدى. ئەمدى پۈتۈن ئۆلكە بويىچە ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، خەلقچىللىق تەمىن ئېتىلىشى لازىم بولدۇ.

بىز مەركىزىي ھۆكۈمەت تەستىقلىغان بىتىمنىڭ بىرىنچى ماددىسىدا «ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۇلارنىڭ ئىشىنىدىغان يەرلىك خەلقىدىن مەمۇرىي خادىملارنى سايلاش ھوقۇقى بېرى-دۇ» دېيىلگەن. دېمەك، بۇ مەركەز قوبۇل قىلغان پىرىنسىپتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن يېقىندا جەنۇبىقا بېرىپ ئۈچ ـ تۆت شەھەردە مەجلىس ئېچىپ، مەجلىستە «كىمكى ھازىرقى ئەمەلدارلارنى ئورنىدىن ئېلىپ تاشلايمىز دېسە ئاز كۈندە يوقىتىلىدۇ» دېگەن ئەمەلدار خەلقچىللىق سىياسىتىنىڭ دۈشمىنىدۇر. شۇنىڭغا ئوخ-شاش يېقىندا جەنۇب شەھەرلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ خەلق يى-غىنلىرىنى ئېچىپ «سىلەر ھازىرقى ئەمەلدارلارنى ئېلىپ تاشلاي-مىز دەپ خىيال قىلىساڭلار، ئۇغرىلارغا ئەگەشكەن بولىسىلەر، سىلەرنىمۇ ئۇغرىلار بىلەن بىللە يوقىتىمىز، بىز ئۈچۈن بىر ـ

ئىككى شەھەرنىڭ يوق بولۇپ كېتىشى ھېچ نەرسە ئەمەس، بىزنىڭ خەلقتىن كەمچىلىكسىز يوق، 450 مىليون خەلقىمىز، 4 مىليون ئەسكىرىمىز بار. قولىمىزدا ئەڭ ئىلغار دۆلەتنىڭ ھەربىي تېخنىكىسى بار» دېگەن ھەربىر ئادەم مېنىڭچە، خەنزۇ خەلقىگە ۋە، مەركىزىي ھۆكۈمەتكىمۇ ۋەكىل بولالمىسا كېرەك. شۇنىڭغا ئوخشاش بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭ خەلقچىللىق چاپىنىنى كىيۋېلىپ، بۈزۈقچىلىقنى دەۋەت قىلغۇچىلارغا ئەگەشكەنلەرمۇ بىزگە دوست بولالمايدۇ. ئۇ توغرۇلۇق مەن ئۆز ماقالەمدە يازغانىدىم.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ سايلام مۇناسىۋىتى بىلەن خەلقىمىز قىلغان مۇراجىئەتىمىزدە مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئادەملەرگە قارىتىپ «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، ئىككى ئايدىن ئارتۇق بىر مەزگىلدە ئاز سانلىق ئۇنسۇرلارنىڭ خەلقچىللىق، ھۆرلۈكنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمەستىن، خەلقچىللىق، ھۆرلۈكنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن سۆزلەر ۋە ھەرىكەتلەرنى پەيدا قىلغانلىقى ھەم كۆرۈندى» دېيىلگەن.

ئاز كۈندە ئۆلكىمىزدە سايلام ئۆتكۈزۈلدى، سايلام جەنۇبىتكى خەلقىمىزنىڭ ئۈستىدىكى ئېغىرچىلىقلارنى ئېلىپ تاشلايدىغان، قارا مۇستەبىت سىياسەتتىن يورۇقچىلىق، خەلقچىللىق سىياسىتىگە ئەمەلدە ئۆتىدىغان بۇرىلىش نۇقتىسى بولمىقى لازىم.

مانا بۇ بۇرىلىش مۇستەبىتچىلەرنى، مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئىستىگۈچى مۇتەئەسسىپ ئۇزۇنسۇرلارنى چۆچۈتىدۇ. ئۇلار ئىستىبدات زالىم ھاكىمىيەتنىڭ ئۆلكىمىزدىن پۈتۈنلەي يۇلۇنۇپ كېتىشىدىن چۆچۈيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر خىل بوھتانلار بىلەن تەرەققىيات تەرەپدارلىرىنى قارىلاپ ئىغۋا تەشكىل قىلىپ، خەلقىمىزنى قورقۇتۇپ قارا ئېزىش سىياسىتىنى ساقلاپ قېلىشنى ئىستەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئارزۇسىدا خەلقىمىز تىنچلىققا كېلىپ قولىدىكى قورالنى يىغىشتۇرۇپ قويغانىنى كۆرۈپ، ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ئاسانلا قايتا تىكلەشكە ئىمكانىيەت تۇغۇلدى دەپ ئويلايدىغانلارمۇ يوق ئەمەس. لېكىن، دۆلەت بىرلىكى، ئۇلكە تىنچلىقى مۇزاكىرە نەتە-

جىسىمدە قوبۇل قىلىنغان 11 ماددىلىق بىتىم نەتىجىسىدىلا قولغا كەلگەنلىكىنى ئۇلار ئۇنتۇماسلىقى لازىم. خەلقىنى قورقۇتۇش يولى بىلەن ئەمەس، بەلكى بىتىمدە كۆرسىتىلگەن هوقۇقلارنى خەلقىمىزگە تولۇق بېرىش بىلەنلا بىرلىك ۋە تىنچلىقنىڭ ئۆلكىمىزدە ئەبەدىي بولۇشىنى تەمىن قىلىشقا بولىدۇ. بۇنىڭغا ئىشەنسەك بولىدۇ. لېكىن، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىمىز ئۆلۈپ تامام بولۇشقا رازى بولىدۇ، قۇل بولۇشقا رازى بولمايدۇ. دېمەك، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىمىز 11 ماددىلىق بىتىمدىكى هوقۇقلاردىن تاشقىرى ھېچقانداق هوقۇق تەلەپ قىلمايدۇ. لېكىن شۇ 11 ماددىدا كۆرسىتىلگەن هوقۇقلارنىڭ كېمىيىپ قېلىشىغىمۇ رازى بولمايدۇ. دېمەك، زىيالىيلىرىمىز مۇشۇ ئاساستا تۇرۇپ، خەلقىمىزگە كەڭ كۆلەمدە چۈشەنچە بېرىپ، خەلقىمىزنى ئالدىمىزدىكى سايلامغا تەييارلىمىقى لازىم بولىدۇ.

ئەمدى بىزنىڭ خەلقىمىزگە بولغان ۋاكالەتچىلىكىمىزگە كېلەيلى، ھەر دائىم «خەلقىمىزنىڭ تەلىپى تەمىن ئېتىلگەن جايدا بىز بار» دېدۇق، بۇ قۇرۇق سۆز بولماسىتىن، ئەمەلدە بولمىقى لازىم. خەلقىمىزنىڭ ئۈستىدىن بىرمۇنچە ئېغىرچىلىقلار كۆتۈرۈلگىنى يوق، بۇ يەردە هەممىسىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ هاجىتى يوق، جۈملىدىن بىرى، تا مۇشۇ كۈنگىچە ئۆلكىمىزدە ئەڭ ئادالەتسىز ئورۇنلارنىڭ بىرى ئەدلىيە ئورۇنلىرى بولۇپ كېلىۋاتماقتا. ھەتتا، خوتەندىن ئۈرۈمچىگە كېچىك بىر ئىش ئۈستىدىن ئەرز ۋە دادىنى پىيادە يەتكۈزۈش ئۈچۈن بىزگە كەلگەن ئادەم ئاز ئەمەس. ئۇلارنىڭ دەردىگە بىز دەرھال دەرمان بولالمايۋاتىمىز. ئۇزاق جايلارنىڭ مەسىلىرى بۇياقتا تۇرسۇن، ئۈرۈمچى ئۆزىدە بىز يالغانچى بولغان جايىمىز يوق ئەمەس. مەن كېچىك بىر مىسال ئېيتىپ بېرەي: بۇنىڭدىن ئىككى ئايلار بۇرۇن ئۇيغۇر نەچچە كىشى بىرلىشىپ «لىيۇتچىكنى ئۆلتۈردى» دەپ تۈتقۇنغا ئېلىنغان قاسىمجان غازى دېگەن كىشىنى تىلەپ بۇرھان ئەپەندىدىم ئىككىمىزنىڭ ئالدىغا كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ قاسىمجان غازى لىيۇتچىكنى ئۆلتۈرمىگەنلىكى توغرۇلۇق دەلىللىرى شۇنىڭدىن ئىبارەت:

(1) قاسىمجان غازى ئۆزى ئوقۇغان زىيالىي ئادەم، ئىنساپ

پەۋەر كىشى، ھەرگىز ئادەم ئۆلتۈرمەيدۇ.

(2) قاسىمجان غازى سىياسىي مەھبۇس بولۇپ، نەچچە يىل تۈرمىدە يېتىپ، مۇشۇ قېتىمقى بىتىمغا بىنائەن تۈرمىدىن چىققان كىشى.

(3) قاسىمجان غازى تۈرمىدە يېتىپ كەچقۇرۇن كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغان كىشى.

(4) قاسىمجان غازىنىڭ ئۆيىدە خوتۇنى ۋە ئىككى كىچىك بالىسى بار ۋە ۋەھاكازا...

ئۇرۇمچىدىن ھېچ ياققا كەتمەسلىككە كېپىل بولمىز. كىم-رەك ۋاقىتتا چاقىرىلسا، بىز ئۇنى ھازىر قىلمىز، بوشتىپ بەر-سە دېگەندىن كېيىن، بىز ئىككى مۇئاۋىن رەئىس ئادالەتچىلىك خوجىسى بىلەن كۆرۈشۈپ بۇ سۆزنى ئېيتقانىدۇق. ئۇ كىشى بىزگە «ئۇنداق كۆندىن كېيىن ئوچۇق سوت بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى. بۇ جاۋابقا قانائەتلىنىپ بىزگە كەلگەن كىشىلەرگە «ئو-چۇق سوت بولىدىكەن، ئەگەر جىنايىتى ئىسپاتلانسا، تېگىشلىك جازاسىنى تارتىدۇ، ئاقلانسا بوشىتىلىدۇ» دەپ جاۋاب بەردۇق. كەلگۈچىلەر قانائەتلىنىپ چىقىپ كەتتى. ئارىدىن بەش - ئالتە كۈن ئۆتكەندە جامائەت يەنە كەپتۇ. بىز بۇرھان ئەپەندىم ئىكە-كىمز ناھايىتى خىجىل بولۇپ، ئۇلارغا ئەتە جاۋاب بېرىشنى ۋەدە قىلىپ قويۇپ، ئەتىسى «ئادالەتچىلىك مۇھاپىزەتچىسى» گە يەنە قايتا سوئال تاشلىغانىدۇق، قانۇن ھىمايىچىسى بىزگە: «ئۇ كىشى ئاقلاندى، ئىشلىرىنى رەسمىيلەشتۈرۈپ، بەش كۈن ئىچىدە چىقىرىۋېتىمىز» دېدى. بىز شۇ جاۋابنى جامائەتكە قايتۇرىدۇق ۋە قاسىمجاننىڭ خوتۇنىغمۇ شۇ جاۋابنى بېرىپ چىقار-دۇق. ئارىدا مەن غۇلجىغا بېرىپ قايتتىم، بۇ ئوتتۇرىدا ئىككى ئاي ئۆتۈپتۇ. مەن شۇ كۈنگىچە ئەدلىيە تىلىدا بەش كۈننىڭ قانچىلىك ۋاقىت ئىكەنلىكىنى بىلمىگەنىكەنمەن، مەن ئۇنىڭغا خاپا بولغىنىم يوق، لېكىن، بىراۋنىڭ مېنى ئالداش نەتىجىسىدە مەن خەلقىمنى ئالدىغانلىقىمغا خاپا بولدۇم. بۇرھان ئەپەندىمۇ خاپا بولغان بولسا كېرەك، ئەنە ئەھۋال شۇنىڭدىن ئىبارەتتۇر. ئەلۋەتتە، قاسىمجان ھەقىقەتەن جىنايەت قىلغان بولسا، جىنايە-تى قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك جازاسىنى تارتمىقى لازىم. مە-

سىلە ئۈنگىدا ئەمەس. مەن بۇ مىسالنى بۇ يەرگە كەلتۈرۈشتىكى مەقسىتىم، ئەگەردە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ چوڭ مەنسەپ-دارلىرىنى سىلسىلە بىلەن شۇ قەدەر ئەخمەق قىلسا، جايلار-دىكى زالىم قانۇن ئىگىلىرى خەلقىمىزنى نەقەدەر قاتتىقلىق بىلەن ئېزەر ئىكەن، دېمەكچىمەن، مەن بۇ مىسالنى بۇ يەرگە كەلتۈ-رۈشتىكى مەقسىتىم بىزنىڭ ئايرىم قىينچىلىقلىرىمىز ئەنە شۇلار-غا ئوخشىغان قىينچىلىقلاردىن ئىبارەتتۇر، دېمەكچىمەن. راست، بىز «ئەدلىيە ئورگىنىغا يەرلىك زىيالىي كادىرلارنى جەلپ قىلىش بىلەن باراۋەر، ئەدلىيە ئۆزىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ئەلۋەتتە ساقلاي-دۇ» دېگەن پىرىنسىپنى قوبۇل قىلغانىدۇق. ھازىر ئەدلىيە ئور-گانلىرىنىڭ پۈتۈنلەي ئۆزگەرمەي تۇرۇشىنىڭ سەۋەبلىرى ئەنە شۇنىڭغا ئوخشىغان ئەدلىيە تىلىدىكى كۈن ھېسابىنىڭ ئۆزاقلى-قىدىندۇر. ئەگەر بۇ پۈتۈنلۈك مۇشۇنداق ئىشلاردىن ئىبارەت بولسا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قىين بولىدۇ.

بۇنىڭ ئۈچۈن، تەبىئىي، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئاز كۈندە ئەدلىيە ئورۇنلىرىغىمۇ «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى» غا مۇۋاپىق ئۆزگىرىش كىرگۈزىدۇ. شۇنىڭغا قەدەر زىيالىيلىرىمىزنىڭ بۇ ساھەدىكى مۇھىم ۋەزىپىسى سايلامغا تەييارلىق كۆرۈش بىلەن بىللە، خەلقىمىزگە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان «خەلقلەرنى قانۇنسىز تۇتقۇنغا، قاماققا ئېلىشقا ۋە جەريمانە قويۇشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. يەنە ھوقۇقى بولمىغان ئىدارە-لەرگە قانۇنىي تەرتىپ بويىچە ھېچكىمنى تۇتقۇنغا، قاماققا ئې-لىشقا ۋە سوراق قىلىشقا ھەمدە جەريمانە قويۇشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ.

ھەرقانداق ئىدارىلەرنىڭ ۋە دىنىي ئورۇنلارنىڭ خەلقىە تەن جازا بېرىشى مەنئى قىلىنىدۇ. خانىم ـ قىزلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇنىي، ئىجتىمائىي، مائارىپ جەھەتلىرىدە بارا-ۋەر ھوقۇقتا بولۇشىغا كاپالەت بېرىدۇ» دېگەن قانۇننى ياخشى چۈشىنىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمايدىغان ئۇنسۇرلار بو-لىسا، ئۆلارنىڭ سىرلىرىنى پاش قىلىش ۋە خەلقىمىزنىڭ ئەرز ـ داددىنى تېزلىكتە جايلارنىڭ ئۆزلىرىدە ئادىللىق بىلەن تەكشۈرۈپ

بېرىشنى تەلەپ قىلىپ، خەلققە ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

(«شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1946 - يىل 28 - سېنتەبىردىكى سانىدىن)

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ بۇ نۇتقىدا مىللىي نۇقتىئىنەزەر، مىللىي ئىنقىلاب، مىللىي مەسىلىلەردە مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەر مۇجەسسەملەنگەن، جۇملىدىن بىزنىڭ مىللىي ئىنقىلابىمىزنىڭ يالغۇز بىر مىللەتكە قارىتىلغان بولماستىن، بەلكى خەلقنىڭ شىللىسىگە مىنىۋېلىپ، خەلقنى دەھشەتلىك ئېزىپ زۇلۇم سالغۇچى مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىققا قارىتىلغانلىقى كەسكىن كۆرسىتىلگەن. شۇنداقلا ھەر مىللەت زىيالىيلىرى «تىنچلىق بىتىم»نى قەتئىي ئىجرا قىلىپ، سايلامنى ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە چاقىرىلغان.

جاھىل كۈچلەرنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە ئىشپىيون ئەۋەتىپ بۇزغۇنچىلىق قىلۋاتقانلىقى ۋە ئاخبارات ئوغرىلاپ، ئۆتكۈزۈلۈش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى پاش قىلماق ئۈچۈن، ئەپەندىم مەخسۇس بىر پارچە ماقالە يېزىپ ئېلان قىلدى. تۆۋەندىكىسى شۇ ماقالىنىڭ تولۇق تېكىستى:

تۈزەلمەس ئىپلاسلارنى نېمە قىلماق لازىم

ئىستىبداد زالىم ھاكىمىيەتنىڭ دەۋرىدە، خەلقنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولغانلار ئاساسەن جىگۈرچۇ (ساقچى باشقارمىسى) خىزمەتچىلىرى ئىدى. تەبىئىي، ئۇلاردىن خەلقىمىز ھەددىدىن تاشقىرى نەپرەتلەنگەنلىكىلىرى ئۈچۈن ئۇلارغا ناھايىتى دەرىجىدە ئۆچ ئىدى. ئۆلكىمىزدە ئىستىبداد زالىم ھاكىمىيىتى كۆتۈرۈلۈپ، مۇستەبىت قارا سىياسەت پۈتۈنلەي يوقىتىلىپ، خەلقچىللىق سىياسەت تۈرمۇشتا ئەملىگە ئاشۇرۇلماق بولۇپ بىز بىتىمگە كەلگەندىن كېيىن، «فتلقى ادم من ربه كلمت فتاب

علیه (له هو) ثوب الرجیم» (ئادەم رەببىمگە يالۋۇرۇپ توۋا قىلىدى. ئاللاتائالا ئۇنىڭ توۋىسىنى قوبۇل قىلدى. ئاللا توۋا قىلغانلارنىڭ توۋىسىنى قوبۇل قىلىپ رەھىم ئەيلىگۈچىدۇر) گەئاساسلىنىپ، ئۇلار ئۆتمۈشتىكى ئىشلىرى ئۈچۈن ئاللاتائالا ئالدىدا توۋا قىلىپ، ئەمدى ساداقەتلىك بىلەن خىزمەت قىلۇرلار دەپ ئۈمىد قىلغاندۇق. ھەقىقەتتە بۇلارنىڭ ئەكسەرىيەتى (كۆپىنچىسى) بۇرۇنقى قىلمىشلىرى ئۈچۈن پۈشايمان قىلىپ، ئاللا ئالدىدا توۋا قىلىپ، بىزنىڭ ئالدىمزغا كېلىپ قالغان ئۆمرىنى خەلق ئۈچۈن ساداقەتلىك بىلەن خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىغانلىرى توغرۇلۇق ۋەدىلەر بېرىپ، ئەمەلدە ئىسپات قىلماق ئۈچۈن خىزمەت قىلماقتىلەر. لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇناپىقلار بولماي قالمىدى. بۇلار ھازىر مۇستەبىت ئۇنسۇرلارنىڭ دۇتارلىرىغا ئۇسسۇل ئوينىماقتا. جانابي ھەقنىڭ دېگىنىدەك مۇبادا مۇستەبىت كۈچ ئۇلارغا 5 ـ 6 مىليون پۇلنى بېرىپ قويۇپ قولىغا خەنجەر بەرسە، ئۇلار ئۆز ئانىسىنى سويۇشتىنمۇ يانمايدۇ. بىز بىتىمگە ئىمزا قىلغاندىن كېيىن، خەلقنى ھەمىشەم خاتىرجەملىكە دەۋەت قىلىپ تۇرساق، بۇ مۇناپىقلار غوجىلىرىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى بېجىرمەك نىيىتىدە خەلق ئارىسىغا ئىختىلاپ سالماق ئۈچۈن پىتنە تارقىتىپ، ئىغۋا تەشكىل قىلىپ يۇرگەنلىرىمۇ يوق ئەمەس ئىكەن. مىسال كەلتۇرۇپ كېتەي: بۇنىڭدىن بىر ـ ئىككى ئاي بۇرۇن بىر ئادەم مېنىڭ ئالدىمغا كىرىپ: «مەن بۇرۇن جىگۈچۈدا خىزمەت قىلاتتىم، بۇرۇن قارا سىياسەت يۇرگۈزۈلۈپ تۇرغاندا خىزمەت قىلماسقا ئىلاج يوق ئىدى. مەن خەلققە قارشى خىزمەت قىلدىم. ئەمدى مېنى يېڭى ھۆكۈمەت پالانى جايغا ساقچى ئىدارە باشلىقلىقىغا بەلگىلەپتۇ. مەن ئۆتمۈش ئىشلىرىم ئۈچۈن توۋا قىلدىم. ئەمدى خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىمەن» دەپ ماڭا ۋەدە بېرىپ چىقىپ كەتكەنىدى.

يېقىندا چۈچەككە بارسام، شۇ مۇناپىق ئۆز ئاتىسىنى بىر كىشى بىلەن ئۇچ ـ تۆت تاغار چاي ۋە بىرئاز پۇل بىلەن چۆچەككە يولغا سېلىپتۇ. ئۇلارغا تاپشۇرغان تاپشۇرۇقلىرى:

(1) چۈچەك ۋىلايىتىدىكى ئىدارە باشلىقلىرى ۋە ھاكىملە-

رىنك ئىسملرى ۋە مىللىتى نېمە؟

(2) چۆچەك ۋىلايىتىدە قانچىلىك ئەسكەر بار ۋە ئۇلارنىڭ قوراللىرى قانداق؟ قەيەرلەردە تۇرىدۇ؟

(3) ھەممەتسىزرەك ۋە ۋىجدانسىزراق رەھبەرلەرنى، ئاڭسىزلارنى سېتىۋېلىپ، تەرەپدار تەشكىل قىلىپ، ئارا بۇزۇش ھەرىكىتىنى قىلىش. بۇ پەس تەبىئەتلىك ئۆزىنىڭ قېرى ئاتىسىنى ئاۋارە قىلىپ يۈرگۈچە شۇ سوئاللارنى ماڭا بەرسە، مەن مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا تولۇق جاۋاب بېرەر ئىدىم.

بىرىنچى سوئالغا جاۋاب:

چۆچەك ۋىلايىتى قازاق، ئۇيغۇر، موڭغۇل، تاتار، ئۆزبېك مىللەتلىرىدىن تەركىب تاپقان مۇرەككەپ ۋىلايەت بولغانلىقتىن، ئۇ يەردە ۋىلايەت ئىدارە باشلىقلىرى ۋە ھاكىملىرى شۇ خەلقلەردىن سايلانغانىدى. ئۇلارنىڭ ئىسملىرى تۆۋەندىكىچە:

چۆچەك ۋالىيسى: باشباي، قازاق

مۇئاۋىنلىرى: قاسىمئاخۇن، ئۇيغۇر

ئالىمجان، ئۆزبېك

مائارىپ ئىدارە باشلىقى: مەخسۇتخان، قازاق

مۇئاۋىنى: مەخمۇتجان، ئۆزبېك

ساقچى ئىدارە باشلىقى: ئابدۇلئەزىز، ئۇيغۇر

مۇئاۋىنى: ئەخمەتغالى، قازاق

گېزىت ئىدارە باشلىقى: دۇبەك، قازاق

مۇئاۋىنى: ز. ئابدۇقادىر، ئۇيغۇر

ئەدلىيە مەھكىمە باشلىقى: دۇيسەنبېك، قازاق

پولك كوماندىرى: ئابلاخان، ئۇيغۇر

بىرىنچى مۇئاۋىن كوماندىرى: بالقاش، قازاق

چۆچەك ھاكىمى: ئۆمەرئاخۇن، ئۇيغۇر

مۇئاۋىنى: ئىلياس، قازاق

يەر ـ سۇ ئىدارە باشلىقى: لاكىيق، رۇس

مۇئاۋىنى: ئەدىلبېك، قازاق

سەھىيە ئىدارە باشلىقى: مۇھەممەت يۈسۈپ، ئۆزبېك

مۇئاۋىنى: ئابلەي، تاتار

مالىيە ئىدارە باشلىقى: ۋاققاس، تاتار
مۇئاۋىنى: خىزىر، قازاق
دۆربىلجىن ھاكىمى: نۇرساپا، قازاق
بىرىنچى مۇئاۋىنى: كوكورش، موڭغۇل
ئىككىنچى مۇئاۋىنى: ئۆمەرئاخۇن، ئۇيغۇر
چاغانتوقاي ھاكىمى: ئەنۋەر، قازاق
مۇئاۋىنى: سەيقان، قازاق
قوبۇق ھاكىمى: گۆنجىن لاما، موڭغۇل
مۇئاۋىنى: ئابلەھەتخان، ئۇيغۇر
شىخو ھاكىمى: نەسرىددىن، ئۇيغۇر
بىرىنچى مۇئاۋىنى: ماغاۋىيە، قازاق
ئىككىنچى مۇئاۋىنى: موڭغۇل
ساۋەن ھاكىمى: قالىبەك، قازاق
مۇئاۋىنى: شاھابىددىن قارى، ئۇيغۇر
ئىككىنچى سوئالغا جاۋاب:

چۆچەك ۋىلايىتىدە ئۈچ پولك ئەسكەر تۇرىدۇ، ئىككى پىيادە، بىر ئاتلىق پولك، بىر پىيادە پولك چۆچەكنىڭ ئۆزىدە تۇرىدۇ. بىر پىيادە پولك شىخودا، يەنە بىر ئاتلىق پولك ساۋەندە تۇرىدۇ.

ئۈچىنچى سوئالغا جاۋاب:

ھەممەتسىز، ۋىجدانسىز، ئاڭسىز، سېتىلىدىغان رەھبەرلەردىن ئۈياقتا كاساتچىلىقراق. چۈنكى، ئۈياقتا ئۇنىڭغا ئوخشاش پەس تەبىئەتلىك مۇناپىق تېپىلمايدۇ. ئۈياقتىكىلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا كەلسەك، بىر باشباينىڭ ئۆزى بۇنىڭغا ئوخشاش مۇناپىقلارنىڭ بەش ـ ئالتىسىنى سېتىۋېلىشقا ئىمكانىيىتى بار.

ئەگەر ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش پاسكىنىلارغا كېرەك بولسا، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىدارىلىرىگە ئالاقە يازسا، تولۇق جاۋاب ئەۋەتىپ بېرىدۇ. بۇ مەلۇماتلار ئاللىقاچان پۈتۈن ئۆلكىلىك ئىدارىلەرگە مەلۇمدۇر. ئۈچ ۋىلايەت ئىچىدە يوشۇرۇندىغان ھېچ بىر نەرسە يوقتۇر. ئومۇمىي مىللىي ھەربىي قىسىملارنىڭ سانى 12 مىڭدىن ئىبارەتتۇر. ئالتەشەھەر تەرىپىدىن كەلمەكتە بولغان

خەۋەرلەرگە قارىساق، يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش ساقچى ئىدارىلىرىنىڭ بىغەرەزلىرى ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىدىن پايدىلىنىپ يەنە خەلقنىڭ بوينىغا مىنۋالغۇسى بارلىقى كۆرۈندۇ. ھازىر بۇرۇنقى سىياسەتنى ساقلاپ قېلىشقا قەتئىي يول قويۇلماسلىقنى ئۆلار چۈشىنىپ يەتمىگەن بولسا كېرەك ياكى چۈشەنگەن بولسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ ئەخمەقلىقىغا ئىقرار قىلىشنى خالىمىسا كېرەك. ئاندىرسن دېگەن يازغۇچىنىڭ بىر كارول توغرۇلۇق يازغان ھېكايىسى بار.

بىر كۈنى ئىككى ئالدامچى كارولغا كېلىپ، بىز ئالتۇن ۋە يىپەكتىن رەخت توقۇيمىز، ئۇ رەختنى يالغۇز ئەقىللىك كىشىلەر كۆرەلەيدۇ، ئەقىلسىزگە كۆرۈنمەيدۇ دەپتۇ. كارول ئالدامچىلارغا ئۇ رەختنى توقۇشنى بۇيرۇپتۇ. كۆپلىگەن ئالتۇن ۋە يىپەكلەرنى بېرىپتۇ. ئالدامچىلار يالغاندىن توقۇۋاتقان كىشى بولۇۋېلىپ ئولتۇرۇپتۇرلەر. كارول ئۆزىنىڭ بىر ئەمەلدارىنى قانداق توقۇلۇۋاتقانلىقىنى بېرىپ كۆرۈپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. ئەمەلدار دۇكانغا كىرىپ ھېچ نەرسە كۆرەلمەستىن، لېكىن كۆرمەي قالسا ئەقىلسىزلەر قاتاردا بولۇپ قېلىشتىن قورقۇپ، كارولغا كۆرگەنلىكىنى بايان قىلىپتۇ. كارولنىڭ ھەممە ئەمەلدارلىرى ئەقىلسىزلەر ھېسابىدا بولۇشىدىن قورقۇپ، يوق رەختنى ھەممىسى ئوخشاش ماختاپتۇرلەر. كارول ئۆزىمۇ رەختنى كۆرمەستىن بۇ رەختنىڭ ئەقىلسىزگە كۆرۈنمەيدىغان خۇسۇسىيىتىنى ئېسىدە تۇتۇپ، ئۆزى كۆرمىگەن بولسىمۇ رەختنى ماختاپ يېرىم كۈن شۇ رەختتىن «تىكىلگەن» «كىيىم»نى «كىيىپ» كوچىغا چىقىپتۇ. كوچىدا كۈنلۈك ئاستىدا ئەسكەرلىرى ئالدىدا قىپيالىڭاچ كېتىپ بارغان كارولنى كۆرگەن خەلق تەئەججۈپلىنىپ، بۇرۇن ئاستا ـ ئاستا «كارول يالىڭاچ كوچىغا چىقىپتۇ!» دەپ، كېيىن «يالىڭاچ كارول!» «يالىڭاچ كارول!» دەپ ۋارقىراشقا باشلاپتۇ. كارول ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى ۋە ھەقىقەتەن يالىڭاچ كېتىپ بارغانلىقىنى بىلگەن بولسىمۇ شۇنى ئىقرار قىلىشقا ئىزا تارتىپ كېتىۋېرىپتۇ.

شۇنىڭغا ئوخشاش، مۇستەبتىلەر ئۆزلىرىنىڭ يالىڭاچلىقى

نى ئىقرار قىلىشقا ئۇنىمايدۇرلەر. مۇستەبىت كۈچ نېمە قىلىشنى بىلمەي، بىز خەلقلەرنى يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ھمايە قىلماقىقا دەۋەت قىلساق، ئۇلار خەلقنى غەزەپلەندۈرىدۇ.

شۇنىڭ نەتىجىسىدە چۆچەكتىن ئۆتكەن *1000*دىن ئارتۇق كىشىنىڭ ئىچىدىن خەلق ئون نەچچە سابىق ساقچى ئىدارە خىزمەتچىلىرىگە ھۇجۇم قىلىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، رۇس، خەنزۇ ۋە باشقا ھەر مىللەتتىن بار ئىكەن.

مانا بۇ ھادىسىمۇ خەلقنىڭ جىڭۈچۈ (ساقچى باشقارمىسى) خىزمەتچىلىرىدىن نەقەدەر نەپرەتلىنىپ غەزەپلەنگەنلىكلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. سابىق جاللاتلار ھازىرقى ئۆزگىرىشنى ياخشى چۈشىنىپ، خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغايدىغان ئىشلىرىدىن ساقلانمىقى لازىم بولىدۇ.

خەلقىمىزنىڭ ياخشى چۈشەنمىكى كېرەككى، ئالدىمىزدىكى سايلام نەتىجىسىدە خەلقىمىز بىتمىدە كۆرسىتىلگەن ھوقۇقلارغا تولۇق ئىگە بولمىقى لازىم ۋە ئۆزىنىڭ خالىغان كىشىلىرىدىن مەمۇرلار سايلاپ ئالماقلىرى كېرەك. ئايرىم زالىملار ئۈستىدىن ئەرز بېرىش ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن قورقماستىن ئۇلارنىڭ يۈزىدىكى نىقابلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، سىرلىرىنى پاش قىلىپ، ئەمەلدىن قالدۇرماقلىرى لازىم بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلقىمىز ھوشيار بولۇپ، تېخى بىتمگە چۈشەنمەي، جاللاتلىق پالتىسىنى قويىندا ساقلاپ يۈرگەن بۇزۇقلارنىڭ سىرلىرىنى پاش قىلىپ، ئۇلارنى خەلقچىللىقنىڭ تۆمۈر سۈپۈرگىسى بىلەن سۈپۈرۈپ، ئۆتمۈشنىڭ ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىمىقى لازىم بولىدۇ!

1947 ـ يىل *23* ـ ئىيۇن

ۋاھالەنكى، يەتتە ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە باراۋەرلىك، خەلقچىللىق ۋە تىنچلىق بېرىشنى خالىمايدىغان گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى، خۇسۇسەن يەتتە ۋىلايەتنى كونترول قىلىپ تۇرغان ھەربىي ۋە ساقچى دائىرىلىرى سايلام خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ئاللىقاچان ھەر خىل توسالغۇلارنى پەيدا قىلىۋاتاتتى . شۇنداق بولۇشىغا

قارىماي، باراۋەرلىك، خەلقچىللىق ۋە تىنچلىقنى ياقلىغۇچى ئامما، بۇ لۇپمۇ ياش زىيالىيلار ئىلگىرىكى ۋالىي، ھاكىملارنىڭ تەھدىتلىرىگە، ئەسكەر ـ ساقچىلارنىڭ كالتەكلەش، ئۆلتۈرۈشلىرىگە قارىماي، سايلامغا نازارەت قىلىشقا كەلگەن ۋەكىللەرگە ئاق تېررورلۇق، بېسىم ۋە زۇلۇم ـ ستېم ئۇستىدىن ئەرز ئېيتىپ كېلىشەتتى. گومىنداڭ غالچىلىرىنىڭ سايلامغا بۇزغۇنچىلىق قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىدەك ئەكسىيەتچىل ھەرـ كەتلىرىنى پاش قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ خەلقچىللىق ۋە ئەركىنلىككە بولـ غان تەلپۈنۈشىنى ئىپادىلەيتتى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ۋە بىر قىسىم مىللىي مۇناپىق، غالچىلارنىڭ بىتىمگە قارشى قىلىۋاتقان پىتـ نە ـ ئىغۋالىرىنى قاتتىق سۆكۈپ، ھەربىي ۋە ساقچىلارنىڭ ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىقىنى تەلەپ قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىتىم توغرىسىدا، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەت توغرىسىدا تونۇشى مۇجمەل، ھەتتا ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە قارشى پوزىتسىيەدىكىلەرمۇ كېلىپ، ھەر خىل سوئاللارنى سورىشاتتى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى، ھەربىي ۋە ساقچى دائىرىلىرى ۋە ساتقۇن، غالچىلارنىڭ قاتتىق بېسىمى ۋە زەربـ سىگە ئۇچرىغان زىيالىيلار بولسا باشقىدىن روھلىنىپ، بىتىمنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغان، تەشۋىق قىلىدىغان ۋە ئىجرا قىلىدىغانلىغىنى بىلدۇـ رۇشەتتى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، مەسئۇت تەرەپدارلىرىنىڭ ۋەكىللىرىمۇ بۇرـ ھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى، ئابدۇرېھىم ئەيسا قاتارلىق سايلام نازاـ رەتچىلىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ، خىلمۇ خىل سوئاللارنى سورىشاتتى. بىزـ نىڭ سايلامنى نازارەت قىلىش ئۇچۇن بارغان ۋەكىللىرىمىزمۇ «ئۇچ ۋىلاـ يەتكە ئوخشاش قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرىمىز» دەپ قىزىق قانلىق قەـ لىپ قويۇش ئېھتىمالى، ئويلىرى بار ياشلارغا سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەنـ چە بېرىپ، ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ بىتىمنى قەتئىي ئىجرا قىلىش ئىكەنلىـ كىنى قايتا ـ قايتا تەكىتلەش ئارقىلىق ئۇلارنى توغرا يولغا باشلىدى.

ئەمما، ئەكسىيەتچىل مەيدانىنى زادى ئۆزگەرتمىگەن، بىتىمگە قارـ شى بىر قىسىم ئۇنسۇرلار قەستەن ماجىرا تېرىپ، سايلامغا نازارەت قەـ لىش گۇرۇپپىسىدىكىلەرگە ئاۋارىگەرچىلىك تۇغدۇرۇپلا يۈردى، يوشۇرۇن زەربىلەرمۇ بەردى. ئۇلار گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھەربىي ۋە ساقچىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋېلىپ، سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىدىكـ لەرگە تەھدىت سېلىپ، ئۇلارنىڭ نورمال خىزمىتىگە توسقۇنلۇق قىلدى.

يەكەنگە ئەۋەتىلگەن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بۇرھان شەھىدى ئاممىۋى يىغىنغا رياسەتچىلىك قىلىۋاتقاندا يەكەن ۋالىيسى، گومىنداڭچى ئۇنسۇر جۇ فاڭگاڭ ئۆز ساقچىلىرىنى پۈتۈن كىيىندۈرۈپ، ئاممىنى ئارىسىغا قويۇۋېتىپ يىغىننى بۇزغاندىن سىرت، ھەتتا ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا ئاممىغا قارىتىپ ئوق چىقاردى. تەرەققىيپەرۋەر خادىملارنى تۇتۇپ قامايدىغان ئىشلارنى كەينى ـ كەينىدىن سادىر قىلدى. ھەتتا بۇرھان ئەپەندىنى قورشىۋېلىپ بىر ئۆيگە قامىۋېلىپ، ئۇنىڭ ھاياتى خەۋپكە ئۇچراشقا تاسلا قالغانىكەن.

قەشقەرگە ئەۋەتىلگەن سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى سەيپىدىن ئەزىزىمۇ تەھدىت ئاستىدا قالغانىكەن. مارالبېشى ساقچى ئىدارىسى باشلىقىنىڭ 470 دوللارغا خىيانەت قىلغانلىقى پاش بولۇپ، خەلق ئاممىسى ئۇنى سوتلاش ھەقىدە سايلام رەھبەرلىكى گۇرۇپپىسىغا ئەرز قىلغاندا، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى خىيانەتچى ساقچى باشلىقىنىڭ ئورنىغا قۇربان ئىسىملىك بىر ئادەمنى يالغاندىن خىيانەتچى قىلىپ ياساپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭ پۈت ـ قولىنى باغلاپ سۆرەشتۇرگىنىچە قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىگە ئەكېلىپ قولغا ئالغان بوپتۇ. بۇنىڭ بىلەن خەلقنىڭ كۆزىنى بوياپ، ھەقىقىي خىيانەتچىنى قوغداپ قالماقچى بوپتۇ.

ئاقسۇغا ئەۋەتىلگەن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ئابدۇرېھىم ئەيسا ۋە گۇرۇپپا ئەزالىرىدىن قاسىمجان قەمبىرى يېڭىدىن تەيىنلەنگەن ئاقسۇ ۋالىيسى ئابلىز مەخسۇم، شۇنىڭدەك شايىپ قارى ھاجى، ئوسمان دامۇللام ۋە توختامىش (ئاقسۇنىڭ گومىنداڭچە رەسمىي ۋاۋىن ۋالىيسى) قاتارلىقلار بىلەن باي ناھىيەسىنىڭ سايلام ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىققانىكەن. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئامما ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ، باي، سايرام، قىزىللاردىن بولۇپ 500 دىن ئارتۇق ئاتلىق ئادەم ئۇلارنىڭ ئالدىغا قارشى ئېلىشقا چىقىپتۇ. ۋەكىللەر بىلەن ئامما قىزىلدىن 20 چاقىرىم يىراقلىقتىكى پىستە داۋان دېگەن يەردە ئۇچرىشىپتۇ. ئامما قايىنام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈپتۇ. شۇ ئارىدا ئابىت شىياڭجاڭ دېگەن بىرى قاسىمجان قەمبىرىنى تونۇپ قېلىپ، دەررۇ بايدا تۇرۇشلۇق ئامانلىق ساقلاش پولكىنىڭ لى فامىلىلىك تۇەنجاڭىغا قاسىمجان قەمبىرىنىڭ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغان مىللىي ئارمىيەنىڭ رەھبىرى ئىكەنلىكىنى مەلۇم قىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن لى تۇەنجاڭ دەرھال قو-

شۇن باشلاپ بېرىپ، تەپ تارتماستىن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپا ئەزالىرىنى ۋە قارشى ئېلىشقا كەلگەن خەلقنى قورشۇاپتۇ. ئەسكەرلەر خەلققە قارىتىپ ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ھاشىم مەزىن دېگەن كىشىگە ئوق تېگىپ نەق مەيدانىدا جان ئۈزۈپتۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، قۇربان يۇزبېشى دېگەن كىشىنىڭ پۇتىغا ئوق تېگىپتۇ. باي ناھىيەلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى رەئىسى ھۇسەيىن ئېلى قاتارلىق ئون كىشىنى ئۇ-رۇپ، زەخمىلەندۇرۇپ، مەيدانىنى قانغا بويىاپتۇ ۋە ئىككى نەپەر گۇناھسىز تەرەققىيپەرۋەر ياشنى تۇتۇپ كېتىپتۇ. سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپ-پىسىدىكىلەر بۇ زوراۋانلىقلاردىن قىلچە قورقۇپ قالماي، ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ ھاۋالىسى بىلەن خىزمەت بېجىرگىلى كەلگەنلىكى ھەققىدە بايانات ئېلان قىلىپ، بىتىمنى دەپسەندە قىلىدىغان بۇنداق ۋەھشىي قىل-مىشلارغا قاتتىق ئېتىراز بىلدۇرۇپتۇ. قولغا ئالغانلارنى دەرھال قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ قاتتىق تۇرۇپتۇ. بىراق، توختامىش بىلەن لى تۇەنجاڭ ئىككىسى «ئۇقۇشماسلىق بولۇپ قاپتۇ» دەپلا تۇرۇۋاپتۇ. سايلام-غا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىدىكىلەر تۇرمىگە تاشلانغان ئىككى نەپەر ياشنى چىقىرىپ بېرىشنى تەلەپ قىلسا، لى تۇەنجاڭ: «ئۇلار چەت ئەلگە قېچىپ كېتىپتۇ، بىزدە يوق» دەپ تېنىۋاپتۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭدا گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ سايلام جەريان-دا قىلغان مانا مۇشۇنداق زوراۋانلىقلىرى ئۇچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىدى. بولۇپمۇ گومىنداڭ ئارمىيە ـ ساقچىلىرىنىڭ بىز تەرەپتىن تەشكىللەنگەن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىدىكى-لەرنى ئىسكەنجىگە ئېلىۋېلىشى، ھەتتا سايلامغا قاتناشقان ئامىمغا تەپ تارتماستىن ئوق چىقىرىپ بىرمۇنچە كىشىلەرنى يارىلاندۇرۇش ۋە ئۆل-تۇرۇش ۋەقەلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى خەلقنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى، جۈملىدىن «جانغا جان، قانغا قان ئالىمىز» دەيدىغان قىساس ئېلىش خاراكتېرىدىكى ۋەقەلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە شىمالىي شىنجاڭدىكى تارباغاتايغا ئەۋەتىلگەن سايلامغا نا-زارەت قىلىش ئالتىنچى گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، گومىنداڭنىڭ سادىق غالچىسى تۇ يۈزې، يەنى تۈركىستان نوغايبايېۋ 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى دۆربىلجىنىدە غەزەپلەنگەن ئاممىا تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى.

بۇ ۋەقەنىڭ جەريانى مۇنداق: شۇ كۈنى تۈركىستان دۆربىلجىن كە-

نوخانىسى ئالدىدا بىتىمگە قارشى ئەكسىيەتچىل تەشۋىق ۋەرەقىسى تار-قىتىۋاتقاندا خەلق ئۇنى قورشۋېلىپ تارقىتىشقا يول قويماپتۇ. بىراق ئۇ تاپانچىسىدىن ئاسمانغا ئوق چىقىرىپ، خەلقنى قورقۇتماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى خەلقنى تېخىمۇ غەزەپلەندۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئامما ئۇنىڭ قورالىنى تارتىۋېلىپ ناھىيەلىك ھۆكۈمەتكە ئېلىپ مېڭىپ-تۇ. ئەمما بۇ ئەكسىيەتچى ئۇنسۇر يول ئۈستىدىلا غەزەپلەنگەن ئامما تە-رىپىدىن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ.

يۇقىرىقىدەك ۋەقەلەرنىڭ كەينى - كەينىدىن يۈز بېرىشى سايىلام ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىۋاتاتتى.

32. ئادالەت! ئادالەت! ئادالەت!

مەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ، 1946 - يىل 10 - ئايىنىڭ 18 - كۈنى يەتكىدىم. «ئىتتە» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ تۇنجى بالام — قىزىم يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچتى.

ئەخمەت ئەپەندىم شۇنچىلىك خۇشال بولدىكى، ئۇ ئۆزىنىڭ دۇشمەن ئۇۋۇسىدا تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقانلىقىنى قىزىغا قويىدە-غان ئىسىم ئارقىلىق نامايان قىلماقچى، ئادالەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋات-قانلىقى، ئادالەت يولىدا جان پىدالىق بىلەن ئېلىشىۋاتقانلىقىنى جاكار-لىماقچى.

ئەپەندىم ئاستا يېنىمغا كىرىپ، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پېشانە-سىگە سۆيۈپ قويغان ۋاقتىدا چىرايىدىن ئىپتىخارلىق يېغىپ تۇراتتى، بالىنىڭ ئىسمىنى نېمە قويۇش ھەققىدە مېنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشكە-نىمۇ يوق. ئۇنىڭ قۇلىقىدا ئادالەت سىگنالى ياڭرىسا كېرەك، ئۆزىنىڭ دۇشمەن ئۇۋۇسىدا تۇرۇپ كۈرەش قىلىۋاتقانلىقىنى ئۆزىنىڭ قىزىغا قوي-غان ئىسمى بىلەن ئىپادىلىمەكچى.

بىرئازدىن كېيىن ئەپەندىم يۆگەك ئىچىدە كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرغان بالىنى ئاۋايلاپ قولىغا ئالدى - دە، ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنلۇك ئا-ۋازدا بالىغا ئىسىم قويدى:

«ئىسمى ئادالەت بولسۇن، ئادالەت! ئادالەت!»

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئەپەندىم ئۆزىنىڭ يالغۇز چۈشكەن سەك-كىز سۈڭلۈق سۈرىتىنى ئېلىپ دوختۇرخانىغا كەلدى ۋە قويىندىن سۈ-رەتنى چىقىرىپ بالىنىڭ ياستۇقى ئاستىغا قىستۇرۇپ قويدى. سۈرەتنىڭ ئوڭ تەرەپ تۆۋەن بۇرجىكىگە ئۆز قولى بىلەن مۇنۇ سۆزلەرنى يېزىپ قويغانىكەن:

ئەخمەتجاننىڭ قىزىمىزغا يادىكار قىلغان سۈرىتى

قىزىم ئادالەتكە!

ئە . قاسىمى

1946 ـ يىل *10* ـ ئاينىڭ *30* ـ كۈنى شەھرى ئۈرۈمچى

قىزىمغا تۇتۇلغان بۇ ئۇنتۇلماس ئەستىلىك تا بۇگۈنگىچە ساقلىنىپ تۇرۇۋاتىدۇ!

«ئەخمەت ئەپەندىم پەرزەنتلىك بوپتۇ» دېگەن خەۋەر تېزلا تارقىلىپ، ھەممىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى، نۇرغۇن دوستلىرىمىز كېلىپ بىزنى يوقلىدى. بىر كۈنى جاڭ جىجۇڭنىڭ ئايالى خۇڭ شىخۇ چوڭ قىزى جاڭ سۇڭۇنى ئېلىپ دوختۇرخانىغا يوقلاپ كەپتۇ. راستىنى ئېيتسام، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى تىنچلىقپەرۋەر گېنېرال دەپ ئاتىلىشقا لايىقكەن، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ناھايىتى ھۆرمەت قىلىدىكەن. ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت خەلقىگە كۆپرەك ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش ئويىمۇ بار ئىكەن. لېكىن ئۇ يەنىلا جياڭ جيېشىنىڭ ئادەمى، ھەردائىم جياڭ جيېشىنىڭ بېسىمىغىمۇ، گومىنداڭ جاھىللىرىنىڭ توسقۇنلۇقىغىمۇ ئۇچراپ تۇرىدىكەن.

گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ خانىمى خۇڭ شىخۇ ماڭا مېھرىبانلىق بىلەن «بالىغا سۈتىڭىز يېتەمدۇ؟ بالا ئاز دېگەندە ئالتە ئاي ئانا سۈتى بىلەن ئوزۇقلانغىنى ياخشى، سوغۇق سۇغا قولىڭىزنى تېقىڭ، ھېچبولمىسا بىر ئاي شۇنداق قىلىڭ، ئۇنداق قىلمىسىڭىز كېيىن ئاغرىقچان بولۇپ قالىسىز» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن، ئاتايىتەن ئالتۇندىن سوقتۇرغان زەنجىرلىك بويۇن ئاسقۇچنى قىزىمنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويدى. تۇمارنىڭ ئالدى يۈزىگە ئۇيغۇرچە «خۇدايىم ساقلىسۇن»، كەينى يۈزىگە خەنزۇچە «上帝保佑» دېگەن خەتلەر ئويۇلغانىكەن. ئۇ يەنە ماڭا خاڭجۇنىڭ يىپەكتىن ئىشلەنگەن بىر جۇپ ياستۇق قېپىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ قىممەتلىك سوۋغاتلارنى مەن بۇگۈنگىچە ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

كىچىك ئاپام پاتمىنىڭ ئوغلى، كېيىنچە ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ كىنۇايىلىقىنى ئۆتىگەن نەۋرە ئىنىم ئوسمانجاننىڭ سىڭلىسى رىزۋانگۈل غۇلجىدىكى چاغدا بىزنىڭ ئۆيدىن چىقماي يۈرىدىغان، ئەپەندىمۇ ئۇنى يېنىدىن ئايرىماي «چوڭ قىزىم» دەپ ئاتايىتى ھەم ئۇنىڭغا ناھايىتى

1947 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا ئەخمەتجان قىزىمىز بىلەن ئوڕۇمچىدە

1947 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا مەن قىزىمىز بىلەن ئوڕۇمچىدە

ئامراق ئىدى.

رىزۋانگۇلمۇ ئەپەندىمنى دادىسى ئورنىدا كۆرۈپ، ئۇنىڭ يېنىدىن چىقماي ئۆگىنەتتى ۋە بەزىدە ماڭا ياردەملىشىپ ئۆي ئىشلىرىنىمۇ قىلىشىپ بېرەتتى. بىز ئۇرۇمچىگە ماڭغاندا، رىزۋانگۇل يىغلاپ بىللە كېتىمەن دەپ ئەگىشىپ تۇرۇۋالغان. بىراق، بىز ۋەزىيەتنى مۆلچەرلىيەلمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن، رىزۋانگۇلنى غۇلجىدا قالدۇرۇپ كەلگەنىدۇق. ئەمدى بىزنىڭ ئۇرۇمچىدىكى تۇرمۇشىمىزمۇ بىرقەدەر مۇقىم بولۇپ قالدى. بىراق، ئەپەندىمنىڭ نەنجىڭغا بارىدىغان خەۋىرى بار. مەن تۇغۇتلۇق بولغاچقا، ئەپەندىمنىڭ نەنجىڭغا بېرىشىنى قوللاپمۇ كەتمەيمەن، «ئۇرۇمچىنى دۇشمەن ئۇۋۇسى دەۋاتسام، ئەمدى قويۇپ نەنجىڭ دېگەن تېخىمۇ چوڭ دۇشمەننىڭ ئۇۋۇسىغا كېتىپ بارىدۇ». مېنىڭ كۆڭلۈم يەنىلا پاراكەندىچىلىك ئىچىدە.

ئەپەندىم ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتى بىلەن دائىم سىرتتا يۈرەتتى، تولا چاغلاردا ئۆيدە ئۆزۈم يالغۇز قېلىپ بالا بىلەن قىينىلىپ قالاتتىم.

ئەپەندىم تۇرمۇشىمىزدىكى مۇشۇ ئىشلارنى كۆپ ئويلاشقاندىن كېيىن، نەنجىڭگە كېتىپ قالسا مېنى يالغۇز قالمىسۇن دەپ رىزۋانگۇلنى ئۇرۇمچىگە ئەكېلىۋېلىش قارارىغا كەلدى. دەل شۇ چاغلاردا ئاكام رۇستەم ھاجىمۇ ئەكەش سىياقىغا كىرىۋېلىپ، غۇلجا بىلەن ئۇرۇمچى ئارىلىقىدا ئەپەندىم بىلەن تاق لىنىيەلىك ئالاقە باغلاپ تۇراتتى. غۇلجىنىڭ خەۋەرلىرىنى ئەپەندىمگە، ئەپەندىمنىڭ مەخپىي ھۆججەتلىرىنى غۇلجىغا يەتكۈزىدىغان مەخپىي ۋەزىپە ئۆتىگۈچى ئىدى. بۇ ئەھۋالنى بىلىدىغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى. مەن ئاكامغا رىزۋانگۇلنى ئۇرۇمچىگە ئالدۇرۇش ئىشىنى تاپىلىغاندىن كېيىن، ئاكام كىچىك ئاپامغا بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر نەۋرە سېغىنىم رىزۋانگۇل تېزلا ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. دېمەك، ئائىلىمىزگە يەنە بىر ئەزا قوشۇلدى. ھۆكۈمەت ئەربابلىرى ئارىسىدىكى بېرىش ـ كېلىشلەردە ھەممەيلەن ئەپەندىمنىڭ «چوڭ قىزى» نىڭ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەشتى.

ئەپەندىم چوڭ يىغىنلاردا قولىغا قەغەز ئالماي دوكلات بېرەتتى. ئۇنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى بەكمۇ يۇقىرى ئىدى. ئۇ ھاراق ـ شاراب، تاماكا دېگەنلەردىن يىراق ئىدى، بەدەن چىنىقتۇرۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى. قىش كۈنلىرى ئەتىگەندە قەھرىتان سوغۇقىغا قارىماي سىرتقا

چىقىپ چېنىقاتتى، چېنىقىش ۋاقتى توشمىغۇچە ئۆيگە كىرمەيتتى.

بۇ چاغلاردا ھاردۇق يېتىپ قالغاچقا، ئەپەندىم بەزىدە بېشى قېيىپ يىقىلىپمۇ قالاتتى. ئۇستەل ئۇستىدە كېچىلەپ ئولتۇرغان ئەخمەت ئەپەندىمگە ھېچقايسىمىزنىڭ گېپى ئۆتمىسە، ئارام ئېلىشقا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن «چوڭ قىزىمىز» رىزۋانگۈلگە گەپ ئۆگتىپ، قولىدا بىر پىيالە چاي بىلەن ئەپەندىمنىڭ يېنىغا كىرگۈزسەك، بۇ ئۇسۇل راستىنلا ئۈنۈمىنى كۆرسىتەتتى.

نەنجىكىدە ئېچىلغۇسى «مىللىي قۇرۇلتاي»نىڭ ۋاقتى بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى. ئەپەندىمنىڭ ئالدىدا نۇرغۇن قىيىن مەسىلىلەر تۇرماقتا. خۇسۇسەن ئالتاينىڭ ۋالىيسى ئوسمانىنىڭ گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىكى ئۈچ ۋىلايەتنى بارغانسېرى ئەندىشىگە سېلىپ قويۇۋاتاتتى.

گومىنداڭ 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى سۇڭ شىلىەن ئۈچ ۋىلايەتنى ئىچىدىن پارچىلاشقا ئۇرۇنۇپ ۋە ھىيلە ئىشلىتىپ، پوزىتسىيەسى تۇراقسىز، ئىشرەتخور ئوسمانىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، نۇر-خوجا دېگەن كىشىنى پۇل ۋە سوۋغىلار بىلەن ئالتايغا يولغا سالىتۇ. 1946 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئوسمان ۋەكىل ئەۋەتىپ سۇڭ شىلىەن بىلەن ئالاقە باغلاپ، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ يېڭىباشتىن ئالتايغا كېلىپ ئورۇنلىشىشىنى، ئۆزى تەشكىللىگەن يەرلىك قوشۇنغا گومىنداڭ قوشۇنى بويىچە مۇئامىلە قىلىشنى ۋە قورال ـ ياراغ، راتسىيە، ھەربىي خىراجەت قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەشنى تەلەپ قىلىپتۇ. سۇڭ شىلىەنمۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولۇپ، ئوسمانىنىڭ قوشۇنىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن 300 مىلتىق، ئۈچ راتسىيە، 30 ئەسكەر ئەۋەتىپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوسمان 1946 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى بىر قىسىم يەرلىك قوشۇنىنى ئېلىپ، دەم ئالىمەن دېگەن باھانە بىلەن كۆكتوقاي تاغلىرىغا كىرىپ كېتىپتۇ.

بۇ ئېغىر مەسىلە ئوبىيېكتىپ ھالدا ئەخمەتجانىنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. دېمەك، ئوسمان ئىسلامنىڭ ئۆزىنىڭ قازاق ئاۋۇلى ئىچىدىكى تەسىرىدىن، قەبىلە مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ، ئىشنىڭ ماھىيىتىنى بىلمەيدىغان ئاممىنى قايمۇقتۇرۇپ ۋەقە تۇغدۇرماقچى بولۇۋاتقانلىقى ناھايىتى ئېنىق ئىدى.

بۇنداق ئەھۋالدا ئەپەندىم گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ ئۈچ ۋىلا-

يەتنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىنىڭ قۇرۇلتايغا كەتكەن ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ۋەقە تۇغدۇرۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئامما ئارىسىدىكى گۇماني قاراشلار ۋە سوئاللارغا ئوبدان جاۋاب بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشۈندۈرۈپ ھېس قىلدى.

«قۇرۇلتاي» غا قاتنىشىش مەسىلىسىدە، يولداشلىرىمىزمۇ پىكىردە تولۇق بىرلىككە كەلمىگەنىدى. لېكىن، ئەخمەت ئەپەندىم چوقۇم گومىنداڭنىڭ مەركىزىدە، ئۇلارنىڭ سەھنىسىدىن پايدىلىنىپ ئۆزىمىزنى ئوبدان تەشۋىق قىلىشىمىز كېرەك، دەپ قارايتتى. مەن گومىنداڭنىڭ مەركىزىدە ئۇنىڭغا بىرەر خىيىم ـ خەتەرنىڭ يېتىپ قالماسلىقىغا تازا ئىشەنچ قىلالمايتتىم. گەرچە كاللامغا خىلمۇخىل خىياللار كىرىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمىيلىققا بويسۇنۇش مېنىڭ بىردىنبىر تالىشىم ئىدى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ نەنجىڭدە بىر مەھەل تۇرۇپ قېلىشى كۆڭلىمىزگە ناھايىتى ئايان. ئەخمەت ئەپەندىم ھازىرقى ۋەزىيەتتە نەنجىڭگە مېڭىشتىن بۇرۇن، ئۆزى بىۋاستە قازاق، قىرغىز ياشلىرى بىلەن مەخسۇس سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئۇلارنى توغرا يولغا باشلاش، ھەققانىيەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇشنىڭ ئىنتايىن زۆرۈر ئىكەنلىكىنى چۈشۈندۈرۈپ ھېس قىلدى.

33. قازاق، قىرغىز ياشلىرىغا سۆزلەنگەن نۇتۇق

گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى «تىنچلىق بىتىم»نى ئىجرا قىلىشقا ھەدەپ توسقۇنلۇق قىلىۋاتاتتى، بولۇپمۇ شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانى نى سۇڭ شىلىەن باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى سايلام ئېلىپ بېرىش ئىشلىرىغا قالايمىقانچىلىق، پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇپ، سايلام يېغىلىشىغا قاتناشقان بىگۇناھ ئاممىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، يارىلاندۇردى، سايلامغا تەپ تارتماستىن بۇزغۇنچىلىق قىلدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئالتاي ۋالىيسى ئوسمان ئىسلامنى ئۆزىگە تارتىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق، ھەرقايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا زىددىيەت سالىدى، بىزگە ئىچىمىزدىن زەربە بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ رەزىل مەقسىتىگە يېتىشكە ئۇرۇندى.

ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ گەرچە گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ مەخپىي ھەرىكىتى بىلەن ئوسمانىنىڭ ساختا قىياپىتىنى بۇرۇنلا سەزگەن بولساقمۇ، ئەمما ئوسمان بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئۇنىڭ يېڭىباشتىن ئادەم بولۇشىغا پۇرسەت بېرىش مۇددىئاسىدا، ئوسمانىنى يەنىلا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان چاغدا ئالتاي ۋالىيلىقىغا نامزات قىلىپ كۆرسەتكەنىدى. بىراق، ئوسمان جاھىللىق بىلەن ئۆز سەنمىگە دەسسەپ تۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتماقچى بولغان ئەپت ـ بەشىرىسى ئاخىر ئۇزۇل ـ كېسىل ئاشكارىلاندى.

1946 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئوسمانىنىڭ قورالىق كۈچلىرى مانات بىلەن بايقورمانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئارمىيەمىزنىڭ بۇرۇلتوقايدىكى بازىسىغا ئۇشتۇمتوت ھۇجۇم قىلىپ، پۇقرالارنىڭ ئات ـ ئۇلاغ ۋە مال ـ مۈلكىنى بۇلاپ، ئاشكارا مەيدانغا چىقتى.

جىددىي ۋەزىيەت بىزگە دۈشمەنلىرىنىڭ ئۇرۇش قوزغاشقا تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقىنى ئاگاھلاندۇرماقتا ئىدى. مانا مۇشۇنداق مۇرەككەپ ۋەزد-

يەت ئاستىدا مىللىي ئارمىيەدىكى ياش ئەسكەرلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇش ئۈچۈن، 10 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتىنىڭ مىللىي ئارمىيە كومىتېتى قۇرۇلدى. مىللىي ئارمىيە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى توختى ئىبراھىموف كومىتېتنىڭ رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى، زاھىر ساۋۇتانوف قاتارلىق يەتتە ئادەم دائىمىي ھەيئەت ئەزالىقىنى ئۈستىگە ئالدى.

بۇ كومىتېت مىللىي ئارمىيەدىكى ياش ئەسكەرلەر ئارىسىدا سىياسىي خىزمەت سالمىقىنى زورايتىپ، ھەربىي مەشىقنى كۈچەيتىپ، جەڭگىۋارلىقنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناندى.

توختى ئىبراھىموف 1921 ـ يىلى غۇلجىدا تۇغۇلغان، ياشلىق دەۋرىدە غۇلجىدا مائارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، كېيىن ئۇ غۇلجا قارادۆڭ باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، مەن مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە ئۇ بىزگە دەرس ئۆتكەنىدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن ئۇ ئىنقىلابقا ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئىزچىل ھالدا مىللىي ئارمىيەدە سىياسىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن مىللىي ئارمىيە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى 5 ـ كورپۇس 42 ـ پولكىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولدى. كېيىن ئىلى ھەربىي رايونىدا ۋەزىپە ئۆتىدى. كەسىپ ئالماشتۇرۇپ يەرلىككە قايتقاندىن كېيىن يەنىلا مائارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، غۇلجا شەھەر لىك 7 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ناھەق قارىلاندى. كېيىن ئاقلىنىپ يەنىلا مائارىپ سېپىدە ئۇن ـ تىنسىز خىزمەت قىلدى، 2000 ـ يىلى غۇلجىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

562

زاھىر ساۋۇتانوف مېنىڭ غۇلجىدا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان ۋاقتىمدىكى ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىم ئىدى، ئۇ 1920 ـ يىلى ياركەنتتە تۇغۇلغان، غۇلجىدا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، ئۇرۇمچىدىكى مال دوختۇرلۇق مەكتىپىدە ئوقۇغان، ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1944 ـ يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن ئىنقىلابقا قاتنىشىپ، مىللىي ئارمىيەدە مۇئاۋىن پولك كوماندىرى، سىياسىي بۆلۈم مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن گېنېرال مايور

(شاۋجياڭ) لىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلدى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىدى. كېيىن يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى. ئۇ ئىلگىرى مېنىڭ ئوقۇتقۇچىم بولغاچقا، ئۇنى ئىنتايىن ھۆرمەتلەيتتىم. ئۇنىڭ ئايالى روشەن خانىم ھەم يېقىن دوستۇم بولۇپ، 1927 ـ يىلى غۇلجىدا تۇغۇلغان، 1990 ـ يىلى كېسەل سەۋەبىدىن ئۇرۇمچىدە ۋاپات بولدى. بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كەسكىن كۈرەشلىرىنى بىللە باشتىن ئۆتكۈزدۇق، ئېغىر كۈنلەرنى بىللە ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئارىمىزدا ئىنتايىن يېقىن سەپداشلىق ۋە ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلغانىدى. يولداش ساۋدانوف 2007 ـ يىلى ئالەمدىن ئۆتتى.

ئوسمان ئىسلامغا كەلسەك، ئۇنىڭ ئەكسىيەتچىل قىياپىتى گەرچە تەلتۆكۈس ئاشكارىلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئالتايدىكى قەبىلىلەرئارىسىدا ئۇنىڭ مۇئەييەن تەسىرى بار. بۇ رېئاللىقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئوسمانىنىڭ ئاسىيلىق قىلمىشلىرىنى پاش قىلىش ئارقىلىق، قازاق خەلقى بىلەن ئىتتىپاقلىشىش ئىنتايىن زۆرۈر بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەپەندىم قازاق، قىرغىز ياشلىرىغا گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ تۇردى ۋە ئوسمان تەرەپدارلىرى ئۈستىدىن قاتتىق شىكايەت قىلىپ، «بەزىلەر بىزنىڭ ئىچىمىزدە ئىتتىپاقسىزلىق تۇغدۇرۇۋاتىدۇ، ئىلگىرىكىگە ئوخشاش بىزنى ئىچىمىزدىن ئاغدۇرۇپ تاشلىماقچى بولۇۋاتىدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ تۇردى.

دېموكراتىيەگە تەلپۈنۈۋاتقان قازاق، قىرغىز ياشلىرى ئوسمانىنىڭ ھەرىكىتىدىن قاتتىق نەپرەتلىنىپ، ئەپەندىمنى ۋەزىيەت ۋە دۈچ كەلگەن مەسىلىلەر توغرىسىدا بىر قېتىم دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلدى.

1946 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، يەنى بىزنىڭ تۇنجى بالىمىزنىڭ دۇنياغا كەلگىنىگە ئۈچ كۈن بولغان كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم ئۇرۇمچىدە 200 گە يېقىن قازاق، قىرغىز زىيالىيلىرى قاتناشقان سۆھبەت يىغىنىنى ئاچتى. ئەپەندىم كۆپچىلىك بىلەن سەممىي كۆرۈشكەندىن كېيىن، يىغىنغا قاتناشقۇچىلارنىڭ بىتىمىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا ئائىت ئەھۋاللار ۋە يۈز بېرىۋاتقان قالايمىقانچىلىقلار توغرۇلۇق ئوتتۇرىغا قويغان سوئاللىرىغا تولۇق جاۋاب بەردى.

يىغىندا ئەپەندىم جاھىل كۆچىلەرنىڭ بىتىمىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا توسقۇنلۇق قىلىۋاتقانلىقىنى قاتتىق پاش قىلىپ، گومىندالڭ ھەربىي ۋە ساقچىلىرىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدا قانلىق ۋەقە تۇغدۇرۇۋاتقانلىقى، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىغا تەھدىت سېلىۋاتقانلىقىغا ئوخشاش رەزىل قىلمىشلىرىنى قاتتىق ئەيىبلىدى. ئۇلارنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ھەممە ۋاستىلەرنى قوللىنىپ ئىغۋا پەيدا قىلىش، ھەتتا بىرلەشمە ھۆكۈمەتتىن سايلامغا ئەۋەتكەن بۇرھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىقلارغا ھۇجۇم قىلغانلىقى، ھەتتا قانلىق ۋەقە تۇغدۇرغانلىقىنى دەلىل - ئىسپاتلار ئارقىلىق پاش قىلدى. ئۇ يەنە بەزىلەرنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋەكىللىرىنى ئوغرى - قاراقچى دەپ ئاتىغانلىقىنى مەسخىرە قىلىپ: «ئۇلار بىزنى قانچىكى تىللىسا، بىز شۇنچە قارشى ئالىمىز، چۈنكى، بۇ ئۇلارنىڭ بىزنى تازا تەشۋىق قىلىپ بەرگىنى بولىدۇ» دېدى. ئۇ يەنە: «مۇستەبىتلەر بىزنى قانچە يامان دېسە، بىز ئۇلارغا شۇنچە رەھمەت ئېيتىمىز»، «... ئۆلكىمىزدە تىنچلىقنى ئەبەدىي ئورناتماق ئۈچۈن، تىنچسىزلىق سەۋەبىنى يوقاتماق لازىم. تىنچسىزلىق سەۋەبىنى يوقاتماق ئۈچۈن خەلقچىللىق سىياستىنى تولۇق تۇرمۇشقا ئاشۇرماق لازىم» دەپ كۆرسەتتى. ئەپەندىم سۆزىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ھەر مىللەت خەلقى جەزمەن بىر نىيەتتە ئىتتىپاقلىشىپ، قىينىچىلىقلارنى يېڭىشى، بولۇپمۇ ياشلار ھوشيارلىقىنى ئاشۇرۇپ، ھەق - ناھەقنى ئېنىق ئايرىشى، ھەققانىيەت ئىشلىرىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن ئاتلىنىشى، خەلقنىڭ ئۇمىدىنى يەردە قويماسلىقى كېرەك.

ئەپەندىمنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، ناتىقلىقتا ھەممىنى بېسىپ چۈشەتتى. قولىغا ئارگىنال ئالماي دەرھال سۆزىنى باشلۇۋېتەتتى. بۇ قېتىمقى يىغىندا ئۇ بىردەم ئۆلچەملىك قازاق تىلىدا سۆزلىسە، بىردەم يۇمۇر سۆزلەپ ھەممەيلەننى قاقاھلىتىپ كۈلدۈرۈپ، قازاق، قىرغىز زىيالىيلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

ئەپەندىمنىڭ نۇتقى ۋە بۇ قېتىمقى يىغىنغا ئالاقىدار ئەھۋاللار «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ئۇيغۇرچە سانىدا تولۇق خەۋەر قىلىندى. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

خەلقچىللىقنى تولۇق ئىشقا ئاشۇرغاندىلا ئەبەدىي تىنچلىق ئورناتقىلى بولىدۇ

ھۆرمەتلىك ئاغا ـ ئىنىلەر!

قازاق، قىرغىز ياشلىرى بىلەن بىر كۆرۈشسەكمۇ، دېگەن تەكلىپنى كۆپتىن بېرى ئاڭلىساممۇ، پۇرسەت تاپالماستىن كۆڭۈلدىكىنى يۈرگەنىدىم. بۈگۈن پۇرسەت كەلدى. سىزلەرنىڭ پىكرىڭىزلەرنى ئىشتىپ، سىزلەرگە بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆزلىشىمگە رۇخسەت ئېتىڭىزلەر!

ئۆلكىمىزدە ھۆرلۈك، باراۋەرلىك، خەلقچىللىق ئىشلىرى مەيدانغا كېلىش بىلەنلا، ئۆلكىمىزدە تىنچلىق بارلىققا كەلدى، لېكىن، ئۆلكىمىزدە يۈرگۈزۈلىدىغان خەلقچىللىق سىياسىتىنىڭ ئاساسى بولغان بىتىمنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقىغا تۆت ئاي بولغان بولسىمۇ، تېخىچە خەلقىمىزنى قانائەتلەندۈرەلمەي تۇرغانلىقى سەۋەبى نېمە؟

بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن، بىتىمنى تەھلىل قىلىپ كۆرۈش لازىم. بىتىمنىڭ مادداىلىرىدا ھۆكۈمەت ئۆلكە خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشەنگەن ۋە خالىغان، يېغىنىنى تەڭ يىغالايدىغان، شۇ يەرلىك خەلقنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلگەن، ئاشۇ خەلقنىڭ ئۆز ئانا تىلىدا گەپ قىلالايدىغان، شۇ يەردىكى مىللەت كىشىلىرىدىن ئىختىيارىچە، ئەركىن، ھېچبىر نەرسىدىن ئەنسىرىمەستىن مەمۇرىيەت خادىملىرىنى سايلاپ چىقىش ھوقۇقىنى بېرىدۇ، دېيىلگەن. خەلق ئۆزى سۆيگەن يەرلىك كىشىلەردىن سايلىغان مەمۇرلار تۆۋەنكى قاتلامدىن تا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قەدەر بولغان، ئەگەر سايلام ۋاقتىدا چەت كۆچ دەخلى يەتكۈزمىگەن تەقدىردە خەلقىمىزنى رازى قىلالايدىغان، پۈتۈن مەمۇرلار ۋە ھەم ھەربىيلەر خەلقىمىزنىڭ ئۆز ئىچىدىن چىققان، ئىستىگەن سۆيۈملۈك كىشىلەردىن بولىدۇر.

چۈنكى خەلقىمىز ھاكىمنى، ھاكىم مۇئاۋىنىنى، ۋالىينى،

ژالىي مۇئاۋىننىى سايلاپ، ئاندىن ناھىيەدىكى پۇتۇن خىزمەت-چىلەرنى ھاكىم ئۆزى بەلگىلەيدۇ، ناھىيەدە ھاكىم ئىدارە قىلا-مايدىغان ھېچقانداق ئىدارە بولمايدۇ. راست، سوت مەھكىملىرى ئۆز ئىشىدا بولۇپ، قانۇنىدىن باشقا ھېچكىمگە تايانمايدۇ. لې-كىن، سوتلارنىڭ ئۆزى خەلقتىن بولۇپ، ئۇنىڭ قانۇنى بىتىم-دىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قوبۇل قىلغان ئاساسىي ئاممىلارنى ئەمەلگە قويۇش قوللانمىسى بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئىشىغا خەلق نازارەت قىلىپ تۇرۇش چېكى بولغانلىقتىن، ھېچقانداق نائادىل-لىق ئىش قىلىشقا يول قالمايدۇ. نائادىللىق قىلغان مەمۇر ۋە سوت خادىملىرىنى ئۇنىڭ 6 ـ ماددىسىغا بىنائەن خەلقنىڭ مەت-بۇئاتتا، مەجلىسلەردە، نۇتۇق ـ سۆزلەردە ئۆزلىرى خالىغانچە تەنقىد قىلىپ، سىرتنى پاش قىلىشقا ھوقۇقى بولغانلىقتىن، ھەربىر ئادەم خەلق خىزمىتىنى ئادىللىق بىلەن بېجىرىشكە تە-رىشىدۇ.

خەلق نائادىللىق قىلغان مەمۇرنىڭ ئورنىنى چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ ئورنىغا خەلق ئۆچۈن خىزمەت قىلالايدىغان باشقا كىشىنى مەمۇر قىلىپ ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغانلىقتىن، مەمۇر ئۆزى يەرلىك كىشى بولغىنى ئۈچۈن ئەمەلدىن چۈشۈپ قالغاندا يەنە شۇ جايدىن ھېچ ياقتا كەتمەيدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىدىن، نە-سىردىن ئەپەندىنىڭ «دوستۇمنىڭ قانچىلىكىنى قازىلىقتىن چۈش-كەندىن كېيىن سورا» دېگىنىنى ئېسىدە تۇتۇپ، خىزمىتىنى توغرا قىلمىقى تەبىئىي بىر ئىشتۇر. مانا بۇ خەلقچىللىق سىياسىتىدۇر. خەلقچىللىق سىياسەت تۇرمۇشقا ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن، پالىت-سىيە سىستېمىسىغا ئورۇن قالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن پالىتسىيە تۇزۇمى مۇتلەق يوقىلىدۇ.

بىتىمنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى خەلچىللىق سىياسىتىنىڭ تۇرمۇشقا ئاشۇرۇلۇشى بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى بىلەن پالىتسىيە سىستېمىسى بولغان جاڭ، باۋجاڭ دېگەنلەر پۈتۈنلەي يوقىتىلىدۇ ۋە ھەركىم خەلق ئۈچۈن «ئەمەل مىسقالە زەررەتۇن خەيرىيىرە ۋەمەن يەئمەل مىسقالە زەررەتۇن شەررىيىرە»، يەنى زەررە قەدەر خەيرى ئىش-

لىگەن ئۇنى كۆرۈر ۋە زەررە قەدەر شەررە ئىشلىگەن ئۇنى كۆرۈر، مانا بۇ بىزنى بىرلىككە كەلتۈرگەن خەلقچىللىقتۇر.

مانا بۇ بىتىم بويىچە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە ببرىلمەكچى بولغان هوقۇقلارنىڭ بىرىدۇر. بىتىمنىڭ 2 ـ ماددىسى «لەكۈم دىنىكۈم ۋەلىيەدىن» (سىلەرنىڭ دىنىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈن، مېنىڭ دىنىممۇ ئۆزۈم ئۈچۈن)گە ئاساسەن تۈزۈلگەندۇر.

بىتىمنىڭ باشقا ماددىلىرى جۈملىدە هەقىقىي باراۋەرلىكنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن نىشانلانغاندۇر.

دېمەك، بىتىم ئەمەلگە ئاشقاندا، هۆرلۈك، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك ۋە خەلقچىللىق تەمىن ئېتىلىدۇ. ئەلۋەتتە، خەلقىمىز ئەركىن بولسا، هەر مىللەت هوقۇقتا باراۋەر بولسا، ئۆلكىدە خەلقچىللىق سىياستى يۈرگۈزۈلسە، خەلقتە يەنە نېمە تىلەك قالماقچى؟

شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن يالغۇز ئۆزۈمگە نىسبەتەن ئەمەس، پۈتۈن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، تۇڭگان ۋە ئۆلكىمىز دىكى باشقا خەلقلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، «مەن مىللىتىم ئېزىلگەن جايدا، باراۋەر بولمىغان جايدا مىللەتچى مەن، مىللىتىمنىڭ باراۋەرلىكى تەمىن ئېتىلگەن جايدا مىللەتچى ئەمەسمەن» دەيمەن. ئۆلكىمىزدىكى مىللىي خەلقچىللىق سەپ بىرلىكتە تېزلىك بىلەن بىتىمنىڭ تولۇقى بىلەن ئەمەلگە ئاشماقلىقىنى تەلەپ قىلىپ تۇرماقتا.

دېمەك، بىتىم پۈتۈن ئۆلكە خەلقىمىزنى قانائەتلەندۈرەلەيدىكەن. بىتىم ئىمزالانغانلىقىغا تۆت ئايدىن ئېشىپ كەتتى. يەنە نېمە ئۈچۈن قانائەتسىزلىكلەر ۋە قوزغىلىدىكى سەبىيت، ئونىڭ بايلارنىڭكىگە ئوخشاش هادىسىلەر پەيدا بولۇپ تۇرماقتا؟

ئۇنى بىلمەك ئۈچۈن، هازىرقى جاي ـ جايلاردىن كېلىۋاتقان تەلەپ، ئەرزلەرگە نەزەر سالماق لازىم.

تەلەپلەرنىڭ هەممىسىدە دېگۈدەك ناهىيەمىزنىڭ هاكىمى ئېلىپ تاشلانسا، ساقچى ئىدارە باشلىقى بىزگە يامان زۇلۇم قىلىۋاتىدۇ، سوت پارىخورلۇق قىلىپ بىرمۇنچە ياخشى ئادەملىرىمىزنى هېچبىر سەۋەبسىز بىگۇناھ قاماپ قويدى ۋەهاكازا.

ۋاھالەنكى، بۇ ئىشلارنىڭ كۆپىيىشى «ھاكىم ئېلىنىپ تاشلانسا» دېگەندىن باشقىسى، بۇنىڭدىن تۆت ئاي بۇرۇن بىر تەم ئېلان قىلىنغان كۇندىن ئېتىبارەن بولماسلىقى تېگىشلىك ئىدى. مەن بۇ جايدا ئايرىم ۋەقەلەرنى ئىناۋەتكە ئالمايمەن. ئۇ-مۇمىي ئەھۋالنى ئېتىبارغا ئېلىپ سۆزلەيمەن.

راست، ئۇرۇمچى گېزىتلىرىدە مەتبەئە ھۆرلۈكى تەمىن ئې-تىلدى، باشقا جايلاردا ھۆرلۈك بۇيۇقتا تۇرسۇن، «ئۇرۇمچى گېزىتى»نىڭ داۋانچىڭدىن ئۆتمىكى ناھايىتى قىيىن بىر ئىش دېگەندەكلار. مەن بۇنىڭغا كۆپ ئىشەنمىگەندىم. ھازىر ھۆكۈ-مەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بۇرھان ئەپەندىم ۋە ئاقسۇ ۋالىيسى ئابلىز مەخسۇمدىن خەت ئالغاندىن كېيىن، ئۇ يەردىكى ئەھۋال-نىڭ مۇتلەق، قىلچە ئۆزگەرمىگەنلىكىگە ئىشەنمەسلىككە ھېچ-قانداق ئورۇن قالمىدى.

«مۇھتەرەم مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەت ئەپەندى، بۇرھان ئەپەندى، مۇئاۋىن نازىر رەھمجان ئەپەندىلەرگە!

يالقۇنلۇق سالىمىز يېتىپ مەلۇم بولسۇنكى، بىزلەر ھۇ-زۇرلىرىدىن 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى چىقىپ، 19 ـ كۈنى قارا-شەھەرگە ساق ـ سالامەت يېتىپ كەلدۇق. بىر قۇر ئەھۋالنى ئېيتماقچى بولساق، داۋانچىڭنىڭ بۇياقى باشقا بىر دۇنيا ئى-كەن، پۈتۈن ئەھۋاللارغا قارايدىغان بولساق، كۆپ تەرەپلىمە ئېغىرچىلىقلار سېزىلىپ تۇرىدۇ. خۇسۇسەن... نىڭ قىلغان ئە-شەددىيلىكى توغرىسىدا بىرقانچە كىشىلەر كەلگەنكەن، بۇلار غايەت زور دەرىجىدە ناله قىلادۇر، ئۇشبۇ ئەھۋاللاردىن ھەربىر-لىرىنى ۋاقىپ قىلىپ قويۇش بىلەن سالامەتلىكلىرىنى تىلەيمەن.

ئېھتىرام بىلەن ئاقسۇ ۋالىيسى مەخسۇم.»

مەن بۇ مىسالنى بۇ يەرگە كەلتۈرۈشتىكى مەقسىتىم، بۇ 20 ـ سېنتەبىردە يېزىلغان خەت. مانا بۇ 6 ـ ئۆكتەبىردە بۇرھان ئەپەندىنىڭ يازغان خېتىنىڭ بىر قىسمى: «ئاقسۇدا ئازغىنا تۇر-دۇق، ئابلىز مەخسۇملار كېلىپ كۆرۈشتىلەر، ئۇلار قىزىل دېگەن يەردە بىر پاجىئەگە ئۇچرىغانكەنلەر، بۇلارنىڭ كېلىشىنى ئېيت-قان بىرمۇنچە ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئىستىقبالىغا قىزىلغا كېلىپتۇر-

لەر، بۇلارنىڭ تۇرغان يېرى ئەسكەر تۇرغان يەرگە بەك يېقىن بولغانلىقتىن، ئوتتۇرىدا بولغان بىر سۆز بويىغا قارشى ئېلىشقا چىققانلارنىڭ بىرى ئولتۇرغانكەن. كۆزەتتە تۇرغان ئەسكەر ئولتۇرماڭ، دەپ قوغلىسا، ئۇل ئادەم ئېتىبار قىلماپتۇ. شۇڭلاش- قا ئەسكەر كېلىپ مىلتىقنىڭ سېپى بىلەن ئۇرۇشقا باشلاپ، ئۇ- نىڭغا باشقا ئەسكەرلەر قوشۇلۇپ، كەلگەنلەرنىمۇ ئۇرۇشقا باشلىغان، شۇ ۋاقىتتا بىر پەيجاڭ مىلتىق ئېتىشقا بۇيرۇق بەر- گەندە، 40 ــ 50 پاي ئوق ئېتىلىپ، شۇ يەردىكى بىر مەزىنگە ئوق تېگىپ ئۆلىدۇ، ئىككى ئادەم يارىدار بولىدۇ. ئابلىز مەخ- سۇملارمۇ قورقۇنچ ئاستىدا قالىدۇ».

ۋىلايەتكە كەلگەن يېڭى مەمۇرنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن چىققان ئادەملەرنى مۇنتىزىم ئەسكەرلەرنىڭ ئېتىشى قانداق ئىش؟ مۇنتىزىم ئەسكەرلەر شۇنداق بولامدۇ؟ ئەلۋەتتە، ئەسكەر ۋە كوماندىرلار ھازىرقى يېڭى سىياسەت ۋە يېڭى ئەھۋالنى تو- نۇشى كېرەك. بۇنى بىلمەك ئۈچۈن، شۇل ئەسكەرلەر بېشىدا تۇرغان كىشىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن سۆز ئىشتىپ باقايلى.

مانا ئاقسۇدىن كەلگەن شكايەتلەرنىڭ بىرىنىڭ بىرئاز جا- يىنى ئاڭلاپ باقايلى. «... 8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى... دېگەن توڭگۈز پۈتۈن خەلقنى يىغىپ، مەجلىس ئېچىپ، مەجلىسنى قوراللىق ئەسكىرى بىلەن قورشاپ تۇرۇپ، ھازىر ئىلى باسما- چىلىرىغا سېتىلغان، دىنسىزنى بۇزدۇرغان (ئول كىشى بىزنىڭ دىنسىزنى ساقلاپ بېرەرمىش) يالغان ئۇيغۇرلار بار (قايسى ئۇي- غۇرنى ئول كىشى راست ئۇيغۇر ھېسابلاركىن)، ئۇلار بىتەم دەيدۇ، ئىنقىلابچى دەيدۇ. ئوغرىلار ئىنقىلابچى بولامدۇ، ئول ئىبلىسلەر بېشىنى يەيدۇ. ئول ئىبلىسلەرگە ئەگەشكەنلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلمەن، ئاقسۇنى ئىككى سائەتتە تۈپتۈز قىلىش قولۇمدىن كېلىدۇ».

يەنە شۇل كىشى قەشقەر تەرەپكە بېرىپ، زور يىغىن ئې- چىپ، يىغىندا قولىغا بىر تەخسە شىمشكا (گازىر)نى ئېلىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر دانىسىنى ئايرىم ئېلىپ پۈتۈن تەخسىدىكى شىمشكە بىلەن سېلىشتۇرۇپ، مانا بۇ جۇڭگو خەلقى، مانا بۇ

(بىر دانە) شىنجاڭ خەلقى، كىمكى ئىللىقلارغا ئەگەشسە، ھو-قۇق تەلەپ قىلسا، مانا مۇنداق بولىدۇ، دەپ ھېلىقى بىر دانە شىمشكىنى چېقىۋەتكەن.

ئۇنىڭ ئۆز پىكرىچە (مۇستەبىت پىكرىچە)، شۇ مىسالى بە-لەن، ھەرىكىتى بىلەن، ئۆزى چوڭ ھەربىي مەنسەپدار بولغاچ-لىقتىن، ئۆز ھەيۋىتى بىلەن جەنۇبتىكى خەلقنى ناھايىتى قور-قۇتۇپ قويىدۇم، مەن جۇڭگو خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدىم، دەپ ئويلايدىغاندۇر، ۋەھالەنكى، شۇ ھەرىكىتى بىلەن جۇڭگو خەلقىگە ۋە جۇڭگو دۆلىتىگە خىيانەت قىلىپ قويغىنىنى ئۆزى سەزمەيدۇ. ھازىر 20 ـ ئەسىر ئىكەنلىكىنى ئۇ پۈتۈنلەي ئې-سىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. 4 يېرىم مىليون خەلقنى شىمشكىغا ئوخشاش چېقىپ كېتىشكە مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ۋە جۇڭگو خەلقىنىڭ ئۆزى ھەرگىز ئۇنىڭغا يول قويماسلىقىنى بىلمەيدۇ ۋە بىتىمنىڭ قانداق قىينچىلىق بىلەن قولغا كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپمايدۇ. ئۇلكە خەلقىگە 1941 ـ يىلىدىكى ئاتالانتىك خارتىيەسىنىڭ مەلۇم ئىكەنلىكىدىن ۋە ئۇنىڭغا جۇڭگو ھۆكۈمە-تىنىڭ قوشۇلغانلىقىدىن خەلقنىڭ خەۋىرى بار ئىكەنلىكىنى ۋە 1943 ـ يىلىدىكى تېھراندىكى ئۈچ دۆلەت دىكلاراتسىيەسىدىنمۇ خەلقنىڭ خەۋىرى بار ئىكەنلىكىنى ۋە جىياڭ ژېيىۋەنجاڭنىڭ چېگرا ئۆلكىلەرگە قارىتىپ سۆزلىگەن نۇتۇقلىرىنى ئۆلكە خەلقى بىلىدىغانلىقىنى ۋە بۇ ھۆججەتلەرنى دۇنيا رېئاكسىيەسى بوش قەغەز دەپ ھېسابلىغان بىلەن 2 مىليارد خەلق ئۇلارنى ھۆج-جەت دەپ ھېسابلايدىغانلىقىنى ۋە پۈتۈن دۇنيادىكى ئىنساڭ-پەرۋەر، تەرەققىپەرۋەر دۆلەت ئەربابلىرى ئول ھۆججەتلەرنىڭ ھمايىچىسى ئىكەنلىكىنى مۇتلەق بىلمىسە كېرەك. ئول ئۆز پىكرىچە، شۇل يول بىلەن ئۆلكە خەلقىنىڭ مۇھەببىتىنى مەر-كىزىي ھۆكۈمەتكە جەلپ قىلماق بولسا كېرەك.

ئىللىقلارنى ئوغرىلار دېسە، ئۇ كىشى ئىللىقلار پايىدا-سىغا زور تەشۋىق قىلىپ بەرگەن بولىدۇ. چۈنكى، بۈگۈن ئىلە-لىق دېمەك، ئىلغار پىكرلىك، پۈتۈن ئۆلكە خەلق ۋەكىلى دې-مەكتۇر، چۈنكى، بۈگۈنكى ئىللىق دەپ ئاتالغان خەلق ۋەكىلـ

لىرىنىڭ بىرىدىن ـ يېرىمى ئىللىق بولمىسا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆلكىنىڭ باشقا ۋىلايەتلىرىنىڭ ئىلغار زىيالىيلىرىدۇر. مەسىلەن: مائارىپ نازىرى سەيپىدىن ئەپەندى قەشقەرلىك، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابدۇكېرىم ئۇچتۇرپانلىق، گېنېرال ئىسھاقبېك قەشقەرلىك، ۋە ھاكازا. بۇ مۇستەبىت بىزنى يامانلاپ ھېچ سۆز تاپالمىغانلىقتىن، ئەخمەت فۇجۇشى «موق» ئىكەن، «موق» دېگەن مۇسۇلمان بولامدۇ، دەپتۇ، يەنە ئۇنىڭغا «ئەخمەت فۇجۇشى ماڭا ئوخشىغان مۇستەبىتلەرنى ناھايىتى يامان كۆرىدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ فۇجۇشى بولالامدۇ» دېسە ماقۇل بولار ئىدى.

چۈنكى، ئەخمەت فۇجۇشى مۇستەبىتچىلەر فۇجۇشىسى ئەمەستۇر. بىزنى مۇستەبىت قانچە يامان دېسە، بىز ئۇنىڭغا شۇنچە رەھمەت ئوقۇيمىز، چۈنكى، مۇستەبىت بىزنى قانچىلىك يامانلاپ تىللىسا، خەلقىمىز ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ۋەكىللىرى كىم ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىپ ئالغۇسىدۇر.

ھازىر مۇستەبىتلەر ئۆلكىمىزدە *1* مىليون ئوغرى بار دەپ ھېسابلايدۇ. ھەقىقەتتە ئۇلار يېڭىلىشىۋاتىدۇ. راستىنى ئېيتساق، ئۆلكىدە *4* يېرىم مىليوندىن ئارتۇق ئوغرى باردۇر، ئول ئوغرىلارغا «يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى» دېگى خەلقنىڭ مەپكۇرىدە، سۆزدە، مەتبۇئاتتا، يىغىلىشلاردا، ئۇيۇشۇشلاردا، ئولتۇراق ۋە كۆچۈپ يۈرۈشتە، يەنى مال ـ مۈلۈكلىرىنى ساقلاشتا بولغان تولۇق ھۆرلۈكى قانۇن بىلەن ھمايە قىلىندۇ ۋە كاپالەتلىك بېرىلىدۇ، خەقلەرنى قانۇنسىز تۇتقۇنغا، قاماققا ئېلىشقا ۋە جەريمانە قويۇشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ، دېگەن ھوقۇقلار ئەمەلدە تەمىن ئېتىلمىگۈچە، ئۇلارنى قانائەتلەندۈرۈش قىيىن بولىدۇ. ئەمدى خەلقنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئەرز ۋە دادىنى ئاڭلاپ باقايلى.

مەن ئۇستەل ئۈستىدە بولغان نەچچە يۈز ئەرزلەرنىڭ ئىچىدىن قولۇمغا ئىلىشقانلا ئىككى ـ ئۈچ ئەرزنىڭ ئەسلىي ئۆزىنى كەلتۈرۈپ ئۆتەي.

«مۇھتەرەم مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان ئەپەندى جانابلىرى.

رىغا:

تۇرپان ئاستانىدە ئولتۇرۇشلۇق ئابدۇللا توختى ھاجى ئوغلىنىڭ مەلۇم قىلىپ تۇتقان ئەرزىنىڭ ئۇچۇرى. تۇرپان ناھىيە بازىرىدا بىزنىڭ بىر قورۇ - جايىمزدا ئۇچ يىل بولدى ئەسكەر چۈشۈپ ئېلىپ ھېچ بىكار قىلىپ بەرگىلى ئۇنىمايدۇ. ئۆچىدە بىرنەچچە ئېغىز ئۆي بار، ئۆيلىرىمىزنىڭ قوبۇق، تۆكلۈك لىرىنى ۋە لىم - چەنزىلىرىنى قالاپ، ۋەيران قىلىپ، سېتىپ يوقىتىۋ. بىر ئادەمگە شۇنداقمۇ ئۇۋال قىلىپ، يەنە ئۇچ - تۆت يىل ئولتۇرۇۋېلىپ، ھازىر يەنە بىكار قىلىپ بەرمىسە قانداق بولىدۇ. ھازىر تۇرپاندا ئولتۇرىدىغان ئۆيىمىز يوق، ناھايەت ئۆي توغرۇلۇق قىينىلىپ قالدۇق، بىر ئادەمگە شۇنچىلىك ۋاباال بولاسا بولامدۇ؟ ئۇشبۇ ۋاباللىقىمىزنى نەزەرلىرىگە ئېلىپ، شۇبۇ قورۇ - جايلىرىمىزنى بىكار قىلدۇرۇپ بېرىشلىرىنى ئۈمىد قىلىپ ئەرز يازدىم».

بۇنداق ئەرزلەر مىڭلاپ چۈشمەكتە. جەنۇبتىكى خەلقىمىزنىڭ ئىقتىسادى قايسى ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى بىلمەك ئۈچۈن، يەنە بىر ئەرز كۆرىستىپ ئۆتەيلى. مانا ئۇ ئەرزنىڭ ئەسلى ئۆزى:

«مۆھتەرەم مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان ئەپەندىم، بۈرھان ئەپەندىم جانابلىرىغا!

ئۇچتۇرپانلىق پۇقرالىرى نىزامىدىن، ئوغلۇم ئابدۇللاۋاھىت، ئەخمەتلەرنىڭ مەلۇم قىلىپ تۇتقان ئەرزىم: يېرىم خورلۇق يېرىم بار ئىدى. ئىلگىرى ئىككى چارەك ئاش ھۆكۈمەتكە بېرىپ تۇراتتىم. نەچچە يىل بولدى ھۆكۈمەتتىن قوشۇپ ئېلىپ، ئۆتكەن يىل بىر دادەن ئاش بېرىسەن دېگەندە، بەرگىلى ئاجىزلىق قىلىپ ھەم يېرىمدىن ئاشلىق چىقماي، بۇ توغرىدىن پېقىرنىڭ يېرىنى تارتۇۋېلىپ قوغلاپ چىقىرىۋەتتى. ئالتە ئاي بولدى، ئەدلىيە مەھكىمىسى قۇرۇلدى دەپ ئاڭلاپ كېلىپ، بۇ توغرىدىن ئەرز قىلدىم، ئۇچتۇرپان ھاكىمغا تەستىقلىنىپ چۈشتى، دەپ ھۆكۈم بولدى، ئىككى ئاي بولدى، ھۆكۈمەتتىن *10* مىڭ دوللار يارىدەم بېرىلدى، ھازىر ئاتا - بالا كەتمەكچى ئىدۇق،

قولۇمدا ھېچ نەرسە يوق، ئۇچتۇرپاندا سەككىز ئۇششاق بالىچا-قىلىرىم بار ئىدى، قاتتىق ئۇۋال بولدى، يېمەك - ئىچمەكلىرى-مىز يوق ئىدى، ئىلتىپات بولسا يارىدەم تىلەيمەن دەپ تۇتقان ئەرزىم».

بىتىمنىڭ 7 - مادىنسىدا «ھۆكۈمەت ھەقىقىي ئىشلەپچى-قىرىش ۋە خەلقنىڭ قۇۋۋىتىنى ھېسابقا ئېلىپ، كۆچ ۋە قۇۋۋەت-تىگە قاراپ خراج بەلگىلەيدۇ» دېيىلگەن. شۇنىڭغا بىنائەن خى-راجەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى يوقىتىلماقچى بولۇپ تۇرۇپتۇ. يې-قىنقى ھۆكۈمەت مەجلىسىدە بىرنەچچە خىل خراجلار يوقىتىلدى ۋە بىرقانچىسىنىڭ يېرىمى كۆتۈرۈلدى ۋە باشقا بىرمۇنچە چارە-لەر قوبۇل قىلىندى. لېكىن، بىر تەرەپتىن خراجنى يوقىتىپ، ئىككىنچى تەرەپتىن پۇل پاخاللىقى، يەنى قەغەز پۇلنىڭ باھا-سىنى چۈشۈرۈش يولى بىلەن خەلقىمىزنى بۇلايدىغان بولساق، ئۇ ئىلگىرىكى خراجلارنىڭ ھەممىسىدىنمۇ ئېغىر چۈشىدۇ. بىز پۇل پاخاللىقىغا يول قويماستىن، تېزدىن دىفلىياتسىيە يۈرگۈز-سەك بولىدۇ. يەنى *200* سوملۇق پۇللارنى چىقىرىپ، ئايلىنىش-تىكى قەغەزنى كۆپەيتىش ئەمەس، بەلكى بىز ئايلىنىشتىكى قەغەز پۇلنى قىسقارتىش يولى بىلەن ئۇنىڭ قىممىتىنى كۆتۈر-مىكىمىز لازىم. دېمەك، *200* سوملۇق پۇل چىقىرىش ئەمەس ۋە بەلكى ئايلىنىشتىكى *100* سوملۇقلارنىمۇ يىغۇۋېلىشقا ھەرىكەت قىلمىقىمىز لازىم، چارە قىلمىقىمىز كېرەك بولىدۇ. بۇ توغرۇلۇق ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت چارە كۆرمەكتەدۇر، بىتىمنى ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي جەھەتلەردىن تولۇق ئورۇنلىساق، خەلقىمىزنى قا-نائەتلەندۈرەلەيدۇ. لېكىن، بىتىمنىڭ ئەملىگە ئاشۇرۇلۇشىغا ئاي-رىم ئۇنسۇرلار توسالغۇ بولۇپ تۇرغانلىقىنى ئېيتتۇق ۋە ئىقتى-سادىي ئېغىرچىلىقنىمۇ دەپ ئىككى مىسال بىلەن كۆرسەتىپ ئۆتتۇق، ئەمدى قانداق قىلساق، ئۇ توسالغۇلارنى يوقاتقىلى بولىدۇ؟ بىزنىڭ ھازىرقى پۈتۈن ئىقتىسادىي ئېغىرچىلىقىمىزمۇ سىياسىي ئېغىرچىلىقىمىزغا باغلىق مەسىلىدۇر. ئاۋۋال بۆلگۈنچى-لىك سېلىپ ئىغۋا تەشكىل قىلىپ يۈرگەن ئۇنسۇرلارنىمۇ شۇنىڭغا يۆلىنىدۇ.

خەلقچىللىق سىياسەت قەدەممۇ قەدەم مۇڭەپپەقىيەتكە ئىگە بولماقتا. ئايرىم مۇستەبىت ئۇنسۇرلارنىڭ «پالانى جايىنىڭ خەلقى قوزغىلارمىش» دەپ قىلغان ھەربىكەتلىرىمۇ پاش بولماقتا، ئۇلار كە خەلقنىڭ ھازىرقى ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي قىينچىلىقىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، خەلقىمىزنىڭ تەلىپىگە قۇلاق سالماق لازىم. بەش ـ ئالتە قىينچىلىقنى بىر ھەربىكەت بىلەن يوقىتىشقا بولىدىغانلىقى ھەممىمىزگە مەلۇم. بۇ توغرۇلۇق خەلقئارا بىخەتەرلىك كېڭىشىنىڭ مەجلىسىدە سۇرىيە ۋەكىلىنىڭ ئېيتىپ بەرگەن بىر ھېكايىسىنى كەلتۈرسەك توغرا كېلىدۇ.

«بىر كۈنى بىر يولۇچى شەھەر كوچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تىكلەنگەن چىراغنى ۋە دۆڭلەپ قويغان تاشنى كۆرۈپتۇ، يولۇچى بۇ چىراغ بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن قويۇلغان؟ دەپ سورىغانىدى. ئۇنىڭغا ئاشۇ تاشلارغا يولۇچى پۇتلىشىپ كەتمەسۇن ئۈچۈن قويۇلغان دېدى، ئۇل ۋاقىتتا تاشلار نېمە ئۈچۈن كوچا ئوتتۇرىسىغا توپلىنىپ قويۇلغان؟ دېگەنىدى، ئەنە مۇشۇ چىراغنى تىكلەش ئۈچۈن قويۇلغان دېدى، سۇرىيە ۋەكىلى يولۇچىنىڭ پۇتلاشماسلىقى ئۈچۈن تاشنىمۇ، چىراغنىمۇ ئېلىپ تاشلىسا بولماسمىدى؟» دېدى.

دېمەك، ئۇلكىمىزدە تىنچلىقنى ئەبەدىي ئورناتماق ئۈچۈن، تىنچسىزلىق سەۋەبىنى يوقاتماق لازىم. تىنچسىزلىق سەۋەبىنى يوقاتماق ئۈچۈن، خەلقچىللىق سىياستىنى تولۇق تۈرمۇشقا ئاشۇرماق لازىم. خەلقچىللىق سىياستىنى تولۇق تۈرمۇشقا ئاشۇرماق ئۈچۈن، تەڭسىزلىكنى يوقاتماق لازىم. تەڭسىزلىكنى يوقاتماق ئۈچۈن، سۇرىيە ۋەكىلىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلماق لازىم.

بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا بىتىمنى تولۇق ئىجرا قىلىشتا خېلى قىينچىلىقلار تۇرماقتا، ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ يىلتىزى ئۇلۇكىمىزنىڭ خېلى جايلىرىدىن يۇلۇنۇپ تاشلانغان بولسىمۇ، تېخى كۆپ ئورۇنلاردا مۇستەھكەم تۇرماقتا، بۇ قارا زۇلۇم ھاكىمىيەتنىڭ يىلتىزى ئۆز ـ ئۆزىدىن يۇلۇنۇپ تاشلانمايدۇ. بۇ تارىختا بولغان ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈچۈن كۈرەش كېرەك. ھازىرقى ۋاقىتتىكى بۇ قىينچىلىق يالغۇز بىزنىڭ قىينچىلىقىمىز بولماي، بەلكى

كى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كۆز ئالدىدىكى قىينىچىلىقىدۇر.

ۋەكىللىرىڭىز يەنە بىر سوئال تاشلاپتۇ، ئۇ بولسىمۇ: «سىز بىتەم ئىجرا قىلىنىدۇ دەيسىز، بىز غۇلجىدا تۇرىمىز، مەركەزنىڭ ماناستىكى ئەسكىرى قوزغالماپتۇ، ئىستىھكاملىرىنى بۇزۇشنىڭ ئورنىغا قايتىدىن ئىستىھكاملار قۇرۇۋاتىدۇ» دەيدۇ. بۇنىڭغا مەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ سۆزى بىلەن جاۋاب بېرىمەن. مەن بۇ ھەقتە جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بىلەن سۆزلەشكىنىمدە، «ئەسكەرلەر ماناستىن تارتىلىپ تۇ، ئەسكەرلەر ھەرىكەتتە بولغىنى ئۈچۈن چۈشەنمىگەن خەلقلەر ئەسكەرلەر كېلىۋاتىدۇ دەپ چۈشىنىدۇ» دېدى. يېقىنقى كۈنلەردە ئۇرۇمچى ۋە ماناسلاردىكى ئىستىھكاملار بۇزۇپ تاشلىنىدۇ، كۆتۈش كېرەك.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىتەم تولۇق ئىجرا قىلىنىدۇ، دەپ ئىشەنىمەسلىك بولىدۇ. بۇ توغرۇلۇق يەنە پىكىرلىرىڭىز بولسا، رەئىسىنىڭ ئۆزىگە تاشلاشلىرىڭىزمۇ مۇمكىن. رەئىس ئۆزى يېقىندا غۇلجىغا كېلىدۇ. ھازىر بىتەمنىڭ ئىجرا قىلىنىۋاتقانلىقى بولسا مانا شۇنىڭدىن ئىبارەت.

يېقىنقى كۈنلەردە ئۆلكە بويىچە سايلام ئۆتكۈزۈلىدۇ. سايلامدىن كېيىن بىتەمگە مۇۋاپىق پۈتۈن مەمۇرلار يەرلىك خەلقلەردىن بولىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ شۇئارىمىز پۈتۈن ئېزىلگەن مىللەتلەرنى تولۇق، ئەمەلدە ھوقۇقلۇق قىلىشتۇر.

بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئۇستىدە شۇ كۈنگىچىلىك يالغۇزلا بىر مىللەتنىڭ ھاكىملىرى تەرىپىدىن ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈلۈپ كەلگەنلىكىدىن، خەلقىمىز ئومۇمەن ھاكىمىيەت بىلەن ئۇ مىللەتنى ئوخشاش دەپ تونۇپ قالغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ مىللەتنىڭ كىمگە بولمىسۇن ئىشەنمەي قالغان، ھەقىقەتتە بىزنىڭ خەلقىمىز ئەڭ ئىنسانپەرۋەر، تىنچلىقنى ئىزدىگۈچى خەلقتۇر. بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئاساسىي ئۇرانى ئەمەلدە ئۆلكىمىزدىكى پۈتۈن مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى تەمىن ئېتىلىسۇن، دېمەكتىن ئىبارەتتۇر. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھازىر مەيدانغا تاشلاپ تۇرغان شوئارى شۇنىڭدىن ئىبارەت بولغانلىقىدىن، بىز

ئۇنى همايه قىلمىقىمىز لازىم.

ئەمدى سىزلەرنىڭ ۋەكىللىرىڭىزنىڭ ئەڭ كېينكى قويغان سوئالىغا كەلسەك، ئۇنىڭغا ئوخشاش سوئاللار ماڭا ئۇرۇمچى، كۇچا، ئاقسۇ ۋە باشقا جايلارنىڭ خەلقلىرى تەرىپىدىنمۇ بېرىلمەكتە. ئۇ سوئاللارنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولسا «سىز جىڭ-چۈنى يوقالدى دېگەنىدىڭىز، جىڭ-ئۇرنىغا جىڭ-نى شياۋدۇڭلياڭ ئىمىشقۇ، ئۇنىڭ باشلىقى جاڭ شۈمىن ئىمىشقۇ، ۋەھاكازا». يەنە سىزلەرنىڭ ۋەكىللىرىڭىزلەر، ئۇ ئىدارە غۇلجا، چۆچەك ۋە باشقا جايلارغا رېستوران، ساتراشخانا قىلىپ شۇبىلەرنى ئاچار ئىمىش دېگەن سوئاللارنى قويدى، مەن ئۇ-رۇمچىدىمۇ ئاڭلىدىم، بۇ ئىدارىنىڭ دۇكانلىرى بار ئىمىش، لې-كىن، مەن سىزلەرگە ئېيتالايمەنكى، بۇ ئىشتىن ھۆكۈمەتنىڭ خەۋىرى يوق، مېنىڭچە، بۇ ئاساسسىز بىر سۆز بولسا كېرەك، چۈنكى، ساقچىلار ئىدارىسىنىڭ ئومۇمەن مەركەزلەشكەن ئىدا-رىسى يوق. ساقچىلار ئىدارىسى ئۇلايەتلەردە ۋالىيلار قارىمىقى-دا، ناھىيەلەردە ھاكىملار قارىمىقىدىدۇر، لېكىن، ئۆلكىمىزدە ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ۋە مۇستەبىت قارا سىياسەتنى ياقلىغۇچى ئۇنسۇرلار يوق ئەمەس، لېكىن، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى ناھايىتى ئېچىنارلىقتۇر. چۈنكى، جەزمەن سۆزسىز خەلقچىللىق سىياسەت راۋاجلىنىپ، ئىستىبدات ھاكىمىيەت مەغلۇپ بولغۇسىدۇر، شۇ-نىڭ بىلەن بىللە، سابىق يامانلار ھەققىدە سۆزلىمەكچىمەن.

ئۆتمۈشتە زالىم ھاكىمىيتى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان ئۇن-سۇرلارنى ھازىر بىز، ئەگەر ئۇ ئۆزىنىڭ تۇتقان يولىنى تاشلى-غان بولسا، ياتلىشىمىز يارىمايدۇ. بۇرۇن مەجبۇرىيەت ئاستىدا خىزمەت قىلغان بىچارە ئەمدى، ئەلۋەتتە، يامانلىقىنى چۈشەن-گەندىن كېيىنلا تاشلىغۇسىدۇر، ئۇلار ماڭا يۈزلەپ كېلىپ، ئۆ-زىنىڭ ئۆتمۈشتىكى يامانلىقلىرىنى سۆزلەپ، كېلەچەكتە ئۆز خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ۋە خىزمەت يۈزىدە قانداق ئې-غىر خىزمەت بولمىسۇن، خەلقى ئۈچۈن يېڭى يولدا ئىكەنلىكىنى ئۆتۈندى.

ئەلۋەتتە، بۇنداقلار بىزنىڭ دوستىمىز بولالايدۇ، ئۇلارنىڭ ئۆتمۈشتىكى ئىشغا ئەمەس، بەلكى ھازىرقى ھەرىكىتىگە ۋە ئەمەلىيىتىگە قاراپ باھا بېرىمەك لازىم.

ئۆلكىمىزدە ھازىرچە ئىككى خىل كۈچ بار، بىرىنچى، تەرەققىيات تەرەپدارى، ئۇلار خەلقچىللىق سىياستىنى ياقلايدۇ. ئۇلار خەلقىمىزنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك تەشكىل قىلىدۇ. بۇلارنىڭ تۇتقان يولى ھەقىقەت ۋە ئادالەتلىك يولىدۇر، ئىككىنچى، ئوتتۇرا ئەسىرلىك قارا مۇستەبىت سىياسەتنى ياقلىغۇچى، خەلقچىللىق، ھۆرلۈك دۈشمنى بولغان يولدۇر، بۇ يول ناھەق ۋە ئادالەتسىز يولدۇر، بىرىنچى كۈچ خەلقىمىزنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك تەشكىل قىلىپ، ئۇنىڭدا ھېچقانداق بىراۋنىڭ ھوقۇقىغا تاجاۋۇزچىلىق قىلىش مەقسىتى يوقتۇر. ئىككىنچىسى، ئۇل ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قېلىشنى ئىزدەيدۇ. بىرىنچى يولدىكىلەر ھەقىقەتكە سۆيۈنىدۇ، ئىككىنچى يولدىكىلەر خەلقىمىزنىڭ قالاق ئاڭسىزلىق ئىچىدىكى مۇناپىق ئۇنسۇرلارغا سۆيۈنىدۇ. ئۇ كۈچ ئۇلارنىڭ ئاڭسىزلىقىدىن پايدىلىنىدۇ. شۇلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن ھەربىرىنى ۋاستە قىلىپ، خەلقىمىز ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ كۈچ ھالاكەتچىلىككە ئۈچرىغان كۈچتۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ ۋەزىپىلىرىمىز ھەرقانداق پىتنە ـ ئىغۋاغا يول قويماستىن، خەلقلەر باراۋەرلىكىنى ۋە دوستلۇقىنى تەمىن ئېتىشتۇر، بىرلىك ئىتتىپاقلىق بىلەن بىتمىنى ۋە ئۇنىڭغا ئاساسەن تۈزۈلگەن سىياسىي پروگراممىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر، ياشلىرىمىز ھارماي، زېرىكمەي، ئاتوم دەۋرىنىڭ ئىلمى بىلەن قوراللىنىشتۇر. ئالدىمىزدىكى ۋەزىپىلەر ئۆتكەن ۋەزىپىلەردىن ئېغىرراقتۇر، ئالدىمىزدىكى ۋەزىپىلەر زېرىكمەسلىكنى، تىرىشچانلىقنى، تىنچلىقنى، شەخسىي تۇرمۇشتا قانائەتچانلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. ئىستىبداتنى ھمايە قىلغۇچى كۈچ ئەكسىلھەرىكەتچى مەنسەپپەرەسلىكتىن پايدىلىنىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئەكسىلھەرىكەتچىلەر مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى بۇزۇشنى، ياشلارنى ئارقىغا چېكىندۈرۈشنى، ئۆلكىمىزنى ئارقىغا قاراپ

سلجىتىشنى ئۈمىد قىلىدۇ. بۇ خىل ھەرىكەتلەرگە ئالدى بى-
لەن زەربە بېرىش ئالدىنقى ۋەزىپە بولۇپ سانىلىدۇ. ياشلار زې-
رىكمەي، قورقماي، بېلىنى بوشاشتۇرماي، بۇرۇنقىدىن ئارتۇق-
راق ئىشلىشى كېرەك، ئىش ئەمدى باشلانىدى، ئىشقا كىرىشىش
كېرەك، قىينچىلىقلار نۇرغۇن، قورقماسلىق كېرەك. بۇ ۋەزىپىلەر
ياشلىرىمىزنىڭ خەلقنىڭ ئالدىدىكى ئەڭ مۇھىم بۇرچىدۇر.

ئەپەندىمنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن تەڭ پۈتۈن زال گۈلدۈراس ئالا-
قىشلار بىلەن تولدى. بۈگۈنكى يىغىن كەيپىياتى ئىنتايىن قىزغىن تۈس
ئالغانىدى. يىغىنغا قاتناشقان قازاق، قىرغىز ياشلىرى ئەپەندىمنى قاد-
مۇقات ئورنۇبلىپ يەنە سۆزلەپ بېرىشنى قايتا ـ قايتا تەلەپ قىلدى.
باشتىن ـ ئاخىر ئەپەندىمگە ھەمراھ بولۇۋاتقان قازاق، قىرغىز ئۇيۇش-
مىسىنىڭ رەئىسى قاسىم ئەپەندى يىغىننى ناھايىتى رەتلىك ئورۇنلاش-
تۇرغانىدى. لېكىن، ۋاقىت يېتىشمىگەنلىكتىن، ئۇ يىغىننى مۇشۇ يەردە
ئاياغلاشتۇرۇشقا توغرا كەلگەنلىكىنى دەپ تۇرسىمۇ، ياشلارنىڭ ئايرا-
لمىشقا زادىلا كۆزى قىيمايتتى.

ئەپەندىمنىڭ نۇتقى قازاق، قىرغىز ياشلىرىنىڭ ھەق بىلەن ناھەقنى
ئېنىق ئايرىپ، بىتىمنى ھەقىقىي يوسۇندا قوغداش يولىدا ئىتتىپاقلى-
شىپ كۈرەش قىلىشى ئۈچۈن ئېنىق نىشان كۆرسىتىپ بەردى. جۈملە-
دىن ياشلارغا يامان ئادەملەرگە ئالدىنىپ قالماسلىق، ئۆز ھېسسىياتلىرا-
نى ھەقىقەت ئورنىغا دەسسىتىۋالماسلىقنى ئوچۇق ئەسكەرتىپ، ئۇلارنى
ئوسمان ئىسلام تەرەپدارلىرىنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇ-
رۇشقا ئاگاھلاندۇردى. ئەپەندىم نۇتقىدا يەنە بۇ خىل تەتۈر ھەرىكەتچى
ئۇنسۇرلار ئەگەر توغرا يولغا قايتىپ كېلىدىغانلا بولسا، بىزنىڭ ئوخ-
شاشلا ئۇلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىمىزنى ئىپادىلىدى. نۇتۇق ئاڭلىغان
ياشلار كۆڭلى يورۇپ، تونۇشنى توغرىلىۋالغانلىقىنى، بىراق بۈگۈنكى
دوكلاتنىڭ ۋاقتى قىسقا بولۇپ قالغانلىقى سەۋەبىدىن، ئۆزلىرىنىڭ تازا
دېگەندەك پۇخادىن چىقمىغانلىقىنى قايتا ـ قايتا تەكىتلەپ، ئەپەندىمنىڭ
يەنە بىر قېتىم دوكلات بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئەپەن-
دىم كېلەر قېتىم جەزمەن ۋاقىت چىقىرىپ قازاق، قىرغىز ياشلىرى بە-
لەن يەنە بىر قېتىم پىكىرلىشىشكە ۋەدە بېرىپ زالدىن تەستە چىقتى.

شۇ قېتىمقى يىغىندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىم نەنجىڭدە ئېچىلغۇسى «مىللىي قۇرۇلتاي»نىڭ قىستاپ كېلىشى تۈپەيلىدىن، قازاق، قىرغىز ياشلىرى بىلەن يەنە بىر قېتىم پىكىر ئالماشتۇرۇشقا ۋاقىت ئاجرىتالماي قالدى. لېكىن، ئەپەندىم ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ ۋەدىسىدىن يانمايدىغان ئەمەس. ئۇ نەنجىڭغا مېڭىشتىن بۇرۇن، يەنى 11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئۈرۈمچىدىكى قازاق ـ قىرغىز كۇلۇبىدا يەنە بىر قېتىم قازاق، قىرغىز ياشلىرى بىلەن سۆھبەت يىغىنى ئاچتى.

ئىككىنچى قېتىملىق يىغىنغا تېخىمۇ كۆپ ھەر مىللەت ۋەتەنپەرۋەر زاتلىرى ۋە زىيالىيلىرى قاتناشتى. ئەخمەت ئەپەندىم سوئال ـ جاۋاب تەرىقىسىدە، شۇ مىللەتكە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋاب بەردى. بۇ سوئاللار ئىچىدە ئوسمانىنىڭ ئۆلكىلىك گارنىزون ئىشتابىغا يوشۇرۇن ئەۋەتكەن ئىككى ئادەمنىڭ سۇئالىمۇ شۇلىرىدىن بىلەن مەخپىي كۆرۈشكەنلىكىگە دائىر زىل سوئاللارمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئەپەندىم جاۋاب بېرىش جەريانىدا بەزى يەرلەرگە كەلگەندە ساپ قازاق تىلىدا سۆزلەيتتى، مەسىلەرنى كەلتۈرۈپ، گومىنداڭنىڭ رەزىل ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئەپچىل ئوخشىتىشلار بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، يىغىنغا قاتناشقانلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

سۆھبەت يىغىنىدا ئۈرۈمچىنىڭ قازاقلاردىن بولغان ئايال ۋالىيسى خادىۋاڭنىڭ نەنجىڭدە ئېچىلىدىغان «مىللىي قۇرۇلتاي» ۋەكىلى بولىدىغانلىقى قازاق زىيالىيلارنىڭ قارشى ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئەپەندىم جاۋاب بېرىپ خادىۋاڭنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭ نەنجىڭگە ۋەكىل سۈپىتىدە ئەمەس، پەقەت ئادەتتىكى ساياھەتچى سۈپىتىدە بىللە بېرىشىغا قوشۇلىدىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە ھەر خىل ئامىللارنى نەزەردە تۇتۇپ، خادىۋاڭنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭ ئوغلى زەكىيخانىنىڭ ۋەكىل سۈپىتىدە قاتنىشىدىغانلىقى ھەققىدە چۈشەنچە بەردى.

ئەمەلىيەتتە، ۋەكىللەر نەنجىڭگە بارغاندىن كېيىن خادىۋاڭنىڭ زورلىشى بىلەن زەكىيخان ۋەكىللەر تىزىملىكىگە خادىۋاڭنىڭ ئىمزاسىنى قويۇپ، ۋەكىللىك سالاھىيىتىنى ئاپىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ قازاق، قىرغىز ياشلىرى بىلەن ئۆتكۈزگەن ئىككىنچى قېتىملىق سۆھبەت يىغىنىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا، «شىنجاڭ گېزىتى» دە مۇنداق خەۋەر بېرىلگەن:

11 ـ ئاينىڭ *6* ـ كۈنى بۈ مەجلىسنىڭ داۋامى شەھىرد. مىزدىكى قازاق ـ قىرغىز كۆلۈبدا قايتىدىن ئېچىلدى. مەجلىس. كە ئەخمەت ئەپەندى باشلىق يۈرت چوڭلىرى ۋە قازاق، قىرغىز زىيالىيلىرى بولۇپ *200* گە يېقىن ئادەم قاتناشتى. مەجلىس تەگبىر بىلەن ئېچىلغاندىن كېيىن، مەجلىسنىڭ قىسقىچە ئەھمىيىتى چۈشەندۈرۈلدى. ئاندىن كېيىن كۆپچىلىكنىڭ گۈلدۈراس ئالقىشلىرى ۋە قىزغىن قارشى ئېلىشى ئاستىدا، ئەخمەتجان ئەپەندى سۆزگە چىقىپ، ئۆزىنىڭ ئەتىسى ئەتىگەن مەركەزگە يۈرمەك بولۇپ، سەپەر ئۈستىدە تۈرغانلىقىنى، ۋاقىتنىڭ تارلىقىغا قاراپ يۈرۈپ كەتكەندە كۆپچىلىكنىڭ سوئال ـ پىكرلىرى جاۋابسىز قالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتكەندىن كېيىن سۆزنىي باشلىدى. سۆزىدە ئۆتكەندە، كۆپچىلىك تەرەپتىن بېرىلگەن تەلەك ـ سوئاللارغا تولۇق رەۋىشتە چۈشەنچە بەردى ھەم مۇھىم يولىورۇقلارنى كۆرسەتتى، كۆپچىلىك ناھايىتى قىزغىن كەيپىيات بىلەن تىڭشاپ، ھازىرقى ساھەدە بولۇپ تۇرغان مۇھىم مەسىلىلەردىن چۈشەنچە ئالدى. ئۇ تىلەك ـ سوئاللارنىڭ چوڭ چوڭلىرىنى ھەم ئەخمەت ئەپەندىنىڭ بەرگەن جاۋابلىرىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرىنى تۆۋەندە كۆرسىتىپ ئۆتىمىز.

كۆپچىلىكنىڭ بەرگەن سوئاللىرىنىڭ ئىچىدە «خەلق ئارىسىدا مۇشۇ كۈنگىچە مۇستەبتىلەرنىڭ قالدۇقلىرى بار، ئۇلار خەلقنى تۇرلۈك ئۇسۇللار بىلەن ئېزىۋاتماقتا، يەنە بۇزۇشقا پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىپ يۈرگۈچىلەر بار، بۇرۇنقى قۇلاقلارنىڭ ھېلىمۇ بۇزۇق نىيەتلىرىدىن قايتمىغانلىرىمۇ بار» دېگەن پىكىردە توختىلىپ، ئەخمەت ئەپەندى، بۈنداقلارنىڭ ھەقىقەتەن خەلق ئارىسىدا بارلىقى، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى چوڭ خەۋپكە ئۇچراتقۇچىلار ئىكەنلىكى، خەلقنى ئەزگۈچىلەرنىڭ پات ئارىدا خەلق تەرەپتىن سىقىپ چىقىرىلىدىغانلىقى، پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتقۇچىلارنىڭ خەلق ئالدىدا ئاشكارىلىنىپ مەسخىرە بولىدىغانلىقى، مەغلۇپ بولىدىغانلىقى ھەققىدە ھەمدە ھازىرقى ھۆكۈ-

مەتنىڭ كۆز ئالدىدا تۇتقان مەقسىتى، مۇناپىق ـ بۇزۇقلارنىڭ سۈيىقەستى توغرۇلۇق كەڭ رەۋىشتە چۈشەنچە بېرىپ ئۆتتى. بۇنىڭ كەينىدىن تۈركستانلارنىڭ دۆربىلجىندە خەۋپكە ئۇچرىشى توغرۇلۇق توختىلىپ، بۇ ئىش تاسادىپىي تۇغۇلغان بىر ئىش بولغانلىقىدىن، بۇ ھەقتە ھۆكۈمەتنىڭ تېخى بۇ ئىشنىڭ ئۆتمۈشىدىن خەۋەر ئالالمىغانلىقى، يېقىندا بۇ ئىش توغرۇلۇق تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىلىدىغانلىقى، ئاندىن بۇ توغرۇلۇق بىر خۇلاسە چىقىرىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇقتۇرۇپ ئۆتۈپ، ئۆز قارىشىچە، ئەلۋەتتە، بۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىنى قۇۋۋەتلەمەيدىغانلىقىنى، لېكىن، خەلق غەزىپىگە، خەلق نەپرىتىگە ھېچ بىر نەرسىنىڭ توسقۇن بولمايدىغانلىقى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتتى. «مىللىي قۇرۇلتاي»غا بارغۇچى ۋەكىللەرنىڭ ئاز ساندىكى لىرىگە قارشىلىق بىلدۈرۈپ بېرىلگەن پىكىر توغرۇلۇق توختىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ قارشى چىققانلىرىدىن بىرى خادىۋاڭ خانىم ئىكەنلىكىنى، بۇ توغرۇلۇق خادىۋاڭ بىلەن سۆھبەتلەشكەنلىكىنى ھەم خادىۋاڭ خانىمنىڭ «كۆپچىلىك مېنىڭ خان ئەۋلادى، تۇرە ئەۋلادى بولغانلىقىمدىن قارشى چىقىۋاتىدۇ» دەپ كۆرسەتكەن دەلىلىنى ئېيتىپ كېلىپ، كۆپچىلىكتە ھەقىقەتەن مۇشۇنداق پىكىر بولسا توغرا بولمايدىغانلىقىنى، باشقىچە پىكىر بولغاندا، ئۇ توغرۇلۇق خادىۋاڭ خانىم بىلەن بىرلىككە كەلگەنلىكىنى، خادىۋاڭ خانىمنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن «خەلق ئۈچۈن، ۋەتەن ئۈچۈن ئىشلەيمەن» دەپ بەرگەن ۋەدىسىنى ئېيتىپ، بۇ توغرۇلۇق كۆپچىلىكنى قانائەتلەندۈرەرلىك قىلىپ چۈشەنچە بېرىپ ئۆتتى. ئۆزىنىڭ باش قوشۇپ سۆھبەتلىشىشى نەتىجىسىدە ۋەكىل بولۇپ خادىۋاڭ خانىمنىڭ ئوغلى زەكىيخان بارىدىغان بولغانلىقى، خادىۋاڭ خانىم پەقەت سايا ھەت ئۈچۈن بېرىپ كېلىدىغان بولغانلىقى ھەققىدە ئۆزئارا بىر پىكىرگە كەلگەنلىكىنى ئايرىم كۆرسەتتى.

ئاندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندى ھازىر كۆپچىلىك نارازى بولۇپ يۈرگەن بەزىبىر ئادەملەر توغرۇلۇق توختىلىپ، كىمدە-كىمنىڭ ئۆتكەن ۋاقىتتىكى ئىشلىرى تەكشۈرۈلمەيدىغانلىقىنى،

كىمدەكىم *11* ماددىلىق توختامنى ئەملگە ئاشۇرسا، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز بولىدىغانلىقىنى، ئەگەردە براۋ بۇزۇق نىيىتىدىن قايتماي، خەلقىگە دۇشمەنلىكىنى توختاۋسز داۋام قىلدۇرسا، ئۇنداقلارنى دەلىل - پاكىتى بىلەن بوينىغا قويۇپ تۇرۇپ سىقىپ چىقىرىش لازىم ئىكەنلىكىنى، ئەمدى براۋغا گۇمان تۇتۇپ شۇبھە بىلەن ئۇنى سىرتقا چىقىرىۋېتىشنىڭ ئانچە بەك توغرا بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ كېلىپ، كۆپچىلىك براۋنى گۇمان بىلەن سىرتقا تەپسە، ئۇ بېرىپ ئۆزىنى ھمايە قىلىدىغان بىر يەر تېپىشقا مەجبۇر بولۇپ، كىم قوينىنى ئاچسا شۇنىڭغا كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، قىممەتلىك چۇشەنچە بېرىپ ئۆتتى، كۆپچىلىك ئارىسىدا ئۆزئارا ئىشەنچ بولۇشى، ئۆزئارا بىر - بىرىگە يار - يۆلەك بولۇشنى تاپشۇردى، ئەگەردە بىر ئادەم ھازىر ۋەدە بېرىپ كەينىدىن ۋەدىسىگە خلاپلىق قىلسا، ئۇ ئادەم خەلقنىڭ ئەبەدىي دۇشمنى بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

ئالتايدىن كەلگەن ئىككى ئادەم كىملەر؟ ئۇلار ئۆزلىرىنى «ۋەكىلمىز» دەپ ئېيتقانمۇ؟ دېگەن سوئالغا توختىلىپ، بىزدە ھازىر پۈتۈن ئۆلكە خەلقنىڭ پايدا - زىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان *11* ماددىلىق توختاملا بارلىقىنى، بۇنىڭ سىرتىدا ھېچقانداق «ۋەكىل» نىڭ لازىم ئەمەسلىكىنى، بۇلار بولسا ئالتايدىكى يۇقىرىقى ئالتاي، تۆۋەنكى ئالتاي دېگەن ئەرزىمەيدىغان مەسىلىنى كۆز ئالدىغا تۇتۇپ «ۋەكىلمىز» دەپ يۈرگۈچىلەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، ئالتايدىكى يۇقىرىقى ئالتاي، تۆۋەنكى ئالتاي ئىشىنىڭ «ۋەكىل» لازىم قىلارلىق دەرىجىدە چوڭ بىر ئىش ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ كېلىپ، ئۇ مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنغانلىقىنى، «ۋەكىلمىز» دەپ يۈرگۈچىلەرنىڭ ھازىر ئۆز يەرلىرىگە قايتىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ئېيتىپ چۇشەنچە بەردى.

ئەڭ ئاخىردا ئەخمەت ئەپەندى ئۆزى جاۋاب بېرىپ ئۆتكەن مەسىلەرنىڭ تېشىدا بولغان كۆپچىلىكنىڭ پىكىر، تىلەكلىرىنىڭ بەزىبىرلىرى ھازىر ئەملگە ئاشۇرۇلۇۋاتقانلىقىنى، بەزىبىرلىرىنىڭ ۋاقىت تەلەپ قىلىدىغان بولغانلىقىدىن كېيىنچىرەك

ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغانلىقى ھەققىدە توختىلىپ ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش بېرىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ۋاقتىنىڭ تولۇپ قالغانلىقىنى كۆپچىلىككە ئېيتىپ سۆزىنى تاماملىدى. كۆپچىلىك ئۇزاققا سوزۇلغان گۈلدۈراس چاۋاكلار بىلەن زالنى كۆتۈرۈۋەتتى. ھەم ئورنىدىن تۇرۇپ ئەخمەت ئەپەندىنىڭ سەپرىنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇپ، ساق ـ سالامەت مەركەزگە بېرىپ كېلىشىنى تىلەپ ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۇزاققا سوزۇلغان قاتتىق چاۋاك سوقتى. شۇنداق قىلىپ بۇ مەجلىس ئۇتۇقلۇق رەۋىشتە ئۆتكۈزۈلدى.

ئومۇمەن ئالغاندا، ئەخمەت ئەپەندىنىڭ بۇ سۆزلىرى خەلقىمىزگە، خۇسۇسەن ياشلارغا ناھايىتى بۈيۈك يولىورۇق بولىدى. مەجلىسكە قاتناشقۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ پىكىر، تىلەكلىرىگە قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئېلىپ خۇش بولۇشتى، ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ سۆيۈملۈك رەھبىرىنى ماشىنىسىغا قەدەر ئۇزىتىپ، خوش ئېيتىشىپ، ماشىنا كەينىدىن قىستا ـ قىستاڭ بىلەن كۆلۈب قورۇسىدىن چىقىپ تارقالدى.

583

ئەپەندىمنىڭ قازاق، قىرغىز ياشلىرىغا بەرگەن ئىككى قېتىملىق دوكلاتى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە، بولۇپمۇ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، ئارىسىدىكى چۈشەنمەسلىكلەرنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدى. ئەخمەت ئەپەندىم ئوسمان ئىسلامدەك خائىنلارنىڭ مىللىي ھېسسىياتىنى بازارغا سېلىپ، ئىچكى جەھەتتىن پارچىلاشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقى سەل قارايدىغان ئىش ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوسمانىنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئېچىپ تاشلاش بەكمۇ زۆرۈر دەپ قارايتتى. ئوسمان ئىسلامنىڭ گومىداڭغا قارشى قان كېچىپ جەڭ قىلغان قازاق خەلقىنى قايمۇقتۇرۇپ، ئىنقىلابىي كۈچلەرنى ئۆز ئىچىمىزدىن پارچىلۇۋېتىش خەۋپىدىن قاتتىق ئەندىشە قىلاتتى. شۇڭا، ئەپەندىم مۇشۇ مەقسەتتە ئۇرۇمچىدىكى قازاق، قىرغىز ياشلىرى بىلەن ئىككى قېتىم يۈز كۆرۈشۈپ، دۇشمەنىنىڭ كۈشكۈرتۈشى ۋە ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ قالماسلىقنى قايتا ـ قايتا تەكىتلىگەنىدى.

ئوسماننىڭ قىلمىشى قازاق خەلقىنىڭ كۆچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىلى بولۇپ تىنچلىق سۆھبىتىگە قاتناشقان، قازاق مىللىتىدىن بولغان تەرەققىيپەرۋەر زات ئوبۇلخەيرى تۆرە بىر كۆپلەت شېئىر يېزىپ ئوسماننىڭ مەيدانسىز ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلىدى:

مىللەتنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت دىنى قايدا؟
باشقۇرغان ئۆزىنى ئۆزى كۆنى قايدا؟
شۇنداقتا گومىنداڭنى بىز ئاغدۇرساق،
سەن كىمگە يەتكۈزۈشكە يۇرىسەن پايدا؟

ئەخمەت ئەپەندىم مېڭىشتىن بۇرۇن شەخسەن ئۆزى ھەربىر ۋىلايەت، ناھىيە ۋە يېزا ـ قىشلاقلارغىچە بېرىپ، ھەر مىللەتتىن بولغان ئىلغار زاتلار، ھەر ساھە ۋەكىللىرى بىلەن بىۋاستە سۆھبەتلىشىپ، ئەھۋال ئىگىلەش ۋە ئۇلارغا ۋەزىيەتنىڭ يەنىلا جىددىيلىكى، ھوشيار تۇرۇش كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرۈش ئارزۇسىدا بولغان بولسىمۇ، بىراق، ئالدىراش بولۇپ كېتىپ ۋاقىت چىقىرالماي قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىن ئارىدا نەنجىڭگە يولغا چىقىدىغان بولغاچقا، ئىمكانىيىتى زادىلا يار بەرمىدى. شۇڭا ئەپەندىم خەلق ئاممىسى بىلەن مەتبۇئات يۈزىدە «مۇڭدىشىپ»، دۇشمەننىڭ ئارىمىزغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش سۈيىقەستىنى پاش قىلىش مۇددىئاسىدا تۆۋەندىكى ماقالىنى ئېلان قىلدى. بۇ ماقاله شۇ چاغدىكى «ئالتاي» ژۇرنىلىنىڭ 1946 ـ يىللىق 4 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان. تولۇق تېكىستى مۇنداق:

بىزنىڭ ئىچىمىزدىن يەنە ئۇرۇش پىلانى

سۆيۈملۈك يۇرتداشلىرىم!
ئۆلكىمىزنىڭ ھەربىر ۋىلايەت، ناھىيە ۋە قىشلاقلىرىغا بېرىپ، ھەربىرىڭلار بىلەن دەردلەشمەك ۋە كېلەچەكتىكى ئىشلىرىمىزنىڭ سائادىتى ئۈچۈن قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ئىش توغرۇلۇق سۆزلەشمەك تىلىكىده ئىدىم.

ئىلى ئىنقىلابى نەتىجىسىدە ئىمزا قىلىشقان *11* ماددىلىق توختام بويىچە يېڭى قۇرۇلۇش ئۈستىدە مەشغۇل بولۇپ قالغانلىقىمىدىن، ھەربىر ناھىيەگە بېرىپ، سىزلەر بىلەن ئايرىم - ئايرىم دەردلىشىپ، سۆزلىشىشكە ۋاقىت يار بەرمىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن گېزىت ۋە ژۇرنال ئارقىلىق بولسىمۇ سىزلەر بىلەن بىر-ئاز مۇڭداشماقچى بولىمەن.

سۆيۈملۈك يۇرتداشلىرىم ۋە قەدىرلىك ژىيالىي يۇرت ئەۋلادلىرى!

دۇنيا تارىخىنى تەھلىل قىلىپ چىقساق، تۆۋەندىكى ئۈچ خىل ھەقىقەت بىلەن ئۇچرىشىمىز.

(1) بىر مىللەت ئىككىنچى بىر مىللەتنىڭ قۇلى بولۇپ ياشاشنى پۈتۈن تارىخ بويىچە ئىستىمگەن، مۇندىن كېيىن ھەم ئىستىمەيدۇ.

(2) ھاكىم مىللەت ئىچىدىكى مۇستەبىت كۈچ مەھكۇم مىللەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت - مائارىپ جەھەتتىن تەرەققىي قىلىپ بىرلىشىشنى پۈتۈن تارىخ بويىچە ئىستىمگەن ھەم بۇندىن كېيىنمۇ ئىستىمەيدۇ.

(3) ھاكىم مىللەت ئىچىدىكى مۇستەبىت كۈچ مەھكۇم مىللەتنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچىدە ياشاشقا ھوقۇقى بار ئىكەنلىكىنى مۇمكىنقەدەر تونۇماقنى ئىستىمگەن ھەم بۇندىن كېيىنمۇ ئىستىمەيدۇ. بۇ ئۈچ خىل ھەقىقەتنىڭ ئۈچ خىل نەتىجىسىنى يەنە تارىختا كۆرگىلى بولىدۇ.

مەسىلەن: مەھكۇم مىللەت ھاكىمىيەتنىڭ ئىدارە قىلىش سىياسىتىدىكى پۈتۈن مەخپىي پەردىلەرنى ئىلىم ۋە بىرلىك يولى بىلەن نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەتتە يىرتىپ تاشلىمىغۇچە ھاكىم مىللەت مەھكۇم مىللەتنىڭ ھوقۇقىنى تونۇمايدۇ. دېمەككى، مەھكۇم مىللەتنىڭ بەخت - سائادىتى يىراقلاردا ئەمەس، ئۆز ئىچىددۇر. بۇنىڭ مىللىي تارىخىمىزدا نۇرغۇن دەللىرى بار.

مەسىلەن: تارىختا ئۆز دۆلەتلىرى بولغان مىللەتلەرمۇ دۇنيا مەدەنىيىتىگە پارلاق سەھىپىلەرنى قوشقاندۇر. بۇنىڭغا كىچىك بىر مىسال قىلىپ *16* - ئەسىر تارىخىنى ئالساق بولىدۇ.

(1) ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز مىللەتلەرنى تەڭ ۋە باراۋەر كـۆ-رۈشنى ئۆگەتكەندۇر.

(2) قول ئاستىدىكى مىللەتلەرنى ماددىي ياكى مەنـۋى يېقىدىن ئاسسىمىلياتسىيە قىلىشقا يول قويماسلىقنى ئۆگـەت-كەندۇر.

(3) مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىشنى ئۆگەتكەندۇر.

(4) بىر ـ بىرلىرىگە ھۆرمەت، شەپقەت ۋە كۆيۈنۈش بـە-لەن باغلىنىپ كىچىكلەرنى ھمايە ۋە چوڭلارغا ئىتائەت قىلىش-نى ئۆگەتكەندۇر.

مانا، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ بىزلەرگە قالدۇرغان ۋەسىيـەت-لىرى شۇلاردىن ئىبارەت ئىنسانىي پەزىلەتلەردۇر.

بىزلەر بولساق، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ تاپشۇرغان بـۇ قىممەتلىك ئامانەت تۆھپىلىرىگە خيانەت قىلغان كۈندىن باشلاپ قانلىق ئاقىۋەتلەرگە ئۇچرىدۇق ۋە ئۇچرىماقتىمىز. لېكىن، ئـەر-كىن ياشىماق خىسلىتى يارىتىلمىشتىن قېنىمىزدا بار بـولغاچقـا قۇللۇقنى قوبۇل قىلماي ئۆزۈن ئىنقىلابىي يىللار ئىچىدە ئـەر-كىنلىك يولىدا ئۆلدۇق ۋە ئۆلتۈردۇق. ئۆلكىمىزنىڭ ئەزىز تۇپـە-لىرى قەدەم ـ قەدەم قانلىرىمىز بىلەن يۇغۇرۇلدى ۋە يۇغـۇرۇل-ماقتا.

ئىلى ئىنقىلابى بولسا، ئۆتمۈشتىكى قانلىق ئىنقـىلابلىرد-مىزنىڭ داۋامى بولۇپ، بۇنىڭ نەتىجىسىدە كېلەچەكتىكى نـە-سىللىرىمىز ئۈچۈن ئەبەدىي سائادەت يولى ئېچىلغان بولسىمۇ، بۇ يولنىڭ پىداكار يولچىلىرى بولغان بىزلەرنىڭ ئالدىمىزدا نۇر-غۇنلىغان مۇز داۋانلىرى ۋە چوققىلىرى باردۇر.

بۇلار نېمىسى دېسىڭىزلەر، ھېلىغىچە ئېلىپبەسى تـۈزۈل-مىگەن مىللىي مائارىپىمىزدۇر. خەلقىمىزنى 200 يىلدىن بېرى قان قۇستۇرۇپ كەلگەن ئىتتىپاقسىزلىقتۇر. بۇ داۋان ۋە چـوق-قىلاردىن ئۆتمىگۈچە خەلقىمىزنىڭ سائادەتكە چىقىشى توغرۇلۇق تىلەكلىرى تاتلىق بىر ھەسرەتتىنغىنە ئىبارەت بولۇپ قالغۇسى. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىرلىكىمىزنى ۋە مىللىي مائارىپىمىزنى ئالغا باس-

تۇرۇش يولىدا بارچە كۈچىمىز بىلەن ئىش بىرلىكى قىلىپ، بۇ-لۇنمەي ۋە ئالدانماي، تىرىشىپ ئىشلىشىمىز لازىم. بۇ يولىدا ئىشلەشكە تولۇق ئىمكانىيەت ۋە پۇرسەت باردۇر. ئەگەردە بىر-لىك ۋە باراۋەرلىك بىلەن ئىشلىمەي، مەۋجۇت ئىمكان ۋە پۇر-سەتنى قولدىن بەرسەك، كېلەچەكتىكى نەسىللىرىمىز بىزلەرنى تارىخ بەتلىرىگە لەنەت ۋە نەپرەت بىلەن كۆمگۈسى.

سۆيۈملۈك يۇرتداشلىرىمىز، ھازىرقى ۋاقىتتا ئۆز ئارىمىزدا ئىتتىپاقسىزلىق تۇغدۇرۇپ، بىزنى يەنە بۇرۇنقىدەك ئېچىمزدىن ئاغدۇرۇشقا پىلان تۈزۈپ، ھەربىرىمىز قىلغۇچى دۈشمەنلەر ئۆل-كىمىزنىڭ ھەربىر يېرىگە بۆلگۈنچىلىك زەھىرىنى تۆكمەكتە. ئايرىم مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلار ئۆز ئارىمىزدا تۈرلۈك كۆڭۈل-سىزلىكلەرنى تۇغدۇرماقچى بولۇپ، ھەربىرىمىز قىلىپ باقتى. بۇ خىل ئىشلار جەنۇبىي شىنجاڭدىمۇ بولۇپ تۇرماقتا.

شۇنداقكى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىدىن قۇرۇلۇشى-دىكى مەقسىتىنى ۋە ئۇنىڭ ئوچۇق سىياسىتىنى خەلقىمىز ئوبدان چۈشىنىشى كېرەك. ئەگەردە خەلقىمىز ئوبدان چۈشەنگەن ۋە يا-كى چۈشەندۇرۇلگەن بولسىدى، بۇ تۈرلۈك ھەربىرىمىز بۇل-ماس ئىدى دەپ ئويلايمەن.

سۆيۈملۈك يۇرتداشلىرىم، بۇ ماقالەم بىلەن يۇرت، مىللى-تىمىزنى سائادەتكە چىقىرىش يولىدا بىرلىك ۋە باراۋەرلىك يو-سۇنىدا ئىشلىشىمىز لازىم بولغان ئىشلار توغرۇلۇق سىزلەرگە بىرئاز چۈشەنچە بېرەلىدىم دەپ ئۈمىد قىلىمەن. سۆزۈمنىڭ ئاخ-رىدا شۇنى ئوچۇقلاپ ئېيتايكى، ئەمدى بىزلەرگە قۇرۇق پىتنە ـ پاساتنىڭ، بۆلگۈنچىلىكنىڭ ۋە جاھالەتنىڭ كېرىكى يوقتۇر.

بىزلەرگە خەلقچىللىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، باراۋەرلىكنى تەمىن قىلىش بىلەن بىللە، ئىلىم، مەكتەپ، تېخنىكا، سەنئەت، دوختۇرخانا ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش يۇرت ۋە خەلقىمىزنى *20* ـ ئەسىرنىڭ ھاياتىغا ئۆزلەشتۈرىدىغان نەرسىلەر كېرەكتۇر. مانا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىدىن قۇرۇلۇشتىكى مەقسىتى بۇلار-دىن ئىبارەتتۇر.

ئۆلكىمىزدىكى سابىق ھۆكۈمەت ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى

ئەمەلدارلار خەلقىمىزنىڭ ئۈستىگە ئەزگۈچى بىر خوجايىن بولۇپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن قىمارۋازلىق، نەشۋازلىق، پاھىشە-ۋازلىق، پىتنە ـ پاساتچىلىق، بۆلگۈنچىلىك ۋە بۈنىڭغا ئوخشاش ھەربىكەتلەر خەلقىمىزنىڭ كەسپى بولۇپ قالاي دېگەنىدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېڭىدىن قۇرۇلۇش ئاساسىغا بىنائەن، رەئىس جاڭ جىجۇڭ باشلىق يۇرتتىكى چوڭ ـ كىچىك ئەمەل-دارلار خەلقىمىزنىڭ ئۈستىدە خوجايىن ئەمەس، ئەكسىچە، خەل-قىمىزنىڭ خىزمەتچىلىرىدۇر. دېمەككى، خەلقىمىز ئۆچۈن كۆيۈ-نۈپ ئىشلىمەيدىغان، بىرلىكنى ئىستىمەيدىغان چوڭ ـ كىچىك پۈتۈن ئەمەلدارلارنى ئورنىدىن ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا خەلقپەرۋەر كىشىلەرنى سايلاش ھوقۇقى يالغۇز خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي ۋەزىپىسىدۇر. بۇ ھەتتا بۇ ۋەزىپىنى ئۆز يولىدا قوللا-نىش ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان كۈچ ـ قۇدرەت كۈرەشچان ۋە جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ تومۇرىدىكى ئەسلىي قاندا مەۋجۇتتۇر.

ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ بىرلىكى!

ياشىسۇن خەلقچىللىق سىياسىتى!

ياشىسۇن ھەقىقىي مىللەتلەر باراۋەرلىكى!

يوقالسۇن بۆلگۈنچى خائىنلار!

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسى: ئەخ-مەتجان قاسىمى

(«ئالتاي» ژۇرنىلىنىڭ *1946* ـ يىللىق *4* ـ سانىدىن ئې-لىندى)

34. «مىللىي قۇرۇلتاي»

«مىللىي قۇرۇلتاي» ئېچىلىش ئالدىدا تۇرماقتا. جياڭ جيېشى بولسا «مىللىي قۇرۇلتاي» ئېچىش ئارقىلىق پۈتۈن مەملىكەتكە ئۆزىنى قالتىس بىر دېموكراتىيەچى قىلىپ كۆرسىتىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئىجابىي ئوبرازىنى تىكلىمەكچى بولۇۋاتاتتى.

«مىللىي قۇرۇلتاي»نى چاقىرىش هەققىدە گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتى يىلنىڭ بېشىدىلا، يەنى 1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى نەنجىڭدە ئاچىدىغانلىقىنى جاكارلىغانىدى. لېكىن ئۇ چاغدا دۆلەت ئىچى قاتمۇقات زىددىيەت ئاستىدا قالغاچقا، 3 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى يەنە بىر قېتىم ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ «مىللىي قۇرۇلتاي»نىڭ كېچىكتۈرۈلۈپ ئېچىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. بۇ چاغدا شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى بېكىتىلىپ بولغان، تىزىملىكى گېزىتتە ئېلان قىلىنىپمۇ بولغانىدى. لېكىن تىزىملىكتە ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى يوق ئىدى، چۈنكى تىنچلىق سۆھبىتى تېخى تولۇق ئاخىرلاشمىغانىدى. قوراللىق كۈرەش بىردەم پەسەيسە، بىردەم كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇۋاتاتتى. ئەمدىلىكتە بولسا شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولغانىدى. 6 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە هۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە، ئەخمەت ئەپەندىم مۇئاۋىن رەئىسلىككە تەيىنلەندى. ئۇچ ۋىلايەتتىن يەنە باشقىلار ئۆلكىلىك بىرلەشمە هۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقىغا تەيىنلەندى. شۇ سەۋەبتىن «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر قايتىدىن سايلىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ يېڭى تىزىملىكى گېزىتتە ئېلان قىلىندى.

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بىرلەشمە هۆكۈمەت ئىچىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە ئىنتايىن ئېهتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى، ئۇچ

ۋىلايەت ۋەكىللىرى «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتناشمىسا بولمايدۇ، دەپ قا-
رايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە «مىللىي قۇرۇل-
تاي»نىڭ ئەھمىيىتىنى زېرىكمەي - تېرىكمەي چۈشەندۈرۈپ، «قۇرۇل-
تاي»غا ۋاقتىدا قاتنىشىشقا قايتا - قايتا دەۋەت قىلاتتى. بىراق «قۇرۇل-
تاي»غا قاتنىشىش مەسىلىسىدە، بىزنىڭ ئىچكى قىسمىمىزدىمۇ ھەر
خىل كۆزقاراشلار مەۋجۇت بولۇپ، بەزىلەر «مىللىي قۇرۇلتاي»نى گو-
مىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئاچتى، ئۇ دۈشمەن تەرەپنىڭ قۇرۇلتىيى،
دەپ قارىدى. شۇڭا بىز تەرەپتىن ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشنىڭ زۆ-
رۈرىيىتى بارمۇ، يوق؟ كىمنى ئەۋەتىش كېرەك؟ دېگەن كۆزقاراشلارمۇ
خېلى سالماقنى ئىگىلەيتتى. مانا بۇ مەسىلىلەرگە قارىتا ئەلۋەتتە ئەستا-
يىدىل ئويلىنىشقا توغرا كېلەتتى. يەنە بەزىلەر ئەگەر قۇرۇلتايغا قاتناش-
مىساق، گومىنداڭ بۇنى دەستەك قىلىۋېلىپ پىرىنسىپقا كۆتۈرۈپ جار
سالىدۇ. دەرھال بىز تەرەپكە «سەممىيەتسىز، مەركەزنى قوللىمايدۇ» دې-
گەن قالپاقنى كىيدۈرىدۇ. ئەگەر قاتناشساق، بۇنى گومىنداڭ قۇرغان
تۇزاق ئەمەس دەپ ھېچكىم بىرنەرسە دېيەلمەيدۇ دەپ، ۋەكىللىرىمىزنىڭ
كۆتۈلمىگەن ۋەقەگە ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەندىشە قىلدى.

جاڭ جىجۇڭ، لېيۇ مېڭچۈن قاتارلىق گومىنداڭ ئىچىدىكى مۆتىدىل-
لەر بۇ ئەھۋالنى سەزگەندەك بولۇپ، ئەخمەت ئەپەندىمگە ھە دەپ خىزمەت
ئىشلىگىلى تۇردى. مەسئۇت، ئەيسا قاتارلىقلارنىڭمۇ قۇرۇلتايغا قاتنى-
شىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئەپەندىمنىڭ باشقىچە خىيالدا بولماي جەزمەن
قۇرۇلتايغا قاتنىشىشىنى تەلەپ قىلدى، ھەتتا ئەپەندىمنى نەنجىڭدە مەخ-
سۇس گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ئۈچۈن سېلىنغان «جاڭ جىجۇڭ داچىسى» غا
ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقى ھەمدە بىز تەرەپ خادىملىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە
مۇتلەق كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقى ھەققىدە قاتتىق ۋەدىلەرنى بەردى.

ۋاقىت ئىنتايىن قىس، دەرھال ئىپادە بىلدۈرۈش كېرەك ئىدى.

بۇ چاغدا شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى قارىماققا تىنچىپ قالغاندەك قىلاتـ
تى، «تىنچلىق بىتىم»ى يولغا قويۇلۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئوبېكتىپ
جەھەتتىن ئېيتقاندا، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىمۇ ھەمىشە مەسىلىلەرگە ئىنـ
تايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى
ئالاھىدە ھۆرمەتلەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ تۇراتتى. ئەخمەت ئەپەندىمۇ
ئەھۋالنى كۆزىتىپ، ۋەزىيەتنى مۆلچەرلەپ گومىنداڭنىڭ ھەر خىل
كۈچلىرىگە پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش ئارقىلىق، ھەرقايسى تەرەپلەر بە-

لەن ئۆز لايىقىدا مۇناسىۋەت ساقلاشقا تىرىشاتتى. بىراق ئەمەلىيەتتە ئىككى تەرەپ يەنىلا بىر ـ بىرىگە تەڭمۇتەڭ تاقابىل تۇرۇپ كېلىۋاتاتتى، بىرەر سەزگۈر مەسىلە كۆرۈلسە، ئىككى تەرەپ ھامان ئۆز مەيدانىدا چىڭ تۇرۇۋالاتتى، توختىماي تالاش ـ تارتىش قىلاتتى، بىر ـ بىرىگە يول قويمايتتى. ھازىر گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «مىللىي قۇرۇلتاي» ئاچماقچى بولۇۋاتىدۇ، بۇ ھەقتە بىز تونۇشمىزنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، تېزدىن ئۆز مەيدانىمىزنى بىلدۈرۈشىمىز كېرەك.

شۇنداق قىلىپ، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، رەھىمجان سابىرھاجى، سەيپىدىن ئەزىزى، زىيا سەمەدى قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئۇرۇمچىدىكى خادىملىرى بىزنىڭ «جەنۇبىي گۈلباغ» دىكى تۇرالغۇمىزدا مەخپىي يىغىن ئاچتى. يىغىندا بىز تەرەپ قۇرۇلتايغا قاتناشىشى كېرەكمۇ، يوق، دېگەن مەسىلە ئۇستىدە ئەستايىدىل مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى. بەزىلەر قۇرۇلتايغا قاتنىشىشقا قارشى تۇردى، يەنە بەزىلەر بىخەتەرلىك مەسىلىسىدىن ئەندىشە قىلاتتى. كۆپچىلىك تولۇق پىكىر بايان قىلىپ، نۆۋەتتىكى ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەت ئۇستىدە ئەتراپلىق تەھلىل يۈرگۈزۈشتى:

ھازىر مىللىي ئارمىيەمىز ئەسكىرىي كۈچ جەھەتتە گومىنداڭ ھەربىي قوشۇنلىرىغا ئومۇمىيۈزلۈك تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىغا تامامەن ئىگە؛ نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت ئاستىدا، بىرىنچىدىن، گومىنداڭ تەۋەككۈلچىلىك قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ناۋادا ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا، مىللىي ئارمىيەمىز تېخىمۇ زور كۆلەمدە ھۇجۇمغا ئۆتەلەيدۇ؛ ئىككىنچىدىن، قۇرۇلتايغا دۆلەت ئىچىدىكى ھەرقايسى تەرەپ ۋەكىللىرى ۋە خەلقئارا زاتلار قاتنىشىدىغان بولغاچقا، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئۆز ئوبرازىنى نەزەردە تۇتۇپ، قارامىلىق بىلەن بىز تەرەپ خادىملىرىغا چېقىلىشقا پېتىنالمايدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، «مىللىي قۇرۇلتاي»غا پۈتۈن دۇنيا كۆز تىكمەكتە. پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ دېموكراتىيەنى تەلەپ قىلىش ساداسى كۈنسېرى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، گومىنداڭ ئالىي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئۆزلىرىنى دېموكراتىيە تەرەپدارى قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، مۇقەررەر ھالدا بىزگە ـــ يەنى چېگرا رايونىدىكى «توپىلاڭ كۆتۈرگەن» رايوندىن كەلگەن ۋەكىللەرگە چوقۇم ئەھمىيەت بىلەن قارايدۇ؛ تۆتىنچىدىن، بىز قۇرۇلتايغا قاتناشساق دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى جامائەتچىلىك ئالدىدا ئۆزىمىزنىڭ سەمىمىيىتىنى ئىپا-

دىلىگەن بولمىز؛ شۇنداقلا بىز ئۇچۇن ئىپتىقاندا، بۇ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىگە ئۆز ئارزۇيىمىز ۋە تەلىپىمىزنى بىۋاسىتە يەتكۈزىدىغان ئىنتايىن ياخشى پۇرسەت، يەنە كېلىپ مۇشۇ سەھىنىدىن پايدىلىنىپ ئۆز زىمىزنى كەڭ تەشۋىق قىلالايمىز!

ئەپەندىم كۆپچىلىككە قۇرۇلتاي ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېدى: «بۇ ــ جۇڭگو تارىخىدا ئېچىلغان تۇنجى قېتىملىق «مىللىي قۇرۇلتاي»، پۈتۈن مەملىكەت ئۇنىڭغا كۆز تىكىۋاتىدۇ. بىز قاتناشساق ئاندىن ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ئوبدان بىلەلەيمىز. شۇڭا بىز ئۆز ئەمەلىيىتىمىز ئارقىلىق ھەقىقەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇشىمىز، ئومۇمىيلىقنى ئاكتىپلىق بىلەن نەزەردە تۇتۇۋاتقانلىقىمىزنى ئىپادىلىشىمىز كېرەك».

دەرۋەقە، ئەپەندىمنىڭ كۆڭلىدە ئاشكارىلاشقا بولمايدىغان تېخىمۇ مۇھىم يەنە بىر ئىش بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ نەنجىڭدە پۇرسەت تېپىپ، «دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى» ــ جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن ئۇچرىشىش. ئەپەندىم موسكۋادا ئوقۇۋاتقان مەزگىللىردە دۇنيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر كومپارتىيەلىرىنىڭ تارىخىنى پىششىق ئۆگەنگەن، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ تەشەببۇسلىرى بىلەن ئوبدان تونۇشۇپ چىققان. ئۇنىڭغا شۇ نۇقتا ئايان ئىدىكى، نۆۋەتتە جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى «10 ـ ئۆكتەبىر كېلىشىمى» ئىمزالىدى، گەرچە جىياڭ جېيشى كېلىشىمنى قايتا ـ قايتا بۇزغان بولسىمۇ، بىراق جۇڭگو كومپارتىيەسى ئىزچىل تۇردە ئومۇمىيلىقنى مۇھىم بىلىپ، بىرلىك سەپ قۇرۇشتا چىڭ تۇرۇۋاتىدۇ. نەنجىڭدە ئۆزىنىڭ ئىش بېجىرىش باشقارمىسىمۇ بار. قۇرۇلتايغا ۋەكىل قاتناشتۇرماقچىمۇ بولۇۋاتىدۇ. دېمەك، قۇرۇلتاي مەزگىلىدە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى تېپىشنىڭ ئىمكانىيىتى ناھايىتى زور.

بىراق، ھازىرقى پەيتتە ئەپەندىم ئۆزىنىڭ بۇ مۇتلەق مەخپىي پىلانىنى باشقىلارغا ئاشكارىلاشقا ئالدىراپ كەتمىدى. مەملىكەت ئىچىدىكى باشقا پارتىيە ـ گۇرۇھلارنىڭ ۋەكىل ئەۋەتىپ قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغانلىقىنى دەپ كېلىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭمۇ قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئارقىدىنلا ئەپەندىم قۇرۇلتاي ھەققىدىكى تەھلىلىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «دېمەك، ھازىرچە قۇرۇلتايدا ئەھۋالنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە بىرنېمە دېيىش تەس. ئەگەر جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ۋەكىللىرىمۇ قۇرۇلتايغا قاتنىشالىسا، ئۇ

چاغدا بىز پىكىر ۋە تەلەپلىرىمىزنى تېخىمۇ دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويالايمىز.»

ئەڭ ئاخىرىدا ئەپەندىم كەسكىنلىك بىلەن قارار چىقىرىپ، قەتئىي تۇردە مۇنداق دېدى: «بىز «مىللىي قۇرۇلتاي»غا جەزمەن قاتنىشىمىز! گو- مىنداڭ ھۆكۈمىتى تۇرلۇك چارە - تەدبىرلەرنى قوللىنىپ بىزدىن ئەيىب تاپماقچى بولۇۋاتىدۇ. ئەگەر بىز قۇرۇلتايغا قاتناشمىساق، ئۇلار بىزنى «سەممىيەتسىزلىك قىلدى، مەركەزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلدى» دەپ ھەممە يەردە چۇقان سېلىشى تۇرغانلا گەپ. ئەگەر قاتناش- ساق، خېيىم - خەتەر يۈز بەرمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ. بىراق بىز خەلقنىڭ ئەركىنلىكى، تىنچلىق، خەلقچىللىقنى قولغا كەلتۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان سەھنىگە چىقىرىلغانكەنمىز، ھەرقانداق خېيىم - خەتەرگە يولۇقۇشتىن، ھەتتا ھاياتىمىزدىن ئايرىلىشتىن قورقماسلىقىمىز كې- رەك».

ئەپەندىم يەنە ئىچكىرىدىكى قېرىنداش ئۆلكە، رايونلاردا نۇرغۇن خۇيزۇ قېرىنداشلارنىڭ بارلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، بىز تەرەپتىن چوقۇم بىر خۇيزۇ ۋەكىل قۇرۇلتايغا قاتنىشىشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قوي- دى. ئۇنىڭ كۆزدە تۇتقىنى بىز تەرەپتىن خۇيزۇ ۋەكىل قاتناشسا، ئىچ- كىرى ئۆلكىلەردىكى خۇيزۇ ئاممىسى بىلەن بولغان ئىتتىپاقلىق خىز- مىتىنى ئىشلەشكە تېخىمۇ پايدىلىق بولاتتى. بۇ ھەقتە ئەپەندىم غۇلجە- دىكى يولداش ئىسھاقبېكنىڭ پىكرىنى قوبۇل كۆرۈپ، خۇيزۇ مۇتەۋەر كېرىم ھاجىنى خۇيزۇ مىللىتىنىڭ ۋەكىلى بولۇشقا ئەڭ مۇۋاپىق نامزات دەپ ھېسابلىدى. بىراق كېرىم ھاجى بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن دەسلەپتە «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتناشقۇسى يوقلۇقىنى قايتا - قايتا بىلدۈرۈپ، ئۆزرە ئېيتىپ تۇرۇۋالدى:

«مەن قېرىپ قالدىم، ئىچكىرىگە بارسام ئامان - ئېسەن قايتىپ كېلەلىشىمگە كۆزۈم يەتمەيدۇ. گومىنداڭنى نەيرەڭ ئىشلەتمەيدۇ دەپ ھېچكىم ھۆددە قىلالمايدۇ. كىم بىلىدۇ، ئايروپىلانغا چىقىرىۋېلىپ ۋەقە چىقىرامدۇ، ھېچ نەرسە دەپ بولمايدۇ، زادى كۆڭلۈم تارتمايدۇ. ئۆلۈمدىن- مۇ ۋايىم قىلمايمەن، ئادەم دېگەن بەربىر ئۆلىدۇ، بىراق جەستىم ياقا يۇرتلاردا قالارمۇ دەپ ئەنسىرەيمەن».

كېرىم ھاجى، خۇيزۇ، 1885 - يىلى غۇلجىدا تۇغۇلغان، سودىگەر.

خۇيزۇلار ئارىسىدا ناھايىتى يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قوراللىق كۈرىشى مەزگىلىدە، ئۇ ئىنقىلابقا قاتناشقان بولۇپ، مىللىي ئارمىيە ئاتلىق قىسىم «تۆگىگان پولكى» نىڭ كوماندىرلىقىغا تەيىنلەنگەن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، مىللىي مۇناسىۋەت مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم تۆھپە قوشقان. بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، ئۇ ئۆلكىلىك يۇقىرى سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا تەيىنلەنگەن. ئەمما ئۇرۇمچىدە بىر ئايلا تۇرغان بولۇپ، كېيىن سىياسىيغا قاتنىشىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ غۇلجىغا قايتىپ كەتكەن.

ۋەكىل نامزاتى ئىچىدە ئەسلىي ئۇيغۇر سايرانىمۇ بار ئىدى. لېكىن قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، ئۇنى نەنجىڭگە ئەۋەتكەندىن كۆرە، ئۇرۇمچىدە قالدۇرساق تېخىمۇ مۇھىم رول ئوينايدۇ دەپ قارالدى. بۇ ھەقتە ئەپەندىم مۇنداق كۆرسىتىپ ئۆتتى: «ھازىر بىزدە ئىككى چوڭ ئىش بار. بىرى، «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىش، يەنە بىرى، سايلام. سايلامنى گېزىت ـ ژۇرناللاردا نۇقتىلىق تەشۋىق قىلىش كېرەك. تەشۋىق ۋە خەۋەر قىلىش خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇش ـ بولماسلىقىدا ئۇيغۇر سايرانىنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم. گېزىتخانا ئۇنىڭ قولىدا. ئەگەر ئۇ كېتىپ قالسا، ئۇرۇمچىدە ئۇنىڭ رولىنى ئۆتىيەلەيدىغان ئادەم يوق. بۇ ئىشىمىز ئاقساپ قالسا، بىزگە چوڭ زىيان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ئۇيغۇر سايرانى ئەپەندىم زىممىسىگە ئېغىر يۈكنى ئېلىپ ئۇرۇمچىدە قالسا دېگەن تەكلىپنى بېرىمەن».

شۇنىڭ بىلەن، ئۇيغۇر سايرانىنى ئۇرۇمچىدە قالدۇرۇش قارار قىلىندى.

مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق كۆپچىلىك تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ۋەزىپىلەرنى ئايدىڭلاشتۇردى. مانا مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە، ئەپەندىم ئومۇمىيلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، يەنە بىر قېتىم كەسكىن قارار چىقاردى: ئۇ ئۆزى ۋەكىللەرنى باشلاپ نەنجىڭگە «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

شۇ كۈنى كەچ كىرگەندە ئەپەندىم غۇلجىدىكى كېرىم ھاجىغا بىۋاسىتە تېلېفون قىلىپ، قۇرۇلتايىنىڭ مۇھىملىقىنى يەنە بىر قېتىم چۈشەندۈردى ۋە جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ ھەممەيلەننىڭ بىخەتەرلىك مەسىلىسىنى

لىسسىگە كاپالەت بەرگەنلىكىنى ئۇقتۇردى. ئەپەندىم كېرىم ھاجىغا: «مەن نېمە كۆرسەم، سىزمۇ شۇنى كۆرىسىز! مەن قەيەردە تۇرسام سىزمۇ شۇ يەردە بولىسىز. شۇڭا ھەرگىز ئەنسىرىمەڭ، كېلىۋېرىڭ» دېگەندە، كېرىم ھاجى قاتتىق ھاياجانلىنىپ كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا: «ئەپەندىم، مەن سىزنى چىن قەلبىمدىن ھمايە قىلىمەن، ھۆرمەتلەيمەن. سىز باردىغان بولغانكەنسىز، مەنمۇ سىز بىلەن بىللە باراي! ھەرقانداق ئىش يۈز بې-رىشىدىن قەتئىينەزەر، سىزلا بولىدىكەنسىز، مەن ھەرگىز قورقمايمەن. ئاللا بىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي!» دەپ قەلبىنى ئىزھار قىلدى.

لېكىن ئەپەندىم يەنىلا خاتىرجەم بولالماي، بىز تەرەپتىن ساقچى ئىدارىسىدا مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ تۇرغان زىيا سەمەدىنى غۇلجىغا مەخ-سۇس ئەۋەتىپ، كېرىم ھاجى بىلەن كۆرۈشۈپ ئۆزىنىڭ پىكرىنى يەتكۈ-زۈشكە بۇيرۇدى. زىيا سەمەدى دەرھال غۇلجىغا بېرىپ كېرىم ھاجىغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن كېرىم ھاجى قاتتىق ھاياجان ئىچىدە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن خوشلىشىپ، كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپ، ئە-پەندىم نەنجىڭگە قاراپ ئۇچۇشتىن بىر كۈن ئاۋۋال ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى.

گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغان شىنجاڭ ۋەكىللىرىنىڭ سانى 24 نەپەر بولسۇن دەپ تەلەپ قىلغانىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك ۋەكىل 12 نەپەر، گومىنداڭ ۋەكىلى ئۈچ نەپەر، كەسپىي ساھە ۋەكىلى ئالتە نەپەر، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىل ئۈچ نەپەر قىلىپ بېكىتىلىپتۇ.

دەسلەپتە بېكىتىلگەن ۋەكىللەر تۆۋەندىكىچە:

يەرلىك ۋەكىل 12 نەپەر :

ئەخمەتجان قاسىمى: ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇ-ئاۋىن رەئىسى

ئابدۇكېرىم ئاباباسوف: ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى

ئەيسا ئالپتېكىن: ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى

ئەنۋەر سالىجان (قازاق): ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ مۇددىر كاتىپى
خادىۋاڭ (قازاق، ئايال، ئوغلى زەكىيخانمۇ بارىدۇ): ئۇيغۇر رۇمچى ژىلايىتىنىڭ ژالىيسى
خەمىت سۇلتان: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت كاتىبات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇددىرى
جاۋ جيەنفېڭ (خەنزۇ): ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى
مۇ جىگۇا (شىبە): قۇتقۇزۇش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى
ئۆمەر دامولللا: دىنىي زات
ما گويى (خۇيزۇ): خۇيزۇلار باش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى
جاڭ فېڭجيۇ (خەنزۇ): قانۇن چىقىرىش مەھكىمىسىنىڭ ئەزاسى
مادانبېك (قىرغىز): قازاق ـ قىرغىز ئۇيۇشمىسىنىڭ خىزمەتچىسى
كەسپىي ساھە ژۇرنالىستى نەپەر :
مەخسۇت تېيىپوف: ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قاتناش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى
ئامىنە (ئايال): ئۆلكىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى
زىيا سەمەدى: ئۇيغۇرچى ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
كېرىم ھاجى (خۇيزۇ): دىنىي زات
ئابلەھەت مەخسۇم: سودىگەر
مەي خۇنشىن (ئەرتوغرۇل، مەسئۇتنىڭ ئوغلى): ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت سەھىيە باشقارمىسىدىن
ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ژۇرنالىست نەپەر :
ژۇ جىگبىن (ئايال): خېجىڭ موگغۇللىرىنىڭ باشلىقى
چۆجاپ (ئايال): قوبۇقسار موگغۇللىرىنىڭ باشلىقى
لادنابىد: قوبۇقسار داغۇرلىرىدىن
گومنداڭ ژۇرنالىستى نەپەر :
جاڭ جىجۇڭ (خەنزۇ): غەربىي شىمال مەھكىمە مۇددىرى،

قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى
مەسئۇت: گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى مۇپەتتىشى
يولۋاس: قومۇل ۋالىيسى

ئەمما، تۇرلۇك سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن ۋەكىللەر كۆپ قېتىم تەكشىلىدى. داغۇرلار ۋەكىلى لادنابىد بىلەن قومۇل ۋالىيسى يولۋاس ۋەكىللىكىتىن قالدۇرۇلدى.

بىخەتەرلىك ۋە باشقا جەھەتتىكى ئامىللارنى كۆزدە تۇتۇپ، ئەپەندىم ئۇزۇندىن بېرى ئۆزى بىلەن بىللە يۈرگەن شوپۇرى ئابلەھەتنى خىزمەتچى قىلىپ قاتاردا بىللە ئېلىپ مېڭىشنى قارار قىلدى. ئابلەھەت ئۇزۇن مۇددەت ئەخمەت ئەپەندىگە شوپۇرلۇق قىلغان، نۇرغۇن قاتتىق سىناقلاردىن ئۆتكەن، يەنە كېلىپ ئەپەندىمنىڭ يېنىدىكى مۇھاپىزەتچىلىك رولىنىمۇ ئۆتەۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەپەندىم ئۇنىڭغا ئىنتايىن ئىشىنەتتى ۋە بۇ قېتىم ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ بىللە ئېلىۋالىدىغان بولدى.

بۇ چاغدا مەن تېخى يېڭىلا تۇغۇتلۇق بولغانلىقىم ئۈچۈن، تېنىم بەك ئاجىز ئىدى. ئەپەندىم سەپەرگە چىقماقچى بولۇۋاتقاچقا، كۆڭلۈم بەكمۇ يېرىم بولۇۋاتاتتى.

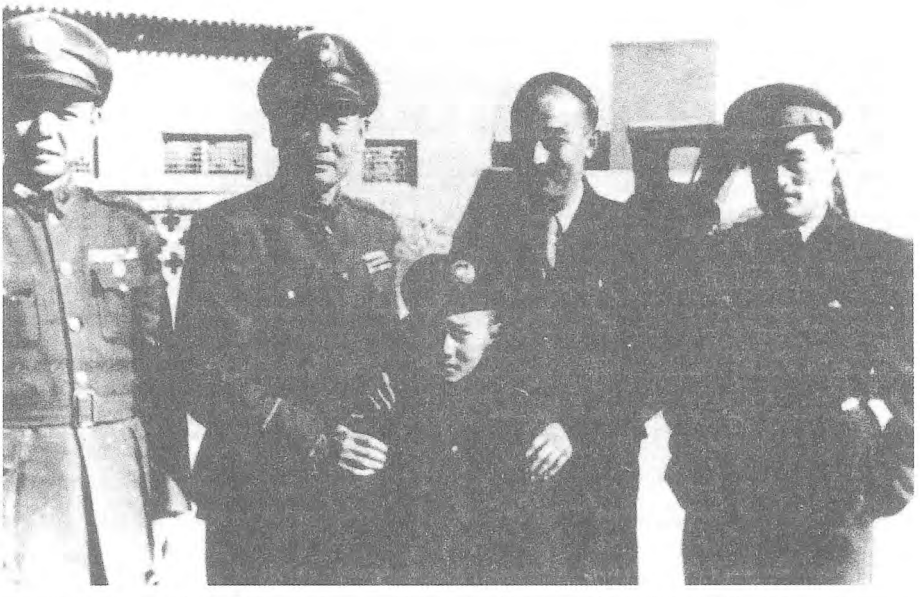
مەن يەڭگىشتىن بىر ئاي بۇرۇن، يەنى 1946 ـ يىل 9 ـ ئايدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ خانىمى لۇ سۇشىن، يەنى ئالىيەمۇ ئۇرۇمچىدە تۇنجى بالىسىنى تۇغقانىدى. ئابدۇكېرىم ئابباسوف بۇنىڭدىن تولىمۇ سۆيۈنۈپ، دۇنياغا يېڭىلا كۆز ئاچقان ئوغلىغا «ئېلچان» دەپ ئىسىم قويدى. «ئېلچان» ئۇيغۇر تىلىدا «خەلق سۆيەر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. روشەنكى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئوغلىغا مۇشۇ ئىسمىنى قويۇش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ خەلققە بولغان چەكسىز مۇھەببىتىنى ئىپادىلىگەنىدى!

قۇرۇلتاي ۋاقتى كۇندىن ـ كۈنگە يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى. يولغا چىقىش ئالدىدا، ئەپەندىم بىز تەرەپ ۋەكىللىرى بىلەن بىزنىڭ تەشەببۇسىمىزنى ھىمايە قىلىدىغان قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى ھەمدە ئۇرۇمچىدە قالىدىغان بىز تەرەپ خادىملىرىنى يىغىپ يىغىن ئاچتى. يىغىندا ئەپەندىم ھەممەيلەننىڭ ئىدىيەدە بىرلىككە كېلىپ، قەدەمدە بىردەك بولۇش، بولۇپمۇ ئاساسىي قانۇنغا قاراپ چىقىدىغان چاغدا ئۆزلىرىنىڭ ۋەكىللىك بۇرچىنى ئادا قىلىپ، سالمىقى بار پىكىرلەرنى بايان قىلىش ھەققىدە

كونكرېت تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ مۇنۇلارنى كۆرسەتتى: گەرچە بىزنىڭ تۇتقان يولىمىز توغرا، ھەققانىي بولسىمۇ، ئەمما ئۇسۇلغا دىققەت قىلمىساق، ئۆز مۇددىئايىمىزنى ئالغا سۈرەلمەيمىز. بۇ ــ ئاچقۇچلۇق مەسىلە. بىزنىڭ نىشانىمىز ئالىي مۇختارىيەتنى قولغا كەلتۈرۈش، «مىللىي قۇرۇلتاي»دا ئۆز پىكرىمىزنى تولۇق بايان قىلىش. ئاساسىي قانۇنغا قاراپ چىقىدىغان چاغدا، ئەگەر «چېگرا رايوندىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر مىللىي مۇختارىيەت يولغا قويۇش ھوقۇقىغا ئىگە» دېگەن مۇشۇ مادداىنى ئاساسىي قانۇنغا كىرگۈزەلىسەك، ئۇ چاغدا بىز «خەلق ۋەكىلى» دېگەن بۇ ئالىي شەرەپكە مۇناسىپ ئىش قىلغان بولىمىز. بىراق، بۇ مەسىلىنىڭ ھەل بولۇش ــ بولماسلىقى يەنىلا قۇرۇلتايىنىڭ كۇنتەرتىپىگە ھەمدە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى مىللەتلەرگە قوللانغان سىياسىتىگە باغلىق. ئەلۋەتتە، بىز بىلەن تەقدىرداش بولغان، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ھەر مىللەت ۋەكىللىرى بىلەن ئورتاق پىكىر ھاسىل قىلىپ، ھەرىكەتنى بىرلىككە كەلتۈرۈشكە تولۇق ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ھەرقايسى پارتىيە ــ گۇرۇھلارنىڭ تەشەببۇسلىرىنى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى باشقا ئەھۋاللارنى ئىچكىرىلەپ ئىگىلىشىمىز ۋە تەتقىق قىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئىززەت ــ ھۆرمىتىنى ساقلاشنى بىلىشى، شەخسىي ئەخلاقىغا دىققەت قىلىشى، باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىدە ئۆزىنىڭ ھەربىر ئېغىز سۆزىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەپەندىم ئۇرۇمچىدە قالىدىغان خىدمىلارغا مۇھىم يولىيورۇق بەردى. كۆچمىلىكتىن ئۇرۇمچىدە كۇرەشنى قانات يايدۇرۇشنى، تاكتىكىغا ئەھمىيەت بېرىشنى، ئاخىرغىچە قەتئىي چىڭ تۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

يولغا چىقىدىغان ۋاقىت يېقىنلىشىپ قېلىۋاتاتتى. ئەپەندىم جىددىي يوسۇندا سەپەرگە ئاتلىنىش تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ پۈتۈن شىنجاڭغا ئائىت، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەتكە ئالاقىدار ماتېرىياللارنى كېچىچە رەتلەيتتى. مەن بولسام قىرىقى ئىچىدە. ئادىتىم بويىچە ئەخمەتجانغا ياردەملىشىپ، ئېلىۋېلىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى تەييارلىشىپ بېرەتتىم. ئەپەندىم بەزىبىر مەخپىي ماتېرىياللارنى ئىنچىكىلىك بىلەن تۇرگە ئايرىيتتى. مەن ئۇنىڭ بۇ ماتېرىياللارنى ئېلىۋېلىپ نېمە قىلىدىغانلىقىنى سورىغانىدىم، ئۇ چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ، ئالدىرىماي گەپ ئاچتى: «مەن

ئەخمەتجان قاتارلىقلار «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىش سەپىرىدە لەنجۇدىن ئۆتكەندە چۈشكەن خاتىرە سۈرەت. سولدىن بىرىنچىسى يۇ يىلىن، ئىككىنچىسى تاۋ سىيۇ، ئۈچىنچىسى ئەخمەتجان، بەشىنچىسى ئابدۇكېرىم ئايباسوف.

بۇنى سىزگە دېمىسەممۇ بولاتتى، ئەمما كۆرۈپ قالدىڭىز. ھازىر پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەممە پارتىيە ـ گۇرۇھلار بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايغا ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرىدۇ. جۈڭگو كومپارتىيەسىمۇ ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشى مۇمكىن. بىز ئامال قىلىپ ئۇلار بىلەن ئالاقە باغلايمىز. بۇ ئىنتايىن مەخپىي ئىش، ھەرقانداق ئادەمگە ئېيتىسىڭىز بولمايدۇ. مەن كەتكەندىن كېيىن بالىغا ئوبدان قارا، ئەمما مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ سىلەرگە تەھدىت سالىدىغانلارنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. بىراق سىز ھەرگىز قورقماڭ، خەلق سىزنى قوغدايدۇ!»

ئەپەندىمنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا، شوپۇر ئابلەھەت كىرىپ كەلدى. ئەپەندىم بايىقى ماتېرىيال قاچىلىغان قارا خۇرۇم سومكىنى ئابلەھەتكە تۇتقۇزۇپ، تەمكىنلىك بىلەن كەسكىن ئاھاڭدا: «ئېسىڭدە بولسۇن، كاللاڭ كەتسىمۇ بۇ ماتېرىياللارنى چىڭ ساقلا» دەپ تاپىلىدى. ئەسلىدە ئەپەندىم بۇ ماتېرىياللارنى جۈڭگو كومپارتىيەسى ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتى بولۇپ قالسا ئىشلىتىش ئۈچۈن ئېلىۋالماقچى بولغانىدى.

شىنجاڭ ۋەكىللىرى ۋە خىزمەتچى خادىملار ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈ-
نۈپ، 11 ـ ئاينىڭ 9 ـ ۋە 11 ـ كۈنلىرى ئايرىم ـ ئايرىم ئىككى ئايرو-
پىلانغا ئولتۇرۇپ نەنجىڭگە قاراپ ئۇچتى.

1946 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 9 دا، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، زىيا سەمەدى، كېرىم ھاجى، خەمىت سۇلتان، ئەنۋەر سالىجان، مەخسۇت تېيىپوف، ئابلەھەت مەخسۇم قاتارلىق ۋەكىللەر ۋە شوپۇر ئابلەھەت ئىككىنچى تۈركۈمدە نەنجىڭگە قا-
راپ ئۇچتى.

مەن تۇغۇتلۇق بولغاچقا، ئەپەندىمنى ئۇزاتقىلى ئايرودۇرۇمغىمۇ چىقالمىدىم. بىراق ئۇ نەنجىڭگە، تېخىمۇ ئېنىقراق ئېيتقاندا، بۈاستە جياڭ جيېشىنىڭ ئالدىغا كېتىۋاتىدۇ. مېنىڭ كۆڭلۈم تەشۋىش ئىچىدە، كاللامنى ئۇ ھەر ۋاقىت، ھەر جايدا گومىنداڭنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچ-
رىشى مۇمكىن دېگەن بىر ئەندىشە چىرمىۋالغان. ئۇ گومىنداڭنىڭ پاي-
تەختىدىن ساق ـ سالامەت قايتىپ كېلەلمىدۇ، يوق، كۆڭلۈمدە بۇ بىر تېپىشماق ئىدى. بىراق ماڭا شۇنسى ئايان، مەيلى ئەھۋالنىڭ قانداق بو-
لۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھېچكىم ئەپەندىمنىڭ قەدىمىنى توسۇۋالالمايدۇ. ئەمما مەن خاتىرجەم بولالماي، يەنلا شوپۇر ئابلەھەتكە قايتا ـ قايتا جېكىلەيتتىم. ئۇ ھازىر مۇھاپىزەتچى ـ دە، ئەپەندىمگە ھەمراھ بولۇپ نەنجىڭگە بارىدۇ. ئەنسىزچىلىك ئىچىدە ئابلەھەتكە: «ئاكاڭنىڭ يېنىدىن ئايرىلما، ئاكاڭنىڭ بىخەتەرلىكى ساڭلا باغلىق» دېدىم، ئۇنىڭدىن باشقا گەپ ئاغزىمغا كەلمەيتتى.

يەر ـ جاھان ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان، ئاچچىق سوغۇق جاندىن ئۆتىدىغان شۇ كۈنى مەن جايىمدا تۇرۇپ ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ئارقىسى-
دىن تەلمۇرۇپ قارىغىنىمچە تەشۋىشكە پاتقان ھالدا ئۇرۇمچىدە قالدىم.

ئەپەندىملەر ئولتۇرغان ئايروپىلان ئۇرۇمچىدىن ئۇچۇپ، قومۇلغا چۈشۈپتۇ. بۇ يەردە يېرىم سائەت توختاپ، جيۇچۈەنگە بېرىپ بىر كېچە قونۇپتۇ. ئىككىنچى كۈنى، يەنى 12 ـ چېسلا لەنجۇغا يېتىپ بېرىپتۇ.

لەنجۇغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە قاتارلىق پارتىيە ـ گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ يۈز بەرگەن-
لىكتىن، ۋەكىللەر قۇرۇلتايىنىڭ يەنە كېچىكتۇرۇپ ئېچىلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئەپەندىم لەنجۇدا تۆت كۈن تۇرۇپ قاپتۇ.

جياڭ جيېشىنىڭ جاكارلىشىغا ئاساسلانغاندا، «مىللىي قۇرۇلتاي» 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئېچىلىشى كېرەك ئىدى. بىراق گومىنداڭ ھۆ ـ كۈمىتىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيەسىگە ئىزچىل تۈرده توسالغۇلارنى پەيدا قىلىشى جۇڭگو كومپارتىيەسى ۋە باشقا دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇ ـ رۇھلارنىڭ نارازلىقىنى قوزغاپتۇ. مۇشۇنداق جېدەل ـ ماجىرالار سەۋە ـ بىدىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «قۇرۇلتاي»نى ئۈچ كۈن كېچىكتۈرۈپ، 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئېچىشنى جاكارلاپتۇ. لېكىن ھەرقايسى پارتىيە ـ گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپ يەنىلا تۈگىمەپتۇ. كومپارتىيە ۋە ـ كىللەر ئۆمىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى پەيدا قىلغان قاتمۇقات توسالغۇلار تۈپەيلىدىن قۇرۇلتايغا قاتناشماسلىقنى قارار قىپتۇ. ئەپەندىم كومپارتـ ـيەنىڭ قۇرۇلتايدىن چېكىنىپ چىققانلىقىنى ئاڭلاپ، بۇ قېتىمقى قۇ ـ رۇلتايدا ھېچقانداق ئەمەلىي نەتىجە ھاسىل بولمايدىغانلىقىنى قىياس قىلىپ بوپتۇ. قۇرۇلتاي بىز ئۈمىد قىلغاندەك ئېچىلمايدىكەن دەپ قا ـ راپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەپەندىم پوزىتسىيەسىنى دەرھال ئۆزگەرتىپ، ۋا ـ قىتىنى قەستەن كېچىكتۈرۈپ، باھانە تېپىپ لەنجۇدا تۇرۇۋاپتۇ.

بىر كۈنى ئاخشىمى ئەپەندىم كوچىغا چىقىپ سەيلە قىلىۋاتقاندا، بىر رىكشىچىنى ئۇچرىتىپتۇ. رىكشىچى ئەپەندىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ نەگە بارىدىغانلىقىنى سوراپتۇ. ئەپەندىم ئەجەبلىنىپ، رىكشىنىڭ چاقى ۋە ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى تۈتۈپ كۆرگەندىن كېيىن، رىكشىچىنىڭ دو ـ لىسىغا قېقىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى، تۇرمۇشىنى ۋە كۈندىلىك كـ ـ رىم ئەھۋالىنى سوراپتۇ، ئاندىن رىكشىچىگە: «بىز شىنجاڭدىن كەلدۇق، سىزگە ئوخشاشلا كەمبەغەللەردىنمىز. بىز بۇنداق ئادەم ئېشەكنىڭ ئور ـ نىدا سۆرەيدىغان رىكشىغا ئولتۇرالمايمىز. قارىغاندا سىز ئىلاجىنىڭ يو ـ قىدىن رىكشا سۆرەۋاتقاندەك تۇرىسىز» دەپتۇ ـ دە، يانچۇقىدىن پۇل چە ـ قىرىپ، ئاندىن رىكشىچىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ ۋە: «بۇ بىزنىڭ ئاز بولسىمۇ كۆڭلىمىز» دەپتۇ، ئاندىن رىكشىچىنى رىكشىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ. رىكشىچى ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي بىردەم تۇرۇپ قاپتۇ ـ دە، بۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ تەلىپى بويىچە ئەجەبلەنگەن ھالدا رىكشىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئەپەندىم رىكشىنى سۆرەپ بىرنەچچە ئايلىنىپ چىقىپتۇ. بۇ ئەخمەتجاننىڭ ئادەمنىڭ رىكشا سۆرىگىنىنى تۇن ـ جى قېتىم كۆرۈشى بولۇپ، ئۇ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئات ـ ئېشەك ئورنىدا ئىشلەپ تارتقان جاپاسىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ باقماقچى بولغانىكەن.

قۇرۇلتايغا كەلسەك، 1946 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى نەنجىڭ-دە «داغدۇغىلىق» ئېچىلىپتۇ.

جياڭ جيېشى قۇرۇلتاينىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتنىشىپتۇ، ۋۇ جىڭخېڭ بارلىق ۋەكىللەرگە باشلامچىلىق قىلىپ قەسەمياد قىپتۇ. قەسەمنامە تۆۋەندىكىچە:

> پۈتۈر XXX سەممىي ـ ساداقەتلىك بىلەن جۇڭخۇا مىنگو خەلقىگە ۋەكىل بولدۇم، جۇڭخۇا مىنگونىڭ قۇرغۇچىسى سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ ۋەسىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، قانۇن بويىچە هوقۇق يۈرگۈزىمەن ۋە مىللىي قۇرۇلتاينىڭ هەممە تەرتىپىگە رىئايە قىلىمەن دەپ قەسەمياد قىلدىم.

ۋەكىللەر قەسەم بېرىپ بولغاندىن كېيىن، قەسەمنامىگە ئىمزا قويۇپتۇ.

بۇ چاغدا گەرچە قۇرۇلتاي نەنجىڭدە باشلىنىپ بولغان بولسىمۇ، ئەپەندىلەر يەنىلا لەنجۇدا ئىكەن. غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىدىكىلەرنىڭ قايتا ـ قايتا خىزمەت ئىشلىشى ئارقىسىدا، ئەپەندىم ئولتۇرغان ئايروپىلان 11 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى لەنجۇدىن ئۇچۇپ، خەنكۇدا قىسقا ۋاقىت توختىغاندىن كېيىن، شاڭخەيگە يېتىپ بېرىپتۇ. شاڭخەينىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ئايرودۇرۇمغا چىقىپ كۈتۈۋاپتۇ.

مەركىزىي هۆكۈمەت ئەپەندىمنىڭ «توپىلاڭ كۆتۈرگەن رايون» ۋەكىللىرىنى باشلاپ قۇرۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن نەنجىڭگە كېلىۋاتقانلىقىغا ئالاهىدە ئېتىبار بىلەن قاراپتۇ ۋە ئالىي «ئېهتىرام» بىلدۈرۈپتۇ. ئاڭلىشىمىزچە، ئەينى چاغدا گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى تەرەققىيپەرۋەرلەر بىلەن قاتتىق قوللار ئوتتۇرىسىدا ئوخشىمىغان قاراشلار بولغانىكەن. ئەمما جياڭ جيېشى «يۇمشاق ۋاستە بىلەن بېقىندۇرۇش» سىياسىتى قوللىنىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، توپىلاڭ كۆتۈرگەن رايوندىن كەلگەن شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى «ياخشى كۆتۈۋېلىش» نى ئورۇنلاشتۇرغانىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى قەيەر-گىلا بارسا، شۇ جاينىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنىڭ «دوستانە كۆتۈۋېلىش» ىغا مۇيەسسەر بولغانىكەن.

شاڭخەيدىكى مەزگىلدە، ئەپەندىم يەنىلا پاسسىپ پوزىتسىيە تۇتۇپ،

ئېكسكۇرسىيە ۋە سايا‌ھەت قىلىش نامى بىلەن بەش كۈننى ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. ئەپەندىم ئابدۇكېرىم ئاببا‌سوفنىڭ تەرجىمانلىقىدا ئۇ يەر - بۇ يەرنى كۆرگەچ، ئۇنىڭ بىلەن مۇھىم ئىشلار ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىدىكەن. ئۇلار يەنە چاڭجيالڭ دەريا‌سىنىڭ شەرقىي دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئېغىزىنى ئېكسكۇرسىيە قىپتۇ، كېمىگە ئولتۇرۇپ سەيلە - سايا‌ھەت قىپتۇ.

بىر كۈنى ئەپەندىم دەريانىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئېغىزىدا نۇرغۇن كونا كېمىلەرنىڭ توختاقلىق تۇرغانلىقىنى، كېمىلەردە بېلىقچىلارنىڭ بالىچاقلىرى بىلەن بىرگە ها‌يات كەچۈرىدىغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئەپەندىم بىر كونىراپ كەتكەن كېمىگە چىقىپتۇ ۋە بېلىقچىدىن تاپقان پۇلىنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىگە يېتىدىغان - يەتمەيدىغانلىقىنى سوراپتۇ. بېلىقچى بۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ چىراي - تۇرقى، گەپ - سۆزىنىڭ ئۆزلىرىنىڭكىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ:

«كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، بىز دېگەن بېلىقچى، مۇشۇ كېمىلەرگە تايىنىپ بېلىق تۇتۇپ جان باقىمىز، بەزى كۈنلىرى ئاندا - سانداسىلەردەك ساياھەتچىلەر كېلىپ قالسا، دېڭىزدا سەيلە قىلدۇرۇپ، ئانچە - مۇنچە پۇل تاپىمىز. بۇ كېمە بىز بېلىقچىلارنىڭ ئۆيى، مانا بۇلار بىز تاماق ئېتىدىغان قازان - قومۇچىمىز، يوتقان - كۆرپىلىرىمىز» دەپ، ئەپەندىمىگە قىزغىنلىق بىلەن كېمىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىن تارتىپ ھەممە يەرنى كۆرسىتىپتۇ.

603

بۇ نامرات بېلىقچىلارنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئەپەندىمنىڭ ئىچى سىيرىلىپتۇ، ئۇلارغا ھېسداشلىق قىپتۇ، ھال - ئەھۋالىنى سوراپ، ئازراق پۇلمۇ بېرىپتۇ، ئاندىن بېلىقچىلار بىلەن خاتىرە سۈرەتكە چۈشۈپتۇ.

شاڭخەيدىكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كەچقۇرۇنلۇقى ئەخمەت ئەپەندىم، ئابدۇكېرىم ئاببا‌سوف، زىيا سەمەدى بىرقانچىسى «ئاسىيا - ئافرىقا» كوچىسىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر ياۋروپاچە رېستورانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاپتۇ. رېستورانغا كىرسە، بىرەيلەن پىيانىنو چېلىۋاتقانكەن. ئۇلار ئەمدىلا ئولتۇرۇپ تاماق بۇيرۇتۇپ تۇرۇشىغا، نېمىشقىدۇر توساتتىن بالېتچىلار بىلەن پىيانىنوچى جېدەللىشىپ قاپتۇ. ئەپەندىم بېرىپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراپ، بۇنىڭ پۇل جېدىلى ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئەسلىدە ئۇلار ئوتتۇرىسىدا «بالېتچىلار پىيانىنوچىغا ھەق تۆلەيدۇ» دېگەن

كېلىشىم بار ئىكەن. لېكىن بۇگۈن بالىتچىلارنىڭ يېنىدا پۇل بولمىغاچقا، كېلەر قېتىمدا بېرەيلى دېسە، پىيانىنوچى ئۇنىمىغانىكەن. شۇ سەۋەبتىن جېدەللىشىپ قاپتۇ. ئەپەندىم بۇنى ئاڭلاپ ئۇلارنى بىرگە تاماق يېيىشكە تەكلىپ قىپتۇ. بالىتچىلار ئەپەندىمگە: «بىز بالىت ئويناپ جان باقمىز. بىز بۇ پىيانىنوچى بىلەن بېلىق بىلەن سۇدەك مۇناسىۋەتتە. ئەمما بۇگۈن كىرىم قىلالمىغاچقا، پىيانىنوچىنىڭ ھەققىنى بېرەلمىدۇق. ئەھۋالىمىزنى بىلىپ تۇرۇقلۇق سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خىجىل قىلمىۋاتقىنىنى قارامۇ» دەپ ئاغرىنىپتۇ.

ئەخمەت ئەپەندىم بۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، يېنىدىن پۇل چىقىرىپ پىيانىنوچىغا بېرىپتۇ ـ دە، سەمىمىيلىك بىلەن نەسىھەت قىلىپ: «سىلەر بىر كەسىپداش ئىكەنسىلەر، ئۆز ئەمگىكىڭلارغا تايىنىپ كۈنۈڭلارنى ئالدىكەنسىلەر. شۇڭا بىر ـ بىرىڭلارنى چۈشىنىپ، قوللاپ، جاپا ـ مۇشەققەتتە بىللە بولۇشۇڭلار كېرەك» دەپتۇ.

سەنئەتكارلار ئىنتايىن تەسىرلىنىپ، موھتاجلىقتا يارىدەم قىلغان بۇ كىشىگە قايتا ـ قايتا رەھمەت ئېيتىپ: «سىلى ھەقىقەتەن ئوبدان ئادەم ئىكەنلا، سىلىدەك ئاق كۆڭۈل ئادەمنى بىز ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان. بۈنىڭدىن كېيىن چوقۇم سىلى دېگەندەك قىلىمىز» دېيىشىپتۇ.

ئەپەندىم شاڭخەيدىكى مەزگىلدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭ دىكى ئىش باشقارمىسىدا خىزمەت قىلىۋاتقان يولداش جوۋ ئېنلەينىڭ 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە نارازلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن «مىللىي قۇرۇلتاي»دىن چېكىنىپ چىققانلىقى ھەققىدە بايانات ئېلان قىلىپ، 17 ـ چېسلا يەنئەنگە قايتىپ كەتكەنلىكى ۋە يولداش دۇڭ بىۋۇنىڭ داۋاملىق قېپقالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەپەندىمنىڭ پوزىتسىيەسى تېخىمۇ سۇسلىشىپ، نەنجىڭگە يولغا چىقىش ۋاقتىنى كەينىگە سۈرۈپتۇ. شاڭخەيدە تۇرغان بەش كۈن جەريانىدا، گومىنداڭ پارتىيە ـ ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئەخمەت ئەپەندىم باشچىلىقىدىكى چېگرا رايوندىن كەلگەن ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىرىگە، بولۇپمۇ «توپىلاڭ كۆتۈرگەن» رايوندىن كەلگەن ۋەكىللەرگە نۇرغۇن يەرلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇپتۇ. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەر-

لىكىدىكى شائخەي شەھىرىنىڭ «ئاۋات مەنزىرىسى» نى كۆرسىتىپتۇ. ئەينى چاغدىكى جۇڭگو بويىچە ئەڭ ئېگىز ئىمارەتنىڭ ئۆگزىسىگە باشلاپ چىقىپ، پۈتۈن شەھەر مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرۇپتۇ. ئەپەندىم يەنە بىر قىسىم ۋەكىللەرنى باشلاپ خائجۇ، سۇجۇ، ۋۇسۇڭكۇ قاتارلىق جايلارنى سياھەت قىپتۇ، ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللار ئۇلارنىڭ پائالىيىتى ھەققىدە ۋاقتى ـ ۋاقتىدا خەۋەر بېرىپ تۇرۇپتۇ.

11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى گومىنداڭ شائخەي شەھەرلىك پىرقىسى زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، ئەخمەت ئەپەندىملەرنى كۈتۈۋاپتۇ. شەھەرلىك پىرقە مۇدىر ھەيئىتى فاڭ شىكۇڭنىڭ ساھىبخانلىقىدا ئۆتكۈزۈلگەن بۇ زىيا-پەتكە «ئۇچ مەسلەكچى ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ باشلىقى ۋۇ شاۋشۇ قاتار-لىق بىر مۇنچە ئالىي ئەمەلدارلارمۇ داخىل بوپتۇ.

«داگۇڭباۋ گېزىتى» نىڭ 1946 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدە-كى سانىدا تۆۋەندىكى خەۋەر سۈرەت بىلەن قوشۇپ ئېلان قىلىنغان:

فاڭ شىكۇڭ، ۋۇ شاۋشۇلار تۇنۇگۈن شنجاڭلىق مىللىي قۇرۇل-تاي ۋەكىللىرىگە زىياپەت بەردى

شەھەرلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ مۇدىر ھەيئىتى فاڭ شىكۇڭ، «ئۇچ مەسلەكچى ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ باش ئەمەلدارى ۋۇ شاۋشۇلار تۇنۇگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت 7 دە، ھەربىلەر دوستلۇق كۆلۈبىدا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ، يېقىندا شائخەيگە كەلگەن شنجاڭلىق مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنى كۈتۈۋالدى. شنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى، مۇ-ئاۋىن باش كاتىپى ئابدۇكېرىم ئابباسوف ھەمدە ۋەكىللەردىن خادىۋاڭ، ئەنۋەر سالىجان، زەكىيخان، خەمىت سۇلتان قاتارلىق 18 ئادەم زىياپەتكە قاتناشتى. شەھەرلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ھەيـ-ئەتلىرى، «ئۇچ مەسلەكچى ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ خادىملىرى-مۇ تەكلىپ بىلەن ھەمراھ بولدى. زىياپەت ئارىلىقىدا مۇدىر فاڭ شىكۇڭ تەبرىك سۆزى قىلدى. بۇ سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى تۆ-ۋەندىكىچە:

بۇگۈن بىز كۆڭۈللۈك كەيپىيات ئىچىدە شىنجاڭلىق مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنى كۈتۈۋالدۇق، بۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن زور. جۈڭگونىڭ ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش، گومىنداڭ پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ھەقىقىي ئۇچ مەسلەكـ لىك دۆلەت قۇرۇپ چىقىش نىشانى ئەمەلگە ئېشىش ئالدىدا تۇرماقتا. ھۆكۈمەت ھەقىقىي دېموكراتىك سىياسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ھاكىمىيەتنى خەلقنە قايتۇرۇش ئىرادىسىگە كەلدى، شىنجاڭلىق قېرىنداشلارنىڭ بۇ قېتىم ئاربىلىقنى يېراق كۆرمەي، مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەنلىكى دەل جۈڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ سەممىي ئىتتىپاقلاشقانلىقىنى ئىپادىلەيـ دۇ. جۈڭخۇا مىللەتلىرى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، ئورتاق ھالدا ئۇچ مەسلەكلىك يېڭى جۈڭگو قۇرۇپ چىقالايدۇ.

تەبرىك سۆزىدە، ئۇ يەنە شىنجاڭلىق قۇرۇلتاي ۋەكىللـ ىدىن ئىچكى جايلاردىكى خەلقنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە بولغان قىزغىن سالىمنى يەتكۈزۈپ قويۇشنى ئۈمىد قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پۈتۈن مەملىكەتتىكى قېرىنداشلارنىڭ بىر ئا ـ ئىلە كىشىلىرىدەك زىچ ئىتتىپاقلىشىشنى ئۈمىد قىلدى. ئارقـ ىدىنلا «ئۇچ مەسلەكچى ياشلار تەشكىلاتى» نىڭ باشلىقى ۋۇ شاۋشۇمۇ ساۋ جۇشىغا ۋاكالىتەن تەبرىك سۆزى قىلدى. ئۇ ۋە كىللەرنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە قارىماي، ئۈزۈن مۇساپىلەرنى بېسىپ، قۇرۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى قىزغىن قارشى ئالدى. ئارقىدىنلا ئۇلار ئەخمەتجان ئەپەندىنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. ئەخمەتجان ئەپەندى مۇنداق دېدى: «سۇن جۇڭشەن ئەپەندى جۇڭخۇا مىنگونى قۇرغاندىن كېيىن، شىنجاڭ خەلقى ئىچكى جايلاردىكى قېرىنداشلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى چوڭقۇر چۈشەندى. مەركىزىي ھۆكۈمەتمۇ شىنجاڭ خەلقىگە زور ھېسداشلىق قىلدى. پەقەت يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، يەرلىك سىياسەتلەر خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن كەلمىگەنلىكى ئۈچۈنلا بىر دېموكراتىك يەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇپ چىقىشنى ئارزۇ قىلـ دى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن تەلەپ قىلىدىغىنى پەقەت دۆلەت ئاتىسى سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ تەلىماتى ۋە سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، يېڭى جۇڭگو قۇرۇشتىن ئىبارەت».

1946 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ئەخمەتجان (ئوڭدىن ئىككىنچى) نەنجىڭغا يېتىپ بارغاندا، لى زۇڭرېن (ئوتتۇرىدىكىسى) قاتارلىق گومىنداڭنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ۋوگزالغا كېلىپ كۈتۈۋالدى.

زىياپەت جەريانىدا، ھەربىيلەر دوستلۇق كۈلۈبى قىزىقارلىق ئويۇنلارنى كۆرسەتتى. سائەت 9 بولغاندا، مېھمان ۋە سا-
607 ھىبخانىلار خۇشال كەيپىياتتا تارقىلىشتى.

11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ئەتىگەندە، ئەپەندىملەر پويىزغا ئولتۇرۇپ شاڭخەيدىن نەنجىڭگە يېتىپ بېرىپتۇ. گومىنداڭنىڭ ئالىي ئەمەلدارلىرىدىن لى زۇڭرېن قاتارلىقلار پويىز ئىستانسىسىغا چىقىپ ئەپەندىملەرنى كۈتۈۋاپتۇ. شۇ كۈنى سائەت 11 يېرىمدا، جياڭ جېيشى چېگرا رايون ۋەكىللىرىنى يوقلاپتۇ ھەمدە چېگرادىكى «توپىلاڭ كۆتۈرگەن» رايون خەلقى ۋەكىللىرىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن، شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئەخمەت ئەپەندىم يېرىم سائەتلىك كۆرۈشۈش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، جياڭ جېيشىغا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. كۆرۈشۈشتىن كېيىن، جياڭ جېيشى خانىمى سۇڭ مېيلىڭ بىلەن ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئاباباسوف

قاتارلىق شىنجاڭ ۋەكىللىرىگە زىياپەت بېرىپتۇ. زىياپەتتە جياڭ جېپشى ئەخمەت ئەپەندىمنى ئۆز يېنىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ.

زىياپەتتىن كېيىن، جياڭ جېپشى ئەخمەت ئەپەندىمگە خاتىرە بۇيۇمىنى ھەدىيە قىپتۇ. جياڭ جېپشىنىڭ ھەدىيە قىلغىنى ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن سىياھدان بولۇپ، سىياھدان 20 سانتىمېتىر چوڭلۇقتىكى ئۇچ بۇرجەك دۇخاۋا تەگلىك ئۈستىگە ئورنىتىلغان، يېنىغا بىر دانە قەلەم قويۇلغانىدى. تەگلىك ئاستىغا ئىنگلىزچە مۇنۇ خەتلەر يېزىلغانىدى:

MFG. BY BERT M. MORRIS.CO. LOSANGELES
MADE IN USA

«مىللىي قۇرۇلتاي» مەزگىلىدە، جياڭ جېپشى بىلەن خانىمى زىياپەت ئۈتكۈزۈپ ئەخمەتجان قاتارلىق شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى كۈتۈۋالدى. سۈرەتتە: زىياپەتتىن بىر كۆرۈنۈش. ئوڭ تەرەپتىكىسى جياڭ جېپشى، ئوتتۇرىدىكىسى ئەخمەتجان، سولدىكىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوف.

ۋاھالەنكى، ئۇزۇن يىللار، نۇرغۇن ئەگرى ـ توقايلىقلار جەريانىدا بۇ سىياھدانىڭ ئاغزى بىلەن قەلىمى يوقاپ كەتتى، ئەمما تەگلىكى بىلەن سىياھدانىنى تا ھازىرغا قەدەر ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن جياڭ جىڭگو بىلەن گومىنداڭ دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى بەي چۇڭشى ئەخمەتجان ئەپەندىم بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتۇ. بۇ كۆڭۈل قويۇپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھۆرمەت ـ ئېھتىرامىلار

ئىدى. بۇنىڭدىن جاڭ بۇجاڭنىڭ ئەخمەت ئەپەندىنى مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرگە شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىدىكى ھالقىلىق شەخس دەپ تونۇشتۇرغانلىقى چىقىپ تۇراتتى. گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ مۇشۇنداق يۇقىرى ئۆلچەملىك ئىززەت - ئىكراملارنى ياغدۇرۇشتىكى مەقسىتى ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭ ۋەكىللىرىگە، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەت «توپىلاڭ كۆتۈرگەن» رايون خەلقى ۋەكىللىرىگە قارىتا نەقەدەر «ئادىل» مۇئامىلە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىدى، ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى ئۆتمۈشتىكى زۇلۇمنى شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى كەلتۈرۈپ چىقارغان، ھازىرقى شىنجاڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ، دېمەكچى ئىدى.

قۇرۇلتاي 48 ئادەمدىن تەركىب تاپقان ھەيئەت رىياسىتىنى سايلاپ چىقتى. جياڭ جيېشى، سۇڭ زىۋېن، چېن چېڭ، سۇن كې قاتارلىق گومىنداڭنىڭ چوڭ ئەمەلدارلىرى ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئەزاسى بولدى، ئەخمەت ئەپەندىمۇ ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى.

ئەخمەت ئەپەندىنى ھەيئەت رىياسىتىگە كىرگۈزۈش مەسىلىسىدە، بەزىلەر خېلى قۇتراپمۇ بېقىپتۇ. شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئىچكى

ئەخمەتجان قاتارلىقلار نەنجىڭدىكى «مىللىي قۇرۇلتاي» داۋامىدا، گومىنداڭ ئۇچ خىل ئارمىيەسى ئۆتكۈزگەن مانېۋىرنى كۆزدىن كەچۈرگەندە چۈشكەن سۈرەت. ئوڭدىن ئۈچىنچى كىشى يۇ يۈرېن، سولدىن ئۈچىنچىسى ئەخمەتجان.

قىسمىدىمۇ كۆپ تالاش ـ تارتىشلار بوپتۇ. شىنجاڭ ۋەكىللىرى ئىچىدە-كى بىر قىسىم ئۆكتىچىلەر مەسئۇت سەبرى ياكى خادىۋاڭنى ھەيئەت رد-ياستىنىڭ نامزاتلىقىغا كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئەمما كۆپ ساندىكى ۋە-كىللەر ئەپەندىمنى قوللاپ قۇرۇلتاي ھەيئەت رياستىنىڭ نامزاتلىقىغا كۆرسەتكەن. ئاخىرىدا ئەخمەت ئەپەندىم كۆپ ئاۋازغا ئىرىشىپ، ھەيئەت رياستىگە كۆرسىتىلگەن.

1946 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «مىللىي قۇرۇلتاي» ئۇ-چىنچى قېتىم ئومۇمىي يىغىن ئاچتى. ئەپەندىم رەئىس ھەيئەتلىكى 1 ـ گۇرۇپپىسىنىڭ شۇ كۈنىدىكى ئىجرائىيە رەئىسى بولغان ئۈچ نەپەر رد-ياسەتچىنىڭ بىرى سۈپىتىدە رەئىس سەھنىسىدىن ئورۇن ئالدى. ئەمما يىغىنىڭ كەيپىياتى كۆتۈرەڭگۈ ئەمەس ئىدى. ئاتالمىش قۇرۇلتاي ۋە-كىللىرى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچىدە جياڭ جيېشىنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتۈپتۇ. ۋاھالەنكى، كېيىنكى كۈنلەردىمۇ قۇرۇلتاي يەنىلا چۈقان ـ سۈرەن، قالايمىقانچىلىق ئىچىدە داۋاملىشىپتۇ.

11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، يەكشەنبە، نەنجىڭ «داگاڭ گېزىتى» دە تۆۋەندىكى ئىككى خەۋەر ئېلان قىلىنغان:

قۇرۇلتاي كاتىبات باشقارمىسى دوكلات قىلىپ بولغاندىن كېيىن، باش كاتىپ خۇڭ لەنيۇ بۈگۈنكى *1* ـ گۇرۇپپا ھەيئەت رياستىنىڭ رەئىسلىرىنى سەھنىگە چىقىپ ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، قايتا ـ قايتا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن ئۇلار ئالدىرىماي سەھنىگە چىقتى. بىرىنچى بولۇپ دوكتور خۇ شى چىقتى، ئۇ ئۇچىسىغا ئۇزۇن قارا يەكتەك كىيگەن، پۇتىغا قاتتىق چەملىك قارا بەتىنكە كىيگەن بولۇپ، چوڭ قەدەم تاشلاپ سەھنىگە ماڭ-غاندا، بەتىنكىسىدىن غىسلىداپ ئاۋاز چىقىپ تۇراتتى، سەھنىگە چىققاندىن كېيىن سولدىن تۆتىنچى ئورۇنغا ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تېمەن جيۇڭجىن، خۇاڭ گوچىڭ، كۇڭ شياڭشى، گو جۇڭخۇەي، گۇ جېڭگو، ئەخمەتجان، جۇ يۈڭنېڭ سەھنىگە چىقتى. رەئىسلەر سەھنىگە چىققاندىن كېيىن، يان تەرەپتىكى ئورۇنلاردا ئولتۇردى، ئوتتۇرىدىكى بىر ئورۇن بوش قالدى. دوك-

تور خۇ شى كۆپچىلىكنى سغدىلىپ ئولتۇرۇشقا چاقىردى، ئەمما ھەممەيلەن بېشىنى لىگشتىپ قويۇپ، ئورنىدىن قوزغالمىدى.

يەنە بىر پارچە خەۋەر تۆۋەندىكىچە:

1 ـ گۇرۇپپا رەئىسلىرى سەھىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن، ھەممەيلەن ئوتتۇرىدىن ئورۇن ئالغان رەئىس جياڭ جيېشىغا سالام بەردى. بەزىلەر بېشىنى لىگشتىپ سالام بەرسە، بەزىلەر ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ سالام بەردى. رەئىس جياڭ جيېشى سەھنىگە چىققان ھەرقايسى رەئىسلەرگىمۇ بىر ـ بىرلەپ سالام بەردى. شىنجاڭ ۋەكىلى ئەخمەتجان سەھنىگە چىققاندا، رەئىس جياڭ جيېشى تەبەسسۇم بىلەن ئەڭ قىزغىن سالام بەردى.

بۇ گېزىتنىڭ 2 ـ بېتىدىكى «كۈندە بىر خەۋەر» سەھىپىسىدە ئېلان قىلىنغان يېرىم چۈشكەن رەسىمى بىلەن مۇخبىرنىڭ شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنى زىيارەت قىلىپ يازغان خەۋىرى بېسىلغانىكەن.

گېنېرال جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقىشنىڭ ئالدىدا، خەلقنىڭ قۇرۇلتايىغا تەبرىكلەپ لايىھەلەر سۇنغاندا، ئالىي مۇختارىيەت مەسىلىسىنى تىلغا ئالمىغان بولسىمۇ دەپ ئۆتۈنگەنىكەن. ۋاھالەنكى، جياڭ جيېشىنىڭ قۇلىقىغا شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ قۇرۇلتايىغا سۇنىدىغان تەكلىپ لايىھەلىرى ئاللىقاچان يېتىپ بارغانىكەن. شۇڭا، جياڭ جيېشىنىڭ ئەخمەت ئېپەندىملەرگە يەنە بىر قېتىم قاتتىق پوزىتسىيە بىلدۈرۈشى تۇرغانلا گەپ، ئۇنىڭ دەيدىغىنى ناھايىتى ئېنىق: شىنجاڭدىكى سايلام باشقا يەرلەردە بولۇپ باقمىغان، مەن سىلەر گە ئەنە شۇنداق تولۇق دېموكراتىيە بەردىم، يەنە نېمە دېمەكچىسىلەر؟!

بۇنداق جاۋابنىڭ بېرىلىدىغانلىقى ئاللىبۇرۇن ئېپەندىمنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. بىراق، ئېپەندىمنىڭ قۇرۇلتايىغا كېلىشتىكى مەقسىتى ناھايىتى ئېنىق، ئۇ بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي ئۆزىمىزنى تەشۋىق قىلىدىغان سەھنە، مەركىزىي ھۆكۈمەتكە قانۇنىي يوسۇندا ئۆزىمىزنىڭ پوزىتسىيە-

سىنى بىۋاستە ئىپادىلەيدىغان ئوبدان پۈرسەت، شۇنداقلا بىر قېتىملىق قانۇنلۇق كۆرەش دەپ قارايدىكەن. گەرچە جياڭ جيېشى ۋە ئۇنىڭ ئالىي ئەمەلدارلىرى ئەپەندىمنىڭ پىكىرلىرىنى قوبۇل قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئۇنىڭغا توختىماي بېسىم ئىشلەتكەن بولسىمۇ، بىراق ئەپەندىم ئۆز پىكرىدىن ۋاز كەچمەي، قورقماس روھ بىلەن قۇرۇلتايدا ئۆز پىكرىنى دادىل ئوتتۇرىغا قويغانىكەن.

ئەپەندىمنىڭ پىكرى ئەينى چاغدا نەشر قىلىنغان «قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى پىكىر خاتىرىسى» نىڭ 10 ـ بېتىگە كىرگۈزۈلگەنىدى.

ئەسلىي تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

ۋەكىل ئەخمەتجاننىڭ ئاساسىي قانۇن لايىھەسىنىڭ بىرىنچى بابىغا بەرگەن پىكرى

مەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋەكىلى، ئاساسىي قانۇن لايىھەسىگە قارىتا كونكرېت پىكىر بەرمەكچىمەن. پىكىر بېرىشتىن ئاۋۋال، شىنجاڭ تەرەپنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتىمەن. ئىلگىرى تىنچلىققا قوشۇلغانىدۇق، دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قوشۇلغانىدۇق، چوڭقۇر دۆلەت قارىشىغا ئىگە ئىدۇق. ھازىر بولسا شىنجاڭدا نۇرغۇنلىغان تىنچسىزلىق ئەھۋاللىرى يۈز بەردى. بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بارا-ۋەرسىزلىكتىن ئىبارەت. بۇنداق ئەھۋالنىڭ مەۋجۇت بولۇشى، پۈتۈن دۆلەتكە نىسبەتەن ئېيتقانىدىمۇ، ئوخشاشلا دۆلەتنىڭ قالايمىقانلىششىنىڭ تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، دۆلەت دائىرىسى ئىچىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاپتونومىيە ھوقۇقى مەسىلىسى مەۋجۇت، ئۇيغۇرلارنىڭ باراۋەرلىك مەسىلىسى مەۋجۇت، مانا بۇ شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى.

مەن ئاساسىي قانۇنغا ئازراق تۈزىتىش كىرگۈزۈش پىكرى بېرىمەن، يەنى بىرىنچى بابنىڭ 9 ـ ماددىسىدا ھەرقايسى مىللەتلەر بىرەك باراۋەر دەپ بەلگىلەنگەن، مەن بۇ ماددىنىڭ يېزىق جەھەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلۇپلا قالماستىن، ئەمەلىيەتتە يولغا

ئەخمەتجان (ئوڭدىن ئىككىنچى كىشى) «مىللىي قۇرۇلتاي»نىڭ گۈرۈپپا يىغىنىدا پىكىر بايان قىلماقتا. ئوڭدىن بىرىنچى كىشى شاۋ لىزى ئەپەندى.

قويۇلۇشىنى خالايمەن. دۆلەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەت-لەرنىڭ ئاپتونومىيە هوقۇقى مۇتلەق ئېتىراپ قىلىنىشى شەرت. كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا، مەن ئون بىرىنچى باب بىلەن ئون ئىككىنچى باب ئوتتۇرىسىدىكى بىر بابنىڭ مىللەتلەر توغرىسى-دىكى باب بولۇشىنى، ئۇنىڭدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئاپتو-نومىيە هوقۇقى هەمدە ئاساسىي قانۇندا بەھرىمەن بولىدىغان بارلىق هوقۇقلىرى بەلگىلىنىشىنى تەشەببۇس قىلىمەن. ۋاقىت چەكلىمىسى بولغاچقا، تەپسىلىي بايان قىلالمىدىم، پەقەت مۇ-شۇ كونكرېت پىكىرنىلا ئوتتۇرىغا قويدۇم.

يولداش جوۋ ئېنلەي جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ قۇرۇلتايىغا قاتناشمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ بايانات ئېلان قىلدى. بۇ ۋەقە جياڭ جيېشى هۆكۈمىتىنىڭ مۇستەبتىلىك سىياسىتىدە هېچقانداق ئۆزگىرىش

ئەخمەتجان بىلەن ئابدۇكېرىم ئاباباسوفنىڭ 1946 - يىل 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنى نەنجىڭدە چۈشكەن سۈرىتى.

بولمىغانلىقىنى، مۇستەبىتلەردىن ھېچقانداق ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىپادىلىگەنىدى. ئەپەندىم ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ قۇرۇلتايغا قاتنىشىشىنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە «مۇختارىيەت» توغرىسىدىكى تەلەپنىڭ قوبۇل قىلىنىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئەپەندىم قۇرۇلتايغا پاسسىپ مۇئامىلىدە بولۇپ، قۇرۇلتاي كۈنتەرتىپلىرىگە باشتىن - ئاخىر پەرۋاسىزلىق پوزىتسىيەسى تۇتتى. بۇ ۋاقىتتا، شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان سايلام خىزمىتى نۇرغۇن توسالغۇلارغا ئۇچراۋاتاتتى، جۈملىدىن ئايرىم جايلاردىكى ھەربىي ۋە ساقچىلار ئۆكتەملىك قىلىپ سايلامغا قاتناشقان ئاممىغا ئوق چىقىرىپ نۇرغۇن ئادەمنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنىدى، سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىدىكى بىز تەرەپ ۋەكىللىرىمۇ نۇرغۇن خېيىم - خەتەرلەرگە دۇچ كېلىۋاتاتتى. بۇ خەۋەرلەر ئۇزۇلمەي ئەپەندىمنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ تۇراتتى.

«مىللىي قۇرۇلتاي»

قۇرۇلتاي جەريانىدا ئەپەندىم يۇقىرىقى ئەھۋاللار توغرۇلۇق شىنجاڭدىن كەلگەن نۇرغۇن خەت ـ ئالاقىلەرنى تاپشۇرۇۋاپتۇ، بۇلارنىڭ تولىسى بىز تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىدىكى خادىملاردىن كەلگەنىكەن.

تۆۋەندىكىسى «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئاقسۇغا ۋالىي قىلىپ تەيىنلەنگەن ئابلىز مەخسۇمنىڭ ئەخمەتجانغا يازغان خېتى:

ھۆرمەتلىك ئەخمەتجان ئەپەندى:

قول ئاستىدىكى خادىم بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزگە ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزۈمنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى دوكلات قىلىمەن:

زۇلمەت ۋە زوراۋانلىق قاپلىغانلىق سەۋەبىدىن، پېقىر ھەر ۋاقىت ئۆلۈم تەھدىتىگە ئۇچراۋاتىمەن، ئىستىقبالىمدىن ھېچقانداق ئۈمىدىم قالمىدى. مەن ئاقسۇ خەلقىگە ھەقىقەتەن يۈز كېلەلمەيمەن.

ئاقسۇنىڭ تۈرمىلىرى ئاددىي پۇقرا ۋە بىگۇناھ خەلق بىلەن لىق تولۇپ كەتتى. تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈپ (نەشە چەكتى، قىمار ئويناندى دەپ) خالىغانچە قامىدى، تەھدىت سېلىش، قىيىن ـ قىستاقتا ئېلىش، تۆھمەت چاپلاپ جازا ھۆكۈم قىلىش ھەممە يەردە ئەۋج ئالدى. بۇنداق قەبىھ ئەھۋال يالغۇز مۇشۇ زېمىندىلا بولۇپ، باشقا جايدا بولمىسا كېرەك.

بىزنىڭ خەت ـ ئالاقە قىلىشىمىز تامامەن چەكلەندى. سىرتقا ئەۋەتىلگەن ئادەملىرىمىزنىڭ ھەممىسى تۈتۈلۈپ نەزەر بەند قىلىندى. مېنىڭ جنايىتىم «كومپارتىيە» گە باغلانغان، ئۇچ ۋىلايەت ئوغرىلىرىنىڭ ۋەكىلى، باندىتلارنىڭ باشلىقى دېگەندەك ئىبارەت. مېنىڭ بۇگۈنكىدەك ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قېلىشىم پۈتۈنلەي ئاشۇ دۈشمەنگە سېتىلىپ، ۋىجدانىنى يوقاتقان جاللات توختامىش (ئاقسۇنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىدىن بولغان مۇئاۋىن ۋالىيسى) نىڭ كاساپىتىدىن بولدى.

ئابدۇرېھىم ئەيسا ئەپەندى (سايلامغا نازارەت قىلىش گۇ-

رۇپپىسىنىڭ باشلىقى ـــ ئاپتور ئىزاھى) ناۋادا ساق ـ سالامەت قايتىپ بارالىسا، ئەھۋالنى ئەينەن دوكلات قىلىدۇ.

مېنى چوقۇم ۋە قەتئىي يۆتكەپ ئەكېتىڭ. يەنە نۇرغۇن ئەھۋاللار بار، مەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن تولۇق پاش قىلىمەن.

ھازىر مەن ۋە يېنىمدىكى بىرقانچە ئادەم تامامەن نەزەربەند قىلىندۇق، مۇشۇنداقمۇ ئېغىر ناھەقچىلىك بولامدۇ.

ئاقسۇ خەلقى داد ـ پەريات قىلماقتا!

ھۆرمەت بىلەن:

ئابلىز مەخسۇم

1946 ـ يىل *11* ـ ئاي

يۇقىرىقى خەتتە ئىنكاس قىلىنغاندەك ئەھۋاللار توغرىسىدىكى خەۋەرلەر تىنماي كېلىپ تۇرغاچقا، ئەپەندىم قۇرۇلتايغا قاتنىشىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىدى، ياخشىسى قايتىپ كېتىپ يۇز بەرگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىنىمىز تۇزۇك دەپ قاراپ، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىگە ھازىر ئۆزىنىڭ شىنجاڭغا قايتماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ ھەم جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىمۇ شىنجاڭغا قايتىشقا دەۋەت قىپتۇ.

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بولسا ئەخمەت ئەپەندىمگە خىزمەت ئىشلەپ: «قۇرۇلتاي ئاخىرلاشماي تۇرۇپ كېتىپ قالىدىغان بولسىڭىز چاتاق چىقىدۇ، مەن ۋېيىۋەنجاڭ ئالدىدا جاۋاب قىلالماي، يۇزۇمنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالىمەن. ئەڭ ياخشىسى قۇرۇلتاي ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ماڭساق» دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ.

گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئەربابلىرى خۇددى بۇ ئىشنى سەزگەندەك، شىنجاڭ ۋەكىللىرىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلىدىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، كەيپىياتنى يۇمشىتىش مۇددىئاسىدا ھەر كۈنى دېگۈدەك زىياپەتلەرگە چاقىرىپ، سۆۋغا ـ سالاملارنى تۇتۇپتۇ، كەينىدىن ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. جياڭ جېيشى شەخسەن ئۆزى يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارغا بۇيرۇق بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىقلار بىلەن داۋاملىق ئۇچرى-

گومىنداڭنىڭ باش كاتىپى ژۇ تىبچىڭ ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلغان. بىرىنچى قاتار ئوڭدىن تۆتىنچى كىشى ئەخمەتجان.

شىپ تۇرۇشىنى تاپىلاپتۇ. بولۇپمۇ شاۋ لىزىنى ئەپەندىم بىلەن كۆپرەك سۆزلىشىپ تۇرۇشقا مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. گومىنداڭ مەمۇرىي پالاتاسىنىڭ باشلىقى سۇن كې شۇنداقلا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن مەخسۇس شىنجاڭغا بارغان گو-

مىنداڭنىڭ پىشقەدەم ئەربابى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ مەخسۇس خادىمى يۇ يۈرېن، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ژاڭ شىجيې، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى ژۇ تيېچېڭ قاتارلىقلار ئارقا ـ ئارقىدىن زەـ يىاپەت ئۆتكۈزۈپ ئەپەندىمنى كۇتۇۋاپتۇ، ھەتتا ئۇلار يەنە بىر ـ بىرلەپ يوقىتىش چارىسىنى قوللىنىپ، ۋەكىللىرىمىزنى ئىچكى جەھەتتىن پارچىلىماقچى بوپتۇ: گومىنداڭنىڭ دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى بەي چۈڭشى خۇيزۇ مىللىتى ئىكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ بىزنىڭ ۋەكىلىمىز كېرىم ھاجىنى ئايرىم كۇتۇۋالماقچى بوپتۇ. بىر كۈنى بەي چۈڭشى تۇـ يۇقسىز ئادەم ئەۋەتىپ يالغۇز كېرىم ھاجىنىلا زىياپەتكە تەكلىپ قىپتۇ ـ دە، ئۆزىنىڭ تەقۋادار مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى پەش قىلىپ، ئۆزىگە قارىتىشقا ئۇرۇنۇپتۇ ھەمدە كېرىم ھاجىنىڭ ئاغزىدىن گەپ ئالماقچى بوپتۇ. كېرىم ھاجى تەكلىپنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئىنتايىن جىدـ دىيلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئادەم ھاسىراپ ـ ھۆمۈدىگەن پېتى ئەپەندىمنىڭ ياتقىغا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك كىرىپ ئەھۋالنى دوكلات قىپتۇ ۋە زىياپەتكە بارمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ئەپەندىم ھاجىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بۇـ لۇپ، قورقماي زىياپەتكە بېرىپ، گومىنداڭ نېمىنى سورىسا شۇنىڭغا جاـ ۋاب بېرىشنى ئېيتىپتۇ، ھەتتا ئەپەندىمنىڭ شەخسىي ئەھۋالى ھەققىدە سورىسىمۇ، ھېچنېمىنى يوشۇرماستىن جاۋاب بېرىشىنى بۇ سەممىي مۆتىۋەرگە ئىللىق يوسۇندا تاپىلاپ: «ھاجىكا، قورقمىسىلا، بېرىۋەرـ سىلە! سىلى دېمىگەنلىرى بىلەنمۇ ئۇلار مېنى بەش قولدەك بىلىدۇ! سىـ لى يۈرەكلىك بولۇپ، بىزنىڭ كۇچىمىزنى كۆرسىتىپ قويسىلا!» دەپتۇ. 618

قۇرۇلتاي جەريانىدا ئەخمەت ئەپەندىم راستىنلا گېنېرال جاڭ جدـ جۇڭنىڭ «جاڭ گۇڭگۇەن» داچىسىغا ئايرىم ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ، گومىنـ داڭ غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى گېنېـ رال يۇ يىلىن «كەڭ قورساق» لىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن باشتىن ـ ئاـ خىر ئەپەندىمگە «ھەمراھ» بوپتۇ. ئەمەلىيەتتە يۇ يىلىن ئەپەندىمگە چىن دىلىدىن ھەمراھ بولىدىمۇ ياكى ئەپەندىمنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇشىنى نازارەت قىلىدىمۇ بۇنىسى ھەممىگە ئايان.

«مىنگو گېزىتى»گە 1946ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلغان:

نەنجاڭ *1* ـ چېسلا تېلېگراممىسى: مىللىي قۇرۇلتايىنىڭ *6* ـ قېتىملىق يىغىنى *2* ـ چېسلا چۈشتىن ئاۋۋال ۋە چۈشتىن كېيىن بىر كۈن ئېچىلىدۇ. چۈشتىن ئاۋۋال سائەت *10* دىن *12* گىچە ۋەكىل بەي چۈڭشى رىياسەتچىلىك قىلىدۇ؛ چۈشتىن كېيىن سائەت *3* تىن *6* گىچە ۋەكىل بەي يۈنتى رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. ھەيئەت رىياستىگە *1* ـ گۇرۇپپىدىن جياڭ جۈڭجېڭ (يەنى جياڭ جېشى ـــ ت)، خۇ شى، جياڭ ۋەنشېڭ، گۇ جېڭگاڭ، ئەخمەتجان، كۇڭ سۈيگەن، خۇاڭ گوشۇ، دىڭ ۋېيفېن، گو جۈڭخۇەي، تېمەن جيۈڭجىن قاتارلىقلار نۆۋەتچى بولىدۇ. بەلگىلەنگەن كۈنتەرتىپ بويىچە، كاتىبات باشقارمىسى تەبرىك تېلېگراممىسى ۋە رۇخسەت سوراش خەت ـ تېلېگراممىلىرىدىن مەلۇمات بەرگەندىن تاشقىرى، مۇھاكىمە قىلىنىدىغان ئىش يەنىلا ئاساسىي قانۇن لايىھەسى توغرىسىدا كەڭ دائىرىدە پىكىر ئالماشتۇرۇش بولىدۇ. كاتىبات باشقارمىسى ھەرقايسى ۋەكىلەرنىڭ ئاساسىي قانۇن لايىھەسىنىڭ ھەرقايسى تەكشۈرۈش كومىتېتلىرىغا قاتنىشىشى توغرىسىدىكى پىكىر ئېلىش ئالاقىلىرىنى تارقاتتى، ۋاقتى *1* ـ چېسلا كەچكە قەدەر.

قۇرۇلتاي جەريانىدا ، شىنجاڭ ۋەكىللىرى ئىچىدىكى گومىنداڭ غالچىلىرى شىنجاڭدىكى ھەربىي ۋە ساقچىلارنىڭ سايىلامغا قاتناشقان ئامىمغا ئوق چىقىرىپ نۇرغۇن ئادەمنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىدىن ئىبغىز ئاچماي، ئەكسىچە: ئەخمەتجان ئادەم ئەۋەتىپ، تۇركستان نوغايبايبفنى ئۆلتۈرۈۋەتتى دەپ جار سالدى، ئوتتۇيرۇقلۇق قىلىپ ئىغۋا تارقاتتى، قۇرۇلتايدىكىلەرنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ جامائەت پىكرى پەيدا قىلىشقا ئۇرۇندى. يەنە كېلىپ «ئىلى توپىلاڭچىلىرى» ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇپلا قالماي، بەلكى تىغ ئۇچىنى پۈتۈن بىر مىللەتكە قارىتتى دەپ داۋراڭ سېلىشتى. ئەپەندىم سالماقلىق بىلەن ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچىل سەپسەتىلىرىنى پاش قىلدى. جۈملىدىن مەركەزنىڭ شىنجاڭغا تەكشۈرۈش

ئەخمەتجان نەنجىڭدە سۈن كې بىلەن كۆرۈشتى.

620 گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ ۋەقەنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىقلىشىنى كۈچلۈك تەلەپ قىلدى. شۇنداقلا بۇنداق سەپسەتىلەرگە قارىتا قاتتىق رەددىيە بېرىپ:

«... بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ دۈشمىنى خەنزۇ خەلقى ئەمەس، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ دۈشمىنى ئىستىبدات ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچىلەر، مۇستەبىت سىياسەتنى ياقلىغۇچىلار، خەلقنىڭ ھوقۇقىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلغان ھاكىممۇتلەقچىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ھمايىچىلىرى...» دېدى.

گومىنداڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتى يەنە ئىچكى ئۇرۇش مەيدانلىرىدىكى مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، خەلقنى قورقۇتۇش مۇددىئاسىدا، دۆلەت ئار ـ مىيەسىنىڭ قۇرۇقلۇق، ھاۋا ئارمىيەلىرىنى مانېۋىر ئۆتكۈزۈشكە ئو ـ رۇنلاشتۇرۇپ، ۋەكىللەرنى مانېۋىرنى كۆرۈشكە مەخسۇس تەشكىللىگەن ۋە مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھەربىي كۈچىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولغان. «مىنگو گېزىتى» نىڭ 1946 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىكى سانىدا بۇ ئىش مۇنداق خەۋەر قىلىنغان:

مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى قۇرۇقلۇق، ھاۋا ئارمىيەسى بىر-لەشمە مانېۋىرىنى كۆرۈشكە تەكلىپ قىلىندى

[شېنشى ئاگېنتلىقى، نەنجىڭ 3 ـ چېسلا تېلېگراممىسى] مىللىي قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەر ھۆكۈمەت دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيەسىنىڭ قۇرۇلۇش ئەھۋالىنى چۈشىنىش ئۈچۈن، ئالاقىدار دائىرىلەردىن يېڭى قوراللارنىڭ ئىشلىتىلىشى توغرىسىدا ئېكسكۇرسىيە قىلىشنى تەلەپ قىلغانىدى، ئارمىيە دائىرىلىرىنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق مۈشۈ ئايىنىڭ 8 ـ كۈنى شەھەر ئەتراپى رايونىدىكى «مىڭگۈڭ» ئايرودۇرۇمىدا قۇرۇقلۇق، ھاۋا ئارمىيەسىنىڭ بىرلەشمە مانېۋىرىنى ئۆتكۈزۈپ، پايتەختكە كېلىپ مىللىي قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇردى. مانېۋىرنىڭ «باش نازارەتچى» لىكىنى قوماندان تاڭ ئېنبو ئۈستىگە ئالدى، پىيادە قىسىملار مەكتىپىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە كوماندىرى لیۇ جېنچېڭ قوماندانلىق قىلدى؛ توپچى قىسىملار مەكتىپىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە كوماندىرى جىن جېن نازارەتچى بولدى؛ مانېۋىرنىڭ ئىشتاب باشلىقلىقىنى شېن جويۈ ئۈستىگە ئالدى. مانېۋىرغا قاتناشقانلار قۇرۇقلۇق ئارمىيەسى، ھاۋا ئارمىيەسى، توپچى قىسىم، ئاتلىق قىسىم، قۇرۇلۇش قىسمى، پاراشوتچى قىسىم، خىمىيەلىك قوراللار قىسمى قاتارلىق قىسىم تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، كۆلىمى ئىنتايىن زور، نەنجىڭ ئەتراپىدا تۇرۇۋاتقان دۆلەت ئارمىيەسى ۋە ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسى شۇ كۈنىدىكى كاتتا مانېۋىرغا قاتناشتى. بۇ مانېۋىردا دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ بارلىق يېڭى تېپتىكى قوراللىرى، مەسىلەن، ئوت پۈركۈگۈچ، يېراق مۇساپىلىك زەمبىرەك، يۇقىرى سۈرئەتلىك تانكا، مىنا، ئىس ـ تۈتەك بومبىسى قاتارلىق ھەر خىل يېڭى تېپتىكى قوراللار تولۇق ئىشقا سېلىندى. مانېۋىر ئاخىرلاشقاندا قوماندان تاڭ ئېنبو ۋەكىللەرنى دالا تامىقى بىلەن كۈتۈۋالدى.

مەزكۇر گېزىتتە دېيىلگىنىدەك، بۇ قېتىمقى ھەربىي مانېۋىر مىلـ
تىق، پىلىموتلارنىڭ تاتاتلىغان ئاۋازلىرى، توپ ـ زەمبىرەكلەرنىڭ
قۇلاقنى يارغۇدەك گۈمبۈرلەشلىرى، ھاۋادا ئايروپىلانلارنىڭ غۇيۇلداپ
ئۇچۇشلىرى ۋە تانكىلارنىڭ ئۇياقتىن ـ بۇياققا گۈركىرەپ مېڭىشلىرى
ئىچىدە «ھەيۋەتلىك» ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. پۈتكۈل مانېۋىر جەريانىدا، يۇ يۇرېن
ئەپەندى باشتىن ـ ئاخىر ئەپەندىمنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي ھەمراھ بوپتۇ.

قۇرۇلتاي مەزگىلىدە خەلقنى كولدۇرلىتىش ۋە ئالداشقا ئادەتلىنىپ
قالغان گومىنداڭ تەشۋىقات ۋاستىلىرىمۇ بىكار قالماپتۇ. گومىنداڭ
مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چېڭ سۇپېي ئەخمەت ئەپەندىمـ
نىڭ شەرىپىگە زىياپەت بېرىپ «قىزغىن» كۆتۈۋاپتۇ. تۇرلۇك تەشۋىقات،
جامائەت پىكرى ۋاستىلىرىمۇ ئوخشاش بولمىغان شەكىللەر ئارقىلىق
ئەپەندىمگە يېقىنلاشماقچى بوپتۇ. بىرمۇنچە مۇخبىرلار ئەپەندىمنى زىيـا
رەت قىلىش ئۈچۈن كۆپ قېتىم ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئە
پەندىم چىرايلىقچە رەت قىلىپ، باشتىن ـ ئاخىر ئۆزىنى چەتكە ئاپتۇ.
شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش
باشقارمىسىدىكى خادىملارمۇ زىيارەت قىلىشقا كەلگەنلەرگە ئەخمەتجان
ئەپەندىنىڭ ئادەتتە مۇخبىرلار بىلەن كۆرۈشمەيدىغانلىقىنى ھەمدە كەمـ
دىنكەم پىكىر بايان قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

1946 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، «مىللىي قۇرۇلتاي» ئاـ
خىرلىشىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، ئەپەندىم ئۆز پىكرىنى بايان قىلىش
ئۈچۈن «نەنجىڭ گېزىتى» مۇخبىرىنىڭ بىر قېتىملىق زىيارىتىنى رەسـ
مىي قوبۇل قىلىپ، مۇخبىر ئۇتتۇرىغا قويغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىپتۇ.
«نەنجىڭ گېزىتى» دە مۇخبىرنىڭ زىيارەت خاتىرىسى تۆۋەندىكىدەك
ئېلان قىلىنغان:

شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان

شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق
باشقارمىسىدىكى خادىملارنىڭ ئېيتىشچە، ئەخمەتجان ئەپەندى
مۇخبىرلارنى ئىنتايىن ئاز كۈتۈۋالىدىكەن ھەمدە ناھايىتى ئاز
سۆزلەيدىكەن.

مەن 12 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 8 يېرىمدا پۇتۇشكەن ۋاقىت بويىچە ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ، قو-بۇلخانىدا يېرىم سائەت ساقلىدىم، خىزمەتچىلەر مېنى ئارقا بىنا-دىكى ئۈنۈك ياتاقخانىسىغا باشلاپ باردى، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ تەرجىمانلىق قىلىشى بىلەن، 50 مىنۇت سۆھبەتلەشتىم. سۆھبەتتىكى سوئال ـ جاۋاب تۆۋەندىكىچە:

1 ـ سوئال: ئەخمەتجان ئەپەندى، سىز شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئۇلكەلىك رەئىس بىلەن مۇ-ئاۋىن رەئىسنىڭ خىزمەت ھوقۇقى قانداق ئايرىلغان؟ ئىككىلار ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق دەرىجىسى قانداق؟

جاۋاب: مەن ۋەزىپىگە ئولتۇرغىلى ئاران تۆت ئاي بولدى، بۇ قېتىم نەنجىڭگە كېلىشتىن بۇرۇن خىزمەت ھوقۇقى تەقسىما-تى ھەققىدە سۆزلىشىشنى باشلىغانىدۇق. بۇنىڭدىكى پرىنسىپ مۇنداق: ① رەئىس بۇلغۇچى دىپلوماتىيە، ھەربىي ئىشلار ۋە مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتكە مەسئۇل؛ ② مۇ-ئاۋىن رەئىس مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ۋە نورمال ھۆكۈمەت ئىش-لىرىغا مەسئۇل بولىدۇ، مالىيە ـ ئىقتىسادنى دېسەك ئىككىيلەن بىرلىكتە بىر تەرەپ قىلىمىز. بۇنداق تەقسىمات پەقەت پرىنسىـ-پال جەھەتتىكى تەقسىمات، ئەمەلىيەتتە بىز ھەممە مەسىلىلەر-دە ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىمىز، مائارىپقا ئائىت مەسىلىلەرمۇ شۇنـ-داق. مېنىڭ رەئىس جاڭ جىجۇڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىم نا-ھايىتى ياخشى.

2 ـ سوئال: سىز ئۆزىڭىزنىڭ سىياسىي بىلەن شۇغۇللـ-ىنىش تەجرىبىڭىزنى ئېيتىپ بېرەلەمسىز؟

جاۋاب: مېنىڭ سىياسىيغا بۇۋاستە قاتناشقان ۋاقتىم 1944 ـ يىلى باشلانغان. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى مەن پەقەت مەدەنىيەت ـ مائارىپ خىزمىتىنى ئىشلىگەن، ئەمما مەن سىياسەت ئىلمىنىمۇ تەتقىق قىلغان. مەن سودىگەرلەر بىلەنمۇ ئارىلىشىپ باققان، بىراق مەن سودىگەر ئەمەس. مەن بۇ يىل 7 ـ ئايدا ئىلى، تار-باغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتتىكى ئاممانى تەرىپىدىن سايلاپ چىقىلدىم.

3 ـ سوئال: بەزىلەر شىنجاڭدا 14 مىللەت بار دېسە، بە-

زىلەر پەقەت تۆت مىللەتلا بار دەيدۇ، بۇلارنىڭ قايسىسى توغرا؟ ئۇيغۇرلارنىڭ ھەرقايسى مىللەتلەر ئارىسىدا تۆتقان ئورنى قانداق؟

جاۋاب: شىنجاڭدا تۈركىي مىللەتلەر (ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار قاتارلىق ئالتاي تىلى سىستېمىسىنىڭ تۈركىي تىللار گۇرۇپپىسىدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرنى كۆرسىتىدۇ — ئاپتورنىڭ)، خەنزۇ، موڭغۇل ۋە ئاق ئورۇسلار دەيدىغان ئاساسلىق تۆت خىل مىللەت بار. ئەزەلدىن ئىستاتىستىكا قىلىنىپ باقمىغانلىقتىن، ھەرقايسى مىللەت نوپۇس سانىنى ئېنىق بېرىش ناھايىتى قىيىن، مەن ئاساسسىز مۆلچەر قىلسام بولمايدۇ. شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئاھالىسىنى بەزىلەر 3～4 مىليون دېسە، يەنە بەزىلەر 10 نەچچە مىليون دەيدۇ، مېنىڭ قارىشىمچە تەخمىنەن 5～6 مىليون كېلىدۇ. ئۇيغۇر قاتارلىق تۈركىي مىللەتلەر شىنجاڭ ئۆلكىسى ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 85% نى تەشكىل قىلىدۇ. (گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، بىز شىنجاڭدىكى موڭغۇل ئاھالىسىنىڭ تەدرىجىي ئازلاپ كېتىۋاتقانلىق مەسىلىسى ئۈستىدە توختالدۇق. مەن ئۇنىڭدىن راست ياكى يالغان ئىكەنلىكىنى سورىدىم، ئۇ راست دەپ جاۋاب بەردى ۋە بۇنى مۇنداق ئۈچ خىل سەۋەب بىلەن چۈشەندۈردى: ① مەدەنىيەت ئارقىدا، ساقلىقنى ساقلاش كەمچىل؛ ② دىنىي قاراش بەك كۆچلۈك، راھىبلار بەك كۆپ؛ ③ تۇرمۇش سەۋىيەسى بەك تۆۋەن، ياشاش شەرتلىرىگە توغرا كەلمەيدۇ).

4 ـ سوئال: بەزىلەر شىنجاڭنىڭ سىياسىتى ئاپتونومىيەدىن يۇقىرى، مۇستەقىللىقتىن تۆۋەن بولۇشى كېرەك دەيدۇ، كونكرېت ئېيتقاندا، بۇنى زادى قانداق قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: مىللىي ئاپتونومىيەنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، دىپلوماتىيە ۋە دۆلەت مۇداپىئەسىدىن باشقىلىرىدا تامامەن ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلىشى كېرەك.

5 ـ سوئال: تۈركىي مىللەت بىلەن شەرقىي تۈركىستانىڭ مەنىسى نېمە؟

جاۋاب: بىز ئۇيغۇرلار تۈركىي مىللەتلەرنىڭ بىرى، شەرقىي تۈركىستان بولسا پەقەتلا جۇغراپىيەلىك ئاتالغۇ.

6 ـ سوئال: شىنجاڭ دۆلەت مۇداپىيەسىدىكى چېگرا رايون، ئۇنىڭ دۆلەت مۇداپىئە كۈچى، تەييارلىقى قانداق؟

جاۋاب: بۇنىڭغا بىرنېمە دېيىش قىيىن، مېنىڭ شەخسىي قاراشمىچە، شىنجاڭ ھازىر تاشقى خەۋپكە دۇچ كەلمىدى، ئەگەر دۇچ كېلىپ قالسا، ھازىرقى كۈچ ئەلۋەتتە يەتمەيدۇ.

ئەخمەتجان ئەپەندى ئۆزىنىڭ ئائىلە ئەھۋالى ئۈستىدە توختالدى، ئۇنىڭ دەپ بېرىشىچە، ئۇ ئوتتۇراھال ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەنكەن، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى جىق ئىكەن، ئۇلار دېھقانچىلىق، سودىگەرلىك دېگەندەك ھەر خىل كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. ئۆزى بۇ يىل 32 ياشقا كىرىپتۇ، ئايالى ئۆزىدە بالىلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىكەن، چوڭ قىزى توققۇز ياشقا كىرىپتۇ[1]، كىچىك قىزى ئەمدىلا ئىككى ئايلىق بوپتۇ. ئۆزى ناخشا ـ مۇزىكا ۋە بارلىق سەنئەتنى ياخشى كۆرىدىكەن. يېقىندا «ياقۇت كۆكمارال» دېگەن كىنونى كۆرۈپ، ناھايىتى قىزىقكەن دەيدۇ. مۇئاۋىن باش كاتىپ بىلەن تاپانچا ئاسقان مۇھاپىزەتچىسى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۆزى يالغۇز مېنى بىنانىڭ ئالدىغىچە ئۇزىتىپ قويدى.

يۇقىرىقى زىيارەت خاتىرىسىدە تىلغا ئېلىنغان مۇئاۋىن باش كاتىپ ـــ ئابدۇكېرىم ئابباسوفنى، «تاپانچا ئاسقان» مۇھاپىزەتچى ـــ شۇپۇر ئابلەھەتنى كۆرسىتىدۇ.

شوپۇر ئابلەھەتنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى:

ئابلەھەت ئەخمەت ئەپەندىنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي، تاكى ئەڭ ئاخىرقى دەقىقىگە قەدەر ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلدى. ئازادلىقتىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە بىرىنچى تۇركۈمىدە تاللاپ ئەۋەتكەن ھەربىيلەر بىلەن چاڭچۇندىكى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى ئۇچقۇچىلار مەكتىپىگە ئايروپىلان ھەيدەشنى ئۆگەنگىلى بېرىپ، ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن تەربىيەلىنىدىغان ھاۋا ئارمىيە شۆبە ئەترىتىنىڭ كۇرسانتى بولدى. لېكىن بىر قېتىملىق پاراشوتتىن سەكرەش مەشىقىدە، ئېھتىياتسىزلىقتىن پۇتى سۇنۇپ كەتكەچكە، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالماي، ھەربىي

① چوڭ قىزى ـــ ئەخمەتجان ئەپەندىم بىلەن ماھىنۇر خانىم غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە ئەكەلدۇرۇپ بېقىۋالغان قىزى رىزۋانگۈلنى كۆرسىتىدۇ، ـــ ت.

سەپتىن چېكىنىپ شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى. ئاندىن ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ دۆلەت مۇداپىئە تەنتەربىيەسى بۆلۈمىدە خىزمەت قىلدى. 1961 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ بېرىپ، 1998 ـ يىلى قىرغىزىستانىنىڭ پايتەختى بىشكەكتە ئالەمدىن ئۆتتى.

«مىللىي قۇرۇلتاي» ھەرقايسى پارتىيە ـ گۇرۇھلارنىڭ بىر ـ بىرىنى ئەيىبلەپ، توختىماي تالاش ـ تارتىش قىلىشى، غەلۋە ـ غوۋغا كۆتۈرۈشلىرى ئىچىدە ئاخىرلىشاي دەپ قالدى. ئەپەندىم ئاخىرى گومىنداڭنىڭ ھېيلىگەر ئەپەت ـ بەشىرىسىنى يەنە بىر قېتىم تونۇپ يەتتى ـ دە، قۇرۇلتاينىڭ پىكىر قالدۇرۇش دەپتىرىگە تۆۋەندىكى بىر جۈملە مەزمۇنلۇق سۆزنى يېزىپ قالدۇردى:

بىز مەدەنىيەت تەرەققىياتى، مىللەتلەر باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسىتىنىڭ تولۇق تۈرمۇشقا ئاشۇرۇلۇشىنى تەلەپ قىلىمىز!

ئەخمەتجان قاسىمى
1946 ـ يىل *12* ـ ئاينىڭ *24* ـ كۈنى

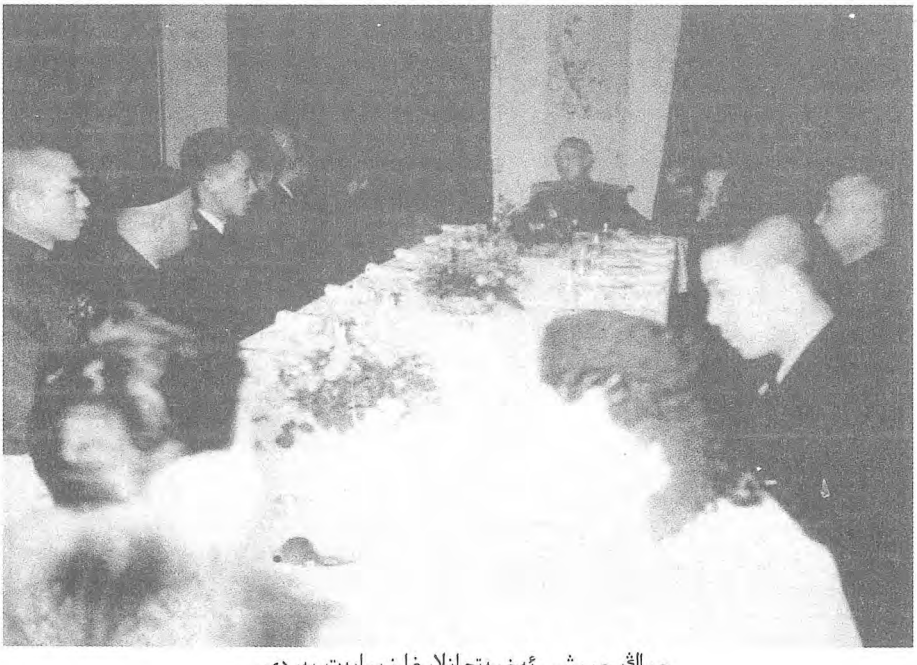
«مىللىي قۇرۇلتاي» جەريانىدا، ئەپەندىم جياڭ جېپشى بىلەن رەسمىي ۋە غەيرىي رەسمىي بولۇپ ئالتە قېتىم كۆرۈشتى. جياڭ جېپشى ئۆز ئوغلى جياڭ جىڭگونى ئەپەندىمگە ھەمراھ قىلىپ ئىكسكۇرسىيەگە، سايا‌ھەتكە ئورۇنلاشتۇردى. ئەپەندىم بىلەن جياڭ جىڭگونىڭ نەنجىڭدىكى ئۇچرىشىشى ئۇلارنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق ئۇچرىشىشى ئىدى. بىر يىل بۇرۇن، يەنى 1945 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئەخمەت ئەپەندىم گېنېرال جاڭ جىجۇڭ بىلەن ئۇرۇمچىدە تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈۋاتقان ۋاقىتتا، جياڭ جىڭگو موسكۋاغا بېرىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىدىن ئۆتكەندە ئەخمەت ئەپەندىم ئۇنىڭ بىلەن ئاددىيلا كۆرۈشكەنىدى. بۇ قېتىم ئەخمەت ئەپەندىم جياڭ جىڭگو بىلەن نەنجىڭدە ئۇچراشقاندا، ھەر ئىككىسى قائىدە ـ يوسۇن بويىچە، قارشى تەرەپنى ھۆرمەتلەشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشتى، ئۇلار بىۋاستە رۇسچە پىكىر ئالماشتۇرۇشتى. جياڭ جىڭگو ئەخمەت ئەپەندىمگە ھەمراھ بولۇپ شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى جۇڭشەن قەبرىستانلىقى،

چىشياشەن تېغى قاتارلىق جايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇپتۇ. چىشيا-شەن تېغىغا چىققاندا ئالايىتەن دالا كاۋىپى زىيادە بېرىپ، ۋەكىللەرنى شىنجاڭنىڭ قوي گۆشى كاۋىپى بىلەن كۈتۈۋالىتۇ، بۇنىڭ بىلەن دوستا-نىلىق ۋە يېقىنچىلىقىنى ئىپادىلەپتۇ. بۇ كۆرۈنۈشلەرنى شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە گومىنداڭ تەشۋىقات ئورۇنلىرى كىنوغا ئېلىپ، ھۆججەتلىك فى-لىم قىلىپ تارقاتقان، تا ھازىرغىچە ساقلانماقتا.

1946 - يىل 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «مىللىي قۇرۇلتاي» بىر مەھەللىك زىلزىلە، تالاش - تارتىشلار ئىچىدە ئالمان -تالمان يىغىشتۇ-رۇلۇپ، قۇرۇلتاينىڭ «غەلىبىلىك» يېپىلغانلىقى جاكارلاندى.

12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، جياڭ جېيشى نەنجىڭ-دىكى زۇڭتۇڭ مەھكىمىسىدە شىنجاڭ ۋەكىللىرىنى ئاخىرقى قېتىم قوبۇل قىپتۇ.

شۇ كۈنى، جياڭ جېيشى ئۈستىگە يېپىل يېپىنچا ئارتقان، گېنې-رال پولكوۋنىكلىق فورمىسىنى تازا قاتۇرۇپ كىيىگەن، مەيدىسىگە بەش دانە ئوردېن تاقاپ، بېشىغا گومىنداڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيەسىنىڭ ئامېرىكا پاسونىدىكى قاسقان شەپكىسىنى كىيگەنىدى، ئۇ ئاق پەلەي كىيگەن ئوڭ

جياڭ جېيشى ئەخمەتجانلارغا زىياپەت بەردى.

قولىنى چىقىرىپ، كۆلۈمسىرىگەن قىياپەتتە ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق شىنجاڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىرمۇبىر قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ ۋە ئېغىر جېجياڭ تەلەپپۇزىدا تىنچلىق سوراپتۇ. ئارقىدىن بارلىق ۋەكىللەر بىلەن خاتىرە سۈرەتكە چۈشۈپتۇ.

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتايغا جەمئىي 1355 ۋەكىل قاتناشقانىكەن. ئەمما قۇرۇلتايدا خەلقنىڭ ئارزۇسى گەۋدىلەندۈرۈلمىگەن. جۇڭگو كومپارتىيەسى ۋەكىل قاتناشتۇرمىغان. ئۇنىڭدىن باشقا، بەزى ئىلغار دېموكراتىك پارتىيە ـ گۇرۇھلارمۇ ئاكتىپ پوزىتسىيە تۇتمىغان.

ئەپەندىم «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىش جەريانىدا، جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن ئالاقە باغلاش ئىشىنى مەخپىي ئورۇنلىغان. يولداش دۇڭ بۈۋ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ بىر نەپەر ئالاقىچىسىنى شىنجاڭغا ئەۋەتمىغان بولغان. لېكىن كومپارتىيەنىڭ ئالاقىچىسىنى نەنجىڭدىن بۈۋاستە ئېلىپ مېڭىش ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. بۇنىڭ بىردىنبىر ئامالى گومىنداڭنىڭ دىققەت ـ نەزىرىدىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇپ، ئايلىنىپ مېڭىش ئىدى.

ئەپەندىم ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن ئۆگىنىشنى باھانە قىلىپ، قۇرۇلتاي كاتىبات باشقارمىسىغا باشقا جايلارغا ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە چىڭداۋغا بېرىپ ئابدۇكېرىم ئاببباسوفنىڭ ئايالىنىڭ تۇغقانلىرىنى يوقلاپ كېلىش ھەقىدە تەلەپ قويغان.

ھالبۇكى، ئەپەندىملەرنىڭ چىڭداۋنى ئايلىنىپ مېڭىشىدىكى ھەقىقىي مەقسىتى، ئەمەلىيەتتە جۇڭگو كومپارتىيەسى تەيىنلىگەن ئالاقىچىنى ئەكېتىش ئىدى.

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى بولسا بۇ مەقسەتنى ھەرگىز قىياس قىلالمايتتى+، ئۇنىڭ ئويىدا شىنجاڭ ۋەكىللىرىنىڭ ئېچكىرىدىكى كۆپرەك جايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشى يامان ئىش ئەمەس ئىدى. جياڭ جېيشى بۇ تەلەپكە قوشۇلۇپ، ئامېرىكىلىقلار رەپىقىسى سۇڭ مېيلىڭغا سوۋغا قىلغان ئايروپىلاننى مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ۋە ئوغلى جياڭ جىڭگو نىڭ ئېكسكۇرسىيە جەريانىدا ئەپەندىملەرگە پۈتۈن مۇساپە بويىچە ھەمراھ بولۇشىنى بۇيرۇپتۇ. شۇنىسى ناھايىتى ئېنىقكى، جياڭ جېيشىنىڭ مەقسىتى «توپىلاڭ كۆتۈرگەن رايون» دىن كەلگەن ۋەكىللەرگە جىقراق يەرلەرنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى تەسىرلەندۈرۈش ئىدى.

شۇنداق قىلىپ ئەخمەتجان، ئابدۇكېرىم ئاباباسوف، كېرىم ھاجى، زىيا سەمەدى، مەخسۇت تېيىپوف، خەمىت سۇلتان، ئابلەھەت مەخسۇم قاتارلىق ئۇچ ئۈلايەتتىن كەلگەن سەككىز ۋەكىل ھەمدە مۇھاپىزەتچى ئابلەھەت باشقا جايلارغا ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا مېڭىپتۇ. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئەخمەت ئەپەندىملەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە كۈنتەرتىپىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزى باشقا ۋەكىللەر بىلەن بىرگە 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شىنجاڭغا قايتىپتۇ.

قۇرۇلتاي رىياسەتچىلىرى ئەسلىي ئەخمەت ئەپەندىم باشلىق بىر قىسىم ۋەكىللەرنى بېيپىڭ، تيەنجىن، شېنيانڭ، چاڭچۈن قاتارلىق جايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرغانىكەن. ئېكسكۇرسىيە لىنىيەسى ھەققىدە ئەپەندىمدىن پىكىر ئالغاندا، ئەخمەت ئەپەندىم چىڭداۋغىمۇ بارساق دېگەن تەلەپنى قويۇپتۇ.

بۇ تەلەپنىڭ سەۋەبى ئىنتايىن ئاددىي ھەم قايىل قىلارلىق:

شىنجاڭ ۋەكىلى ئابدۇكېرىم ئاباباسوفنىڭ ئايالى چىڭداۋلىق خەنـ

ئەخمەتجان قاتارلىقلار جياڭ جىڭگونىڭ ھەمراھلىقىدا نەنجىڭدىكى چىشياشەن تېغىدا ئېكسكۇرسىيەدە بولدى.

زۇ. ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف چىڭداۋغا بېرىپ باقمىغان. ئىچكىرىگە كىلىشى ئاسان ئەمەس. مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئايالىنىڭ يۇرتىنى كۆرۈپ، تۇغقانلىرىنى يوقلاپ ئۆتۈشى ئىنتايىن ئورۇنلۇق.

ئەمەلىيەتتە، ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف چىڭداۋغا بېرىپ تۇغقان يوقلاش باھانىسى بىلەن جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتىدىغان ئالاقىچىسىنى يوشۇرۇن ئېلىپ مېڭىش، ئۇنى تۇغقان دەپ ئاتاش ئارقىلىق مەخپىيەتلىكنى ساقلاش، چاندۇرۇپ قويماسلىقنىڭ ئەپچىل چارىسىنى تېپىپ قويغانىدى. بۇنىڭدىن بۇرۇن ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدىكى قانۇنلۇق ۋە سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن ئىش باشقارمىسىغا ئوچۇق ـ ئاشكارا بېرىپ، يولداش دۇڭ بۇۋۇنى زىيارەت قىلغان. كۆرۈشۈش جەريانىدا ئەخمەت ئەپەندىم جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىشتىن ئىبارەت قەتئىي مەخپىي مەسلىنى ئوتتۇرىغا قويغان. مېھمانخانىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەپەندىم ئۆزىنىڭ ئاسان كۆزگە چېلىقىپ قالىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، يولداش ئابدۇكېرىم ئاببىاسوفقا بۇ ۋەزىپىنى مەخپىي ئورۇنلاشنى تاپشۇرغان. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف بىلەن زىيا سەمەدى ئىككىسى مېيىۋەن يېڭى كەنتىدىكى جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا مەخپىي بارغان. چېنىپ قالماسلىق ئۈچۈن زىيا سەمەدى كۆزەتچىلىك قىلىپ سىرتتا تۇرۇپ تۇرغان. ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف باشقارمىغا يوشۇرۇن كىرىپ يولداش دۇڭ بۇۋۇ بىلەن كۆرۈشكەن ھەمدە قۇرۇلتاي ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف تۇغقان يوقلاش نامىدا چىڭداۋغا بېرىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسىنى چىڭداۋدىن ئېلىپ ماڭسا، تېخىمۇ بىخەتەر بولىدىغانلىقىنى مەسلىھەتلىشىپ بېكىتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن يولداش دۇڭ بۇۋۇ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسى يولداش پېڭ گوئەننى نەنجىڭدىن چىڭداۋغا ئالدىنئالا مەخپىي ماڭدۇرۇۋەتكەن.

بۇ نەقەدەر ئەپچىل ئورۇنلاشتۇرۇش، نەقەدەر خەتەرلىك ئويۇن ـ ھەم! ھەممە ئىش تەقمۇتەق بولۇپ، پەقەت پەيتىنى تېپىپ ھەرىكەت قىلىشلا قالغانىدى.

نەنجىڭدىن ئايرىلىشىدا، ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئاببىاسوف ماسلىشىپ، سىرتقا قارىتا ئابدۇكېرىمنىڭ ئايالى لۇ سۇشىننىڭ تۇغقانلىرى چىڭداۋدا، بۇ قېتىم ئابدۇكېرىم بىز بىلەن چىڭداۋغا بېرىپ ئايالىنىڭ

جياڭ جيېشى 1946 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئەنجىدە «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىشقا كەل-گەن شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنى قوبۇل قىلدى. سولدىن بەشىنچىسى جياڭ جيېشى، ئالتىنچى-سى ئەخمەتجان، سەككىزىنچىسى شاۋ لىزى، توققۇزىنچىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوف.

تۇغقانلىرىنى يوقلايدۇ، مۇمكىن تېپىلسا بىرەر تۇغقىنىنى ئۇرۇمچىگە ئەكېتىدۇ دەپ گەپ تارقاتقان. ئەپەندىملەر كۆرۈنۈشتە چىڭداۋنى ئېكىس-كۇرسىيە قىلىش بىلەن تەڭ ئابدۇكېرىمنىڭ تۇغقانلىرىنى يوقلاش ئۈ-چۈن كېتىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە گومىنداڭنىڭ مەخسۇس ئايـ-روپىلانىدا بىر كوممۇنىستنى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن ئېلىپ ماڭماقچى ئىدى.

1946 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، جياڭ جىڭگونىڭ ھەمراھ-لىقىدا، ئەخمەت ئەپەندىم قاتارلىق سەككىز نەپەر ۋەكىل «مېيلىڭ» نام-لىق مەخسۇس ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ بېيپىڭغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. جياڭ جىڭگو ھەتتا ئايروپىلاننى ئۆزى ھەيدەپ، ۋەكىللەرگە ئۇچۇش تېخنىكـ-سىنى نامايان قىلىپمۇ بېرىپتۇ.

بۇ دەل گومىنداڭ ئارمىيەسى شەرقىي شىمال، شىمالىي جۇڭگو را-يونلىرىدا كەينىدىن ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراۋاتقان، كومپارتىيە رەھبەرلىكىدىكى خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى ئارقا ـ ئارقىدىن ھۇجۇمغا

ئۆتۈپ، غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەۋاتقان تارىخىي دەۋر ئىدى. جياڭ جيېشى كۇتۇلمىگەن ۋەقە يۈز بېرىپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەنلىكتىن، ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ شېنياڭ ۋە چاڭچۇنلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش پىلانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپتۇ.

ئەپەندىلەر بېيپىڭگە بارغان ۋاقتى دەل 1947 ـ يىل يېڭى يىلنىڭ بىرىنچى كۈنىگە توغرا كەپتۇ. ئۇلار بېيپىڭدا گومىنداڭنىڭ يېڭى يىللىق زىياپىتىگە قاتناشىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا ئېرىشىپتۇ. بېيپىڭدىكى ئېكسكۇرسىيە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئەپەندىم ھەمراھلىرى بىلەن تەڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئۈچۈن پويىزغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقىپتۇ. جياڭ جىڭگو ئۇلارنىڭ پويىزدا ماڭغانلىقىدىن ئىنتايىن ئەنسىرەپتۇ، چۈنكى، ئۇ پويىزنىڭ كۇتۇلمىگەن يەردىن ھۇجۇمغا ئۇچراپ قېلىشىدىن قورقىدىكەن. ئۇنىڭغا ئايانكى، ئەگەر راستتىنلا ۋەقە يۈز بېرىدىغان بولسا، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىدە تېخىمۇ چوڭ داۋالغۇش بولاتتى، ئەلۋەتتە.

ئەپەندىم ھەمراھلىرى بىلەن 1947 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى تەڭ يېتىپ كەپتۇ. جياڭ جىڭگو بولسا بېيپىڭدا بىرنەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن، ئەپەندىملەرنى ئېلىپ چىڭداۋغا بېرىش ئۈچۈن 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى يەنە شۇ «مېيلىڭ» نامىلىق مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن تەڭ چىڭگە كەپتۇ ـ دە، ئەپەندىملەرنى ئېلىپ چىڭداۋغا ئوچۇپتۇ.

مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (يەنى 1947 ـ يىلى) 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى (سەيشەنبە) «داگاڭ گېزىتى» نىڭ 2 ـ بېتىدە بىر پارچە خەۋەر ئېلان قىلىنغان، تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

ئەخمەتجان جياڭ جىڭگو بىلەن بىر ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ چىڭداۋغا قاراپ ئۇچتى

(مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى، تەڭ 6 ـ چېسلا خەۋىرى)

شىنجاڭلىق مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىدىن ئەخمەتجان قاتارلىقلار 6 ـ چېسلا ئەتىگەن سائەت 10 دا جياڭ جىڭگو جا-

نابلىرى بىلەن بىر ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ تېھنجىندىن چىڭداۋغا قاراپ ئۇچتى. بۇ ئايروپىلان سائەت 9 يېرىمدا بېيپىڭدىن تېخىنگە يېتىپ كەلگەندى. جياڭ جىڭگو جانابلىرى ئايروپىلاندىن چۈشۈپ بىرئاز ئارام ئالغاندىن كېيىن، شەھەرگە كىرمەيلا يۈرۈپ كەتتى.

ئەخمەت ئەپەندىمىلەر چىڭداۋدا ئىككى كۈن تۇرۇپ، 1947 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئايالىنىڭ ئاتالمىش «ئىككىنچى يېزىنىسى» ـ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى پېڭ گوئەن (مەخپىي ئىسمى ژاڭ نەندى) نى ئېلىپ، ئايروپىلان بىلەن ھاۋاغا كۆتۈرۈلدى. نەچچە كۈندىن كېيىن شىنجاڭغا بىخەتەر قايتىپ كەلدى.

2003 ـ يىلى 4 ـ ئايدا، مەن چىڭداۋغا بېرىپ ئېكسكۇرسىيەدە بولدۇم. ئۇ يەردە 1934 ـ يىلى ئىتالىيەلىكلەر سالغان ھەشەمەتلىك بىر ئىمارەتنى كۆردۈم. مەزكۇر ئىمارەت ھازىر ئالىي دەرىجىلىك بىر مېھمانخانا ئىكەن. مېھمانخانىنىڭ تېمىغا ئويۇپ يېزىلغان مۇنۇ سۆزلەر مېنىڭ دىققىتىمنى تارتتى:

«1947 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جياڭ جىڭگو مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان باشچىلىقىدىكى شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىگە ھەمراھ بولۇپ مۇشۇ مېھمانخانىغا چۈشكەن».

مەن بۇ مېھمانخانىغا چۈشكەنلىكىمدىن تولىمۇ سۆيۈندۈم. مەن يەنە شەندۇڭ ئۆلكىلىك ئارخىپ ئىدارىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللىرى ئىچىدە ئەينى چاغدىكى ئەھۋال خاتىرىلەنگەن بىر پارچە ماتېرىيالنىمۇ كۆردۈم.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدىكى ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ يولداش دۇڭ بىۋۇ بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ھەمدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسى پېڭ گوئەننى ئېلىپ قايتقانلىقى توغرىسىدىكى تەپسىلاتلارنى كېيىنكى بابتا بايان قىلىمەن.

35. دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز

1947 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم نەنجىڭدىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى.

ئەپەندىم «مىللىي قۇرۇلتاي» غا قاتناشقان پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، گومىنداڭنىڭ قاتتىق نازارىتىدىن ئەپچىللىك بىلەن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسى ئەۋەتكەن ئالاقچىنى مەخپىي ھالدا ساق ـ سالامەت ئۈرۈمچىگە ئەكەلدى.

ئۇلار ئاخىرقى ھېسابتا ناتونۇش بىر ئادەمنى بىخەتەر ھالدا ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى.

«ئابباسوفنىڭ ئايالى لۇ سۇشىننىڭ ئىككىنچى ھەدىسىنىڭ يولدىشى ۋاڭ نەندى چىڭداۋدىن ئۈرۈمچىگە بىللە كەپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئەخمەت ئەپەندىم ئايروپىلاندىن چۈشۈپ بولغاندىن كېيىن ئاڭلىدىم. بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇ ئىش ھەققىدە مەيلى ئابدۇكېرىم بولسۇن، مەيلى ئەخمەت ئەپەندىم بولسۇن باشقىلار تۇرماق بىزلەرگىمۇ تىنمىغانىدى.

ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مۇنداق بىر مەشھۇر سۆزى بار:

«دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز»

بۇ بىر دىيالېكتىك ماتېرىيالىزملىق پەلسەپىۋى ئىدىيە سىڭگەن ھۆكۈم ئىدى. شىنجاڭدا كومموندىزم بايرىقىنى ئاشكارا كۆتۈرۈپ چىقىش شارائىتى پىشىپ يېتىلمىگەن، جۇڭگو كومپارتىيەسىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا تەشۋىق قىلغىلى ۋە كومپارتىيە خىزمەتلىرىنى ئاشكارا ئېلىپ بارغىلى بولمايدىغان مۇرەككەپ ئەھۋالدا، ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ھەرقايسى تەرەپلەردىن كېلىدىغان تەھدىت ۋە سۆز ـ چۆچەكلەردىن قورقماي، مۇشۇنداق بىر دانا ھۆكۈمنى دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويالىشى ئۇنىڭ يۇقىرى سىياسىي ئاڭغا ھەم يۈكسەك پاراسەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، ئەلۋەتتە!

ئەپەندىم ئەنە شۇ ئىخچام ، مېغىزلىق، ئاممىباب، چۈشىنىشلىك ھەمدە چوڭقۇر مەنىگە ئىگە سۆزنى ئارقىلىق كىشىلەرگە ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دۈشمىنى گومىنداڭ، گومىنداڭنىڭ دۈشمىنى جۇڭگو كومپارتىيەسى، شۇنىڭ ئۈچۈن گومىنداڭنىڭ دۈشمىنى بولغان جۇڭگو كومپارتىيەسى دەل بىزنىڭ دوستىمىز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگەنىدى.

بۇ ھۆكۈم ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا كۆرۈلگەن خاتا خاھىش ۋە خاتا ئىدىيەلەرگە خاتىمە بېرىپ، ئىنقىلاب يۆنىلىشىنىڭ توغرا يولىنى بويلاپ مېڭىشى ئۈچۈن ئىنتايىن كۈچلۈك رول ئوينىغانىدى.

ھەممىگە ئايانكى، شېئىڭ شىسەي جيانىڭ جيېشىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقاندىن كېيىن، 8 ـ ئارمىيەنىڭ ئۈرۈمچىدىكى ئىش باشقارمىسى پۈتۈنلەي بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، شۇ سەۋەبتىن ئۆچ ۋىلايەت ۋە ئۈرۈمچىدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئىش بېجىرىش ئورگىنى ياكى ئالاقە باغلاش نۇقتىلىرىدىن بىرىمۇ قالمىدى.

ئەپەندىم نەنجىڭدىكى قۇرۇلتايغا بارىدىغان ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسى بىلەن ئالاقە باغلاشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى. شۇڭا قۇرۇلتاي جەريانىدا ئەخمەت ئەپەندىم دادىللىق بىلەن جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ يولداش دۇڭ بۇۋۇ بىلەن بۇاستە كۆرۈشۈپ، ئۆچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭى ھەققىدە تەپسىلىي دوكلات قىلىدى، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدى، جۇملىدىن يولداش دۇڭ بۇۋۇ يەنئەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىسىدا جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدىكى ئىش باشقارمىسىدا ئىشلىگەن ۋاقتىدا، پېڭ گوئەن ئىسىملىك بىر يولداشنى جۇڭگو كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ئۆچ ۋىلايەت ئوتتۇرىسىدا ئالاقە ئورنىتىش ئۈچۈن، بىر راتسىيە بىلەن ئەپەندىمگە قوشۇپ مەخپىي يوسۇندا شىنجاڭغا ئەۋەتتى.

ئەخمەت ئەپەندىملەر خېيىم ـ خەتەرلەرنى يېڭىپ بىخەتەر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ئۈچۈن يولداش پېڭ گوئەنىڭ «ۋاڭ نەندى» دېگەن يالغان ئىسمىگە ئۆزگەرتىپ، سىرتقا قارىتا «لۇ سۇشىنىڭ ئىككىنچى ھەدىسىنىڭ يولدىشى، چىڭداۋدىن تۇغقان يوقلاپ كەلدى» دېگەن خەۋەر تارقىتىلدى. پېڭ گوئەن سەل ئاقساپ

ماڭغاچقا هەممىز ئۇنى «لوۋاڭ توكۇر» دەپ چاقىرىپ، شۇ ئارقىلىق پېلاڭ گوئەننىڭ ھەقىقىي سالاھىيىتىنى سىرتقا قارىتا يوشۇرۇپ قالدۇق. راستىنى دېگەندە، بىز تەرەپنىڭ ئادەملىرى ئىچىدىمۇ ۋاڭ نەدىنىڭ ھەقىقىي سالاھىيىتىنى بىلىدىغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى.

يولداش پېلاڭ گوئەننىڭ ئەسلىي ئىسمى پېلاڭ چاڭگۇي. پېلاڭ گوئەن دېگەن ئۇنىڭ نەنجىڭدە سىرتقا قارىتا ئىشلەتكەن ئىسمى ئىكەن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىدا رادىستلىق قىلىدىكەن. شىنجاڭغا كېلىدىغان چاغدا، مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ئۈچۈن ئىسمىنى «ۋاڭ نەندى» دېگەن ئىسىمغا ئۆزگەرتىپتۇ.

پېلاڭ چاڭگۇينىڭ «ۋاڭ نەندى» دېگەن مەخپىي ئىسمىمۇ ئالاھىدە مەنىگە ئىگە. «ۋاڭ» دېگىنى فامىلىسى، خەنزۇچە بىر خەت بىلەن يېزىلىدۇ، ئىسمى «نەندى»، خەنزۇچە ئىككى خەت بىلەن يېزىلىدۇ. دېمەك، ئۇنىڭ ئىسمىدىكى «نەن» دېگىنى «نەنجىڭ» دېكى «نەن»نى، «دى» دېگىنى ئۇرۇمچىنىڭ خەنزۇچە كونا ئاتىلىشى «دىخۇا» دىكى «دى»نى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، «نەندى» دېگەنلىك «نەنجىڭدىن ئۇرۇمچىگە» دېگەنلىك ئىدى.

ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوف يولداش دۇڭ بىۋۇ بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن «ۋاڭ نەندى»نى ئۇرۇمچىگە ئەكېلىش جەريانىدا ئىنتايىن مەخپىي يوللارنى بېسىپ ئۆتۈپ، خەتەرلىك ئەھۋال ئىچىدە تۇرۇقلۇقمۇ، گومىنداڭنىڭ نازارىتىدىن ئۆزلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن قاچۇرۇپ بىخەتەر ئەكەلگەنىدى. بىز بۇ ۋەقەلەردىن كېيىنرەك خەۋەر تاپتۇق. ئەپەندىم ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، دەسلەپتە بۇ جەريانىدىكى ئەھۋاللارنى مېنىڭدىن مەخپىي تۇتتى. كېيىن شوپۇر ئابلەھەت ماڭا بۇ ئىشنىڭ جەريانىنى ئېيتىپ بەردى.

بىر كۈنى مەن ئىچىم پۈشۈپ ئەپەندىمنىڭ شوپۇرى ئابلەھەتتىن سورىدىم:

ــ ئەخمەتجان ئاكاڭ گومىنداڭنىڭ ئۇۋىسىدا بىرەر خەتەرگە يولۇقمىغاندۇ؟

ئۇ دۇدۇقلاپ بىر نەرسە دېمەي تۇرۇۋالدى، مەن ئۇنى قىستىغاندىن كېيىن:

ــ ھەدە، ئۇلارغۇ (گومىنداڭنى دېمەكچى) بىزنى ناھايىتى ئوبدان كۈتۈۋالدى. مەن بولسام ئەخمەتجان ئاكامغا قاراۋۇللۇق قىلدىم، ھۆججەت سومكىسىنى كۆتۈرۈپ يېنىدا يۈردۈم، ــ دېدى.

ـــ بۇ گەپلەرنى قىلىپ، سىلەر زادى نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ئۇزاق ۋاقىت ھايال بولۇپ قالدىڭلار؟ دېگىنە، ئۇ يەردە بىرەر خەتەرلىك ئىش يۈز بەرمىگەندۇ؟

ـــ ئۇلارغۇ (گومىنداڭنى دېمەكچى) بىزگە ھېچقانداق خېيىم ـ خەتىر يەتكۈزەلمىدى، ـــ دېدى ئابلەھەت ماڭا يېقىنراق كېلىپ پەس ئاۋازدا، ـــ ئەمما بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز جىق ئاۋارىچىلىك تېپىۋالغىلى تاس قالدۇق. مۇشۇ ئەخمەتجان ئاكامنىزە...

ـــ سۆزلىگىنە، توختاپ قالدىڭغۇ؟ ـــ دەپ سوردىم تاقەتسىزلىنىپ.

ـــ ئاۋۇ توكۇر لوۋاڭ... ئۇ كومپارتىيەنىڭ ئادىمى جۇمۇڭ، چىڭداۋدا بىز بىللەن بىللە ئايروپىلانغا چىقتى. ئاڭلىساق ئالىيە ھەدەم (لۇ سۇشىننى دېمەكچى) نىڭ ئىككىنچى ھەدىسىنىڭ يولدىشى دەيدۇ... گەپ ئۆزىمىزدە. ئەخمەتجان ئاكام ئەجەب خەتەرلىك ئىشتىن بىرنى قىلدى، بۇ ئىنتايىن مەخپىي ئىش، ئەگەر گومىنداڭ سېزىپ قالىدىغان بولسا، تو كۇر لوۋاڭ تۇتۇپ كېتىلىپلا قالماستىن، ئەخمەتجان ئاكامنىڭ بېشىغا نېمە ئىشلارنىڭ كېلىدىغىنىنى كىم بىلىدۇ دەڭە...

ئابلەھەت ئىشنىڭ جەريانىنى ماڭا ئەينەن سۆزلەپ بەردى:

ـــ شۇ كۈنى ئەخمەتجان ئاكام مېنى تۇيۇقسىز چاقىرىپ، گەپ سۆز قىلمايلا، قۇرۇلتايدىن ئالغان پىكاپنىڭ ئالدى ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇشقا بۇيرۇدى. ئەخمەتجان ئاكام بىلەن ئابدۇكېرىمكام كەينى ئورۇندۇقىتا ئولتۇردى. پىكاپ بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن، كىچىك بىر ھويلىغا كېلىپ توختىدى. ئەسلىدە بۇ جاي «مېيىۋەن» يېڭى كەنتى 6 ـ نومۇرلۇق قورۇ دېگەن يەر ئىكەن، كومپارتىيەنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسى ئىكەن. بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۆيگە قاراپ ماڭساق، چەت ئەل مۇخبىرلىرى سىياقىدىكى بىر نەچچە ئادەم ئۆيدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. مەن بۇ يەر ئادەتتىكى بىر مېھمانخانا بولسا كېرەك دەپ ئويلاپتىمەن. ئۆيگە كىرىپ بىز بىر ئادەم بىلەن كۆرۈشتۇق. ھېلىقى ئادەم دۇڭ بىۋۇ ئەپەندى دېگەن كىشى ئىكەن. ئابدۇكېرىمكام تەرجىمانلىق قىلدى. مەن ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ، كارىدوردا قاراۋۇللۇق قىلدىم. ئالاھەزەل 20 مىنۇت ئۆتكەندە، ئەخمەتجان ئاكاملار قايتىپ چىقتى. بىز ئەمدىلا ئىشىكىتىن چىقىشىمىزغا، يەنە بىر قارا پىكاپ ھويلىغا كىرىپ توختىدى ـ دە، پىكاپتىن بىرنەچچە ئادەم چۈشۈپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. يولدا چارلاۋاتقان

ساقچىلارمۇ ئانچە ئېرەن قىلىپ كەتمىدى، قارىغاندا بۇ يەر سىرتقا قارىتا ئاشكارا ھەم قانۇنلۇق جاي بولسا كېرەك، ــ ئابلەھەت توختىماي سۆز-لەيتتى، ــ بىز ئۇ يەردىن چىقىپ مېھمانخانىغا قايتىپ كېلىۋاتقىنىمىزدا، ئەخمەتجان ئاكام ماڭا قاتتىق جېكىلەپ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىمىز-نى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقىمنى دەپ، مېنى قاتتىق ئاگاھلاندۇردى...

ئابلەھەتنىڭ بايانىنى ئاڭلاپ، مەن ئاساسىي جەھەتتىن بۇ سىرنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولدۇم. كەچتە مەن ئەپەندىمگە:

ــ ھازىر مەن نۇرغۇن سىناقلارنى باشتىن ئۆتكۈزدۇم، شۇڭا ماڭا ئىشىنىشىڭىز كېرەك، ــ دەپ ئاغرىنىدىم.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ماڭا ۋاقىڭ نەندىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى. مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشچە مۇنداق:

جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسى تار بىر كوچىغا جايلاشقان قورۇدا ئىكەن. دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىدا بىر بىنا بولۇپ، يولداش دۇڭ بۇۋۇ تۇرۇشلۇق جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭ-دىكى ئىش باشقارمىسى بىلەن ئۈدۈلمۇ ئۈدۈل قارىشىپ تۇرىدىكەن. گو-مىنداڭنىڭ ئىشپىيونلىرى ئۈدۈلدىكى بىنانىڭ دېرىزىسىدىن ئىش باش-قارمىسىنى مەخپىي كۆزىتىپ تۇرىدىكەن. بىراق جىياڭ جېيشى كومپار-تىيەنىڭ ئىش باشقارمىسىنىڭ قانۇنلۇق ئىكەنلىكىنى ئاشكارا ئېتىراپ قىلغان بولغاچقا، دۆلەت ئىچىدىكى بارلىق گېزىت ــ ژۇرنال مۇخبىرلە-رى، چەت ئەل ئاخبارات خىزمەتچىلىرى، ھەرقايسى ساھە زاتلىرى ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئىش باشقارمىسىغا ئاش-كارا ۋە ئەركىن كىرىپ ــ چىقىپ تۇرىدىكەن. بۇ ھال ئەخمەت ئەپەندىم-نى تېخىمۇ قولايلىق شارائىت بىلەن تەمىنلەپتۇ. شۇڭا، ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئۇزۇن يىللىق شوپۇرى ھەم مۇھاپىزەتچىسى بولغان ئابلە-ھەتنى بىرگە ئېلىپ، 1946 ــ يىل 12 ــ ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى چۈش-تىن ئاۋۋال پىكاپقا ئولتۇرۇپلا جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدا تۇ-رۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا بېرىپتۇ. ئابدۇكېرىم خەنزۇچىغا ئۇستا بول-غاچقا، بۇ قېتىمقى ئۇچرىشىشتا ھەم تەرجىمانلىق قىلىپ، ھەم ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ، ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپتۇ. ئۇلار يولداش دۇڭ بۇۋۇغا تەپسىلىي دوكلات قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ نىشانى كومپارتە-يەگە ئوخشاشلا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيىتىنى يوقىتىش بو-لۇپ، ھازىر باسقۇچلۇق غەلبىنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى، 11 ماددىلىق

«تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالانغانلىقى، بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغانلىقى، سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پىروگراممىسىنى ئېلان قىلغانلىقى قاتارلىق ئەھۋاللارنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۇلار جۇڭگو كومپارتىيەسى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردە قولغا كەلتۈرگەن ئۇلۇغ غەلىبىلىرىگە چىن يۈرەكتىن خۇشال بولغانلىقىنى، شۇنىڭ بىلەن بىللە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ كۆرەش نىشانى بويىچە گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى بىلەن ئاخىرغىچە كۆرەش قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەپەندىم يولداش دۇڭ بۇۋۇغا جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ۋەكىل ئەۋەتىشى ھەققىدە تەلەپ قويۇپتۇ. يولداش دۇڭ بۇۋۇ ھازىرقى باسقۇچتا شىنجاڭدا كومپارتىيە بايرىقىنى ئاشكارا كۆتۈرۈپ چىقىشنىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى، ئالدى بىلەن ئالاقىچى ئەۋەتىپ مۇناسىۋەت ئورنىتىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپتۇ. ئىككى تەرەپنىڭ مەسلىھەتى بويىچە، مەخپىيەتلىكىنى ساقلاش ئۈچۈن، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسىنى ئېلىپ مېڭىش ۋەزىپىسىنى ئابدۇكېرىم كونكرېت ئىجرا قىلىدىغان بولىتۇ. كۆرۈشۈش ۋاقتى ئۇزاق بولماي، ئاساسىي مەقسەت ئېيتىلىپ، ئالاقىلىشىش ئۇسۇلى ئورۇنلاشتۇرۇلغاندىن كېيىنكى كونكرېت ئىشلارنى يولداش ئابدۇكېرىم بىلەن تاق لىنىيەدە ئالاقە باغلاپ، مەخپىي ئېلىپ بارىدىغان بولىتۇ. كۆرۈشۈشتىن كېيىن، ئەپەندىم ئابدۇكېرىم بىلەن ئابلەھەتنى ئېلىپ كومپارتىيەنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىدىن تېز چىقىپ كېتىپتۇ.

ياتاقتا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەپەندىم بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسوف مەسلىھەتلىشىش ئارقىلىق، نەنجىڭدە خېيىم ـ خەتەر بەك زور بولغاچقا، تۇغقان يوقلاش نامى بىلەن چىڭداۋغا بېرىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسى بىلەن چىڭداۋدا ئۇچرىشىشنى بېكىتىپتۇ. بۇ لايىھە ئىنتايىن يوشۇرۇن، ئەپچىل ۋە ئىشەنچلىك ئىكەن. ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئايالىنىڭ تۇغقىنىنىڭ ئابدۇكېرىم بىلەن بىللە ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا تۇغقان يوقلىغلى بېرىشى ئەقىلگە مۇۋاپىق باھانە بولۇپ، بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق كومپارتىيەنىڭ ئادىمىنى ئاشكارا ھالدا بىرگە ئېلىپ ماڭغىلى بولاتتىكەن. ئابدۇكېرىم ئادەتتە ئەپەندىمنى ھۆرمەتلەپ ئاكا دەيتتى. مەيلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى دەۋرىدە بولسۇن ياكى بىرلەشمە ھۆكۈمەت دەۋرىدە بولسۇن، ئۇ بىر ياش مۇنەۋۋەر رەھبەر

بولۇپلا قالماستىن، يەنە تېخى ئەپەندىمنىڭ قابىل ياردەمچىسى ئىدى.

ئابدۇكېرىم ئۆزى زېرەك ۋە باتۇر يىگىت، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى ئەزالىرى ئىچىدە خەنزۇ تىلىنى پۇختا بىلىدىغان بىردىنبىر رەھبىرىي خادىم. ئۇ يولداش پېڭ گوئەننى شىنجاڭغا ئەكېلىش مەسىلىسىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناندى.

يولداش دۇڭ بىۋۇ تەيىنلىگەن جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسى يولداش پېڭ گوئەننى شىنجاڭغا قانداق ئەكېتىشنىڭ دەسلەپكى لايىھەسى تۈزۈپ چىقىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئەينى چاغدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى كومپارتىيە ئەزالىرىنى ھەدەپ تۇتۇۋاتقان، ھەممە جايىنى ئاق تېررورلۇق قاپلىغان يىللاردا، بۇ ئىنتايىن ئىنچىكە، خەتەرلىك بىر ئىش ئىدى.

بارچە مەسلىھەت ۋە تەييارلىقلار پۈتۈپ، پەيت كۈتۈپ ھەرىكەت قىلىشلا قاپتۇ.

1946 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، جياڭ جېيشى ئەخمەتجان قاتارلىق شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەزالىرىنى قوبۇل قىپتۇ، ئىككىنچى كۈنى ئەخمەت ئەپەندىم، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، زىيا سەمەدى، مەخسۇت تېيىپوف، خەمىت سۇلتان، ئابلەھەت مەخسۇم، ئەنۋەر سالىجان، كېرىم ھاجى ۋە شوپۇر ئابلەھەت قاتارلىق سەككىز ئادەم جياڭ جىڭگو نىڭ ھەمراھلىقىدا «مېيلىڭ» نامىلىق مەخسۇس ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ نەنجىڭدىن بېيپىڭ، تيەنجىن، چىڭداۋلارغا قاراپ «سەيلە ـ سایاھەت قىلىش» ئۈچۈن ماڭىدىغان بولىتۇ. مېڭىش ئالدىدا، ئىشتىن ھېچقانداق چاتاق چىقماسلىقى ئۈچۈن، ئەپەندىم زىيا سەمەدىگە ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن ياخشى ماسلىشىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسى بىلەن ئالاقىلىشىش خىزمىتىنى ئوبدان پۈتكۈزۈپ كېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ. ۋەكىللەر ئۆمىكى نەنجىڭدىن ئايرىلىشتىن ئىككى كۈن بۇرۇن، ئەپەندىم شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئۇرۇمچى ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى زىيا سەمەدىنى تۇيۇقسىز ئۆزى چۈشكەن جاڭ جىجۇڭ داچىسىغا چاقىرتىپ كەپتۇ ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن بىرگە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدىكى ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ ئالاقىلىشىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپتۇ. زىيا سەمەدى ئۆزىنىڭ يازغان كىتابىدا ھاياتىدىكى بۇ كەچۈرمىشلەرنى تەپسىلىي بايان قىلغانىدى.

بۇ يەردە مەن زىيا سەمەدى يازغان كىتابتىكى ئاشۇ ۋەقەنىڭ جەريانىنى ئوقۇرمەنلەرگە ئەينەن تەقدىم قىلىمەن:

.....

«ئەپەندىم دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، كوچا تەرەپكە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— ئابباسوق سىزگە ھېچ نەرسە دېمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— تاماقلانغان ۋاقتىمىزدا «ئاخشاملىقىغا بىر جايغا بارىمىز» دېگەندەك قىلىدۇ، سەۋەبىنى ئېيتمايلا كېتىپ قالدى.

— جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ باشلىقلىرىدىن بىرى بولغان دۇڭ بۆۋ بىلەن ئۇچرىشىش ئۆتكۈزۈلىدۇ، بۇ ئەلۋەتتە ئىنتايىن مەخپىي ھالەتتە ئۆتمىكى لازىم.

— شۇنداقمۇ؟! — مەن ھاياجانلاندىم.

— ئۇچرىشىش ۋاقتى 20 — 30 مىنۇتتىن ئاشماسلىقى كېرەك، بۇ قېتىم پەقەت ئالاقە باغلاشلا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمدى ئۇچرىشىش ئەمەلىيىتى ئۆزۈڭلەرنىڭ تاپقۇرلۇقۇڭلارغا، ھوشيارلىقىڭلارغا باغلىق!

— چۈشىنىشلىك دېدىمۇ، لېكىن مەسىلىنىڭ تۈپ ماھىيىتىگە ئانچىلا تونۇشۇپ يېتەلمىگەنىدىم. شۇڭلاشقا ئەخمەت ئەپەندىدىن قايتىلاپ سورىماق بولدۇم ـ يۇ، تىلىم بارمىدى. ئابباسوقتىن ئېنىقلاي دېگەن قارارغا كەلدىم ـ دە خوشلاشتىم.

قايتىپ كېلىۋېتىپ «نېمە ئۈچۈن ئەخمەت ئەپەندىم كومپارتىيە ۋەكىلى بىلەن ئۆزى يۈز تۇرانە سۆزلەشمەيدۇ» دېگەن قاندىقتۇر گۇمانلىق سوئالنى قايتا ـ قايتا كۆڭلىدىن كەچۈرىدۇم. «بەلكىم، — دەيتتىم يەنە ئۆزۈمگە ئۆزۈم جاۋاب بەرگەندەك، — خەلق ئازادلىق ئارمىيەسى بىلەن گومىنداڭچىلار قوشۇنلىرى قانلىق جەڭ قىلىشىۋاتقان بىر كەسكىن پەيتتە، ئومۇمىي ئىشقا دەخلى بولۇپ قېلىشىدىن ئۆزىنى چەتكە تارتىپ، ۋاستە ئارقىلىق مۇناسىۋەت باغلاشنى ئورۇنلۇق ھېسابلىغاندۇ. ئەگەر ئەخمەت ئەپەندىنىڭ كومپارتىيە بىلەن ئەمەلىي مۇناسىۋىد-

تى ئاشكارىلىنىپ قالسا، گومىنداڭچىلار شاۋقۇن كۆتۈرۈپ، شىنجاڭ پاجىئەسى تېخمۇ مۇرەككەپلىشىپ، رىياكسىيون كۈچلەر تېخمۇ ئەۋجىگە چىقار ئىدى». بۇ مېنىڭ شۇ كەمدىكى شەخسىي مۇلاھىزەم ئىدى.

ئابباسوف بىلەن چاڭئەن مېھمانخانىسىنىڭ كەچلىك قەھۋەخانىسىدا ئۇچراشتۇق.

— ئەخمەت ئەپەندى ھەممىنى چۈشەندۈرگەندۇ؟ — سورىدى ئابباسوف ئولتۇرا ـ ئولتۇرمايلا.

— شۇنداق، ئادىتى بويىچە قىسقىلا ئېيتتى، — دېدىم.

— ئۇچرىشىش كومپارتىيەنىڭ نەنجىڭدىكى بىر كىتابخانىدا بولماقچى، ئەگەر توساتتىن ئۆزگىرىش بولمىسا، — دېدى ئۇ.

— شېڭ شىسەي تۇرمىسىدىن ئازاد قىلىنغان جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ ئىچىدە جاڭ لەيلۇ (جاڭ خۇزا) دېگەن ئادەم بارمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ پىچرلاپ تۇرۇپ.

— جاڭ خۇزا؟ — مەن ئويلىنىپ قالدىم. *11* ماددىلىق بىتىم بويىچە تۇرمىدە تىرىك قالغان *180* چە كوممۇنىست ئازاد قىلىنىپ، ئۇرۇمچى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گېنېرال لیۇ يا-جې يېتەكچىلىكىدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئاساسىي بازىسى يەنئەنگە يەتكۈزۈپ قويۇلغانىدى. مەن شۇ كەمدە ئۇچ ۋىلايەت تەرىپىدىن ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىنى قىلىپ تەينىلەنگەنلىكىم ئۈچۈن بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولىدىغان، لېكىن جاڭ لەيلۇ دېگەن ئادەمنى دەرھال ئېسىمگە ئالالمىدىم.

— جاڭ خۇزا، جاڭ ساقال، — تەكرارلىدى ئابباسوف.

— ئۆزى زەڭگەرەك، ساقىلى ئۇزۇن...

— ھە، توغرا، ئېسىمگە كەلدى.

— ھە دەل ئۆزى!— دېدى خۇشال بولغانىدەك ئابباسوف، — ھازىر ساقىلى يوق، جاڭ خۇزا ئەمەس، جاڭ چۇجاڭ.

— بۇ گەپچە ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپسەن ـ دەپ؟

— بىرلا قېتىم، ئاشۇ يولداش بىزنى ھېلىقى كىتابخانىغا باشلاپ بارماقچى، بىزنى سائەت *6* دە «جەڭگاھ» فوتو ئىستۇدىسىغا

يەسى ئالدىدا كۆتۈپ تۇرماقچى...

مەسلىھەتسىز بويىچە ئىككىسىز رىكشىغا ئولتۇرۇپ «جەڭ-گاھ» مېھمانخانىسىغا بارىمىز ـ دە، سۈرەتكە چۈشىمىز. ئاندىن ۋاقىت يەتكەندە كوچىغا چىقىپ، شەرتلىك نومۇرلۇق ماشىنىغا ئولتۇرىمىز. بۇ ۋاقىتتا قاراڭغۇ چۈشۈپ كۆز باغلىنىدۇ. بۇ كۈنى ئادەتتە كىيىپ يۈرىدىغان بەقەسەم پەيزا كەمچەت تۇماقنىڭ ئۇرنىغا پىلاش ۋە شىلەپە كىيۋېلىشتۇق. بىز سۈرەتكە چۈشۈپ دەل بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا كوچىغا چىقىشىمىزغا شەرتلىك ماشىنا كېلىپ توختاپ، ماشىنىنىڭ كەينى ئىشىكى ئېچىلدى، بىز ماشىنا نومۇرىغا قاراپ دەرھال ئولتۇردۇق. جاڭ خۇزا تىنچلىق، ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، كىتابخانىغا يەتمەستىن ماشىنىدىن چۈشۈپ قالىدىغانلىقىمىزنى ۋە 200 قەدەمچە ئالدىغا ماڭغاندا ئۇچ چاقلىق رىكشا هارۋا كەينىمىزدىن يېتىپ كېلىپ بىزنى ئولتۇرغۇزىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى. قايتقاندا بولسا، كىتابخانىنىڭ ئالدىدىكى كوچىدا باشقا ماشىنا كۈتۈپ تۇرۇشنى ۋە نومۇر بەلگىلىرىنى ئېيتىپ بەردى. سۆزلىشىش ۋاقتى 25 مىنۇتتىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك دەپ ئۇقتۇردى. مارشرۇت ئەينەن بولدى. بىز ئالدىنئالا كېلىشۋالغىنىمىز بويىچە، مەن كىتابخانا ئىچىدە كىتابلارنى تاللىغاچ «قۇيرۇق» بار ـ يوقلۇقىغا قارىدىم. ئاباباسوق بولسا كىتاب جاۋۇنلىرىگە قارىغان بولۇپ، غېپىدە دۈكاننىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. كىتابلارنى تاللاپ بولدۇم. سەلىق مۇئامىلە سېتىقچى يىگىت، شۇنداق رەتلىك چىگدى، ئۇنىڭ چاققان قول هەرىكەتلىرىگە قاراپ تەشۋىشلىك مىنۇتلارنىڭ ئۆتكىنىنى بىلمىگەندەك بولدۇم، سائەتكە قارىدىم، 22 مىنۇت ئۆتۈپتۇ، يەنە ئۇچ مىنۇت بار... نېمە ئۈچۈندۇر يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى، ئۇچ مىنۇت ئۇچ سائەتتەك بىلىنىپ كەتتى.

ئاباباسوق ئىككى مىنۇت كېچىكىپ چىقتى. ئۇنىڭ ئېچىدىكى خۇشاللىق هاياجىنى كۈلۈپ كېلىشىدىن بەلگىلىك ئىدى. بىز خۇشاللىقتا خەتەرنىمۇ ئۇنتۇپ قالغاندەك هالەتنى كەچۈرگەندۇق. ئىككىمىز ئىككى بولاق كىتابنى قولتۇقلىغىنىمىزچە كىتابخانىدىن چىقتۇق. ئارقا كوچىغا ئۆتۈشۈمگە جاڭ خۇزا ئېيتقان ماشىنا كېلىپ توختىدى. بۇ قېتىم بىز كەينىمىزدىن بىرسى

قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك ئالدىراپ ـ سالدىراپ ماشىنىغا ئولتۇرۇۋالدۇق. جاڭ خۇزىنىڭ «هەممە ئىش جايىدىدۇر» دېگەن سوئالىغا ئابباسوق:

ـــ جاڭ خۇزا، ئىنتايىن ياخشى، سىزگە كۆپ رەھمەت، جاڭ ئۇستام، ـــ دېدى. بىزنى يەنىلا جەڭگاھ سۈرەتخانىسىنىڭ ئالدىغا چۈشۈرۈپ قويغان جاڭ خۇزا «زەيجەن» (يەنە كۆرۈشكىچە) دېدى ـ دە، يۈرۈپ كەتتى.

ئابباسوق بىلەن چۈشكەن سۈرەتلىرىمىزنى ئېلىپ، ئۆز ياتاقلىرىمىزغا قايتتۇق.

شۇ كۈنى ئاخشىمى ئابباسوق كىتابخانىنىڭ كەينى ئىشىكىدىن چىقىپ كومپارتىيەنىڭ ئىش بېجىرىش ئورنىغا كىرىپ، دۇڭ بۈۈغا شىنجاڭ ئارخېئولوگىيەسىنى يەتكۈزگەن، دۇڭ بۈۈ بولسا ئەخمەتجان قاسىمى رەھبەرلىكىدىكى دېموكراتىك ھەرىكەتتىن، «خ ئى پ» نىڭ (خەلق ئىنقىلابىي پارتىيەسى) تەشكىلىي ئىش ئىزلىرىدىن قانائەتلەنگەن ۋە مىللى ئارمىيەنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ئىگە، بىراق ھازىر كوممۇنىزم بايرىقىنى ئاشكارا كۆتۈرۈپ چىقىشنىڭ شەرت ـ شارائىتى تېخى پىشىپ يېتىلمىدى دەپ قاراپتۇ. جۇڭگو كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، مەخسۇس بىر ئادەمنىڭ سىمسىز رادىيو تېلېگراف ئاپپاراتىنى ئېلىپ، ئەخمەتجان ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسوفلارغا ھەمراھ بولۇپ شىنجاڭغا بېرىپ ئىشلىشنى قارار قىلغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

(زىيا سەمەدىنىڭ «ئەخمەت ئەپەندى» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى).

يۇقىرىقى بايانلار بۇ قېتىمقى مەخپىي ئالاقە باغلاش ھەرىكىتىنىڭ شاھىتى ـــ شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مەزگىلىدە ئۇچ ۋىلايەت ئەۋەتكەن ۋەكىل سۈپىتىدە، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان زىيا سەمەدى يازغان كىتابتىكى مۇناسىۋەتلىك قۇرلار.

زىيا سەمەدى 1917 ـ يىلى يارکەنت شەھىرىنىڭ خونخاي يېزىسىدا

تۇغۇلغان، ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە غۇلجىدا ئوقۇغان، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئىلى ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىدە ئىشلىگەن. 1938 ـ يىلى شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان. 1944 ـ يىلى تۇرمىدىن چىقىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1946 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىلى سۈپىتىدە ئۈرۈمچى شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئۇ يەنە ئەخمەتجان ئەپەندىمگە ھەمراھ بولۇپ «مىللىي قۇرۇلتاي» غا قاتناشقان. 1947 ـ يىلى بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن، غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ناخشا ـ ئۇسۇل ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بولغان ھەمدە ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر كىلاسسىك ئوپېراسى «غېرىب ـ سەنەم»، «قانلىق داغ» قاتارلىقلارنى يازغان. ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. 1958 ـ يىلى تەنقىدكە ئۇچرىغان، ئىككىنچى يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆچۈپ بېرىپ ئولتۇراقلاشقان، 2000 ـ يىلى ئالمۇتادا كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان.

زىيا سەمەدىنىڭ بايانلىرىدا، ئەخمەت ئەپەندىم نەنجىڭدىكى «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتناشقان ۋاقتىدا، ئۆزىنىڭ قانۇنلۇق سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ، ئاۋۋال يولداش دۇڭ بۇۋ بىلەن ئاشكارا كۆرۈشكەنلىكى، ئارقىدىن مەخپىي ھالدا ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن زىيا سەمەدىنى جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا ئەۋەتكەنلىكى، زىيا سەمەدىنىڭ ئىشك سىرتىدا قاراۋۇللۇق قىلغانلىقى، ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ئىش باشقارمىسىغا كىرىپ يولداش دۇڭ بۇۋ بىلەن كۆرۈشكەنلىكىدىن ئىبارەت تەپسىلاتلارھەقىقىي تەسۋىرلەنگەن. ئابدۇكېرىم ئابباسوف يولداش دۇڭ بۇۋغا «شىنجاڭ خەلق ئىنقىلابىي پارتىيەسى» ھەققىدە توختىلىپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق پارتىيە ئەزاسى بار دەپ دوكلات قىلغانىكەن. ناھايىتى روشەنكى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ 10 مىڭدىن ئارتۇق مىللىي ئارمىيە ئوفىتسېر ـ جەڭچىسىنىڭ ھەممىسىنى خەلق ئىنقىلابىي پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى دەپ ئىشەنچ بىلەن ئېيتالىغان. ئەمەلىيەتتە خەلق ئىنقىلابىي پارتىيەسىنىڭ پەقەت نەچچە ئونلا ئەزاسى بار ئىدى. ئابدۇكېرىمنىڭ بۇنداق دوكلات قىلىشى ھەرگىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، خۇددى ئەخمەت ئەپەندىم ئۇرۇمچىدىكى ئوچۇق چوڭ يىغىندا «بىزنىڭ پارتىيەمىز بار، پۈتۈن شىنجاڭ-

دىكى 4 مىليوندىن ئارتۇق خەلقنىڭ هەممىسى بىزنىڭ پارتىيە ئەزالىرىمىز» دېگەنگە ئوخشاش، ئابدۇكېرىم ئاببباسوفمۇ مىللىي ئارمىيەمىزنىڭ 10 مىڭدىن ئارتۇق ئوفىتسېر ـ جەڭچىلىرىمىزنىڭ هەممىسىنى خەلق ئىنقىلابىي پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرى دەپ تونۇشتۇرغان. ئابدۇكېرىم ئاببباسوفتىكى هېچكىمدە يوق ئىككى ئالاهىدىلىك ئىشلارنىڭ كونكرېت ئەمەلىيلىشىشىدە ئىنتايىن مۇهىم رول ئويناپغان. بۇنىڭ بىرى، ئابدۇكېرىم خەنزۇ تىلىنى پۇختا بىلىدۇ، يولداش دۇڭ بىۋۇ بىلەن بىۋاستە سۆزلىشەلەيدۇ، دېمەك مەقسەتنى ئېنىق ئۇقتۇرالىشىدا شەك يوق؛ يەنە بىرى، ئايالى خەنزۇ مىللىتىدىن، «ئايالىمنىڭ تۇغقىنى»نى شىنجاڭغا ئەكېتىمەن دەيدىغان باهانە بۇ ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ئىنتايىن مۇهىم يول ئېچىپ بەرگەن.

جۇڭگو كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئۇرۇمچىگە مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىشى تارىخىي ئەهمىيەتكە ئىگە مۇهىم ۋەقە. گەرچە شىنجاڭغا يولداش پېڭ گوئەندىن ئىبارەت بىرلا ئادەم كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كېلىشى ئۇچ ۋىلايەت بىلەن جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنىڭ باشلىنىشى هېسابلىنىدۇ. لېكىن ئېلېكتىر توك بېسىمىنىڭ تۆۋەن بولۇشى سەۋەبىدىن ۋاڭ نەندى يەنىمۇ بىلەن ئالاقە باغلىيالماي قالغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن ئالاقە ئورناتقانلىقىنىڭ تارىخىي دەللىلى.

ئەخمەت ئەپەندىم جۇڭگو كومپارتىيەسىنى چوڭقۇر چۈشىنەتتى، جۇڭگو كومپارتىيەسى ئەزالىرىنى بىزنىڭ دوستىمىز دەپ بىلەتتى. ئۇنىڭ بۇ كۆزقارىشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ سىياسىي يۆنىلىشىدە يېڭى بىر سەھىپە ئاچتى. بىراق ئوبېكتىپ شارائىتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنى ئاشكارا تىلغا ئېلىش ئىمكانىيىتى بولمىغان ئالاهىدە مۇهىتتا، ئۇ كومپارتىيە ئەزالىرىنى «ئىچكىرىدىكى خەلقچىللەر» دەپ ئاتاپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرقى هېسابتا جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن بىر يولغا ماڭىدىغانلىقىدىن بېشارەت بەردى، شۇنداقلا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دۇشمىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ دۇشمىنى جۇڭگو كومپارتىيەسى دېگەن يەكۈنگە ئاساسەن «دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز» دېگەن پەلسەپىۋى هۆكۈمنى ئوتتۇرىغا قويدى.

گومىنداڭنىڭ نەنجىڭدە ئېچىلغان «مىللىي قۇرۇلتاي»ى 43 كۈن

داۋام قىلدى، قۇرۇلتاي يېپىلغاندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىم بىرنەچچە ۋەكىلنى باشلاپ ئىچكىرى ئۆلكىدىكى باشقا جايلارغا ئېكسكۇرسىيەگە باردى. جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ۋە باشقا ۋەكىللەر ناھايىتى تېزلا ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدى. ئەمما «مىللىي قۇرۇلتاي» نىڭ شاۋقۇن - سۇرەنلىرى بىسىقماي تۇرۇپلا، جياڭ جيېشى ساختا قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ، ئازاد رايونلارغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىپ، كومپارتىيەنى يوقىتىش مەخپىي بۇيرۇقىنى چۈشۈردى.

جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، 1946 - يىل 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ئۇرۇمچىدە ئارمىيە - ھۆكۈمەت يىغىنى ئېچىپ، «مىللىي قۇرۇلتاي» نىڭ مەزمۇنىنى يەتكۈزدى، ئۇچ ۋىلايەتكە تاقابىل تۇرۇشتىمۇ ئۇيۇشتۇرۇش (تەشكىللەش) ئارقىلىق ئۇيۇشتۇرۇشقا (تەشكىللەشكە)، تەشۋىقات ئارقىلىق تەشۋىقاتقا تاقابىل تۇرۇش تاكتىكىسىنى ئورۇنلاشتۇردى. 1947 - يىل 1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى گومىنداڭ 6 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىدىن ئايرىلىپ نەنجىڭگە قاراپ ئۇچتى، شۇ كەتكەنچە نەنجىڭدە ئىككى ئايدىن ئارتۇق تۇردى.

ئەپەندىم ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىدىن بولۇپ جەمئىي سەككىز ئادەم 1946 - يىل 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 1947 - يىل 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنىگە قەدەر، جياڭ جىڭگونىڭ بۇئاستە ھەمراھلىقىدا باشقا جايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

ئەپەندىملەرنىڭ شېنىياڭ، چاڭچۇنلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش پىلانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپتۇ. ئۇلار بېيپىڭ، تيەنجىنلەردىكى ئېكسكۇرسىيەنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، 1947 - يىل 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى جياڭ جىڭگو ئۆزى ھەيدىگەن «مېيلىڭ» نامىلىق مەخسۇس ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ تيەنجىندىن چىڭداۋغا بېرىپتۇ. ئۇلار چىڭداۋدا ئىككى كۈن تۇرۇپ، ۋاڭ نەندىنى ئېلىپ 8 - چېسلا نەنجىڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئايروپىلان ئالمىشىپ شىنجاڭغا قاراپ ئۇچۇپتۇ. قايتىش سەپىرىدە لەنجۇدا بىرنەچچە كۈن توختاپ، 1947 - يىل 1 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدى.

شۇنداق! ئەخمەتجان ھايات - ماماتىغا قارىماي دۈشمەن بىلەن ئېلىشتى، ھەتتا دۈشمەننىڭ يۈرىكى بولغان نەنجىڭدە «مىللىي قۇرۇلتاي»

غا قاتناشقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن بىللە ئاخىر جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى يولداش دۇڭ بىۋۇ بىلەن كۆرۈشتى ھەمدە ئالاقە ئورناتتى.

ئەخمەتجان قۇربان بولغاندىن كېيىن، نۇرغۇن كىشىلەر ئۇنىڭ نەنجىڭدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسى بىلەن ئالاقە ئورناتقاندىكى ئىش ئىزلىرىنى ئەسلەشتى.

ئازادلىقتىن كېيىن، مەن زۇڭلى جوۋ ئېنلەي بىلەن كۆرۈشكەن ۋاقتىمدا، ئۇ ئەخمەتجان قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئەخمەتجاننىڭ خېيىم ـ خەتىرگە قالغان ئەرى، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن ئالاقە ئورناتقانلىقىغا يۇقىرى باھا بەرگەنىدى.

بۇ بىر ئوبيېكتىپ ئەمەلىيەت. لېكىن چېكىدىن ئاشقان «سولچىل» لۇشيەن زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلغان دەۋرلەردە، بەزىبىر يامان غەرەزلىك كىشىلەر ئەخمەتجاننىڭ بۇ تارىخىي تۆھپىسىنى ئىنكار قىلىشقا ئۇرۇنۇپ، ئۆزلىرىنىڭ رەزىل مەقسىتىگە يەتمەكچى بولۇشتى.

ھالبۇكى، پاكىت ھامان مۇنازىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

1984 ـ يىلى، يولداش تۇڭ شياۋپىڭ شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى» ژۇرنىلىنىڭ 1984 ـ يىللىق 11 ـ سانىدا ئۇلارنىڭ جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ ئالاقە ئورناتقان جەريانى بايان قىلىنغان ئەسلىمىسىنى ئېلان قىلدى.

غۇلجىغا بېرىشىم بىلەنلا ئۆتكەن ئىشلار ئېسىمگە كېلىشكە باشلىدى. *1946* ـ يىلى *1* ـ ئايدا، ئۇچ ۋىلايەت خەلق ۋەكىللىرى بىلەن گومىنداڭ ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭ «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالىدى. *11* ـ ئايدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسوف قاتارلىقلار قۇرۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن نەنجىڭغا كەلگەندە، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىغا بېرىپ يولداش دۇڭ بىۋۇ بىلەن كۆرۈشۈپ، جۇڭگو كومپارتىيەسى

مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ئالاقە ئورنىتىشنى تەلەپ قىلدى. مەركەزنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، دۇڭ ئاقساقال راتسىيەچى يولداش پېڭ گوئەننى مەخپىي هالدا كىچىك راتسىيە ئاپپاراتىنى ئېلىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوق بىلەن غۇلجىغا بېرىشقا ئەۋەتتى...

بۇ ماقالىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۆتكەن ئىشلار قەلبىمنى يەنە بىر قېتىم هاياجانلاندۇردى.

مەن ئەينى ۋاقىتتا ماقالىنى كۆرگەندە، سالامەتلىكىم ئانچە ياخشى بولمىغانلىقتىن، شىنجاڭدا تۇرۇپ، ئوغلۇم ئادىلجانغا ئەينى يىللاردا يولداش دۇڭ بىۋۇغا كاتىپلىق قىلغان، ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو كوم-پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باش-لىقلىقىنى ئۈستىگە ئالغان يولداش تۇڭ شياۋپېڭنى مەخسۇس زىيارەت قىلىشنى هاۋاله قىلدىم.

1985 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى كەچتە، ئوغلۇم ئادىلجان جۇڭنەنخەينىڭ يېنىدىكى بېيجىڭ شەهىرى فۇيۇ كوچىسى 8A - نومۇر-لۇق قورۇدا ئولتۇرۇشلۇق جۇڭگو كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى يولداش تۇڭ شياۋپېڭنى مەخسۇس زىيارەت قىلدى. ئوغلۇم ئىشىك باققۇچىغا يولداش تۇڭ شياۋ-پېڭنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئېيتقاندىن كېيىن، ئى-شىك باققۇچى يولداش تۇڭ شياۋپېڭغا تېلېفون قىلىپ، زىيارەت قىلىش ئۈچۈن مېهمان كەلگەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپتۇ. يولداش تۇڭ شياۋپېڭ زىيا-رەت قىلغۇچىنىڭ ئەخمەتجانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرهال ئوغلۇمنىڭ كىرىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ. يولداش تۇڭ شياۋپېڭ بويى پا-كاراق، ئورۇق، تېتىك هەم ناهايىتى روهلۇق ئادەم بولۇپ، ئۆيىگە ئۆز قولى بىلەن يازغان هەر خىل هۆسنىخەت ئەسەرلىرى ئېسىلغانىكەن. ئوغ-لۇم ئالدى بىلەن ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، كېلىش مەقسىتىنى ئېيتقاندىن كېيىن يولداش تۇڭ شياۋپېڭ ئوغلۇمغا مۇنداق دەپتۇ:

— 1946 - يىلى، بىزنىڭ نەنجىڭدىكى ئىش باشقارمىمىز سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىلگەن بولغاچقا، ئوخشاش بولمىغان هەر خىل سىياسىي قاراشتىكى پارتىيە - گۇرۇھ زاتلىرى، مۇخبىرلار ۋە چەت ئەللىكلەر ئەركىن كىرىپ - چىقالايتتى. ئەينى چاغدا بىز نەنجىڭدىكى «مېيىۋەن»

يېڭى كەنتى 6 ـ نومۇرلۇق هويلىدا تۇراتتۇق. بىراق گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى بىزنى ھەمىشە مەخپىي كۆزىتىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز بەزى پائالىيەتلەرنى مەخپىي ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولاتتۇق.

ـــ گومىنداڭ جاھىللىق قىلىپ «مىللىي قۇرۇلتاي» ئاچتى. يول-داش جوۋ ئېنلەي 11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئاچقاندىن كېيىن، دېڭ يىڭچاۋ، بەي شياڭگو قاتارلىق كىشىلەرنى ئېلىپ يەنئەنگە قايتىپ كەتتى. مۇدىر دۇڭ بىۋۇ ۋە مەن قاتارلىق بىر-نەچچە يولداش ئىش باشقارمىسىدا قېپقالدۇق. ئەينى چاغدا ئەخمەتجان، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ۋە باشقا بىرەيلەن بىرلىكتە زىيارەتكە كەلدى. قا-ئىدە بويىچە، خۇددى باشقا پارتىيە ـ گۇرۇھ زاتلىرىنىڭ ئادەتتىكى بې-رىش ـ كېلىشىگە ئوخشاش، ئۇلار كۈندۈزى ئىش باشقارمىسىغا كېلىپ ئاددىي زىيارەت قىلدى ۋە پاراڭلاشتى ھەمدە باشقىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ناھايىتى تېزلا قايتىپ كەتتى.

ـــ نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر ئاخشىمى ئابدۇكېرىم ئابباسوف كەلدى. يولداش دۇڭ بىۋۇ مېنى ئاشخانا ئۆيىنىڭ يېنىدىكى ئۆيدە يالغۇز يولداش پېڭ گوئەننى چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. مەن دەرھال بېرىپ ئۇ-نى چاقىرىپ كەلدىم. كېيىن مەخسۇس پىلانلاش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقا-لىق، يولداش پېڭ گوئەن شىنجاڭغا باردى...

بۇ ئىش توغرىسىدا، ئەينى چاغدا نەنجىڭگە بىرگە بارغان باشقا خىز-مەتداشلارنىڭ بايانىنىمۇ ئاڭلاپ باقايلى، شۇنداقتا تېخىمۇ ئېنىق چۈشەن-چىگە ئىگە بولىمىز.

مەخسۇت تېيىپوف ئەينى چاغدا چىڭداۋغا بارغان چاغدىكى كەچۈر-مىشلىرىنى ئەسلەپ مۇنداق بايان قىلىدۇ:

ـــ ئەينى چاغدا، ئەخمەت ئەپەندىم بۇرۇتىنى تەۋرەتمەي تۇرۇپ ھېچقايسىمىز ھېچيەرگە قىمىرلىيالمايتتۇق، ـــ دېدى مەخسۇتكام سۆز-ىنى داۋام قىلىپ، ـــ نەنجىڭدە بىز جياڭ جيېشىنىڭ ئوغلى جياڭ جىڭگونىڭ ھەمراھلىقىدا، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى جياڭ جيېشىنىڭ خانىمى سۇڭ مېيلىڭغا سوۋغا قىلغان ئاق رەڭلىك ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، باشقا جايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا باردۇق. ئايروپىلانغا «مېيلىڭ» دەپ نام بېرىلگەنىكەن. بىز چىڭداۋغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن دېڭىز ساھىلى ۋە باشقا سەيلىگاھلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە، ئەخمەتجان ئەپەندى مېنى ئۆزىنىڭ ياتقىغا چاقىرتتى، ئەخمەت ئەپەندىم شۇ

چاغدا ياتاقتا ئابدۇكېرىم ئاببباسوف بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرغانىكەن.

— كەلسىلە، مەخسۇتكا، — دېدى ئەخمەت ئەپەندى مۇلايىم سالام بې-رىپ، — سىلىنى ئازراق ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇق. ئابدۇكېرىمنىڭ ئايالى-نىڭ تۇغقانلىرىنى بىللە بېرىپ يوقلاپ كەلسەكلەر دېيىشۇاتىمىز. ياقا يۈرتقا ئۇ ئۆزى يالغۇز بارسا ياخشى بولمايدۇ، سىلى ھەمراھ بولۇپ بېرىپ كەلسىلە، قانداق؟

— بولىدۇ، — دېدىم مەن ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ.

بىز ئابدۇكېرىم ئاببباسوف بىلەن مېھمانخانىدىن چىقىپ پىيادە مې-كىپ كەتتۇق. مەن نېمىشقا ماشىنا سورىمايمىز دېسەم، ئابدۇكېرىم ماكا، يول يىراق ئەمەس، مەخسۇتكا، پىيادە مېكىپ سەيلە قىلغاچ ئەتراپنى كۆرۈپ ماكساق ياخشى ئەمەسمۇ، دېدى. بىز پاراكلاشقاچ يولدا كېتىۋاتـ-قىنىمىزدا، ئابدۇكېرىم ماكا ئايالى لۇ سۇشىننىڭ چىكداۋلىق ئىكەنلە-كىنى، بۇ يەردە ئايالىنىڭ تۇغقانلىرى بارلىقىنى ئېيتىپ بەردى. بىز بىر يېرىم سائەتتەك يول يۈرۈپ بىر خۇرجالارنىڭ قورايلار بىلەن قورشاپ قويغان كىچىك بىر ھويلىسىغا يېتىپ باردۇق. ئىچكىرىگە كىرسەك بىرقانچە ‹كىشى› پاراكلىشىپ ئولتۇرغانىكەن، بىز ئۇزاق ئولتۇرمايلا قوزغالدۇق. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن يەرلىك دېھقانلارغا ئوخشاش كىيىنگەن، سەل ئاقسايدىغان بىر ئادەم بىز بىلەن بىللە قايتتى. ئابدۇكېرىم ماكا بۇ كىشىنى ئايالىمنىڭ تۇغقىنى بولىدۇ، بىز بىلەن بىللە شىنجاكقا بارىدۇ دەپ تونۇشتۇردى. مەنمۇ ‹ھە› لا دېدىم، يەنە بىر يېرىم سائەتتەك يول مېكىپ مېھمانخانىغا قايتىپ كەلدۇق. ئەپەندىم بىزنى مېھمانخانىدا كۈ-تۈپ ئولتۇرغانىكەن. ئەينى چاغدا مەنمۇ سوراپ باقماپتىكەنمەن. ئەسلىدە بۇ ئادەم پېكىڭ گوئەن ئىكەن، ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاكىڭ پوچتا ـ تې-لېگراف ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ خىزمەت ئىشلىگەنىدى.

مەخسۇت تېيىپوف 1904 ـ يىلى تۇغۇلغان، تۇرپاندىن. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان مەزگىلدە بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ 8 ـ باشقارمىسى دەپ ئاتالغان قاتناش باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ئۈستە-گە ئالغان. ئۇ ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار زات بولۇپ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆ-كۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن بىز غۇلجىغا قايتماقچى بولغان ۋاقتىمىز-دا، ئۇمۇ بىز بىلەن بىرگە كېتىشنى تەلەپ قىلدى. ئەمما ئەخمەتجان ئۇ-نىڭغا بىرمۇنچە خىزمەت ئىشلەپ، ئۇرۇمچىدە قېپقالسا تېخىمۇ زور رول

ئوينىيالايدىغانلىقى توغرىسىدا نەسىھەت قىلدى. ئازادلىقتىن كېيىن ئۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك قاتناش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولۇپ، پارتىيە ۋە خەلقە نۇرغۇن تۆھپىلەرنى قوشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەز-گىلىدە، ئۇ نۇرغۇن ناھەقچىلىككە ئۇچرىدى، كېيىن سىياسەت ئەمەلىيلىشىپ، نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. 1990 - يىلى ئالەمدىن ئۆتتى.

ئەپەندىم نەنجىڭدىن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ۋە ئالاقىدار خادىملارغا قۇرۇلتاي ئەھۋالىنى ۋە ئىچكىرىدىكى ئېكسكۇرسىيە - زىيارەت ئەھۋالىنى كۆپ قېتىم تونۇشتۇردى.

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ «تاللانما ئەسەرلەر»دە مۇنداق بىر ئابزاس سۆز بار:

«*1947* - يىلى بىز ئۆلكىدىن ۋەكىل بولۇپ قۇرۇلتايغا بارغانىدۇق. قۇرۇلتاي گومىنداڭ ۋە كومپارتىيە ۋەكىللىرىنىڭ قاتنىششى بىلەن ئېچىلىشى كېرەك ئىدى... بىراق كومپارتىيە مەتبۇئاتىنىڭ يېزىشچە، قۇرۇلتاي ئېچىلىش ۋاقتىدا، گومىنداڭ كومپارتىيە بىلەن ھەمكارلىششىنى لايىق تاپماي، قۇرۇلتاي يالغۇز گومىنداڭنىڭ خاھىشىدا ئېچىلدى. نەتىجىدە، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى بىتىم بۇزۇلۇپ، گومىنداڭ كومپارتىيە ئىشغال قىلغان جايلارغا ھۇجۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كومپارتىيە قۇرۇلتايغا قاتناشمىدى. گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا ئېچىلغان بۇ قۇرۇلتايدا قوبۇل قىلىنغان ئاساسىي قانۇننىڭ بىزنىڭ ئۆلكىگە دائىر جايلىرىنى بىز قۇرۇلتايدىن قايتىپ كەلگەندە كۆپچىلىككە بىر قۇر بايان قىلىپ ئوتكەنىدۇق.

تەبىئىي، بىز قۇرۇلتاي ۋاقتىدا خەلق تۈزۈمىگە ئاساسلانغان قانۇننى قوبۇل قىلىشقا چېلىشقان بولساقمۇ، لېكىن بىزنىڭ ئۆلكە ۋەكىللىرى قۇرۇلتايغا قاتناشقان گومىنداڭ ۋەكىللىرىنىڭ ناھايىتى ئاز قىسمىنى تەشكىل قىلغاچقا، بىزنىڭ چېلىشىمىز تەسىر قىلالمايتتى، قۇرۇلتايغا بىزنىڭ تاشلىغان توغرا پىكرلىرى-

مىزىنىڭ ھېچقانداق ئېتىبارغا ئېلىنمىغانلىقى تەئەججۇپلىنەرلىك ئىش ئەمەس ئىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز قۇرۇلتايدا ئاساسىي قانۇننى ئىنكارمۇ قىلمىدۇق، ئېتىراپمۇ قىلمىدۇق، خەلقىمىزنىڭ ئۇنىڭدىن خۇلاسە چىقىرىشىغا تاشلىغاندۇق».

(ئەخمەتجان قاسىمى: «تاللانما ئەسەرلەر» 240 ـ، 241 ـ بەتلەر)

بۇ قېتىمقى قۇرۇلتاي جەريانىدا، ئەپەندىم ئىچكىرى ئۆلكىدىكى نۇرغۇن ئەھۋاللارنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلاپ، ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، دۆلەتنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتى بىلەن تېخىمۇ ياخشى تونۇشتى، جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بىلەن رەسمىي كۆرۈشتى. بۇلار بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇلۇغۋار نىشانغا مۇستەھكەم ئاساس سېلىپ بەردى. بۇ ھەقتە ئەپەندىم كۆپ قېتىم نۇتۇق سۆزلىدى. تۆۋەندىكى نۇتۇقتا ئۇنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن پاكىتلار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىدىن چىقارغان يەكۈننى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

653

«... بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئىچكىرىگە بارغاندا، گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئىشتاب باشلىقى چېن چېڭ دېگەن كىشى ئىكەن. ئۇ ھەربىي ئىشلارغا ‹ئۇستا› ئادەم ئىكەن، ئۇ قۇرۇلتايغا بايانات بەرگەندە، ‹بىز كومپارتىيە بىلەن كېلىشمىدۇق... تېز يوقىتىمىز دېسەك ئۇچ ئايدا ياكى بەش ئايدا يوقىتىمىز...› دېگەنىكەن.

بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز سايا ھەت قىلماق بولدى. جەنۇبنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، شەرقىقە چاڭچۇن، تىيەنجىن، چىڭداۋ، لۈشۈن، شېنياڭ، بېيپىڭ شەھەرلىرىگە بارماق بولغانىكەن. بېيپىڭ، تىيەنجىن، چىڭداۋنى ئاربىلاپ نەنجىڭگە قايتىپتۇ. چاڭچۇن، شېنياڭ شەھەرلىرىگە بارالمىغانىكەن. بۇ ۋاقىتتا، بۇ شەھەر مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن مۇستەھكەم ساقلىنىۋاتقان شەھەرلەردىن ئىكەن.

بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئىچكىرىگە بېرىپ قايتىپ كەلگىلى ئىككى يىل بولدى. چىن چېڭ ئەپەندى كومپارتىيەنى تۈگىتىش-نىڭ ئورنىغا، كومپارتىيە چىن چېڭ ئەپەندىنى تۈگىتىپ قويۇپ-تۇ. رادىيو خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، ۋەكىللىرىمىز بارماق بولغان شەھەرلەرگە ھازىر مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بارماق بولسا بارالمايدىكەن. ئىككى يىل ئۆتتى، جۇڭگونىڭ ئىچكى ئەھۋالىمۇ شۇنچىلىك ئۆزگەردى. بىز بارغان بېيپىڭ شەھەر سې-پىلىنىڭ سىرتىدا كومپارتىيە، ئىچىدە گومىنداڭ. تېيەنجىن شەھە-رىدە كومپارتىيە تۇرۇپتۇ. ۋەكىللىرىمىز بارماق بولغان چاڭچۇن، شېنياڭ ئاللىقاچان قولدىن كېتىپ قاپتۇ. ۋەكىللىرىمىز چۈشۈپ ئۆتكەن خەنكۇ، ژۇچاڭ دېگەن شەھەرلەرنىڭ بىر قىسمى قول-دىن كېتىپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ جۇڭگونىڭ شەرقىي تەرىپى ۋە شەرقىي شىمالى پۈتۈنلەي قولدىن كېتىپ، شەرقىي جەنۇب-نىڭ بىر قىسىم جايلىرىغا كومپارتىيە كىرىۋېلىپ، بىر قىسمىدا گومىنداڭ قاپتۇ.

... گومىنداڭنىڭ دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى بەي چۈڭشى دوكلات قىلغان. ئۇنىڭ دوكلاتىچە گومىنداڭنىڭ ئارمىيە سانى 3 مىليون، كومپارتىيەنىڭ ئارمىيە سانى 1 مىليون بولۇپ، كومپار-تىيەنىڭ بىر مىليون ئارمىيەسىگە قورال يېتىشمەيدىكەن؛ گومىن-داڭنىڭ ئىسكىلاتلىرىدا زاپاس قوراللىرى ساقلىنىدىكەن.

بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز شۇ ۋاقىتتا كومپارتىيە ئارمىيەسىنىڭ باشلىقى جۇ دې دېگەن كىشىنىڭ ئامېرىكا مۇخبىرىنىڭ سوئالىغا بەرگەن جاۋابىغا قاراپ ھەيران قالغانىكەن. مۇخبىرنىڭ ئامېرىكا-نىڭ گومىنداڭغا ياردەم بېرىشىگە قانداق قارايسىز؟ دېگەن سوئا-لىغا ئۇ كىشى «قارشى ئالمىز...» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن. مۇخبىرنىڭ: «بۇ غەلىتە گەپقۇ، ئۇ گومىنداڭغا ياردەم بېرىۋاتقان بولسا، سىز قانداق قارشى ئالىسىز؟» دېگەن سوئالىغا ئۇ كە-شى: «بىزدە قورال كەمچىل، ئامېرىكا قورال ئەكېلىپ بەرسە، بىز قوراللىنىمىز» دېگەنىكەن. بىز بۇ قوماندانىنىڭ گېپىنى پاختە-مىكەن دېگەندۇق. ھازىرقى مەتبۇئات خەۋىرىچە، كومپارتىيەنىڭ ئارمىيە سانى 3 مىليونغا يېتىپتۇ، 3 مىليونلۇق گومىنداڭ ئارمە-

يەسى بولسا *1* مىليونغا چۈشۈپ قاپتۇ...»
(ئەخمەتجان قاسىمى: «تاللانما ئەسەرلەر»، *217* ـ، *218* ـ، *219* ـ بەتلەر.)

ئەپەندىم قۇرۇلتايغا قاتنىشىش جەريانىدا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ سۆيىقەست، هىيلە ـ مىكىرلىرىنى تونۇپ يېتىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ خەلققە، دېموكراتىيەگە قارشى ماهىيىتىنى پاش قىلدى. هەر خىل باهانىلەرنى كۆرسىتىپ، قۇرۇلتايغا پاسسىپ پوزىتسىيە تۇتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭنىڭ بۇ سىياسىي سەھنىسىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا پارتلىغان مىللىي ئازادلىق هەرىكىتىدە قولغا كەلگەن غەلىبىلەرنى ئەتراپلىق تەشۋىق قىلدى، گومىنداڭنىڭ دۈشمىنى بولغان جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن بىۋاستە ئالاقە ئورناتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن، مەن مەخسۇس نەنجىڭغا بېرىپ، ئەينى يىللار دىكى جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسىنىڭ ئورنىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم. ئۇ يەردە مەن ئەخمەتجانىنىڭ يولداش دۇڭ بىۋۇ بىلەن سۆزلەشكەن چاغدىكى ئۇستەل ـ ئورۇندۇقلارنى كۆرۈپ دۈم. ئىش باشقارمىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى مەخپىي كۆزىتىش ئۈچۈن ئىشلەتكەن كىچىك بىنانى كۆردۈم. ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مۇشۇنداق قاتتىق ئاق تېررورلۇق ئىچىدە تۇرۇقلۇق، ئاخىر ئۆز دوستىنى تاپقانلىقىنىڭ نەقەدەر تەسكە توختىغانلىقىنى چوڭقۇر هېس قىلدىم.

بۇ ئۆتمۈشنى هەر قېتىم ئەسلىگىنىمدە، ئەخمەتجانىنىڭ ئاشۇ مەشهۇر هۆكۈمى هامان قۇلاق تۈۋىمدە ياڭرايدۇ:

«دۈشمىنىمىزنىڭ دۈشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز!»

36. تۇرپاننى كۆزدىن كەچۈرگەندە ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن نامايىش

«مىللىي قۇرۇلتاي» ئاخىرلىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەي 1946 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى جياڭ جيېشى ئىچكى ئۇرۇش توغرىسىدا مەخپىي بۇيرۇق چۈشۈردى:

«... بۇ بولسا ئارمىيەمىز بىلەن كومپارتىيە باندىتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي كۈرەشكە مۇناسىۋەتلىك ئاساسىي مەسىلە. پېقىر سەركەردىلىرىمىزنىڭ ھەرگىزمۇ بىپەرۋالىق قىلماي، ئەمەلىي ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق قاتتىق ئىجرا قىلىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. كونىلاردا ‹قىلغان ئىشنىڭ ئەمدى يېرىمىغا يەتتى› دېگەن گەپ بار، «مىللىي قۇرۇلتاي» غەلىبىلىك يېپىلىپ، ئاساسىي قانۇن بېكىتىلگەن ھازىرقى پەيتتە، دۆلەت ئىچى ـ سىرتىنىڭ ھۆكۈمىتىمىز بىلەن ئارمىيەمىزگە بولغان كۆزقاراش، دىققەت ـ ئېتىبارلىرى بىردىنلا ئىجابىيلىققا قاراپ ئۆزگەردى. باندىتلار ئارمىيەسىنىڭ روھىي جەھەتتە قانداق ئىكەنلىكى توغرىسىدا سۆز ئاچمايلا قويايلى، ئۇلار مەيلى ھەربىي، مەيلى سىياسىي جەھەتتە بولسۇن، ئەجەللىك زەربىلەرگە ئۇچرىدى. ئارمىيەمىزنىڭ باندىت تازىلاش ئىشلىرى ھازىر ھالقىلىق پەيتكە قەدەم قويدى، سەركەردىلىرىمىز بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر يىل ئىچىدە روھىنى ئۇرغۇتۇپ، جاسارەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، ئاشۇ ياۋۇز باندىتلارنى تەلتۆكۈس يوقىتىپ، ئىنقىلابنىڭ ئاخىرقى توسالغۇلىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلىسىلا، جاھاننى ماڭلىمانچىلىققا سالغان بالايىئاپەت بىر كۈنى تىنچىيدۇ، پۈتۈن مەملىكەتتە ئۇچ مەسىلىگە ئەمەلگە ئېشىپ، زۇڭلىنىڭ ۋە ئىنقىلاب يولىدا قۇربان بولغان قوماندان ـ جەڭچىلىرىمىزنىڭ روھى ئەمىن تاپىدۇ، ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ بۈيۈك تۆھپىسى مىللىي ئىنقىلابنىڭ شانلىق تارى-

خىي سەھىپىسىگە مەڭگۈ خاتىرىلىنىدۇ. ھەممەيلەننىڭ ئاداققىچە تىرىشىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!»

شىنجاڭغا كەلسەك، گومىنداڭنىڭ ئىستراتېگىيەسىگە ماسلىشىش ئۈچۈن شىنجاڭدىكى گومىنداڭ دائىرىلىرى ھە دەپ قىلىچىنى بىلەپ، چوڭ قىرغىنچىلىق تەييارلىقىغا چۈشتى. بۇ چاغدا جاڭ جىجۈڭ ئەپەندى بولسا گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن نەنجىڭگە كەتكەنىدى.

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى جاھىل كۈچلىرى ھۈجۈم قوزغاش ئۈچۈن تۈركىستان نوغايبايېفنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى باھانە قىلىپ، باشقىدىن چۈقان كۆتۈرگىلى تۇردى. تۈركىستاننىڭ خوتۇنى ئەزىزە ئۇزۇندىن بېرى گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ شۇنداقلا ئوسمان، خادىۋاڭ قاتارلىقلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىپ كەلگەنىدى. ئەمدىلىكتە بولسا گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىپ ئەزىزەنى ۋەقە تۇغدۇرۇشقا قۇتراتتى. بىر مەيدان «پۇرۇچ قونچاق ئويۇنى» ئويناپ، ئەخمەت ئەپەندىمگە قارشى يېڭى دولقۇن كۆتۈرۈشكە ئۇرۇندى.

ئەپەندىم نەنجىڭدىن قايتقان كۈنىنىڭ ئەتىسى ئاپتومات ئاسقان بىر ياش بالا كېلىپ تەھدىت سالغان مەزمۇندىكى بىر پارچە تەشۋىق ۋەرەقىنى ئەپەندىمگە تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ، ۋەرەقەدە: «ئەخمەتجان تۈركىستانىنىڭ ئۆلۈشىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك، ئۇ باشقىلارنى قۇتراتقىپ تۇرىكىستاننى ئۆلتۈرگۈزگەن، ھازىر بۇنىڭ ھېسابىنى بېرىشى كېرەك، ئۇچ كۈن ئىچىدە جاۋاب بەرسۇن...» ۋاھاكازا دېيىلگەن. ئىككى ـ ئۇچ كۈندىن كېيىن، تۈركىستاننىڭ خوتۇنى ئەزىزە ئەخمەت ئەپەندىمگە يەنە بىر پارچە خەت يېزىپ تەھدىت سالدى. گومىنداڭ ھەربىي دائىرىلىرىنىڭ قوللىشى ئاستىدا، ئەزىزە مۇتتەھەملىك بىلەن جار سېلىپ ھەممە يەردە ئىغۋا تارقىتىپ يۈردى، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئاممىنى قۇتراتتى: «تۈركىستاننى ئەخمەتجان ئۆلتۈرگەن، بىزمۇ ئەخمەتجاندىن قانغا قان، جانغا جان ئالىمىز»، «سەنلەر ئۇچىغا چىققان قىزىل پاچاقلار، كوممۇنىستلار...» دەپ ۋالاقشىدى.

ناھايىتى ئېنىقكى، گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى ئەزىزەگە يەل بېرىپ قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتاتتى.

نەچچە كۈندىن كېيىنكى بىر يەكشەنبە كۈنى ئەزىزە بىرمۇنچە ئاتلىقلارنى كەينىگە سېلىپ ۋە بىر توپ ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ ۋارقىراپ ـ

جارقىراپ بىزنىڭ جەنۇبىي گۇلباغدىكى ئۆيىمىزنىڭ ئالدىغا دېۋىلەپ كەلدى. ئۇلار: «ئەخمەتجان، بۇياققا چىق! بىزنىڭ سوئالىمىزغا جاۋاب بەر...»، «ئەخمەتجاننى يوقىتايلى!» دەپ چۇقان سېلىشتى ۋە دەرۋازىدىن بۆسۈپ كىرمەكچى بولدى.

دەرۋازا ئالدىدا پوستتا تۇرغان جەڭچىلەر ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن يىرگىنىپ، ئۇلارنى توستى. ئەپەندىم دەرۋازىدىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ يۇز بەرگەن ئەھۋالدىن خەۋەر تاپتى ۋە پىسەنت قىلماي مىنىقىدىلا كۇلۇپ قويدى. ئۇ بۇنىڭدىن بۇرۇن بۇنداق غوۋغالارنى نۇرغۇن قېتىم بېشىدىن كەچۈرگەن، ئۆلۈم تەھدىتىگىمۇ جىق ئۇچرىغاندى. بۇ گۇنكى بۇ «ئۇششاق پاشىلار»نىڭ ۋىجدانسىز ئۇنىڭ ئۇچۇن قېتىغا ئالغۇچىلىكىمۇ بىر ئىش ئەمەس ئىدى!

تۇركىستان ئۇچىغا چىققان گومىنداڭچى ئۇنسۇر بولۇپ، گومىنداڭ تەرىپىدىن ئۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيلىقىغا تەينىلەنگەندى. ئۇ بۇلتۇر سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ھاۋالىسى بىلەن تارباغاتايغا بارغان چاغدا، ئۆزىنىڭ سالاھىيىتىگە ماس كەلمەيدىغان ئىشلارنى قىلغانىكەن. بىر كۈنى ئۇ دۆربىلجىن كىنوخانىسى ئالدىدا گومىنداڭنى مەدھىيەلەپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ھاقارەتلەيدىغان تەشۋىقات ۋەرەقىسى تارقىتىپ، ئاممىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان؛ تاپانچىسىنى چىقىرىپ ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقىرىپ ئاممىغا تەھدىت سالغان. غەزەپلەنگەن ئامما ئۇنى قاتمۇقات قورشۋېلىپ، نەق مەيداندىلا «ئۇرە ـ ئۇر» قىلىپ ئۆلتۇرۇۋەتكەن، شۇنداق قىلىپ، «ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا» دېگەندەك، تۇركىستان تېگىشلىك جازاسىنى يېگەندى. ئەمدىلىكتە گومىنداڭنىڭ ئوڭ قانات كۈچلىرى يەنە بۇ ئىشنى باھانە قىلىپ ئەخمەتجانغا ئىبلىس چاڭگىلىنى ئۇزاتماقچى بولۇشقانىدى.

جاڭجال ئۇلغىيىپ بىر يەرگە بارغاندا، ئارقا سەپ قوغداش ئىشلىرىغا مەسئۇل خادىم پەخرىدىن روسۇلوف كىرىپ كەلدى ـ دە، ئەپەندىمگە سىرتتا يۇز بەرگەن ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ: «ئەپەندىم، سىز خاتىرجەم بولۇڭ، بۇ ئىشنى ئۆزۈم جايىدا بىر تەرەپ قىلىمەن» دېدى. ئەپەندىم ئەھۋالنى تېخىمۇ ئېنىق ئۇققاندىن كېيىن جايىدا ئولتۇرغىنىچە ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن ئويلىنىپ قالدى، كۆز ئالدىدىكى ۋەقە گەرچە كۆرۈنۈشتە كىچىك بولغىنى بىلەن، ئۇنىڭ ئارقىسىدا تېخىمۇ چوڭ بىر سۇ

يىقەستىنىڭ بارلىقىنى قىياس قىلدى. ئۇ پەخرىدىندىن كەلگەن ئاممىغا سوغۇققانلىق بىلەن تەربىيە ئىشلەپ، ئالدانغان ئامما بىلەن ياماق غەرەز-لىك كىشىلەرگە پەرقلىق مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلدى ھەمدە:

— ئەزىزىمگە ئېيتىپ قويغىن، «قورققان ئاۋۇال مۇشت كۆتۈرمەسۇن»، مەن ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولمايمەن، ھەقىقەت دېگەن مەڭگۇ ھەقىقەت! — دېدى.

پەخرىدىن غوجا ئىشىك ئالدىغا چىقىپ، سەۋرچانلىق بىلەن خىزمەت ئىشلەپ، بۇ بىر تۈركۈم «ئاممىا»نىڭ قايمۇقۇپ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكىنى ئېيتتى ۋە ئېپتىخارلىق بىلەن:

— سىلەر ئۆزۈڭلارنى قالتىس چاغلاپ كېتىۋاتامسىلەر؟ مەن دەپ قويايى، ئەخمەت ئەپەندىم سىلەردىن يۈز ھەسسە كۆپ ئادەمنىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچرىسىمۇ قىلچە قورقۇپ قالمايدۇ. شەرمەندىچىلىككە قالماي دېسەڭلەر، بالدۇرراق ئۇۋاڭلارغا كېتىۋالغىنىڭلار تۈزۈكمىكىن! — دېدى

ئەسلىدە بۇ بىر توپ ئادەم گومىنداڭنىڭ جاھىللىرى تەرىپىدىن يىغىپ كېلىنگەنىكەن. ھەربىرىگە ئازراقتىن پۇل ۋە چايدەك بېرىپ-لەرنى بېرىپ، چاتاق چىقىرىشقا كۈشكۈرتۈپتۇ. پەخرىدىن ئۇلاردىن گو-مىنداڭنىڭ قانچىلىك پۇل بەرگەنلىكىنى سوراپ مەسخىرە قىپتۇ. ئەمە-لىيەتتە، بۇ ئادەملەرنىڭ تولىسى شەھەرنىڭ چەت رايونلىرىدىن ئالداپ كېلىنگەن، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئاممىا ئىدى. بىزنىڭ ئادەم-لىرىمىز قايتا ـ قايتا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزلىرىنىڭ قىلىپ قويغىنىدىن خجالەت بولۇشۇپ، بۇ ئويۇندىن بىر ـ بىرلەپ چېكىنىپ چىقىپ غىپىدە تىكشۈپتىشتى. تۈركىستاننىڭ خوتۇ-نى كەينىگە قاراپ، ئۆزىگە ئەگىشىپ كەلگەنلەرنىڭ تىكشۈەتكىنىنى كۆ-رۈپ، ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى سېزىپتۇ ـ دە، تېرىككىنىدىن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ، سالپايغان پېتى يولىغا راۋان بوپتۇ.

بۇ دەل ئۈرۈمچىدە زىمىستان قىش بولۇۋاتقان 1 ـ ئاي ۋاقتى ئىدى. كىشىلەر ئۈستىگە جۈۋا، پۇتىغا كېلەڭسىز پىيىملارنى كىيىپ يۈ-رۈشەتتى. چانا سۆرەپ ماڭغان ئاتلارنىڭ بەدىنى بۇرنىدىن چىققان ھور-دىن قىروۋ باغلاپ كەتكەنىدى. يولدىكى قارلار ئات ھارۋىلىرىنىڭ چاقىدا بېسىلىپ، ئەينەكتەك سىلىقلىشىپ توڭلاپ كەتكەنىدى. بۇلار بۇ يىلقى قىشنىڭ نەقەدەر سوغۇق ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. بىز غۇلجىدىكى چاغلاردا، تاغدىن كېسىپ كېلىنگەن قارىغايلارنى كالتە ـ كالتە ھەرە-

دەپ، ئاندىن ئۇنى پالتا بىلەن يېرىپ ئوچاققا قالاپ ئىسسىناتتۇق. بۇ خىل ئوتۇننى «سەرجان» دەپ ئاتايتتۇق. مانا ئەمدى ئۇرۇمچىدە ھاۋا بەك سوغۇق، شۇنچە جىق كۆمۈر قالاپمۇ ئۆيدىكى تام مەشىنى ئىسىتماق تەسكە چۈشۈۋاتاتتى.

بىر دولقۇن ئۆتۈپ كېتىپ، جاھان يەنە بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتقاندەك بولدى. ئەمدىلىكتە نۇرغۇن كىشىلەر ئەپەندىمدىن «مىللىي قۇرۇلتاي» ھەققىدە سۆزلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشتى. كۆپچىلىكىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئەپەندىم ئۆزىنىڭ ئىچكىرىدە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى مەملىكەتنىڭ ۋە شىنجاڭنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ بىر قېتىم دوكلات بېرىشكە قوشۇلدى.

1947 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، ئەپەندىم ئۇرۇمچىدىكى بىر قېتىملىق ئاممىۋى يىغىلىشتا «قۇرۇلتايدا قوبۇل قىلىنغان ئاساسىي قانۇن ۋە ئۆلكىمىزنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى ئىچكى ئەھۋالى» دېگەن تېمىدا ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلىدى. ئۇ نۇتقىدا «مىللىي قۇرۇلتاي»نىڭ ئەھمىيىتى چۈشىنىشلىك قىلىپ تونۇشتۇرۇپ، جياڭ جىيېشىنىڭ ئەپىتى ـ بەشرىسىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلىدى، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ ئۇزلۇكسىز ۋەقە تۇغدۇرۇپ، خەلقنى باستۇرغانلىق جىنايى قىلمىشلىرىنى سۆكتى ھەمدە نۆۋەتتىكى بەزى مەسىلىلەرگە قارىتا ھەممىنى قايىل قىلارلىق ئوبدان جاۋابلارنى بەردى. خەلقىمىزنى «11 بىتىم»گە قاتتىق ئەمەل قىلىپ، سىياسىي پىروگراممىنى تولۇق ئىجرا قىلىش، جۇملىدىن گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ قايمۇقتۇرۇشىغا ئۇچراپ كەتمەسلىككە چاقىردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ يەنە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى بەزى ئەھۋاللارنىمۇ ئەسلەپ ئۆتتى، بولۇپمۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مەقسىتىنى مۇپەسسەل شەرھلىدى. نۇتۇقنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

قۇرۇلتايدا قوبۇل قىلىنغان ئاساسىي قانۇن ۋە ئۆلكىمىزنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى ئىچكى ئەھۋالى

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

بىز ئىچكىرىگە بېرىپ قايتقاندىن كېيىن، بىزنىڭ سۆزىمىزنى

بىر ئاڭلاشقا ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇپسىزلەر، كەلگەن كۈنلىرى مەجلىس ئۆتكۈزەيلۇق دەپمۇ ئويلىغانىدۇق، لېكىن، جەنۇبقا سايلام ئىشلىرىنى نازارەت قىلىشقا كەتكەن مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان ئەپەندىم، تەمرات نازىرى مۇھەممەتئىمىن ئەپەندىم، ماۋ ئارىپ نازىرى سەيپىدىن ئەپەندىم، ئاقسۇغا كەتكەن ئابدۇرېھىم ئەپەندىلەرنىڭ ئىشلىرىنى تاماملاپ قايتماقچى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقانلىقىمىزدىن بىرئاز كۈتۈپ، ئۇلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن بىرلىكتە بىر مەجلىس ئېچىشنى مۇۋاپىق تاپقانىدۇق.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ مەجلىسىمىزنىڭ ئېچىلىشى سوزۇلۇپ كەتتى. مەن بۈگۈن ئىچكىرىدىن ئالغان ئومۇمىي تەسىراتىمنى مۇكەممەل سۆزلەپ بېرەلمەيمەن، چۈنكى، ئالغان ئومۇمىي تەسىراتنى مۇكەممەل سۆزلەپ ئۆتمەك ئۈچۈن، بىر مەجلىس كۇپايە قىلمايدۇ. بۇ توغرۇلۇق ئايرىم ماقالە يازماقچىمەن.

ئۆزىڭىزلەرگە مەلۇم، بىز *11* ـ ئاينىڭ *11* ـ كۈنى ئۇرۇمچىدىن ئايروپىلان بىلەن كۆتۈرۈلۈپ، قومۇلدا يېرىم سائەت توختاپ، خېجۇغا بېرىپ بىر كېچە قوندۇق. *12* ـ چېسلا لەنجۇغا يېتىپ بېرىپ، تۆت كۈن تۇردۇق. *11* ـ ئاينىڭ *16* ـ كۈنى لەنجۇدىن كۆتۈرۈلۈپ ۋۇچاڭدا يېرىم سائەت توختاپ، شاڭخەيگە چۈشتۇق، شاڭخەيدە بەش كۈن تۇرۇپ، *11* ـ ئاينىڭ *22* ـ كۈنى پويىز بىلەن نەنجىڭگە كەلدۇق. يولدا ھەربىر چۈشكەن جايىمىزدا بىزنى ئىدارە باشلىقلىرى ۋە خەلق ناھايىتى ھۆرمەت بىلەن قارشى ئېلىپ ئىززەت قىلدى. نەنجىڭگە بارغان كۈنى سائەت *11* دە جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئومۇمىي ئەھۋالدىن يېرىم سائەت سۆزلەپ بەردىم.

شۇ كۈنى جياڭ جىڭگو، بەيي چۆكشى قاتارلىق بىر قاتار ئەپەندىلەر بىلەن كۆرۈشتۇم، ئۆلكىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن پىكىرلەشتۇق.

1946 ـ يىل *11* ـ ئاينىڭ *23* ـ كۈنى، ئۆلكىمىزدىن بارغان ۋەكىللەر ئەتىگەنده مەجلىس ئاچتۇق. شۇ كۈنى سۆن كېي ئەپەندىم، شاۋ لىزى ئەپەندىم ۋە بىر قاتار كىشىلەر بىلەن كۆرۈشتۇم.

1946 ـ يىل *11* ـ ئاينىڭ *25* ـ كۈنىدىن باشلاپ قۇرۇل-

تاي مەجلىسى داۋام قىلدى. مەجلىس داۋامىدا كىملەر بىلەن قانداق، قانچە قېتىم كۆرۈشكەنلىكىم ۋە قانداق مەسىلىلەر تۇغرۇلۇق سۆزلەشكەنلىكىم ھەققىدە ئالاھىدە بىر ماقالە يازماقچىمەن.

ھازىر سىزلەرنى ئەڭ قىزىقتۇرىدىغان مەسىلە — بىزنىڭ قۇرۇلتايغا تاشلىغان تەكلىپلىرىمىز ۋە ئۇنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقى ياكى قوبۇل قىلىنمىغانلىقى مەسىلىسىدۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۈاستە شۇ مەسىلىنىڭ ئۆزىگىلا ئۆتەي.

قۇرۇلتايغا قانداق مەسىلە تاشلاش تۇغرۇلۇق ئويلىنىپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. چۈنكى، قۇرۇلتايغا تاشلىنىدىغان تەكلىپ كېينكى پىكىر توپلاش يىغىنىدا خەلق تەرىپىدىن بىزگە تاپشۇرۇلغان مەسىلە ئىدى. بۇ خەلق تەرىپىدىن تاشلانغان مەسىلىلەر يەكۈننى بىز قۇرۇلتايغا تاشلىدۇق. ئۇ مەسىلە ئۆلكەمىزگە مىللىي مۇختارىيەت تەلەپ قىلىش مەسىلىسى ئىدى.

بىز تەلەپ قىلغان يۈكسەك مىللىي مۇختارىيەت قانداق مۇختارىيەت ئىدى؟

بۇ سوئالغا جاۋاب بەرمەك ئۈچۈن مېنىڭ شۇ پىكىر توپلاش مەجلىسىدە خەلققە بەرگەن جاۋابىمغا بىر نەزەر سالماق لازىم. مەن بۇ جاۋابىمدا: «بۈگۈنكى بىزنىڭ مەسىلىمىز باراۋەرلىكنى تەمىن ئېتىش ۋە خەلقچىللىق سىياسىتىنى تۈزۈشقا ئاشۇرۇش مەسىلىسى» دېگەنىدىم. دېمەك، بىز قانداقلىكى مۇختارىيەت تەلەپ قىلمايلى، شۇ ئاساسىي پرىنسىپ ئىچىدە بولىدۇ. ھازىر ۋە كېلەچەكتە، ئومۇمەن، قايسىلا ۋاقىت بولمىسۇن، بىز ئۆلكەمىزدە يالغۇز بىر مىللەتنىڭ ياكى بىر گۇرۇھ مىللەتلەرنىڭ يەنە بىر مىللەت ياكى بىر گۇرۇھ مىللەتلەر ئۈستىدىن ھاكىملىق قىلىشىغا يول قويمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز تەلەپ قىلغان مىللىي مۇختارىيەت — ئۆلكىمىزدىكى ھاكىمىيەتنى ياكى ئىجرائىيە ھاكىمىيەتنى يالغۇزلا ئۇيغۇرلارغا ياكى تۈركىي ئىرقلارغا تولۇق ئېلىپ بېرىش مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى ئۆلكىمىزدىكى بارلىق مىللەتلەرنى باراۋەر قىلىپ تولۇق خەلقچىللىق سىياسەتنى تۈرۈمۇشقا ئاشۇرۇش مەسىلىسى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز تەلەپ قىلغان مىللىي مۇختارىيەت مەسىلىسىنى يالغۇزلا بىر مىللەت

ياكى بىر گۈرۈھ مىللەتلەرنىڭ مەنپەئەتىنىلا كۆزلەيدىغان مەسىلە دەپ ئويلاش توغرا بولمايدۇ. مىللىي مۇختارىيەت مەسىلىسىنى بىز قويغاندا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇق دائىرىسى ياكى ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىينىڭ ھوقۇق مەسىلىسىنى كۆزدە تۇتۇپ قويغانىدۇق. بىزنىڭ ئاساسىي مەقسىتىمىزنىڭ ئۆلكە بويىچە ئەمەلدە ھەقىقىي باراۋەر ئىكەنلىكىنى تەمىن ئېتىش ۋە ھاكىمىيەتنى تولۇق خەلقنە تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى ھەممىمىزگە مەلۇم، شۇنداق قىلغاندىلا ئۆلكىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى دوستلۇقنى تەمىن قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى بىز ياخشى بىلىمىز.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىز تەلەپ قىلغان مىللىي مۇختارىيەت رەسمىيەت جەھەتتىن تەمىنلەنگەن تەقدىردە، تەبىئىكى بۇ مىللىي مۇختارىيەت ئۆلكە ئىچىدىكى خەلقلەرنىڭ نوپۇسىغا قاراپ، ھەر مىللەتتىن تەشكىل قىلىنغۇسى ۋە ئۆلكە ئىچىدىكى پۈتۈن مىللەت ۋەكىللىرىدىن چاقىرىلغۇسى. كېڭەش دۆلەتنىڭ تاشقى سىياستى ۋە دۆلەت مۇداپىئە ئىشلىرىدىن باشقا پۈتۈن ئىشلارنى باشقۇرىدۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، كېڭەش قۇرۇلتايىنىڭ كۆرسەتمىلىرىنى ئىجرا قىلماق تەبىئىي. بىز قۇرۇلتايدا ئاساسىي قانۇنغا مىللەت باراۋەرلىكى كىرگۈزۈلسۇن دەپ تەكلىپ قىلغىنىمىزدىن مەقسەت بىزنىڭ ئۆلكىنى يالغۇز تۈركىي مىللەتلەرگىلا بېرىلسۇن دېگەن تەكلىپ ئەمەس، بەلكى «ئۆلكىمىزدىكى ھەممە مىللەت خەنزۇ مىللىتى بىلەن باراۋەر قىلىنسۇن» دېگەن تەكلىپتىن ئىبارەت ئىدى. قۇرۇلتايدا قوبۇل قىلىنغان ئاساسىي قانۇننىڭ *5* ـ ماددىسىدا «جۇڭخۇا مىنگوچىلىكى مىللەتلەر بىرەك باراۋەر» دەپ يېزىلغان.

7 ـ، *8* ـ، *9* ـ، *10* ـ، *11* ـ، *12* ـ، *13* ـ، *14* ـ، *15* ـ، *16* ـ، *17* ـ، *18* ـ ماددىلىرىدا خەلق ھوقۇقى تۆۋەندىكىچە يېزىلغان:

7 ـ مادداء: جۇڭخۇا مىنگوچىلىكى خەلقىلەر ئەر ـ ئايال، دىن، ئىرق، سىنىپ، پىرقە ئايرىماستىن قانۇنىدا ئوخشاش باراۋەردۇر.

8 ـ مادداء: خەلقنىڭ جىسمانىي ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك

بېرىلىدۇ. نەق مەيدان جىنايەتچىلىرىنىڭ قولغا ئېلىنىشى قانۇنداڭ ئايرىم بەلگىلەنگەنلىك سىرتىدا، ئەدلىيە ۋە سىياسىي ئورگانلىرىنىڭ قانۇنىي تەرتىپتىن ئۆتكۈزمەي تۇرۇپ، قولغا ئېلىپ قاماپ قويۇشىغا بولمايدۇ. ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ قانۇندا بەلگىلەنگەن تەرتىپ بويىچە بولماي تۇرۇپ، سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت قىلىشىغا، سوراققا تارتىشىغا ۋە جەريمانە قويۇشىغا بولمايدۇ. قانۇن تەرتىپى بويىچە بولماي قولغا ئېلىش، قاماپ قويۇش، جەريمانە قويۇش ئىشلىرى قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ.

كىشىلەر جىنايەت گۇمانى بىلەن قولغا ئېلىنىپ، قاماپ قويۇلىدىغان چاغدا، قولغا ئېلىپ قاماپ قويغۇچى ئورگان ئۇنى قولغا ئېلىپ قاماپ قويۇشتىكى سەۋەبلەرنى خەت ئارقىلىق ئۆزىگە ۋە ئۇ كىشى كۆرسەتكەن ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا مەلۇم قىلىشى ھەمدە 24 سائەت ئىچىدە ئۇنى باشقۇرغۇچى سوت مەھكىمىسىنىڭ سوراققا تارتىشىغا تاپشۇرۇشى كېرەك. ئۆزى ۋە باشقىلار ئۇنى باشقۇرغۇچى سوت مەھكىمىسىدىن 24 سائەت ئىچىدە قولغا ئېلىپ قاماپ قويغۇچى ئورگاندىن ئاچقىپ سوراق قىلىشنى ئىلتىماس قىلسا بولىدۇ.

سوت مەھكىمىسىنىڭ بۇ ئىلتىماسنى رەت قىلىشىغا بولمايدۇ ھەمدە قولغا ئېلىپ قامىغۇچى ئورگانلارنىڭ ئالدى بىلەن تەكشۈرۈپ جاۋاب بېرىشنى بۇيرۇشقا بولمايدۇ. قولغا ئېلىپ قاماپ قويغۇچى ئورگانىنىڭ سوت مەھكىمىسىنىڭ ئېلىپ چىقىپ سوراق قىلىشنى رەت قىلىشىغا ۋە كېچىكتۈرۈشىگە بولمايدۇ. خەلق قانۇنسىز قولغا ئېلىنىپ قاماپ قويۇلغاندا، ئۆزى ياكى باشقا كىشى سوت مەھكىمىسىدىن بۇنىڭ ئاساسىنى تەكشۈرۈپ چىقىشنى ئىلتىماس قىلسا بولىدۇ، سوت مەھكىمىسىنىڭ بۇنى رەت قىلىشىغا بولمايدۇ ھەمدە 24 سائەت ئىچىدە قولغا ئېلىپ قاماپ قويغۇچى ئورگاندىن سۈرۈشتۈرۈپ قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك.

9 ـ ماددا: ھازىر ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقانلاردىن باشقا، خەلق ھەربىي سوتقا تارتىلمايدۇ.

10 ـ ماددا: خەلق ئولتۇرۇش، تۇرۇش ھەم كۆچۈپ يۈرۈش ئىشلىرىدا ئەركىن ھوقۇقلۇق بولىدۇ.

11 ـ ماددا: خەلقتە سۆزلەش، ئۆگىنىش، ئۆگىنىش، ئەسەر يېزىش ۋە نەشر قىلىش ئەركىنلىكى بولىدۇ.

12 ـ ماددا: خەلقتە مەخپىي خەۋەرلىشىش ئەركىنلىكى بولىدۇ.

13 ـ ماددا: خەلقتە دىنغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكى بولىدۇ.

14 ـ ماددا: خەلقتە يىغىلىش ۋە جەمئىيەت قۇرۇش ئەركىنلىكى بولىدۇ.

15 ـ ماددا: خەلقنىڭ تىرىكچىلىك، خىزمەت قىلىش ۋە مال ـ مۈلۈك هوقۇقىغا كاپالەتلىك بېرىلىدۇ.

16 ـ ماددا: خەلقتە هۆكۈمەتكە تىلەك، تەكلىپ بېرىش، شىكايەت قىلىش، ئەرز ـ دادلىرىنى بايان قىلىش ۋە سوتلىنىش هوقۇقى بولىدۇ.

17 ـ ماددا: خەلقتە سايلاش، ئورنىدىن قالدۇرۇش، ئىجاد قىلىش، قائىدە قارار قىلىش هوقۇقى بولىدۇ.

18 ـ ماددا: خەلقتە ئىمتىهانغا قاتنىشىش، هۆكۈمەت خىزمىتىنى ئۆتەش هوقۇقى بولىدۇ.

ئۆلكىلىك هۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي قانۇنىدا، *112* ـ ۋە *113* ـ ماددىلىرىدا تۆۋەندىكىچە بەلگىلىمە چىقىرىلغان:

112 ـ ماددا: ئۆلكىدە ئۆلكىلىك قۇرۇلتاي چاقىرىلىپ، ئۆلكىلىك، ناهىيەلىك مۇختارىيەت ئومۇمىي پىرىنسىپىغا ئاساسەن ئۆلكىلىك مۇختارىيەت قانۇنى تۈزۈپ چىقىلىدۇ. لېكىن، ئۇ ئاساسىي قانۇن بىلەن توقۇنۇشماسلىقى لازىم. ئۆلكىلىك قۇرۇلتىينىڭ تەشكىلى ۋە سايلىمى قانۇندا بەلگىلىنىدۇ.

113 ـ ماددا: ئۆلكىلىك مۇختارىيەت تۆۋەندىكى ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىم:

(1) ئۆلكىدە ئۆلكىلىك كېڭەش قۇرۇش، ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ئۆلكە خەلقىدىن سايلىنىش.

(2) ئۆلكىدە ئۆلكىلىك هۆكۈمەت قۇرۇش ۋە ئۇنىڭدا بىر نەپەر ئۆلكە باشلىقى بولۇش، ئۇ ئۆلكە خەلقى تەرىپىدىن سايلىنىش.

(3) ئۆلكه بىلەن ناھىيەلەرنىڭ مۇناسىۋىتى: ئۆلكىگە قارىشلىق بولغان قانۇن تۈزۈش ھوقۇقىنى ئۆلكىلىك كېڭەش ئىجرا قىلىدۇ.

سايلامدا شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن كۆز بويامچىلىق قىلىش خاھىشىغا قارىتا *132* ـ ماددىدا مۇنداق ئېنىق بەلگىلىمە چىقىرىلغان:

132 ـ ماددا: سايلامدا تەھدىت سېلىش، پۇل بىلەن ئالداش ئىشلىرى قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ. سايلام ئۇستىدىكى ئەرز ـ شىكايەتلەر سوت مەھكىمىسى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ھۆكۈم قىلىنىدۇ.

139 ـ ماددا: ھەرقانداق پارتىيە ـ گۇرۇھ ۋە شەخس قوراللىق كۈچنى سىياسىي كۈرەش قورالى قىلىشقا بولمايدۇ.

140 ـ ماددا: ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر قوشۇمچە مەمۇرىي ۋەزىپە ئۆتەشكە بولمايدۇ.

قۇرۇلتايدا قوبۇل قىلىنغان ئاساسىي قانۇننىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى خەلق تەرىپىدىن سايلىنىدۇ، ئۆلكىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، ئۆلكە خەلقلىرىنىڭ قۇرۇلتىيىدا قانۇن قوبۇل قىلىنىدۇ.

«بىزنىڭ ئۆلكە خەلقىنى بۇگۈن بۇ قانۇن قانائەتلەندۈرەلەمدۇ؟» دېگەن سوئالنى بېرىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى، خەلقنىڭ بۈگۈنكى تەلىپى نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىتىمنىڭ ئېلان قىلىنىشى ۋە بىتىمگە بىنائەن ئۆتكۈزۈلگەن سايلام ئەمەلدە كۆرسەتتى.

بۈگۈنكى كۈندىكى خەلقىمىزنىڭ ئارزۇسى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ۋە قوراللىق كۈچ ئارىلاشمىغان خەلقچىللىق سىياسىتىنى تۈرمۇشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى سايلام نەتىجىلىرى ئىسپاتلىدى.

مۇستەبىتلەر نېمە ئۈچۈن ھەمىشە قورال كۈچى ئارقىلىق تەھدىت سېلىشقا ئۇرۇنىدۇ؟

مەن نەنجىڭدىن قايتىپ كېلىپ، ئايروپىلاندىن چۈشۈشۈمگىلا بىرەيلەن ماڭا: «رەئىس ئەپەندىم، ئۇرۇمچىنىڭ ۋەزىيىتى

ئىنتايىن جىددىي، بەزىلەر سىزنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرمەكچى بو-لۇۋاتىدۇ» دېدى. چوڭ ـ كىچىك كوچىلارنىڭ ھەممە يېرىگە ئەخمەتجان، رەھىمجان ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسوق قاتارلىقلارنى ئۆلتۈرۈش توغرىسىدىكى تەشۋىقات ۋەرەقلىرى چاپلىنىپ كې-تىپتۇ. مەن قايتىپ كېلىپ ئىككىنچى كۈنى، قولىدا ئاپتومات كۆتۈرۈۋالغان ئاشخان ئىسمىلىك بىر ياش بالا ماڭا بىر پارچە تەشۋىقات ۋەرەقسىنى تاپشۇرۇپ، ئۈچ كۈن ئىچىدە ئېنىق جاۋاب بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. شۇ كۈنى مېنىڭ تۇرالغۇمـ-نىڭ ئەتراپىنى 30 ~ 40 ئاتلىق ئادەم ئايلىنىپ يۈردى.

ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئەزىزە خانىم (تۈركستان-نىڭ ئايالى) نىڭ ماڭا يازغان بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم، ئۇ خېتىدە مېنى ئۆلتۈرىمەن دەپتۇ. دەرھەقىقەت، مەن بىر ئادەمـ-نى ئۆلتۈرۈش ئاسان ئىش. چۈنكى، مېنىڭ خەلقتىن باشقا بىر-مۇ مۇھاپىزەتچىم يوق. ئۇرۇمچىدە كىمنىڭ مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ھەركىم بىلىدۇ. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ ساقچـ-لىرىمىزنىڭ «بۇنىڭدىن قىلچە خەۋىرى يوق»، مېنىڭ مېنى ئۆلـ-تۈرمەكچى بولغانلارنى دەرھال يىغىپ ئۆلارغا بىر ئادەمنى ئۆلـ-تۈرۈشنىڭ ھېچبىر ئەھمىيىتى يوق، ھېچقانداق ئاساسمۇ يوق، گەپ ئەخمەتجان بىر كىشى ئەمەس، ئەخمەتجان، رەھىمجان ئەپەندىم، ئابدۇكېرىم ئەپەندىملەر مىڭلاپ ـ ئون مىڭلاپ دېگۈم كەلدى (ئۇزاقتا سوزۇلغان گۈلدۈراس ئالقىشلار). بۇلارنى ئۇـ-زۇل ـ كېسىل يوقىتىش ئۈچۈن ئاز دېگەندىمۇ ئۆلكە خەلقىنىڭ 50% نى ئۆلتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. كاشكى شۇنچە كۆپ ئەخمەتجان، رەھىمجان، ئابدۇكېرىملەر ئۆلۈمدىن قورقمىغان ئىنسان بولسا (چاۋاك). ئاللا ئىگەم جانىنى ئالمىغۇچە بۇلار بۇـ-گۈنكى دۇنياغا مېھماندۇر. شۇنچە كۆپ ئەخمەتجان، رەھىمـ-جان، ئابدۇكېرىملەر خەلق رازى بولغاندىلا مۇئاۋىن رەئىس، نازىر بولالايدۇ. ئەگەر سايلامدا 50% ئادەم ئۆلاردىن رازى بولـ-مىسا، ئۇلار ئورنىدىن ئۆزلۈكىدىن ئايرىلىشى كېرەك. ئۇلار راستتىنلا زۆرۈر بولمىسا، ئۆلتۈرۈشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، سايلـ-ىمسلا بولمىدۇ ـ دە، لېكىن گەپ ھەرگىز بۇنداق ئەمەس. ھا-زىر بىرمۇنچە كىشىلەر خەلقچىللىق سىياسەتنىڭ بېسىمىنى بەك

قاتتىق ھېس قىلىۋاتىدۇ. ھەرقانداق ۋاستىنى قوللىنىپ خەلقنى چەكلەش كويىدا بولۇۋاتىدۇ. ئۇلار بۇ مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن مەلۇم ۋاستىنى قوللىنىپ بىرەر ۋەقە سادىر قىلىشى، شۇ يول بىلەن خەلقنى ۋە ئۇلارنىڭ خىزمەتكارلىرىنى قورقۇتۇشى كېرەك. ئاندىن كېيىن بىر بۆلۈك كىشىلەرنى ئۆز يېنىغا تارتىپ، بىر بۆلۈك كىشىلەرگە زەربە بېرىپ ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قېلىشى كېرەك. مۇستەبىت، ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ قوللىنىدىغان ئەڭ ئاددىي سۈيىقەستى مانا مۇشۇ. مېنىڭچە، «جاڭ بۇجاڭنى يوقىتايلى» دېگەن تەشۋىقات ۋەرەقىسىنى ئەنە شۇ زاۋۇت ئىشلەپ چىققان بولسا كېرەك. ئۆلتۈرەيلى، قىرىپ ـ چاپايلى دېگەن شوئارلارنى بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. مۇبادا ئۇ ئۇلارنىڭ كەسپى بولسا، بىز ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىنى ئېچىپ تاشلىشىمىز كېرەك. ئەگەر بۇنى بىزنىڭ دوستلىرىمىز قىلغان بولسا، بۇ ئۇلارنىڭ نىشاندىن ئادىشىپ قالغانلىقىدىندۇر، ئۇلار توغرا يولغا چىقىشى كېرەك. بىزنىڭ يوشۇرىدىغان ھېچقانداق سىرىمىز يوق، ھەربىكەتلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ئاشكارا. بىراۋلار مەخسۇس خوتەندىن كېلىپ ماڭا: «بىز بۈيرۈق كۈتۈپ تۇرۇۋاتىمىز، بۈيرۈق چۈشۈرسىلە. ئاتلىنىپ چىقىشقا بىز تەييار» دېدى. مەن بۈيرۈق چۈشۈرمەيلا قالماي، ئەكسىچە ئۇلارغا تىنچلىق بىتىمىدىن بىرىدىن بەردىم. بۇ ھېلىمۇ مېنىڭ بارلىق قېرىنداشلارغا بېرىدىغان جاۋابىم. شېڭ شىسەي خەلقىمىزگە بەش ـ ئالتە يىل تەھدىت سېلىپ باققان. ۋۇ جۇڭشىنمۇ تەھدىت سېلىپ باققان. لېكىن، ئۇلار تەھدىت سېلىش ئۈسۈلى بىلەن تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلدى. ھازىر سۈيىقەست، ھىيلە ـ نەيرەڭ، قىرىش، چېپىش، ئالداش ئۈسۈللىرى بىلەن مۇستەھكەم تىنچلىقنى ئىشقا ئاشۇرالايدىغان ھېچقانداق ئادەم يوق. بۈگۈن خەلقنىڭ شىللىسىگە مىنۇالغان مۇناپىقلار ئەتىلا پۈشايمانغا قالىدۇ. ئۇلكىمىزنىڭ تىنچلىقنى ۋە بىرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش شەرت ـ شارائىتى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ئاساسىدىكى خەلقچىللىق سىياسىتىدىن ئىبارەتتۇر. بۇ ماددا بىتىمىگە مۇ كىرگۈزۈلگەن، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پىروگراممىسىغىمۇ كىرگۈزۈلگەن، ئاساسىي قانۇنغىمۇ كىرگۈزۈلگەن. قىسقىسى،

ھازىر ئۆلكىمىزدە ھېچكىمنىڭ رايىغا باقمايدىغان مۇستەبتىلەر-نىڭ قوللانغان ھەرقانداق تەھدىت سېلىش قىلمىشى، پەقەت ئۇلارنىڭ ئۆزلۈم ئالدىدا جان تالىشىۋاتقانلىقىنىلا چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ، خالاس (چاۋاك).

خەلق يەنە قوزغىلاڭ كۆتۈرەمدۇ؟

ھازىر بەزىلەر ھەممە يەردە «مۇسۇلمانلار قوزغىلاڭ كۆ-تۈرمەكچى، مۇستەقىل شەرقىي تۈركستان قۇرماقچى...» دېگەندەك سۆزلەرنى تارقىتىپ يۈرمەكتە. بىزنىڭچە بۇ گەپنىڭ تامامەن ئاساسى يوق. بۇ پەقەت ئىلگىرى تارقالغان ئاتالمىش «قازاقلارنىڭ ھوقۇقى قالمىدى، ئۇيغۇرلار تۈركستانىنى ئۆلتۈردى، ئىلىلىقلار كومۇنىزم قۇرماقچى» دېگەندەك ئۆسەك سۆزلەر بىلەن ئوخشاش بىر قېلىپتىن چىققان پىتنە ـ پاساتلار-دىن ئىبارەت، خالاس. ئاللا گۇۋاھ، بىز مۇسۇلمان. مۇسۇلمانلار ھەرگىز ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ. رەھمجان ئەپەندىم، ئۇ-بۇلخەيرى ئەپەندىم ۋە مەن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە ۋەكىل بولۇپ تىنچلىق بىتىمگە ئىمزا قويدۇق (قىزغىن ئالقىشلار). ئۆلكىدىكى *99%* خەلق بۇ ۋەكىللەرنى قىزغىن قارشى ئالدى، يېڭى ھۆ-كۈمەتنى خەلقچىل ھۆكۈمەت دەپ چىن دىلىدىن ھىمايە قى-دى، بۇنى ئادەتتىكى ھەربىر ھەربىكىتى بىلەن ئىسپاتلىدى. مەسىلەن، بىز ئىچكىرىگە بېرىشتىن ئىلگىرى قومۇل خەلقى شۇ يەردىكى مىلىتارىستلارنىڭ رەھمسىزلىكىگە چىدىماي قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنىكەن. مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان ئەپەندىم، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئەپەندىم ۋە باش كاتىپ لىۋ مېڭچۈن ئەپەندىلەر مەخسۇس قومۇلغا بېرىپ بۇ ۋەقەنى بىر كېچىدىلا توغرا بىر تە-رەپ قىلدى. تاغلىقلار تىنچلاندى. لېكىن ئۇقۇشمىزچە، ھەربىي ۋە ساقچىلار شەرتىنى بۇزغان. يېقىندا تۇرپاندا ئون نەچچە ئادەم قولىغا قورال ئېلىپ، كۆرەش قىلماقچى بولۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئە-ۋەتكەن ۋەكىلى مېنى ئىزدەپ كېلىپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش لازىممۇ ئەمەسمۇ؟ دەپ سوردى (بۇنى گومىنداڭ ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرى مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرغان ـــ ئاپتوردىن).

مەن ئۇلارغا: «بىز قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ بولدۇق، ھازىر بىز ‹تىنچلىق بىتىمى› گە ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك» دېدىم. شۇنداق

قىلىپ، باشقىلار ئۇلاردىن: «سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا بىزنىڭ رەھبىرىمىز قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى تەستىقلىغان يازما ئىسپات بار-مۇ؟» دەپ سوراپتۇ، ئۇلارنىڭ قولىدا ھېچقانداق ئىسپات بولمىغانلىقتىن، كىشىلەر ئۇلارنى ناھىيەلىك ھۆكۈمەتكە ئۆتكۈزۈپ بېرىپتۇ. شۇ كۈنى مەن مۇنداق بىر خەۋەرنى تاپشۇرۇۋالدىم، ئەگەر ئەينى چاغدا ھەربىي قوشۇن ئوتتۇرىغا چىقىپ توسۇغان بولسا، تۈرپان خەلقى قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى ئىكەن.

بۇ ئىككى ئىش خەلقىمىز ھەرقانچە زۇلۇم چەكسىمۇ رەھبەرلىرىنىڭ توغرا ھۆكۈم چىقىرالايدىغانلىقىنى، كۆتەلەيدىغانلىقى ۋە سەۋر قىلالايدىغانلىقىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. قىسقىسى، ھازىرقى مەسىلە ئاساسىي قانۇن ۋە بىتىمنىڭ خەلقنىڭ تەلىپىنى قانداقىرالايدىغان - قانداقىرالمايدىغانلىقىدا، ئاساسىي قانۇن ۋە بىتىمدە تۈزۈپ چىقىلغان ھوقۇقنىڭ ھەقىقىي تۈردە خەلقنى تاپشۇرۇلدىغان - تاپشۇرۇلمايدىغانلىقىدا. مەسىلە ھۆججەتلەردە بەلگىلەنگەن ھوقۇقنىڭ ئۇزۇل - كېسىل خەلقنى تاپشۇرۇلدىغان - تاپشۇرۇلمايدىغانلىقىدا، ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغانلىقىدا؛ مەسىلە مەمۇرىي ۋە ھەربىي كۈچنىڭ ھەرقانداقنىڭ خەلقنىڭ ھوقۇقنى يۇرگۈزۈشىگە بىر ۋاستە ياكى ۋاستىلىك ئارىلاشماسلىقىدا.

خەلقچىل سىياسەت يولغا قويۇلدى، ھەربىر مىللەت بارا-ۋەر ھوقۇققا ئىگە بولدى. ھەرکىمنىڭ سۆز قىلىش، مەتبۇئات، يىغىلىش ئۆتكۈزۈش ھوقۇقى بار. لېكىن كۆرسىتىلگەن دائىرىدىن چىقىپ كەتكەن تەھدىت ۋە كۈچ كۆرسىتىش ھەرىكىتىدە بولۇشقا ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭغا ئەمەلىيەتتە رىئايە قىلىش كېرەك. پەقەت شۇنداق قىلغاندىلا خەلقچىل سىياسەتنى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ، خەلقمۇ قوزغىلاڭ قىلىپ ئولتۇرمايدۇ.

خەلقىمىزنىڭ دۈشمىنى كىم؟

تارىخىمىزدىن ئېلىپ قارىغاندا، ئۆلكىمىزدىكى ھۆكۈمدارلار ئۆلكىمىزدە مانجۇ، خەنزۇ خەلقى بىلەن يەرلىك خەلقلەر مۇناسىۋىتىنى پاتىرتسى ۋە قەبىلىلەر ياكى سىپارتالىقلار (ئەيلۈت خەلقىگە ھاكىم بولۇپ ئالغان ئاز سانلىق قۇلدارلار) بىلەن ئەينى

لۇتلار (قەدىمكى يۇنانستانىنىڭ جەنۇبىدىكى سىپارتا دېگەن جايدىكى قۇللار) مۇناسىۋىتى قىلىپ كەلگەنىدى.

سىپارتالىقلار بىلەن ئەيلۇتلار ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان قۇلدارلار بىلەن قۇللار مۇناسىۋىتىگە ئوخشاش، بۇ يەردىكى ھۆكۈمدارلار بىلەن يەرلىك مۇسۇلمان ۋە موڭغۇل خەلقلىرى ئارىسىدىمۇ قۇلدارلار بىلەن قۇللار مۇناسىۋىتى مەۋجۇت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن يەرلىك مۇسۇلمانلار بىلەن موڭغۇللار خەنزۇ ۋە مانجۇلارنى موڭغۇل ۋە مۇسۇلمان خەلقىنىڭ قاتىللىرى ۋە گۆركارلىرى دەپلا ھېسابلايتتى.

1911 ـ يىلىدىكى شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ نەتىجىلىرى تارىخىۋىلىنغاندىن كېيىن مانجۇلارمۇ مۇسۇلمانلار بىلەن موڭغۇللار تەرىپىگە ئىتتىرىۋېتىلدى. خەنزۇ مىللىتى مۇسۇلمان، موڭغۇل، شىبە، سولۇن قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ سىپارتالىقلىرى بولۇپ قالدى. شۇنداق قىلىپ قۇلدارلىق بىلەن قۇللۇق مۇناسىۋەتنى يوقىتىش ئۆلكىمىزدىكى ئاساسىي مەسىلە بولۇپ قالدى. پەقەت مۇشۇنداق مۇناسىۋەتنى يوقاتقاندا، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ ۋەزىيىتىنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدىغانلىقىنى ئوبدان چۈشەنگەن شېڭ شىسەي مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ ئۇزلۇكسىز كېڭىيىپ ۋە ئۇلغىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىلگىرىكىدەك ھالەتنى ساقلاپ قالغىلى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى. بۇنداق مۇناسىۋەتنى يوقىتىشنىڭ بىرلا يولى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ، مىللەتلەر باراۋەرلىكى ئاساسىدىكى خەلقچىل سىياسەت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى تەمىن ئەتمەك ئۈچۈن بەزى تەدبىرلەرنى كۆردى. پۈتۈن ئىدارىلەرگە يەرلىك ئادەملەردىن خىزمەتچىلەرنى جەلپ قىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن يەرلىك مۇسۇلمان ۋە موڭغۇللار بىلەن مانجۇ ۋە خەنزۇ مىللىتى ئارىسىدا بىرقەدەر ئىشەنچ پەيدا بولۇشقا باشلاپ، خەنزۇلار بىلەن دوستلۇق مۇئامىلە باشلاندى. شۇ يول بىلەن خەلقنىڭ ھمايىسىگە ۋە ھۆرمىتىگە ئىگە بولغان شېڭ شىسەي ئۆز ئورنىنى مۇستەھكەملىۋالغاندىن كېيىن، يەنە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىپ، ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى قۇرۇۋالدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەقەلەر تېخى ئېسىڭىلەردىن كۆتۈ-

رۇلگىنى يوق. دېمەك، ئەنە شۇ شېكى ۋاقتىدىكى ئۇزاق داۋام قىلمىغان، ناھايىتى قىسقا ئۆمۈر سۈرگەن، تولۇق تۈرمۈشقا ئاشمىغان مىللەتلەر باراۋەرلىكى ئاساسىدىكى خەلقچىل سىياسەت ئۆلكىمىز تىنچلىقنىڭ ئاساسى ئىكەنلىكىنى ئەمەلىيەت ئىسپات قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ قېتىمقى بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز قايسىبىر مىللەتكە قارشى قارىتىلغان ھەرىكەت ئەمەس ئىدى. بۇ قېتىمقى بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز ئۆلكىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن قوزغالغان ھەرىكەت ئىدى. راست، مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ئىسىتىبدات ھاكىمىيەت بىلەن ئالاقىسى بولمىغان خەنزۇ ئەھلىدىنمۇ زەربىگە ئۈچرىغانلىرى يوق ئەمەس، ئۇلار ناھايىتى ئاز سانىنى تەشكىل قىلىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ، بۇنى بىز ئىنكار قىلالمايمىز. لېكىن، ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سابىق ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ ئەكسىيەتچىل ئەمەلدارلىرىنى ئەيىبلەش كېرەك. چۈنكى، ئۇلار ئەھۋالنىڭ ئەڭ جىددىيلەشكەن مەزگىلىدە خەنزۇ ئەھلىگە قورال تارقىتىپ بەرمىلەر، خەنزۇ خەلقى بىلەن ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ پەرقىنى ئاجرىتالماي تۇرغان خەنزۇدىن باشقا خەلق قوزغالغاندىن كېيىن، خەنزۇ خەلقىنىڭ قولىدىكى قورالنى كۆرۈپ، «بىزنىڭ دۈشمىنىمىز خەنزۇ ئىكەن» دەپ ھېسابلاپ قالدى. غۇلجا قوزغىلىڭى كېڭىيىپ ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، غۇلجىدىكى خەنزۇ خەلقى «بىزنىڭ ئىستىبدات ھاكىمىيەت بىلەن ھېچقانداق ئالاقىمىز يوق» دەپ چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، خەلقىمىز ئۇلارغا نىسبەتەن توغرا مۇناسىۋەتتە بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۈگۈن خەلقىمىز ئۆزىنىڭ دۈشمنى خەنزۇ مىللىتى ئەمەسلىكىنى ياخشى بىلىدۇ. بۈگۈن خەلقىمىز ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ياقلىغۇچى، ئىستىبدات سىياسەتنى ھىمايە قىلغۇچى، مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ئىنكار قىلىدىغان مۇتەئەسسىپ ئۇيغۇرلارنى، ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن خەلق مەنپەئەتىنى پۈتۈنلەي سېتىۋېتىدىغان جاھىل ئۇيغۇرلارنى ئۆزىنىڭ دۈشمنى دەپ ھېسابلايدۇ. خەلقىمىز قايسى مىللەتتىن بولمىسۇن، خەلقچىللىق سىياسىتىگە قارشى چىقىپ، مۇستەبىتلەر ئا-

رىسىدىن ھمايىچىلەر تېپىشقا ئۇرۇنغۇچىلارنىڭ دۈشمەن ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى. خەلقىمىز ئومۇمەن خەنزۇ مىللىتىگە قارشى تۇرمايدۇ. خەنزۇ خەلقىنىڭمۇ دۈشمىنى بولغان مۇستەبتچىلەرگە قارشى تۇرىدۇ.

دېمەك، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ دۈشمىنى خەنزۇ مىللىتى ئەمەس، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ دۈشمىنى ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ياقلىغۇچى، مۇستەبت سىياسەتنى خالىغۇچى، خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغۇچى مۇتەئەسسىپ ئۇنسۇرلار ۋە ئۇلارنى ھمايە قىلغۇچىلاردۇر.

قومۇلنى كىم سورايدۇ؟

مەن ئىچكىرىگە قۇرۇلتايغا ئۆتۈپ كېتىپ بارغىنىمدا، قومۇل خەلقىدىن يولۇاس بەگ ئەپەندىم ئۇستىدىن «قومۇل مېنىڭكى»، «قومۇلنى مەن سورايمەن» دەيدۇ دېگەن شكايەت چۈشتى. مەن ئىچكىرىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، يېقىندا قومۇلدىن يەنە بىر «يولۇاس بەگ ئەپەندىم ئىچكىرىدىن تاپانچىلارنى ئېلىپ چىقىپتۇ، دەرۋازىسىنى ئىككى ئەسكەر دائىم ساقلاپتۇ، مەن قومۇلنى سورايمەن، قومۇل مېنىڭكى، قومۇلدا كىمنىڭ ھەققى بار ئىكەن، قېنى قايسىڭ ماڭا ئىتائەت قىلمايسەن؟» دەپ خەلقنى قورقۇتۇپتۇ، دېگەن شكايەت كەلدى.

ھەقىقەتتە قومۇل كىمنىڭكى ۋە قومۇلنى كىم سورايدۇ؟

مەن ھازىر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، لېكىن، مەن ئىنقىلابقا ئاتالانغان ۋاقىتتا مەن رەئىسنىڭ مۇئاۋىنى بولمەن، دەپ ئويلىغىنىم يوق ئىدى. بىز ئومۇمەن تەخت ئۈچۈن كۈرەشكەن ئەمەس ئىدۇق، ھازىرمۇ مەن ھەرگىز مۇئاۋىن رەئىسلىك دائىملىق مېنىڭ ئورنۇم دەپ ئېيتمايمەن. بىزنىڭ كۈرىشىمىزنىڭ ئاساسىي مەقسىتى — ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى يوقىتىپ، ھاكىمىيەتنى خەلقىقە ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى، خەلقچىل سىياسەت دېمەك، ھاكىمىيەتنى خەلققە تاپشۇرماق دېمەكتۇر. بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسىنى خەلق سايلايدۇ. شۇ ۋاقىتتا خەلق كىمنى خالىسا، شۇ كىشى رەئىس بولىدۇ. رەئىس خەلقنىڭ دېگىنىنى قىلمىسا، خەلق ئۇنى ئېلىپ تاشلايدۇ. ھېچكىم رەئىسلىك مېنىڭ ئورنۇم، مەن رەئىس

بولمەن دەپ ئېيتالمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، ئاز كۆندە ۋا-
لىلارنىمۇ خەلق سايلايدۇ. ھېچبىر ۋىلايەت ھېچكىمنىڭ ئە-
مەس، ھەربىر ۋىلايەتنىڭ ئىگىسى شۇ ۋىلايەتنىڭ خەلقىدۇر.
ۋىلايەتنىڭ خەلقى كىمنى خالىسا، شۇ كىشى شۇ ۋىلايەتكە ۋا-
لي بولىدۇ ۋە شۇ ۋىلايەت خەلقىنىڭ خىزمەتچىسى بولىدۇ.
ئەمما شۇ ۋىلايەتنىڭ غوجايىنى ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ تاپ-
شۇرۇقى بويىچە شۇ ۋىلايەتنى سورىغۇچىدۇر. دېمەك، قومۇل
خەلقى يولۋاس بەگ ئەپەندىنى ھمايە قىلىپ ۋاقىلىققا سايە-
لىسا، قومۇلنى يولۋاس بەگ ئەپەندىم سورايدۇ. قومۇل خەلقى
يولۋاس بەگ ئەپەندىمنى ۋالي قىلىپ سايلىمىسا، يولۋاس بەگ
ئەپەندىم قومۇلنى سورىيالمايدۇ. بۇنى خەلقىمز ياخشى چۈش-
نىشى لازىم. ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدىن ھېچقانداق ئارتۇق جايى
يوق، ھەممىنىڭ ھەممىگە ئوخشاشلا خۇسۇسىيەتلىرى بار،
ھەممە ئوخشاشلا بىر ئاللانىڭ بەندىسى، ئاللانىڭ بەندىسى
بولغان كىشى ئۆزىگە ئوخشاش بەندىدىن قورقۇپ، ھۆرمەت
قىلىشى پەقەت يارىمايدۇ. چۈنكى، ھېچكىم خەلقنىڭ ئىگىسى
بولالمايدۇ. (داۋاملىق چاۋاك)

تۈركىستاننى كىم ئۆلتۈردى؟

تۈركىستان (بۇ كىشىنىڭ مىللىتى قازاق، ئىسمى تۈركىس-
تان) نى بىز ئالتاي ۋىلايىتىگە سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپ-
پىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ بەلگىلەپ بەردۇق، سالىسنى تارباغا-
تاي ۋىلايىتىگە ئەۋەتتۇق. مەن چۆچەكتىن قايتىپ كېلىۋاتقان ۋا-
قىتتا، قۇتۇبىدا تۈركىستان بىلەن سالىسلارنى يولۇقتۇردۇم،
ئۇلارغا ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىشلىرى
توغرۇلۇق تاپشۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتىم. ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئاردىدىن
بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن «دۆربىلجىندە تۈركىستان ئۆلتۈ-
رۈلدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدىم. ماڭا كەلگەن خەۋەر مەز-
مۇنى — تۈركىستان ئەپەندىم دۆربىلجىن كىنوخانىسى ئالدىدا
كىتاب تارقاتقان ۋاقتىدا، «تارقاتقۇزمايمز» دەپ ئاردىدا جاڭجال
چىقىپ، خەلق تۈركىستاننى ئۈرۈپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ. بۇنى
تېخىمۇ چوڭقۇرراق چۈشىنىش ئۈچۈن ئەيسا بەگنىڭ 5 ـ سېنـ-
تەبىر ئېچىلغان قۇرۇلتايدا سۆزلىگەن نۇتقىغا نەزەر سالماق

لازىم. مانا ماڭا كەلگەن خەۋەرنىڭ مەزمۇنى شۇنىڭدىن ئىبارەت. قانداقلىكى بولمىسۇن، ئەلۋەتتە تۈركىستانىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە قەتئىي قارشىمىز. ئومۇمەن قاتىللىق، بۇنداق ئايرىم كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش بىزنىڭ يولىمىز ئەمەس، ھېلىغۇ تۈركىستان ئىكەن، ئۇنىڭدىن باشقا بىزنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنىمىز بولغان تەقدىردىمۇ ۋە جەمئىيەتتە ئەڭ يۇقىرىقى ئورۇننى ئالغان كىشى بولسىمۇ، ئۇنداق ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلىغا قەتئىي قارشىمىز. ئايرىم كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش بىلەن مەۋجۇت تۈزۈمنى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىز ناھايىتى ياخشى بىلىمىز. ئەگەر بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈش بىلەن تۈزۈمنى ئۆزگەرتىشكە بولىدىغان بولسا، بىز ئاللىقاچان شېڭ شىسەينى بىر بۇلۇڭدا ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولاتتۇق (گۇلدۇراس ئالقىشلار). لېكىن، بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈش بىلەن تۈزۈمنى مۇتلەق ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىز ياخشى بىلىمىز. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئايرىم كىشىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ئىستىبداتچىلارنى قۇتراتىشقا ۋە يۈزلەپ بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ تۇرمىگە چۈشۈشىگە ۋە ئۆلتۈرۈلۈشىگە سەۋەبچى بولىدۇ.

دېمەك، بىز ئايرىم كىشىلەرنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈشكە نەزەرىيە جەھەتتىنمۇ قەتئىي قارشىمىز.

شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن نەنجىڭگە كېتىشتىن ئىلگىرى «دۆربىلجىنگە بىر تەكشۈرۈش ھەيئىتى ئەۋەتكىلەر، تەكشۈرۈپ كەلسۇن» دەپ تاپشۇرۇپ كەتكەنىدىم. ئەلۋەتتە، تۈركىستانىنىڭ ئايرىم كىشى ياكى ئايرىم كىشىلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈشى ئېنىقلانسا، ئۇنىڭغا قاتتىق جازا بېرىلىشى كېرەك. لېكىن، ھازىرقى مەسىلە يالغۇز تۈركىستانىنىڭ ئۆلۈمىدە ئەمەس، مەن نەنجىڭگە مېڭىشتىن ئىلگىرى، ئۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى خادىۋاڭ خانىم جانابلىرى مېنىڭ ئالدىمغا كىرىپ، «تۈركىستانىنى نۇرمەدى ئۆلتۈردى» دېدى.

بىزدىن ھېچقانداق سۆز بولمىغاچ، يەنە بىر كۈنى كېلىپ «تۈركىستانىنى ئۇرۇمچىدىكى قازاق ياشلىرى ئۆلتۈرۈۋەتتى» دېدى. بۇنىڭغىمۇ ئۇن چىقارمىغاندۇق. بۇ يەنە «تۈركىستانىنى ئابدۇكېرىم ئۆلتۈردى» دېدى. ئۇنىڭغىمۇ ئۇن چىقارمىدۇق. قۇرۇلتايغا كېتىۋېتىپ لەنجۇغا بارغاندىن كېيىن، ئۇ يەنە «تۇر-

كىستانىنى ئەخمەت ئەپەندىم ئۆلتۈرۈۋەتتى» دەپ گەپ تارقاتتى. ھازىر تۈركىستانىنى ئۆلتۈرگەن قاتىللار ئۈرۈمچىدىكى قازاق ياشلىرى، ئەخمەت ئەپەندىم، رەھمجان ئەپەندىم، ئابدۇكېرىم ئەپەندىم ۋە دەللىقان ئەپەندىملەر بولۇپ قالدى. ھېسابنى مۇشۇ پەدىدە قىلىدىغان بولسا، تۈركىستانىنى ئۆلتۈرگەن قاتىللار جەزمەن تېخىمۇ كۆپ بولۇپ چىقىدۇ. ھازىرچە قاتىللار مۇشۇنچىلىك بولۇپ تۇرسۇن.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى فرانسىيەدە دېموكراتلار بەلەن ئەكسىيەتچىلەر ئوتتۇرىسىدا جىددىي كۈرەش بولۇپ ئۆتكەن. ھەربىي تەرەپ دېلفىس زەبىد دېگەن بىر يەھۇدىينى ۋەتەن خائىنى دەپ ئەيىبلىگەن. ئەمەلىيەتتە ئۇ گۇناھسىز ئىكەن. لېكىن، ئۇنىڭ گۇناھكار ياكى گۇناھكار ئەمەسلىكى دېموكراتىيە بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك ئوتتۇرىسىدىكى، ھەققانىيلىق ۋەتەرەققىيپەرۋەرلىك بىلەن مۇستەبتىلىك، ئىستىبداتلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش مەسىلىسىگە بېرىپ تاقالغان. ئەگەر دېلفىس زەبىد گۇناھكار دەپ ئېلان قىلىنسا، بۇ خەلق ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنغانلىقىنىڭ ئالامتى؛ گۇناھسىز دەپ ئېلان قىلىنسا، خەلق ھاكىمىيتى يولغا قويۇلغانلىقىنىڭ ئالامتى بولىدىكەن. بۇ مەسىلە ئوغرىسىدا مەشھۇر فرانسىيە يازغۇچىسى ئېممىل زولا «مەن شىكايەت قىلىمەن» دەپ بىر كىتاب يېزىپ، مۇستەبىت، ئىستىبداتلارنى ئەيىبلىگەن. بۇگۈنكى كۈندە ئېممىل زولا ھايات بولغان بولسا، تۈركىستانىنىڭ مەسىلىسىنى توغرا يېشىپ بەرگەن بولاتتى.

باشقىلارنى كىم ئۆلتۈردى؟

كۈچادىن ئالغان ئېنىق خەۋەرگە قارىغاندا، كۈچادىكى داۋۇت ۋاڭ ھەربىي ۋە ساقچى ئەمەلدار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ يىغىلىشقا كەلگەن خەلقنى پىلىموتقا تۇتقان. نەتىجىدە بىر خەۋەرده توققۇز ئادەم، يەنە بىر خەۋەردە 15 ئادەم ئۆلگەن. خوتەن كېرىيەدىن ئېلىنغان ئېنىق خەۋەرگە قارىغاندا، سايلام مەجلىسى ئاچقان ۋاقىتتا كېرىيەدە مىلتىقلار ئېتىلىپ تۇرغان. نەتىجىدە تۆت ئادەم ئۆلگەن. ئۇ ئاممۇۋى يىغىن ئېچىلغاندا يۈز بەرگەن ئىش. بۇنىڭدىن تاشقىرى، «مېنىڭ ئىنىم» نى، «مېنىڭ بالام» نى «بەلەن ئەكسىيەتچىلەر ئوتتۇرىسىدا جىددىي كۈرەش بولۇپ ئۆتكەن. ھەربىي تەرەپ دېلفىس زەبىد دېگەن بىر يەھۇدىينى ۋەتەن خائىنى دەپ ئەيىبلىگەن. ئەمەلىيەتتە ئۇ گۇناھسىز ئىكەن. لېكىن، ئۇنىڭ گۇناھكار ياكى گۇناھكار ئەمەسلىكى دېموكراتىيە بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك ئوتتۇرىسىدىكى، ھەققانىيلىق ۋەتەرەققىيپەرۋەرلىك بىلەن مۇستەبتىلىك، ئىستىبداتلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش مەسىلىسىگە بېرىپ تاقالغان. ئەگەر دېلفىس زەبىد گۇناھكار دەپ ئېلان قىلىنسا، بۇ خەلق ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنغانلىقىنىڭ ئالامتى؛ گۇناھسىز دەپ ئېلان قىلىنسا، خەلق ھاكىمىيتى يولغا قويۇلغانلىقىنىڭ ئالامتى بولىدىكەن. بۇ مەسىلە ئوغرىسىدا مەشھۇر فرانسىيە يازغۇچىسى ئېممىل زولا «مەن شىكايەت قىلىمەن» دەپ بىر كىتاب يېزىپ، مۇستەبىت، ئىستىبداتلارنى ئەيىبلىگەن. بۇگۈنكى كۈندە ئېممىل زولا ھايات بولغان بولسا، تۈركىستانىنىڭ مەسىلىسىنى توغرا يېشىپ بەرگەن بولاتتى.

باشقىلارنى كىم ئۆلتۈردى؟

كۈچادىن ئالغان ئېنىق خەۋەرگە قارىغاندا، كۈچادىكى داۋۇت ۋاڭ ھەربىي ۋە ساقچى ئەمەلدار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ يىغىلىشقا كەلگەن خەلقنى پىلىموتقا تۇتقان. نەتىجىدە بىر خەۋەرده توققۇز ئادەم، يەنە بىر خەۋەردە 15 ئادەم ئۆلگەن. خوتەن كېرىيەدىن ئېلىنغان ئېنىق خەۋەرگە قارىغاندا، سايلام مەجلىسى ئاچقان ۋاقىتتا كېرىيەدە مىلتىقلار ئېتىلىپ تۇرغان. نەتىجىدە تۆت ئادەم ئۆلگەن. ئۇ ئاممۇۋى يىغىن ئېچىلغاندا يۈز بەرگەن ئىش. بۇنىڭدىن تاشقىرى، «مېنىڭ ئىنىم» نى، «مېنىڭ بالام» نى «بە-

تىم» دېمەك «ھوقۇق» دېمەك دېگىنى ئۇچۇن قاماپ قويدى، مېـ
نىڭ ئاتامنى «بالاڭ غۇلجىدا ھەربىي خىزمەتتە ئىكەن» دەپ قـا
ماپ قويـدى، دېگەن ئەرزلـەر توختـماي كېلـپ تۇرۇۋاتـىدۇ.
خەلقنىڭ ئەرزىنى ۋە خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى بىز سايلامنى نازارەت
قىلىشقا ئـەۋەتكەن ۋەكـىللىرىمىز ۋە خەلـقنىڭ ئـۆز ئاغزىدىـن
ئاڭلاپ باقايلى:

جەنۇبنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

قەشقەردە ئەھۋال بىرئاز ياخشى دەيدۇ. ئـەھۋال ياخشـى
بولغان قەشقەرنىڭ ئەھۋالىنى ۋەكىلىمىز سەيپىدىن ئەپەندىمدىن
ئاڭلاپ باقايلى.

(1) بۇرۇن تاشقورغان پارتىزانلىرىغا قاتناشقـان ئابىت قـا
رى، ھەسەن ھاجى ۋە تۇرسۇنئاخۇن دېگەن كىشىلەر بار ئـە
كەن. بۇلار يېڭىسارغا قاراشلىق «قىزىل» دېگەن يـۇرتتىن بـو
لۇپ، پارتىزانلار تەركىبىدە مەسئۇل خىزمەتلەردە بولـغانىكـەن.
بىتەمدىن كېيىن، ئۇلار قوراللىرىنى تـاشلاپ قايتـىپ كەلگـەن
بولسىمۇ، لېكىن شۇ يەردىكى ھەربىيلەر بۇلارنىڭ مال ـ مۈلـ
كىنى تالىۋالغانلىقى سىرتىدا، ھايـاتىغا خـەۋپ سېلىـپ قويغانـ
كەن. مەن يېڭىسارغا بارغاندا، ئۇلار ماڭا ئەھۋالنى ئېيتىپ ئەرز
بەردى، ماڭا پەقەت كوچىدا كۆپچىلىك ئالدىدا ئۇچراشتى. مـەن
كېيىن جاۋابىنى بەرمەكچى بولۇپ قايتتىم، مەن قايتىپ يېرىم سا
ئەت ئۆتمەي، يېڭىسارىدىكى پولكوۋنىك، قىرغىز ئۇيۇشما رەئـە
سى باراتبېك دېگەن كىشى ئارقىلىق ئۇ ئۇچ ئادەمنى چاقىرتـىپ
قامىغان. باراتبېكنى تـاغقا چىقىرىۋەتكـەن. بـىز گېنېرال جاڭفـا
(42 ـ دىۋىزىيەنـىڭ باشلـىقى) ئۇلارنـى چىقـىرىش توغرۇلـۇق
تەكلىپ بەرسەك، ھەربىيلەر تەرىپىدىن قامالغـىنى يالغـان، دەپ
ئىنكار قىلدى. كېيىن باراتنى چاقىرتىپ سورىغاندا، ئۇ خاتا قـى
تىمەن دېدى ۋە ئىسپات قىلىپ ھۆججەت بەردى (بۇ ھۆججـەت
بۇرھان ئەپەندىمدە). بۇ ھالدا بىز بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەئىسى
جاڭ جىجۇڭغا تېلېگراممـا بەرگەنـدۇق، ئۇ يەردىكى ھـەربىيلـەر
جاڭ بۇجاڭغا ھەم بىزگە «ئۇ ئۇچ كىشى تـاشقورغان ئـارقىلـىق
چەت مەملىكەتكە قېچىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ، ئۇنى بىر پادىچى كۆـ
رۈپتۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

(2) مارالبېشى ساقچى ئىدارىسى باشلىقىنىڭ 470 مىڭ دوللارغا خيانەت قىلغانلىقى ئىسپاتلانغاندىن كېيىن، ئۇ دەلىل ـ ئىسپاتلىرى بىلەن سوتقا بېرىلگەن، ئۇنىڭ ئورنىغا قۇربان نامىلىق بىر كىشى ۋالىي ئىدارىسى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ۋە بۇ ھەقتە ئېچكى ئىشلار نازارىتىگە خەۋەر قىلىنغاندى. لېكىن ئون كۈن ئۆتمەي، قۇربانىنى ھەربىيلەر باغلاپ يېڭى شەھەرگە ئەۋەتىپ بېرىپتۇ، بىز ئۇنى ۋالىي مەھكىمىسگە تاپشۇرۇش توغرىسىدا بىرقانچە قېتىم ئېيتتۇق، بۇگۈن، ئەتە دەپ بىز قايتقانغا قەدەر تاپشۇرمىدى. بىز كېلەردە كۆردۈڭكى، سوتقا بېرىلگەن سابىق باشلىقنى سوتتىن چىقىرىپ، مارالبېشى ساقچى ئىدارىسگە يەنە باشلىق قىلىپ قويۇپتۇ.

(3) يوپۇرغا ناھىيەلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى جىڭ شۇيۈەن خيانەتلىرى ئۈچۈن ئورنىدىن ئېلىپ سوتقا بېرىلگەن، بۇنى ۋالىي مەھكىمىسى ئالىي سوتقا مەلۇم قىلغانىدى. بۇ ئادەمنىمۇ ھەربىيلەر سوتتىن چىقىرىۋېلىپ يەنە ئۆز خىزمىتىگە قويۇپتۇ.

(4) ئادەملەر يوقلىپ كېتىش ئىشلىرى دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىكەن. مەسىلەن، ياسىن ئاتلىق بىر كىشى ئىز ـ دېرەكسىز يوق بولۇپ كېتىپتۇ، كېيىن ھەربىي تۈرمىدىن چىققان ئۈچ كىشى ياسىننى «ھەربىي تۈرمىدە كۆردۈم» دېگەن. ھەربىي تەرەپ بۇنى بىلگەندىن كېيىن ئۈچ كىشىنى يەنە ھەربىيلەر ئەكىرىپ ئۇرۇپ تۇرۇپ، ئىككىسىگە مەجبۇرىي رەۋىشتە ياسىننى «كۆرمىدۇق» دەپ ھۆججەت يازغۇزۇۋالغان ۋە بىرەيلەننى قول قويۇپ بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن چىقارمىغان. يەنە يېقىندا ئابدۇللا دامۇللام دېگەن كىشىنىڭ ئوغلى قەشقەرگە كېلىپ ياسىن سەتەڭ بىلەن ھەق تەلەپ دەۋاسى قىلغانىدى، بۇ ھەم دېرەكسىز يوق بولۇپ كەتتى.

(5) بىز بارغاندىن كېيىن، بۇرۇن خەلققە زالىملىق قىلغان خەلق دۈشمەنلىرىدىن بىرى جەمئىيەت خىزمىتىدىن سىقىپ چىقىرىلغانىدى. لېكىن ھەربىي ۋە ساقچى تەرەپ دەرھال ئۇنى قوللاپ، يۇقىرى خىزمەت بېرىش بىلەن ھمايە قىلماقتا. مەسىلەن، يېڭىشەھەر ھاكىمى خۇاڭ چىيۇنى ھەربىي ۋە ساقچى باشلىقى قىلىپ ئۇنىڭغا پولكوۋنىكلىق ئۇنۋانى بەردى. ئابدۇل-

رەھىم، ئابدۇلقېيۇم، مامۇت بەگ، ئەھمەت بەگ... لەرنى قوللاپ يۆلىدى. ئۇنداقلار يەنە ئىككىنچى ئۈسۇل بىلەن ئۆز رولىنى ئويىنىماقتا، ياسىن سەتەك، ئىمىنھاجى دېگەن كىشىلەرنى قوللاپ ھەرىكەتكە سالماقتا.

(6) يەكەن ۋالىيسى جۇ فاڭگاك ماڭارىپ نازارىتىدىن بارغان ئەنۋەر يۈسۈپنى قاماپ يوقاتتى، ئۇ ئىنكار قىلىدۇ. ئەمما، بىزدە ئۇنىڭ قامىغانلىقى ھەققىدە ئېنىق پاكىتلار بار، بۇرھان ئەپەندىم ھەم بار.

خوتەن ئەھۋالى توغرۇلۇق مۇھەممەتئىمىن ھەزرىتىمنىڭ بايانىنى ئاڭلاپ كۆرەيلى:

(1) خوتەن ۋىلايىتىدە ئىستىبدات قۇيرۇقلىرىدىن بولغان بەك ئازچىلىق كىشىلەردىن باشقا، پۈتۈن خەلق يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى، بىتىم ۋە سىياسىي پروگراممىسىنى ھمايە قىلىدۇ. سايلام كۈنلىرىدە قېرى، ياش، ئەركىشى ۋە خوتۇن كىشىلەر بىتىم، سىياسىي پروگراما ۋە سايلام قائىدىلىرىنى تەشۋىق قىلىشقا كىرىشتى.

(2) بۇ ئەھۋالدىن ئۆزىگە زىيان كېلىشىدىن قورقىقان بىر قانچە مۇستەبىت ئۇنسۇرلار ھەربىي باشلىقلارنىڭ پاناھىغا كىرىپ، خەلقچىللىق ھەرىكىتىنى كۆچەپ توختىتىشقا ھەرىكەت قىلدى. بۇلارنىڭ ئىشلىرى قىسقىچە مۇنداق:

① سايلام نازارەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى مۇھەممەتئىمىن ئەپەندى 15 يىل بۇرۇن چوماق كۆتۈرۈپ ئىنقىلاب قىلىپ 20 مىڭ خەنزۇنى ئۆلتۈرگەن، ئۇ غۇلجا ئىنقىلابچىلىرىدىنىدۇر، بۇلارنى ھۆكۈمەت سايلام خىزمىتىگە ئەۋەتكەن بولسىمۇ، بۇلار شۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، خەلقنى قوزغىلاڭغا قۇتراتماقتا، ھازىر خوتەندە 22 پولك ئەسكەر تەشكىل قىلدى، پولكوۋنىكلىرى پالان ـ پالانلار... 12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى قاراقاشتا دۇمباق چېلىپ قوزغىلاڭ باشلىماقچى، دەپ ئارقا ـ ئارقىدىن خوتەن ھەربىي باشلىقى لیۇغا ۋە باشقا يۇقىرىقى ھەربىي ئورۇنلارغا يالغان مەلۇمات بەرگەن. ھەربىلەر بۇ مەلۇماتنىڭ يالغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، خەلقچىللىق ھەرىكىتىنى باسماق ئۈچۈن، بۇ مەلۇماتنى باھانە قىلىپ، پۈتۈن خوتەن ۋىلايىتىدە ھەربىي ھالەت

يۇرگۈزدى.

② ھەربىلەر مەزكۇر يالغان بو ھتانغا ئاساسلىنىپ، *12* ـ ئاينىڭ *10* ـ كۈنى قاراقاشتىكى سايلام ھەيئىتى ۋە تەشۋىقات ھەيئىتىدىن *12* ياشنى تۆتۈپ، قاماپ، قىيناپ، ئىككى كىشىنىڭ تىلىدىن «ئىنقىلابىي تەشكىلاتىمىز راست» دەپ ھۆججەت ئالـدى، ھۆججەت بەرمىگەنلەرنى ھەدىدىن ئارتۇق قىيناپ قامـدى. *12* ـ ئاينىڭ *25* ـ كۈنى، بۇرھان ئەپەندىم، سەيپىدىن ئەپەندىم ۋە مۇھەممەتئىمىن ئەپەندىملەر خوتەنگە كېلىپ، ھەر-بىي باشلىق ۋە ۋالىي نۇربەگنى قاتتىق سىقىقاندىن كېيىن، *12* ـ ئاينىڭ *27* ـ كۈنى ئۇلار قاراقاشقا بېرىپ قامالغانلارنى چىقار-دى. لېكىن، ئۇلارغا «ئىشپىيونلۇق» قىلىپ بېرىش ۋە باشقا شەرتلەرنى قويۇپ ھۆججەت ئېلىپ چىقاردى، مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان ئەپەندى باشلىق ئۈچ ھۆكۈمەت ئەزاسىنىڭ «خەلقتە ھېچبىر قارشى ھەرىكەت يوقلۇقىغا بىز كېپىل، ھەربىي ھالەتنى يوقىتىڭ» دېگەن قايتا ـ قايتا تەۋسىيەلرىنى قوبۇل قىلمىدى.

يۇقىرىقى ئىستىبدات قۇيرۇقلىرى، بىرنەچچە مۇستەبىت ھاكىم، ۋالىي ۋە ھەربىيلەر ئۇرۇمچىگە ياشلار ئۈستىدە تۇرلۇك تۆ ھەمەتلەرنى توقۇپ تېلېگرامما ئەۋەتتى، ئۇرۇمچىدىن «بۇ راست بولسا، مۇھەممەتئىمىن نازىر بىلەن بىرلىكتە تۇزىتىڭلەر» دېگەن تېلېگرامما كەلدى. بۇ تېلېگرامما بارغان زامان مۇھەممەت-ئىمىن ئەپەندىدىن ھېچ سۆز سورىمايلا، ياشلارنى قاتتىق سە-قىپ، ئۇرۇپ، سولاپ قىينىغىلى باشلىدى. مۇھەممەتئىمىن ئە-پەندىنىڭ جېنىغا سۇيىقەست قىلماق ئۈچۈن، ھەربىي باشلىق ۋە ۋالىي خوتەنده ۋە قاراقاشتا ئىككى سۇيىقەستچىنى سەككىز سەر ئالتۇن ۋە *40* تۆمەن دوللارغا سېتىۋالدى، لېكىن سۇيىقەست ھەرىكىتى سادىر بولۇشتىن بۇرۇن مەلۇم بولۇپ قېلىپ نەتىجە-سىز قالدى.

③ كېرىيەدە سايلام مەجلىسىنى تارقاتماق ئۈچۈن، ھەربىي ۋە ساقچىلار بىرلىشىپ بازار ھەم مەجلىس ئورنىغا قارىتىپ تەخ-مىنەن *70* پاي ئوق ئاتتى، يەتتە كىشىگە ئوق تېگىپ، تۆتى ئۆلدى، مۇھەممەتئىمىن ئەپەندى ۋالىيغا ۋە ھەربىي باشلىققا «بۇ ۋەقەنى تەكشۈرۈپ جىنايەتچىگە جازا بېرىڭلەر» دەپ ئالا-

ھىدە رەسمىي قەغەز يازسىمۇ، بۇ ئىككىسى تەكشۈرگۈچى دەپ ئىككى پەيجاڭنى ئەۋەتتى، پەيجاڭلار كېرىيەدە بىرنەچچە كۈن ئويناپ قايتىپ كەلدى.

④ كېرىيە، چىرا ۋە لوپ ناھىيەلىرىدە ئەسكەر ۋە ساقچىلار زىيالىي ياشلارنى كۆرگەن يەردە «مۇھەممەتئىمىن چوماقچىنىڭ قۇيرۇقلىرى، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ قۇيرۇقلىرى» دەپ تىللاپ ئۇرۇپ ـ سوقتى. چارىلىرىمىز ئۆزىمىز شۇ ناھىيەدە بار كۈنلىرىمىزدە ئەمەلگە ئاشالمىدى، بىز قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، چىرادا ئىككى مۇئەللىمنى قامىدى. خوتەن ھەربىي باشلىقى لوپقا ئادەم ئەۋەتىپ رەجەپ توختى باشلىق *19* مۇئەللىمنى تۇتۇپ، خوتەنگە ئەكېلىپ قامىدى.

⑤ قاراقاشتا خەلق سايلىغان سايلام نامزاتلىرىنى قورقۇتۇپ نامزاتلىقتىن چىقىرىۋېتىپ، مۇستەبتەلەرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن يۇددىغان شياڭجاڭ، باۋجاڭ ۋە يۈزباشلىرىنى نامزاتلىققا تەيىن قىلدى. شەھەردە كۈندۈزلىرىمۇ ھەربىي ھالەت ئىجرا قىلىپ، خەلقنى شەھەرگە كىرىشتىن توسۇدى، بۇ سەۋەبتىن قاراقاشتا خەلقچىللىق ئۇسۇلى بىلەن سايلام يۈرگۈزۈش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن سايلام قىلىنمىدى.

⑥ خەلقچىللىق ئۇسۇلى بىلەن سايلام ئۆتكۈزۈلگەن ئالتە ناھىيەدىن كېرىيە، لوپ، خوتەن، گۇما ناھىيەلىرىنىڭ يېڭى سايلانغان يەرلىك ھاكىملىرىغا ئىش ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە ھەربىي باشلىق ۋە ۋالىي توسقۇنلۇق قىلدى، مۇئاۋىن رەئىس بۇرھان ئەپەندىمنىڭ بۇ ھەقتە بەرگەن رەسمىي بۇيرۇقىنى رەت قىلدى.

⑦ بىز بۇيان كەلگەندىن بېرى، خوتەن زىيالىيلىرىنىڭ باشلىقى بولغان مۇھەممەت ئەلى دامواللامنى ھەربىي ئىدارىگە ئېلىپ بېرىپ قامىدى، مېنىڭ كانۇايىم ئابدۇل مەجىدنى ۋە تەرجىمانىم ئوسمانىنى ئوغرىلىقچە تۇتۇپ ھەربىيدە قامىدى.

بۇنىڭدىن باشقا ئەھۋاللارنى ۋەكىللەر ئۆزلىرى سۆزلەپ بېرەر.

ئەمدى خەلقنىڭ ئۆز ئاغزىدىن دادى ـ ئەھۋالىنى ئاڭلاپ باقايلى: مەن بىر ـ ئىككى جايدىن كەلگەن ئەرزنى ئوقۇپ بېرەي، مانا ئاقسۇدىن كەلگەن خەتنىڭ ئايرىم جايلىرى:

«سياسىي پروگرامما بويىچە ھەقىقەتنى ياقلىغۇچىلارنى قاماش ئىشلىرى داۋام قىلماقتا، مەسىلەن، ئۇچتۇرپاندا ئابدۇل ئەھەتخاننى، ئاقسۇدا ئوبۇلقاسىم ئىبراھىمنى، تۇرسۇن ياسىن، پەتتارجان ۋە باشقىلارنى، بايدا مۇھەممەت ھاشىم، مەخمۇت سىدىق، ئابدۇرەھىم، ھەسەننى، كۇچادا ئەزىز يۇسۇپ، ھامۇت ئەزىز، مۇھەممەتئىمىن ۋاھىدى، ئابدۇل ئەزىز، ئىبراھىم، مۇھەممەت نىياز، ئابدۇللا ئىسلام، ھەسەن شېرىپ ۋە باشقىلارنى، شۇ ئاردا روزى ئىبراھىم، مىجىت، تاش مۇھەممەتنى، توقسۇدىن ئابدۇقېيۇم، شايىتنى، ئاقسۇ قۇمباشتىن ئاتاۋۇللا قارى، روزى خۇيجاڭ، نىياز بەگ، توختى موللا، نەمەت يۇزبېگى، ئىمىنقارى ھاجىم، ئىمىن ئەلەم ئاخۇنۇمنى، كەلپىنددىن خۇدابەردى سېلىم، ئابدۇلخالىق ۋە ئابدۇرەھىملەرنى بىگۇناھ قاماقتا ئالغان.

قاماش باھانىسى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، قىمار ئويىندى، نەشە چەكتى، ئوغرىلىق قىلدى، ئەسكەرلەرگە ھۇجۇم قىلدى دېگەنگە ئوخشاش تۈرلۈك بوھتانلار. بىتىم ۋە سىياسىي پىروگراممىغا قارشى ئەكسىيەتچىل تەشۋىقاتلارنى ھەر دائىم ئوچۇق-ئوچۇق تىن - ئوچۇق يۈرگۈزۈپ تۇرماقتا، خەلقنى تەشۋىشكە سالماقتا. بىزدە ئاتوم بار، بىر ئاتوم بىلەن شىنجاڭنى يەر بىلەن يەكسان قىلىمىز، دېيىشمەكتە.

ئىلىدىن بارغانلارنىڭ ھەممىسىگە پەقەت كۇن يوق. ئوبۇلقاسىم، ئابدۇرەھىملەر تېخىچە قاماقتا. *10* - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا، ئىلىدىن قورغان بىلەن بايىغا قايتقان خەلقىلەرنى قاماپ ئۇرۇپ، بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن چىقارغان، چىقىپ بىر كۇندىن كېيىن ئابدۇللا دېگەن ئادەم ئۆلگەن. *11* - ئايدا ھۆكۈمەت ئەزاسى جۇڭ دىخۇا ئەپەندىم ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتكەن ئۇچ نەپەر ئادەمنى قاماپ ئۇرۇپ، قىيناپ شۇلارنىڭ نامىدا تۈرلۈك ئەپسانە سۆزلەر بىلەن كوچىلارغا خەت چاپلىغان. مەخسۇم دامولىلام، ئوسمان دامولىلام، ئىسمايىل قازىئاخۇنۇملار يىغلايدۇ. ئۇلار نازارەت ئاستىدا، بىچارىلەرگە پەقەت كۇن يوق».

كىم ئۇيغۇرلار ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ كەتتى دېگەن؟

«قازاقلاردا ھوقۇق قالمىدى، ئۇيغۇرلار ئۇستۇنلۇكنى ئە-

گىلەپ كەتتى» دېگەنگە ئوخشاش گەپلەر ئەمەلىيەتتە «تۇر-كستاننى كىم ئۆلتۈردى» دېگەن گەپ بىلەن باغلىنىشلىق. بۇ مەسىلىنى خادىۋاڭ خانىم بىتىم ئىزالىنىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قايتىدىن تەشكىللەنگەندىن كېيىن ئوت قۇيرۇقلۇق قىلىپ كۆ-تۈرۈپ چىققان، ھازىرمۇ ئىغۋا تارقىتىپ يۈرمەكتە. ھەممەيلەن-گە مەلۇمكى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قايتىدىن تەشكىللەش خەلقچىل سىياسەت ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، ئومۇمىي خەلق نورمال سايلام خىزمىتىگە كىرىشىشتىن ئاۋۋال قوللانغان ۋاقىتلىق تەدبىر ئىدى. خەلقچىل سىياسەت يولغا قويۇلغاندىن كېيىن مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ئىشقا ئاشقان بولاتتى ـ دە، ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ نىسبىتى بويى-چە بەلگىلەشكە توغرا كېلەتتى.

ھازىرچە مىللەت دېگەن بۇ ئاتالغۇنى نەزەريە جەھەتتىن چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرماي، *13* ـ، *14* ـ ئەسىرلەردە موڭغۇللار بىلەن تۈركىي مىللەتلەرنىڭ بىر ئۇقۇمدا ئىكەنلىكىنىمۇ، قا-زاقلارنىڭ ئەسلىدىكى ئۈچ خانلىقتىن (كىچىك يۈز، ئوتتۇرا يۈز، چوڭ يۈز) بىر خانلىق بولۇپ شەكىللەنگىنىگە *250* يىل بولغانلىقىنىمۇ تىلغا ئالماي، پەقەت بۈگۈنكى كۈنلۈكتە بىتىم ئىجرا قىلىنۋاتقان ۋاقىتتا قازاق خەلقىنىڭ ھوقۇقىنىڭ كاپالەت-لەندۈرۈلگەن ـ كاپالەتلەندۈرۈلمگەنلىكىنى تەھلىل قىلىپ كۆرسەكلا كۆپايە. دېمەكچىمەنكى، قازاقىنىڭ ئاھالىسى ئۇيغۇرلارنىڭ ئاھالىسىدىن ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن نوپۇسىغا قاراپ ئاز سان بېرىش كېرەك دەۋاتقىنىمىز يوق، قازاقلار بىلەن ئۇيغۇرلارنى پۈتۈنلەي ئايرىۋېتىشكىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى ھەرقان-داق ئادەم بېشىنى تاشقا مىڭ ئۇرسىمۇ ئۆلارنى ئايرىۋېتەلمەيدۇ (گۈلدۈراس ئالقىشلار). ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلارنىڭ تۇرمۇش ئادىتى ئوخشاش، تىلى ئوخشاش، تۇرار يېرى ئوخشاش، تا-رىخى ئوخشاش، ئاتا ـ بوۋىلىرى ئوخشاش، جايلاشقان يېرى ئوخشاش، ئۇزۇقمۇ ئوخشاش، ئوچىقمۇ ئوخشاش، ئوخ-شاش، يەنە ئوخشاش (گۈلدۈراس ئالقىشلار). شۇڭا ئۇلارنىڭ تەقدىرى بىر، ئارزۇسى بىر، سىلىقى بىر، تەلىپى بىر، ئىستىقبا-لى بىر، كېلەچىكى بىر (گۈلدۈراس ئالقىشلار). كىمكىن ئۇلار-

نىڭ ئارىسىغا زىددىيەت سالمىغان دېسە، شۇ كىشى دۇشمەن، شۇنداقلا شەرمەندە بولىدۇ. بۇنىڭغا تارىختىن سان ـ سانساقسىز مىساللارنى كەلتۈرۈپ ئولتۇرۇش ھاجەت ئەمەس. بۇنىڭغا تۇ-نۇگۈنكى ئىلى ۋەقەسىدىكى كىچىككىنە مىسالنى كەلتۈرۈشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە. ئىلىنىڭ ئىلقا دېگەن يېرىدە غېنى قاتارلىق كە-شىلەر ئىسيان كۆتۈرۈپ چىققان چاغدا لېيۇ بىڭدې دېگەن بە-رەيلەن مەخسۇس ئىلىغا بېرىپ قازاقلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئوتتۇ-رىسىغا زىددىيەت سالماقچى بولغان. ئۇ ئالدى بىلەن قازاقلار ئىچىدىكى يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرنى يىغىپ كېلىپ زىياپەت ئۆتۈ-كۈزۈپ، پۇل ـ پۇچەك، نەرسە ـ كېرەك بېرىپ، سىلەر ئۇنداق ياخشى، مۇنداق ياخشى، ئەڭ سادىق ئادەمسىلەر دېگەن، يەنە ئۇيغۇرلار ئۇنداق يامان، مۇنداق يامان، ھازىر ئۇلار ئۇنداق قى-لىۋاتىدۇ، مۇنداق قىلىۋاتىدۇ. سىلەر ئۇلارنىڭ پاراكەندىچىلىك-لىرىگە يول قويىساڭلار بولمايدۇ. سىلەر ساداقەتلىك كۆرسەتـ-سەڭلەر كەلگۈسىدە ئۇنداق بولىسىلەر، مۇنداق بولىسىلەر دې-گەن. ئاندىن كېيىن ئۇ يەنە ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرىنى يىغىپ كېلىپ ئۇلارغا: قازاقلار ئەزەلدىن ئوغرى، ئەگەر ئۇلارغا يول قويىساڭلار دۇكانلىرىڭلارنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىدۇ. سىلەر ھازىر ئەڭ ئىشەنچلىك ئادەملەردۇرسىلەر، ئە-لەڭگەي ـ بەلەڭگەي دېگەن، مېھمان قىلىپ سوۋغا ـ سالام بەرگەن، يەنە تېخى پۇلمۇ، نەرسىمۇ بەرگەن. ئاندىن كېيىن قا-زاقلارغا نىلقا قەلئەلىرىنى ساقلاشقا قورال تارقىتىپ بەرگەن.

ئۇنىڭ بۇ ئىشى قوزغىلاڭچىلار ئۇچۇن ئەكسىچە چوڭ يارەم بولغان: بىرىنچىدىن، قەلئەلەرنى ساقلىغۇچىلار قوز-غىلاڭچىلارغا يول ئېچىپ بەرگەن. ئىككىنچىدىن، قوزغىلاڭچىلار بىر قىسىم قورال ـ ياراغقا ئىگە بولۇپ قالغان. دېمەك، ئۇيـ-غۇرلار بىلەن قازاقلار ئارىسىغا زىددىيەت سالماقچى بولغانلار ئاخىرى چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ. بۇگۈنكى كۈنلۈكتە، كىمكىن قازاقلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىغا زىددىيەت سالماقچى بولسا، ئۇ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە دوستلۇققا قارشى تۇرغان بولى-دۇ، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىغا قارشى تۇرغان بو-

لىدۇ، ئۇ پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ، ئەينى زاماندا مەركەزنىڭمۇ دۈشمىنى بولغان بولىدۇ. كەلگۈسىدە بىز يېڭىباشتىن ھۆكۈمەت تەشكىل قىلغان چاغدا، ئۇنىڭ تۈزۈلۈشىنى مىللەتنىڭ ۋەكىللىنىڭ تەركىبى بويىچە تۆۋەندىكىدەك تۈزۈپ چىقىمىز:

شېڭ شىسەي تىزىمغا ئالغان مەزگىلدە (مىنگونىڭ 31 - يىلى) ئۆلكىمىزنىڭ مىللەت تەركىبى تۆۋەندىكىدەك بولغان:

ئۇيغۇر	72.1%
قازاق	8.4%
قىرغىز	1.9%
موڭغۇل	7.2%
خەنزۇ، مانجۇ، شىبە، سولۇن	5.4%
خۇيزۇ	5.4%
تاجىك	0.4%
ئۆزبېك	0.2%
تاتار	0.1%
رۇس	0.4%
باشقىلار	0.5%

بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 25 كىشىدىن تەركىب تاپتى. يۇقىرىقى مىللىي تەركىب بويىچە تەقسىم قىلغاندا مۇنداق بولۇشى كېرەك:

ئۇيغۇر	18 كىشى	72%
قازاق	2 كىشى	8%
خەنزۇ، مانجۇ، شىبە، سولۇن	1 كىشى	4%
موڭغۇل، قىرغىز	1 كىشى	4%
خۇيزۇ	2 كىشى	8%
باشقىلار	1 كىشى	4%

بىز بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل ئىلگىرى ياۋروپالىقلارنىڭ شىنجاڭ ئاھالىسىنى ئىستاتىستىكا قىلىش ئەھۋالىغا قاراپ بايقايلى:

ئۇيغۇر	69.4%

قازاق	8.3%
قىرغىز	1.8%
موڭغۇل	7.5%
خەنزۇ	5.4%
خۇيزۇ	5.4%
باشقىلار	2.2%

يۇقىرىقى ئىستاتىستىكىغا ئاساسەن ئاز سانلىق مىللەتلەرگە تېخىمۇ كۆپرەك ئېتىبار بېرىشكە توغرا كەلسە، ئەھۋال مۇنداق بولىدۇ:

ئۇيغۇر	16 كىشى	64%
قازاق	2 كىشى	8%
موڭغۇل	2 كىشى	8%
خەنزۇ	1 كىشى	4%
خۇيزۇ	1 كىشى	4%
باشقىلار	3 كىشى	12%

بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىنكى ھازىرقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەھۋالى:

ئۇيغۇر	7 كىشى	28%
خەنزۇ	7 كىشى	28%
قازاق	4 كىشى	16%
قىرغىز	1 كىشى	4%
ئۆزبېك	1 كىشى	4%
تاتار	1 كىشى	4%
شىبە	1 كىشى	4%
موڭغۇل	1 كىشى	4%
خۇيزۇ	2 كىشى	8%

پۈتۈن ئۆلكە ئاھالىسىنىڭ 72% دىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۇيغۇرلار 28% ئورۇندىنى، پۈتۈن ئۆلكە ئاھالىسىنىڭ 11% دىنى تەشكىل قىلىدىغان قازاقلار بىلەن قىرغىزلار 20% ئورۇندىنى ئىگە-

لەپ تۇرسا، يەنە كىم ئۇيغۇرلار ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ كەتتى دېيەلەيدۇ؟ ئالتاينىڭ ۋالىيسى قازاق، ئۇرۇمچىنىڭ ۋالىيسى قازاق، تارباغاتاينىڭ ۋالىيسى قازاق، ئىلىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى قازاق، ئالتاينىڭ مەمۇرىي ھۆكۈمدارى قازاق، تارباغاتاينىڭ قىسمەن ھاكىملىرى ۋە مەمۇرىي ھۆكۈمدارلىرى قازاق، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ قازاقلار ئولتۇراقلاشقان رايونلىرىنىڭ ھاكىمى قازاق. بۇ ھالدا قانداقمۇ ئۇيغۇرلار ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ كەتتى دېگىلى بولىدۇ؟ خادىۋاڭ خانىم بۇ مەسىلىلەرنى ئويلاپ باقتىمىكىن. مەن دادىللىق بىلەن ئۇيغۇر ـ قازاق خەلقىگە ۋەكىل بولۇپ ئېيتالايمەنكى، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تالىشىدىغان ھېچقانداق نەرسە يوق (گۇلدۇراس ئالقىشلار).

مەسىلىنىڭ ماھىيىتى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ كەتكەنلىكىدە ئەمەس، مەسىلىنىڭ ماھىيىتى بەزىلەرنىڭ بۇنى باھانە قىلىپ قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇۋاتقانلىقىدا. ئەمەلىيەتتە بۇ قازاق خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە خىلاپلىق قىلغانلىق. گەپ شۇ يەردىكى، ئايرىم ئادەملەر كۆرۈنۈشتە ئورۇن تالىشىۋاتقاندەك قىلغىنى بىلەن، ماھىيەتتە ئىستىبداتلىق سىياسەتنى قوللىماقتا ۋە ئۇنىڭغا ھاميلىق قىلماقتا (كۇلكە).

687

لېكىن بۇلار ئادەمنى ئەپسۇسلاندۇرماي قالمايدۇ. قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، مەنمۇ «غەم يېيىشىم» كېرەك، چۈنكى ھازىر مەن خەلقنىڭ ھمايىسىگە ئىگە بولۇپ تۇرغان بىر مۇئاۋىن رەئىس. كەلگۈسىدە ھەقىقىي خەلقچىل سىياسەت يولغا قويۇلغان چاغدا، خەلق ئەركىن سايلام ھوقۇقىغا ئىگە بولغاندا، ئۇ چاغدا مەنمۇ خەلق مېنى يەنىلا ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا سايلىشارمۇ دەپ غەم يېيىشىم كېرەك.

«ئۆچكە جان قايغۇسىدا، قاسساپ ياغ قايغۇسىدا» دېگەندەك، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە خەلق ئۆزىنىڭ تىرىكچىلىكىنىڭ غېمىدە بولۇۋاتقان چاغدا بىز تەختىمىزنىڭ غېمىدە بولساق، بىزنى كىم ھمايە قىلىدۇ؟ بۈگۈنكى كۈنلۈكتە بىز ھە دېسە سەن ئۇيغۇر، مەن قازاق دەپ تالىشىپ ئۆتسەك قانداق بولىدۇ؟

مۇشۇ قائىدە بويىچە بولغاندا، سەن قىزاي، ئالبان دەپ

ئايرىساق بولىدىكەن ـ دە، ھەتتا تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ قىزايلار-نىمۇ ئايرىپ:

چىپار ئايغىر بىلەن مېركىت
جېدىك بىلەن جاستابان
جانىتگەي بىلەن ئېتىل
چېرۇس بىلەن كۈنزادىق
قاراتاس بىلەن مويىن دېسەك ياكى

.....

ئاندىن ئۇيغۇرلارنى قەشقەرلىق، خوتەنلىك، يەكەنلىك دەپ بۆلۈۋەتسەك، ھەممەيلەن ئۆزى بەگ ـ ئۆزى خان بولۇپ، ھوقۇق ـ مەنپەئەت تالىشىپ توختىمىسا، ئايرىم كىشىلەر بۇنىڭدىن ئاجايىپ خۇشال بولۇپ كېتىدۇ ـدە! بۇنداق بۆلگۈنچىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا نېمە مۇكاپات بەرسەك بولار! (كۈلكە) لېكىن، ھېلىمۇ ياخشى بۈگۈنكى كۈندە خەلقىمىز ئۇيۇلتاشتەك بىردەك ئىتتىپاقلاشقان (چاۋاك).

مۇستەبتىلەر بۇنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي كېتىشتى. بۈگۈنكى كۈندە بىزگە كىمنىڭ ئۇستۇنلۇكتە تۇرۇشى كېرەك ئەمەس. ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەيلى دېگەن گەپلەرنى تاشلىشىمىز، ئۇنىڭ قايتا باش كۆتۈرۈپ چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز لازىم. مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ئاساسىدىكى خەلقچىللىق سىياستى دېگىنىمىز مانا مۇشۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئەھۋالى ئېنىق مەلۇم بولۇپ تۇرغان، پۈتۈن ئۆلكە خەلقى بۇنداق ھادىسىلەرنىڭ تۈگىتىشىنى قاتتىق تەلەپ قىلىۋاتقان چاغدا، پۈتۈن خەلقىمىز بىتىمنى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى ھىمايە قىلىۋاتقان، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىۋاتقان چاغدا، خادىۋاڭ خانىم جانابلىرى كىملەرگە ۋەكىل بولۇپ، كىم ئۈچۈن دۇمباق چېلىۋاتىدىكىن؟ بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ھەتتا مەركەزمۇ بۇ دۇمباقنى چالمايدىغان بولۇپ كەتتى. دۇمباقچىلارغا ئۆلكىمىزدە ئورۇن يوق، خەلقچىل سىياسەت چوقۇم ئىشقا ئاشىدۇ، خەلق خەلقچىل

سىياسەتكە توسقۇن بولۇشقا ھەرگىز يول قويمايدۇ (چاۋاكلار).

قىلچە شۇبھە يوقكى، ئايرىم مۇستەبتىلەرنىڭ خەلقچىل سىياسەتكە بۇزغۇنچىلىق سېلىش غەرىزى چوقۇم يەر بىلەن يەكسان بولىدۇ.

بىز نېمىگە قارشى تۇرىمىز؟

مەن ئىلگىرىكى نۇتۇقلىرىمدا ھەرقايسىكلارغا: «بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز ئۆز نۆۋىتىدە دېموكراتىك ھەرىكەت» دېگەنىدىم. مۇشۇ سۆزۈمنىلا بىزنىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى مەقسىتىمىزنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرسۈتىشكە بولىدۇ. بىز ئۆلكىمىزگە پەقەت بىرلا مىللەتنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىشىغا قارشى تۇرىمىز، بىراق بىز ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەرگىز پۈتكۈل بىر مىللەتكە قارشى تۇرمايمىز (چاۋاك). شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەيلى قانداق ئەھۋالدا بولمىسۇن، كىمنىڭ قولىدا بولمىسۇن، مۇستەبىت ھاكىمىيەتلا بولىدىكەن، بىز قەتئىي قارشى تۇرىمىز. بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئېيتقاندا، بىز خەلق ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ھاكىمىيەتنىڭ بىر ئادەمنىڭ قولىدا بولۇشىغا قارشى تۇرىمىز، مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىققا قارشى تۇرىمىز، خەلقنىڭ ھوقۇقىغا ۋە ئەركىنلىكىگە تاجاۋۇز قىلىشقا قارشى تۇرىمىز (چاۋاك). بىزنىڭ خەلقىمىز بىزنىڭ بىر مىللەتكە قارشى تۇرمايدىغانلىقىمىزنى، دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرمايدىغانلىقىمىزنى ئېنىق بىلىشى كېرەك. ئەگەر بۇگۈنكى كۈندە كىمكىن دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە، پۈتۈن بىر خەنزۇ مىللىتىگە قارشى تۇرىدىكەن، ئۇ تىنچلىق بىتىمگە قارشى تۇرغان، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىغا قارشى تۇرغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق كىشىلەر چاتاق چىقىرىدۇ، شۇنداق ئىكەن، ئۇ خەلقنىڭ دوستى ئەمەس.

بىز بىتىمدە بەلگىلەنگەنلەردىن ھالقىپ ھەرقانداق تۈستىكى ھەرقانداق ھەرىكەتنى قوللىمايمىز، چۈنكى ئۇنداق ھەرىكەتلەر خەلقنى بىھۇدە قان تۆكۈش، قۇربان بېرىشلەرگە ئېلىپ بارىدۇ، شۇڭا بىز قەتئىي قارشى تۇرىمىز، چۈنكى بۇنداق قىلىقلار قانۇنغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

بىز بۇگۈن ئۆلكىمىزدىكى ئىستىبدات ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدۇق ۋە خەلقىمىزنى ھەقىقىي ئەركىن، ئىشەنچلىك ئاشۇرىدىغان، ئىستىبدات ھۆكۈمرانلىقىنى گۈمۈ كۆمۈۋەتكەن تۆشۈكى قالمىدى. كىشىنىڭ ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلماقچى بولسا، ئۇ زەربىگە ئۇچرايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ھازىر خەنزۇ مىللىتىگە قارشى تۇرۇۋاتمايمىز، دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرۇۋاتمايمىز. بىز ئىسپانىيەلىك مەشھۇر يازغۇچى سېرۋانتېسنىڭ داڭلىق ئەسىرى «دونكىخوت» نى ئەسلەپ باقساق بولىدۇ. رومانىدا دونكىخوت بىلەن ئۇنىڭ يارىمچىسى سانچۇپانسانىڭ مۇشەققەتلىك سەرگۈزەشتىلىرى تەسۋىرلەنگەن ھەمدە سانچۇپانسا بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بىر ئىشمۇ بايان قىلىنغان.

بىر كۈنى دونكىخوت بىلەن سانچۇپانسا ئوۋ ئوۋلاشقا چىققان بىر كىنەزنى ئۇچرىتىپ قالىدۇ. كىنەزنىڭ بۇ ئىككىسىنىڭ بەكمۇ جاپا تارتىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ ئىچى ئاغرىيدۇ ـ دە، ئاخىرىدا سانچۇپانسانى باستى ئارىلىنىڭ باش ۋالىيلىقىغا تەيىنلەيدۇ. سانچۇپانسا ئون كۈن باش ۋالىي بولۇپ، بەكمۇ ئادىل ئىش تۇتىدۇ. ئەمما كېيىن كىنەزنىڭ ئادەملىرى ئارال دۆلىتىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا ئۇچرىدى دەپ يالغان ئېيتىپ قەستەن قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرىدۇ. ئۇلار بىچارە سانچۇپانسانى ئىككى قالقاننىڭ ئارىسىغا ئېلىپ باغلاپ ئۇرۇپ، دەسسەپ ـ چەيلەپ ھاقارەتلەيدۇ. ئەلۋەتتە بىز ۋالىي، ھاكىملىرىمىزنىڭ باستى ئالىرىلىنىڭ باش ۋالىيلىرىدىن بولۇپ قېلىشىنى خالىمايمىز ۋە ئۇنداق قىلىشقا قەتئىي قارشى تۇرىمىز (قىزغىن چاۋاكلار). بىز ئايرىم ھەربىي سەركەردىلەرنىڭ ھامىيلىقىدا ئايرىم مۇستەبتىلەرنىڭ ئۆز تۇرالغۇلىرىنى گېلىتمىبىر (فرانسىيە ئىنقىلابى دەۋرىدە خەلق يىغىلىشلىرىنى ۋە نامايىشلىرىنى ئوققا تۇتقان ھەربىي قوشۇن) نىڭ قوماندانلىق ئىشتابىغا ئايلاندۇرۇۋېلىشقا قەتئىي قارشى تۇرىمىز؛ بىز بەزىلەرنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلىككە كېلىش ئورنىغا «قانلىق سىياسەت» نى (بىسماركچە قورال كۈچى ئارقىلىق گېرمانىيەنى بىرلىككە كەلتۈرۈش سىياسىتىنى)دەسسىتىش تەكلىپىگە قەتئىي قارشى تۇرىمىز (قىزغىن ئالـ

قىشلار). بىز ئېغىزدىلا ھاكىمىيەتنى خەلقنە تاپشۇرۇپ، ئەمەلىيەتتە بەزى ئورگانلارنى تەنچلىق بىتىمگە ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پىروگراممىسىغا قارشى تۇرىدىغان قوماندانلىق ئىشتابىغا ئايلاندۇرۇۋېلىشىغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز. بىز سۆز ئەركىنلىكى، مەتبۇئات ئەركىنلىكى دەپ توۋلاپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە ھەرخىل گېزىت ـ ژۇرناللارنى تاقاشقا، راست گەپ قىلىشقا جۈرئەت قىلغان كىشىلەرنى تەنچلىق بىتىمگە ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پىروگراممىسىغا قارشى تۇرغۇچى دەپ ئاتاشقا قەتئىي قارشى تۇرىمىز. ئەگەر ئۇ كىشىلەر راستىنلا شۇنداق بولسا، ئۇلارنى ئاشكارا سوتلاش كېرەك. لېكىن ھەقىقەتەن ئۆزى ئۇنداق قىلمايلا قالماستىن ئەكسىچە چارلوتتې (فرانسىيە ئىنقىلابى دەۋرىدە خەلقنىڭ دوستى ماررانى قەستلەپ ئۆلتۈرگەن ئايال)، بۇئون (ئامېرىكا ئىنقىلابى دەۋرىدە لىنكولىننى قەستلەپ ئۆلتۈرگەن ئارتىس قاتىل) قاتارلىق ئادەملەرنىڭ ئاشكارا ھەرىكەت قىلىشىغا يول قويغان؛ بىز مىللىي باراۋەرلىك ئاساسىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى قوللىغان ماريا ئانتونى (فرانسىيە پادىشاھى لېۋدۋېكنىڭ ئايالى، فىرانسىيە ئىنقىلابى دەۋرىدىكى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ كاتتىبېشى، ئاربىغا بۆلگۈنچىلىك سالغۇچى، پىتنە-پاساتچى ئايال) غا ئوخشاش كىشىلەرگە قەتئىي قارشى تۇرىمىز؛ بىز ئىنسانپەرۋەرلىك دېگەن نام ئاستىدا بىگۇناھ ئاممىغا زىيانكەشلىك قىلىشقا قەتئىي قارشى تۇرىمىز؛ بىز ئايرىم كىشىلەرنىڭ ئاتوم بومبىسىنى داۋراڭ قىلىپ، ئاممىۋى يىغىنلاردا ئاشكارا تەھدىت سېلىپ، «ئەگەر مەن كۆرسەتكەن كىشىلەرنى ھاكىم قىلىپ سايلاشمايدىغان بولۇشساڭ قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ، ئىلى، تارباغاتايغا بىردىن ئاتوم بومبىسى ئاتىمەن!» دەپ چۇقان كۆتۈرۈشلىرىگە قەتئىي قارشى تۇرىمىز (قىزغىن چاۋاك). بىز ئەشەددىي خەلق دۈشمەنلىرىگە قەتئىي قارشى تۇرىمىز، خەلق جازالاشنى تەلەپ قىلغان، نورمۇسۇلمان فاشىست جۇ فاڭگاڭلار خەلق سوتىغا تارتىلمايلا قالماستىن، ئەكسىچە گافول (*19* ـ ئەسىرنىڭ *70* ـ يىللىرى گېرمانىيەنىڭ بىسمارك دەۋرىدە ئارمىيەنىڭ سەركەردىسى بولغان) نىڭ

پاناهغا ئېرىشىپ، ھازىرغا قەدەر قانۇنىي جازاغا تارتىلماي، ئېچكىرىدە قېچىپ يۈرمەكتە (قىزغىن چاۋاك). بىز ئېچكى قىسمىدىن خائىن چىقىشىغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز؛ بىز بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ فىرانسىيە ئىككىنچى جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى لىۋكسېمبۇرگ كومىتېتىغا ئايلىنىپ قېلىشىغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز (فىرانسىيە ئىككىنچى جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدە خەلق ھوقۇقىنى قوغداش، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش نامى بىلەن قۇرۇلغان ساختا كومىتېت، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ھېچقانداق رولى بولمىغان) (قىزغىن چاۋاك).

خەلقىمىز تۇزۇم بىلەن ھوقۇقنى پەرقلەندۈرۈشى كېرەك. مەسىلەن، كۆچادا بىر ھارۋىكەش بار دەيلى. ئەگەر ساقچى ئۇنىڭغا ئوڭ تەرەپ بىلەن ماڭ دېسە، ئۇ بويسۇنمىسا، ساقچىنىڭ بۇرنىغا تەڭلەپ تۇرۇپ «ياق» دېسە، بۇنى خەلقنىڭ ھوقۇقى دېيىشكە بولمايدۇ، ئۇنى تۇزۇمگە خىلاپلىق قىلغانلىق دەيمىز. مۇبادا ئىككىيلەن ئۇرۇشۇپ قالغاندا ساقچى ئاجرىتىمەن دەپ كېلىپ تاياق يېسە، بۇنى تۇزۇمگە خىلاپلىق قىلىش، مۇتەھەممىلىك دەيمىز. بىز مانا مۇشۇنداق تەشكىلسىزلىك، تەرتىپسىزلىك ۋە مۇتتەھەممىلىككە قارشى تۇرىمىز، بۇنداق تەشكىلسىزلىككە، تەرتىپسىزلىككە ۋە مۇتتەھەممىلىككە قارشى تۇرىمىز، بۇنداق تەشكىلسىزلىككە، تەرتىپسىزلىككە ۋە مۇتتەھەممىلىككە ھەرگىز يول قويمايمىز.

سايلام جەريانىدا بەزى ئەمەلدارلار سۈيىقەست ئىشلەتكەن. تىنچلىق بىتمىدە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن، لېكىن ئايرىم مۇستەبىتلەر ئۆز ئادەملىرىنىڭ سايلىنىشى ئۈچۈن ھەر خىل يوللار بىلەن خۇپىيانە ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارغان. بىز بۇنداق قىلىقلارغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز ۋە بۇنداق قىلىقلارنىڭ مەۋجۇت بولۇشىغا قەتئىي يول قويمايمىز. (قىزغىن چاۋاكلار)

خەلق قانداق قىلىشى كېرەك؟

ھازىر خەلق ناھايىتى ئىتتىپاق. دۈشمەن (ھېچكىمنىڭ رايىغا باقمايدىغان مۇستەبىت كۆچلەر) خەلقنىڭ بىردەك ئىتتىپاقلىشىشىنى خالىمايدۇ. بىز ھەرقايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى

ئىتتىپاقلىقنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىشىمىز ۋە كۈچەيتىشىمىز كېرەك. بىز ئۇلارنىڭ «بىتىمنىڭ بولۇشىلا ھەرگىز كۈپايە قىلمايدۇ، بىتىمنىڭ سىرتىدا تېخىمۇ كۈپرەك ھوقۇققا ئىگە بولۇشىمىز، مۇستەقىل ھۆكۈمەت قۇرۇشىمىز كېرەك» دېگەنگە ئوخشاش گەپلىرىگە تېخىمۇ ئىشەنمەسلىكىمىز ۋە ئۇلارغا ئەگىشىپ كەتمەسلىكىمىز كېرەك. بىز بىر كۈن ھۆكۈمەتتە بولىدىكەنمىز، بىر كۈن ھۆكۈمەتنى ھمايە قىلىشىمىز كېرەك (چاۋاك). بىزدە ھېچقانداق قورقۇش كەيپىياتى بولماسلىقى كېرەك (چاۋاك). بىزنىڭ ئۆلكىگە ئالتە دانە ئاتوم بومبىسى ئاتمەن دېگەن ئەسكەرنىڭ ھەرقانداق ئادەمگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ھېچقانداق سالاھىيىتى يوق. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ گېپى بىلەن ئۆزىنىڭ ماھىيىتىنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ، خالاس. مېنىڭ بىلىشىمچە، ئاتوم بومبىسى دېگەن نېمە ناھايىتى قىممەتمىش. پۈتۈن ئۆلكىمىزنى ساتساقمۇ بىرنى سېتىۋالغىلى بولماسمىش (كۈلكە). ئەلۋەتتە، بۇ يەرگە ئالتە دانە ئاتوم بومبىسى ئېتىشقا جۈرئەت قىلىدىغان ئادەم چىقمايدۇ. يۈرتىمىزدىكى بەزى مۇستەبىتلەر خەلق ئالدىدا تۇۋا قىلىشتا يوق، ئەكسىچە ئۆزلىرىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ داۋاملىق زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىش قەستىدە بولۇۋاتىدۇ، ئۇنداقلار ئەتە خەلق تەرىپىدىن سوراقتا تارتىلىدۇ (گۇلدۇراس ئالقىشلار). خەلق ئۇلاردىن ھەرگىز قورقمايدۇ! ئەگەر بۇ مۇستەبىتلەر بىرەر خەۋپكە ئۇچرىساق ئىچكىرىگە قېچىپ كېتىمىز دېگەندەك تەلەيسىناش روھىي ھالىتىنى ۋاقتىدا ئۆزگەرتىۋالمىسا، ئۇ ھالدا ناھايىتى كېچىكىپ قالغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار بۇگۈن ھىيلە - مىكر ئىشلىتىدىغان بولسا، ئەتە خەلق ئۇلارنى سۇر - توقاي قىلىپ سوت مۇنبىرىگە چىقىرىدۇ (كۈلكە، چاۋاكلار).

ئەخمەتجان ئۆز نۇتقىدا يەنە مۇنۇلارنى كۆرسەتتى:

شەرقىي تۈركىستان، چىنى تۈركىستان، ئالتە شەھەر، يەتتىسۇ، جۇڭغارىيە، قەشقەرىيە قاتارلىقلار جۇغراپىيەلىك ئا-

تالغۇلاردىن ئىبارەت. ئازاب ـ ئوقۇبەت ئىچىدە ياشاۋاتقان خەلق ھۆكۈمرانلارنىڭ دەھشەتلىك ئېزىشى ۋە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشىغا چىداپ تۇرالمايۋاتقان ئەكسىيەتچىل ۋە چىرىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشىلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىدە قوزغىلاڭ كۆتۈردى. ئۇلار «مۇستەبىت ھاكىمىيەتنى يوقىتايلى!» دەپ ئۇنلۇك شوئار توۋلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىدى ھەمدە بۇ تۆت ۋىلايەتتە خەلقچىل سىياسەتنى يولغا قويدى. قوزغىلاڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىۋاتقان ۋاقىتتا، بىز رادىيودىن جىياڭ ۋېيۋەنجاڭنىڭ چېگرا رايونىدىكى خەلقىرگە مىللىي مۇختارىيەت ھوقۇقى بېرىش توغرىسىدىكى سۆزىنى ئاڭلىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مەسىلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىش تەكلىپىنى بەردۇق. كېيىنكى نەتىجە كۆپچىلىككە ئىنتايىن ئايان. تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئۆز ۋەزىپىسىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى، ئۆلكىمىزدىكى باشقا ۋىلايەتلەرگە ئوخشاش بىر ۋىلايەت سۇپىتىدە، ئۆلكىمىزنىڭ تەركىبىي قىسمىغا يېڭىباش تىن قايتىپ كەلگەنلىكىنى جاكارلىدى. «تىنچلىق بىتىمى» دە پىكىر بايان قىلىش، مەتبۇئات، يىغىلىش ئۆتكۈزۈش ئەركىنلىكى بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن قىلىنغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئۆلكە خەلقى يېڭى ھۆكۈمەتنى «خەلقچىل ھۆكۈمەت» دەپ قاراپ، «خەلقچىل سىياسەت»، «ئازادلىق»، «ئەركىنلىك» دېگەندەك سۆزلەرنى مىللىي ئازادلىق دېگەن سۆز بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ پائالىيىتىگە سىڭدۈردى... ھازىر بۇ سۆز ھەرگىز «مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتى» قۇرمىز دېگەن مەنىگە ئىگە ئەمەس، بەلكى مۇستەبىت سىياسەتنى داۋاملىق يۈرگۈزۈۋاتقان يول قويماسلىقتەك بىر تۈرلۈك خەلق ئىدىيەسىنى ئىپادىلەيدۇ...

ئەخمەتجان كەسكىن ھالدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى:

شەرقىي تۈركىستان بىر جۇغراپىيەلىك ئاتالغۇدىنلا ئىبارەت

بولۇپ، سياسىي ھەربىكەتنىڭ نەزەريىسى بولالمايدۇ، ئەگەر كىمكى ئۇنى سياسىي ھەربىكەتنىڭ نەزەريىسى قىلىدىكەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ دۈشمنى ھېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ دۈشمنى ھېسابلىنىدۇ، بۇگۈنكى كۈندە، كىمكى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ سىرتىدىكى چۈشەنچىنى بازارغا سالىدىكەن، بىز ئۇنى تىنچلىق بىتمىگە قارشى چىقتى دەپ ھېسابلايمىز. بىز بۇ خىل قىلمىشنى دۆلىتىمىز ۋە خەلقىمىزگە زىيانلىق دەپ قارايمىز.

... بۇگۈنكى كۈندە، خەلقىمىز «مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان» قۇرۇشقا ھەرگىز يول قويمايدۇ، «تىنچلىق بىتمى»نى يۈرگۈزمەسلىككىمۇ ھەرگىز يول قويمايدۇ.

شەك ـ شۇبھىسىزكى، خەلقىنىڭ ئىستىقبالى چەكسىز پارلاق!

ئەخمەتجاننىڭ نۇتقى ئاخىرلىشىشى بىلەن، كىشىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇزۇنغىچە چاۋاك چالدى. گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى، ھاياجانلىق شوئارلار ئارقا ـ ئارقىدىن كۆتۈرۈلۈپ، پۈتۈن زال قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمدى:

695

«ياشىسۇن ئەخمەتجان ئەپەندى! يوقالسۇن مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىق! ياشىسۇن خەلقچىل سىياسەت!».

ئەخمەتجان يىغىن مەيدانىدىكىلەرگە قول ئىشارىتى قىلىپ قايتا ـ قايتا ئېھتىرام بىلدۇرگەن بولسىمۇ، زالدىكى چاۋاك ئۇزاققىچە بېسىلمىدى، ئەپەندىم ئۇنلۇك ئاۋازدا: «ياشىسۇن خەلقىمىز!» دەپ ئۇنلۇك توۋلاپ ئاممىغا يەنە بىر قېتىم ئېھتىرام بىلدۇردى. زالنىڭ ئىچى قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈلدى. ئاممىنىڭ كەيپىياتى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈپ، گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى ئەۋجىگە چىقتى. كۆپچىلىك قىيقاس ـ چۇقان سېلىشىپ ئەخمەتجاننى ئورنۇبلىشتى.

بۇ چاغدا ئورۇمچىنىڭ ۋەزىيىتى يامانلىشىشقا يۈزلىنىۋاتاتتى. بىز بۇنى سېزىپ تۇرغان بولساقمۇ، بىراق باشتىن ـ ئاخىر سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىپ تۇردۇق. دەرۋەقە، ئۇزۇن ئۆتمەي سىياسىي ۋەزىيەتتە جىددىي ئۆزگىرىش بولدى. بۇنىڭ چوڭقۇر سىياسىي سەۋەبى بار ئىدى:

1947 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، گومىنداڭ مەركىزىي كومىـ
تېتى جۇڭگو كومپارتىيەسى بىلەن بولىدىغان سۆھبەتنى ئەسلىگە كەلـ
تۈرۈشنى رەت قىلغانلىقىنى جاكارلىدى. 2 ـ ئايغا كەلگەندە، گومىنداڭ
ئارمىيەسى كومپارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ئازاد رايونلارغا كەڭ كۆلەمدە
ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى. بۇ چوڭ كىلىماتتىكى ئۆزگىرىشكە ئەگەشكەن
گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي ۋە ساقچىلىرىمۇ قۇتراشقا باشلاپ،
قانلىق قىلىچىنى ئۇيغۇرلارغا تۇردى، يەر ـ جاھانىي ئاق تېررورلۇق
قاپلاپ، ھەممىلا يەردە ئادەم تۇتىدىغان، ئادەم ئۆلتۈرىدىغان جاللاتلار پەيدا
بولدى. دەل بۇ ۋاقىتتا جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى گومىنداڭنىڭ ئومۇمىي يىـ
غىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن نەنجىڭگە كەتكەن بولغاچقا، شىنجاڭ گارنىزون
قوماندانى سۇڭ شىلىەن پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ئۆلكىلىك بىرلەشمە
ھۆكۈمەت تەركىبىدىكى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە ئۆكتەملىك بىلەن مۇـ
داخىلە يۈرگۈزدى ھەمدە بىرقاتار جىنايى ھەرىكەتلەرنىڭ مەيدانغا چىقىـ
شىغا بىۋاستە رېژىسسورلۇق قىلدى. سۇڭ شىلىەن سۆيىقەست، ھىيـ
لە ـ مىكىر ئىشلىتىپ، ئەپەندىمنىڭ نورمال خىزمىتىگە ئاستىرتتىن
توسالغۇلۇق قىلدى. ئۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلماي، بىر باھانە تېپىپ ئەـ
پەندىمنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈشنىڭ كويىغا چۈشتى. ۋاھالەنكى، ئەپەندىم
بۇنداق بولىدىغىنىنى ئاللىقاچان سېزىپ بولغانىدى. لېكىن ئۇ بۇ تەھـ
دىتتىن قىلچىلىك قورقۇپ قالمىدى، بىر تەرەپتىن كۆكرەك كېرىپ
گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى بىلەن تىغمۇتىغ كۈرەش قىلدى؛ يەنە بىر
تەرەپتىن ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇۋېلىپ، ئۆز خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇردى،
جۇملىدىن ئەكسىيەتچىلەرگە يوچۇق تېپىپ كىرىۋالىدىغان ھېچقانداق
پۈرسەت بەرمىدى. گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ كۈنسايىن كۈچىيىۋاتقان
زوراۋانلىقىنى پاش قىلىش مەقسىتىدە، ئەخمەت ئەپەندىم 1947 ـ يىلى
2 ـ ئايدا ئۈرۈمچىدە «ئويغان» گېزىتىنى نەشر قىلىپ قارقاتتى. ئۇ ئۇچ
ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغان چاغدا گېزىت چىقىرىش خىزمىـ
تىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، گېزىتنىڭ خەلققە ئىنقىلابنى تەشۋىق قىـ
لىدىغان، خەلقنى كۈرەشكە يېتەكلەيدىغان مۇھىم قورال ئىكەنلىكىنى
ئوبدان چۈشىنەتتى. مانا ئەمدى «ئويغان» گېزىتىنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنـ
قىلابىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى جەڭ قورالىغا ئايلاندۇرماقچى، ئىنقىلابنىڭ سا ـ
داسىنى پۈتۈن شىنجاڭغا ئاڭلاتماقچى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمـ
يىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدىغان جەڭ مەيدانغا پۈتۈن خەلقنى ئاتلاندۇر ـ

ماقچى. «ئويغان» گېزىتى تارقىتىلغان كۈندىن باشلاپلا، دۈشمەننىڭ يۈرىكىگە قادالغان ئۆتكۈر خەنجەر، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ، بەدىنىگە سانجىلغان تىكەن بولۇپ قالدى.

جياڭ جېيشىنىڭ كومپارتىيەگە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەربىي تەرىپىنىڭ كۆچىيىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى تېخىمۇ ئاشكارا، تېخىمۇ ئەشەددىي ئېلىپ بېرىلدى. شۇڭا ھەممىمىز ھايات ـ مامات سىنىقىنىڭ بىزگە قارىتاپ قەدەممۇ قەدەم يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى روشەن ھېس قىلىۋاتاتتۇق. بۇنداق زوراۋانلىق، جۇملىدىن «تىنچلىق بىتىمى»نى دەپسەندە قىلىش خەلق ئاممىسىنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتىنى تېخىمۇ قوزغىدى.

سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، ئۇرۇمچىگە يېقىن جايلاشقان تۇرپان شەھىرىدە، شۇ يەردىكى ھەربىي ۋە ساقچىلار بىلەن پۇقرالار ئوتتۇرىسىدا ئېغىر توقۇنۇش يۈز بەردى.

ۋەقەنىڭ جەريانى مۇنداق: تۇرپاندا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ 231 ـ بىرىگادىسى ئىچكىرىدىكى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ ئازاد رايونلارغا غالجىرلارچە ھۇجۇم قىلىشىدىن «زور ئىلھام» ئېلىپ، دائىم تەرتىپ تەكشۈرۈش باھانىسى بىلەن ئۇدۇل كېلىگەنلا يەردە ئادەم تۇتقان، ھۆكۈمەتكە قارشى تۇردى دېگەن بەتنام بىلەن بىگۇناھ ئاممىنى تۇرمىگە تاشلىغان، ئايالىلارغا پەسكەشلىك قىلغان، پۇقرالارنى بۇلاپ ـ تالىغان، «تىنچلىق بىتىمى»نى خالىغانچە ئاياغ ئاستى قىلغان. نەتىجىدە، تۇرپان خەلقىنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى قاينام ـ تېشىپ، تېگىپ كەتسىلا پارتلايدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنىدى. خەلق بۇ ھايۋانلارنىڭ جاجىسىنى بېرىدىغان بىر پۇرسەت كەلسىكەن دەپ كۈتۈپ تۇرۇشاتتى.

بىر كۈنى گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ 231 ـ بىرىگادا گازارمىسىغا ئۇن توشۇپ بېرىدىغان بىر ھارۋىكەش ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ بىرىگادا ئىشتابىنىڭ ئاشخانىسىغا ئۇن چۈشۈرۈپ بېرىۋاتقاندا، ئېھتىياتسىزلىقتىن ئىككى خالتا ئۇن سېرىلىپ ياندىكى ئېرىقتا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر ئەسكەر يۈگۈرۈپ چىقىپ ئاق ـ قارىنى سۈرۈشتۇرمەيلا، بىچارە ھارۋىكەشنى ئۇرۇپ يۈز ـ كۆزىنى كۆكەرتىۋېتىپ، ھارۋىكەش قولى بىلەن يۈزىنى توسۇۋېلىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ كەچۈرۈم سوراپ يالۋۇرسىمۇ بولدى قىلماي، ئەكسىچە «ھارۋىكەش ئەسكەرنى ئۇردى» دېگەن بەتنامنى چاپلاپتۇ. بۇ چاغدا روتا كوماندىرى يۈگۈرۈپ

كېلىپ، «ھەربىي تەمىناتقا قەستەن بۇزغۇنچىلىق قىلدى، ‹ئىلى توپىلىڭى، غا ماسلىشىشقا ئۇرۇندى» دەپ، ھارۋىكەشنى يەنە قاتتىق ئۇرۇپ، بۇ ئاۋاق ھارۋىكەشنىڭ ئۇستىبېشىنى قانغا بويىۋېتىپتۇ، ئۇنى ئاز دەپ بىر كۆزىنى كاردىن چىقىرىپتۇ.

بۇ خەۋەر تارقالغاندىن كېيىن، غەزەپلەنگەن ئامما بىردەمدىلا تەرەپ ـ تەرەپتىن توپلىنىپ، بىرىگادا ئىشتابىنىڭ قورۇسىغا بۆسۈپ كىرمەكچى بوپتۇ، ئادەم ئۇرغانلارنى قاتتىق جازالاشنى تەلەپ قىپتۇ. 231 ـ بىرىگادا دەرھال قوشۇن يۆتكەپ كېلىپ، ئاممىنى قورشۇۋاپتۇ، گازارما ئۆگزىلىرىنىڭ ھەممىسگە پىلىموتلارنى تىكلەپ، ئوقىقا تۇتۇشقا تەق بولۇپ تۇرۇپتۇ. زور قانلىق ۋەقە سادىر بولۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان جىددىي پەيتتە، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان تۇرپان ناھىيەسىنىڭ ھاكىمى ئابدۇ ـ راھمان مۇھتى دەرھال نەق مەيدانغا كېلىپ، بۇ ئىشنى ئېغىر ـ بېسىق ـ لىق بىلەن بىر تەرەپ قىپتۇ. ھاكىمنىڭ كەلگىنىنى كۆرۈپ، 231 ـ بىرىگادانىڭ باشلىقىمۇ توساتتىنلا مۇلايىملىشىپ، قاتىللارنى ئامما ئالـ ـدىدا قاتتىق جازالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. دەرھال بىر يەردىن ئىككى ئەسكەرنى ئادەم ئۇرغانلار دەپ تۇتۇپ كەپتۇ. ئاندىن ئەپكەش، ئارغامچا تېپىپ كېلىپ، بايىقى ئادەم ئۇرغانلارنى ئاممىغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ دە ـ رەخكە ئېسىپ ئۇرىدىغانلىقىنى، شۇ ئارقىلىق ئاممىنىڭ تەلىپىنى قاز ـ دۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. بۇ ۋاقىتتا ھاكىم ئابدۇراھمان مۇھتى بىر تەرەپتىن، ئاممىغا چۈشەنچە بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، بىرىگادا باشلىقىغا: «ئاممىنىڭ غەزەپ ـ نەپرىتى يالغۇز بۇگۈن يۈز بەرگەن ۋەقە سەۋەبىدىنلا قوزغالغان ئەمەس، ئەسكەردىن بىرنەچچىسىنى قامچىلاش بىلەنلا مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدۇ. دۆلەت ئارمىيەسى بولغانكەن، مەركەز تەستىقلىغان ‹تىنچلىق بىتىمى› نى نەمۇنىلىك بىلەن ئىجرا قى ـ لىشى كېرەك، ئادەملەرنى خالىغانچە تۇتۇپ، خالىغانچە ئۇرسا قانداق بو ـ لىدۇ؟ مەسىلىنىڭ ئاچقۇچى دەل مۇشۇنىڭدا» دەپتۇ. كەينىدىنلا ئابدۇ ـ راخمان مۇھتى ئاممىغا «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ بەلگىلىمىلىرى بويىچە ئىش كۆرۈپ، ئارتۇقچە سۆز ـ ھەرىكەتلەردە بولماسلىق ھەققىدە چۈشەن ـ چە بېرىپتۇ. ئۆزىنىڭ ئادەم ئۇرغانلارنى جەزمەن جازالاش تەلىپىدە چىڭ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ، ئاخىرى بۇ ئىش ئاممىنىڭ تەلىپى بويىچە ھەل بولۇپ، يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان بىر مەيدان قانلىق ۋەقەنىڭ ئالدى ئېلىنىپتۇ. ئابدۇراھمان مۇھتىنىڭ ۋەقەنى سوغۇققانلىق بىلەن بىر

تەرەپ قىلىپ، خەلقنى قىرغىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقى ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە سازاۋەر بولغانىدى.

بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن، تۈرپان خەلقى ئەپەندىمگە سالاملار يوللاپ، ئۇنى تۈرپانغا بىر كەلگەن بولسىڭىز دەپ كۆپ قېتىم تەكلىپ قىلغانىدى. ئەپەندىم ۋەزىيەتنىڭ جىددىيلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، بۇ خىل ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، بىگۇناھ ئاممىنىڭ ئورۇنسىز قۇربان بولۇشىدىن ساقلىنىش، خەلقنىڭ كەيپىياتىنى تۈراقلاشتۇرۇش، «تىنچلىق بىتىمى» نىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن، تۈرپانغا بېرىشنىڭ ئىنتايىن زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

قەدىمىي يۈرت تۈرپاننىڭ ئۈرۈمچى بىلەن بولغان ئارىلىقى 200 كىلومېتىرچە كېلىدۇ، تۈرپان تارىختا نۇرغۇنلىغان ۋەقەلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن. تۈرپان ئويمانلىقى دېڭىز يۈزىدىن 154 مېتىر تۆۋەن بولۇپ، ئىئورداڭىيەدىكى ئۆلۈك دېڭىزدىن قالسىلا، دۇنيادا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئەڭ تۆۋەن جاي ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە قوچۇ قەدىمىي شەھىرى، يارغول قەدىمىي شەھىرى خارابىسى بار، مانا بۇلار شانلىق ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي نامايەندىلىرى. بېزەكلىك مىڭئۆيىنىڭ تاملىرىغا قەدىمكى مەدەنىيەتنىڭ ئۆچمەس ئىزلىرى قالدۇرۇلغان. تۈرپاننىڭ ئۇزۇمى دۇنياغا داڭلىق، يالقۇنتاغنىڭ ئاجايىپ مەنزىرىسى دۇنياغا مەشھۇر. بۇ يەرنىڭ كىلىماتى قۇرغاق، ھاۋاسى ئىسسىق. 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى مەجنۇنتاللار بىخ چىقىرىپ، ئېتىز ـ ئېرىقلار يېشىللىققا پۈركىنىدۇ، مەيىن شامال زېمىننى سىلاپ ئۆتۈپ باھار پەسلىنىڭ يېتىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ.

1947 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى چۈشتىن ئاۋۋال ئەپەندىم تۈرپانغا قاراپ يولغا چىقىدىغان بولدى، مەن لەڭمەن ئېتىپ ئۇزىتىپ قويماقچى بولدۇم. بىز ئۇيغۇرلاردا سەپەرگە چىقىدىغان ئادەمگە لەڭمەن ئېتىپ ئۇزىتىش ئۇنىڭ سەپىرىگە ئامانلىق تىلىگەنلىك بولاتتى. بىر-دەمدىن كېيىن رەھىمجان كىرىپ كەلدى، ئۇمۇ ئەپەندىم بىلەن سەپەرداش ئىكەن، ئىككىيلەن خۇشال ـ خۇرام، ئىشتىھا بىلەن لەڭمەننى يېيىشىتى ـ دە، خوش دەپ ئىشىكتىن چىقىپ، ماشىنىغا ئولتۇرۇپ يولغا راۋان بولۇشتى. ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىقلار ئۇ-

رۇمچىدە قالدى.

تۇرپانغا باردىغان يول بەك ناچار بولۇپ، داۋانچىڭدا تېخىچە گو- مىنداڭنىڭ تەكشۈرۈش پونكىتى بار ئىدى. ئەپەندىم بىلەن رەھىمجان ماشىنىدا بىر كۈن چايقىلىپ تۇرپانغا كەچتە يېتىپ كەپتۇ. ئەپەندىمنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى تۇرپان خەلقىنى ناھايىتى خۇشال قىلىۋېتىپتۇ. ئەتىسى ئەپەندىمنىڭ كەلگەنلىكىنى ئۇققان خەلق، بەزىلىرى ئات - ئې- شەكلىك، بەزىلىرى پىيادە، يەنە بەزىلىرى ھارۋىلىرىغا ئولتۇرۇپ تەرەپ - تەرەپتىن ئەپەندىم چۈشكەن جايغا قاراپ ئېقىپتۇ. بۇنىڭدىن چۆچۈگەن گومىنداڭ ھەربىي ۋە ساقچىلىرى بىخەتەرلىكىنى قوغداش نامى بىلەن شەھەر دەرۋازىسىنى مەھكەم تاقاپ، ئاممىنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى تو- سۇپتۇ. بىراق نېمىلا دېگەنبىلەن ئەپەندىم ئۆلكىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئۇ ھەربىي ۋە ساقچىلارغا ئۆزىدە بىخەتەرلىك مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس- لىكىنى بىلدۇرۇپتۇ ۋە شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىۋېتىشنى بۇيرۇپ، خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئۈچۈن مەزمۇت قەدەم تاشلاپ سېپىل دەرۋازىسىدىن چىقىپ پۇقرالار بىلەن كۆرۈشۈپتۇ.

2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چۈشكە يېقىن، تۇرپان شەھەر دەرۋازىسى- نىڭ ئالدى ئادەم دېڭىزىغا ئايلىنىپتۇ. قىزغىنلىقى ئۇرغۇپ تۇرغان كە- شىلەر توپى بارغانسېرى كۆپىيىپ، ئەخمەتجان بىلەن كۆرۈشۈشنى تەش- نالىق، تاقەتسىزلىك ئىچىدە ساقلاپ تۇرغانكەن. ئۆزلۈكىدىن كەلگەن ئاممىا 10 مىڭدىن ئېشىپتۇ. ئەپەندىم دەرۋازىدىن چىقىپ ئاممىنىڭ ئال- دىدا پەيدا بولغان چاغدا، ئاممىنىڭ كەيپىياتى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، ھەم- مە ياقتىن ئالقىش سادالىرى ياڭراپتۇ. كىشىلەر توپى خۇددى دېڭىز دول- قۇنلىرىدەك داۋالغۇپ، مۇشتۇملىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈشۈپ، ئۈنلۈك شو- ئار توۋلاپ، ئەخمەتجاننى قاتمۇقات ئورىۋېلىشىپتۇ. ھاكىم ئابدۇراھمان مۇھىتى قايتا - قايتا چۈشەندۈرۈپمۇ، ئاممىنى يول ئېچىپ بېرىشكە كۆندۈرەلمەپتۇ. بۇ چاغدا ئاممىنىڭ ۋەكىلى نەمەت خەلپەت تۇرپان خەل- قىگە ۋاكالىتەن ئەپەندىمگە بىر دانە ئالتۇن مېدال تەقدىم قىپتۇ. ئۇ ئىلگىرى ئەپەندىم بىلەن ئۈرۈمچى تۇرمىسىگە قامىلىپ ئازاب چەككەن، ھايات - ماماتلىق كۈنلەردە بىرگە بولغان دوستلاردىن ئىكەن. ئەمدىلىك- تە ئۆز يۇرتىدا بۇ قەدىرلىك ئادەمنى كۈتۈۋېلىۋاتىدۇ، ئۇ قانداقمۇ ھايا- جانلانماي تۇرالىسۇن! بۇ ۋاقىتتا «ياشىسۇن پاسىبانىمىز ئەخمەتجان ئە-

ئەخمەتجان 1947 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈندىن 22 ـ كۈنگىچە تۈرپاننى كۆزدىن كەچۈردى. سولدىكىسى ئەخمەتجان، ئوڭدىكىسى رەھىمجان.

پەندىم!» «ياشىسۇن تىنچلىق بىتىمى!» دېگەندەك شوئارلار يەر ـ جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرۈپتۇ. تەبئىي شەكىللەنگەن بۇ ئاممىۋى يىغىلىشتا، ئالـ دىن تەييارلانغان سەھنە تۈرمىق، ئېگىزرەك بىر پەشتاقمۇ يوق ئىكەن. ئەخمەت ئەپەندىم خۇددى جەڭ مەيدانىدا «ھۇررا» دېگەن پېتى ئەڭ ئېگىز چوققىغا ئېتىلغاندەك، ئۇزۇنىڭ پىكاپى ئۈستىگە سەكرەپ چىقىپتۇ ـ دە، ئاممىباب، چۈشىنىشلىك سۆزلەر بىلەن ئاممىغا «تىنچلىق بىتىمى» نى چۈشەندۈرۈپ نۇتۇق سۆزلەپتۇ. ئۆزىنىڭ ھېلىقى «توپىلاڭ كۆتۈر ـ گەن» ئۇچ ۋىلايەتتىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە قاتناشقان ئەخمەتجان ئىكەنلىكىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۇ يەنە يۇمۇرلۇق قىلىپ: «تۈر ـ پان خەلقىنىڭ تەستىقىنى ئالماي تۇرۇپلا، تىنچلىق بىتىمىگە ‹ئۆز بـ ـ شىمچە› ئىمزا قويۇۋەتكەن ئەخمەتجان مەن بولىمەن» دەپ كىشىلەرنى كۈلدۈرۈۋېتىپتۇ، ئارقىدىن ئاممىنىڭ «تىنچلىق بىتىمى» گە بولغان چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئۈچۈن: «تىنچلىق بىتىمىگە ئىمزا قويغىنىمغا ھەممىڭلار رازىمۇ ـ رازى ئەمەسمۇ؟» دەپ ئۇنلۈك سوراپ ـ تۇ. بۇ چاغدا پۈتۈن مەيدانىكى ئاما چۇقان كۆتۈرۈشۈپ بىر دەك: «بىز

رازى!» دەپ توۋلىشىپتۇ ھەمدە گۈلدۈرمامىدەك قىزغىن چاۋاك ياڭىرد-
تىپتۇ.
ئەخمەتجاننىڭ تۇرپاندىكى ئاممىۋى يىغىلىشتا سۆزلىگەن نۇتقى تۆ-
ۋەندىكىچە:

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

ھازىر تۇرپان خەلقى بىزگە ئالتۇن مېدال تەقدىم قىلدى. بۇ مېدال باھاسى قىممەت نەرسە ئەمەس. لېكىن، بۇنىڭ ھەقىقىي ئەھمىيتى ناھايىتى زور، بىباھادۇر. ھۆرمەت - ئىززەتنى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. ھۆرمەت، ھىممەت خەلق قەلبىگە مۇڭاپىق بولسا، ئاندىن ھۆرمەت قولغا كېلىدۇ. ئەمما، بىز بۇ مېدالغا لايىق خىزمەت قىلالمىدۇق، سىزلەر ئۆتكەنكى خىزمەتلىرىمىزنى تەقدىرلەپ، بۇنىڭدىن كېيىن ياخشىراق ئىشلىشۇن دەپ بىزگە يەنمۇ زور خىزمەت ئارتىپ قويىدىڭىزلار.

بىر ئادەمنىڭ قىلغان سۆزىگە قارىماستىن، ئۇنىڭ سۆزى بىلەن ھەرىكىتىگە تەڭ قاراش كېرەك. بۇ ھەقتە چىرايلىق سۆزلەش كەتمەيدۇ. لېكىن، خىجىللىقتىن سىزلەرنىڭ دۇئايىڭىزلارنى سوراپ كەلگەنىدۇق، سىزلەر بىزگە ئارتۇق خىزمەت قىلدىڭىزلار، قوبۇل قىلمىساق بولماس. سىزلەر بۇ مېدالنى بىزگە خىزمەت قىلار دېگەن ئۈمىد بىلەن بەرگىنىڭىزلەر ئۈچۈن قوبۇل قىلىمىز.

بۇ مېدالنى كەلگۈسىدىكى خىزمەت ئۆتۈقلىرىمىز ئۈچۈن ئالدۇق، مەن ئۆز ئىمكانىيەت دائىرىمىزدە، سىزلەرنىڭ ئىشەنگىنىڭىزلەرگە لايىق خىزمەت قىلىپ بېرىشكە ۋەدە بېرىمەن (ئالقىشلار).

مۆھتەرەم قېرىنداشلار!

مەن سىزلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ تۇرۇپتىمەن. مۇندىن تۆت - بەش كۈن بۇرۇن تۇرپان ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا بىر دانە رەسىمنى ئەۋەتكەنىدىم. سىزلەرنىڭ بۇ رەسىمگە قىلغان ھۆرمەتلىرىڭىز ئۈچۈن خىجىل بولۇپ، ھەربىرىڭىزلەر بىلەن يۈزمۇ-يۈز كۆرۈشكىلى ئۆزۈم كەلدىم (ئالقىشلار).

قەدىرلىك قېرىنداشلىرىم!

مەن ئەخمەت ئەپەندى، بېشى چوڭلۇق قىلىپ، خەلق مې-نىڭ ئارقامغا كىرىدۇ، مېنىڭ ئاغزىمغا قارايدۇ، دەپ سىزلەرگە ژەكىل بولۇپ، بىتىمغا قول قويغانلارنىڭ بىرىمەن، بىرى مانا رەھىمجان ئەپەندى!

ئەخمەتجاننىڭ جاراڭلىق ئاۋازى كۆكتە ياڭرىغاندا، ھەممە ئادەم ئۆزلۈكىدىن جىمىپ كېتىپتۇ. ئەپەندىم كۆپچىلىك ئارىسىدىكى بىر مويسىپىت بىلەن بىر ئۆسمۇرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇ-رۇپتۇ:

مېنىڭ سىز ئاكا ـ ئۇكىلاردىن ھېچ ئارتۇق يېرىم يوق. مانا مەن ئاۋۇ ئولتۇرغان (60 ياشلاردىكى بىر كىشىنى كۆرسىتىپ) ئاتامنىڭ بالىسى. ماۋۇ كىچىك بالىنىڭ (بىر كىچىك بالىنى كۆرسىتىپ) ئاكىسى بولىمەن. مېنىڭدە ئارتۇقچە خۇسۇسىيەت يوق. سىزلەر نېمىنى ئويلىسىڭىزلار، مەن شۇنى ئويلايمەن.

مەن ئەخمەت ئەپەندى خەلق نامىدىن مۇئاۋىن رەئىس بو-لۇپ، ھۆكۈمەت تەركىبىگە كىرگەن ئادەملەرنىڭ بىرىمەن.

سىزلەرنىڭ ماڭا قىلغان ئىززەت ـ ھۆرمەتلىرىڭىزگە مەن شەخسەن مەغرۇرلانمايمەن. ئەمما، ماڭا قىلغان بۇ ئىززەت ـ ھۆرمەتلىرىڭىز خەلققە قىلىنغان ھۆرمەت بولغانلىقى ئۈچۈن، مەن كۆپ مەغرۇرلاندىم، روھلاندىم، ئىلھاملاندىم (ئالقىشلار).

مەيداندا كۆتۈرۈلگەن قىزغىن چاۋاك ـ ئالقىشلار ئەخمەت ئەپەندى-نىڭ سۆزىنى يەنە بىر قېتىم ئۈزۈۋېتىپتۇ. ئەپەندىم سۆزىنى داۋاملاش-تۇرۇپتۇ:

سىزلەر «ئەخمەت ئەپەندىم بىزگە يېڭى بىر نەرسىلەرنى ئەكىلىدىمكىن» دەپ ئۈمىد قىلىۋاتقىنىڭىزلەر؟ مەن سىزلەرگە

ئېيتىدىغانلىق ئېيتىپ بولغانمەن. ئەمدى مېنىڭ سىزلەردىن سو-
رايدىغان بىرلا سوئالىم بار. بۇنىڭغا ئۆزىڭىزلەر جاۋاب بېرىڭىز-
لەر.

«سىزلەر مېنى خەلقىڭ ۋەكىلى، رەھبىرى دەپ تونۇمۇ-
سىزلەر؟»

يىغىلىشقا كەلگەن 15 مىڭغا يېقىن ئامما بىردەك «تونۇيمىز، تونۇي-
مىز» دەپتۇ ھەم «ياشىسۇن رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىم!» دەپ شوئار
توۋلاپ، قىزغىن چاۋاك چېلىپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەخمەتجان ئۇزاق قول ئىشارىتى قىلغاندىن كېيىن ئامما ئاران
تىنچلىنىپتۇ. ئەخمەتجان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

قېرىنداشلار!

ئۆتكەنكى مۇستەبىت ھۆكۈمەت ھەقىقەتنى دەپسەندە قى-
لىپ بىزنى كەمسىتتى، ھاقارەتلىدى، قامىدى، قىينىدى، قىر-
دى، چاپتى. شۇ سەۋەبتىن بىزمۇ بۇنداق زۇلۇمخور مۇستەبىت
ھاكىمىيەتنى تونۇمايمىز، دەپ كۆرەش قىلدۇق، قورالىنىپ
قوزغىلىپ چىقتۇق، ئاخىردا مەسلىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىل-
دۇق، تىنچلىق بىتىمنى ئىمزالىدۇق. مەن بۇ يەردە بىتىمنىڭ ھەر-
بىر ماددىلىرى ھەققىدە ئايرىم توختالمايمەن. بىتىمنى ئۇزۇل ـ
كېسىل ئىجرا قىلىش مەسلىسى توغرىسىدا كۆپ سۆزلەپ ئۆتۈ-
كەنمەن.

بىتىمگە يېزىلغان خەلق ئەركىنلىكى ۋە سىياسەت ھەققى-
دىكى مەزمۇنلار خەلققە تاپشۇرۇلغان. بىتىمدە ئوتتۇرىغا قو-
يۇلغان خەلقچىللىق مەسلىسى ـــ مىسال قىلىپ ئېيتساق، مانا
مەن خەلق ۋەكىلىمەن. ئەگەر مېنى خەلق «سەن بىزگە يارىمايـ
سەن، بۇنىڭدىن كېيىن سېنى ئالمايمىز» دېسە، شۇ كۈندىن ئې-
تىبارەن خىزمىتىمدىن بوشايمەن. باشقىلار ھەم شۇنداق. چۈنكى

هاكىمىيەت خەلقنىڭ.
خەلق كىم؟ ـــ خەلق سىزلەر.

ئەخمەتجان يەنە بىر قېتىم دېھقان سۆپەت بىر كىشى بىلەن باشقىچىرەك كىيىنگەن يەنە بىرەيلەننى كۆرسىتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

مەسىلەن، ماۋۇ دېھقاننى ئالساق، ئۇ بېلىگە بىر ناننى تۆگۈپ، ئەتىگەندە ئېتىزغا چىقىپ تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن كەتمەن چاپىدۇ. بۇ كىشى دېھقانچىلىق قائىدىلىرىنى ياخشى بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كىشى ئۆز ئەمەلىيىتىگە لايىق سىياسەت بەلگىلەپ بېرىدۇ؛ ئاۋۇ كىشىنى سودىگەر دەپ ئېيتساق، ئۇ كىشى سودىگەرچىلىك قائىدىلىرىنى ياخشى بىلىدۇ. قايسى يول بىلەن سودا قىلسا پايدا ئېلىشنى بىلىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، ھەر كەسىپتىكىلەر ئۆز ئەمەلىيىتىگە لايىق سىياسەت بەلگىلەپ بېرەلەيدۇ. بۇ ئولتۇرغان ئۆلىمالىرىمىز بىزنىڭ دىنىي رەھبەرلىرىمىز بولغانلىقتىن، بۇلار ھەم سىياسەت بەلگىلەيدۇ.

دېمەك، ھەربىر خەلق ۋەكىلى ئۆزى بەلگىلىگەن سىياسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. بۇ خەلقنىڭ ئۆزىگە ئۆزى غوجا بولۇشى، ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇشى دەپ ئاتىلىدۇ.

بىتىمدە كۆرسىتىلگەن باراۋەرلىك، ئامىباب تىل بىلەن ئېيتقاندا، ئىلىدا تۇغۇلغان بالا بىلەن نەنجىڭدە تۇغۇلغان بالا ئوخشاش، ئۇلارنىڭ ھوقۇقىمۇ، مەجبۇرىيىتىمۇ ئوخشاش دېگەنلىكتۇر. مانا بۇ تەرەپلەر قوبۇل قىلىنىپ ئېلان قىلىندى.

نەنجىڭدە تۇغۇلغان بالا بىلەن تۇرپاندا تۇغۇلغان بالىنىڭ مېڭىسى ئوخشاش. شۇڭا بىز ئەمدى تۇرپانغا ھاكىمنى نەنجىڭدىن ئەكەلمەيمىز. ھەرقايسى جايلاردىكى خەلق ھاكىمنى ئۆز خەلقىدىن سايلايدۇ. بۇ ھاكىم خەلقنىڭ تەلىپىگە مۇۋاپىق

خزمەت قىلىپ بېرىدۇ. ئەگەردە خەلق ھاكىمغا نارازى بولسا، ئېلىپ تاشلايدۇ.

ماۋۇ ئابدۇراھمان ئەپەندىم ئۆزىگىزلەر سايلاپ چىققان ھاكىم، سىزلەر ئۇ كىشىنىڭ سايلانغانلىقىغا رازىمۇ؟

مەيداندىكى ئاممىا بىردەك «رازى!» دەپ توۋلاپتۇ ۋە يەنە بىر قېتىم قىزغىن چاۋاك ياڭراتىپتۇ. ئەپەندىم سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

بىز بۇ كىشىنىڭ كىيىمگە ياكى بايلىقىغا ھۆرمەت قىلمايمىز، ئەمىلىگىمۇ ھۆرمەت قىلمايمىز، بەلكى كۆپچىلىكنىڭ خىزمەتچىسى بولغانلىقىغا ھۆرمەت قىلىمىز. بىزنىڭ بۇ كىشىنى ھۆرمەت قىلغانلىقىمىز خەلقنى ھۆرمەت قىلغانلىقىمىز. دېمەك، خەلق ئۆزىنى ھۆرمەت قىلىش ئۈچۈن رەھبىرىنى ھۆرمەت قىلىشى كېرەك.

بىزگە بىرلىك، ئىتتىپاقلىق كېرەك. مەن بۇ يەرگە كېلىپ سىزلەرنىڭ روھىڭلارنى، بىرلىك، ئىتتىپاقىڭلارنى كۆرۈپ كۆپ خۇرسەن بولدۇم ۋە ئىلھاملاندىم. سىزلەرنىڭ بۇ ئىتتىپاقىڭلار بىلەن بۈگۈنكى بۇ قارشى ئېلىش مەجلىسىنى ئېچىپ تۇرغىنىڭلارنى كۆرۈپ، مەن ھەقىقەتەن خەلق ۋەكىلى ئىكەنلىكىمگە ئىشەندىم. مەن ئىلگىرى سىزلەرگە يۈلىنىپ چوڭ سۆزلىسەم، ئەمدى تېخىمۇ چوڭ ـ چوڭ سۆزلەيمەن، مەغرۇرلىنىمەن.

ئۇزاققا سوزۇلغان گۈلدۈراس ئالقىشلار ئەخمەتجاننىڭ سۆزىنى قايتا ـ قايتا ئۈزۈپ قويۇپتۇ. كۆپچىلىكنىڭ «ياشىسۇن خەلق ۋەكىلى!» دەپ توۋلاشلىرى كۆكتە ياڭراپتۇ، ئەخمەتجان قول ئىشارىتى بىلەن ئاممىغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ ۋە سېپىل ئۈستىدىكى پوتەيلەرنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

بىز قوراللىق كۈرەشنى توختىتىپ بىتىم تۈزدۇق، تىنچلىققا ئېرىشتۇق. بىزدە باشقا بىر دۆلەت قۇرۇش ئويى يوق. ئەگەر بىز ئايرىلمىز دېگەن بولساق، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش پوتەيلەرنى ياسۇەتكەن بولاتتۇق. بىز بىر دۆلەت بولغانلىقىمىز ئۈچۈنمۇ بۇنداق پوتەيلەر كېرەك ئەمەس.

ئىستىقلالىيەت دېگەن نېمە؟ ئىستىقلالىيەت دېگەن سۆز مۇستەقىل دېگەن سۆزدۇر، يەنى مەن ئۆز ئالدىمغا بىر ھۆكۈمەت، مېنىڭ ئايروپىلانلىرىم، تانكىلىرىم، مۇنتىزىم قوشۇنۇم بار، چېگرالاردا قاتار تۇرالايدۇ، دۇشمەن كۆكسىگە سالالايدۇ، دېگەن سۆز بولۇپ، بۇنىڭ ئېتى ئىستىقلالىيەتتۇر.

بىزدە خەلق پارتىيەسى بار، مانا شۇ خەلق پارتىيەسىنىڭ باشلىقى مەن، ئەلۋەتتە بىر پارتىيە بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەزالىرى بولىدۇ.

سىزلەر بۇ پارتىيەنىڭ ئەزاسىمۇ ـ ئەمەسمۇ؟

ئەخمەت ئەپەندىم قىزىقچىلىق قىلىپ بارلىق ئەمگەكچى خەلقنى بىر پارتىيەنىڭ ئەزاسى دەپ ئاتاپ، سىلەر شۇ پارتىيەنىڭ ئەزالىرىمۇ دەپ سوئال قويۇپتۇ.

«ئەزاسى!» دەپ پۈتۈن خەلق جاۋابەن توۋلىشىپتۇ.

707

پارتىيەنىڭ ئەلۋەتتە نىزامنامىسى بولىدۇ، ئۇنىڭغا ھەممە ئەزالار بويسۇنۇشى لازىم بولىدۇ. مەن ھۆكۈمەت ۋەكىلى بولۇپ، ھۆكۈمەت ئالدىدا خىزمەت قىلىۋاتىمەن. ئەمدى سىزلەر مېنىڭ يولۇمدا ماڭامسىزلەر؟

پۈتۈن مەيداندىكى ئامما «ماڭىمىز!» دەپ ئۈنلۈك توۋلاپ، ئالقىش ياڭرىتىپتۇ.

بىزنىڭ خەلق پارتىيەمىزنىڭ نىزامنامىسى ۋە پروگراممىسى تىنچلىق بىتىمىنى ۋە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسىنى ئىجرا قىلىشتىن ئىبارەت. ئەنە شۇ بىزنىڭ نىشانىمىزدۇر. بۇنىڭ-دىن كېيىن ھەرقانداق ئادەمنىڭ خەلقنىڭ خەلقچىللىق سىياسى-تىگە دەخلى يەتكۈزۈشگە ھەرگىز يول قويمايمىز. بىزنىڭ خەل-قىمىز ئەركىن ياشىشى كېرەك!

ئاممىا يەنە بىر قېتىم «ھۇررا» دەپ ئۇنلۇك توۋلىشىپ ، چاۋاك ئۇستىگە چاۋاك ياڭرىتىپ، قاينام ـ تاشقىنلىقىغا چۆمۈپتۇ. ئەپەندىم يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

سىزلەرنىڭ بىرلىك ـ ئىتتىپاقىڭىزلار ناھايىتى ياخشى ئى-كەن؛ مۇشۇ ئىتتىپاقىڭىزلارنى يەنىمۇ چىڭىتىشىڭىزلارنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن خەلقنىڭ ئۆزىگە ئۆزى غوجا بولۇ-شى، ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇپ كېتىشى ئۈچۈن مۇشۇنداق ئىتتى-پاقلىق كېرەك. ئەگەر مەن، ئەي خەلقىم، پالانى ئىش مۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى، مۇنداق بولۇۋاتىدۇ، مەن بۇنىڭغا نارازى، بۇنى مۇنداق قىلىڭلار، دېسەم، سىزلەر دەرھال دېگىنىمدەك قىلىسىڭلار بولىدۇ، قىلما دېگەننى قىلمىسىڭلار بولىدۇ.

شۇ ۋاقىتدا سىزلەر مېنى بەكمۇ ھۆرمەت قىلغان ۋە ئىگى-دارچىلىق قىلغان بولىسىزلەر. سىزلەر مېنى قورقماس رەھبىرى-مىز دەۋاتىسىزلەر، بۇ مېنى ماختاپ ئاشۇرۇۋەتكىنىڭىزلەر.

ئاممىا يەنە قاينام ـ تاشقىنلىقىغا چۆمۈپتۇ، «توغرا، شۇنداق!» دەپ توۋلىشىپتۇ.

مەن قورقمايمەن، ئارقامدا خەلق بار. مېنىڭدە بىر جان بار، لېكىن ھازىر مەن بىر جان ئەمەس، 5 ~ 6 مىليون جان، شۇ-

نىڭ ئۇچۇن مەن ھېچنېمىدىن قورقمايمەن (ئالقىشلار).
قېرىنداشلار!

ھەممە ئىشنى بىرلىكتە، ئىتتىپاقلىق بىلەن، مەسلىھەت بىلەن ئويلاپ قىلساق، ئۇ ئىش چوقۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. ئويلىماي، ئالدىراپ قىلغان ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. مەسىلەن، يېقىندا بۇ يەردە بىر ۋەقە بولۇپ ئۆتۈپتۇ، خەلقىمىز ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلارنى سۈرۈشتۈرۈپتىكەن، لېكىن رەھبەرلىكىنىڭ بۇ ئىشتىن تېخى خەۋىرى يوق ئىكەن. رەھبەرلىك ۋەقەدىن تېخىچە خەۋەرسىز بولغاچقا، كۆپچىلىك ئۇلار (ھەربىيلەر) نىڭ قىلىقىغا چىداپ تۇرالماي ئۇلارغا ھۇجۇم قىلماقچى بولۇپتۇ. ھېلىمۇ ياخشى، كۆپچىلىكنىڭ ئاقىلانە ئىش كۆرگەنلىكىگە رەھمەت. ئەگەر كۆپچىلىك ئاقىلانە ئىش كۆرمىگەن بولسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ناھايىتى تەس بولار ئىدى. شۇڭا، كۆپچىلىكنىڭ مۇنداق ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىق روھىغا ھۆكۈمەت ئەزاسىلىق نامى بىلەن چوڭقۇر تەشەككۈر ئېيتىمەن!

مۇشۇ بىرلىك، مۇشۇ ئىتتىپاقلىقىڭلارنىڭ قىممىتىنى ياخشى بىلىپ، مۇستەھكەم ساقلىشىڭلار كېرەك. شۇ ۋاقىتدا بىزگە ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ. قولىمىزدىكى ھۆرلۈك، ئەركىنلىكىمىزنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ.

بىلىش كېرەككى، بىرلىك، ئىتتىپاقلىق بولمىسا، قولىمىزدىكى ئەركىنلىك يوقىلىدۇ. قولىمىزدىكى ھاكىمىيەت، قولىمىزدىكى دۆلەت قۇشى ئۇچۇپ كېتىدۇ.

بۇنىڭدىن بىرنەچچە ۋاقىت بۇرۇن بىرلىك، ئىتتىپاقلىقتا تۇرۇپ كېڭەش ئەزالىرىنى ۋە ھاكىملارنى سايلىۋالدىڭلار، ھاكىم سىزلەرنىڭ خىزمەتچىڭىز بولۇپ، كېڭەش ئەزالىرى تەپتىشلىگۈچىلەردۇر.

ئالدىمىزدا يۇقىرىراق ۋالىي سايلاش ئىشى تۇرۇپتۇ. خەلقىمىز ئاز كۈندە ھەربىر ۋىلايەت مەركىزىدە ئۆزلىرىنىڭ ۋالىيلىرىنى سايلايدۇ. بۇ ھەقتە كۆپ توختالمايمەن.

يېقىندا بىر مىسالىق سۆزلىمىدە «كىم ۋالىي بولۇشقا لايىق؟» دېگىنىمدە، ھېچكىم «مەن لايىق، مەن مەلۇماتلىق، مەن ۋالىي بولىمەن» دېيەلمىدى. چۈنكى خەلق كىمنى سايلىسا، شۇ

ۋالىي قىلىپ تەيىنلىنىدۇ.

ۋالىي ھاكىمىيەتنى قوللىغا ئېلىۋالغان ھۆكۈمران ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ خىزمەتكارىدۇر.

ئارقىدىن ئەپەندىم نەنجىڭدە ئېچىلغان «مىللىي قۇرۇلتاي» دا ماقۇللانغان ئاتالمىش ئاساسىي قانۇن تۈزۈش مەسىلىسى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەپتۇ:

يېقىندا مەن قۇرۇلتايغا بېرىپ كەلدىم، قۇرۇلتايدا ماقۇللانغان ئاساسىي قانۇن تونۇشتۇرۇلۇشىدىكى دوكلاتنىم گېزىتتە ئېلان قىلىندى. شۇنىڭدىن كۆرەرسىزلەر. قىسقىسى، ئاز كۈندە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىرى سايلىنىدۇ، ئاساسىي قانۇنمۇ ئېلان قىلىنىدۇ. ئاساسىي قانۇن بويىچە ئىش كۆرۈش كېرەك. ھازىرچە بىزگە *11* بىتىم ۋە سىياسىي پروگراممىا ئاساسىي قانۇندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھەممىمىز بىرلىكتە مۇشۇنىڭغا ئېتىبار قىلىپ، بىتىم ۋە سىياسىي پروگراممىنىڭ سىرتىغا چىقماسلىقىمىز كېرەك.

نېمە قىلىش كېرەك؟

ئۇشبۇ تۈرغان پۈتۈن خەلق ئىسلام دىنىدىكى خەلقلەرمىز، ئىسلام دېمەك مۇسۇلمانچىلىق دېمەكتۇر. ئىسلامدا ساۋاب تۇغرۇق نۇرغۇن ئايەت ـ ھەدىسلەر بار. ساۋاب دېمەك باراۋەر-لىك بولۇپ، باشقا دىنىدىكىلەرنى قىرىش مەنىسى چىقمايدۇ. بىز ئىسلام خەلقى ئۆز دىنىمىزنى ساقلايمىز، بىز ئىسلام خەلقى باراۋەرلىك ئىستەيمىز، جەبىر تارتىش، زۇلۇم چېكىشنى كۆتۈرەمەيمىز، كىمكى بىزگە زۇلۇم قىلسا، بىز ئۇنىڭغا قارشىمىز.

ئۆزىمىزنى ساقلاش دىنىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش، ئۆزىمىزنىڭ بىلىم قابىلىيىتىمىزنى ئۆستۈرۈش بىلەن تاماملىنىدۇ.

ھازىرقى دەۋردە بىرقانچە تۈمۈر ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرىدۇ. بىزگە ھەقتائالا قۇرئان كەرىمدە «ئىقرا» يەنى «ئوقى» دېدى. بىز ئۆز قۇرئانىمىزدىكى ئىلىم ـ مەرىپەتىمىزنى ئوغرىلىتىپ قويغانىدۇق. ئەمدى بۇ ئوغرىنى تېپىپ، يوقاتقان نەرسىمىزنى دوللىمىزغا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىشىمىز لازىم.

بىزگە ئەڭ مۇھىم كېرەك بولغىنى ئىلىم ـ پەن. مانا بۇ كىشى ئۆزىگىزلەرنىڭ ھاكىمى، بۇ كىشى چوڭ ئاكادېمىيەنى پۈتكۈزگەن ئەمەس، ئالدىمىزدا خىزمەت كۆپ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە كادىر كېرەك. مەسىلەن، ئەدلىيەنى ئۆزىمىز ئىدارە قىلىمىز دېگىنىمىزدە، ئەلۋەتتە قانۇن، ئەدلىيەگە يېتەرلىك كادىر كېرەك.

ئۆتكەنكى ۋاقىتلاردا خەلقىمىز مائارىپ خىزمەتچىلىرىنى يامان كۆرۈپ قالدى، بۇنىڭ سەۋەبى شۇ ۋاقىتتىكى مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ زەھەرلىك پىلانى بولۇپ، خەلقىمىزنى مائارىپتىن بەزدۈردى، بۇ خەلقىمىزنى جاھالەتتە قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قالماقچى بولغانلىقىدىندۇر. بىز ئەمدى بۇ خىل ئەھۋالنى تونۇپ، يەنە شۇنداق قىلغۇچىلارنىڭ سىرىنى پاش قىلىشىمىز لازىم، كۆچىمىزنىڭ بارىچە مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز ۋە كۆچەيتىشىمىز لازىم.

ھازىرقى كۈندە ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، تەمىنات ئىشلىرىنى، مائارىپنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن مۇستەھكەم سىياسىي ئاڭ بولۇشى كېرەك.

مۇستەھكەم سىياسىي ئاڭ بولمىسا، تەمىنات، مائارىپ ئىشلىرىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، مەن تۇرپان خەلقىنىڭ مۇستەھكەم سىياسىي ئاڭ ۋە بىرلىكىنى ساقلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ھازىرقى تۇرپان خەلقى پۈتۈن ئۇلۇكە خەلقىگە ئۈلگە بولالايدۇ. بۈگۈنكى تۇرپان خەلقىنىڭ ئىتتىپاقى ۋە بىرلىكىگە قاراپ پۈتۈن ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ، دەپ سۆزۈمنى تاماملايمەن (گۈلدۈراس ئالقىشلار).

ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ بىرلىك ـ ئىتتىپاقى!

ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ ئىستىقبالى!

ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ ھۆرلۈكى، ئەركىنلىكى!

ئەخمەت ئەپەندىم سۆزىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، پۈتۈن مەيداندا ئۇزۇنغا سوزۇلغان چاۋاك ساداسى ياڭراپتۇ. خەلق ئاممىسىنىڭ شوئار ئاۋازلىرى يەر ـ جاھاننى لەرزىگە ساپتۇ. ھېسسىياتى ئۇرغۇپ تاشقان كىشىلەر ئەخمەت ئەپەندىمنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئېتىپ، ئۆزلىرىنىڭ قە-

دىرلىك رەھبىرىگە بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلەپتۇ، ئەپەندىم ھەرقانچە قىلسىمۇ ئامما ئۇنى يەرگە چۈشۈرمەپتۇ. يېنىدا تۇرغان رەھىمجان، ئابدۇراھمان مۇھىتى قاتارلىقلارنىڭ قايتا ـ قايتا دەۋەت قىلىشى ئارقىسىدا، ئامما ئاران تەستە ئەپەندىمنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. ئەپەندىم پىكاپقا چىقىپ قوزغىلىپ بولغۇچە، كەيپىياتى پەلەككە يەتكەن خەلق، يەنە بىر قېتىم ئەپەندىمنى پىكاپ بىلەن تەڭ قوشۇپ كۆتۈرۈۋاپتۇ.

ھالبۇكى، شۇ كۈنى، يەنى 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، دەل ئەخمەتجان تۇرپاننى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان پەيتتە، ئۇرۇمچىدە كىچىك كۆلەملىك ئاممىۋى نامايىش يۈز بەردى.

20 ـ چېسلا، ئۇرۇمچىنىڭ ئاققوۋۇق سىرتىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۇلۇبىدا ئۇيغۇر ئاممىسى يىغىن ئېچىپ، گومىنداڭنىڭ زوراۋانلىق قىلمىشلىرىنى پاش قىلدى. ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابلەھەت مەخسۇم يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلدى. ئابلەھەت مەخسۇم ئىككى ئاي ئىلگىرى نەنجىڭدە ئېچىلغان «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىپ، گومىنداڭنىڭ ساختا خەلقچىللىق رەزىل قىياپىتىنى كۆرۈپ يېتىپ ئاخىرقى ئۇمىدىنى ئۈزگەنىدى. مانا ئەمدى گومىنداڭ دائىرىلىرى ئىككى يۈزلىمىچىلىك نەيرەڭىنى ئىشقا سېلىپ، خەلقنى ئالداپ، كىشىلەرنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاۋاتىدۇ. خەلق ئاممىسى گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ «تىنچلىق بىتىمى»نى كۆزگە ئىلماي، قوراللىق زوراۋانلىق قىلىشىدىن ھەرگىز يانمايدىغانلىقىنى، ئەكسىيەتچىلەردىن ياخشىلىق كۈتۈشكە بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئاممىۋى يىغىندا يۇقىرىقى ئەھۋاللار ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، گومىنداڭنىڭ «تىنچلىق بىتىمى» نى خىلىغانچە دەپسەندە قىلغان ۋە خەلققە زۇلۇم سالغان جىنايى قىلمىشلىرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىندى. يىغىنغا قاتناشقانلار بارغانسېرى غەزەپكە كېلىپ، يىغىن ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا 500 دىن ئارتۇق ئادەم پىلاكاتلارنى كۆتۈرۈپ، ئۆزلۈكىدىن كوچىغا نامايىشقا چىقتى، نامايىشچىلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، ھۆكۈمەتكە 30 نەچچە تۈرلۈك تەلەپنى قويدى. ھېلىمۇ ياخشى، پۈتكۈل نامايىش تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلغاچقا، ساقچىلار بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىش ئەھۋالى كۆرۈلمىدى.

ئۇرۇمچىدە قېپقالغان ئابدۇكېرىم ئابباسوف دەرھال تۇرپانغا تېلېفون بېرىپ، ئەپەندىمگە بۇ يەردە يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋاللارنى مەلۇم قىلـ

دى، ئەپەندىم ئابدۇكېرىمگە ئامما ئۆزىنى بېسىۋالسۇن، دەرھال تارقىلىپ كەتسۇن دەپ، يولىيورۇق بەردى.

تۇرپاندىكى ئەھۋالغا كەلسەك، ئىككىنچى كۇنى ئەتىگەن، يەنى 2 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۇنى، ئەپەندىم 50 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئاستانە بـا-زىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بارغاندا، دەل جامائەتنىڭ جۇمە نامىزىدىن تارقالغان ۋاقتىغا توغرا كەپتۇ. ئەپەندىمنىڭ «ئەلگە كىرىسەڭ ئېلىكچە، سۇغا كىرىسەڭ بېلىكچە» دەيدىغان مىجەزى بولغاچقا، يۇرتداشلار بىلەن كوچىدا كەڭ ـ كۇشادە يۇز كۆرۈشۈپتۇ. تەرەپ ـ تەرەپتىن خەۋەر تېپىپ كەلگەن دېھقانلار شەھەر ئىچىدىن ئەگىشىپ كەلگەن ئاممىغا قوشۇلۇپ، كىچىككىنە ئاستانە بازىرىنى بىردەمدىلا ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندۇرۇۋېتىپ-تۇ. ئەخمەت ئەپەندىم يەنە بىر قېتىم ئۇزاتقىلى كەلگەن ئادەملەرنىڭ قاتمۇقات مۇھاسىرىسىدە قاپتۇ. توپلانغان خەلق ئاممىسى ئەپەندىمنى يەنە بىر قېتىم نۇتۇق سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ تۇرۇۋاپتۇ. ئەپەندىم ئىلاجسىز قەدىمىنى توختىتىپ، جارانلىق ئاۋازى بىلەن ئاممىغا نۇتۇق سۆزلەپتۇ. ئۇنىڭ يېقىملىق، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلىرى خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشىپتۇ:

> مۇھتەرەم ئاتا، ئاكا ـ ئۇكا، ئانا، سىڭىللار! مەن سىزلەرگە چىن كۆڭلۈمدىن ھېسابسىز، ھېسابسىز، ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز تەشەككۇرۇمنى بىلدۇرىمەن.
>
> سىزلەرگە رەھمەت، رەھمەت، رەھمەت!... ئېتىقادىڭىزلارغا رەھمەت، ھۆرمىتىڭىزلەرگە رەھمەت، ئىززەتلىگىنىڭىزلەرگە رەھمەت، بىرلىك ـ ئىتتىپاقىڭىزلارغا رەھمەت، بۇگۈنكى كۈننى تونۇغانلىقىڭىزلارغا رەھمەت، مېنى ۋە سىياسەتنى توغرا تونۇغانلىقىڭىزلارغا رەھمەت (داۋاملىق ئالقىشلار).

ئەپەندىم خەلقىمىزنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۆلكىلىك بىر-لەشمە ھۆكۈمەتتىن ئورۇن ئالغانلىقىنى ھىمايە قىلىشى كېرەكلىكى ھەمدە ئۆزىنىڭ زىممىسىدىكى ئېغىر ۋەزىپىلەر ئۈستىدە توختىلىپتۇ. شۇنداقلا «تىنچلىق بىتىمى»نى ئىجرا قىلىشنىڭ ئۆزى مۇستەبىت ھا-

كىمىيەتنى يوقىتىپ، مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ تەدبىرى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈپتۇ ۋە شۇنداق قىلغاندىلا خەلقئەركىنلىك، بەخت ئەكەلگىلى بولىدىغانلىقىنى بايان قىپتۇ.

ئەپەندىمنىڭ سۆزىدىن قايىنام ـ تاشقىنلىققا چۆمگەن ئاما قاتتىق هاياجانلىنىپ، توختىماي چاۋاك چېپتۇ، «ياشىسۇن باشپاناهىمىز ئەخمەت ئەپەندى!» دەپ ئۇنلۇك شوئار توۋلىشىپتۇ. ئەپەندىم يەنە مۇنداق دەپتۇ.

«سىزلەر مېنى ئىنسانپەرۋەر، خەلقچىل، دەپ هۆرمەت قىلدىڭىزلار. سىزلەر مېنى ‹خەلق داهىيسى›، ‹خەلق دوستى› دەپ هۆرمەت قىلدىڭىزلار، سىزلەر مېنى ۋەكىلىمىز دەپ هۆرمەت قىلدىڭىزلار، سىزلەر مېنى بىزنىڭ يىغلايدۇ دەپ هۆرمەت قىلدىڭىزلار، سىزلەر مېنى بىزنىڭ هوقۇقىمىزنى همايە قىلىدۇ دەپ هۆرمەت قىلدىڭىزلار، سىزلەر مېنى بىزنىڭ مەنپەئەتىمىزنى كۆزلەيدۇ دەپ هۆرمەت قىلدىڭىزلار، مۇشۇ چۇشەنچە بىلەنلا هۆرمەت قىلغانلىقىڭىزلارغا رەهمەت. مەن هازىر مۇئاۋىن رەئىس، مېنى مۇئاۋىن رەئىس دەپلا هۆرمەت قىلسىڭىزلار توغرا بولماس ئىدى. مەن سىزلەرنىڭ ئۇ چۇشەنچىڭىزلەرگە لايىق بولالماسام، سىزلەرنىڭ ئۇمىدىڭىزلەرنى ئاقلىيالمىسام، مەن ئۇ هۆرمەتكە لايىق بولغان بولار ئىدىم. لېكىن مۇشۇ ئىززەت، مۇشۇ هۆرمەت بىلەن، ئۆزىڭىزلەرنىڭ هازىرقى سىياسەتنى هۆرمەت ۋە همايە قىلىدىغانلىقىڭىزلارنى ئىپادە قىلغانلىقىڭىزلارغا رەهمەت. لېكىن، مەن سىزلەر ئويلىغانچىلىك هۆرمەتكە، ئىززەتكە لايىق ئەمەسمەن، چۇنكى مۇنچىلىك ئىززەت ۋە هۆرمەت هېچ ۋاقىتدا بىر كىشىگە خاس ئىززەت ـ هۆرمەت بولالمايدۇ. مۇنچىلىك هۆرمەت، مۇنچىلىك ئىززەت ئەگەر خەلق ئۇستىدىكى يۇقىرىقى هاكىمىيەتكە قارىتىلغان بولسا، هەقىقىي خەلق ۋەكىللىرىدىن تەشكىل قىلغان، هەقىقىي خەلق مەنپەئەتىنى كۆزلەيدىغان خەلق قۇرۇلتىيىغا ياكى مەجلىسىگىلا خاس ئىززەت ۋە هۆرمەت بولىدۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا، بۇنداق ئىززەت ۋە هۆرمەت يالغۇزلا هوقۇقىنى تونۇغان، هازىرقى سىياسەتنى توغرا چۇشەنگەن قورقماس يۇرەك، يېڭىلمەس كۇچ، تۇگىمەس قۇدرەت، نۇرغۇنلىغان ئىمتىهاندىن ئۆتكەن دانا، ئادىل، قابىل، قادىر خەلقىمىزگىلا خاس ئىززەت ـ هۆرمەت بولىدۇ. مۇشۇ هۆرمەت بىلەن ئۆزىڭىزلەرنىڭ هازىرقى سىياسەتنى هۆرمەت ۋە همايە قىلىدىغانلىقىڭىزلارنى ئىپادە قىلغانلىقىڭىزلارغا رەهمەت.

(چاۋاكلار)

ئەپەندىم ئاخىردا كۆچىلىكنى «تىنچلىق بىتىمى»نى ئۇزۇل - كېسىل ئىجرا قىلىشقا، بىرلىك - ئىتتىپاقلىقىغا، خەلقچىل سىياسەتنى قوغداش يولىدا تىرىشىپ كۇرەش قىلىشقا چاقىرىپتۇ ۋە سۆزىنى شۇ ئارلار بىلەن ئاياغلاشتۇرۇپتۇ:

ياشىسۇن خەلقچىل سىياسەت!
ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ھۆرلۈكى!
ياشىسۇن خەلقىمىزنىڭ باراۋەرلىكى!
ياشىسۇن مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقى!
يوقالسۇن ئىستىبدات ھاكىمىيەت!
ئەبەدىي كەلمىسۇن خەلقىمىزنىڭ بېشىغا قارا زۇلۇم سىياسەت!

خەلق «ياشىسۇن ئەخمەت ئەپەندىم!» دەپ شوئارلار ياڭرىتىپ، ئەخمەت ئەپەندىمنى يەنە بىر قېتىم بېشىغا ئېلىپ كۆتۇرۇۋاپتۇ.

ئەپەندىمنىڭ ئاستانىگە كەلگەنلىك خەۋىرى ناھايىتى تېزلا پىچانغا تاراپتۇ. مىڭلىغان دېھقانلار ئەخمەت ئەپەندىم بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن پىچاندىن ئاستانىگە قاراپ يولغا چىقىقانكەن، ئەخمەتجان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇلار كەلمىسۇن، ئۆزۇم ئالدىغا بارىمەن دەپ دەرھال ئادەم ئەۋەتىپتۇ. ئاستانىدىن ئاران تەستە خوشلىشىپ، پىچانغا قاراپ ماڭغاندا، ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان خەلق يەنىلا ئېشەكلىك، ئاتلىق، ھارۋىلىق ياكى پىيادە ئەپەندىمنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىپتۇ.

ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەلگەن 3000 دىن ئارتۇق پىچان خەلقى تۇيۇق دېگەن يەردە ئەپەندىم بىلەن ئۇچرىشىپتۇ. ئاممىا ھاياجىنىنى باسالماي، قىزغىن چاۋاك، شوئارلار ئىچىدە ئەخمەتجاننى قاتمۇقات ئورىۋاپتۇ، ئۇنىڭ نۇتۇق سۆزلەپ بېرىشىگە تەشنالىقىنى بىلدۇرۇپتۇ. ئەخمەتجان ئەمدى سۆز ئېچىشىغا، ئارقا تەرەپتە تۇرغانلار: «كۆرەلمىدۇق، كۆرەلمىدۇق» دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. ئەپەندىم دەرھال بىرلا ئىرغىپ يېنىپ

ەنكى ئاتىنىڭ ئۇستىگە چىقىپتۇ ـ دە، ئاتىنىڭ ئېگىرى ئۇستىدە تۇرۇپ ئاممىغا قول ئىشارىتى بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. كىشىلەر بۇنداق ئالىي رەھبەرنىڭ ئات ئۇستىدە تۇرۇپ ئاددىي خەلققە ھۆرمەت بىلدۈرۈشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىكەن. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پۇتۇن مەيدانىكىلەر قىزغىن چاۋاك ياغدۈرۈپتۇ. قۇرۇپ قاغجىراپ كەتكەن بۇ ئاتەش زېمىندا ئەخمەتجاننىڭ جاراڭلىق ئاۋازى يەنە بىر قېتىم ياڭراپتۇ:

«ئۆتكەن يىل 7 ـ ئايدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى، مەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋەكىللىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە قاتناشتىم. مەن ئاددىي بىر ئادەم، خەلقنىڭ ئوغلى».

ئەپەندىمنىڭ سۆزى خەلقنىڭ ئالقىش سادالىرى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئۈزۈلۈپ كېتىپتۇ: «ئۆتكەن يىل 1 ـ ئايدا مەن ۋە مانا مۇشۇ يېنىمدا تۇرغان رەھىمجان، ئىلىدىكى ئوبۇلخەيرى تۆرە ئۇچىمىز خەلق نامىدا ‹تىنچلىق بىتىمى› گە ئىمزا قويدۇق» دەپتۇ ئەپەندىم ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ. ئۇ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە يەنە قىزىقچىلىق قىلىپ كۆپچىلىكتىن سوراپتۇ: «سىزلەر مۇشۇنداق قىلغىنىمغا رازىمۇ ـ رازى ئەمەسمۇ؟» شۇ ھامان پۇتۇن مەيداندا يەنە بىر قېتىم گۈلدۈرمامەك چا-

ئەخمەتجان 1947 ـ يىلى 2 ـ ئايدا تۇرپاننى كۆزدىن كەچۈرگەندە، ئاممىغا ئات ئۇستىدە تۇرۇپ نۇتۇق سۆزلىدى.

ۋاك ئاۋازى ياڭراپ، ھەممەيلەن تەڭلا: «بىز رازى! بىز رازى!» دەپ چۇقان ساپتۇ.

ئەپەندىم سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ: «سىزلەر پىچان خەلقىمۇ مېنىڭ تىنچلىق بىتىمىگە ئىمزا قويغىنىمغا رازى بولغانكەنسىزلەر، ئۇنداقتا بۇ «تىنچلىق بىتىمى»نى قەتئىي ئىجرا قىلىشىڭىزلاردا سۆز يوق» دەپتۇ.

ئەپەندىم مېغىزلىق، چۈشىنىشلىك سۆزلەر بىلەن ئىخچام سۆزلەپ-تۇ. ـ دە، سۆزى ئاخىرلىشىشى بىلەن ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ يەغىلىشقا قاتناشقان ئاممىغا يەنە بىر قېتىم سالام بېرىپتۇ.

پۇتۇن مەيداندىكى ئامما «ياشىسۇن ئەخمەت ئەپەندىم!» «سىزنى خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي!» دېگەندەك شوئار ـ تىلەكلەرنى ياڭرىتىپتۇ.

ئەپەندىمنىڭ ھەمراھلىرىدىن رەھىمجان، ئابدۇراھمان مۇھىتىلار-نىڭ قايتا ـ قايتا دەۋەت قىلىشى بىلەن، كىشىلەر ئاخىر يول ئېچىپ بېرىپتۇ. شۇ كۈنى كەچتە، ئەپەندىم قاتارلىقلار پىچانغا يېتىپ كەپتۇ.

21 ـ چېسلا، يەنى ئەپەندىم پىچاندىكى ۋاقتىدا، ئۇرۇمچىدىكى ئامما يەنە داۋاملىق نامايىش قىلدى، نامايىشچىلار لوزۇنكىلارنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شوئار توۋلاپ، «تىنچلىق بىتىمى»نى قەتئىي ئىجرا قىلىش ھەققىدە ھۆ-كۈمەتكە 55 تۈرلۈك تەلەپ قويدى ھەمدە 72 سائەت ئىچىدە جاۋاب قا-يتۇرسۇن دەپ ئىلتىماس سۇندى.

بۇ كۈندىكى نامايىش ئاساسىي جەھەتتىن تەرتىپلىك ئۆتكەن بو-لۇپ، بىراق ئالاقزەدىلىك ئىچىدە قالغان گومىنداڭنىڭ جاھىل كۈچ-لىرى نامايىشقا چىققان ئاممىنى قاتتىق باستۇرماقچى بولدى. مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى ئابدۇكې-رىم ئابباسوف ئۇتتۇرىغا چىقىپ نامايىشچى ئاممىغا نەسىھەت قىلدى، لېكىن نامايىشچىلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تېزدىن جاۋاب بېرىشىنى تە-لەپ قىلىپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئاخىرىدا ھەر تەرەپلىمە، قايتا ـ قايتا سۆزلىشىش ۋە سەۋرچانلىق بىلەن قايىل قىلىش ئارقىلىق نامايىشچىلار قوشۇنى ئاستا ـ ئاستا تارقىلىپ كەتتى.

كېيىن، ئەخمەتجان «21 ـ فېۋرال» ئاممىۋى نامايىش ۋەقەسى توغ-رىسىدا تۆۋەندىكىدەك خۇلاسە چىقاردى:

21 ـ فېۋرالدا ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن نامايىش ناھايىتى ئىنتىزاملىق بىلەن ئۆرنەك بولغۇدەك ئۆتكەن. بۇ نامايىش خەلقـ ئىڭ بىرلىكى ۋە ئىتتىپاقىنى ئەمەلدە ئىسپات قىلغان. ھۆكۈمەتـ كە تاشلانغان تەلەپلەرنىڭ كۆپىنچىسى مۇۋاپىق تەلەپلەر ئىـ دى، لېكىن تەلەپلەرنىڭ جۈملە قۇرۇلۇشى ناھايىتى ئالدىراقـ سانلىق بىلەن ئويلىماستىن تۈزۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەڭ زور خاتالىقلارنىڭ بىرى 55 ماددىدىن ئىبارەت تەلەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ تولۇق ئورۇنلىنىشىغا 72 سائەت مۇددەت قويغانلىق. مەن پىچاندا تۇرۇپ تېلېفون ئارقىلىق نامايىش بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى ۋە نامايىشچىلارنىڭ قويغان تەلەپلىرىنى ئاڭلاپ خاپا بولدۇم. ئابدۇكېرىم ئەپەندىگە مېنىڭ ئامىمدىن خەلقىە جاۋاب بېرىڭ، تېز تارقىلىپ كەتسۇن، مەن ئۆزۈم بېرىپ خەلقىقە جاۋاب بېرەـ مەن، دېدىم. ئابدۇكېرىم ئەپەندىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىغانلار بولۇپتۇ. 55 ماددىلىق تەلەپ بېرىپ 72 سائەت مۇددەت بەردى دېگەن سۆز ئورۇنلىساڭ ئورۇنلا، ئەگەر 72 سائەت ئىچىدە ئۇـ رۇنلىيالمىساڭ باشقا ھۆكۈمەت قۇرىمىز، دېگەن سۆز بولىدۇ. قانداقلىكى بولمىسۇن، نامايىشتا خەلق قويغان تەلەپلەر بولـ غانلىقتىن، بىز خەلق ۋەكىلى بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، تەلەپلەرـ نىڭ تولىسىنى ھۆكۈمەت مەجلىسىدە قۇۋۋەتلەپ ھمايە قىلىپ چىقىشقا مەجبۇر بولغانىدۇق، ھۆكۈمەت بۇ تەلەپلەرنىڭ ئۇسـ تىدىن قارار چىقارغاندىن كېيىن، بىز نامايىشچىلار ۋەكىللىرىگە ھۆكۈمەتنىڭ جاۋابىنى بەرگەنىدۇق. ئەمما بۇ نامايىش بىز تەـ رەپتىن قوزغالغان ئەمەس.

ئۇرۇمچىدە نامايىش يۈز بەرگەن چاغدا، مەن «جەنۇبىي گۈلباغ»دىكى ئۆيىمىزدە ئىدىم. سىرتتىكى ئەھۋالنىڭ كەسكىنلىكىنى ئاڭلاپ، جىدـ دىيلىشىپمۇ قالدىم. شۇ كۈنى ئاخشىمى ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئەخمەتـ

جانغا يەنە بىر قېتىم تېلېفون قىلىپ ئەھۋالنى دوكلات قىلىپتۇ. ئەخمەتجان ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى ھېس قىلىپ، شۇ ھامان توقسۇننى كۆزدىن كەچۈرۈش پىلانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوفقا ئەتىسى تېزدىن ئۇرۇمچىگە قايتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. كېچىدە ئابدۇكېرىم ماڭا تېلېفون قىلىپ، ئەپەندىمنىڭ ئەتە قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى ۋە ھەر خىل تەييارلىقلارنى قىلىپ قويۇشۇمنى جېكىلەپ، ھازىرچە بەك ئەنسىرەپ كەتمەسلىكىمنى تاپىلىدى.

گومىنداڭ جاھىل كۈچلىرى «21 ـ فېۋرال» ئاممىۋى نامايىشىنى «ئۇيغۇرلارنىڭ نامايىشى» دەپ ئاتىدى. ئەمما مۇھىمى، بۇ كۈندىكى نامايىش ناھايىتى تىنچ ئاخىرلاشتى. ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، ئابدۇكېرىم ئابباسوف بۇ قېتىمقى نامايىشنى ئوڭۇشلۇق پەسەيتىپ، زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ كېتىشى ۋە قانلىق ۋەقە يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى.

ئۇرۇمچىدە ۋەقە يۈز بەرگەنلىكتىن، ئەپەندىم پىچاننى كۆزدىن كەچۈرۈشنى مۇددەتتىن بۇرۇن تاماملاپ، توقسۇنغا بېرىش پىلانىنمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، دەرھال ئۇرۇمچىگە قايتىش ئۈچۈن يولغا چىقماقچى بوپتۇ. بىراق ياتاقنىڭ ئىشىكىدىن چىقار ـ چىقمايلا، ئۇزىتىش ئۈچۈن كەلگەن ئاممىۋى تەرىپىدىن يەنە بىر قېتىم قاتمۇقات ئورۇۋېلىنىپتۇ. ئەسلىدە بۇ يەردىكىلەر ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ تۇرپاندا پىكاپنىڭ ئۈستىدە، تۇيۇقتا ئاتنىڭ ئېگىرىدە تىك تۇرۇپ ئاممىغا ھۆرمەت بىلدۈرگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقانىكەن ۋە ئۇنىڭ سۆزلىرى خەلق ئاممىسىنىڭ كۆڭلىگە ئاجايىپ ياققانىكەن. پۇقرالار ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارىنىڭ بۇنداق قىلىپ باققىنىنى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان بولغاچقا، بۇ ئىش قۇلاقتىن ـ قۇلاققا يېتىپ، ناھايىتى تېزلا ئامما ئىچىدە تارقالغانىكەن. شۇڭا ئەپەندىم ئامما ئارىسىدىن پەقەت چىقالماي قاپتۇ، ئىلاجسىزلىقتىن پىچان ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا خەلققە يەنە بىر قېتىم سۆز قىلىپ خوشلىشىپتۇ. سۆزىدە پىچاندىكى ئاممىنىڭ يولنى ئۇزۇن دېمەي تۇرپان ئاستانىغا كۆرۈشكىلى ماڭغانلىقىنى ئاڭلاپ، خەلقنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ، ئامما قىزغىن چاۋاك چېلىپ، ئۇنلۇك بەخت تىلەپ خوشلىشىپتۇ ۋە يەنە بىر قېتىم «ياشىسۇن يولباشچىمىز ئەخمەتجان ئەپەندى!» دېگەندەك شوئارلارنى توۋلىشىپتۇ.

ئەپەندىمنىڭ تۇرپان ۋە پىچاندا قىلغان سۆزلىرى خەلقنىڭ كۆڭلى-

گه ياققان، ئەپەندىم سۆزىدە ئاممىنىڭ ھېسسىياتىغا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان گەپ ـ سۆزلەردىن خالىي بولۇپ، ئاممىباب، چۈشىنىشلىك سۆز ـ ئىبارىلەر بىلەن ئۆز مەقسىتىنى ئىپادىلىگەن ۋە خەلقنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، كېيىنكى كۈرەشلەردە باتۇرانە ئالغا ئىنتىلىشى ئۈچۈن ئاساس سالغانىدى.

ئەپەندىمنىڭ تۇرپاننى كۆزدىن كەچۈرگەنلىكى ۋە بۇ جەريانداا سۆز ـ لىگەن بىرنەچچە قېتىملىق نۇتقى ئەينى چاغدا ئۇرۇمچىدە چىقىدىغان ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ گېزىتى»گە بېسىلىپ خەۋەر قىلىنىدى. ئوقۇرمەنلەر تەپسىلىي ئەھۋالنى بىلمەكچى بولسا شۇ گېزىتنى كۆرسە بولىدۇ.

ئەپەندىم ئەندىشە ئىچىدە ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇرۇمچىدە قانلىق ۋەقە يۈز بېرىشىدىن ئەنسىرەپ، يول بويى تاماقمۇ يېمەي، توختىماي مېڭىپتۇ. ماشىنا ئەگرى ـ توقاي تاغ يولىدا تېز يۈرەلمىگەچكە، داۋانچىڭغا كەلگۈچە ئۇلار بىر يۈتۈم سۇمۇ ئىچەلمەپتۇ. چۈشكە يېقىن داۋانچىڭغا يېتىپ كېلىپ، يول چېتىدىكى ئاددىي بىر ئاشخانىغا كىرىپتۇ ـ دە، ئالدىغا قىزغىنلىق بىلەن يۈگۈرۈپ چىققان ئاشپەز ئۇستامغا ھەربىرى ئۈچۈن بىر تەخسىدىن لەڭمەن كەلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. بۇ چاغدا رەھىمجاننىڭ كۆزىگە تامغا ئېسىقلىق تۇرغان دۇتار چېلىقىپتۇ ـ دە، چاقچاق قىلغۇسى كېلىپ، ئالدىراش تاماق ئېتىۋاتقان ئاشپەز ئۇستامنى گەپكە ساپتۇ:

720

ـــ ئۇستام، پاھ، سىزنىڭ بۇ دۇتارىڭىز ئاجايىپقۇ، قارىغاندا سىزمۇ ناخشا ـ پاخشا ئېيتىپ تۇرىدىكەنسىز ـ دە؟

ئاشپەز ئۇستام قويۇق تۇرپان شېۋىسىدە سۆزلەپلا كېتىپتۇ:

ـــ بىز ئۇيغۇرلار ماينىق ناخشا ـ ئۇسسۇلغا خۇمار خەق. بىيەگە كېپ تاماق يەيدىغان مېھمانلار بەزىدە دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، مېنىڭ بۇ كىچىككىنە ئاشخانامنى قىزىتىۋېتىدۇ، ـــ ئاشپەز ئۇستام خۇشاللىقىدا شاگىرتىنى مېھمانلارغا تاماق سۇنۇشنى بۇيرۇپ، ئۆزى تامدىكى دۇتارنى قولىغا ئاپتۇ ـ دە، دۇتارنىڭ پەدىسىنى توغرىلىغاچ رەھىمجاندىن سوراپتۇ:

ـــ قارىغاندا ئۆزلەمۇ دۇتار چالىدىغاندەك تۇرىدىلا، بىرەر پەدە چەپ بەرمەملا؟

ـــ ياق، مەن چالالمايمەن، ئۆزىڭىز چېلىپ بېرىڭە! ـــ دەپتۇ رەھىمجاندىن سوراپتۇ:

ھەمجان جاۋابەن.

ئاشپەز ئۇستام چايدىن بىر ئوتلاپ قويۇپ، ئاغزىنى سىلىۋەتكەندىن كېيىن:

— بولىدۇ، ئۇنداق بولسا مەن سىزلەرگە «داۋانچىلىك» نى ئېيتىپ بېرەي، — دەپتۇ - دە، ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ:

داۋانچىڭنىڭ يېرى قاتتىق تاۋۇزى تاتلىق،
داۋانچىڭدا بىر يارىم بار قەمبەرخان ئاتلىق.
.....

ئەپەندىم ئۇستامنىڭ ناخشىسىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ چېقىشىپ سوراپتۇ:

— قەمبەرخان ئاتلىق قىز راستىنلا داۋانچىڭدا ئۆتكەنمۇ، ئۇستام؟

— بۇنى مەن نەدىن بىلەي، بىراق بۇ ناخشا دەقيانۇسنىڭ زامانىسىدىن تارتىپلا ئېيتىلىپ كېلىۋاتقۇدەك. مەن چوڭ بولۇپ ئەقلىمنى تاپقان ۋاقتىمدا بۇ ناخشا باركەندۇق، ئاڭلىسام بۇۋامۇ بۇ ناخشىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن. بۇ بىر كونا ناخشا دەپباقسىلارا، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مەشرەپلەردە بىرىنچى بولۇپ مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىمىز دېسىلە!

ئەخمەتجان بىلەن رەھمجان قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

— ئۇستام، داۋانچىڭنىڭ تاۋۇزى راستىنلا شۇنداق تاتلىقمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەپەندىم يۇمۇرلۇق قىلىپ. ئاشپەز دۇتارىنى بىر يانغا تىكلەپ قويۇپ، بىر تەخسە لەڭمەننى ئەخمەتجانىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ - دە، جاۋاب بېرىپتۇ:

— سىلىمۇ - زە، قەستەن سوراۋاتىدىلا - ھە؟ داۋانچىڭدا تاۋۇز نېمىش قىلسۇن؟ داۋانچىڭنىڭ تاۋۇزلىرىنى ئاللىقاچان قارا بورانلار ئاپقېچىكەتكەندۇ، — ئاشپەز ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ئۆزى قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ئەپەندىم تاماق يەپ بولۇپ ئاشخانىدىن چىقىپ ئەتراپقا نەزەر تاشلاپتۇ. ھەيۋەتلىك بوغدا چوققىسى ئاپپاق قار بىلەن قاپلانغان، تاغ باغرىدىكى چەكسىز ئوتلاق قار ئاستىدا ئۇخلاپ ياتقان. ئەپەندىم چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ، قەدىمىي يول ۋە ئۇرۇش مەيدانىدىكى بۇ قەلئەگە، ئۇدۇل

ئۇرۇمچىگە كىرىشتىكى بوغۇز ۋە ئىستراتېگىيەلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم بولغان داۋانچىڭ تاغ ئېغىزىغا ئۇزۇندىن - ئۇزۇن كۆز تىكىپتۇ. ئۇ ئاشخانا ئالدىدا باشقا مېھمانلار بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن، ئالدىراپ ماشىنىغا چىقىپتۇ - ده، ئۇچقاندەك يۇرۇپ كېتىپتۇ.

ئاشپەز ئۇستام ئاشقان پۇلنى ئېلىپ مېھمانلارغا قايتۇرۇش ئۈچۈن ئالدىراپ ئىشكىتىن چىققاندا، مېھمانلار ئولتۇرغان ماشىنا ئاللىقاچان ئۇزاپ كەتكەنكەن. ئاشپەز ئۇستام يىراقلاپ كېتىۋاتقان ماشىنىغا قاراپ، بۇ ئادەمنىڭ خەلق قەدىرلەيدىغان ئەخمەت ئەپەندىم ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ۋە ئەپەندىمنىڭ مۇشۇ كىچىككىنە ئاشخانىدا ئۆز قولى بىلەن ئەتكەن تاماقنى ئېغىز تەگكىنىدىن خۇرسەنلىك ھېس قىپتۇ. ئۇ قايتۇ - رۇشقا ئولگۇرەلمەي قالغان پۇلنى چىڭ سىقىمدىغان پېتى يىراقلاپ غا - يىب بولاي دەپ قالغان ماشىنىنىڭ كەينىدىن هاياجان ئىچىده كۆز ئۇز - مەي قاراپ قاپتۇ...

